

ווילנע

א זאמעלבוך געווידמעט

דער שטאט ווילנע

•

רעדאקטירט פון

יעפים ישורין

•

פרייפנעמבען פון

ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג

לכבוד זיין 25־יאהריגען יובילעאום

1934—1909

•

ניו יארק, אפריל, 1935.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

WILNO

A Book Dedicated to The City of Wilno

Edited by

Ephim H. Jeshurin

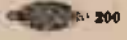
Published by

Wilner Branch 367 Workmen's Circle

Copyright, 1935
By
Wilner Branch 367—Workmen's Circle
New York, N. Y.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Futuro Press, 476 Broadway, New York

אינהאלט

צו דער געשיכטע פון דער שטאָט ווילנע.

זייט

הקדמה, יעפים ישורין — — — — — — — — — — — — 3—6
שוים, חיים — די געשיכטע פון ווילנע — — — — — — 9—19
א לעגענדע ווועגן דער שטאָט ווילנע — — — — — — — 20—22
ציטראָן, ש. ל. — די געשיכטע פון דער אידישער געמיינדע אין ווילנע — — — — — — — — — — — — — 23—41
ווינאָדסקי, יעקב דר. — אַלגעמיינער איבערבליק איבער די ווילנער קהלות פֿאר די לעצטע זעכציג יאָר — — — 42—53

ארבייטער, סאָציאַליסטישע און רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג אין ווילנע.

קאָפּעלזאָן, ט. מ. — אידישע ארבייטער באַוועגונג אין ווילנע סוף 80-ער און אָנהויב 90-ער יאָהרען — — — — 57—74
מיל, דושאַן — פון דער פּיאָנערען צייט — — — — — 75—95
שוב, ד. — אהרן זונדעלעוויטש — — — — — — — — 96—126
ליעסין, א. — די ערשטע געהיימע פֿאַרזאַמלונג אין ווילנע — 127—131
היסטאָרישער ווילנער דאָקומענט פון יאָהר 1892 ווועגן פֿאַרקירצונג פון ארבייטס-שטונדען — — — — — — — 132—134
מארטאָוו, ל. — ל. מאַרטאָוס זכרונות וועגן ווילנע — — 135—150
קאָהען, איזידאָר — קלמן (דער פֿריקאַזטשיק) קראַפֿוויקאָוו 151—153
מיל, דושאַן — דער ערשטער צוזאַמענפֿאָר פון „בונד" אין ווילנע 154—161
שאַטין, וועלוועל — די ווילנער בלוטיגע ערשטען מאַי דעמאָנסטראַציע אין 1902 — — — — — — — — — 162—166
קורסקי, פ. — הירש לעקערט — — — — — — — — — 167—173
ליעסין, א. — הירש לעקערט — — — — — — — — — — 174—175
נאָנעס, זרח — ווילנע אין די רעוואָלוציאָנערע אָקטאָבער טעג פון 1905 — — — — — — — — — — — 176—190
צבין — די ערשטע איד. סאָצ. טעגליכע ציטונג אין ווילנע 191—199
מעדעם, וולאָדימיר — ערינערונגען וועגען ווילנע — — — 200—210
וולאָדעק, ב. — א בליק אויף צוריק — — — — — — — 211—212
מיכאַלאָווויטש, ב. — דער טראַגישער פּראָוואָקאַטאָר ישראל מיכל קאָפּלוסקי — — — — — — — — — — — — 213—222
קלייט, שלמה — די ארבייטער באַוועגונג אין ווילנע אין דער צייט פון דער דיוויזיע אָקופּאַציע — — — — — — 223—236
ראָזענטאָל, אנא — דער אויפטיגער צושטאַנד פון דער ארבייטער באַוועגונג אין ווילנע — — — — — — — — — 237—244
כראַנאָלאָגיע פון דער אידישער ארבייטער באַוועגונג אין די יאָרען 1922—1876 — — — — — — — — — — — 245—263

ווילנע — דער גייסטיגער און קולטורעלער צענטער.

1. קולטורעלער, עקאָנאָמישער און געזעלשאַפֿטליכער לעבען

אַבראַמאָוויטש, הירש — ווילנע די נאַציאָנאַליטעטען-שטאָט 267—272
לונסקי חיקל — די שטראָשון ביבליאָטעק אין ווילנע — — 273—287
קלעבאַנאָוו, אברהם, אינזש. — די פּראָפֿעסיאָנעלע שולען בייַ „חילף דורך ארבייט" אין ווילנע — — — — — — — 288—295
פּופּקא, ח. — ווילנע, דאָס וויגעלע פון דער אידיש-ווילטליכער שול 296—312
שרייבער, מ., אינזש. — דער ווילנער אידישער טעכניקום פון „אָרט" 313—321

וויינרייך, מ., דר.—דער איד. וויסנשאפטליכער אינסטיטוט (ייוואָ) 322—331
צעמעל, פאניא — די ענטשטעהונג פון ווילנער אידישען פרויען פאראיין — 332—338
גאלדשמידט, א. י. — די אידישע פרעסע אין ווילנע אין די יאָרען 1922—1914 — — — — — — — — — — — — — — — — 339—356
ישורין, יעפים — די אידישע און אלגעמיינע פרעסע אין ווילנע חיינטיגען טאג (1934) — — — — — — — — — — — — — — 357—364
שאליט, משה — די נייע היסטאריאגראפיע פון ווילנע — 365—370
לעשצינסקי, יעקב — חורבן ווילנע — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

קאַן, פּנחס — די ווילנער אידישע רעוואָלוציאָנערין איידעל פּומ-
פּיאַנסקי — אויגע פון די „193" — — — — — — — — 674—681
יאָסיף דעמענטיעוויטש לוקאַשעוויטש — — — — — — — — 682—684
קרקאַדי (אהרן) קרעמער — — — — — — — — — — — — 685—689
שארל ראָפאָפּאָרט — — — — — — — — — — — — — — 690—691
י. יודין (ישעיה אייזענשטאָדט) — — — — — — — — — 692—695
דר. שמואל פּעסקין — — — — — — — — — — — — — — 696—697
נח פּאָרטנאָי — — — — — — — — — — — — — — — — 698—699
אַננא ראָזענטאָל — — — — — — — — — — — — — — — 700—701
רחמיאל — אהרן ווינשטיין — — — — — — — — — — — 702—703
טיכל ליבער — — — — — — — — — — — — — — — — 704—705
אבראמאוויטש, ר.— א. ליטוואָק — — — — — — — — — 706—711
משה ראָפּעס — — — — — — — — — — — — — — — — 712—713
ליובא אייזענשטאָדט-לעווינסאָן — — — — — — — — — 714—715
ישורין, יעפּים — ווילנער פּריהיוסט-קעמפּער — — — — — 716—724
שאַבאַד, צמח, דר.— די אידישע דאָקטוירים אין ווילנע אַנחוי-
בענדיג פון דער צווייטער העלפט פון 19טען יאָרהונדערט 725—736
דובנאָוו, ש.— דר. צ. שאַבאַד — דער אידישער דעמאָקראַט — — 737—738
חיקעל לונסקי — — — — — — — — — — — — — — 739—740
בּאָרים קלעצקין — — — — — — — — — — — — — — 741—743
רייזען, זלמן — דר. צמח שאַבאַד — — — — — — — — — 744—752

3. איינדרוקען, נעדאַנקען און ערינערונגען וועגען ווילנע.

קאַהאַן, אַב.— דער בריף וואָס איז ניט אָנגעקומען — — — 753—762
ווינאָגראַד, מ.— אַב. קאַהאַן (ליד) — — — — — — — 763—
אש, שלום — אייגדיקע וועגען ווילנע — — — — — — — 764—766
רייזען, אברהם — ווילנע (ליד) — — — — — — — — — 767—768
נינער, ש.— ווילנע — — — — — — — — — — — — — 769—780
שניאור, ז.— אויפ'ן שאָסבאָרג (ליד) — — — — — — — 781—783
אייזנהאַרן, דוד — ירושלים דליטא — — — — — — — — 784—788
מאַני לייב — א פּאָלקס-ליד וועגען ווילנער אידען — — — 789—790
גינזבורג, א., דר. — מיין ווילנע — תורה לשמה — — — — 791—793
ביאַלאָסטאָצקי, ב. י.— ווילנע (ליד) — — — — — — — 794—795
מענדעלסאָן, ש.— ווילנע האַלט פעסט איהרע פאָזיציעס — — 796—798
רייזען, שרה — א געזאַנג צו ווילנע — — — — — — — 799—802
לעווין, שמריהו, דר. — מיינע יום-טוב'דיגע טעג אין ווילנע 803—810
נחום יוד — ווילנע (א ליד) — — — — — — — — — 811—
באַסקין, י. — מיינע ווילנער „אונזווערזיטעטען" — — — 812—820
וואַלפּסאָן, א. ל. — ווילנע (א ליד, מוזיק פון א. אַלשאַנעצקי 821—824
רומשינסקי, יוסף — די מוזיקאַלישע ווילנע — — — — 825—828
גלאָן, טוביה — דער ווילנער „יאָס" — — — — — — — 829—831
עלילת-דם פּראָצעס פון דוד בלאָנדעס — — — — — — — 832—
י. ל. פּרץ, ש. אַנ—סקי, מענדעלע מוכר ספרים, בעל-מחשבות און
דוד אייגהאָרן אין ווילנע — — — — — — — — — 833—
די בארימטע ווילנער דרוקערייו „האלמנה והאחים ראָם" — — 834—

4. אינטערעסאַנטע טיפּען פון דער אידישער ווילנע

רייזען, שרה — דבורה אסתר — — — — — — — — — 835—839
ליטווין, א. — פּאָרטרעטען פון דער אידישער ווילנע — — 840—870
א. גראָף פּאָטאָצקי דער „גר צדק" — — — — — — — 841—847
ב. דער „ווילנער באַלעבעסל" — — — — — — — — 848—855
ג. „אסתר די ענערגישע" — — — — — — — — — 855—858
ד. דער „תקיף" (יודעל אָפּאָטאָוו) — — — — — — 859—864
ה. מאָטקע כאַבאַד און שייקע פּייפער — — — — — — 864—870

ווילנער אין אַמעריקע.

לעוויטין, ב. — די געשיכטע פון ווילנער ברענטש 367 א. ר. — 873—898
ישורין, יעפים — די געשיכטע פון די ווילנער אַרגאַניזאַציעס
אין אַמעריקע — — — — — — — — — — — — — — — — — — 899—911
איוועגסקי, מ. — די געשיכטע פון דעם ווילנער רעליף — — 912—930
ישורין, י. — חילפס-אַקציע פאַר די אידישע שולען אין ווילנע 931—936
איוועגסקי, מ. — די ראָליע פון ווילנער אין ארבייטער רינג — 937—973
ישורין, יעפים — ווילנער טוער אין דער טרויד-יוניאַן באוועגונג 974—982
אינדעקס — 983—1012

ביל דער און רעפראָדוקציעס.

פּלאַן פון דער שטאָדט ווילנע — — — — — — — — — — — — 8
דער ווילנער שלאָסבאַרג — — — — — — — — — — — — — 22
ווילנער חילפס-קאַמיטעט (קהלה) 1915 — — — — — — — 51
ראָט פון דער ווילנער קהלה 1934 — — — — — — — — — 53
די אַלטע ווילנער שטאָט-שוהל — — — — — — — — — — 54
פּאָטי סרעדניזקאיע, פרוי פון אַרקאַדי קרעמער (אַלעקסאַנדער) 58
זשעניע וואָלפסאָן-קאַץ און איהר מאַן לאַזאַר קאַץ — — — — 64
איזראַיל פּעסקין — — — — — — — — — — — — — — — 66
דר. מ. ליאַבאָווסקי — — — — — — — — — — — — — — 66
סאַלאָמאָן מענאַקער — — — — — — — — — — — — — — 66
יאַקאָוו קאַרטשמאַר — — — — — — — — — — — — — — 66
גוסטא וואָלפסאָן — — — — — — — — — — — — — — — 67
בערטע וואָלפסאָן — — — — — — — — — — — — — — — 67
דזשאָן מוליל אין יונגע יאָהרען — — — — — — — — — 76
צמח קאָפּעלזאָן אין די יונגע יאָהרען — — — — — — — — 77
דזשאָחן (י. מויל), גלעב (מוטניק) און ש. גאָזשאַנסקי (לנו) — 85
אַרקאַדי קרעמער — — — — — — — — — — — — — — — 87
נח פּאָטנאַי אין די יונגע יאָהרען — — — — — — — — — 89
וולאָדימיר מעדעם, גלעב (מוטניק) און וולאָדימיר קאַסאָווסקי 91
אהרן זונדעלעוויטש — — — — — — — — — — — — — — 97
אהרן שמואל ליבערמאַן — — — — — — — — — — — — — 102
דאָקומענט פון יאָהר 1892 וועגען פאַרקירצונג פון ארבייטס-
שטונדען — — — — — — — — — — — — — — — — — 132—133
ל. מאַרטאָוו — — — — — — — — — — — — — — — — — 136
א גרופּע ווילנער רעוואָלוציאָנערען — — — — — — — — 152
די חויז אין ווילנע וואו דער „בונד" איז געגרינדעט געוואָרען 157
הירש לעקערט — — — — — — — — — — — — — — — — 168
דאָקומענט וועגען הירש לעקערט'ס חינריכטונג — — — — — 169
מאָקס קיזבערג — — — — — — — — — — — — — — — — 182
מאַניע פּאַמעראַנץ — — — — — — — — — — — — — — — 182
אברהם קיסין — — — — — — — — — — — — — — — — — 185
מאָקס ראָזענשטיין — — — — — — — — — — — — — — — 188
ברודער-קבר פון די געפאַלענע רעוואָלוציאָנערען אין ווילנע
אין 1905 — — — — — — — — — — — — — — — — — — 190
דער ערשטער נומער פון דעם "וועקער" — — — — — — — — 192
וולאָדימיר מעדעם — — — — — — — — — — — — — — — 196
דרוקערייי ארבייטער פון דער „פאַלקסצייטונג" אין ווילנע — 197
ב. וולאָדעק — — — — — — — — — — — — — — — — — 211
ישראל מיכל קאַפּלינסקי — — — — — — — — — — — — — 214
דער ווילנער קאָמיטעט פון „בונד" אין 1917 — — — — — — 224
פּרעזידיום פון קולטורליגע סעקציע ביי די פּראָפעסיאָנעלע פאר-
אייגען אין ווילנע (1918) — — — — — — — — — — — 226

ארבייטער פאַרשטאַהער אין צענט. קאָמיטעט פון די ווילנער צדקה-אינסטיטוציעס (1918) — — — — — — — — — — 227
קאָמיטעט איבערצופיהרען ווילנער פאָמיליעס אין די דערפער 229
פאַרוואַלטונג פון אידישען ארבייטער קונסט פאראיין אין ווילנע (1918) — — — — — — — — — — — — — — 231
קאָמיטעט פון „בונד" אין ווילנע — — — — — — — — — — 235
ערשטער „צוקונפט" צוזאַמענפליה אין ווילנע (1931) — — 239
י. זשעלעזניקאָוו — — — — — — — — — — — — — — — — 240
10-יאָריגער יוביליי פון „צוקונפט" אין ווילנע — — — — 241
די קינדער פון טאָג-חיים פון „יאָף" אויפ'ן נאָמען פון א. ליטוואַק — — — — — — — — — — — — — — — — 242
מתתיהו שטראַשון — — — — — — — — — — — — — — — — 274
לעזע-צימער אין שטראַשונ'ס ביבליאָטעק — — — — — — — — 280
די געבוידע פון „חילף דורך ארבייט" — — — — — — — — 291
דר. הערץ קאָוואַרסקי — — — — — — — — — — — — — — 302
די געבוידע פון דעם ווילנער אידישען טעכניקום — — — — 314
די ביבליאָטעק פון ווילנער אידישען טעכניקום — — — — — 315
זלמן רייזען — — — — — — — — — — — — — — — — 324
ז. קאַלמאַנאָוויטש — — — — — — — — — — — — — — — 324
דר. מאַקס ווינריך — — — — — — — — — — — — — — — 324
באַרוס קלעצקין — — — — — — — — — — — — — — — — 324
ב. כהן-ווירגילי — — — — — — — — — — — — — — — — 324
פּרעסע אויסשטעלונג אין אידישען ווייסענשאַפטליכען אינסטיטוט אויסשטעלונג פון קאמינסקי טעאַטער מוזיי אין אידישען ווייסענ-שאַפטליכען אינסטיטוט — — — — — — — — — — — — 328
טאַטיאַנא מאַרקאָוונא עפשטיין — — — — — — — — — — 333
פּאַך קורסען ביים ווילנער פרויען-פּראיין — — — — — — — 334
מרגלית, יאַנאָווא — — — — — — — — — — — — — — — 337
די עלטסטע אידישע צייטשריפטען אין ווילנע — — — — — — 340
טעגליכע אידישע צייטונגען אין ווילנע 1904—1918 — — — 343
טעגליכע אידישע צייטונגען אין ווילנע, 1918—1934 — — — 346
א צייטונג קיאָסק אין ווילנע — — — — — — — — — — — 349
אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1910—1914 — — — — 350
אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1915—1919 — — — — — 351
אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1920—1922 — — — — — 352
אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1922—1925 — — — — — 353
אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1925—1931 — — — — — 355
אידישע פּרעסע אין ווילנע, 1934 — — — — — — — — — 358
פּוילישע, ליטוואישע און רוסישע פּרעסע אין ווילנע, 1934 — — 361
דר. יעקב ווינאַדסקי — — — — — — — — — — — — — — 378
דר. גרשון (גריגאָרי) גרשון — — — — — — — — — — — 383
דר. צמח שאַבאַד — — — — — — — — — — — — — — — 385
דר. הערץ קאָוואַרסקי — — — — — — — — — — — — — — 393
דר. אברהם ווירשובסקי — — — — — — — — — — — — — — 397
דר. זאב-וואולף פּערלמאַן — — — — — — — — — — — — — — 398
דר. אליהו גלאַבוס — — — — — — — — — — — — — — — 401
דר. יהושע זאַלקינדאַן — — — — — — — — — — — — — — 406
דר. משה גירשאָוויטש — — — — — — — — — — — — — — 407
דר. מיכאל לעווין — — — — — — — — — — — — — — — 410
דר. זאב-וואָלף שומעליסקי — — — — — — — — — — — — — 412
דר. אלכסנדר קאַפּלאַן — — — — — — — — — — — — — — 413
דר. דוד יעדוואַבניק — — — — — — — — — — — — — — 418
דר. שמואל מרגלית — — — — — — — — — — — — — — — 420
דר. יצחק ראַפּעס — — — — — — — — — — — — — — — 421
דר. יעקב פּיוגענבערג — — — — — — — — — — — — — — 430
דר. אריה-לייב ווייכשטיין — — — — — — — — — — — — — 432

דר. אייזיק גאָלדבורט — — — — — — — — — — — — — — — — 433
דר. רפאל שאַדאָווסקי — — — — — — — — — — — — — — — — 435
דר. יהודה געזעל — — — — — — — — — — — — — — — — 436
אייזיק מאיר דיק — — — — — — — — — — — — — — — — 441
שמואל יוסף פין — — — — — — — — — — — — — — — — 449
מיכל גאָרדאָן — — — — — — — — — — — — — — — — 451
יהודה ליב גאָרדאָן — — — — — — — — — — — — — — — — 458
ל. לעוואָנדע — — — — — — — — — — — — — — — — 468
אליקום צונזער — — — — — — — — — — — — — — — — 473
אַב. קאַהאַן אין 1883 — — — — — — — — — — — — — — — — 484
אַב. קאַהאַן, מאַרמאַר ביוסט — — — — — — — — — — — — — — — — 486
אַב. קאַהאַן אין 1934 — — — — — — — — — — — — — — — — 493
א. ווייטער — — — — — — — — — — — — — — — — 497
א. ווייטער'ס מצבה — — — — — — — — — — — — — — — — 502
יצחק אייזיק הורוויטש — — — — — — — — — — — — — — — — 506
פֿרץ (פּיטער) ווייערניק — — — — — — — — — — — — — — — — 509
חנן י. מויסקעס — — — — — — — — — — — — — — — — 514
מאַרק אַנטאַקאַלסקי — — — — — — — — — — — — — — — — 522
דער חוף וואו אַנטאַקאַלסקי איז געבאָרען געוואָרען — — — — 524
אויטאָגראַף פון מאַרק אַנטאַקאַלסקי — — — — — — — — — — 529
וואולף בארעל — — — — — — — — — — — — — — — — 529
שפּינאָזאַ — סקולפּטור פון מ. אַנטאַקאַלסקי — — — — — — 532
מעפיסטאָפעל — סקולפּטור פון מ. אַנטאַקאַלסקי — — — — — — 534
אוליע גינצבורג — — — — — — — — — — — — — — — — 541
„פֿעוואַל 1917" — סקולפּטור פון אוליע גינצבורג — — — — — 548
אברהם אייזענבערג — — — — — — — — — — — — — — — — 551
„דער משכיל" — סקולפּטור פון אברהם אייזענבערג — — — — 552
„א לויה אין א קליין שטעטל"—סקולפּטור פון אברהם אייזענבערג 553
„די דריי קלעזמער" — סקולפּטור פון אברהם אייזענבערג — 554
וואָסילי אייוואַנאָוויטש קאַטשאַלאָו — — — — — — — — — — 558
די ווילנער טרופּע אין 1922 — — — — — — — — — — — — — — 579
אברהם מאַרעווסקי — — — — — — — — — — — — — — — — 587
אַלעקסאַנדער אַזרף (אַרליוק) — — — — — — — — — — — — — — 591
יוסף בולאָוו (בולקין) — — — — — — — — — — — — — — — — 595
דער ווילנער בעל-חבית'ל — — — — — — — — — — — — — — — — 600
לעאָפאָלד גאָדאָווסקי — — — — — — — — — — — — — — — — 602
יאַשע חפץ — — — — — — — — — — — — — — — — 604
יוסף ווינאָגראַדאָוו — — — — — — — — — — — — — — — — 605
י. פּיראָזשניקאָוו — — — — — — — — — — — — — — — — 607
יוסף רומשינסקי — — — — — — — — — — — — — — — — 610
פֿראָפעסאָר דניאל כוואָלסאָן — — — — — — — — — — — — — — — — 616
יהושע שטיינבערג — — — — — — — — — — — — — — — — 619
דער ווילנער גאון — — — — — — — — — — — — — — — — 622
דער קבר פון ווילנער גאון — — — — — — — — — — — — — — — — 624
אברהם בער לעבענזאָן — — — — — — — — — — — — — — — — 634
מיכה יוסף לעבענזאָן — — — — — — — — — — — — — — — — 634
שמואל יוסף פין — — — — — — — — — — — — — — — — 635
יאַנקעל בארעל — — — — — — — — — — — — — — — — 638
צבי-נישן גאָלאָמב — — — — — — — — — — — — — — — — 642
אָסיפ סאָלאָמאָוויטש מינאַר — — — — — — — — — — — — — — — — 645
א גרופּע סאָציאָליסטען-רעוואָלוציאָנערען בײם מארסעלער סאָציא-
ליסטישען קאָנגרעס — — — — — — — — — — — — — — — — 648
וולאָדימיר יאָבלסאָן — — — — — — — — — — — — — — — — 666
אייזעל פומפּיאַנסקי — — — — — — — — — — — — — — — — 675
יאָסיף דעמענטיעוויטש לוקאָשעוויטש — — — — — — — — — — — — — — — — 683
אַרקאַדי קרעמער — — — — — — — — — — — — — — — — 685

י. יודין (ישעיה אייזענשטאדט) — — — — — — — — — — 692
דר. שמואל פּעסקין — — — — — — — — — — — — — — — 696
נח פּאַרטנאי — — — — — — — — — — — — — — — — — 698
אננא ראזענטאל — — — — — — — — — — — — — — — 700
מיכל ליבער — — — — — — — — — — — — — — — — 704
א. ליטוואק — — — — — — — — — — — — — — — — 707
ליובא אייזענשטאדט-לעווינסאן — — — — — — — — — — 714
דר. מענדעל טראכטענבערג — — — — — — — — — — 725
דר. וואלף פּרוישטעטער — — — — — — — — — — 726
דר. לאזאר סטעמבא — — — — — — — — — — — 727
דר. לודוויג סאמעלסאן — — — — — — — — — — 728
דר. לעוו גערשון — — — — — — — — — — — — 728
דר. ווילהעלם זאלקינד — — — — — — — — — — 729
דר. אדאלף קאהאן — — — — — — — — — — — 729
דר. איליא בלאך — — — — — — — — — — — — 730
דר. אלעקסאנדער ראם — — — — — — — — — — 730
דר. גריגאָרי ראם — — — — — — — — — — — 731
דר. דוד ראזענקראנץ — — — — — — — — — — 731
דר. יוסף עפשטיין — — — — — — — — — — — 733
דר. אינהארן — — — — — — — — — — — — — 734
דר. ש. פּאטשטער — — — — — — — — — — — — 734
דר. פּאוועל ראזענטאל (אנטאן) — — — — — — — — 735
דר. גריגאָרי געצאוו — — — — — — — — — — — 735
חייקעל לונסקי — — — — — — — — — — — — 739
באָרים קלעצקין — — — — — — — — — — — — 741
דר. צמח שאבאד — — — — — — — — — — — — 745
פּלאקאט וועגען דר. ד. שאבאד'ס טויט — — — — — — 746
דר. צ. שאבאד אויפ'ן טויטען בעט מיט דער ערשטער ערען-וואך 747
די לויה פון דר. צמח שאבאד — — — — — — — — — 748
דער קבר פון דר. צמח שאבאד — — — — — — — — — 749
ווילנער פּוילישע און רוסישע צייטונגען וועגען דר. צ. שאבאד'ס טויט — — — — — — — — — — — — — — 750
ווילנער און ניו יאָרקער אידישע צייטונגען וועגען דר. צ. שאבאד'ס טויט — — — — — — — — — — — — — — 751
אב. קאהאן אין 1919 — — — — — — — — — — — 754
מוזיק פון דער ליד „ווילנע" פון א. ל. וואלפסאן (מוזיק פון אלעקסאנדער אלשאנעצקי) — — — — — — 822—823
דוד בלאנדעס — — — — — — — — — — — — — 832
פּראגראמען פון אוועגטען אין ווילנע מיט י. ל. פּרץ, ש. אנ—סקי און בעל-מחשבות, אויך פּאטאגראפיע פון מענדעלע מוכר ספרים און מיטגלידס-קאָרד פון ווילנער אידישער געזעל-שאפט פאר מוזיק, געזאנג און דראמע — — — — — 833
טשערנע-איטע האָרקאוויי — — — — — — — — — — 834
מאנע (מנחם) ראם — — — — — — — — — — — 834
דבורה ראם — — — — — — — — — — — — — 834
דבורה-אסתר געלפּער — — — — — — — — — — 836
דבורה אסתר'ס קבר — — — — — — — — — — — 838
דעם „גן צדק'ס" קבר — — — — — — — — — — — 846
מאטקע כאבאד — — — — — — — — — — — — 865
די גרויבער פון ווילנער יאנג מענס — — — — — — — — 878
די גרויבער פון ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג — — 881
עקזעקוטיוו קאמיטעט און בעאמטע פון ווילנער בר. 367 א. ר. — 884
25-יאהריגער יובילעאום קאמיטעט פון ווילנער בר. 367 א. ר.— עקזעקוטיוו קאמיטעט און בעאמטע פון פּרויען קלוב פון ווילנער ברענטש 367 א. ר. — — — — — — — — — 888 891
יוגענט ברענטש 1047 פון ווילנער בר. 367 א. ר. — — — — 894

„דער ווילנער" פון 30טען יוני און 2טען דעצעמבער 1934 — 896
ציטונגען באריכטען וועגען 25-יעהריגען יובילעאום פון ווילנער
ברענטש 367 א. ר. אין „דער ווילנער" פון 1929 — — 897
אוידא זיידמאן — — — — — — — — — — — — — — — — 906
ווילנער חילפס-קאמיטעט אין אמעריקע אין 1919 — — — 919
טשארלס בירוש — — — — — — — — — — — — — — — — 921
דוד קאץ, דר. ל. דרוסקין און צביון — — — — — — — 922
מאיר אויערבאמס — — — — — — — — — — — — — — — 925
יעפים ישורין און מאקס גאלדינג — — — — — — — — — 927
ל. קימעל — — — — — — — — — — — — — — — — — 928
ב. וולאדעק — — — — — — — — — — — — — — — — — 933
אב. קאהאן — — — — — — — — — — — — — — — — — 933
י. באסקין — — — — — — — — — — — — — — — — — 933
ח. פופקא — — — — — — — — — — — — — — — — — 933
יעפים ישורין — — — — — — — — — — — — — — — — 933
אפשייד-באנקעט פאר ח' פופקא — — — — — — — — — 935
אברהם אדלער — — — — — — — — — — — — — — — — 939
סאפיע אדלער — — — — — — — — — — — — — — — — 940
מאיר אויערבאמס — — — — — — — — — — — — — — — 940
ראזא אש-סימפסאן — — — — — — — — — — — — — — 941
יוסף באסקין — — — — — — — — — — — — — — — — 943
הערץ בורגין — — — — — — — — — — — — — — — — 946
הירש בלאק — — — — — — — — — — — — — — — — 947
ב. גאלד — — — — — — — — — — — — — — — — — 947
מאקס גאלדינג — — — — — — — — — — — — — — — — 948
דוד גאלדמאן — — — — — — — — — — — — — — — — 951
רפאל גינצבערג — — — — — — — — — — — — — — — — 951
דזשעני הורוויץ — — — — — — — — — — — — — — — — 953
עממא הורוויץ — — — — — — — — — — — — — — — — 953
באריס וואלאוויץ — — — — — — — — — — — — — — — — 953
מאיר ג. וואלפערט — — — — — — — — — — — — — — — — 954
בעקי ווינער — — — — — — — — — — — — — — — — 955
מאיר ווינשטיין — — — — — — — — — — — — — — — — 956
אברהם טעפער — — — — — — — — — — — — — — — — 956
יעפים ישורין — — — — — — — — — — — — — — — — 956
משה לעווענסאן — — — — — — — — — — — — — — — — 961
מארטא מאגון — — — — — — — — — — — — — — — — 962
מאריס מיכמאם — — — — — — — — — — — — — — — — 963
סאלאמאן מענאקער — — — — — — — — — — — — — — — — 963
יעקב סאלוצקי — — — — — — — — — — — — — — — — 965
חייכאן סוד — — — — — — — — — — — — — — — — — 966
סעם עלקין — — — — — — — — — — — — — — — — — 967
אב. עפשטיין — — — — — — — — — — — — — — — — — 967
פאול פענקין — — — — — — — — — — — — — — — — — 968
אפראים (פרענק) פרידבערג — — — — — — — — — — — — 968
איזידאר קאהען — — — — — — — — — — — — — — — — 969
סעם קאהען — — — — — — — — — — — — — — — — — 970
דר. דזשוליוס קארנעל — — — — — — — — — — — — — — 971
אברהם יוסף שאפירא — — — — — — — — — — — — — — 973
אהרן שאפירא — — — — — — — — — — — — — — — — 973
אברהם באק — — — — — — — — — — — — — — — — — 975
סעם בוילענסאן — — — — — — — — — — — — — — — — 975
מארים טיבעל — — — — — — — — — — — — — — — — 978
אייב טשאלקין — — — — — — — — — — — — — — — — 979
איזידאר טשאלקין — — — — — — — — — — — — — — — — 979
דזשויקאב יאפע — — — — — — — — — — — — — — — — 980
דוד מויסין — — — — — — — — — — — — — — — — — 981

הקדמה

דער זאמעלבוך „ווילנע" ווערט ארויסגעגעבן לכבוד דעם 25-יאהריגען יובילעאום פון ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג.

דער דאזיגער בוך האט זיך א היבשע ביסעל פארשפעטיגט צוליב אייניגע ניט־פאראויסגעזעהענע סיבות. עס איז געווען דער וואונש פון דער רעדאקציע צוזאמענצושטעלען דעם בוך אזוי פאלקאם און אינהאלטסרייך ווי מעגליך. עס האט זיך דארום נעפאדערט א נענויע זאמלונג פון מאטעריאלען וואס האבען א שייכות צו אזא וויכטיגען אידישען קולטורעלען צענטער, ווי די שטאט ווילנע שטעלט מיט זיך פאר.

די רעדאקציע האט זיך נעדארפט שטעלען אין פארבינדונג מיט א רייהע קאמפעטענטע שרייבער, וועלכע זיינען באקאנט מיט דער נעשיכטע פון ווילנע, ספעציעל מיט דעם קולטורעלען, עקאנאמישען לעבען און הויפטזעכליך דעם רעוואלוציאנערען לעבען מיט וועלכען די שטאט איז געווען אנגעזאפט זינט די 70־ער יאהרען פון פאריגען יארהונדערט. די אויפגאבע איז געווען ניט קיין גרינגע, וועז מען נעמט אין אנבאטראכט אז שטעלען זיך אין קאנטאקט מיט איראפייאישע שרייבער דורך קארעספאנדענץ איז א שווערער און לאנגזאמער פראצעס: א גרויסע צאהל שרייבער האלטען אין איין ארומוואנדערען פון לאנד צו לאנד, ווערען נעטריבען פון איין ניהנום אין אן אנדערען, און עס איז שווער צו באקומען ארטיקלען פאר א זאמעלבוך אין אזא אונארמאלער צייט.

אבער די רעדאקציע האט ניט געווארט ווייסען פון אירגענד וועלכער אונארמאליטעט. בריוו און דעפעשען זיינען געגאנגען אין אלע טיילען פון דער וועלט און נערופען די בעסטע פארשטעהער פון דער אידישער ליטעראטור און פובליציסטיק אין דינסט פון דער יהוס'דיגער שטאט ווילנע. און, מערקווירדיג, יעדער איינער וואס איז וועז עס איז געווען אין ווילנע, יעדער איינער וואס האט וועז עס איז נעהאט א שייכות מיט ווילנע, האט נערן אנגענומען די איינלאדונג און האט באשריבען און באזונגען ווילנע אין דיזען זאמעלבוך. און ס'איז פארשטענדליך: ווייל וער פיהלט דאס ניט א חוב צו ווילנע? ווער האט דאס ניט געגאסט פון ווילנער תורה, חכמה און ווילנער קולטור אוצרות?

אָבער טראָץ דער וואַרימער באַציהונג מצד די שרייבער צום ווילנער זאַמלבוך, זיינען אנטשטאַנען פילע שווערינקייטען צו באַקומען די פּאַרשפּראָכענע ארטיקלען אין דער באַשטימטער צייט. דער רעזולטאַט איז נעווען, אז דער זאַמלבוך איז ניט פּאַרטיג געווארען צום יובילעאום פון ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג.

צוליב דעם, וואס דער זאַמלבוך האָט זיך פּאַרשפּעטיגט, האָט זיך אָבער דער אינהאַלט און דער גאַנצער באַראַקטער פיל פּאַרבעסערט. די רעדאַקציע האָט געהאַט מעהר צייט צו זאַמלען מאַטעריאַלען, נאָכדעמען וועגען נייע ארטיקלען און אָנשטאָט 500 זייטען וואס דער זאַמלבוך האָט געזאָלט ענטהאַלטען, געהט דער בוך ארויס אין איבער טויזענט זייטען. צום באַדויערען איז אָבער שוין צו־שפּעט געווען בייטען דעם פּאַרמאַט פון בוך און ער איז ארויס צו דיק.

עס איז איבעריג צו זאָגען, אז דאָס איז געווען א קאַלאַסאַלע ארבייט. עס איז ריכטיג, אז וועגען ווילנע לאָזט זיך געניג שרייבען, אז וועגען ווילנע קען מען געפינען גענוג מאַטעריאַלען. אָבער דאָס אַלעס דארף צוזאַמענגעקליבען ווערען און דאָס וויכטיגסטע און אינטערעסאַנטסטע ארויסגענומען ווערען. אָט דאָס קלייבען, אָט דאָס זוכען, אָט דאָס בראַקירען און פעסטשטעלען דאָס בעסטע איז געווען די שווערסטע אויפגאַבע.

די רעדאַקציע פּרעטענדירט ניט, אז דער זאַמלבוך האָט אריינגענומען אין זיך אַלץ, וואס מען האָט געקענט ארויסבריינגען פּאַר דער וועלט וועגען ווילנע. עס איז די פעסטע איבערצייגונג פון דעם שרייבער פון דיזע שורות, אז אום ארויסצוגעבען א גערָאטענעם זאַמלבוך וועגען ווילנע, דארף מען זיין אין ווילנע און דאָרטען אויפ'ן אָרט קלייבען די נויטיגע מאַטעריאַלען און נאָר דאן קען געשאפען ווערען עטוואָס וויכטיגעס, פריי פון חסרונות און אירגענד וועלכער קריטיק.

בלעטערט מען דורך דעם אינהאַלט פון דיזען זאַמלבוך און לעזט מען דורך די אַלע ארטיקלען, באַקומט זיך א קלאָר בילד וואס די אידישע ווילנע שטעלט מיט זיך פּאָר אויף אַלע געביטען, אין אַלע צייטען. עס באַקומט זיך א בילד פון דער ווילנע פון אמאָל, מיט איהר גאנצען יחוס און גלאַנץ און פון דער איצטיגער ווילנע, וועלכע איז פּאַראַדימט און אָפּגעריסען פון דער בריטער וועלט.

און דאָך אינערליך איז ווילנע די זעלבע ווי אמאָל. די קולטורעלע ווילנע לעבט, ווירקט און קעמפט. די גייסטיגע ווילנע איז קיין מאָל ניט פּאַראַדימט געווארען און די דאָזיגע ווילנע וועט קיין מאכט, קיינע אונטערדריקונגען, קיין קריזיס ניט פאַרניכטען.

די אידישע ווילנע קען אין א סך הינזיכטען דינען אלס מוסטער פּאַר דער גאנצער אידישער וועלט.

זי האָט אָנגענאַלטען איהרע טראַדיציעס און איהר גייסטיגען אריסטאַקראַטיזם, טראָץ אַלע פּאַרפאַלגונגען, גזירות און עקאָנאָמישע מלחמות. זי וועט ניט קאַפּיטולירען אזוי לאנג ווי זי וועט האָבען די קולטורעלע און געזעלשאפטליכע טוער פון דעם באזונדערען טיפּ, מיט וועלכע ווילנע איז אַלע מאָל געווען אזוי רייך און פּארמאָגט נאָך איצט אויך אין א גרויסער מאָס, ווי דאָס וועלט בראַקטעריזירט אין דיזען זאמלבוך.

אין זאמעלבוך „ווילנע" געפינען זיך ארטיקלען:

1. וועגען דער נעשיכטע פון ווילנע — — — — — — 3
2. וועגען ארבייטער, סאציאליסטישער און רעוואלוציאָנערער באוועגונג אין ווילנע — — — — — — 16
3. וועגען קולטורעלען, עקאָנאָמישען און געזעלשאפטליכען לעבען אין ווילנע — — — — — — — — 12
4. וועגען בארימטע ווילנער פערזענליכקייטען — — — 25
5. איינדרוקען, געדאנקען און עראינערונגען וועגען ווילנע — — — — — — — — — — — — 10
6. וועגען אינטערעסאנטע טיפען פון דער אידישער ווילנע — — — — — — — — — — — — 6
7. וועגען ווילנער אין אמעריקא — — — — — — 6

צוזאמען ארטיקלען — — — — — — — — 78
לידער — — — — — — — — — — — — 10
ביאָגראפיעס — — — — — — — — — — — 24

אין דעם זאמעלבוך באטייליגען זיך 70 שרייבער און עם געפינען זיך 251 בילדער און רעפראָדוקציעס, אויסער 65 בילדער פון די מחברים פון די ארטיקלען, צוזאמען — 316 בילדער.

פון די 10 לידער נעדרוקט אין דיזען זאמעלבוך זיינען צוויי פון דעם פיל געאכטעטען דיכטער אברהם לייעסין, נעשריבען מיט א צייט צורים. די איבעריגע 8 לידער זיינען נעשריבען פון די חשוב'ע דיכטער: מ. ווינאָגראד, אברהם רייזען, ז. שניאור, מאני לייב, ב. י. ביאלאסטאצקי, שרה רייזען, נחום יוד און א. ל. וואלפסאן, זיינען ספעציעל נעשריבען פאר דיזען זאמעלבוך. צו דער ליד פון א. ל. וואלפסאן האט דער באקאנטער אידישער קאמפאזיטאר אלעקסאנדער אלשאנעצקי פארפאסט מוזיק און מיר זיינען איהם האַרציג דאנקבאר דערפאר.

די רעדאקציע דאנקט.

אלע שרייבער און מיטארבייטער, וועלכע האבען נעמאכט מענליך די ערשיינונג פון זאמעלבוך.

די דיכטער מאני לייב און א. ל. וואלפסאן פאר ווידמענען זייערע לידער דעם שרייבער פון דיזע שורות.

די פרייַנד זלמן רייזען און זלמן זילבערצווייג פאר ערלויבען איבערצודרוקען אייניגע ביאָגראפיעס פון דעם לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאלאָגיע און פון לעקסיקאָן פון אידישען טעאטער.

פאר צוגעשיקטע בילדער און מאטעריאלען: דר. יעקב ווינאָדסקי, לאזאר קאץ, דזשאן מילל, פראנץ קורסקי, זרח נאנעס, אנא ראזענטאל, אינוש. אברהם קלעבאנאוו, אינוש. מ. שרייבער, דר. מאקס ווינרייך, ווילנער אידישען ווייסענשאפטליכען אינסטיטוט, ווילנער אידישער פרויען פאראיין, אברהם אייזענבערג, לייב קאדיסאָן, דר. ש. פעסקין, טובה גלאס, מ. ווינאָגראד, מ. גראזול, גרישא מאץ, דוד קאץ, ס. זאנאט, ראוו אש־סימפסאָן, חייקעל לונסקי און ב. ראטשטיין.

ח. פופקא, וועלכער האָט אונז אינפאָרמירט וועגען פילע וויכטיגע ענינים און מיט וועמען מיר האָבען זיך באראַטען וועגען פילע זאכען.

ב. דזשויקאב, דעם קאָרעקטאָר, און ב. ראָטשטיין, דעם דרוקער, פאר זייער גרויסען אינטערעס און וואָרימער באציהונג צו דער ארבייט.

ר. גינצבערג, מ. גאָלדינג, ס. בערענשטיין און א. דאָמסקער (קאָמיטעט פון ברענטש 367 א. ר.) פאר זייער וואָרימער קאָאָפעראַציע.

דעם וויכטיגען ברענטש 367 ארבייטער רינג אלס א גאנצען די אומבאגרענעצטע דאנקבארקייט פאר געבען אונז די מעגליכקייט צו דינען דעם ברענטש און הויפטזעכליך אונזער מוטער־שטאָדט, די אומפאָרגעסלעכע ווילנע, די שטאָדט פון אונזער שטענדיגער בוינקשאפט, די שטאָדט צו וועלכער מיר זיינען פאָרפליכטעט פאר אלעם וואָס זי האָט אונז געגעבען און וואָס מיר האָבען פון איהר געי'רשנ'ט.

ארויסגעבענדיג דיזען זאמעלבוך, האָט דער ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג באַצוועקט צו שאפען א מעהר אָדער וויניגער וויכטיגען בייטראג צו דער ביז־איצט עקזיסטירענדער מאָנאָגראפיע וועגען דער שטאָט ווילנע, א זאמעלבוך אין וועלכען עס זאל צוזאמענגעקליבען ווערען די וויכטיגסטע מאטעריאלען וועגען דער געשיכטע און געזעלשאפטליכען לעבען פון דער שטאָט, אזוי, אז דאָס זאל קענען דינען פאר אינפאָרמאטיוע צוועקען.

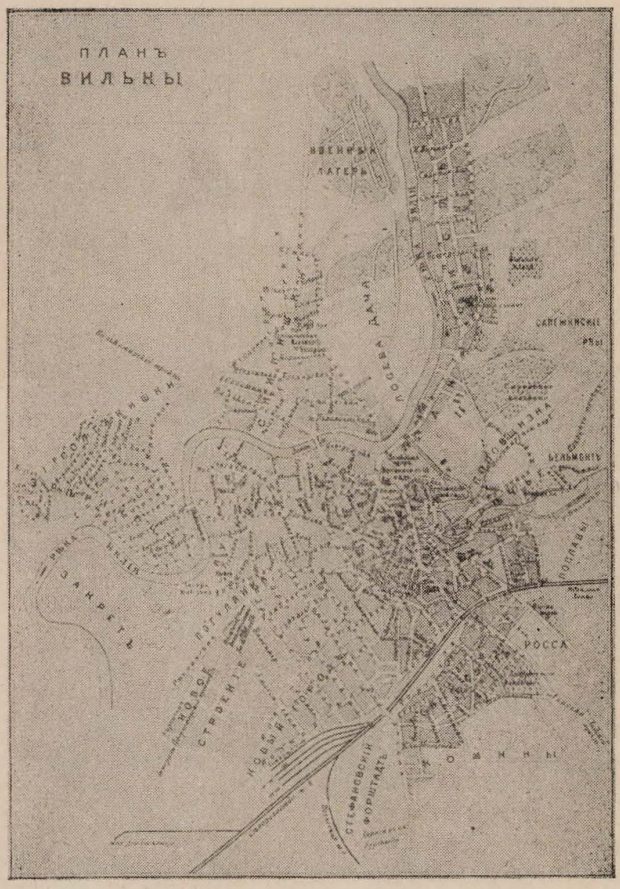
עס איז אויך נעווען די אמביציע פון ברענטש 367 א. ר. אפצוטרעטען פון דעם סקאָרבאָווען אופן פון ארויסגעבען יובל־זשורנאלען, וועלכע ווערען פאָרגעסען אויף מארנען נאכדעם ווי זיי דערשיינען.

אויב אנדערע געזעלשאפטליכע ארגאניזאציעס וועלען נאכטאָן דעם בוישפיל פון ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג, וועט דאָס אליין שוין זיין פאר דער ארגאניזאציע די גרעסטע באפריידיגונג און באלוינונג פאר איהר פיאָנערען ארבייט.

יעפים ישורין.

ניו יארק, אפריל 15טען, 1935.

צו דער געשיכטע פון דער שטאָט ווילנע

דער פּלאַן פון דער שטאָדט ווילנע.

די געשיכטע פון ווילנע.

די אַמאָליגע ליטווישע מלוכה.

ווילנע איז אמאָל, נאָר אמאָל געווען די הויפּט־שטאָט פון א גרויסער, מעכטיגער ליטווישער מלוכה. דאָס איז נישט געווען די היינטיגע מישטיינס געזאָגט ליטווישע מלוכה, וועלכע איז גרוים ווי א „טל ומטר" אין א קליינעם סידור'ל. יענע אמאָליגע ליטווישע מלוכה איז געווען א מעכטיגע אימפּעריע, אן אמת'ע וועלט־מלוכה, וואָס האָט זיך געצויגען פון די ברענען פון באַלטישען ים ביז די ברענען פון שוואַרצען ים. ווילנע און גראָדנע, פּאָלאָצק און פּינסק, וויטעבסק און מינסק, לוצק און קאָווע, און נאָך א סך אַנדערע פּראָווינצען פון רוסלאַנד און פּוילען האָבען אין די אמאָליגע צייטען געהערט צו דער ליטווישער מלוכה.

אפשר וועלען מאַנכע פון אונזערע ליטווישע לעזער זיין איבערראַשט צו הערען, אז וואָלין האָט אמאָל געהערט צו ליטע. וועלען זיי אָבער נאָך מעהר איבערראַשט זיין צו הערען, אז ס'איז געווען אמאָל א צייט, וועו ליטע און גאַליציען זיינען געווען פּאַראייניגט אין איין לאַנד, אונטער איין הערשאַפט.

עס קלינגט ווי א וויץ. עס לעגט זיך דאָך נאָר ניט אויפ'ן שכל, און עס לאָזט זיך גאָרניט גלויבען. אָבער דאָך איז עס אן אמת, א היסטאָרישער פאקט. ליטע און גאַליציען זיינען אמאָל פּאַר א קורצער צייט געווען איין לאַנד, רעגירט פון איין הערשער. וועו דאָס בלייבט אזוי אויף אלעמאָל, וואָלטען ליטוואקעס און גאַליציאַנער געווען היינט איין פּאָלק...

אָבער דאָס איז געווען שוין לאַנג, זעהר לאַנג צוריק. דאָס איז א מעשה שוין פון א זעקס־זיבצן הונדערט יאָהר. די רוסישע מלוכה פון קיעוו איז דעמאָלט געווען צושפּליטערט אין קליינע מלוכה'לעך, און די דאָזיגע מלוכה'לעך זיינען געווען אונטערגעוואָרפען אונטער דער הערשאפט פון די טאַטארען. אויך פּוילען איז דאן געווען

צוטיילט אין מעהרערע זעלבסטשטענדיגע פֿראווינצען. דערפאר איז עס מעגליך געווען פאר די ליטווינער צו פארנעהמען מערב־רוסלאנד און צו גרינדען א גרויסע ליטווישרוסישע מלוכה.

די דאמאלסדיגע ליטווינער זיינען אבער געווען נאנץ אנדערש פון די היינטיגע. דאמאלסט האבען קיין קאטוילישע גלחים נאך ניט געהאט די דעה אין ליטע, ווי היינט. די ליטווינער האבען נאך דעמאלט ניט געוואוסט ניט פון יעזוס'ן און ניט פון דער הייליגער מאריא. זיי זיינען נאך געווען נעצענדינער און האבען געדינט צו פארשיידענע געטער, וועלכע האבען פארגעשטעלט מיט זיך פארשיידענע קרעפטען פון דער נאטור.

איינער פון זייערע גרעסטע געטער איז געווען פערקונאס, דער גאט פון וועלדער און דונער. צו איהם פלעגען זיי תפילה טאן און ברענגען קרבנות. געפאנגענע פיינד, וואס זיי פלעגען כאפען אין קריג, פלעגען זיי צוזאמען מיט זייערע פערד פארברענען לעבעדיגער־הייט לכבוד דעם מעכטיגען וועטער־גאט פערקונאס. ביז דעם יאהר 1387 איז נאך געשטאנען אין ווילנע א טעמפעל פאר אט דעם גאט. אבער פערקונאס איז ניט געווען קיין בן־יחיד ביי די ליטווינער. אחוץ איהם האבען זיי נאך געהאט א געטין פון שיקזאל, לאימא; א געטין פון טויט און נקמה, גילטינע; א גאט פון דער פרוכטבאַרער ערד, פוסקאיטים, און נאך פילע אנדערע געטער און געטינס.

געטער האבען די ליטווינער יעדענפאלס געהאט דאמאלסט מעהר ווי שטעדט. געווען א צייט, ווען זיי האבען גאר איבערהויפט קיין שטעדט ניט געהאט. ערשט אונטער דעם רוסישען און דייטשען איינפלוס זיינען אויפגעקומען די ערשטע שטעדט אויף דעם ליטווישען באדען. די עלטסטע פון זיי זיינען געווען קוינאס (קאוונע), גראדינאס (גראדנע) און ווילניוס (ווילנע).

שוין ארום דעם יאהר טויזענט איז ווילנע געווען א דורכנאנג־פלאץ פאר דעם האנדעל צווישען דעם שוואַרצען און דעם באלטישען ים. אבער א שטאדט איז ווילנע געוואַרען ערשט מיט א פאר הונדערט יאהר שפעטער. אין צוועלפטען יאהרהונדערט איז ווילנע שוין געווען א באפעסטיגטע שטאדט. די ערשטע אינוואוינער פון ווילנע זיינען לעבען ליטווינער געווען דייטשען, נאַרווענער, רוסען און אידען. פאליאקען זיינען געקומען אהין פיל שפעטער.

דער ליטווישער גרויספירשט גערימין מאכט ווילנע פאר זיין הויפטשטאַט.

די הויפט־שטאדט פון ליטע איז ווילנע געוואַרען ערשט אין אנהויב פון פערצעהנטען יאהרהונדערט. אין ליטע האט דעמאלט געהערשט דער גרויספירשט גערימין, דער גרינדער פון דער גרויס־

ליטווישער מלוכה. די הויפט־שטאָדט פון ליטע איז ביז דאָן געווען טראָק. געדימין אָבער האָט פאַרלאָזען טראָק און געמאַכט ווילנע פאַר זיין הויפט־שטאָדט.

א ליטווישע לעגענדע שטעלט פאָר געדימינ'ן אלם דעם גרינדער פון ווילנע. איינמאָל, ווערט דערצעהלט אין דער דאָזיגער לעגענדע, האָט געדימין פאַרלאָזען זיין פעסטונג אין טראָק און איז ארויסגענאַנגן אויף גציגע אויף די בערג וואָס ליגען ביי דער וויליא. ער האָט אויסגעשאָסען מיט זיין בויגען און אַוועקגעלאָזט א ווילדען אָקס אויף איינעם פון די בערג. אויף יענעם בארג איז געשטאַנען א טעמפעל פאַר דעם גאָט פערקונאס. איז געדימין דאָרט געבליבען שלאָפען. האָט זיך איהם גע'חלום'ט, אז א גרויסער וואלף מיט אן אייזערנעם פאַנצער אויפ'ן קאָפּ שטעהט אויפ'ן שפיץ בארג און וואָיעט און ברומט מיט א שרעקליכען געשריי ווי פון הונדערט וועלף. געדימין האָט זיך דערשראָקען און זיך אויפגעכאַפט.

איז געדימין געגאַנגען צו דעם פריסטער פון דעם גאָט פערקונאס איהם בעטען פּותר זיין דעם חלום. האָט דער פריסטער איהם געזאָגט: „דער גרויסער וואלף, וואָס דו האָסט געזעהן, דאָס איז א שטארקע פעסטונג און א גרויסע שטאָדט, וואָס וועלען שטעהן אויף דעם דאָזיגען פלאַץ. און וואָס דער וואלף האָט אזוי שטארק געוואָיעט, דאָס ווייזט, אז מיט דער פעסטונג און מיט דער שטאָדט וועט קלינגען א וועלט".

האָט דער פירשט געדימין געפאלגט דעם באשיידער פון זיין חלום און האָט אנגעהויבען בויען די פעסטונג און די שטאָדט, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען ווילנע.

אָבער דאָס איז ניט מעהר ווי א לעגענדע. באמת איז ווילנע געווען א שטאָדט און א פעסטונג שוין לאַנג פאַר געדימינ'ס צייט. געדימין האָט נאָר גמאַכט ווילנע פאַר זיין הויפט־שטאָדט.

געדימין האָט גערופען אלע פעלקער פון נאָהענט און ווייט צו קומען זיך באזעצען אין זיין נייער הויפט־שטאָדט. ער האָט באפרייט סוחרים און האַנטווערקער פון אלע אפצאָהלונגען און זיי גענעבען אלע פרייהייטען אין האַנדעל און האַנטווערקערייַ. האָבען טאָקע א סך רוסען און דייטשען זיך באזעצט אין דער שטאָדט, און ווילנע האָט אנגעהויבען וואקסען און ווערען א גרויסער צענטער.

געדימין איז אין אלגעמיין געווען א גרויסער הערשער און אן אינטערעסאַנטע פערזענליכקייט. ער האָט איינגענומען א סך לענדער און האָט גהערשט איבער דער גאַנצער מערב'דיגער העלפט פון רוסלאַנד. זיין מלוכה איז באשטאַנען פון א ליטווישער און א רוסישער העלפט, און ער האָט זיך דערפאַר גערופען „דער פירשט פון די ליטווינער און די רוסען". רוסישע סאָלדאַטען האָבען דעמאָלט

געקעמפט אין די ליטווישע ארמייען, און רוסישע געזעלען האבען קאמאנדירט ליטווישע סאלדאטען. פון דאמאלסט אן האט טאקע אלט־סלאוויש אנגעהויבען ווערען די רעגירונגס־שפראך פון ליטע.

געדימין איז געבליבען א טרייער אנהענגער פון די ליטווישע געטער, און דער פאפסט און די קריסטליכע מיסיאנערען האבען בשום אופן ניט געקאנט ווירקען אויף איהם, אז ער זאל ווערען א קריסט. „סיידען דער טייוול ווען מיך טויפען, קיין אנדערער ניט", האט ער אמאל געזאגט.

ער האט אבער ניט געשטערט די קריסטליכע מיסיאנערען צו פארשפרייטען דאס קריסטענטום אין זיין לאנד, ווי ווייט זיי האבען זיך באנוצט מיט פרידליכע מיטלען. ער האט אויך ערלויבט די קאטוילישע אלדענס פון די פראנציסקאנער און די דאמיניקאנער אויסצובויען אין ווילנע צו אירן קירך און איין קלויסטער. ער האט אויך געדולדעט די אויסשפרייטונג פון דער גריכיש־קאטוילישער קירך אין ליטע אן האט נגענבען די פריהייט די נעצענדינערישע טאטארען צו פראקטיצירען זייער רעליגיע. אזא טאלעראנץ צו אלע רעליגיעס ווי אין ווילנע, איז אין יענער צייט ניט נעווען צו נעפינען כמעט אין גאנץ איראפע.

יאגעלא ווערט קעניג פון פוילען און זיין פלימעניק וויטוימאס ווערט פירשט פון ווילנע.

צוויי מעכטע האבען דעמאלט נעזוכט צו באקעהרען ליטע צום קריסטענטום און צו קריגען ממילא די הערשאפט איבער איהר. דאס זיינען נעווען דער דייטשער ריטעראָרדען, וועלכער האט נעהערשט אין פרייסען און אין די באלטישע פראווינצען, און פוילען. די ריטער פון דעם דייטשען אָרדען האבען נעזוכט אינצונעמען ליטע מיט נעוואלד, מיט'ן שווערד, און זיי זיינען נעווען א דורכפאל. די פאליאקען אבער זיינען נעווען פיל קלוגער. מיט גאנץ פרידליכע און פריינדליכע מיטלען האבען זיי נעמאכט די גרויסע ליטע פאר א טייל פון דעם קלייניעם פוילען. ווארים ליטע איז דעמאלט נעווען אומגעפעהר דריי מאל אזוי גרוים ווי פוילען.

די פאליאקען האבען באקומען ליטע ניט דורך קריג, נאר דורך ליבע, דורך אינפאבער ליבע פון די ביידע נעשלעכטער. פוילען האט א שידוך נעטאן מיט ליטע און דערמיט זי צונעבונדען צו זיך. די יונגע פוילישע קעניגין העדוויג האט חתונה נעהאט מיט יאגעלא, אן אייניקעל פון נעדימין, און דער גרויספירשט פון ליטע איז נעווארען קעניג פון פוילען. יאגעלא האט זיך נעטויפט און באקומען דעם נאמען וולאדיסלאוו, און באלד איז ער נעקומען אין ליטע, באגלייט פון בישאפען, גלחים און מאנאכען, און האט זיך נענומען צו

דער ארבייט צו מאכען די ליטווינער פאר קריסטען. טויזענטער ליט־ווינער האָבען דעמאָלט זיך געלאָזט טובל זיין אין דעם נייעמאן און אין אנדערע ליטווישע טייכען. יאגעלאָ האָט (אין יאָהר 1387) צושטערט דעם טעמפּל פון דעם גאָט פּערקונאס אין ווילנע. פון דעמאָלט אָן איז ווילנע געווארען א קריסטליכע שטאָט, מיט א סך קירכען און קלויסטערס. דעמאָלט איז עס אויסגעבויט געווארען דער קאטעדראל פון הייליגען סטאניסלאָוו און נאָך אנדערע אלטע קירכען.

אָבער ניט קוקענדיג אויף דער פּארבינדונג צווישען די דינאס־טיעס פון ליטע און פּוילען, איז נאָך ליטע פּאר א געוויסער צייט גע־בליבען א באזונדערע, אומאָפּהענגיגע מלוכה, און די אידען איז דאָר־טען געווען בעסער ווי אין אנדערע אייראָפּייאישע לענדער. וואָרים די ליטווינער, וועלכע זיינען געווען דאָס לעצטע פאָלק אין אייראָפּע וואס האָט אָנגענומען דאָס קריסטענטום, זיינען ניט אזוי גיך דורכגענומען און דורכגעזאפט געווארען מיט דעם קריסטליכען גייסט פון מיטעל־אלטער, דעם גייסט פון אומטאָלעראנץ און פון האָס צו אידען. די אידען אין ליטע האָבען דערפאר געלעבט אין יענער צייט אין א פּיל בעסערען צושטאנד איידער זייערע ברידער אין פּוילען.

דער ערשטער צו געבען רעכטען די אידישע געמיינדעס אין ליטע און צו באשיצען זייערע רעכטען איז געווען דער ליטווישער גרויס־פירשט וויטוטאס, וועלכער האָט רעגירט פון 1388 ביז 1430.

אז יאגעלאָ איז געווארען דער קעניג פון פּוילען, האָט ער אוועק־גענעבען ליטע צו זיין ברודער סקירגאילא. אבער יאגעלאָ'ס פּלימעניק וויטוטאס (וויטאָלד) האָט זיי ערקלערט קריג, און נאָך ביטערע מלחמות און בלוטיגע שלאָכטען ביי די טויערען פון ווילנע, האָט יא־געלאָ נאָכגענעבען. סקירגאילא'ן האָט ער אוועקגעשיקט פאר א ליט־ווישען גובערנאטאָר אין קיעוו, וועלכע איז דאן געווען אונטערוואַרפען אונטער ליטע, און וויטוטאס'ן האָט ער אנערקענט אלס דעם גרויס־פירשט פון ליטע.

אונטער דעם גרויספירשט וויטוטאס, האָט די אמאָליגע ליטע דערגרייכט איהר העכסטע גדולה. די ליטווישע אימפּעריע האָט אריינ־גענומען אין זיך, א חוץ ליטע מיט איהר הויפּטשטאָט ווילנע, אויך וויים־רוסלאנד מיט וויטעבסק און מינסק, סמאָלענסק, נאָווגאָראָד, טשערניגאָוו, דעם גרעסטען טייל פון אוקראינע און אויך פּאדא־ליען און וואָלין.

וויטוטאס איז געווען אזוי גרויס און מעכטיג, אז ער האָט געפּלאָנעוועט צו צושלאָגען די טאָטארישע מלוכה, וועלכע האָט דע־מאָלט זיך געהאלטען אין ברעקלען, און צו ווערען דער קעניג איבער נאנץ רוסלאנד. וועז וויטוטאס וואָלט געזיגט, וואָלט אנשטאָט מאָס־קווע און פּעטראָגראד, ווילנע געווען די הויפּטשטאָט פון א ליטווויש־

רוסישער אימפעריע. אָנשטאָט וואָס ליטע איז היינט א געוועזענע רוסישער נובערניע, וואָלט רוסלאַנד היינט געווען א געוועזענע ליטווישע נובערניע.

וויטויטאָס איז צושלאָגען געווארען פון די טאַטארען, אָבער אין אָט די מלחמות האָט ער געבראַכט א סך טאַטארען אלס געפאַנגענע קיין ווילנע און זיי באַזעצט אין דער פאַרשטאָט לוקישקעס. צוזאַמען מיט געפאַנגענע טאַטארען פון קרים האָט וויטויטאָס געבראַכט קיין ווילנע אויך קאַראַימען, וועלכע האָבען זיך באַזעצט אין טראָק. דאָס זיינען געווען די ערשטע קאַראַימען, וואָס זיינען געקומען אין ליטע.

וויטויטאָס האָט זעהר פיל געזאָרגט פאר ווילנע און האָט געזוכט צו ענטוויקלען אין איהר האַנדעל און האַנטווערק. ער האָט געגעבען די ווילנער איינוואוינער דאָס רעכט פון א זעלבסטשטענדיגער שטאָט־פאַרוואַלטונג, וואָס מ׳האָט באַצייכענט אין מיטעלאָלטער מיט׳ן נאָמען „דאָס מאַגדעבורגער רעכט". ער האָט אויך באשיצט די אידען און איז געווען דער ערשטער זיי צו געבען א טשארטער פון פריוויליגיעס. לויט אָט די רעכטען זיינען די אידען פון ליטע געווען א קלאָס פון פרייע בירגער און זיינען געשטאַנען אונטער דעם דירעקטען שוץ פון דעם גרויספירשט און זיינע בעאמטע. זיי האָבען געלעבט אין אומאָפהענגיגע געמיינדעס מיט אויטאָנאָמיע אין זייערע אינערליכע ענינים. דאָס געזעץ האָט גאַראַנטירט די אידען די אומבאַריהרטקייט פון זייער פערזאָן און אייגענטום, די פרייהייט פון זייער רעליגיע און דאָס רעכט צו פיהרען האַנדעל און צו טאָן אלע מלאכות אויף דיזעלביגע באַדינגונגען ווי די קריסטען.

אין דער ערשטער העלפט פון פופצעהנטען יאָהרהונדערט איז וויטויטאָס געווען דער גרעסטער און מעכטיגסטער הערשער אין מזרח־אייראָפּע. אָבער דאָך האָט ליטע ניט געהאָט קיין אויסזיכטען צו בלייבען אויף לאַנג א גרויסע זעלבסטשטענדיגע מלוכה. וואָרים די רוסישע העלפט פון דער ליטווישער אימפעריע, וואו עס האָט געהערשט די גריכיש־קאַטוילישע קירך, האָט סוף־כל־סוף געמוזט ערוואַרבט ווערען פון רוסלאַנד, און די צווייטע העלפט, וואו עס האָט געהערשט דער רוימיש־קאַטוילישער גלויבען, האָט אלץ מעהר און מעהר זיך אַנגעשלאָסען אָן פוילען. די הערשער פון פוילען און ליטע זיינען געווען פון איין פאַמיליע, פון יאַגעלאָ'ן אָן, און די ליטווישע פריצים, די אריסטאָקראַטען, האָבען אויך געהאַלטען ביים ווערען פאָליאקען.

וויטויטאָס האָט עס הפנים געזעהן פאַראויס, און ער האָט דערפאר זיך געווענדט קרוינען פאָר א קעניג פון ליטע, אום ליטע זאָל האָבען אן איגענע דינאַסטיע פון מלכים און זאָל בלייבען א זעלבסט־

שטענדיגע מלוכה. דער דייטשער קייזער זיגמונד, דער אויבערשטער פון אלע קריסטליכע מלוכות אין איירָפּע, האָט פּאַרשפּראָכען צו שיקן א קעניגליכע קרוין קיין ווילנע, און אין יאָהר 1429 זיינען זיך צונויפגעקומען אין ווילנע אלע גרויסע פירשטען און הערשער פון איירָפּע צו קרוינען וויטוויטאָס'ן פּאַר א קעניג.

ווילנע האָט דאמאלסט געהאט דעם כבוד צו זעהן אין איהרע טויערען די גלענצענדסטע מאַנאַטען פון איירָפּע: דעם רוסישען גרויספירשט פון מאָסקווע, די רוסישע פירשטען פון טווער און ריאַזאַן, דעם הערשער פון א טאַטארישער מלוכה, דעם מיטרָפּאָליט פון מאָסקווע, דעם אויבערמייסטער פון דייטשען ריטערָרדען. עס זיינען אפילו געווען פּאַרטרעטער פון דעם גריכישען קייזער פון קאָנסטאַנטינָפּאָל.

אלץ איז געווען גרייט פאר דער קרוינונגס־צערעמאָניע. אָבער עס איז ווילנע ניט באשערט געווען צו ווערען די הויפּטשטאָט פון א קעניג. די קרוין איז ניט אָנגענעקומען פון דעם דייטשען קייזער. און אז שלוחים זיינען נעקומען אין ווילנע מיט דער נאכריכט, אז דער קייזער האָט געגעבען זיין וואָרט, אז די קרוין וועט גלייך ארויס־געשיקט ווערען, איז וויטוויטאָס שוין געווען טויט.

ווייטוויטאָס איז געשטאָרבען צו אכציג יאָהר, און זיין קבר געפינט זיך נאָך ביז היינט אין דעם קאטעדראל פון היילִיגען סטאַניסלאוו אין ווילנע.

ליטע ווערט אַ טייל פון פּוילען, און ווילנע ווערט אויס הויפּט־שטאָט.

נאָך דעם טויט פון ווייטוויטאָס איז ליטע געגאנגען אויף אראָפּ. איהרע רוסישע פּראָווינצען האָבען די מאָסקווער פירשטען צוגענומען פון איהר, און זי איז אלץ ענגער און ענגער געווארען פארבונדען מיט פּוילען.

דאָך אָבער זיינען נאָך פארגאנגען איבער 200 יאָהר נאָך ווייטוויטאָס'עס טויט ביז ליטע האָט אינגאַנצען פּאַרלאָרען איהר זעלבסט־שטענדיגקייט. אונטער דער צייט האָט זיך די אידען אין ליטע גע־לעבט פארהעלטניסמעסיג גוט, און זיי האָבען ניט געליטען אזעלכע צרות און שאנד ווי זייערע ברידער אין אַנדערע לענדער. די אידען אין ליטע האָבען ניט געלעבט דאמאלסט נאָר פון קלייַנהאַנדעל און וואוכערייַ, נאָר האָבען געפיהרט מסחר אויף א בריייטען מאסשטאָב, האָבען פאר־מאָגט א סך לאַנד אלס זייער אייגענטום און האָבען געהאלטען אין זייער האַנט די ארענדע פון כמעט אלע טאַקסעס און אָפּצאָהלונגען פון דעם לאַנד. די אידען האָבען געהאט דעמאָלט די זעלביגע רעכטען ווי קריסטען, און האָבען אפילו געהאט א רעכט צו טראָגען געווער ביי זיך.

אין יאָהר 1569 האָט ליטע אינגאנצען פּאָרלאָרען איהר זעלבסט־שטענדיגקייט און איז געווארען אין יעדער הינזיכט א טייל פון פּוילען. דערמיט האָט ליטע אויפגעהערט צו עקזיסטירען אלס א מלוכה, אלס א מדינה פּאר זיך, און ווילנע האָט פון דאמאלסט אָן פּאָרלאָרען איהר גדולה. זי איז געווארען אוים הויפּטשטאָט. עס האָט אין איהר מעהר ניט געוואוינט קיין קעניג און קיין גרויספירשט, נאָר א פּוילישער וואיעוואָדא, א בישאָף, און א רוסישער גובערנאטאָר האָבען געהערשט אין איהר. פון דאן אָן האָט זיך אָנגעהויבען א שלעכטע צייט פּאר ווילנע. באזונדערס פון זיבעצעהנטען יאָהרהונדערט אָן האָבען די ווילנער אידען דורכגעלעבט שרעקליכע צרות און אומגליקען.

ווילנע אונטער פּוילען.

פון יענער צייט אָן האָט מען אָנגעהויבען באָגרעניצען די רעכטען פון די ווילנער אידען. מען האָט אָנגעהויבען זיי צו דריקען און פּאר־פּאָלגען, און פיל מאָל איז עס געקומען אויך צו איבערפּאלען און צו פּאָגראָמען געגען זיי. וואָרים פונקט ווי פּוילען, אזוי איז אויך ליטע ארונטערגעפּאלען דאמאלסט אונטער דעם איינפלוס פון די יעזואיטען און איז געווארען א נעסט פון רעליגיעזען פּאנאטיזם און אידען־האס און נאָך היינטיגען טאָג, וועו ליטע איז נאָכדעם ווי זי איז איבער־דריי הונדערט יאָהר געווען א פּוילישע פּראָווינץ, ווידער געווארען, נאָך דער וועלט־מלחמה, א זעלבסטשטענדיגע מדינה'לע, ווערט זי נאָך אלץ שטאַרק באהערשט פון די קאטוילישע גלחים.

שוין אין יאָהר 1635 האָט דער צוויושעטער המון פון ווילנע נעמאכט א תל פון דער נייער גרויסער אידישער שוהל, האָט צורישען אכצעהן ספּר־תורות, און אוועקגעראוועט אלע ווערטפולע זאכען. מען האָט אויך וואָס ווייטער, אלץ מעהר באָגרעניצט די רעכטען פון די אידען אין האָנדעל און האָנטווערק. מען האָט אויסגעשלאָסען די אידען פון דעם צעך פון די גלעזער און אויך פון דעם צעך פון די פישערס. מען האָט פּארבאָטען די אידען צו זיין זילבער און גאָלד־שמידען און אויך צו האָנדלען מיט תבואה און צו האלטען גאַרבערייען.

אָבער כל־זמן ווילנע איז געשטאָנען אונטער ליטווישע און פּוילישע הערשער זיינען נאָך אלץ די אלע באָגרעניצונגען געווען צו דערליידען. די אמת'ע אידישע צרות האָבען זיך ערשט אָנגעהויבען אין 1654, וועו די קאָזאקען, צוזאמען מיט אן ארמיי פון דעם צאר פון מאָס־קווע, האָבען איינגענומען ווילנע.

אז די קאָזאקען זיינען צוגעקומען צו ווילנע, איז דער פּוילישער וואיעוואדא ראדזיוויל אנטלאָפען מיט זיין חיל פון שטאָט, און צו־זאמען מיט זיי זיינען אנטלאָפען א גרויסער טייל פון איהרע איינוואוי־נער. א סך האָבען זיך אָנגענרייט פערד און וועגענער און זיינען

ארויסגעפאהרען מיט פוהרען אנגעפאקט מיט ווייבער, קינדער און קלו־מיקעס מיט זאכען. א סך זיינען געלאפען צו פוס מיט די קליינע קינ־דער אויפ'ן רוקען. די וואס האבען ניט באוויזען צו אנטלויפען זיינען כמעט אלע אומגעקומען דורך די הענט פון די קאזאקען און די מאסקאוויטען. 25 טויזענד פערזאנען זאלען די קאזאקען האבען אויסגע'הרג'עט אין איין טאג. נאך דער שחיטה האבען זיי אונ־טערגעצונדען די שטאט. זיבעצעהן טעג האט ווילנע געברענט, און פון דער אמאליגער הויפטשטאט פון דער ליטווישער אימפעריע איז געווארען א בארג אש.

וועו די מלחמה האט זיך איינגעשטילט, און די רוסען זיינען פאר א קורצער צייט געווארען די הערשער איבער ווילנע, האבען די פליכט־לינגע אנגעהויבען ארויסצוקריכען פון זייערע באהעלטענישען און זיך צוריקצוקעהרען אין זייערע חרוב'ע היימען. דא איז אויסגעבראכען אין ווילנע אזא פעסט און א הונגער, אז מען האט זיך גע'הרג'עט אייר־נע די אנדערע אויף די גאסען איבער א שטיקעל ברויט. פונדעסטוועגען האט די דעלעגאציע פון די ווילנער בירגער, וואס איז געשיקט געווארען צום צאר אלעקסיי מיכאילאוויטש (דעם פאטער פון פיאטער דעם גרויסען) איהם צו באגריסען אין נאמען פון דער שטאט, ניט פאר־געסען צו בעטען דעם צאר, אז ער זאל ארויסטרייבען אלע אידען פון ווילנע, ווייל זיי שטערען דעם האנדעל און פון זייערע הייזער פארשפרייט זיך די מגפה איבער דער גאנצער שטאט.

אין דרעי יאהר ארום איז ווילנע ווידער עראבערט געווארען פון פוילען, און פערציג יאהר שפעטער, אין 1702, איז זי עראבערט גע־ווארען פון דעם שוועדישען קעניג קארל דעם צוועלפטען. די שוע־דען האבען ארויפגעלייגט אזא שווערע קאנטריבוציע אויף דער שטאט, וואס איז נאר ניט מעגליך געווען צו צאהלען. אין יאהר 1705 האט פיאטער דער גרויסער אינגענומען ווילנע, און אין א יאהר ארום זיי־נען ווידער געקומען די שוועדען און ארויפגעלייגט א הויכע קאנטרי־בוציע אויף דער שטאט.

פון אט די אלע מלחמות און דערצו נאך פון די פילע שרפות, איז ווילנע זעהר פארארימט געווארען. די אידען זיינען געווען אזוי ארים, אז די גרויסע שוהל איז געשטאנען פארשלאסען און פארזי־געלט א רונדיגען יאהר, ווייל די אידישע קהילה האט ניט פארמאגט צו באצאהלען די חובות, וואס האבען געקומט פון איהר.

ווילנע אלס אידישער צענטער.

אין יאהר 1795, ביי דער דריטער צוטיילונג פון פוילען, האט רוסלאנד צוגענומען ליטע, און ווילנע איז פון דאמאלסט אן ביז דער וועלט־מלחמה אין 1915, געווען א רוסישע שטאט.

אבער דוקא אונטער דער רוסישער הערשאפט האט די אידישע לאגע אין ווילנע זיך פארבעסערט, איז די אידישע ווילנע זיך צו־וואקסען, איז ווילנע געווארען די הויפט־שטאט פון ליטווישען אידענ־טום. א סך געווירקט אין דעם האט דער איינפלוס פון דעם ווילנער גאון.

אין דער צווייטער העלפט פון אכצעהנטען יאהרהונדערט האבען זיך אנגעהויבען צווייי באוועגונגען ביי אידען, וועלכע האבען געזוכט צו באנייען און אפצופרישען דאס אידישע לעבען און אראפצואוואשען פון איהם דעם אלטען שימעל, וואס האט זיך אנגעקליבען אויף איהם. איין באוועגונג איז געווען די חסידישע. זי האט געזוכט צו צו־ברעכען די מאכט פון די רבנים און למדנים און אריינצוגיסען אין דעם אידישען רעליגיעזען לעבען א נייעם קוואל פון פאעזיע, פון באנייסטערונג. די דאזיגע באוועגונג האט זיך אנגעהויבען אין אוקראי־נא, אין מעזביז, וואו רבי ישראל בעל־שם־טוב האט געוואוינט, און אין מעזריטש, וואו עס האט געוואוינט זיין נאכפאלגער, רבי בער.

די צווייטע באוועגונג האט זיך אנגעהויבען אין בערלין דורך מענדעלסזאהן און זיינע תלמידים. דאס איז געווען די השכלה־באוע־גונג, וועלכע האט געזוכט צו עפענען די פענסטער אין דעם אידישען לעבען און צו לאזען אריינגעהן אין איהם פרישע ווינטען פון דרויסען, פון דער מאדערנער בילדונג, פון דער אויפקלערונג פון דער צייט.

אט די ביידע באוועגונגען האבען צוטרייסעלט די אלטע אידיש־קייט, וועלכע איז געווארען פארטריקענט אונטער דער גייסטיגער הער־שאפט פון די רבנים.

אבער די אלטע ארטאדאקסישע אידישקייט פון די רבנים, די אי־דישקייט וואס איז באשטאנען פון היטען די מצוות און לערנען גמרא, האט ניט אויפגענעבען איהר פאזיציע אין אידישען לעבען און האט געפונען איהר שטארקסטען פיהרער און פארקעמפער אין דעם ווילנער גאון.

דער ווילנער גאון האט ניט געשאפען קיין באוועגונגען, האט ניט בעאיינפלוסט די מאסען, ער האט אפילו ניט געשריבען קיין גרויסע ספרים. ער האט נאר קיין צייט ניט געהאט פאר די אלע זאכען. וואהרים ער איז געווען פארנומען מיט איין זאך, מיט'ן זיצען און לערנען תורה, די אידישקייט פון דער תורה, פון אפהיטען שטרענג גאט'ס געשריבענע געזעצען. יענע אידישקייט וואס איז באגרינדעט געווארען דורך עזרא און נחמיה, האט אין די לעצטע יאהרהונדערטען געפונען איהר גרעסטען פארטרעטער אין יענעם גייסטיגען ריז, וועלכען אידען האבען געקרוינט מיט'ן נאמען „דער ווילנער גאון".

מיט דעם ווילנער גאון איז ווילנע געווארען די הויפטשטאט פון דער אידישער ארטאדאקסיע, פון דער קאנסערוואטיווער אידישקייט.

ווילנע איז געווען דער צענטער פון די מתנגדים אין זייער פארבי־טערטען קאמף געגען די חסידים, און פון דעם ווילנער גאון און זיין תלמיד, רבי חיים וואלאזשינער, איז געגרינדעט געוואָרען ביי ווילנע די וואלאזשינער ישיבה צו אנטוויקלען און צו קולטיווירען די קאָנ־סערוואטיוועַ, ארטאָדאָקסישע אידישקייט.

ווילנע איז אין אָנהויב נייגצעהנטען יאָהרהונדערט געווען דער צענטער פון די מתנגדים. שפעטער איז זי געווארען אויך דער צענ־טער פון דער „השכלה", פון דער מאָדערנער אידישער קולטור. ארום מיטען פון 19טען יאָהרהונדערט האָבען געלעבט אין ווילנע די ערשטע העברעאישע משכילים, פּאָעטען און שריפטשטעלער, ווי: מרדכי אהרן גינצבורג, אברהם בער לעווענזאָהן און זיין זוהן מיכה יוסף, שמואל יוסף פין, מתתיהו שטראשון און א סך אנדערע.

אלס צענטער פון השכלה האָט ווילנע אריבערגעשטיגען אדעם, וואָרים ניט דרום־רוסלאַנד, וואו די חסידישע צדיקים האָבען בא־הערשט די אידישע מאסען, איז געווען דער פּלאַץ פאר דער השכלה צו וואקסען און זיך צו צושפרייטען. דער פּלאַץ פאר דעם איז געווען ליטע, וואו די רעליגיעזע אידישע פּאָנטאָזיע האָט נאָך ניט געהאָט אינ־גאנצען דערשטיקט דעם אידישען קלאָרען שכל.

און אז ביים סוף נייגצעהנטען יאָהרהונדערט האָט זיך אָנגע־הויבען ביי אידען אן ארבייטער־באָוועגונג, איז ווידער ווילנע געווארען דער צענטער. דאָרטען איז אין יאָהר 1897 אָפּגעהאלטען געווארען די ערשטע (געהיימע) קאָנפערענץ פון „בונד".

אַ לעגענדע וועגען דער שטאָט ווילנע*)

איבערזעצט פון רוסיש פון **יעפים ישורין.**

דער ליטווישער קניאז יאגעלאָ זייענדיג אין מאָל אויף יאגד, ארומגערינגלט מיט זיין סוויטע, האָט זיך אָפגעשטעלט באוואונדערען דעם געגענד וואו עס פאָלט אריין די ווילייע אין דעם טייך ווילייקע.

— איך ווייל דאָ אויפבויען א שטאָדט, — האָט געזאָגט דער קניאז, — נאָר איך וואָלט וועלען וויסען, צי וועט די שטאָדט זיין גוט און מזל'דיג אויף דיזען פלאַץ?

האָט מען געפרענט די גלחים און זיי האָבען ערקלערט דעם קניאז דעם ווילען פון די געטער.

— די שטאָדט וועט זיין באריהמט און מזל'דיג, אויב די שטאָדט־וואָנט וועט געלעגט ווערען אויף א אינגעלע, אַן איין־אייני־ציגען זוהן, א לעבעדיג באגראָבענעם, וועמען זיין מוטער וועט פרייוויליג מקריב זיין פאַר אָט דעם צוועק.

— גוט, — האָט געזאָגט יאגעלאָ, — לאָזט ארויס א רוף איבער דער גאַנצער מדינה.

עס איז פאַרלאָפען א היבשע צייט אין אומזיסטע זוכענישען פון אזא מוטער. ענדליך, ערגעץ אויפ'ן ברעג פון דער מדינה, האָט זיך געפונען א פרוי, וועלבע האָט באשלאָסען פאַר אזא וויכטיגען צוועק אויסצופיהרען דעם באשלום פון די נעטער און שענקען איהר איין־איינציגען זוהן. עס איז באשטימט געוואָרען א יום־טוב פאַר דעם טאָג, וועז עס וועט געלעגט ווערען דער ווינקעל־שטיין פון דער שטאָדט; עס האָבען זיך צונויפגעקליבען די באריהמטסטע לייט פון דער מדינה און איבערהויפט גרויסע מאַסען מענשען; די גלחים האָבען געבראכט דעם איננעלע, באפוצט מיט בלומען. אין דעם מאָמענט, זוען מען האָט איהם געדארפט אומברענגען אלס קרבן צו די נעטער, האָט זיך דער איננעלע נעוועגדעט צום קניאז מיט די פאָלגענדע ווערטער:

— קניאז, איך גלויב ניט, אז דאָס איז דער ווילען פון די נעטער. דער איננעלע איז געווען קלוג פאַר זיינע יאָהרען.

— וואָס הייסט, דו גלויבסט ניט? דעם ווילען פון די נעטער האָבען דאָך ערקלערט די גלחים, — האָט יאגעלאָ געפרענט.

---

*) Н. Самойло, Русская Старина, Апрѣль, 1895 г.

— די גלחים האָבען ניט פֿארשטאַנען דעם ווילען פון די נע־טער, — האָט דאָס אינגעלע געזאָגט. — ערלויב מיר, קניאז, שטעלען די גלחים דרײַ פֿראַגען; אויב זיי וועלען אויף זיי קענען ענטפֿערען, דאַן וועל איך גלויבען, אוּן . . . זאָל נעשעהן דער ווילען פון די נעטער.

דער קניאז האָט איינגעשטימט, אוּן דאָס אינגעלע האָט געפֿרעגט די פֿאָלגענדע דריי פֿראַגען: וואָס איז די לייכטסטע זאַך אויף דער וועלט? וואָס איז די זיסטע זאַך אויף דער וועלט? אוּן וואָס איז די האַרטסטע זאַך אויף דער וועלט?

די גלחים האָבען ס׳ טראַכט נעטאָן אוּן ענדליך נעענטפֿערט:

— לייכטער פון אַלץ אויף דער וועלט איז פוך; זיסער פון אַלץ איז האָניג, אוּן האַרטער פון אַלץ אויף דער וועלט איז — שטיין.

די גלחים האָבען מיט פֿייערליכקייט אוּן זעלבסט־צופֿרידענהייט ס׳ קוק נעטאָן אויף די ארומיגע. דאָס אינגעלע איז נעשטאַנען מיט אַן ארונטערגעלאָזענעם קאָפּ. אַלע בייווועזענדע האָבען באטראכט אז די קינדערשע פֿראַגען זיינען נעהעריג פֿאַרענטפֿערט געוואָרען. ס׳ שטילקייט האָט נעהערשט.

— נו, וואָס וועסטו איצט זאָגען? — האָט דער קניאז געפֿרעגט דעם אינגעלע.

— ניין, — האָט געענטפֿערט דאָס אינגעלע, — די גלחים האָבען אויף מיינע פֿראַגען ניט ריכטיג געענטפֿערט, אוּן דעם ווילען פון די נעטער אויך ניט פֿארשטאַנען. לייכטער פון אַלץ אויף דער וועלט איז ס׳ קינד אויף די הענט פון איהר מוטער; זיסער פון אַלץ — דער מוטער׳ס מילך; אוּן האַרטער פון אַלץ — דאָס האַרץ פון מיין מוטער, וועלכע איז מקריב איהר איין־איינציגען זוהן.

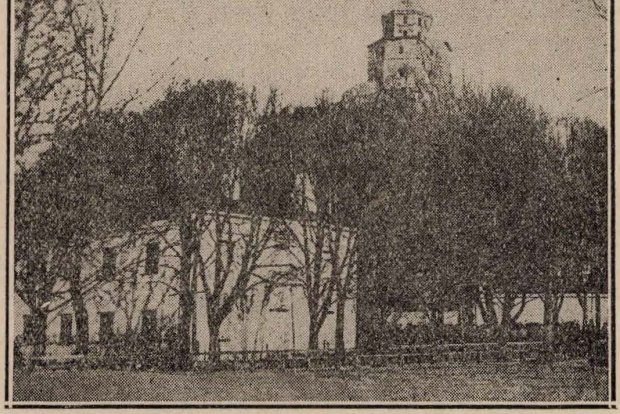
דער גאַנצער עולם האָט באוואונדערט די קלוגשאפט פון אינ־געלע, אוּן דער קניאז האָט זיך איבערצייגט, אז די גלחים האָבען ניט ריכטיג פֿארשטאַנען דעם ווילען פון די נעטער. די גלחים האָבען דאַן, אום צו ראַטעווען זייער רעפוטאַציע, ערקלערט, דאָס זיי האָבען נעמאַכט ס׳ טעות: ניט ס׳ אינגעלע דארף מען מקריב זיין, נאָר ס׳ מיידעלע (זיי האָבען נערעכענט, אז ס׳ מיידעלע וועט זיין נארישער).

האָט מען נאָך ס׳ מאָל ארויסגעלאָזען ס׳ רוף. נאָכדעם ווי עס איז שוועך ס׳ נעווארען א יום־טוב, אוּן מען האָט נעבראכט דעם אויסגעקליבענעם קרבן, באפוצט מיט בלומען. עס איז בא־שטימט נעוואָרען — דאָס מיידעלע באפוצט מיט בלומען אוּן מיט ס׳ בוקעט אין האַנט זאָל שוועקנעשטעלט ווערען לעבען דעם ברעג פון אָפּגרונט, אוּן פון אויבען זאָל מען אויף איהר ארונטערווארפען ס׳ נרויסען שטיין, וועלכער האָט נעזאָלט ביים ארונטערפאַלען צושמע־

טערען און באגראבען דאס מיידעלע אונטער זיך. און עס האט פאסירט א נס: ארונטערפאלענדיג האט דער שטיין מיטגעשלעפט מיט זיך אין גרוב אריין נאר דעם בוקעט בלומען, וועלכען ער האט ארויסגעריסען פון די הענט פון דער אומגליקליכער.

אין דעם מאמענט וועז דער שטיין איז געפאלען, האבען אלע אנוועזענדע צוגעמאכט די אויגען פאר שוידער. עס איז פארלאפען א מאמענט, אלע האבען א קוק געטאן אויף דעם פלאץ וואו דאס מיידעלע איז געשטאנען — און האבען זי דערזעהן אן אומבאשרייבלעך. אין אט דעם נם האבען אלע דערזעהן דעם אמת'ן ווילען פון די געטער און האבען זיך דערפרעהט. אויף אזא אופן איז די שטאדט אויפגעבויט געווארען אויף בלומען און מען האט עס א נאמען גע־ געבען נאך דעם נאמען פון דעם טייך — ווילנע.

(פארשריבען געווארען אין מאנאט מאי, 1870, לויט דער דער־ צעהלונג פון אן אלטען פריץ אין דער שטעטעל סמארגאן, ווילנער גובערניע, און איבערגעגעבען דורך נ. סאמאילא).

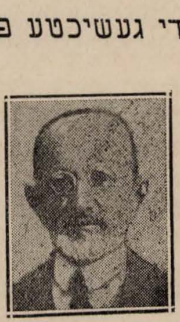

דער ווילנער שלאסבארג.

ש. ל. ציטראָן.

די געשיכטע פון דער אידישער געמיינדע אין ווילנע.

א) אונטער דער פּוילישער הערשאַפט.

ווילנע איז איינע פון די עלטסטע אידישע קהלות אוּן שוין העכער פון 400 יאָהר, אז זי שפּילט זעהר א באַדייטענדע ראָלע אין דער גע־שיכטע פון די מזרח־איראָפּעאישע אידען אלס גרויסער אוּן וויכטיגער קולטורעלער אוּן רעלי־גיעזער צענטער.

לויט פּארשידענע געשיכטליכע קוועלען, אידישע אוּן ניט אידישע, זיינען שוין אידען געווען אין ווילנע נאָך א סך פריהער, אָבער ניט אלס שטענדיגע איינוואוינער, נאָר אלס אַנגעפאָהרענע סוחרים פון אַנדערע ערטער אויף דער צייט פון די גרויסע ירידן'. די צאָל פון די דאָזיגע אורחים פלעגט צייטענווייז דערגרייכען ביז א פּאָר טויזענט, וועל־כע פלעגען זיך פּארנאַנדערטיילען אין קליינע רעליגיעזע קבוצים, איטליכער מיט זיינע באַזונדערע כלי־קודש. ווי עס ווייזט זיך ארויס פון אן אלטען חברה־קדישא פּנקס, איז דער ערשטער ווילנער אי־דישער בית־עלמין אויף יענער זייט וויליע אנטקעגען שלאָס־בארג געגרינדעט געווארען אין יאָהר 1487 (רמ"ז). לויט דעם דאָרף מען אַנגעמען פּאר געווים, אז פון יענער צייט אָן האָבען זיך אידען אַנגעהויבען בישלעכווייז צו באַזעצען אין ווילנע.

ניט אזוי לייכט איז אָבער אידען אַנגעקומען צו באַזעצען זיך אין ווילנע. ניט איינמאל האָבען די קריסטליכע ווילנער מעשצאנעם ג'פּועל'ט ביי די פּוילישע קעניגען, אז מ'זאל אידען לנמרי ניט ארויינלאָזען ווואוינען אין ווילנע, אָדער אז מען זאל באגרעניצען אויף ווי ווייט מעגליך זייער ווואוינרעכט. ווען ניט ווען פלעגען געזעהלטע אידען זוכה זיין באקומען די פריווילעגיע צו באַזעצען זיך אין ווילנע. די ביסל אידען, ווועלכען האָבען זיך דורך פּארשידענע מיטלען אריינ־געקראָגען קיין ווילנע, האָבען קיין רעכט ניט געהאט צו פיהרען גע־שעפטען אפען אויף זייער נאָמען, און האָבען אויך ניט געטאָרט בויען קיין שולען צום דאוונען. ערשט אין 1573 (של"נ) האָבען

ווילנער אידען באקומען די ערלויבניש אנצוהויבען בויען די גרויסע שול. סוף 16טען יאהרהונדערט איז די אידישע באפעלקערונג אין ווילנע אויף אזוי פיל צוגעוואקסען, דאם פון דעמאלט אן האט מען אנגעהויבען אנצורופען ספעציעל אויף זייער נאמען אייניע פון די שטאט־גאסען: די „אידישע". אין 20 יאהר ארום (מאי, 1592) איז דער המון אין א חגא־טאג אנגעפאלען אויף דעם אידישען קוואר־טאל און האט חרוב־געמאכט די גרויסע שול מיט די אידישע קראמען.

פריי באזעצען זיך אין ווילנע האבען אידען אנגעהויבען ערשט פון יאהר 1598 אן אונטער דער רעגירונג פון זיגיסמונד דעם דרי־טען, וועלכער האט זיי געגעבען געוויסע פריווילעגיעס. דער דאזיגער קעניג האט ערלויבט אידען צום ערשטען מאל ניט נאר דינגען דירות ביי פוילישע שלייאכטיטשעס, נאר אפילו אפצוקויפען ביי זיי זייערע הייזער. אין זייער צייטען האבען אידען פריי געהאנדעלט און אויס־געבויט פאר זיך שולען און בתי־מדרשים לויט זייער באדערפעניש. דעמאלט האט זיך איבערגעבויט די גרויסע שול לויט דעם מוסטער פון די מיטעלאלטערליכע שולען אין מערב־איראפע, ווי מיר זעהען איהר היינטיגען טאג. די פוילישע שטאט־פיהרער זיינען זעהר שטארק ניט צופרידען געווען פון די דאזיגע אידישע פריווילעגיעס, און האבען אנגעטאן אידען כל מיני רשעות, געזוכט מיט אלע מעג־ליכקייטען צו פארצאמען פאר זיי די וועגען צו פארשידענע פרנסות און שווער צו מאכען זיי דאם לעבען בכלל. דאם פלענט אפט צווינ־גען די אידען צו באקלאגען זיך פאר'ן קעניג, וועלכער האט זיך כמעט תמיד פאר זיי אנגענומען.

אין דער מלוכה־צייט פון דעם קעניג ווladיslאוו דעם פערטען האבען זיך אידען משתדל געווען און האבען באקומען פון איהם אן אויספיהרליכען דעקרעט וועגען זייערע רעכט און פריווילעגיעס. לויט דעם דאזיגען דעקרעט, וועלכער איז באשטעטיגט געוואדען דעם 19טען פעברואר, 1633, האבען ווילנער אידען באקומען די ערלויבניש צו בויען שולען, צו עפענען בית־עלמין'ס, צו האבען אייגענע יאטקעס און א מרחץ, וועלכען זיי מענען הייצען וועז זיי ווילען, און אן איי־גענעם בית־דין פון רבנים. ווייטער איז אידען ערלויבט געווא־רען צו עפענען קראמען פון דראפ, זיידענס, טערקישע דיוואנעס, פון פארשידענע באקאלייי־סחורות צו פארקויפען לאחדים און אנולנע; צו פארקויפען און צו קויפען גאלד, זילבער און צירונג; באשעפ־טיגען זיך מיט מלאכות און באזונדערס מיט די, פאר וועלכע עס איז ניטא אין ווילנע קיין צעכען; צו מאכען, צו האלטען און צו פארקויפען אלערליי משקאות; צו קויפען בהמות אויף שחיטה; אויך האבען אידען באקומען דאם רעכט צו באנוצען זיך מיט דער שטא־

טישער וואָג און מיט די שטאָטישע ברונעמס פאר דעם זעלבען נע־צאָלט, וואָס אַנדערע.

פון דער אַנדערער זייט האָט אַבער דער דאָזיגער דעקרעט איבער־געלאָזען עטליכע באַגרענצונגען בנוגע צום אידישען וואוינרעכט. פאַר אידען זיינען אויסגעטיילט געווארען נאָר עטליכע גאסען, וואו זיי האָ־בען געמאָגט וואוינען; אין ביידע זייטען אידישע גאס פון טייטשע ביז ראָג גלעזער־גאס, און אויך די הייזער, וועלכע גרעפינען זיך הינטער דער אידישער גאס אַנטקעגען די קריסטליכע פלייש־קראָמען (ד. ה. איין זייט פון יאַטקאָווער גאס) און אין ביידע זייטען פון ניקאָלאיעווער גאס (ניטקע טויבעס זאוואוליק) ביז צום ניקאָלאי־קלויסטער. אויף טייטשע גאס האָבען אידען געמאָגט וואוינען נאָר אין געווייסע טיי־לען פון די הויפען, און האָבען ניט געהאט דאָס רעכט צו האָקען פענסטער צום גאס. אויף דעם אופן האָט זיך לויט'ן דעקרעט פונ'ם קעניג וולאָדיסלאָוו געבילדעט צום ערשטען מאָל אין ווילנע א אי־דישע „געטא". כדי אידען זאָלען האָבען די מעגליכקייט אריבער־צוקלייבען זיך אין געטא, און קריסטען, וועלכע האָבען הייזער אין יענע גאסען, זאָלען זיי קאָנען אָפּלאָזען צו אידען, האָט מען אויף דעם באשטימט א טערמין פון 15 יאָהר (ביז 1648). חוץ דעם איז אידען פארבאָטען געווארען לויט דעם דערמאָנטען דעקרעט צו נייהען פאַר קריסטען און הייצען פאַר זיי באָד. אידען בעלי־בתים פון הייזער האָבען געדארפט צאָהלען שטאָטישע נאָלאָגען און קאָפּ־שטייער באזונדער. די ווילנער מעשטשענעס און שליאכטי־טשעס פלעגען גאנץ אָפט פּראָטעסטירען אויך געגען דאָס ביסלע רעכט, וואס אידען האָבען געהאט. באזונדערס האָבען זיי געקעמפט געגען דעם אידישען מסחר, אין וועלכען זיי האָבען געוואהן א גע־פּעהרליכע קאָנקורענציע פאר ז י י ע ר האָנדעל. וויל זיי, די שליאכטשיטשעס, האָבען אָנגעפיהרט מיט די שטאָט־אינטערעסען, האָט זיך זיי גאנץ אָפט איינגעגעבען צו פּועל'ן ביי דער מאכט צו באַגרעניצען די אידישע רעכט אויף פארשידענע געביטען פון מסחר. ניט אלע מאָל אָבער האָבען זיך אידען געלאָזען דריקען; צייטנ־ווייז פלעגען זיי געגען מאָגיסטראט פארפיהרען גאנצע משפּטים, און פיל מאָל האָבען זיי געוואונען די פּראָצעסען. דאָס פלעגט ארויסרו־פען ביי די שליאכטשיטשעס א שטארקע פּראָטיטערונג, און צום סוף איז געקומען די זאך אזוי ווייט, דאָס זיי האָבען אָנגעהויבען צו שרעקען אידען מיט פאָגראָמען, און דערנאָך האָבען זיי זייערע סטרא־שונקעס מקים געווען בפועל.

דער מאָגיסטראט האָט שוין געהאט אזעלכע מענשען, וועלכע פלעגען אין דער שטיל אָנרייצען דעם המון צו פּראטשעפען זיך מיט אידען, כדי צו קענען נאָך דעם אָנפאָלען אויף זיי. אזוי האָט אמאָל

פאסירט, דאָס נאָך א געוויסען משפט געגען מאָניסטראָט, וועלכער האָט זיך אויסגעלאָזען לטובת די אידען, איז דער המון באפאלען א אידישע לויה, וואָס איז דורכגענאנגען פון אידישע גאס איבער'ן גרינעם בריק אויף שניפישאק, און האָט זיך נאָך איהר אריינגעריסען אויפ'ן בית־עלמין און אָנגעמאכט דאָרטען א חורבן; האָט מבזה געווען און צובראָכען פיל הילצערנע און שטיינערנע מצבות, בארויבט און געשלאָגען אומ'ברחמנות'דיג אלע אידען, וואָס האָבען זיך באטייליגט אין דער לויה. נאָך א פיל שטאַרקערער פאָגראָם איז פאָרגעקומען געגען אידען דעם 5טען מערץ, 1635. אין דעם טאָג האָט זיך צוזאמענגעקליבען א המון פון מעשטשאָנעס, ארבייטער, בעלי־מלאכות, וואָס געהערען אָן פאָרשידענע צעכען און תלמידים פון יעזואיטישע שולען, און אלע אינאיינעם זיינען זיי באפאלען די גרויסע שול און האָבען דאָרטען אלץ צוברויבט און צובראָכען. מ'האָט אַוועקגעראויבט אויך די קהל'שע קאסע, וועלכע איז געווען פארפאקט אין קאסטענס צוזאמען מיט פקדונות פון פריוואט־מענשען, — אידען און אויך אייניגע קריסטען. דער היזק פון פאָגראָם האָט אָנגעטראָפען 100,000 גאָלדענע פוילישע רענדלעך. פון שול האָט מען צוראָבירט אלע טיערסטע צירונגען, 18 ספרי תורות, וואָס זייערע עץ־חיים'ס זיינען נעווען איינגעפאסט אין בריליאנטען. חוץ דעם האָט דער המון צוראָבירט אויך עטליכע אידישע וואוינונגען. לויט א קעניגליכען באפעהל איז באשטימט געווארען א קאָמיסיע אויסצופאָרשען דעם גאנצען ענין פון פאָגראָם און די סבות, וועלכע האָבען דערצו געבראכט. די קאָמיסיע האָט איינגעפונען, אז כדי איינצוהיטען אויף שפעטער די אידען פון אזעלכע עקסצעסען, דארף מען' אויסבויען טויערען אין ביידע עקען פון די אידישע גאסען. גלייכצייטיג האָט די קאָמיסיע באשטימט, אז די אידען זאָלען צוריקגעמען זייערע אנקלאָגען וועגען פאָגראָם, און כדי צוריקצוקעהרען זיי זייער שאָדען האָט זי זיי ערלויבט צו עפענען שיינקען אויף גרויסע באדינגונגען. אזוי האָבען זיך ביסלעכווייז איינגעשטילט די רייבונגען צווישען די אידען מיט די שליאכטשישעס. ווילנער אידען האָבען זיך גוט געוואוסט צו באנוצען מיט דער רוהיגער צייט. זיי האָבען שטארק ענטוויקעלט דעם מסחר און געהאט חיונה בשפע. בכלל האָט זיך די ווילנער אידישע קהלה געפונען ביז'ן סוף פון 16טען יאָהרהונדערט אין א בליהענדען צושטאנד.

אינמיטען פון 17טען יאָהרהונדערט איז אינ'ם מצב פון די ווילנער אידען פארגעקומען א גרויסע פארענדערונג. זיי האָבען געהאט צו ליידען פון זעהר שוועכע האַנדעלס־קריזיסען, האָבען פארלאָרען גרויסע קאפיטאלען און דורך דעם שטארק פארארימט געווארען. אנשטאט דעם, וואָס פריהער פלעגען אידען פארליען געלט צו קריס־

טען, זיינען זיי איצטער געצוואונגען געווען צו מאכען הלואות ביי קריסטען און נעבען זיי אין משכון זייערע הייזער און אנדערע אומ־באוועגליכע גיטער. א סך אידישע הייזער, און צווישען זיי אויך קהל־שע בנינים, זיינען געבליבען פארפאלען אין די הענט פון די קריסט־ליכע קרעדיטאָרען. נאָך פיל שרעקליכער איז געווארען די לאגע פון ווילנער אידען דורך דעם חורבן, וואָס דער קאָזאקען־אָנפיהרער כמעלניצקי האָט אין יענער צייט געמאכט אין א סך אידישע קהלות. דער דאָזיגער חורבן האָט רואינירט א סך אידישע סוחרים אין ווילנע, וועלכע זיינען געשטאנען אין האָנדעלס־פארבינדונגען מיט די חרוב־געווארענע קהלות. אין יאָהר 1655, בשעת צו הילף די קאָזאקען זיינען נאָך געקומען די חילות פונ'ם רוסישען קיסר אלעקסיי מי־כאילאָוויטש און זיינען אינאיינעם צוגענאנגען צו ווילנע, זיינען כמעט אלע אידען אנטלאָפען געווארען פון שטאָט, לאָזענדיג אויף הפקר זייער נאנצען פארמעגען. די, וואָס האָבען ניט באוויזען צו אנט־לויפען, זיינען אומגעקומען. די קאָזאקען האָבען אונטערגעצונדען די שטאָט פון אלע פיר זייטען און די שרפה האָט געדויערט 17 טעג נאָכאנאנד. אין דער דאָזיגער שרפה איז פארברענט געווא־רען דער נאנצער אידישער קוואַרטאל.*) א טייל פון די אנטלאָפענע האָבען זיך אויפגעהאלטען אין די נאָהענטע וועלדער, אנדערע, צו־זאמען מיט'ן רב, זיינען צווישן קיין זשאמוט, וואו מ'האָט אויף זיי אַרויפגעלייגט גרויסע נאלאָגען. צוריקקעהרענדיג גיך נאָך דעם קיין ווילנע, האָבען זיי דאָרטען געהאט אויסצושטעהן פון עפידעמיעם און הונגער. מענשען האָבען דער'הרג'עט איינער דעם צווייטען פאר א שטיקעל ברויט, א סך האָבען זיך פון יאוש אליין דעם לעבען גע־נומען. ניט קוקענדיג אויפ'ן אלגעמיינעם אומגליק, האָבען די ווילנער מעשטשאנעס מיט די מיטגלידער פונ'ם מאגיסטראט בראש, באגריסט דעם קיסר אלעקסיי מיכאילאָוויטש צו זיין נצחון, און צוגלייך מיט דעם האָבען זיי זיך פאר איהם משתדל געווען, אז ער זאל ארויס־טרייבען די אידען פון ווילנע, ווייל זיי ברויננען שאָדען די קריסטליכע סוחרים און בעלי־מלאכות. אלעקסיי מיכאילאָוויטש האָט ארויסגע־נעבען א דעקרעט דעם ווילנער וואיעוואָדע „ארויסצושיקען די זשי־דעם פון ווילנע און נעבען זיי אן ארט אונטער'ן שטאָט". מ'וויים ניט צי דער דאָזיגער באפעהל איז אויסגעפיהרט געווארען, נאָר דאָס איז א פאקט, אז בעת דער פוילישער ענערא! מיכאיל פאַץ האָט אין יאָהר 1661 איינגענומען די שטאָט, האָט ער די אידען צוריק־נענעבען זייערע אמאָליגע רעכט. פון דאן אן האָבען זיך ווידער

*) ווי דער היסטאריקער רודאָווסקי דריקט זיך אויס, האָט מען „ווילנע אין ווילנע ניט געקענט דערקענען".

אַנגעהויבען סכסוכים צווישען אידען און קריסטען אין ווילנע. בא־זונדערס האָבען אידען געלִיטען פון די פּאַרשידענע צעכען. עטלִיכע מאָל האָבען די מעשטשאַנעס ג'פּועל'ט ביי דער פּוילִישער מאַכט ארויסצוגעבען באַפֿעלן־נגם־געזעצען. דורך דעם זיינען אידען אראָפּ פון מצב און געוואָרען גרויסע בעלי־חובות. די הויפּט־מלוים זיינען געווען קריסטען, וועלכע האָבען אפילו פּאַר חובות פון יחידים פּאַר'חתמ'עט די אידישע שולען, דעם בית־עלמין און אַנדערע געזעלשאַפטלִיכע אַנשטאַלטען. די אידישע מאַסע האָט זיך געגען דעם האַרט געשטעלט, זי האָט אָבער נאָרנישט ניט אויסגעפיהרט, ווייל דאָס געריכט האָט געהאַלטען פּאַר די קריסטען.

די פּאָליטישע געשעהענישען אינ'ם אָנפאַנג פון 18טען יאָרהונ־דערט האָבען אויך מיטגעבראַכט פּיל צרות פּאַר ווילנער אידען. אין יאָהר 1705 איז אריין אין ווילנע דער רוסישער חיל מיט פּיאָטער דעם גרויסען בראש. אין א יאָהר ארום זיינען אריין די שוויידען און האָבען צַרויפּגעלייגט אויף די איינוואוינער אן אומגעהויער שווערע קאָנטריבוציע. אין יאָהר 1706 האָט אויסגעבראָכען א שרעקליכע שרפה, עס איז אָפּגעברענט געווארען דער גרעסטער טיל שטאָט; צולִיב די קריגס־געשעהענישען האָט די נאָנצע געגנד געליטען צווישן יאָהר נאָכאַנאַנד (1709-1710) פון זעהר א שווערען הונגער; אין ווילנע אַליין זיינען דעמאָלט אויסגעשטאָרבען פון הונגער אן ערך 34 טויזענט איינוואוינער, און פון זיי ארום א 4 טויזענט אידען. אין 1715 איז פּאַרגעקומען אין ווילנע א נייע שרפה. אָט די אַלע געשעהענישען צוזאמען האָבען נאָך ערגער געמאַכט די לאָגע פון ווילנער אידען. אין א יאָהר 5 ארום (1720) איז זיי אַביסעל לִייכ־טער געוואָרען. דער פּוילישער קעניג אוגוסט דער צווייטער, האָט נאָר אויף דאָס ניי באַשטעטיגט אַלע אמאָליגע אידישע פּריווילִע־גיעס. אָבער אין 1738 איז געוואָרען קעניג אוגוסט דער דריטער, און ער האָט באַלד ערפּילט די השתדלות פון די ווילנער מעשטשא־נעס צו באַנעענצען די האַנדעלס־רעכט פון די אידען. דורך דעם איז די אידישע ווירטשאַפטלִיכע און סאָציאַלע לאָגע געווארען אונ־ערטרעגלִיך. אין א פּנקס פון דער חברה „נר־תמיד", וועלכער שטאַמט פון יענער צייט, ווערט געשילדערט דער דאמאַלסדיגער מצב פון דער אידישער ווילנער קהלה מיט די פאָלגענדע ווערטער: „די בעלי־חובות ווילען ביי אונז צונעמען אונזער גרויסע שול, און וויפּיל נדבות מיר האָבען צווישען זיך צוזאמענגעקליבען, וויפּיל זעלבסט־באַשטייערונגען און אַנדערע אָפּצאָלונגען מיר האָבען ביי אונז איינ־גענפּיהרט, איז דאָס אַלץ ניט גענוג צו דעקען די חובות. ס'איז גע־קומען אזוי ווייט, דאָס אין יאָהר 1733 האָבען מיר געמוזט פּאַר־

זעצען די מנורה, וועלכע די גבאים האבען ניט געקענט אויסקויפען ביז 1746".

די אפטע אנפאלען מצד דעם מאגיסטראט האבען געצוואונגען די ווילנער קהלה אליין אונטערצושרייבען א דאקומענט, אין וועלכען עס ווערט באגרעניצט די אידישע האנדעלס רעכט; אידען האבען זיך מתחייב געווען ארייננצוטראגען יעהרליך 600 גאלדענע רענדלער, מען האט ביי זיי צוגענומען דאס רעכט ארויסצוטראגען פון שטוב סחורות צו פארקויפען, עפענען קראמען צום גאס און צו מאכען נייע קראמען בכלל, חוץ קליינע שפיז־קרעמלעך, צו וואוינען אויסער דעם אידישען קוואדטאל און צו האבען אייגענע וואגען פאר שווערע סחורות. פרעמדע אידען, וואס זיינען געקומען פון אנדערע שטעט, האבען נעהאט דאס רעכט צו האנדלען נאר אגולנע. קהל האט זיך אויך נעמוזט מתחייב זיין מחרים צו זיין אדער צו באשטראפען אויף אן אנדער אופן יעדען אידען, וועלכער וועט ניט אפהיטען די אלע נעזע־צען, און דער מאגיסטראט האט נענומען אויף זיך אויסצופיהרען די שטראפען בפועל. חוץ אלע זאכען האט זיך קהל נעמוזט אפזאגען פון אלע פריהערדיגע פריווילעגיעס, וועלכע ווילנער אידען האבען וועז עס איז נעהאט, און פון יעטווידער רעכט צו באקלאגען זיך אויפ'ן מאגיסטראט. דערפאר האט זיך דער מאגיסטראט מתחייב געווען אפ־צוהיטען אידען פון כל מיני עקסצעסען מצד די קריסטען. ווילנער אידען האבען זיך דערפון נעפיהלט זעהר באליידיגט און נעקרענקט, און איינער פון די שטאטישע בעלי־תורה, וועלכער איז נעווען דער קהל'שער שרייבער און נאטאריוס און דערצו אויך זעהר רייך (יהודה בן אליעזר האט ער נעהייסען און איז אפגעלער נעווען ביים פאלק מיט'ן נאמען „יסוד"; — יהודה ספרא ודיינא) האט אנגעוועגדט פיל קרעפטען און האט זיך נעלאזט קאסטען א סך נעלט מבטל צו מאכען דעם דאזיגען אפמאך און אויסווירקען ביים קעניג נייע פדי־ווילעניעס. עטליכע טעג פאר פורים, אין יאהר 1747, האט די ווילנער אידישע קהלה באקומען א בשורה פון ווארשע, אז דער קעניג האט נענומען אין אכט איהר השתדלות און קעהרט אידען אום צו־ריק זייערע אמאליגע פריווילעגיעס. דורך דעם דאזיגען קעניגליכען דעקרעט זיינען ווילנער אידען אונאפהענגיג געווארען פון'ם ווילנער מאגיסטראט און פון זיינע פארארדנונגען, און זיינען נעווארען אונ־טערווארפען נאר דעם קעניגליכען בית־דין. אין 1748-1749 האבען אויסנעבראכען אין ווילנע גרויסע שרפות. עס האבען דעמאלט אפ־נעברענט צוויי נעמויערטע שולען, איין בית־מדרש, דער אידישע־מרחץ און די גרויסע ביבליאטעק.

נאך דעם ווי פוילען איז א צווייטען מאל צוטייל געווארען צוויישען די גרויסע שכנ'ישע מלוכות, זיינען די שליאכטיטשעס באזונ־

דערם שלעכט נעווארען צו אידען. דאָם מאָל האָבען זיי געהאַט א טענה צו אידען פֿאַרוואָם זיי האָבען קיין אַנטייל ניט גענומען אינ'ם אויפֿשטאַנד גענען די רוסען. די שליאַכטיטשעס האָבען שוין נעכאַט צוגענרייט א פֿאָגראָם אויף אידען, אינמיטען זיינען אָבער די רוסען אריין אין ווילנע. דאָם איז געווען דעם 24טען יולי, 1794. פון יענעם טאָג אָן האָט אויפֿגעהערט די פוילישע הערשאפֿט איבער ווילנע און די שטאָט איז אריבער אונטער דער שליטה פון רוסלאַנד.

ב) אונטער דער רוסישער הערשאפֿט.

דער אריינגאַנג פון די רוסען אין ווילנע האָט אידען באלד גע־קאָסט קרבנות. יענעם טאָג זיינען דער'הרג'עט געווארען אויף זא־רעטשיע א סך אידען און עטליכע צעהנדליג זיינען אומגעקומען הינטער'ן שטאָט. וועלכע נוטע האָפֿנונגען אידען האָבען געלייגט אויף דעם, וואָס ווילנע איז איבערגענאַנגען אין רוסישע הענד, — זעהט מען ארוים פון דער תקנה, וואָס עס איז אָננענומען געווארען צו מאכען דעם טאָג ט"ז אב (30 יולי) פאר א שטענדיגען אידישען יום־טוב, צו באלויכטען יענעם טאָג די שולען און די בתי־מדרשים מיט לאָמפֿען און צו זאָגען געוויסע קאפּיטלעך תהלים און פארשידענע צו־געפאסטע דאנק־תפלות.

אין יאנואר, 1795, האָבען זיך אידען געוועגדעט צום נאמעסט־ניק, געגנראל פון'ם רוסישען מיליטער, פירשט רעפנין, מיט א בקשה, אז ער זאל זיי מאכען יורידיש אפֿהענגיג פון די שטאָטישע און זעמסקע געריכטען, און ניט פון מאגיסטראט, און זאל זיי באפרייען פון צאהלען נאלאָגען פאר שיינקען און קראָמען, וויל אין דער צייט פון דער פוילישער רעוואלוציע זיינען זיי זעהר פֿאַראָרימט געווארען. אויף דעם איז ארוים די פאלגענדע רעזאלוציע: צו לאָזען אידען די זעלבע רעכט, ווי פאר'ן לעצטען אויפשטאַנד, אָבער ניט צו באפרייען זיי פון פאדאטקעם, וויל דאָם איז דער חוב פון אלע איינוואוינער.

די באזונדערע נעזעצען, וועלכע די רעגירונג האָט ארוים־נעגע־בען וועגען אידען אין יאהר 1804, האָבען קנאפּ וואָס אומגעענדערט דאָם לעבען פון די ווילנער אידען. די איינצינע נייעם, וואָס עס איז דעמאָלט אויפגעטאָן געווארען איז געווען דאָס, וואס אידען האָבען באקומען די ערלויבניש צו באזוכען דעם מעדיציניישען פאקולטעט אין ווילנער אוניווערזיטעט, וועלכער איז פאר זיי ביז אהער געווען פארמאכט. די ערשטע אידען, וואָס האָבען דארטען געענדיגט דעם גאנצען קורס פון מעדיצין, זיינען געווען יוסף ראָזענטאָל, י. קושע־לעווסקי און יוסף זייבערלינג. די נוטע באציהונג פון דער רוסישער רעגירונג צו די ווילנער אידען האָט זיך אויסגעדריקט אויך אין פאל־גענדען: אין יאהר 1796 האָבען די גבאים פון בקור־חולים דער־

לאננט א בקשה אז מ'זאל באפרייען פון נאלאג די צוויי הייזער, וואס זיי האבען נעקויפט פאר א שפיטאל, און די דאזיגע בקשה איז תיכף ערפילט געווארען. נאך דעם, בשעת מ'האט אין יאהר 1805 אננעהויבען בויען דעם נייעם (איצטיגען) שפיטאל, האט דער קיסר אלעקסאנדער דער ערשטער מנדב געווען אויפ'ן בנין 3,000 רובעל, און דעם צווייטען יאהר איז ארויס א פארארדנונג צו געבען יעהרליך פון קאזנא 2,500 רובעל אויף די הצטרכות פון שפיטאל.

פיל האט די אידישע מאסע אין ווילנע געליטען פון די פראנצויזען אין יאהר 1812. אויסער וואס די פראנצויזישע חילות האבען הרוב געמאכט א סך אידישע הייזער, האבען זיי געמאכט א תל פון בית־עלמין, אויף וועלכען זיי האבען געהאלטען גרויסע סטאדעם בהמות פאר זייער מיליטער, און צוליב דעם האבען זיי רואינידט די קברים, צובראכען און איבערגעפיהרט טויזענטער מצבות.

צוויי גזרות, וועלכע זיינען נוגע ספעציעל ווילנער אידען, האבען די רוסען איבערגענומען בירושה פון די פאליאקען: איינע וועגען וואוינרעכט און די צווייטע וועגען אנטיל אין דער שטאטישער זעלבסט־פארוואלטונג. אידען האבען ניט געטארט וואוינען אין די דאזיגע צוויי גאסען: 1) די גאס, וואס געהט פון אסטער־בראם ביז'ן קאפעד־ראלני סאבאר; 2) און אין דער גאס פון טראאיצקי בראם ביז צום קלויסטער פונ'ם היליגען יאהאן. דעם 8טען מאי, 1811, האט דער־סענאט באשטעטיגט דעם דאזיגען פארבאט. אידען, וועלכע האבען נעהאט פון פריהער הייזער אויף די דאזיגע פארבאטענע גאסען, האבען זיי געמוזט פארקויפען. פיל מאל האבען אידען אליין, און אויך פארשידענע הויכע מיליטער־און ציווייל בעאמטע, זיך משתדל געווען פאר דער רעגירונג מבטל צו מאכען די גזהה; קיין השתדלות האט אבער ניט געהאלפען. ערשט אין אנהייב פון די 60־ער יאהרען האבען עטליכע פון די ווילנער חשוב'ע סוחרים דערלאנגט דעם דאמאלסדיגען גענעראל־גובערנאטאר נאזימאוו א דעקלאראציע, אין וועלכער זיי האבען איהם אננעווויזען אויף וויפיל עם איז נויטיג מבטל צו מאכען די דאזיגע באגרענצונגען. די דעקלאראציע האט געווירקט, און נאזימאוו האט ממליץ געווען אויף דער אידישער השתדלות פאר'ן אינע'ן מיניסטער, מאכענדיג איהם אויפמערקזאם, אז „ווילנער אידען זיינען טריי דער רעגירונג און האבען קיין אנטיל ניט גענומען אין די אונרוהען, וועלכע זיינען דא פארגעקומען". דעם 27טען אקטאבער, 1861, איז אידען אלערהעכסט ערלויבט געווארען צו וואוינען אין אלע ווילנער גאסען.

בשעת אין יאהר 1795 זיינען די ליטווישע גובערניעס פאראייניגט געווארען מיט רוסלאנד, איז ניט פארעפענטליכט געווארען קיין שום פארארדנונג, אז מ'זאל צולאזען אידען באטיליגען זיך אין דער

שטאטישער זעלבסט־פארוואלטונג, בעת אין אנדערע גובערניעס האָ־בען אידען יא געהאט דערצו דאָס רעכט. נאָר אין יאָהר 1802 איז אין ווילנע אָננעקומען א באפעהל פון סענאט וועגען אויסקלייבען אידען אין תחום־המושב אויף שטאטישע שטעלעס. אויף דעם סמך האָט דער מיליטער־גובערנאטאָר בעניגסען פארָרדענט צו מא־כען וואהלען, און דער אינערן־מיניסטער האָט אויף דעם געגעבען זיין הסכם. דער דאָזיגער באפעהל האָט ארויסגערופען צוויישען די ווילנער קריסטען א שטארקע אויפרעגונג, און מיט'ן גאלאוו פון שטאט בראש האָבען זיי זיך דעם 1טען פעוו־אל, 1803, געוועגדעט צום קיסר מיט א השתדלות מבטל צו מאכען די וואהלען. די השתדלות פון די קריסטען איז דערפילט געווארען, און די ליטווישע אידען האָבען פארלאָרען די וואהל־רעכט. אין 1816 האָט דער גו־בערנאטאָר רימסקי־קאָרסאקאוו ארויסגעגעבען א פארָרדנונג צו דער גובערנסקע פראוויניע צוצולאָזען אידען אין ווילנער דומע, און אין 1817 זיינען אויסגעקליבען געווארען צוויי אידישע גלאסנעס. דע־מאלט האָבען זיך די איבעריגע 7 גלאסנעס פון דומע אָפּגעזאָגט צו ארבייטען אינאיינעם מיט די אידען און דערפאר האָט זיי דער גו־בערנאטאָר איבערגעגעבען צום קרימינאל־גערעכט. אידען זיינען ge־בליבען אין ווילנער דומע ביז 1820. נאָכדעם ווי די ווילנער קרים־טען האָבען זיך אויף דעם באקלאָגט, האָט דער סענאט בעשלאָסען מבטל צו מאכען די אידישע וואהלען אין ווילנע, באמערקענדיג, אז „זייער זיצען אין ווילנער דומע איז ניט אָנשטענדיג, ווייל אויפ'ן טיש געפינט זיך דארטען דאָס בילד פונ'ם געקרייציגטען קריסטוס, צו וועלכען אידען באציהען זיך ניט מיט עהרען־געפיהל".

דעם 1טען אפריל, 1821, האָט דער מיניסטאָרען־קאָמיטעט ge־געבען זיין הסכם צו דער מיינונג פון סענאט. רימסקי־קאָרסאקאוו האָט דעמאלט פארטיידיגט די אידישע אינטערעסען און האָט אָננע־וויזען, אז די דומע פיהרט אָן מיט דער שטאטישער ווירטשאפט, און אז פון אידען האָט די שטאט מעהר הכנסה, ווי פון די קריסטען. דער מיניסטאָרען־קאָמיטעט איז אָבער געבליבען ביי זיין פריהערדי־גער מיינונג. דאָן האָט זיך דער קיסר אליין, אלעקסאָנדער דער 1טער, פאראינטערעסירט מיט דער פראָגע, און ער האָט פאָרגעלייגט דעם נאסלעדניק ארויסצוזאָגען זיין מיינונג וועגען דעם. קאָנסטאָנטין פאוו־לאָוויטש האָט חוקר ודורש געווען דעם ענין און האָט געפונען פאר ריכטיג די מיינונג פון רימסקי־קאָרסאקאוו. אָבער מיט דעם האָט זיך נאָך די זאך ניט פארענדיגט, און די פראָגע איז פארבליבען אונ־פארעגטפערט, ביז עס איז דעם 27טען מאי, 1836, ארויס א געזעץ, אז אין ווילנע, אלס אין אויסנאם, דארפען אידען בשום אופן ניט צו־געלאָזען ווערען צו שטאטישע שטעלעס.

ג) דער קהל.

לויט די פּוילישע געזעצען זיינען אידען באטראכט געווארען אלס אן אפּגעזונדערט, פּאר זיך לעבעדיגן פּאלק אין מיטען פון דער היימישער באפעלקערונג. אין פּוילען האבען אידען גענאסען אויטאנאמע רעכט בנוגע די ענינים פון זייער אינערען לעבען. די גאנצע אנפּיהרונג מיט אלע רעליגיעזע אנגעלעגנהייטען, מיט אלע חברות, מיט די פּארשידענע צדקות, מיט ארויפּלייגען אויף דער אידישער באפעלקערונג, — לויט א געוויסער אפּשאצונג, — אלערליי אָרטיגע אפּצאהלונגען און שטייערען און מיט'ן אויפּמאנען זיי, — דאס אלץ איז איבערגענעבען געווארען נאר אין די הענד פון'ם רב מיט די גבאים פון קהל. זיי האבען אויך געהאט צו ענטשיידען אין געלד־פּראצעסען, זיי האבען געזאגט די גרעסטע דעה וועגען פּארשידענע פּרנסות און געשעפטען. דער רב מיט זיין בית־דין האבען געהערשט איבער דער קהלה אין נאמען פון דער תורה, און די ראשי הקהל האבען אנגעפירט מיט אלע באדערפענישען פון דער עמיינדע, און האבען געהאט די מאכט צו פארווירקליכען אלע זייערע פלענער. דער רב און די גבאים האבען געשטיצט איינער די אנדערע. דער רב האט מיט זיין הסכמה אזוי ווי הייליג געמאכט די תקנות פון די גבאים, און די גבאים האבען צונגעגעבען קראפט דעם רב'ס גזרות. טאמער האט אימיצער ניט געטאן ווי דער רב צי ווי די גבאים האבען געבאטען, האט מען געגען איהם אנגענומען די פאלגענדע מיטלען: מ'האט איהם קיין שום כבוד ניט אפּגענעבען, מ'האט איהם פארבאהנענערהייט גע'רודפ'ט אין געשעפט־זאכען, און אמאל האט מען אויך אזא מענשען אריינגעלייגט אין חרם. נאנץ אפּט פלענט אבער פאסירען אז די גבאים האבען זיך אויפּגעפיהרט ניט יושר־דיג, באזונדערס בנוגע אלערליי אפּצאהלונגען, און האבען דאס פאלק צופיל געדריקט, און הגם די רבנים זיינען אין אלגעמיין געווען נענויגט צו געבען זייער הסכם צו די מעשים פון קהל, זיינע דאך פארגעקומען אויסנאמען.

אין יאהר 1778 האט אויסגעבראכען אין ווילנע א מחלוקת צווישען די קהל'שע גבאים מיט'ן רב, וואס איז באוואוסט מיט'ן נאמען „דעם רב'ס קריג."

דער רב אין ווילנע איז דעמאלט געווען ר' שמואל, ר' אביגדור דעם וואלקאוויסקער רב'ס זוהן און אן אייניקל פון ר' יהודה יסו"ר. דער ר' שמואל האט ניט געקענט צוזעהן די עולות פון קהל, וועלכער דריקט זעהר דאס פאלק דורך שוועכע אפּצאהלונגען, און האט געטומען זוכען מיטלען געגען די גבאים. פון דעמאלט אן האט זיך אנגעהויבען א קריג צווישען רב מיט די גבאים, און אין שטאט זיי־

נען געווארען צדדים: איין צד האָט געהאלטען מיט'ן רב און דער אנדערער צד מיט קהל. ביידע צדדים האָבען געפיהרט צווישען זיך זעהר א שטארקען קאמף, וואו זיי האָבען נאָר געקענט: אין די קלוי־זען און בתי־מדרשים, און אויך אין די גאסען, מ'האָט זיך איינע מיט די אנדערע גערישען, און אמאל האָט מען זיך געשלאָגען אויך. די שטאָטישע רעדעל־פיהרער, וועלכע האָבען געוואלט פארמאסקירען דעם גאנצען ענין, האָבען אויסגעקלערט אויפ'ן רב, אז ער איז ניט קיין מתמיד אין לערנען, והראיה, אז נאָך האלבע נאכט זעהט מען שוין אין זיין וואוינונג קיין פייער ניט. צו דער רבי'צען האָט מען אויך געהאט טענות און מען האָט איהר באשולדיגט, אז זי איז ניט נוהג כבוד ווי מען דארף די גבאי'טעס.

דער קריג איז פארגאנגען אזוי ווייט, אז מ'האָט זיך געגומען באנוצען מיט מסירות. צום סוף האָבען זיך ארויסגעמישט אין קריג דער ביסקופ מאסאלסקי און דער וואיעוואָדע פירשט ראדזיוויל. דער ערשטער האָט געהאלטען פאר'ן רב און דער צווייטער פאר קהל. איינער פונ'ם רב'ס צד, ר' שמעון בר' וואלף, וואס צוליב א פאלשער מסירה האָט איהם פירשט ראדזיוויל ארויסגעזעצט געשמידט אין קייטען אין ניעסוויזשער פעסטונג, האָט זיצענדיג אין תפיסה פארפאסט א ברא־שורע אויף פויליש, אין וועלכער ער האָט אפגעשילדערט אלע שלעכ־טע זייטען פון קהל און אלע פארדאָרבענע מעשים פון די גבאים. אויף דער דאָזיגער בראָשורע האָט מען אויפמערקזאם געמאכט דעם קעניג סטאניסלאָוו אוגוסט, וועלכער האָט, נאכדעם ווי ער האָט זיך באקענט מיט די באציהונגען פון קהל צו דער אידישער באפעלקע־רונג, ארויסגעגעבען דעם 30טען יולי, 1786, א באפעל, „אז די גבאים פון ווילנער קהל זאלען זיך ניט דערוועגען אליין, אָדער דורך אנ־דערע פערזאָנען, צו טאָן אונגערעכטליכע און געוואלט־מעשים, ארויס־ציהען דורך וועלכע עם איז אויסריידען פארשידענע אפצאָהלונגען, צו רודפ'ן, צו באפעלן, צו שלאָגען און ארויסצוזעצען מענשען אין געפענגניש; אויב זיי וועלען עובר זיין אויף דעם, וועלען זיי שטרייג באשטראָפט ווערען לויט די מלוכה־געזעצען".

פון דעמאָלט אן האָט דער אידישער אוטאָנאָמער קהל אויפגע־הערט צו עקזיסטירען אין ווילנע און אין נאנץ ליטע בכלל. מיט דעם צוגלייך איז אויך בטל געווארען אין ווילנע די שטעלע פון א רב.

אין א יאָהר 30 ארום, בעת ליטע האָט זיך שוין געפונען אונ־טער דער רוסישער הערשאפט, האָט זיך אין ווילנע וויידער אויף א ווייל באוויזען אזוי ווי א שאָטען פון קהל, אָבער נאָר אין אן אנ־דער פארמע. לויט דעם באפעהל פון אלעקסאנדער דעם 1טען האָט

זיך אין ווילנע געביל̈דעט א קאמיסיע פון אידישע פארשטעהער פונ'ם גאנצען תחום־המושב, וועלכע האבען געדארפט באטראכטען די וויכ־טיגסטע מאטעריעלע און גייסטיגע פראגען פון אינערען אידישען לע־בען. די דאזיגע קאמיסיע האט אויך נעדארפט אויסקלייבען א דעפו־טאציע פון דריי מיטגלידער, וואס זאלען שטענדיג זיצען אין פּעטער־בורג אלס פארשטעהער פון דער אידישער באפעלקערונג פאר דער רע־גירונג. די ערשטע אסיפה פון דער אידישער פארשטעהער־קאמיסיע איז פארנעקומען אין ווילנע אין יאהר 1818 (ב' ער"ח אלול תקע"ח). אין דער דאזיגער אסיפה איז אויסגעארבייט געווארען א יעהרליכער בודזשעט פון די הוצאות, וועלכע זיינען נויטיג אויף די אויסהאלטונג פון די דריי דעפוטאטען אין פּעטערבורג מיט אלע זייערע הצטרכות'ן, און עס איז באשלאסען געווארען, אז די דאזיגע געלד־סומע, וואס דארף אנטרעפען אן ערך פון 3660 רענדלעך, זאל געדעקט ווערען פון די זילבערנע עטרות, וואס די פארמענליכע בעלי־בתים באצירען מיט זיי זייערע טליתים און קיטלען. די דאזיגע פּעטערבורגער אידישע דעפוטאציע איז מיט דער צייט אומגעביטען געווארען אויף א רבנים־קאמיסיע, וועלכע איז פארבליבען איינגעפיהרט אין רוסלאנד ביז היינ־טיגען טאג.

ד) תורה און השכלה.

פון דייטשלאנד דורך פוילען איז די תורה אריבער קיין ליטע און ווילנע איז געווארען איהר גרעסטער און באדייטענדסטער צענטער. אויף זייער וואנדער־וועג זיינען איניגע פון די באריהמטע גאונים געקומען קיין ווילנע, און מיט דער שטיצע פונ'ם קהל האבען זיי גע־גרינדעט ישיבות. ווילנער ישיבות, פון וועלכע עס פלעגען ארויס־גהען די גרעסטע רבנים, האבען גע'שמ'ט אין אלע לענדער, און פון גאנץ ווייט זיינען יונגע לייט אהין געקומען לערנען תורה. נאך אין 14טען יאהרהונדערט האט שוין ווילנע געהאט א גרויסע ישיבה, און פון דעמאלט אן האט דארטען די תורה ניט אויפגעהערט צו בליהען. וואס שווערער עס זיינען געווארען די אויסערליכע לעבענס־באדיני־גונגען פון די ווילנער אידען, האבען זיי אלץ נעזוהן וואס מעהר צו פארשטארקען דעם מצב פון דער תורה, אין וועלכער זיי האבען געזוכט און געפונען טרייסט אין די ביטערסטע מינוטען. די ליבע צו לערנען תורה האט אין ווילנע דערגרייכט איהר גרעסטע מדרגה. דער אייניגער כבוד, נאך וועלכען א ווילנער איד האט זיך נאכגעיאגט, איז געווען צו מאכען די זיהן פאר „לומדים", און די טעכטער אויסגעבען פאר תלמידי־חכמים. אין דער יונגער ווילנער קהלה הא־בען זיך אויף אמאל באוויזען א נאנצע רייהע באריהמטע לומדים, וואס זייערע נעמען זיינען ארויבער אין דער געשיכטע, און וועז

דערנאָך, צוליב דעם פינסטערען גורל פון'ם אידישען פאָלק, איז זיי אויסגעקומען צו נעמען זיך פאר'ן וואנדער־שטעקען און פארזוכען דעם ביטערען טעם פון גלות־אָפּריכטען, זיינען כמעט אלע ווילנער אויס־געוואנדערטע לומדים געווארען די פאָלקס־לעהרער אין די גלות־לענדער.

מיר וועלען זיך דאָ לאנג ניט אָפּשטעלען אויף נעמען. עס איז גענוג צו זאגען, אז פון 1620 ביז 1648, אין אזא קורצער צייט, האָבען מיר העכער פון 40 באריהמטע נעמען און העכער פון 30 חבורים, וועלכע האָבען זיך קונה שם געווען אין דער היסטאָריע. דער ערשטער רב, וואָס איז אונז באוואוסט אין ווילנע, איז ר' מאָנוש חיות, וועלכער איז געשטאָרבען אונגעפעהר אין 1636; נאָך איהם טרעפטען שוין ארויס: ר' משה ליטא (מחבר פון „חלקת מחוקק" אויף אבן־עזרא), ר' אפרים כהן (מחבר פון „שער אפרים"), ר' אהרן שמואל קאידענאָווער (מחבר פון „ברכת־הזבח"), ר' הלל („בית הלל" אויף יורה־דעה), ר' משה רבקש (דער מחבר פון „באר־הגולה"), און ר' שבתי כהן, וועלכער איז מעהר באוואוסט מיט די ראשי־תיבות ש"ך (ד. ה. „שפתי־כהן"), ווי עס רופט זיך זיין פירוש אויף יורה־דעה און חשן משפט. דער דאזיגער ר' שבתי כהן האָט אָנגעשריבען נאָך איניגע באריהמט־געווארענע חבורים; ער האָט גלעזעצענד באהערשט די העבראישע שפראך און האָט אויך געשריבען שירים. א לאנגע צייט האָט ער געפיהרט א קאָרעספאָנדענץ אויף העברעאיש מיט דעם דאמאלסדיגען באוואוסטען פויליישען טעאָלאָג וואלענטין ווידריך. ער האָט פארפאסט סליחות אויף די קרבנות פון די ביטערע יאָהרען 1648 — 1655 און מיט זיין ווערק „מגלת ספר", אין וועלכען ער האָט באשריבען די געשעהענישען פון גזרת ת"ח, האָט זיך באנוצט אויך דער באקאנטער רוסישער היסטאָריקער קאָסטאָמאָראָוו.

כמעט אלע רבנים און גאונים, וועלכע האָבען גלעבט אין דער ערשטער עפאָכע פון'ם ווילנער נעמיינדע־לעבען, איז אויסגעקומען אין די מהומה־יאָהרען אויסצואוואנדערען פון ווילנע אין אנדערע לענדער: אין דייטשלאַנד, עסטרייך, האָלאַנד און אויך אין טערקיי. אומעטום האָבען זיי די אידישע קהלות אויפגענומען מיט גרוים פריינד־ליכקייט און כבוד האָבען זיי ביי זיך געגעבען די גרעסטע שטע־לעם. די ווילנער קהלה האָט מעהר פון אלע אנדערע קהלות געגע־בען רבנים פאר די שטעט פון מערב־איראָפּע. די ווילנער רבנים האָבען צוגעגעבען א נייעם טאָן און א נייע ריכטונג דעם אידענטום אין מערב־אייראָפּע.

פאר דער צייט פון 1670 ביז 1760 איז די געשיכטע פון דער ווילנער קהלה רייך מיט גרויסע נעמען פון רבנים און גאונים. אין דער צייט האָט זיך צווישען די ווילנער לומדים אָנגעהויבען צו בא־מערקען א נייע שטרעבונג. פון דעם טרוקענעם תלמודישען פלפול

איז מען אריבערגענאנגען צו באשעפטיגען זיך מיט דער העברעאישער גראמאטיק און אויך מיט דער קריטיק פון די תפלות און פון תנ"ך. אנדערע פון די לומדים זיינען פון פלפול אריבער צו מיסטיק און צו קבלה. איינער פון ווילנער באריהמטער למדן פון יענער צייט, ר' יקותיאל ברי ליב גאָרדאָן, איז לויט זיין אייגענעם ווילן אוועק אין דער איטאליענישער שטאָט פאדוא, וואו עס איז געווען כמעט די איינציגע אוניווערזיטעט אין איראפע, אין וועלכער מען פלעגט אנגענומען אידען, און איז דאָרטען אריין אין מעדיצינישען פאקולטעט. אין פאדוא האָט ער זיך באקענט מיט דעם אידישען פאָעט און מיסטיקער ר' משה חיים לוצאטא, וועלכער האָט אויף אים גרעהאט זעהר א שטארקען אינפלוס. קומענדיג דערנאָך אהיים קיין ווילנע אלס דאָקטאָר מעדיצין, האָט ער פיל מיטגעהאָלפען צו פארשפרייטען צווישען ווילנער וואויל-לערנער קבלה, און דאָס האָט נאכהער געבראכט דערצו, אז אין ווילנע האָט זיך אנגעהויבען צו פארשפרייטען די חסידים-סעקטע, וועלכע איז ביז יענער צייט דאָרט לגמרי ניט געווען. מ'האָט אָנגעהויבען בויען אין ווילנע באזונדערע חסיד'ישע שטיבלעך, אין וועלכע מ'האָט געדאָוועט לויט'ן נוסח פון אר"י, און עס האָט אויסגעווייזען, אז דער חסידיזם האָט פאר זיך געפונען אין ווילנע א גאנץ פרוכטבאָרען באָדען. דער דאָזיגער מצב האָט זיך געצויגען ביז עס איז אויפגעשטאנען דער ווילנער גאון ר' אליהו (געבאָרען דעם ערשטען טאָג פסח ת"פ — 1720, געשטאָרבען ג' חוה"מ סכות תקנ"ח — 1797), וועלכער האָט שטארק באקעמפט דעם חסידיזם מיט די חסידים.

אין דעם ווילנער גאון, פאר וועלכען עס זיינען אָפגעטראָטען אָן א זייט אלע גדולים און גאונים און וועלכער האָט באקומען דעם נאָמען „המאור הגדול", די זון פון דער תורה, האָט דאָס תלמודישע אידענטום געפונען זיין העכסטען אויסדרוק. אין דעם ווילנער גאון האָבען זיך אָפגעשפיגעלט אלע שטראָהלען פון דעם ווילנער-ליטווישען ארט לערנען. דער גאון איז געווען דער גרינדער פון'ם קריטישען וועג אין לערנען, און האָט געהאט אן אומגעהויער גרויסע ווירקונג אויף דעם קומענדיגען לומדים-דור. פון זייַנע צייטען אָן האָט מען אין ווילנע אלץ מעהר אָנגעהויבען צו לערנען דעם תלמוד סיסטעמאטיש, און עס האָט נענומען אינפאָלען די וואָנד, וועלכע האָט אָפגעאמט די תורה-לערנער פון דער אלגעמיינער וועלט-קענטעניש. אלע געלעהרטע תלמודיסטען פון דער ווייטערדינער תקופה קען מען רעכענען פאר די גייסטיגע קינדער פון דעם גאון, וואָס האָבען באוואוסטזיניג אָדער אומבאוואוסטזיניג מיטגעבראכט דעם נייעם דור, מיט וועלכען עס האָט זיך אָנגעהויבען די עפּאָכע פון השכלה.

פון די גרעסטע ווילנער לומדים נאָכ'ן גאון'ס צייטען זיינען גע-

וועז רי אַבעלע פֿאַסוואַלער, רי אברהם דאַנציג (דער מחבר פון פֿאַפּוּלערען „חיי־אדם"), רי יודעל זאַרעטשער, רי ישראל סאַלאַנטער און רי בצלאל כהן. פון די ווילנער מגידים זיינען אם מעהרסטען באריהמט: רי משה דרשן, רי יחזקאל פייוועל, רי יצחק אליהו לאַנדוי און רי יעקב יאַזעפֿ.

דער קייזערליכער באַפֿעהל, וועלכער איז ארוים אין 1827, אז אידען זאָלען געבען רעקרוטען, האָט געבראַכט דערצו, אז אין ווילנע האָבען זיך געגרינדעט פֿיל ישיבות און יונגע לייט האָבען זיך מיט א באזונדערער התמדה געגומען צום תלמוד, ווייל א סך האָבען געהאָפֿט, דאָס קהל, וועלכען מ'האָט איבערגעגעבען צו מאכען די נאָבאָרען פון די רעקרוטען, וועט קיין וואויל־לערנער ניט נעמען פאר סאָלדאטען. אין יענער צייט האָט זיך געעפֿענט די באוואוסטע ראַמיילים ישיבה, וועלכע עקזיסטירט נאָך ביי היינטיגען טאָג. דעמאָלט האָט זיך אויך געביל־דעט א גרופּע פון 40 חשוב'ע יונגע תלמודיסטען, וואָס האָבען צוזאַמען פארבראכט יום ולילה אין לערנען. פון דער דאָזיגער גרופּע, וועלכע איז פֿאָפּולער געווארען צווישען די וויל־נער אידען מיט'ן נאָמען „די פערציגטלעך", זיינען דערנאָך ארוים פיל באריהמט־געווא־רענע וויל־נער ראשי־ישיבות, ווי, למשל, רי מרדכי מעלצער, רי יעקב פֿיעסקין און אנדערע; חברים פון דער דערמאָנטער גרופּע זיינען אויך געווען דער באַקאַנטער געלעהרטער רי צבי הירש קאַצענעלענבויגען און דער ערשטער מאַדערנער העברעאישער פּאָעט אברהם בער לעבענזאָהן (אדם הכהן), וועלכע פארנעמען זעהר א בכבוד'ן אָרט אין אונזער גע־שיכטע, אלס די ערשטע פֿאָרקעמפֿער פאר בילדונג צווישען די רוסישע אידען און באזונדערס אין ליטע.

*
**

אין סוף פונ'ם 18טען יאָרהונדערט איז פון מערב־אייראָפּע, און באזונדערס פון דייטשלאַנד, אריינגעדרונגען דער בילדונגס־גייסט צווישען די ליטווישע אידען. מענדעלסאָן מיט זיינע העברעאישע זאמעל־ביכער „המאספים" האָבען דערצו געגעבען דעם ערשטען שטויס. ווילנע איז געווארען דער גרעסטער צענטער פון השכלה. עס זיינען אויפֿגעשטאַנען א רייהע העברעאישע שרייבער, דיכטער און געלעהר־טע, און דורך זייער טעטיגקייט איז ווילנע געווארען דער מיטעלפונקט פון דער אידישער בילדונג, וועלכע האָט זיך פון דאַנען פארשפרייט אין דער גאַנצער צפון־מערב־געגענד. דער נאָמען א „ווילנער" האָט נעדיינט ביים פֿאָלק אלס סינאָנים פון א משכיל, אן „אויפֿגעקלערטער". די „ראַבינער שול", וועלכע האָט זיך געעפֿענט אין ווילנע אין 1847, האָט אויך פיל מיטגעהאָלפֿען צו פארשפרייטען בילדונג צווישען אידען.

אין יאהר 1873 איז דורך אן אלערהעכסטען באפעהל אומגעענדערט געווארען די ראבינער שול אין א לעהרער־אינסטיטוט.

די ערשטע אידישע ווילנער משכילים האבען זיך באנוצט באזונדערס מיט דער העברעאישער שפראך אלס מיטעל צו פארשפרייטען בילדונג צוויישען אידען, און נאך אין דעם ערשטען פערטעל פון 19טען יאהרהונדערט האט שוין ווילנע געהאט באריהמטע שרייבער און היסטאריקער ווי מרדכי אהרן גינצבורג, שמואל יוסף פין, קלמן שולמאן און אנדערע, און אויך פאעטען ווי אדם הכהן און זיין טאלנטפולער זוהן מיכה יוסף, וועלכע זיינען געווארען די באליבטעסטע דיכטער צווישען די ליטווישע אידען. ווילנער זיינען אויך די בא־ריהמטע העברעאישע דיכטער יהודה ליב גאלדאן און דר. שלמה מאן־דעלקערען, וועלכע זיינען געווען די גרייסטיגע תלמידים פון די לעבענ־זאהנס. ווילנע האט אויך ארויסגענעבען באריהמטע מדקדקים און לעקסיקאגראפען ווי יהושע שטיינבערג און אנדערע. די אידישע לי־טעראטור האט אויך געהאט איהרע ערשטע פיאנערן אין ווילנע: אייזיק מאיר דיק, מיכל גאלדאן און אליקום צונזער.

אונטער דער אנפירונג פון דעם באוואוסטען פיאנער פאר אי־דישער בילדונג ניסן ראזענטאל, האט א גרופע אינטעליגענטען אויפ־געעפענט אין 1841 אין ווילנע די ערשטע צוויי שולען, וואו מ'האט אונטערריכט אידישע און אלגעמיינע לימודים. די דאזיגע גרופע אינ־טעליגענטען האבען אויך פיל מיטגעהאלפען דעם קאמיטעט, וועלכער האט זיך געגרינדעט אין 1840, ביים גענעראל גובערנאטאר אויסצו־ארבייטען א פלאן וויי צוצוגרייטען געבילדעטע רבנים אין רוסלאנד. די דערמאנטע גרופע האט אויך קארעספאנדירט מיט דעם באוואוסטען דר. ליליענטאל, וועלכער איז אין די 40־ער יאהרען פונ'ם פאריגען יאהרהונדערט ארומגעפאהרען אינ'ם אויסלאנד פון דער רעגירונג אי־בער רוסלאנד צו אינטירען צוויישען אידען פאר בילדונג.

א גאנץ גרויסע ראלע אין דער היסטאריע פון דער אידישער לי־טעראטור אין רוסלאנד האבען געשפילט די ערשטע צוויי אידישע דרוקען, וועלכע האבען זיך געעפענט אין ווילנע אין יאהר 1799. איין דרוק האט זיך געעפענט דורך די ברידער ליב און גרשון לוריא אונטער דער פירמע פון א פוילישען גלח יאזעף מירסקי. דער צוויי־טער דרוק איז געגרינדעט געווארען דורך טוביה פייגעס מיט זיין זוהן. אין 1835 איז צוגעשטאנען פאר א שותף צו די דאזיגע צוויי דרוקען דער דרוק פון די ברידער ראם, וועלכער איז אריבער פון גראדנע קיין ווילנע. א נעוויסע צייט איז ראם'ס דרוק געווען דער אייניגינער אין גאנצען נעגענד. אין 1862 האט זיך געעפענט א נייער דרוק, און שפעטער — נאך עטליכע. מחמת די דאזיגע דרו־

קען איז ווילנע נעוואָרען א צענטער, אַרום וועלכען עס האָבען זיך גרופירט די ליטעראַרישע קרעפטען פון גאַנצען ראַיאָן.

ווילנע איז פון תמיד אָן רייך נעווען אין אַלערליי חברות: רעליגיעזע, בילדונג-ערציהערישע, וואָהלטעטיגע און פּראָפעסיאָנעלע. כמעט יעדע חברה פון די לעצטע צוויי קאָטעגאָריעס האָט איהר קלויז.

דאָס איז, אין קורצען, די געשיכטע (ביז דער נייער צייט) פון דער ווילנער אידישער קהלה, וועלכע איז אינ'ם מויל פון פּאָלק גע-קרוינט נעוואָרען מיט'ן נאָמען „ירושלים דליטא".

*
**

אין דער נייערער געשיכטע פּארנעמט ווילנע א חשוב'ן פּלאַץ אָפ צענטער פון די מאָדערנסטע אידישע באוועגונגען און פון אי-דישען נעזעלשאפטליכען לעבען בכלל. נאָך אין אָנהויב פון די 70-גער יאָהרען אין פּאָריגען יאָהרהונדערט האָבען זיך אין ווילנע נעגרינדעט די ערשטע גרופּעס פון אידישע אינטעליגענטע יונגע לייט, וועלכע האָבען אונטער דעם איינפלוס פון דער דאמאָלסדיגער רוסישער „נאַראָדניטשעסקער" ליטעראַטור נעזוכט צו דערוועקען צווי-שען די אידישע ארבייטער דעם זין פאר פּאָליטישע שטרעמונגען און באקאנט צו מאכען זיי, באוונדערם מיט דעם סאָציאָליסטישען נעדאַנק. די דערמאָנטע אינטעליגענטען האָבען נעגרינדעט קבוצים פאר זעלבסט-בילדונג און וויסענשאפטליכע פּארפולקאָמונג, און די דאָזיגע קבוצים זיינען נעווארען מיט דער צייט די קערנדלעך, פון וועלכע עס זיי-נען ארוים די ערשטע אידישע סאָציאָליסטישע אגיטאַטאָרען און עסקנים. ס'איז נענוג צו דערמאָנען די נעמען פון אזעלכע סאָציאָליסטישע טויער ווי אהרו שמואל ליבערמאן, וועלכער האָט אינמיטען פון די 70ער יאָהרען ארויסגענעבען אין וויען דעם ערשטען העברעאישען סאָ-ציאָליסטישען זשורנאל „האמת", און זונדעלעוויטשין. די ווילנער אידיש-סאָציאָליסטישע „שול" האָט אין איהר צייט נעהאַט זעהר א גרויסען און א שטאַרקען איינפלוס אויף די איבעריגע גרויסע אידישע צענטרען אין ליטע, ווי מינסק, מאהילעוו א. א.

די חבת-ציון באוועגונג, און דערנאָך דער ציוניזם, האָבען אויך צו פארצייכענען אין ווילנע פיל פון זייערע ערשטע באוואוסטזיניגע און ענערגישע פּראָפּאַגאַנדיסטען און עסקנים. אין ווילנע האָט זיך אינ'ם משך פון כמה יאָהרען נעפונען דער ציוניסטישער צענטראל-קאָמיטעט, וועלכער האָט אָנגעפּיהרט מיט דער ציוניסטישער ארבייט אין גאַנץ רוסלאַנד. אין ווילנע זיינען נעווען שטאַרק פארטרעטען די באוונדערע ציוניסטישע פארטיין מיט סאָציאָליסטישע שאטירונגען ווי: ס"ס, פועלי ציון א. א. דאָ האָט זיך אויך ארויסגענעבען דער אָרגאַן פון די „סיימאָווצעס".

ווילנע האָט געשפּילט א גרויסע ראָלע אין דער געשיכטע פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג בכלל, און באזונדערס פון ס„בונד", וועלכער האָט דאָ אויך אָפט געהאַט זיין צ. ק. אין ווילנע זיינען ענטשטאַנען די ערשטע אידיש־בונדיסטישע אונלענאָלע פּרעסע און ליטעראַטור, און אין משך פון א געוויסער צייט אויך די בונדיסטישע לענאָלע אידישע צייטשריפטען. אין ווילנע זיינען פאָרגעקומען עטליכע בונדיסטישע צוזאמענפאָהרען.

זעהר שטאַרק, שטורעמדיג קען מען זאָגען, האָט זיך ענטוויקעלט דאָס אידיש־פּאָליטיש־געזעלשאפטליכע לעבען אין ווילנע אין יאָהר 1905, אין די אַזוי־גערופענע „פרייע טעג". דעמאָלט איז ווילנע געוואָרען בראש כמעט פון אַלע אנדערע אידישע צענטרען אין רוסלאנד, און באזונדערס אין ליטע.

אין ווילנע איז אין יענער צייט אויך פאָרגעקומען דער צוזאמענפאָהר פון די באקאנטסטע אידישע כלל־טוער, אויף וועלכען עס האָט זיך געגריגדעט דער פארבאנד פון די „דערגרייכער", וואס האָט א געוויסע צייט אָנגעפיהרט מיט דער אידישער פאָליטישער טעטיגקייט אין רוסלאנד, און האָט געהאַט א גרויסע השפּעה אויף דער וואהל־קאמפאניע צו דער ערשטער נאָסודארסטוועניע דומע.

*
**

דאָס זיינען אין קורצע שטריכען די הויפּט־מאָמענטען אין דער געשיכטע פון דער ווילנער אידישער קהלה. די נענויע, פולקאָמע געשיכטע פון דער פילהונדערטיעהריגער ווילנער קהלה דארף נאָך ערשט געשריבען ווערען און ווארט נאָך אויף איהר היסטאָריקער.

דר. יעקב וויגאָדסקי.

אַלגעמיינער איבערבליק איבער די ווילנער קהלות פאַר די לעצטע זעכציג יאָהר.

1.

מכח קהלות בכלל

דער געפיהל פון אָנגעהעריקייט צו דעם אידישען פאָלקס־קבוץ, פון וועלכען איט־ליכער יחיד איז נאָר א קליינינקער טייל־כעלע, איז אפשר די גרעסטע מעלה, וועל־כע האָט זיך ביי אידען אנטוויקעלט אונטער דעם שמערצליכען דרוק פון דעם קיונסטליכען אָפּקלייבונגס־פּראָצעס, וואָס דער צוויי־טויזענד יאָהריגער אכזריות'דיגער גלות האָט אָהן קיין שום הפסקה אויסגעפיהרט ביי אידען. וועו יעדער איד וואָלט זיך פארטיידיגט און געקעמפט גאנץ אליין, וואָלט ער געמוזט אונטערגעהן; נאָר דער כלל, דער פאָלקס־קבוץ, האָט געהאָט נענוג כחות אויף אריבערצו־טראָגען די אלע געברענטע צרות און ניט דערהערטע פארפאָלגונגען, וועלכע האָבען זיך ניט אויפגעהערט צו שיטען אויף איהם, ווי פון א שפע — האַרען.

דעריבער מערקען מיר, ווי דורך דער גאנצער געשיכטע פון אידישע שטעדט און שטעדטלאָך ציהט זיך, ווי א רויטער פאָדים, די פאראייניגענדע, שיצענדע און אויפבויענדע ארבייט פון אידישע קהלות. זיי טראָגען אפשר ניט שטענדיג דעם נאָמען קהלות; זיי האָבען ניט זעלטען גאנץ משונה'דיגע נעמען, וואָס שטאָמען פון זייערע באזונדערע פילאנטראָפישע, רעליגיעזע אָדער קולטורעלע פונק־ציעס, אָבער, לויט דעם תוכן נאָך, זיינען זיי קהלות, ד. ה. צענטרען פון דעם אָרגאַניזירטען אידישען קבוץ, וואו אידען האָבען געהאַ־דעוועט און אנטוויקעלט אלע זייערע שוץ־כחות, זייער זעלבסט־הילף און זייער ריזיגען פאסיוון ווידערשטאנד, וועלכע האָבען סוף־כל־

סוף אָפּגעהאלטען א נצחון איבער א גאנצער וועלט פון שונאים און האָבען אָפּגעראטעוועט דעם אידישען קיום פון אונטערגאנג.

אומעטום, וואו אידען האָבען נאָר געלעבט, געהט די דאָזיגע ארגאניזירטע ארבייט פון די קהלות פאראלעל צו די פארפאלגונגען, וועלכע אידען האָבען געמוזט אויסשטעהן: וואָס שטארקער די לעצטע זיינען געוואָרען, אלץ גרעסער, אלץ פילזייטיגער איז געוואָרען דער ארגאניזירענדער און דער שיצענדער כח פון די אידישע קהלות.

ווייטער זעהען מיר, דאָס די נייע אידישע געשיכטע וויזט ארויס א קאָנצענטראציע און א פארשטארקונג פון די אידישע כחות און אויך פון די קהלות בשעת די אָפּטע אידישע ירידות; פארקערט, די זעלטענע, כלומר'שטע עליות, וועו אידען באקומען למשל ערגעצוואו הבטחות אדער פאפירענע רעכט, רופען גלייך ארויס א צענטריפוגאלען כח אין די אידישע קבוצים: א היבשער טייל אידען, דער עיקר די רייכע און די געבילדעטע, הויבט באלד אָן צו דינען דער עבודה־זרה פון פרעמדע קולטור, ציהען זיך מיט אלע כחות צו דער אסימילאציע און — קענען זיך אָבער דאָך ניט אסימילירען...

דאָן ווערט אויך די צענטראליזירענדע ארבייט פון די קהלות שטארק אָפּגעשוואכט, ביז עס הויבט זיך באלד ניט אויף ביי אידען, ווי דער שטייגער איז, א שטארקע ירידה, וועלכע וואַרפט א העלע ליכט אויף די פאפירענע גלייכבארעכטיגונגען מכל המינים און אויף די פאקטישע ניט־גלייכבארעכטיגונג; דאָן הויבט זיך ווידער אָן א פאר־שטארקטע ארבייט פון דעם נאציאָנאלען זעלבסט־שוץ, און — אזוי געהט עס כסדר...

כל זמן די אידישע גלייכבארעכטיגונג ווערט ניט ארויינדרינגען גאנץ טיף אין דעם רעכטס באוואוסטזיין פון אלע פעלקער, צווישען וועלכע זיי לעבען, כל זמן אידען וועלען זיין פאקטיש ניט גלייכבארעכ־טיגט הן אין זייער ציוויליזען, הן אין זייער פאָליטישען און הן אין זייער נאציאָנאלען רעכט, — וועלען אידען זיך נויטיגען אין קהלות, אלס צענטרען פאר ארגאניזירען די ארטיגע קבוצים און, דער עיקר, זייער זעלבסט־שוץ! ערשט, וען אידען וועלען וועלען פאקטיש פול־שטענדיג גלייכבארעכטיגט, וועלען זיי זיך קענען אין עקאָנאָמישען און פאָליטישען פרט צונויפגיסען אינגאנצען מיט די אנטשפרעכענדע גרופירונגען פון די מעהרהייטס־פעלקער, צווישען וועלכע זיי לעבען, אבער אויך דאָן וועלען זיי זיך נויטיגען אין ארטיגע קהלה־ארגאניזא־ציעס פאר זייער נאציאָנאל־קולטורעלער ארבייט.*)

*) זעה מיין אריינפיהר צו דעם באריכט פון דער קהלת פון יאָהר 1934.

2.

די ווילנער קהלה פאר די לעצטע פערציג יאָהר פון דער רוסישער ממשלה.

אין דער דאָזיגער צייט איז די רעכטליכע לאגע פון די קהלות אין רוסלאנד נעווען א נאנץ משונה'דיגע: די נעזעצגעבערישע מאכט האָט פון איין זייט ניט אנדערקענט פארמעל די אידישע קהלות, אלס אן עפענטליך־רעכטליכע אינסטיטוציע; פון דער אנדערער זייט אבער האָט זי אויך ניט אפגעלייקענט די דאָזיגע רעכט. די גרויסע צאל סתירה'דיגע „סענאטישע באשלוסען" אין דעם פרט האָבען געשאפען אזא כאאָס און אזא פלאָנטער, פון וועלכען קיין ערנסטער יוריסט האָט זיך קיינמאל ניט געקענט ארויספלאָנטערן.

די רעגירונג, וואָס האָט בנוגע אידען כמעט שטענדיג געפיהרט אן עקסטרעמיסטיש־פאָליטיק, האָט זיך אין דעם כאָאָס געפיהלט משמעות זעהר גוט, ווייל ביי די התחייבות פון דער קהלה האָט מען מיט איהר נערעדט, ווי מיט אן עפענטליך־רעכטליכער אינסטיטוציע; וועו אבער א קהלה, פארלאָזענדיג זיך דערויף, האָט נאאיוו געגומען ריידען מכח רעכט, האָט מען איהר — אפגעזאָגט... „געפעלט דיר אפשר דאָס ניט, טא נעה, רוף מיך קנאקנישל!"

די פינאנציעלע לאגע פון די אידישע קהלות איז שוין אין פארגלייך מיט דער רעכטליכער לאגע נעווען א באדייטענד בעסערע. די ספעציעל־אידישע שטייערן: דער „קאָראָבקע־שטייער" און דער „ליכט־שטייער" (קאָראָבאָטשני סבאָר אי סווועטשנאי סבאָר) — האָבען גע־שאפען א סאָלידען יסוד פאר די באפרידיגונג פון די אידישע רעלי־גיעוע, פילאנטראפישע נויטען און בכלל פאר דער סאציאלער פאר־זאָרגונג פון די אידישע מאסען, ווי אויך אין א נעווישער מאס פאר זייער קולטורעלער נויט.

אמת, דער אידישער שטייער, אלס א אינדירעקטער, בפרט דער־פלייש־שטייער, די „קאָראָבקע", האָט זיך נעליינט אלס זעהר א שווערע משא אויף די פלייצעס פון דער אידישער בריטער און אָרימער מאסע, אבער „ווי זאל אנדערש זיין?" — האָבען נע'טענה'ט די באריהמטע גבאים פון יענער צייט...

די דאָזיגע גבאים האָבען אנב אפגעשפיגעלט אין זייער באנעמען זיך צו די אידישע אינסטיטוציעס בכלל און צו דעם אידישען עפענט־ליכען גראשען בפרט דעם עקסטרעמסטען אבסאָלוטיזם, וואָס האָט דאן נעהערשט אין רוסלאנד. זיי האָבען זיך על פי רוב מיט קיינעמס מיינונג, חוץ דער מיינונג פון עטליכע איינענע מענשען, ניט נערע־

כענט און אלץ געטאן על דעת עצמם, ווי פאר זיי איז געווען בעסער אדער ווי זיי האט זיך פשוט געוואלט.

די מאכט פון די דאמאלדיגע גבאים האט ניט נאר געהאט א זעלבסטהערשערישען כאראקטער, נאר האט ניט זעלטען געטראגען דעם שטעמפעל פון בארנירטער שטארקעפינקייט (די רוסען האבען דערפאר דעם ריכטיגען וואָרט „סאמאדור"). עס איז אינטערעסאנט, ווי די דאזיגע „גבאים" זיינען „געקליבען" געווארען אין ווילנע למשל. יעדען יאהר פלענען אין „אופראווע" (מאניסטראט) צונויפגערופען ווערען די „אסיעדלי און זאשיטאטשני" אידען, ד. ה. אידען ארטיגע און וואויהאבענדע, וועלכע זיינען געווען פארשריבען אויף א באזונדער ליסטע. די דאזיגע ליסטע האט מען צונויפגעשטעלט יאהרליך לויט די אנווייזונגען פון די גבאים. אויב עס האבען זיך ביי וועלכע עס איז וואהלען ארויסגעווייזען „ווידערשפעניגע" אידען, פלענט מען זיי גלייך אויסמעקען פון דער ליסטע.

אט די „תושבים" פלענען דאס קליבען גבאים. די לעצטע האבען אנגערופען די נעמען פון די קאנדידאטען און דער עולם האט דערביי נעשריען „זשעלאיעם! זשעלאיעם!" (מיר ווילען!) — פשוט און גיך!...

גבאים האט מען ביי אונז דאמאלס געקליבען פון די רייכע, וואס פלענען געבען די העכערע בעאמטע שוחד... און זיינען דעריבער געווען תקיפים! פון דער אקאדעמישער אינטעליגענץ זיינען פי רוב וועניג־וואס געקליבען געוואָרען. געוועהנליך האבען צוויי־דריי גבאים, שטאדטישע קאָלעגען, אננעפיהרט מיט אלע ווילנער אידען און האבען אמאל אפגעטאן נאר ניט קיין שעהנע זאכען אויך.

פאלגענדער פאל באווייזט, ביז ווי וויט די גבאישע דעמאָנאניע האט געקענט דערגעהן.

אין יאהר 1897 איז נעשטאָרבען דער שעף־דאקטאָר פון ווילנער אידישען שפיטאל, לעוו גערשון. אויף דער וואקאנטער שטעלע, וועלכע האט לויט דעם יושר (דער שפיטאל האט זיך דאמאלס אויפגעהאלטען נאר אויף אידישע נעלט) און דעם מנהג האט די שטעלע געדארפט פארנעמען נאר א אידישער דאקטאר. צווישען די צאהלרייכע קאנדידאטען האבען די גרעסטע שאנסען געהאט דר. ראם, א באוואוסטער כירורג און געזעלשאפטליכער טוער, און א געוויסער דאקטאר, אויך א כירורג, אן אידעם פון דעם הויפט שטאדט־גבאי, וועלכער האט געארבייט אין טאטשקעם, כדי דעם אידעם צו מאכען וואס א גיכערע און וואס א גרעסערע פראקטיק. איבערלאזען די שטעל פון א שעף־דאקטאר אזא כירורג, ווי דר. ראם, וואלט געקענט, נאך דער מיינונג פון דעם שווער, ברענגען שאדען דעם אידעם... וועז עס האט זיך

באלד ארויסגעווייזען, אז די שאנסען פון דר. ראָם זיינען אי אין ווילנע, אי אין פעטערבורג געווען באדייטענד גרעסערע, ווי די שאנסען פון דעם אנדערען דאקטאָר, איז זיין שוועד, די קאָכלעפל, געפאלען אויף אזא „המצאה": ער איז אוועקגענאנגען אינאיינעם מיט די צוויי הויפט־פרנסים פון דער ווילנער קהלה, ב. און פ., צום ווילנער גובערנאטאָר (דוכט זיך פאָן־גרעוועניץ) און האָט „אין נאָמען פון ווילנער אידען" דערלאָנגט א בקשה, אז זיי בעטען איהם, דאָם אויפ'ן וואקאנטען אָרט פון א שוף־דאקטאָר פון ווילנער אידישען שפיטאָל „זאָל באשטימט ווערען ניט קיין איד י"ו כך הווה: אלס שוף־דאקטאָר איז באשטימט געוואָרען דר. טורטשאנינאָוו, א רום!...

אין דעם ארכיוו פון דעפארטאמענט פאר אלגעמיינע ענינים ביים אינערן־מיניסטעריום איז געבליבען א „היסטאָרישער" דאקומענט.

ווייטער געהען ארום אין ווילנע לעגענדעם וועגען א ווילנער ראש־הקהל, יודל א—וו, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין עקס־טרעמער אליינהערשערייי און האָט ניט געקענט פארטראָגן קיין שום ווידערשפרוך; אלץ, וואָס ער האָט געהייסען, האָט גלייך אָהן קיין שנוים חס וחלילה נעמוזט אויסגעפיהרט ווערען נאָך דעם אלטען רעזעפט: „סיק וואלא, סיק יובעא!" (אזוי ווי איך, אזוי היים איך!)

מען טאָר אבער ניט מיינען, אז די דאזיגע נעגאטיוע טיפען זיינען נעווען די אייניציגע גבאישע טיפען ביי אידען. עס זיינען פון צייט צו צייט ארויפגעשוואומען אויף דער אויבערפלאך פון די קהלות מענשען זעהר נוצליכע, זעהר פראָדוקטיווע, ארבייטס־פעהיגע און דעם טובת הכלל איבערגעבענע, מעהר־וועניג געבילדעטע.

א שעהנער פאָרשטעהער פון דעם מין איז נעווען אין די אכציגער און אנהויב נייניציגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט דער ה' „מוניץ" סאלץ. א בעל־הבית פון משכיל'ישען שניט, א קלוגער, א וויציגער און א פראקטישער, האָט ער שטיל־עהריייט רעפאָרמירט און באנייט די „ווילנער צדקה־גדולה", ווי די ווילנער קהלה האָט זיך ביז צו די לעצטע יאָהרען נערופען. מ. סאלץ האָט צום ערשטען אייניגעפיהרט אן אמת'ע בוכהאלטעריע אין דער קהלה, וועלכע האָט ביז איהם „געשריבען אויפ'ן אויוועז", ווי מען האָט דאמאלס אזא כלומר־שטע בוכהאלטעריע גערופען. ווייטער האָט סאלץ דעם שטארק אָפגע־לאזענעם אידישען בית־עולם נעגעבען א נייעם מאדערנעם אויסזעהן. ער האָט אויך די גאנצע קהלה־ווירטשאפט געבראכט אין אָרדנונג.

צום סוף פון די נייניציגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט און צום אנהויב פון צוואנציגסטען האָט די רוסישע געזעלשאפט זיך אָנגעהויבען פאליטיש און געזעלשאפטליך אלץ מעהר צו דיפערענ־צירען. אינאיינעם מיט דעם דאזיגען פראָצעס האָבען זיך נענומען

מערקען אויך ביי די רוסישע אידען צוויי מעכטיגע שטרעמונגען: א רעוואלוציאנערע און א ציוניסטישע, וועלכע האבען, וואו באוואוסט און וואו אומבאוואוסט, ארומגעכאפט דעם בעסטען, פיהרענדיגען טייל פון די רוסישע אידען און בפרט די יוגענד.

דער אידישער לעבען איז געווארען שווערער, קאמפליצירטער און האט זיך על כל פנים מעהר ניט געלאזען ארייגדרענגען אין די ד' אמות פון די ביז-איצטיגע רעליגיעז-פילאנטראפישע קהלות. עם האט זיך אנגעהויבען אין ווילנע וואס ווייטער אלץ מעהר צו פיהלען א באדערפעניש צו גרינדען א נייעם צענטער, וואס זאל אין זיך ארויינ-נעמען אויך די פאליטישע און צום טייל אויך די געזעלשאפטליכע נויט ניט נאר פון ווילנער אידען, נאר אויך, אויף ווייל עם איז מעגליך, פון אלע רוסישע אידען, מיט וועלכע מען האט געמוזט, בפרט אין די רעזידענץ-שטעדט און אין די גרעסערע רוסישע שטעדט בכלל, ארויינ-טרעטען אין א נאהענטען קאנטאקט.

עם האט זיך געפיהלט א באדערפעניש צו שאפען א קהלה-צענטער מיט א בריייטען וועלטליכען מאדערנעם פארנעם. אפען דאס דורכ-פיהרען דורך דער רוסישער מאכט איז, פארשטעהט זיך, געווען אונ-מעגליך. אזא מין ארגאניזאציע ווידער האט ניט געקענט, פארשטעהט זיך, פארקאנספירירט ווערען; זי האט געמוזט פארטאסקירט ווערען.

מיר האבען געגרינדעט אין ווילנע א אידישע געזעלשאפט, וואס האט געטראגען דעם אפיציעלען נאמען: „בראטאלויבויואיא אב-שטשעסטוא" (בריידערליך-ליבענדע געזעלשאפט) מיט אן אייגענעם סטאטוס, וואס האט איהר געגעבען בריייטע פילאנטראפישע, קולטורעלע און סאציאלע פונקציעס און אויך די מעגליכקייט צו גרינדען אייגענע אפטיילונגען אויסער ווילנע און שטעהן אין קאנטאקט מיט אנדערע שטעדט.

אין דער דאזיגער געזעלשאפט האבען מיר ארויינגעצויגען די בעסטע און אקטיווסטע אינטעליגענץ פון ווילנע. עס זיינען אויך צוגעצויגען געווארען די גבאים און די פרנסים פון דער קהלה.

אויפ'ן סדר-היום פון דער נייער געזעלשאפט האבען זיך געפונען וויכטיגע פראגען פון ווילנער אידישען לעבען, ווי אויך אלגעמיינע.

די דאזיגע אייגענטליכע קהלה-געזעלשאפט האט פאר די עטליכע יאהר פון איהר קיום אפגעטאן ביי אונז א היבשע שטיקעל נוצליכע ארבייט און האט אנגעצייכענט דעם וועג פאר דער צוקינפטיגער קהלה, וואס האט באדארפט ווערען דער יסוד פון דער אידישער נאציאנאל-פערסאנאלער אויטאנאמיע...

די וויכטערדיגע אנטוויקלונג פון דער ווילנער קהלה איז געגאנגען אין דער ריכטונג, דאס דער ביי דער קהלה געשאפענער ראט, וועל-

כער איז באשטאנען פון דעם רוב אקטיוות געזעלשאפטליכע עסקנים, האט נענעבען דעם טאן פאר דער נאנצער קהלה־ארבייט און האט שטארק נעהאלטען אין צוים די אלטע קהלה־פרנסים... דער אבסא־ליוטיזם פון די רוסישע מושלים האט זיך געבראכען און דער אבסא־ליוטיזם פון די קהלה־מושלים איז איינגעצוימט געוואָרען, הגם אהן א נעשריבענער קאנסטיטוציע. די קורצע רוסישע קאנסטיטוציאנעלע תקופה מיט איהרע 4 דומאס האט שטארק אראפגעראקט די אידישע קהלה בכלל פון דעם געהויבענעם ארט פון א אידישען צענטער, שאפענדיג דערבי א נייעם, א פיל מעכטיגערען און א פיל וויכטיגערען פארלאמענטארישען צענטער, אויף וועלכען אידען האבען, ווי זייער אפטימיסטישער שטייגער איז, געלענט צו פיל און צו גרויסע האפ־נונגען.. וועז עס האט זיך באלד ארויסגעוויזען, אז „בי אונז איז, נאט צו דאנקען, ניטא קיין פארלאמענטאריזם", און וועז „דער נייער מלוכה־סדר" איז צוואוואָרפען געוואָרען ווי א קארטען־שטיבעלע, איז דאך פארבליבען אין רוסלאנד, בפרט בי אידען, א פארטיי־וועזען, אן אונערפאהרענער, ניט־איבעריגם געבילדעטער און צו די רוסישע פאר־העלטנישען צו וועניג־צוגענאסטער, אבער דאך א פארטיי־וועזען, וואס האט זיך אנגעהויבען לערנען ביים לעבען דעם פאליטישען אלף־בית. אזוי ארום זיינען די פאליטישע פונקציעס פון די קהלות אריבער צו די אידישע פאליטישע פארטיין.

די פאליטישע קאמיסיע ביי דער ווילנער קהלה, פון וועלכער איך בין נעווען זייט לאנג יאהרען דער פארזיצער, האט, צו מיין באדויערן, אויפגעהערט צו פונקציאנירען.

3.

די קהלה אין דער צייט פון דער אקופאציע אין ווילנע.

דער אנהויב פון דער וועלט־מלחמה האט דעם נאנצען פארטיי־וועזען אין ווילנע צוטריסעלט און צובראכען. שפעטער האבען זיי זיך ווידער אפגעבויט. אין ווילנע האט דעם „בונד" אפגעבויט מיין פארשטארבענער פריינד יוסף איזביצקי, און די ציוניסטישע ארגא־ניזאציע — מיין פריינד לייב יאפע.

די ווילנער קהלה, וועלכע איז באשטאנען פון א „הילפס־קאמי־טעט", וואס איז נעווארען מיט א קורצער צייט פריהער, איידער די דייטשען האבען פארנומען ווילנע אין הערבסט 1915, האט דאן נעשפילט א גרויסע, היסטארישע ראלע און איז נעווען דער אינצינער אידישער צענטער, וואס איז אין דער נאנצער אקופא־

ציאנס־תקופה געשטאנען מוטיג און פעסט אויף דער וואך פון די אידישע עקאנאמישע, קולטורעלע און פאליטישע אינטערעסען.*)

הגם איך בין געשטאנען בראש פון דער דאזיגער קהלה, מוז איך דאך אויך דא אונטערשטרייכען, דאם איך קען ניט קיין צווייטע קהלה, וואם זאל זיין אזעקנגעשטעלט אין אזא שווערער, סכנה'דיגער לאגע און וואם זאל אנטוויקלען דערביי אזא גראנדיעזע ארבייט, ווי דאם האט געטאן דער „ווילנער הילפס־קאמיטעט", וועלכער איז געווען פארזעהן אנב מיט אויסערגעווענליכע פולמאכטען שוין ביי די וואהלען.

די נאמינעלע קהלה, די „צדקה גדולה" האט דאן קיין שום באדייטונג ניט געהאט. דער „ה. ק." איז געווען דער אייניגער צענטער, וואו די גאנצע אידישע ארבייט איז אפגעטאן געווארען.

די צייט פון דער דייטשער אקופאציע איז נעווען די שווערסטע, אבער אויך די רוהמפולסטע, צו וועלכער א קהלה האט זיך ווען עס איז דערהויבען.

די מלחמה פאר אידישע רעכט האבען מיר געפיהרט אפען, ביד רמה, און ווען די דייטשען זיינען אין דעם צווייטען אקופאציע־יאהר דערנאנגען ביז צו אזא ווילדער פראדרנונג, ווי די מענשען־כאפערייי ביי דער צוואנגס־ארבייט, האבען מיר אינאיינעם מיט אנדערע פאר־שטעהער פון רעוואלוציאנערע ארגאניזאציעס געשאפען א קאנספיראטיווע ארגאניזאציע, וועלכע האט אפגעהאלטען די באפעלקערונג פון מעלדען זיך צו די מעדיצינישע אונטערזוכונגען, וואם האבען באדארפט פארכאפען אלע ארבייטס־כחות פון אונזער קאנט פאר דער דייטשער קאטארגע.

סוף כל סוף האבען מיר אויסגעפיהרט. און אויב אייניגע פון אונז האבען שווער גליטען דערביי, האט דאם קיינעם ניט געשאדט.

הגם די דאזיגע קהלה האט קיין שום רעכטליכען יסוד ניט געהאט וועז די דייטשע מאכט האט זי עקעקנט ניט אנערקענען. האט זי דאך געהאט דעם גאנצען אויטאריטעט פון א צענטראלער אידישער פארשטעהערשאפט, מיט וועלכער די דייטשע מאכט זיך גערוזט רעכענען, וויל זי איז געווען די אייניגע פארשטעהערין. אבער אלע אונזערע פאדערונגען און בקשות צו די דייטשע מושלים, זיי זאלען באשטעטיגען די קהלה אפיציעל, האבען קיין שום פעולה ניט געהאט.

מיר האבען אבער מיט דער קהלה באוויזען קלאר, וואם פאר א קהלה מיר דארפען האבען און וואם פאר א קהלה מיר קענען ארגא־ניזירען, וועז מען שטערט אונז ניט.

---

*) זעה מיין בוך: „אין שטורם", פארלאג ב. קלעצקין, ווארשע, לעשנא 36.

ערשט צום סוף פון דער דייטשער אקופאציע אין יאהר 1919 האבען די דייטשען פאר'ן פארלאזען ווילנע ערלויבט אונז צו קלייבען א נייע קהלה אויף ברייטע דעמאקראטישע יסודות (זעקס־סימניס'דיגע וואהלען, פון 20 יאהר אן און אזוי ווייטער).

אויך אין דער דאזיגער „דעמאקראטיש־געקליבענער" קהלה האט זיך אפגעשפיגעלט דער הערשענדער גייסט פון דעם היסטארישען מאמענט, אין וועלכען זי איז געקליבען געווארען: אין דער דייטשע־ארמיי, וואס האט פארנומען ווילנער קאנט און וואס האט זיך נע־האלטען אויף א האר, איז שוין דאן טיף, גאנץ טיף געווען אריינ־געדרונגען דער רעוואלוציאנערער גייסט, וואס האט זיך פארשפרייט פון רוסלאנד. די באלשעוויקעס האבען שוין געמאכט „הכנות" אויף צו פארנעמען ווילנע און ליטע, כדי נאכדעם ארויבערצווואדרפען זיך אין דייטשלאנד, וואו זיי האבען געהאפט אינאיינעם מיט דעם „ספארטאק" אנצוצינדען א שריפה אין גאנץ מערב־אייראפא. די געמיטער אין ווילנער קאנט, דער עיקר פון דער אידישער יוגענד, זיינען געווען שטארק אויפגערעגט. די דעמאקראטיש־געקליבענע קהלה האט דעריבער, לכל הפחות פון אנהויב, געהאט א לינקס מעהרהייט.

מחמת דעם אויך האט די דאזיגע קהלה שוין פון אנהויב ארויסגעווייזען אזא מין פאנאטישע פארטיאיש־פאליטישע רייסענישן, וועלכע האט אזוי שטארק כמעט ביז'ן סוף געשטערט די נארמאלע ארבייט פון דער קהלה.

אלס פארזיצער, מיט קליינע אונטערברעכונגען, אויך פון דער דאזיגער קהלה, האב איך שפעטער, נאכדעם ווי די פאליאקען האבען פארנומען דעם ווילנער קאנט, ניט אויפגעהערט אי ביי דער פוילישער רעגירונג, אי שפעטער, אלס דעפוטאט אין סיים, צו פארערען, דאס מען זאל באשטעטיגען אונזער קהלה־סטאטוט, וועלכער האט מיט זיך פארגעשטעלט א פלאן פון א וועלטליכער קהלה מיט זעהר א ברייטען קאמפעטענץ־קרייז.

די פארשטעהער פון דער פוילישער מאכט האבען די דאזיגע פארערונג שטענדיג עקשנות'דיג אפגעווארפען. איך האב דאן צו־נויפגערופען דריי קהלות־קאנפערענצען: פון קהלות פון ווילנער קאנט, פון נאוואדרעדקער קאנט און לסוף פון אלע פוילישע מזרח־געביטען („קרעסען"). אויף די אלע צוזאמענפאהרען פון קהלה־פארשטעהער איז פה אחד אנגענומען געווארען דער אויבען־דער־מאנטער קהלה־סטאטוט.

עטליכע יאהר האט נעדויערט דער דאזיגער קאמף פאר דעם יסוד פון אונזער נאציאנאל־פערסאנאלער אויטאנאמיע, פאר אונזערע

הילפס קאמיטעט (קהלה) פון יאהר 1915. זיצען ערשטע רייהע, רעכטס צו לינקס: לעווין, דר. צ. שאבאד, דר. ראבמילעוויטש, דר. י. ווינגראדסקי, פארזיצער; אדוו. שמשון ראזענבוים, שעסקין און דר. אלשוואנגער.
שטעהען פון רעכטס צו לינקס: ב. מיכאלעוויטש (איזביצקי), גארדאן, מאזא, דר. ע. כהן, דר. פאטשטער.

קהלות. דער קאמף האט זיך פארענדיגט מיט אונזער דורכפאל: עס איז אייגנגעפיהרט געוואָרען ביי אונז דער סטאטוט פון א רעליגיעזער קהלה; דאָס איז א סטאטוט פון דער דייטשער „קולטוס־נעמיינדע" מיט דורכ'ן מארשאל יוזעף פילסודסקי עטוואָס דעמאָקראטיזירטער וואהל־מעטאָדע.

דער דאָזיגער סטאטוט איז מחייב די קהלה צו זארגען נאָר פאר די רעליגיעזע הצטרכות'ן פון אידן; אלע איבעריגע אָבער זיינען ניט פארבאָטען. מען קען אויך אין אזא קהלה, הגם עס איז זעהר שווער, אנטוויקלען א היבשע ארבייט אפילו אויף דעם געביט פון נאציאָנאלער קולטור, סאציאלער פארזאָרגונג א. א. וו., וויל ענדליך ווערט דאָך א קהלה ניט דאָס, וואָס די אָנגעוואָרפענע תקנות ווילען פון איהר מאכען, נאָר דאָס, וואָס די עקשנות'דיגע אָנפיהרער ווילען פון איהר מאכען!

*
**

אזוי האָט די ווילנער קהלה עוואָליואָנירט פאר די לעצטע צוואַנציג יאָהר אין שטורם פון דער וועלט־מלחמה און אין דער אויפבוי־צייט פון דער פוילישער מלוכה. א פעסטען טריט צו מאכען ביים רעפארמירען די אידישע קהלות, אלס יסוד פון דער אידישער נאציאָנאל־פערסאָנאלער אויטאָנאָמיע, האָט אונז, ווי אנב אומעטום, ניט געלונגען, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס די פאָליטישע קאָנסטיטוציעס זיינען ביי אונז אין ווילנע נעווען אפשר בעסערע ווי אין אנדערע ערטער, און אויך ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס דער קאמף פון אונזער זייט איז אויך נעווען א זהר אנטשלאָסענער און א פאר'עקשנ'טער. די אלגעמיינע אנטי־דעמאָקראטישע און רעאַקציאָנערע טענדענץ פון צענטראל־איראָפא איז נעשטאָנען אין א צו שטארקער סתירה צו אונזערע שטרעבונגען און זיי האָבען זיך דער עיקר דעריבער ניט איינגעגעבען.

די ווילנער קהלה האָט באקומען אין פארגלייך מיט איהר לאָנע פאר די רוסישע צייטען צוויי היבשע אויסבעסערונגען: זי איז געוואָרען אַן עפענטליך־רעכטליכע אינסטיטוציע און האָט באקומען דאָס באשטייערונגס־רעכט.

דערמיט איז אויך דער אלטער, ניט־יושר'דיגער קאָראָבקע־שטייער ליקווידירט געוואָרען. אמת, דאָס האָט די פינאַנציעלע שוועריגקייטען פון דער קהלה, ווי דאָס איז נעווען צו ערוואַרטען, גיכער פארגרעסערט, אָבער דערפאר זיינען מיר פטור געוואָרען פון דער, פאר'ן בריטען עולם אזא שעדליכער „קאָראָבקע".

קליין, זעהר קליין זיינען אונזערע דערגרייכונגען אין פארהעל־

טעניש צו אונזער נעוואלטיגען קאמף פאר דער קהלה־רעפארם אין ווילנע. מיר פאלען ביי זיך אבער ניט ארא: מיר אלטען די אנטי־דעמאקראטישע אנטוויקלונגס־פאזע, וועלכע פיל לענדער מאכען איצ־טער דורך, פאר א פאראיבערגעהענדער. די דעמאקראטיע מוז ווידער, אפשר נאר אין אן אויסגעלייטערטער פארם, אריינטרעטען אין איהר רעכט און ענדגילטיג באהערשען די וועלט.

דאן וועט אויך קומען א ציים פאר דער אידישער נאציאנאל־פערסאנאלער אויטאנאמיע, אפשר אויך אין אויסגעלייטערטער פארם.

ראט פון דער ווילנער קהלה, 1934 — זיצען פון רעכטס אויף לינקס: הערמאן זשוק, וויצע־פארזיצער; א. ווייץ, וו. קרינסקי, דר. יעקב וויגאדסקי, פארזיצער; ש. ברוידא, ש. גורוויטש, מ. גארפינקעל.

שטעהען פון רעכטס אויף לינקס: ש. טראצקי, ש. ליכטמאכער, מ. ראכמאן, י. שוואריץ, א. ספירא, ב. לובאצקי, דר. ש. דויערמאן, ש. פרידמאן, א. אבראמאוויטש, מ. סווירסקי, א. גליקמאן, י. ווידושאנסקי.

די אַלטע ווילנער שטאַט-שוהל.

אַרבייטער, סאָציאַליסטישע און רעוואָלוציאָנערע באָוועגונג אין ווילנע

ט. מ. קאָפּעלזאָן.

אידישע אַרבייטער באַוועגונג אין ווילנע סוף 80־ער און אָנהויב 90־ער יאָרן.*).

א רעפעראַט געהאַלטען אויף זיצונגען פון דער סעקציע פּאַר דער אויספֿאָרשונג פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג צווישען אידען (16טען פֿעברואר און 9טען מאַרט, 1928).

איבערזעצט פון רוסיש, פון **יעפֿים ישורין.**

חברים, איך וועל באַריהרען אין מיין פֿאַרטראָג די אידיש מאַסאָווע אַרבייטער באַוועגונג פון דעם פּעריאָד 1887־1892, אומגעפֿעהר ביז דעם אָנהויב פון דעם פּעריאָד וועגען וועלכען עס האָט נערעדט חבר גאָזשאָנסקי. דעם אמת געזאָגט, וועלן איך האָב זיך אָנגעהויבען דערמאָנען, דורכקוקען מאַנכע מאַטעריאַלען, האָט זיך אַרויסגעוויזען דאָס ביי מיר האָבען זיך צוזאַמענגענאָמען די יאָהרען, דערפֿאַר קען איך ניט גאַראַנטירען קיין גענויע פֿינקטליכקייט. איך האָב פֿרובירט פֿאַרגלייכען מיינע ערינערונגען מיט אַנדערע קוועלען. די מעהר קלעהרערע און פֿינקטליכערע ערינערונגען באַציהען זיך צו די ערשטע יאָהרען: דאַמאָלסט בין איך געווען א סך איינער, ווי יעצט, אָבער אייגנדרוקען זיינען געווען ליכטינערע, און דערפֿאַר דערמאָנט זיך דאָס א סך פֿינקטליכער.

איך וועל אָנהויבען פון יאָהר 1886, אָדער בעסער, פון 1887, עס איז נויטיג צו דערמאָנען וועגען איין פֿאַקט — וועגען דער באַוועגונג פון די זאָקען מאַכער, וועגען דעם אָנפֿאַנג פון וועלכער עס עקזיסטירט ניט קיין ריכטיגע פֿאַרשטעלונג. עס ווייזט זיך אַרויס, אז נאָך אין 1886־טען יאָהר האָט צווישען זיי געארבייט א טויער פון די גאַראַדאָוואָלצעס, וועלכער איז אומגעקומען אין דער ערשטער יאָקוטסקער טראַגעדיע, א באַוואוסטער נאָטקין. ער, ווייזט זיך

*) ענטנומען פון:
Революционное движение среди евреев, сборник первый, Издатель-ство Политкаторжан, Москва, 1930.

ארויס, איז געווען אייגער פון די גרינדער פון דער באוועגונג. איהם האָט, דאכט זיך, דאמאָלסט געהאָלפען, נאָך זייענדיג א שילער אין דעאל שולע, א. קרעמער, און זיין צוקונפטיגע פרוי, פ. סרעדניצקאיא. אויף וויפיל איך געדענק, האָבען זיי מיר דערצעהלט וועגען דעם נאָטקינ'ען.

אין 1886־טען יאָהר האָט שוין געארבייט ל. יאָניכעס (טישקא).

פאָטו סרעדניצקאיא, פרוי פון ארקאדי קרעמער (אלעקסאנדער)

ער איז ארויסגעטראָטען פון 4־5־טען קלאָס גימנאזיע און אָנגעקומען אלס לערן־יונג אין א שלאָסער ווערשטאט. אזוי ארום האָט זיך איהם אייגענגעבען צוציהען עטליכע שלאָסער און גרינדען די ערשטע אידישע ארבייטער קרייזלעך. איך פערזענליך בין אריינגעטראָטען אין דער ווילנער ארגאניזאציע אין 1887־טען יאָהר. דאמאָלסט טאקע האָט זיך נעגרינדעט די ערשטע ארגאניזאציע, וועלבע

האט זיך געשטעלט אלס איהר הויפט־אויפנאבע: פראפאגאנדע. מיין ערשטער רעוואלוציאנערער ארויסטרעט איז געווען אין ווילנע. איך האב זיך גענויטיגט אין אונלענגלע ליטעראטור פאר פאניע־וועוש. אין 1886־טען יאהר בין איך געקומען קיין ווילנע, דארטען האב איך זיך באקענט מיט דעמבא, וועלכער איז נאכהער אומגעקומען אין צוריך — עקספערימענטירענדיג מיט באמבעס (ער האט נענומען אנטייל אין די צונרייטונגען צום אטענטאט פון דעם 1־טען מארט, 1887). דארטען האב איך זיך אויך באקענט מיט שארל דאפפארט, נאכהער מיט זיין עלטערער שוועסטער, פאולינא אוסקאווא גארדאן, וועלכע זיצט דא איצט. איך געדענק אויסגעצייכענט יענעם צימער. איך האב באקומען דעם ערשטען פעקל אונלענגלע ליטעראטור, מיט וועלכער איך האב „פארשפרייט" סאציאליזם. וואס אנבאלאנגט פאניויוועזש, האב איך צוגעצויגען חברים, וועלכע האבען געשפילט א געווויסע ראלע אין דער באוועגונג, ווי דזשאן מיל, נאכהער פאוועל בארמאן, נאכהער לאזאר קאץ, דער לעצטער איז געווען מיינער א שיילער, וועמען איך האב צוגעגרייט צו דער ראלע שולע. קאץ, ווי איך האב זיך ניט לאנג דערוואוסט, האט נאכהער באלאנגט צו א סטודענטען „קרוזשאק" פון ל. קראסין.

איך בין געקומען צופאהרען אין ווילנע אין יוני, 1887, וועו איך האב געענדיגט ראלע שולע. דארטען האט מען מיך באקענט מיט ליובאוו אינאקאוונא אקסעלראד און מיך אריינגעפיהרט אין איהר „סאלאן". דאס איז געווען א גרויסער צימער, וואס האט געשפילט אין מיין רעוואלוציאנערען לעבען, אזוי גוט ווי אין דעם לעבען פון געווויסע אנדערע ווילנער, א באדייטענדע ראלע, ווייל דאס איז געווען דער צענטער, וואו עס פלעגט זיך צוזאמענקומען די נאנצע ראדיקאלע אינטעליגענטישע יוגענד.

אין פארלויף פון 2־3 מאנאטען האב איך זיך באקענט מיט עטליכע צענדליג פון אט דער יוגענד. דארטען האב איך, אנב אורחא, זיך באקענט מיט א. א. אייזענשטאדט און מיט זיין חבר יעפים גראץ, מיט עטליכע מינסקער רעוואלוציאנערען, דעם דאמאלסטבאוואוסטען שמולעוויטש'ען, וועלכער פלעגט אפט קומען פון מינסק און וועמען איך פלעג נאכהער טרעפען אין אמעריקא, מיט איינעם פון מיינע צוקונפטיגע חברים און פרוינד, דעם זעלטען סימפאטישען ארבייטער ראפאאיל סווערדלאוו, וועלכער האט אין די ערשטע יאהרען נעבראכט פיל נוצען דער ווילנער באוועגונג. דארטען פלעג איך זיך אויך אפט טרעפען מיט ראפאפארט'ען. ביי אקסעלראד'ן פלעגען מיר זיך פארזאמלען טאג און נאכט. זי האט נעווואוסט ווי צו אונטערהאלטען געסט. איהר וואוינונג איז געווען דער צענטער, וואס האט פארבונדען און פאראיינינט אונז אלעמען. אויף

וויפיל איך נעדענק, איז דאָס נעווען די אייגציגע וואוינונג, מיט וועל־כער מיר האָבען זיך באנוצט פאר אונזערע באגעגענישען. טרינ־קענדיג טיי און פיהרענדיג נעשפרעכען האָבען מיר געשלוננען „תורה און חכמה". פאר מיר איז פילעם נעווען אן ענטדעקוננ. טרעפענ־דיג זיך אין פארלויף פון א קורצער צייט מיט פילע רעוואָלוציאָ־נערע טוער, בין איך אויסגעוואקסען אין משך פון עטליכע מא־נאטען, אנשטאָט דעם וואָס אונטער אנדערע אומשטענדען וואָלט דאָס נענומען יאהרען. אין גיכען בין איך שוין אימשטאנד נעווען צוצוטרעטען צו פיהרענדער ארבייט. אקסעלראָד אליין האָט ניט נענומען קיין אנטייל אין דער באוועגונג, זי האָט נאָר נעדינט אלס פארבינדערין צווישען אונז.

דאָס איז נעווען 3-4 מאָנאטען נאָך דעם דורכפאל פון 1־טען מארט, 1887, וועז עס איז ארעסטירט נעוואָרען אוליאנאָוו'ס גרופּע אין פעטערבורג. אין ווילנע זיינען ארעסטירט נעוואָרען דער על־טערער און איננערער פילסודסקי און טיט פאשקאָווסקי. אימאָק דעמבאָ, אננא לייבאָוויטש און אנטאָן נאטאָווסקי'ן האָט זיך איינ־נענעבען אנטלויפען אין אויסלאנד. ניט אכטענדיג אויף די נאָר וואָס פארנעקומענע ארעסטען איז אין ווילנע אלעם נעווען שטיל. פון שפּיא־נען און נעהיימע אגענטען האָבען מיר ניט נעוואוסט. מיר פלע־נען זיך צוזאמענטרעפען און ארומגעהן אן מורא. אבער דאָס האָט ניט לאנג נעדויערט; אין א יאָהר־צוויי ארום האָט מען אונז אנ־נעהויבען היטען. איבערנעטאָנענע זשאנדארמען זיינען אונז נאכ־נענאנגען און, טרעפענדיג אונז אויף די גאסען, פלענען זיי שמייכ־לען. מיט אנדערע ווערטער, זייער נאכפאָלגען אונז איז ניט נע־ווען צו ערנסט.

אין הערבסט פון 1887־טען יאָהר איז זיך די נרעסטע טייל פון דער ראדיקאלער יוגענד פארנאנדערגעפאָהרען, וועד איז אויס־לאנד און וועד אין די רוסישע אוניווערזיטעטען. מיר האָבען, ווי איך נעדענק, פאר'ן אוועקפאָהרען איינגעארדענט ביי אקסעלראד'ן א נעזעגנונגס פארזאמלונג, אויף וועלכער מיר האָבען אויסגעארבייט סטאטוטען פון א נעזעלשאפט, צו אנהאלטען אונזער נאָהענטע פאר־בינדונג. איך האָב נאכגעפרעגט שפעטער ביי ראָפאָפארט'ן, צי נעדענקט ער איניגיג פונקטען פון די סטאטוטען, אבער ניט ביי איהם, און ניט ביי מיר זיינען נעבליבען אין זכרון אירגענד וועלכע שפורען. דאָס צופאָהרען זיך אין אנדערע שטעדט און אין אויסלאנד האָט אונז אבער נעבראכט נאָכהער נרויסע נוצען.

פון צייט צו צייט פלענען קומען צו אונז איינצעלנע פערזאָנען פון די נאראדאָוואָלצעס. איך נעדענק יודעלעוווסקי'ן, דעם יעצטיגען

בעלאָגווארדעיעץ אין פּאַריז: געווען אַזעלכע פּאַרשיקטען לעוו זאק. מיר פלעגען זיך צוזאמענטרעפען אויף א דאטשע ביי א געווייסער גאָלדשטיין, וואו עס פלעגען פאָרקומען די היציגסטע דיסקוסיעס וועגען סוביעקטיווע מעטאָדען אין דער געשיכטע, וועגען דעם גורל פון קאָפּיטאַליזם, טעראָר און ז. וו. מיר פלעגען זיך זעהר געמיטליך צוזאמענטרעפען אין א וואַלד. אַקסעלראָד איז געווען איינע פון די הייסטע פּאַרטיידיגערינס פון מארקסיזם, איך פלעג איהר אונטערשטיצען מיט מיין יונגער שטימע. נאָנצע אָוונטען פלעגען מיר פּאַרבריינגען אין הייסע דיסקוסיעס. די דיסקוסיעס זיינען טאַקע געווען די בעסטע לעקציעס פאר אונזער פּאָליטישער ענטוויקלונג.

ביי אַקסעלראָד האָב איך זיך באַקענט מיט יאָגיכעס'ן, און אין הערבסט פון יאָהר 1887 האָבען מיר אָהנאַניזירט א צענטראַלע גרופּע פון דריי מענשען, וואָס האָט אָנגעפיהרט כמעט מיט דער גאנצער רעוואָלוציאָנערער ארבייט אין ווילנע.

די ארבייט איז באשטאנען אין פאָלגענדעס: יאָגיכעס האָט אָניטירט צוויישען די ניט־אידישע ארבייטער, האָט געשאפען פאַרבינדונגען צווישען אָפיצערען און סאָלדאטען, אלע קאָנספּיראַטיווע ענינים זיינען געווען אין זיינע הענט, ער האָט אויך פּאַרוואָלטעט די אונלעגאַלע ביבליאָטעק. איך האָב אָנגעפיהרט די ארבייט צווישען אידישע ארבייטער און אידישער אינטעליגענץ, האָב פּאַרוואָלטעט די ביבליאָטעק פון לעגאַלע און פארווערטע (דורך דער צענזור) ביכער, וועלכע זיינען געווען גלייכצייטיג דער קוואל פון מאטעריאַל־לער הכנסה פאר דער צענטראַלער אָרגאַניזאציע; אויסער יאָגיכעס'ן און מיר, איז אויך צוגעצויגען געווארען א פוילישער חבר, וואצלאָוו מעליצקי, וועלכער האָט געהאט גרויסע פּאַרבינדונגען אין די קרייזען פון פוילישע ארבייטער און טיילוויז אויך צווישען אָפיצערען. די אָרגאַניזאציע האָט זיך אָנגעהאַלטען ביז דעם מיטען פון 1888־טען יאָהר. דורכנעפאַלען איז זי א דאנק דעם פּאַראַט פון סטודענט גראָץ.

יעפים גראָץ האָט געענדיגט גימנאזיע צוזאמען מיט איסאי אייזענשטאדט. זיי זיינען געווען גרויסע פריינד, ביידע זיינען אָנגעקומען אין יאראָסלאַווער ליצעי און באזעצט זיך אין איין צימער. א געלאָסענער, קאָלטער, קראנקער, האָט ער עטליכע מאָנאטען נאָך זיין ארעסט אָנגעהויבען אויף די אויספּאָרשונגען „ארויסצוגעבען". נאָך אין אָנפאנג פון 1888־טען יאָהר האָט מען מיך געפּופען צו אן אויס־פּארשונג אין ווילנער זשאַנדאַרם־אָפּטיילונג. ביי אייזענשטאדט'ן האָט מען געפּונען מיינעם א בריף, אונטערגעשריבען מיט דעם נאָמען „קאָסטיא". דער אינהאַלט פון בריף איז געווען א לעגאַלער, עס איז מיר אויסגעקומען אונערווארטעט צו געבען אן ערקלערונג פאר

מיין נייעם נאמען „קאסטיא". מיין בריטבייניגע פינור איז כלומר'שט געווען די ערקלערונג פאר מיין נייעם נאמען.

צום ענדע פון 1888־טען יאהר בין איך אנגעקומען אלס „וואלנא־אפרעדיעלי־אוושטשיסיא" אין מילִיטער דינסט צולִיב דעם, אז איך זאל שפעטער ניט דארפען דינען צוויי יאהר און דערצו נאך אויסער דער שטאדט וויילִנע, מיט וועלכער מיין רעוואלוציאנערע ארבייט איז געווען פארבונדען.

מיינע אויסרעכענונגען זיינען ניט אין נאנצען פארווירקליכט געוואָרען, ווייל האבענדיג אפגעדינט א מאנאט, בין איך, טראץ אלע מיינע באמיהונגען, אוועקגעשיקט געווארען אויף א ווינטערדיגע־קוואַרטיר אין דער שטאט אשמענע, ווילנער גובערניע. אזוי ווי עס איז אויסגעקומען צו נעהן צו פוס, האב איך אפגערעדט מיט יאָגיבעם'ן, אז ער זאל מיר צושיקען אונלענגלע ליטעראטור דורך איינעם א פאלקס־לעהרער, וועלכער האט געוואוינט אין סוועניציאן. איידער איך האב נאך נעהאט א נעלעגנהייט צו באזעצען זיך נעהרינ אויף מיין נייעם פלאץ, זיינען פלוצלונג געקומען אין קאזארמע ווילנער זשאנדארמען און האבען דורכגעפיהרט ביי מיר אן אביסק (אונטערזוכונג). פינף טעג האט מען מיך געהאלטען אונטער ארעסט אין קארצער, און נאכהער, אין פארלויף פון א נאנצען מאנאט, פאר־באטען צו פארלאזען די קאזארמע, אוועקשטעלענדיג לעבען מיר א סאלדאט, וועלכער האט ניט אפגעטראטען פון מיר אויף א טריט. עס האט זיך ארויסגעוויזען, דאס גלייכצייטיג איז אין ווילנע אויך ארעס־טירט געוואָרען יאָגיבעם. די באשולדיגונג געגען אונז איז געווען — פראפאגאנדע צווישען ארבייטער און אינטעליגענץ און פארבינדונגען מיט אויסלאנד. ווילנער חברים האבען אין עטליכע מאנאטען ארום צו מיר צונעשיקט איינעם, וואס האט דאמאלסט געמומען א נאהע־טען אנטייל אין דער רעוואלוציאנערער באוועגונג אין ווילנע — דעם נאכהער באוואוסטען עס־ער מענדעל ראזענבאום. די חברים האבען דורך איהם פארנעלייגט אז איך זאל אוועקפאהרען אין אויס־לאנד, ווייל זיי האבען מורא געהאט, אז מען וועט מיך, אלס מי־ליטער מענש, משפט'ן אין א מיליטערישען געריכט. איך האב זיך ענטוואגט פון דיזען פארשלאג, ספעציעל ווייל די באשולדיגונג נעגען מיר האט זיך באצויגען צו דער צייט, איידער איך בין אריינגעטרא־טען אין מיליטער דינסט. און ווירקליך, איך בין אפגעקומען מיט דעם, וואס איך בין געווען אונטער „נאדזאר" ביז צו ענדע פון מיין מיליטער דינסט, און יאָגיבעם איז אין ניכען ארויסגעלאזען געווארען, ער איז דאכט זיך פאר'משפט געווען צו זיצען 4 מאנאטען. גראץ'ס באווייזען, ווי עס ווייזט אויס, זיינען געווען צו שוואכע, בפרט

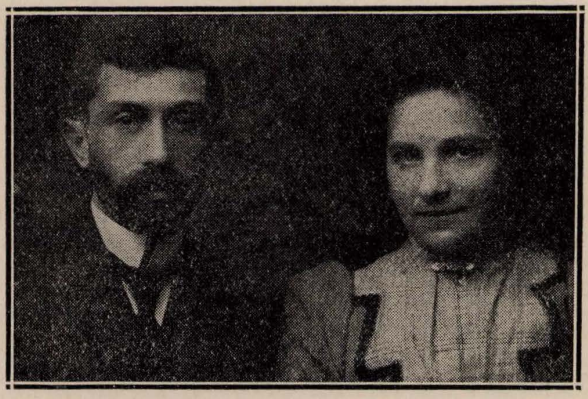
אז מען האָט ניט ביי מיר, ניט ביי יאָניכעס'ען ביים „אָביסק" ניט געפונען קיינע אונלענאָלע זאכען.

גראָז, מיט וועמען עס האָבען איבערגעריסען אלע זיינען געווע־זענע חברים און נאָהענטע פרייַנד (צוויישען זיי אויך ל. א. אק־סעלראָד) איז וואָס א מאָל געפאָלען אלץ נידעריגער. זייענדיג אין בערלין האָט ער אָנגענומען דעם פּראָוואָסלאָווענעם גלויבען, איז געווא־רען א מיטארבייטער פון אנטיסעמיטישען „ווילענסקי וועסטניק". זיין „לענצעגדע" קאריערע האָט ער פאָרענדיגט מיט זעלבסטמאָרד.

יעצט וועגען די קרייזלעך. עס זיינען געווען קרייזלעך פון אינטעליגענטען. פון זיי געדענק איך איינעם אָן וועלכען עס זיינען געווען אָנגעשלאָסען די לעהרער גאָזשאָנסקי, בליומקין, חייקין, וועלכע פלענען זיך צוזאַמענקומען ביי מיר אין צימער. וואָס מען האָט געלעזען געדענק איך ניט גענוי. דאָכט זיך לאָסאָל'ס פּראָגראָם פון ארבייטער אדער דאָקטראָלויבאָוו'ס מרטיקל וועגען ראָבערט אָוון. פון וועלכער ריכטונג זיינען מיר געווען? מיר זיינען שוין ניט ג־ווען קיין נאַראָדאָוואָלצעס. איך געדענק באשטימט, דאָס אין זומער פון 1887־טען יאָהר איז מיר אויסגעקומען צו דיסקוטירען וועגען „אונזערע מיינונגס־פאָרשידענהייטען"; איך האָב העפטיג פאָרטיי־דיגט די גערעכטיגקייט פון פלעכאָנאָוו'ען. מיר האָבען זיך דאָמאָלסט ניט גערופען סאָציאל־דעמאָקראָטען. מיר האָבען זיך באָטראָכט פאר „ראָדיקאָלע מאַרקסיסטען". די דאָמאָלדיגע רעוואָלוציאָנערען פלע־גען זיך רופען — ראָדיקאָלען. די מערהייט האָט סימפּאָטיזירט מיט דער נאָראָדנאיא וואָליא, פּאָרטיידיגט די סוביעקטיוועַ מעטאָדען אין דער געשיכטע (מיכאילאָווטשינאָ), פּאָרטיידיגט טעראָר. א קלי־נע מינדערהייט איז געווען געגען טעראָר, געווען נאָכפּאָלגער פון פלעכאָנאָוו'ס לעהרע. יאָניכעס, ניט זייענדיג קיין נאָראָדאָוואָלע, האָט אָנערקענט טעראָר. מען דארף ניט פאָרגעסען, דאָס אין יענע צייטען האָט אויך די גרופּע „אָסוואָבאָשדעניע טרודא" אָנגעהאלטען אין איהר פּראָגראָם דעם פונקט פון טעראָר; ל. יאָניכעס האָט ג־טרוימט, אז אונזערע בעסטע טוער וועלען וועלן טעראָריסטען. נאָר דאָס זיינען געווען בלויז רייד, וויל אונזער גאַנצע ארבייט האָט שוין דאָמאָלסט געטראָגען א סאָציאל־דעמאָקראָטישען כאראק־טער און וועגען טעראָר האָט מען ווינציג גערעדט. איך פערזעלביך בין צו יענער צייט געווען דער שטארקסטער נעגנער פון טעראָר. עס זיינען שוין דאָמאָלסט געווען די בראָשורען: „אונזערע מיי־נונגס־פאָרשידענהייטען", פון פלעכאָנאָוו, „קאָמוניסטישער מאניפעסט", פון מארקס און ענגעלס, „נעדונגענע ארבייט און קאפיטאל", „סאָציא־ליזם און פּאָליטישער קאמף", פון פלעכאָנאָוו און אנדערע, וועל־כע מיר האָבען גרינדליך שטודירט. עס איז אמת, אז מיר הא־

בען דאמאלסט געקראָגען די גאנצע ליטעראטור פון די נאראָדאָ־וואָלצעס, ווי „וועסטניק נאראָדנאי וואָלי", דעם זאמעלבוך „נא־ראָדיניע", „קאלענדאר נאראָדנאי וואָלי", די ביאָגראפיעס פון זשע־ליאבאָוו, פּעראָווסקאיא, באלטורין און אנדערע, נאָר די אלע אויסגאבען האָט מען ניט שטודירט, זיי האָבען געשפּילט די ראָלע פון בעלעטריסטיק, אָנציהענדיג און פּארשטארקענדיג דעם רעוואָלוציאָנערען גייסט פון אונזער אינטעלינענץ. מיר זיינען בא־גייסטערט געווארען און האָבען זיך געהאָדעוועט אויף די הראָאישע טאטען פון די נאראָדאָוואָלצעס, נאָר צו זייערע טעאָריעס זיינען מיר שוין געווען טויב.

איסאי אייזענשטאדט איז א לאנגע צייט געבליבען דער פּאר־

זשעניא וואָלפּסאָן־קאָץ און איהר מאן, לאזאר קאָץ.

טיידיגער פון סוביעקטיוויזם מעטאָדען אין דער געשיכטע, ניט זיי־ענדיג קיין נאראָדאָוואָלעץ. דאכט זיך אין 1891-1892 איז ער אריבער צום מרקסיזם.

ביי יאָגיכעס'ען זיינען פּארבליבען געוויסע פּארבינדונגען ביים גרענעץ, נאָר פּאר דער גאנצער צייט האָבען מיר דורך איהם ניט געקראָגען קיין איינציגען טראָנספּארט. אָבער ער פּלענט קריגען לי־טעראטור אין א קלייגער צאָל דורך אונזערע אפיצערען פון פּעטער־בורג. איך האָב באקומען ליטעראטור פון מינסק. אויסער דעם, פּלעג איך אויך באקומען פון ווארשא. איך געדענק, אז זשעניא קאָץ־וואָלפּסאָן, מיטגלידערין פון מיין ווילנער קרייזעל, האָט מיך צוזא־מענגעפיהרט מיט איינעם סלאָנימסקי פון ווארשא, וועלכע האָט סימ־פּאטיזירט מיט אונזער באוועגונג און דורך וועמען איך האָב באקומען

צוויי גרויסע טראנספארטען פון אונלענאלע אויסגאבען. צווישען די אויסגאבען זיינען געווען עטליכע אידישע ביכלעך פון לאנדאן, אבער לויט זייער שפראך זיינען זיי ניט געווען צוגעפאסט פאר אונזער ארבייט. די טראנספארטען האבען מיט זיך פארגעשטעלט א געמיש אויסגאבען פון די נאראדאוואלצעם און א פארהעלטניסמעסיג קלייניע צאל סאציאלדעמאקראטישע, הויפטזעכליך פון דער גרופע „אסוואבאשדעניע טרודא". א באדייטענדע טייל פון דער אונלענאלער ליטעראטור האבען מיר פארנאנדערגעשיקט אין אנדערע שטעדט. אין די וויטעדדיגע יאהרען האבען מיר אנגעהויבען באקומען, פאר יענער צייט, אן אומגעהייער גרויסע צאל ליטעראטור דורך קאנטראבאנדיסטען און דורך אונזערע גרענעץ־חברים — בערשטער.

נאכדעם ווי איך האב פארענדיגט מיין מיליטער דינסט בין איך וויטער צוגעטראטען צו רעוואלוציאנערער ארבייט. א געווסע צייט איז מיר אויסגעקומען ארבייטען אליין, פארבייטען די פארנאנדערגעפאלענע פריהערדיגע צענטראלע ארגאניזאציע. מיט דעם קומען אין ווילנע פון א. קרעמער און אייזענשטאדט איז ביסלעכווייז אויסגעוואקסען א נייע ארגאניזאציע, אין וועלכער עס זיינען אריינגענאנגען אונזערע בעסטע אינטעליגענטן; אויסער אונז דריין, זיינען געווארען מיטגלידער פון דעם קאמיטעט, פ. סרעדניצקאיא, דושאן מיללי, פאליא גארדאן, צילי קארטשמאר און אין 1892 אויך סאמואיל נאזשאנסקי. פון דער דאמאלסטדינער אינטעליגענץ, וואס האט נעארבייט אין דער באוועגונג, געדענק איך אלבערט זאלקינד, יאקאוו וויטקינד, בערטא קרעמער, ס. רעזניק, ס. בלומענפעלד, פאוועל בערמאן און פוזירעגסקי. פון די אנדערע שטעדט מיט וועלכע מיר האבען אנגעהאלטען די אדער יענע פארבינדונג קען איך אנווייזען קיעוו, כארקאוו, דארפאט, וואַרשא, מינסק, פעטערבורג, סמארגאן, וויטעבסק. אין די אוניווערזיטעט־שטעדט איז די פארבינדונג אנגעהאלטען געווארען דורך ווילנער סטודענטן.

אין די קרייזלעך פון דער ווילנער אינטעליגענץ זיינען געווען ארום 60-70 מיטגלידער. איך האב אין זינען די אינטעליגענטן, וועלכע האבען זיך באטראכט פאר רעוואלוציאנערען, האבען געלעזען אונלענאלע ליטעראטור און געהאלפען אונז אין אונזער פראפאגאנדע און אגיטאציע־ליטעראטור. די מעהר נעהענטערע זיינען באשטאנען פון ארום 15-20 מענשען. זיי האבען אונז געהאלפען אויך אין מעהר קאנספיראטיוואר ארבייט.

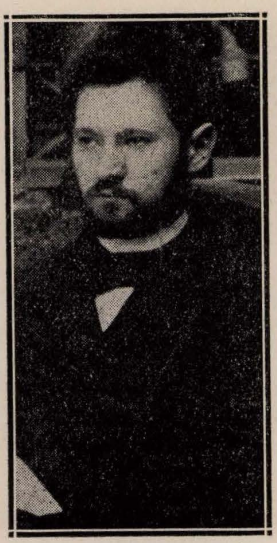
פון די סטודענטן, וועלכע האבען געדינט אלס אונזער פארבינדונג מיט אנדערע שטעדט, דערמאן איך זיך אויף איזראיל פעסקין, יאקאוו ליאבאווסקי, יאקאוו וויטקינד, א. אנטאקאלסקי, ראמאן ראזענבערג.

איזראַיל פּעסקין

דר. י. מ. ליאַבאַווסקי, געשט. אין ניו יאָרק, יולי, 1933.

סאַלאַמאן מענאַקער

יאַקאָוו קאַרמשמאַר.

אין די ארבייטער קרייזלער אין 1891 זיינען ביי אונז געווען מיני־מום 150 מענשען, יעדער קרייזל איז באשטאנען געווהנליך פון 5-10 מיטגלידער. איין קרוזשאק האט ניט געדארפט וויסען וועגען דעם אנדערען, אם ווייניגסטענס וועגען דעם צוזאמענשטעל פון זיינע מיטגלידער.

פון די מעהר אנגעזעהענע ארבייטער פון יענעם פעריאד קען איך דערמאנען וואסקא קאמערמאכער, ליובא יוזעפאוויטש, בערטא און גוסטא וואלפסאן, יעלענא געלפאנד, פאניא לעווין, מיכאיל ליפ־שיץ, יאקאוו זאנאטאווטשיק, סאלאמאן מענאקער, יאסיף אסווארויץ. אין די ערשטע קרוזשאקען זיינען געווען נאך צוויי — זעצער — גאל־פערין און גאלאמב, וועלכע זיינען אריבערגעפאהרען אין קיעוו. זיי זיינען אריינגעטראטען אין דער ארגאניזאציע פון דאקטאר אבראמא־

גוסטא וואלפסאן

בערטא וואלפסאן

ווייטש. זיי זיינען דורכגעפאלען צוזאמען מיט איהם און פארשיקט געווארען אין סיביר.

אין די ערשטע יאהרען פון 1887-1889 האט ביי אונז געארבייט איינער פון די בעסטע און איבערגעבענסטע טויער פון רעוואלוציא־נערען טאט, א זעצער, ראפאאיל סווערדלאוו — א מינסקער. ער האט געארבייט צווישען זעצער און אנדערע פראפעסיעס און צוגעצויגען אין די קרוזשאקס פיל מיטגלידער. זיין איבערגעבענהייט, אפענהאר־ציגקייט, האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף אונזערע חברים. ער איז געווען א שילער פון אבראמאוויטש'ן, מיט וועלכען ער האט מיך

צוזאמענגעפיהרט. נעשטאַרבען איז סווערדלאָוו אין 1889*) פון טובער־קולאָז. צו זיין אָנדענק איז ביי אונז אַרגאַניזירט געוואָרען די ערשטע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטיי־אַמלונג, אויף וועלכער עס זיינען געווען אנווועזנד 50־60 מענשען.

די סטרייק־באַוועגונג האָט זיך ביי אונז אָנגעהויבען נאָך אין 1888. איך רייד וועגען א סטרייק באַוועגונג, וואָס איז אָנגעפיהרט געוואָרען דורך אַרגאַניזאַציעס. אין דער צייט וועו איך האָב געדינט אין מילִיטער אין סווענציאַן, איז אין ווילנע פאָרגעקומען די ערשטע סטאַטשקע (סטרייק) פון 30 זעצער אין סירקין׳ס דרוקעריי, אונטער דער פיהרערשאַפט פון יאָגיכעס. די סטאַטשקע האָט זיך דאַכט זיך פאַרענדיגט ערפאָלגרייך. עס זיינען געווען קליינע סטאַטשקעס אין האַנדווערקער וואַרשטאַטען ביי זאָקען מאַכער. עס זיינען געווען אויך גרויסע סטאַטשקעס ביי שנייידער, נאָר דאָס איז פאָרגעקומען אַביסל שפּעטער.

יעצט וועגען דער שפּראַך, אויף וועלכער מיר האָבען געפיהרט אונזער פּראָפּאַגאַנדע און אַגיטאַציע. פילע, אַרייַנגערעכענט אויך גאָוושאַנסקי, האָבען געזאָגט, אז מיר האָבען געפיהרט די אַגיטאַציע אין רוסיש. ריכטיג. אָבער וואָס פאַר א רוסיש איז דאָס געווען? מיר האָבען געמוסען בראָשורען, ביכלעך, געלעזען דאָס אין רוסיש און איבערזעצט אין מייסטע פאַלען אין אידיש, אָדער ריכטיגער געזאָגט, מיר האָבען דאָס איבערגעקויט אין אידיש.

איך דערמאָן זיך וועגען איינעם פון מיינע ערשטע קרייזלעך, וואו מיר האָבען געלעזען די בראָשורע פון מאַרקס: „געדונגענע אַרבייט און קאַפּיטאַל". דאָס איז געווען ערגעץ אויף די סאַפּיאַניקעס, אין א בוידעם־שטיבעל ביי סאָלאָמאָן מענאַקער. די מיטגלידער פון קרוזשאָק, וועלכע האָבען שלעכט, אָדער גאָר ניט פאַרשטאַנען קיין רוסיש, האָבען נאָך א 12־שעה׳דיגען ארבייטס־טאָג געדאַרפט זיך פאַרנאַנדערקלייבען אין א ביכעל, וואָס איז פאַר זיי געווען שווער, סיי לויט דעם אינהאַלט, סיי לויט דער שפּראַך. מיר זיינען געזעסען מאָנאַטען לאַנג איבער דעם ביכעל. און אויב איהר ווילט, האָבען מיר דאָס ניט געלעזען, נאָר וועגען באַזונדערע געדאַנקען, באַזונדערע אומשטענדען גערעדט פיל, וואָס עס האָט ניט געהאַט קיין נאָהענטע פאַרבינדונג מיט׳ן אינהאַלט. דאָס האָט גיכער געדינט אַלס טעמע

*) א. ליעסין באַהויפּטעט אין זיין ארטיקעל אין דיזען בוך, „די ערשטע געהיימע פּאַרטיי־אַמלונג אין ווילנע", אז דער רעוואָלוציאָנער סווערדלאָוו איז געשטאָרבען אין יאָהר 1890. אין דעם זאַמעלבוך „25 יאָהר זאַמעלבוך", פאַרלאַג „די וועלט", ווארשע, 1922, ארויסגעגעבען צו דעם 25 יאָהריגען יובילֶעום פון „בונד" איז אָנגעגעבען אז אין יאָהר 1891 איז געווען אין ווילנע די ערשטע מאַסען־פּאַרטיי־אַמלונג (דריי הונדערט מאַן) ארויסגעריפען דורכ׳ן טויט פון דעם זעצער סווערדלאָוו.—רעד.

פּאר אונזערע געשפּרעכען. און נערעדט האָבען מיר ווי אייגער האָט געקענט: אויף רוסיש, אויף אידיש, ריכטיגער — אויף „אידיש־רוסיש", אָדער „רוסיש־אידיש".

זאָבאָוו'ס „געשפּרעכען וועגען נאַטור" האָב איך געלעזען אין קרייזע אויף רוסיש, ערקלערען איז מיר אויסגעקומען אויף אידיש.

אין די העכערע קרייזלעך, וואו עס האָבען געזומען אַן אַנטייל ארבייטער, וועלכע האָבען געקענט ניט שלעכט רוסיש, האָבען מיר נערעדט אויף רוסיש. אָבער אזעלכע ארבייטער זיינען נעווען פּאר־העלטניסמעסיג ווייניג, — צעהנדליגע, אָבער ניט קיין הונדערטע.

עס איז ריכטיג, אז מיר האָבען נעגרינדעט קרייזלעך צו לערנען די רוסישע שפּראַך. מיר זיינען אַנטקעגען געגאַנגען דער שטאַרקער שטרעבונג פון די דאמאלסדיגע אידישע מאסען פּאר וויסען. אידיש ביכלעך וועגען וויסענשאַפּטלעכע פראַגען זיינען דאמאלסט ניט נעווען. מיר האָבען זיי געזוכט, מיר האָבען געפּרובט אין אַנפאַנג פון די 90־ער יאָהרען זיי שאַפען, אין וואַרשא און אין ווילנע. אָבער מיר האָבען ניט געהאַט ניט די נויטיגע קרעפטען, ניט די קענטשאַפט. ערשט אין מיטען פון די 30־ער יאהרען האָט זיך דאָס אַנגעהויבען פּארווירקליכען. אָבער דאָס איז שוין שייך צו דעם ווייטערדיגען פּעריאָד.

מיר האָבען געגרינדעט די לערן־קרייזלעך הויפּטזעכליך און אָפּטמאָל מיט דעם אייגיגען ציל צו געפינען אייגצעלנע, מעהר פּאַסענדע מיטגלידער פּאר די קרייזלעך פון העכערען טיפּ, וואו מיר פלעגען ערגענהען צו דער באַהאַנדלונג פון געזעלשאַפּטליכע און רעוואָלוציאָנערע פראַגען. אמת, אייניגע פון די קרייזלעך האָבען זיך טאַקע אויסגעלערנט די שפּראַך, אָבער דאָס זיינען נעווען אייגצעלנע פאלען.

מיר זיינען דאמאלסט נעווען אסימילאַטאָרען, מיר האָבען דאָן ניט געטרויעט אפילו וועגען א ספּעציעלע אידישע מאסען־באַוועגונג. די פּראָבלעם איז ערשט ארויפגעשוואמען שפּעטער. אונזער אויפּגאבע איז נעווען צוזוגרייטען „רעקרוטען" פּאר דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, דערנאהנטערען זיי צו דער רוסישער קולטור. ניט נעקוקט אויף אונזער אסימילאַטאָרישקייט, האָבען מיר דאָך שטענדיג נעזוכט מענליכקייטען צו נעהן צו די מאסען מיט דער אידישער שפּראַך. אין אַנפאַנג פון די 90־ער יאָהרען, האָבען מיר שוין איבערזעצט אין אידיש צייטונגס ארטיקלען אויף טעמעס פון דעם דאמאלסדיגען רוסישען און אינטערנאציאָנאלען לעבען, ליטאָגראפירט זיי פּאר פּאָרלעזונגען אין די קרייזלעך.

אין וואָס איז באשטאַנען אונזער פּראָגראַם אין די דאָזיגע קרייזלעך? זי איז נעווען פונקט אזוי ווי די פּראָגראַם, וועלכע איז דורכגעפּיהרט נעווארען אין די רוסישע קרייזלעך. וועז איהר וועט דורכ־

לעזען די ערינערונגען פון לעאניד קראסין וועגען פעטערבורגער קרייז־לעך אין אנפאנג פון די 90־יאהרען, וועט איהר איבעראשט ווערען מיט כמעט דערזעלבער עהנלײכקייט. מיר האבען אננעהויבען שיר־ניט מיט דער ענטשטעהונג פון אונזער פלאנעט, מיט דער ענטשטעהונג פון דאם לעבען אויף דער ערד, ארײבערגענאנגען צו דארווין'ס טעאריע, צו דער פרימיטיווער געזעלשאפט, ענטשטעהונג פון קלאסען און מלוכות", צו דער געשיכטע פון קנעכטשאפט, לייב־אייגענטום (קרע־פאסטנטשעפטווא), ענטשטעהונג און ענטוויקלונג פון דער קאפיטא־ליסטישער אָרדנונג, און נאכהער צו דעם וויסענשאפטלעכען סאציא־ליזם און דער געשיכטע פון דער רעוואלוציאנערער באוועגונג אין רוס־לאנד. ל. יאגיכעם איז אין זיינע ערשטע קרייזלעך געגאנגען נאך ווייטער, ער האט געלערענט די ארבייטער אנאטאמיע. איך ווייס, אז ער האט געשלעפט צו זיינע קרייזלעך טיילען פון א מענשליכען סקעלעט.

אין דעם איבערגאנג־פעריאד צו מאסען־אגיטאציע האט די אי־דישע שפראך געדארפט ווערען און איז פאקטיש געוואָרען די הערשענ־דע. די נאציאנאלע פראגע האט זיך ביי אונז קיין מאל ניט געשטעלט. מיר זיינען געווען אסימילאטאָרען, האבען גערעדט וועגען בירגערליכע רעכט פאר אידען אלס רעזולטאט פון דער אלגעמיינער רוסישער רעוואָ־לוציע. עס איז אויך ניט ריכטיג, אז מיר האבען ניט געקעמפט מיט דעם ציוניזם.

כדי צו בלייבען אין ווילנע (איך בין געבליבען נאכ'ן אוועק־פאהרען פון חבר טישקא און אנדערע חברים — דער איינציגער אָנ־פיהרער), האב איך געדארפט אנקומען אין א צאהן־דאקטאָר שולע. דאָרטען האט זיך ארויסגעוויזען א שטארקע גרופע ציוניסטען בראש מיט טיאמקין'ען. מיט דער גרופע איז מיר אויסגעקומען פיהרען זייער א העפטיגען קאמף פאר דער וויכטיגע אויף דער אידישער אינ־טעליגענץ אין ווילנע, און נאכהער אין וואַרשא. און מען דארף זאָ־גען, אז אין די ערשטע יאהרען האבען די ציוניסטען געהאט וויניציג ערפאלג. וואס אנבאלאנגט די ארבייטער, זיינען זיי געווען זייער וויניג פון ציוניזם, און די פראגע האט זיי וויניג אינטערעסירט.

דער קאמף מיט די ציוניסטען האט זיך נאכהער אריבערגעקליבען אין די סטודענטישע קאלאניעס אין אויסלאנד — בערלין, בערן, און אנדערע שטעדט.

אנפאנגענדיג מיט 1892־טען יאהר, האבען זיך ביי אונז פאר־שארפט די באציהונגען מיט די פוילישע סאציאליסטען און די נא־ראָדאוויע סאציאליסטען, און נאכהער מיט „פע־פע־עס". אין 1892־1893 פלעגט קומען צו פאהרען אין ווילנע דער יעצטיגער פאשיסטי־

שער דיקטאטאר פילסודסקי. ער האט אונז ווען־ניט־ווען געבראכט אונלענאלע ליטעראטור.

די קאנספיראטיווע גרופע, וועלכע האט געהאט פארבינדונגען מיט אויסלאנד, און פלענט באקומען אויף וויפיל איך געדענק ליטעראטור, איז באשטאנען פון א. קרעמער, סרעדניצקאיא, און מיר אליין. איך און קרעמער פלענען זיך טרעפען מיט פילסודסקי'ן. מיר האבען פארבראכט, געדענק איך, עטליכע אוועגטען אין געשפרעכען מיט איהם וועגען דער אידישער פראגע. זיין קוק, ווי פון אלע דאמאלסדיגע פע־עס־אוועצעס, קען פארמוירט ווערען אויף דעם פאלגענדען אופן: „איהר, אידישע סאציאליסטען, זייט רוסיפיקאטארס, איהר דארפט איבערבייטען אייער רוסישע אריענטאציע אויף א פוילישע, אויסלערנען זיך פויליש, פיהרען פראפאגאנדע און אגיטאציע הויפטזעכליך אין דער פוילישער שפראך; איהר דארפט נעהן האנד אין האנד נאר מיט דעם פוילישען פראלעטאריאט, און ניט מיט דעם רוסישען, אונטערשטיצען די אידעע פון פוילען'ס אונאפהענגיגקייט, און אז. וו."

דער אונטערשיד פון אידעען ביי די פוילישע און אידישע סאציאליסטען איז געווען א געוואלדיגער.

אין אייניעם פון די נומערען „פישדסוויט" איז ערשינען אן ארטיקעל, וועלכער איז צוגעשריבען געווארען צו דער פעדער פון פילסודסקי, אין וועלכען דער שרייבער האט שיר ניט געסטראשעט מיט פאגראמען אויף אידען מצד די פוילישע מאסען אלס ענטפער אויף אונזער רוסיפיקאטארישע פאליטיק.

די ערשטע קאסעס אונזערע, געגרינדעט אין 1887-1888 זיינען געווען אויסשליסליך זעלבסטהילף קאסעס; זיי זיינען שטופענווייז און אונבאמערקט אין פארלויף פון עטליכע יאהר פארוואנדעלט געווארען אין קאמף און סטרייק ארגאניזאציעס. אין די וויטערדיגע יאהרען זיינען נייע קאסעס געשאפען געווארען אויסשליסעך אלס קאמף־ארגאניזאציעס.

די ערשטע קאסעס האבען עקזיסטירט ביי זעצער, זאקען מאכער, שניידער, שלאסערס, פאפיראסען מאכער. נאר אין עטליכע פראפעסיעס האבען זיי ארומגעכאפט מעהר ווי הונדערט מיטגלידער.

אונזער צענטראלע ארגאניזאציע האט באטראכט די קאסעס אין דעם ערשטען פעריאד פון זייער עקזיסטענץ, הויפטזעכליך ווי א סביבה, פון וועלכער מען פלענט ווערבירען מיטגלידער פאר די לערן־קרייזלעך. מאנכע פון זיי זיינען נאכהער אויסגעקליבען געווארען פאר די קרייזלעך וואס האבען אנגעפיהרט די ווירקליכע סאציאליסטישע פראפאגאנדע.

אין די אידישע שטעדט און שטעטלעך איז געווען שטארק

פארשפרייט די זאקען אינדוסטריע. עס זיינען געווען וואַרשטאַטען פון שניידער און מאַדיסטקעס (דאמען היט). דאַרטען האָבען געארבייט הונדערטער און טויזענטער מיידלעך, די מיסטע פון וועלכע האָבען זיך נעפונען אויף א זייער נידעריגער קולטורעלער מדרגה, די מערהייט פון זיי איז באשטאַנען פון קינדער פון דער קליין־בורזשואזיי — ווי דאָס איז מערסטענס נעווען דער פאל אין די פאבען, און האָבען באקומען זייער א קליינע בילדונג פאר'ן אָנקומען אין די וואַרשטאַטען. אין יענע צייטען האָט די אידישע באפעלקערונג גרוקט אויף פיזישע ארבייט פון אויבען אראָפּ, באטראכטענדיג דאָס וואָרט „שוסטער", „שניידער" פאר א באליידיגונג. עס איז ניט מיאוס נעווען צו זיין א יואוועליר, א זאנאַטאַוושטשיק, א נאבאַרשטשיק (זעצער). נאָר נעציילטע ארבייטער זיינען נעשטאַנען אויף א העכערען שטאפּעל. מיט דעם ערקלערט זיך דער צושטאַנד, וואָס אלס פּיאָנערען פון אונזער באוועגונג זיינען נעווען זעצער, זאנאַטאַוושטשיקעס, סלעסארעס, יואוועליערער. די ארבייט פון מיידלעך איז שרעקליך קליין באצאהלט נעווארען און זיי האָבען נעארבייט אונטער שווערע באדינגונגען. זאקען מאכער, פּאפּיראָסען מאכער זיינען אונטערווארפען נעווען דער שרעקליכסטער עקספּלואַטאציע און נאטירליכערווייזע האָבען זיי זיך שנעלער צוגעהערט צו אונזערע רייד. די שטרעבונג צום לערנען און וויסען איז ביי די מיידלאך נעווען אינטענסיווער ווי ביי די מענער, דער מאַראַלער צושטאַנד אויך העכער ווי ביי די מענער.

עס דארף דאָ באמערקט ווערען, דאָס ביים ענדע פון 1889־טען יאָהר און אין אָנהויב פון 1890־טען יאָהר, איז די צענטראַלע אַרבעטאציע באשטאַנען פון נייע אָנגעקומענע פערזאָנען: איסאי אייזענשטאדט, א. קרעמער און פּ. סרעדניצקאיא. דער ערשטער האָט דאמאָלסט נעארבייט אויסשליסליך צווישען דער אינטעליגענץ און האָט אין פארלויף פון 1-2 יאָהר ניט נעקענט זיך ענטזאגען פון זיין אָנהיינגערשאפט צו סוביעקטיווע פאקטאָרען אין דער נעשיכטע און טעאָריע פון ה. ק. מיכאילאָווסקי.

ווילנע האָט מיט זיך פארנעשטעלט א גרויסען האנדעלס צענטער און א שטאָט, וואו עס האָבען זיך קאָנצענטרירט אידישע טאלמודיסטען. די 80־ער און 90־טער יאָהרען זיינען נעווען פאר־העלטנismעסיג רוהיגע, פון רעוואָלוציאָנערען שטאַנדפונקט. ניט חאָטע בענדיג קיין גרויס־אינדוסטריע און ניט קיין אוניווערזיטעט, איז ווילנע נעווען די שטאָט, וואו די רוסישע רעגירונג פלענט פארשיקען סטודענטען סאָציאַליסטען, וועלכע זיינען באשולדיגט נעווארען אין קליינע רעוואָלוציאָנערע פארברעכענס. אזוי איז אהין אריינגעפאלען קרעמער, מאַרטאָוו און אנדערע.

דורך ווילנער סטודענטן און אינצעלנע ארבייטער־פאכלייט, וועל־כע האבען זיך אריבערגעקליבען אין אנדערע שטעדט, האט זיך אונז איינגענעבען צו פארבינדען מיט די אוניווערזיטעט שטעדט — פעטער־בורג, מאסקווע, קיעוו, קאזאן און כארקאוו.

אויסער די גימנאזיעס און דער רעאל שולע האט אונז געליפערט אינטעליגענץ דער אידישער לעהרער אינסטיטוט.

אויסער דעם האבען די ישיבה'ניקעס אונז געגעבען א גרויסע צאל, אזוי צו זאגען, האלבע אינטעליגענטען, וועלכע האבען געקענט די אידישע שפראך בעסער ווי די פראפאגאנדיסטען פון דער אינטעליגענץ און וועלכע זיינען לויט די אומשטענדען פון זייער לעבען געשטאנען נעהענטער צו די אידישע ארבייטער מאסען.

אין אנפאנג פון די 90־ער יאהרען האט אונזער רעוואלוציאנערע טעטיגקייט ארומגעכאפט מעהרערע גענעדען פון די מערב'דיגע גו־בערניעס און טיילוויז פון דעם פוילישען קעניגרייך.

אין מיטען פון 1891־טען יאהר בין איך אריבערגעפאהרען אין ווארשא, האב זיך פארבונדען דורך די ווילנער סטודענטען (א. פעסקין און אנדערע) מיט פוילישע חברים. נאך מיין ארעסט צום ענדע פון זעלבען יאהר האבען דאמאלסט געארבייט די ווילנער א. זאל־קינד, א. אנטאקאלסקי, דושאן מיל און אנדערע.

די דאמאלסדיגע פוילישע ארבייטער באוועגונג און הויפטזעכ־לעך דער דאמאלסדיגער ארבייטער פארבאנד „זוויאזנזק ראבאטניטשי", וועלכער איז אין די פראגען פון טאקטיק געשטאנען אויפ'ן באדען פון „עקאנאמיזם", האט אהן ספק געווירקט אויף דעם שטאנדפונקט פון די ווילנער בנוגע דער טאקטיק. אט די ווירקונג האט זיך אפ־געשפיגעלט אין דער בראשורע „וועגען אגיטאציע" און אנדערע אויס־גאבען פון די ווילנער סאציאל־דעמאקראטען. עס איז אן ספק אויך, דאס די ווילנער האבען ניט ווינציג מיטגעהאלפען אין דער פאר־שפרייטונג פון אזא שטאנדפונקט אויך אין אנדערע שטעדט.

איך וויל דא בקיצור אנריהרען די מינסקער רעוואלוציאנערע באוועגונג. אין אלגעמיין נערעדט, קען דאס אויסקומען מאדנע: מיר באטראכטען ווילנע פאר דעם צענטער, וואו עס האט זיך אנגעהויבען די אידישע ארבייטער באוועגונג, און אין דער ווירקליכקייט האט זיך אין מינסק די באוועגונג צווישען אידישע ארבייטער אנגעהויבען נאך פריהער. זיינען מיר נערעכט? מיר זיינען נערעכט, וויל אין ווילנע איז די באוועגונג אננעגאנגען אהן איבערריסען, זי האט באשאפען איינגעפונדעוועטע טראדיציעס, זי איז נעווען א מאסאוע באוועגונג מיט א פראקטישער פראגראם. אויב מיר זיינען ניט נעווען קיין „ריינע" סאציאל־דעמאקראטען, איז אזא נייגונג ביי אונז נעווען פון סאמע אנפאנג. וואס אנבאלאנגט מינסק, האט זיך דארטען די בא־

וועגונג אנגעהויבען מיט צוויי יאָהר פריהער. דאָרטען זיינען געווען קרייזלעך, עס זיינען געווען קאָאָפעראַטיוון ארטעלען, אין דיזע קרייזלעך זיינען געווען הונדערטער מענשען, נאָר די באַוועגונג האָט זיך שטאַרק פאַרנאַנדערגעבליהט אין 1888-1899 יאָהרען. זי האָט זיך פאַרנאַנדערגעוואקסען דערפאר, ווייל ביי זיי איז ניט געווען קיין באַשטימטע פּראָגראַם. דאָס זיינען געווען האלבע נאַראַדאוואלצעס, האלבע עס־דעקען, וואָס האָבען נעגלויבט אין דער קאָאָפעראַטיוואר באַוועגונג, האָבען געבויט קאָאָפעראַטיוון, וואַרשטאַטען, ארטעלען. ארעסטען האָבען געהאַט זייער ווירקונג. איינער פון די פאַרשטעהער פון דער דאמאלסטיגער אינטעליגענץ, יצחק אייזיק הורוויטש, אוועק־פאָהרענדיג אין אמעריקע, האָט מיר געזאָגט וועגען דעם, אז די רע־וואָלוציאָנערע באַוועגונג אין רוסלאַנד דארף אָפּשטאַרבען אויף איין דור: עס דארף אויסוואקסען א נייער, וועלכער וועט פּאַרטזעצען אונזער ארבייט מיט נייע קרעפטען און מיט א נייע סאָציאלדעמאָקראַטישע פּראָגראַם; דערווייל האָבען די אידישע ארבייטער געדארפט זיך באַזעצען אין אמעריקע. אָט דאָס פּרעדיגען האָט געהאַט א שעדליכע ווירקונג, דערפאר טאקע ווען אין 1892-טען יאָהר איז געקומען פּאַווע בערמאַן אין מינסק, האָט ער געפונען כמעט א פּוסטען אָרט. די איינציגע פאַרשטעהערין פון דער פריהערדיגער באַוועגונג, וואָס האָט געהאַלפען אָנהויבען נייע ארבייט, איז געווען יעווגעניא אדאַלפאָוונא גורוויטש.

פון דער פיאָנערען צייט.

(עריגינערוגגען פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג אין ווילנע)

37 יאָהר זיינען פארגאנגען זינט דער „אל־געמיינער אידישער ארבייטער בונד אין ליטע, פוילען און רוסלאנד" איז געגרינדעט געוואָרען. אָבער די אידישע סאָציאַליסטישע באוועגונג, ווי באוואוסט, איז א סך עלטער. אפילו אין די 70טע יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט האָבען שוין עקזיסטירט אידישע רעוואָלוציאָנערע קרייזלעך. אָבער זיי זיינען אין גאנצען נעווען אונטער דעם איינפלוס פון די רוסישע רעוואָלוציאָנערע גרופען און זייער לעבען איז געווען קורץ: זיי זיינען פארשוואונדען צוזאמען מיט'ן דורכפאל פון די רוסישע גרופען.

צום סוף פון די 80טע יאָהרען האָבען זיך שוין באוויזען אין ווילנע ניט נאָר עלעמענטען פון דער מאָדערנער אידישער סאָציאַליסטישער באוועגונג, נאָר אפילו פעסטע אָרגאַניזאַציעס. אמת, קלייַנע, נאָך אלץ אונטער א נעוויסען איינפלוס פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער פארטיי „נאראָדנאיא וואָליא", אָבער דאָך שוין שטעַנדיג אויפ'ן באָדען, אויף וועלכען עס האָט זעהר גיך אויסגעוואקסען און זיך ענטוויקעלט די באוועגונג, וואָס האָט געבראכט צום „בונד".

אויף אזא אופן איז די ווינקעלע פון דער סאָציאַליסטישער באוועגונג אויף דער אידישער גאס געווען ווילנע.

מען דאָרף נישט און מען טאָר נישט מעסטען דעם פארנעם און די באדייטונג פון די ערשטע שפּראָצונגען פון דער רעוואָלוציאָנערער ענערגיע פון די אידישע ארבייטער און אינטעליגענץ פון יענער צייט מיט די קאָלאָסאלע ארבייטער־אָרגאַניזאַציעס און די גראַנדיאזע מאסען־אַרויסטרעטונגען פון היינט. מען דאָרף זיך פארשטעלען די באדינגונגען פון יענער צייט, וועַן די אידישע מאסען זיינען געווען

אומווייסענד, רעליגיעז פאנאטיש, אהן א קולטורעלער סביבה, אהן ציי־
טונגען, אהן אירגענד וועלכע גייסטיגע באדערפענישען. פאליטיש
און נאציאנאל זיינען זיי געווען אונטערדריקט פון צארישען רע־
זשים, עקאנאמיש זיינען זיי אוועקגעשטעלט געווארען דורך די אידישע
עקספלואטאטארען אין דער לאגע פון כינעזישע קולים. זעלטען, זעל־

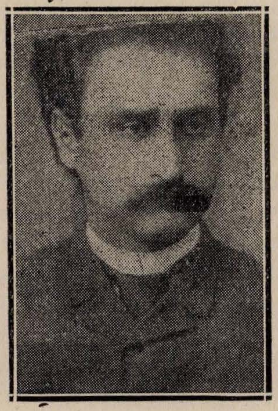

דושאן מילל אין די יונגע יאהרען

טען פלעגט א אידישער ארבייטער אין ווילנע פארדינען 25 רובל א
חודש. מיסטענטיילס 14 ביז 20, און אפט א סך ווינציגער און
דאס ביי 14—16 שעה ארבייט! אין אזא אטמאספערע האט אן
איינצעלנער טעטינער סאציאליסט, א קלאסען־באוואוסטער בעל־
מלאכה, א קליינטשינקע גרופע פון רעוואלוציאנערען־ארבייטער פאר־
העלטנismעסיג געשפילט א באדייטענדע היסטארישע־פאליטישע ראלע.

איך בין געקומען קיין ווילנע — און דאס איז געווען אין יאהר

1889 — פון פּאָנעוועזש, קאָוונער גובערניע, צו ענדיגען דעם 7טען קלאַס רעאַל־שול. נעקומען בין איך נישט אינגאַנצען קיין „גרינער" אין די פּראָגען פון אַרבייטער־באַוועגונג, פּאָליטישער קאַמף, סאָציאַליזם. שוין אין פּאָנעוועזש, זייענדיג אין 4טען קלאַס פון רעאַל־שול האָב איך אָנגעהויבען אָנטייל צו נעמען אין א לויזע גרופּע פון שילער און פון עטליכע „ראַדיקאַל" געשטימטע פון דער אָרטיגער יוגענט. די גרופּע האָט זיך פון אָנפּאָנג פּאַרנומען מיט לייענען האַלב־לעגאַל רוסישע לִיטעראַטור, אָבער מיט'ן אָנקומען פון צ. קאָפּעלזאָן פון ווילנע, וועלכער איז אַרויסגעטראָטען אין 5טען קלאַס, האָבען מיר זיך דערוואוסט וועגען די רוסישע רעוואָלוציאָנערען

צמח קאָפּעלזאָן אין די יונגע יאָהרען.

און זייער העלדישען קאַמף און וועגען פּאָרטשריט פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג אין אויסלאַנד. עס איז איבעריג צו זאָגען, ווי שטאַרק דאָס האָט אונז פּאַראינטערעסירט און וואָס פּאַר א קאָלאָסאַלען איינדרוק דאָס האָט געמאַכט אויף אונז. מיר האָבן זיך א וואַרף געטאָן אויף די עטליכע בראָשורען און אויפ'ן זשורנאַל „וועסטניק נאַראָדנאי וואָלי", וואָס קאָפּעלזאָן האָט שפּעטער אַביסעל געבראַכט מיט זיך. מיר האָבען דאָס פּשוט פּאַרשלונגען. מיט גרויס אינטערעס פלעגען מיר זיך צוהערען צו די נייעס, וואָס ער פלעגט ברייננען פון ווילנע נאָך די זומערדינע אדער ווינטערדינע וואַקאַציעס. דורך דעם און דורך זיין אויסזעהן איז זיין אויטאָריטעט ביי אונז געווען זעהר גרויס. כאָטש כמעט אין זעלבען עלטער, האָט ער אויסגעפּוקט מיט 10 יאָהר עלטער פון אונז. צוליב זיינע גרויסע

וואנצעם פלענען מיר איהם רופען „פעלדפעבעל". אויף אונזער גרו־פע, וואם איז נישט געווען נאציאנאל אייניהייטליך — זי איז בא־שטאנען פון איין רוס, עטליכע ליטווישע פאליאקען, עטליכע אידען — האט קאפעלזאן אהן ספק געהאט א גרויסען איינפלוס. כמעט אלע איהרע מיטגלידער האבען שפעטער א קורצערע אדער לענגערע צייט געהערט צו פארשידענע סאציאליסטישע און רעוואלוציאנערע ארגא־ניזאציעס.

ווי באוואוסט, איז קאפעלזאן מיט עטליכע חדשים צוריק אי־בערגעפאהרען געווארען פון אן אויטאמאביל אין מאסקווע און באלד נאכדעם געשטארבען.

גלייך נאכ'ן אנקומען קיין ווילנע האב איך זיך באקאנט מיט עטליכע שילערס פון די גימנאזיעס און רעאל־שול, וואם האבען גע־האט א שייכות צו דער אנפאנגענדער סאציאליסטישער ארבייט. עס האט נישט געדויערט לאנג און איך בין אריינגענומען געווארען אין זייער גרופע. אפילו די ביבליאטעק פון דער גרופע איז אי־בערגענעבען געווארען צו מיר. קיין אויסגעשפראכענע סאציאליסטען זיינען זיי נאך נישט געווען, יעדענפאלס נישט אלע. זיי האבען זיך געפונען אין סטאדיום פון ענטוויקלען זיך, פון לערנען זיך. אבער עטליכע פון זיי האבען שוין געהאט פארבינדונגען מיט אייני־צעלנע ארבייטער און אויך מיט סטודענטען־סאציאליסטען, וואס האבען שטודירט אין אנדערע שטעט פון רוסלאנד.

איך נעדענק נאר עטליכע נעמען פון דער גרופע: אינזשעניער ראנאלסקי, אדוואקאט קאזלאווסקי, וואם איז נאך דער באלשעוויס־טישער רעוואלוציע געווארען א קאמוניסט און ניט לאנג צוריק געשטארבען אין לענינגראד; דער ארצט וויקטאר שארי, וואם איז אונטער'ן נאמען ריזשאוו געווען זעהר טעטיג אין דער רוסישער פראפעסיאנעלער באווענונג; אורבאנאוויטש, וואם זייענדיג שפעטער א סטודענט אין צירישער אוניווערזיטעט, איז געווארען א זעהר טע־טיגער און באוואוסטער פ. פ. ס.־אווען, געשטארבען אין קראקע.

באלד ווי איך בין געקומען קיין ווילנע, האט מען מיר דער־צעהלט וועגען אן אקארשט אפנעפארענעם אין אויסלאנד סאציא־ליסט, ווילכען מען האט מיר באשריבען כמעט ווי א מיסטעריוזע, לענענדארע פערזאן, ארומגערינגעלט מיט אן ארעאל פון אויסער־אָרדענטליכער איבערגעבענקייט צו דער ארבייטער־זאך און פון אונ־ערשראקענער סאציאליסטישער טעטיגקייט. מען האט איהם גערו־פען „ליאווקא", זיין אמת'ער נאמען איז געווען יאגיבעם — א זוהן פון רייכע עלטערען, וואס זיינען געווען אייגענטימערס פון א הויף אויף דער גרויסער גאס. ער איז טאקע געווען אייניר פון די ערשטע סאציאליסטען אין ווילנע, וואס האט אנגעפירט מיט א קליינער

פּראָפּאַגאַנדע גרופּע פון אַרבייטער, און אויך געהאַט פּאַרבינדונגען אין מיליטעריש קרייזען.

אָפּגעפּאָרען איז יאַניכעס, ווי ער פלעגט דערצעהלען, צוליב דעם, וואָס עס האָט איהם געדראָהט אַן אַרעסט, אָבער עס האָבען זיך אַרומגעטראָגען קלאַנגען, אז דאָס איז געווען מעהר נישט ווי א י י נ ע פון די אורזאַכען. די צווייטע אורזאַכע איז געווען דער בעפּאָרשטעהענדער מיליטער-דינסט, צו וועלכען ער האָט, נאַטירליך, נישט געהאַט קיין גרויסען חשק. אָט דער יאַניכעס, אונטער דעם נאָמען טישקאָ, האָט אין אויסלאַנד אָנגעהויבען צו שפּילען א גרויסע ראָלע אין פּ. ס. ד. (פּוילישע סאָציאַל-דעמאָקראַטיע), און אלם גראָזאָווסקי איז זיין נאָמען, צוליב זיין נאָהענטקייט צו ראָזא לוקסעמבורג — זי איז געווען זיין פרוי — און צוליב זיין טראַגישען טויט, געווארען א היסטאָרישער. איבערהויפּט האָט מען איהם אין אויסלאַנד, אין דער פּאָליטישער עמיגראַציע, נישט אָפּגעשאַצט אזוי, ווי אין ווילנע. זיך רייד שוין נישט וועגען דעם, וואָס ער האָט נישט געהאַט קיין איינציגען פערזענליכען פרייַנד. עס איז געווען אין איהם עטוואָס, וואָס פלעגט ניט צוציהען, פאַרקערט, — וואָס פלעגט אָפּשטויסען. און אלע פלעגען פון איהם ווייכען. ער איז געווען אָנגעפילט מיט ענערגיע, האָט זיך געווארפען אהין און אהער — און אומעטום פלעגט ער לייַדען מפלות.

צוזאַמען מיט ראָזא לוקסעמבורג האָט ער אַרויסגעגעבען די צייטונג „פּראָווא ראָבאָטניטשא" און א צאָל פּוילישע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע בראָשורען, אָבער וואָס? — זיי פלעגען נישט דערגרייכען פּוילען, זיי פלעגען בלייבען אין אויסלאַנד. אין פּ. פּ. ס. האָט מען איהם ג ע ה א ס ט. און נישט מעהר ליבשאַפט האָט אַרויסגעוויזען צו איהם די גרופּע „אָסוואָבאָזשדעניא טרודא" מיט פלעכאַנאָוו'ן בראש.

גראָזאָווסקי האָט גיך געקראָגען פון פלעכאַנאָוו'ן א קלאַפּ, וועלכען ער האָט זיין גאַנץ לעבען נישט געקאָנט פארגעסען. האָ-בענדיג גענוג מאַטעריעלע מיטלען, האָט גראָזאָווסקי געגרינדעט א רוסישען פּאַרלאַמ: „סאָציאַל-דעמאָקראַטישע ביבליאָטעק" און אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען מארקסיסטישע ליטעראַטור, הויפּטזעכליך די ווערק פון קאַרל מארקס און פרידריך ענגעלס. האָט ענגעלס, אין איין שעהנעם פריהמאָרגען, אונטער דעם איינפלוס פון פלעכאַנאָוו'ן, אָנגעשריבען צו איהם אַן אויסראַרדענטליך שארפען און בייזען בריף. אין וועלכען ער האָט איהם פאַרבאָטען צו דרוקען זיינע אָדער מארקס'עס ווערק, און די בראָשורען, וואָס זיינען שוין געווען פאַרטיג, האָט גראָזאָווסקי געמוזט פאַרניכטען!

דאָס איז נעווען דער טויט פון דער „סאָציאַל־דעמאָקראַטישער ביבליאָטעק". וועלן איך האָב דעם ערשטען מאָל באזוכט פּלעצלעכן נאָוו'ן אין זשענעוואַ — דאָס איז נעווען אין יאָהר 1894 — האָט ער מיך נעפרעגט, צי די ווילנער ארגאניזאציע האלט אָן בא־ציהונגען מיט יאָגיכעס'ן. מיין ענטפער איז נעווען: „נעווייסע בא־ציהונגען האלטען מיר יע אָן; אויב מיר זאָלען קענען קריגען פון איהם זיינע אויסגאבען, וועלען מיר נעמען". פּלעצלעכאָוו איז נעווארען אין כעס און אויפגערעגט. „איך פּארשטעה דאָס נישט", האָט ער נעזאָגט, „עס איז וויכטיג ניט נאָר וואָס מען נעמט, נאָר אויך פון וועמען מען נעמט; יאָגיכעס האָט נאָר נישט קיין רעכט ארויסצוגעבען מארקס'עס און ענגעלס'עס ווערק".

נאַטירליך, גראָזאָווסקי האָט צוריקגעצאָהלט מיט דערזעלבער מטבע. עס איז דערגאַנגען דערצו, אז ער פלעגט עפענטליך ארוג־טעררייסען פּלעכאָנאָוו'ן און אויף יעדען טריט און שריט מינימיזירען זיין באדייטונג און זיינע פּארדינסטען אין אינפלאָנצען דעם מארק־סיזם אויפ'ן רוסישען באָדען. צוליב דעם פלעגט ער אפט האָבען שארפע ווערטער מיט לוקסעמבורג, וועלכע האָט נאַטירליך נישט גע־קענט קוקען אויף פּלעכאָנאָוו'ן מיט גראָזאָווסקי'ס אויגען.

די פיינטליכע אטמאָספערע ארום גראָזאָווסקי'ן האָט געבראכט דערצו, אז פּארדעכטיגע קלאָנגען האָבען אָנגעהויבען צו קורסירען אין אויסלאַנד וועגען זיין פּאָליטישער ארענטליכקייט. דאָס איז נעווען אזוי משונה'דיג, אז די ווילנער ארגאניזאציע אונזערע האָט געשיקט מיט מיר א פּראָטעסט נעגען דיזע קלאָנגען. דער פּראָ־טעסט איז קיין מאָל נישט פּארעפענטליכט געווארען, וויל גרא־זאָווסקי אליין האָט געבעטען דאָס נישט צו טאָן.

נאָך דער מלחמה, באלד נאָך דעם, ווי ראָזא לוקסעמבורג צוזא־מען מיט קארל ליבקנעכט'ן זיינען ערמארדעט געווארען דורך די דייטשע רעאקציאָנערען, איז אויך דערשאָסען געווארען גראָזאָווסקי אין א בערלינער געפענגנים דורך טורמע־וועכטער...

*
**

איך האָב געענדיגט די רעאל־שול. א דאנק קאָפּעלזאָנען, בין איך גלייך צוגעצויגען געווארען צו דער ארטיגער סאָציאליסטי־שער ארבייט און איך האָב זיך באקענט מיט דער גאנצער סאָציא־ליסטישער אינטעליגענץ פון שטאָט און אויך מיט יענע ארבייטער און ארבייטאָרינס, וואָס זיינען געווען די אנפירערס פון דער באַווע־גונג. אלע — נאָך יונג, אהן ערפאהרונג, טאפּענדיג אין דער לופ־טען, זוכענדיג דעם ריכטיגען וועג. דאָס איז געווען דער אמת'ער פּיאָנערן פּריאָד פון סאָציאליזם אויף דער אידישער גאָס. און

כאָטש די פּראָגראָם־פּאָסטולאַטען זיינען געווען נאָך נעוג נעפּעל־דיג און די טאַקטיק אין א גרויסער מאָס וואַקעלדיג, איז די טענדענץ פון דער ארבייט, פונדעסטוועגען, שוין געווען סאָציאל־דעמאָקרא־טיש. דער איינפלוס פון רוסישער „נאַראָדניטשעסטוואָ" (פּאָלקס־טימלעריי) און פון „נאַראָדנאיא וואָליא" אין אונזערע רייהען איז שוין פּארשוואונדען אויף אייביג. מיר, פון דער אינטעליגענץ, האָבען אַלע פלייסיג שטודירט קאַרל מאַרקס'ס און פרידריך ענגעלס'עס ווערק, ווי דעם „קאָמוניסטישען מאַניפעסט", „קאַפּיטאַל", „לוין־אַר־בייט און קאַפּיטאַל" און די אויסגאבען פון דער גרופּע „אָסוואָבאָזשדע־ניא טרודא" (פּלעכאַנאָוו, ווערא זאסולימטש און אקסעלראד). ווי עס איז באקאנט, איז די שפּראַך פון אונזער פּראָפּאַגאַנדע אין יענער צייט געווען רוסיש. מיט קליינע אויסנאַמען האָט קיינער פון אונז נאָר ניט נעקענט קיין אידיש. און פּארקערט, א חוץ די עטליכע ארבייטער פירער האָבען די ארבייטער פון די פּראָפּאַגאַנדע קרייזען נישט פּאַר־שטאַנען קיין רוסיש. מיר האָבען זיך אויסגעלערנט אידיש שפּעטער, וועו די ארבייט האָט זיך פאַרברייטערט און פארטיפט און די ווייל־נער אַרגאַניזאַציע איז אריבערגענאנגען צו מאסען־אַגיטאַציע. איז טאַקע געווען שלעכט. אונזער ארבייט אין די פּראָפּאַגאַנדע גרופּעס איז געווען א שווערע, כמעט אונדאנקבארע, ווייל אַלץ פלעגט מען מוזען אַרומקייען, איבערזעצען און דורך דעם פארלירען א סך ניצ־ליכע צייט.

א פילפארביגער קאַליידעסקאָפּ פון אינטעליגענטען און אינטעלי־גענטקעס, ארבייטער און אַרבייטאַרינס פון יענער עפּאָכע געהען פּאַר־ביי פּאַר מיינע אויגען. ניט אלעמענס נעמען נעדיינק איך, אָבער א טייל פון די, וועלכע איך געדיינק נאָך, זיינען פּאַר א לאַנגע צייט געווען גוט באוואוסט אין בריטע ספערען, און א טייל איז נאָך באוואוסט ביז היינט.

אָט איז דער זעצער סווערדלאָוו, וועלכער איז פּריהצייטיג ג־שטאַרבען פון טובערקולאָז און וועמעס לויה האָט געטראָגען א דע־מאָנסטראַטיוועס כאראקטער (אויף דער לויה האָב איך אויך אנטייל גענומען); אָט איז דער קצב סאָלאָמאָן מענאקער, קאָמערמאַכער, די דריי שוועסטער נייטערינס וואָלפסאָן; ליובא און שיפּרע יוזעפאָוויטש — ביידע ארעסטירט אין 1898 — ליובא אין מינסק און שיפרע אין באברויסק; מיכאַיל ליפשיץ, סאראקא, צוויי שוועסטער פוזירענסקאיא, בלומענפעלד, אלבערט זאלקינד — איצט אין טעקסטיל־טראָסט אין לענינגראד, מינא וואלק — זאלקינד'ס פרוי — אויך אין לענינגראד, ציליא וואלק, צוויי ברידער פּעסקין — איינער אַן אינזשעניער אין פראנקרייך, דער צווייטער אַן ארצט אין ניו יארק, א מיטארביי־טער אין „פּאַרווערטס"; דעם לעצטענס פרוי, קאַרטשמאר, וועלכע איך

האָב „אריבערגעפאקט" איבער'ן גרענעץ אין טאוורוג, וועו זי איז אנטלאפען פון רוסלאנד; צוויי ברידער ליאבאווסקי, וויטקינד, דער לעהרער פין און זיין פרוי רעוועקא ליאס; אנטאקאלסקי — נאך דער באלשעוויסטישער רעוואלוציע פארנומען א וויכטיגען אָרט אין דער „נע־פע־או", און איצט ארבייט ער אין מלוכה־פארלאג אין מאסקווע; מענדעל ראזעבוים, ראזענבערג, דער לעהרער נאדלעווסקי און נאך און נאך.

עס איז זעלבסטפארשטענדליך, אז נאר אייניגע פון זיי זיינען געווען אין צענטער פון דער ארגאניזאציע; די גרעסטע צאל האָט געהערט צו דער פעריפעריע און זיי פלעגען באדינען די באווע־גונג נאך די אנווייזונגען פון צענטער.

איך בין אין מילִיטער דינסט. א פרייוויליגער („וואלנאפפרע־דיעלִיאוישציסיא") אין אופימער פאלק. אבער מיין ארבייט אין דער באווגונג האָט זיך נישט אפגעשטעלט אויף א האָר. דורך א באקאנ־טען מילִיטער דאקטאָר, — מיר דובט זיך זיין נאמען איז געווען איוואנאוו, — א רוסישער ראדיקאל, וואס איז געווען זעהר פריינט־ליך מיט'ן קאמאנדיר פון מיין באטאליאן, האָט מען מיר ערלויבט צו וואוינען פריוואט און נישט אין קאזארמע און צו קומען צום דינסט מעהר נישט ווי אויף א האלבען טאג. דאס האָט מיר גענעבען די מעגליכקייט אנצוהאלטען מיין פראפאנאדיסטישע ארבייט און נישט צו ווערען אפגעריסען פון דער באווגונג. און דאך איז מיין מילִיטער דינסט געווען א שווערע משא, וואס האָט שרעקליך געדריקט, און גרוים איז געווען מיין פרייד, וועו איך בין ענדליך פטור גע־ווארען פון מיין סאלדאטסקען מונדיר.

גרוים איז אויסגעוואקסען די באווגונג. צו די צוויי אלטע „קאסעס" (פראפעסיאנאלע ארגאניזאציעס) פון זאקענמאכערינס און נייטארינס זיינען צוגעקומען נייע. כמעט אין אלע פאבען זיינען מיר ארייננעדרונגען. אויך אין די פאפיראסען פאבריקען און קאנ־ווערטען פאבריקען. כמעט יעדער פראפאנאדיסט האָט געהאט צו עט־ליכע ארבייטער קרייזען. איך האָב געהאט, מיר דוכט זיך, 5 און בין געווען פארנומען יעדען אוונט און דעם גאנצען טאג שבת. איין גרופע איז באשטאנען נאר פון נייטארינס, די איבעריגע זיי־נען געווען געמישטע. א סך זיינען דורכגענאנגען דורך מיינע קרייז זען, אבער איך געדיינק נאר די פאלגענדע נעמען: א. באסקין, אן ארבייטער אין א פאפיראסען פאבריק; ש.־ר. סענאל — א נייי־טארין, געווען טעטיג אין ווילנע און ביאליסטאק און אויב איך האָב נישט קיין טעות אויך אין לאדז און וואַרשע, נעשטארבען אין פאריז; שנייידערין טערעזא, ר. פרידמאן — א פאפיראסען אר־בייטער, זעהר א באנאבטער און ענערגישער, זיין רעדע אויף דער

מאי פּאַרזאַמלונג אין 1893 איז געווען איינע פון די בעסטע, שפּעטער צוגעשטאַנען צו דער גרופּע „ראַבאָטשעע זנאַמיא," ארעסטירט אין 1898 אין ביאַליסטאָק אין דער דרוקעריי פון דער גרופּע, פּאַרשיקט אין סיביר, איצט ארבייט ער אין רוסלאַנד; די שניידערין ש. יוזעפאָוויטש, נ. ליפּשיץ, מאָטעל דער בערשטער, דער שלאָסער ישראל מיכל קאַפּלינסקי, א שניידער — דער איין-און-איינציגער שניידער, וואָס איז דאָמאָלסט צוגעצויגען געווארען צו דער באָוועגונג...

א מאָדנע זאַך: צו די שניידערס האָבען מיר געקראָגען א צוטריט אם שפּעטסטען. און וועז עס האָט זיך מיר איינגענעבען סוף כל סוף אַרייַנצוקריגען אין מיין גרופּע דעם ערשטען שניידער, איז דאָס געווען אַן אמת'ער יום-טוב. אָבער, גאָט מיינער, וואָס דאָס איז געווען פּאַר א שניידער! אַן אויסגעמאָנערטער, פּאַרמאָטערטער, פּאַרשלאָפענער. ער האָט געארבייט ביי ליאָס'ען — ביי דעם זעלבען ליאָס'ען, וועמעס דריי טעכטער האָבען שפּעטער געהערט צום „בונד". איינע פון זיי איז ליבער'ס (גאָלדמאָנס) פרוי. אין עטליכע חדשים האָט דער דאָזיגער שניידער — איך געדיינק נישט זיין נאָמען — אזוי זיך אומגעביטען אין יעדער הינזיכט, אז עס איז שווער געווען אים צו דערקענען.

מאָטעל דער בערשטער, א שטיל'ער, באַשיידענער ארבייטער, האָט אין צייט פון אַרגאַניזירונג די בערשטער און פון גרינדונג דעם בערשטער-בונד, דורכגעפירט א שהען שטיקעל ארבייט. אויף דריי חדשים האָט ער פּאַרלאָזען ווילנע, זיך אָפּגעריסען פון אלעמען און אווק קיין פּאַנעווועזש ספּעציעל אָנצופּאַנגען א קאַמף אין די אַרטיגע בערשטער פּאַבריקען פּאַר בעסערע ארבייטס-באַדינגונגען, ספּעציעל פּאַר א קירצערען ארבייטס-טאָג. קיין גרינגע זאַך איז דאָס נישט געווען, ווייל צווישען די ארבייטער איז א גרויסער פּראָצענט באַשטאַנען נאָר פון צייטיגע ארבייטער, וועלכע פון לופט-מענשען און פון אַרעמע קרעמערלעך, וואָס פלענען קומען פון די ארומיגע שטעטלעך צו פּאַרדינען עטליכע איבעריגע רובל. אַרגאַניש זיינען זיי נישט געווען פּאַרבונדען מיט'ן בערשטער פּאַך. זיי פלענען ארבייטען 18 שעה א טאָג, וואוינען אין הייזער, וואָס זיינען געווען ערגער פון קאַזאַרמעס — צו 10—12 אין א קליינעם צימערל, שלאָפען אויף „נאַרעס", אהן לופט און אָהן ליכט. זיי האָבן זיך אפילו נישט אינטערעסירט מיט'ן אָפּשאָפען די שרעקליכע עקספלואָטאַציע און נישט געחלומ'ט, אז זיי קענען זיך דערשלאָגען מעהר מענשליכע ארבייטס-באַדינגונגען.

מאָטעל האָט זיך נאָך א שווערער און איינגעשפּארטער ארבייט ענדליך איינגענעבען אָנצופּלען דיזע אָפּגעשטאַנענע, אומווי-סענדע מאַסע מיט קאַמפלוסט און א האַרטנעקיגער קאַמף האָט זיך

אנגעפאנגען, וועלכער האָט זיך געענדיגט מיט א פאָלשטענדיגען זיג. די אלטע שקלאפען באדינונגען זיינען פארשוואונדען אויף אייביג.

דער שלאָסער י. מ. קאפלינסקי — דאָס איז דערזעלבער קאפלינסקי, וועלכער, נאָך דעם גרויסען ארעסט אין „בונד" אין 1898, איז געוואָרען א פראָוואָקאטאָר און וועלכען די באָלשעוויקעם האָבען דערשאָסען גלייך נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע. ארויסגעפירט אין מיין גרופע האָט איהם די שניידערין ש. ר. סענאל. ער פלעגט דאן פארדינען דריי רובל א וואָך, פלעגט כמעט הונגערען און אין די פראפאגאנדע אוועקטען פלעגט ער אלע מאל קומען א פארמאטערטער, אן אפגעלאָזענער, א פארשלאָפענער, א פאר'חושכ'טער. ווען ער פלעגט זיך אוועקזעצען אויפ'ן שטול, פלעגט ער מאכען דעם אויגדרוק פון א מענש, וואָס איז פארשלויזירט — זיינע העגט פלעגען היינגען, זיינען פיס, זיין גאנצער קערפער. אפשר איז דאָס געווען פון מידקייט, און אפשר פון פוילקייט. קיין מאל האָב איך איהם נישט געהערט לאכען און קיין מאל נישט געזעהן א שמייכעל אויף זיין פנים. וואָס ער איז שפעטער געוואָרען אין „בונד" איז אלעמען באקאנט. דעם לעצטען מאל האָב איך איהם געזעהן אויפ'ן 7טען צוזאמענפאָהר פון „בונד" אין לעמבערג, אין 1906. עס איז אונמעגליך צו באשרייבען מיינע געפיהלען און מיין עקעל יעדעם מאל וועו איך דערמאָן זיך ווי „הארציג" ער האָט זיך דאמאלסט צוקושט מיט מיר... ער האָט דאָך שוין געהאט אן אכט-יארי-גען סטאזש פון פראָוואָקאציע הינטער זיך!...

*
**

צום סוף פון 1890 און אנפאנג 1891 איז די ווילנער ארגאניזאציע באַרייבערט געוואָרען מיט נייע קרעפטען. און נאָך וואס פאר קרעפטען! עס זיינען אנגעקומען ארקאדי קרעמער און זיין צוקונפטיגע פרוי, פאטי סרעדניצקאיא, אייזענשטאט און ליובא לע-ווינסאָן — אלע אקארשט ארויסגעלאָזענע פון פארשידענע תפיסות. אויך דער לעהרער נאזשאנסקי (לנו) איז צוגעצויגען געוואָרען צו דער ארבייט. אלע אויסגעשפראָכענע, איבערצייגטע מארקסיסטען, א חוץ אייזענשטאט'ן, וועלכער האָט נאָך דעם מארקסיזם נישט אין נאנצען אקצעפטירט. א נייער לעבען איז אריינגעטראָגען געוואָרען אין די ארגאניזאציאס-און פראָפאגאנדע טעטיגקייט. דער צענטער, וואס האָט זיך קאנסטיטואירט, איז באשטאנען פון ארקאדי קרעמער, אייזענשטאט, ליובא לעווינסאָן, פאטי סרעדניצקאיא, קאפעלזאָן, נאזשאנסקי, פאלאיא גאָרדאָן און מיר. ער האָט אנגעהויבען צו פונקציאנירען רעגעלמעסיג, געהאט וועכענטליכע זיצונגען, אויף וועלכע מען

פּלענט אויסאַרבייטען פּלענער פון דער אַרבייט, פּראַגראַמען פון פּראָ־פּאַנאַנדע, פּאַרטיילען אין קרייזען די ניי־צוגעצויגענע אַרבייטער, גרינדען נייע גרופּען, באַאַרגען די אַרגאַניזאַציע מיט אומלענאַלע לי־טעראַטור. שפּעטער, וועו די באַוועגונג האָט זיך פֿאַרבריייטערט און די נויט אין ליטעראַטור האָט זיך געלאָזט פיהלען אויף יעדען טריט און שריט, האָט דער צענטער געמוזט קומען אַנטקעגען דער פֿאַרגע־דערטער לאַגע און אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען ליטעראַטור: געשרי־בענע, העקטאָגראַפירטע, געדרוקטע.

פון רעכטס צו לינקס: דושאַהן (י. מיל), גלעב (מושניק) און ש. גאַזשאַנסקי (לנו).

פֿאַראַלל מיט דיזען צענטער איז נאָך געווען א צענטראַלע קערפּערשאפט בלויז פון אַרבייטער, אפּגעטיילט צוליב קאָנספּירא־טיווע אורזאכען. אין איהם זיינען אריין: גוסטא וואַלפּסאָן, בערטא וואַלפּסאָן, העלענא העלפּאַנד, סאַלאָמאָן מענאַקער, פּאַניע רעזניק, מאָטל מייזל, יאקוב דער קאַמאַשענמאַכער, אלטער און שפּעטער מאריא זשאַלודסקאיא, צביה און נאָך.

אָפּט צוליב וויכטיגע פראגען אָדער שטרייט־פראגען פלענען אפּ־געהאלטען ווערען געמיינזאמע זיצונגען. א פּאָר ביישפּילען:

דער יאָהר 1891 (אָדער אפשר 1892?) איז געווען א הונגער יאָהר. די שטאָטישע אָרימקייט אין א סך שטעט פון תחום אונטער דעם דרוק פון הויכע פּרייזען און שרעקליכער נויט, האָט געמאכט

פּראָבעם נישט צוצולאָזען ארויסצופיהרען קיין תּבואה קיין אויס־
לאנד. ווילנע איז נישט נעווען קיין אויסנאם. האָט די „ליבעראלע"
אינטעליגענץ פון שטאָט באשלאָסען צו עפענען א פּאָר פּאלקס־קיכען
און איינגעלאדען אונז צו נעמען אן אנטייל אין זיי. א הייסע דיס־
קוסיע האָט זיך ענטוויקעלט און מיר האָבען זיך צוטיילט אין צוויי
לאגערען. א געמיינזאמע פארזאמלונג פון ביידע צענטרען — פון
אונזערן און פון דעם ארבייטער צענטער — איז אפּגעהאלטען
געווארען הינטער'ן שטאָט. די, וואָס זיינען נעווען פאר'ן אנטייל־
נעמען, האָבען נע'טענה'ט, אז דאָס וועט אונז ברייננען „נעהענטער
צו די מאסען". נעזינט האָבען די „יע"־זאָגערס, אָבער נאָך איין
טאָג פּראָבע האָבען זיי זיך אפּגעזאָגט פון זייער באשלוס. מעהר
ווי פּראָפעסיאָנעלע בעטלערס זיינען אין דער פּילאנטראָפּישער, עפענט־
ליכער קיך נישט נעקומען.

איך נעדענק, ווי ארקאדי האָט זיך אויף מאָרגען אויסגעדריקט:
„פון אזא מין נאָהנטקייט צו די מאסען קערט ברעכען"...

אויך צוליב דער פייערונג פון 1טען מאי, 1892, איז אפּגעהאלטען
געווארען א געמיינזאמע זיצונג פון ביידע צענטרען. עס האָט זיך נע־
האנדעלט וועגען דעם, ו ו י איהר צו ארגאניזירען און ו ו ע מ ע ן
איינצולאדען. דאָס איז נעווען דאָס ערשטע מאָל, וואס די אידי־
שע ארבעטער האָבען נעפייערט דעם אינטערנאציאָנאלען ארבייטער
יום טוב. מעהר נישט ווי 100 ארבייטער און ארבייטאָרינס זיינען
צוגעלאָזען נעווארען צו דער פארזאמלונג, אָבער גרויס איז נעווען
איהר באדייטונג אויף דער אידישער ארבייטער נאם, און א בא־
גייסטערונג האָט זי ארויסגערופען אין די סאָציאליסטישע ספערען
פון רוסלאנד, דערהויפט צוליב די 4 רעדנער, וואָס די שניידערינס
רעזניק און העלפאנד, דער קאמאשען־מאכער נערשאווסקי און דער
יובעליר מייזעל האָבען נעהאלטען. די רעדנער זיינען שפעטער אפּ־
נעדרוקט נעווארען אויף רוסיש פון גראָזאווסקי'ן אין זיין „סאָצ. דעמ.
ביבליאטעק" מיט א פּאָרווארט, וואָס איז אנגעשריבען נעווארען מיט
ר. לוקסעמבורג'ס הילף. צוליב דער נעפאהר, וואָס איז נעווען פאר־
בונדען מיט יענער נעהיימער פארזאמלונג, האָט דער ארבייטער צענ־
טער איינגעלאדען נאָר 2 „אינטעליגענטען": ארקאדי און מיר.

אויף יענער היסטאָרישער פארזאמלונג האָט זיך אויך צום ערשטען
מאָל נעלאָזט הערען א שטימע פון א מענש, וואָס כאָטש אין פרינצי־
פיעלע און טאקטישע פּראנען האָט ער ניט נעווואוסט אויף וואָסער וועלט
ער איז, איז איהם דאָך נעלונגען ארויינצודרינגען אין די ווילנער ארביי־
טער־רייהען א מיש־מאש, א כאָאָס, וואָס האָט זיך אין א יאָהר ארום
פארוואנדעלט אין אן אמת'ן ארגאניזאציאנס־קריזיס. דער שניצער נאָר־
דאָן האָט נאָר אונערוואַרטעט איבערנעלייענט א מאנוסקריפּט, פול

מיט באשולדיגונגען געגען דער אינטעליגענץ פאר „פארפלאכטן" דעם סאָציאליזם דורך צוציהונג פון „אונווישענדע" ארבייטער צו דער באוועגונג. אָנהייגער פון „קריזעלטום", פון פראפאגאנדע־באגרע־ניצטקייט, זיינען גאָרדאָן און זיינע נאָכפאָלגער שוין אין א יאָהר ארום ארויסגעטראָטען געגען מאסען אניטאציע, געגען סטרייקען, געגען דער אידישער שפראך אלס דעם אויסדרוק פון איבערגאנג פון פראָפאגאנדע צו אניטאציע. דער קריזים האָט לאנג נישט געדויערט, אָבער א צורודערונג אין דער אָרגאניזאציע האָט ער דאָך ארויינגע־בראכט א גרויסע.

אָרקאדי קרעמער, אייגער פון די ערשטע סאָציאָליסטישע פּיאָנערען און גרינדער פון „בונד"

ווי שוין געזאגט האָבען די ניי־אָנגעקומענע חברים ארויינגע־בראכט א ניי לעבען אין דער ווילנער אָרגאניזאציע. אָבער מעהר פּאר אלעמען אלעקסאָנדער (אָרקאדי קרעמער). עם וועט נישט זיין קיין איבערטרייבונג צו זאָגען, אז ער איז געווארען דער גוף און נשמה פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג נישט נאָר אין ווילנע, נאָר אויך פון אנדערע שטעט, וואו זי האָט זיך אריבערגעוואָרפען. פשוט, א דעמאָקראָט דורך זיין לעבענסאָרט און דורך זיינע באַ־

ציהונגען צו חברים און צו מענשען בכלל, אהן ספעציפיש אינטע־
לינענטישע געוואוינהייטען, וואס די רוסען פלענען רופען „זא־
פאשקי", איז ער גלייך געווארען באליבט פון אלעמען און פון יעדען.
צו אלץ פלעגט ער זיך באציהען ערנסט, מיט אן אנאליטישער אוים־
פארשונג. זיין באשיידענקייט האט נישט געהאט קיין גרעניצען. וועו
נייע פראגען, נייע פראבלעמען פלענען ארויפשווימען, און פאדערען
א תשובה, נייע פראקטישע אויפגאבען — די דורכפיהרונג אין
לעבען, פלעגט ער קיינמאל זיך נישט פארלאזען אויף זיך אליין און
אלע מאל זוכען אויסצוגעפינען די מיינונג אפילו פון די אינגסטע
חברים אין דער באוועגונג. באגעגענט ער אזא יונגען חבר און
פרעגט איהם: „נו, וואס איז אייער מיינונג? וואס טראכט איהר
דארף מען טאן?"

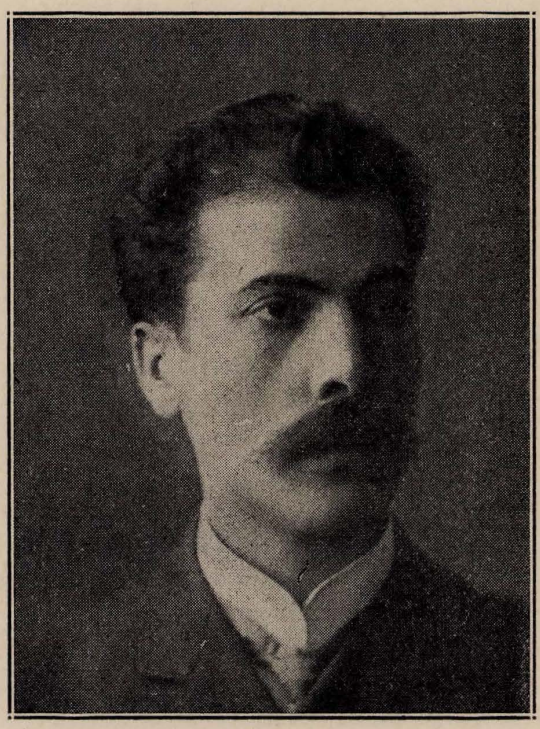
א מאדנע, אונגלויבליכע צוציהונגסקראפט האט ער געהאט נישט
נאר אלס א געזעלשאפטליכער טוער, נאר אויך פערזענליך. דאכט
זיך, אזוי פיל יאהרען פארביי — כמעט א מענשענס לעבען —
און אפילו איצט, וועו איך דערמאן זיך אדער איך הער דעם נאמען
„ארקאדי" — געהט דורך א נעפיהל פון וואריומקייט און סימפאטיע
דורך מיר. עס ווילט זיך איהם וויידער זעהן, דורכשמועסען זיך מיט
איהם, סתם פארברייננען מיט איהם א ביסעל צייט.

ארקאדי איז געווען זעהר באוואוסט און באליבט נישט נאר אין
אידישע סאציאליסטישע ספערען, נאר אויך אין רוסישע. זיין בראשורע
„וועגען אגיטאציע" האט געמאכט זעהר א גרויסען אייננדרוק, און
כמעט אין אלע רוסישע שטעט, וואו עס האט זיך אנגעפאנגען אן אר־
בייטער באוועגונג, האט מען אנגעוואנדעט די פרינציפען און מע־
טאדען אנגעצייכענטע אין יענער בראשורע. אמת, אייניגע רוסי־
שע סאציאליסטישע גרופען, צום ביישפיל „ראבאטשאיא מיסל", האט
ארייבערגעכאפט די מאס, און א טעכניש־פראקטישע מעטאדע פאר־
וואנדעלט אין א פרינציפ, אבער דאס איז שוין געווען נישט ארקאדי'ס
שולד...

פאטי סרעדניצקאיא (ארקאדי'ס פרוי) איז געווען א טיפישע „בונ־
באדי" אין דער באוועגונג, אבער אין גוטען, שהנעם, רעוואלוציא־
נערען זין פון ווארט. אייביג פארשמייעט, לויפענדיג פון איין קרייז
צו א צווייטען, אויף די פארזאמלונגען פון די „קאסעם", אבערגע־
בענדיג ליטעראטור, קאראספאנדירענדיג, אבערזעצענדיג אויף אידיש,
זוכענדיג וואו צוזאמענצוקלייבען אביסעל נויטיגע געלד... זי איז
ארעסטירט געווארען דעם צווייטען מאל אין אנפאנג 1897 און מען
האט איהר פארשיקט אין א קליין שטעטעל אין מאהילאווער גובערניע.
און אפילו דארטען האט זי נישט געקענט זיצען רוהיג. נאכ'ן גרויסען
ארעסט אין „בונד", וועו מען האט ארקאדי'ן און די אנדערע אריינ־

געווארפען אין די מאָסקווער טורמעס, פלעגט פאטי פשוט באָמבאַרדירען מיט בריף, פאדערענדיג ארבייט. איך בין דאן געווען אין אויסלאנד, און אירע בקשות פלעג איך פינקטלעך אריבערשיקען צו טאראס'ן פון צענטראלען קאָמיטעט פון „בונד".

איך וויל דאָ אויך דערמאָנען, אז אויך אונזער טייערער נח (פּאָרטנאָי) האָט געהאט א שייכות צו דער פּיאָנערען עפּאָכע אין ווילנע, אָבער ער האָט נישט דורכגעמאכט די ג א נ צ ע עפּאָכע. א

נח פּאָרטנאָי אין די יונגע יאָהרען.

קורצע צייט נאָך דעם, ווי ער האָט געענדיגט דעם לעהרער אינסטיטוט, האָט מען איהם אריבערגעפיהרט קיין קאָוונע, וואו מען האָט איהם גיך ארעסטירט, געהאלטען א לאנגע צייט אין תפיסה און פארשיקט אין סיביר. וועגען נח'ן וואלט מען געדארפט געבען א ספּעציעלען ארטיקעל מיט דער אָפּשאַצונג פון זיין געזעלשאפטליכער טע-

טינקויט. אבער דא ווילען מיר מער נישט זאגען, אז ער האט אפ־
גענעבען זיין גאנץ לעבען דעם „בונד", אלע מאל געווען זיין פאהנענ־
טרעגער און קיין מאל נישט געצווייפעלט אין זיין לעבענס־קראפט.
דורך זיין טאקט האט ער אלע מאל באשאפען ארום זיך אן אט־
מאספערע פון פריינדשאפט און אכטונג. עס איז געווען א צייט
אין „בונד", וועו דער צענטראלער קאמיטעט איז געווען נח און
נח — דער צענטראלער קאמיטעט. דאם איז געווען באלד נאך דעם
גרויסען דורכפאל פון „בונד" אין 1898, וועו מען האט ארעסטירט
דעם גאנצען צענטראלען קאמיטעט. נח איז אנטלאפען פון סיביר
און גלייך זיך געשטעלט אין דינסט פון „בונד". מיר גלויבען, אז
די באדייטונג און ראלע פון א יחיד אין א געזעלשאפטלעכער באוו־
גונג איז זעהר א באגרעניצטע. אבער פונדעסטוועגען וויים איך
טאקע נישט, ווי וואלטען מיר דאן געקענט אויסקומען אהן נח'ן,
וואם וואלטען מיר געטאן אהן איהם. טאראס קאץ, וואם איז געווען
אין צענטער, איז טאקע געווען אן איבערגעבענער, ענערגישער, אר־
בייטזאמער טויער, אבער עם האט איהם געפעהלט די אויטאריטעט פון
א פיהרער. נח האט אזא אויטאריטעט יע געהאט — דערביבער איז
איהם געלונגען צו זאמלען אלע נייע וויכטיגע כחות, צו באשאפען א
נויטיגע פעריפעריע און אוועקצושטעלען אויף די פים א שטארקען,
נוט־פונקציאנירענדען צענטער.

באלד נאך יענע עטליכע חברים, וואס האבען צוגעגעבען אזוי
פיל לעבען דער ווילנער ארגאניזאציע, האבען אנגעהויבען צוזוקו־
מען נייע כחות: ליטוואק, פאוועל בערמאן פון פאנעוועזש, גלעב
מוטניקאוויטש, וועלבען די דייטשע רעגירונג האט ארויסגעשיקט פון
בערלין, מאקס טאביאש, זעלדאוו (נעמאנסקי), די ברידער נאלד־
מאן, „מאיסיי" (דער איינבינדער), מארטאוו, און ענדליך וולאדימיר
קאסאוווסקי, אייגער פון די בעסטע טעאָרעטיקערס פון „בונד", ווע־
מעס אויסגעצייכענטע ארטיקלען אין דער בונדישער „פאלקסצייטונג"
פון וואַרשע ציהען צו עד היום די אויפמערקזאמקייט פון אלע לייע־
נערס...

*
**

אין 1892 בין איך ארעסטירט געוואָרען דעם ערשטען מאל. א
געשעהעניש נישט קיין וויכטיגע, אבער זעהר כאראקטעריסטישע צוליב
די אומשטענדען, אין וועלבע דאם האט פאסירט. ווילנע איז געווען
באקאנט מיט איהר שטרענגער קאנספיראציע און עטליכע יאהר זוי־
נען פארביי אהן ארעסטען. בין איך טאקע אריינגעפאלען נישט
צוליב ווילנע, נאר דורך די אונפארזיכטיגקייט פון ווילנער סטודענט
וויקטאר שפרייי, פון פעטערבורגער אוניווערזיטעט.

אין פּעטערבורג האָט זיך דאָן געגרינדעט א רעוואָלוציאָנערע גרופּע, מיט שאַריי בראש, צו וועלכער עס איז אויך צוגעשטאַנען מאַר־טאָוו. די גרופּע האָט אָפּגעדרוקט א בלעטל „סוואָבאָדנאָיע סלאָ־וואָ", אָנגעשריבען פון דעם באַריהמטען רוסישען פובליציסט ניקאָלַיי מיכאַילאָווסקי. אָט דעם בלעטל צוזאַמען מיט א צייטונג, וואָס איז אקאָרשט געווען ארויסגענעבען פון א גרופּע „יונגע נאַראָדאָוואָלצעס"

פון רעכטס צו לינקס: וולאָדימיר מעדעם, גלעב (מוטניק) און וולאָדימיר קאָסאָווסקי.

— א צייטונג, וואס האָט געפּרעדיגט א מין סינטעז פון טעאָריס־טישער טאַקטיק און מאַרקסיסטישען סאָציאָליזם — האָט שאַריי גע־וואָלט צושיקען צו מיר אין א סך עקזאַמפּלאָרן. אין פּעטערבורג איז דאָן געווען אויף א באַזונדער אָפּיציר, א גוטער פריינד פון שא־ריי'ס פאַמיליע, וועלכער האָט קיין שייכות נישט געהאַט צו דער רע־וואָלוציאָנערער באַוועגונג. האָט שאַריי געטראַכט, אז דאָס איז די בעס־טע גלעגענהייט אריבערצושיקען דורך איהם דעם פּעקעל ליטעראַטור. ער האָט אָנגעשריבען א בריף צו זיין שוועסטער, בעטענדיג איהר איבערצוגעבען אלץ צו „מילל", מיין נאָמען אין „גענז־פּיסלעך". נאָר אויידער דער אָפּיציר האָט דאָס געקראָגען, איז פאַרגעקומען גאָר אונ־ערוואַרטעט א רעוויזיע אין שאַריי'ס דירה, דאָס פּעקעל און דער בריף זיינען אריינגעפאַלען אין דער פּאָליציי'ס הענט און אויף מאַרגען האָט מען שוין געמאַכט א הויז־זוכונג ביי שאַריי'ס מוטער אין ווילנע. נעוואָוינט האָט זי מיט איהר טאָכטער און די איבערינע זיהן אין

א קליין דירה'לע אויפ'ן צווייטען עטאזש פון א גרויסער, לאנגער, פינסטערער און אומעדיגער געבוידע, ניט ווייט פון בערנארדינער תיפלה און פון זארעטשער בריק. דער ערשטער עטאזש איז אין גאנצען געווען פארנומען פאר א נאכט־לאגער („נאטשלעזשני דאם"), וואו בעטלער, היימלאזע פלעגען קענען איבערנעכטיגען פאר 3 אדער 5 קאפיקעס. דער 2טער עטאזש איז געווען פארנאנדערגעטיילט אויף א מאסע דירה'לעך, וועלכע זיינען געווען פארדונגען צו אלמנות פון ארימע בעאמטען. די געבוידע איז פריהער געווען א קאטוילישער קלויסטער, וועלכען די צארישע רעגירונג האט קאנפיסקירט נאכ'ן פוילישען מיאטעזש אין 1863.

איך בין געווען אן אייגענער מענש אין שארוי'ס פאמיליע. אלע פלעגען זיך באציהען צו מיר זעהר פריינדליך. די מוטער איז געווען א זעלטענע פרוי. איהר שנאה צו דער צארישער רעגירונג: האט געהאט א סך וואלצלען. זי איז געווען קאטויליש, אבער צוליב איהר היראט מיט א רוס איז זי געווען געצוואונגען צו ערציהען איהרע קינדער אין דער פראוואסלאווענער רעליגיע. אין די וויילנער גימנאזיעס פלעגען די לעהרער זיך באציהען מיט פארדאכט צו איהרע זיהן טאקע וויל זייער מוטער איז געווען קאטויליש. א חוץ דעם האט פרוי שארוי האלט געהאט איהר עלטסטען זוהן פשוט מיט א קרענקליכער מוטער־ליבע: זי האט איהם פארגעטרט. און אזוי ווי ער איז געווען א רעוואלוציאנער און סאציאליסט, זיינען אלע רעוואלוציאנערען און סאציאליסטען געווען איהר טייער.

זעהט מיך איינמאל ארקאדי און זאגט: עטליכע אונלענאלע ביכלעך אונזערע צירקולירען פון האנט צו האנט. וועגען זיי איז נישטא וואס צו זארגען. אבער וואס טוט מען מיט די איבעריגע לי־טעראטור, מיט אונזער אונלענאלער ביבליאטעקע? איז מיר גלייך ארויין אין קאפ: אפשר וועט פרוי שארוי אין דעם העלפען? קום איך צו איהר און דערצעהל איהר, אבער ווי נאר איך האב אויסגערעדט עטליכע ווערטער, האט זי מיר איבערגעהאקט און געזאגט: בריינג דאס צו מיר, איך וועל דאס באהאלטען דוקא דא; גיב א קוק אויף די פינסטערע קארידארען, וואס זיינען בריט און לאנג, ווי גאסען; אויף ביידע זייטען זיינען אנגעוואקסען קערב און קאסטענעס, פאר וועלכע עס איז ניטא גענוג פלאץ אין די דירות; איך אליין האב עטליכע קערב און איין קאדב איז בוים עק פון קארידאר; קיין לעבעדיגע נשמה וועט קיין מאל נישט טרעפען, אז דאס איז מיין.

צווויי מאל האט מען געמאכט ביי איהר די פאליציי־רעוויזיע, און עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז זי איז געווען גערעכט: אונזער אונלענאלע ביבליאטעק איז נ י ש ט ענטדעקט געוואָרען.

בשעת דער רעוויזיע האבען די זשאנדארמען גלייך אנגעהויבען

אויסצופּאָרשען, ווער איז דאָס „מיללי"? צוליב די געגנ־פּיסלעך האָבען זיי געטראַכט, אז דאָס איז נישט קיין רעאַלער נאָמען, נאָר אן אויסגעטראַכטער, א פּסעוודאָנים. אָבער אין הסכם מיט אונזער פּרי־הערדיגער פּאָרשטעגדינונג, האָט פּרוי שאַרוי נישט געליקעגט אונזער באַקאַנטשאַפט, געזאָגט, אז איך בין געווען איהרע קינדער'ס רעפּע־טיטאר (לעהרער), און אז מיין אָדרעס איז איהר אומבאַקאַנט.

האָט דאָס דער אינגסטער זוהן איהרער, א בחור'ל פון א יאָהר 10, געהערט, זיך ארויסגע'גנב'עט פון הויז און לויפט זוכען מיר אָנצוזאָגען, אז די זשאַנדאַרמען זיינען אין זייער הויז און ווילען אויס־גיפינען וואו איך וואוין. אין דער היים האָט ער מיך נישט געפונען, אָבער געטראַפען אויפ'ן גאס. וואס טוט מען? ביי מיר האָט זיך געפונען די האלב־לענאלע ביבליאָטעק פון דער אָרגאַניזאַציע. ווי ראַטעווט מען איהר? האָב איך זיך דערמאָנט, אז נישט ווייט פון מיין קוואַרטיר געפינט זיך א גרויסער ווערקשטאַט, וועלכער האָט באַשעפטיגט עטליבע פון אונזערע נייטערינס. האָב איך אַרויסגערו־פען איינע, דערצעהלט איהר די מעשה און געבעטען איבערגעבען אין „שטאָט". זי האָט צוגעזאָגט גליך צו קומען מיט עטליבע חבר'טס און אַרויסראַטעווען אזוי פיל ביכער ווי מעגליך. אין א פּאָר שעה אַרום האָט מען מיך אַרעסטירט, אָבער א הויז־זוכונג דער־ווייל נישט געמאַכט. נאָך דעם ווי מען האָט מיך אָפּגעהאלטען א ביסעל צייט אין דער זשאַנדאַרמען פּאַרוואַלטונג אויף פּאָגוליאַנקע, האָט די גאנצע כאַליאַסטרע פון די זשאַנדאַרמען געבראַכט מיר צו־ריק א היים, וואו, ווען איך האָב געפּעגט די טיר, בין איך געבליבען שטיין ווי א פּאַרשטיינערטער: אלץ אין אונאַרדנונג, קיין אייניג בוך, די טיר, וואָס פיהרט פון מיין צימער צו דעם בעל־הבית'ס דירה, אויפגעבראַכען, כאַטש צוגעמאַכט... איך האָב געוואויגט ביי ליאַס'ם א טאַכטער. האָט זיך ארויסגעווייזען, אז אין דער צייט פון מיין קורצער אָפּוועזנהייט, זיינען צו איהר געקומען איהר שוועסטער רעוועקא ליאַס, ארקאַדי, עטליבע ארבייטאַרינס, פּעסקין און נאָך אימיצער, און אָפּגעטאָן די שטיקעל ארבייט. די דירה איז געווען אויפ'ן ערשטען פּלאָר צווישען 2 נאסען און ארקאַדי'ן איז געלונגען זיך אָפּצוטראָגען דורכ'ן פּענסטער. די אַדרעסען פון די איבעריגע זיי־נען געווען פּאַרשריבען, אָבער קיינע קאָנספּעקוועגצען נישט געבראכט.

לידיא שאַרוי און איך זיינען אָפּגעקומען זעהר גרינג: מיר האָ־בען געקראָגען צו צווויי יאָהר פּאָליציי אויפזיכט, די איבעריגע פון פּע־טערבורגער גרופּע — צו עטליבע חדשים טורמע.

*
**

די יאָהרען פון 1893 ביז'ן גרינדונג פון „בונד" זיינען געווען יאָהרען פון קאָנספּיראַציע, באַפּעסטיגונג פון די ערונגענע, שווער

אויסגעקעמפטע פאזיציעס, פון „קאלאניזירונג" די באוועגונג אין אנ־דערע שטעט — ווארשע, ביאליסטאק, לאדז, אדעסא און נאך — פון פאראיינהייטליכונג אין זין פון טאקטיק און פראגראם, פון צו־געבען דער באוועגונג א מעהר פאליטישען כאראקטער. די נויטיג־קייט פון קאמף נישט נאר פאר'ן אבסטראקטען סאציאליזם, נאר פאר קאנקרעטע פאליטישע פאדערונגען און פאר בירגערליכע גלייכבארעכ־טיגונג, איז געווארען א זעלבסטפארשטענדליכע זאך, אן אקסיאמע. די טענדענץ צו בילדען אן אלגעמיינע ארגאניזאציע פון אידישען פרא־לעטאריאט, וועמעס אויפגאבע זאל זיין צו פארטיידיגען די אינ־טערעסען פון אידישע ארבייטער נישט נאר אלס ס ת ם ארבייטער, נאר אויך אלס א י ד י ש ע ארבייטער, איז געווארען מעהר און מעהר אנערקענט. אין קאנצענטרירטער קלארער פארם האבען דיזע טענדענצען געפונען זייער אויסדרוק אין מארטאוו'ס ערשטער מאי דערד אין 1895, וועלכע איז שפעטער אפגעדרוקט געווארען אונטער דעם נאמען „די נייע עפאכע אין דער אידישער ארבייטער באוע־גונג". דיזע נייע טענדענצען האבען דירעקט געפיהרט צו דער גרינ־דונג פון דעם „אלגעמיינעם אידישען ארבייטער בונד".

*
**

א גאנצע גאלערייע חברים, טיפען, בילדער און געשהענישען פון דער פיאנערען עפאכע פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג אין ווילנע האב איך דא געבראכט. ניט א קליין ארטיקעל, נאר א גאנץ בוך, עטליכע ביכער וואלט מען געקענט אנשרייבען וועגען יענעם אינטערעסאנטען און וויכטיגען פעריאד. נישט נאר א וויגעלע פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג, איז געווען ווילנע, נאר אן אמת'ער „אוניווערזיטעט" פון סאציאליזם און פראקטישער ארבייטער באוועגונג פאר גאנץ רוסלאנד. מען האט זיך דארטען געלערענט, ווי צוצוקומען צו די ארבייטער, ווי אריינציהען זיי אין דער באוועגונג, ווי ארגאניזירען זיי, ווי פיהרען זיי אין עקאנאמישען און פאליטישען קאמף, אין קאמף פאר סאציאליזם. וואר איז נישט דורכגענאנגען יענעם „אוניווערזיטעט", וואר איז נישט געווען אונטער זיין השפעה? אונזער טייערער פריינד און חבר פראנץ קורסקי, ווירגילי, פרומקין, אננא ראזענטאל, איזביצקי (מיכאלעוויטש), יעווג. גורוויטש, אויב איך האב ניט קיין טעות — ליעסין, דער רעדאקטאר פון „צוקונפט", דעוועניששקי, ראזא לעוויט און נאך און נאך און נאך.

אין גאנצען סאווועטען פארבאנד קען מען געפינען הונדערטע און הונדערטע טוערס, וואס האבען געשעפט זייער פאליטישע תורה און פראקטישע ערפאהרענהייט פון ווילנער קוואל. עס מאכט נישט אויס, ווען א סך פון זיי, צופאסענדיג זיך צו די שטימונגען, וואס הערשען

אין געוויסע ספערען, לייקענען אפ זייער פארגאנגענהייט און דער־קלערען דעם האַרעדיגען וועג פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג פון יענער צייט פאר א פאלשען. זיי ווייסען גאנץ גוט, אז אהן „ווי־נע" וואלטען זיי אליין געבליבען פאליטישע נולען.

יאהרעלאנג פלענען מיר באזארגען די רוסישע ארגאניזאציעס פון די גרעסטע שטעדט, ווי פעטערבורג (לענינגראד), מאסקווע, קיעוו מיט סאציאליסטישע ליטעראטור. מיר אליין פלענען זיך נויטיגען פאר אונזער ראיאן אין א פאר צעהנדליג עקזעמפלארען, אבער אין יענע שטעט פלענען מיר צושטעלען טויזענדער און טויזענדער עק־זעמפלארען. איך אליין בין אין 1898 אין א געוויסען גראד „אריינ־געפאלען" צוליב א טראנספארט ליטעראטור פאר מאסקווע. די אר־גאניזירונג פון דער רוסלענדער סאציאל דעמאקראטישער ארבייטער פארטיי, זיין ערשטער צוזאמענפאהר איז אין א גרויסען מאס נעווען די ארבייט פון „ווילנע", הויפטזעכליך פון ארקאדי. דער מאניפעסט פון דער פארטיי, כאטש אננעשריבען פון סטרוואוע, איז צוויי מאל נעווען קארעגירט פון ארקאדי און וולאדימיר, און אפגעדרוקט אין אונזער דרוקעריי.

מען קען מיט זיכערקייט זאגען, אז וועז עס וועט וועז־עס־איז גע־שריבען וועלען אין דעטאלען די נעשיכטע פון דער אידישער ארביי־טער באוועגונג אין די יאהרען 1897-1889 — וועט דער מחבר מוזען קומען צום אויספיהר, אז „ווילנע" איז נעווען דער צענטער, די זון, וואס האט נעגעבען ליכט און לעבען צו אלע אנדערע ארבייטער אר־גאניזאציעס אין רוסלאנד פון יענער צייט.

נישט אומזיסט האט פלעכאנאוו — א מענש א קארגער אויף קאמ־פלימענטען — וועד האט וועז־עס־איז געהערט א קאמפלימענט פון איהם? — אין זיין בריכט צום לאנדאנער אינטערנאציאנאלען סא־ציאליסטישען קאנגרעס אין 1896 אננעראפען די אידישע ארבייטער באוועגונג אלס אן אוואנגארד פון דער גאנצער רוסלענדער ארבייטער באוועגונג.

און דאס איז זי טאקע געווען.

ד. שוב.

אהרן זונדעלעוויטש

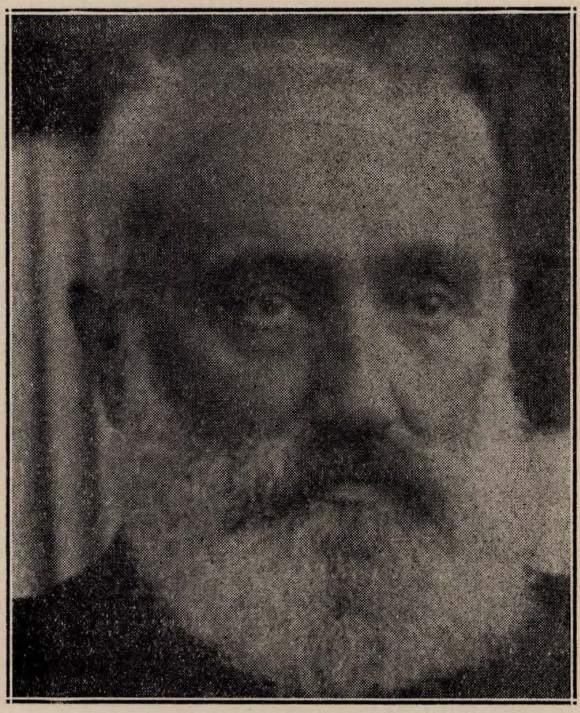
1

אהרן זונדעלעוויטש איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע דעם 16טען יולי (דעם 4טען יולי לויט'ן אלטען סטיל) 1852. זיינע עלטערען זיינען געווען אָרימע באלעבאטים. אַ חוץ אהרנ'ען זיינען געווען נאָך אכט קינדער. דער פאָטער האָט זיך באשעפטיגט מיט וואָס נאָר עס האָט זיך געמאכט: ער האָט אין פארשיידענע צייטען געהאט א ביר־ברויז, א לעדער־געשעפט, געפרובירט עפענען א שוך־פאבריק, אָבער די געשעפטען זיינען איהם שלעכט געגאנגען. די הויפט־פארדינערקע איז מעהרסטענס געווען די מוטער, וועלכע האָט א נעוויסע צייט געהאלטען א שענק אויף דייטשע גאס. די פאמיליע האָט אפט גענוג שרעקליכע נויט. די מוטער איז געווען א קלוגע פראקטישע פרוי מיט א שטארקען כאראקטער. דער פאָטער א איד א למדן אָבער ניט קיין גרויסער פרומאק. שטילינקערהייד, וועלכער קיינער פלענט ניט זעהן, פלענט ער זאָגאָר רויכערען אום שבת. ער איז געווען אָנגעשטעקט פון דער השכלה און א אידעאליסט. אהרנ'ען אָבער האָט ער געגעבען א ריין־רעליגיעזע ערציהונג.

אהרן איז געווען זעהר א פעהיגער און פליסיגער איינגעלאון זעהר א פרומער. אזוי צ. ב. וועגן די מאמע פלענט ביים פארקנעטען די טייג אויף שבת פארגעסען „חלה נעמען", פלענט דער קליינער פרומער איינגעלאזיך ענטזאגען צו עסען נאָכדעם די חלה. זעהר אפט פלענט ער מיט'ן טאטען זיך קריגען צוליב דעם, וואָס דער טאטע האָט ניט איבעריגינם געהאלטען פון זיין פרומקייט. אהרן האָט געלומ'ט צו וועריען א רב. ער האָט געלערענט אין פארשיידענע ישיבות אין ווילנע. צו 13 יאָהר איז ער אוועקגעפאָהרען קיין סמארגאָן אין דער ישיבה פון דעם דאָרטיגען רב, וועלכער איז געווען זיינער א קרוב. צוויי יאָהר האָט ער אפגעלערענט אין דער סמארגאָנער ישיבה.

דערנאך איז ער אוועקגעפאהרען קיין מינסק. וועו ער איז אנגעקומען אהין, זיינען שוין אלע „טעג", וואו די קלויזניקעס פלעגען עסען, נעוועו פארנומען, אוו אהרן איז געווען אין גרויס פארצווייפלונג. ענדליך אבער האבען א פאר באלעבאטים זיך אויף איהם דערבארימט אוו זיי האבען איהם באזארגט מיט צוועלף פונט ברויט א וואך אוו שבתים. שפעטער האט ער געקראגען אן „אוראק" (לעסאן) פאר

אהרן זונדעלעוויטש
געב. אין ווילנע יולי 16, 1852. געשט. אויג. 30, 1923.

צוהן קאפיקעס א וואך אוו אט מיט דעם האט ער עס געדארפט זיך דורכלעבען. שלאפען פלעגט ער אין בית מדרש.

דער יונגער אהרן האט געהאט א שם פאר א וואויל-לערנער אוו ער האט זיך געגרייט צו ווערען א רב. אבער די „נייע ווינטען", וואס האבען דאן אנגעפאנגען בלאזען אין רוסלאנד, האבען ארייננע דרונגען אויך אין דער מינסקער ישיבה. דער פרומער אהרן האט

אָנגעפּאנגען פֿליסיג לייענען פּארשיידענע העברעאישע ביכלאך, וואָס זיינען דאָן ארויס אין רוסלאנד. א באזונדערס שטארקען איינדרוק האָבען אויף איהם געמאכט די שירים פון דעם העברעאישען פּאָעט יצחק בער לעווענסאָן. אונטער דער ווירקונג פון דער נייער העברעאישער ליטעראטור איז אהרן ביסלאכווייז געוואָרען אַן אפּיקורס און האָט אָנגעהויבען טראכטען וועגען אָנקומען אין ווילנער ראבינער־שול. פּארווירקליכען אָבער דעם פּלאָן איז געווען ניט אזוי לייכט. אין ווילנע האָבען געוואוינט זיינע עלטערען. דאָרט וואָלט ער זיך גענעט לייכט צוגרייטען צום ערשטען קלאָס ראבינער־שול. אָבער ווי קומט מען פון מינסק קיין ווילנע, וועו זיין גאנצער פּארמעגען איז באשטאנען פון פּינף קאָפּיקעס? האָט ער געטראכט און געטראכט און באשלאָסען אוועקצוגעהן צופוס קיין ווילנע. ער איז דאן אלט געווען זיבעצעהן יאָהר.

אין איין שעהנעם פריהמאָרגען האָט זונדעלעוויטש מיט א פּעקל אויפ'ן פּלייצע זיך אוועקגעלאָזט אין וועג. די פּינף קאָפּיקעס האָט ער באצאָהלט א בעל־ענלה, אז ער זאָל איהם אונטערפיהרען אין א דערבייאיגער שטעדטעל און פון דאָרט איז ער שוין גענאנגען צופוס א הונגעריגער. נעכטיגען פּלעגט ער אין די קרעטשמעס. אמאָל פּלעגט ער דאָרט אויך קריגען עפּעס וואָס אָפּצוענסען. זעהר אָפּט אָבער פּלעגט איהם אויסקומען צו לענגען זיך שלאָפּען א הונגעריגער. אזוי איז ער גענאנגען ביז מאָלאָדעטשנע. דאָרט האָט ער שוין מעהר ניט געקענט אויסהאלטען דעם הונגער. איז ער אוועק איבער די הייזער בעטען נדבות. ער האָט אזוי אויפגעקליבען א טאָרבע ברויט, אוגערקעס און אָנדערע עסענוואָרג און דאָס האָט איהם שוין געקלעקט ביז סמארגאָן, וואו ער האָט אויסער דעם רב אויך געהאָט אנדערע קרובים. זיי האָבען פּאר איהם צונויפגעקליבען זעכציג קאָפּיקעס און אָט מיט דעם קאָפּיטאל האָט ער זיך דערשלעפּט ביז ווילנע.

לייענען רוסיש האָט זונדעלעוויטש אביסל געקענט נאָך פון קינדווייז אָן. איצט האָט ער זיך מיט גרוים פּליים א נעם געטאָן לערנען די רוסישע שפּראָך און אנדערע ענגלישע־אנדען און אין איין יאָהר צייט האָט ער אהן דער הילף פון א לעהרער זיך צוגענרייט צום ערשטען קלאָס ראבינער־שול. גוט רוסיש האָט ער אָבער נאָך אלץ ניט געקענט. ער האָט נערעדט מיט א סך גרייזען. ערשט וועו ער איז אָפּגעווען א יאָהר אין דער ראבינער־שול, האָט ער זיך גוט אויסגעלערענט די שפּראָך און איז געוואָרען דער בעסטער שילער אין אלע נעענשטאנדען, וואָס מען האָט דאָרט געלערענט. זונדעלעוויטש'ם טרוים איז נעווען, וועו ער וועט ענדיגען די ראבינער־שול, אנצוקומען אין פּעטערבורגער טעכנאָלאָגישען אינסטיטוט. אָבער

פֿלוצלונג האָט די רעגירונג די ראָבינער־שול פֿארוואַנדעלט אין א לעהרער־אינסטיטוט. זונדעלעוויטש און נאָך א פּאָר פון זיינע חברים, וואָס האָבען ניט געוואָלט ווערען קיין לעהרער, האָבען דעריבער פּאַר־לאָזען די שול.

שוין אין דער ראָבינער־שול האָט זונדעלעוויטש נעהאַט א נרויסען איינפֿלוס אויף זיינע חברים. ער איז נעשטאַנען פֿיל העכער פון זיי סיי אין פּעהיגקייטען און סיי אין ענטוויקלונג. שוין אין דריטען קלאַס פון דער ראָבינער־שול האָט זונדעלעוויטש אָרגאַניזירט א קרייזל פּאַר זעלבסט־אַנטוויקלונג. אין רוסלאַנד האָט זיך דאָן אָננעפֿאַנגען די באריהמטע באוועגונג פון „נעהן אין פֿאָלק". דאָס איז נעווען איינער פון די אינטערעסאַנטסטע און ווואונדערבאַרסטע קאַפּיטעלען אין דער נעשיכטע פון דעם אָלוועלטליכען פרייהייטס־קאַמף. רוסלאַנד איז דעמאָלט נעווען הויפּטזעכליך א פּויערים־לאַנד. דער צאָר אלעקסאַנדער דער צווייטער האָט אין יאָהר 1861 באפרייט די פּויערים פון פּאַנסטשיזנע (לייב־אייגענטום). די באפרייטע פּויערים אָבער האָבען באקומען צו וועניג ערד און דערצו האָבען זיי נאָך נעמוזט זייער נאנצען לעבען צאָהלען די פּריצים פּאַר די ערד, וואָס זיי האָבען נעקראָגען. די פּויערים זיינען נעווען אונצופֿרידען, פֿלענט מען זיי שמייסען, שלאָנען, ארעסטירען און זאָגאָר פּארשיקען קיין סיביר. די לייד־ען פון די פּויערים, זייערע צרות זיינען נעווען ניט צו באשרייבען. די נאַנצע רוסישע ליטעראַטור איז נעווען דורכנע־דרונגען מיט א נעפיהל פון סימפּאַטיע פּאַר די פּויערים. הערצען, טשערנישעווסקי, לאַווראָוו, באקונין און די אַנדערע דעמאָלסדיגע וואַרט־פיהרער פון דער רוסישער ראַדיקאַלער אינטעליגענץ האָבען אין זייערע ווערק ניט אויפֿנעהערט צו רופען די קינדער פון די פריצים, אז זיי זאָלען אָפּצאָהלען דעם פּאָלק דעם „חוב", וואָס איהם קומט. דער אָרימער האָרעפּאַשנער פּאָלק, האָבען זיי נעפּרעדיגט, האָט דורות לאַנג ביטער נעשקלאַפּט און איז אויסנעשטאַנען די שרעקליכסטע יסורים אום צו שפּייזען און אויסהאָלטען מיט כל טוב די פּריצים. וועז ניט די האַ־רעוואַניע און שקלאַפּעריי פון די פּויערים, וואָלטען די פּריצים ניט נעהאַט קיין רייכטום און קיין בילדונג. דעריבער איז די פּליכט פון די „קריטיש־דענקענדע" מענשען פון רוסלאַנד צו עפענען די אויגען דעם פּאָלק און העלפען איהם אויף אן אמת באפרייען זיך פון דער עקאָנאָמישער, פּאָליטישער און נייסטיגער שקלאַפּעריי אונטער וועלכער ער לעבט.

די יונגע אידעאַליסטישע קינדער פון די רוסישע פריצים האָבען זיך אָננעפֿאַנגען פיהלען ווי נגבים, וואָס האָבען זיך אויסנעהאַדעוועט און נעלעבט א נוטען טאָג אויפֿן חשבון פון דעם פּארשקלאַפּטען

און אונטערדריקטען פויער און עס איז ארויסגעלאזען געוואָרען א רוף: „אין פאלק ארײן". דאָס הייסט, לאָמיר אראָפוואַרפען פון זיך דעם אריסטאָקראַטיזם, אָפזאָגען זיך פון אלע באַקוועמלעכקייטען פון לעבען און נעהן אין פאלק, לעבען מיט איהם צוזאַמען און רופען איהם צום קאַמף פאר א בעסערער און נערעכטערער אָרדנונג, וואָס וועט ברענגען גליק פאר אלעמען.

א חוץ אָט דער באַוועגונג פון „נעהן אין פאלק" איז צווישען דער אידעאָליסטישער שטודירענדער יוגענט פון רוסלאַנד דאָן אויך נעווען פאָפולער די אידעע פון פאָהרען קיין אמעריקע און גרינדען דאָרט קאָמוניסטישע קאָלאָניעס. די אָנהענגער פון אָט דער אידעע האָבען זיך נערופען „אמעריקאַנצעס". „לאָמיר פאָהרען קיין אמעריקע", האָבען די דאָזיגע „אמעריקאַנצעס" געפרעדיגט, „און צייגען, אז מען קען לעבען ניט פון פרעמדע האָרוואָניע, ארבייטען מיט די אייגענע צעהן פינגער און דאָך בלייבען געבילדעטע מענשען". א היבשע צאָל יונגע רוסישע ראדיקאלען זיינען טאקע אוועקגעפאָהרען קיין אמעריקע און נעגרינדעט דאָ קאָמוניסטישע קאָלאָניעס.

זונדעלעוויטש און נאָך עטלעכע נעוועזענע תלמידים פון דער ראבינער־שול האָבען אויך באשלאָסען צו פאָהרען קיין אמעריקע. זונדעלעוויטש און זיינע חברים האָבען וועגען בויען קאָמוניסטישע קאָלאָניעס אין אמעריקע ניט נעטראָכט. זיי האָבען פשוט נעוואָלט לעבען פריי, ניט ווערען אונטערדריקט און ניט ווערען אויף יעדען שריט און טריט באליידיגט אלס אידען. צווישן פון זונדעלעוויטש'ס חברים, די ברידער גאָרפיין, זיינען טאקע באלד אוועקגעפאָהרען קיין אמעריקע. זונדעלעוויטש האָט נעזאָלט פאָהרען נאָך זיי אין א קורצער צייט אָרום. אזוי ווי די גאָרפיינס האָבען קיין פאספאָרטען ניט נעהאַט און זיי האָבען נעדאַרפט „נגבענען דעם נרעניץ", האָט זונדעלעוויטש דערוויי! נעהאַט א גוטע נעלעגענהייט צו באקענען זיך מיט די קאָנטראַבאַנדיסטען און צוקוקען זיך גוט, ווי אזוי זיי שמוגלען אָריבער דעם גרעניץ. שפעטער, ווי מיר וועלען זעהן, איז עס איהם זעהר שטאַרק צוגיץ נעקומען.

ווען זונדעלעוויטש איז נאָך נעווען אין די ערשטע קלאַסען פון ראבינער־שול האָט ער אננעפאַנגען צו נעבען אוראָקען. ער האָט שנעל באקומען א נאָמען אין ווילנע אלס א גוטער לעהרער און פילע טאַטע־מאַמעס פלעגען איהם אָנפאַרטרויען צוצוגרייטען זייערע קינדער אין נימנאזיע אדער אין אנדערע שולען. קיין גרויסען פאַרמעגען האָט ער פון די דאָזיגע אוראָקען ניט נעקענט אָנקלייבען. אָפט פלעגט ער פאר אן אוראָק נעמען ניט מעהר ווי 75 קאָפיקעס א מאָנאַט און דערפאר האָט איהם נעמוזט נעמען א היבשע צייט ביז ווי אנען ער האָט נעקענט אָפשפאָרען נענוג נעלט אויף צו פאָהרען נאָך

אמעריקע. זונדעלעוויטש'ן איז אבער ניט באשערט געווען צו וועי־ רען אן אמעריקאנער. ער איז פארבליבען אין רוסלאנד און איז ג־ ווארען א רעוואלוציאנער.

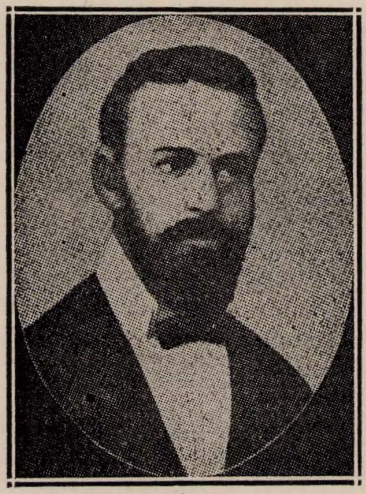
2

נאך איידער זונדעלעוויטש האט געהאט א וועלכען עס איז שייכות צו דער רעוואלוציאנערער באוועגונג, האט זיינע א ווייטע קרובה, אננא עפשטיין, געענדיגט די ווילנער פרויען־גימנאזיע און איז אוועקגעפאהרען קיין פעטערבורג און אנגעקומען דארט אויף די מעדיציניש קורסען פאר פרויען. אין פעטערבורג האט זי זיך אינגיכען באקענט מיט די מיטגלידער פון דעם באריהמטען רעוואי־ לוציאנערען קרייזעל פון די „טשייקאווצעס", צו וועלכען עס האבען געהערט פיאטר קראפאטקין, ניקאלאי טשאיקאווסקי, סאפיא פערא־ סקאיא און אנדערע רעוואלוציאנערען, וואס האבען שפעטער געשפילט א גרויסע ראלע אין דער רעוואלוציאנערער באוועגונג. כאטש דער דאזיגער קרייזעל האט געטראגען טשייקאווסקי'ס נאמען, איז אבער זיין אמת'ער גרינדער געווען ניט טשייקאווסקי, נאר דער אידישער רעוואלוציאנער מארק נאטאנסאן. דער דאזיגער קרוזשאק האט זיך געשטעלט די אויפגאבע צו פארשפרייטען סאציאליסטישע געדאנקען צווישען דער שטודירענדער יוגענד און די ארבייטער. אנא, אדער חנה עפשטיין, איז געווארען זעהר א טעטיגער מיטגליד פון דעם טשייקאווסקי־קרייזעל. זי איז געווען די ערשטע סאציאליסטקע אין ווילנע.

איינמאל, וועז זי איז פון פעטערבורג געקומען קיין ווילנע, האט זי איינגעלאדען זונדעלעוויטש'ן צו לערנען מיט איהר איינערען ברודער. אינגיכען האט זי באקומען א גרויסען איינפלוס אויף זונ־ דעלעוויטש'ן און אויף אלע זיינע חברים. דאס וואס זי האט דער־ צעהלט וועגען פעטערבורג און וועגען דעם טשייקאווסקי־קרייזעל האט געקלונגען פאר זיי ווי א וואונדערבארע ענטדעקונג. וועז זי האט דערהערט, אז זיי קלייבען זיך צו פאהרען אין אמעריקע, האט זי זיי געמומען שטארק אפרידען פון דעם. זי האט אזוי לאנג מיט זיי ארויינגע'טענה't ביז זיי האבען באשלאסען אויפצוגעבען דעם פלאן צו פאהרען קיין אמעריקע און אנשטאט דעם זיך אנשליסען אן דער סאציאליסטישער באוועגונג, וואס האט זיך דאן געמומען שטארק פארשפרייטען אין רוסלאנד.

אין ניכען האט זיך אין ווילנע געגרינדעט א רעוואלוציאנערער קרייזעל, צו וועלכען עס האבען געהערט זונדעלעוויטש, זיין חבר וולאדימיר יאכעלסאן. אויך א נעווועזענער שילער פון ראבינער־שול, אהרן ליבערמאן, בארעל א. א. אינגאנצען האבען צו דעם קרייזעל

געהערט ביי א צעהן מענשען. דערצו זיינען נאך געווען א 10-12 מענשען, וואס האבען סימפאטיזירט מיט די אידעען פון קרייזעל. די מיטגלידער פון קרייזעל פלעגען זיך צונויפקומען לייענען צוזאמען אונלענאלע ביכער, שמועסען וועגען דעם ווי אזוי צו פראפאגאנדירען די אידעען פון סאציאליזם און פארשפרייטען אונלענאלע ליטעראטור. כאטש אלע מיטגלידער פון קרייזעל זיינען געווען איר, האט בלויז איין ליבערמאן געהאלטען, אז מען דארף פרעדיגען דעם סאציאליזם אויך צווישען די אידישע מאסען אויף העברעאיש אדער אויף אידיש. זונדעלעוויטש אבער און אלע איבעריגע מיט-

אחרן שמואל ליבערמאן, 1880—1844,
דער פאטער פון אידישען סאציאליזם.

גלידער פון קרייזעל האבען געטענה'ט, אז העברעאיש איז א טויטע שפראך און דער זשארגאן וועט פארשווינדען אזוי שנעל, ווי אידען וועלען דערוועלבען אייראפעאישע בילדונג און וועלען זיך אויסלערנען רוסיש. אידען, האבען זיי געהאלטען, זיינען ניט קיין כאזונדער נאציע. זיי האבען ניט קיין אייגען לאנד און זייער שפראך איז קיין שפראך ניט. אידען זיינען ניט מעהר ווי א רעליגיעזע גרופע, אבער אזוי ווי צו רעליגיע בכלל און צו דער אידישער רעליגיע בפרט האבען די ערשטע אידישע רעוואלוציאנערען זיך באצויגען פיינדליך, האבען זיי דעריבער געהאלטען, אז די אידען אלס נאציע האבען ניט קיין עקזיסטענץ בארעכטיגונג.

וולאדימיר יאבלאסאן שרייבט אין זיינע מעמוארען:

„מיר האבען גערעכענט, אז די באפרייאונג פון רוסישען פאלק פון דער הערשאפט פון דעספאטיזם און פון דרוק פון די הערשענדע קלאסען וועט אויך ברענגען צו דער פאליטישער און עקאנאמישער באפרייאונג פון אלע פעלקער פון רוסלאנד, דעם אידישען פאלק אריינגערעכענט. מען מוז אבער מודה זיין, אז די רוסישע ליטעראטור, וועלכע האט ביי אונז אינגעפלאנצט א ליבע צו בילדונג און צום רוסישען פויער, האט ביי אונז אין א געוויסער מאס אויך אינגעפלאנצט א פארשטענונג וועגען אידענטום, ניט ווי וועגען א פאלק, נאר ווי וועגען א קלאס פון פראזיטען. אזוינע מיינונגען האבען ניט זעלטען ארויסגעזאגט אויך די ראדיקאלע רוסישע שרייבער, און דאס איז געווען איינע פון די אורזאכען פון דעם, וואס מיר האבען זיך אפגעקעהרט פון דעם אידישען פאלק".

אנא עפשטיין האט געהאט אין ווילנע פארבינדונגען מיט קאנטראבאנדיסטען. דורך זיי פלעגט זי באקומען אונלעגאלע ליטעראטור פון אויסלאנד. פאר'ן אוועקפאהרען פון ווילנע האט זי צוגעצויגען זונדעלעוויטש'ן צו דער ארבייט. מיט אייניגע אנדערע קאנטראבאנדיסטען איז זונדעלעוויטש שוין פון פריהער געווען באקאנט. איצט האט ער זיך געשטעלט אין פארבינדונג מיט די רעוואלוציאנערען אין אויסלאנד און האט אוועקגעשטעלט דעם טראנספארט פון אונלעגאלע ליטעראטור אויף א בריטען פארנעם. ער פלעגט אויך פון צייט צו צייט אריבערפיהרען רעוואלוציאנערען איבער דער גרענץ. פון איינעם א קאנטראבאנדיסט, מיט וועלכען ער האט געפיהרט פארשידענע אונטערהאנדלונגען, האט ער זיך דערוואוסט, אז אין א געוויסען האטעל אין ווילנע געפינט זיך א מאן, וואס איז נאר וואס אננעקומען פון פעטערבורג און ער לייגט איהם פאר, אז ער זאל נעמען אויף זיך צו טראנספארטירען ביכער. זונדעלעוויטש האט שטארק אויסגערעדט דעם קאנטראבאנדיסט פאר וואס ער האט אויסגעזאגט א פרעמדען סוד. אליין אבער איז ער גלייך אוועק אין האטעל און האט אויפגעוזוכט דעם גאסט פון פעטערבורג און נאך א קורצען שמועס האבען ביידע זיך איבערצייגט, אז זיי זיינען פון אין לאגער. דער גאסט איז געווען א מיטגליד פון די לאווריסטען (אנהענגער פון דעם בארימטען סאציאליסטישען דענקער און געלערטען פיאטר לאוראוו). ער האט זונדעלעוויטש'ן געגעבען פארבינדונגען מיט אט דעם קרייזעל און האט איהם פארגעלייגט צו ארגאניזירען פאר זיי דעם טראנספארט פון אונלעגאלע ליטעראטור. זונדעלעוויטש האט דעם פארשלאג אנגענומען און ווילנע איז אויף אזא אופן געווארען דער הויפט-צענטער, דורך וועלכען עס זיינען אננעקומען די פארבינדונגען צווישען די רעוואלוציאנערען פון פע-

טערבורג און מאסקווע מיט אויסלאנד. פוןווילנע פלעגען די רע־וואלוציאנערען פון פעטערבורג און מאסקווע באקומען די אונלע־גאלע ביכער און זשורנאלען פון אויסלאנד און דורך ווילנע פלענט מען אויך איבערשיקען אין אויסלאנד די רעוואלוציאנערען, וועלכע האבען געמוזט אנטלויפען פון רוסלאנד אדער אזוינע וואס זיינען געפאהרען אין אויסלאנד זעהן זיך מיט די פיהרער פון דער רעוואלו־ציאנערער עמיגראציע. אזוי ווי זונדעלעוויטש איז געשטאנען אין שפיץ פון אט דער ארבייט, איז איהם אויסגעקומען א פאר מאל צו זיין אין קעניגסבערג. דער פארטרעטער פון די אויסלענדישע רעווא־לוציאנערע פארלאגען איז דעמאלט געווען א סטודענט מיט'ן נאמען א. פינקעלשטיין, וועלכער איז אנטלאפען פון ווילנע נאך מיט צוויי יאהר פריהער, איידער זונדעלעוויטש'ס קרייזעל האט זיך נעגרינדעט, צוליב דעם, וואס מען האט אין ראבינער־שול ענטדעקט אונלענאלע ביכער. זינט דאן האט פינקעלשטיין זיך נעפונען אין קעניגסבערג און מיט איהם איז עס זונדעלעוויטש געשטאנען אין ענגער פאר־בינדונג.

אין דערזעלבער צייט האבען זונדעלעוויטש און די אנדערע מיט־גלידער פון רעוואלוציאנערען קרייזעל זיך געגרייט צו „גהן אין פאלק". אזוי ווי אויף א אינטעלינענט האבען די רוסישע פויערים דאן געקוקט ווי אויף א פריץ און זיי האבען זיך באצוינגען צו איהם מיט פארדאכט, אויב ניט מיט פיינדשאפט, האבען די רעוואלוציא־נערען פון יענער צייט זיך אדער פארשטעלט פאר פויערים אדער זיי האבען זיך אויסגעלערענט עפעס א מלאכה, כדי צו קענען קומען אין דארף ווי פראסטע ארבייטער. אין זומער פון 1875 האבען זונ־דעלעוויטש צוזאמען מיט זיין חבר יאכעלסאן געדונגען א קליינע כאלופקע אויף דער „זשעליעזנאיא כאטקא" און האבען דארט נע־עפענט א שוסטער־ווארשטאט. זיי האבען געדונגען א אידישען שוסטער, אז ער זאל זיי אויסלערנען די מלאכה. די לעדער האבען זונדעלעוויטש און יאכעלסאן אליין נעקויפט פאר זייער אייגענעם נעלט און די פארטיגע ארבייט האבען זיי אוועקגענעבען דעם לעהרער אומזיסט. געלערנט האבען זיך פיר מענשען. אין פארלויף פון 3-2 מאנאטען האט דער לעהרער שוין אנגעהויבען פארקויפען אויפ'ן מארק די שטיוועל, וואס זיי האבען אויפגענעהט. אבער איידער זונדעלעוויטש און זיינע חברים האבען נעענדיגט דעם קורס אין שוסטעריי, זיינען זיי נעצוואונגען געווען צו אנטלויפען פון ווילנע.

אין יולי פון 1875 איז אין ווילנער לעהרער־אינסטיטוט פאר־געקומען אן אביסק (הויז־זוכונג) און ביי אייניגע שילער האט מען געפונען אונלענאלע ליטעראטור. מען האט נענומען פאדערען ביי זיי, אז זיי זאלען אויסזאגען, וואו זיי האבען נענומען די דאזיגע

ליטעראטור. מען האָט זיי געסטראשעט. איין שילער האָט ניט אויס־געהאלטען, האָט זיך אויף א מינוט פארלאָרען און האָט אָנגע־וויזען אויף זונדעלעוויטש'ען. ער האָט באלד חרטה געקראָגען און נאָך אירער די זשאנדארמען האָבען זיך דערוואוסט וועגען דעם, האָט ער אליין אָנגעזאָגט זונדעלעוויטש'ן וועגען דער נעשיכטע, אזוי אז זונדעלעוויטש און זיינע חברים האָבען באוויזען אין צייט צו אנט־לויפען. די פאָליציי האָט נעמאכט אן אָביסק ביי זונדעלעוויטש'ן אויפ'ן קוואַרטיר, אָבער דאָרט האָט מען נעפונגען נאָר שוסטער־נעצייג. מען האָט נעזוכט יאָבעלסאָן'ן, אָבער ער איז שוין אויך נעווען אנטלאָפען. די זשאנדארמען האָבען ארעסטירט זונדעלע־ויטש'ס עלטערען און זיינעם א ברודערעל, א אינגעל פון 8 יאָהר 15. מען האָט פון זיי נעפאָדערט, אז זיי זאָלען אויסזאָגען, וואו אהרן נעפינט זיך. דער קליינער אינגעל האָט זיך נעהאלטען בראוו. ער האָט זיך אָבער אויסגערעדט, אז אהרן איז נעווען באקאנט מיט ליבערמאן'ן. האָט מען שוין ביי ליבערמאן'ן אויך נעמאכט אן אָביסק, אָבער אויך ליבערמאן איז שוין נאָך פריהער אנטלאָפען פון ווילנע.

די ווילנער פאָליציי איז נעווען שרעקליך אויפגערייצט פון דעם וואָס די רעוואָלוציאָנערען זיינען אנטלאָפען. דער פאָליציימייסטער האָט פארלאָרען צו זיך די פארשטעהער פון דער קהילה און האָט זיי נע'מוסר'ט און נעסטראשעט. „ביז אהער, האָט ער נעזאָגט, האָבען מיר אייך, אידען, נעהאלטען נאָר פאר שווינדלער. איצט וועלען מיר אייך האלטען פאר בונטאָווסטשיקעס אויך". און ער האָט נע־פאָדערט, אז די פיהרער פון דער קהילה זאָלען ווירקען אויף דער אידישער יוגענד. אין אלע שוהלען און קלויזען האָט מען טאקע באלד איבערגעלייענט פון בימה א דרשה פון ווילנער שטאָט־מגיד, אין וועלכער ער האָט מיט פסוקים פון דער תורה באוויזען, אז די רעוא־לוציאָנערען זיינען אפיקורסים, פארברעכער און שונאי ישראל, און אז עס איז דעריבער די פליכט פון יעדען אידען, וואָס האָט נאָר נאָט אין הארצען, ארויסצונעבען דער פאָליציי די פארשפרייטער פון די טריפה ביכלער.

זונדעלעוויטש'עס עלטערען און ברודער האָט מען באלד באפרייט. זונדעלעוויטש אליין איז צוועקגעפאָהרען קיין קאָווגע און פון דאָרט קיין דייטשלאנד. ער האָט זיך באזעצט אין קעניגסבערג.

3

אין קעניגסבערג האָט זונדעלעוויטש זיך פארנומען ניט נאָר מיט טראנספארטירען אונלענגלע ליטעראטור קיין רוסלאנד, נאָר ער האָט אויך נעפיהרט א סאציאליסטישע אגיטאציע צווישען די דייטשע ער־

בייטער. איינמאל אבער האט פאסירט, אז א דייטשער פאסט־בעאמטער האט געעפענט א פאקעט, וואס איז געשיקט געווארען אויף זונדעלעוויטש'עס נאמען. פון דעם פאקעט האט זיך דייטשע פאליציי דערוואוסט פון זיין טעטיגקייט און ער האט געמוזט פון דארט אנטלויפען. נאך איידער אבער ער האט פארלאזען קעניגסבערג האט ער זיך דארט געטראפען מיט דעם דערמאנטען רעוואלוציאנער נאטאנסאן. מארק נאטאנסאן איז נאך אין סוף פון די 60־ער יאהרען פון פאריגען יאהרהונדערט געווען באריהמט אלס א זעלטענער רעוואלוציאנערער ארגאניזאטאר. ער האט עס פריהער געגרינדעט דעם טשייקאווסקי־קרייזעל, וועלכער האט געשפילט אזא וויכטיגע ראלע אין דער געשיכטע פון דער רעוואלוציאנערער באווענונג. אינגיכען נאך דעם ווי ער האט ארגאניזירט דעם קרייזעל, איז ער ארעסטירט געווארען. אין יאהר 1871 איז ער פארשיקט געווארען אויף 5 יאהר קיין סיביר. אין יאהר 1876, ווען ער האט זיך צוריק אומגעקערט פון סיביר, האט ער אויסגעפונען אז פון זיין רעוואלוציאנערער ארגאניזאציע איז געווארען א תל. די מעהרסטע מיטגלידער זיינען געווען ארעסטירט אדער פארשיקט. א טייל זיינען געווען אין אויסלאנד אדער האבען געלעבט ערגעץ „אונלענגאל", ד. ה. אויף א פאלשען פאספארט ערגעץ אין רוסלאנד. נאטאנסאן האט זיך נעשטעלט די אויפגאבע ווידער אויפצולעבען די ארגאניזאציע. ער איז ארומגעפאהרען פון שטאט צו שטאט, האט אויפגעוועקט די נויטיגע מענשען און האט זיי ווידער פארבונדען איינע מיט די אנדערע. א דאנק נאטאנסאנ'ס באמיהונגען איז אין זומער פון יאהר 1876 שוין אויסגעוואקסען א גאנץ באדייטענדע רעוואלוציאנערע ארגאניזאציע. די מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע האבען פון אנפאנג זיך גערופען „טריגלאדיטען", דערפאר, וואס זיי האבען זיך אזוי קונציג אין פארלויף פון יאהרען אויסבאהאלטען פון דער פאליציי אין פארבארגענע פלעצער, פונקט ווי די „טריגלאדיטען", די אוראלטע אינאווינער פון די הייליגן פלענען מיט טויזענטער יאהרען צוריק זיך אויסבאהאלטען פון די ווילדע חיות. מיט זונדעלעוויטש'ען איז נאטאנסאן דאן פערזענליך ניט געווען באקאנט. ער האט אבער געהערט וועגען איהם פון אייניגע רעוואלוציאנערען אין פעטערבורג. האט ער באשלאסען אומבאדינגט איהם צוציהען צו דער נייער ארגאניזאציע און ער איז דעריבער געקומען קיין קעניגסבערג אום פערזעליך איבערצוריידען מיט איהם וועגען דעם.

זונדעלעוויטש איז גלייך צוגעשטאנען צו דער נייער ארגאניזאציע און איז געווארען אייניר פון איהרע וויכטיגסטע טוער. ער איז געווארען דער הויפט פון דעם „געהיים־דעפארטמענט" אדער, ווי די רעוואלוציאנערען פלענען איהם רופען, דער „מיניסטער פון

אויסערען" פון דער רעוואלוציאנערער ארגאניזאציע. ניט איין צעהנ־
דליג רעוואלוציאנערען, וואס די רוסישע רעגירונג האָט ווי מיט ליכט
ארומגעזוכט, האָט זונדעלעוויטש אריבערגעפיהרט איבער'ן גרעניץ.
ער האָט אין יענער צייט אויך אריינגעשמוגלט מאסען אונלענאלע
ליטעראטור און פארשידענע מאטעריאלען פאר געהיימע דרוקערייען.
א חוץ דעם האָט ער זיך אויך באטייליגט אין אלע אנדערע ריזיקא־
לישע אונטערנעמונגען פון דער רעוואלוציאנערער ארגאניזאציע. אזוי,
צום ביישפיל, האָט ער דעמזעלבען יאָהר, וואס ער האָט זיך אנגע־
שלאָסען אן נאטאנסאנ'ס ארגאניזאציע, זיך באטייליגט אין דער בא־
פרייאונג פון דעם באריהמטען רעוואלוציאנער פיאָטר קראָפאָטקין פון
פעטראָפאוולאָווסקער פעסטונג. דערנאָך האָט ער אנטיילּ גענומען אין
דער ערמאָרדונג פון דעם צאר'ס ליבלינג, דעם שעף פון די זשאנ־
דארען גענעראלּ מעזענצאָוו (מעזענצאָוו'ן האָט דערשטאָכען מיט א
קינזשאלּ אויפ'ן מיטען גאַם אין פעטערבורג דער באריהמטער רעוואלו־
ציאָנער קראָוטשינסקי־סטעפניאָק). זונדעלעוויטש האָט אויך אנטיילּ
גענומען אין דעם פארזוך, וואס איז געמאכט געווארען צו טויטען
מעזענצאָוו'ס נאכפאלגער, דעם גענעראלּ דרעגנטעלּ.

אין יאָהר 1878, ווען די רעוואלוציאָנערען האָבען אין פעטער־
בורג געגרינדעט דעם רעוואלוציאָנערען זשורנאלּ „זעמליא אי וואָליא"
(ערד און פרייהייט), האָט די ארגאניזאציע פון די „טריגלאָדיטען"
באקומען דעם נאָמען „זעמליא אי וואָליא". אין דער „זעמליא אי
וואָליא" איז זונדעלעוויטש געווען באוואוסט אונטער'ן נאָמען „מוישע".
די אנדערע מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע האָבען זעהר שטארק
געהאלטען פון „מוישען". דער באריהמטער רעוואלוציאָנער לעוו דייטש
דערצעהלט אין זיינע עראינערונגען, אז ווען ער איז אין יאהר 1878
געזומען קיין פעטערבורג און ער האָט זיך געטראָפען מיט די דאר־
טיגע רעוואלוציאָנערען, פלעגט ער פון זיי אויף שריט און טריט הערען:
„מען דארף פרעגען ביי מוישען", „לאָמיר אָפאָרשט הערען, וואָס
מוישע האָט וועגען דעם צו זאָגען", „עס איז אינטערעסאַנט צו הערען
פריהער מוישע'ס מיינונג וועגען דעם", א. אז. וו.

„איך האָב זיך פאַרגעשטעלט, שרייבט דייטש, אז „מוישע" מוז
זיין א איד א ריז. איך בין דעריבער איבעראשט געווארען, ווען
איך האָב דערזעהן זונדעלעוויטש'ן. איך האָב פאר זיך דערזעהן א
אידישען יונגענמאנטשיק, א קליין־געוויקסיגען. דער יונגערמאנטשיק
האָט אָבער אויף מיר געמאכט א גאנץ גוטען איינדרוק. דאָס איז
געווען א שהנער יונגערמאן, מיט א פרישען קאָליר אויפ'ן געזיכט,
וועלכער איז געווען ווי איינגעפאסט אין א ראָהם, ארומגערינגעלט מיט
א טונקעלער בערדעלּ. פון אונטער'ן שטערן האָבען געפינקעלט א

פאר ליבליכע אויגען און אויף די ליפען האָט געשפּילט א סימפּאטישער שמייכעל".

שוין מיט יאָהרען פריהער האָבען אייניגע רעוואָלוציאָנערע קרייזלעך געפּרוּבירט גרינדען אין דער אָדער יענער שטאָט פון רוסלאַנד א געהיימע דרוקערייי אויף צו דרוקען רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור. אָבער די אַלע דרוקעריייען זיינען געווען זעהר ניט פּאַלקאָמענע. און זיי האָבען זיך געווענליך געהאַלטען א גאַנץ קורצע צייט. די פּאַליציי פלעגט שנעל אויספּיאָנירען די דרוקעריי און אַרויסשיקען די מענשען, וואָס האָבען אין זיי געארבייט. דערביבער זיינען די מעהרסטע רעוואָלוציאָנערען געקומען צום שלוס, אז עס האָט קיין זינען ניט צו פּרוּבירען אוועקשטעלען נייע געהיימע דרוקעריייען אין רוסלאַנד, ווייל קיין גרויס נוצען קען מען פון דעם סאַי ווי סאַי ניט האָבען. מען פאַרלירט בלויז דורך דעם א סך מענשען. די נויטווענדיגקייט אין רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור איז אָבער געוואַקסען מיט יעדען טאָג. זונדעלעוויטש האָט דעם אויסלענדישען טראַנספּאָרט אוועקגעשטעלט זעהר גוט. אָבער די ליטעראַטור, וואס מען האָט געבראַכט פון אויסלאַנד איז געווען ניט מעהר ווי א טראָפּען אין ים. „מוישע" איז דעריבער געקומען צו דער איבערצייגונג, אז מען מוז זעהן שאפען אן אייגענע געהיימע דרוקערייי אין פּעטערבורג, וואו מען זאָל קענען דרוקען ניט נאָר פּראָקלאַמאַציעס, נאָר אויך בראָשורען. די אנדערע מיטגלידער פון דער „זעמליא אי וואָליא" האָבען פון אָנפאַנג חוזק געמאכט פון זיינע פלענער. אָבער דאָס האָט איהם ניט ענטמוטיגט. ער האָט אין אויסלאַנד זיך אויסגעלערענט זעצען, האָט אַליין געבראכט צו פיהרען אלץ, וואָס איז נויטיג פאר א דרוקעריי, האָט אויסגעלערענט א פאַר אנדערע חברים זעצען און האָט אינגיכען אנגעפאנגען דרוקען בראָשורען און שפּעטער אויך א צייטונג. א גרויסע צייט האָט אין יענער געהיימער דרוקעריי גערבייט אויך די שפּעטער באריהמט געוואָרענע רעוואָלוציאָנערקע וואַרא זאַסוליטש. פיר יאָהר נאָכאַנאַנד האָט די פּאָליציי איבערגעקראָכט נאָנץ פּעטערבורג, זוכענדיג די געהיימע דרוקערייי און האָט זי ניט געקענט געפינען. ענדעקט געווארען איז די דרוקערייי דורך א נאַרישען צופאל.

זונדעלעוויטש האָט שפּעטער ארויסגעפיהרט פון רוסלאַנד וואַרא זאַסוליטש, וועו די זשאַנדאַרען האָבען איהר באַפרייט פאר מאָנען א פּאַרזוך צו טויטען דעם דאמאלסדיגען פּעטערבורגער גראָדאָנאטשאַלניק גענעראל טרעפּאָוו. ער האָט אויך ארויסגעפיהרט דייטש'ען און זיינע חברים סטעפּאַנאָוויטש'ען און באָכאַנאָווסקי'ן, וועלכע זיינען אויף א קונציגען אופן אנטלאָפען פון קיעווער טורמע, וואו זיי זיינען געזעסען וואַרטענדיג אויפ'ן משפט. דער גרויסט וואָלט זיכער זיי פּאַראורטיילט אויף

לאנגע יאהרען קאטארגע. צוליב זיין ארט ארבייט האָט זונדעלעוויטש שטענדיג געהאלטען אין ארומפאהרען. דער אידישער רעוואלוציאנער אסיף אפּטעקמאן דערצעהלט אין זיינע אראינערונגען, אז וועז א מיט־גליד פון דער ארגאניזאציע האָט אמאל געפרעגט: וואו וואוינט זונ־דעלעוויטש? האָט מען איהם געענטפערט: „אין וואגאן פון דריטען קלאס".

יאכעלסאן, וועלכער האָט ארויסגעהאלפען זונדעלעוויטש'ן אין דער ארבייט, דערצעהלט, אז די מעהרסטע קאנטראבאנדיסטען האבען זיך געפונען אין דער שטעטל שירווינט, סואוואלקער גובערניע. כדי צו קומען אהין, האָט מען בעדארפט ארפאנגען פון צוג מיט א פאר סטאנציעס פאר ווערשבלאוא און פון דארטען צופאהרען מיט א פוהר. דארט פלענט מען זיך טרעפען מיט די קאנטראבאנדיסטען. דער הויפט פון די קאנטראבאנדיסטען איז געווען א איד מיט'ן נאמען זלמן. זלמן'ס נאנצע פאמיליע האָט זיך באשעפטיגט מיט קאנטרא־באנד. נאכדעם ווי א פאר בארימטע רעוואלוציאנערען זיינען אין יאהר 1880 ארעסטירט געווארען אויפ'ן גרעניץ, איז זלמן אנטלאפען אין אמעריקע. זיין זוהן, וועלכער האָט געארבייט מיט איהם צוזאמען, האָט נאך פריהער געמוזט אנטלויפען. זלמן האָט גוט געוואוסט, אז די פארבאטענע ביכלעך זיינען זעהר א געפעהרליכע סחורה. דאך פלענט ער זיי ארויבערפיהרען איבער דער גרעניץ און ער האָט זאנאר אליין א פאר מאל זיי אפּגענפיהרט קיין ווילנע און אפילו קיין פע־טערבורג. מיט זיין הילף האָט עם זונדעלעוויטש געבראכט קיין רוס־לאנד צוויי דרוקערייען און שפעטער אפילו דינאמיט.

זונדעלעוויטש פלענט אליין פאהרען אפט קיין שירווינט. וויכ־טיגע רעוואלוציאנערען, וואס זייער לאנג איז געווען געפעהרליך, פלענט זונדעלעוויטש אויך באגלייטען איבער'ן גרעניץ. ער פלענט אויך קומען איבערנעמען די וויכטיגע רעוואלוציאנערען, וואס פלענען קומען פון רוסלאנד. זונדעלעוויטש האָט די קאנטראבאנדיסטען גע־צאהלט א קלענערען פרייז, ווי זיי פלענען פריהער באקומען, אבער זיי זיינען געווען צופריעדען פון איהם, ווייל ער האָט זיי צוגעשאפט א סך ארבייט. ער איז גענאנגען אנגעטאן זעהר ארים און האָט אויסגעזעהן ווי אן איינפאכער ארימער איד. ער האָט בכיון געהאלטען ביי זיך אין טשעמאדאן א פאר תפילין. קיינער פון די קאנטראבאנדיסטען האָט ניט געוואוסט זיין אמת'ן נאמען. די קאנטראבאנדיסטען האבען ניט געקענט פארשטעהן, פאר וואס ער באשעפטיגט זיך מיט אזא געפעהרליכער ארבייט. „ער מוז א סך פארדינען דערביי?" האָט זלמן אמאל גע־פרענט יאכעלסאן'ען. זונדעלעוויטש איז פאר זיי געווען א רעטענויש, אבער זיי האבען געהאט צו איהם דעם גרעסטען רעספעקט און צוטרוי. זונדעלעוויטש פלענט, ווי נעזאגט, זיך באטיליגען אין די ריזי־

קאליסטע רעוואלוציאנערע אונטערנעמונגען. ער האָט זיך ניט אפּ־
געשראקען פאר קאטאַרגע און אפילו ניט פאר טויט־שטראָף. ער
פלעגט ניט נאָר שטענדיג געבען פראקטישע עצות, נאָר ער פלעגט
אויך דער ערשטער נעהן אין פייער. דערביי פלעגט ער זיך ניט
קאָכען, ניט אויפרעגען. ער פלעגט אלץ טאָן קאלטבלוטיג און מיט
א זיכערהייט, פונקט ווי עס וואלט זיך געהאנדעלט וועגען געווענליכע
זאכען, וואס זיינען ניט פארבונדען מיט קיין געפאהר.

4

אין יענע יאָהרען האָבען די רוסישע סאָציאליסטען געהאלטען
פאר זייער הויפט־אויפגאבע צו פיהרען א פראָפאגאנדע און אגיטא־
ציע צווישען די פויערים מיט'ן צוועק ארויסצורופען אן אויפשטאנד
אום צו פארווירקליכען די „וואונשען פון פאלק". זיי האָבען זיך
דעריבער גערופען „נאראדניקעס" (פון דעם וואָרט „נאראָד", פאלק).
די מיטגלידער פון דער „זעמליא אי וואָליא", צו וועלכער זונדעלע־
ווייטש האָט געהערט, זיינען אלע געווען „נאראדניקעס" אדער „פאלקס־
טימלער". זיי האָבען געגלויבט, אז דער רוסישער פויער האָט א גע־
באָרענע נייגונג צום סאָציאליזם און עס איז גענוג נאָר צו עפענען
איהם די אויגען און ער וועט גלייך מאכען אן אויפשטאנד, וועט
אראָפווארפען פון זיך דעם יאָך פון אלע זיינע אונטערדריקער און וועט
גלייך איינפיהרען א סאָציאליסטישע געזעלשאפט. די מעהרסטע מיט־
גלידער פון דער „זעמליא אי וואָליא" האָבען ארומגעוואנדערט פון
דאָרף צו דאָרף און געפרובירט פיהרען צווישען די פויערים א רעווא־
לוציאנערע פראָפאגאנדע. די פראָפאגאנדע אָבער איז געפאלען אויף
א שטיינערנעם באָדען. זונדעלעוויטש איז געווען איינער פון די
ערשטע, וואס האָט איינגעזעהן, אז די פראָפאגאנדע צווישען די פוי־
ערים איז אן ארויסגעוואָרפענע ארבייט און זי וועט צו קיין גוטעם
ניט פיהרען. עס איז בלויז א שאָד, וואס מען פארלירט אומזיסט אזוי
פיל מענשען. אין היפּך צו אלע אנדערע פיהרער און אקטיוויסט
טויער פון דער „זעמליא אי וואָליא" האָט זונדעלעוויטש ניט נאָר
ניט ארויסגעוויזען קיין שום באַניידסטערונג פאר'ן רוסישען פויער, נאָר
ער האָט נאָך, פארקעהרט, אין געשפּרעכען מיט די נאָהענטע חברים
שטענדיג באָטאָנט, אז דער רוסישער פויער איז שרעקליך פראָסט און
אונווויסענד, אז ער האָט ניט קיין שום נייגונג ניט צום סאָציאליזם
און ניט צו רעווא̈לוציע.

די „נאראָדניקעס" זיינען געווען אָנהענגער פון דעם אנארכיסט
מיכאַיל באקונין, און אלס אזעלכע האָבען זיי ניט נאָר ניט גע־
האלטען פאר נויטיג אויסצוקעמפען פאָליטישע פרייהייט פאר רוסלאנד,
נאָר זיי זיינען, אין טעאָריע וווינגסטענס, אפילו געווען נעגען דעם, אז

מען זאל קעמפען פאר א „בורזשואזער קאנסטיטוציע", דערפאר וויל דאס קען שטערען דעם קאמף פאר „אמת'ער פרייהייט", פאר'ן סאציאליזם.

דייטש דערצעהלט, אז ער און זיינע חברים זיינען דעריבער שטארק ענטוישט געווארען, וועז זיי האבען אין יאהר 1878 צום ערשטען מאל דערהערט פון „מוישען", אז א בורזשואזע קאנסטיטוציע איז גאר ניט אזוי שלעכט און אז די רוסישע רעוואלוציאנערען דארפען אויפגעבען די ארבייט צווישען די פויערים און אנפאנגען א דירעקטען רעוואלוציאנערען קאמף געגען דער רעגירונג מיט'ן צווק צו דער־שלאגען זיך א קאנסטיטוציע פאר רוסלאנד.

נאך מעהר ערשטוינט זיינען זיי געווארען, וועז „מוישע" האט זיי ערקלערט, אז ער איז אן אנהענגער פון די דייטשע סאציאל־דעמא־קראטען.

אזוי ווי זונדעלעוויטש'ן איז אויסגעקומען זעהר אפט צו פאר־ברענגען אין דייטשלאנד, פלענט ער דארט באזוכען סאציאליסטישע פארזאמלונגען, פלענט לעזען די סאציאליסטישע צייטונגען און זשור־נאלען און טרעפען זיך אפט מיט פארשידענע דייטשע סאציאל־דעמא־קראטען. א דאנק דעם איז ער גוט באקאנט געווארען מיט דער דיי־טשער ארבייטער באוועגונג און איז געווארען איהרער א באגייסטערטער פארעהרער.

אין זומער פון יאהר 1878 איז זונדעלעוויטש שוין געווען איינער פון די ערשטע „זעמלעוואלצעס", וואס האט אפען אנגעפאנגען פרע־דיגען, אז די רעוואלוציאנערען זאלען אנפאנגען אן ענערגישען קאמף פאר פאליטישע פרייהייט. און פאליטישער קאמף האט אונטער די דאמאלסדיגע באדינגונגען אין רוסלאנד פאר זונדעלעוויטש'ן און זיי־נע חברים ניט געקענט מיינען קיין אנדער זאך ווי טעראר. זונדעלע־ווישט איז געווען איינער פון די ערשטע אנהענגער פון „טעראריסטישער טעטינקייט" אלס א מיטל צו דערשלאגען זיך פאליטישע פרייהייט אין רוסלאנד. אויפ'ן פויער האט ער ניט גלייבט קיין שום האפנונגען. ער האט ניט נעגלויבט, אז דער פויער איז אן איינגעבוירענער סאציא־ליסט און אויך ניט, אז דער פויער קען אויסקעמפען פאליטישע פרייהייט אין רוסלאנד. דער רוסישער ארבייטער קלאס, ווידער, איז דעמאלט נאך געווען קליין אין צאל און פונקט אזוי אום־וויסענד ווי דער פויער. זונדעלעוויטש האט דעריבער נעהאלטען, אז נאר דורך סיסטעמאטישע טעראריסטישע אקטען נעגען די העכערע פאר־שטעהער פון דער מאכט קען מען צווינגען דעם צאר, אז ער זאל געבען פאליטישע פרייהייט דעם פאלק.

„קוסענדיג אויף מוישע'ס גוט־מוטיגען פנים, — שרייבט דייטש, — מיט די ווייכע נעזיכטסציגען און די קלוגע אויגען, וואלט א זיי־

טיגער מענש נאר ניט געקענט זיך פארשטעלען, אז ער האט דאָ פאר זיך א מאן מיט א זעלטענעם מוט, א געוואנטען רעוואלוציאנער, וואס האט ערקלערט א בלוטיגע מלחמה דעם מעכטיגסטען זעלבסט־הערשער, וועלכער האט אונטער זיך מיליאנען סאלדאטען, פאליציי, זשאנדארען א. א."

אין זומער פון 1878 האט שוין זונדעלעוויטש געהאט אייניגע אנהענגער צווישען די זעמלעוואלצעס. די מערהייט אבער מיט געזרג פלעכאנווינען אין דער שפיץ האט, ווי פריהער, גערופען די רעוואלוציאנערען צו „גהן אין פאלק", ד. ה. פראפאגאנדירען די אידעען פון אן אויפשטאנד צווישען די פויערים און די שטאטישע ארבייטער.

אין גיכען איז קיין פעטערבורג אנגעקומען פון סאראטאוו א רעוואלוציאנער מיט'ן נאמען סאלאוויאוו, וועלכער האט מיט א יאהר פריהער זיך אוועקגעלאזט צוזאמען מיט וועראַ פיגנער, ניקאלאי מאַרָאַזאוו און אנדערע זעמלעוואלצעס צו פיהרען א רעוואלוציאנערע פראפאגאנדע אין דארף. פונקט ווי זונדעלעוויטש און אייניגע אנדערע האט אויך סאלאוויאוו זיך איצט איבערצייגט, אז אונטער די עקזיסטירענדע אומשטענדען איז קיין שום פרידליכע פראפאגאנדע צווישען פאלק ניט מעגליך. קיין פעטערבורג איז ער געקומען מיט'ן געדאנק צו דערשיסען דעם קיסר. זונדעלעוויטש, מאראזאוו און אייניגע אנדערע רעוואלוציאנערען זיינען געווען איינשטימיג מיט סאלאוויאוו'ן. פלעכאנאוו אבער איז ארויסגעטראטען געגען דעם פלאן. דעם 2טען אפריל 1879 האט סאלאוויאוו געשאסען אויף אלעקסאנדער דעם צווייטען, וועלכער איז ארויס פון פאלאץ. די קויל האט אבער דעם קיסר ניט געטראפען. נאך סאלאוויאוו'ס אטענטאט האבען זיך די מיינונגס־פארשיידענהייטען אין דער „זעמליא אי וואליא" נאך מעהר פארשטארקט. זונדעלעוויטש, אלעקסאנדער מיכאילאוו, קוויאטקאווסקי, ניקאלאי מאראזאוו, אסינסקי און א פאר אנדערע האבען ארגאניזירט אן אייגענע גהיימע ארגאניזאציע אין דער פארטי, פון וועלכער די איבעריגע מיטגלידער פון דער פארטי האבען ניט גע־וואוסט. זיי האבען זיך א נאמען גענעבען „איספאלניטעלני קאמי־טעט" (אויספיהר־קאמיטעט). זיי האבען געהאלטען, אז אהן פאלי־טישער פרייהייט איז קיין שום סאציאליסטישע טעטיגקייט צווישען פאלק ניט מעגליך. דעריבער האבען זיי זיך געשטעלט אלס זייער אויפגאבע פריהער פון אלץ דורך טעראר צו צווינגען דעם קיסר אויך צופיהרען א פרייע קאנסטיטוציאנעלע ארדנונג אין לאנד. פלעכא־נאוו אבער און די אנדערע פארשטעהער פון דער קאנספיראטיוועראר ריכטונג האבען נעגלויבט אין דער מעגליכקייט פון „א פאלקס־אויפ־שטאנד, וואס זאל גלייכצייטיג מיט דעם עקאנאמישען יאך אויך צו־ברעכען די אלטע פאליטישע פארמען". זונדעלעוויטש און זיינע

חברים האָבען געשטרעבט צו קאָנצענטרירען אלע רעוואָלוציאָנערע כחות אין די נרויסע שטעדט. פלעכאנאָוו, ווידער, און זיינען אנדערע האָבען נערופען צוריק אין דאָרף.

זונדעלעוויטש און זיין נרופּע האָבען נעוואוסט, אז אין פאר־שיידענע ווינקלען פון לאנד זיינען פאראן מעהרערע רעוואָלוציאָנערען, וועלכע אנערקענען די נויטוועגדיגקייט פון פאָליטישען טעראָר אלס א מיטעל צו ערראָבערען פאָליטישע פרייהייט אין לאנד. האָבען זיי באשלאָסען איינצורופען א נעהיימען צוזאמענפאָהר פון אט די אלע רעוואָלוציאָנערען מיט'ן צוועק אויסצוארבייטען א פלאָן פון סיסטע־מאטישען טעראָר. אזא צוזאמענפאָהר איז טאקע אָפּנעהאלטען נע־ווארען אין זומער פון 1879 אין דער שטאָדט ליפּעצק, טאמבאָווער נובערניע. דאָרט זיינען אויך נעווען אייניג רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען ניט באלאָנגט צו דער „זעמליא אי וואָליא", ווי אנדרעי זשע־ליאבאָוו, ווערא פיגנער, ניקאָלאי קאָלאָדקעוויטש, גריגאָרי נאָלדע־בערג א. א.

דער צוזאמענפאָר האָט באשלאָסען אָנצוגעהן ווייטער מיט דער פאָרבריטונג פון אן אטענטאט אויפ'ן קיסר, אפילו אויב די מאָי־ריטעט פון דער „זעמליא אי וואָליא" וועט זיין נעגען דעם.

זונדעלעוויטש האָט זיך אונטערגענומען צו ברענגען פאר דעם צוועק דינאָמיט פון אויסלאנד און ער האָט טאקע דעם דינאָמיט נע־קראָגען. עס איז איהם אָבער נעווען שווער אריבערצופיהרען דעם דינאָמיט איבער'ן גרעניץ. ביי דער קלענסטער אונפאָרזיכטיגקייט האָט דער דינאָמיט נעפּלאָצט אויפרייסען. האָבען די רעוואָלוציאָנערען שפּע־טער באשלאָסען צו פּראָדוצירען דעם דינאָמיט אין רוסלאנד נופּא. צוויישען די מיטגלידער פון דער ארנאניזאציע זיינען נעווען א פאָר נוטע כעמיקער — ווי קיבאלטשיטש, לעוו זלאטאָפּאלסקי, איסאיעוו, האָט מען זיך נענומען אויף די קאָנספּיראטיוועל קווארטירען פון פע־טערבורג פּראָדוצירען דינאָמיט. דאָס איז אויך נעווען נעפּעהרליך און א פאָר מאל האָבען טאקע פאסירט קלייניע אויפרייסען, ביי וועלכע עס זיינען לייכט פּאָרוואונדעט נעווארען די טעכניקער.

די איבעריגע מיטגלידער פון דער „זעמליא אי וואָליא", וואָס זיינען ניט נעווען איינשטימיג מיט דער טעראָריסטישער טאקטיק, האָבען פּראָטעסטירט נעגען דעם, וואָס זונדעלעוויטש און זיינע חברים נרייטען צו א נייעם אטענטאט אויפ'ן קיסר. כדי צו שליכטען איינמאל פאר אלע מאל די שטרייט־פראָגען, איז אייגבארופען נעווארען א צווייטער צוזאמענפאָהר אין דער שטאָדט ווארשעניזש פון אלע טעטיגע מיטגלידער פון דער ארנאניזאציע. אויף יענעם צוזאמענפאָהר איז אנגענומען נעווארען א פשרה־רעזאָלוציע, וועלכע האָט ערקלערט, אז די הויפּט־ארבייט פון דער פּארטיי דארף זיין די אגיטאציע צווישען

די פּוּיערים. צו דער זעלבער צייט אָבער איז אויך ערלויבט ווייטער אָנצוגעהן מיט דער פּאַרבריי־טונג צום אָטענטאָט אויפ'ן קיסר.

די רעזאָלוציע האָט ביידע צדדים ניט צופרידענגעשטעלט. עס איז באלד קלאָר געוואָרען אז די ביידע ריכטונגען קענען ווייטער ניט געהן צוזאמען און אז א שפּאַלטונג אין דער פּארטיי איז אונפאר־מיידליך. זונדעלעוויטש איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט פּאַר־געלעגט, אז אזוי ווי ביידע צדדים קענען זיך ניט איינigען, זאָלען זיי זיך צושייד־ען. עס איז באשלאָסען געוואָרען, אז יעדער צד זאָל אויסקלייבען פון זיך דריי פּאַרשטעהער און די זעקס זאָלען באטראכטען די נאָנצע לאָגע. דערביי איז אָפּגעמאכט געוואָרען, אז ווי אזוי די זעקס וועלען באשלאָסען, אזוי וועט עס בלייבען. פון די טעראָריסטען זיינען אויסגעקלייבען געוואָרען זונדעלעוויטש, לעוו טיכאָמיראָוו און אלעק־סאַנדער מיכאילאָוו, פון דעם אַנדערען צד — סטעפּאַנאָוויטש, פּאָפּאָוו און פּרעאָבראַזשענסקי. די זעקס האָבען זיך באראָטען און האָבען אויף א פּרידליכען אופן זיך געאיינigט, אז די אָרגאַניזאַציע זאָל זיך שפּאלטען אין צוויי אָרגאַניזאַציעס: אין „טשאָרני פּערעדיעל" און „נאָראָדנאיא וואָליא". אין דער ערשטער זיינען פּאַרבליבען פּלעכא־נאָוו, דייטש, סטעפּאַנאָוויטש, ווערא זאסוליטש א. א. צו דער „נאָראָד־נאיא וואָליא" זיינען צוגעשטאַנען זונדעלעוויטש, טיכאָמיראָוו, מיכאי־לאָוו, מאָראָזאָוו, ווערא פיגנער, סאָפיע פּעראָווסקאיא און א רייהע אַנדערע טעראָריסטען, ווי זשעלייאַבאָוו, פּראָלענקא, קאָלאָדקעוויטש און אַנדערע, וואָס האָבען פּריהער צו דער „זעמליא אי וואָליא" ניט געהערט.

5.

די „נאָראָדנאיא וואָליא" האָט זיך געשטעלט אלס איהר הויפּט־אויפּנאַבע דורך דער ערמאָרדונג פון איין צאר נאָכ'ן צווייטען צו דערשלאָגען זיך א קאָנסטיטוציע אין רוסלאַנד.

דער הויפּטישער קאָמיטעט, וואָס די מיטגלידער פון „אויספּאָל־ניטעלני קאָמיטעט" פון דער „נאָראָדנאיא וואָליא" האָבען אין פּאַר־לויף פון צוויי יאָהר צייט געפּיהרט געגען דעם צאריש־ען רעזשים, האָט צו זיך קיין גלייבען ניט אין דער געשיכטע. די קלייניע גרופּע ענטוזיאַסטישע רעוואָלוציאָנערען און אידעאַליסטען, וואָס האָבען בא־שלאָסען צו אָפּפערען מיט זייערע לעבענס פּאַר דער פּריהייט פון רוסישען פּאָלק, האָבען מיט זייערע בישפּיללאָזע העלדענטאַטען אויפ־גערודערט די גאַנצע וועלט און האָבען אַנגעיאָגט א טויט־שרעק אויף אלע טיראַנען פון דער וועלט.

זונדעלעוויטש איז געווען איינער פון די סאַמע אקטיווסטע מיטגלידער פון „אויספּאָלניטעלני קאָמיטעט". ער האָט זיך באטיי־

ליגט אין אלע געפעהרליכסטע אונטערנעמונגען פון דער פארטיי. ער האט נעהאלטען אין איין ארומפאהרען איבער רוסלאנד און פון רוסלאנד קיין אויסלאנד און צוריק. אזוי ווי ער האט זיך שטארק פאראינטערעסירט אין דער פראגע וועגען צענטראליזירטע רעוואלוציאנערע ארגאניזאציעס, האט ער אנגעפאנגען אפט צו באזוכען די פעטערבורגער עפענטליכע ביבליאטעק כדי צו שטודירען די דאזיגע פראגע פון פארשידענע ביכער. איינמאל, וועז ער האט נעענדיגט לייענען אזא ארוים אין קאריד'אר אנטאן דעם מאנטל, האט דער שווייצער איינגעלאדען איהם אריינצוקומען אין א געווייסען צימער. וועז ער איז אריינגעקומען אהין, האט ער דערזעהן דארט פאליציי, וועלכע האט איהם באזוכט. און אזוי ווי מען האט ביי איהם אין מאנטל געפונען א פאר אונלענגלע אויסגאבען, האט מען איהם גלייך ארעסטירט. שפעטער האט זיך ארויסגעוויזן, אז געווכט האט די פאליציי נאר ניט איהם, נאר עמיצען אנדערש. מיט א פאר טעג פריהער האט איינער פון די באזוכער פון ביבליאטעק אויסגעלענט דארט אויף די טישען א פראקלאמאציע. מען האט וועגען דעם גלייך געגעבען צו וויסען דער פאליציי און די פאליציי האט געהייסען די שווייצארען פון דער ביבליאטעק ארומזוכען די קעשענעס פון די מאנטלען פון אלע באזוכער. זונדעלעוויטש, וועלכער איז שטענדיג געווען אזוי פארזיכטיג, האט דעם מאל צום אומגליק פארגעסען וועגען דער „טריפ'ער" ליטעראטור, וואס האט זיך צופעליג פארוואלגערט ביי איהם אין מאנטל-קעשענע. פאר פארשפרייטען אונלענלע ליטעראטור האט מען אין יענע יאהרען זעהר שטרענג באשטראפט. מען האט איהם באלד אריבערגעפיהרט אין דער פעטראפאוולאווסקער פעסטונג. אבער זונדעלעוויטש איז נעווען אויפ'ן זיבעטען הימל, וואס מ'באשולדיגט איהם אין אזא „נישטיגען" פארברעכען און נישט אין באטייליגען זיך אין דער טעראריסטישער ארבייט, פאר וועלכער עס האט נעקומט טויט-שטראף. ער איז נעווען זיכער, אז די פאליציי האט קיין אהנונג ניט וועגען זיין אמת'ער ראלע אין דער רעוואלוציאנערער באוועגונג. און ער וואלט ווירקליך אפ-נעקומען מיט א לייכטער שטראף, וועז ער וואלט ניט נעווארען א קרבן פון פארראט.

צווישען די אקטיוויע מיטגלידער פון דער „נאראדנאיא וואליא" איז נעווען א אידישער רעוואלוציאנער פון קיעוו מיט'ן נאמען גרינבערי נאלדענבערג. דער גאלדענבערג האט מיט א קורצער צייט פריהער דער'הרג'עט דעם כארקאווער גובערנאטאר פירשט קראפאטקין. אין א קורצער צייט ארום איז נאלדענבערג ארעסטירט געווארען. זיצענדיג אין טורמע האט ער א סך נאכנעטראכט און איז נעקומען צום שלום, אז דער פאליטישער טעראר איז שעדליך און אז דורך טעראר וועט

מען קיין פאליטישע פרייהייט ניט אויסקעמפען. די כיטרע זשאנ־דארעס האבען איהם געגומען באארבייטען, אז ער זאל דערצעהלען אלעס, וואס ער ווייס וועגען דער טעטיגקייט פון דער רעוואלוציאנערער ארגאניזאציע. זיי האבען איהם פארזיכערט, אז זיינע חברים וועלען דערביי ניט ליידען. גאלדענבערג האט זיך געלאזט אינרעידען און האט אננעשריבען א גרויסען „וידוי", אין וועלכען ער האט ארויס־געגעבען אלע סודות פון דער ארגאניזאציע. גאלדענבערג האט אין זיין „וידוי" זעהר פיל פלאץ אפגעגעבען זונדעלעוויטש'ען. ער האט איהם געלויבט אין הימל אריין און דערצעהלט וועגען זיין פיל־זייטיגער רעוואלוציאנערער טעטיגקייט. די זשאנדארעס, וועלכע האבען פריהער קיין אהנונג ניט געהאט וועגען זונדעלעוויטש'ס ראלע אין דער באווענונג, האבען זיך איצט אלעס דערוואוסט. איצט איז שוין זונדעלעוויטש אליין און אויך זיינע פרייַנד געווען זיכער, אז מען וועט איהם אויפהענגען.

וועז זונדעלעוויטש איז געזעסען אין פעטראפאוולאווסקער פעס־טונג, וואו־ענדיג אויפ'ן משפט, זיינען צו איהם איינמאל געקומען דער פראקוראר דאברושינסקי, וועלכער האט עס אריינגעפאנטערט גאלדענבערג'ן אין דער פאליציישער נעץ, און פאן־פלעווע, וועלכער איז דעמאלט געווען דער הויפט פון דער פאליטישער געהיים־פאליציי, און האבען ערקלערט, אז גאלדענבערג וויל ניט אנדערש זעהן זיך מיט דעם ארעסטירטען קוויאטקאווסקי'ן אדער מיט איהם, מיט זונ־דעלעוויטש'ן. זיי וויל־ען דעריבער וויסען, צי זונדעלעוויטש וועט זיך וועלען באגעגענען מיט גאלדענבערג'ן, אויב מען זאל גאלדענ־בערג'ס פארלאנג באוויליגען. זונדעלעוויטש האט איינגעווילינט צו טרעפען זיך מיט גאלדענבערג'ן. אט וואס זונדעלעוויטש אליין האט אין א בריף צו דייטש'ן שפעטער דערצעהלט וועגען אט דער בא־גענעניש:

„מיר האט זיך נעדוכט, אז דאס וועט זיין צוועקמעסיג צוליב דעם, וואס איך וועל קענען אריינטראגען אייניגע ענדערונגען אין גאלדענבערג'ס אויסזאגונגען. אבער אזוי וויי עס איז אריבער א פאר מאנאטען און איך האב מעהר נאכנישט געהערט וועגען דער פראגע, האב איך באשלאסען, אז זי איז אראפגענומען געווארען פון טאג־אדרדנונג. וועז מען האט מיר געבראכט אין צימער אויף א פארהער און איך האב דאדט דערזעהן גאלדענבערג'ן, איז עס געווען פאר מיר אונערווארטעט. דער צימער איז געווען זעהר א גרויסער און וועז מיר זיינען נעשטאנען אין איין ווינקעל, האבען מיר נעקענט רייַדען אזוי, אז דאברושינסקי און פלעווע, וועלכע זיינען ארומגע־גאנגען איבער'ן צימער, זאלען ניט הערען אונזער געשפרעך, וועז זיי האבען זיך געפונען אין צווייטען ווינקעל פון צימער.

„נאָלדענבערג האָט מיר געזאָגט, אז דאָברושינסקי האָט איהם אומגליקליך געמאכט, אז ער האָט באשלאָסען צו באגעהן זעלבסט־מאָרד און אז ער האָט אויסגעארבייט פאר דעם א באשטימטען פלאן. איך האָב איהם געראטען יעדענפאלס פאר'ן משפט דאָס ניט צו טאָן, ווייל אויפ'ן משפט ווערט ער קענען ענדערען אָדער צוריקציהען דעם אָדער יענעם טייל פון זיינע אויסזאָגונגען. עס האָט מיר אויסגעקוקט, אז ער שטימט אין מיט מיר, און איך בין שפעטער געווען איבערראשט, ווען איך האָב אין באשלדיגונגס־אקט דערזעהן, אז נאָלדענבערג'ן רופט מען ניט ארויס אויפ'ן גריכט דערפאר, ווען ער איז שוין טויט". . .

קוויאטקאָווסקי האָט זיך אויך געזעהן מיט נאָלדענבערג'ן. קוויאטקאָווסקי'ן אליין האָט מען אויפגעהאנגען. פאר'ן טויט האָט ער געבעטען איבערגעבען אויף דער פריי, אז מען זאל נאָלדענבערג'ן ניט האלטען פאר קיין בייזווילליגען פאררעטער. נאָלדענבערג איז געווען ניט נארמאל און די זשאנדארען האָבען איהם פשוט אריינגענארט אין זאק. ווען ער האָט דערזעהן, ווען ער האָט אפגעטאָן, איז ער טאקע באגאנגען זעלבסטמאָרד אין טורמע־קאמער.

זונדעלעוויטש וואָלט זיכער אויך אויפגעהאנגען געווארען. נאָר עס האָט גראָד פאסירט, אז נאָכדעם ווי די רעוואָלוציאנערען האָבען אין נאָוועמבער 1879 און אין פעברואר 1880 געמאכט צוויי אטענטאטען אויף אלעקסאנדער דעם צווייטען (דעם ערשטען מאל איז אויפנעריסען געווארען דעם קיסר'ס צוג לעבען מאסקווע און דעם צווייטען מאל דער ווינטער־פאלאץ, ווואו דער צאר מיט דער פאמיליע האָבען זיך געפונען), האָט אלעקסאנדער דער צווייטער באשטימט דעם „ליבעראלען" מיניסטער גראף לארים־מעליקאָוו אלס דיקטאטאָר. דאָס איז גראָד אויסגעפאלען דאן, ווען עס איז פארגעקומען דער משפט איבער זונדעלעוויטש'ן און 15 אנדערע רעוואָלוציאָנערען. לארים־מעליקאָוו האָט ניט געווואלט פייערען זיין אריינטריט אין מאכט דורך מאסען־הינריכטונגען. האָט מען דעריבער נאָר צווויי פון די אנגעקלאָגטע — קוויאטקאָווסקי'ן און פרעסניאקאָוו'ן — פאר'משפט צום טויט (דעם ערשטען דערפאר, ווואָס ער האָט זיך באטייליגט אין אויפרייסען דעם ווינטער־פאלאץ, ווואו עס זיינען אומגעקומען א סך סאָלדאטען און דעם צווייטען דערפאר, ווואָס ער האָט ביים ארעסט דער'הרג'עט א פאליציימאן). זונדעלעוויטש'ן אָבער, ווועלכער האָט פערזונלעיך זיך ניט באטייליגט אין קיין מאָרד, האָט מען פאראורטיילט צו לעבענסלענגליכער קאטאָרגע.

נאָכדעם ווי ער איז נאָכ'ן משפט אפגעזעסען א יאָהר אין פעטראָפאוולאָווסקער פעסטונג שוין אלס קאטאָרזשניק, האָט מען איהם

אוועקגעשיקט אויפ'ן ווייטען סיבירישען האלב־אינזעל קארא, וואו עס האט זיך געפונען איינע פון די שרעקליכסטע קאטארזשנע טורמעס.

6.

אין פיר יאהר ארום האט מען דייטש'ען אויך פארשיקט אהין אויף קאטארגע. וועז דייטש האט אנקומענדיג קיין קארא געטראפען דארט זונדעלעוויטש'ען, האט ער איהם קוים דערקענט. אזוי שטארק האט זיך זונדעלעוויטש געענדערט פאר די זעקס יאהר צייט, וואס זיי האבען זיך ניט געזעהן. די פארב פון זיין פנים איז פארשוואונדען. ער איז געווען בלאס און אויסגעצעהרט. עס איז שוין ניט געווען די פריהערדיגע לעבעדיגקייט אין זיינע באוועגונגען און איבערהויפט אין די אויגען, וועלכע האבען אויסגעדריקט א טיפען אומעט. „אינערליך, גייסטיג איז דאס אבער געווען דער זעלבער אמאליגער זונדעלעוויטש, — שרייבט דייטש, — דער זעלטען־גוטער זונדעלעוויטש, וואס איז געווען גרייט יעדען איינעם צו העלפען מיט וואס ער האט נאר געקענט. ער איז געווען דער ליבלינג פון דער גאנצער טורמע און אלע פאליטישע ארעסטאנטען אהן אונטערשייד פון פאליטישע מיינונגען האבען זיך צו איהם באצויגען מיט'ן גרעסטען רעספעקט. אלע חברים האבען זיך מיט זיין מיינונג שטארק גערעכענט און יעדן מאל וועז מען פלענט דארפען אימיצען ערוועהלען צו פיהרען אונטערהאנדלונגען מיט דער נאטשאלסטוואס פלענט מען זונדעלעוויטש'ען ערוועהלען פאר דעם. אבער צוליב זיין באשיידענקייט פלענט זונדעלעוויטש זיך שטענדיג אפזאגען פון דעם כבוד. דערפאר אבער פלענט ער זיך קיין מאל ניט אפזאגען צו טאן די שווערסטע ארבייט, וואס איז נויטיג געווען. ער האט אלעם געטאן סיסטעמאטיש, גרינדליך און געוויסענהאפט. ער איז געווען א גוטער קוכער, א זייף־מאכער, א גערטנער, אן אייניבינדער און אזוי ווייטער, און קיינער האט פון איהם קיינמאל ניט געהערט אז ער זאל זיך באקלאגען אויף זיין שיקזאל. ער האט זיך קיינמאל אויך ניט איבערגעווארפען מיט קיין שלעכט ווארט מיט קיינעם פון די ארעסטאנטען".

וועז מאנכע פון די ארעסטאנטען פלענען אנהויבען באקלאגען זיך אויף זייער ביטערען שיקזאל, וואס זיי דארפען זייער גאנצען לעבען אפפינסטערען אין דער שרעקליכער טורמע, פלענט זונדעלעוויטש געווענליך זאגען: „קינדערלאך, קלאגט ניט, עס האט דאך געקענט זיין נאך ערגער. עס איז דאך אלץ בעסער ווי די תליה".

ער פרעזענליך האט פאר'ן טויט ניט מורא געהאט. ניט איין מאל פלענט ער פילאזאפירען פאר די חברים: „טויט־שטראף

איז נאָרניט אזוי שרעקלעך. וואָס איז דער אונטערשייד? פריהער אָדער שפעטער מוז דאָך א מענש שטאַרבן".

אויך אויף קאַטאָרגע, — דערצעהלט דייטש, — האָט זיך זונ־דעלעוויטש געהאַלטן פאר א סאָציאַל־דעמאָקראַט. ער האָט אָבער ניט אנערקענט די מאַטעריאַליסטישע לעהרע פון קאַרל מאַרקס און פרידריך ענגעלס. ער איז בלויז איינפאַרשטאַנען געווען מיט דער פרידלעכער טאקטיק פון די דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטען. וואָס אָנ־באַלאַנגט רוסלאַנד, האָט ער גע'טענה'ט, איז פאר איהר נאָך ניט געקו־מען די צייט, אז די דאָזיגע טאקטיק זאָל קענען אָנגעוואַנדט ווערן. אין רוסלאַנד מוז פריהער אויסגעקעמפט ווערן פאָליטישע פרייהייט און אויסקעמפען פאָליטישע פרייהייט פאר רוסלאַנד האָט מען, לויט זיין מיינונג, געקענט נאָר דורך טעראָר. אין קיין מאסען־באוועגונג פון פויערים און ארבייטער האָט ער ניט געגלויבט. ער פלעגט שטענדיג דעבאַטירען וועגען דעם מיט די אַנדערע חברים. זונדעלע־וויטש האָט נאָך פאר עדוארד בערנשטיין'ן ארויסגעזאָגט דעם גע־דאַנק, אז דער ארבייטער־קלאַס דארף לעגען אלע זיינע האָפנונגען ניט אויף א סאָציאַלער רעוואָלוציע, נאָר אויף שטענדיגע רעפאָרמען. ער דארף זוכען ארויסצורייסען וואָס מעהר און וואָס גרעסערע רעפאָר־מען פון די עקזיסטירענדע קאַפיטאַליסטישע רעגירונגען, און דאָס קען מען עררייכען נאָר דורך געוועלטיגע און פרידליכע אָרגאַניזאַציעס פון די ארבייטענדע מאסען.

אין יאָהר 1890 איז אין זונדעלעוויטש'ס לאַנד פאָרגעקומען אן ענדערונג צום שלעכטען. צוזאמען מיט צוועלף אַנדערע פאָלי־טישע ארעסטאַנטען האָט מען איהם פארשיקט אין דער אקאטויער טורמע, וואו די באדינגונגען זיינען געווען א סך ערגער ווי אין דער קאַרער טורמע. אין אקאטוי האָט מען איהם אריינגעזעצט אין איין קאַמער מיט קרימינעלע פארברעכער, מיט רויבער, גזלנים און אַנ־דערע, ביי וועמען א מענשען'ס לעבען האָט קיין שום באטראַף ניט און וועלכע קענען פאר דער קלענסטער זאך ערמאָרדען זייערע נאָהבן־סטע מענשען. אָהוץ דעם האָט מען נאָך די פאָליטישע ארעסטאַנטען דארט ספעציעל גראָב באהאַנדעלט. די נאַטשאַלסטווא פלעגט יעדען אייגעם „רוצען" און פלעגט פון זיי פאַדערען, אז זיי זאָלען שטרענג אויספאַלגען די דיסציפלין און די רעגלען, אונטער וועלכע די קרימינעלע ארעסטאַנטען זיינען געווען אונטערוואָרפען. אזוי, צום ביישפיל, פלעגט יעדער פאָליטישער ארעסטאַנט מוזען זיך אויפשטעלען צוזאמען מיט די קרימינעלע ארעסטאַנטען, וועו אין קאַמער פלעגט אריינקומען א באאמטער. טאַמער פלעגט ער דאָס ניט טאָן, פלעגט מען איהם גלייך פארשפאַרען אין קאַרצער, אין א פינסטערען שמו־ציגען קעמערל פול מיט מיז און מען פלעגט איהם געבען צו עסען

בלויז ברויט מיט וואסער. אין אקאטויער טורמע האָט מען איבער־
הויפט זעהר שלעכט געגעבען עסען די ארעסטאנטען. די שפייז איז
געווען אזא, אז עס פלעגט פשוט עקלען פון איהר.

„ניט וועניג צרות", האָט זונדעלעוויטש שפעטער דערצעהלט,
„פלעגען מיר אויסשטעהן פון די קרימינעלע ארעסטאנטען, איבער־
הויפט נאָך דאן וען פאר א פארברעכען פון א פאָליטישען ארעס־
טאנט פלעגט די נאטשאלסטוואָ באשטראָפען די גאנצע טורמע. די
קרימינעלע ארעסטאנטען פלעגען זיך דאן מיט די פויסטען ארויפ־
וואַרפען אויף אונזער הייפעלע פאָליטישע מיט געשרייען און זידלע־
רייען: „איהר אזעלכע און אזעלכע וואָס איהר זייט, צוליב אייך
דאַרפען מיר דאָס ליידען". די נאטשאלסטוואָ גופא פלעגט אויפרייצען
געגען אונז די קרימינעלע ארעסטאנטען. זי פלעגט אין אלגעמיין זיך
סטארען אָנצומאכען א בייז לעבען צווישען די פאָליטישע און קרימי־
נעלע אום וואָס מעהר צו פארביטערען אונז דאָס לעבען. צום גליק
פלעגען אָבער די דאָזיגע פלענער איהר ניט אלע מאָל זיך איינגעבען.
מיט דער צייט האָבען זיך זאָגאר די קרימינעלע פארברעכער גע־
נומען באציהען צו אונז מיט רעספעקט און די גענעזוייטיגע באצי־
הונגען זיינען געוואָרען פיל בעסער. מיר פלעגען זיי לערנען לעזען
און שרייבען און זיי פלעגען העלפען די שוואכערע פון אונז צו טאָן
די קאטארזשנע ארבייט.

„אין אקאטוי פלעגט מען אונז יעדען טאָג פיהרען אין די זילבער
גרובען, ביי א צווי וויאָרסט פון טורמע, נראָבען זילבער. די ארבייט
איז געווען א שווערע. דאָך האָב איך ליב געהאט די ארבייט, וויל
דאָס איז געווען א סך אנגענעמער ווי זיצען אין טורמע. איך פלעג
דאַרפען שלעפען א טאטשקע (אזא וועגעלע אויף איין ראָד) פול מיט
זילבער־ערד, וואָס אנדערע פלענען אויסגראָבען, אויף א שטרעקע פון
זעכציג־אכציג קלאפטער. איך פלעג זיך דערביי אָפניסען מיט שוויים,
אָבער דערפאר פלעגט מיר נאָכדעם די ארעסטאנטסקע שפייז שמעקען
ווי עפעם רעכטס".

זונדעלעוויטש האָט אויף קאטארגע ארום און ארום פארבראכט
עלף יאָהר (אריינרעכענענדיג די צייט וועו ער איז געזעסען אין פעט־
ראָפאוולאָווסקער פעסטונג נאָכ'ן משפט). דערנאָך האָט מען איהם
אריבערגעפיהרט אין דער „וואלנאיא קאמאנדא", וועלכע האָט זיך גע־
פונען ביי קארא לעבען דער קארער טורמע. דאָרט האָט ער זיך ווידער
געטראָפען מיט דייטש'ן און פארבראכט מיט איהם נאָך עטליכע יאָהר.

נאָך איידער ער איז אוועק אין אקאטויער טורמע האָט זונדעלע־
ווישט באדייטענד געענדערט זיין שטאנדפונקט וועגען טעראָר. ער
האָט שוין דאן באקענט זיך מיט די וועלט פון די ערשטע רוסישע
סאציאלדעמאקראטען, וועלכע פלענען זיך רענעלמעסיג דורך באהאל־

טענע וועגען באקומען אין טורמע. ער האָט דאן שוין מעהר ניט באצוינען זיך אזוי קריטיש צום מארקסיזם. ערשט אין 1896 איז דורך א מאניפעסט פון צאר זונדעלעוויטש'עם טערמין פון קאטאָרגע פארקירצט געוואָרען ביז צוואנציג יאָהר, און אין זעלבען יאָהר האָט מען איהם ערלויבט צו באזעצען זיך אין דער שטאָט טשיטא. אויך אין טשיטא האָט ער זיך, ווי פריהער, באשעפטיגט הויפטזעכליך מיט פיזישער ארבייט. געארבייט האָט ער אויפ'ן אייזענבאהן און א געווייסע צייט האָט ער געלעבט צוזאמען מיט די ארבייטער אין א בארַאק. דערנאָך האָט ער זיך אָנגערוננגען אין טשיטא צוצושטעלען וואסער אויפ'ן וואָקזאל און פאר דעם צוועק האָט ער איינגעהאנדעלט א פערד און וואָגען און א פאס. אזוי האָט ער דאָרט געארבייט ביז דער רעוואָלוציע פון יאָהר 1905. נאָך 26 יאָהר, וואָס ער האָט פאר־בראכט אין די טורמעס און אין סיביר, האָט ער נאָך דער רעוואָלוציע ענדליך באקומען א מעגליכקייט אומצוקעהרען זיך אהיים אין אייראָ־פעאישען רוסלאנד. די רעוואָלוציע גופא פון יאָהר 1905 האָט ער דורכגעמאכט אין סיביר. אין 1906 איז ער אָנגעקומען קיין פעטער־בורג. ער איז אָבער פארבליבען דאָרט וועניגער ווי א יאָהר און איז אין גיכען אוועקגעפאָהרען קיין לאָנדאָן. דאָרט איז ער שוין פארבליבען אויף שטענדיג.

7.

אין הערבסט פון יאָהר 1907 האָב איך זיך מיט זונדעלעוויטש'ען באקאנט אויף א לעקציע אין דער לאָנדאָנער סאציאליסטישער פאָלקס־הויז. אין פארלויף פון די עטליכע מאָנאטען וואָס איך האָב פאר־בראכט אין לאָנדאָן, פלעג איך זיך מיט איהם זעהר אפט טרעפען אין דעם אזוי גערופענעם „קאָמוניסטען־קלוב", וועלכער איז געווענדעט געוואָרען נאָך פון קארל מארקס'ן, און איך האָב פילע מאָל מיט איהם געשמועסט וועגען באוועגונגס־ענינים. איינמאָל האָב איך אויך באזוכט זיין קווארטיר, וועלכע איז באשטאנען פון א קלייניעם צימערעל אין דער הויז פון אן אלטער ענגלענדערין. אין צימערעל האָט זיך גע־פונען א בעט, א שטול און א קלייניר טישעל. ער פלעגט אליין קאָכען ניט נאָר טי, נאָר אויך אנדערע מאכלים. ער האָט געפיהרט זעהר אן אינפאכען לעבען. איך בין אָנגעקומען אין לאָנדאָן אין א פאר מאָנאטען ארום, נאָך דעם בארַיהמטען לאָנדאָנער צוזאמענפאָהר פון דער רוסלענדער סאָציאל־דעמאָקראטיע. איך האָב געוואוסט, אז זונדעלעוויטש האָט בייגעוואוינט אלס נאסט די מעהרסטע זיצונגען פון צוזאמענפאָהר און איך האָב איהם פאנאנדערגעפרעגט וועגען די אלע אויפצולהייטען פון צוזאמענפאָהר. כאטש ער האָט זיך געהאל־טען פאר א סאָציאל־דעמאָקראט, האָט ער אָבער זיך באמיהט מיר צו

איבערצייגען, אז די טאקטיק פון די רוסישע סאציאל־דעמאקראטען איז א פאלשע. ער האט קריטיקירט ניט נאר לענינ'ן, נאר אויך די פיהרער פון מענשעוויקעס, פלעכאנאוו'ן און אקסעלראד'ן.

זונדעלעוויטש האט געקענט אידיש. ער פלעגט אמאל לייענען א אידישע צייטונג און פלעגט אפט באזוכען אידישע סאציאליסטישע פארזאמלונגען. ער פלעגט אבער קיינמאל ניט נעמען קיין וואָרט. קוקענדיג אויף איהם, וואלט קיינעם נאר ניט איינגעפאלען צו דענקען, אז אט דער באשיידענער שטיל־ער מענש איז אן ארויגינעלער דענקער, וועלכער פארשטעהט גרינדליך ניט נאר די באוועגונג נאר אויך מענשען. געלעבט האט ער פון אנפאנג אין לאנדאן פון דאם ביסעל געלט, וואס ער האט אפגעשפארט פון זיין שווערער ארבייט אין סיביר. שפעטער, ווי איך האב געהערט, האט ער געהאט עפעס א שטעלע אין א געווייסער ארגאניזאציע אין לאנדאן.

זונדעלעוויטש איז צוגעשטאנען צו דער רעוואלוציאנערער באוועגונג מיט עטליכע און זעכציג יאהר צוריק, וועז פאר איינעם צו זיין א סאציאליסט האט געמיינט ניט נאר אפגעזעגענען זיך אויף אייביג מיט זיין משפחה און מיט זיינע פריינט, נאר זעהר אפט מיט'ן לעבען. הונדערטער פון זונדעלעוויטש'עס חברים זיינען אומגעקומען אויפ'ן עשאפאט אדער האבען אויסגעהויבט זייער לעצטען אטעם אין די פינסטערע קאזעמאטען, אויף קאטארגע און אין סיביר. זונדעלעוויטש אליין האט אפגעשמאכט 26 יאהר אויף קאטארגע און אין סיביר. זיין נאמען איז געווען פארהייליגט ביי אלע רעוואלוציאנערען. ארום זיין נאמען זיינען געשאפען געוואלדען פילע לענענדעס, הגם ער איז פון נאטור געווען זעהר א באשיידענער מענש, וואס האט זיך קיינמאל ניט געשטופט אין דער עפענטליכקייט און וואס האט ניט ליב געהאט צו רעדען פון זיך.

די אלע ליידען וואס ער איז אויסגעשטאנען אויף קאטארגע און אין סיביר האבען זיין גייסט ניט צובראכען. ער איז ביז'ן טויט פארבליבען א רעוואלוציאנער און א סאציאליסט, א זעלטענער אידעאליסט, וועמעס הארץ האט געשלאגען מיט סימפאטיע פאר אלע אונטערדריקטע און פארשקאפטע. זונדעלעוויטש איז ניט געווען קיין טעארעטיקער. ער האט אבער פארמאגט א שארפען פאליטישען חוש. נאך מיט פופציג יאהר צוריק האט ער אין געשפרעכען מיט פריינט און חברים געהאלטען אין איין טענה'ן, אז דער סאציאליזם קען ניט איינגעפיהרט ווערען דורך א באוואפענטען אויפשטאנד מיט איין קלאפ. שפעטער אין לאנדאן פלעגט ער שטענדיג טענה'ן, אז א סאציאלע רעוואלוציע אינ'ם זין ווי לענין אדער אפילו ווי די רוסישע מענשעוויקעס האבען געפרעדיגט, וואלט געווען דער גרעסטער אומגליק פאר דער וועלט. שוין דעמאלט (אין יאהר 1907) איז ער געווען ניט איינ־

שטימיג מיט דער באָלשעוויסטישער טאקטיק פון דער רוסישער סאָ־ציאל־דעמאָקראטיע. ער האָט געגלויבט אז די רוסישע סאָציאָליסטען דארפען ארבייטען האָנט אין האָנט מיט די רוסישע ליבעראָלען צו דערשלאָגען זיך קודם כל פאָליטישע פרייהייט און קעמפען נאָר פאר אזוינע סאָציאָלע רעפאָרמען, וועלכע קענען דורכגעפיהרט ווערען אָהן דעם, אז דאָס לאָנד זאָל דערבי רואינירט ווערען.

אין זיין בליק אויף דער רעוואָלוציע פון 1917 איז ער געווען נאָהענט צו פּלעכאַנאָוו'ן, ריכטיגער געזאָגט, פּלעכאַנאָוו האָט זיך אין יאָהר 1917 דערנאָהנטערט צו איהם, וואָרים זונדעלעוויטש האָט נאָך מיט צעהן יאָהר פאר דער רעוואָלוציע ארויסגעזאָגט פילע פון די אפיקורסישע געדאַנקען, וועלכע פּלעכאַנאָוו האָט אין 1917 געפערדינט. ווי יעדער אמת'ער רעוואָלוציאָנער און סאָציאָליסט האָט זונדעלעוויטש געהאסט דעם באָלשעוויסטישען טעראָר און דיקטאטור ניט וועניגער ווי דעם צאַריזם. א ביטערער נעגנער פון יעדער סאָרט טיראַניי, האָט ער נאָך די באָלשעוויקעס ספעציעל ניט געקענט מוחל זיין דאָס, וואָס זיי האָבען אזוי געשענדעט די הייליגע אידעאָלען פון פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט, פאר וועלכע גאנצע דורות רעוואָלוציאָ־נערען האָבען מקריב געווען זייערע לעבענס.

ערשט מיט אייניג מאָנאטען פאר זיין טויט האָט ער אין א בריף צו דעם שרייבער פון די שורות, וועלכער האָט דאן רעדאַק־טירט דעם „וועקער", פּראָטעסטירט וואָרום דער „וועקער" האָט אָפּ־געדרוקט אן ארטיקעל פון יודזשין ו. דעבס, מיט א לויב־געזאַנג צו דער סאָוועט־רעגירונג. זונדעלעוויטש האָט געהאלטען, אז א סאָציאָליסטישע צייט־שריפט, וואָס לויבט די קאָמוניסטישע טיראַניי אין רוסלאַנד, פאַרראָט דערמיט די הייליגע אידעאָלען פון סאָציא־ליזם און מענשליכקייט.

8

שטיל און באשיידען ווי ער האָט געלעבט די לעצטע פופצעהן יאָהר אין לאָנדאָן, אזוי איז ער אויך געשטאָרבען. די צייטונגען האָבען וועגען זיין טויט ניט געשריבען. אין אמעריקע האָט מען זיך דערוואוסט פון זונדעלעוויטש'עם טויט ערשט אין א פאָר וואָכען ארום פון א בריף, וואָס אייניג פּאָליטישע פרייַנד זיינע האָבען ערהאלטען פון די לאָנדאָנער רוסישע סאָציאָליסטען, ביי וועמען זונדעלעוויטש איז געווען זעהר באליבט און געאכטעט. וועגען די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען האָט זיין ברודער איליא געשריבען אין א בריף צו לעוו דייטש'ן:

„נעשטאָרבען איז דער ברודער פּלוצלונג, דאָנערשטאג דעם 30טען אויגוסט (1923), עטליכע מינוטען נאָך האלבע נאכט, ביי מיר אין

הויז. יענע טאג בין איך גראד געווען אין הויז איינער אליין. יענעם אומגליקליכען דאנערשטאג ארום האלב נאך ניין אין אוועגט איז אהרן געקומען צו מיר. ער האט זיך געזעצט און מיר האבען געשמועסט. ער האט גערויכערט זיינע אייגענע געמאכטע סיגארעטלאך. די לעצטע צייט, מען קען זאגען פאר די לעצטע אנדערהאלבען-צוויי יאהר, האט ער שטארק נעהוסט. איבערהויפט פלעגט ער זיך פארהוסטען פון זיין פאפיראסעל, וועלכער איז באשטאנען פון א שטיקעל פאפיר און א ביסעל ביליגען טאבאק. אט דער רויכערען פלעגט אזוי אויפרעגען זיין אטעם-סיסטעם און פלעגט ארויסרופען אזא הוסט, אז ניט וויל־ענדיג פלעגט מען איהם מוזען מאכען א פארוואורף, וואהרום ער רויכערט. אבער דאס פלעגט איהם נאר אויפרעגען. יענעם אוועגט האט ער באזונדערס שטארק נעהוסט. „וואס הוסטו אזוי? — האב איך איהם נעפרעגט, — האסט זיך פארקיהלט?" „יא", האט ער נעענטפערט. „דער נעכטיגער אוועגט האט אויף מיר זעהר שלעכט געווירקט". מיט א טאג פריהער איז נעווען א שרעקליכער ווינטער, א גאנצען טאג איז נעווען א רעגען, א ווינט און א קעלט און ער איז ארומגענאנגען איבער'ן שטאדט.

מיט א טאג פריהער זיינען מיר נעווען מיט איהם צוזאמען אויפ'ן וואקזאל. דינסטאג בייטאג האט ער אויסגעקוקט ווי אלע מאל מונ־טער און האט געשפאסט. מיטוואך האב איך איהם ניט נעזעהן. איך בין שוין נעווארויינט נעווען צו זיינע פארקיהלונגען, וועלכע ער פלעגט לייכט אריבערטראגען און ניט שענקען זיי קיין אויפמערקזאמ־קייט. אויך איצט האב איך ניט נעדענקט, אז די זאך איז ערנסט. מיר האבען נעמרונקען טיי, האבען נעשמועסט, ווי נעווענליך זיך נעאמפערט וועגען עפעס א פראגע. ארום עלף אזייגער האב איך באמערקט, אז ער אטעמט עפעס שווערער ווי אלעמאל. איך האב איהם נענומען אויינרעדען, אז מען דארף פון דעסטוועגען רופען א דאקטאר. א דאקטאר וועט טאקע ניט אויסהיילען זיין הוסט, אבער דאך וועט ער איהם נעבען עפעס וואס זאל פארלייכטערען דעם הוסט. ער פלעגט קיינמאל ניט שענקען קיין אויפמערקזאמקייט צו מיינע באמערקונגען וועגען דעם, און אזוי האט ער אויך איצט מיר ניט נעוואלט הערען. ער האט זיך שוין געקליבען אוועקגעהן. איך האב איהם נענומען אויינרעדען, אז ער זאל בלייבען נעכטיגען ביי מיר. ער האט זיך קאטעגאריש ענטזאגט און האט ערקלערט אז ער פיהלט זיך בעסער אין זיין אייגענער בעט. ער האט זיך אויפגעהויבען און האט אנגעטאן דעם מאנטעל. איך בין ארויס אוועקצוזעצען איהם אויפ'ן טראמווייי. מיר האבען נעדארפט געהן בלויז א פאר מינוטען. דער־זעהנדיג, אז דער אטעם ווערט ביי איהם ערנער, האב איך ערקלערט, אז איך וועל איהם ניט אפלאזען אליין און וועל געהן מיט איהם

צוזאמען. מיר זיינען געשטאַנען און געוואַרט אויפֿן טראמווי. איך האָב דערזעהן, אז איהם ווערט אַלץ ערגער און אז ער קען ניט אייַנ־שטעהן אויף די פֿיס. ער האָט זיך צוגעזעצט אויף א קלעצעל. האָב איך דעמאָלט אָנגעפֿאַנגען ווידער אריינ'טענה'ן מיט איהם, אז עס איז אַן אומזין פֿאר איהם צו פֿאַהרען אַהיים, ווען ער קען בלייבען נעכטיגען ביי מיר. „נו, מילא", האָט ער געזאָגט, „קום צוריק". מיר זיינען אַוועק צוריק צו מיר אַהיים. ער האָט זיך קוים דערשלעפּט צום הויז. אין א פּיר־פּינף מינוט זיינען מיר שוין געווען אין הויז. אין קאַריאָר האָט ער זיך אָפּגעשטעלט און געבעטען, מען זאל איהם ארויסטראָגען א שטול. ער האָט זיך אַנידערגעזעצט. דער אָטעם איז געווען זעהר שווער. „אזוי פֿאַסקודנע האָב איך נאָך קיינמאל ניט נעפּיהלט", האָט ער באמערקט. איך בין אַוועק אויבען, האָב אויסגעבעט די בעט און געהאָלפּען איהם ארויפּגעהן. ער האָט אָנגע־פֿאַנגען אויסטאָן זיך. איך האָב איהם געבראכט וואַסער און געזאָגט, אז איך וועל געהן רופען א דאָקטאָר.

„מילא, פֿרוביר", האָט ער געזאָגט. „איך צווייפעל אָבער צי דו וועסט איצט געפינען א דאָקטאָר".

דאָס זיינען געווען די לעצטע ווערטער, וואָס איך האָב פון איהם געהערט.

„איך בין געווען איינער אַליין און הגם איך האָב ניט געדענקט אז דער סוף איז אזוי נאָהענט, האָב איך דאָך געהאָלטען, אז מען מוז רופען א דאָקטאָר. איך האָב איהם געמוזט איבערלאָזען אַליין און פון דער נאָהענטער טעלעפֿאָן־ביידעל האָב איך אָנגעפֿאַנגען טעלע־פֿאָנירען צו באַקאַנטע דאָקטוירים. דער טעלעפֿאָן ארבייט ביינאכט אין לאָנדאָן זעהר שלעכט. פון אומעטום דאַרף מען לאַנג ווארטען אויף אַן ענטפער. יעדע מינוט האָט מיר אויסגעקוקט ווי אַן אייביג־קייט. קיינער פון די דאָקטוירים איז ניט געווען אין הויז. איך האָב געמוזט זעהן צוריק אַהיים. אין גאַנצען בין איך אבוועזענד געווען א מינוט דרייסיג, פינף־און־דרייסיג, העכסטענס פערציג, און ווען איך בין אריין אין צימער האָב איך געפונען אז אהרן איז שוין טויט.

„אויפֿן טיש לעבען בעטעל איז געלעגען א האַלב צוזאמענג־דרעהטער פאַפּיראָסל. זיין געזיכט איז געווען טיף רויהיג, ווי ביי איינעם וואָס שלאָפט. דער פּולס האָט ניט געקלאַפּט. איך האָב איהם אָנגעפֿאַנגען רופען, רייבען איהם די הענט, אָבער אַלץ איז געווען נוצלאָז. שפּעטער, ווען דער דאָקטאָר איז אָנגעקומען, האָט ער קאַנסטאַטירט, אז ער איז טויט.

„איך און איינינג פרייַנט אונזערע האָבען געקוקט אויף איהם אין פּאַרלויף פון אָנדערהאַלבען מעת־לעת ווען ער איז געלעגען אויפֿן בעט און האָבען אונזערע אויגען ניט גענלויבט: אזא קלאָרע רויהיג־

קיט אויפ'ן פנים, אלע זיינע שטריכען זיינען געבליבען אזוי ניט פארענדערט, דער געווען־הנליכער רוהיגער אויסדרוק פון זיין פנים איז אויף א האר ניט פארשוואונדען, אזוי אז עס האט זיך נעדוכט, אז ער אטעמט, שלאפט און וועט אט־אט זיך אויפכאפען, אויפשטעהן פון בעט און אנפאנגען רעדען. ער האט זיך אבער ניט אויפגעכאפט. די לויה זיינע איז געווען דעם פערטען סעפטעמבער אין קרעמאטאריום, עס איז אנווען־נעזנד געווען א פארשיידענארטיגער עולם און עס זיינען אויך געהאלטען געווארען קורצע רעדעס.

די לעצטע טעג זיינע האבען זיך מיט קיין זאך ניט אונטערשיידעט פון אלע אנדערע טעג פון זיין לעבען דא. דעם לעצטען טאג האט ער זיך נעפיהלט שלעכט. ער האט נעווארט פאהרען אנקוקען דעם קאטעדזש, וואס אונזערע א פרייגדין האט נעדונגען פאר זיך און פאר איהר שוועסטער. ער איז צוגענאננען צום טראמווייי אום צו פאהרען צום וואקזאל, נאר ער האט דערפיהלט מיט אמאל א שטארקען וועהטאג אין הארצען און ער האט זיך געמוזט אומקערען צוריק אהיים. א פאר שטונדען איז ער געלעגען אויפ'ן בעט און דער וועהטאג איז פארשוואונדען. דעם זעלבען טאג, ארום פינף אזיגער, האט א באקאנטער סטודענט, א מעדיצינער, איהם געזוהן אין אן אפיס אין שטאדט, וואו ער איז געקומען משתדל זיין זיך צו קריגען מיטלען טאקע פאר אט דעם סטודענט. דעם סטודענט איז אהרנ'ס אויסזעהן זעהר ניט געפעלען געווען און ער האט איהם געזאגט: „צייגט אקארשט אייער פולס". אהרן, וועלכער פלעגט אין אזוינע פאלען געווהנליך אפקומען מיט א שפאס און מיט א קיבעץ אויפ'ן רעכטנונג פון דער מעדיצינישער וויסענשאפט, האט דעם מאל גראד איהם נענעבען א טאפ טאן דעם פולס. דער סטודענט האט גלייך דערזעהן אז ער איז זעהר קראנק. אהרן האט אבער ניט געוואלט געהן אפרוהען. ער האט ערקלערט אז ער האט א סך ארבייט צו טאן. צו טאן עפעס אנדערש אין דעם פאל איז געווען אונמעגליך, וויל אהרן פלעגט אין אזוינע פאלען ארויסצייגען א שטארקע עקשנות, און אט אזוי וויי איהר זעהט האט זיך דאס אלץ געענדיגט".

זונדעלעוויטש איז פון דער נאטור נעווען א זעהר קאמפליצירטע און א זעהר באנאבטע פערזענליכקייט. די פארשאלטענע רוסישע באדינונגען האבען איהם ניט נעגעבען די מעגליכקייט צו אנטוויקלען זיינע גרויסע און פארשיידענארטיגע טאלאנטען. אין דער נעשיבטע אבער פון דעם אלוועלטליכען פרייהייטס־קאמף וועט דער נאמען פון אהרן זונדעלעוויטש, דעם העלדישען רעוואלוציאנערען מארטירער, דעם מוטיגען סאציאליסטישען קעמפער און דעם זעלטענעם אידעאליסט און מענשען־פרייגד, וואס איז זיין גאנצען לעבען געבליבען טרייי די אידעאלען פון פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט, אייביג לעבען.

א. ליעסין.

די ערשטע געהיימע פּאַרטאַמלונג אין ווילנע.

אָן עריגערונג אוו א פּאָעטע.

די ערשטע געהיימע פּארטאמלונג אין ווילנע איז פּאַרגעקומען אין נאָווע‌מבער, אָדער אפשר אין דעצעמבער, 1890, צום אָנדייַנק פון א מינסקער שריפטזעצער, סוערדלאָוו, ווָאס איז געשטאָרבען אין ווילנע פון שווינדזוכט.

איך האָב זיך מיט איהם באקאַנט קורץ פאר זיין טויט און נעווא‌כט א נאכט ביי זיין בעט. איך בין נאָך געווען זעהר יונג און קיין טובערקולאָזען גוסס ביז דעמאָלט ניט געזעהן. האָבען אויף מיר געמאכט א שוידערליכען אייַנדרוק זייַנע יסורים — צו זעהן איהם נאכאנאנד אין א קאָלטען שוויים, מיט די רויטליכע האָר צוגעקלעפט צום בלייכען שטערען. מען האָט ווענען איהם דערצעהלט, אז ער איז געווען זעהר א שעהנע פערזענליכקייט, ווָאס האָט לאנג געארבייט אין נעהיימע דרוקעריַען און נעהאָט אויך אנדערע פּארדינסטען פאר דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג.

די פּארטאמלונג איז געווען אין שניפישאָק, ערגעץ אין א הייזעל, פּאַרווא‌קט אין א הויף. דאָס איז געווען, דוכט זיך, דער שלאָסער-ווערשטאט פון א געוויסען טעכניקער גאָלאָנדסקי, וואוהין אינטעליגענטע יונגע לייט פלעגען קומען זיך לערנען פיילען — א מין צוגרייטונג צו „גנהן אין פּאָלק". איך בין צוועק אהין פון אנדערע עק שטאָט צוזאמען מיט ליובע יעזופאָוויטש, ווָאס איז שפעטער געוואָרן די פּארוואָלטערין פון דער פרויען-האַנדווערקער שול אין מינסק און טעטיג אין דער דאָרטיגער באַוועגונג. אויפ'ן וועג האָבען מיר זיך אָנגעטראָפען מיט נאָך א פּאָר באקאַנטע. די נאכט איז געווען א פראָסטיגע. מיר איז אָבער געווען היים פון גרויס אויפרעגונג. איך האָב זיך געוואונדערט אין הארצען, ווָאס די מיטגעהער מיינע זייַנען אזוי רוהיג, ווָאס זיי באציהען זיך צו דעם ווי צו א געוועהנליכען קאָנספיראַטיוון ענין.

אויפ'ן הויף, אין דער פינסטערניש, האָט אונז באגעגענט א פּאָט-

רול און אויף שטום־לשון ארויסנעוואונקען אין דער פארזאמלונג. איך האב דערזעהן א גרויסען צימער, מיט פארהאנגענע פענסטער, דונקעל באלויכטען און פול מיט מענשען. נאך א צימער, אהן פענסטער און מיט א פאר טרעפלעך נידעריגער, איז געווען גאנץ העל באלויכטען. דארט האט געזאדען א סאמאוואר אויף א טישעל, וואס איז אנגעלייגט געווען מיט לוסטעם ברויט, באדעקט מיט האלענדער קעז. ארום סאמאוואר, מעשה באלעבאס, האט זיך געפארעט צמח קאפעלזאן. ער האט געשניטען די ברויט און ארויפגעלייגט די קעז.

אין דונקעלהייט פון צימער איז שווער געווען פון ערשטען בליק צו דערקענען די אלע באגייסטערטע פנים'ער וואס האבען געלויכטען עפעס מיט אן אינערער ליכטיגקייט. דאך האב איך באלד דערקענט די הויכע, אביסעל איינגעהויקערטע פיגור און דעם געבויגענעם נאז פון מענדעל ראזענבוים. איך בין צו איהם צוגענאנגען. דערזעהנדיג מיך, האט ער זיך דערפרעהט, אוש נעריבען די העכט פאר שמחה, און שטיל־ערהייט ארויסגעמורמלט: „גוט, וואס איהר זייט דא! גוט, וואס איהר זייט דא!" אן אנדער קבלת פנים האט מיר נעגעבען קאפעלזאן, מיט וועלכען איך האב דעמאלט ניט גוט געלעבט, דערהויפט צוליב קאנספיראציע. ער האט נערוועז א ציה געטאן מיט דער מארדע, א קלאפ געטאן מיט די ברעמען און א בורטשע געטאן: „אהא, איהר זייט אויך דא!" אין מיר האט זיך אנגעצונדען דער שטיפער, און איך האב געוואלט א לאך טאן, עפעס ארייזאגען איהם. צוליב דער פייערליכקייט פון מאמענט אבער האב איך זיך איינגעהאלטען.

די שטימונג איז געווארען אלץ פארטיגער, וואס איינגער עס איז געווארען פון עולם אין דער נעהיימניספולער דונקעלהייט. אט פון אזעלכע קלייניע פארזאמלונגען אין דונקעלהייט וועט אויפגעהן דאס גרויסע ליכט פאר דער וועלט — האב איך געטראכט. עס האבען זיך אנגעהויבען די רעדעס — פיר רעדעס, ווי גענוענהנליך אין יענער צייט, אלע אין רוסיש. עס האבען גערעדט אלעקסאנדער קרעמער, איסאי אייזענשטאט, צמח קאפעלזאן און מענדעל ראזענבוים. קרעמער האט גערעדט אויף דער טעמע: וואס הייסט א גרויסער מענש? ער האט גערעדט צום פונקט און שטארק, אז אזעלכע מארטירער פאר א אידעע, ווי סווערדלאוו, זיינען די ריכטיגע גרויסע מענשען, און ער האט אויפגעפארערט די אנווועזענדע נאכצופאלגען זיין ביישפיל ביז'ן סוף, ביז אין טויט אריין. זהער געפיהלפול האט גערעדט אויך קאפעלזאן, אוש איך האב איהם פון טיפסטען הארצען פארגעבען זיין ברוגז'דיגע אויפנאמע. א טיפען איינדרוק האבען אויך געמאכט די רעדעס פון אייזענשטאט'ן און ראזענבוים'ען. מיין עקזאלטירטקייט איז אלץ נעשטיגען.

און איך האָב זיך נענומען פֿארשטעלען, אז פֿונקט אזוי סומנע האָבען אויך אמאָל אויסגעזוכן די געהיימע פֿארזאַמלונגען פון די מאַראַנען אין די דונקעלע קעלערס, באַהאַלטענדיג זיך פון די שפּיר־הינט פון דער אינקווויזיציע — די זעלבע אידישע פּנימ'ער, דאָס זעלבע שטעלען זיך נענען דער נאַנצער וועלט ארום, די זעלבע גרייט־קייט אויף מארטירערטום. און פּלוצלונג האָט די נאַנצע אידישע מארטירער־נעשיכטע פֿאר מיר אדורך נעבליצט און אזוי צונומען, אז איך האָב פֿאר אויפרעגונג זיך אַנגעכאפּט אָן וואַנט ניט א פֿאָל צו טאָן. עס האָט אויפגעשטראָלט פֿאר מיר די נבואה פון ישעיה'ן, וואָס די קריסטען זעהען אין איהר זייער משיח — יעזוס'ן, און די אי־דען פֿארשטייען זי פּיל טיפער. זיי זעהען אין איהר א פֿאָלק א משיח — „דער מאן דער פֿארַאכטעטער, דער מאן פון וועהטאָגען און קראַנקהייטען, א פֿארלאָזענער פון מענשען, אזוי ווי א וואָרצעל אין א ווייסטענישׁ, אהן שענקייט און אָנזעהן, פון וועמען קיינער האָלט ניט, פון וועמען מען פֿארבאָרגט דעם פּנים. דאָס איז אָבער אלע־מענס קראַנקהייטען, וואָס ער טראָגט, אלעמענס וועהטאָגען, וואָס ער ליידט".

די עראינערונג פון יענער פֿארזאַמלונג איז פֿאר מיר נעווען אן אינספּיראַציע יאָהרען־לאַנג, און איך האָב איהר צום סוף נענעבען אויסדרוק אין דער אונטען־ציטירטער פּאָעמע:

די ערשטע געהיימע פֿאַרזאַמלונג.

וויי געהט זיך דאָס גוט אין דער פֿראָסטיגער גלות,
וועָן אינערליך זינגט אין געמיט.
עס זינגען אונז מיט אין דער שטילקייט די טריט,
דער האַרט־בלויער שניי און דאָס יונג־רויטע בלוט,
דער מונטערער אייז־טראַטאַר,
אין פלאַמער פון מאַטען פּאַנאַר.*)

דאָך נעה איך פֿארבייגקט, וויי א קינד. וואָס מען בריינגט
אין חדר צום ערשטען מאָל פרום,
און איינגעהילט שטום, מיט'ן טלית אַרום,
פֿאַרריימט ער די אויגלעך, און שרעקט זיך און דיינקט
צו זעהן ניט־געזעהענע באַלד —
חויך־חויך וואו א מלאך־געשטאַלט.

---

*) לאַמטערן.

אַט איז מען שוין דאָרט, און פּאַרשטומט וועלט דאָס וואָרט —
א חדוה אַזאַ, אַ גענאָד!
עס שלאָגט דורכ'ן לאָד מיט'ן שיין אַזאַ סוד,
איך פיהל, עס איז ריכטיג אַ הייליגער אָרט,
אַ שטיים, דוכט מיר, הער איך פּאַר זיך:
אָ, מענש, וואַרף אַרונטער די שיך!

מען ווינקט אונז אַריין, שאָטען־אויס, שאָטען־איין,
אין ערגעץ אַ פירהויזל שנעל;
אַנטפלעקט זיך פון שוועל אַזאַ טונקעלקייט חעל,
פּאַרהאַנגענע פענסטער, פּאַרהוילענער שיין,
אַ דורכדרינג פון בליקען אין פלאַם,
אַ מאַסע, ווי איינג און ווי גראַם.

האָט וועל זיך געשטעלט, אַזוי סומנע באַהעלט,
און וועגדט זיך מיט איינפאַכע רייד;
ברויזט אויף אין די רייד אַזאַ אָפּגרונד פון לייד,
דער דראַנג פון דער מענשהייט, דער צער פון דער וועלט,
משיח, וואָס רייסט זיך פון קייט —
אומזיסט, ווייל דער דור איז נים גרייט.

און אַלץ, וואָס מען רעדט, וועלט אַ טרוים. אַ געבעט,
איך הער זיי און זעה זיי און פיהל;
זיי וויהען אום שטיל פון סופיט ביז'ן דיל,
באַריהרען נשמות, א גלעט נאָך אַ גלעט,
און צינדען זיך אָן, ווי אַ ליכט,
אויף יעדען אַנטציקטען געזיכט.

איך קוק זיך גוט איין: זאָלען טאַקע דאָס זיין
אַלץ מיינע באַקאַנטע און פרייגד?
ווי וואונדערליך שיינט אויף די פּנימ'ער חיינט
אַזאַ תפילה־זכה'דיג לויטערער שיין,
אַ ליכטיגקייט, וויים אַזוי, פרום,
אַזוי ווי פון קיטלען אַרום.

איך גליה אין געהיים, אין באַלויכטענעם טרוים,
און קיינעם דערקען איך נים מער,
ווי פלוצלונג וואָלט וועל, אין אַ וואונדער־כאַגער,
פּאַרטראָגען זיי וואו, אויסער צייט, אויסער רוים;

זיי גיסען צונויף זיך אין איינעם,
אין עפּעס נעט־אַדאיגעם שיינעם.

*
**

ער שטעהט אין אַזאַ אַרעאַל פֿאַר מיר אויף,
קיין גלידּ איז ניט גאַנץ אין צו'הרג'עטען גוף,
אַ שפּראַצונג אין מדבר, פֿאַרשטויבט און פֿאַרשמאַכט,
אַ שעפּס אַזוי שטום, וואָס מען שלעפּט און מען שלאַכט,
דאָך איז ער דער שמאַרקסטער, וואָס מראָגט אויף זיך איין
פּון וועלטען פּון גאַנצע דעם צער און דעם פּיין,
און אויסדערוועהלט איז ער פּון גאָט, און ער ליידט
פֿאַר אַלעמענס זינד, און איז אייביג, ווי צייט,
אַן אויסלייזער איז ער, און איהם איז באַשערט
צו אויפּריכטען נייע די הימלען אוּן ערד.

אַזוי האָט געזאָהן איהם אין טרויום אויף דער וואָר,
צוריק נאָך מיט צוויי און אַ האַלב טויזענט יאָהר,
אַ טרייסטער אַ גרויסער אין בכל בּיום כּבר.

האָט צוויי און א האלב טויזענד יאָהר דאָס געדויערט,
האָט אַלץ זיין פיל־פּנימ'דיג פּנים געטרויערט,
געוואָגלט אַלץ האָט ער, פֿאַרחאַסט און פֿאַרפלוכט,
אויף ערד די ממשלה פּון הימעל געזוכט,
געכאַרעלט „אחד" אין די העגט פּון די שעכטער,
אוּן שטענדיג געוואַרט אויף אַ וועלט אַ גערעכטער,
געזונגען אין פּלאַם־טויט צו גאָט אַזוי ווייך,
אוּן זאָהנגען גרויסע געזאָהן דורכ'ן רויך,
האָט צוויי־און־אַ־האַלב־טויזענד שרעק־יאָהר גענומען,
ער זאָל צו זיין אויסדרוק זיין שטראַהליגען קומען.

ער האָט זיך פֿאַר מיר אַזוי חיליג אוּן שעהן
אַנטפּלעקט אין עקסטאַז פּון געהיימען המון
אוּן קאָן אין מיין זעהונג שוין מעהר ניט פֿאַרגעהן.

היסטאָריש־ער ווילנער דאָקומענט פון יאָהר 1892 וועגען פאַרקירצונג פון אַרבייטס־שטונדען

דיזער דאָקומענט, וועלכער איז געפונען געוואָרען אין ווילנער געווען־זענעם צאַרישען מלוכה־אַרכיוו, געהערט צו דער צייט, ווען די אידישע אַרבייטער אין ליטע און ווייס־רוסלאַנד האָבען אָנגעהויבען קעמפען געגען דעם אונבאַגרענ־יצט־לאַנגען ארבייטס־טאָג, וואָס האָט עקזיסטירט אין די אידישע מלוכה־וואַרשטאַטען. ווי באַוואוסט, האָבען זיי אין זייער קאמף פאַר א 12־שעה'דיגען ארבייטסטאָג געפונען א לעגאַלען שטיץ־פונקט אין אַלטען געזעץ, לויט וועלען דער אר־בייטס־טאָג פאַר באַלמעלאַבעס טאַר ניט זיין מעהר ווי 12 שעה, פון 8 ביז 8.

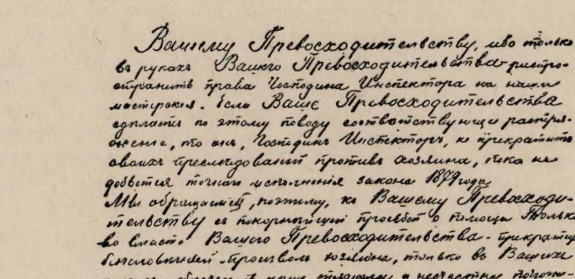
1243 29 Сентября 1892

Его Превосходительству

Господину Виленскому Губернатору

Прочтение

По Высочайшему повелению законом 1882 года рабочий день в ремесленных заведениях ограничен 11 часами. Прошу такими образом дать Вашего и мне и, по товарищам моим, другие рабочие не рану не истребовать мне себя всю благотворную для нашей жизни силу этого закона. Как прежде, так и теперь работа в нашем ремесле продолжается отъ 7 часов утра до 11 часов вечера, а в дни, предшествующие праздникам, хозяева заставляют нас работать до 12 часов ночи. Как служебное наше положение не позволяет нам требовать, выраженным в законе 1882 года, сокращения рабочего времени, они заявляют нам что каждый должен служить, кто предъявляет протесты против работы более 11 часов, протоколов они не боятся, а если и придется нам другой заплатить 25 рублей штрафу, то это для него ровно ничего значить не имеет. Поставленные в такое тяжелое и безотрадное положение, я и товарищи мои обратились к Вашему Превосходительству Инспектору за губернской заступитесь за нами инспектор, своим безбоязненно нарушенным законом. Господин Инспектор выразил мне свое сочувствие к нашему положению и заявил, что он готов был бы все средства для облегчения нашей участи, но закон не обязательный его не предоставляет на рассмотрение дела и потому нам советует наших обратиться к

Вашему Превосходительству мы только въ рукахъ Вашего Превосходительства приносимъ права Господина Инспектора на наши мѣстечки. Если Ваше Превосходительство сдѣлаетъ по этому поводу соотвѣтствующее распоряженіе, что они, Господинъ Инспекторъ, не прикрайтъ своихъ преслѣдованій противъ насъ, тогда мы довѣтся только исполненіе закона 1792 года. Мы обращаемся, поэтому, къ Вашему Превосходительству за покровительствомъ и помощи Только въ Вашего Превосходительства - прикрайтъ бѣспомощной прозвѣ нашей, только въ Вашихъ рукахъ - обѣщаніе наше тяжкое и несчастное положеніе. Не откажите же, Ваше Превосходительство въ нашей молбѣ, удалите отъ насъ нашу тяжкую долю своимъ безконечнымъ благодѣяніемъ; дайте, какъ нибудь, а намъ возможность погрузиться въ обѣщающую ему закона 1792 года.

Мевіе Конуетъ.

26 сентября 1792 г.

איבערזעצונג:

29טן סעפטעמבער, 1892.

זיין עקסעלענץ, דעם הערן ווילנער גובערנאַטאָר.
פון׳ם שניידער־געזעלן טוביה קאַפוסט,
וואוינט אויף דיטשער גאַס אין קינקולקינס הויז.

א בקשה.

לויט׳ן אַלערהעכסטען באַפעל דורך אַ געזעץ פון 1879־טען יאָהר איז דער ארבייטס־טאָג אין האַנטווערקער־ווערשטאַטען באַגרעניצט מיט 12 שעה. אויף אַזאָ אופן איז שוין אַריבער 13 יאָהר, און נישט איך, נישט מיינע חברים, די אַנדערע ארבייטער, האָבען קיינמאָל נית געפיהלט אויף זיך דעם גאַנצען וואויל־סטאַנד קוח פון דעם דאָזיגען געזעץ פאַר אונזער לעבען. ווי פריהער אזוי אויך איצטער געדויערט די אַרבייט אין ווערשטאַט פון 7 אזיי־גער אין דער פריה ביז 11—12 בויאַכט, און אין די טעג, וואָס פאַר יום־טוב צווישנגט אונז דער באַלעבאַס אַפצוזיצען ביי דער ארבייט אפילו גאַנצע נעכט. אויף אונזערע בקשות און מעלדונגען, אַז עס איז נויטיג אַפצו־היטען די פאַדערונגען, וואָס זיינען אויסגעדריקט אין געזעץ פון 1879־טען יאָהר, ענטפערט דער באַלעבאַס מיט אַ געלעכטער; ביי יעדער גינסטיגער געלעגענהייט דערקלערט ער אונז, אַז די ארבייטער קאָנען געגען איהם גאָר נישט אונטערנעמען. פאַר פראַקאַלען האָט ער קיין מורא נישט און אַז עס וועט אַמאָל צי צווויי אויסקומען צו באַצאָלען 15 רובעל שטראָף, האָט עס פאַר איהם קיין שום באַדייטונג נישט. אַוועקגעשטעלט אין אַזאָ שווערע חילפלאָזע לאָגע, האָב איך און מיינע חברים זיך געווענדט צום הערען פאַבריק־אינספעקטאָר מיט אַ בקשה, ער זאָל זיך איינשטעלען פאר אונזערע אינטערעסען, וועלכע וועלען אַזוי אומגעזעצליך געבראָכען פון באַלעבאָס. דער הער אינספעקטאָר האָט אויסגעדריקט אַ לעבאַפטען מיטגעפיהל צו אונ־זער לאָגע און ער האָט דערקלערט, אַז ער וואָלט געווען גרייט טאָן אַלץ,

כדי צו פֿאַרגרינגערן אונזער גורל, אָבער זייַנע רעכט און פֿליכטן פֿאַר־שפֿרייטן זיך נישט אויף תּאָטוערקער־וואַרשטאַטן, און דעריבער עצה'ט ער אונז זיך צו וועלן צו אייער עקסעלענץ. וואַרים נאָר אייער עקסצע־לענץ איז בכוח צו פֿארשפֿרייטן די רעכט פון'ם הערן פֿאַבריק־אינספּעק־טאָר אויף אונזערע וואַרשטאַטן. אויב אייער עקסעלענץ וועט וועלן דעם מאַכן די געהעריגע פֿאַראַרדנונג וועט ער, דער חער אינספּעקטאָר, נישט אָפּשטעלן זייַנען פֿאַרפֿאַלגונגען געגען באַלעבאָס, ביז וואַנען ער וועט זיך נישט דערשלאָגן, אַז דער געזעץ פון 1879-טען יאָהר זאָל פֿונקטליך אויס־געפֿיהרט ווערן.

מיר וועלן זיך דעריבער צו אייער עקסעלענץ מיט אַ חכנעה'דיגער בקשה וועגן הילף. בלויז אין דער מאַכט פון אייער עקסעלענץ ליגט עס אויצושטיללן דעם אונמענשליכן ווילד־ווילן פון באַלעבאָס; נאָר אין אייערע הענט ליגט צו פֿארגרינגערן אונזער שווערע און אומגליקליכע לאָגע. זאָל־זשע אייער עקסעלענץ נית אָפּזאָגן אונזער געבעט; טויזנט אונז אויך איין אין א קלויבעם טייל פון אייער אונעגדליכע וואוילטאָטן, גיט אונז ענדליך אויך אַ מעלגיכקייט צו דערפֿיהלן דעם גאָנצען פֿארלייכטערעגדיגען כוח פון'ם גענזעץ פון 1879-טען יאָהר.

טוביה קאָפּוסט.

סעפּטעמבער 26-טען, 1892.

ל. מאַרטאָוו.

ל. מאַרטאָוו'ס זכרונות וועגען ווילנע.*)

. . . איך וועל זאָגען א פאָר ווערטער וועגען די פערזאָנען פון דער ווילנער אָנפיהרערנדיגער אַרגאַניזאַציע. בעת איך בין אריינגע־ טראָטען אין איהר, נאָך יוסף מיל'ס אוועקפאָהר, איז דער אָנערקענטער פיהרער פון דער אַרגאַניזאַציע געווען א. קרעמער („אלעקסאַנדער"). דער געוועטער, עטוואָס פלעגמאַטישער כאראקטער און דער קלאָרער מוח, די קאָנספיראַטיוו אויסגעהאלטענקייט און נאָך אַנדערע מעלות פון א פעהיגען אַרגאַניזאַטאָר פון אונטערערדישער אַרבייט, האָבען איהם געשאפען די נויטיגע אויטאָריטעט פאר דער ראָלע פון אַן אָנ־ פיהרער. ריידען פלעגט ער אויף פאַרזאַמלונגען נישט פיל, אָבער וואָגיג. קיין טאלענט פון אַן אַגיטאַטאָר האָט ער ניט פאַרמאָגט, און מיר דאַכט זיך, אז זיינע פערזענליכע נטיות האָבען איהם ניט געצויגען צו דער ראָלע פון אַן אַגיטאַטאָר. זייענדיג א סטודענט פונ'ם פאָליטעכניקום אין ריגע, איז ער אין די אכציגער יאָהרען געווען פארווויקעלט אין א פאָליטישען פראָצעס, אָפּגעזעסען תפיסה אין די „קרעסטי" און פון דעמאָלט אָן האָט ער געלעבט אונטער פאָליציי־ אישער השגחה אין ווילנע. אזוי האָט געלעבט ר. ל. אייזענשטאָט (יודין) אויך, וואָס איז געווען אין אונזער קרייזעל דער נעביל־דעטסטער טעאָרעטיקער־מארקסיסט. א געווען סטודענט פון יאראָסלאַווער ליצעאום, איז ער נאָך אין 1887טען יאָהר אריינגעפאלען אין טורמע, איז אָפּגעזעסען זיין צייט און פארקלייבען זיך קיין ווילנע. זייענדיג אויך שפעטער נישט וועניג מאל ארעסטירט און פאַרשיקט, איז ר. ל. נאָך עד היום איינער פון די אָנפיהרער פון „בונד". זיין פרוי, ליבע לעווענסאָן, וואָס איז צום סוף פון די 90ער יאָהרען געשטאָרבען אין אמעריקא, איז געווען א זעהר פעהיגע פראָפאַגאַנדיסטקע, האָט געהאט א גרויסען שם צווישען די ארבייטער און האָט אריינגעטראָגען א ברויזענדיגע ענערגיע אין איהר שטענדיגער טעטיגקייט. זי איז געווען דער גרעסטער בעל־חזקה אויף טורמע. א געווען סטודענטין פון די שווייצער אוניווערזיטעטען, האָט מען זי געכאפט אויפ'ן גרענץ

*) פון ל. מאַרטאָוו'ס זכרונות פון א סאָציאל-דעמאָקראָט, פאַרלאַג „וואָס- טאָק", בערלין, 1923.

דורכפאָהרענדיג קיין רוסלאַנד און, געפינענדיג ביי איהר ווערא איווא־נאָווגא זאסוליטש'ס קאָנספיראַטיוויע בריוו, האָט מען זי אריינגעוואָצט אין א פאַרוואָרפענער טורמע, וואו זי האָט אין משך פון אַנדערהאַלבען יאָהר געמוזט אויסשטעהן די גרעסטע אכזריות. דאָס האָט אונטער־גענראָבען איהר געזונט און צוטרייסעלט איהרע נערוון. נאָכדעם ווי זי איז אָפגעזעסען די אַנדערהאַלבען יאָהר האָט זי נאָך באַקומען נייע

ל. מאַרטאָוו.

אַנדערהאַלבען יאָהר. ניט וועניגער אקטיוו פאַר איהר, אָבער מיט א וועניגער נערוועזען און מעהר לעבענסלוסטיגען כאַראַקטער, איז געווען מ. ד. סרעדניצקאיא, מיט'ן נאָמען „פאַטי". דאָס איז געווען א מענש געמאַכטען פון אָט דעם טיינ, פון וועלכען עס האָבען זיך אויף אלע שטאַפלען פון אונזער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג פאַרמירט די אר־

נאניזאטארינם פון די „רויטע קרייצען", די סעקרעטארינס פון די קאמיטעטען, דאס הייסט, אט יענע פערזאנען, וועמען עס פלענט אויסקומען האבען צו טאן מיט צהנדליגער מענשען, קאנען זיך באגעהן מיט זיי, שטענדיג טראגען אויפ'ן קאפ הונדערטער קאנספיראטיוות מעשיות און „צורייסען זיך אויף שטיקער". די אייבינ שוואכע, אבער תמיד באוועגליכע מ. ד. סרער־ניצקאיא פלענט אין איהרע אויפנעם־שעה'ן ביי זיך אין קאבינעט (זי איז געווען א צאהן־דאקטארין) באווייזען אפצוטאן א וועלט פון קאנספיראטיוות זאכען: איבערגעבען, צונעמען און באהאלטען אומ־לעגאלע ליטעראטור, ארגאניזירען נייע קרייזלאך און אויסזוכען אנ־פיהרער פאר זיי, אין אוועגט לויפען אויף די זיצונגען פון די קרייז־לאך אדער פון די פארשטעהער פון די קאסעס. אויב קרעמער איז געווען דער קאפ פון דער ארגאניזאציע, איז „פאטי" — געווען די הארץ.

דער דענטיסט קאפעלזאן („טימאפיי"), וואס האט אויך גלעבט אונטער דער אויפזיכט, איז געווען אן ארויסגעשיקטער פון ווארשע. שפעטער איז ער באוואוסט געווארען אין דער שוויצער עמיגראציע אלס „גרישין"*)... ער איז דער עיקר געווען פארנומען מיט קאנ־ספיראטיוות ענינים פון דער ארגאניזאציע — צו שטעהן אין פאר־בינדונג מיט די איבערגינ ארגאניזאציעס. די דאזיגע באציאונגען זיינען געווען גאנץ רעגולערע, דערהויפט מיט די שטעדט פון ליטע און פוילען. אויסער דעם האט ער נאך גהאט צו טאן מיט טראנס־ספארטירען מענשען און ליטעראטור. די אנטלאפענע פון רוסלאנד פלענען געווהנליך דורך דער ווילנער גרופען זוכען דעם „גרעניץ", אויסער דעם פלענט נאך קיין ווילנע אנקומען, דעמאלט ניט קיין גרויסע, טראנספארטען פון אויסלענדישע ליטעראטור. אויף צו בא־קומען דאס פלענגן מיטהעלפען די ווילנער, וואס האבען גלעבט אין ווארשע און אין לאדז און האבען אפגעהיט די באציהונגען מיט דער „מעטראפאליע".

די סאמע גרעסטע קראפט, אין פרט פון ארגאניזאטארישער און פראפאגאנדע־ארבייט, איז געווען ס. נאשאנסקי, מיט'ן צונעמעניש „דער לעהרער". זיין צונעמעניש קאן מען ניט זאגען, אז ער איז געווען אינגאנצען א קאנספיראטיוער, וואהרים נאשאנסקי איז טאקע באמת געווען א לעהרער אין דער אידישער רעגירונגס־שול. זייענדיג, אין פארגלייך מיט אונז, א מענש א לעגאלער און דערצו נאך א

*) זיינע בריף, אלס פארטיידיגער פון דעם „עקאנאמיזם", האט אויס־גענוצט פלעכאנאוו אין דער באוואוסטער פאליטישער בראשור „וואדעמעקום", וואס איז געווען געוועגדט געגען דער רעדאקציע פון „ראבאטשעיע דיעלא" (ארבייטער-זאך).

באאמטער אויף א מלוכה־שטעלע, האָט ער שוין נעמוזט זעהר שטארק קאָנספירירען, כדי עס זאָל קיין זאך ניט אויספאלען דער מאכט, זיינע קאָלעגען און די עלטערען פון די תלמידים — דאָס רוב די זעלביגע באלעבאטים, אין וועמעס קראָם אָדער ווערקשטאט מיר פלעגען „אונטערלעגען אָ פייער". א פעהיגער און מיט א גרויסען אינטערעס פאר די אלגעמיינע פראגען פון טאָריע, הגם מיט א שטארק פּראַדאָקסאלען מוח, וואָס פלעגט איהם ניט זעלטען ברענגען צו סתירות, האָט גאזשאנסקי געזעהן, אז עס זאָל אריינגעטראָגען ווערען א סימטעמאטישקייט און אן אייגהייט אין דער קרייזעל־פראָפאנאנדע. מ'פלעגט תמיד זעהן אין איהם דעם פראָפעסיאָנעלען פעדאגאָג. שפעטער, אין דעם פּעריאָד פון דער אינטענסיווער עקאָנאָמישער אגיטאציע, האָט ער געשפילט אן אָנפיהרענדיגע ראָלע אין דעם אינטערעסטען ארגאניזאציאָנעלען קאמף פאר די נייע מעטאָדען פון דער ארבייט, דורך וועלכער עס האָט געדארפט דורכגעהן די ווילנער באוועגונג. דערנאָך האָט ער זיך, אינאיינעם מיט ל. לעווענסאָן און אייניגע ארבייטער, אריבערגעקליבען קיין ביאליסטאָק און האָט, אין אָט דעם גרעסטען פּראָלעטאָרישען צענטער פון ליטע, אוועקגעלעגט דעם יסוד פאר א ברייטערער אגיטאָטאָרישער ארבייט. באלד האָט מען איהם ארעסטירט און צוזאמען מיט ל. לעווענסאָן פארשיקט קיין יאקוטסק. דאָרטען האָט ער זיך א וואקעל געטאָן אויפ'ן צד פון דער „מאכאיעוושטשינע", וואָס האָט צום סוף פון די אכציגער יאָהרען געהערשט צווישען די פּאַרשיקטע, נאָכדעם האָט ער א לאנגע צייט געארבייט אין „בונד" (איך האָב זיך געטראָפען מיט איהם אויף דעם לאָנדאָנער פּארטיי־צוואמענפאָהר פון 1907טען יאָהר, וועלכער איז געווען איינער פון די סעקרעטאָרען פון קאָנגרעס), בעת דער מלחמה איז ער געווען אן „אבאָראָניעז", און נאָך דער אקטאָבער־איבערקערעניש איז ער געוואָרע א קאָמוניסט און איז איצט א קאָמיסאר אין טולע.

דער אינגסטער מיטגליד פון דער גרופּע איז געווען רבקה ליאס, וואָס האָט געעגדיגט די ווילנער גימנאזיע. אלס פּראָפּאָגאנדיסטקע איז זי געווען זעהר באליבט ביי די ארבייטער.

שפעטער האָט מען שוין אין מיין צייט אריינגענומען אין דער גרופּע טאָביאס'ן („מאקס") און די לעהרערקע מינע וואלק. נאָך שפעטער צווייען, וואָס האָבען אויך געלעבט אונטער דער אויפזיכט פון דער פּאָליציי. דאָס זיינען געווען א. מוטניק („גלעב"), וועמען מ'האָט נאָך אין 1889טען יאָהר ארויסגעשיקט פון דייטשלאנד פאר האָבען באציהונגען מיט דער סאָציאָלדעמאָקראָטיע בעת'ן אויסנאָהמצושטאָנד, און זיין פריינט ו. לעווינסאָן (קאָסאָווסקי). ביידע, דער עיקר דער לעצטער, האָבען דערנאָך געשפילט אן אָנפיהרענדיגע ראָלע

אין דער טעטיגקייט פון „בונד". קאָסאָווסקי איז געווען איינער פון די וויכטיגסטע טעאָרעטישע און ליטעראַרישע כוחות פון דער דאָזיגער פּאַרטיי.

ארום אָט דעם צוזאַמענבאהעפטען קרייזעל האָבען זיך גרופירט נאָך צעהנדליגער אינטעליגענטען, וואָס זיינען געווען מיט איהם ענג פּאַרבונדען, הגם נישט אלע פון זיי האָבען זיך רעגולער באטיליגט אין זיין ארבייט. קודם כל, זיינען צוויישען דער יוגענט פון די מיטעל־שולען געווען אייניגע, וואָס זיינען אויף אזויפיל געווען פּאַרטייאיש צוגעגרייט, אז מיר פלעגען זיך קאָנען פּאַרלאָזען אויף זיי נישט נאָר מיט געוויסע אומלענגלע ארבייט, נאָר אָנצופיהרען אויך מיט אר־בייטער־קרייזלאָך. צו זיי האָבען געהערט: די שילער פון דער דעאלשול עליאשבערג, ד. טראָפּאָווסקי (שפעטער באוואוסט אלס איבערזעצער און קאָרעספּאָנדענט פון גרויסע צייטונגען), מ. לוריע (וואָס האָט געשפילט א לאנגע צייט אן אָנגעזעהענע רלע אין דער באלשעוויסטישער פּאַרטיי, פון וועלכע ער איז דערנאָך צוועק) און סעליבער; די גימנאזיסטען ב. גאָלדמאן (וואָס איז היינט באוואוסט אלס גאָרעוו) און א. שטעפּל. ל. בערנשטיין (דער איבערזעצער און זשורנאליסט אונטער דעם פסעודאָנים ל. באָריסאָוויטש), צעמאַכא־וויטש, י. ראָזענבערג, זעלדאָוו (שפעטער, אין סוף פון די 90ער יאָהרען, א מיטגליד פון צ. ק. פון בונד), פייקעס, אן אָנגעזעהענער טוער פון דער „איסקראָווישער" ארגאניזאציע און פון דער מענשעוויס־טישער פראקציע ביז דער סאָמע אקטאָבער־איבערקערעניש, בעת ער איז געווארען א קאָמוניסט און איז, דאָכט זיך, איצט עפעס א מין מלוכה־קאָנטראָלער. אויסערדעם פלעגט בעת די קאָניקולען די ארגא־ניזאציע פּאַרשטארקען זיך דורך די געבאָרענע ווילנער סטודענטען, וואָס דורך זיי פלעגט אונזער ארגאניזאציע אויפהאלטען די באצי־הונגער מיט די מארקסיסטען פון די אוניווערזיטעט־צענטערען. פון וואַרשא פלעגען אָנקאָהרען י. וויטקינד און א. זאלקינד; פון כאר־קאָוו — ל. ב. פיינבערג, י. לעווין (דער שפעטערדיגער רעדאקטאָר פון דעם „דרום־ארבייטער") און א. פ. לוריע (וואָס איז דערנאָך אריבער צו די עס־ערען, און שפעטער צו די ענ־עסן); פון קיעוו — דער מעדיצינער י. מ. ליאָכאָווסקי. אויסער דעם האָבען נאָך אין די נאָהנטסטע פונקטען פון ראיאָן געארבייט ווילנער, וואָס פלעגען פון צייט צו צייט קומען צו אונז אין „הויפטשטאָדט", כדי אינאיינעם באטראכטען וויכטיגע פראגען. דאָס זיינען געווען די לעהרער פון די אידישע שולען א. פּאַרטנאי, א. פין און גאָלדעווסקי, וואָס האָבען געהאָט זייערע סיסטעמאטישע צונעמענישען; „דער העכסטער", „דער מיטעלער" און „דער קליינער", און די לערערינס פ. א. גאָרדאָן און צ. קלים. א. פּאַרטנאי („נח") איז נאָך ער היום אן אָנגעזעהענער

מיטגליד פון צ. ק. פון „בונד", אפילעבענדיג א סך יאהרען אומלענגל. גאדלעווסקי און פ. א. גארדאן האבען אין אנהויב פון 1900טער יאהרען אפולע געארבייט אין די איסקראווסקע און מענשעוויסטישע ארגאניזאציעס אין דרום־רוסלאנד.

אין מיין צייט איז אין דער אנפיהרענדיגער גרופע נישט אריין קיין אייז ארבייטער; לויט אונזערע דעמאלטיגע אנשויאונגען, איז אויף מיטצוארבייטען אין דער דאזיגער גרופע געווען א תנאי, אז מ'דארף קודם כל זיין טעאָרעטיש גוט אנטוויקעלט און האבען א באדייטענדיגע קאנספיראטיווע ערפאהרונג. אין פלוג, זיינען עטליכע ארבייטער, וואס האבען מעהר אדער וועניגער באפרידיגט די דאזיגע פאדערונג, יא געווען. דאס זיינען געווען די עלטערע מיטגלידער פון די קרייזלאך פאר זעלבסט־אנטוויקלונג, וואס האבען דורכגעמאכט אין די דאזיגע קרייזלעך א שול פון דרei יאהר און מעהר. אבער די דאזיגע מיטגלידער פון די קרייזלאך, ווי איך האב שוין אויבען געזאגט, פלעגען דאס רוב אדער ארוים פון דעם „ארבייטערשטאנד" און ווערען באלעבאטים פאר זיך, אדער בכלל צוועקגעהן אן א זייט פון דער אלגעמיינער ארבייטער־מאסע, אניט צוועקפאהרען קיין אויס־לאנד (דאס רוב קיין אמעריקא). פון די איבעריגע, פאליטיש מעהר רייפע, „זקנים"־ארבייטער האבען מיר שפעטער — אין 1894טען יאהר — ארגאניזירט א צענטראלע ארבייטער־גרופע, וואו א. קרעמער איז אריין אלס פארשטעהער פון אונזער צענטער. די דאזיגע גרופע האט געדארפט שפילען אין דער ארגאניזאציאנעלער היערארכיע א ראלע פון א נישט קיין פולבארעכטיגטער, נאר גיכער פון א בארא־טענדיגער צווייטער אינסטאנץ. די וויכטיגסטע מיטגלידער פון אט דעם ארבייטער־צענטער זיינען געווען: דער עלטסטער מיטגליד פון די ארבייטער־קרייזלאך, אן עלטערער קצב שלמה (די פאמיליע געדענק איך נישט), א מרה־שחורה'דיגער מענש, וואס האט האלט געהאט צו געווען לטיגען; די הענטשקע־מאכערין צביה הורוויטש, וואס איז שפע־טער געווען א מיטגליד פון צ. ק. פון „בונד" און איז נאך ער היום אין דער ר. ס. ד. א. פ.. די שניידערין ציליע וואלק און נאך א צווייי־דרייי ארבייטער. צביה הורוויטש מיט איהר פעסטען, גראדען כארא־קטער און פאליטישען שכל, האט זיך פון אלעמען אויסגעצייכענט אין דער דאזיגער גרופע. אינאיינעם מיט שלמה'ן האט זי געהאט די גרעסטע השפעה אין דער ארבייטער־סביבה נאך דעם, ווי עם זיינען אראפ פון סצענע די פראלעטאריער, וואס זיינען געווארען „מעהר באוואוסטזיניג" פאר זיי, א שטייגער, דער יואוועלירער מיכאל, די שניידערקע גוסטע, דער שטעפער אלטער און נאך איניגע אנדערע.

אין די קרייזלעך, וואס זיינען אריינגעפאלען צו מיר, האט שוין אין די ערשטע טעג צוגעציגען מיין אויפמערקזאמקייט א קליינינקער

דאַרינקער, נאָר גאָר יונגער, אָבער זעהר אַנטוויקעלטער פֿאַפֿיראָסען־מאַכער, ראובן פֿרידמאַן. ניט קוקענדיג אויף זיין קרענקליכקייט, האָט ער דורך זיין אַרבייט און לעבענס־לוסט אויסגעצייכענט זיך פון מיינע אַלע אַנדערע צוהערער. אז איך האָב זיך באקענט נאָהנטער מיט איהם, האָב איך געקאָנט לייכט זעהן, אז דער דאָזיגער „אמת'ער פֿראָלעטאַריער" וואָס איז נישט פֿאַרבונדען מיט קיין שום האַנטווערק־טראַדיציעס און וואָס איז דורכגענאַנגען דורך א האַרטער שול פון אַרבייט אין אייגער פון די מעהר קאַפּיטאַליסטישע אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען פון ווילנע — אין עדעלשטיין'ס טאַבאַק־פאַבריק — אז דער דאָזיגער „פֿראָלעטאַריער" איז נאָר אַן אַנדער קולטור־פאַציאָנער טיפּ, ווי דאָס רוב פון אונזערע געהילף־אַרבייטער. דער פאַליטישער און סאָציאָלער ראַדיקאַליזם איז ביי איהם נעווען שארפער אויסגעדרוקט און האָט לחלוטין נישט נעהאַט אָט דעם בוך־כאַראַקטער און דעם חותם פון קרייזעל, ווי מ'פלעגט דאָס אָפט מערקען ביי די אַנדערע תלמידים. די מאַטיוועז פון סאָציאָלען האַס האָבען זיך בולט'ער נעהערט ביי איהם, נישט אויסמישענדיג זיך מיט די פראַגען פון פערזענליכער מאַראַל, פערזענליכער פאַרפאַלקאָמונג און גוט איינאַרדנען דעם אייגענעם לעבען. אָט די טענדענץ, וואָס פלעגט איינשליננען א סך נייסטיגע כחות ביי פיל פון אונזערע „קרייזלאַך־מענשען", צוגעבען זייער גאַנצען מהות א געוויסען סעקטען־כאַראַקטער, און ביי וועמען דאַבראָליובאָוו און פיסאַרעוו זיינען, אין תוך, געווען באַליבטערע מחברים, ווי לאַסאַל און מארקס. פרידמאַן'ען האָט אויסגעצייכענט אויך זיין שטאַרקער באַנעהר צו פראָזעליטיזם, וועראַנדיג געטריבען פון דער גוואַלטיגער פינסטערקייט און פאַרשלאָסענקייט פון דער סביבה, אין וועלכער ער האָט געאַרבייט. די עטליכע הונדערט מיידלאַך און פרויען, וואָס זיינען געשטאַנען אויפ'ן שוועל פון לומפען־פראָלעטאַריאַט און פראָסטיטוציע, וועלכע עס זיינען געווארען אומבארהמנות'דיג עקספּלואַטירט אין עדעלשטיין'ס און דורוטשאַ'ס פאַבריק, זיינען געווען א זעהר ניט קיין גינציגער באָדען פאַר פראָפאַגאַנדע. פונדעסטוועניגען האָט ר. פרידמאַן געקראָגען א גרופּע אַנהענגער, סיי צווישען די פרויען, סיי צווישען די פאַפּיראָסען־מאַכער די מאַנסביל. זיי זיינען געווען וועניגער אין צאָהל און בכלל פריוויליגירטער ווי די פרויען, וואָס עס איז נאָך דעריבער שווערער געווען צו האָבען א השפּעה אויף זיי. זיין רעכטע האַנט ביי דער דאָזיגער ארבייט — אברהם באַסקין, וועניגער באַגאַבט פאַר איהם, אָבער אויך זעהר איבערגענעבען דער זאַך — האָט געהערט אויך צו דעם זעלביגען קרייזעל. פרידמאַן'ס גאַנצער שטרעבען איז געווען צו ברענגען די פינסטערע מאַסע, צווישען וועלכער ער האָט זיך געפונען, צו א סטרייק נעגען דעם פאַבריקאַנט, וואָס האָט נעשפּילט א

צענטראל פון דער ארטיגער גרויס־בורזשואזיע. דער דאזיגער חלום איז מקוים געוואָרען ערשט אין א לאנגע צייט ארום, בעת פרידמאן'ען גופא האָט מען, נאָך א שארפען צוזאמענשטויס מיט דער אדמיניסטראציע פון פאברויק אפגעזאָגט פון דער ארבייט. אָט דאָס האָט גורם געווען, אז ער זאל ענדערען זיין לעבן. ער האָט באשלאָסען אוועקצופאָהרען קיין אויסלאנד, כדי צו דערגאנצען זיין בילדונג און קומען צוריק אלס זעלבסטשטענדיגער אגיטאטאָר. וועגען דעם האָט ער נישט איין מאל נערעדט מיט מיר. באלד איז ער אוועקגעפאָהרען קיין בערלין, געארבייט דאָרטען אין פאפיראָסען־פאבריקען, און איז אין א יאָהר צווי ארום געקומען צוריק קיין רוסלאנד. ער האָט זיך שוין אבער מיט קיין אגיטאציע ניט פארנומען, נאָר מיט קאנספיראטיוואר ארבייט: ער האָט אוועקגעשטעלט אין ביאליסטאק א נעהיימע דרוק פאר דער דעמאלטיגער עקסטרינקער סאציאל־דעמאקראטישער גרופע „די ארבייטער־פאָהן" (ראבאטשעיע זנאמיא). אין אָט דעם דרוק טאקע האָט מען איהם אין 1898טען יאָהר ארעסטירט און, נאכדעם ווי ער איז געזעסען א לאנגע צייט אין פעטראפאוולאוסק, האָט מען איהם פארשיקט קיין יאקוטסק. שפעטער האָט ער — דערהויפט אין באקו — געמוסן אן אנטייל אין דער טעטיגקייט פון דער פארטיי. איצט ארבייט ער ביי די ווירטשאפטליכע ארגאניזאציעס פון דער ראטען־מאכט. זיין חבר באסקין איז א לאנגע צייט געזעסען אין דער ביאליסטאקער טורמע, צוליב דער מעשה־נאזשאנסקי און די איבעריגע חברים פון 1896טען יאָהר; דעם ווייטערדיגען נורל זיינעם ווייס איך ניט.

פון די איבעריגע „תלמידים" פון מיינע ערשטע קרייזלאך וועל איך דערמאָנען דעם יונגען בערשטעל־מאכער מאטלעס, וואָס האָט נישט וועניג געארבייט אויף צו ארגאניזירען דעם פאראיין פון זיין פאך, וועלכער האָט זיך פארשפרייט איבער א רייה שטעדט. אויסער דעם די שניידערין ראזע סענאל, אן ענערגישע, לעבעדיגע און פעהיגע מיידעל. אבער איהר השפעה אויף די חבר'טעס פלעגט וועלען שוואכער צוליב איהר הערשערישען כאראקטער און איהר נערוועזיטעט. שפעטער האָב איך זי געטראָפען אין דער עמיגראציע אין פאריז, וואו די דאזיגע נערוועזיטעט האָט דערגרייכט די העכסטע מדרגה. דערפיהרט האָט עס די אומגליקליכע פרוי דערצו, אז זי איז אין א מאָמענט פון פארצווייפלונג באגאנגען זעלבסטמאָרד. די סיבות פון דער פארצווייפלונג וויים איך נישט, איך וויים נאָר אז זי האָט, דוכט זיך, אין 1903טען יאָהר ארויסגעוואָרפען זיך אין פאריז פון א פענסטער און איז דער'הרג'עט געוואָרען אויף טויט.

אין דער פאריזער עמיגראציע האָב איך עטוואָס שפעטער געטראָפען מיינע א צווייטע שוליערין — די שניידערין טערעזע (איהר

פאמיליע וויים איך ניט). צוליב איהר פארשלאָסענעם אָדער שעמעוו־
דיגען כאראקטער פלעגט זי וועניג רעידען אויף די פארזאמלונגען פון
דעם קרייזעל און ניט צוציהען צו זיך קיין אויפמערקזאמקייט, דערי־
בער איז פאר מיר געווען נאָך א גרעסערע פרייד צו קאָנסטאטירען,
אז עס האָט זיך אויסגעארבייט פון איהר איינע פון יענע פראָפעסיא־
נעלע טוערינס פון דער רעוואָלוציע, וואָס וואַרפען זיך, אמת, ניט אין
די אויגען, אבער אויף וועמען מ'קאָן זיך פארלאָזען; אָט דער מין
טוערינס, וועלכע די רוסישע פרוי האָט אין אזא גרויסער צאָהל גע־
געבען אלע פארטייען, וואָס פלעגען, נישט קוקענדיג אויף אלע
גלגולים אין לעבען, מיט עקשנות טאָן די מארודנע און אָפט אום־
דאנקבארע געהיימע ארבייט. לעבענדיג אין פוילען, האָט טערעזע,
אינאיינעם מיט אנדערע אידישע ארבייטער, וואָס האָבען נישט גע־
האלטען פון דער נאציאָנאלער פראגראם פון „בונד", געשאפען אן
ארגאניזאציע, וועלכע עס האָט זיך אָנגעשלאָסען צו דער ר. ס. ד. א. פ.
צוליב דעם, וויל קיין רוסישער פראלעטאריאט איז אין פוילען נישט
געווען, האָט זי זיך ספעציאליזירט אויף דער פראפאגאנדע צווישען
די סאלדאטען פון די אָרטיגע גארניזאָנען. די דאָזיגע ארבייט, וועלכע
איז געשטיצט געוואָרען מצד דער ס. ד. פון פוילען און ליטע, האָט
נעבראכט איהרע פירות אין 1905טען יאָהר, בשעת אין די גארני־
זאָנען פון די פוילישע שטעדט האָט זיך ארויסגעוויזען א זעהר אינ־
טענסיווע רעוואָלוציאָנערע באוועגונג. ביז סאמע 1907טען יאָהר
האָבען די מיליטער־אָרגאניזאציעס פון דער ר. ס. ד. א. פ. (מענשע־
וויקעס) ארויסגעוויזען אין פוילען א גרויסע לעבעדיגקייט און אקטי־
ווימעט.

גלייך פון די ערשטע טעג אָן, ווי איך האָב געזומען ארבייטען
אין קרייזעל, איז מיר נישט געפעלען געוואָרען איין צוהערער. דאָס
איז געווען א לאַנגער בחור מיט א פוילען נאָנג און מיט אן אייביג
גלייכגילטיגען פנים, פון וועלכען עס האָבען ארויסגעקוקט א פאָר קאלטע
אומאָנגענעמע גרינע אויגען. אויפ'ן אָנבליק האָט ער אויסגעזעהן
עלטער פאר די איבערייגע מיטגלידער פון קרייזעל — מ'האָט איהם
געקאָנט שאצען ביי 25 יאָהר. צו די טעארעטישע און פאָליטישע
פראגען, וואָס מיר פלעגען ארומריידען אין די קרייזלאָך, פלעגט ער
זיך באציהען אָהן קיין שום אינטערעס, און דאָס פלעגט מיך שטארק
אָפקיהלען צו דער ארבייט. דערנאָך, בעת איך האָב געפראוואט
קאָנטראָלירען די קענטענישען פון מיינע תלמידים אין עקאָנאָמישער
טעאָריע, פארגעבענדיג זיי שריפטליכע פראגען איז אָדער איך פלעג
ניט באקומען פון איהם אינגאנצען קיין ענטפער, אָדער עפעס אזויינע
„קאָזיאָנע", וואָס פלעגט מיך דערמאָנען אויף דער באציהונג פון די
נימנאזיסטען צו די לעהרער און צו זייערע „לימודים". עפעס ווי א

מין פרעמדער אבר פלענט מיר אויסקומען ישראל־מיכל (אזוי האָט מען גערופען אָט דעם לאַנגען בחור) אין קרייזעל, און איך האָב אפילו געפֿרואווט באזייטיגען איהם. אָבער די חברים האָבען מיר געזאָגט, אז ישראל־מיכעל דער שלאָסער האָט א גרויסע השפּעה צווישען די חברים פון זיין פּאַך און אז אין דער פּראקטישער ארבייט איז ער גאָר ניט אזא פויל־ער, ווי אין קרייזעל.

היינט ווי גרוים איז געווען מיין פֿאַרוואונדערונג, וועז אין א סך יאָהרען ארום האָט זיך דער נאָמען פון מיין „קנאַפּען וועלער" דעם תלמיד דורכגעטראָגען, קאָן מען זאָגען, ווי א דונער, איבער דעם גאַנצען פּאָליטיש־דענקענדיגען רוסלאַנד און אפילו איבער אייראָפּע. אָט דער לאַנגער בחור (אגב אורחא, האָט מען איהם צווישען די ארבייטער אזוי טאָקע גערופען) האָט זיך דאָס ארויסגעוויזען פּאַר דעם באריהמטען פּראָווקאָטאָר קאָפּלינסקי'ן, ווָאס איז, אינאיינעם מיט אזעפ'ן און זשוטשענקע'ן, אנטפּלעקט געווָארען נאָך דער רעווָאָלוציע פון 1905. א פּראָווקאָטאָר איז קאָפּלינסקי געווָארען שוין אין א יאָהר 5 ארום נאָך זיין זיין אין מיין קרייזעל, וועז מ'האָט איהם, ביי דעם אלגעמיינעם דורכפאל פון „בונד" אין 1898טען יאָהר, נעכאפט אין דער דרוק, ווָאס ער האָט ארגאניזירט. אז מ'האָט איהם ארויסגעלאָזען, איז ער געווָארען א פּראָפעסיאָנעלער ליפערַאנט פון א באזונדערען טיפ קליינע דרוק־מאשינקעס, וועלכע ער גופא האָט געמאכט און פּארזאָרגט מיט זיי א גרויסע צאָהל געהיימע דרוקעריען פון פּארשיידענע פּארטייען.*)

היות ווי איך האָב, להיפּך צו דער גרעסטער צאָהל מיטגלידער פון אונזער קרייזעל, נישט געוועדט קיין אידיש, האָט מען מיר שפּעטער אנגעהויבען איבערגעבען אזוינע ארבייטער־קרייזלער, ווָאס זיינען געשטאַנען לויט דער אנטוויקלונג העכער פּאַר דעם מיטגלען ניוואָ און האָבען געקענט רוסיש. ווָארים גוט קענען די רוסישע שפּראַך האָבען נאָר געהאָט גליק יענע ארבייטער, ווָאס זיינען גענגען אין א מלוכה־שול אדער ווָאס האָבען געשטאַמט פון די מעהר קולטורעלע שיכטען פון דער קליין־בורזשואָזיע סביבה. עס איז דעריבער ניט קיין חידוש, ווָאס גראָד פון מיינע קרייזלאך זיינען ארויס א סך פּערזאָנען, ווָאס האָבען שפּעטער געשפּילט אן אָנגענזע־הענע ראָלע אין דער באוועגונג.

א פּרייד איז דער עיקר פּאַר מיר געווען דאָס לערנען מיט דעם קרייזעל פון די לערען־אינגלאַך די שלאָסער, ווָאס האָט זיך נעביַלדעט דעם ווינטער פון 95-1894טען יאָהר; דאָס איז געווען דער עלטערער

*) ענגויע פּרטים וועגען קאָפּלינסקי'ן האָט א. ווייגשטיין פּאַרעפענטליכט אין „וועקער" אין 1921.

קלאס פון דער גוט־אוועקגעשטעלטער האנטווערקשול „טרוד". אלע שילער זיינען געווען פעהיגע, זעהר אנטוויקעלטע און רעווא׳לוציאנער־געשטימטע בחורים׳לאך, מיט וועלכע מ׳האט נעקאנט לערנען פונקט לויט אזא פראגראם, ווי מיט סטודענטען פון א וועלכען עס איז קרייזע׳ל פאר זעלבסט־אנטוויקלונג. דערהויפט האבען צוויי שילער פון דעם דאזיגען קרייזע׳ל צוגעצויגען מיין אויפמערקזאמקייט: מיכא׳ל פראנקפורט, וועלכער האט געשטאמט פון א סאציא׳ליסטישער פא־מיל׳יע און זיך אויסגעצייכענט מיט זיין טעארעטישען אינטערעס, און לייבע גא׳לדמאן, וואס מ׳האט געמוזט, צוליב זיין פלאמיגער נאטור, פארואויסזעהן, אז איהם שטעהט פאר א נישט קיין געוועהנליכע רעווא־לוציאנערע קאריערע. פראנקפורט איז שפעטער פארשיקט געווארען אויף פינף יאהר קיין סיביר און האט אויסגעקויפט מיט דעם זיין אקטיוע טעטיגקייט אלס ס. ד.־ארגאניזאטאר אין דרום (דערהויפט אין ראסטאוו אויפ׳ן דאן) אין דעם גרינדונגס־פעריאד פון דער ר. ס. ד. א. פ. דעם ווייטערדיגען גורל זיינעם ווייס איך נישט. וואס איז שייך אבער לייבע גא׳לדמאן, איז מיין האפענונג נאך מעהר ווי פאר־ווירקליכט געווארען: שוין באלד נאך אונזער באקאנט־ווערען, האט ער זיך קאמפראמעטירט אין פראפאגאנדע צווישען די סאציאליסטען, איז געווארען איינער פון די ערשטע אומלענאלע „פראפעסיאנאלען" פון אונזער פארטיי, געווען אלס דעלענאט אויף דעם פארייזער אינ־טערנאציאנאלען קאנגרעס פון 1900טען יאהר, האט געגרינדעט די ערשטע רוסישע דרוקערייי פון דער „איסקרא", און איז שפעטער, נאך דער דוגערדיגער רעדע אין נעריכט, פארשיקט געווארען, איז אנטלאפען, געווען א מיטגליד פון דעם צ. ק. פון דער פארטיי, דערנאך באקומען קאטארגע. איז אפגעקומען דאס ביי די שרעק־ליכסטע באדינגונגען פון סטאליפינ׳ס עפאכע, און אין 1917טען יאהר האט ער ווידער באנייט זיין אקטיוע פארטיי־טעטיגקייט.

דער דריטער מיטגליד פון דעם זעלביגען קרייזע׳ל, נחום ליפשיץ, א שטארקער, פעהיגער בחור׳ל, אן איבערגענעבענער דער זאך, איז אין 1901טען יאהר געשטארבען אהן א צייט פון שווינדזוכט, וואס ער האט געקראגען אין טורמע און בעת ער איז געווען פארשיקט (מ׳האט איהם ארעסטירט אין 1898טען יאהר מיט גאזשאנסקי׳ן אין ביאליסטאק).

אין סוף פון 1894טען יאהר האט עפעס עמיצער פון די ארבייטער פארגעלענט צונויפפיהרען מיך מיט איינעם אן איינבינדער, וואס געהערט נאך ניט ביז איצט צו קיין ארגאניזאציע, וועלכער ווייזט אבער ארויס א גרויסע תשוקה צו בילדונג און פיהלט מיט דער באווונג. איך האב זיך באקענט מיט אט דעם שעמעווידיגען בחור׳ל, אין וועמעס אויגען עס האט פונדעסטוועגען געלויכטען א געוויסע

אנטשלאָסענקייט און א גלויבען אין זיך. אין אָנפאנג האָב איך געלערנט מיט איהם באזונדער און ס'איז פאר מיר באלד געוואָרען קלאָר, אז עס איז ווערט די מיה. מיין נייער תלמיד האָט געהאט טייערע פעהיגקייטען, אן אויסערגעווענליכען חשק צום לערנען און האָט דורכגעדרונגען דעם תוך פון סאָציאליזם. דערנאָך האָב איך איהם אריינגעפיהרט אין דעם קרייזל פון די מעהר ענטוויקעלטע ארבייטער, ווּאו מיר האָבען געלייענט „דאָס פראָגראם פון דער פראנצויזישער ארבייטער־פּארטיי", לאסאל'ס „פראָגראם פון די ארבייטער", ענגעלס' „די אנטשטעהונג פון דער פאמיליע", דעם „מאניפעסט" וכדומה. איך האָב מיט אלע כחות רעקאָמענדירט מיין נייעם תלמיד דער צענטראל־גרופע, אלס איינעם פון די ארבייטער, אויף וועלכע מ'דארף אָנווענדען די אויפמערקזאמקייט, ווייל ער האָט אין זיך אָט די נטיות, ווּאָם אויב מ'זאָל זיי אָנטוויקלען, קאָן ער ווערען א פיהרער פון אן ארבייטער־אָרגאָניזאציע. שוין אין מיין צייט איז משה דושקין — אזוי האָט ער געהייסען — באמת געוואָרען איינער פון די סאמע אינפלוסריכסטע ארבייטער אין דער ארטיגער אָרגאניזאציע, און נאָך שפעטער איז מיין האָפנונג לחלוטין מקוים געוואָרען. ער איז נעווען איינער פון די גרינדער פון דעם ערשטען אידישען אומלענאלען אָרגאן „די ארבייטער־שטים", ווּאָם האָט געשפילט די וויכטיגסטע ראָלע אין דער אנטשטעהונג פון „בונד", דערנאָך האָט ער זיך אין קיעוו באטייליגט אין דער גרופע „די ארבייטער־צייטונג" (ראבאטשאיא גאזעטא), ווּאָם האָט צוגעגרייט די גרינדונג פון דער ר. ס. ד. א. פ., און נאכדעם איז ער א לאנגע צייט געווען א מיטגליד פון צ. ק. פון „בונד".

פונקט אזא גיכע פּארטיי־קאריערע האָט דורכגעמאכט מאריא זשאלודסקאיא, א שניידערין, מיט ווּעמען איך האָב זיך באקענט ביי אן אריגינעלען אופן. זשאלודסקאיא, ווּאָם האָט געשטאמט פון א געפאלענער בורזשואזער פאמיליע, האָט געארבייט ביי א פויליש־באלעבאָסטע; אין דער דאָזיגער ווערקשטאָט האָבען געארבייט פויליש מיידלאָך, ווּאָם זיינען געשטאנען אן א זייט פון די ארגאניזירטע ארבייטער, און זשאלודסקאיא האָט דעריבער נישט געהאט קיין שום באציהונג מיט דער ארגאניזירטער ארבייטערשאפט. אבער אויך אין איהר נשמה האָט עפעם א ווינט פּארטאָנגען די סאָציאלע אומצופרידענקייט. באטראכט צו ווערען אויס ארבייטערין, האָט זי זיך באשלאסען גרייטען זיך צום עזאמען אויף א געהיל־פּראָוויזאָרין, צי אויף אן אקושערקע, און האָט אנגעהויבען זוכען דערצו א לעהרער. אין דער זעלביגער צייט אבער האָט זי געוואָלט, אז די דאָזיגע אוראָלטן זאָלען בכלל ברייטער מאכען איהר אנשויאונגס־קרייז. איך האָב דעמאָלט געלעבט פון פריוואטע אוראָלטן, און עפעם א צופאל

האָט זי צונויפגעפיהרט מיט מיר. מיך האָט פאַראינטערעסירט דאָס דאָזיגע מיידעל, וואָס האָט פאַרדינענדיג סך־הכל עפעס א 10 רובל א חודש, פאַרגעלעגט מיר 5 רובל? א מאָנאָט פאַר דריי אוראָקעז אין וואָך. צוויי מאָל אין וואָך איז איהר קיין אַנדער צייט ניט אויסגעקומען צו לערנען ווי אין די קורצע אָוונטען, וואָס פלעגען איהר איבערבלייבען פון דעם לאַנגען שווערען ארבייטס־טאָג. אויסער די שול־לימודים, האָט זי נעוואָלט, אז איך זאָל זי באקענען מיט די יסודות פון פאָליטישער עקאָנאָמיע און אַנווייזען וואָס זי זאָל לייענען אינדערהיים. נאָכדעם ווי איך האָב זיך נעהנטער באקענט מיט איהר, איז פאַר מיר געווארען קלאָר, אז אויב זשאָלודסקאיא וועט זיך דערשלאָגען צום ציל — וועט אויסהאַלטען עקזאמען און ארויס פון דער ווערקשטאָט — וועלען מיר פאַרלירען אן ארבייטערין, וואָס קאָן ווערען לויט איהר טעמפעראמענט, כאַראקטער און אנטוויקלונג, א זעהר נוצינע פאַר דער אַרגאַניזאַציע. איך האָב אָבער נישט געהאט אין זיך קיין נענוג מוט אויף ארויפצופיהרען דאָס מיידעל אויף א וועג, וואָס איז געווען פאַרבונדען מיט אָפזאָגען זיך פון איהר ענערגישען פּרואוו אויף צו קאָנען ארויסצורייסען זיך אמאָל פון דעם פאַרשוואַרצטען לעבען פון א פּראָלעטאַריער. איך האָב דעריבער נעווויסענהאפט געלערנט מיט איהר לאטיין און מאטעמאטיק און האָב רוהיג, אָהן אָגיטאַציע, דערקלערט איהר די מארקסיסטישע פּאָליטישע עקאָנאָמיע, נישט פּרוואוועדיג אָנצוואוועדען דאָס צו דער פּראקטישער באוועגונג. אָבער אין א צווייי־דריי חדשים ארום האָט מיר מיין שילערין אליין געזאָגט, אז זי וואַרפט אוועק דעם קאמף פאַר איהר פערזענליכער קאריערע און זי זאָגט זיך אָפ פון די אוראָקעז. איך נעדענק נישט, צי איהר מאטעריעלע לאָגע איז נעווארען ערגער צי זי איז נעווארען פאַרצווייפעלט, אז עס זאָל איהר נאָך זיין מעגליך אין דער קורצער צייט, וואָס איז נעבליבען צום עקזאמען, דורכצונעהן דאָס נאָנצע פּראָגראַם, אָבער אזוי איז עס געווען. דעריבער איז פאַר מיר נאָך נעווען א גרעסערע פרייד, ווען איך האָב זיך אין א האַלב יאָהר ארום דערוואוסט, אז מאריא האָט, גלייך ווי זי האָט זיך נעשטעלט אין באציהונג מיט אונזערע ארבייטערינס, פארנומען אן אָנגעזעהענעם אָרט אין דער קאָסע פון די שנייידערינס און מ'האָט זי ארויסגעשטעלט אלס קאַנדידאַטין אין א העכערען קרייזעל, וועלכען איך האָב נעפיהרט. אין 1900טען יאָהר האָט מ. זשאָלודסקאיא נעהאט א גרויסע השפּעה אין דעם צ. ק. פון „בונד", איז א לאָנגע צייט נעווען אומלעגאַל און דערנאָך האָט מען זי פאַרשיקט, זי איז אנטלאָפען א. א. וו. איהר מאן — דעמאָלט א יונגער הענטשקע־מאכער — דוד כ"ץ, אויך א מיטגליד פון דעם זעלביגען קרייזעל מיינעם, איז נאָך פריהער פאַר איהר נעווארען א מיטגליד פון צ. ק.

פון „בונד" (געהייסען האָט ער „מאראָס") און איז א לאנגע צייט געווען אייגער פון די אָנפיהרער פון דער פּאַרטיי.

אין מיין קרייזע, צו וועלכען עס האָבען אין די יאָהרען 95-1894 געהערט דושקין, זשאָלודסקאיא און כ"ץ, האָט זיך נאָך אויסגעציי־כענט לויט זיין פּעהיגקייט און אלגעמיינער קולטורעלער ענטוויקלונג דער שטעפּער נאדעל (מאסק). איהם האָב איך שפּעטער צוגעצויגען צו ארבייטען אין דעם „קאמפּס־פּאראיין" (סאיוז באָרבי) אין פּעטער־בורג, וואוהין ער האָט זיך אריבערגעקליבען. פּאר'ן באטייליגען זיך אין דעם דאָזיגען פּאראיין איז ער אין 1896טען יאָהר א לאנגע צייט געזעסען אין פּעטראָפּאוולאָווסקע. שפּעטער האָט ער א סך יאָהרען נאכאנאנד געלעבט אין לאָנדאָן, וואו ער האָט געמוטען אן אנטייל אין דער ארבייט פון די עמיגראַנטען.

אונזער אָרגאַניזאַציע האָט געארבייט אויסשליסליך צווישען דעם אידישען פּראָלעטאריאָט, וואָס איז געווען, ביי א זעלטענעם אויסנאָהם, אָפּגעטיילט פון די רוסישע, ליטווישע און פוילישע ארבייטער, אזוי צו זאָגען, טעריטאָריע: אין איין און די זעלביגע אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען האָבען געארבייט אָדער קריסטען, אָדער אידען. אין דער דאָזיגער באגרעניצטקייט פון דער ארבייט מיט נאציאָנאלע רעמלעך איז ניט געווען קיין שום אפּריאָרי נאציאָנאלע אידעע: די גרינדער פון אונזער אָרגאַניזאַציע זיינען פּשוט געווען רוסישע מארק־סיסטען. זיי האָט שוין די שפּראָך גופא אָפּגעטיילט פון דעם פוילישען און פּאָלאָניזירטען טייל פון דעם פּראָלעטאריאָט אלס געמיינזאמעם וויכט צו דער ארטיגער פויליש־ליטווישער רעוואָלוציאָנערער אינטעליגענץ, אין וועמעם אידעאָלאָגיע דער סאציאָליזם איז באהעפט געוואָרען מיט די טיפע נאציאָנאלע רעוואָלוציאָנערע טראדיציעס. מיר האָבען געצויגען צו פּעטערבורג און מאָסקווע, זי — צו וואָרשע. דעריבער איז די פּראָפּאגאנדע צווישען די פוילישע און ליטווישע ארבייטער, וואָס עס האָבען פון אָנהויב פון די 90ער יאָהרען אָנגעפיהרט אין וויילנע אויסצולנע פערזאָנען און קרייזלער, געמאָנגען מיט א גאנץ אנדער וועג, ווי אונזערע. אונזער גרופּע האָט נאָר געזוכט צו שטעהן אין קאָנטאקט מיט די אָנפיהרער פון דער דאָזיגער פּראָפּאגאנדע. דערצו האָט נאָך מיטגעווירקט די פּולשטענדיגע אָפּגעזונדערטקייט אין דעם לעבענס־שטיינער פון דעם אידישען און דעם קריסטליכען פּרא־לעטאריאָט אין ליטע; אויסער דעם די סיבה, וואָס די פּוילישע רעוואָ־לוציאָנערען און די פּוילישע ארבייטער האָבען געהאט דעם מזל, להיפך צו אונז, האָבען אויף זיך שטענדיג די השגחה פון דער אָרטיגער זשאנדארמעריע. דעריבער וואָלט א נאָהנטע באציהונג געווען פּאר אונז א סכנה, אז מיר זאָלען אויך האָבען די זעלביגע אָפּטע, הגם קליינע „דורכפאָלען", וואָס עס איז געווען אן איינפּאכע זאָך ביי די

פּוילישע קרייזלאך. פּאַרקערט, אין א יומא דפּגרא, ווי דער 1טער מאי אשטייגער, פלעגען ביידע גרופּען איינאַרדנען צוזאמען ארבייטער־פּאַרזאמלונגען; אָפּטמאל פלעגען די ארבייטער־אָנפּירער פון דעם זעלביגען פּאַך זיך צונויפקומען, כדי צו קאָאַרדינירען די ארבייט אין דעם עקאָנאָמישען קאמף. מיט די פּראָפּאַגאַנדיסטען גופא פלעגען מיר זיך טרעפען ניט זעלטען, בייטען זיך מיט געהיימער און אינ־פּארמיר־ליטעראטור א. א. וו. צווישען די דאָזיגע פּראָפּאַגאַנדיסטען זיינען געווען די ווייכטיגסטע: דער געווען־ענער סטודענט מאַראַווסקי (געהייסען האָט ער „זאיאץ") און דר. דאַמאַשעוויטש, אן אמת'ער הדרת פּנים, א בלאָנדער מיט בלאָנקענדיגע ווייסע צייהנער, וואָס האָט געהאט א גרויסע השפּעה אויף דער ארטיגער לינקער אינטע־ליגענץ און איז געווען זעהר פּאָפּולער צווישען איהר. שוין אין אונזער צייט האָבען זיי ביידע, אונטער דער השפּעה פון דער דאָר־פישער נאַציאָנאל־רעוואָלוציאָנערער ליטווישער באַוועגונג, וואָס איז געוואָרען גאנץ שטארק, אָנגעהויבען טראכטען וועגען אָפּטיילען דעם ליטווישען סאָציאָליזם פון דעם פּוילישען; שפּעטער האָבען זיי ביידע געשפּילט אן אָנפּיהרענדיגע ראָלע אין דער ליטווישער סאָציאָל־דעמאָ־קראטיע, און אין דער רעוואָלוציע פון 1905־טען יאָהר, איז דאַמא־שעוויטש, ווי מ'האָט מיר איבערגענעבען, געווען איינער פון די צענטראָלע פּאָליטישע פיגורען אין ליטע.

ווינטער 95־1894 האָט דעם ווייכטיגסטען אָרט צווישען די פּויליש־ליטווישע קרייזלעך אָנגעהויבען פּארנעמען ס. טרוסעוויטש („סטאַניסלאַוו"), וואָס איז געקומען פון מינסק און איז שפּעטער געוואָרען באַוואוסט אונטער דעם פּסעוודאָנים „זאלעווסקי". ער האָט שוין געהאט הינטער זיך א גרויסען „עבר" פון טורמע. אין דער דעמאָלטיגער טעאָרעטיש שטארק צושוואומענער ליטווישער־פּוילישער רעוואָלוציאָנערער סביבה, איז ער געווען דער טרעגער פון דער בא־שטימטער מארקסיסטישער אידעאָלאָגיע: דערביבער איז ער אונז געוואָרען נעהנטער. טרוסעוויטש פון זיין זייט האָט זיך צוגעצויגען צו אונז, ווייל ער האָט געשטרעבט אריינצובערענגען אין דער ארטיגער פּראָפּאַגאַנדע אָט די רעאָליסטישע יסודות, אויף וועלכע עס האָט זיך אָנגעהויבען באַזירען אונזער ארבייט נאָכדעם, ווי מיר האָבען געמאכט פּאר'ן צענטער די עקאָנאָמישע אגיטאציע. דעמאָלט איז טרוסעוויטש נאָך ניט געווען אויסגעמאַטערט פון דעם אונטערערדישען לעבען און פון די רדיפות. ער האָט נאָך ניט ארויסגעוויזען אָט די קרענק־ליכע נערוועזיטעט, צוליב וועלכער עס איז שפּעטער געווען מורא'דיג שווער צו ארבייטען מיט איהם.

עס זיינען נאָך געווען אין ווילנע פּאַרשטעהער פון יענער רעוואָ־לוציאָנערער פּאַרטיי, וואָס איז צו יענער צייט געווען אין רוסלאַנד

די איינציגע ערנסט ארגאניזירטע אומלענאלע ארגאניזאציע פון א גרויסען מאסשטאב. איך מיין דאס די פ. פ. ס., וואס האט זיך גע־גרינדעט אין סוף פון 1892טען יאהר. איהר פארשטעהער אין ווילנע איז, דאכט זיך, געווען ראדזעוויטש. אבער אין ליטע האט, משמעות, די פ. פ. ס. דעמאלט פארפאלגט מעהר ניט ווי קאנספיראטיור־ארגא־ניזאציאנעלע ציעלען און האט נישט געפרואווט צו פיהרען די ארבייט צווישען דעם ארטיגען פראלעטאריאט אין א בריייטער מאס. דעריבער איז אונז נישט אויסגעקומען צו האבען מיט איהר אויפ'ן געביט פון דער ארבייט קיין שום בארירונג. אגב, האבען מיר אויך אידעאיש ניט סימפאטיזירט מיט דעם פוילישען נאציאנאל־סאציאליזם, וואס האט זיך געגנומען אויספורעמען. פארקעהרט, מיר האבען דורך אונ־זערע חברים, וואס האבען געלעבט אין וואַרשע, געהאט באציהונגען מיט די פוילישע מארקסיסטישע גרופען, וועמעס פארשטעהער עס איז געווען דער ארגאן „ספראווא ראבאטניטשא". אט דער ארגאן האט אוועקגעלעגט דעם יסוד פון דער „סאציאלדעמאקראטיע פון פוילען און ליטע".

קלמן (דער פריקאזטשיק) קראפיוניקאוו

קלמן קראפיוניקאוו, וועלכער איז באוואוסט געווען אין ווילנע אלס קלמן דער פריקאזטשיק, איז שוין טויט פרום 25 יאהר, אבער איך וועל איהם קיין מאל ניט פארגעסען.

קלמן איז געווען א מענש מיט אן אומרוהיגען גייסט. ווי פאר די אויגען שטעהט ער מיר, מיט די גרויסע אויגען־גלעזער, שטענדיג פארהאוועט, פארשמייעט, איינער פון די אקטיוורסטע טוער אין דער אונטערערדישער ארבייטער־באווענונג נאך איידער דער „בונד" האט זיך געגרינדעט. אלע נאכט האט ער געהאלטען „טשיטאניעס" (פארלעזונגען), יעדען מאל מיט אן אנדער גרופע ארבייטער. די מערסטע לעקטשורס זיינען געהאלטען געווארען ביי זיין שוועסטער אין הויז, אין זאק'ס הויף, אויף האספיטאלנער גאס (אידען האבען דאס גערופען „הקדש־גאס"). אין דער זעלבער גאס איז קלמן געווען א פריקאזטשיק, אין גאסעלניק'ס בוך־געשעפט, וואו אין פראנט פון קראם האט א פרומער איד געקענט קריגען צו קויפען א סידור, א תהילים און אנדערע אידישע ספרים, און אין א הינטערשטען צימער אבער האט זיך געבויט און געשמידט די רעוואלוציאנערע באווענונג. געהיימע צוזאמענקונפטען פון אינטעליגענטען און באווענונג־טוער זיינען דארטען נאנץ אפט פארגעקומען און ניט ווייניג רעוואלוציאנערע ליטעראטור איז פון יענעם ספרים־נעשעפט פארשפרייט געווארען איבער דעם גאנצען רא־יאן, וואו נאר א רעוואלוציאנערע באווענונג האט זיך פארמירט.

די ערשטע פארזאמלונג פון 5 פריקאזטשיקעס צו גרינדען א פריקאזטשיקעס־פאראיין איז אין 1896 פארגעקומען ביי קלמן קראפיוניקאוו אין קראם. אנווועזנד זיינען געווען דער שרייבער פון דיזע ציילען, מאיר ווינשטיין, ראובן (א באקאלע־פריקאזטשיק), חאצקעל (א מעבעל־פריקאזטשיק) און קלמן. חיים יאנקעל העלפאנט (א. ליטוואק) האט געעפענט די פארזאמלונג. ער האט פאר אונז אנטדעקט א נייע וועלט. די אניטאציעס און די רעדעס צו יענער צייט האבען

געטראגען א גאנץ אנדער כאראקטער ווי איצט. עס איז אזוי פיל ניט געוועדט געווארען וועגען די עקאנאמישע פראגען און די טעגליכע ארבייטער פראבלעמען. דער הויפט געוויכט איז געלייגט געווארען אויף פאליטישע און אלגעמיינע וועלט־פראגען. מיר האבען ממש געשלונגען זיינע ווערטער. עס האט ניט לאנג גענומען און דער פריקאזטשיקעס־פאראיין איז געווארען א גוואלדיגע רעוואלוציאנערע מאכט מיט אפטיילונגען אין אלע וויכטיגע שטעט פון רוסלאנד, פוילען און ליטע.

א געוויסען שבת בייטאג האט אונזער פריקאזטשיקעס־פאראיין געפייערט זיין ערשטען יהרליכען יובילעאום אין דעם באוואסטען זאקרעטעם וואלד, הינטער ווילנע. אונזערע פאטרולעז

א גרופע רעוואלוציאנערען פון ווילנע מיט 35 יאהר צוריק, וועלכע זיינען געווען אנגעשלאסען אן דעם פאראיין פון פריקאזטשיקעס. דער ערשטער, פון לינקס צו רעכטס, איז מאיר ווייגשטיין (יעצט אין אמעריקע) און דער דריטער מיט ברילען איז קלמן (דער פריקאזטשיק) קראפיוניקאוו.

זיינען אויסגעשטעלט געווארען אויף פארשידענע זייטען פון וואלד. דער פלאץ פון דער פארזאמלונג איז געווען אין א טאל, און ארום, אויף די בערגינע פלעצער, זיינען געשטאנען אונזערע חברים מיט שטעקענס, אייזענס און אנדערע מכשירים אין די הענט, גרייט אויף יעדען מעגליכען איבערפאל פון דער פאליציי און שפיאנען. ביי דיזען מיטינג זיינען אנווועזענד געווען פארטרעטער פון אלע פראפעסיאנעלע פאראיינען, די גאנצע אינטעליגענץ פון שטאט. צוויישען די וואס זיינען אנווועזענד געווען זיינען אויך געווען א. ליטוואק, קלמן, הירשע דער מינסקער (א בארימטער אגיטאטאר צו יענער

צייט), ארקאדי קרעמער, ארבן ווייטער (איז מיט יאהרען שפעטער דער'הרג'עט נעווארען פון פוילישע פאגראמשטשיקעס), ליבער. עס זיינען געהאלטען נעווארען פייערדינע רעוואלוציאנערע רעדעס און יונגווארג האט נעזונגען רעוואלוציאנערע לידער. עס איז אונז אבער ניט באשערט נעווען צו ענדיגען דעם יום־טוב ביז צום סוף. אין מיטען זינגען האט זיך דערהערט א הילכיגער פייף פון איינעם פון די בערגלעך. דאס איז נעווען א סיגנאל, אז מיר זאלען זיך צוגעהן. מיר זיינען גלייך שטיל נעווארען און איבערגעריסען די פארזאמלונג אין מיטען. די עטליכע הונדערט פארזאמעלטע האבען זיך צו־ שפרייט איבער'ן וואלד און דער מיטינג האט זיך געענדיגט אהן קרבנות.

דזשאן מילל.

דער ערשטער צוזאַמענפאָר פון „בונד" אין ווילנע.

(ערינערונגען)

דאָס איז געווען ענדע סעפטעמבער, אין יאָהר 1897. דער בריף־טרעגער האָט מיר דערלאַנגט א צייטונג. פון ווילנע! איך וויים וואָס דאָס מיינט. איך פלעג דאָס קריגען אָפט — דאָס איז א שיפרירטער בריף. איך זעץ זיך גלייך צוועק צו דער ארבייט, און נאָך פיל מאָטערניש און שוויצען געפין איך אוים וואָס מען ווילּ פון מיר: פלעקסאַנדער קרעמער, דער דאמאלסדיגער פיהרער פון דער ווילנער אידישער סאָציאל־דעמאָקראָטישער ארגאניזאציע, טיילט מיר מיט, אז דער שוין לאַנג פראָיעקטירטער צוזאַמענפאָהר פון די אַר־גאניזאציעס פון פארשידענע שטעט וועט פאָרקומען אין ווילנע; אז איך דארף קומען אין אזא און אזא צייט, אויף אזא און אזא גאס, וואו איך וועל באגעגענען איהם און נאָך עמיצען, און פון זיי וועל איך זיך דערוויסען די איבעריגע דעטאַלען.

עס איז געווען א ווארימער, א ווונדערשהנער פרילישער הערבסט טאָג. איך געדענק דאָס זעהר גוט. איך בין נאָך געווען אין די יאָהרען, ווען א קלייניגקייט, אפילו א שעהנער וועטער, קען מא־כען דעם מענשען זיך פיהלען גלייקליך. און דאָ אזא נאכריכט! דאָס האָט דאָך נישט געהערט צו קלייניגקייטען. מיין פרייד איז געווען גרעניצלאָז, פשוט נישט צו באשרייבען.

די בשורה איז נישט געווען גאָר אומערוואַרטעט. איך האָב זיך געריכט אויף איהר שוין לאַנג. איך בין געווען איינער פון די, וואָס האָט די ווילנער אַנפיהרערנדיגע גרופע נישט געלאָזט לעבען, פאָדערנדיג א גיכען צוזאַמענפאָהר.

*
**

איך האָב דאמאלסט נעלעבט אין ווארשע, און אין קיין אַנ־דער שטאָט זיינען די אידישע ארגאניזירטע ארבייטער נישט ge־ווען אזוי שטארק פאראינטערעסירט אין גרינדען א פארטי פון אידישען פראָלעטאריאט, ווי אין דער פוילישער הויפט־שטאָט. אונזער ארגאניזאציע אין ווארשע איז נאָך געווען פארהעלט־

ניסמעסיג יונג. מעהר נישט ווי דריי יאהר ארבייט איז געלעגען הינטער איהר. אבער דערנער אויף איהר וועג האט זי געהאט אהן א מאס.

אמת, ארבייטער זיינען צוגעשטאנען צו אונז אין מאסען. אונזער ארגאניזאציע האט געמאכט די גרעסטע פארטשריטען. א סך פראפעסיאנעלע פאראיינען — אומלעגאלע, נאטירליך — האבען זיך געבילדעט. אן יאהר 1897 האבען מיר שוין געהאט — ניט דערנענדיג די פראפעסיאנעל-ארגאניזירטע ארבייטער — ארום 200 פאליטיש-ארגאניזירטע מיטגלידער.

די הענטשקע מאכערין צביה, די שניידערקע מארי זשאלודסקא, דער שלאסען לעאן גאלדמאן, פסחזאן און אנדערע — אלץ טרייע, פעהיגע, איבערגעגעבענע גענאסען — זיינען געווען די פיהרערס פון דער באווענונג.

די ערשטע אין גאנצען תחום זיינען מיר ארויסגעטראטען אויפ'ן וועג פון פארשפרייטען אויפרופען מיט א פאליטישען אינהאלט. אפילו די ערשטע אידישע געדרוקטע פראקלאמאציע — א מאניפראקלאמאציע — איז ארויס פון ווארשע. איך בין געווען איהר מחבר. זי איז אויך געווען פארשפרייט אין ווילנע.

*
**

יא, אונזער ארגאניזאציאנס- און אויפקלערונגס-טעטיגקייט אין ווארשע איז געגאנגען זעהר גוט. און פון דער וויטערדיגער ארבייט האבען מיר געהאפט צו האבען דעם גרעסטען ערפאלג.

אבער איהר נאמאל ענטוויקלונג איז געווען שרעקליך געשטערט. אז זי איז א סך געווען געשטערט פון פאליטיש-פאליציאישע באדינגונגען, איז זעלבסטפארשטענדליך. אבער נישט ווייניג צרות האט אונז אנגעמאכט די געגנערשאפט און פיינטשאפט פון דער האמאלסט מעכטיגסטער פארטיי נישט נאר אין פוילען, נאר אין רוסלאנד איבערהויפט — פון דער פוילישער סאציאליסטישער פארטיי (ב. ב. ס.).

די טענות, וואס זי האט געהאט צו אונז, זיינען געווען פאליטישע און נאציאנאל.

מיר זיינען געווען סאציאל-דעמאקראטען נאך אונזער פראגראם נאך און נאך אונזער טאקטיק; מיר זיינען געשטאנען אויפ'ן שטאנדפונקט, דאס עס איז נויטיג א סאלידארער קאמף פון די ארבייטער פון א ל ע נאציאנען, וואס וואוינען אין רוסלאנד, נובר צו זיין דעם צארישען אבסאלוטיזם און צו פארווירקליכען אונזערען סאציאליסטישע אידעאלען; מיר האבען שטענדיג אנגעוויזען, אז דער נצחון פון דעם רוסישען פראלעטאריאט וועט אויך זיין אונזער

נצחון. אויפ'ן נעביט פון דער אידישער פראנט האבען מיר נע־קעמפט ג ע ג ע ן אלע אויסנאמס־נעזעצען און פ א ר בירגער־ליכע גלייכבארעכטיגונג. און מיר האבען נעטראכט, אז די פאדע־רונג פון אונאפהענגיגער פוילישער בורזשואזיע מדינה קען נישט זיין איינע פון די ערשטע פאדערונגען פון דער סאציא־ליסטישער ארבייטערשאפט, און אז זי איז נאר נישט אויף איין וועג פון אונזער באוועגונג.

דעריבער, נאך דער מיינונג פון דער פוילישער סאציאליסטישער פארטיי, זיינען מיר געווען — דוסיפיקאטארען, אידישע נאציאנא־ליסטען, שונאים פון די פאליטישע און נאציאנאלע שטרעבונגען פון פוילישען פאלק, דירעקטע און אונדירעקטע העלפערס פון דער פוילישער סאציאל־דעמאקראטיע.

דער רעזולטאט — אן אונבארימהערציגע מלחמה פון דער פוי־לישער סאציאליסטישער פארטיי נעגען אונז.

און פאר אונז אלעמען, וואס זיינען געווען טעטיג אין וואר־שע, איז געווען קלאר, אז א „נעגען־אפענסיווע" נעגען דער פ. פ. ס. קען נעפירט ווערען נאר דאן, ווען דער ארגאניזירטער אידישער פראל־עטאריאט פון א ל ע שטעט פון תחום וועט זיין פאראייניגט אין איין פארטיי, מיט א קלארען פראגראם, מיט אן איינהייטליכער טאקטיק. עס איז נישט געווען נאך די כוחות נאך פון דער וואר־שעווער ארגאניזאציע אליין אפצושלאגען אלע אנפאלען, וואס די שטארקסטע סאציאליסטישע פארטיי האט נעמאכט אויף אונז. נאך מעהר, וואס די נאנצע פוילישע סאציאל־דעמאקראטיע פון יע־נער צייט איז באשטאנען פון א קלייניער, אומבאדייטענדער גרופפע פון אינטעליגענטען, וועלכע האט עקזיסטירט נאר דורך אונזער הילף.

*
**

די וואשעווער דעלענאציע איז אין ווילנע. איך באגעגען זיך מיט אלעקסאנדער'ן און — מיר דאכט זיך — מיט גלעב מיט־ניקאוויטש'ן. זיי זיינען עטוואס צוטראגען. זיי דריקען אויס זייער מיינונג, אז עס איז אפשר כדאי אפצולייגען דעם צוזאמענפאר. אקארשט זיינען פארגעקומען צאלרייכע הויז־זוכונגען. עס איז א גרויסע נעפאר. די מינסקער און וויטעבסקער דעלעגאטען זיינען צוליב דעם דערווייל אפילו נישט ארויסגעפארען. מיר האט מען אויך וועגען דעם נעשריבען. נאר מסתמא האט דער בריף זיך פארשפעטינט...

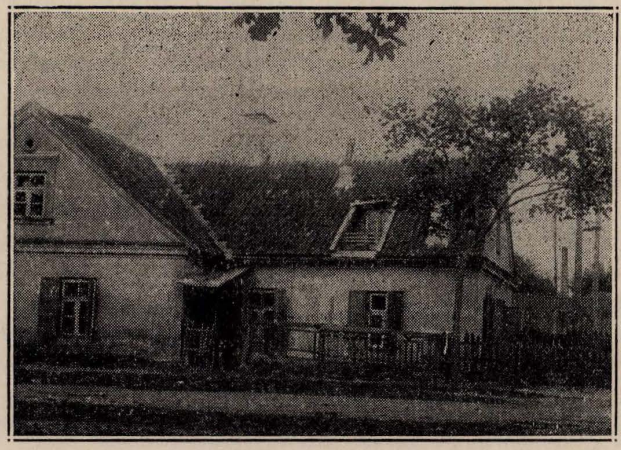
ווי א דונער האט אונז נעטראפען!

ניין, דער צוזאמענפאר מוז אפגעהאלטען ווערען, מיר קע־נען נישט פארען צוריק מיט לידיגע הענט. דאס איז אן אונמענליכע

זאך... אונזערע הייסע פראטעסטען האבען געהאלפען. עס איז באשלאסען געווארען גלייך זיך צו נעמען פאר דער ארבייט.

נישט ווייט פון טייך, אויף לוקישעק אין ווילנע; אין א שטיל, פארווארפענע ענגע גאסל; אין א קליינער, הילצערנער הייזל, אויף א שאלקע — האבען זיך פארזיכטיק, באהאלטענערהייט פארזאמלט אלע דעלענאטען פון די גרעסטע דאמאלסט עקזיסטירענדע אידישע ארבייטער־ארגאניזאציעס.

דאס צימערל איז געווען קליין, אבער אן איינדרוק האט עס געמאכט פון א פארהעלטנismעסיג גרויסען צימער — ווייל עס איז געווען כמעט פוסט, אהן מעבל. א בעטל אין איין ווינקל, א קאלב אין א צווייטען, א פראסטער, נישט צוגעדעקטער טיש אין

די הויז וואו עס איז אפגעהאלטען געווארען דער ערשטער צוזאמענפאהר (גרינדונג) פון „בונד". די הויז געפינט זיך לעבען דער לוקישקער טורמע אויף דער טורעמנער גאס (אמאליגע מאקאווסקע גאס) אין ווילנע.

מיטען. עטליכע שטולען. זיי האבען נישט געקלעקט פאר אלעמען, און אייניגע דעלענאטען האבען געמוזט אדער זיצען אויפ'ן בעט אדער שטעהן.

אט דא אין דעם צימערל, איז אין א משך פון דריי טעג — פון 8טען ביז'ן 10טען אקטאבער נייעם סטיל — אפגעהאלטען געווארען דער ערשטער צוזאמענפאר פון „בונד". דא איז דער „בונד" געבוירען געווארען. דא איז אוועקגעלייגט געווארען א געזונטער פונדאמענט פאר איינע פון די מעכטיגסטע, בעסט־ארגאניזירטע סא־

ציאליסטישע פארטייען אין רוסלאנד און אין פוילען; פאר א פארטי, וועמעס פראגראם־אויסגעהאלטענהייט, דיסציפלין, ארגאניזירטקייט האבען געדינט א לאנגע צייט פאר א מוסטער פאר אנדערע פארטייען.

מעהר נישט ווי 11 מענשען זיינען זיך צוזאמענגעפארען. די „קאנספיראציע" האט נישט צוגעלאזט מעהר אנטיילנעמער. עס זיינען געווען א סך ארגאניזאציעס ווי אין דווינסק, סמארגאן, גראדנע, אפשר קאווגע און ברעסט־ליטאווסק, דער בערשטער־ארבייטער־בונד, וואס ביי אנדערע באדינגונגען וואלטען זיי געהאט א רעכט צו שיקען דעלענאטען. אבער דאס איז די ערשטע פראבע. מען דארף זיין פארזיכטיג... און מעהר נישט, ווי די שטעט: ווילנע, ווארשע, ביאליסטאק, מינסק און וויטעבסק, און אויך די ארבייטער־גרופע, וואס האט ארויסגענעבען די „ארבייטער שטימע", האבען געהאט די עהרע און גליק צו נעמען אן אנטייל אין גרינדען דעם „אלגעמיינעם אידישען ארבייטער בונד אין רוסלאנד און פוילען".

*
**

דאס איז געווען א מאנער, אן „אלטמאדישער" צוזאמענפאר, א פראדוקט פון די דאמאלסדיגע רוסישע באדינגונגען. קיינע פארבאריטוננגען. די טאג־ארדענונג ניט פאנאנדערגעשיקט צו די ארגאניזאציעס. אין די קאמיטעטען האט מען אויסגעלויבען דעלענאטען, געגעבען זיי כמעט אהן דיסקוסיעס א פאר „אינסטרוקציעס" — און דאס אלעס. צו וואס נאך דיסקוטירען? אלץ איז אזוי קלאר. מען ווייסט דאך דעם הויפט־ציל — מען קען זאגען דעם אייניגען ציל — פון צוזאמענפאר: גרינדען א פארטי פון אידישען פראלעטאריאט. און די פאר־האנדלונגען אויפן צוזאמענפאר גופא פיהרען זיך אויך אלט־מאדיש. אלעקסאנדער האלט א קורצע אייניטריטס־רעדע, א מין איבערבליק איבער דער געשיכטע פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג און איבער די אויסזיכטען פון איהר וויטערדיגער ענטוויקלונג. ער איז נישט קיין רעדנער, ער רעדט גיך — גיך, ער כאפט, ווי א פרומער איד, וואס דאוונט אין אייליגניש. די איבעריגע דעלענאטען האבען זיך אויך נישט געפטאפט צו האלטען שהנע רעדעס. אין די באריכטען פון די שטעט, אין די דעבאטען וועגען דעם נאמען פון אונזער נייער פאראייניגטער ארגאניזאציע, וועגען די באציהונגען צו דער צוקונפטיגער רוסלענדער סאציאל־דעמאקראטישער ארבייטער פארטי, וועגען אונזערע ספעציעלע פארורזגען אלס א י ד י ש ע ארבייטער, וועגען דער „ארבייטער שטימע" — פארלירט מען קיין איבעריקען ווארט נישט. די רעדעס זיינען קורץ, אינפאך, צו דער זאך, טרוקען. שהנע פראזען, קלינ־

געגדיגע, אויסגעפוצטע ווערטער — דאס לאזט זיך גאר נישט הערן. איבערהויפט, קיינע גרויסע פארמעלע דעבאטען. כמעט אלע רעזאלוציעס ווערען איינשטימיג אנגענומען.

מען שטעלט זיך אפט די פראגע צי האבען די אנטיילנעמער פון ערשטען צוזאמענפאהר פארשטאנען, וואס פאר אן אומגעהויער גרויסער ראלע די ניי־נעשאפענע ארגאניזאציע ווערט שפילען, וואס פאר אן אינפלום אויף דער אידישער ארבייטערשאפט אין אנדערע לענדער זי ווערט שפעטער האבען. קיין נביאים זיינען מיר נישט געווען. געווים נישט. אבער די זאכליכקייט פון די פארהאנדלונגען, די ערנסטע פנים'ער, און די פרייד, די ענדלאזע פרייד נאכ'ן צוזאמענפאהר זיינען דאך אינטערעסאנטע סימנים. ווי מיר האבען געהאט מורא, אז ער, דער „בונד", זאל נישט אפנעשוואכט ווערן, זאל נישט לידען פון די קלעפ פון דער רוסישער רעגירונג! אז זיינע יונגע בלעטלעך און בלומען זאלען נישט פארוועלקט ווערען פון די קאלטע און בייזע ווינטען... מיר האבען אזוי האלט געהאט דעם אקארשט געבוירענעם „בונד". ער איז געווען אונזער האפנונג, אונזער פרייד, אונזער טרייסט. מיר זיינען געווען אזוי שטארק מיט איהם! לייענט אלץ וואס און ווי מיר האבען געשריבען ווען איהם די ערשטע צייט. צארטע ווערטער, פול מיט ליבע. אזוי רעדט א ליבענדע מוטער ווען איהר איין־און־איינציג קינד. מיר האבען נישט געזעהן קיין פעלערען אין איהם, מיר האבען נישט געווארט זעהן. אונזערע געגנער האבען צוליב דעם נעקוקט קרום אויף אונז; זיי פלענען אונז אפט אויסלאכען. אבער דאס וויזט בלויז, אז זיי האבען נישט פארשטאנען אונזער פסיכאלאגיע. עס איז ווירקליך געווען א נאטירליכע, א טרייער, אן אמת'ער אויסדרוק פון אונזערע געפיהלען.

וואו זיינען זיי איצט, די גרינדער פון אונזער שהנעם „בונד"? וואס האט דאס לעבען פון זיי געמאכט? זיינען זיי געבליבען טריי צו זייערע דאמאלסדיגע אידעאלען, האפנונגען, צו די אינטערעסען פון דעם קלאס, צוליב וועלכען זיי האבען געקעמפט און געליטען? און צו דער ארגאניזאציע, וועלכע זיי האבען געגרינדעט? וואס פאר געפיהלען לעבען זיי איצט איבע־ — 37 יאהר נאך יענע וואונדערבארע טעג?

ווער ווייסט?

37 יאהר איז א טראפען אין דעם בריייטען ים פון דער מענשליכער געשיכטע, אבער זעהר פיל אין לעבען פון אן אייניצעלנער פערזאן. אונטער דעם אייזערנעם דרוק פון אומשטענדען ווייפיל מענשען בייטען זיך נישט אין א משך פון אזא צייט? ווייפיל ווי־

דערשטייען זייטיגע אינפלוסען? וואר בלייבט אינגאנצען אומ־בארירט אין פאליטישע איבערציגונגען, נייגונגען, פארטיי־סימפא־טיעם?

עס איז זעלבסטפארשטענדליך, אז די גרינדער און די ערשטע פיהרער פון „בונד" שטעלען נישט פאר אין דער הינזיכט קיין אויסנאם...

***

אפטמאל דאכט זיך מיר, אז דאס איז געווען אט דא נאר נישט לאנג, וואן מיר, טיילווייז פערזענליכע פריינד, טיילווייז זעהר נא־העגטע חברים, זיינען זיך צוזאמענגעפאהרען אין ווילנע מיט'ן ציל צו גרינדען די פארטיי פון אידישען פראלעטאריאט, צו גרינדען דעם „בונד".

און דאך, 37 יאהר זיינען שוין פארביי. נאר א קלייניגקייט! 37 יאהר פון הארטען קאמף און טיפע זארג, פון מפלות און פון נצחונות, פון צאלרייכע קרבנות — קלייניע, גרויסע, אפטמאל בלוטיגע.

אבער נישט אומזיסט זיינען זיי געפאלען — די קרבנות. נישט אומזיסט האט מען אריבערגעטראגען מארלישע און נישט זעלטען פיזישע ליידען און שמערצען. עס איז נישט פארלארען גענאנגען די אנגעשטרענגטע ארבייט, די אנגעוועגדעטע כוחות, די פארברויכטע צייט.

וואס האט פארגעשטעלט דאס אידישע לעבען אין דער צייט פון דער גרינדונג פון „בונד"? נעזעלשאפטליך — נאר נישט! א גרויסע, גרויסע וויסטענישי, טרויעריג, טרוקען, אהן יעדען לע־בענס־צייכען.

דאס אידישע פאלק האט געשלאפען מיט א לעטארגישען שלאף. שוואך, האלב־טויט, אהן נייסטיגע אינטערעסען, אהן וועלכע קול־טורעלע שטרעבונגען. א גלייכגילטיגקייט אהן גרעניצען צו אלץ, וואס קומט פאר ארום — אפילו צו די אכזריות'דינע פארפאל־גונגען פון דער אנטיסעמיטישער רעגירונג און צו דעם האס פון דער ארומיגער קריסטליכער באפעלקערונג.

אבער די וויסטענישי האט נעהאט א קלייניעם אזוים — די אי־דישע ארבייטער באוועגונג אין עטליכע שטעט אין ליטע און פוילען. דער אזוים איז געווען א קוואל פון האפענונג, פון לעבעדיגע כחות, פון פארטשריט, פון סאציאליזם.

דער אזוים האט געראטעוועט דאס אידישע פאלק. ער האט ארויינגעבלאזען אין איהם א נשמה. ער איז מעהר און מעהר געוואר־רען א פלאץ, וואו עס האט זיך קאנצענטרירט און אנטוויקעלט דער

קולטורעלער, דער פאליטישער, דער נאציאנאלער לעבען פון אידישען פאלק.

נישט אזוי גרינג איז עס פארגעקומען. נישט ווייניג שטערונגען זיינען געשטאנען אין וועג. בשעת מיר האבען געגרינדעט דעם „בונד", האבען מיר געוואוסט, אז די נייע ארגאניזאציע, באלעבעדיג דעם טויטען קערפער פון אידישען פאלק, וועט ארויסרופען פיינטליכע כוחות, מיט וועלכע עס וועט אויסקומען צו פיהרען א שווערען קאמף. און אזוי איז דאס טאקע געווען. אין די גאנצע 37 יאהר איז דער „בונד" געווען אין אידישען פאלק אליין, אפגעזונדערט, ארומגערינגעלט פון א פאראיניגטער פאלאנג פון שונאים: פון דער גרויסער און קלייניער בורזשואזיע און די ארטאדאקסען, אפיקורסים, אסימילאטארען און נאציאנאליסטען. און אפילו פון דארטען, וואו ער האט געהאפט צו געפינען סימפאטיע און פריינטשאפט, האט דער „בונד" סיסטעמאטיש באנעגנט אויב נישט פיינטשאפט, איז געגנערשאפט.

און טראץ אט די אלע נישט גינסטיגע אומשטענדען האט דער „בונד" ערפילט זיין מיסיע אין אידישען פאלק. דידעקט אדער אומדירעקט האט ער אומגעביטען זיין פיזיאגאמיע, ארויסגערופען און אנטוויקעלט געזעלשאפטליכע אינטערעסען, געמאכט איהם קולטורעל, געמאכט איהם קאמפפעהיג.

און דער ארגאניזירטער אידישער פראלעטאריער? איז ער נישט געווארען אייגער פון די וויכטיגסטע פאליטישע און סאציאליסטישע פאקטארען אין אייניגע לענדער?

איצט, נאכדעם ווי דער „בונד" עקזיסטירט שוין 37 יאהר, איז וועדט דאס צו דערמאנען. נאך מעהר דערפאר, וואס מאנכע געווען בונדיסטען, מיט דעם אייפער פון רענעגאטען, שטעלען זיך נישט אף פאר קיינע מיטלען צו „באווייזען", אז דער „בונדיזם" איז געווען א פעלער, א פראדוקט פון קליין־בורזשואזער אידעאלאגיע און פון אפארטוניזם.

וועלוועל שאַטץ.

די ווילנער בלוטיגע ערשטען מאַי דעמאָנסטראַציע אין 1902.

(באַשריבען פון וועלוועל דער זעקסען מאליער, וועלכער האָט בעטראַכטן א מאהן אין דער דעמאָנסטראַציע)

1902. זינט יענער צייט זיינען פאַרלאָפען 32 יאָהר. און ווי פריש אין זכרון פון יעדען, וואָס איז נאָר געווען נאָהענט צו דער אר־בייטער באַוועגונג אין ווילנע. עס האָט עפּעס אזוינס פאַסירט, אז עס האָט זיך א טרי־סעל געטאָן דער מעכטיגער רוסישער צא־ריזם. דאָס איז געווען דער אָנפאַנג פון 20טען יאָרהונדערט. ווי א כוואַליע האָט זיך אַריינגענאָמען די איראָפּייאישע קולטור, די אויסגעקעמפטע ארבייטער־געוועצען, די ארבייטער־פּארטיעס פּארלאָמענטען, און דאָס האָט אויך געווירקט אויף רוסלאַנד, אויף די אידישע שטעט. אין ווילנע האָבען זיך באַוויזען גרויסע וואַרשטאַטען און פאַבריקען אויף דעם מאָדערנעם שטייגער: מעכאַנישע שוסטעריין, זאָקען, סיגאַרעט, בוי־ארבייטער, פּרינטאַזשיקעס פון האַלסייל נעשעפטען, בערשטער, גאַרבאַרניעס, שלאָכט־הייזער, קצבים און וואַשאַוניקעס, דרוקער פון צייטונגען, קלייניע דרוקעריין, שניידער, שוסטער, שניצער און מעבעל ארבייטער.

די אלע אונטערנעמונגען מיט די ארבייטער האָבען צוזאַמענגע־שטעלט איין גרויסע מאַסע, אין וועלכער עס האָבען זיך אויסגע־טיילט צוויי קלאַסען: ארבייטס־עבער און ארבייטער. קרייזלעך האָ־בען זיך אָנגענהויבען פּארשפּרייטען אין אלע פאבען. די איינלייטער זיינען געווען יונגע אינטעליגענטען, קינדער פון באַלעבאַטישע קרייזען, וועלכע האָבען גענאָסען זייער בילדונג אין אויסלאַנד. בא־האַלטענהייט, אויף בוידים־שטיבלעך און אין קעלערען, שטרייענ נעהיים, האָט מען נעלערנט קולטור נעשיכטע און פּאָליטישע עקא־נאָמיע. און די אלע, וועלכע האָבען אנטייל נענומען אין די קרייז־

לעך, זיינען געווען ווי די קעמערלעך פון איין גרויסע, ארבייטענדיגע מאסע און האבען פאנאנדערגעטראגען דאס ביסל מאגערע וויסען צו די גרויסע מאסען. יעדע פאסירונג אין אויסלאנד און אין רוסלאנד איז דיסקוטירט געווארען. סטרייקס, אונרוהען און געשלעגען האבען די באלעבאטים ווי א דונער געטראפען. איבערהויפט די אידישע באלעבאטים האבען גלייך זיך נענומען וועגדען צו דער פאליציי און זשאנדארמעריע נאך הילף. דער דאמאלטדיקער גובערנאטאר, אויב איך האב ניט קיין טעות, איז געווען באראן פאן קלענלפס. די רעגירונג האט דאן דעם גובערנאטאר צוריקגערופען און אויף זיין פלאץ געשיקט פאן־וואהלען. אין שטאט, צווישען די באלעבאטים און אין די שוהלען, האט מען נערעדט, אז יעצט איז אראפגעקומען דער נייער מוראוויאוו. דאס האט נעמיינט דעם, וואס האט אונטערדריקט דעם פוילישען אויפשטאנד אין 1863. און אזוי איז טאקע געווען.

צוגלייך מיט דעם גובערנאטאר זיינען אריינגעקומען נאנצע רעגימענטען מיט קאזאקען און עס זיינען געמאכט געווארען אויסנאמגעזעצען, ווי פארשטארקטע אויפזיכט, מילימער־נערי־כטען, ארעסטען און ארויסשיקונגען אין סיביר די פיהרער, אדער מיטגלידער פון „בונד" און פ. פ. ס. אין די שוהלען און אין גאס, צווישען די הויך־פאליטיק־רעדער, האט מען געזאגט, אז דעם יאהר ווען מען דעם ערשטען מאי ניט פייערן, ווייל דער גובערנאטאר ווען שוין זעהן, אז עס זאלען זיין נענוג קאזאקען און פאליציי. אויך האט מען געזאגט, אז מען האט נעזעהן, ווי מען האט אריינגעפיהרט אין פאליציי־הויף א נאנצע וואגען מיט ריטער, צום שמייסען די דעמאנסטראנטען, ווען־בע מען ווען ארעסטירען. טאקע ווי מוראוויאוו האט נעטאן אין זיין צייט.

און אט ווי מיר האבען ארגאניזירט דעם ערשטען מאי, פון 1902: אין יודעמאנסקע'ס זאוואלעק, אנטקענען דער גרויסער דרוקערי פון דער אלמנה והאחים ראם, איז דא א גרויסער הויף (איך געדענק ניט דעם נומער), האבען מיר נעהאט איינע פון יענע קרייזלעך. אביסל ווייטער ארונטער, אין יאנאווסקי'ס הויף, דער הינטער אריינגאנג דורך קאמניצקער גאס, איבער'ן ווענ אויפ'ן ראג לעבען ראם'ס דרוקערי, איז סטאקלינסקי'ס מעכאנישע שוסטערי־פאבריק, וואו הירש לעקערט האט געארבייט. נידעריגער ארונטערגעהענדיג, דורך יאטקעווער גאס מיט איהרע געזונטע יאטען קצבים; אין יאנאווסקי'ס הויף, אין פראנט פון דער דייטשער גאס, די גרויסע זאקען פאבריק פון בלאב'ען; ווייט ארויף אין צווייטען הויף, ביים ארויסגאנג צו קאמניצקער גאס, ביים גרויסען מיסטקאסטען, איז געווען מנוכע'ס נארקוכניע־דעסטארען.

עס האט זיך נענומען דערנעהנטערען דער ערשטער מאי, דאס

הייסט, דער 18טער אפריל, לויט'ן נייעם סטיל. איך וויים ניט וואס עס האָט דאן פאסירט מיט אונזערע פיהרענדע אינטעליגענטן פון אַרטיגען קאמיטעט פון „בונד", נאָר ווי איך קאָן זיך דערמאָנען, האָבען זיי קיינע צוגרייטונגען ניט געמאכט, ווי מיר האָבען ערוואַרטעט, אז דער קאמיטעט פון „בונד" זאָל רופען צו פייערען דעם ערשטען מאי דורך פראָקלאָמאציעס און דורך דעם ארגאן, „ווילנער קלאסענקאמף", וואס איז ארויסגענגענען צו יענער צייט. נאָר וואס עס זאָל ניט האָבען פאסירט, מיר, אויף אונזער קרייזל, האָבען אַליין געמוזט מאכען די צוגרייטונג. מיר האָבען ארויסגעלאָזען א העקטאָגראפירטע בלעטל און עס פאנאדערגעוואָרפען, און אויך אָנגעשריבען דרײַ רויטע פאָהנעס. אויף איין פאָהן איז געווען אָנגעשריבען אויף רוסיש: זאָל לעבען די אַלגעמיינע רעוואָלוציע; אויף דער צווייטער: עס לעבע דער אַלגעמיינער ארבייטער בונד אין ליטע, פוילען און רוסלאנד; און אויף דער דריטער: עס לעבע דער 8-שעה'דיגער ארבייטס טאָג.

עס האָט זיך דערנענטערט דער טאָג. די נאכט פריהער האָבען מיר געהאט א מיטינג אין דעם גרויסען הויף, וואס איז געווען די דרוקערײַ פון דער אלמנה והאחים ראָם. מיר האָבען זיך פאנאנדערגעטיילט מיט די פלעצער און מיט די פאָהנעס. איך האָב מיר פאר זיך גענומען די פאָהן, אויף וועלכער עס האָט זיך געשריבען: עס לעבע די גרויסע רוסישע רעוואָלוציע. הירשל דער קרעמער האָט גענומען פאר זיך א צווייטע און באָטוויניק דער לעהרער — די דריטע.

דאָס איז בלויז בנוגע דער צוגרייטונג פאר דעם היסטאָרישען ערשטען מאי, וואס האָט געמאכט אזא רושם אויבער גאנץ רוסלאנד. דער ארויסטריט אויף דייטשער גאס און די ארעסטען און די ראָלע פון פאָן וואהל'ן און דער שאָס פון לעקערט'ן אויפ'ן גובערנאַטאָר, איז ווידער א געשיכטע פאר זיך.

אויף די נאסען האָבען אָנגעהויבען ארומפאָהרען קאָזאקען אויסגעשטאטעט מיט אלע מלחמה כלי-זין. די הויפען זיינען באַפעהלט געווארען צו האלטען פארמאכט. די שטרעזער זיינען ארויסגעגאנגען מיט די שטעקענס פון פארענט פון זייערע הייזער. יעדע ווייל זיינען אָנגעקומען נייע באפעהלען פון פאָליציי-הויף צו דער פאָליציי אויף די נאסען, אז מען זאָל זיך לאָזען צונויפקלייבען. אלע זיינען ארומגענגענען נערוועז, אז עפעס וועט פאסירען. מען האָט געזאָגט, אז הינטער די גרויסע, פארמאכטע טויערען פון הויפט-פאָליציי שטעהען אויך מיליטער. עס האָט זיך דערנענטערט די צייט פון זעקס אדער זיבען אזייגער, אויף וועלכער עס איז באַשטימט געווארען דער ארויסטריט. א קוק טוענדיג אויפ'ן גאס זיי-נען סיין גרויסע מאסען ניט געווען, א חוץ די יעניגע ענטשלאָסענע,

וועלכע האבען געזומען אויף זיך די אויפגאבע און די אפפערווילליגקייט צו פייערען דעם ערשטען מאי היינט, און ניט אפלייגען, ניט קיין קענדיג אויף אלע אנשרעקונגען פון דער פאליציי און דער באפעלקערונג.

— נו, הייבט אן! אראפ אויפ'ן מיטען גאס, — האט זיך דערהערט א שטימע, און ווי בליץ-שנעל איז דער באפעהל דורכגעפירט געווארען.

— וויקעל פאנאנדער די פאהן! — האט געזאגט צו מיר רפאל'קע דער מאלער,*) און האט מיר טאקע געהאלפען צוזאמענשטעלען די צוויי האלבע שטעקענס אין איין לאנגען שטעקען מיט דער פלאטערענדער פאהן אין דער הויך.

— עס לעבע די אלווועלטליכע רעוואלוציע! — האט זיך דערהערט א הוראגעשרייי פון דער גאנצער מאסע ארומשטעהענדע.

— נידער מיט דער זעלבסטהערשונג! עס לעבע דער אכט-שעהדיגער ארבייטס טאג!

ווי א שטורעם האבען זיך אריפגעטראגען אויף אונז די קאזאקען, פון די הויפען, וואו זיי זיינען געווען באהאלטען, און אנגעהויבען צו שחט'ען און צו שניידען רעכטס און לינקס. איך האב נאר געפיהלט ווי איך געפין זיך אין דעם פינפטען קאמער, וואס איז דאן געווען בערימט אלס דער שרעקענס-קאמער פון די ארעסטירטע סטרייקער אדער פאליטישע. דער קאמער איז געווען לויידיג. איך בין געווען דער ערשטער. נאר איין בעטלער איז געלעגען אין א ווינקעל האט מען איהם אויך צוגענומען. ס'האט ניט געזומען לאנג ווי מען האט אריינגעווארפען אויך אין קאמער באטווינק דעם לעהרער, א צובלוטיקטען, א צו'הרג'עטען. ס'האט ווידער ניט געזומען לאנג, ווי דער קאמער איז אנגעפילט געווארען מיט צושלאגענע און צובלוטיגטע חברים. מיר האבען פארגעזעצט די דעמאנסטראציע מיט גרויס באגייסטערונג אויך אין קאמער. מיר האבען געזונגען ביז וואנען עס איז אנגעקומען דער גובערנאטאר מיט די קאזאקען און האט אונז אנגעהויבען אייניציקווייז ארויסצורופען. מיר זיינען דורכגענאנגען דורך אן אויסגעשטעלטע רייהע קאזאקען און געקראגען געשלאגען מיט נאגייקעס ביז וואנען מען איז געפאלען אין אונמאכט.

מען האט אונז צוריק אריינגעווארפען אין נומער פינף קאמער. דאס איז געווען די ערשטע לעקציע, ווי פאן וואהל האט עס דאן אנגערופען, צו די ווידערשפעניגע קינדער פון זייער קייזער. אט דאס האט געדויערט ביז צוועלף בייגאכט, וועז אלעס איז אנטשווינגען

*) רפאל'קע דער מאלער (זשיוואפיסעץ), דאס איז רפאל גינצבערג, א מיטגליד פון ווילנער בראנטש 367 ארבייטער רינג.—רעד.

געווארען, נאר די קרעכצען פון די געפיינגטע און די שווערע טריט פון דער וואך אין דרויסען האבען זיך נאך נעהערט.

פילע געדענקען נאך וואס יענע נאכט האט פאסירט. עס איז צו שרעקליך צו דערמאנען. איך האב געהערט אויך פון די פרויען־קאמערען זיך טראגען היסטעריש געשרייען דורך דער גאנצער נאכט.

אויף מארגען אינדערפריה איז ווידער אנגעקומען דער הענקער פאן וואהל מיט זיינע קאזאקען. נאך דער רייהע האט מען ארויס־גערופען, דעם ערשטען, אויף וויפיל איך קען זיך דערמאנען, איינעם א חבר ראזענבערג. צופעליגערווייזע איז ער געקומען מיט א מיסיע פון מינסק און ער איז אריינגעפאלען אין די פאליציייאישע לאפעס. עס האבען זיך דערהערט שרעקליכע געשרייען און א כאליען, אזוי ווי מען וואלט איהם פארשטיקט דעם האלז. דער שווישטש פון די ריטער האט זיך געהערט איבער'ן גאנצען קארידאר פון טורמע. נאכ'ן שמייסען האט מען אריינגעווארפען יעדען אין דער קאמער און פטור.

עס איז געקומען צו מיין רייהע. דורך א רייהע קאזאקען האט מען מיר געגנומען ארונטערריסען די קליידער פון אונטערשטען טייל קערפער. דערבי איז געווען פאן וואהל, דער פאליציימייסטער נא־זימאוו, דער דאקטאר מיכאילאוו, דער אקאלאדאטשני נאדזיראטעל ציבולסקי, דער זשאנדארמסקי ראטמייסטער פאסטרולין און די קלע־נערע בעאמטע. מ'האט מיך ארויפגעווארפען אויף א באנק אין דער לענג און אוועקגעזעצט צווישען קאזאקען אויף מיר: איינער אויף די הענט און דער צווייטער אויף די פיס. צווישען קאזאקען אין ביידע זייטען — מיט נאסע ריטער אין די הענט, — האבען געגנומען שמייסען איבער'ן גאנצען טייל פון קערפער. מיכאילאוו, דער דאקטאר, האט באשטימט לויט'ן פולס וויפיל שמיץ צו געבען יעדען. מיט די אויס־געשרייען: זשידי, איך וועל אייך אלעמען דערשיסען אדער ארויס־טרייבען פון לאנד! — האט פאן וואהל באגלייט כמעט יעדען שמיץ.

— וואו זיינען די פאהנען טרעגער? — האט ער געגנומען שרייען — זיי וועל איך געבען א באזונדערע פארציע.

פאסטרולין, דער זשאנדארם, האט זיי געגנומען אונטער זיין אויפזיכט צו פארפיהרען א באזונדערען פראצעס. די קאזאקען האבען אויסגעטיילט צוויי פון די פאהנען־טרעגער, הירשעל דעם קרעמער און באטוויניק דעם לעהרער. זיי האט ער עצוואונגען צו שטעהן און צוזעהן ווי מען פארפיניגט זייערע חברים.

דערמיט האט זיך געענדיגט די צווייטע לעקציע, דורך וועלכער פאן וואהל האט געוואלט דערשטיקען דעם רעוואלוציאנערען גייסט פון די יונגע באגייסטערטע רעוואלוציאנערען אין ווילנע, אין יאהר 1902.

פ. קורסקי.

הירש לעקערט.

הירש לעקערט (לויט די נעריכטס־אקטען — לעקוד, אויך לייקוד און לעקער) איז געבאָרען געוואָרען אין דעם יאָהר 1880 אין האַנושישאָק, ליטע, ביי זעהר אָרימע עלטערן.

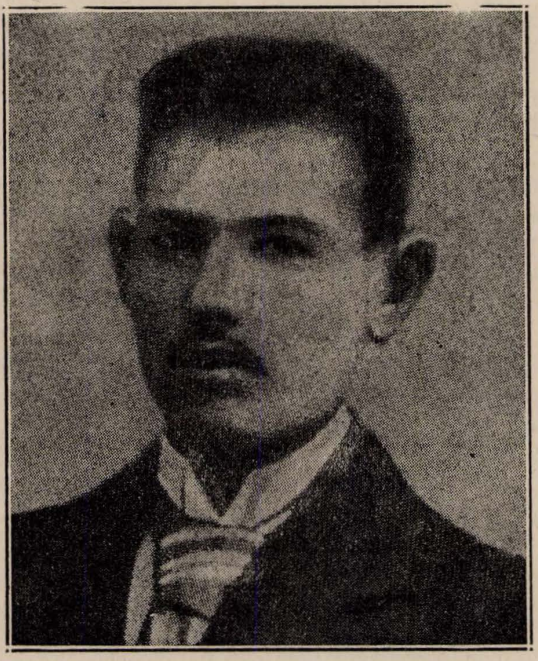
גאַנץ יונג איז לעקערט אָנגעקומען אין דער לעהרע צו א שוסטער. אין דעם יאָהר 1895 איז ער אריבערגעפאָהרען קיין ווילנע, געהאַבייט אין פאַרשידענע שוסטער־ווערשטאַטען און נלייך אריינגעצויגען געוואָרען אין דער ארבייטער באַוועגונג. א דאַנק זיין ערנסטקייט, איבערגעבענקייט און פיערדיגען טעמפּעראַמענט, וואס האָט זיך אַרויסגעוויזען ביי צוזאַמענשטויסען מיט סטרייקברעכער און ביי קאַנפליקטען מיט אונטערנעמער, איז ער אומגעהייער פאָפולער און באַליבט געוואָרען ביי דער אידישער און פוילישער שטאָטישער אריבייטערשאַפט.

דעם 23טען מאי, 1900, איז לעקערט געווען איינע פון די הויפּט פיגורען בייַם איבערפאַל אויף פאַליציי אין ווילנע (אויף נאַוונאַראַד), כדי צו באפרייען א גרופּע פאַליטישע ארעסטירטע. אין א פאָר טעג ארום, ביי א פּראָוו צו באפרייען איינעם פון די ארעסטירטע חברים, א שוואַר פּאַרוואונדעטען, ווערט ער אליין ארעסטירט. וועגען יענעם ארעסט געפינט זיך א נאָטיץ אין אָרנאַן פון ווילנער בונדישען קאָמיטעט, „קלאַסענקאמף" נום. 3, אָקטאָבער, 1900. אין דער נאָטיץ נעהט א רשימה פון די ארעסטירטע און דער ערשטער פון זיי ווערט אָנגערופן הירשל (אָהן א פאַמיליענאַמען). אין נום. 5 „קלאַסענקאמף" (פון יולי, 1901), נעפינען מיר דעם אורטייל איבער די ארעסטירטע פאר דעם נאַוונאַראַדער איבערפאַל, און דאָרטען איז שוין אָנגערופען דער נאָמען לעקער. אָט דאָס זיינען די ערשטע שפורען פון לעקערט'ן אין דער רעוואָלוציאָנערער פרעסע.

לעקערט איז דעמאָלט אָפּגעזעסען אין ווילנער טורמע (אויף אנטאקאל) 9 חדשים און איז פאר'משפט נעוואָרען אויף אָפּזיצען ווייטערע 6 חדשים אין דער פעטערבורגער טורמע „קרעסטי", דערנאָך ווערט ער אַרויסגעשיקט אויף צוויי יאהר אונטער פאָליציאישער אויפזיכט אין קאטערינאָסלאַוו.

אָנהויב אפריל, 1902, קומט לעקערט אומלענאל פֿיין ווילנע. ער האָט זיך פּאַרבּיינקט נאָך דער בונדישער באַוועגונג אין ווילנע, וואו ער האָט געהאַט אַזוי פֿיל גוטע פּריינט, און וואו עס האָט גע'לעבט ביי זיין אָרימער מוטער זיין יונגינקע פּרוי, אַן אַרבּייטערין.

דעם 1טען מאי (18טען אפריל לויט'ן רוסישען קאַלענדאַר) באַטיליגט זיך לעקערט אין דער מאי־דעמאָנסטראַציע, אָרגאַניזירט פון „בונד" אינאיינעם מיט דער „ס. ד. פּאַרטיי פון פוילען און ליטע".

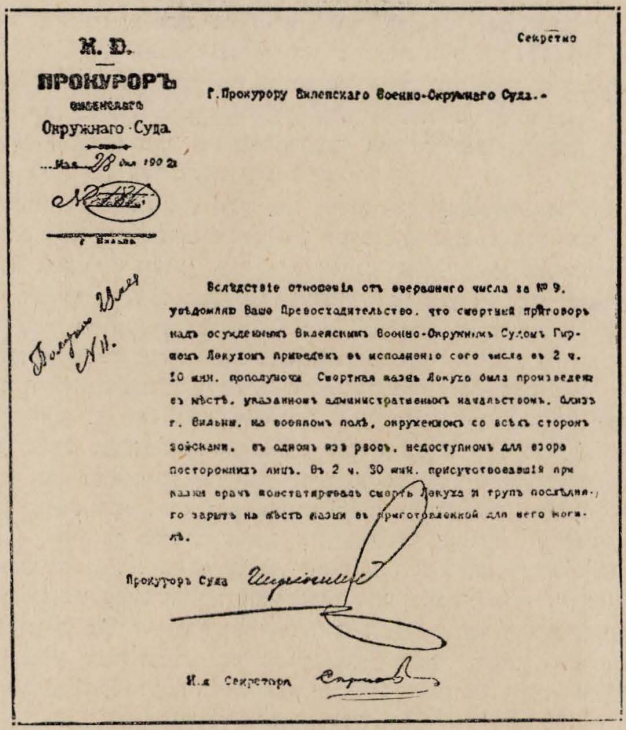

הירש לעקערט — געב. 1880, אויפגעהאנגען אין ווילנע אָלס קרבן פון רעוואָלוציע, דעם 28טען מאי, 1902.

26 דעמאָנסטראַנטען זיינען אויף דער נאַס אַרעסטירט געוואָרען (לעקערט איז געבליבען אויף דער פּריי). די אַרעסטירטע — 20 אידישע און 6 פּוילישע אַרבּייטער — האָט מען אויפ'ן באָפעל פון ווילנער גובערנאַטאָר פּאָן־וואָהל געשמיסען.

די עקזעקוציע האָט אַרויסגערופען א מורא'דיגע אויפרעגונג ביי דער אַרבּייטערשאַפט, וואס האָט זיך דערפּאַר אומבאַדינגט געוואָלט

נוסח זיין אן פאן־וואהל'ן. דער ווילנער בונדישער קאמיטעט האט זיך ניט געקאנט אנטשליסען צו נעמען אויף זיך די פאליטישע פאר־אנטוואָרטליכקייט פאר אזא טעראָריסטישען נקמה־אקט. דאס איז גע־ווען אויך די שטעלונג פון דעם דאָרטיגען פּוילישען סאציאלדעמאקרא־

Секретно

К. Д.

ПРОКУРОРЪ
виленскаго
Окружнаго Суда.

...Ивя 28 дня 1902 г.

г. Виленскій

Г. Прокурору Виленскаго Военно-Окружнаго Суда.-

Вслѣдствіе отношенія отъ сегодняшняго числа за № 9, увѣдомляю Ваше Превосходительство, что смертный приговоръ надъ осужденнымъ Виленскимъ Военно-Окружнымъ Судомъ Гиршемъ Лекухомъ приведенъ въ исполненіе сего числа въ 2 ч. 10 мин. пополуночи. Смертная казнь Лекухъ была произведена въ мѣстѣ, указанномъ административнымъ начальствомъ, близъ г. Вильны, на военномъ полѣ, окруженномъ со всѣхъ сторонъ войсками, въ одномъ изъ рвовъ, недоступномъ для взора посторонихъ лицъ. Въ 2 ч. 30 мин. присутствовавшій при казни врачъ констатировалъ смерть Лекуха и трупъ послѣдняго зарытъ на мѣстѣ казни въ приготовленной для него ямѣ.

Прокуроръ Суда

И.д. Секретаря

דאס איז די פאטאגראפיע פון רעפארט, וועלכען עס האט, אלס געהיימען דאקומענט, איבערגעשיקט דער גערוכטס-פראקוראר צום פרא־קוראר פון ווילנער מיליטער-קרייז-גערוכט וועגען דער הינריכטונג פון הירש לעקערט.

טישען קאמיטעט (אונטער אנפיהרונג פון מעצשיסלאוו יוליעוויטש קאזלאווסקי). ביידע קאמיטעטען זיינען געווען איבערצייגט, אז יעדער שריט אין דער ריכטונג פון טעראָריזם, אויך א „נקמה"־אקט, וועט אין דער אנגענליכער אטמאספער פון יענע טעג עפענען א וועג פאר א כוואליע פון אינדיווידועלע טעראָר־אקטען, א טאקטיק, וואס וועט

צום סוף מוזן צושטערען דעם מאַסן־כאַראַקטער פון דער ארבייטער־באוועגונג, דעם מעכטיגען כח, אויף וועלכען עס האָט זיך באזירט די רעוואָלוציאָנערע סאָציאַל־דעמאָקראַטיע פון יענער צייט.

א גרופּע פון 6 ארבייטער (4 אידישע און 2 פוילישע) האָט דאן אָהן דער צושטימונג אָבער מיט דעם וויסען פון ביידע קאָמיטעטען אַליין אַרגאַניזירט דעם נקמה־אקט, וואָס לעקערט האָט איהם אויס־געפיהרט. דעם 18טען (5טען) מאי ביינאכט האָט ער געשאָסען אין פאַן־וואַה?ן, וועו יענער איז ארוים פון צירק, און איהם לייבט פאר־וואונדעט. לעקערט איז אויפ'ן אָרט ארעסטירט געווארען. דעם 28טען (15טען) מאי איז פאַרגעקומען דאָס מיליטער גערויבט, וואָס האָט לעקערט'ן פאר'משפט צום טויט.

די שטאָט איז אין יענע טעג געווען אין העכסטען גראד טערא־ריזירט, און די פארטיידיגונג פון לעקערט'ן האָט ליידער ניט גע־קאָנט צוגענרייט ווערען אויף א געהעריגען אופן. וועו מען באקאנט זיך מיט די איינצעלהייטען פון פראצעס, קאָן מען זיך ניט באפרייען פון דעם פיינינגענדען גראנק, אז א בעסערע פארטיידיגונג וואָלט לעקערט'ן אפשר געקאָנט ארויסראטעוועו פון דער תליה. יורידיש איז דאָס דורכאוים מעגליך געווען. אויף דער פראגע פון דעם פאַרזיצענ־דען, וואָס ער האָט באַצווענקט מיט זיין שיסען, האָט לעקערט פעסט און מוטיק געענטפערט: „ . . . אים טויטען". אָט דער ענטפער האָט דעם ערייכט נעגעבען די יורידישע מענליכקייט ארויסצוטראָגען דעם טויט־אורטייל. אנדערע טראַריסטען האָבען אין אזעלכע פא־לען — אין די פריערדיגע און אין שפעטער יאָהרען — אָפט גע־ענטפערט: „ . . . ניט טויטען איהם, נאָר צוציהען די אויפמערק־זאמקייט פון פאָלק אויף זיינע אכזריות'דיגע טאטען, אויף זיין פאָלי־טיק א. ד. גל." — און זיי האָבען באקומען קאטאָרגע אנשטאָט צו גיין אויף דער תליה. א גוטער פארטיידיגער וואָלט זיכער גע־צוואונגען לעקערט'ן זיך צו האַלטען אויפ'ן ערייכט אזוי, אז דער אורטייל וואָלט נעקאָנט זיין אן אנדערער.

דעם 10טען יוני (28טען מאי לויט'ן רוסישען קאַלענדאר) איז לעקערט אומגעקומען אויף דער תליה. זיין הערואישע האלטונג אויפ'ן מיליטער ערייכט און אין די לעצטע מינוטען פאר דער תליה שטעלען לעקערט'ן אין איין רייהע מיט די גרעסטע קעמפער און מאר־טירער פון צארישען רוסלאנד. צו די נעמען פון זשעליאבאָוו און פערואווסקאיא קאָנען מיר מיט פוליען רעכט צושטעלען דעם נאָמען פון הירש לעקערט'ן.

***

לעקערט'ס פרוי האָט מיט איהר קליין קינד, וואס זי האָט נע־

בוירעז עטליכע וואכען נאך זיין טויט, עמיגרירט קיין לאנדאן און פון דאָרטען קיין אמעריקע. עס איז זעהר מענליך, אז לעקערט'ס קינד לעבט נאך איצט אין אמעריקע. א ברודער פון לעקערט'ן לעבט נאך אין ליטע.

*
**

די ווילנער עזעקוציע און לעקערט'ס מארטירערישער טויט האָבען נעמאכט א מורא'דיגען רושם אין „בונד" און אין די דרום'דיגע אָרגאניזאציעס פון דער רוסלענדער ס. ד. פּארטיי, אין דעם ראיאן וואָס צייכענט זיך אוים מיט א גרויסער אידישער ארבייטער מאסע. אומעטום איז ביי די אידישע ארבייטער אויפגעקומען א טעראָריסטישע שטימונג, און אין יענע טעג האָבען זיך באוויזען די ערשטע רעוואָלווערן אין די הענט פון א גרעסערער צאָל אידישע ארבייטער און ארבייטערינס אין די פּארשידענסטע פונקטען פון בונדישען ראיאן. אין די הענט פון אייזענלונג ארבייטער, גאנץ נאָהענטע צו דער אָרגאניזאציע, האָט מען אויך פריהער שוין געקאָנט זעהן פון צייט צו צייט א רעוואָלווער. דער טאָג פון לעקערט'ס טויט איז די גענויע דאָטע, ווען דער רעוואָלווער איז געווארען א חלום פון טויזענטער און טויזענטער אידישע ארבייטער. מען האָט זיך אָנגעהויבען צו לערנען שיסען. די טעראָריסטישע שטימונג האָט א געוויסע צייט געהאָט פארכאפט די אינפלוסרייכסטע קרייזען פון „בונד" און האָט באקומען א מערהייט אויף דער 5טער קאָנפערענץ פון „בונד" (סעפטעמבער, 1902, אין בערדיטשעוו). ס'איז כדאי צו פארצייכענען, אז צו דער מינדערהייט, וואס האָט אויף דער קאָנפערענץ באקעמפט די טאקטיק פון „אָרגאניזירטער נקמה", האָט געהערט דער דעלעגאט פון ווילנער בונדישען קאָמיטעט (חבר גורעוויטש).

די איניציאטיוו אין קאָמף געגען די טעראָריסטישע שטימונג האָט געגומען אויף זיך דער אויסלענדישער קאָמיטעט פון „בונד" (דזשאהן מיל, אברהם מוטניק, אָרקאדי קרעמער, וולאדימיר קאָסאָווסקי און טימאָפיי קאָפעלזאָן), און אין אויסלענדישען קאָמיטעט גופא איז דער איניציאטאָר פון קאָנספעקווענטסטען קאָמף געגען יעדען מין טעראָריסטישען אָפּניג געווען וולאדימיר קאָסאָווסקי. א שטאַרקען רושם האָט דאמאלסט געמאכט אין רוסלאנד זיין ארטיקל געגען דעם באשלום פון דער 5טער קאָנפערענץ, אין נומ. 88 „לעצטע נאכריכטען" (רוסיש), און אין אייניגע חדשים שפעטער זיין בראָשורע „טעראָריזם" (רוסיש).

די טעראָריסטישע שטימונג האָט אָנגעהאלטען עטוואס מעהר ווי א יאָהר צייט, זי איז אָפּגעשוואכט געווארען ארום יולי-אויגוסט, 1903, ווען אין דרום-רוסלאנד האָט די באוועגונג אומעטום אנגענומען א

געוואלטיגען מאסן־כאראקטער: די מעכטיגסטע סטרייקען אין אדעס און אייניגע אנדערע ערטער, וועו עס האבען זיך באוויזען אויף דער ארענא פון פאליטישען קאמף צענדליגע טויזענטער רוסישע ארבייטער. אבער נאך אין יוני, 1903, האט דער לטער צוזאמענפאר פון „בונד" (אין צירידן) איינשטימיג אנגענומען א באשלוס געגען דער טאקטיק פון ארגאניזירטער נקמה.

*
**

ארום לעקערט'ן האט זיך אין פארלויף פון דער צייט באשאפען א היפש ביסעל ליטעראטור. דאס ווערטפולסטע אין הינזיכט פון היסטאריש פיונקטליכקייט בלייבט ביז היינט צו טאג דאס קליין בי־כעלע, וואס דער „בונד" האט ארויסגעלאזען (אומלעגאל, פארשטעהט זיך) אינאיינעם מיט דער פוילישער ס. ד. פארטיי אין ווילנע גלייך נאך לעקערט'ס טויט. דאס ביכעלע הייסט: „הירש לעקערט און זיין פראצעס". אנגעשריבען האט עס חאיסי סאאולאוויטש גורעוויטש („מאטוועי"), דאמאלסט דער פארשטעהער פון ווילנער קאמיטעט. דאס שענסטע און דאס ריהרענדסטע, וואס איז געשריבען געווארען איבער לעקערט'ן, טראגט די אונטערשריפט פון חבר ליעסיניען. דאס איז אן ארטיקעל אין דער „צוקונפט", זומער 1902, גלייך נאך לעקערט'ס טויט, און איצט, 32 יאהר שפעטער, א וואונדערבאר ליד, אויך אין דער „צוקונפט". דאס ליד איז ווי א דערגענצונג צו יענעם מערקווירדיגען ארטיקעל. אויף דעמזעלביגען הויכען ניוואָ שטעהט אן ארטיקעל אין דער „צוקונפט", זומער 1902, גלייך נאך לעקערט'ס 1927, אין „פארווארטס". צו די בעסטע שורות, וואס די אידישע סאציאליסטישע פרעסע פארמאגט וועגען לעקערט'ן געהערט אויך אן ארטיקעל פון מיכאלעוויטש'ן אין דער „נייער פאלקסצייטונג", וואַרשע, 1927.

אין דער סאוועטישער אידישער פרעסע האבען זיך אין 1922 און 1927 באוויזען אלערהאנט זכרונות וועגען לעקערט'ן. מאנכע פון זיי האבען א געוויסען ווערט, אבער דאס גאנצע מעמואַרען־מא־טעריאל, וואס האט זיך דערווייל באוויזען, נויטיגט זיך נאך אין א שטרייגען קאנטראל. אויף א העכערען ניוואָ, אבער זעהר וויט פון אביעקטיוויטעט אין דער אפשאצונג פון דער באוועגונג פון יענער צייט, ספעציעל פון דער היסטאַרישער באדייטונג פון „בונד", שטעהט אן ארבייט וועגען לעקערט'ן אין רוסישען „קראסני ארכיוו", 1927.

פון די בראשורען, וואס זיינען געווידמעט לעקערט'ס אנדייגקונג, איז ווערט צו דערמאנען: „הירש לעקערט, צום 20טען יאהרגאנג פון

זיין קעפינג", מאסקווע, 1922; „הירש לעקערט, צום 25טען יאָהרציט פון זיין מארטירערטויט", פארלאג „די וועלט", וואַרשע, 1927.

אייניגע פאַלקסלידער וועגען לעקערט'ס מארטירערישען טויט געפינען זיך אין שמואל לעהמאן'ס לידער־זאַמלונג „ארבעט און פרייהייט", וואַרשע, 1921.

דראַמעס וועגען לעקערט'ן זיינען אונז באקאַנט:

לואיס רייננאַלד: „הירש לעקערט", 1903; ה. לייוויק: „הירש לעקערט", 1927; א. קושניראָוו: „הירש לעקערט", 1927.

דאָס היסטאָרישע „רוי־מאטעריאַל" אַרום לעקערט'ן פארנעמט אַ באַזונדערען פּלאַץ אין דער מאנוסקריפט־אָפּטיילונג פון בונדישען פּארטיי־אַרכיוו. צו אַן ערנסטער וויסענשאַפּטלעכער אויספּאָרשונג פון קאַפּיטאַל „לעקערט" אין דער הערבאישער געשיכטע פון „בונד", אַ געשיכטע געשריבען מיט'ן בלוט פון אידישען ארבייטער קלאַס, איז נויטיג זיך צו באַקענען קודם כל מיט דער „ארבייטער שטימע", צענטראַל־אָרגאַן פון „בונד", אָלע נומערען פאר 1902 און 1903; די „לעצטע נאכריכטען" (רוסיש) נומערען 70 ביז 88, 1902; רעוו. ראָסיא, רוסיש, צ. א. פון דער פּארטיי ס"ר, נומער 7; „איסקרא", „זשיזן", „אָסוואָבאָזשדעניע", „סוואָבאָדא" און אָלע אַנדערע — אָהן אויסנאַם — רוסלענדער רעוואָלוציאָנערע אויסגאבען פון 1902.

א. ליעסין.

הירש לעקערט.

זיי האָבען רוישלאָז, אין די שעה'ן אין די שפּעטע,
פון טורמע, ווי גנבים, איהם אַרויסגענומען,
און אונטער שטאַרקער וואַך, פאַרהאַקט אין אַ קאַרעטע,
געפירט, באַגלייט פון רייטער, אין פאַראַד אין שטומען —
געפירט איהם פאַרזיכטיג, אין טויטקייט פון באַגינען,
אַז קיינער זאָל זיך אויף די גאַסען נית געפינען.

און ביז'ן „מיליטער־פעלד", ערגעץ הינטער שטאָט,
וואו פינסטער האָט דערוואַרט איהם שוין דער עשאַפאָט.

און אויפ'ן פעלד איז אן אַרמיי געווען פאַרבאָרגען,
געשטאַנען אונטער ביקסען מית'ן בליק צום תליון,
צו זעהן דעם שופטער־יונג דעם אידישען דערוואַרגען,
צום רום צום הערליכען פון קייזער און פאָן־וואַליען;
פיר באַטאַליאָנען האָט מען שטיל צונויפגעטריבען,
וויי שטורעמען גאַנץ ווילנע וואָלט מען זיך געקליבען.

אָט קומט שוין די קאַרעטע און ער געהט אַרויס.
וועג חויך איז מזרח־חימעל ברעכט די רויטקייט אויס.

דערזעהט ער דייטליך שוין פאָר זיך דעם עשאַפאָט
און האַרט דערביי די גרוב, פאַר איהם געגראָבען פריש;
צוויאָמערט זיך זיין האַרץ, ער מאַכט צוריק אַ טראָט,
און פאַר די אויגען גיט זיך אַלעם ווילד אַ מיש —
ווי ליב דאָס לעבען שמייכעלט, ווי די וועלט איז שיין,
ווי ווייניג גוטס געזעהן און מוז אין גרוב שוין געהן!

נאָר איין מינוט פון שוואַכקייט, וויטאָגדיג און שווער,
און ווידער שוין דער שטאָלצער רעוואָלוציאָנער.

ער גיט צום עשאַפאָט, צום גורל זיינעם, מונטער,
און הערט דעם פסק אין מוט אין ווירדיגען, אין פעסטען,
און לאַכט דעם אָנכאָט פון פאַרראָט מית חאָס אַרונטער,
און נעמט מית בליקען שפּאָטישע פאַרעכטליך מעסטען
דעם שטייפען, אָפיציעלען, פרום־צוגלאָצטען פנים
פון טויט־צושראָקענעם רעכינער, דעם קאָזיאָנעם.

אַט בינדט מען אים די הענט, אַט זעהט ער שוין די שטריק,
אַט קומט שוין, קומט שוין אָן דער גרויסער אויגענבליק.

וויִ טוט ער זיי פֿאַרַאכטען — זיי אוך זייער שטראָף!
וויִ קוקען זיי אויף איהם פֿאַר'חידושטע, די קנעכט!
אוך אַט שוין פֿאַלט די פּעטליע אויף זיין נאָז צום סוף,
געוואָרפען פון דעם תליון אומגעלומפּערט־שלעכט;
טאָ כאַפּט ער, הענט־געבונדען, פלינק זיִ מיט'ן קאָפּ
אוך טרייסעלט זיִ אַליין־שוין אויפ'ן האַלז אַראָפּ.

אוך באַלד אין מאָרגען־גריינקייט, חויך אין תליה־קנופּ,
צעווויגט זיך עלענדיג אַ בלויער, קאַלטער טרופּ.

אַט ליגט ער שוין א בר־מינן אין גרוב פֿאַרשאָטען,
אוך איבער איהם דער חייל לויפט אין מאַרש אין גיכען;
עם האָבען טויזענדער סאָלדאַטסקע פּיס געטראָטען,
אוך מיט דער פּלאַכער ערד דעם קבר אויסגעגליכען;
אוך זיכער אז זיין זכר וועט שוין זיין פֿאַרגעסען,
צופֿאַרען זיך די הענקער פֿריחשטיק אָפּצוענסען.

דאָך שפּעטער שוין אַ ווייל, מיט דער זון צוזאַמען,
איז לעקערט אויפגעגאַנגען אין די רויטע פלאַמען.

עם איז אין קבר איז צעטראָטענעם געבליבען
פֿאַרהוילען נאָר דער מת, וואָס וועט דאָך באַלד צופֿוילען,
וען הויך אַריבער קבר, מיט אַ שיין אַ ליבען,
האָט אויפגעשיינט דער העלד, וואָס וערט שוין ניט פֿאַרהוילען;
ער איז פון „מיליטער־פעלד" ליכטיג אויפגעשטאַנען
אין קדושה־אָראַל, וואָס קען שוין ניט פֿאַרווייאַנען.

ער האָט זיך איבער די מיליאָנען קנעכט פון צאָר דערהויבען,
אוך אויפגעוועקט דעם שטאָלץ אוך אויפגעוועקט דעם גלויבען.

אַן אָרעם געטאָ־קינד פון נידעריגסטען נידער,
אַ לעבען אַזוי קורץ, א לעבען אזוי ביטער,
וואָס האָט אין אונזער גרויקייט אויפגע'כשופ'ט ווידער
דעם אייִדעלסטען ראָמאַנס פון וואונדערליכען ריטער —
אַ ראַכע־נעמער פֿאַר'ן כבוד דעם פֿאַרשוועכטען
פון קלאַם, וואָס איז געווען דער שפּל'סטער נאָך נעכטען.

א פֿאַרגייער, וואָס האָט, אין בייִשפּיל אין דערהויבטען,
א גרויסען קעמפּער־דור מיט זיין געשטאַלט באַלויבטען.

ווילנע אין די רעוואָלוציאָנערע אָקטאָבער טעג פון 1905

(בעאַרבייט, געזאַמעלטע מאַטעריאַלען פון פֿאַרשיידענע דאָקומענטען און פון אנטייל-נעמער אין יענע געשעהענישען.)

די אָקטאָבער־טעג פון יאָהר 1905 — דאָס זיינען געווען טעג שטורמישע, גרויס־ארטיגע. דעם ערשטען מאָל האָט די רעוואָלוציע ארומגעבאָפט דאָס גאנצע לאנד. מיט א רעש האָבען זיך געבראָכען די פונדאַמענטען פון דעם אלטען רעזשים.

אין דער געשיכטע איז אריינגעשריבען נעוואָרען א נייער, א גלענצענדער בלאַט, דער רוסישער פראָלעטאריאט האָט אָפגעהאלטען זיין ערשטען גרויסען נצחון. דער פראָלעטאריאט איז ארויס אויפֿן קאמפּפּלאַץ מיט זיינע אייגענע כלי־זין. ער, דער בויער, דער שעפער פון אלע רייכטומער, האָט א געשריי געטאָן: שטעה! האלט! און אין דעם גרויסען רוסלאַנד האָט זיך אָפּגעשטעלט יעדע ארבייט, יעדער פּאַרקער. ער האָט געזאָגט צום צאר: זעהסט וואָס איך קען! ארבּאַ! וועל ניט...

דער צאר האָט א ציטער געטאָן און ער האָט אָנגעהויבען נאָכצוגעבען. דעם 17טען אָקטאָבער, 1905, האָט ניקאלאי אונטערגעשריבען דעם מאניפעסט וועגען דער קאָנסטיטוציע.

*
**

מיר גיבען דאָ איבער א פראָגמענט פון יענע היסטאָרישע געשעהענישען, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין ווילנע און נעבראכט פיל קרבנות דעם אידישען פראָלעטאריאט.

*
**

דעם 13טען אָקט. (אלטער סטיל) האָט מען זיך דערוואוסט וועגען דעם באשלום פון אייזענבאן־צוזאמענפאָהר צו ערקלערען אן אלגעמיינעם סטרייק.

די ווילנער אייזענבאנער האָבען אויסגעקליבען א סטרייק־ביורא

אויף אנצופירען מיט דעם סטרייק. די אייזענבאנער האבען דאן זיך געוועדעט צו די דרוקער, זיי זאלען אנטיילן נעמען אין קאמף. די דרוקער האבען מסכים געווען צו סטרייקען, אבער בתנאי, אז דער ווילנער קאמיטעט פון „בונד" וועט זיי הייסען.

זיי האבען אייניגעלאדען אין ביורא פון דעם פאראייניגטען קאמיטעט פון „בונד" און פון דעם פארשטעהער פון פ. ס. ד., כדי אינאייניגעם צו ארגאניזירען אן אלגעמיינעם פאליטישען סטרייק אין ווילנע. אין אוועגט איז ביי זיי געווען א פארזאמלונג, מען האט געהאלטען רעדעם א. א. וו.

דעם 14טען אינדערפריה זיינען שוין די צוגען ניט געגאנגען אויף אייניגע ליניעס און אין שטאדט איז דערווייל ארוים א קלאנג, אז ביינאכט האט מען ארעסטירט דעם הויפט-אינשעניר באריסאוו און נאך עטליכע אינזשענירען; ראובן מיצקון, וועלכער האט געארבייט אין פארוואלטונג פון ב. ס. אייזענבאן און וואו ער האט מיט א טאג פריהער געהאלטען א רעדע; דעם אדוואקאט עליאשעוו א. א.

11 אזייגער אינדערפריה האט מען באמערקט אן אומגעוועהנליכע באוועגונג פון סאלדאטען און קאזאקען איבער'ן שטאדט. א טייל האט מען אויסגעריכט אויפ'ן וואקזאל, די איבעריגע האבען מיט'ן פאליצמייסטער בראש ארומגערינגעלט די פארוואלטונג פון דער פאליצמייסטער אייזענבאן און ניט גלאזען די אייזענבאנער זיך צוזויפצוקלייבען. די לעצטע האבען זיך דאן גלאזען אויפ'ן הויף פון דער ב. ס. אייזענבאן-פארוואלטונג און האבען געמאכט אן אפענעם מיטינג. מ'האט באשלאסען אפצושטעלען אלע צוגען און האלטען זיך פעסט און אייניג. וועז דער מיטינג האט זיך געענדיגט, זיינען זיך אלע פארנאנדערגענגען אהיים. אויפ'ן נאס האט נעקאכט. מען האט זיך אנגענרייט שפייז אויף עטליכע טעג. בכלל איז אבער דער טאג אין ווילנע דורכגענאנגען כשורה. אין אוועגט איז אין שטאדט געווען שטאק פינסטער, די גאז און עלעקטריע איז געווען אפגעשטעלט.

שבת, דעם 15טען אקט., האט די בונדישע ארגאניזאציע ניט נערוהט. פון פריהמארגען ביז שפעט אין דער נאכט האט זי דורכגעפירט מאסען-פארזאמלונגען, שוין כמעט אפען, אהן דער מינדסטער מורא, אין בנינים און אונטער'ן פרייען הימל. אומעטום רעדנער, אייגער ארבעט, דער צווייטער ארויף. אם מערסטען האט נערעדט ארבן (א. וווייטער). ער איז געווען אומעטום אייגער פון די ערשטע רעדנער. אט איז ער אין דער אלטער גרויסער שטאדטישער שול מיט די פיר הונדערט-יאהריגע קאלענעם פון רויטען גראניט. די שול איז פול מיט א פיל טויזענט קעפיגען עולם פון אלע שיכטען פון דער אידישער באפעלקערונג. פון דער בימה טראגען זיך הילציג פלאמע-

דיגע רופען צום גערַאנגעל פאר פּאָליטישער באפרייאונג. צווישען עולם האָט זיך אָנגעהויבען טראָגען א געמורמעל, ווי פון די כוואָליעס פון ים ערב א גרויסען געוויטער.

דעם זעלבען שבת אין דער פריה האָבען די אייזענבאנער באַקומען א דערלויבניש צו מאכען אן אָפּענעם מיטינג, מיט דעם תנאי, אָבער, אז דערבי זאָל זיין א באַמטער — א צענזאָר.

אין קלוב האָט זיך צונויפגעקליבען א ים מיט מענשען (פון דריי ביז פיר טויזענט). אידען זיינען געווען זעהר וועניג, נאָר פונדעסטוועגען האָבען זיך דאָך געהערט געשרייען: צו וואָס האָבען זיך דאָ צונויפגעקליבען א סך „זשידעס". נאָר דאָס איז קיין וואונדער ניט. צופיל איז די מאַסע געווען אָפּגעטיילט פון אידען, צו טיף האָט זיך אייננעווואָרצעלט דער אַנטיסעמיטיזם צוויישען די באַמטע, אז זיי זאָלען קאָנען שלום ווערען מיט'ן נעדאַנק צו פּאַראייניגען זיך מיט די אידען אין נאַמען פון דער אלגעמיינער זאַך. דאָס האָט זיך, אגב, ארויסגעוויזען שוין אויף די פּאַריגע פּאַרזאַמלונגען, בעת עס פלעגט ארויסטרעטען א אידישער רעדנער, האָט דער עולם אָנגעהויבען צו שרייען, אז זיי דאַרפען ניט קיין אידישען רעדנער. דער מיטגליד פון ביורא, וועלכער האָט געעפענט די פּאַרזאַמלונג, האָט אָנגעוויזען אויף דעם טרויעריגען פאקט, האָט אויסגעדריקט די האָפענונג אז מעהר וועלען אזעלכע זאכען ניט פּאַרקומען, אז די מערהייט פון דער פּאַרזאַמלונג איז ניט מסכים מיט די וואָס האָבען דאָ נאָר־וואָס געשריען געגען אידען, האָט אָנגעוויזען אויף די אלגעמיינע אינטערעסען א.א.וו.

די מאַסע איז געווען באגייסטערט אָהן א ברעג. זי האָט פייער־דיג אָפּלאָדירט די רעדנער, דעם בונדישען ווי אויך די איבעריגע. מיט שטורמישע אָפּלאָדיסמענטען האָט מען באַגעגנט די דעלעגאַטען פון די בענק, וועלכע האָבען ערקלערט, אז אלע בענק זיינען צוגעשטאַנען צום סטרייק, און נאָר די אַרלאָווער און די מלוכה־באַנק ארבייטען אונטער דער שוץ פון קאָזאַקען און סאָלדאַטען.

„נידער מיט די אַרלאָווער!" האָט מען געשריען אין גאַנצען זאל. דער מיטינג האָט זיך געענדיגט אָהן באַזונדערע אינצידענטען. די שטאָדט איז געווען פּאַרפלייצט מיט סאָלדאַטען און קאָזאַקען, וועלכע האָבען געהיט אלע מלוכה־אנשטאלטען, אייזענבאן א. א. וו.

אזייגער 5 איז פּאַרנעקומען א צוזאַמענשטויס מיט די קאָזאַקען און סאָלדאַטען, וועלכע האָבען געשאָסען. קיין דער'הרג'עטע זיינען ניט געווען. אין אָוועגט איז געווען א דעמאָנסטראַציע אויף ברייטע נאַס. דערבי האָט מען געבראַכען שויבען אין די אפענע קראָמען. די קאָזאַקען האָבען פּאַרנאַנדערגעטריבען דעם עולם, נאָר אָהן ווילדקייטען.

זונטאג, דעם 16טען אקטאבער, האט זיך אנגעהויבען אן אלגעמיינער סטרייק; דער נאנצער וואכעדיגער לעבען האט זיך אפגעשטעלט, נאר די טערקישע בעקעריי־ען זיינען געבליבען אפען און זיינען נעווען באוואכט פון מיליטער. די נאסען זיינען נעווען געפאקט מיט מענשען, די פאטרולען האבען זיך אלץ פארגרעסערט.

אינדערפריה איז אונטער'ן נאמען פון פאראייניגטען רעוואלוציאנערען קאמיטעט אין אייזענבאהן־קרייז נעווען צונויפגערופען א גראנדיעזער מיטינג. דער הויפט איז פון פריהמארנען נעווען שטארק פארוואלקנט. עס האט געטריפט אן אומאויפהערליך־איינגעגאסענער רעגענדעל, דאס האט אבער ניט געשטערט דעם עולם צו נעהן צום מיטינג. די נאסען זיינען פארוואנדעלט נעוואָרען אין משונה'דיגע שוואַרצע מענשען־שטראָמען, וואס האבען זיך אלע נעצוינגען אין אייז ריכטונג — צום אייזענבאן־קרייזעל. מען איז נענאנגען פראנק און פרייַ, לייענענדיג אפען און דרייסט פרישע פראקלאמאציעס פון אלע פארטייען אויף אלע שפראכען, וואס האבען נערופען צום אלגעמיינעם סטרייק און צו גראנדיעזע דעמאנסטראציעס. דאס יונגוואַרג איז נענאנגען פרעהליך, מיט ליכטיגע אויגען און שיינענדיגע פנימ'ער, ערטערוויַיז אונטערזינגענדיג רעוואלוציאנערע לידער.

א י י ן גרופע, וואס איז נענאנגען דורך וויַלנער נאס, האט אנטקעגען דעם נובערנאטאר'ס הויז נעווואלט מאכען א דעמאנסטראציע. מיט אמאל איז ווי פון דער ערד אויסגעוואקסען דער חבר ארָאן און האט אויסגעשריען אין אן ענערגישען באפעלערישען טאן: חברים! ניט ארנאניזירטערהייט און פאר דער צייט, וועט איהר ברענגען צו א דורכפאל! מיר מוזען וויסען, וועז ארויסווייזען אונזער צארן און וועז נעדולד. דערין איז אונזער כח!... די היציגע יוגענט האט זיך נלייך בארוהיגט, געבענדיג איהם נערעכט. ער — אראָן — איז עס אייגענטלייך נעווען דער ארנאניזאטאר פון נראנדיעזען מיטינג און זיין נייסט האט נעשוועבט אומעטום.

אין דער פריה זיינען איינינע וואנאנעס פון טראמווייַ (קאנקע) ארויסגעפאהרען. דער עולם, צווישען זיי קינדער, האט זיך אויף זיי א וואַרף נעטאָן, האט זיי איבערנעקערט, די פערד אויסגעשפאנט און אויסנעריכט אין דעפּא.

דער לאקאל פון אייזענבאן־קרייזעל איז נעווען פול נעפאקט, ענג, אז מען האט זיך ניט נעקאָנט א ריהר טאָן. טויזענטער מענשען האבען ניט נעקאָנט ארייַן און זיינען פארבליבען אין דרויסען. נאנץ כערסאנער נעסעל און א נרויסער טייל פון נעאָרנ. פראסטעקט איז נעווען פול מיט מענשען. אלע האבען נעוואלט וויסען, וואס רעדט מען דאָרטען, וואס טוט זיך אין אייזענבאן־קרייזעל, וואס איז דא־

מאָלסט געווען דער צענטער פון רעוואָלוציאָנערען לעבען פון שטאָדט. און דאָרטען זיינען אין דערזעלבער צייט אויף דער טריבונע געהאָלטען געוואָרען רעדעס. א רעדנער אַראָפּ, א רעדנער אַרויף, דעם ערשטען מאָל האָט מען דערהערט די ווערטער „די גרויסע רוסלענדישע רעוואָלוציע", צום ערשטען מאָל דערהערט קאָפּ־שווינדלערישע ווערטער וועגען סאָציאָלער רעוואָלוציע, אַנארכיע וכדומה.

עס האָבען געריידט א סך, צענדליגע, אפשר הונדערטער מענשען, ווער עס האָט נאָר געהאָט כח אַרויפצוכאָפּען זיך אויף דער טריבונע.

פּלוצלונג, בעת'ן מיטינג, האָט זיך איינער געוואָרפען ריסען דעם קייסער'ס בילד און אין א צווייטען ווינקעל פון זאל האָט זיך דערהערט א שאָס... עס איז געוואָרען א טומעל, א געלויפער, א מהומה, מען האָט זיך א לאָז געטאָן צו דער טיר. מאָסען מענשען האָבען געקאָנט צוטרעטען ווערען אויף טויט. מיטאָמאָל האָט זיך דערהערט א מעכטיגע באפעלעריש שטים: רוהיג, אָרדנונג, חברים און בירגער! פאַרלירט זיך ניט!

דאָס האָט זיך אַראָן געשטעלט ביי דער בריטער טיר און געמאכט אָרדנונג און עס איז איהם גלונגען.

אז דער עולם האָט זיך אָנגעהויבען פאָנאָנדערגעהן פון מיטינג, האָט שוין עמיצער באוויזען איבערצוגעבען ווערען מ'דארף, אז אויפ'ן מיטינג האָט מען צוריסען דעם קייסער'ס פּאָרטרעט און מען האָט געשאָסען, אז דער עולם פון מיטינג איז כלומרשט באוואָפענט, און באלד איז דער נאָנצער פּראָספּעקט מיט די דערבייאיגע נאסען בא־וואכט געוואָרען פון מיליטער.

עס האָט זיך געפיהלט, אז עס איז נאָהענט צו א שטורם. דער עולם איז געווען אויפגערעגט און מען האָט געפיהלט, אז ביי אזא מאסע סאָלדאָטען און קאָזאקען, וועלכע געפינען זיך אויפ'ן גאס, וועט מען געווים ניט אויסמיידען קיין בלוט־פארגיסונג. די אַרגאַניזאַטאָרען פון מיטינג האָבען דאָס געוואוסט. אייניגע אינגלעך האָבען געמומען ברעכען די אייזערנע שטאכעטען פון געוועזענעם גערטענדעל־צוים, כדי זיך דערמיט אָפּצוואוועהרען פון די באוואפענטע סאָל־דאטען און קאָזאקען. א סך מיה האָט געקאָסט די אָנפירער פון מיטינג צו בארוהיגען דעם המון, וואָס האָט געזעהן פאר זיך דעם טויט פאר די אויגען.

דאן האָט דער פּרעזידיום פון מיטינג געשיקט א דעלענאציע צום גובערנאטאָר פאָן פּאלען ער זאל קומען צו פאָהרען. ער איז נעקומען. מען האָט פון איהם נעפאָדערט, אז ער זאל אָפּציהען דאָס מיליטער פון נעאָרגיעווסקי פּראָספּעקט און מ'האָט איהם צוגעזאָגט אָפּצוהיטען די רוה. דער גובערנאטאָר איז געווען גוואלדיג אויפגערעגט.

די רוסען פון פרעזידיאום: פרוי וואסילייעווסקאיא, אינזשעניר פראזאראוו און דער אראטאר סטעפאן האבען אומזיסט אריינגע־ טענה'ט מיט פאן פאלע'ען, אז דער עולם איז אומבאוואפענט, אז דער שאם איז געווען א פראוואקאטארישער, ווי די מעשה מיט'ן פאר־ טרעט, אז דער עולם וועט זיך פרידליך צוגעהן אהיים. אומזיסט האבען זיי איהם געבעטען, ער זאל צונעמען דאם מיליטער פון די גאסען, כדי צו בארוהיגען דאם פאלק, — קיין זאך האט ניט גע־ האלפען. דאן איז צוגענאנגען צום גובערנאטאר'ס קאראט אראן און האט זיך צו איהם געווענדעט מיט עטליכע קורצע, פשוט'ע, אייגענ־ ארטיגע ווערטער, אזוי טיף פון הארצען ארויסגעזאגטע, ער זאל ניט איבער'חזר'ן די געשיכטע פון 9טען יאנואר, — אז פאן פאלען איז געירט געווארען און האט געמאלדען, אז ער איז מסכים, דער עולם זאל דורכגעהן די גאסען אין רוהיג־אויסגעשטעלטע רייהען, אבער צוריקציהען דאם מיליטער האט ער קיין רעכט ניט אהן דער דער־ לויבניש פון געראלגובערנאטאר, נאר ער גיט אן עהרען־ווארט, אז מען וועט ניט שיסען. אלנפאלם קאן די דעלענאציע מיט איהם מיטפאהרען צום גענראלגובערנאטאר. אלע האבען זיך בארוהיגט. די דעלענאציע האט זיך געזעצט אין קארעט מיט דעם גובערנאטאר.

פאראוים איז געפאהרען דער גובערנאטאר אין קארעט צוזאמען מיט די אויסגעוועהלטע דעלענאטען פון מיטינג, אחוץ ארבע'ען, וועל־ כער איז געגאנגען צופום. און נאך זיי האט זיך געריהרט די דעמא־ סטראציע פון מאסען טויזענטער, אפשר צענדליגער טויזענטער מאנס־ ביל מיט ווייבער, אלט און יונג, אפילו קליינע קינדער. און ארום און אומעטום א גרויסע שמירה פון באוואפענטען מיליטער...

א קורצע צייט איז מען געגאנגען בשלום אהן פאהנען און אהן געזאנג. שטיל און פייערליך האט זי זיך געצויגען אין מיטען גאס און אויף טראטוארען. די באלקאנען און די אפענע פענסטער, אפילו די דעבער זיינען געווען באזעצט מיט מענשען.

עס איז געווען אן אויסטערליש בילד, אין וועלכען עס האט זיך געפיהלט א טראגישע געשפאנטקייט, וואס האט געשראקען מיט עפעס

א שוידערליכער דערוואַרטונג. און מיט אמאל, וועו די קאפ פון דער דעמאנסטראציע האט זיך דערנעהנטערט צום ראג זשאנדארמסקע האט עמיצער ערנעץ פון א באלקאן געגעבען א שאס (ווי עס האט זיך ארויסגעוויזען, האט עס געשאסען א זשאנדארמסקער אפיציער) און אלם ענטפער דערויף — א זאלפ, א צווייטער און א דריטער — און א גיהנום איז געוואַרען די בריטע, לאנגע, שרעקנע גאס. מענשען זיינען געפאלען ווי די סנאפעס. דער ברוק איז געוואַרען רויט פון

בלוט פון פיר דער'הרג'עטע און צענדליגער פארוואונדעטע, אלע אידען. א תל, א חורבן און א תוהו ובוהו...

א סך האבען זיך געלאזט לויפען צו די הויפען, צו די טויערען, צו די פענסטער, וואו עס זיינען געווען אויסגעשלאגען די שויבען. פיל זיינען געפאלען צו דער ערד, כדי ניט געטראפען צו ווערען פון די קוילען. די דעלעגאציע, וועלכע איז געפאהרען מיט'ן גובערנאטאר, האט געפאדערט, אז ער זאל זיך אומקערען און תיכף אפשטעלען די שיסעריי, אבער ער האט קיין זאך ניט געטאן כדי אפצושטעלען די אכזריות'דיגע הריגה.

דערזעהענדיג די דער'הרג'עטע און פארוואונדעטע, האט זיך דער עולם זעהר צוקאכט, מען האט געשאלטען מיט אלע קללות דעם

מאקס קיזבערג, געארבייט אין סירקין'ס בוכהאנדלונג. דער-הרג'עט געוואונדעט דעם 16טען אקטאבער, 1905.

טאניא פאמראנץ, א סטודענט-קע (בונדיסטקע), שווער פאר-וואונדעט געוואונדעט און גע-שטארבען דעם זעלבען טאג, דעם 16טען אקט., 1905.

„ליבראלען" גובערנאטאר פאן פאלען, וועלכער האט אזוי אפגענארט און פארראטען זיין „עהרען-וואָרט".

די דער'הרג'עטע און פארוואונדעטע חברים האט מען אוועקגע-טראגען אין אידישען שפיטאל. פאראויס, אויף א פלאקען, האט מען געטראגען זייערע העמדער דורכגענעצט אין בלוט.

פאלגענדע פערזאנען זיינען דער'הרג'עט געוואָרען אין יענעם טאג: גרשון סלאנימטשיק, 16 יאהר אלט, א פאריקמאכער; מרדכי קיזבערג, געארבייט בייַ סירקינ'ען; אלטער באיארסקי, א קאמאשען-מאכער; מאשא גאלדבערג, א קאסירערין אין א וועשעריי, 20 יאהר אלט.

זעהר שווער זיינען פארוואונדעט געווארען אברהם קיסין, געוועזענער מיטגליד פון האמלער קאמיטעט פון „בונד", געשעפטספיהרער ביי סירקינען; און טאניא פאמעראנץ, 25 יאהר אלט, א סטודענטקע (בונדיסטקע), וועלכע איז געקומען צו־גאסט צו איהרע עלטערען און האט אקטיוו אנטיילגענומען אין דער דעמאנסטראציע. זי איז געשטארבען דעם זעלבען טאג אין שפיטאל.

דעם זעלבען טאג איז ארץ אווען צום ענערגעל טשאגין, זיין פאטער'ס א באקאנטען, צום ענערגעל שארסקי און צום שטאדטנאלווא בערטהאלד און האט ביי זיי ג'פועל'ט, ס'זאל צונויפגערופען ווערען אן עקסטרא־זיצונג פון דער שטאדט־דומע וועגען דער געשענער טראגעדיע.

ארום לאנגע, שעהן־באצירטע טישען זיינען געווען אויסגעזעצט די „פאטערס פון שטאט", סתם יחום'דיגע און געלט־יחום'דיגע פריצים, און פאר זיי איז געשטאנען און האט גערעדט אויף פויליש און אויף רוסיש מיט הארץ, מיט פייער און מיט שטורם ח' ארץ. ער האט גערעדט וועגען פאלק, וועגען פעלקער און קלאסען און זייער אייביג נערעכטען קאמף פאר פרייהייט, וועגען אומגעקומענע פאר זייער אידעאל, וועגען אומשולדיגע קרבנות פון מענשליכער אכזריות און בגידה... ער האט מיט פייער, מוט און שטארק געפאדערט די „אדונים" זאלען תיכף ומיד אוועקגיין צום גובערנאטאר, צום ענערגעל־גובערנאטאר און פועל'ן ארבעטצונעמען די מיליטערישע שמירה פון שטאט, רוהיג און זיכער דורכצופיהרען די לויה פון די קרבנות פון דער זעלבסטהערשונג און ער האט שטרענג גערופען די „גלאסנעם" אנטיילצו נעמען אין דער ארגאניזירונג פון דער טרויער־פראצעסיע. די פריצים זיינען געווען דערשיטערט און זיינען אינגאנצען ארונטער אונטער ארבס השפעה.

לויט דער בקשה פון אופראוע האט דער ענערגעל גובערנאטאר פאן־פרעזע ארבעטצונעמען די מיליטערישע שמירה פון שטאט און ארץ האט אויסגעארבייט און איבערגעגעבען דעם נאנצען פלאן פון דער אר־גאניזאציע פון דער טרויער פראצעסיע און אלע פרטים. ער האט ניט געזלאפען די נאכט פון 16טען אויפ'ן 17טען אקטאבער. נעארבייט האט ער, האט מען געזאגט, פאר הונדערט. אומעטום איז ער געווען די נשמה. פון אלע זייטען האט מען זיך געווענדעט צו איהם מיט אנפראגעם, נאך אינסטרוקציעס און ער האט איטליכען אנגעווויזען גענוי זיין פלאץ, זיין צייט און זיין פונקציע. אלעמענס אויגען זיינען געווען געווענדעט צו איהם, צום „קאפ פון בונד" און פון פאראיניגטען קאמיטעט". ניט בלויז דער „בונד" האט געווארט אויף חבר ארבס פראדנונגען און דירעקטיוון, נאר אפילו אנדערע פארטייען האבען

זיך אפּגעהאלטען פון אייגענער איניציאטיוו און אָנגעשטרענגט געוואָרט, וואָס וועט „ער" זאָגען, וואָס וועט „ער" הייסען, וואָס וועט „ער" טאָן...

ביז 9 אזייגער דעם 17טען אינדערפריה האָט אַראָן שוין געהאט אויסגעשטעלט אין א מוסטערהאפטען סדר שפאלערען פון די בוי־ארבייטער, מעטאלישטען און לעדער־נאדעל פאך, די פארטייען מיט זיי־ערע שווארץ־גערעלטע פאנען און בענדער מיט אויפשריפטען און דעם גאנצען עולם, ווי מ'האט געשאצט, ביי א פערציג טויזענט מאן. אלע ארגאניזאציעס פון די האנטווערקער און אנדערע פאראיינען, האבען געשיקט קרענץ. עס איז געווען א קראנץ פון דער שטאט־דומע און איהרע א דעלעגאציע איז געגאנגען צו דער לויה. עס זיינען געווען טראנספאראנטען מיט אויפשריפטען, ווי: „נידער מיט דער זעלבסט־הערשונג", „א טויט די טיראנען" א. א. אינגאנצען זיינען געווען קרוב 40 קרענץ.

נאכ'ן אויסשטעלען דעם גראנדיעזען טרויער־צוג, האָט אַראָן נענע־בען א סיגנאל און די פּראָצעסיע האָט זיך אָנגעהויבען מיט א קויט פון די ארגאניזירטע ארבייטער פון אלע פארטייען.

שטיל־שווייגענדיג האָט זיך געצויגען די פּראָצעסיע פון אידישען שפיטאל (זאוואלנע) דורך טראָקער, יאָן גאס, ברייטע, באטאניש, הויליגע אננא. אין משך פון לאנגע שעה'ן איז די קויט פון בייד זייטען קיינמאל ניט איבערגעריסען געוואָרען. דער עולם האָט זיך פארהאלטען זהר שטיל, וויל אזוי האָבען אָנגעזאָגט די ארגאניזא־טאָרען. דער קלענסטער געוויש, די קלענסטע באוועגונג האָט זיך נע־הערט, קיינער האָט ניט אויפגעהויבען א העכערען קול, עס זיינען קיינע אויסרופען ניט געווען, נאָר אז מען איז געקומען אריבער זארעטשער ברים, האָט זיך פלוצלונג פון ערגעץ דערהערט א קנאל — די מאסע האָט א ציטער געטאָן, אויפגעשוידערט און די אייזען־פעסטע מענשען־קויט האָט זיך א וואקל געטאָן, געהאלטען שיר ניט ביים צוריסען ווערען; די קאטאסטראפע, האָט זיך געדוכט, איז געווען אומפאר־מיידלין... אָבער דאָ איז ערשינען אַראָן און האָט אויסגעשריען שטרענגסטע דיסציפלין! מוסטערהאפטע האלטונג, פאלגט די ארד־נערס, לטובת אונזער כלל... מיט דער דאזיגער אינטערוועניע איז די גאנצקייט פון דער פּראָצעסיע גערעטוועט געוואָרען און זי איז אוועק וווייטער און קיין בייז איז מעהר ניט געשעהן.

אזייגער 5 פאָרנאכט איז די פּראָצעסיע אָנגעקומען אויפ'ן בית־עולם. אויפ'ן בית־עולם האָבען געהאלטען רעדעס מענשען פון פאר־שיידענע גרופען, פאראיינען און ארגאניזאציעס. עס האָט אויך געררעדט א פאָרשטייער פון די פּוילערים, ער האָט זיך געוועגדעט צו דער אינ־

טעליגענץ מיט דער בקשה, אז זי זאָל העלפען אויפוועקען „דעם רוסישען שלאָפענדיגען בער — דעם רוסישען פויער".

דער גאנצער וועג צוריק איז געווען באַלויכטען מיט פאקלען — אויך אַראָנס'עס אויפטו — און דער עולם איז געקומען צוריק אין שטאָט בשלום אַרום 10 אזייגער אין אָוונט.

אז אַראָן איז געגאנגען פון דער לויה האָט ער זיך דערוואוסט, אז אין שפיטאָל איז פון די וואונדען געשטאָרבען אברהם קיסין, האָט ער באשלאָסען, אויף מאָרגען, דעם 18טען, צו אַרגאַניזירען אויך די לויה. זי האָט זיך איהם ווידער איינגענעבען, כאָטש די פני זיינען שוין היינט, נאָך די נעכטיגע געהערטע רעדעם אויפ'ן בית־עולם, ניט געקומען.

די לויה איז געווען נאָך א סך א גרעסערע, אידער די נעכטיגע.

אברהם קיסין, געשעפטס־פירער אין סירקין'ס בוכהאַנדלונג, שווער פאַרוואונדעט דעם 16טען אָקט. 1905, געשטאָרבען דעם 18טען אָקטאָבער, 1905.

אויך די שילער פון אלע ווילנער שולען זיינען געגאנגען הינטער'ן אָרון מיט זייערע קרענץ. אויך אין דעם טאָג איז געווען די אָרדנונג אן אויסגעצייכענטע.

אין מיטען דער פראָצעסיע איז אָנגעקומען די דעפעשע וועגען דעם מאניפעסט פון 17טען אָקטאָבער, — און די לויה איז תיכף פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין א פייערליכער פאָליטישער דעמאָנסטראַציע... דער עולם האָט שוין פאַרגעסען אָן די הויליגע מאַרטירער פון דער רעוואָלוציע, פון עולם האָט זיך די שכינה אָפגעטאָן... א מחנה יונגע לייט האָט שוין באַוויזען אריינצוכאפען זיך אין דרוק אויף טראָקער נאס, וועמען דער פאַראייניגטער סטרייק־קאָמיטעט האָט ער־

לויבט צו דרוקען די דעפעשע און האבען עקספראפריאירט א פעקעל בלעטלעך, וואס זיינען ווי פיל פון בויגען אריבער פון האנט צו האנט, אלע האבען גערעדט וועגען דעם נצחון פון דער רעוואלוציע. אלע האבען גערעדט צוויישען זיך. מען איז געגאנגען רייד־ענדיג, די פראצעסיע האט שוין געטראגען א כאראקטער פון א טרוקענער צערעמאניע, זי האט שוין פארלוירען די נשמה...

אראן איז זעהר אויפגערעגט געוואָרען און האט אויסגעשריען צו א גרופע: קאמיקער! מיר גייען דאך אויף א לויה! מיר באגלייטען דאך דעם אומגעקומענעם חבר אברהם!!

קיין אינצידענטען זיינען ניט געווען און מען איז ווי נעכטען, דעם 17טען, געקומען בשלום אויפ'ן בית־עולם. קיין הספדים זיי־נען שוין ניט געווען, — אן דעם, וואס איז שוועך פאר אלעמען א קרבן, האט מען לחלוטין נאר פארגעסען. מען האט געהאלטען ריין פאליטישע רעדעס וועגען דער באדייטונג פון מאניפעסט, מען האט איהם קריטיקירט, מען האט אויפגעוויזען זיין צביעות'דינען כאראקטער פון די פיצלעך הנחות, וואס דער מאניפעסט האט נע־געבען און מען האט גערופען צום ווייטערדיגען קאמף. עס האבען גערעדט טאלאנטפולע און הארציגע רעדנער, מענשען מיט א שעה־נעם רעוואלוציאנערען עבר, און עס האבען גערעדט רעדנער פריש־געבאקענע, וואס האבען מיט א וואסערע דריי־פיר טעג צוריק מורא גהאט דעם נאז ארויסצושטעקען און וועלען זיך צוריק באהאלטען הינטער פעסטע לאדענס. טאלאנטלאזע און קאלטע שרייער, וואס האבען נאר אנגעמאכט א טומעל און א פלאנטער... מען האט אויפגערעקט, קריטיקירט, אבער די אמת'ע סיבה פון דער מפלה האט מען ניט געוואוסט און ניט פארשטאנען...

אראן האט א וואָרט ניט געריעדט, ער האט זיך בלויז צונע־קוקט, צוגעהערט מיט א מין מעלאנכאליע...

ער האט זיך דער ערשטער דערוואוסט, אז דעם זעלבען טאג — דעם 18טען — האט זיך פון נעאַרגיעווסקע פראספעקט געזאלט אנ־הויבען א גרויסער פאנראם אויף די ווילנער אידען, נאר אז א גלח האט דערצו ניט דערלאזען...

דעם 19טען, 20טען און 21טען ביז'ן האלבען טאג זיינען דורכ־געגאנגען אין מיטינגען, אין קאר־שול, אין די „איינגענומענע" קלויזען, אין געזעלשאפטלעבע לאקאלען, אין צירק און אונטער'ן פרייען הימעל.

דעם 19טען האבען זיך געעפענט אלע ווילנער טורמעס. די געפאנגענע זיינען ארויס און גלייך פון די „קאמערס" געקומען אויף די מיטינגען און פאר די טויזענט־קעפיגע מאסען אויסגעמאסען אלץ, וואס עס האט זיך ביי זיי אנגעקליבען אויפ'ן הארצען פאר דער צייט פון זייער לויפען אונטער'ן שלאס. אויך די ארעסטירטע

מיטגלידער פון ווילנער קאמיטעט פון „בונד", וואס איז דורכגעפאלגן פאריגען שבועות, זיינען ארויס און תיכף ווידער אין דער ארבייט אריין.

די ווילנער מאסע, די אידישע, ווי די קריסטליכע, האט אין ד י טעג נעלעבט אויפ'ן גאס. עס איז שווער איבערצוגעבן, וואס מען האט דאן איבערגעלעבט, אין אזעלכע מינוטען פון דער פאלקס־באוועגונג. באלד זיינען אנגעקומען דעפעשען וועגען גרויסע, שרעק־ליכע, פאגראמען און שחיטות אויף אידן, כמעט אין גאנצען תחום. די רעדנער האבן „זיך ניט פארלוירען". זיי האבען קלאר און דייטליך געמאלדען, אז זיי „אריינטירען זיך זעהר גוט אין דער סיטואציע" און אין דעם „סוד" פון די פאגראמען. זיי האבען אויפ־געוויזען דעם ערשטען מקור — די זעלבע רעאקציע, וואס ווייל אין אידיש בלוט דערשטיקען די רעוואלוציע.

די לעצטע טעג איז די נויט אין שטאט געווען זעהר גרויס, עס האט זיך אנגעהויבען די טעטינקייט פון די „שווארצע חברה".

דער פאראיינigטער קאמיטעט האט באשטימט צו פארענדיגען דעם סטרייק פרייטאג, דעם 21טען, 12 בייטאג. צו יענער צייט האט זיך געדארפט אנהויבען די באוועגונג פון דער באן, דורך ספע־ציעלע בלעטלעך און מיטינגען האט מען מודיע געווען וועגען ענדע פון סטרייק.

די רעוואלוציאנערע וואך וואלט, לפי ערך, אויסער די 6 קרבנות, דורכגענאנגען בשלום אין ווילנע, ווען עס וואלט ניט געשעהן דער פאלגענדער פאקט, וועלכער האט פארשאפט אזוי פיל ענמת נפש און צער דער גאנצער באפעלקערונג:

פרייטאג, דעם 21טען אקטאבער, אזיינער 3 בייטאג, האט אייי־נער א פראוואקאטאר אויסגעשאסען אין א אקאלאדאטשנעם אויף זוואלנע גאס לעבען האלץ מארק. פאליציי האט איהם גלייך גע־וואלט ארעסטירען, נאר דער עולם, וועלכער איז געגאנגען פון די מיטינגען, נאכ'ן פארענדיגען דעם סטרייק, האט איהם ארומגערינגעלט און האט איהם ניט געוואלט ארויסגעבען, רעכענענדיג איהם פאר א חבר. ס'איז צוגעגאנגען א ראטע סאלדאטען און איהם ארעס־טירט, און ווען דער עולם האט ארומגערינגעלט די סאלדאטען און געבעטען אז מען זאל איהם באפרייען, האט דער אפיצער געהייסען שיסען.

אויפ'ן ארט זיינען געפאלען 7 דער'הרג'עטע, אין דעם 1 קריסט, און 20 פארוואונדעטע.

עס איז שווער צו באשרייבען דעם פחד, וואס איז געווארען אין גאס. עטליכע האבען זיך געוואָרפען צו די סאלדאטען מיט קולות: „ברידער, הרג'עט אייער אפיצער!" פון צוקאכטקייט

האָט דער עולם, איבערהויפט דער „קליינער בונד", געמוטן רייסען אויף שטיקער די פלאָגן, וואָס זיינען געהאנגען אויף די הייזער. דער רעש, דער געפילדער און די פויקעריי פון די סאָלדאטן, וואָס זיינען נאָך אָנגעקומען, האָבען אלעמען פארטומלט און האָבען אָנגעווארפען א שרעק אויף דעם גאנצען עולם. דערצו איז נאָך די

מאָקס ראָזענשטיין, בונדיסט, קרבן פון רעוואָלוציע. — דער-הרג'ט געווארען אין ווילנע, 21טען אָקטאָבער, 1905.

אָנגעקומענע סאָלדאטן געפאָהרען די פאָזשארנע קאָמאנדע, וועלכע האָט געטריבען און געטראָטן דעם עולם.

דער בראָנדמייסטער קלוגמאן האָט נאָר פשוט ארויסגענעבען א באפעל צו זיינע לייט: „מען דארף פאָהרען און שלאָגן די זשידעס".

די מאסע איז געווארען אויפגערעגט אויף די פאָזשארנע.

אלט און יונג האבען געוואלפען שטיינער אויף זיי. מען האט געשריען: גיט געווער! עס איז געווען א געוואלדיגער טומעל, וועל־כער איז געוואקסען פון מינוט צו מינוט, אבער אין א ווייל ארום האבען זיך באוויזען פון נאוואגאראד סאזאקען און האבען זיך געוואלפען מיט רציחה אויף אייגצעלנע דורכגייער, געשאסען און געשלאגען.

דער בראנדמייסטער אליין האט דער׳הרג׳עט 2 מענשען, דאס זעלבע דערציילט מען אויך וועגען פריסטאוו; דערויף האבען עדות געזאגט אלע פייערלעשער.

דעם פרייטאג, דעם 21טען, זיינען דער׳הרג׳עט געווארען פאל־גענדע פערזאנען: רחל קאלטון, 20 יאהר אלט; בייל׳ע ווידזער־דושיניאט, 21 יאהר אלט, א טאבאק־ארבייטערקע; בערל ריטלער, 28 יאהר אלט; יודעל טאקער, 26 יאהר אלט; גרשון הורוויטש, 15 יאהר אלט; מאקס (מאקאר) ראזענשטיין, 21 יאהר (בונדיסט), און לייב ווייסבארד, 30 יאהר. עס איז אויך דער׳הרג׳עט געווארען א קריסט, א פראוואסלאווענער.

שבת, דעם 22טען, זיינען ווידער געווען מיטינגען.

זונטאג, דעם 23טען, איז פארגעקומען די לויה אויף וועלבער עס זיינען ווידער געווען קרעניץ און פאהנען, אבער מענשען שוין ווע־ניגער. אויפ׳ן בית־עולם האבען גערעדט 10 רעדנער. אזוי ווי אין שטאט האט מען גערעדט וועגען א פאגראם, האבען די רעדנער געפונען פאר נייטיק צו ערקלערען די באדייטונג פון די פאגראמען און האבען גערופען צו זעלבסטשוץ.

דערמיט האבען זיך פארענדיגט די רעוואלוציאנערע אקטאבער־טעג אין ווילנע.

*
**

דער פרעסטיזש פון דער „בונדישער" ארגאניזאציע אין ווילנע האט זיך אויפגעהויבען זייער הויך. זי איז געווען די טאן־געבע־רין און אנפיהרערין אין אלע אקציעס וואס זיינען געפיהרט נעווארען.

דער „בונד" האט אין יענער צייט, באהערשט די שטאט, אלע זיינע פארדרנונגען זיינען אויסגעפירט געווארען. עס פלעגט טרע־פען צייטען, וועו מען פלעגט זיך ווארפען אין דער ארבייט, ניט האבענדיג מורא אפילו פאר׳ן אייגענעם טויט, אויב נאר מען האט דאס אומבאדינגט געדארפט דורכפיהרען.

די ארגאניזאציע האט באשלאסען, אז די באלעבאטים זאלען אפצאהלען די ארבייטער א העלפט שכירות פאר די אלע 8 טעג פון סטרייק און דאס האט מען אויסגעפיהרט. א פאר טעג אין דער סטרייק־וואך האט מען ערלויבט צו באקען ברויט, אבער מיט׳ן תנאי,

אז דער פריז זאל ניט געהעכערט ווערן און עס איז טאקע אזוי געווען. און אזוי איז געווען אין אלע פרטים.

*
**

אין יאהר 1919 איז דורך דער קולטור־סעקציע ביי די פראָ־פעסיאָנעלע פאראיינען אין ווילנע אוועקגעשטעלט געווארען אויף

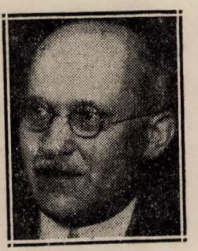

גייער איבערגעבויטער ברודער-קבר פון די געפאלענע רעוואלו־ציאָנערען אין 1905-טען יאהר.

די קברים אן אלגעמיינע מצבה. אויסער די 13 געפאלענע אין שטורמישען אקטאָבער חודש פון 1905, ליגען נאָך אין דעם זעלבען ברודער־קבר פאלגענדע 5 פערזאָן: בצלאל פאמראנץ, גע'הרג'עט געווארען אויפ'ן פלעצל פון באסיאקעם אין נאָוועמבער, 1905; שלום קאף (בונדיסט), אנפיהרער פון די קויטענקערער, דער'הרג'עט געוואָרען צופעליגערהייט אין יאהר 1906 דורך א באמבע, וואָס די אנארכיסטען האָבען געוואָרפען אין א רעסטאָראן; אברהם דא־כאָווקער, דער'הרג'עט אין יאהר 1919; אליעזער לאנצמאן, 31 יאהר אלט, דער פיהרער פון די שנייידער, מיטגליד פון ווילנער קאמיטעט פון „בונד", געשטאָרבען פון א טיפוס אין יאהר 1914, און יעקב צוויליגג, וועלכער ליגט צופעליג אין ברודער קבר און האָט ניט קיין שום שייכות צו וועלכע ניט איז געשעהענישען.

צ ב י ו ן.

די ערשטע אידישע סאָציאַליסטישע טעגליכע צייטונג אין ווילנע.

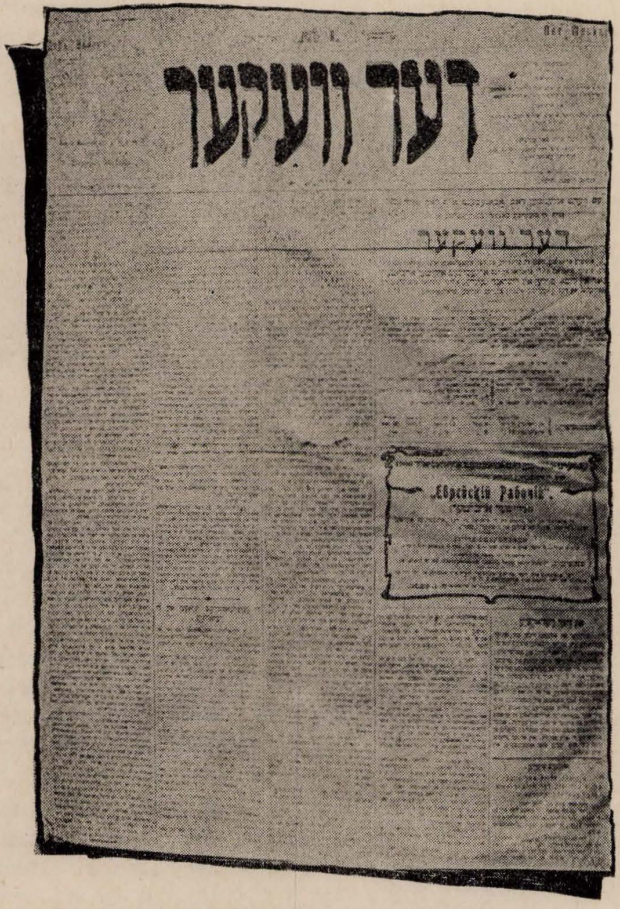
בין איך א ווילנער?

אייגענטליך, וועלכער איד איז ניט קיין ווילנער? ווייניגסטענס איז יעדער איד א שטיקעל ווילנער. אויב ער איז ניט געבאָרען געוואָרען אין ווילנע האָט ער געלערענט אין ווילנע, ווייניגסטענס אמאל געדאוועט פון א סידור, וואָס איז געדרוקט געוואָרען אין ווילנע, אדער האָט אריינגעקוקט אין א ווילנער גמרא, געלייענט א בוך צי א צייטונג פון ווילנע. אין קורצען, יעדער איד האָט עפעס א חלק אין ווילנע. און וועו איך וואָלט געהאט א דעה, וואָלט איך אין פרקי אָבות ביי דעם כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא אוועקגעשטעלט כל ישראל יש להם חלק בווילנע.

וואָס איז שייך צו מיר האָב איך, דאָכט זיך, נאָר א גרויסען חלק אין ווילנע. איך האָב ניט בלויז געדאוועט פון ווילנער סידורים, געלערענט פון ווילנער גמרות, נאָר אויך געקוועטשט די באנק פון ווילנער קלויזען, געוואָרען דאָרטען אן אפיקורס און אפילו א סאָציאַליסט. וועו ניט ווילנע וואָלט איך אפשר געווען היינט ערגער א רב, איידער א סאָציאַליסטישער שרייבער. און א שטעגדיגער אידישער סאָציאַליסטישער צייטונגס־שרייבער בין איך טאקע אויך געוואָרען אין ווילנע.

איך וואָלט געקענט א סך דערצעהלען וועגען דער צייט, וואָס איך האָב געלעבט אין ווילנע. עס איז געווען דער אָנפאנג פון דער אידישער סאָציאַליסטישער באוועגונג, איידער דער „בונד" איז נאָך נעבאָרען געוואָרען. אָבער דאָס וועל איך אפשר טאָן אן אנדערס מאל. דאָ וויל איך בלויז דערצעהלען וועגען א שפעטערדינער צייט, וועו איך בין געקומען אין ווילנע אנטוילנעמען אין דער ערשטער אידישער טעגליכער סאָציאַליסטישער צייטונג אין רוסלאנד, וואָס דער „בונד" האָט אנגעפאנגען ארויסגעבען.

די צייטונג אונטער דעם נאָמען „וועקער" האָט אָנגעפאנגען ערשיינען דעם 25טען דעצעמבער, 1905, לויט דעם אלטען רוסישען קאלענדאר. אין אמעריקע איז דעמאָלט געווען דער 7טער יאנואר, 1906.

דער וועקער

דער וועקער

„Obrecktin Pabenie".

דאָס איז אַ פאָטאָגראָפיע פון דעם ערשטען נומער „וועקער", וועלכער האָט אָנגעהויבען ערשיינען אין ווילנע, דעצעמבער, 25טען, 1905.

די פאָרעריטונגען ארויסצוגעבען דעם „וועקער" האָבען אָנגעפאנגען נעמאכט ווערען ווען די רוסישע רעוואָלוציע פון 1905 איז

נאָך נעווען אין איהר פולען ברען און די האָפענונגען זיינען גע־ווען גרויס. ווען מען האָט אָבער די צייטונג אָנגעפאנגען ארויס־געבען איז שוין די רעוואָלוציע נעווען אויף איהר וועג בארג אראָפּ. אין מיין שטאָט ריגע, וועלכע איז א קורצע צייט נעשטאַנען אונ־טער דער פולער הערשאפט פון דעם פאראייניגטען קאָמיטעט פון דער לאַטווישער סאָציאלדעמאָקראַטישער פּארטיי און פון דעם „בונד" און יעדער אין שטאָט האָט בלויז געפרעגט וואָס מאַכסים זאָגט, זיינען שוין דעמאָלט ארומנערייטען אין די נאַסען דראַנונער און קאָזאקען. עס זיינען שוין אויך נעמאכט נעוואָרען פּראָבען פון פּאָגראָמען. עס איז נאָך ניט נעווען אַלץ פארלאָרען, אָבער מען האָט נעפילט, אז עס נעהט בארג אראָפּ און אז עס ווערט ערגער. מאַכסים איז שוין ערגעץ וואו נעלעגען א באָמבאַטענער און די הויפּט קוואַרטיר פון דעם פאראייניגטען סאָציאליסטישען קאָמיטעט האָט זיך אריבערגעקליבען ערגעץ וואו אין א הויז אָהן אן אדרעס.

אין ווילנע האָט עס אויסגעזעהן צו זיין בעסער. אין ווילנע איז די רעוואָלוציע ניט נעווען אזא גרויסע. ריגע איז א קורצע צייט נעווען א פולשטענדיג פרייע רעפובליק, רעגירט פון דעם פאראייניגטען סאָציאליסטישען קאָמיטעט. אייניגע טעג איז אפילו די שטאָטישע פּאָליציי פארשוואונדען פון די נאַסען און א עס ווערט ערגער. איז נעהיט נעוואָרען פון פּאטרולען, וואָס דער פאראייניגטער סאָ־ציאליסטישער קאָמיטעט האָט ארויסגעשיקט. ווילנע, האָט פון אזעלכע גרויסע פרייהייטען ניט נעווואוסט אפילו אין די ערשטע האָניג טעג פון דער רעוואָלוציע. דעריבער איז אויך די רע־אקציע, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען, נעווען שטאַרקער אין ריגע ווי אין ווילנע.

נאָר עס איז אויך ניט נעווען פרעהליך אין ווילנע. איך האָב עס גלייך דערפיהלט ווי איך בין אָנגעקומען און האָב אויפגעזוכט די רעדאקציע פון „ווערקער". דער אדרעס איז נעווען נומער 1 מיליאָנע נאס. אָבער אָנשטאָט א רעדאקציע, ווואו עס זאָל קאָכען און לעבען, ווי איך האָב זיך עס פאָרגעשטעלט, האָב איך נעפּו־נע א פוסטע קרעטשמע. איך האָב דאָרטען, אויסער אן אָפּים־מיידעל, קיינעם ניט נעפונען. און ווען איך האָב די מיידעל נע־פרעגט ווואו עס איז דער רעדאקטאָר, די מיטארבייטער און אַלע אנדערע, וואָס האָבען א שייכות צו דער צייטונג, האָט זי מיר פאַרדעכטיג אָנגעקוקט און האָט מיר נעענטפערט, אז זי וויים ניט. שטוים איך מיך גלייך אָן, אז עס איז „קאָנספּיראַציע", אז מען היט זיך. איך האָב, אמת, ניט פארשטאַנען וואָס פאר א סודות מען באהאלט דא פאר מיר. די צייטונג איז דאָך ניט קיין נעהיימע, זי האָט א נעוועלכע ערלויבניש פון דער רעגירונג און עס איז

ניטאָ פּאר וואָס זיך צו באַהאַלטען מיט איהר און מיט איהרע מיט־
ארבייטער. נאָר אויף „קאָנספּיראַציע" טאָר מען קיין קשיות ניט
פּרענען. איך האָב בעסער אָנגענפּאַנגען צושטעלען באַווייזען, אז
מען דארף זיך פּאר מיר ניט היטען און דאָס איז געווען לייכט.
איך האָב גראָד ביי זיך געהאַט א טעלעגראַמע פון אלעקסאַנדער'ן
(ארקאַדיע, אדער קרעמער), אז איך זאָל נלייך קומען אין ווילנע,
ווייל מען דארף מיך אין דער רעדאַקציע. וועט שוין די מיידעל
אַביסעל פריינדליכער און בעט מיך, אז איך זאָל וואַרטען א ווייַלע,
זי וועט אימיצען אָפּרופען אויפ'ן טעלעפאָן. האָב איך אָפּגעוואַרט
אביסעל און איך האָב באַקומען אן אדרעס וואו איך קען זיך מיט
וועמען עס איז טרעפען.

אין א פּאָר שעה ארום האָב איך שוין געוואוסט אלץ. דער
„וועקער" איז טאַקע געווען א לענאלע צייטונג, וואָס איז ארויס
מיט דער ערלויבניש פון דער רעגירונג, און איז אָפּען און פריי
פאַרקויפט געוואָרען אין די נאַסען, אָבער די רעדאַקציע איז געווען א
געהיימע. פון אָנפאַנג איז אויך די רעדאַקציע געווען אן אָפּענע.
דער רעדאַקטאָר און די מיטאַרבייטער פלענען קומען יעדען טאָג
אין דער רעדאַקציע און דאַרטען שרייבען. אָבער דאָס האָט אָנ־
געהאַלטען בלויז א קורצע צייט און דאָס אויך ווי לאַנג עס איז
אָנגענאַנגען די צונרייטונגס ארבייט. וועו עס איז אָבער דער ערש־
טער נומער פון דער צייטונג נענאַנגען צום דרוק פלעגט שוין קיי־
נער אין דער רעדאַקציע ניט זיין. די מיטאַרבייטער פלעגען אפילו
אויסמיידען אריינצוקומען דאַרטען אויף א ווייַלע. מען פלעגט שריי־
בען און צוזאַמענשטעלען די צייטונג אין נעהיימע קוואַרטירען. די
רעדאַקציע פלעגט זיך צונויפקומען יעדען טאָג אויף אן אַנדער
קוואַרטיר אָדער עטליכע טעג אויף איין קוואַרטיר וועו מען האָט
איהר נערעכענט פאר א זיכערער. די צייטונג איז נאָך נעווען א
כשר'ע אָבער די מיטאַרבייטער מיט'ן רעדאַקטאָר זיינען נעווען טריפע.
יעדער פון די מיטאַרבייטער האָט נעהאַט א רעקאָרד אין דער זשאַנ־
דאַרמעריע און אין דער נעהיים פאַליציי, און די מיסטע טאַקע א
נאַנץ נעהויבענעם רעקאָרד. א טערמין טורמע האָט דאָכט זיך יעדער
נעהאַט אויף זיין רעקאָרד, נאָר אַנדערע האָבען אויך נעהאַט פאר
א צוגאָב עטליכע יאָהר סיביר אָדער קאַטאָרגע.

ניט נויטיג צו זאָגען, אז עס איז נעווען ניט נאַנץ בא־
קוועם צו ארבייטען אונטער אזעלכע באַדינגונגען. מען
האָט זיך כסדר נעפּוגען אונטער א נערוועזער אָנשטרענגונג. יעדען
טאָג וועו מען איז זיך צונויפנעקומען מאכען די צייטונג האָט מען
נעצוואונגען די קעפ אויב עס פעהלט ניט וועו. און איין פריהמאָרגען,
זוען מען האָט א צוהל נעטאָן די קעפ, האָט טאַקע איינער אויסנע־

פעהלט. דאס איז געווען י. אייזענשטאט (יודין), דער רעדאקטאר אונזערער. מען האט איהם שפעט אין דער נאכט ארעסטירט. אויב איך מאך קיין טעות ניט האט מען אין יענער נאכט אויך ארעסטירט דר. צמח שאבאד.

אייזענשטאט'ס ארעסט האט געשאפען ביי אונז א גאנץ געדריקטע שטימונג. די פראגע איז ניט נאר געווען ווער עס קומט נעקסט, נאר אויב מען וועט איבערהויפט קענען אזוי אנגעהן מיט דער צייטונג. אבער ווי לאנג מען לעבט מוז מען לעבען, און אז מען האט א צייטונג מוז מען האבען א רעדאקטאר. האבען די מיטארבייטער אפגעהאלטען א באראטונג און האבען באשלאסען אנצוטאן דעם רעדאקטאר'ס קרוין אויף דר. ראזענטאל'ס (אנמאן) קאפ. דאס איז אבער נעווען א ביסעלע צו דעמאקראטיש געהאנדלט. א רעדאקטאר האט געדארפט אנשטעלען דער צענטראלער קאמיטעט פון „בונד" און ער האט זיך נאנץ ווייניג נערעכענט דערמיט וואס מיר אליין האבען אויסגעקליבען א רעדאקטאר. ער האט אונז טאקע אין א קורצער צייט ארום ארויסגעשיקט פאר א רעדאקטאר וולאדימיר קאסאווסקי, נאר ניט אנפרענגעדיג זיך ביי אונז.

עס איז אפשר נויטיג דערביי צו באמערקען, אז ניט אייזענשטאט, ניט דר. ראזענטאל און ניט וולאדימיר קאסאווסקי האבען געקענט שרייבען אידיש. זיי פלענען שרייבען רוסיש און מען פלעגט זיי איבערזעצען. עס פלענען אויך שרייבען אויף רוסיש וולאדימיר מעדעם און האמענקולים (זאסלאווסקי). מעדעם האט פאר דער „פאלקסצייטונג" דעמאלט געשריבען וויניג, אבער „האמענקולים" האט געשריבען גאנץ אפט. ער איז נעווען אן אויסגעצייכענטער פעליעטאניסט אבער אידיש שרייבען האט ער זיך קיינמאל ניט אויסגעלערענט (ער איז איצט אין סאווע רוסלאנד). מעדעם האט זיך שוין דעמאלט אנגעפאנגען לערנען אידיש און איז שפעטער געוואָרען א גלענצענדער אידישער שרייבער. איך רעכען, אז ווילנע האט נעהאט א גרויסען חלק אין דעם, וואס מעדעם איז נעוואָרען א אידישער שרייבער.

נאר ווי לאנג די פאליציי האט נעטשעפעט מענשען איז נאך נעווען קיין בייז ניט: ארעסטירט מען איין רעדאקטאר, קען מען קריגען א צווייטען, בפרט אז עס איז רעכט ווען דער רעדאקטאר זאל קיין אידיש ניט קענען שרייבען. ערנער איז נעוואָרען ווען מען האט אנגעפאנגען זיך טשעפען צו דער צייטונג.

אין דער ערשטער צייט האט דער „וועקער" זיך באנוצט מיט א נאנץ גרויסער מאס פרייהייט פון וואָרט. טיילווייז איז עס נעווען צוליב דעם, וואס מען האט די אקטאבער פרייהייטן ניט אפגענומען אלע מיט אמאל. און נראד איז עס נעווען די פרייהייט פון דער

פרעסע, וואס האָט אנגעהאלטען אביסעל לענגער ווי די אנדערע פרייהייטען. און טיפלווייז איז דאָס אויך געווען צוליב דעם, וואס מיר האָבען פארשטאנען ווי אזוי צו זיין אין פריינדליכע באציהונגען מיט'ן צענזאָר. מיר האָבען זיך געהאלטען פאר דעם כלל פון לעבען און לאָזען לעבען. ביסלעכווייז אָבער איז געווארען די האנט פון צענזאָר שטארענגער. ער פלעגט אונז אָפט רופען צו זיך און זאָגען מוסר, אז מיר שטעלען איהם אין א גרויסער פארלעגנהייט, אז מיר כאפען איבער די מאָם און מיר שרייבען וואָס מען טאָר ניט. געווענליך פלעגען מיר זיך באמיהען איהם צו „בארוהיגען", קאָסט די צייטונג אזוי פיל, וועט זי קאָסטען נאָך א פאָר צענדליג רובל. ענדליך אָבער האָט מען דעם „וועקער" אָפגעשטעלט. עס זיינען ארוים פון

וולאָדימיר מעדעם.

איהם 32 נומערען און וועז עס איז געקומען צום 33טען נומער, האָט דער צענזאָר געזאָגט, אז עס איז גענוג.

נאָר וואר זאָגט עס, אז א בונדיסטישע צייטונג מוז הייסען „וועקער"? איז דען „פאָלקסצייטונג" ניט קיין גוטער נאָמען? האָט מען טאקע אין אייניגע טעג ארום ארויסגענעבען א נייע צייטונג אונטער'ן נאָמען „פאָלקסצייטונג". דער ערשטער נומער איז ערשינען דעם 19טען פעברואר, 1906. ער איז צוזאמענגעשטעלט געווארען אין מיין קווארטיר אויף סאדאָווע גאס.

דער נאָמען „פאָלקסצייטונג" האָט שוין געהאט מעהר מזל ווי דער נאָמען „וועקער". די „פאָלקסצייטונג" האָט זיך געהאלטען א סך לענגער, ווי דער „וועקער". נאָר אפשר איז דאָס ניט געווען מעהר מזל נאָר מעהר פאָרזיכטיגקייט. מיר האָבען זיך אין דער „פאָלקסצייטונג" פשוט מעהר געהיט פאר דעם צענזאָר. זיינע זועבענטליכע שכירות האָט ער טאקע געקראָגען ווי פון „וועקער", אָבער מיר פלעגען זיך מעהר היטען, אז ער זאָל ניט דארפען אונז צו אָפט רופען צו זיך און זאָגען אונז מוסר. עס איז אמת, אז ניט אלע מאָל האָט דאָס היטען זיך געהאָלפען. פון צייט צו צייט פלעגען מיר קריגען אן איינלאָדונג צו קומען, אָבער עס פלעגט ווי עס איז אראָפגעהן גלאט.

עס פארשטעהט זיך, אז מיט לוידיגע הענד זיינען מיר קיין מאָל ניט געקומען צו אן איינלאדונג.

דרוקערייי ארבייטער פון דער „פאָלקסצייטונג" אין ווילנע.
ערשטע רייהע, צווייטער פון לינקס צו רעכטס — גראָזול. לעצטע רייהע, דריטער פון לינקס צו רעכטס — ט. גלאז, בוידע יעצט מיטגלידער פון ווילנער בראנטש 367 ארבייטער רינג. צווייטע רייהע, צווייטער פון לינקס צו רעכטס — ישראל מוכל קאָפלינסקי דער טרא-גישער פראָוואָקאָטאָר.

און וועו מען האָט געזעהן, אז מען לאָזט די „פאָלקסצייטונג" לעבען און אז מען ארעסטירט ניט די מיטארבייטער, האָט מען זיך אָנגענומען מיט מוט און מען האָט געדונגען א רעדאקציע און מען האָט זיך איינגעשאפט א סאמאָוואר מיט א שייגעץ און מיר זיינען געוואָרען מיט מענשען גלייך. מיר האָבען אפילו געקויפט א ווייכע קוסעטקע פאר דער רעדאקציע און מיר האָבען פאר איהר איינגעפיהרט פולע דעמאָקראטיע — וועו עס איז געקומען פריהער דער האָט זיך אויף איהר געלייגט, ס'האָט אפילו נעמעגט זיין דער רעדאקטאָר. נאָר נאָנץ זיכער איז פאר קיינעם ניט געווען אויף דער קושעטקע. עס פלענען ארום איהר נאָנץ אָפט געמאכט וועו ערען רעוואָלוציעס און זי פלענט נענומען וועו ערען מיט שטורעם.

די „פאָלקסצייטונג" האָט זיך נעהאלטען ארום א יאָהר ביז דער צענזאָר האָט אויך איהר פארמאכט. האָט מען ווידער אמאָל פרוביירט. אויב דער צענזאָר וויל ניט קיין „פאָלקסצייטונג" דאן זאָל עס זיין „די האָפנונג", אָבער דער צענזאָר האָט אויך „די האָפנונג" ניט נעווואָלט און ער האָט אויך איהר פארמאכט. און מיט איהר פארשווינדען איז אויך פארשוואונדען די האָפנונג פאר'ן „בונד" פארטצוזעצען אין רוסלאנד דאָס ארויסנעבען פון א טענליכער צייטונג.

איך דערמאָן זיך איצט א סך איינצעלהייטען פון יענער צייט. איך נעדענק ווי שלעכט איך האָב מיך נעפיהלט, וועו איך האָב דעם צענזאָר נעדארפט „איבערבעטען" פאר מיינעם „א נייער פירוש אויף דער אלטער הגדה", וואס האָט זיך אָפּגעדרוקט ערב פסח אין דער „פאָלקסצייטונג" און ווי שווער עס איז נעווען איהם „אי־בערצובעטען", וועו ער האָט דורכגעלייענט ערב יום כפור אין דער „פאָלקסצייטונג" מיין „צו כל נדרי ביי סטאָליפין'ן אין קלויז". ער האָט קאָנפיסקירט דעם נומער און די צייטונג באשטראפט מיט דריי הונדערט רובל אויסער וואס ער האָט נעקראנען אין האנד, אז די שטראָף זאָל ניט זיין גרעסער.

דער צענזאָר איז נעווען דער באקאנטער יהושע שטיינבערג, דער פארפאסער פון מעהרערע העברעאישע ביכער, וועלכער האָט זיך אין מיינע אינגעלשע יאהרען נעצעהלט צווישען מיינע גרויסע מענשען. איך האָב פון זיין „מערכי לשון עבר" נעלערענט דיקדוק און האָב גרויס הנאה נעהאט פון די פסוקים פון זיין „משלי יהושע". און אָט דעם מיין אמאָליגען גרויסען, וואונדערליכען שטיינבערג האָב איך נעדארפט נעבען אין האנד ערייַן איינצושטי־לען זיין כעס נעגען מיינע ארטיקלען.

איך דערמאָן זיך היינט א סך זאכען פון אונזער אמאָליגער רעדאקציע. איך נעדענק ווי קאסאָווסקי פלענט זיך נעמען צו דער

ארבייט „אויפצובויען" א ליט־ארטיקעל. עס איז נעווען ניט נע־שריבען, נאר נעבויט. און ניט ווי מען בויט אין אמעריקע, נאר אין רוסלאנד, שטארק, לאנגזאם, גרונטאוונע. ביי אנמאנ'ען ווידער פלענען זיך שיטען ארטיקלען לאנגע, גרויסע ארטיקלען, ווי פון אר־בעל, פונקט ווי ביי ליטוואק'ן דאן, קורצע פעליעטאנען. אנמאן פלענט זיינע גרויסע ארטיקלען שרייבען אויף א גרויסן טיש און אויף גרויסע בלעטער פאפיר, און ער פלענט אפט אנשרייבען אזוי פיל בלעטער, אז זיי האבען נעדארפט פארנעמען א גאנצע צייטונג. ליטוואק ווידער פלענט זיינע פעליעטאנען שרייבען אויף א ווינקעל פון א טיש און אויף ברעקלעך פאפיר, און ער פלענט זיי שרייבען צוויי, דריי אויף אמאל. מיר האבען אלע נעשריבען מיט גרויס חשק, יעדער האט נעוואלט שרייבען וואס מעהר און נעשריבען האב־בען מיר מעהרסטענס פאר זיך, די לעזער האבען מיר נאנץ ווייניג אין זינען נעהאט. די מעהרסטע ארטיקלען זיינען פאר די לעזער נעווען צו שווער. נאר עס האט ניט אויסנעמאכט, וואס די לעזער האבען די ארטיקלען ניט נוט פארשטאנען, זיי האבען זיך שוין אנגעשטויסען אז עס מיינט קלאסען־קאמף, רעוואלוציע און סאציא־ליזם. און וואס זיי האבען ניט דערלייענט האבען זיי אליין צו־נעטראכט.

נאר עס וועט פארנעמען צופיל פלאץ, ווען איך זאל אנפאנגען דערצעהלען די זאכען, וואס איך נעדענק פון יענער צייט. דא האב איך נעוואלט בלויז דערמאנען, אז עס איז נעווען ווילנע, וואו די ערשטע אידישע טעגליכע סאציאליסטישע צייטונג איז ארויסגענעבען נעווארען.

און דערביי ווייל איך שוין אויך דערמאנען, אז אט אין דער ערשטער אידישער טעגליכער סאציאליסטישער צייטונג, וואס איז ארויס־נעגעבען נעווארען אין ווילנע, זיינען נעווען נאנץ ווייניג ווילנער שרייב־בער. אויסער ליטוואק'ן, אייזנשטאדט'ן און אנמאנ'ען (דר. ראזענטאל), זיינען, דאכט זיך, קיין אנדערע ווילנער אין דער צייטונג ניט נעווען. יוסף באסקין, א פולבלוטיגער ווילנער, איז נעווארען א שרייבער אין „פאלקסצייטונג" ערשט שפעטער. פון אנפאנג איז ער נעווען דער קא־רעקטאר פון דער צייטונג. אנב זיינען די לעצטע צוויי ניט נעווען קיין אידישע שרייבער. זיי פלענען שרייבען רוסיש.

פארוואס עס זיינען ניט נעווען קיין ווילנער אין דער צייטונג וועלען שוין די ווילנער מוזען אויסנעפינען. איך דארף אבער זא־נען, אז א סך אידישע שרייבער, בפרט אידישע סאציאליסטישע שרייב־בער, זיינען אין יענער צייט בכלל ניט נעווען שטארק בנימצא. נאר דער עיקר איז, אז עס איז נעווען ווילנע, וואו די ערשטע אידישע טעגליכע סאציאליסטישע צייטונג איז ארויסגענעבען נעווארען.

ערינערונגען וועגען ווילנע.*)

עם האט זיך אנגעהויבען אן אומעדיגע און טרויעריגע צייט. איך בין געזעסען אין ווילנע, געווען א מיטגליד פון דער רעדאקציע פון דער „פאלקס־צייטונג", באטייליגט זיך אין די זיצונגען פון צ. ק., געטאן די טאג־טעגליכע ארבייט, אבער די ארבייט איז נאנגען שלעכט. עס איז געווען ניט מיין פער־זענליכע שטימונג. עס האט זיך אנגעהויבען די תקופה פון דער גרויסער רעאקציע. די רעאקציע איז געקומען בישלעכווייז, מען וואלט ניט געקאנט זאגען נענוי, וען זי האט זיך אנגעהויבען, אבער פון טאג צו טאג האט זיך געשפירט, אז עס נעהט בארג ארא. נאך די גרויסע ערשי־טערונגען פון די יאהרען 1905 און 1906 האט זיך אנגעהויבען די גרויסע מידקייט. און מיר אלע, וואס זיינען געשטאנען אויפ'ן צענ־טער פון דער באוועגונג, האבען דאס געפיהלט און געזעהן פון די פארשידענסטע סימנים. די צייטונג האט זיך פארשפרייט אלץ ער־גער און ערגער; אין הערבסט פלעגט מען זי דרוקען, אויב איך האב ניט קיין טעות, סך־הכל אין 8 טויזענד עקזעמפלארען. די פינאנצען זיינען געווארען גאר מאגער, דאס ארגאניזאציאנס־לעבען איז געווארען שוואך, די צאל מענשען, וואס מיר האבען נעהאט אין אונזער רשות, האט נענומען פאלען, די שטימונג איז געווארען א נעדריקטע.

איך נעדענק די לעצטע טעג פון סעפטעמבער, ווען מיר האבען נעדארפט פייערען דעם 10־יאהריגען יובילעאום פון „בונד". עס האט נעדארפט ארויסגעהן א יובילעאום־נומער, און מען האט פאר־לאנגט, אז איך זאל אנשרייבען א יום־טוב'דיגען ארטיקעל. איך האב אבער ניט נעקאנט. איך נעדענק, ווי איך בין אווען — זיך

*) ענטנומען פון וולאדימיר מעדעם'ס זכרונות „פון מיין לעבען", ארויסגעגעבען פון דער וולאדימיר מעדעם קאמיטע, 1923.

דורכלופטערען — אין דעם בערנאדינער גאָרטען — א שעהנער, שטילער גאָרטען; ער ליגט אָן א זייט פון די גרויסע גאסען און זעלטען וועט עס פאַרבלאָנדזשעט דאָרטען א מענש. עס איז נעווען א שעהנער הערבסט־טאָג, די בוימער זיינען געשטאַנען אויסגעסטראָ־יעט אין זייערע געלע און רויטע הערבסטליכע בגדים, די לופט איז נעווען קאַלט, ריין און דורכזיכטיג, מיט א ליכטינען, זילבערנעם הערבסט־גלאַנץ. איך בין נעזעסען אויף א באַנק, און האָב זיך באַמיהט צונויפצוקלייבען מיינע געדאַנקען. איך האָב אָבער ג־ פיהלט, אז א יובילעאום־ארטיקעל קען איך ניט שרייבען. מילא, איך געהער ניט צו די, וואָס פאַלען אריין אין יאוש צוליב א שטימונג פון א מאָמענט, איך בין דעמאָלט נעווען ווייט פון אָנווערען מיין גלויבען; אָבער א יובילעאום־ארטיקעל האָט נעדארפט זיין א יום־ טוב'דיגער, און איך האָב ניט געהאט קיין געפיהל פון יום־טוב'דיג־ קייט. און שרייבען גלאַט אזוי, פראזען, וואָס מ'פיהלט נישט, דאָס איז א ליגען, און דערצו בין איך נישט פעהיג. בין איך נעקו־ מען אין דער רעדאקציע און נעזאָגט אונזער חברה, אז איך וועל ניט שרייבען.

איך האָב געהאט א נייע דירה. איך האָב זיך באַזעצט אין אזוי גערופענע „מעבלירטע צימערען". דאָס איז נעווען א גרויסע הויז אויף דעם קאַטעדראַלען פלאַץ אין א קריסטליכער נע־ נענד. אין די אונטערשטע עטאַזשען זיינען נעווען נאָנצע מעב־ לירטע וואוינונגען. אויפ'ן אויבערשטען שטאָק האָט זיך נעצויגען פון איין עק הויז ביז'ן צווייטען א לאַנגער קאָרידאָר, און פון ביידע זיי־ טען קלענערע און גרעסערע צימערען. מיין צימער איז נעווען ניט שלעכט, אָבער אין אזא הויז מיט מעבלירטע צימערען האָט אלע מאָל נעמוזט עפעס זיין טרויעריגעס. עס איז אן אָרט פאר היימלאָזע מענשען און דאָס רוב פאר אומגליקליכע מענשען. וויפיל מאָל האָב איך נעהערט שפעט ביינאכט דורך די דינע וועגט דעם שטילען, הארץ־ רייסענדען נעווייז פון א פרוי, — עפעס אן איינזאמע מיידעל, וואָס האָט נעוואוינט אין דעם דערבייאיגען צימער! און אלץ, אלץ טראָגט אויף זיך דעם שטעמפעל פון היימלאָזיקייט און איינזאמקייט. דער פאַרשלאָפענער דינער מיט לאַנגע וואָנצעס און צושויבערטע האָר, וואָס בריינגט אין דער פריה דעם סאמאָווער און הייצט דעם אויוועז; די שטים פון א שכור'ן אפיצער ערגעץ אין א צווייטען זייט פון קאָרידאָר. פוסטע, פינסטערע וועגט, דאָס אָרימע לעמפעל, די טוי־ זענדער קלייניגקייטען און נישטיגקייטען, — דאָס אלץ וועבט זיך צו־ נויף אין א גרויסען, גרויען וואלקען פון טרויעריגקייט און פאַרלאָזע־ קייט. דאָס איז נעווען אן ענטשפרעכענדער צוגאָב צו דער שווערער נעזעלשאפטליכער שטימונג.

די „פאלקס־צייטונג" איז פארכאפט געוואָרען פון דער רעגי־
רונג. מיר האָבען תיכף אָנגעהויבען ארויסצוגעבען א צווייטע צויי־
טונג מיט'ן נאָמען „האָפנונג". אָבער דער פרעהלעכער נאָמען האָט
זיך עפעס ניט געקלעפט צו דער לאָגע. די צייטונג האָט קוים גע־
זשיפעט. דער דעפיציט איז געוואקסען און געוואקסען, און עס איז
ניט געווען פון וואָנען איהם צו דעקען. מען האָט נישט געקענט צאָה־
לען די מיטארבייטער. איך געדענקט ווי עס פלענט ארויסקומען אין
רעדאקציע דער יונגער טאלאנטפולער שרייבער אָנינו און זיך ממש
בעטען, אז מען זאָל איהם געבען כאָטש איין רובל, — ער האָט צאָהן־
וועהטאָג און דאָרף נעהן צום דענטיסט, — און מען האָט איהם ניט
געקענט באצאָהלען. אויף די זיצונגען פון צ. ק. האָט מען זיך גע־
בראָכען דעם קאָפ ווי אזוי ארויסצוקריכען פון דער שרעקליכער לאָגע.
עס איז געווען א פארשלאָג, אז מיר זאָלען אָפשטעלען די צייטונג.
ליבער איז געווען א שטארקער אָנהענגער פון דעם דאָזיגען פאר־
שלאָג. איך בין געווען גענען דעם. אויף איינע פון די זיצונגען
האָב איך נעמאָכט אן אויסרעכענונג, לויט וועלכער ס'איז אויסגעקומען,
אז אפילו פון א ריין קאָמערציעלען שטאנדפונקט לוינט אויך בעסער
צו מאכען נאָך א פרוּוּ און באמיהען זיך צו פיהרען די צייטונג
כאָטש א פאָר חדשים ווייטער, און שפעטער וועט מען זעהן. ליבער
האָט ערקלערט, אז איך האָב איהם איבערצייגט, — און אזוי איז
עס באשלאָסען געוואָרען. גלייכצייטיג איז אָבער אָנגענומען געוואָ־
רען א צווייטער באשלוס. מען זאָל בייטען דעם כאראקטער פון דער
צייטונג. זי דארף פארוואָנדעלט ווערען אין א קלייניגס קאָפיקענעם
בלאט, וואָס זאָל געפיהרט ווערען העכסט פאָפולער, פאָלקסטימליך.
אפשר וועט זיך אויף אזא אופן איינגעבען צוצויהען א בריייטען קרייז
לעזער. איך האָב זיך מיט'ן גאנצען הארצען אָנגענאָמען אן דעם
דאָזיגען פלאן. איך האָב שוין לאנג ג'חלומ'ט וועגען אזא טיפ צויי־
טונג, וואָס זאָל קענען ארויסגעהן פון דעם שמאָלען קרייז „אייגענע
מענשען" און דערגרייכען צו די סאמע בריייטע מאסען לעזער. מען
האָט באשלאָסען צו מאכען די פראָבע. דער צ. ק. האָט באשטימט
פאר דער צייטונג א קלייניע רעדאקציע פון דריי מענשען. דאָס זיי־
נען געווען: אסתר, ליטוואק און איך. אָבער ס'איז ניט געווען בא־
שערט צו פארווירקליכען דעם פלאן. דעם ערשטען טאָג, וועו מיר האָ־
בען געדארפט צוטרעטען צו דער ארבייט, בין איך געקומען אויף
זאוואלנע גאס, וואו עס האָט זיך געפונען אונזער רעדאקציע. אָבער
אויפ'ן וועג האָט מיך אָפגעשטעלט א חבר, וואָס איז ספעציעל צוועק־
געשטעלט געוואָרען, כדי מיך אָפצוהיטען. „נעהט ניט אין רעדאקציע"
— האָט ער מיר געזאָגט. — עס זיינען דאָרטען געווען „געסט".
די געסט זיינען געווען זשאנדארמען. זיי זיינען געקומען אין דער־

פריה און צונעמען אלעמען, וועמען זיי האבען דארט געפונען. און געפונען האבען זיי א היבש ביסעל מענשען. עס זיינען דארטען געווען מיינע ביידע רעדאקציאנס־קאלעגען, אסתר און ליטוואק, צוויי מיטגלידער פון צ. ק., אלעקסאנדער און יונה, און נאך עטלעכע נאענטע חברים. מען האט זיי אלעמען צוגענומען און אוועקגעפיהרט אין טורמע. מיין גליק איז געווען, וואס איך האב זיך צופעליג פאר־שפעטיגט. וואלט איך געקומען מיט א האלבער שעה פריהער, וואלט איך אויך געווען ארעסטירט.

עס האט זיך צונויפגעקליבען דער צ. ק. און ארומגערעדט די לאגע. וועגען ארויסגעבען וועיטער א טעגליכע צייטונג האט ניט געקענט זיין קיין רייד. מען האט באשלאסען איבערצוגעהן צו א וואכענבלאט. דאס איז געווען „דער מארגענשטערן". אין דער נייער רעדאקציע געהען ארײן יודין, זאסלאווסקי, א. וווייטער און איך. ביים ארומרעדען דעם צוזאמענשטעל פון דער רעדאקציע, איז צום ערשטען מאל ארויפגעשוואומען נאר א נייע פראגע. ארויסגערוקט האט זי ליבער. ער האט געטענ'ט, אז מיר האבען צווישען זיך מענשען מיט פארשידענע בליקען אויף די לויפענדע פראגען פון פאליטישער טאקטיק; מיר האבען אבער אן אפיציעלע שטעלונג פון אונזער אר־גאניזאציע, און ס'איז נויטיג, אז די צייטונג זאל ווערען געפיהרט אין הסכם מיט דער דאזיגער אפיציעלער שטעלונג. דערצו דארפען מיר באשטימען איינעם א שעף־רעדאקטאר, וועמעס פאליטישע ליניע איז אין איינקלאנג מיט דער ליניע פון דער מהרהייט. די מעשה איז, וואס אין דער „פאלקס־צייטונג" איז אין די לעצטע חדשים דער טאן־געבער געווען יודין. (קאסאווסקי איז אין זומער 1907 אוועקגעפאהרען אין אויסלאנד), און יודין האט דעמאלט געהאט געוויסע באלשע־וויסטישע שטימונגען, וועלכע האבען ניט ענטשפראכען דער שטעלונג פון אונזער ארגאניזאציע. מיט זיין פארשלאג האט ליבער געוואלט אויסמיידען, אז די זעלבע לאגע זאל ניט באשאפען ווערען אין „מאר־גענשטערן". דער פארשלאג איז געפעלען געווארען, און מען האט מיך באשטימט אלס הויפט רעדאקטאר. די נייע קאלעגיע האט גע־ארבייט חבר'יש, אבער איך געדענק איין פאל, ווען איך האב זיך גע־מוזט באנוצען מיט מיין ספעציעלער מאכט. עס האט זיך געהאנ־דעלט טאקע וועגען יודין'ס אן ארטיקעל; אויב איך האב ניט קיין טעות, האב איך זיך באנוגענט מיט א רעדאקציאנעלער אנמערקונג.

די רעדאקציע האט זיך אריבערגעצויגען אין א נייער דירה — אויך אויף זאוואלנע גאס, און די ערשטע טעג האבען מיר צוליב פארזיכטיגקייט געהאנדעלט פונקט אזוי, ווי מיט קנאפע צווויי יאהר צוריק, ביים אנהויב פון אונזער לעגאלער פרעסע: די רעדאקציאנס־דירה איז געווען בלויז אן ארט מיט אן אדרעס, און מיר פלעגען זיך

צונויפקלייבען ערגעץ אין א פריוואטער דירה (מעהר ניט, מיר האָבען שוין ניט געהאט אין אונזער רשות די באקוועמע דירות פון די פאר־שידענע דאקטוירים און אדוואקאטען; מיר פלעגען זיך צונויפקומען אין דעם באשיידענעם חדר פון א. ווייטער). און פונקט ווי דעמאלט איז דאָס אונז זעהר גיך דערעסען געוואָרען און מיר האָבען זיך באַ־זעצט טאקע אין דער אָפיציעלער דירה פון דער רעדאקציע.

אָבער אויך דאָס האָט ניט לאַנג געדויערט. עס זיינען ארויס סך־הכל דריי נומערען. און דאן זיינען ווידער געקומען די „געסט". געקומען זיינען זיי שפעט בייגאבט ארום איינס אזייגער, און עס איז ווידער געווען א מזל׳דיגער צופאל, וואָס האָט מיך געראטעוועט. מיר זיינען אוועק מיט א פערטעל שעה פריהער, האָט מען קיינעם ניט געפונען. אָבער די צייטונג איז געוואָרען פארמאכט. עס איז געווען קלאָר, אז מיט׳ן נעראנק פון א צייטונג דארפען מיר זיך דערווייַלע געזעגענען. עס איז אויך געווען א וואונדער, וואָס מען האָט אונזער פרעסע נעדולדעט אזוי לאַנג, אין פעטערבורג און אין מאָס־קווע איז די ארבייטער־פרעסע שוין לאַנג געווען דערשטיקט. איצט איז דער „נייער קורס" ענדליך דערנאָנגען אויך ביז ווילנע. מיר האָ־בען דאָס פארשטאנען און נישט געמאכט קיין וווייטערדיגע פראָבען. נאָך קנאפע צוויי יאָהר עקזיסטענץ איז אונזער לעגאלע פרעסע אנט־שווינגען געוואָרען אויף פיר מיט א האלב יאָהר.

אנשטאָט א צייטונג האָבען מיר באשלאָסען ארויסצוגעבען זאמעל־ביכלעך. איך בין וווייטער געבליבען דער רעדאקטאָר. דער נאָמען פון די ערשטע זאמלונגען איז געווען „די נייע צייט", שפע־טער, אין משך פון די וווייטערדיגע פיר יאָהר — האָבען זיך די נעמען כסדר געביטען.

דער אינהאלט פון די דאָזיגע זאמעל־ביכער האָט געדארפט ענט־שפרעכען די נייע געזעלשאפטליכע לאַגע. ס׳איז נישט געווען קיין צייט פון גרויסע פאָליטישע פראגען. אויפ׳ן אָרט פון דער אמא־לִיגער יום־טוב׳דיגקייט איז געקומען די וואָך. איך האָב געהאל־טען, אז מען זאל זיך מעהר אריינטיפען אין די מעהר ניכטערע, קלוי־נע פראגען פון טאָג טעגליכען לעבען, בפרט אין די פראגען פון אידישען לעבען. א באזונדערע אויפמערקזאמקייט איז געווען גע־ווענדעט צו די פראגען פון דער אידישער קהלה.

שוין בעת די וואהלען צו דער צווייטער דומא, האָבען מיר זיך אָנגעשטויסען אויף דער גרויסער מאכט וואָס עס פארמאָגט אין דעם אידישען לעבען די קהל׳שע רעדעל־פיהרער, — די „פני". מיר האָבען פארשטאנען — און איך פלעג וועגען דעם שרייבען אין „נאשא טריבונא", אז כדי צו באקעמפען די דאָזיגע מאכט, דארפען מיר אריינטיפען זיך אין די סאמע געדיכטע פון דעם קהלה־לעבען און זעהן

צו באקעמפען די באלעבאטישע פיהרער אויפ'ן געביט פון די פראק־
טישע טאג־טעגליכע אינטערעסען פון דעם אידישען לעבען. כדי דאס
צו טאן, האבען מיר געדארפט אליין באקענען זיך געוויי מיט די
דאזיגע אינטערעסען און אויפקלערען וועגען דעם די ארבייטער־
מאסען. אין דעם „מארנענשטערען" האט מיכאלעוויטש אנגעשריבען
א סעריע ארטיקלען וועגען דער אידישער קהלה. די ערשטע ער־
טיקלען וועגען דעם ענין, וואס האבען זיך בכלל באוויזען אין אונ־
זער ליטעראטור. די דאזיגע ארטיקלען האבען אבער אנגעריבט די
פראגע בלויז אין אלגעמיינע, פרינציפיעלע שטריכען. דאס איז אבער
גענוגן ווייניג. מען האט געדארפט באארבייטען אויך דעם קאנ־
קרעטען, פאקטישען מאטעריאל. דאס איז געמאכט געווארען אין
די ערשטע צוויי נומערען פון דער „נייער צייט". איך האב נישט
געהאט קיין שטענדיגע קאלעגיע פון מיטארבייטער. איך בין געווען
אייגער אליין; דער אייגענער שטענדיגער געהילף מיינער איז ג־
ווען מיין אלטער פרייַנד טעאומין, וועלכער האט געארבייט אלס
איבערזעצער און האט מיר געהאלפען רעדאגירען די ארטיקלען. פלוצ־
איך באשטעלען פארשידענע ארטיקלען דא ביי דעם, דא ביי א
צווייטען חבר, וועלכער איז געווען גראד אונטער דער האנד. ס'איז
געווען אין ווילנע אן ארטיגער טוער, וועלכער האט זיך דעמאלט
שטארק אינטערעסירט אט דוקא מיט די וואכעדיגע פראגען פון
אידישען לעבען. איך האב ביי איהם באשטעלט א פאר ארטיקלען
וועגען דער אידישער קהלה; ער האט צונויפגעקליבען דעם מא־
טעריאל און אנגעשריבען די ארטיקלען. דאס איז געווען דער
איצטיגער קאמוניסט מ. ראפעס, און זיין עלטערער ברודער, דר.
ראפעס, האט אנגעשריבען א פאר ארטיקלען וועגען די ספעציעלע אי־
דישע שטייערען. עס זיינען אנגעקומען נאך עטליכע ארטיקלען פון
אונזערע שרייבער, און דער געזעלשאפטליך־פאליטישער טייל פון
דעם זאמעל־בוך איז געווען פארטיג. דאס איז געווען ווייניג. דער
זאמעל־בוך האט געדארפט האבען אויך א ליטעראריש אפטיילוונג.
ווילנע איז דעמאלט געווען א צענטער, וואו עס האט נעשוויבעלט
און נעגריבעלט מיט יונגע, טאלענטירטע אידישע שרייבער; איך
בין אבער געווען גאנץ ווייט פון די ליטעראריש קרייזען, און איך
האב געדארפט האבען א פארמיטלער, וועלכער וואלט געקענט זאר־
גען פאר'ן ליטערארישען מאטעריאל. אזא פארמיטלער איז ג־
ווארען וולאדעק. ער איז געווען אויסנעמאכט מיט'ן ליטעראריש
עולם. אליין האט ער דעמאלט געוואוינט מיט נאמבערג'ן און פלענט
זיך טרעפען מיט די אלע מענשען, פלענט ער ביי זיי נעמען ער־
צעהלונגען און לידער און ביריינגען דאס צו מיר. אזוי האב איך
באקומען באלד פאר'ן ערשטען נומער א שהנע ערצעהלונג פון

משה זילבורג, א פּאָר וואונדערבארע נעדיכטען פון דוד אינהאָרן, א ליד פון וואָלאדעק'ס אינגערען ברודער דניאל א. אז. וו.; דער דאָזיגער ליטעראַרישער מאַטעריאל איז געשטאַנען אויף א זעהר הויכער מדרגה. איך האָב זיך דעמאָלט נעוועדעט מיט א בריף אויך צו י. ל. פּרץ אין וואַרשע, ער זאָל אונז נעבען עפּעס א זאַך. איך האָב דעמאָלט נאָך נישט געקענט שרייבען אויף אידיש; האָב איך איהם אָנגעשריבען א בריף אין רוסיש און נעבעטען, ער זאָל מיר מוחל זיין וואָס איך באַנוץ די דאָזיגע שפּראַך. אינניכען האָט זיך באַקומען אן ענטפּער פון פּרץ'ן. אייער רוסיש — האָט ער געשריבען — בין איך אייך מוחל. אָבער דאָס וואָס איהר שרייבט מיט אזא אונקלאָרע האַנדשריפט, איז א פּיל גרעסערע עולה... פּרץ אליין האָט געשריבען אויף א שרייב־מאשין. מיין האַנדשריפט איז טאַקע ניט פון די בעסטע.

א ביסעל האָב איך זיך אָנגעהויבען צו טרעפען מיט די לי־טעראַטען, וועלכע עס האָט זיך נעגרינדעט (צום סוף פון דעם יאָהר 1907) די ווילנער מוזיקאַליש דראַמאַטישע (דאָכט זיך אזוי איז נעוועזן דער נאָמען) געזעלשאפט. דאָס איז געווען דער באַשיידע־נער אָנהויב פון א אידישער קולטור־באַוועגונג. דאָס איז נעווען אן ארבייטער געזעלשאפט, מיט א גאַנץ שוהנעם ארבייטער־כאָר און מיט ליטעראַרישע אָוועטען, וואו די בעסטע אידישע שרייבער פלענען לייענען זייערע ווערק. אזוי האָט מען דאָרטען נעלייענט וויסענבערג'ס „דער טאָטע מיט די בנים" (וויסענבערג אליין איז נישט קיין דעקלאַמאַטאָר. עס האָט נעלייענט א צווייטער, נאָר וויסענבערג איז נעזעסען דערביי און האָט הארציג נעלאַכט ביי די קאָמישע שטעלען). שלום אש איז נעקומען צופאָהרען און האָט נעלייענט זיין שבתי צבי. נאָכדעם איז די גרופּע ליטעראַטען אוועק אין דעם האָטעל קאָנטינענטאל און נעמאַכט א באַנקעט; איך האָב דאָרטען נעהאַלטען א רעדע וועגען דער אידישער קולטור־אויפלע־בונג — דעם „רענעסאַנס".

אָבער די פאַליטישע באַוועגונג איז אלץ נענאַנגען בארג אראָפּ. איך האָב דאָס בפירוש נעפיהלט, בעת עס איז מיר אויסגעקומען אלס מיטגליד פון צענטראַלען קאָמיטעט צו פאַרברענגען מאַנכע אָוועטען אויף דער „יאָווקע", דאָס מיינט א דירה, וואו עס פלענען אָנקומען פּאַרשטעהער פון אונזער בונדישער פראָווינץ זיך טרעפען מיט א פּאַרשטעהער פון צ. ק., דורכצוריידען זיך וועגען פּאַרשידענע פּאַרטיי־ענינים. איך געדענק ניט דעם נאָמען פון דער גאַס, וואו עס איז נעווען די דאָזיגע יאָווקע, אָבער איך געדענק דעם אָרט, וואו זי איז נעווען, און איך וואָלט זי נעקענט נאָך היינט צו טאָג נעפינען. ס'איז נעווען אין סאַמע נעדיכטע פון די אידישע קוואַר־

טאָלען, ניט ווייט פון רודניצקי גאָס; מען האָט נעדאַרפט אַריינגעהן אין הויף, זיך פאַרקירעוועט אויף רעכטס אין דעם הינטערשטען ווינקעל, אַרויפקריכן אויף א הויכע פינסטערע טרעפ און דורכגעהן דורך דער שטוב פון א בעל־הבית; דאָרטען אין א קליינעם צימערל פלעגן איך זיצען און וואַרטען אויף די נעסט. מיר פלעגן זיצען אזוי אין די קאָלטע ווינטער־אָוונטען זאָלבע־צוויי: איך און דער סעקרעטער פון צענטראַל קאָמיטעט, מיין אלטער שול־חבר יאָשקע קאָפּלאָן, וועלכער האָט איצט נעהאָט דעם קאָנספּיראַטיוון נאָמען האָראָצי. מיר פלעגן זיצען און וואַרטען — און עס איז נעווען שטיל און טרויעריג. אמאָל, נאָך מיט א יאָהר פריהער, פלעגן די מענשען פון פּארשידענע שטעט און שטעטלאָך קומען אין די צעהנדליגער. מיר האָבען געהאָט א גרויסען, בריט־פּאַרצוויגטען אפּאַראָט. אין דעם רשות פון צ. ק. האָבען זיך געפונען צעהנדליגער „פּהאָפּעסיאָנאַלען", — דאָס הייסט מענשען, וואָס פלעגן זיך אויסשליסליך און ספּעציעל אָפּגעבען מיט דער רעוואָלוציאָנערער ארבייט. ס'איז נעווען ווי א מין מינים־טעריום, אַרומגערינגעלט מיט נאַנצע מחנות אנענטען. אויף יעדער זיצונג פון צ. ק. האָט מען זיך נעדאַרפט פּארנעמען מיט'ן פּאַנאַדערבריטען איבער די פּארשידענע שטעט אונזער גרויסען מענשען־מאַטעריאל. שיער ניט אלע טאָג פלעגן אָנקומען מעלדונגען און בקשות: דער מוז אַוועקפאָהרען פון דער שטאָט, ווייל מען קוקט איהם נאָך צו שטארק; דער מוז בייטען דעם נאָמען, דער קלאָנט זיך, אז ער האָט שוין צו לאַנג פּארבראַכט אין דעם קליינעם, אומעטיגען שטעטל, און ער בעט, מען זאָל איהם אַריבערטראַנספּאָרטירען אויף אן אנדער שטעטל אין א גרעסערער שטאָט; דער קומט מיט א פּראָגע, וואָס איז אויפגעשוואומען ביי זיין אָרגאַניזאַציע און דער צ. ק. דאַרף פּסקנ'ען די שאלה, א. אז. וו., א. אז. וו. א שטענדיגער טומעל, א שטענדיגע קאָכענישׂ. איצט איז אָבער נעווען שטיל און רוהיג. מאַנכעם מאָל פלעגט קומען א מענש, העכסטענס צוויי. און מאַנכעם מאָל פלעגן מיר אָפּזיצען דעם גאַנצען אָוונט, און עס פלעגט קיינער ניט קומען. ביטערע, טרויעריגע צייטען...

און אזוי האָט זיך דאָס נעלעבט אין די דאָזיגע אומעטיגע חדשים. פּערזענליכע באַקאַנטע האָב איך געהאָט נאָר ווייניג. זיצען אין דער היים — אין דעם פרעמדען, ניט היימליכען „מעבלירטען צימער" האָט זיך אויך ניט נעווען און איך פלעג פּארבריינגען נאַנצע טעג אין א קאָפּע־הויז, ביי מאַרוכעם'ן.

מאַרוכעם'ס קאָפּע־הויז איז נעווען איינע פון די כאַראַקטעריסטישע „אינסטיטוציעס" פון ווילנע. איך האָב איהם זעהר ליב נעהאָט, און איך מוז וועגען איהם דערצעהלען:

אינטערעסאַנט און כאַראַקטעריסטיש פֿאַר ווילנע איז דער אופֿן, ווי אַזוי איך האָב אויסגעפונען דעם דאָזיגען מקום־מקלט.

דאָס איז געווען נאָך אינ׳ם יאָהר 1906. איך בין געווען אין נאָס צוזאַמען מיט זאַלאַווסקי׳ן, דאַכט זיך, און נאָך אימיצען. דאָס איז געווען די לאַנגע נאָס. אָדער אפשר האָב איך א טעות און מען רופט זי די „בריסטע נאָס?" איך נעדענק נישט; אויף רוסיש הייסט זי „באַלשאיא" און זי איז די צענטראַלע ארטעריע פון ווילנער לעבען. ס׳איז געווען א זומער־אָוונט. מיר זיינען געגאַנגען איבער דער נאָס. און פלוצלונג האָט זיך אָנגעהויבען א רענען. אָבער ניט סתם א געווהנליכער רענען, נאָר א „פליוך". עס האָט געגאָסען און געגאָסען. און ווילנע האָט א טבע: ווען עס הויבט אָן שטאַרק צו גיסען, ווערט דעמאָלט אַן אמת׳ע פאַר־פליוצונג. די גאָס איז א שמאָלע און זי גיהט א ביסעל בארג ארָפּ. נאָך א צענדליג מינוטען פון א שטארקען רענען פֿאַרוואַנ־דעלט זיך די גאָס אין א טייך. ס׳איז ניט קיין שפּאַס און ניט קיין נוזמא. די גאָס ווערט אַן אמת׳ער טייך; דער ברוק און די טראָ־טוּארען ווערען באַדעקט מיט וואַסער, וואָס רינט און טראָגט זיך און ברויזט. און ס׳איז גאָנץ טיף. וועגען גיהן ווייטער, קאָן קיין רייד ניט זיין. זיינען מיר אַריין אין דעם ערשטען בעסטען טויער. אָבער דאָס וואַסער הויבט זיך אַלץ העכער און העכער; אין דער נאָס גופא גרייבט דאָס שוין ביז די קני, און עס דרינגט אַריין אין טויער. מען קען אויך דאַרטען ניט בלייבען. זהען מיר אויף א טיר — אָט דוקא אין דעם דאָזיגען טויער — א שילדע: „קאָפּע־הויז". מיר גהען אַרויף אויפֿ׳ן צווייטען עטאַזש און דאַרטען געפינט זיך טאָקע דאָס קאָפּע־הויז. אזוי האָב איך ענטדעקט מאַרוכעס׳ן און אין די שפּעטערדינע צייטען בין איך דאַרטען געוואָרען א טאָג־טעגליכער נאָסט.

צווייי קלייניע צימערלעך. אין איינעם געפינט זיך א בילי׳ארד, אין דעם צווייטען איז דער בופעט. עס זיצט דאַרטען די בעל־הבית׳טע, עס שטעהט א האַלבער טוץ טישלעך און אַרום די טישלעך זיצען די נעסט. מען טרינקט טיי און קאָווע. די קאָווע איז דאַרטען געווען די בעסטע אין נאָנץ ווילנע. פאַר א פּאָר קאָפּיקעס האָט מען געקענט באַקומען די נעשמאַקסטע קאָווע, וואָס איך האָב נאָר אמאָל נעטרונקען. אין די ווייענער קאָווע־הייזער האָב איך קיין מאָל ניט נעהאַט אזא הנאה פון קאָווע. און ווען איז דאָך געווען באַרימט מיט איהר קאָווע. ווער רעדט שוין וועגען דער וואונדער־שהנער „באבקע", וואָס מען פלענט דאַרטען דערלאַנגען.

אויף די טישען ליגען צייטונגען, און צווישען אַנדערע אויך א דייטשע צייטונג, דער „בערלינער טאגעבלאַט", וואָס איז געווען

פאר מיר א גרויסע צוציהונגס־קראפט. די מעהרסטע לייט אבער, וואס זיצען דארטען, האבען אן אנדער באשעפטיגונג: מען שפילט שאך.

דערוואקסענע, אלטע, גרויע אידען זיצען דארטען אין מיטען העלען טאג און שפילען שאך. קענטיג, אז זייערע ווייבער האבען פאר זיי. מענען זיי שפילען. איך אליין פלעג זעלטען שפילען. אבער זיצען און קוקען און צוהערען זיך, איז נעווען אן אמת'ע מחיה. א איד האט דאך א באזונדערע מאניערע ווי צו שפילען שאך. א איד האלט דאך אין איין ריידען און אין איין זינגען. אימיצער זאגט עפעס א ווערטעל. דער שפילער באפט אונטער דאס ווערטעל און הויבט אן דאס איבערצו'חזר'ן אויף טויזענטערליי אופנים, און דוקא מיט א נגון און דוקא מיט פאר־שידענע נגונים, און דער צווייטער שפילער הויבט אן פונקט אזוי ווי דער ערשטער, פארטראכטערהייט און ניט ווייסענדיג אפילו, אז ער זאגט און זינגט עפעס — נאכצוזינגען דאס ווערטעל מיט'ן נגון. קען מען צופלאצט ווערען פון געלעכטער. אבער די שפי־לער אליין זיינען נאך ניט די איינציגע טעטיגע פערזאנען. ארום יעדען טישעל, ארום יעדע פאר שפילער, זיצט און שטעהט א גאנצע מחנה צושויער. זיי שטעהען און „קיבעצען". דאס ווארט „קי־בעצען" האט אן אנדער זין אין אמעריקע, און אן אנדער זין אין אירלאנד. אין אמעריקע מיינט דאס מאכען שפאס. אין איר־לאנד — צוקוקען זיך צום פרעמדען שפיל און זיך באטייליגען אין דעם מיט ווארט און עצה. און פון די דאזיגע עצות קומען ארויס שטענדיגע רייסעריין. צוויי אידען שפילען, א דריטער שטעהט איבער זייערע קעפ און נודיעט.

„ר' איד, איהר שפילט ניט גוט", — מאכט א „קיבעצער".

„לאזט מיך צורוה", רופט זיך אף דער שפילער.

„אבער פאר וואס זיינט איהר ניט נענאנגען מיט'ן פערד אט אהער?"

„איך בעט אייך, לאזט מיך צופרידען", בייזערט זיך דער שפילער.

אויף א פאר מינוטען ווערט רוהיגער. מען מאכט א פאר נענג.

„פושער איינער, נעהט ניט אהין, נעהט אט אזוי", — הויבט ווידער אן דער קיבעצער.

„נעהט צו אלע שוואַרצע יאהר, לאזט מיך שפילען!"

ווידער א מינוט שטילקייט, און ווייטער די זעלבע מעשה.

איין מאל, נעדענק איך, האט איינער א קיבעצער אזוי לאנג נענודיעט, ביז וואנען דער שפילער האט פארלוירען זיין נעדולד

און ארויסגעלאָזט א געשמאקען, הילכיגען דריינאַריגען „רוסישען וואַרט". ס'איז געוואָרען טויט־שטיל אין דעם צימער. און נאָך א פּאָר סעקונדען שווייגען רופט זיך אָפּ איינער פון די געסט:

„א, פּאניע ראבינאָוויטש, רעדט איהר שהען רוסיש!"

דער עולם לאכט, און דער שפּילער וואָס האָט זיך שוין צוריק פּארטראכט אין די שאך־קאָמבינאציעס, ברומט אונטער'ן נאָז מיט א אידישען נגון: „א, פּאניע ראבינאָוויטש, רעדט איהר שהען רוסיש". און א שעה נאכאנאנד האָט זיך דאָ ביי דעם, דאָ ביים צווייטען טישעל געהערט דער אידישער נגון פון די פּארטראכטע שפּילערס: „א, פּאניע ראבינאָוויטש, רעדט איהר שהען רוסיש". ביז'ן היינטיגען טאָג זעה איך נאָך פּאָר מיינע אויגען דאָס דאָזיגע קליינע צימערעל מיט דער אלטער שטילער בעל־הבית'טע, מיט די אלטע אידען ביי די טישלעך, און איך הער נאָך אלץ דעם נגון וועגען דעם פּאן ראבינאָוויטש, וואָס רעדט אזוי שהען רוסיש.

וועו איך בין געווען מיט א קורצער צייט צוריק אין ווילנע נאָך א הפסקה פון 12 יאָהר, איז אייגע פון די ערשטע פראגען מיינע געווען, צי עקזיסטירט נאָך ביי אייך דאָס קאָפּע־הויז פון מארובעס'ן? עס עקזיסטירט אָבער שוין ניט מעהר. א שאָד!

ב. וולאדעק.

א בליק אויף צוריק.

זינט דער וועלט־מלחמה האָט דער נאָמען ווילנע געקראָגען א טרויעריגען קלאַנג. אז אימיצער זאָגט איצט ערוים „ווילנע" מיינט דאָס געוועהנליך צרות. און אפילו דאָס ביסעלע נחת וואָס מיר האָ־

ב. וולאדעק אין די יונגע יאָהרען. ב. וולאדעק אין 1934.

בען פון ווילנע, ווי די אידישע שולען און דער וויסענשאפטליכער אינסטיטוט, איז אויך נאָר א נייסטיגער נחת. עס שמעקט מיט א פארזוך אייניצוהאלטען, קאנסערווירען, פארטיידיגען דאָס ביסעל וואָס איז געבליבען נענען דער אטאקע פון פיינדליכע אומשטענדען.

אין מיינע צייטען האָט וויילנע נעקלונגען גאָר אנדערש. דער נאַמען האָט נעמיינט קאמף, רעוואָלוציע, פארזאמלונגען, באיעוואי אָטריאָד, נעזאנג, דעמאָנסטראציעס. איבערהויפט שארף זיינען פאר־בליבען אין מיין זכרון די מיטינגען אויף נאָווגראָד און מיט מא־נאטען שפעטער די מיטינגען אין כאר־שוהל, און אין מיטען 5 מא־נאטען אין לוקישקער טורמע, וואָס זיינען אויך נעווען נישט מעהר ווי אן אויסדרוק פון טעטיגקייט און ניט א צוריקנאַנג. באלד וועט ווערען דרייסיג יאָהר זינט יענעם שטורמיגען פריהלינג און זומער, וואָס האָט מיך נעהאלטען אין וויילנע פון אָנפאנג מארטש ביז ענדע אָקטאָבער. און דאָך איז אלץ אזוי פרישׁ, ווי עס וואָלט פאסירט נעכטען. עס נעהט דורך פארביי מיין נעדעכטניש א פראָצעסיע פון מענשען און א פראָצעסיע פון מאסען.

נישט קוקענדיג אויף איהר אייביגער ארעמקייט, האָט אלץ אויף דעם הינטערגרונט פון וויילנע אן אָפנלאַנץ פון נייסטיגער אָריסטא־קראטיע און אינטעליגענץ.

וואו נעמט מען די צייט און וואו נעמט מען די פעהיגקייטען צוריק אויפצושטעלען די בילדער פון יענער וויילנע?! וואו זיינען די אלע, צו וועמען איך האָב גערעדט אויף אנטאָקאלין און אויף נאָוו־גראָד, אין כאר־שוהל און אין „דווארי־אנסקאיע סאָבראניע", אין די נעדרעהטע פארוואָרפענע זאוואלקעס און ביי דער ריזיגער לויה אין אָקטאָבער?! זיי זיינען איצט צואוואָרפען איבער דער גאנצער וועלט און פילע פון זיי זיינען נעווים איצט מיטגלידער פון וויילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג, וואָס אויך אין זייערע הערצער שפיגעלט זיך אפ די אמאָליגע וויילנע מיט דעם זעלבען גלאנץ, מיט דער זעלבער פאר־ביגקייט, מיט דער זעלבער וועהמיטליכער וואַרעמקייט ווי אין מיין אייגען הארץ.

איבער דער גאנצער וועלט זיינען פארפלאנצט די מענשען פון יענער וויילנע, וועלכע גריסען זי און לִיבען זי אייביג.

ב. מיכאַלעוויטש.

דער טראַגישער פּראָוואָקאַטאָר ישראל מיכל קאַפּלינסקי.*)

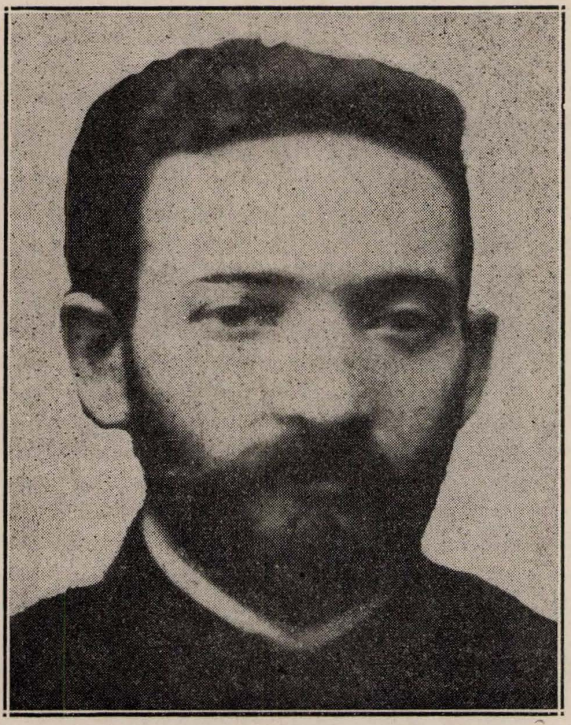

ישראל מיכל איז געווען איינער פון די פּיאָנערען פון דער אידישער ארבייטער־באוועגונג אין די 90־ער יאָהרען. אליין א געווע־זענער ישיבה־בחור (אן אונטער־שמש ערגעץ אין א ווילנער קלויז), איז ער צוגעשטאַנען צו די ערשטע ארבייטער־קרייזלעך און האָט זיך אויס־געלערנט שלאָסערייַ. ער איז געווען פון דער ארבייטער־גרופּע, וואָס האָט אין ווילנע צוועק־געשטעלט, לויט איהר אייגענער איניציאַטיוו, צום ערשטען מאָל, אן אומלעגאַלע אידישע דרוקערייַ און האָט אליין דאָרט אָפּגעדרוקט דעם ערשטען נומער „ארבייטער שטימע". נאָכ'ן ערשטען בונדישען צוזאַמענפאָהר איז ישראל מיכל מיט זיין פרוי מערע איבערגעפאָהרען קיין באַבּרוויסק, וואו זיי האָבען געארבייט אין דער גרויסער בונדישער דרוקערייַ. די דרוקערייַ איז דורכגע־פאַלען אין 1898־טען יאָהר צוזאַמען מיט דעם גאַנצען פערסאָנאַל. ישראל מיכל איז אריינגעפאַלען אין זובאַטאָוו'ס הענט.

וואָס דאָרט איז פאַרגעקומען צווישען דעם געניטען אַרבאַניק און צווישען דעם יונגען ארעסטאַנט, איז פאַרבליבען אן אייביגע־סוד, וועלכען ישראל מיכל האָט מיטגעטראָגען מיט זיך אין קבר. לויט אלע וואַרשיינליכקייטען האָט ישראל מיכל באשלאָסען „איבער־צוכיטרעווען" דעם כיטרען „אַרבאַניק": ער האָט געגומען אויף זיך צו ווערען דער „אינפאָרמאַטאָר" וועגען „בונד", פאַרלאָזענדיג זיך דערביי אויף זיין שכל און פּעהיגקייט איבערצושפּיצען און פאַר־נאַרען די זשאַנדאַרמען. אָבער דער דאָזיגער איינפאַל — צו קויפען זיך די פרייהייט מיט דער כונה אָפּצונאַרען די זשאַנדאַרמען — איז שוין נישט איינמאָל געווואָרען א פאַרפירעריש וווּרימל, אויף וועלכען

*) ב. מיכאַלעוויטש — זכרונות פון א אידישען סאָציאַליסט, פאַרלאַג „די וועלט", ווארשע, 1923.

עם האבען זיך געלאזט פאנגען געניטערע רעוואלוציאנערען, ווי ישראל מיכל איז געווען. די אכראנע פלענט אזוי־ארום אריינארען א פריץ אין איהר נעץ. און קוים האט זי שוין יענעם געהאלטען אין האנט, קוים האט ער געגעבען נאר לפנים זיין הסכמה צו ווערען א פראווא־קאטאר, פלענט ער זיך שוין צאפלען אין דער דאזיגער נעץ און פון איהר זיך שוין נישט קאנען ארויסרייסען צוריק אויף דער ריינער לופט.

ישראל מיכל קאפלינסקי — דער פראווא־קאטאר.

מען פלענט דעם דאזיגען פארשוין אליין ארומרינגלען מיט שפיאנען, מען פלענט פון איהם תמיד מאנען קרבנות, אזוי ווי דער טייוועל די נשמה ביים בעל־דבר, וואס פלענט מיט איהם א קאנטראקט שליסען; מען פלענט איהם סטראשען מיט ארויסגעבען איהם צו דער פארטיי. אזוי פלענט זיך אזא איינער ווארפען צווישען צוויי פייערען, זיך ראנגלען מיט זיין געווייסען, זיך תמיד קווינקלען און

פּלאָגען, פּלעגט נאָרען די זשאַנדאַרמען, פּלעגט אָבער אויך פּאַר־
ראַטען זייגע פּאַרטיי חברים, און אַלץ טיפער אַראָפּזינקען אין זומפּ
פון פּראָוואָקאַציע.

דער זעלבסטערהאַלטונגס־אינסטינקט האָט אויסגעאַרבייט ביי
מענשען בכלל א שרעקליכע שנאה און פּאַראַכטונג צו פּאַרראַטער,
צו בוגדים. עד־היום איז אין מענשליכען זכרון פּאַרבליבען פּאַראַכט
און פּאַרהאַסט די לעגענדאַרע, פּלאָגענדיגע געשטאַלט פון קריסטוסעס
פּאַרראַטער יהודה, און די דאָזיגע פּאַראַכטונג און עקל באַגלייט
אַלע זייגע נאָכאָמער און פּאָלגער ביז היינטיגען טאָג. אפילו די,
וואָס באַנוצען זיך מיט די ידיעות פון אזעלכע לייט, באַציען זיך צו
זיי נישט מיט קיין איבעריגען אָפּשיי. נישט איינמאָל איז מיר
אויסגעקומען אין די טורמעס צו טרעפען זיך מיט די דאָזיגע אום־
גליקליכע לייט פון דער קרימינעלער וועלט. די גאַנצע תפיסה בא־
ציט זיך צו זיי מיט א פייערדיגער שנאה. מען מוז זיי שטרענג אי־
זאָלירען אין א באַזונדער חדר, — די „הייליגע פון קלויסטער", ווי
די ארעסטאַנטען רופען זיי סאַרקאַסטיש, — זיי פיהרען באַזונדער
שפּאַצירען, נישט לאָזען זיי צונויפּטרעפען זיך מיט די איבעריגע
ארעסטאַנטען. זיי שטעהען שטענדיג אין געפּאַהר צוריסען צו יוערען
פון די ארומיגע. זייערע אויגען קוקען תמיד אויף אייך מיט אזוי
פיל פּיין און טיפען טרויער, אז נישט־וויל־ענדיג פּאַרגעסט מען אָן זייער
מענטשליכער שוואכקייט און געפּאַלענקייט, און איהר באַטראַכט זיי
שוין ווי געווהלטע, טראַגישע פּערזאָנען, וועלכע ווערען געפּלאָגט און
פּיינליך באַשטראָפט פון זייער אייגענעם אינערליכען טראַגיזם.

יעדענפאַלס, וואָס איז שייך ישראל מיכלען, איז דאָס, אָהן צווייפל, געווען א טראַגישע פּערזענליכקייט. איך געדענק דעם ערשטען איינדרוק, וואָס דער דאָזיגער מענש האָט אויף מיר געמאַכט. דאָס איז געווען אין דוויגסק אויף א פּאַרטיי־באַראַטונג אין יאָהר 1902, א קורצע צייט נאָך זיין באַפרייאונג פון מאָסקווער טורמע. ער איז געווען א הויכער, ברייט־פּלייציגער יונגערמאַן, מיט וואַסערדיגע גרויסע אויגען פון א פיש, א בלאַסער, טויטער פּנים, באַוואַקסען מיט א בלאָנד בערדל. דער מענש פּלעגט זעלטען רעידען. ער איז געווען א שטענדיגער שווייגער. פון צייט צו צייט בלויז פּלעגט ער פּאַר־
קרימען זיינע ליפּען אויף א שמייכעל און סארקאַסטיש ארויסרעידען
א וויץ, קיינמאָל נישט קיין פּרשהליכע מינע, קיין הויכען געלעכטער.

צי זיין פּרוי מערע האָט געוואוסט פון זיין סוד, בלייבט נאָך אלץ א גרויסער ספק. באַקאַנט איז בלויז, אז זי האָט אין טורמע אי־
בערגעלעבט א שווערע נערוועז־קרענק און איז נאָך נישט אינגאַנצען
צו זיך געקומען, וועז איך האָב זי דאַמאַלסט געטראָפען אין דוויגסק.
זייערע באַקאַנטע האָבען דאָס דערקלערט מיט א טראַגעדיע, וואָס זי

האט איבערגעלעבט אלם מוטער, וועלכע האט פארלאָרען איהר קינד אין טורמע. יעדענפאלם האט מערע זיך ערהאלטן, זי איז געווארען אינגאנצען געזונט און פרעהליך. ישראל מיכל אבער איז פארבליבען א פארטראכטער, שווייגענדיגער מרה־שחורה'ניק מיט א זעלטענעם קרו־מען שמייכעל אויף זיינע ליפען.

ער האט פארנומען דעם אמט פון הויפט־טעכניקער בייט צענטראל־קאמיטעט. צו יענער צייט האט ער געהאט אין דווינסק (וואו ער און זיין פרוי האבען געוואוינט אונטער פאליציי־אויפזיכט) אן איי־גענע שלאָסערייי, וואו ער פלעגט אויסארבייטען פארשידענע טעכנישע קאנספיראטיווע מכשירים, ווי אויך איינאָרדענען אומלעגאלע דרוקע־רייען ס'איז קלאָר ווי דער טאג, אז ישראל מיכל האט זיינע נייע באלעבאטים זעהר ווייניג ארויסגענעבען.

לויט ווי ס'האט זיך שפעטער ארויסגעוויזען, האט ישראל מיכל ארויסגענעבען לעגאן און מערע גאלדמאן אין קישענעוו (די דרוקערייי פון „איסקרא"). ער האט אנגעוויזען אויף דעם, אז צביה הורוויץ וואוינט אין וואַרשע (זי האט געוואוינט אויף א פאלשען פאס) און שפעטער נאך אייניגע קלענערע קרייזלעך. אבער לויט דעם אָרט, וואס ישראל מיכל האט פארנומען אין דער פארטיי און לויט זיין אייגענער ארבייט, האט ער געקאנט אהן אן ערך פיל מאל מעהר און וויכטיגערס אנווייזען, און דערביי זאל נאָר אויף איהם קיינמאל קיין חשד נישט פאלען. ס'איז גענוג צו זאגען, אז ישראל מיכל האט גע־האט א שייכות צו די דרוקערייען, איז געווען באהאוועט אין אלע קאנספיראטיווע ענינים, און פלעגט אין די שפעטערדיגע יאהרען באַ־זאָרגען דעם צענטראל־קאמיטעט מיט דירות אויף זיצונגען. פאר איהם איז קיין זאך נישט געווען געהיים, און וען ער וואלט זיין א בייז־וויליגער פראָוואָקאטאָר, וואלט ער געקאנט אנמאכען חורבנות אין דער פארטיי.

משמעות, ישראל מיכל פלעגט ארויסגעבען שוין נאָר על־פי־נויט, וען ס'איז שוין אונמענליך געווען זיך ארויסצודרעהען מיט זיינע שפיצלעך, און דערביי פלעגט ער זיך באמיהען צו מאכען עס וואס וויניגער שעדליך. אזוי איז פארגעקומען א צופאל מיט מיר גופא. די צענטראל־בונדישע דרוקערייי האט זיך געפונען ביז נאָך דער רע־וואלוציע פון יאהר 1905 אין וואַרשע אויף גזשיבאָווסקא 13. כדי די שכנים פון אויבערשטען שטאק זאלען נישט הערען דאס קלאפען פון וואליק, האט מען אפגעדונגען אויך די אויבערשטע דירה, אין וועל־כער ס'האבען געוואוינט שלום לעווין מיט זיין פרוי. נאָך דער רע־וואלוציע האט מען באשלאסען די דרוקערייי דאָרט צו ליקווידירען, און שלום לעווין האט מיר איבערגענעבען די דירה, וועלכע איך האב אפגעדונגען, כלומר'שט פון נאס, ביים ווירט.

איך בין נאָר־וואָס געהאַט געקומען קיין ווארשע אויף מיין „ריינער־כתיבה", אָפּס סוחר ליבמאַן און בין נאָך דער ווארשעווער אָכראַנע נישט געווען באַקאַנט. באַלד אָבער אויף מאָרגען, ווי איך האָב זיך איבערגעקליבען אויף דער נייער דירה, האָט אונז ביינאַכט אויפגעוועקט דער גוט־באַקאַנטער שארפער קלונג. זשאַנדארמען, פּאָליציאַנטען און זעלנער רייסען זיך ארײַן אין וואוינונג, מען מאַכט א פּראָטאָקאָל. ווייזט זיך ארויס, אז מען איז נאָר געקומען מיט א רעוויזיע צו שלום לעווין. שוין אַביסעל צו שפּעט. קענטיג, אז די ידיעות וועגען דער דרוקעריי האָט דער פּאָליציי־דעפּארטמענט (די ווארשעווער אָכראַנע האָט פון קאַפּלינסקי'ן דאָן נאָך ניט געוואוסט) באַקומען ערשט דעמאָלט, ווען זי האָט זיך שוין ליקווידירט.

לאָמיר זיך אָבער אומקערען צו דער מעשה מיט'ן ארעסט. די ווארשעווער אָכראַנע האָט ארעסטירט די נאַנצע אויבערדערמאָנטע גרופּע צוזאמען מיט די דירה־אייגענטימער (אברהם און בערטע קאַסטעלאַנסקי) און אָפּגעפּיהרט זיי אין „פּאַוויאַק". זי האָט באַלד וועגען דעם מודיע געווען אין פּאָליציי־דעפּארטמענט, אז ס'איז ארעסטירט געווארן דער נאַנצער צענטראַל־קאָמיטעט פון „בונד", מיט די פּאַמילִיען־נעמען פון די ארעסטירטע. צווישען זיי איז געווען ישראל מיכל קאַפּלינסקי, און דאָס האָט באַוואויגען דעם פּאָליציי־דעפּארטמענט אראָפּצושיקען א ספּעציעלען בעאַמטען אויפצוקלערען די נאַנצע מעשה. אזוי ווי קאַפּלינסקי האָט זיך געפונען אין רשות פון ווילנער אָכראַנע, איז פון דאָרטען אָפּגעפּאָהרען א בעאַמטער, וועלכער האָט ארויסגערופען קאַפּלינסקי'ן צו זיך אויף א פּאָהער. משמעות, ישראל מיכל האָט איהם דערווייזען, אז דער ארעסט קען איהם קאָמפּראָמעטירען און איז פּריה־ציטיק. דאָרום איז דאָרט באשלאָסען געווארען צו באַפרייען די נאַנצע גרופּע. פּאַר'ן באַפרייען האָט מען בלויז ישראל מיכלען איבערגע־שיקט אין וואַרשעווער אָכראַנע, וואו מען האָט מן הסתם מיט איהם געשלאָסען באַקאַנטשאַפט. אלע זיינען טאקע, נאָך זעקס וואָכען זי־צען, באַפרייט געווארען. בלויז קענען די קאַסטעלאַנסקים האָט מען פּארפּיהרט א נעריכטליכען פּראָצעס פּאַר ארויסלאָזען די „שפּיגען און פּליגען", און זיי זיינען אויך שפּעטער באַפרייט געווארען אויף קויציע.

כדי, אפּנים, זיך אינגאַנצען ריין צו וואשען פון יעדען חשד און איהם ארויספּיהרען אויף א פּאַלשען וועג, האָט ישראל מיכל נאָך אין טורמע גופא און שפּעטער שוין אויף דער פּריי, געווארפּען א פּאַראַכט אזוי, כלומר'שט אומווילִיג, ניט פּעסט און נישט דער־רעדט, אויף איינעם פון זיינע ארעסטירטע קאָלעגען — ראַטהויזער. קיין שום זיכערעם האָט ער נעגען איהם נישט ארויסגערוקט, ער האָט בלויז אָפּגעירט מיט האַלבע רמזים און פּסיכאָלאָגישע טעמים, און איהם האָט

זיך איינגענעבען צו שאפען ארום דעם יונגען חבר אזא פארדעכטיגע אטמאספערע, וואס איז ערגער פון יעדער אפענער באשולדיגונג.

אגב אורחא, איז שוין אזא ענליכע מעשה מיט קאפליינסקי'ן פארגעקומען מיט אייניגע חדשים פריהער און דווינסק. נאך די באריהמטע געשעהענישען פון יאנואר־פעברואר, 1905, איז אין דווינסק דורכגעפאלען דער גאנצער קאמיטעט פון „בונד" אויף אייניגער פון זיינע זיצונגען. צוויישען די ארעסטירטע איז אויך געווען ישראל־מיכל. אלע זיינען געווען גוט באקאנט דער פאליציי און מען איז געווען זיכער, אז דער ארעסט וועט זיך אזוי לייכט נישט ענדיגען. בפרט אין יענער צייט, וואן יעדע קליניגקייט פלעגט זיך ענדיגן מיט פארשיקען אדמיניסטראטיוו אין די מרחקים. אבער אין א קורצער צייט ארום זיינען אלע ארעסטירטע, אומפארשטענדליך, באפרייט געוואָרען. אלע האבען געהויבען מיט די פלייצעס און זיך דאך בארוהיגט. געה פארשטעה, וואס זשאנדארמען טוען! אין די אקטאבער טעג האט דער דווינסקער פאליציימייסטער, אין א מאמענט פון אפענהארציגקייט, דערצעהלט איינעם א באקאנטען, אז עמיצער פון די „בונדיסטען" מוז שטעהן אין א קאנטאקט מיט'ן פאליציי־דעפארטמענט, א ראיה: בעת ער האט ארעסטירט דעם „קאמיטעט", האט מען פון פעטערבורג, דורך א שיפרירטער דעפעש, געגעבען צו וויסען, מען „זאל די סוחרים ארויסלאזען פון עסק." קיינער האט דעמאלט נישט געליינט קיין אכט אויף דער מעשה, אזוי ווי ס'האט קיינעם נישט אויסגעזעהן פארדעכטיג די באפרייאונג פון דער ארעסטירטער גרופע אין ווארשע.

כדי שוין אינגאנצען צו פארענדיגען מיט'ן ענין קאפליינסקי און שוין מעהר צו איהם שפעטער ניט צוריקקעהרען, וועל איך דא דער־צעהלען, ווי אזוי ער איז אויפגעדעקט געוואָרען, און זיין סוף, וואס ער האט געהאט.

באלד נאך דער אויפגעדעקטער מעשה אזעוו, איז ישראל מיכל געווארען ביי זיך שטארק געפאלען. איך דערמאן זיך: יענעם זומער בין איך געווען ביי ישראל מיכלען אין שטוב (ער האט געארבייט אין דער דרוקעריי פון „פאלקסצייטונג") און מיר האבען פארפיהרט א געשפרעך וועגען בורצעוו'ס אנטפלעקונגען. איך האב אזוי, נארנישט מיינענדיג, א זאג געטאן: נישט ביי איין פראוואקאטאר קלאפט איצט דאס הארץ. ווער ווייסט, וועלכע נייע רעוואלוציעס שטעהען נאך פאר.

ישראל מיכל'ס פארבלאזער פנים איז נאך בלאסער געוואָרען, זיינע ליפען האבען זיך פארדרעהט אין א פארקרימטען שמייכעל און ער האט שטיל ארויסגערעדט: „יא, קענטיג, דאס איז א זיכערע קוועלע". דאס איז געווען א שמייכעל פון א מענש, וועמעס גורל איז שוין

געווען פּאר׳חתם׳עט; א גרימאַסע פון א באַנקראָטירטען, וועלכער ווערט אז יעדע מינוט זאָל קומען די קאַטאַסטראָפע. פּאַרשטעהט זיך, אז איך האָב דעמאָלט נאָרנישט חושד געווען און האָב נאָר באַמערקט, אז ישׂראל מיכל איז אין א געדריקטער שטימונג.

ישׂראל מיכל האָט געקלערט וועגען אָפּפאָהרען קיין אמעריקע. ער האָט זיך אָנגעפרעגט ביי זיינע באַקאַנטע, צי ער וואָלט זיך געקענט איינאָרדנען אין אמעריקע. מיטאַמאָל האָט ער זיך באַזייטיגט פון דער ארבייט און האָט דערקלערט, אז מען שפּיאָנירט איהם נאָך. באַלד איז ער ווידער געוואָרען נאָהענט צום ווילנער קאָמיטעט. קענטיג, אז ער האָט דעמאָלט איבערגעלעבט זעהר שווערע טעג. מיט א קורצער צייט פּריהער, איידער מען האָט איהם אויפגעדעקט, איז ער געלעגען אייניגע טעג צו בעט. ביי איהם אין צימער זיינען דעמאָלט געזעסען זיין פּרוי, חנה לעווין און נאָך א באַקאַנטע. אין דעם מאָמענט האָט זיך געעפענט די טיר און אין צימער האָט זיך באַוויזען א הויכע, פּולע פּיגור פון א רוס אין א גוטען פּעלץ און פּוטערנער היטעל. דאָס ערשיינען פון אזא גאַסט האָט קיינעם פון די אנוועזענדע ניט פּאַרוואונדערט. מען איז צוגעוואוינט געווען, אז צו ישׂראל מיכלען זאָלען קומען פּאַרשידענע רעוואָלוציאָנערען מיט קאַנספּירטיוועס באַשטעלונגען. די פּרויען האָבען תיכף פּאַרלאָזט דעם צימער און איבערגעלאָזען דעם חולה אויג אויף אויג מיט׳ן גאַסט. שפּעטער, אז זיי זיינען צוריק אַריין אין צימער, האָבען זיי געטראָפען ישׂראל מיכלען זעהר אויפגעבראכט און ער האָט פּאַר זיי געזאָגט מיט הארץ: ס׳ארא אומפּאַרזיכטיגע מענשען ס׳זיינען דאָ ביי די רוסישע חברים! ער האָט געהאָט צו מיר אן עסק, האָט ער זיך נישט גענאָט איינהאַלטען און איז געגאַנגען פּרעגען ביים הויזוועכטער מיין אדרעס. ווי ס׳האָט זיך שפּעטער ארויסגעוויזען, האָט דער גאַסט נישט געהאָט קיין באַזונדערע גרונדען צו זיין פּאַרזיכטיג: ער איז ספּעציעל אַראָפּגעשיקט געוואָרען פון פּאָליציי־דעפּאַרטמענט צו האָבען אן ערנסטען שמועס מיט קאַפּלינסקי׳ן פּאַר זיינע קנאַפּע און שוואַכע ידיעות, ווען ער שטעלט צו. דוכט זיך, צו יענער צייט איז דורכגעפּאָלען אין ווילנע א גרופּע טוער (אנא ראָזענטאָל און אנדערע). אויך דעם דאָזיגען ארעסט האָט מען פּאַררעכענט אויף ישׂראל מיכל׳ס קאָנטאָ.

דערווייל איז אנטלאָפען פון פּעטערבורג קיין פּאריז אן אָנגענזעהענער בעאמטער פון פּאָליציי־דעפּאַרטמענט, לעאָניד מענטשיקאָוו, מיט א גאנץ פּעקל קאָפּיעס פון געהיימע דאָקומענטען, צווישען זיי אויך א צעטעל פון פּראָוואָקאַטאָרען און „מיטאַרבייטער". פון איהם האָט דאָס בורצעוו באַקומען די סענסאַציאָנעלע אינפאָרמאַציעס. אין

א שהנעם פריהמארגען אין יאהר 1910 האט דער אויסלענדישער קאָ־
מיטעט פון „בונד" באקומען פון בורצעוו'ן א ידיעה, אז אן אנגע־
זעהענער מיטגליד פון צענטראל קאמיטעט איז א פראוואקאטאר. קיין
ענדערונג סמנים האט ער נישט געקאנט נעבען. ער האט נאר גע־
וואוסט, אז זיין נאמען דערמאנט עפעס אן אפטייק (דאס רוסישע
וואָרט קאפלי, באדייט טראפענס). מען האט זיך געבראכען דעם קאפ
און נישט געקאנט וויסען, ווער דאס איז. נאך מעהר איז די זאך
געווארען פארפלאנטערט ווען ער האט געגעבען א סימן, אז דאס איז
א ווילנער דעלעגאט, וואס איז ארעסטירט געווארען אויף דער פארטיי־
באראטונג אין דעצעמבער, 1905, אין ווארשע. ווי שוין דערמאנט, איז
אין ווארשע קיין בארטונג נישט פארגעקומען, און דער וואס איז
געקומען יענעם טאג פון ווילנע איז געווען נאר נח.

ענדליך האט בורצעוו אנגערופען די פאמיליע קאפלינסקי. דאס
האט די מיטגלידער פון אויסלענדישען קאמיטעט געטראפען ווי מיט
א קוי. אין דער נאנצער מעשה איז געווען אזוי פיל נישט פאר־
שטענדליכעם און נישט גלויבליכעם. ס'איז דארום פארבליבען צו
פאדערען פון בורצעוו'ן, ער זאל אנרופען די פערזאן פון וועמען
ער האט באקומען די ידיעה און צולאזען צו איהם אויף א שמועס.

לכתחילה האט זיך בורצעוו נעקווייענקעלט. ער האט געמאלדען,
אז יענע פערזאן וויל פארבליבען אינקאגניטא. דער אויסלענדישער
קאמיטעט איז אבער ענערגיש באשטאנען אויף זיין פאדערונג, און
בורצעוו איז ענדליך אויף דעם איינגענאנגען. ער האט בלויז געמאל־
דען, אז דער, וואס וועט מיט איהם שמועסען, זאל אנגעבען זיין
אמת'ן פאמיליען־נאמען און זיין פאר איהם אינגאנצען אפענהארציג.

דער דאזיגער באדינג איז אנגענומען געווארען, און פישעל
קאיגען (יונה) איז געפאהרען זיך זעהן מיט דעם געהיימניספולען
אלווייסער. לעאניד מענטשיקאוו האט גלייך געמאלדען יונה'ן, אז ער
איז איהם באקאנט אלס מיטגליד פון צענטראלען קאמיטעט און ער
קען רויידען מיט איהם גאנץ אפען. מענטשיקאוו האט קאטעגאריש
באשטעטיגט זיין באשולדיגונג נעגען קאפלינסקי'ן, און כדי צו פאר־
טרייבען יעדען ספק, האט ער געוויזען ישראל מיכל'ס א פאטאגראפיע
צוזאמען מיט אנדערע „מיטארבייטער" פון פאליציי־דעפארטמענט. דאס
האט אלץ געמאכט קלאר, און די בשורה איז איבערגעגעבען געווארען
קיין ווילנע, וואו ס'האט זיך דעמאלט אויפגעהאלטען דער צ. ק.

אבראמאוויטש'ן און ליבער'ן איז איבערגעגעבען געווארען אויסצו־
פארשען די זאך און האבען מיט ישראל מיכלען דעם געשפרעך. פאר
דעם ענטשיידענעם געשפרעך האבען זיי שוין אנגעהויבען ישראל מיכלען
נאכשפיאנירען. ליבער'ן האט זיך אפילו איינגענעבען אריינצובאקו־

מען זיך פון דרוקערייַ צו ישׂראל מיכלען אין צימער, וועו קיינער פון זיין פאַמיליע איז נישט געווען אין שטוב, און דאָרטען מאכען אַ רעוויזיע. קיין שום פּאַרדעכטיגעם האָט ער נישט געפונען. בלויז אין שרייבטיש, אין אַ פּאַרבאָרגען קעסטל, האָט ער געפונען אַ קאַרטל. איך האָב די דאָזיגע קאַרטל שפּעטער נעזעהן אין אַרכיוו פון „בונד" אין זשענעווע. דאָס איז געווען אַ ריין אנזיכטס־קאַרטל, נאָרנישט בא־שריבען. אונטען נאָר, מיט דראָבנעם ציפער, איז אָנגעוויזען נע־וואָרען אַ דאַטום און שעה. משמעות, אויף אזא פאַרזיכטיגען אופן האָט זיך געפיהרט די קאָרעספּאָנדענץ צווישען דעם אָכראַניק און ישׂראל מיכלען. דאָס קאַרטל האָט אומבאַדינגט באַדייט אַ באַשטימטע צייט אויף צו טרעפען זיך.

ישׂראל מיכל האָט שוין דערווייל דערשפּירט, אז דאָ איז עפּעס נישט גלאַטיג און איז געוואָרען נאָך מעהר אָנגעשטרענגטער און אויפ־געשפּיצטער. אָבער אזוי ווי די זאַך איז געווען אַ גאַנץ קלאָרע, זיי־נען אַבראַמאָוויטש מיט ליבער'ן צו איהם אַוועק און געזאָגט גאַנץ אָפען: דו ווערסט באַשולדיגט אין דעם און דעם, און דו דערפּסט זיך שטעלען אין אויסלאַנד צו אַ נעריכט. דערהערט אזעלכע ווערטער, האָט ישׂראל מיכל אויסגעבראָכען אין אַ היסטעריישען געווין האָט פאַרשפּראָכען פאָהרען צום נעריכט. אין אמת'ן אָבער איז ער קיין אויס־לאַנד ניט געפאָהרען און האָט זיך בשתיקה ארויסגע'גנב'עט פון ווילנע.

כאראקטעריסטיש איז די באַציהונג פון זיין פרוי מערע צום גאַנצען ענין. זי האָט געשריבען אַ בריוו צום צ. ק. (דער דאָזיגער בריוו געפינט זיך אויך אין זשענעווער ארכיוו). דאָרטען באַפאַלט זי זעהר שטאַרק די שונאים, וועלכע האָבען אויף איהם אויסגעטראַכט אזא בלבול און ווילען איהם דאַדורך אין טורמע ארייַנבריינגען. זי וואַרפט פאַר־ביטערט פאָר דעם צ. ק. וואָס האָט ארומגעריינגעלט איהר מאַן „מיט שפּיאָנען, וואָס פלעגען איהם נאָכשפּיאָנירען. זי דערמאָנט וועגען זיינע גרויסע פאַרדינסטען פאַר דער פּאַרטיי און שווערט זיך ביי אלץ אין דער וועלט אין דער אומשולד פון איהר מאַן.

ישׂראל מיכל מיט זיין פאַמיליע זיינען דעמאלסט פאַרשוואונדען געוואָרען פון האָריזאָנט. מען האָט נישט געוואוסט וואו זיי זיי־נען אהינגעקומען. זייענדיג אין יאָהר 1913 אין סאַראַטאָוו, האָבען מיר ווילנער באַקאַנטע איבערגענעבען, אז זיי האָבען דאָרט אייניג מאָל באַנעגענט ישׂראל מיכל'ס פרוי, און לויט אלע ווארשיינלעכקייטען, וואוינט ער אין סאַראַטאָוו. די דאָזיגע השערה האָט זיך טאקע בא־שטעטיגט נאָך דער רעוואָלוציע פון יאָהר 1917.

מ. גאָלדמאַן (ליבער) איז צו יענער צייט געקומען קיין סאַראַטאָוו און האָט באַנעגענט אין נאָם קאַפּלינסקי'ן. ער האָט וועגען דעם

מודיע געווען אין מענשעוויסטישען קלוב, און ישראל מיכל איז אויפגעוזוכט און ארעסטירט געוואָרען. ער האָט געהאט אין סאראטאָוו זיין שלאָסער־ווערשטאט און איז געווען ווייט פון יעדער פאָליטיק. ער איז אָפּגעזעסען אייניגע חדשים אין טורמע און איז באפרייט געוואָרען צוליב זיין „אומשעדליכקייט".

נאָך דער אָקטאָבראיבערקערעניש איז אין סאראטאָוו באשטימט געוואָרען אלס נאטשאלניק פון דער „טשעקא" (אויסערארדענטליכע קאָמיסיע) א געוועזענער ארבייטער־בונדיסט (מענדעל דייטש). ער איז געווען אזא צייט ישראל מיכל'ס א גוטער פריינד. אין יאָהר 1904 האָט דייטש געשאָסען אין דווינסק אויפ'ן פּריסטאוו יערמין און איז פּאראורטיילט געוואָרען אויף א לענגערען טערמין קאטאָרגע. ישראל מיכל האָט איהם מיטגעהאָלפען צו לויפען פון תפיסה קיין אויסלאנד. איצט איז ער געשטאנען אָן דער שפּיץ פון דער סאראטאָווער פאָליטישער פּאָליציי און ער האָט זיך דערמאָנט אָן ישראל מיכלען. ער האָט באפוילען איהם צו ארעסטירען און איבערשיקען קיין מאָסקווע. קאפּלינסקי'ס פאמיליע (ער האָט שוין צו יענער צייט געהאט דערוואקסענע קינדער) האָט זיך געבעטען רחמים ביים צ. ק. פון בונד", יענער זאָל אינטערוועניר־ען אין דעם דאָזיגען ענין. דער צ. ק. גופא האָט באשלאָסען, צוליב פּאָרמעלע און פּאָליטישע טעמים, אייניצואָרדנען אן עפענטליכען נעריכט איבער קאפּלינסקי'ן. א. ווייניטשין (ירחמיאל) האָט זיך געוועגדעט צום אָנפיהרער פון דער „אלרוסישער אויסערארדענטליכער קאָמיסיע" אין מאָסקווע, דזשערדזשינסקי'ן, מיט א בקשה, צו געבען די מענליכקייט אייניצואָרדנען איבער קאפּלינסקי'ן א נעריכט. דזשערדזשינסקי האָט געפרעגט ווייניטשיי־ען, צי ער איז נישט זיכער, אז קאפּלינסקי איז געווען א פּראָוואָקאָטאָר. ווייניטשין האָט געענטפערט, אז אין דעם איז נישטא קיין ספק, אָבער א נעריכט וואָלט אויפגעקלערט דעם גאנצען ענין. דזשערדזשינסקי האָט ענדליך מסכים געווען ארויסצוגעבען קאפּלינסקי'ן פאר'ן נעריכט און באשטימט א צייט, וועלכע נאָך איהם צו קומען. ווייניטשין איז געקומען אין דער אנגעוויזענער צייט. אָבער מיט א נאכט פריהער איז שוין קאפּלינסקי דערשאָסען געוואָרען.

ווי מען האָט מיר איבערגעגעבען, זאָל האָבען פּארבליבען נאָך איהם א מאנוסקריפּט, וואָס ענטהאלט אין זיך זיין ודוי. וועלכע דאָזיגער כתב־יד וואָלט פּארעפענטליכט געוואָרען, וואָלט ער אפשר פאר אונז אביסעל באלויכטען די פינסטערע, צופייניגטע נשמה פון דעם טראגישען, שווייגענדיגען קאפּלינסקי, וואָס איז אוועק אין זיין קבר מיט'ן אייביגען שאנדפלעק פון א פּארראָטער.

שלמה קלייט.

די אַרבייטער באַוועגונג אין ווילנע אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע.

יום־כּפּור אינדערפריה, 1915, איז דער גרינער בריק אויפגעריסען געוואָרען פון די אָפּטרעטענדיגע טייל פון דער רוסישער ארמיי, און אין דער זעלבער צייט האָבען זיך באַוויזען אין שניפּעשאָק די אוואַנגאַרדען פון דער דייטשער ארמיי. אין עטליכע שעה צייט איז שוין גאַנץ ווילנע געווען פּאַרנומען פון די דייטשען.

די דייטשען האָט מען אין ווילנע ערוואַרט מיט אינטערעס. די ווילנער באַפעלקערונג, וואָס באַשטייט אין דער גרעסטער צאָל פון פּאָליאַקען און אידען, האָבען געהאַט א גרונט צו דער ערוואַרטונג פון די דייטשען. די ערשטע, צוליב דעם, וואָס זיי האָבען געוואָהנט אין דעם די פּאַרווירקליכונג פון זייער לאַנגען טרוים — די פּאַראייניגונג און אומאָפּהענגיקייט פון פוילען, וויל גאַליציע און פּאָזען זיינען שוין לאַנג געווען אונטער די פּאַראייניגטע ארמייען פון דייטשלאַנד און עסטרייך.

די צווייטע, — פּשוט צוליב דעם האָס צו דעם דאָזיגען רעזשים. די נוואַלדינע פּאַרפּאָלגונגען, וואָס די אידען זיינען אויסגעשטאַנען פון די צארישע סאַטראָפּען, די באַוואוסטע אידישע גרושים פון דער גאַנצער קאָוונער גובערניע, בלבולים און שפּיאָנאַזש, פּאָגראָמען א. אַז. וו., האָבען געבראַכט דערצו, אז די אידען זאָלען ווען פּטור ווערען פון די רוסען.

אין די ערשטע טעג פון דער דייטשער מאַכט האָט די גאַנצע ווילנער באַפעלקערונג פריי אָפּגעאָטעמט.

נאָך פריהער, אייגער די דייטשע ארמיי איז אריין, האָט זיך אין ווילנע נעגרינדעט א שטאָטישער קאָמיטעט, וואָס האָט נעדאַרפט איבערנעמען די ציווילע מאכט. דער קאָמיטעט האָט צונויפּגעשטעלט א מיליץ פון דער ווילנער באַפעלקערונג. אין דער מיליץ זיינען

אריין אפילו די סאציאליסטישע פארטיען, „בונד" און פ. פ. ס., וועלכע זיינען נעווען אומלענאל. עס האט אבער לאנג ניט נעדויערט צו זעהן, אז די דייטשע אקופאנטען זיינען ניט די, וואס ברייננען גליק.

די ערשטע זאך האבען זיי ענטוואפענט די מילין, איבערלאזענדיג א קלייגעם טייל אין זייער דינסט, אונטער דער אנפירונג פון די דייטשען; זיי האבען באגרעניצט דעם קאנטראל פון עסענוואראג אין נאנצען אין די הענט פון דער מילימערישער מאכט, קיין שום אר־בייט פאר דער שטאטישער באפעלקערונג ניט נעשאפען, קיין פאר־בינדונג מיט אנדערע שטעט ניט ערלויבט, און אין ווילנע נופא האבען זיי ערקלערט קריגס־צושטאנד. נאך 10 אזיינער אין אוועגט

דער ווילנער קאמיטעט פון „בונד" אין 1917.
זיצענדיג פון רעכטס צו לינקס. — שלמה קלייט, קאזשעוניק, מיכאלעוויטש, ניסן פופס און ציפקין.
שטעהענדיג — רעוועקא עפשטיין, ידידאוויטש, ווירא לעווין, אידעל פראנקפורט, עטעל טאביאש, און סאניא שאפירא.

האט זיך קיינער ניט נעטארט באווייזן אויף די נאסען; זיי האבען קאנפיסקירט אלע נעזעלשאפטליכע און מלוכה־נעביידעם, האבען ארויס־נעלייגט א שטרענגע צענזור אויפ'ן נאנצען עפענטליכען לעבען און האבען ארעסטירט און אוועקנעשיקט אין קאנצענטראציאנס לאגער אלע יונגעלייט, וועלכע זיינען נעווען פארדעכטיג אין דעזארטירען פון דער רוסישער ארמיי. אבער די רעאקציע פון דעם צארישען רע־זשים אין דער מלחמה צייט איז נעווען אזוי שטארק, אז אין פאר־גלייך מיט דעם, איז דער שטרייננער מילימערישער רעזשים פון די דייטשען נעווען פרייהייט פאר דער ווילנער באפעלקערונג און האט נעלאזען א בריים פלאץ פאר א נעזעלשאפטליכען לעבען.

באזונדערס איז נעווארען לעבעדיג אין דער ארבייטער באוועגונג. די דייטשען האבען ערלויבט צו ארבייטען לענאל. וועלענדיג באווייזען זייער נוטסקייט, האבען די דייטשען אפנענעבען צו דעם צענטראל

ביורא פון די פראָפעסיאָנעלע פאראיינען. די נעבוידע פון אייזענבאן־קרייזעל, וואס האָט נעהערט צו דער רוסישער רעגירונג. קיין עסקָנישע ארבייט האָבען די פראָפעסיאָנעלע פאראיינען ניט נעהאט, האָבען זיי זיך אָפגענעבען אויסשליסליך מיט הילף פאר די ארבייטער. צו דעם צוועק זיינען נעגרינדעט נעווארען שפייז סיכען און קאָאָפעראטיוון.

די מענליכקייטען דערצו זיינען נענומען נעווארען אויף פאָלנענדען אופן: די דייטשע מאכט האָט ראציאָנירט דעם נאָנצען ערנערונגס סיסטעם. זי האָט ארויסגענעבען יעדען מענשען א נעוויסע פאָרציע ברויט און אנדערע שפייזען. די פאָרציעס וואָס יעדער מענש האָט באקומען זיינען נעווען שפייזיג צום לעבען און צופיל צום שטאַרבען, און דער הונגער האָט טאקע נענומען שפאנען מיט פעסטע טריט. פון די קליינע פאָרציעס פלעגען נאָך די דייטשע בעאמטע ארַאָפ'גנב'ענען און דאָס אוועקשיקען אין זייערע היימען. אזוי, אז צו יעדער פערזאָן איז כמעט ווי נאָר נישט דערנאנגען. די ארבייטער פארטייען האָבען זיך דערשלאָגען צו באקומען זייערע טיילען ווי א נאנצער קאָלעקטיוו און צוטיילען דאָס צו די ארבייטער אויף אן ארענטליכען אופן און דורכדעם זיינען די ארבייטער ניט אריינגעפאלען אין דעם ים פון שנאָרריי און האָבען נעקאָנט אָנהאלטען זייער אָנזעהן, אויסלעבענדיג זיך אין די אינענע קרייזען. צו דעם צוועק אויך האָבען די ארבייטער נעגרינדעט זייערע אייגענע שפייז־קיכען.

איין קיך איז נעגרינדעט נעווארען אין דער נעבוידע פון אייזענבאן־קרייזעל, וואס האָט נעהערט צו די פראָפעסיאָנעלע פאראיינען. אזוי ווי דער אייזענבאן־קרייזעל נעפינט זיך אין לוסשעסק, לעבען נעאָרגיעווקע פראָספעקט, וואו עס וואוינען מערסטענס קריס־טען, האָבען די אידישע ארבייטער נעגרינדעט א צווייטע קיך אויף זאוואלנע נאס.

אין דער קיך האָבען טויזענטער ארבייטער פאמיליעס באקומען זייערע מיטאנען. כ'זאָנ: מיטאָנען, וויל אויף מער ווי א מיטאָג איז ניט נעווען. כאָטש אין אָנפאנג פון דער אקופאציע האָט מען אָנגעהויבען נעבען וועטשערע, וואס איז באשטאנען פון א גלאָז טיי מיט א שטיקל טרוקען ברויט, האָט מען אָבער שפעטער דאָס אָפנעשטעלט, ווייל ס'איז קיין מענליכקייט ניט נעווען דאָס אָנצוהאלטען. דאָס נעקענט האָט מען באקומען פאר א קליינער סומע, און די וואָס האָבען ניט נעהאט די סומע, האָבען דאָס באקומען אומזיסט.

די קאָנסטרוקציע פון די פראָפעסיאָנעלע פאראיינען איז נעווען אן אינטערנאציאָנאלע. די קריסטליכע און אידישע פראָפעסיאָנעלע

פאראיינען פלענען אויף נעמיינזאמע פארזאמלונגען אויסקלייבען די אנפירענדע קערפערשאפט, אבער אזוי ווי די קריסטליכע ארבייטער האבען געוואוינט מערסטענס אין אן אנדער טייל פון שטאט, און, דער עיקר, וואס די שפראכען האבען זיי צוטיילט, זיינען אלע אידישע פראפעסיאנעלע פאראיינען געווען ארגאניזירט אין א באזונדערער סעקציע, אונטער דעם נאמען: „קולטור סעקציע ביי די פראפעסיאנעלע פאראיינען".

„די קולטור סעקציע" האט פאקטיש אננעפירט מיט דער נאנצער הילף־ארבעט אויף דער אידישער ארבייטער נאס. פון איהר איז אויך געגרינדעט געוואארען דער קאנסום קאאפעראטיוו, מיט אן אייגענער בעקערייי.

וואס לייגער עס האט געדויערט די דייטשע אקופאציע, אלץ

פרעזידיום פון קולטורעלע סעקציע ביי די פראפעסיאנעלע פארבייגען אין ווילנע, 1918. פון רעכטס צו לינקס: פופס, רעוועקא עפשטיין, חיים וואלח, ב. מיכאלעוויטש, ווייסע לעווין, שלמה קליוס און ציפקין.

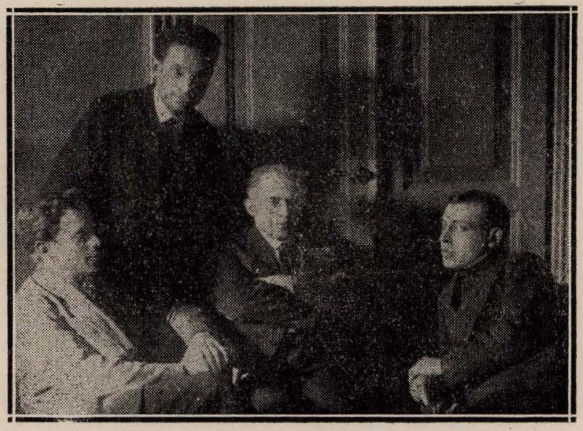
גרעסער איז געוואארען דער הונגער. די קרעכצען פון די הונגעריגע זיינען אזש דערנאנגען קיין אמעריקע, און אמעריקע האט זיך אפגערופען.

אבער אזוי ווי די דייטשען האבען אלץ צענטראליזירט, זיינען די הילפס־פאנדען אויך דורכגענאנגען דורך דייטשלאנד. די ערשטע וואס זיינען נעקומען מיט הילפס־פאנדען זיינען געווען די פארטרעטער פון בערלינער הילפס־פאראיין. די הילף איז נעקומען צו דער ווילנער צדקה־גדולה. די לעצטע האט איינגעלאדען פארטרעטער פון אלע אידישע ארגאניזאציעס, וועלכע פארנעמען זיך מיט שטיצע, צוויישען זיי אויך די אידישע קולטור סעקציע ביי די פראפעסיאנעלע פאראיינען. דער שרייבער פון די שורות איז נעשיקט נעוואארען אלס א פארטרעטער אחין.

אויף די פארזאמלונגען פון דער אידישער קולטור סעקציע האט

מען געזומען ריידען אז מיר ווערען בא'עולה'ט ביים פאנאנדער־טיילען די שטיצע, און ס'איז באשלאסען געווארען צו פאדערען מעהרער. כדי די פארטרעטערשאפט זאל האבען א גרעסערען כוח אין דער פאדערונג, איז באשלאסען געווארען צו שיקען א טיילנויט־בא־דערפטיגע ארבייטער אויף דער זיצונג פון דער צדקה־גדולה.

גראד אויף יענער זיצונג איז געקומען פון בערלין דר. האנטקע, א באוואסטער ציוניסט און דער פארטרעטער פון בערלינער הילפס־פראיין. די דייטשע אידען זיינען געווען ניט ווייניג פאטריאטיש און האבען געוואלט זעהן דעם ערפאלג פון די דייטשען. זיי האבען געוואלט מאכען דעם אינדרוק אז די אידישע באפעלקערונג איז

ארבייטער־פארשטעהער אין צענט. קאמיטעט פון די ווילנער צדקה־אינסטיטוציעס, 1918. — פון רעכטס צו לינקס: קאזשעווניק, ב. מיכאלעוויטש, שלמה קלייט און ניסן פופס.

צופריעדען מיט'ן אומבייט פון רוסישען קאזאק אויף דעם דייטש, און ווען האנטקע האט דערהערט די רייד פון די ארבייטער, האט דאס איהם ווייט ניט געשמעקט. די צדקה־גדולה האט דאן געזומען זוכען מיטלען ווי אזוי צו פארשטארקען איהר פרעסטיזש. צו דעם צוועק האט זי באשלאסען צו פארופען אן אלגעמיינע פארזאמלונג פון דער אידישער באפעלקערונג אין ווילנע. מען דארף ווייסען, אז פאר דער צדקה־גדולה איז דאס געווען א גרויסע רעפארם, פונקט ווי רופען א פארזאמלונג פון „פאלק".

אזא פארזאמלונג איז נערופען געווארען אין קריינגעל'ס זאל, לעבען ווילנער נאס. דארטען האבען די פארשטייער פון דער צדקה־

גדולה דערהערט צום ערשטען מאל די פאדערונג פון די ארבייטער: אז זי דארף זיך פאנאנדערלאזען, און אנשטאט איהר, דארף וועלען איינגערופען א דעמאקראטיש געוועהלטע קהילה.

די פאדערונג איז ניט נאכגענעבען געווארען, אבער איין רעפארם איז געמאכט געווארען: אנשטאט די איינגע גרופע פון דער אלטער צדקה־גדולה, איז געשאפען געווארען א צענטראלע קערפער־שאפט פון אלע ארגאניזאציעס אין ווילנע, מיט א בריייטערער פארטרעטערשאפט.

פון די אידישע ארבייטער זיינען דארטען געווען: דער בא־וואוסטער בונדיסט, ביינים מיכאלעוויטש, איליא סאפיר, ניסן פופס און דער שרייבער פון די שורות. דורך דער דעלענאציע האט זיך איינגעגעבען צו באקומען מעהרער שטיצע און, א דאנק דעם, האט זיך געשאפען נאך צווויי ארבייטער שפיזי־קיבען, איינע ביי דעם פאראיין פון האנדעלס־אנגעשטעלטע, אויף בריייטער גאס, און אן אוועניט־קיך ביי דעם שניידער פאראיין, אויף זאוואלנע גאס.

כמעט אין יענער צייט איז אויך געעפענט געווארען פון דער ארגאניזירטער אידישער ארבייטערשאפט א קינדער־הויס, אויף אס־טראברם, וואו מען האט געלערענט מיט די קינדער און זיי גע־געבען א גאנצען טאג עסען.

אין זומער פון 1917 האט די דייטשע מאכט גענגעבען דער אידישער צענטראלע פון די צדקה־אינסטיטוציעס אן ערלויבעניש ארויסצופיהרען אידישע פאמיליעס אין די דערפער.

אין דארף, און אפילו אין די שטעטלעך ארום די דערפער, איז די לאגע געווען א סך בעסער ווי אין שטאט מיט דעם, וואס זיי האבען געהאט מעהר עסען. כאטש די דייטשען האבען געהאט די פולע קאנטראל אויף אלץ, וואס נעהערט דעם פארמער און זיי האבען פון איהם די מעהרסטע פראדוקטען צוגענומען, האט דער מענש פון דארף דאך געהאט פאר זיך מעהר ווי דער שטאטישער, און ביים שטאטישען מענש איז געווען א טרוים צו זיין אין דארף.

די צענטראלע האט אויסגענוצט די ערלויבעניש (קענטיג אז די דייטשען האבען זיך גענומען שרעקען, אז דער הונגער זאל ניט ברייגען קיין עפידעמיעס, האבען זיי געוואלט שיטערער מאכען די שטאט), האבען צונויפגעקליבען א גרויסע משפחות און זיי פאנאנדערגעפיהרט אין די דערפער. די דייטשען האבען א חוץ דער ערלויבעניש אויך געגעבען א פרייען צוג זיי צו פיהרען.

א פארטרעטערשאפט פון דער צענטראלע — קלעבאנא און דער שרייבער פון די שורות — האט געהאט די אויפגאבע איבערצופיהרען די פאמיליעס אין די דערפער.

אוועגט צייט זיינען מיר זיך צונויפגעקומען אויפ'ן וואקזאל, וואו מיר האבען געדארפט איבערנאכט פאהרען אין פאנעוועזש, און דאר־טען האט מען אונז געדארפט צושפרייטען איבער דערפער. שפעט ביינאכט, ווען אונזער באהן האט זיך אפגעשטעלט אויף א קליינער סטאנציע, איז דארטען ארויפגעקומען א דייטשער אפיצער מיט א

דער קאמיטעט, וועלכער האט געהאט די אויפגאבע איבערצופירען ווילנער פאמיליעס אין די דערפער. דער צווייטער פון רעכטס צו לינקס — שלמה קלייט; דער 4טער — אינזש. אברהם קלעבאנאוו.

קליינעם אטריאד סאלדאטען און פארלאנגט פון אונז מיר זאלען איהם געבען אלע מענער פון דעם צוג אויף ארבייט. אז מיר האבען איהם געוויזען אונזער פאפיר ווער מיר זיינען און ערקלערט, אז עס איז ניט מעגליך צוצוגעמען די מענער פון זייערע פאמיליעס, האט ער דאס ניט אנערקענט. ער האט דערקלערט, אז ער איז באאויפטראגט געווארען צוצושטעלען מענער אויף צוואנג ארבייט. און אזוי ווי

ער האָט ניט פון וואַנען צו נעמען, מוז ער נעמען פון אונזער צוג, צוזאַגענדיג אז ער וועט זיי אין עטליכע טעג ארום אפשיקען צו זייערע פאַמיליעס.

אז די מענער זיינען ארויסגעטריבען געוואָרען פון די וואַגאָנען, זיינען מיט זיי אויך ארויס די וויבער מיט די קינדער, דערקלערענדיג אז זיי וועלען אויך מיטגיין. עס האָט געשיינט אז דער גאנצער פלאַן פון איבערוואנדערונג איז צורונען, אָבער די לעצטע מינוט, וען דער באַהן האָט זיך געגומען ריהרען, האָבען די מענער געכאפט די קינדער, זיי אריינגעוואַרפען דורך די פענסטער אין די וואַגאָנעס און זיי אַליין מיט די וויבער זיינען אריינגעשפרונגען דורך די טירען אין די וואַגאָנעס. די באַהן איז צוועק איבערלאָזענדיג דעם אָפיצער מיט די סאָלדאַטען. די זאך איז געטאָן געוואָרן אזוי ספאָנטאַן, מיט אזוי פיל אינערליכען מוט, אז קיינער פון אונז האָט דאָס ניט געקענט באגרייפען. קענטיג אז דער אָפיצער אַליין האָט זיך אויך ניט געקענט פאַנאַנדערקלייבען אין דעם און ער איז געבליבען ווי פארגלייווערט. מיר זיינען אבער אנטלאָפען.

גאַנץ פריה זיינען מיר אָנגעקומען אין פאָנעווועש. אויפ'ן באַהן האָבען געוואַרט אויף אונז דער קאָמענדאַנט פון שטאָט, א סך פוי־ערים מיט פוהרען, וואָס די דאָרטיגע מאכט האָט מאַבילייזירט פאר אונז, און א גרויסער טייל פון דער אידישער באַפעלקערונג.

מיר האָבען באלד צוטיילט די גרופע אין קלענערע פארטיעס און פאַנאַנדערגעפיהרט זיי אין די דערפער.

אין די דערפער האָבען אונז די דייטשען געפענגט און אוועק־געגעבען די הייזער פון די פריצים, וואָס זיינען געווען אָנטלאָפען אין רוסלאַנד, אויך זייערע געריטענער און שטיקער ערד צו בעאַרבייטען.

נאָך דער איבערגעלעבטער הונגער־צייט אין שטאָט איז דער דאָרף מיט די פרישע גרינס געווען אַן אמת'ער גן־עדן און, מיין פערוענ־ליכע איבערצייגונג איז, אז וען מיר אידען וואַלטען ניט געווען א שטאָטישער עלעמענט און געהאט א נייגונג צו ערד ארבייט, וואָלטען א סך פון די פאַמיליעס — אויב ניט נאַנצען — געקענט אויסנוצען יעמאַלט די לאַגע און בלייבען אויפ'ן דאָרף. וואַרים די ערד וואָס זיי האָבען געהאט, האָט באַלאַנגט צו די פריצים, און פויערים האָבען דאָס נאָך דער רעוואָלוציע צוגענומען.

סוף זומער האָבען מיר א סך פון די איבערגעוואַנדערטע שוין געזעהן צוריק אין ווילנע. די סיבה: עס האָט זיי געצויגען צום שטאָטישען לעבען...

ס'איז כדאי צו באצייכענען, אז ניט קוקענדיג אויף דעם שטרייך־גען מיליטעריישען רעזשים, האָבען די ארבייטער געפיהרט א קאמף מיט דער דייטשער מאכט פאר זייערע פאָדערונגען.

אין יענער צייט איז די הויפט־פאדערונג געווען — עסען. און אז די דייטשען האבען געגומען פארקלענער־ען די פארציעס עסען, האט די צענטראלע ביורא פון די פראפעסיאנעלע פאראיינען ארגא־ניזירט א דעמאנסטראציע פון פרויען אויף דעם לוקישקער מארק אנטקעגען דעם קאמענדאנט. דאס איז געווען די גרעסטע דעמאנ־טראציע בעת דער אקופאציע. און כאטש עס זיינען ארויס בא־וואפענטע סאלדאטען און געדראהט צו שיסען, האט אבער די דע־מאנסטראציע געהאט דעם ערווארטעטען ערפאלג: מען האט די פאר־ציעס עסען פארגרעסערט.

מען דארף געדינקען, אז נאנץ ווילנע איז דעמאלט געווען א

פארוואלטונג פון אידישען ארבייטער קונסט פאראיין, ווילנע, 1918.
ערשטע רייהע זיצען, פון רעכטס צו לינקס: מאזור, שור, מיכאלעוויטש, ציפקין.
צווייטע רייהע, שטעהענדיג: פאטערזאן, דוד רויכעל, רבקה עפשטיין, קאזשעווניק, קליוט, פופס, סאניא שאפירא, יוסף לעווין (דער לעצטער).

קאנצענטראציאנס־לאגער און די באפעלקערונג איז געווען ווי ארעס־טאנטען, מיט וועלכע די דייטשען האבען אלץ געקענט טאן.

ניט קוקענדיג אויף דעם גרויסען הונגער וואס ווילנע האט דעמאלט נעליטען, און די גרויסע ענערגיע וואס מען האט גע־דארפט אפנעבען כדי כאטש אביסעל צו פארלייכטערען דעם הונ־גער, האבען אבער די אידישע ארבייטער דעמאלט ניט פארפעהלט קיין קולטור־ארבייט. יעדע לעגאלע מעגליכקייט איז אויסגענוצט ג־ווארען צו פיהרען א קולטור־טעטיגקייט. עס האט זיך ווידער ג־עפענט די אוונט שול, וואו דערוואקסענע פלענען קריגען עלעמענ־טארע בילדונג; אויך א פאלקס־אוניווערזיטעט און דער אידישער ארבייטער קונסט פאראיין. דער לעצטער האט געהאט זיין לאקאל אויף אלעקסאנדער בולווער, אין דער געבוידע פון קאהאנ'ס גימנאזיע. דארטען איז אויך געווען דער פאלקס־אוניווערזיטעט. די ביידע

אינסטיטוציעס האָבען פּאַרנומען א וויכטיגען טייל אין דעם אַר־
בייטער לעבען. דער לאָקאל פון קונסט פּאַראיין פּלעגט זיין די
היים פון די אידישע ארבייטער אין יענער צייט, וועו ביי זיך אין
שטוב איז געווען אונמעגליך צו זיין, ווייל ס'איז ניט געווען קיין
באהייצונג און קיין ליכט. דער ארבייטער קונסט פּאַראיין פּלעגט
דינען אלס צענטער פון פּיזישען און גייסטיגען אָפּרוה. דער קונסט
פּאַראיין האָט פּאַרמאָגט א שהנעם כאָר, וואס פּלעגט אויסנעמען
אויף קאָנצערטען, פון דעם קונסט פּאַראיין האָבען זיך ענטוויקעלט
די ארטיסטען וואס זיינען באוואוסט געוואָרען אלס די „ווילנער
טרופּע".

עס איז אויך נעמאכט געוואָרען א פּרואוו צו לענאליזירען זיך
פּאָליטיש. צו דעם צווועק האָט דער „בונד" געבעטען ערלויבניש
צו עפענען א פּאָליטישען קלוב. די פּאָליציי האָט אָנגעפּרעגט ביי
הינדענבורג'ען, וועלכער איז געווען דער הויפּט־קאָמאַנדיר פון מזרח־
פּראָנט. האָט ער געענטפּערט: אזוי ווי ער האָט דורכגעקוקט
אלע פּאָליטישע פּארטייען, וואס זיינען געווען אין רוסלאַנד, און אזוי
ווי אזא פּאָליטישע פּארטי ווי דער „בונד" איז אין רוסלאַנד קיין־
מאל ניט געווען, קען ער דעם „בונד" דאָס ניט ערלויבען. נאָר
פונקט ווי הינדענבורג האָט נעביך ניט געוואוסט אז דער „בונד"
איז יא געווען אין רוסלאַנד, אזוי האָט ער ניט געוואוסט אז די נאנצע
ארבייט, סיי אויפ'ן פּראָפּעסיאָנעלען און סיי אויפ'ן קולטורעלען גע־
ביט, איז געווען אָנגעפּיהרט פּאקטיש פון „בונד". א חוץ דעם,
האָט דער „בונד" ארויסגעלאָזען פּראָקלאַמאַציעס, געפּאָדערט ניט צו
געהן אויף צוואנג ארבייט, וואס די דייטשען האָבען געוואָלט נע־
מען די נאנצע ווילנער באָפּעלקערונג. און טאקע א דאנק דעם האָבען
זיי צוריקגעצויגען די פּאַראָדנונג און ניט געצוואונגען אלעמען
צו גהן, ווי זיי האָבען עס געפּלאַנעוועט, נאָר גענומען בלויז א טייל,
וועמעס לעבענס עס זיינען געבליבען אין די וועלדער און פּעלדער.

וועו די דייטשען האָבען זיך באפּעסטיגט אין ווילנע, האָבען זיי
ערלויבט ארויסצוגעבען א אידישע צייטונג, וועלכע איז ארוים טעג־
ליך אונטער דער רעדאקציע פון דר. אלשוואנגער, זלמן רייזען און דן
קאָפּלאַנאָוויטש. די צייטונג האָט נעמוזט זיין פּראָ־דייטשלאַנד און
איז געווען אונטער א שטרייננער צענזור, האָט ניט געטאָרט שרייבען
וועגען קיין זאך וואס שמעקט קעגען די דייטשען, איז אָבער דאָך געווען
א נוץ פאר דער אידישער באָפּעלקערונג. אז די אידישע ארבייטער
האָבען דאן אויך פּאַרלאַנגט ערלויבעניש פאר זייערער א צייטונג, איז
דער פּאַרלאַנג אנטזאנט געוואָרען.

מיט'ן אָנקומען פון דער רוסישער רעוואלוציע האָט כמעט
נאנץ ווילנע געוואָלט איינס: די רוסען זאָלען ארויסטרייבען די

דייטשען פון ווילנע. וועז קערענסקי האָט אנגעהויבען זיין אָפּענ־סיווע, האָט א גרויסער טייל פון דער ווילנער באפעלקערונג — און דער ארבייטער טייל אינגאנצען — צוגעקוקט מיט פרייד ווי די דיי־טשען פאקען זיך. עס זיינען געווען מאָמענטען וועז מען האָט ניט געשלאָפען קיין נעכט, וואַרטענדיג אויף די רוסען, אָבער ס'איז געווען אומזיסט דער וואַרטען. די דייטשען זיינען געבליבען. דאָך האָט זיך אָנגעהויבען א לעבעדיגקייט. יעדע נאציאנאליטעט און פּארטיי האָט זיך געמוסען פעסטער אָרגאניזירען און יעדערע פון זיי האָט געהאָט באזונדערע חשבונות. אפילו אין די סאָציאליסטישע רייהען איז קיין איינהייטליכע מיינונג ניט געווען. עס זיינען זיך צונויפ־געקומען אויף קאָנפערענצען די סאָציאליסטישע פּארטייען פון ווילי־נע: פ. פ. ס., ליטווישע, ווייס־רוסישע, „בונד". די אָריענטאציעס זיינען געווען: פ. פ. ס. — אז ווילנע דארף געהערען צו פוילען; ליטווינער — צו ליטע; ווייס־רוסען — צו ווייס־רוסלאנד; דער „בונד" — אז ווילנע דארף געהערען צו רוסלאנד און פון די קאָנ־פערענצען האָט זיך קיין זאך ניט אויסגעלאָזען.

בעת די בריסקער שלום־אונטערהאנדלונגען זיינען אָנגענאנגען, איז געקומען גענערעל האָפמאן קיין ווילנע, ער האָט צונויפגעשלעפט א פאָר הונדערט ליטווישע פויערים — דער עיקר גלחים — האָט זיי א נאָמען געגעבען „צוזאמענפאהר פון ליטווישען פאָלק", און דאר־טען אָנגענומען א רעזאָלוציע, אז ליטע וויל זיין זעלבסטשטענדיג אונ־טער דעם פראָטעקטאָראט פון דייטשלאנד. מיט אזא רעזאָלוציע האָבען די דייטשען געוואלט באווייזען אין בריסק, אז רוסלאנד מוז זיך אָפּזאָגען פון ליטע. דאָס האָט נעטריבען אלע פּארטייען צור־נייפצורופען א גרויסען מיטינג וועגען דער פראגע. אזא מיטינג איז פאָרגעקומען און אלע רעדנער האָבען זיך אויסגעזאָגט קעגען אזא מין אוועזפאציע פון די דייטשען. דאָס האָט אָבער שפעטער ניט געשטערט די בירגערליכע פּארטייען — אויך די אידישע — אריינצוטרעטען אין דער באוואוסטער ליטווישער טאריבע, וואָס האָט זיך ערקלערט פאר דער רעגירונג פון ליטע.

נאָכ'ן אויסברוך פון דער דייטשער רעוואָלוציע איז אויך אין ווילנע געגרינדעט געווארען א סאָלדאטען־ראָט, וואס האָט איבער־געמוסען די מאכט. אָבער די דייטשע בעאמטע האָבען זיך ווייניג געביטען בנוגע דער באפעלקערונג. ביז דער לעצטער מינוט האָבען זיי ניט פארפעהלט אויפצומאָנען די „קאָפּ־שטייער" פון דער בא־פעלקערונג, וואס יעדער וואָס האָט נאר עפעס פארדינט האָט געארפט צאָהלען. אויך די ארבייטער האָבען זיך פעסטער אָרגאניזירט און דאָס גאנצע געזעלשאפטליכע לעבען איז געווארען אינטערעסאנטער. אלע אידישע פּארטייען האָבען זיך געמוסען גרייטען צו וואהלען

פאר דער ערשטער דעמאקראטיש־געווערלטער קהילה. עס האט זיך גלייך נעבילדעט אן ארבייטער־ראט, און דער ארבייטער־ראט האט שוין נעשטעלט פאדערונגען צו די דייטשען. די ערשטע פאדערונג איז געווען ארויסלאזען די פאליטישע ארעסטירטע פון די טורמעס. און נאכדעם ווי עס איז שוועך א מאנאט און די ארעסטירטע זיינען ניט באפרייט געווארען, האט דער ארבייטער־ראט גע־פרואווט עס אליין טאן.

געווען איז דאס דעם ערשטען אוועגט פון ווייגאכטען (קריסט־מעס). א קאמיסיע פון ארבייטער־ראט איז אוועק אויף דער עלעק־טרישער סטאנציע, אפגעשטעלט די עלעקטרי און שווק אין לוקיש־קער טורמע. מיט דער הילף פון דייטשע סאלדאטען, וועלכע זיינען געווען סאציאליסטען, האט די קאמיסיע פארנומען די טורמע. אזוי גיך ווי מיר האבען געהאט די טורמע, האט די סטאנציע, לויט אונ־זער באפעהל, געמומען ארבייטען און די קאמיסיע האט אנגעהויבען צו באפרייען די ארעסטירטע. איינער פון דער קאמיסיע איז געווען דער שרייבער פון די שורות. וועו מיר האבען דורכגעקוקט די ביכער פון די ארעסטאנטען און ארויסגעפיהרט זיי אין קאנצעלא־ריע פון טורמע, האבען מיר זיך אנגעשטויסען אן א גרופע פון 15 מענשען, וועלכע זיינען געווען פאר'משפט צום טויט פאר מארד. די ארעסטירטע האבען ערקלערט, אז זיי האבען נאר געמאכט אן אויפ־שטאנד אין א דארף געגען די דייטשען און דערפאר הייסען זיי ביי די דייטשען מערדער. ביי אונז איז טאקע געווען א פראגע, צי זיי זיינען ניט פשוט'ע מערדער. דאך האבען מיר זיי באפרייט. נאך איצט זעה איך זייערע אויגען פול מיט דאנקבארקייט צו אונז.

די קאמיסיע האט זיך אויך אינגעשטעלט צו באפרייען א פארדעכטיגען פאליאק. וועו איך האב איהם געפרעגט, צו וועלכער פארטיי געהערט ער, האט ער מיר געענטפערט, אז צוערשט איז ער א פאליאק. איך בין וועיט ניט זיכער, צי איז ער ניט געווען צווישען די, וואס האבען געמאכט דעם ערשטען פאגראם אין ווילנע. דארף מיר פארדריסען, וואס איך בין געווען פאר זיין באפרייאונג?...

נאך לאנג פאר דער דייטשער רעוואלוציע האט די דייטשע מאכט געמומען שפירען די אומצופרידענהייט מצד די ווילנער ארבייטער מיט איהר און זי האט זיך געמומען צו רעפרעסיעס. דעם ערשטען קרבן האט זי אויסגעקליבען ב. מיכאלעוויטש'ן, וועלכער איז באמת געווען דער קאפ פון דער נאצער ארגאניזירטער ארבייטערשאפט אין ווילנע.

ב. מיכאלעוויטש, וועמען ווילנע האט געקענט אונטער זיין אמת'ן נאמען, יוסף איזביצקי, איז געווען דער, וואס האט אנגעפיהר און אויפ־געהאלטען די נאצע באוועגונג אין ווילנע, און די דייטשען האבען גע־גלויבט, אז וועו זיי נעמען איהם צו, מאכען זיי טויט די באוועגונג.

א באפעהל איז ארויסגעגעבען געווארען צו ארעסטירען מיכא־לעוויטש'ן און פארשיקען איהם אין א קאָנצענטראציאָנס לאגער. עס האָט זיך איהם אָבער אייגנגעגעבען אויסצובאהאלטען זיך און אין א קורצער צייט ארום האָט מען ג'פועל'ט, אז מען זאָל איהם פאר־בייטען דעם לאגער אויף ארויסשיקען קיין קרוין־פוילען. מען האָט איהם ארויסגעשיקט אין ווארשע, וואו ער איז ניט ווייניקער נוצ־ליך געווען דער דארטיקער באוועגונג.

נאָכ'ן בריסקער שלום האָט ווילנע באקומען אביסעל אן אנדער

אייגער פון די קאָמיטעטען פון ס. ד. „בונד" אין ווילנע.
ערשטע רייהע, זיצענדיג, פון רעכטס צו לינקס: אינזש. קאָון (יעצט אין קאָנאָדע), א. ליטוואָק, אָננא ראָזענטאָל, י. זשעלעזני. קאָוו.
צווייטע רייהע: ל. ווייגשטיין, ר. עפשטיין, י. ארָאָנאָוויטש, נאָוויק, אבעליאָוויטש.

אויסזעהן מיט דעם, וואס עס געווארען מעגליכער זיך צו באוועגען, כאָטש אויף זעהר א באָגרעניצטען אופן.

זינט די דייטשען זיינען אריין איז ווילנע געווען אזוי ווי א באָלאָגערטע פעסטונג, צוליב דעם וואס דער פראָנט איז געווען נאָהענט צום שטאָט און ס'איז קיינעם ניט געווען ערלויבט ארויסצו־פאָהרען אדער אריינצופאָהרען אין שטאָט, אפילו קיין בריוו פארקער איז ניט ערלויבט געווען.

לויט דעם אָפמאָך אין בריסק איז געווארען ערלויבט פון ווילנע זיך אומצוקאָהרען קיין רוסלאנד. די דייטשען האָבען געגעבען ערָאָפלאנען פאר די, וואס האָבען געוואָלט פאָהרען. א סך מענשען האָבען אויסגענוצט די לאגע און זיינען אוועק אין רוסלאנד. עס האָבען אויך נעמען אָנקומען די רוסישע סאָלדאָטען פון די דייטשע

געפאנגען־לאגערן און אויך יחידים פון רוסלאנד. אזוי האבען זיך ענומען בייטען מענשען, א זאך וואס איז די גאנצע צייט ניט געווען.

ס'געדייגט זיך אן עפיזאד: צווישען די דורכפאהרער איז דעמאלט געקומען קיין ווילנע מאלינאווסקי, דער פארזיצער פון דער ס. ד. פראקציע אין דומע, א באוואוסטער באלשעוויק, וואס איז געווען א פראוואקאטאר. ער איז געפאהרען אין רוסלאנד צום משפט פון די באלשעוויקעם, וועו זיי זיינען שוין געווען ביי דער מאכט. נאך זיין קומען אין מאסקווע איז געווען א מעלדונג, אז מען האט איהם דערשאסען. דעמאלט, אין ווילנע, האבען מיר זיך געפרעגט: וואס לויגט איהם צו פאהרען געשאסען צו ווערען? און צי איז ניט די גאנצע מעשה, ווי מען האט פארדעכטיגט, געווען לענין'ס איינפאל, אז ער זאל דינען אין פאליציי אכראנע, און איצט פאהרט ער ווי א געטרייער דינער פון לענין'ען צו זיך אהיים?

צווישען די ניי־אנגעקומענע פון רוסלאנד איז אויך געווען מאקס ווינרייך, וועלכער האט א סך בייגעשטייערט דער באווענונג. אין די לעצטע טעג פון דייטשער אקופאציע האט זיך איינגעגעבען ארוים־צולאזען א בונדישע צייטונג, וואו ווינרייך איז געווען דער רעדאקטאר.

נאך אין מיטען פון דער אקופאציע זיינען געווען א סך אידישע ארבייטער, וואס האבען געארבייט אויף די באהנען פאר די דיי־טשען. וועו ס'איז אויסגעבראכען די דייטשע רעוואלוציע און די דייטשען האבען זיך געמומען קלייבען אין וועג ארויין, זיינען די אידישע ארבייטער אויף די באהנען געווען די, וועלכע האבען מיטגעהאלפען די ליטווישע זיי צו פארנעמען. וועו ניט דער פאל, וואלט די ליט־ווישע מלוכה נאך א לאנג צייט ניט געהאט קיין באהנען. צוגעבענ־דיג אז דער איד ראזענבוים איז געווען דער וועלכער האט אנגעפיהרט מיט דער ליטווישער שלום־דעלעגאציע — 1919 — אין מאסקווע, און וועלכער האט שפעטער געזאגט, אז איהם איז געווען א סך לייכטער צו באקומען ווילנע פון די רוסען, ווי איינצוריידען די ליטווינער זיי זאלען עם נעמען . . . מוז מען זאגען, אז אין דעם בנין פון דער ליטווישער מלוכה האבען אידען א חלק. נאר וועו רעבענט זיך דאס היינטיקע צייט מיט דעם? . . .

נאך דריי יאהר אקופאציע זיינען די דייטשען אוועק פון ווילנע ווייט ניט אזוי יום־טוב'דיג ווי זיי זיינען נעקומען.

אבער, אויך נאכדעם איז פאר ווילנע קיין פרייד ניט געווען. עם האט זיך אנגעהויבען א סדרה פון בייטען די מאכט: פוילען, רוסען, ווידער פוילען, ליטווינער, „מיטל־ליטע" און ווייטער פוילען. יעדעם מאל נייע צרות, פאנראמען, הונגער, טורמע, נייע געזעלשאפט־ליכע טעטיגקייטען, אנדערע געשעהענישען... אן אונענדליכע קייט פון שוועריע איבערלעבונגען פאר דער אידישער באפעלקערונג אין ווילנע.

אנא ראזענטאל.

דער איצטיגער צושטאַנד פון דער אַרבייטער-באַוועגונג אין ווילנע

די ווילנער גרויסען זיך מיט רעכט מיט דעם הויכען קולטורעלען ניוואָ פון דער וועלנער אידישער באפעלקערונג: מיט דער נעץ אידיש-וועלטליכע שולען, מיט דער אויסגעצייכענטער אידיש-וועלטליכער גימנאזיע, מיט דעם ווייסענשאפטליכען אינסטיטוט, מיט די ביבליאָטעקען א. אז. וו., א. אז. וו. אָבער מיט דעם ווירטשאפטליכען מצב פון דער שטאָט ווילנע — און ספעציעל מיט דער עקאָנאמישער לאגע פון דער אידישער באפעלקערונג — האָבען זיי וויניג גרונט צו זיין שטאָלץ.

ווילנע איז קיינמאָל ניט נעווען קיין אינדוסטריעלער אָדער האנדעלס צענטער, דער גרעסטער טייל ארבייטער, באזונדערס אידישע, האָט שטענדיג געארבייט אין ווארשטאטען, קלענערע אָדער גרעסערע. ווילנע פאר דער וועלט-מלחמה האָט געהאט געצעהלטע גרעסערע פאבריקען, אין וועלכע עס האָבען געארבייט צו 100 און מעהר ארבייטער, דאָס זיינען געווען מעטאל, טאבאק, קאָנווערטען פאבריקען, מעכאנישע שוסטעריי פאבריקען, גארבעריייען, זאקען-פאבריקען און אנדערע, אָבער אויך אין די זעמשער און בערשטער ווארשטאטען, אין באקליידונג און שוסטער פאבען האָט מען ניט זעלטען געקענט טרעפען צו עטליכע צענדליג ארבייטער אין איין ווארשטאט.

די מלחמה האָט פון דעם אלעם געמאכט א תל. דער גרויסער רוסישער מארק איז פאר ווילנע געשלאָסען, צום אינערליכען פוילישען מארק האָט זי אויך א קליינעם צוטריט. ס'איז א שטאָט אָהן א הינטערלאנד, ווואו מען גיט זיך א ריהר שטויסט מען זיך אָן אויף א גרעניץ. די גרעניץ-בארירען פון דריי לענדער: ראטען-רוסלאנד, לעטלאנד און ליטע כאפען זי פעסט ארום און דראָהען זי צו דערשטיקען.

דער אויצינער בריטערער פרייער ארויסנאַנג איז אין דער ריכ-

טונג ביאליסטאק־וואַרשע. אָבער אין די ראָמאַנען איז די אינדוסטריע שטענדיג געשטאַנען העכער ווי אין ווילנע, און זי איז איצטער אויך ניט אימשטאַנד מיט זיי צו קאָנקורירען. דער דאָרף פון ווילנער גענט, וועלכער דארף פֿאַרשטעלען מיט זיך דעם אָפּזאַץ־מאַרק פֿאַר דער ווילנער פּראָדוקציע, איז מורא'דיק פֿאַראָרימט; דער באָדען איז א גאַנץ מאָגערער, דער ערד־באַזיץ פון די פּויערים א נישטיגער, און די טעכניק האָט זיך זינט דער וועלט־מלחמה כמעט ניט געהויבען.

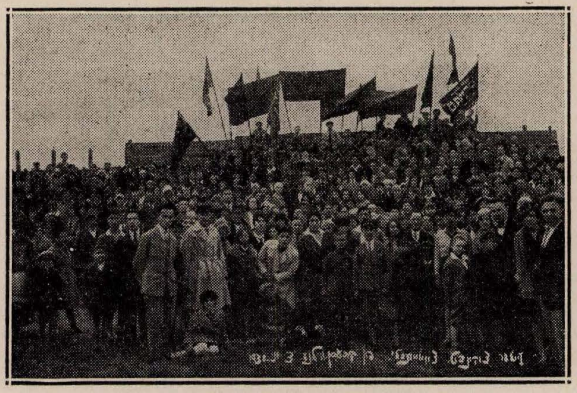
אמת, אז אין די האָניג־חדשים פון דער פּוילישער רעפובליק איז אין דער גרינדונגס־פֿאַרזאַמלונג אָנגענומען געוואָרען א באשלום צו פֿאַרצעלירען די גרויסע מאַנופֿאַקטורן און פֿאַרקויפען די ערד צו די פּויערים. ס'איז אָבער געבליבען אויפֿן פּאַפּיר, די פּריצים האָבען כסדר באָקומען הנחות; און די איינציגע, וועלכע האָבען פֿראָפּיטירט פון דער טיילווייזער פֿאַרצעלאַציע, זיינען געווען די העכערע מלחמה־אנטיילנעמער, וועלכע האָבען בעראַפט פֿאַלאָניזירען די גרויסע באזעצטע מיט וויים־רוסישע און ליטווישע פּויערים קרעסטן.

מען קען מיינען, אז ווילנע פֿראָפּיטירט פון איהר נאָהענטקייט צו די גרעניצען פון דרייַ מלוכות אלס טראָנזיט צענטער. און באמת אין די ציטטען פון פֿאַר דער וועלט־מלחמה, — אין די גליקליכע ציטטען פון פֿאַרהעלטניסמעסיגען פּרייַען אַריינפּיהר און ארויספיהר פון סחורות — האָבען די גרענעץ־שטעט פּראָספּערירט. איצטער האָט זיך די לאַגע ראַדיקאַל געענדערט. די האַנדלס פֿאַרבינדונגען צווישן ראָטן־רוסלאַנד און פּוילען זיינען נישטיגע; לעטלאַנד האָט כמעט ניט וואָס אַריינצופיהרען אָדער ארויספיהרען אין פּוילען, איהרע פֿאַרבינדונגען מיט אַנדערע לענדער געהען דורך ליטע. ליטע קאָן נאָך אלץ ניט שלום מאַכען מיט'ן פֿאַרלוסט פון ווילנע און האָט מיט פּוילען קיין שום מגע ומשא ניט. אפילו די קאַרעספּאָנדענץ פון פּוילען קיין ליטע און צוריק געהט דורך א פּרעמדע מלוכה; די רייזע פון ווילנע קיין קאָווענע, וועלכע האָט פריהער נעדויערט א פּאָר שעה, נעמט איצט אפֿ כמעט ניט ווייניגער צייט, ווי דער לופט־פֿאַרקעהר צווישען אייראָפּע און אמעריקע.

על כן פון וואַנען זשע לעבט די צווייַ מאָל הונדערט טויזענד־קעפּיגע באפעלקערונג פון ווילנע? ס'איז באמת א קשיא אויף וועלכער ס'איז ניט ליכט צו ענטפערען און פּאָדערט אן אויספּירליכע און גרינטליכע אָפּהאַנדלונג. מיר וועלען דאָ אָנווייזען נאָר אויף א פּאָר כאַראַקטעריסטישע שטריכען.

די אידישע אַרבייטער זיינען כמעט אויסשליסליך פֿאַרנומען אין האַנדווערקעריי און האַנדל. מען אַרבייט צו פּאָר מענשען אין א ווערשטאַט; אונטערנעמונגען, וועלכע פֿאַרנעמען צו עטליכע צענדליג ביז הונדערט אַרבייטער, קען מען אויסצהלען אויף די פינגער;

דאס זיינען א פאר פאבריקען פון פוטערוואר־אויסארבייטונג, ראדיא־אפאראטען, קאנסערוון און שיך; די אמאליגע בארימטע ווילנער פאבען, ווי שטריקערייַ, זעמשעריי, שניידעריי זיינען איינגעשרומפט געווארען און צוברעקעלט ביז נאר. די צאל מיסטערלעך אדער קומטארען, וואס ארבייטען אליין אדער מיט א פאר נעהילפען, וואקסען ווי שוואמען. אין די קאנטארען און קראמען ארבייט מען העכסטענס צו 5—2 אנגעשטעלטע. אין די קאמונאלע און מאנאפאליזירטע מלוכה אונטערנעמונגען, ווי עלעקטריע און גאז־פאבריקען, וואסער־לייטונג, טאבאק און שוועבעל־פאבריקען, בראנפען מאנאפאל, האבען די אידישע ארבעטער קיין צוטריט ניט. באזונדערס טראגיש איז די לאגע פון דער ארבעטער יוגענט. ווען א יוגענטליכער פארלאזט די שול, שטעלט זיך פאר איהם מיט דער גאנצער גרויזאמקייט די פראגע:

ערשטער „צוקונפט" צוזאמענפליה, ווילנע, 1931.

וואס טאן, פארוואס זיך נעמען? ווילנע פארמאגט נאר איין אייניגע פאך־שול, אנקומען אין א ווארשטאט איז זייער שווער, פאר'ן האנדווערקער איז דאס פארבונדען מיט פארגרעסערטע שטייערען און עס לוינט איהם ניט. און ווען דער יוגענטליכער האט שוין יא גענדיגט די פאך־שול, אדער זיין לערע ביי א מייסטער, וויים ער איצט ניט ווואו זיך אהינצוטאן. ניט קיין סך בעסער איז די לאגע פון דער אינטעליגענטער יוגענט: פון די אביטוריענטען פון די מיטעל־שולען און הויך־שולען. ס'איז א פיין צו קוקען אויף דער יוגענט פול מיט ענערגיע און לעבענסקראפט, וועלכע געפינט ניט ווואו אנצואוונדען איהרע כוחות.

די פוילישע אינטעליגענץ גיט זיך ווי עס איז אן עצה מיט די

צאהלרייכע קאמונאלע און מלוכה שטעלעם; די ארבייטסלאזיגקייט צווישען די פוילישע ארבייטער איז אויך נעמוג גרויס, די געזעלשאפטליכע ארבייטען, וועלכע ווערען ארגאניזירט דורך דער שטאטסארוואלטונג, זיינען א טראפען אין ים און ווערען דערצו נאך זעהר שלעכט באצאהלט.

אבער אפילו צו די קלאנעדיגע ארבייטען ווערען די אידישע ארבייטסלאזע אונטער פארשידענע תירוצים ניט צוגעלאזען, און זיי זיינען באמת אננעוויזען אויף הונגער־טויט. דאך זיינען פאלען פון דיעקטן הונגער־טויט א זעלטענע ערשיינונג אין ווילנע, און דאס ערקלערט זיך דערמיט, וואס די אידישע ארימקייט האט באווייזען זיך

י. זשעלעזניקאוו
אייניער פון די אקטיווסטע בונדיסטישע און ארבייטער טויער אין ווילנע.

צוצופאסען צו אזוינע לעבענסבאדינגונגען, וועלכע קומען אויס אין פלוג אונערטרעגליך פאר א מענשליכען עקזיסטענץ.

פון דער קורצער הקדמה דארף קלאהר ווערען, אז אין דער איצטינער ווילנע קענען ארבייטער ארגאניזאציעס, וואס דארפען אפשפיגלען דעם מאטעריעלען און געזעלשאפטליכען מהות פון דער ווילנער ארבייטערשאפט, — איהרע פראפעסיאנעלע פאראיינען און פאליטישע פארטייען — ניט פראסערירען.

דער „בונד" האט, ווי אין גאנץ פוילען, אויך אין ווילנע אינגעהאלטען זיין הענעמאניע אויף דער אידישער ארבייטער גאס. דער „בונד" איז טעטיג אויף אלע געביטען, וועלכע האבען א שייכות צו ארבייטער אינטערעסען. דער גרעסטער טייל פראפעסיאנעלע פאראיינען נעפינען זיך אונטער זיין איינפלוס. ער נעמט דעם אקטיווסטען אנטייל

אין דער אַנפיהרונג מיט די אידיש־וועלטליכע שולען, האָט א ספּאָרט־געזעלשאַפט, א יוגענט־אָרגאַניזאַציע, א סאָציאַליסטישע פרויען־אָרגאַניזאַציע, א סאָציאַליסטישען קינדער־פּאַרבאַנד, האָט זיינע פֿאַרשטייער אין דער קהילה, אין שטאָט־ראָט; אומעטום הערט זיך זיין מוטיגער און דרייסטער סאָציאַליסטישער וואָרט. אפילו די פּאַרבינסענסטע שונאים מוזען אנערקענען, אז אין די עפענטליך געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס איז דער „בונד" דער אייניגער אויסגעהאַלטענער פּאַרטיידיגער פון די אַרבייטער אינטערעסען — ניט נאָר אידישע, נאָר אין גרעסטען טייל אויך אַלגעמיינע.

א באַזונדער קאַפּיטעל אין דער ווילנער אָרגאַניזאַציע פון „בונד"

10-יאריגער יובילעי פון „צוקונפּט" אין ווילנע. — אין מיטען: ב. כהן, ווירגילי און י. זשעלעזניקאָוו.

— זיין שטאָלץ און האַפענונג — איז די יוגענט־אָרגאַניזאַציע „צוקונפּט". אין אַלע אָקציעס און אַרויסטרעטונגען פון דער אָרגאַניזאַציע איז זי די ערשטע אויפ'ן פּלאַץ, זי איז פול מיט רעוואָלוציאָנערער ענערגיע און דורכגעדרונגען מיט'ן אינטערנאַציאָנאַלען גייסט. זי רעאַגירט און נעמט נאָהענט צום הארצען אַלע וויכטיגע געשעהענישען פון דער אַרבייטער באוועגונג אויף דער גאַנצער וועלט. ס'איז געווען געגנג זי אָנצוקוקען אין די פּעברואַר טעג, וועו דער ווינער ספּאָרט־קלוב „מאַרגענשטערן", טיילט אויס אָנפיהרער פאר דעם קינדער־כישען פּאשיזם. זי האָט ממש געפּיבערט און גערעסען זיך מיט וואָס עס איז אונטערצוהאַלטען דעם בלוטיגען גראַנגל. די „צוקונפּט" האָט א כאָר, א דראַמאַטישע סעקציע, נעמט אן אָקטיוועו אָנטייל אין ספּאָרט־קלוב „מאַרגענשטערן", טיילט אויס אָנפירער פאר דעם קינדער־

פארבאנד „סקיף". „סקיף" באשטייט מעהרסטענטייל פון שול־קינדער אין עלטער פון 12־15 יאהר, דאס איז א נעמיש פון סקאוטיזם און נעזעלשאפטליך־פאליטישער אויפקלערונגס־ארבייט. ענדליך די פרויען־ארגאניזאציע „יאף". זי ארגאניזירט און פיהרט א פאליטיש־געזעל־שאפטליכע ארבייט צווישען די ארבייטענדינע פרויען, האלט אוים צווויי טאג־היימען פאר קינדער אין פארשול־עלטער, קינדער פון מוטערס, וועלכע זיינען פארנומען מיט ארבייט אויסער דער היים.

די איניציגע פארטי, מיט וועלכער דער „בונד" טרעפט זיך אויף דער אידישער ארבייטער גאס, איז די קאמוניסטישע. הגם דאס איז אן אינטערנאציאנאלע פארטי, איז אבער איר נאנצע אויפמערקזאם־קייט, לפחות אין ווילנע, נעווענדעט אויף דער אידישער גאס; איהר ארגאניזאציע איז א נישטיגע, נאר די סימפאטיעס, וועלכע זי האט

די קינדער פון טאג־היים פון „יאף" אויפ'ן נאמען פון א. ליטוואק, 1934.

צווישען דער אידישער באפעלקערונג זיינען פארהעלטנismעסיג גרע־סער ווי איהר ארגאניזאציע. דאס ערקלעהרט זיך, אויסער די אל־געמיינע סיבות, פאר ווילנע ספעציעל מיט דער נאהענטקייט פון ווילנע צו ראטען־רוסלאנד, די פארבונדענקייט מיט איהר פון דער ווילנער אידישער באפעלקערונג; ס'איז ניטא כמעט אין ווילנע קיין איין פאמיליע, וועלכע זאל ניט האבען איהרע פארשטעהער אין ראטען־רוסלאנד. די אויסזיכטען אויף עמיגראציע אין רוסלאנד שפילען דער־ביי אויך ניט קיין קלייגע ראלע. די באציהונגען צווישען „בונד" און די קאמוניסטען זיינען די זעלבינע ווי אין נאנץ פוילען. די קאמו־ניסטען באמיהען זיך מיט אלע מיטלען אראפצוריסען די בונדישע

אַרגאַניזאַציע, שטערען איהרע פּאַזיציאָנען, שפּאַלטען די פּאַראיינען און לאָזען אין גאַנג די אַלע גוט־באַקאַנטע מיטלען, וועלכע זיי וועלען אַן אין קאַמף מיט זייערע געגנער. די לעצטע צייט באַמערקט זיך אַ שטרעבונג פון די קאָמוניסטען צו דערנענטערען זיך צום „בונד" — שליסען אַן אייניהייטליכען פראָנט, אָבער דאָס איז אַן אָפּשניט פון דער טאַקטיק פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין גאַנץ פוילען.

קיין אַרגאַניזאַציע פון די לינקע פּועלי־ציון האָט ווילנע ניט, בכלל זיינען זיי אין דער גאַנצער געגענט ניט בנמצא. די רעכטע פּועלי־ציון האָבען באַדייטענדע יוגענט־אַרגאַניזאַציעס, אָבער זיי באַשטייען מיסטענס פון קליינבירגערליכע עלעמענטען און אויף דער אַרבייטערשאַפט האָבען זיי קיין השפּעה ניט.

מיט די פוילישע אַרבייטער איז דער „בונד" פאַרבונדען דורך דער פוילישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, פּ. פּ. ס. קיין שטענדיגע פאַרבינדונגען עקזיסטירען ניט צווישען דער בונדישער אַרגאַניזאַציע אין ווילנע און פּ. פּ. ס. די סיבות זיינען די זעלבּיגע ווי פאַר'ן גאַנצען „בונד" אין פוילען. פּ. פּ. ס. קען זיך נאָך אַלץ ניט באַפרייען פון דער רעפאָרמיסטישער אידעאָלאָגיע; אָבער געמיינזאַמע אַרויסטרעטונגען אין אינצלנע פאַלען ווערען פאַר די לעצטע יאָהרען אלץ אַן עפּטערע ערשיינונג אין ווילנע. שוין עטליכע יאָהר פייערט די גאַנצע ווילנער באַוואוסטזיניגע אַרבייטערשאַפט, סיי די אידישע, סיי די פוילישע און וויים־רוסישע, דעם 1טען מאי — מיט א געמיינזאמען מאַניפעסטאַציע־צוג; פאַרשיידענע פראַקטיקן אַקציעס, ווי דעם אַלגעמיינעם סטרייק אין מערץ, 1932, געגען פאַרערגערונג פון דער סאָציאַלער פאַרזיכערונג, דער מיטגעפיהל־סטרייק מיט די עסטרייכישע סאָציאַליסטען אין פעברואר פון דעם יאָהר, און אַנדערע אַקציעס זיינען דורכגעפיהרט געווארען געמיינזאם פון „בונד", פּ. פּ. ס און די פראַפעסיאָנעלע פאַראיינען.

די פראַפעסיאָנעלע פאַראיינען אין ווילנע זיינען פאַרמעל אינטערנאַציאָנאַלע, אייניגע זיינען עם אויך פאַקטיש, די איבערויגע זיינען אָדער אידישע אדער פוילישע. אַזוי, למשל, זיינען די פאַראיינען פון האנדעלס־אַנגעשטעלטע, זעמשער, באַקלייידונג, דרוקער, כמעט אין גאַנצען אידישע, די בוי־אַרבעטער, דערנערונג, גאַרבער, שוסטער האָבען גע־מישטע פאַראיינען. די דרוקער האָבען צוויי פאַראיינען: איינעם א אידישען, דעם צווייטען א פוילישען. בכלל זיינען אָבער פאַראַלעלע פאַראיינען א זעלטענע ערשיינונג. אַן דעם קולטור־אַמט, וועלכער גע־פינט זיך אונטער דער השפּעה פון „בונד" און שטעלט מיט זיך פאַר אַן אפּטיילונג פון ווארשעווער צענטראַל־ראַט, זיינען אַנגעשלאָסען: דער האַנדעלס־אַנגעשטעלטער פאַראיין, — דער גרעסטער אידישער

פאראיין, — באקלייד, פאריקמאכער, מיטגלידער פון פראיינען, פארמאצעווטען, קינא און טעאטער אנגעשטעלטע, קצבים, לעהרער.

דער קולטור־אמט און די אנגעשלאסענע אן איהם פראיינען זיין מיטגלידער פון קרייז־ראט, די פוילישע פראיינען פון קרייז־ראט געפינען זיך אונטער דער השפעה פון פ. פ. ס. אלע וויכטיגע פראגען פון ווילנער פראפעסיאנעלען און פאליטישען לעבען ווערען באשלאסען אויף א קאנפערענץ פון די פראיינען מיט'ן אנטייל פון קרייז־ראט און קולטור־אמט. די סאנאציע (רעגירונגם פארטי) האט אויך אייניגע פראיינען, אין וועלכע עס גייען ארויס אידישע ארבייטער, אבער זייער צאל איז א נישטיגע. די קאמוניסטען האבען אין צייט געהאט עטליכע פראיינען, זיי זיינען געשלאסען נעווארען, אבער זייער השפעה אויף אייניגע פאכען האבען זיי אייניגהאלטען.

פאר א פראפעסיאנעלער באוועגונג, וועלכע איז אזוי אויך ניט זעהר שטארק, איז די צעברעקלונג א מורא'דיגע און פארשלייערט יעדע געמיינזאמע ארויסטרעטונג אויף צו הויבען די ארבייטס־באדינגונגען פון דער ווילנער ארבייטערשאפט. פון צייט צו צייט קומען פאר סטרייקס פון איינצעלנע בראנזשעס, אפילו פון א נאנצען פאך, אבער צוזאמענגעמען אלע פראיינען אין אין אקציע האט זיך די לעצטע יאהרען אין ווילנע ניט איינגעגעבען. דער קולטור־אמט באמיהט זיך אויך צו פיהרען קולטור ארבייט צווישען די פראיינס־מיטגלידער, ארגאניזירט פון צייט צו צייט פארלעזונגען, פארוויילונגס־אוועניטען, אבער קיין גרויסען פארנעם האט די ארבייט ניט אנגענומען.

אזוי זעהט אוים אין איצטיגען מאמענט די אידישע ארבייטענדיגע ווילנע. דער סך הכל איז ניט קיין פרעהליכער. אבער דאך לאזט מען ניט ארא פ די הענט. מ'לעבט און ס'רודעלט זיך דאך. אויב די ארבייטערשאפט שטארמט ניט אזוי שטארק אין די פאליטישע פארטייען און אין די פראפעסיאנעלע פראיינען, באדייט דאס נאך ניט, אז זי איז אפגעשטאנען און ניט קאמפסלוסטיג; די נויט און ארבייטסלאזיגקייט דריקען מורא'דיג, אבער אין די דעצידירענדע הים־טארישע נעשעהענישען וועט ווילנע — די ארבייטער ווילנע — די ווינעלע פון „בונד" — ניט פארראטען איהר פארנאנגענהייט.

כראָנאָלאָגיע פון דער אידישער אַרבייטער באַוועגונג אין די יאָהרען 1922-1876.*)

די ערשטע שפּראָצונגען

1876

מאַי, 20 — געגרינדעט אין לאָנדאָן דעם ערשטען אידישען סאָציאָליס-טישען פאַראיין. דער סטאַטוט איז געשריבען געוואָרען אין העברעאיש און אידיש. די גרינדער פון פאַראיין זיינען געווען: 1) א. ש. ליבערמאַן, 2) ל. ווייסער, 3) א. גאָלד-שטיין, 4) י. ראָזענטאל, 5) ח. סאָפער, 6) אייזיק סטאָון, 7) א. גאָלדבערג, 8) אלמן יעקב, 9) נ. לעווינסקינד, 10) יעקב אַלעקסאַנדער (אַלע אַרבייטער). דער פאַראיין האָט עקזיס-טירט ביז'ן 28טן דעצ., 1876.

יולי — דערשינען די ערשטע סאָציאָליסטישע פראָקלאַמאַציע: „צו דער אידישער אינטעליגענטער יוגענט", געשריבען אין העב-רעאיש, אַרויסגעגעבען פון א גרופע אידישע סאָציאָליסטען אין לאָנדאָן (א. ליבערמאַן און אַנדערע).

אויגוסט, 19 — דעם 19טען אויגוסט האָט דער פאַראיין אַרויסגעלאָזען אַן אויפרוף צו די אידישע אַרבייטער אין לאָנדאָן אויף אידיש.

אויגוסט, 26 — ס'האָט זיך געגרינדעט דער ערשטער אידישער פראָפעסיא-נעלער פאַראיין אין לאָנדאָן.

1877

מאַי — דערשינען דער ערשטער נומער פון סאָציאָליסטישען זשור-נאַל „האמת" אין ווין אויף העברעאיש. דער רעדאקטאָר איז געווען א. ליבערמאַן. נומער 1 — מאַי, נומער 3 — סעפטעמבער, דער לעצטער.

אקטאָבער — דערשינען „אספת חכמים", אין קעניגסבערג אין העברעאיש, דער רעדאקטאָר איז געווען מ. ווינטשעווסקי. 1877 אקטא-בער — נומער 1, 1878 אקטאָבער — נומער 8.

1880

יוני, 15 — דערשינען אַן אויפרוף פון א גרופע אידישע סאָציאָליסטען אין זשענעווע וועגען גרינדען א „פרייע אידישע דרוק" צו פאַרשפרייטען סאָציאָליסטישע ליטעראַטור אין אידיש.

---

*) פון „25 יאָר זאַמלבוך", פאַרלאַג „די וועלט", ווארשע 1922.

פאַר דער גרינדונג פון „בונד".

1884

די ערשטע ארבייטער-קרייזלאך אין מינסק.

1886

די ערשטע ארבייטער-קרייזלאך אין ווילנע.

1888

די ערשטע פראָפעסיאָנעלע קאַסע פון די זשקאָן-מאַכערינס אין ווילנע.

1889

ערשינען די ערשטע סאָציאָליסטישע בראָשור אויף אידיש: דיקשטיין — „פון וואָס אויבער לעבט", ארויסגעגעבן אין אויסלאַנד דורך דער פּוילישער סאָציאָליסטישער פּאַרטיי „פּראָלעטאַריאַט", אויבערזעצט פון ש. ראבינאָוויטש.

1891

די ערשטע שטרייקען פון די גאָלדשמידן און אָנדערע אין ווילנע.

די ערשטע מאַסן-פּאַראָאַמלונג (דרייַ הונדערט מאַן) אין ווילנע, ארויסגערופען דורכ'ן טויט פון ס' זעצער סוועדלאָוו.

1892

די אָגיטאַציע פאר א 10-שעה'דיגען ארבייטס-טאָג לויט דעם אלטען געזעץ פון יעקאַטערינע דער צווייטער.

די ערשטע מאַי-פּאַראָאַמלונג אין ווילנע (הונדערט מאַן).

די פיר רעדעס פון אידישע ארבייטער און ארבייטערינס: פּאַניע רעזניק — א שניידערין, געשטאָרבען אין 1896; מאַטעל מייזעל — א יואוועלירער, וואוינט איצט אין ווילנע; געשאָוועסקי — קאַמאַשען-שטעפּער, איצט א צאָהן-דאָקטאָר; העלענע געלפּאַנד — א שניידערין, איצט איז זי אין פּעטראָגראָד, דער מאַן — דר. דרוסקין.

1893

געפּייערט דעם ערשטען מאַי אין וואָלר אין ווילנע.

אַן אלגעמיינער שטרייק פון שניידער אין ווילנע (אין הערבסט) — 200 מאַן.

אין 1893טען יאָהר האָט מען אָנגעהויבען ארויסגעבען געשריבענע לישעראָטור אין אידיש.

דער שטרייק מיט דער אָפּאָזיציע (1893-1894), דער איבערגאַנג פון פּראָפּאַגאַנדע צו אַגיטאַציע אויף אידיש. אין דער שפּיץ פון דער „אָפּאָזיציע" זיינען געשטאַנען: אבראָם גאָרדאָן (אבראָם רעזניק, וואוינט איצט אין ווילנע; א. סקאָפּאָווקער (יואוועלירער), אין אמעריקע; דרעזעל, א שניידערין); ר. פּרידמאַן (פּאָפּיראָסען-מאַכער); מיכאל לוריע; משה לוריע (געשטאָרבען אין 1912 אין לאָזאָן (שווייץ). איינגעאָרדענט דעם טראָטספּאָרט פון אומלעגאַלע לישעראָטור אויבער'ן גרענעץ.

1894

אָנגעהויבן ארויסגעבן אין ווילנע יעדע וואָך געשריבענע „בייעס פון רוסלאַנד", ארויסגעגאַנגען פינף נומערן. די רעדאַקציע איז באשטאנען פון שוועץ — איצט דאקטאר אין שווייץ; אלעקסאַנדער קרעמער, און מ. טאביאש.

דערשינען די בראָשורען: 1) וועגען אַגיטאַציע (אלעקסאַנדער קרעמער), 2) בריף צו אַגיטאַטאָרען (גאָזשאַנסקי).

אויגוסט דעם ערשטען מאָל ארויסגעשטעלט די פאַדערונג פון בירגער-ליכער גלייכבארעכטיגונג פאַר אידען (אויף צוויי דיסקוסיאָנס-פאַרזאַמלונגען).

1895

דעם ערשטען מאָל האָט מען געהאַלטען פאַליטישע רעדעס אויף מאַסאָווע פאַרזאַמלונגען אין ווילנע אין וואָלד אויף די מאָי-פייערונג (צווישן פאַרזאַמלונגען צו צוויי הונדערט און פופציג מאָן).

די רעדע פון מארטאָוו אויף א פאַרזאַמלונג פון אַביטאַטאַרען (פערציג מאָן) נאָך דער פייערונג פון ערשטען מאי אין ווילנע (דעם ערשטען מאָל פאַרמולירט די בריטוועגדיגקייט פון א זעלבסטשטענדיגע אידישע אַרבייטער-אַרגאַניזאַציע, געדרוקט אונטער'ן נאָמען: „די נייע עפאָכע אין דער אידישער אַרבייטער-באַוועגונג".

אויגוסט פון 20טען אויגוסט ביז'ן 9טען סעפטעמבער — דער אלגעמיינער שטרייק פון וועבער אין ביאליסטאָק (26,000 מאָן, אין דעם 3000 אידען).

די ערשטע קאָנפערענץ פון מינסקער און ווילנער סאָציאַל-דעמאָקראַטען אין מינסק. די הויפט-פראַגע: די פאַראייניגונג פון דער אַרבייט אין פארשיידענע שטעדט.

דער ערשטער צוזאַמענפאָהר פון די בערשטער.

א סטרייק אויף דער טאָבאַק פאַבריק פון עדעלשטיין אין ווילנע (220 מאָן). דערשינען די בראָשור „דער ווילנער שטאָדט-מגיד", געווידמעט דעם מגיד הירש ראבינאָוויטש (ר' יצחק אלחנן'ס זוהן), וועלכער האָט געהאַלטען א רעדע אין בית-המדרש געגען די „סטאַטיסטיקעס" (העקטאַגראַפירט אין 300 עקזעמפליאַרען).

געגרינדעט געווארען א סאָציאַל-דעמאָקראַטישער פאַרלאַג אין לאָנדאָן.

אָנגעהויבען פארשפרייטען העקטאַגראַפישע בראָשורען: 1) דער אַרבייטס-טאָג, (פאַטי קרעמער), 2) וואָס דארף ווייסען און געדענקען יעדער אַרבייטער, 3) וועגען שבירות (לנו), 4) דער שטאָדט-מגיד (לנו), 5) א ווכוח איבער'ן מזל. אין דעם יאָהר האָט יוזעף פילסודסקי געבראַכט ספעציעל פאַר די ווילנער אידישע סאָציאַל-דעמאָקראַטען א מימיאָגראַף פון אויסלאַנד.

געגרינדעט דער „זשאַרגאָנישער קאָמיטעט" אין ווילנע, אַפּטייל‌ונגען זיינען געווען אין מינסק און אין ביאַליסטאָק. דער קאָמיטעט האָט עקזיסטירט פון 1895 ביז 1898. אין 1898 איז די גאַנצע ארבייט פון זשאַרגאָנישען קאָמיטעט אריבער צו קלמן קראָפּיווניקאָוו'ן. אויף הקדש גאָט האָט ער געעפענט א בוך-קראָם אויפ'ן נאָמען פון אברהם גאָטעל‌ניק. אין 1901 איז קלמן אַרעסטירט געוואָרען און די קראָם איז פאַרמאַכט געוואָרען. קלמן האָט זיך געטומען דאָס לעבען אין פעטשאדא (ארכאַנגעלסקער גובערניע), וואוהין ער איז געווען פאַרשיקט.

געגרינדעט אין וואַרשא א. קאָמיט'ס און א. ברעסלער'ס פאַרלאָג. דאָס ערשטע בוך, וואָס דער פאַרלאָג האָט ארויסגעגעבן, איז געווען פאַוולאָוויטש'עס „ווי מענשען האָבען געלעבט מיט 1000 יאָהר צוריק".

1896

פעברואר — די ערשטע מאַסען-אַרעסטען אין ווילנע, ביאַליסטאָק, אַרעס און אַנדערע שטעדט.

מערץ — דערשינען אין מינסק „אַרבייטער-בלעטער" (העקטאָגראַפירט) נומער 1—9, דער לעצטער נומער — אין 1897.

אַפּריל — די ערשטע פאַנאַנדערגעקלעפטע מאַי-פראָקלאַמאַציעס אין ווילנע (געדרוקט אין אויסלאַנד).

יולי — דעם ערשטען מאָל זיינען געווען פאַרגעשטעלט די אידישע אַרבייטער אויפ'ן אינטערנאַציאָנאַלען סאָציאַליסטישען קאָנגרעס אין לאָנדאָן. דעם מאַנדאַט האָבען באַקומען פלעכאַנאָוו און וועראַ זאַסולי‌טש, פון ווילנע, מינסק, סמאָרגאָן און וואַרשע.

דעצעמבער — ערשינען דער ערשטער נומער „דער אידישער אַרבייטער". ס'זיינען אַרויס 17 נומערען (זשענעוא-לאָנדאָן), דער לעצטער — אין 1905. דער ערשטער נומער איז געווען געדרוקט (זשענעווא) אין 1000 עקזעמפליאָרען. דעם ערשטען מאָל האָט מען ארויסגעשטעלט פאָליטישע פאַדערונגען צום ערשטען מאַי (ווילנע).

1897

אַפּריל 18 — דער ערשטער פרואוו צו אַרגאַניזירען דעם 1טען מאַי אַ דעמאָנסטראַציע.

מאַי — געגרינדעט געוואָרען דורך אידישע אַרבייטער די ערשטע געהיימע אידישע דרוקערייען.

יוני 21 — די ערשטע דעמאָנסטראַציע ביים באגלייטען פאַרשיקטע אין ווילנע. אויפ'ן וואָקזאַל האָבען זיך פאַרזאַמעלט אַ מאָן 200 אַרבייטער צו באגלייטען די פאַרשיקטע פון ביאַליסטאָק קיין סיביר (גאַזשאַנסקי, ליובע אייזענשטאַדט און אַנדערע).

אויגוסט ערשינען אין ווילנע דער ערשטער נומער „ארבייטער-שטימע" (400 עקזעמפליאָרען). פון ערשטען נומער אָן איז די „ארבייטער שטימע" געווָארען דער צענטראַל-אָרגאַן פון „בונד". אין דער רעדאַקציע פון ערשטען נומער זיינען געווען: י. מ. קאָפלינסקי, א. זעלדאָוו (סערגיי נעמאַנסקי), משה דושקאַן (מאָיסיי דער פּערעפּליאָטשיק). אויך האָבען געזומען אָן אָנטייל: א. ליטוואָק. פון צווייטען נומער זיינען אין רעדאַקציע אריין: ווילאָדימיר און גליעב.

אין דער טעכנישער קאָמיסיע זיינען געווען: קאָפלינסקי, מאָיסיי און גרישע דער סטאָליער. דאָס דרוקען דעם 1סטען נומער האָט געדויערט צוויי וואָכען. די דרוקערייי איז געווען אויף באַקשט און די זעצערייי אויף קוואָסנאָי פּערע-אוליאָק. נומער 1 — אויגוסט, 1897; לעצטער נומער 40 — סעפּטעמבער, 1905.

נאָכ'ן גרינדן פון „בונד".

סעפּט. 25—27 דער ערשטער צוזאַמענקאָהר פון „בונד" אין ווילנע. די

אָקט. 8 (יוב"ס) גרינדונג פון דעם אַלגעמיינעם אידישען אַרבייטער-בונד אין רוסלאַנד און פּוילען. אויפ'ן צוזאַמענקאָהר זיינען געווען פאָלגענדע פערזאָנען: אַלעקסאַנדער קרעמער (ווילנע), וולאַדימיר לעווינסאָן (קאָסטאָווסקי), ווילנע; יוסף מיל (רזשאָנ, וואַרשע); פאָוועל בערמאָן (מינסק); דוד כץ (טאַראַדאָם, ווילנע); לעאָן גאָלדמאָן (וואַרשע); צביה הורוויטש (וואַר-שע); ראָזע גרינבלאַט (ביאַליסטאָק); א. מוטניק (גליעב); אברהם דער בערשטער (וואַלף אַלעקסאַנדרינסקי); הלל (ביא-ליסטאָק). וועגען גרינדונג פון „בונד" איז ארויסגעלאָזט געווארען אָ ספּעציעלער מאַניפעסט, וועלכער איז אויך גע-וורען אָפּגעדרוקט אין 4-5 נומערען „ארבייטער-שטימע". דער צוזאַמענקאָהר האָט אויסגעוועהלט אָ צענטראַל-קאָמיטעט פון אַלעקסאַנדער, גליעב, וולאַדימיר. דער צ. ק. האָט זיך באַ-זעצט אין מינסק.

נאָכ'ן צוזאַמענקאָהר האָט מען די „ארבייטער-שטימע" אָרי-בערגעפירט קיין באָברויסק. אין דרוקערייי האָבען געאָר-בייט: י. מ. קאָפלינסקי, מ. ווילטער, זיין פרוי שפּרה, גרישע דער סטאָליער.

1898

יאַנואַר דער זעקסטער צוזאַמענקאָהר פון די בערשטער. די גרינדונג פון דעם „אַלגעמיינעם אידישען בערשטער-בונד אין פּוילען און ליטע".

מערץ 1—3 דער זעקסטער צוזאַמענקאָהר פון די בערשטער. די גרינדונג דעמאָקראַטישער ארבייטער-פּארטיי אין מינסק. אויפ'ן צו-זאַמענקאָהר זיינען געווען: ראדמשענקע (פּעטראָגראַד); עדעלמאַן, קיעוו; טוטשאפסקי, קיעוו; פּעטרושעוויטש, יע-קאַטערינאָסלאַוו; גליעב (בונד); אלעקסאַנדער (בונד); א דעלענאָ פון מאָסקווע. אין צ. ק. זיינען אויסגעקליבען

געוואָרען: ראדמשענקא, עדעלמאן און אלעקסאנדער. דעם מאניפעסט פון ר. ס. ד. ע. פ. חאָט אָנגעשריבען פיאטר סטרואוו און איז געווען אָפגעדרוקט אין דער באָברויסקער דרוקעריי פון „בונד".

מערץ 11 מאָסען-ארעסטען אין רוסלאָנד אין צוזאַמענהאַנג מיט'ן ערשטען צוזאַמענפאָהר.

דער ערשטער צוזאַמענפאָהר פון גאָרבער-בונד.

יוני 1 א סטרייק פון 10,000 ווענבער אין ביאָליסטאָק.

יולי 26—25 מינסק און אַנדערע שטעדט (העכער 70 פערזאָן), פאַרנומען מאָסען-ארעסטען צווישען די בונדיסטען אין ווארשע, לאָדז, די דרוקעריי פון „בונד" אין באָברויסק מיט דעם נומער 10—9 „ארבייטער שטימע".

סעפטעמבער דער צווייטער צוזאַמענפאָהר פון „בונד" אין קאָווגע, פאַרגעקומען די ערשטע טעג סוכות אין וואוינונג פון ל. בערנשטיין. דעם צוזאַמענפאָהר האָט אָרגאַניזירט מאראָס. אויפ'ן צוזאַמענפאָהר זיינען געווען: מאראָס, צביה (וואַרשע), שיינע רייזעל סענגאל (לאָדז), אלמער דער בערשטער און ל. בערנשטיין (קאָווגע), סערגיי נעמאַנסקי, ב. מיכאלעוויטש און יחיאל פעדער (ביאליסטאָק), לעאָן גאלדמאן און פאטי, פון דער דרוקעריי — שמואל דער שוואַרצער. אין צ. ק. זיינען אויסגעקליבען געוואָרען: מאראָס, אברהם דער בערשטער, נעמאַנסקי, צביה.

דעצעמבער ס'האָט זיך געבילדעט דער אויסלענדישער קאָמיטעט פון „בונד".

1899

אפריל די צווייטע קאָנפערענץ פון „בונד" אין מינסק.

דעצעמבער דער דריטער צוזאַמענפאָהר פון „בונד" אין קאָווגע (געווען 15 מאַן). אויפ'ן צוזאַמענפאָהר זיינען געווען: מאראָס (צ. ק.); דושאהן (אויסלאַנד); צביה (לאָדז); אלבערט זאלקינד (מינסק); זלמן דער בערשטער; בן-ציון לעווין (ביאליסטאָק); פאַוועל (ביאָליסטאָק); אברהם דער טאַטע (גאָרבער, בונד); ס. קליוואַנסקי (מאָסקים, קאָווגע); נח; ח. זאקאָן (וואַרשע).

דער דריטער צוזאַמענפאָהר האָט באַשלאָסען צו פארשטארקען דעם פאָליטישען מאָמענט אין דער באָוועגונג דורך פאָליטישע אָגיטאַציע (דעמאָנסטראַציעס און אָנדערע).

דער צווייטער צוזאַמענפאָהר פון גאָרבער-בונד.

1900

אפריל 28—29 די דריטע קאָנפערענץ פון „בונד" אין וואַרשע.

מאי 24 א פאָר הונדערט אידישע ארבייטער אין ווילנע, אויף נאָווגאָראָד, האָבען אָפגעשלאָגען דרייי ארעסטירטע פון פאָליציי-צירקעל (אליהו זייטשוק און צווי זאקאָן-מאַכער).

סוף זומער איז געבילדעט געוואָרען פֿון אַרגאַניזיר-קאָמיסיע אויף צו גרינדען דעם פּעדעראַטיוועז גאַרבער-בונד. אין דער קאָמיסיע זיינען אריין: ראָזענטאל-אַנטאָן, אַבראָם דער טאַטע, מרדכי, בענדעט, אַנא ראָזענפעלד, ב. מיכאַלעוויטש.

דער דריטער צוזאַמענפֿאָר פון גאַרבער-בונד.

אויגוסט — דער צ. ק. פון „בונד" האָט אַרויסגעלאָזען אַן אויפֿרוף, אין וועלכען ער האָט געפֿאָדערט איבערריסען אַלע באציִהונגען מיט זובאַטאָוו'ן.

1901

מערץ 2 — די ערשטע דעמאָנסטראַציע אין ביאַליסטאָק צוליב'ן טויט פון אַן ארבייטער, ליזיזער טומטשין.

אַפּריל — יעקב פּאקול איז דער'הרג'עט געוואָרען אין פֿאַליציי-צירקעל אין לאָדז.

מאי 27—24 — דער 4טער צוזאַמענפֿאָר פון „בונד" אין ביאַליסטאָק (24 מאַן). אָנגענומען אַ רעזאָלוציע וועגען דער נאַציאָנאַלער פראַגע. דער צוזאַמענפֿאָר איז פֿאַרגעקומען אויף כאַנייקעס אין דירה פון דוד דעם וועבער. אויפ'ן צוזאַמענפֿאָר זיינען געווען: ב. לעווין (ביאליסטאָק), אַנא ראָזענטאל (ביאליסטאָק), אַבראָם דער טאַטע (גאַרבער-בונד), זלמן דער בערשטער, גאָלדמאַן-ליבער (לאָדז), ווייגשטיין ירחמיאל (ווילנע), העזענצווויי (ח. מעל), י. מ. קאַפּלינסקי (דווינסק), חיים זאַקאַן (וואַרשע), אַלטער דער הויכער (בערדיטשעוו), מיצקין (זשיטאָמיר), חירש באַטוויניק (גראָדנע), פּייוועל דער שטעפער (ווילנע), נח (צ. ק.), אַנטאַן-ראָזענטאל (צ. ק.), נייעמאַנסקי—סערגיי, באַריס צייטלין—באַטורסקי (ווי-טעבסק) און אַנדערע.

אין צ. ק. זיינען אריין: אַנטאַן, נח, שפּעטער האָט מען קאַאָפּטירט מ. דושקאַן.

אויפ'ן צוזאַמענפֿאָר האָט מען אומגעביטען דעם נאַמען פון „בונד" און מען האָט איהם אָנגערופען: „דער אַלגע-מיינער אידישער ארבייטער בונד אין ליטע, פוילען און רוסלאַנד".

מאי 28 — די פערטע קאָנפֿערענץ פון „בונד" אין ביאַליסטאָק.

יולי — ערשינען דער מאַניפֿעסט פון דער אומאָפּהענגיגער אידישער „ארבייטער-פּאַרטיי" (זובאַטאָווצעס) אין מינסק. די הויפּט-פיהרער פון די זובאַטאָווצעס זיינען געווען: מאַניע וויל-בושעוויטש — איצט איז ער אַ פּועלי-ציוניסטקע און גע-פּינט זיך אין ארץ-ישראל; סאַשאַ משעמערינסקי, שפּעטער ווידער געוואָרען אַ בונדיסט, איצט אַ קאָמוניסט; י. וואַלין; יוסף גאָלדבערג (לעהרער); שאַיעוויטש.

אָקטאָבער — ערשינען דער 25טער יובילעאום-נומער פון דער „ארבייטער שטימע", געדרוקט אין וואַרשע.

דער אויסערָדענטליכער צוזאַמענפֿאָר פון גאַרבער-בונד,

געגרינדעט דעם פּערעאַטיוון סאָציאַל-דעמאָקראַטישען גאר-בער-בונד. דעם מאַניפעסט פון גאַרבער-בונד האָט אָנגעשרי-בען אָנמאָן, דער רעדאַקטאָר פון אָרגאָן „דער קעמפער" איז געווען ב. מיכאַלעוויטש.

געגרינדעט די ערשטע בונדישע הילפס-אַרגאַניזאַציע אין אַמעריקע (ניו יאָרק).

דער ערשטער צוזאַמענפאָר פון די אויסלענדישע גרופען פון „בונד" אין בערן געגרינדעט דעם צענטראַל-ביורא. דער סעקרעטאר פון 1טען צענטראַל-ביורא איז געווען וו. מעדעם.

1902

מערץ 28—23 די ביאליסטאָקער קאָנפערענץ פון דער רוסלענדער סאָצ. דעמ. אַרב. פּאַרטיי. אין דער קאָנפערענץ האָבען גענומען אָן אָנ-טייל: נעמאָנסקי, דר. קראָסנוקא (פּעטערבורג), אָסיפּ קאָגאָן יערמאָנסקי פון „יוזשני ראָבאָטשי", טשיפּולינסקי (יעקא-טערינאָסלאַוו), פ. דאָן („איסקרא"), מיכאיל קאָהאָן (גרי-געוויטש), פון פּארבאָנד פון די רוסישע סאָצ. דעמאָק. אין אויסלאַנד, אַלעקסאַנדער (בונד), נח (בונד), אָנמאָן (בונד), א דעלעגאַט פון נ. נאָווגאָראָד. די קאָנפערענץ האָט אויס-געקליבען אָן אָרגאַניזיר-קאָמיסיע אויף צוזאַמענצורופען דעם צווייטען צוזאַמענפאָהר: נח, דאָן, יערמאָנסקי.

אַפּריל 18 די דעמאָנסטראַציע פון 1טען מאַי אין וואַרשע אין די אויאָזדאָוער אַלעען („בונד", פּ. פּ. ס. און פּ. ס. ד.)

די מאַי-דעמאָנסטראַציע אין ווילנע.

אַפּריל 19 דער ווילנער גובערנאַטאָר פּאָן-וואָל האָט באפוילען שמייסען די דעמאָנסטראַנטען.

מאַי 5 לעקערט'ס אָנפאָל אויף פּאָן-וואָל.

מאַי 6 די דעמאָנסטראַציע אין מינסקער טעאַטער.

מאַי 26 אוריפּנעהאָנגען הירש לעקערט.

אויגוסט די 5טע קאָנפערענץ פון „בונד" אין בערדיטשעוו, אָנגענומען די רעזאָלוציע וועגען „אַרגאַניזירטער ראַכע".

אויגוסט 11 דער פּאָגראָם אין טשענסטאָכוו. אין צוזאַמענהאָנג מיט דעם פּאָגראָם איז אין 29טען נומער „ארבייטער שטימע" אָנגע-ווייזען געוואָרען אויף די נויטיגקייט צו געבען א ווידער-שטאַנד די פּאָגראָמשטשיקעס.

דער מינסקער קאָמיטעט פון „בונד" האָט ערקלערט א באַי-קאָט די זובאַטאָווצעס. זומער האָבען די זובאַטאָווצעס אָנ-געהויבען זייער אַרבייט אין ווילנע, נאָר אָהן ערפאָלג. דורך דער פּראָטעקציע פון מ. ווילבושעוויטש איז לעגאַלי-זירט געוואָרען דער צוזאַמענפאָהר פון די רוסישע ציוניסטען אין מינסק (1902).

נאָוועמבער דער צווייטער צוזאַמענפאָהר פון די בונדישע גרופען אין אויסלאַנד.

1903

יאנואר 4—1 די באָראָטונג פון „בונד" אין דווינסק (אויף ריגער גאַס ביי איבלאָווען, געווידמעט חויפטזעכליך דער פראָגע וועגען אַנטייל אין דעם 2טען צוזאַמענפאָהר פון ר. ס. ד. א. ב.) אין דער באָראָטונג האָבען גענומען אַן אַנטייל: נח, ליבער, דימיטרי, צביה (גראָדנע), ב. מיכאָלעוויטש (גאָרבער-בונד), יונה (בערדיטשעוו), וויטאָלי-יודין (ווילנע), מ. הורוויטש (מאָטווי), ישראל מיכאל קאָפלינסקי.

יאנואר 8 די דעמאָנסטראציע אין טעאַטער אין וואַרשע צום אַנדענקען פון די אויפגעהענגטע „פראָלעטאַריאַטצעס".

אַפּריל 6—7 דער פּאָגראָם אין קישיניעוו.
די פּאָגראָם-שטימונג; אָרגאַניזירונג פון זעלבסט-שוץ.

אַפּריל 5 אַפּגעשלאָגען פון פּאָליציי אין פּינסק ק. סאָפיר און שאָפּירא.

יוני 1 א דעמאָנסטראַציע אין לאָדז געגען די גוואַלד-טאַטען פון דער פּאָליציי.

יוני דער 5טער צוזאַמענפאָהר פון „בונד" אין ציריך. אויפ'ן צוזאַמענפאָהר זיינען געווען: נח, יודין, אַלעקסאַנדער, קאָסאָווסקי, מעדעם, ליבער, יונה, אַשפּיס (מאָהיליעוו), העלענע ליפקין (האָמעל), מאָקס ווינאָקור (בערדיטשעוו), פראָנץ (קורסקי), צביה, איסר ראבקין, טימאָפיי, י. מ. קאָפלינסקי, שמאי (לאָדז), שלום לעווין (שלום זעצער, ווילנע) און אַנדערע.
דער צוזאַמענפאָהר האָט אָפּגעשאפט די רעזאָלוציע פון דער 5טער קאָנפערענץ וועגען „אָרגאַניזירטע ראַבע".

יולי 6 זובאָוואָוצעס האָבען פאָנאַדערגעלאָזען זייער אָרגאַניזאַציע.

יולי תשעה-באָב די פאָרזאַמלונג פון 5000 אַרבייטער אויפ'ן בית-עולם אין וואַרשע און די דעמאָנסטראציע נעבען דער טורמע „פאַוויאַק".

מאי געשטאָרבען אין ניו יאָרק ליובע אייזנשטאט, אייניע פון די ערשטע פּיאָנערען פון דער אידישער אַרבייטער-באָוועגונג אין רוסלאַנד.

יולי29-אויג.22 דער צווייטער צוזאַמענפאָהר פון דער ר. ס. ד. א. ב. אין בריסעל—לאָנדאָן

אויגוסט 18 דער „בונד" טרעט אַרויס פון דער פּאַרטיי. די דעלעגאַציע פון „בונד" אויפ'ן צווייטען צוזאַמענפאָהר איז באשטאַנען: נח, יודין, ליבער, וולאָדימער, מעדעם, אַלעקסאַנדער.

אויגוסט 29 דער חאָמלער פּאָגראָם. דער אַרויסטריט פון דער אָרגאַניזירטער זעלבסט-שוץ.
סעפּטעמבער 1

אָקטאָבער 18 ג'חרג'עס דעם פראָוואָקאַטאָר אַרנאַצקי אין פּינסק.

דעצעמבער דער 1טער צוזאַמענפאָהר פון די בונדישע אָרגאַניזאַציעס אין אַמעריקע. ס'זיינען געווען פאַרטרעטען 15 אָרגאַניזאַציעס. געגרינדעט דער צענטראַל-קאָמיטעט פון די בונדישע אָרגאַניזאַציעס אין אַמעריקע.

1904

אַפּריל 18 — די מאַי-דעמאָנסטראציע אין וואַרשע אויף דער טאַרשאַלקאָווסקע גאַס („בונד", פּ. ס. ד., „פּראָלעטאַריאַט").

דער אַמסטערדאַמער אינטערנאַציאָנאַלער קאָנגרעס.

יוני — אָרגאַניזירט געוואָרען דער צפון-מערב'דיגער קאָמיטעט פון ר. ס. ד. אַ. פּ. אויף צו באקעמפען דעם „בונד"

יולי — די מאַסען-סטרייק באַוועגונג.

סעפּטעמבער 1 — דער פּאָליטישער סטרייק אין האָמעל צום יאָהרצייט פון האָמלער פּאָגראָם.

סעפּ. 12 — די הריגות פון אַרבייטער אין ביאַליסטאָק.

סעפּט. 30 — די דעמאָנסטראציע פון „בונד", פּ. ס. ד., „פּראָלעטאַריאַט" אין וואַרשע געגען דעם קריגס-געריכט איבער די פּוילישע סאָציאַליסטען.

אָקטאָבער — פון 1טען אָקטאָבער פּראָטעסטען געגען די ביאַליסטאָקער הריגות אין גאַנצען ראַיאָן פון „בונד", לויט דער אויפּפאָדערונג פון צ. ק.

1905

יאַנואַר — פון 11טען יאַנואַר פּאָליטישע סטרייקס און דעמאָנסטראציעס אין גאַנצען ראַיאָן פון „בונד" אין צוזאַמענהאַנג מיט'ן 9טען יאַנואַר אין פּעטערבורג.

יאַנואַר 19 — אָפּגעהאַלטען געוואָרען די 1טע אַלגעמיינע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע קאָנפערענץ אין ריגע.

פעבר. 11—17 — די 6טע קאָנפערענץ פון „בונד" אין דווינסק אין דער דירה פון ב. מיכאַלעוויטש.

מערץ 20 — אַ דעמאָנסטראציע אין וואַרשע. דער חבר מאַרגאָלין טויט-ליך פאַרוואונדעט. געהרג'עט געוואָרען די חבר'טע פראָנציע גראָבעלסקאַ.

אַפּריל 23 — די ערשטע דעמאָנסטראציע אין קאָווגע.

אַפּריל 25—24 — דער זשיטאָמירער פּאָגראָם. דער בלוטיגער קאָמף צווישען דעם זעלבסטשוץ און די פּאָגראָמשטשיקעס. אין זשיטאָמירער פּאָגראָם זיינען אומגעקומען פון בונדישען זעלבסטשוץ די ברידער וויינשטיין און דער רוסישער סטודענט ס. ר. בלינאָוו. 11 חברים פון טשודנאָוו, וועלכע זיינען געפּאַהרען קיין זשיטאָמיר, זיינען אויפ'ן וועג דער'חרג'עט געוואָרען אין שטעדטעל טראָיאַנאָוו.
קאָמפּעטן צווישען אידישע ארבייטער און אַלפּאָנסען אין וואַרשע, אַ פּאָגראָם אויף די „חיזלאך".

מאַי 8 — אַן אַלגעמיינער סטרייק פון די בערשטער.

מאַי 16 — אַ דעמאָנסטראציע אין לאָדז.

יוני 23 — אַן אַלגעמיינער סטרייק און באַריקאַדען-קאָמף אין לאָדזש.

יוני—יולי סטרייקען אין ראָזאָן פון „בונד" וועגען די געשעחענישען אין לאָדז, אָדעס און אַנדערע שטעדט.

יולי 30 די ביאָליסטאָקער בלוט-באָד, דער'הרג'עט אסתר ריסקינד און גיטעל זאַקחיים.

אויגוסט 5 אַן אַלגעמיינער סטרייק אין וואַרשע וועגען ביאליסטאָקער געשעהענישען.

סעפטעמבער די אַגיטאַציע פאַר'ן באָיקאָט פון בוליגינ'ס דומע. אין וואַרשע האָט מען אַנגעהויבען ארויסגעבען לעגאַלע בי-כער אין פּאָרלאָג „ארבייטער שטימע". דער ערשטער בוך איז געווען ליבקנעכט'ס „שפּינען און פּליגען", געדרוקט אין 2000 עקזעמפּליאָרען. דער פּאָרוואַלטער פון סקלאַד איז גע-וען א. קאָסטעליאַנסקי, סאָפּאָזשינסקע גאָס נומער 19.

אָקט. 22—13 דער זעקסטער צוזאַמענפאָהר פון „בונד" אין ציריך, וואו עס איז ענדגילטיג פארמולירט געוואָרען דאָס נאַציאָנאַלע פּראָ-גראם פון „בונד" אין צ. ק. זיינען אויסגעוועהלט געוואָ-רען: אַלעקסאַנדער, נח, יודין, יונה, ירחמיאל, אַבראַמא-וויטש; שפּעטער זיינען קאָאָפּטירט געוואָרען ליבער, וולא-דימיר, דושקאן.

אָקטאָבער 17 די רוסישע אָקטאָבער-קאָנסטיטוציע. פּאָראָם-כוואָליע אין גאנצען התום. די בונדישע זעלבסטשוץ אין קאָמף מיט די פּאָגראָמשטשיקעס.

דעצעמבער 25 ערשינען די ערשטע טעגליכע צייטונג „דער וועקער" אין ווילנע.

1906

יאנואר דער 3טער צוזאַמענפאָהר פון די בונדישע ברענטשעס אין אַמעריקע, אָנטייל גענומען 40 גרופּען.

22 מערץ-7 אַפּר. די זיבעטע קאָנפערענץ פון „בונד" אין בערן. אויף דער קאָנפערענץ זיינען געווען: גראָסער, ליבער, נח, ווייטשטיין, מעדעם, יונה, אבראַמאָוויטש, אַלעקסאַנדער, דזשאַן, פּאָוועל, עזרא, א. ווייטער, פ. באָגראָוו, יעווגעני גיסער, אַנא מ. לוריע, מאַראָס, ניעמאַנסקי, בראון, ר. לעווים, ד. ליפּעץ (מאַקס), ד. מאַכלין, גליעב, ליטוואָק, ל. בערמאַן, פּרענקעל, זאַלאַשאַריאָוו, מ. גרינפעלד, ב. מיכאַלעוויטש און אַנד.

אַפּריל דער פּאַראייניגונגס-צוזאַמענפאָהר פון ר. ס. ד. ע. פּ. אין שטאָקהאָלם. אריינגענומען אין דער פּארטיי דעם „בונד", די פּ. ס. ד. און די לעטישע ס. ד.

אויג. 26—15 דער 7טער צוזאַמענפאָהר פון „בונד" אין לעמבערג. בא-שלאָסען צוריק אריינגעהן אין דער ר. ס. ד. ע. פּ. אויפ'ן צוזאַמענפאָהר זיינען געווען: אסתר, אבראַמאָוויטש, אַלעק-סאַנדער, אַשפּיז, בענעוואור, באָגראָוו, גראָסער, דראזנעס, דזשאַן, ווירגילי, זאקאן, זאַלאַטאַריאָוו, מאַראָס, יודין, ירחמיאל, יונה, ח. לוריע, ליטוואק, לעאָניד (אסון), ליפּסין (אַמעריקע), ליבער, מיצקון, מעדעם, נח, סאַלוצקי, עזרא, פּרענדלער, קאָפּלאנסקי, ראָזענבערג, ראוורעבע, ברגאן (סערגיי

ריגער), שאָדאָווסקי (לאָזאָר וו. שולמאָן), שמערן, שליסער און אַנד. צוזאַמען 74 דעלעגאַטן חוץ אויסגעלאָדענע געסט. פאַרשטעהער פון ר. ס. ד. א. ב. זיינען געווען מאַרטינאָוו און לעאָן גאָלדמאָן; פון לעטישע ס. ד. — ריבאָק, פון גאָלי-ציאַנער „בונד": אויסאויגלער, גראָסמאָן און קראָנץ. אין צ. ק. זיינען אריין: ליבער, אַבראָמאָוויטש, יודין, מעדעם, נח, יונה, ירחמיאל, קאָסאָווסקי, אלעקסאַנדער.

דעצעמבער — געגרינדעט פאַרלאָג „די וועלט" אין ווילנע (טראָקער גאַס נומער 15). דער פאַרוואַלטער ר. קאַפּעלוזאָן (טימאַפּיי).

1907

מאַי — דער לאָנדאָנער צוזאַמענפאַר פון ר. ס. ד. א. ב.

אָקטאָבער 29 — מאַסען-אַרעסטען אין ווילנע, אַרעסטירט די רעדאַקציע און קאָנטאָר פון „האָפנונג" און א טייל פון צ. ק.

נאָוועמבער — באָפאַלען די רעדאַקציע פון וואָכענבלאַט „מאַרגענשטערן". דאָס בלאַט פאַרמאַכט.

1908

מערץ — א באַראָטונג אין גראָדנע וועגען דער אויפלעבונג פון דער אַרבייט. אָנווועזענד געווען: אַבראָמאָוויטש, ליבער, יודין, נח, מעדעם, ווויגשטיין (רחמיאל). פון צ. ק. טערמאָן (מאָהילעוו), שאָדאָווסקי לאָזאָר (ווילנע), זלאָטאָוויצקי בערל (ווישעבסק), אייזיק (גראָדנע). דיסקוסיע וועגען לעגאַלע מעגליכקייטען און נייע פאַרמען פון דער אַרבייט.

1910

אָקטאָבער (סוכות) — די אָכטע קאָנפערענץ פון „בונד" אין לעמבערג. אויף דער קאָנפערענץ זיינען געווען: ב. יאַבראָוו (האָמעל), ב. קא-צענעלסאָן (באָברויסק), מ. ראָפעס, בענצעל צאַלעוויטש (ביא-ליסטאָק), קאָפלאָן (ווילנע), ליטוואַק, ערליך, סאַשא טשעמע-רינסקי (לאָדז), אסתר, יודין, נח, גראָסער, דוד טייער און דוא (וואַרשע), מעדעם, קאָסאָווסקי, קורסקי-פראָנץ, ליבמאָן הערש, וו. שולמאָן (לאָזאָר), מיכלע פון פינסק. אין צ. ק. זיינען אויסגעקליבען געווארען: יודין, נח, יונה, ווויג-שטיין און ליטוואַק.

1912

פעברואַר — די אידישע קאָמפאַניע (פראָטעסט געגען עלילת-דם). צוגע-שטעלט דער סאָציאל-דעמאָקראָטישער פראָקציע פון דומע א פראָטעסט מיט 6000 אונטערשריפטען. די ב. ס. ד. האָבען זיך אָפגעזאָגט צו נעמען אַן אָנטייל אין דער קאָמפאַניע (א בריוו פון צ"ק פון ב. ס. ד. צום צ"ק פון „בונד" פון 6טען דעצעמבער, 1912).

מערץ — מאַסען-אַרעסטען אין ווילנע (ראָזענטאל, לנו, פעסקין, דוד איינהאָרן, משה זילבורג און אַנדערע).

אויגוסט — די 9טע קאָנפֿערענץ פון „בונד" אין ווין. די חויפּט-פֿראָגע איז געווען די וואָלן צו דער 4טער דומע. באשטימט געווא-רען צו שליסען אַ בלאָק מיט די s. s. ס. ליעוויצע. אין צ. ק. זיינען אריין: ליבער, יודין, ראָזענס, גראָסער און ווייגשטיין. שפּעטער קאָאָפּטירט ב. מיכאָלעוויטש און ה. ערליך

דעצעמבער 19 — געשטאָרבען פון טיפוס אין פּעטערבורג בראָניסלאַוו גראָסער.

1916

מאַי—יוני — די באַראַטונג פון „בונד" אין כאַרקאָוו.

1917

אַפּריל 6—1 — די 10טע קאָנפֿערענץ פון „בונד" אין פּעטראָגראַד. די ער-שטע לעגאַלע קאָנפֿערענץ פון „בונד". אין צ. ק. זיינען אריין: ליבער, אַבראַמאָוויטש, יודין, ווייגשטיין, אסתר, מעדעם, ליטוואַק, קאָסאָווסקי, זאָלאָטאַריאָוו, ל. בערמאַן, לי-ביע, ס. טשעטווערנסקי, שמאי.

נאָוועמבער 6 — געשטאָרבען משה טערמאַן אין מאָהילעוו (1917—1874), אויגער פון די פּיאָנערען פון דער אידישער אַרבייטער-בא-וועגונג.

דעצ. 21—15 — דער 8טער צוזאַמענפֿאָר פון „בונד" אין פּעטראָגראַד.

1918

נאָוועמבער — דער אָנהויב פון דער שפּאָלטונג פון „בונד" אויף אוקראַיִנע. ס'האָבען זיך געבילדעט צוויי ביוראַען: אַ לינקע — מ. ראָזענס, שעסקעס, פּרענקעל, שמואל בערענשטיין; אַ רעכטע — ליטוואַק, שרה פּוקס, ליפּעץ, ש. כהן, עטקין.

יאַנואַר 9 — די צענטער. אוקראַיִנער „ראַדע" האָט איינגעשטימט אַנגענומען דעם געזעץ וועגען נאַציאָנאַל-פּערסאָנאַלער אויטאָנאָמיע. דעם 8טען יולי האָט די רעגירונג פון העטמאַן סקאָראָפּאַדסקי זי אָפּגעשאַפֿט. דעם 16טען דעצעמבער האָט די דירעקטאָריע אין ווינציע צוריק אויפֿגעשטעלט דעם געזעץ וועגען דער נאַציאָנאַל-פּערסאָנאַלער אויטאָנאָמיע.

1919

פֿעברואַר — די שפּאָלטונג פון דער קיעווער אָרגאַניזאַציע פון „בונד". אויף דער פּאַרטייקאָנפֿערענץ האָבען געשטימט 97 לינקע, 79 רעכטע און 11 אָפּגעהאַלטענע.

פֿעברואַר 18 — די שפּאָלטונג פון „בונד" אויף אוקראַיִנע (באָראַטונג פון 18טען פֿעברואַר). אויף דער באָראַטונג זיינען געווען 28 דעלעגאַטען. די רעכטע האָבען פֿאַרגעלייגט וואָרטען ביז דער 11טער קאָנפֿערענץ.

מערץ 16—20 — די 11טע קאָנפֿערענץ פון „בונד" אין מינסק. אָנגענומען אין פֿרינציפּ די ראָטען-מאַכט. אויף דער קאָנפֿערענץ זיינען געווען: ליטוואַק, עטקין, זשעלעזניאַקאָוו, פּוקטאר, שלטער ראָמאַנאָוו, יאַנקעל לעווין, סוועטיצקי, אסתר, ווייגשטיין,

געראַטיק, יודין, כאַרלאַש, אַראַנסאָן, אָקון, נ. גאָרעליק, דראַב-קין, יואל נאָוויק, ברויז, נאָבימזאָן, ש. תורוויטש, ש. קליים, נ. פופס, א. ווייגשטיין און אַנדערע. אין צ"ק דורך פראַ-פאַרציאָנעלע וואַהלען אויסגעקליבען: יודין, אַבראַמאָוויטש, ליטוואָק, סווערטיצקי, אסתר, ווייגשטיין, העניע האַרעלס, יעקב לעווין, אַלטער ראַמאַנאָוו און א. גאָבימזאָן.

יוני 24 דערטרונקען זיך אין קיעוו שרה פוקס.

1920

אַפּריל 19—12 די 12טע קאָנפערענץ פון „בונד" אין מאָסקווע. די שפּאַלטונג פון „בונד" אין רוסלאַנד.

אויגוסט 6—7 די שפּאַלטונג פון „בונד" אין ווילנע. 70 געגען 43 רעכטע.

אויג. 21—16 א קאָנפערענץ פון ר. ס. ד. א. ב. אויף אוקראַינע און אין דערזעלבער ציים א באַראַטונג פון „בונד".

נאָוועמבער א באַראַטונג פון „בונד" אין מאָסקווע (12 דעלעגאַטען).

1921

מערץ 11—5 די אויסערארדענטליכע קאָנפערענץ פון „קאָמבונד" אין מינסק, אויף וועלכער דער קאָמבונד האָט זיך פאַנאַנדערגע-לאָזען און איז אריינגעגאַנגען געוואָרען אין ר. ק. ב. אויף דער קאָנפערענץ זיינען בייגעווען 118 דעלעגאַטען (73 מיט באשטימונגס-רעכט, 45 מיט באַראַטונגס-רעכט).

1. — די פּרעסע פון „בונד" ביז דער ערשטער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד (1905 — 1896).

1896

1) דער „אידישער אַרבייטער", אויסגעגעבען אין זשענעוע—לאָנדאָן, נומ. 17—1, 1905—1896. דער ערשטער נומער איז געווען געדרוקט אין טויזענט עקזעמפליאַרען.

1897

2) „אַרבייטער שטימע", דער צענטראַל-אָרגאַן פון „בונד", געדרוקט אין רוסלאַנד, נומ. 1—40, אויגוסט—סעפטעמבער, 1897—1905. דער ערשטער נומער 400 עקזעמפליאַרען.

1898

3) „קלאַסען-קאַמף", אָרגאַן פון ווילנער קאָמיטעט, נומ. 1—6, סעפטעמבער 1898—1902.

4) „דער וועקער" פון בערשטער-בונד, נומער 1—3, סעפט. 1903—1908. ערשטער פּראָפּעסיאָנעלער אָרגאַן געדרוקט אין אויסלאַנד, פון נומער 9 געדרוקט אין רוסלאַנד. דער ערשטער רעדאַקטאָר איז געווען לעאָן בערנשטיין, אין רעדאַגירען די צייטונג האָבען שפּעטער גענומען אַן אַנטייל: א. ליטוואָק, נ. פרומקין, א. ווייטער, ב. מיכאַלעוויטש.

1899

5) „אייניגקייט", מינסק, נומער 1—2, יוני 1899.

6) „ביאָליסטאָקער אַרבייטער", ביאָליסטאָק. דער ערשטער נומער געדרוקט אין אויסלאַנד, נומער 1—7, אפריל 1899—1902.
7) „וואַרשעווער אַרבייטער", וואַרשע, נומער 1—21, יולי 1899—1905.

1900

8) „מינסקער אַרבייטער", מינסק, נומער 1—10, דעצעמבער 1900—1905.
9) „קאַמף", האַמעל, נומער 2, אויך אין רוסיש, נומער 1, סעפט. 1900.
10) „מינסקער פּלוגבלאַט", מינסק, ערשטער נומער אין סעפטעמבער 1900.
11) „פּינסקער פּלוגבלאַט" (העקטאָגראָפירט), נומער 1—2, 1900.

1901

12) „פּריהויסט-גלאָק", לאָדז, נומער 1—3, סעפטעמבער 1901—1903.
13) „דער אַרבייטער", פּאָניעווועזש, נומער 1 נאָוועמבער 1901.
14) „גראָדנער פּלוגבלאַט", גראָדנע. ערשטער נומער יאנואַר 1901.

1902

15) „פּאָליעדניע איזוועסטיע" (רוסיש). ארויסגעגעבן פון אויסלענדישען קאָמיטעט, לאָנדאָן—זשענעווע, נומער 1—256, 1905—1902.
16) „ווילנער פּלוגבלאַט". דער ערשטער נומער סעפטעמבער 1902.
17) „לאָדזער פּלוגבלאַט". דער ערשטער נומער אפריל 1902.
18) „דווינסקער פּלוגבלאַט". דער ערשטער נומער פעברואר 1902.
19) „קאָוונער פּלוגבלאַט". דער ערשטער נומער סעפטעמבער 1902.

1903

20) „ביאָליסטאָקער פּלוגבלאַט". דער ערשטער נומער יאנואר 1903.
21) „ווייטעבסקער פּלוגבלאַט". דער ערשטער נומער יאנואר 1903.
22) „בערדיטשעווער פּלוגבלאַט". דער ערשטער נומער יולי 1903.
23) „האַראָדאָקער פּלוגבלאַט".
24) „פּלוגבלאַט פון פּוילישען בערשטער-ראַיאָן", 1903.

1904

25) „דער בונד" — פּאָפּולערער אָרגאַן, ארויסגעגעבן פון צ. ק. פון „בונד". דער ערשטער נומער איז געווען געדרוקט אין 6000 עקזעמפּליאָרען, דער לעצטער אין 30 טויזענט עקז. נומ. 1—12, יאנואר 1904—אָקט. 1905.
26) „וויעסטניק בונדא" (רוסיש), געדרוקט אין אויסלאַנד, נומער 1—5, 1904—1905.
27) „גלאָס בונדו" (פּויליש), געדרוקט אין אויסלאַנד, נומ. 1—4, מאַי 1904—1905.
28) „שאָוולער פּלוגבלאַט". דער ערשטער נומער יאנואר 1904.

1905

29) „לעצטע פּאָסירונגען", ארויסגעגעבן פון אויסלענד. קאָמ., זשענעווע, נומער 1—26.

2. — די פּרעסע פון „בונד" פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע ביז דער צווייטער (1917 — 1905).

1905

30) „דער וועקער", ערשטער לענאַלער אָרגאַן, ווילנע. דער ערשטער נומער איז געווען געדרוקט אין 45,000 עקז. נומ. 1—33, 25 דעצ. 1905—1906.
31) „יעוורייסקי ראַבאָטשי" (רוסיש), פּעטראָגראַד. נומער 1, דעצ. 1905.

1906

32) „די נייע וועלט", ווילנע. נומער 1 פעברואר.
33) „פּאָלקסצייטונג", ווילנע. אריינגענעבן אָנגעטאָן דעם פּאַרמאָכטען „ווע-קער", נומער 1—434. 19 פעברואר 1906—19 סעפּטעמבער 1907.
34) „נאַשע סלאָווא" (רוסיש), וואָלענבלאט. נומער 1—9, 1906.
35) „נאַשע טריבונא" (רוסיש), ווילנע. די רעדאַקציע האָט זיך צוליב פּא-ליציאישע באַדינגונגען אָריבערגעפּיהרט קיין קאָוונע; מעדעם, יודין, פּ. באַגראָוו. נומער 1—12, 13 דעצעמבער 1906—1907.
36) „דער גלאָק", ווארשע (אומלעגאַל), נומער 1—3, סעפּטעמבער—יולי.

1907

37) „דער טאָג", ווילנע, נומען 1, סעפּטעמבער.
38) „די האָפענונג", ווילנע, פון 1 נאָוועמבער האָט די „האָפענונג" רעדאַרפּט אריינגענעבען ווערען ווי א קאָפּיקעניע צייטונג, אין דער רעדאַקציע פון דער נייער צייטונג זיינען אריין: ליטוואָק, מעדעם, אסתר, דעם 29טען אָקטאָבער איז די „האָפענונג" פּאַרמאָכט געוואָרען און א גרויסער טייל פון דער רעדאַקציע און קאנטאָר זיינען ארעסטירט געוואָרען. נומער 1—42, 2 סעפּטעמבער—2 אָקטאָבער.
39) „דער מאַרגענשטערן", ווילנע, נומער 1—3, 16—30 נאָוועמבער. אין רעדאַקציע: מעדעם, יודין, ווייטער, באַגראָוו.
40) „נאַשע האָסלאָ" (פויליש), אומלעגאַל. נומער 1—2.

1908 — 1909

41) „די שטימע פון בונד", אומלעגאַל, נומער 1—4, 1908—1911.
42) „אָטקליקי בונדא" (רוסיש), נומער 1—5, 1909—1911.

1910

43) „וואַרשעווער פלוגבלאָט", אריינגענעבן פון וואַרשעווער קאָמיטעט פון „בונד" (אומלעגאַל, געדרוקט אין לאָדז).

1911

44) „פּאָלקס-שטימע", א זאַמלבוך, וואַרשע, נומער 1—2.
45) „די נייע שטימע", ווילנע, נומער 1—3, פעברואר—מערץ.

1912

46) „לעבענס-פראָגען", וואַרשע, א וואָכענבלאט. אין רעדאַקציע, וועלכע איז געווען אין ווילן, זיינען אריין: מעדעם, ליטוואָק, אבראַמאָוויטש, גרא-סער, שפּיטער אָלגין. נומער 1—2. אויפ'ן צווייטען נומער איז די צייטונג פּאַרמאָכט געוואָרען, א טייל פון דער אַדמיניסטראציע ארעסטירט. 8—18טען מאַי.
47) „צייט", פּעטראָגראַד. א וואָכענבלאט. איין רעדאַקציע איז געווען אין ווין: מעדעם, ליטוואָק, אבראַמאָוויטש, אָלגין; די צווייטע אין פּעטרא-גראַד: ערליך, זאַסלאָווסקי און מיכאַלעוויטש. נומער 1—60, 20 דעצ. 1912—5 יולי 1914.
48) „דער שניידער", זאַמעל-ביכער, ווילנע, נומער 1—2.
49) „דאָס אידישע פאָלק", מעדעם, נומער 1—3.
50) „די אידישע פאָלקס-שטימע", נומער 1.
51) „אינפאָרמאַציאָנס-בלאָט" (אומלעגאַל), אריינגענעבן פון צ. ק. נומער 1 סעפּטעמבער.

1913

52) „די נאַדעל", זאַמעל-בוך, ווילנע, נומער 1.
53) „דער שניידער", ווילנע. רעדאַקטאָר לאַזאַר לאָנצמאַן (געשטאָרבן). נום. 1—7, 1913—1914.

1914

54) „אונזער צייט", פּעטראָגראַד, 2 מאָל אַ וואָך, ארויסגעגעבען אָנשטאָט דער „צייט", נומער 1—7, 24 יוני—17 יולי.
55) „אינפאָרמאַציאָנס-בלעטל" (אין רוסיש און אידיש) פון אויסלענדישען קאָם. פון „בונד" און צ. ק. פון די אויסלענדישע גרופען, נומער 1—11, 1914—1916.

1916

56) „יעוורייסקיא וויעסטי" (רוסיש), פּעטראָגראַד. ארויסגעגעבען פון ד. זאָסלאָווסקי און וו. קאָנטאָראָוויטש, נישט קיין אָפּיציעלער בונדישער אָרגאַן. נומער 1—7, 9 אָקטאָבער 1916—16 פעברואַר 1917.

3. — די צווייטע רוסישע רעוואָלוציע.

1917

57) „אַרבייטער שטימע", פּעטראָגראַד. צענטראַלער אָרגאַן פון „בונד", נומער 1—51, 24 מערץ—8 נאָוועמבער.
58) „דער וועקער", מינסק. פון יוני אָן אַ טעגליכע צייטונג פאַר צפון-מערב'דיגען קאָמיטעט, פון ערשטען יאָנואַר 1918 צענטראַל אָרגאַן פון „בונד". צוליב פאַרשיידענע איבערקערעניסען איז „דער וועקער" עטליכע מאָל אָפּגעשטעלט געוואָרען און אַריבערגעטראָגען אין אַנדערע שטעדט (האָמעל, מאָסקווע און ווידער מינסק). אין פאַרשיידענע צייטען זיינען אין דער רעדאַקציע געווען: א. ווייגשטיין, אסתר, ליטוואַק, ווייגריך, א. קירזש-ניק, ב. סוועטיצקי. דער לעצטער נומער ווי אַ בונדישע צייטונג איז „דער וועקער" ארויס סוף מערץ 1921. נום. 1—173, 17 מאַי 1917—מערץ 1921.
59) „פּאָלקס-צייטונג", קיעוו. פון 7טען נומער אַ טעגליכע צייטונג פאַר דרום-רוסלאַנד. אין דער רעדאַקציע זיינען געווען אין פאַרשיידענע צייטען: מ. ראָזעס, א. ליטוואַק און ש. עפשטיין. נום 1—268, 8 אויגוסט 1917—21 פעברואַר 1919; פון 22 פעברואַר (נום. 269) 1919 — אָרגאַן פון אַלגעמיינעם אידישען קאָמיטעט פון אַרבייטער-בונד
60) „דער אינטערנאַציאָנאַל", יעקאַטערינאָסלאַוו. אָרגאַן פון ראַיאָנעם קאָם. פון „בונד" פאַר יעקאַטערינאָסלאַווער, כאַרקאָווער, טאַוועריש און דאָנער געגענט. א וואָכענבלאַט. נום. 1—17, אויגוסט 1917—יוני, 1918.
61) „דאָס פּראָפעסיאָנעלע לעבען", פּעטראָגראַד. פּראָפעסיאָנעלער אָרגאַן ארויס-געגעבען פון דער פּראָפעסיאָנעלער קאָמיסיע ביים צ. ק. פון „בונד". די ערשטע צוויי נומערן זיינען ארויס וויי אַ ביילאָגע צו דער „אַרבייטער שטימע (נום. 11—12, 18—19), פון נומער 3 א וואָכענבלאַט, 20 יולי נום. 1—16, 12 מאַי—10 אָקטאָבער.
62) „גאָלאָס בונדא" (רוסיש), פּעטראָגראַד. נום. 1—8, 8 אויגוסט—15 אָקט.
63) „נאַשע סלאָווא" (רוסיש), כאַרקאָוו. פון נומער 5 אַריבערגעטראָגען אין יעקאַטערינאָסלאַוו. אָרגאַן פון ראַיאָנעם קאָמיטעט פאַר יעקאַטערינאָסלאַ-

ווער, כאַרקאָווער, טאָווריש̈ער און דאָנער געגענט. נומער 1—8, 8 יוני 1917—12 יאנואר 1918.

64) „נאַש גאָלאָס" (רוסיש), אָדעס. רעדאַקטאָר ג. לוריא. נומער 1—9, 8 יוני—22 אויגוסט.

65) „די נאַכריכטען פון כאַרקאָווער קאָמיטעט פון „בונד", כאַרקאָוו. נומער 1—4, 30 אַפּריל—29 יוני.

66) „זשיטאָמירער ארבייטער-בלאַט", זשיטאָמיר. אָרגאַן פון זשיטאָמירער קאָם. פון „בונד", נומער 1—2, 5 יולי—30 יולי.

67) „די שטימע פון בונד", מאָסקווע. אָרגאַן פון מאָסקווער קאָמיטעט, נומער 1 דעם 24 מערץ.

68) „דער אידישער ארבייטער", ארויסגעגעבען פון באָריסאָגליעבסקער קאָם. פון „בונד" (העקטאָגראַפירט), נומער 1 אַפּריל.

69) „סיבירסקי וויעסטניק בונדא", טאָמסק. אָרגאַן פון סיבירער געגענט-קאָמיטעט. רעד. ד. ראָזענבערג, נומער 1—7, סעפטעמבער 1917— יאנואַר 1918

70) „איזוועסטיע קאָנאָטאָפּסקא אָרג. בונדא", קאָנאָטאָפּ, נומער 1.

1918

71) „אונזער צייט", ריגע. אָרגאַן פון ראָיאָ. קאָמיטעט פון „בונד" פאַר לעטלאַנד. רעד. מ. דאָנסקא, נומער 1—2, 25 דעצ. 1918—15 מערץ 1919.

72) „די האַפענונג", מאָסקווע. אָרגאַן פון הויפּט-קאָמיטעט פון „בונד" פאַר גרויס-רוסלאַנד. רעדאַקטאָר ר. ריין, אין רעדאַקציע: אַבראַמאָוויטש, רובין, הויליקמאַן. נומער 1—5, 10 אויגוסט—19 דעצעמבער.

73) „די צוקונפט", מאָסקווע, זאַמלבוך, ארויסגעגעבען פון מאָסקווער און ראָיאָנער קאָם. פון „בונד". נומער 1—4. 1 אַפּריל—5 יוני.

74) „דער גלאָק", אָדעס. אָרגאַן פון אָדעסער קאָמיטעט פון „בונד", ערשיינט שבת, רעד: ג. לוריא, ל. בערמאַן. נומער 1—2, 26 מערץ—7 אַפּריל.

75) „אומזער שטימע", ווילנע. רעד. ר. עפשטיין. אָרגאַן פון „בונד" פאַר ליטע. נומער 1—99, 5 דעצעמבער 1918—18 אַפּריל 1919.

76) „יעווריי̈סקי ראַבאָטשי" (רוסיש). אָפּיציעלער רעדאַקטאָר ב. כהן, פּעטראָגראַד. אָרגאַן פון פּעטראָגראַדער קאָמיטעט. אין רעדאַקציע זיינען געווען: ד. זאַסלאָווסקי, ו. קאָנאָטאָפּוויטש, ווירגילי. נומער 1—10, 15 מאי—31 יולי

77) „ראַבאָטשי פּאָניעדעלניק", אָדעס. וואָכענבלאַט, נומער 1—26.

78) „ביולעטין פון האָמלער קאָמיטעט פון בונד און די ר. ס. ד. ש. פ." (רוסיש), האָמעל. נומער 1 דעם 16 דעצעמבער.

79) „דער וואָלגער ארבייטער" סאַראַטאָוו, אָרגאַן פון וואָלגע ראָיאָן-קאָמיטעט פון „בונד", נומער 1—4, 25 מאי—17 יולי.

1919

80) „צייט פּראָגען", קיעוו. רעד. א. ליטוואַק. א בונדישע וואָכענבלאַט. נומער 1 דעם 10טען פעברואַר

81) „פּרייהייט", קיעוו. רעד. ב. ספיוואַק. נומער 1, 10 מערץ.

82) „ראַבאָטשי גאָלאָס" (רוסיש), האָמעל. א וואָכענבלאַט. יוני 1919—אַפּריל 1920.

83) „פאלקס-צייטונג", אָרגאַן פון „בונד" אויף אוקראַינע, קיעוו. נומער 1, 27 דעצעמבער. רעד. א. ליטוואק.

1920

84) „די האַפענונג", קיעוו. רעד. א. ליטוואק. נומער 1 מערץ.
85) „אונזער שטימע", ווילנע. ערשינען נאָך דער שפאלטונג. נומער 103—100, 13 אויגוסט—25 אויגוסט.
86) „נייע צייט", א וואכענבלאט פאר אידישע ארבייטער אין ליטע, קאוונע. רעד. ז. קאלאדני. נומער 1 — 2טען יולי.
87) „דאס פרייע וואָרט", א וואכענבלאט. געזעלשאפטלין-ליטעראַרישע צייטונג, ווילנע. רעד. ז. רינמאן. נום. 1—29, נאוו. 1920—24 סעפט., 1921; פון נומער 11 אן ארבייטער-צייטונג

1921

88) „אונזער טריבונע", איינמאָליגע אויסגאבע. רעד. ל. ווויגשטיין. 31 דעצעמבער.

1922

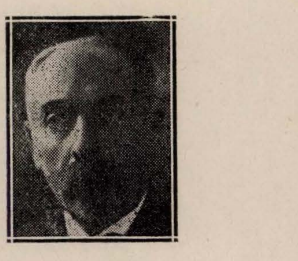
89) „אונזער צייט", ווילנע, וואכענבלאט. רעד. ר. עפשטיין. נום. 1—24, 14 יאנואר—30 יוני.
90) „צייט-פראגען", ווילנע. ארבייטער-בלאט וואכענשריפט. רעד. ל. ווויגשטיין. נומער 1—12, 15 יולי.
91) „ארבייטער-בלאט", ווילנע. וואכענשריפט. נומער 1—11.
92) „אונזער געדאנק".

ווילנע – דער גייסטיגער און קולטורעלער צענטער

1. קולטורעלער, עקאָנאָמישער און געזעלשאַפט־ליכער לעבען.

הירש אַבראַמאָוויטש.

ווילנע די נאַציאָנאַליטעטען־שטאָט.

ווילנע איז איינע פון די מערקווירדיגסטע שטעט אויף דער וועלט אין פּרט פון נאציאָנאַלען כאראקטער. פיר, אדער אפשר גאנצע פינף, נאציאָנאַליטעטען האלטען איהר פאר זייער קולטורעלען, גייסטיגען צענטער און צומאל אויך פאר זייער הויפטשטאָט.

דאָ האָט זיך געשאפען צייט יאָרהונדערטער א ישוב, אין וועלכען עס זיינען פארטרעטען פּאָליאקען, אידען, ליטווינער, וויים־רוסען און רוסען. און אויב מען זאָל נאָך צורעכענען אהער די קאראימער, טאטארען און דייטשען, האָבען מיר דאָ גאנצע 8 נאציאָנאַליטעטען. די לעצטע 3 זיינען אויך ניט פאראיינצעלט, נאָר האָבען דאָ הים־טאָרישע ישובים. ביי די קאראימער איז דאָ פאראן א קענאסע (כנסה), א שול. די טאטארען האָבען א מאָשעע (מעטשעט), די דייטשען — א פּאָר עוואנגעליש קירכען און אָנפאנגס־שול.

די דריי נאציאָנאַליטעטען שפּילען אָבער ניט קיין גרויסע ראָלע אין לעבען פון ווילנע. זיי האָבען ניט קיין שום אספּיראציעס אויפ'ן באָדען פון ווילנע. דערביבער קענען זיי ניט קומען אין באטראכט אלס ווירקענדער פאקטאָר אין שטאָטישען לעבען פון ירושלים דליטא.

מען קען זאגען, אז ביז גאָר ניט לאנג האָט ווילנע א דאנק אפשר איהר עטנישער בונטקייט, נעגעבען א מוסטער פון פרידליכען צוזאמענלעבען פון פעלקער אויך אין באנרעניצטער טעריטאָריע. ביז דער מלחמה זיינען דאָ די נאציאָנאַלע אנטאגאָניזמען געווען זעהר שוואך. אין שכנות האָט מען געלעבט, און ווי שכנים — אמאל ער־גער, אמאל בעסער — איינע צו די אנדערע זיך באצויגען.

זיינען אָבער אָנגעקומען אויף דער וועלט נאציאָנאַליסטישע ציי־טען און דער שלום בית איז גאנץ באדייטענד צושטערט געוואָרען.

אבער דאך זיינען אפילו איצט אין ווילנע ספעציפישע באציאונגען ניט אזעלכע פארשארפטע ווי ערגעץ אנדערשוואו. ווי פיינדליך מען זאל ניט זיין געשטימט איינער צום אנדערן, מוז דאך יעדע עטנישע גרופע איינזען ביי איהרע אנטאגאניסטען פון א צווייטער גרופע א גרויסע קולטורעלע ארבייט, וואס ווערט דא געטאן אויפן נאציאנאלען באדען. זי זעהט אויך קאמפאקטע מאסען פון דער אדער יענער נאציאנאליטעט. און ווילענדיג ניט ווילענדיג, מוז מען פאר אזעלכע זאכען קריגען דרך ארץ.

פאליאקען זיינען דא ניט נאר באלעבאטים. זיי ציהען דא פון דורות לאנג זייער קולטור, ליטעראטור. אמת, ביז'ן 19טען יארהונדערט איז עס געווען א ריין קלעריקאלע קולטור. אבער שוין אין אנהויב פון 19טען יארהונדערט האבען זיי דא די געניאלע פאעטען אדאם מיצקעוויטש, סלאוואצקי, סירקאמלא. מיט הונדערטער יאהרען צורוק האבען זיי שוין דא געהאט אן אוניווערזיטעט, ווילכען ס'האט געגרינדעט דער קעניג סטעפאן באטארי. זיי האבען דא קלויסטערס, ווילכע צייכענען זיך אוים מיט זייער ארכיטעקטור און אויסשטאטונג. צום ביישפיל, דער אנטאקאלער קלויסטער פון הייליגען פעטער איז אינעווייניג איינער פון די מערקווירדיגסטע דענקמעלער פון דער רענעסאנס עפאכע, מיט וואונדערבארע ארנאמענטיק און סקולפטורען. דער בערנארדינער קלויסטער איז אזוי אויסגעהאלטען אין גאטישען סטיל דאס זעלטען וואו קען מען געפינען אזעלכע ריינע מוסטערען פון דער דאזיגער מיטעלאלטערליכער ארכיטעקטור.

נאפאלעאן דער ערשטער, זיינגדיג אין ווילנע, האט זיך גענוגשעען צו האבען דעם בערנארדינער קלויסטער אין פאריז. איצטער זיינען אין ווילנע דא אויסער'ן אוניווערזיטעט, וועלכער צעהלט העכער 3 טויזענד סטודענטען, אויך א הויך-שול פאר פאליטישע וויסענשאפטען (אינסטיטוט צו פארשען מזרח-אייראפע) און א האנדעלס-אינסטיטוט. די פאליאקען האבען דא א רייהע וויסענשאפטליכע געזעלשאפטען. איינע פון זיי האט א מוזיי פון אלטערטימליכקייטען און א בילדער גאלעריי, פאר וועלכע עס איז אויסגעבויט א ספעציעלער בנין לעבען גרינעם בריק. אין ווילנע געהען ארויס 8—9 טעגליכע פוילישע צייטונגען און אזוי פיל פארשידענע חודש'דיגע און וועכענטליכע זשורנאלען, ווילכע טראגען א פאליטישען, געזעלשאפטליכען אדער וויסענשאפטליכען כאראקטער. די פוילישע שרייבער זיינען פאראיניגט אין א פארבאנד, וואס אדעגנט איין יעדע וואך פאר זיינע מיטגלידער און סימפאטיקער רעפעראטען. דער פארבאנד איז עטליכע מאל ארויס אין קאנטאקט מיט אידישע שרייי-

בער. ס'זיינען אפילו פארגעקומען עטליכע געמיינזאמע צוזאמענ־
טרעפען. צו קיין דערנענטערונג איז אבער ניט געקומען.

די ליטווינער זיינען דאָ לפי ערך ניט גרויס אין צאָל (א פאר
טויזענד), אבער זיי האלטען, אז נאר זיי זיינען די אמת'ע באלעבא־
טים פון ווילנע, וועלכע האָט, לויט דער לענענדע, געגרינדעט דער
גרויספירשט געדימין. פון דאנען האבען די ליטווישע גרויספירשטען
פארשפרייט זייער הערשאפט איבער א גרויסען טייל פון די איצ־
טיגע פוילען און רוסלאנד, שאפענדיג אויף דעם באסיין פון נעמאן
און וויליע א מעכטיגע מלוכה, דעם גרויספירשטענטום ליטע. און
נאָר דער „פארראט" פון גרויספירשט יאגעלא, וועלכער האָט חתונה
געהאט מיט דער פוילישער קענינין יאדוויגא, האָט אפגעשטעלט די
עקספאנסיע פון ליטע אויף מערב, דרום און מזרח. די הויפט־
שטאָט איז אויך אזא אופן אריבערגעטראָגען געוואָרען קיין קראקע,
שפעטער קיין וואַרשע. אבער דאָך איז ווילנע געבליבען נאָך דער
צענטער פון דער ליטווישער אריסטאקראטיע, פון דער ליטווישער
שפראך. עטוואס שפעטער איז דער „ליטוויניזם" פון ווילנע אפגע־
שוואכט געוואָרען. די אריסטאקראטיע האָט זיך פאלאניזירט (די
פירשטען ראדזיוויל, נעדרויס א. א.). דער קאטאליציזם, וועלכען
די ליטווינער האבען אנגענומען, האָט געשטויסען די מאסען צום
פוילישען קלער, וועלכער האָט געפרובט דעגאציאנאליזירען די ליט־
ווינער. אבער אין סוף פון 19טען יאָרהונדערט דערוועקט זיך
ביי א טייל פון דער ליטווישער אינטעליגענץ דאָס בייגשאפט נאָך
דער אייגענער שפראך, געשיכטע, קולטור, לעבענסשטייגער. אין
ווילנע ווערען געגרינדעט נעהיימע קרייזלעך מיט דעם דר. באסאנא־
ויטש בראש. שפעטער ווערט באסאנאוויטש, וועלכער האָט שטענ־
דיג געוואוינט אין ווילנע, פארראבענט אלס דער פאטריאָרך פון דער
נייער ליטווישער באוועגונג, וואָס האָט געבראכט צו א רעסטאוו־
רירונג פון ליטע אלס מלוכה.

נאכ'ן 1905־טען יאָהר, וועו עס זיינען פראקלאמירט געוואָרען
אין רוסלאנד געוויסע פרייהייטען, הויבען אָן אין ווילנע צו דערשיי־
נען ליטווישע צייטונגען, זשורנאלען, ביכער. דאָ וואוינען ליטווישע
דיכטער, שרייבער, קינסטלער. ס'ווערט צווישען אנדערע געפעפנט
א מוזיי וועלכער געהערט צו דער ליטווישער וויסענשאפטלעכער גע־
זעלשאפט (פאָרזיצער באסאנאוויטש). ס'גרינדען זיך א רייהע ליט־
ווישע ארגאניזאציעס (פאָליטישע, קולטורעלע, געזעלשאפטליכע א. א.).

צום סוף פון דער דייטשער אקופאציע עפענט זיך אין ווילנע
די ליטווישע טאריבע (א כמו פארלאמענט), וועלכע פראקלאמירט די
אומאפהענגיגקייט פון ליטע מיט ווילנע אלס הויפטשטאט. אלע־
מען איז באקאנט די וויטערדיגע געשיכטע פון ווילנע, וועלכע איז

אריבער אין פּוילישע הענט. אבער דאָך האלטען זיך דאָ די ליט־ווינער פעסט. זיי גיבען ניט אויף די האָפענונג אז סוף כל סוף וועט ווילנע געהערען צו זיי און די היסטאָרישע רעכט זייערע אויף ווילנע, ווען עד היום זיינען נאָך אויפ'ן שלאָסבארג דאָ די רעשטען פון די גרויספירשטליכע פּאַלאַצען (מיט'ן בארימטען טורעם פון וועלבען די פּוילישע מאכט האָט ארונטערגענומען דעם אכטקאַנטיגען קאפטור, געפינענדיג אז דאָס איז א „מאסקווער" צונאָב) — וועלען צוריק־געשטעלט ווערען. די ליטווינער האבען דאָ א ספעציעלען ליטווישען קאָמיטעט, וואָס איז ניט אפיציעל דער ליטווישער קאנסולאט. ער פארמיטעלט אין נעוויסע פאלען ביי דער קאָוונער רעגירונג ביים באקומען אן ערלויבעניש פאר א פּוילישען בירגער צו פאָהרען קיין ליטע, וועלכע איז פארשלאָסען כמעט מיט 7 שלעסער פאר א פאר־קער מיט פּוילען. זיי האבען אין ווילנע א גימנאזיע, עטליכע שולען, וואוילטעטיגע געזעלשאפטען, ביבליאָטעקען. ס'נעהען ארויס עטליכע ליטווישע צייטונגען (ניט קיין טעגליכע) און א פאר ספעציעלע זשור־נאלען. די קאָוונער ליטווינער מיט דער ליטווישער רעגירונג גיבען צו א גרויסע באדייטונג דעם ווילנער ליטווישען ישוב און זעהען איהם צו שטיצען. די קאָוונער רעגירונג ענטזאנט זיך ניט אפילו אויף איין מאָמענט פון ווילנע, וועלכע איז באצייכענט אין דער ליט־ווישער קאנסטיטוציע אלס די הויפטשטאָט פון ליטע.

די וויים־רוסען האָבען דאָ זייערע אספּיראַציעס. פון ווילנע (און עטוואָס שפעטער אויך פון מינסק) האָט זיך אין די לעצטע פיר־צענדליג יאָהר אנגעהויבען די מאָדערנע וויים־רוסישע באוועגונג. די גרעסטע טייל פון דער ארומיגער באפעלקערונג אין געענד (ווילנער, נאָוואָגראָדקער און ביאלאסטאקער גובערניעס [וואיעוואדסטוועס]) באשטעהט פון וויים־רוסען, וועלכע זיינען נאָנצע יארהונדערטען גע־וואָרען פאָלאָניזירט אָדער רוסיפיצירט. אָבער דאָך האָט זיך ניט געקענט אויסווארצלען דער וויים־רוסישער פאָלקס־עלעמענט, וועלכען די ניי־ענטשטאנענע וויים־רוסישע אינטעליגענץ רעסטאוורירט.

פון ווילנע זיינען ארויס די לאָזונגען צום דאָרף, „צוריק צום וויים־רוסענטום". מען האָט אנגעהויבען צוריק צו פלעגען די וויים־רוסישע שפראך, וועלכע איז געווען פארהאסט אלס „פויערים־שפראך". מען האָט אין ווילנע געגרינדעט פארלאָגען, דרוקעריין, צייטונגען. מען האָט ארויסגעגעבען לערן־ביכער. דאָ גיבט זיך אלע פאָליטישע נרופירונגען פון דער וויים־רוסישער באוועגונג.

די וויים־רוסען האָבען דאָ א גימנאזיע, א סעמינאר, א וויסען־שאפטליכע געזעלשאפט מיט א מוזיי און אז. וו. די וויים־רוסען האל־טען, אז היסטאָריש איז ווילנע געווען פון 15טען יאָרהונדערט אָן א וויים־רוסישע שטאָט. דער בארימטער קאָדעקס דער „ליטווישער

סטאטוט" פון 16טען יאַרהונדערט, איז געשריבען אין דער ווייס־רוסישער שפראך. דאָס דינט, לויט די ווייס־רוסישע היסטאָריקער, אלס באוויז, אז ווילנע איז געווען די הויפטשטאָט פון א ווייסרוסיש־ליטווישער מלוכה.

אין ווילנע גיבען אַרויס די ווייס־רוסען צייטונגען (וועכענטליכע זשורנאלען א. אז. וו.).

ביז דער מלחמה האָבען דאָ די רוסען געווען־לטיגט אומבאַגרענעצט און זייערע שפורען פיהלען זיך נאָך אפילו איצט אויך. די אַרטיגע שפראכען האָבען אַרייננעמען אין זיך אפולע רוסיציזמען. די על־טערע טייל פון דער אידישער אינטעליגענץ באַנוצט נאָך אויך איצט די רוסישע שפראך. עד היום וואוינען נאָך אין ווילנע עטליכע טויזענד רוסען. זיי האָבען דאָ זייער רעליגיעזען צענטער מיט אן אַר־ציביסקופ בראש. עס געהט נאָך דאָ אַרויס א רוסישע צייטונג. אָבער קיין שום השפעה אויף דעם אַרטיגען לעבען האָבען זיי שוין כמעט ניט. אויסערליך לאָזען זיי זיך שטאַרק פאַלאַניזירען.

און אָט צווישען דעם פעלקער וואוינען, וואו אין קאָמ־פאקטע מאסען און וואו פאַראיינצעלט, די אידען פון ווילנע. די אידען, וועלכע בילדען דעם קערן פון דעם אזויגערופענעם ליטווישען אידענטום, — דער אידענטום, וועלכער איז פארשפרייט כמעט אי־בער דער נאַנצער וועלט און וועלכער איז אומעטום דער הייוען פון דער אידישער געזעלשאפטליכקייט. ניט אומזיסט טראַגט ווילנע דעם בכבוד'יגען נאָמען פון ירושלים דליטא. אזא שטאָט, פון וועלכער „ס'גייט ארויס תורה" (תצא תורה), סיי די אלטע, וואָס האָט קאַנ־סערווירט, סיי די נייע וואָס רעקאָנסטרואירט דעם אידענטום.

די גרויסע רבנים פון 18טען און 19טען יאַרהונדערט, מיט דעם ווילנער גאון בראש (ר' פייוול אשכנזי, ר' שבתי בר' מאיר הכהן־ש"ך, ר' משה ריווקעס, ר' אבעלע פאַלאַווער, ר' אברהם דאַנציגער — מחבר פון „חיי אדם", ר' ישראל סאַלאַנטער און פיל אַנדערע) האָבען נעמאַכט באריהמט ווילנע אין דער תלמודישער וועלט, אלס אָרט פון תורה און חכמה. שפעטער אביסל וועלט ווילנע דער צענטער פון השכלה. מרדכי אהרן גינצבורג, י. ל. לעווענדע, יהושע שטיין־בערג, מ. פלונגיאן, שמואל יוסף פין, קלמן שולמאן, מתתיהו סטראַ־שון, בערל מיכאַלישקער, זיין זוהן מיכח יוסף לעבענסאָן און אפולע אַנדערע זיינען נעווען די אַדעפטען פון דער השכלה, וועלכע האָט זיך פון ווילנע פארשפרייט איבער אלע ארומיגע שטעט און שטעטלאך. ווילנע ווערט אויך א צענטער פאר חבת ציון, שפעטער — פאר'ן ציוניזם. דאָ האָבען זיך נעפונען די גרעסטע אידישע דרוקעריין מיט די בארימטע „בית הדפוס של האלמנה והאחים

ראם", וועלכע לייווערט נאך עד היום רעליגיעזע ליטעראטור פאר דער גאנצער וועלט.

ווילנע האט אבער אויך די ערשטע פראקלאמירט דאם רעכט פון אידיש. אין ווילנע זיינען ארויסגעגעבען געווארען די גרעסטע צאל מעשה־ביכלעך. א. מ. דיק האט אנגעהויבען כמעט דער ערשטער צונעוואוינען דאם פאלק צו לייענען אידיש.

אין די 90־ער יאהרען ווערט ווילנע דאם ווינעלע פון דער ארבייטער באוועגונג. דא ווערט געגרינדעט דער אידישער ארבייטער „בונד", וועלכער צואוואקסט זיך אזוי מעכטיג אין אנהויב פון 20טען יאהרהונדערט און שפילט אזא קאלאסאלע ראלע אין דער געשיכטע פון דער רעוואלוציאנערער באוועגונג פון רוסלאנד. ווילנע ווערט אין דער צייט פון מלחמה און אקופאציע דער ערשטער צענטער פאר דעם אידישען און העברעאישען שול־וועזען. ווילנע האט אזעלבע אנשטאלטען פון אלוועלטליכער באדייטונג ווי די סטראשון־ביבליאטעק, אידישער ווייסענשאפטליכער אינסטיטוט (ייווא), היסטאריש עטנאגראפישער מוזיי אויפ'ן נאמען פון ש. אנ—סקי, א רייהע סעמינארען, פראפעסיאנעלע שולען (טעכניקום, הילף דורך ארבייט), אידישע, העבריישע און רעליגיעזע גימנאזיעס און שולען (ישיבות). די אלע זאכען דינען פאר מוסטערען אין אנדערע שטעט. מיר קענען דא ניט אויסרעכענען אלץ, וואס די אידישע ווילנע פארמאגט און קען באמת שטאלצירען.

און דעריבער איז טאקע ווילנע טייער פאר יעדער נאציאנאליטעט וואס וואוינט דא. יעדערע פון זיי האט זיך מיט וואס צו באווייזען, מיט וואס צו באריהמען, און וואלט אויף דעם באדען פון קולטורעלע ווערטען פארגעקומען א דערנענטערונג און א קאנטאקט צווישען די פינף פעלקער, וואלט מסתמא ניט נעווען קיין האס און קיין שנאה, ס'וואלט נעווען אן אלגעמיינע באריכערונג פון דער מענשליכער קולטור. אזא נאציאנאליטעטען־שטאט ווי ווילנע וואלט עם אמבעסטען נעדארפט באווייזען דער וועלט.

חייקל לונסקי.

די שטראַשון ביבליאָטעק אין ווילנע

אויף אידישער גאס, אויפ'ן שול־הויף, לע־בען דער גרויסער שוהל, שטעהט א צוויי־גאַרעגדיג הויז. דאָס דאָזיגע הויז איז דער טעמפּל פון גייסט, דער פאלאַץ פון חכמה, דער שטאָלץ פון ווילנע. צום דאָזיגען הויז ציהען זיך יונג און אלט, גאונים און חכמים, שריפטשטעלער און ווייסענשאפטלייט, צו שע־פען דאָרט תורה און חכמה. דאָס דאָזיגע הויז איז די ביבליאָטעק פון דער ווילנער קהלה אויפ'ן נאָמען פון גרויסען גאון און חכם ר' מתתיהו שטראַשון.

ר' מתתיהו שטראשון איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע כ"א תשרי תקע"ח (1817). זיין פאָטער, דער גרויסער גאון און חכם, יחסן און עושר ר' שמואל שטראשון (בעל הנהות הרש"ש) האָט איהם מחנך געווען אין תורה און חכמה. אז ר' מתתיהו איז נאָך געווען א קליין קינד האָט ער שוין ארויסגעוויזען אזוינע גרויסע פעהיגקייטען אין זכרון און שארפקייט פון שכל, אז די גרויסע גאונים ר' מנשה אילייער און ר' איטשעלע וואָלאָזשינער האָבען אויף איהם נביאות געזאָגט, אז ער וועט אויסוואקסען א גרויסער גאון, און זייער נביאות איז טאקע מקוים געוואָרען. זייענדיג א גרויסער מתמיד און בעל־כשרונות האָט ער גיך דערוואָרבען אזויפיל תורה און חכמה, ווי אויך אייניגע שפראכען, אז ער איז נאָך יונגערהייט געוואָרען איינער פון די גרעסטע און יעדער מאמר זיינער האָט געמאכט א גרויסען רושם.

א דאנק זיין גאונות און חכמה, איז ר' מתתיהו שטראשון געקומען אין פארבינדונג מיט די גרעסטע גאונים און געלערענטע פון זיין צייט, ווי ר"צ מעקלענבורג, בעל „הכתב והקבלה" על התורה, ר' צבי הירש חיות, ר' שלמה יהודא ראפאפּאָרט (שי"ר), ר' יום טוב ליפמאן צונץ, ר' יצחק בער לעווינזאן (ריב"ל), פראָפ. צבי הירש גרעץ, ווי אויך מיט קריסטליכע געלערנטע, ווי פראָפ. ווינשע און אנדערע.

פון דער גאנצער וועלט פלעגט מען זיך וועגדען צו איהם, רבנים

מיט שאלות וועגן תורה, געלערנטע וועגן חכמה און שתדלנים וועגן כלל ענינים.

ער איז געווארן אזוי מפורסם אין דער גאנצער וועלט, אז מען האט איהם פארגעלעגט בערלינער רבנות, נאר זייענדיג זעהר רייך, האט ער קיין רבנות ניט געוואלט אננעמען. שפעטער, אז עס האט זיך געגרינדעט די חברה „מקיצי נרדמים", האט מען איהם געשטעלט בראש, מיט אזא פערזענלייכקייט ווי ר' משה מאנטיפיארע.

אויך אין דער חברה „שומרי תורה" פון פאריז איז ער געשטאנען בראש פון רוסלאנד מיט'ן בארימטען וואַרשעווער רב, ר' דובעריש

מתתיהו שטראשון (1817—1885)

מייזעלש. און אז די גרויסע חכמים ר' חיים זעליג סלאנימסקי און פינעלעס האבען זיך א סך יאהרען מתווכח געווען וועגן „עניני תקופות ומולדות" און ניט נעקענט דורכקומען צווישען זיך, האבען זיי זיך צולעצט געוועט צו ר' מתתיהו'ן, ער זאל מכריע זיין. אויך זיין אויסערלייכקייט, די הויכע פיגור מיט די שענע אידישע מלבושים, זיין פאטריארכאלישער אויסזעהן, האט אויף אלעמען נע־מאכט דעם טיפסטען רושם.

אין יאהר תר"ח איז ר' מתתיהו שטראשון אויסגעקליבען ג־ווארן אלס ראש פון דער ווילנער חברה „גחש"א" און אין יאהר

תרכ"ה איז ער אויך אויסגעקליבען געוואָרען אלס פּרנס פון דער ווילנער קהלה און מיט זיין שארף אויג און קלוגען פּארשטאנד האָט ער פּיל אויפגעטאָן פּאר ווילנע און געבראכט אלץ אין אזא מוסטער־האפטער אָרדנונג אז מען האָט איהם אין ווילנע גערופען דער „מוצלח־דיגער פּרנס". אלס פּרנס האָט ר' מתתיהו אויך זעהר פּיל אויפגע־טאָן אין ענין רעקרוטען. ווילנע האָט דאן געדארפט צושטעלען יעהרליך 58 רעקרוטען. די גבירישע קינדער פלעגען זיך פון דעם ארוים־מאכען און אָנשטאָט זיי פלעגט מען כאפען אָריגע און יתומים, וואָס האָבען גאָרניט געדארפט נעהן דינען. אין שטאָדט איז פּאר־שטעהט זיך נעוואָג גרויסע יללות און תרעומות. ר' מתתיהו האָט עס ניט געקענט צוזעהן און אין יאָהר תרל"ג האָט ער צונויפגערופען א גרויסע אספה און פאָרגעלעגט אפצושאפען דאָס כאפערייי און אָנ־שטאָט מענשען זאָל מען נעבען „כופר פדיון נפש", ד. ה. קויפען קוויטאנציעס. אזוי ווי א קוויטאנציע האָט געקאָסט 800 רובל, האָט ר' מתתיהו צונויפגעזאמלט 50 טויזענט רובל און אריינגעטראָגען צו דער מאכט, און פון ווילנע איז יעמעס יאָהר קיינער ניט גענאנגען דינען און אין שטאָדט איז נעוואָג ששון ושמחה.*)

ר' מתתיהו שטראשון איז אויך נעוואָג זעהר אָנגעזעהן אין די אפיציעלע רעגירונגס־קרייזען, וואו מען האָט זיך זעהר שטארק נע־רעבעט מיט זיין וואָרט און טאָט. ער איז אויך נעוואָג א מיטגליד פון דער דיסקאָנט קאָמיסיע ביים „נאָסודארסטוועגעם באנק" און ער האָט זעהר פּיל מיטגעווירקט, אז אידען זאָלען געניסען פון מלוכה־קרעדיט. פּאר זיין וויכטיגער נעזעלשאפטליכער ארבייט איז ר' מתתיהו באשאנקען נעוואָרען פון דער רעגירונג מיט 2 מעדאָלען.

אויסער זיין עסקנות אין כלל־זאכען און אין תורה וחכמה האָט זיך ר' מתתיהו שטראשון פּארנומען מיט נאָך א גרויסען ענין, וועלכען ער האָט מקדיש נעוואָג זיין נאָנץ לעבען, דאָס איז — זאמלען ספּרים. און זאמלען ספּרים איז איינע פון די שווערסטע זאכען. פּאראן ספּרים, וואָס זיינען ווי קאָמעטען וואָס באווייזען זיך איינמאָל אין הונדערטער יאָהרען און ווערען גלייך פּארשוואונדען. פּאראן אויך אזוינע, וואָס זיינען „בני יחידים" אויף דער נאנצער וועלט, ארוים־נעראָטעוועטע פון פּארשידענע אינקוויזיציעס, חרמ'ס, שרפות און נע־היטע, נעבראכטע פון גלות צו גלות, פון איין עק וועלט אין דעם אנדער עק וועלט. פּאראן אויך אזוינע, וואָס זיינען מעהר ניט נע־

*) די כאָפער זיינען צוליב דעם געבליבען אָהן ארבייט. איינער פון זיי וואָס איז געוואָרען א בעטלער, האָט אמאָל געבראכט ר' מתתיהו'ן א בילעט אויף התונה. ר' מתתיהו האָט איהם זעהר פיין באפרידיגט און זיך אָפּגע־רופען מיט א וויץ: „אָט אזוי, בעסער בעט און ניט כאָפּט".

דרוסט געוואָרען ווי אייניגע צעהנדליג עסטעמפליאָרען, נאָך מיט הונ־דערטער יאָהרען צוריק. אָפט מוז מען צוליב איין זעלטענעם ספר אָפקויפען א גאַנצע ביבליאָטעק, אמאל מוז מען אויספאָהרען גאַנצע מדינות, ביז מען געפינט א זעלטענעם ספר. און אָט דער דאָזיגער שווערער ארבייט האָט ר' מתתיהו שטראָשון אָפגענעבען זיין גאַנץ לעבען, אויסנוצענדיג דערבי זיין גרויסען פּארמעגען, זיין מפורסם־דיגען וועלט־נאָמען, זיין קאָלאָסאַלע ענערגיע און זיין אומגעהויערען ביבליאָגראָפישען וויסען.

און איהם האָט זיך טאַקע אייניגעמאָל אייגנצושאַפען א קאָלאָ־סאַלען אוצר, וואָס קען נערעכענט ווערען צווישען די גרעסטע אידישע ביבליאָטעקען אין דער וועלט.

א דאַנק זיין מורא'דיגען זכרון, איז ער אויך געווען א גוואַל־דיגער בקי אין אַלע זיינע ספרים, וואָס זיינען ביי איהם געווען ווי לעבעדיגע מענשען און מיט די אַלע „מענשען", די גאונים און גדולים פון די פארגאַנגענע צייטען, פלעגט ער פארברענגען טאָג און נאַכט.

זיין שטוב און ביבליאָטעק איז געווען א „בית ועד לחכמים". אין זיין „מנין" און ביי זיין „טיש" זיינען שטענדיג געזעסען די גרעסטע גאונים און עסקנים, וועלכע פלעגען קומען צו איהם ווענען כלל־ענינים, און צוליב זיינע גרויסע טרדות איז איהם ניט געבליבען קיין צייט צו שרייבן ספרים. פון איהם זיינען מעהר ניט פארבליבען הגהות אויף ש"ס מס' עירובין, בבא בתרא, סנהדרין, נעדרוקט אין די נייע ש"ס־ן פון דפוס ראָם; הגהות אויף מדרש אונטער־ן נאָמען „מתת־יה"; הערות צום „קריה נאמנה", „נתיבות עולם"; הגהות אויף ירושלמי, זרעים, מועד און אנדערע.

ר' מתתיהו איז נפטר געוואָרען ו' טבת תרמ"ו (1885), ניט איבערלאָזענדיג קיין קינדער. נאָר אויב ער האָט ניט איבערגעלאָזט נאָך זיך קיין קינדער און חבורים, האָט ער אָבער פאַר דער וועלט איבערגעלאָזט א גרויסען אוצר ספרים, וועלכען ער האָט פאַר זיין טויט אָפּגעשריבען אין זיין צוואה דער ווילנער קהלה און אויף אויס־צוהאַלטען די ביבליאָטעק האָט ער אָפּגעשריבען זיינעם א הויף אויף גלעזער־גאַס.

די ביבליאָטעק איז צום אַנהויב געווען אָפען נאָר פאַר יחידי־סגולה. אָפיציעל פאַר'ן עולם איז די ביבליאָטעק געעפענט געוואָרען ערשט אין סוף יאָהר 1892 (תרנ"ג) אויפ'ן שוהל־הויף, אין בנין פון דער גרויסער שוהל, וואו עס איז אמאל געווען דאָס קהל־שטיבעל און איצט די „עזרת נשים" פון דער גרויסער שוהל. נאָר אזוי ווי דער בנין פון דער גרויסער שוהל איז געווען צו קליין און ניט צוגע־פאסט פאר דער ביבליאָטעק, איז דעריבער אין אייניג יאָהר ארום, דעם 12טען אָקטאָבער 1899 (כ' מרחשון תר"ם) פארגעקומען אין

„צדקה גדולה" אַן אסיפה וועגן בויען א באזונדערען בנין פאר דער ביבליאָטעק.

אין דער אסיפה האָבען אָנטייל גענומען די דריי גבאים פון „צדקה גדולה" ר' שמואל סאָלץ, ר' יעקב פרנס און ר' אריה נייטשול, ווי אויך ר' יהושע חיים עפשטיין (אייגער פון די דריי אפוטרופסים איבער ר' מתתיהו שטראַשונ'ס ירושה (די איבעריגע צוויי זיינען געווען: יוסף מנחם גראָדזענסקי און דוד יעבץ ברוידא), יקותיאל זלמן עליאסאָן, יעקב בן יעקב, יצחק לייב גאָלדבערג, שמואל פייוועל פיינגענזאָהן און חיים לייב מארקאָן. אָלם מומחה האָט אין דער אספה אָנטייל גענומען דער אדוואָקאט קאָווונער. נאָך א קורצען ישוב הדעת וועגן דער נויטיגקייט פון אזא וויכטיגען אנשטאָלט פאר ווילנע, זיינען איינשטימיג אָנגענומען געווארען פאָלגענדע באשלוסען:

1. אויסבויען א ספעציעלען בנין פאר דער ביבליאָטעק, וואָס זאָל פארבלייבען אָלם אייגענטום פון דער קהלה אויף אייביג.

2. אין ביבליאָטעק זאָלען אריינקומען אָלע ספרים, וואָס ר' מתתיהו שטראַשון האָט איבערגעלאָזט אָלם ירושה פאר דער קהלה און זיי זאָלען זיך געפינען אין א באזונדערע אָפטיילונג אין ביבליאָטעק. חוץ דעם זאָלען אריינקומען אין ביבליאָטעק די אָלטע ספרים וואס זיינען פון לאנג אָן געווען אין דער גרויסער שוהל,*) ספרים, וואָס מען וועט אָפזאָגען אָדער מנדב זיין, ווי אויך ספרים, וואָס די ביבליאָטעק וועט קויפען.

3. אויסוועלען א קאָמיטעט פון 7 פערזאָן, וואָס זאָלען פארווירקליכען דעם ענין. אין קאָמיטעט האָט מען אויסגעוועלט: זלמן עליאסאָן אָלם יושב ראש, מרדכי עפשטיין (אנשטאָט זיין פאָטער ר' יהושע חיים, וועלכער האָט זיך צוליב אָלטקייט אנטזאָגט), פ. גענין, יעקב בן יעקב, י. ל. גאָלדבערג, ח. ל. מארקאָן און די גבאים פון „צדקה גדולה" וואָס אָלע דריי האָבען נאָר אין שטיבל, צי זיי נעמען אָנטייל אין די זיצונגען פון קאָמיטעט באזונדער אָדער אפילו אָלע דריי צוזאמען. אָלם קאָנדידאטען זיינען אויסגעקליבען געווארען ש. פייגענזאָהן און ב. ראָטנער.

4. אויסהאָלטען די ביבליאָטעק מיט אָלע איהרע באדערפענישען, ווי עס פאָסט פאר'ן כבוד פון דער ווילנער קהלה, אויפ'ן חשבון פון „צדקה גדולה", דהיינו: דירה, באהייצונג, שכירות, אסעקוראציע, מעבעל א. א. וו.

5. די ביבליאָטעק זאָל זיין אָפען פאר אלעמען אומזיסט יעדען טאָג, אפילו שבת און יו"ט (חוץ ימים נוראים), און דער קאָמיטעט זאָל באשטימען די שעה'ן, וואן צו עפענען און שליסען איהר.

*) לויטער האָט מען פון דער גרויסער שוהל קיין ספרים ניט באקומען.

די באשלוסען זיינען פֿאַרשריבען געוואָרען אין א פֿראָטאָקאָל, אונטער וועלכען עס האָבען זיך געחתמ'עט די דריי גבאים פון „צדקה גדולה" און די איבעריגע אָנטייל נעמער פון דער אסיפה.

אין יאָהר 1901 איז די ביבליאָטעק אריבער אין אייגענעם בנין, וואָס איז ספּעציעל אויסגעבויט געוואָרען פֿאַר איהר אויפ'ן שוהל־הויף. דעם פּלאַץ פֿאר'ן בנין האָט — לויט דעם פֿראָטאָקאָל — מנדב געווען די צדקה גדולה און געלט צו בויען — 10 טויזענט רובל — האָבען אויסגעלייהען די אַפּוטרופּסים איבער דר. בנימין פינ'ס ירושה: אריה ניישול און י. ל. גאָלדבערג. דאָס געלט איז געליהען געוואָרען אויף 10 יאָהר און „צדקה גדולה" האָט דאָס געלט אויסגעצאָהלט פון די הכנסות (דירה געלט פון די קראָמען, וואָס געפינען זיך אין אונטער־שטען עטאַזש פון ביבליאָטעק אויף אידישער גאס).*)

דעם 14טען אַפּריל 1902 (ד' חוה"מ פּסח תרס"ב) איז פֿאַרגע־קומען דער חנוכת־הבית מיט גרויס פייערליכקייט. עס האָבען געערעט: דער פֿאַרזיצער עליאסאָף, דער ווילנער שטאָדט־מגיד הגאון ר' מאיר נח לעווין, דער ראַבינער נעמזער און דער שטאָדט־חזן סירָאַטא מיט'ן כאָר האָבען געזונגען „מזמור שיר חנוכת", „מה טובו", „שיר המעלות אם ד' לא יבנה בית" וכו'.

שפּעטער איז צוליב א מסירה געווען די ביבליאָטעק א קורצע צייט פֿאר'חתמ'עט, ביז עס האָט זיך דעם 20טען אָקטאָבער 1902 (ראש השנה תרס"ג) באקומען די אָפּיציעלע דערלויבעניש פון דער רוסישער מאַכט צו עפענען די ביבליאָטעק. די דערלויבעניש איז געגעבען נע־וואָרען פון ווילנער גובערנאַטאָר פּאָן וואָל, אויפ'ן נאָמען פון ראַבינער און די גבאים פון „צדקה גדולה", צו האַלטען אין ביבליאָטעק ביכער אויף רוסיש, העברעאיש, אידיש, דייטש און אַנדערע שפּראַכען, חוץ פויליש.**) דער קאָמיטעט, וואָס איז אויסגעליבען געוואָרען אויף דער ערשטער אספה אין „צדקה גדולה", איז אויך פֿארבליבען אויף שפּעטער. אין משך פון דער צייט זיינען צום קאָמיטעט צוגעקומען נייע מיט־גלידער (באַרים גאָלדבערג, בנימין עפּשטיין, דוד ברוידא, אליהו סופר, נחום גאָרדאָן, ישראל בונימאָוויטש און אַנדערע). אין קאָמיטעט זיינען אויך תמיד אריין די ראַבינערס פון שטאָדט (פון 1902 הרב מרדכי יעקב נעמזער, פון 1905 הרב יהודה לייב דר. קאַנטאָר, פון יאָהר 1912 אָן, דער נעוועזענער סענאַטאָר, הרב הגאון ר' יצחק רובינשטיין,

---

*) איצט זיינען די קראָמען צוגענומען געוואָרען פֿאַר דער ביבליאָטעק און דאָרט זיינען אויסגעאַרדענט געוואָרען די ספּרים „כפּולים" און די „פּרעסע" וויל אין ביבליאָטעק איז שוין קיין פּלאַץ נישט פֿאַר זיי.

**) איצט איז דאָ א דערלויבעניש פון דער פוילישער מאַכט און עס גע־פינען זיך אויך ביכער אין פויליש.

וועלכער איז פארזיצער פון קאמיטעט ער היום). דער איצטיגער קא־מיטעט באשטעהט פון פאלגענדע פערזאנען: פארזיצער — הרב הגאון ר' יצחק רובינשטיין; דר. ג. נערשון, דר. א. ווירשובסקי, י. א. אסתרין; סעקרעטאר: דר. יוסף רובינשטיין, און דער קהלה פרעזידיום: א. קרוק, א. זיידשנור און י. שעסקין.

דער פערסאנאל פון ביבליאטעק באשטעהט פון א פארוואלטער און ביבליאטעקארען. גלייך נאך ר' מתתיהו'ס פטירה איז אויפגענומען געווארען אלס פארוואלטער הרב ר' שמואל שטראשון בהרב ר' אלעזר אב"ד זאסקעוויץ, א קרוב פון גרינדער ר' מתתיהו, א מוסמך און א גרויסער למדן, געווען אויך מגיה אין ראמ'ס דרוק אויף די לומדישע ספרים (אויף פלונגיאנ'ס ארט). ער האט צוזאמען מיט'ן גרויסען כקי און למדן הרב ר' משה שמעון אנטאקאלסקי, צוזאמענגעשטעלט דעם קאטאלאג פון ר' מתתיהו שטראשונ'ס העברעאישע ספרים וועלכע האבען באטראפען 5753. דער קאטאלאג איז אונטער'ן נאמען „לקוטי שושנים" אפגעדרוקט געווארען אין בערלין אין יאהר 1889, מיט א הקדמה פון ר' מתתיהו'ס פלימעניק ר' דוד שטראשון.

הרב ר' שמואל איז נפטר געווארען כ"ה תמוז 1895. זיין ממלא מקומו אלס פארוואלטער האט דאן פארנומען זיין זוהן ר' יצחק שטרא־שון, וועלכער האט נאך פארביטען זיין פאטער פון 1894 יאהר אן, ווייל זיין פאטער איז די לעצטע יאהרען געווען קראנק. ה' יצחק שטראשון, א מענש מיט וויסען און ארגאניזאטארישען טאלענט, פאר־נעמט זיין ארט אלס פארוואלטער ער היום.

סוף יאהר 1895 איז אנגעקומען אלס ביבליאטעקאר דער שרייבער פון די דאזיגע שורות, חייקל לונסקי, וועלכער פארנעמט זיין פאסטען ער היום.

אין 1930 איז אלס ביבליאטעקאר אנגעקומען דער באוואוסטער שריפטשטעלער און ציוניסט ר' לוי יצחק רובינאוו, א מענש מיט וויסען און א קענער פון פיל שפראכען. ער פארנעמט זיך ספעציעל מיט צונויפשטעלען א צעטעל־קאטאלאג פון די ספרים וואס זיינען צוגעקומען נאך שטראשונ'ען. ביז איצט האט ער שוין קאטאלאגירט איבער 22 טויזענט ספרים. אין יאהר 1930 איז אויך אנגעקומען אלס געהילפס־ביבליאטעקאר א. פערלשטיין.

קאפיטעל ב.

די וויטערדיגע ענטוויקלונג פון דער ביבליאטעק

אויסער די אויבען־דערמאנטע קרוב 6 טויזענט ספרים און קרוב טויזענט ספרים „יודאיקא" אין דייטש פון ר' מתתיהו שטראשון, איז די ביבליאטעק אין משך פון דער צייט באריכערט געווארען מיט נאך

א נאנצער ריי עזבונות פון ווילנער פּערזענליכקייטען, איבערהויפּט פון די קאמיטעט־מיטגלידער וואס זייערע בילדער באצירען איצט די וועגט פון לייען־זאל.

דער בארימטער ציוניסטישער עסקן און נדיב ה' י. ל. גאלדבערג האט געשאנקען דער ביבליאטעק פּיל נייע ספרים ווי „הוצאת אחיאסף" און פּיל אנדערע. אין 1903 איז אין ביבליאטעק צוגעקומען אייניגע הונדערט ספרים וואס זיינען איבערגעבליבען נאך דעם באקאנטען ווילנער פּרנס, דער העברעאישער שריפטשטעלער, געלערנטער און עסקן לאומי, איינער פון די גרינדער פון „חובבי ציון" און דער ערשטער היסטאריקער פון דער אידישער ווילנע אין זיין בארימטען ספר „קריה נאמנה", ווי אויך רעדאקטאר פון „הכרמל", מחבר פון „כנסת ישראל" און אנדערע וויכטיגע ספרים, ר' שמואל יוסף פין (א' דסיכות תקע"ט—

לעזע-צימער אין שטראשון'ס ביבליאטעק.

י"א שבט תרנ"א). (1890—1818)*) צווישען די דאזיגע ספרים זיינען געווען א סך, וואס האבען אמאל געהערט צו ר' שלמה מדובנא, א טייל פון זיי גרויסע יקרי המציאות און כת"י — האט רש"י פין נאך בחייו פארקויפט דעם געוויסען פרידלאנד, וועלכער האט זיי שפּעטער געשאנקען די פּעטערבורגער קייזערליכער ביבליאטעק. אין זעלבען יאהר איז די ביבליאטעק אויך באריכערט געווארען מיט נאך קרוב טויזענט ספרים פון גרויסען למדן און געלערנטען, געוועזענער לעהרער פון תלמוד אין ווילנער ראבינער־שול ר' יהודא בעהאק זיל (1820—1900), מחבר פון „עץ יהודה" און אנדערע. זיינע ספרים זיינען דאס רוב פארשריבען מיט זיינע הגהות, וועלכע האבען א גרויסען ווערט. אין 1910 זיינען צוגעקומען איבער 3600 ספרים פון געוועזענעם קאמי־

*) אריבער פון עזבון פון זיין זוהן דר. בנימין פין, נאפּטר געווארען כ"ז אב תרנ"ט.

טעט־מיטגליד ר' חיים לייב מארקאן (תר"ח—כ"א אלול תרס"ט, 1848—1909), וואָס איז געווען א גרויסער לימדן און באוואוסטער משכיל, א געוויסע צייט געהילפס־רעדאקטאָר פון „הכרמל". זיין ביבליאָטעק איז באשטאנען דערהויפט פון השכלה ספרים און זיי האָבען אויף אזא אופן דערגאנצט שטראשונ'ס זאמלונג, וועלכע איז באשטאנען דערהויפט פון רבנישע ספרים. צווישען מארקאנ'ס ספרים געפינען זיך פיל מיט זיינע הגהות און ביבליאָגראפישע ידיעות. אין 1919 זיינען צוגעקומען איבער 2 טויזענט ספרים פון דער רבנישער ליטעראטור און חכמת ישראל פון קאָמיטעט־מיטגליד ר' דוד־בער ראטנער (י"ז תמוז תרי"ב—א' שבט תרע"ז, 1917—1852), איינער פון די גרעסטע מלומדים ביי אידען אויפ'ן געביט פון דער רבנישער ליטעראטור, דער מחבר פון 12 בענדער „אהבת ציון וירושלים", הערות און באורים אויפ'ן ירושלמי, ווי אויך 2 כרכים „סדר עולם רבה". ר' דוב־בער ראטנער האָט קאָרעס־פאָנדירט מיט די גרעסטע אידישע און קריסטליכע געלערנטע אין זיין צייט. צווישען זיינע ספרים געפינען זיך א טייל מיט זיינע הגהות, וועלכע האָבען א גרויסען ווערט.

אין 1924 זיינען צוגעקומען קרוב טויזענט רבנישע ספרים פון נעווען־זענעם מיטגליד פון קאָמיטעט, הרב ר' מרדכי עפשטיין (תר"ד—י"ג תמוז תרע"ו, 1916—1844), מחבר פון ספר „שערי תודה" ב"כ, ווי אויך עטליכע הונדערט חסידישע ספרים פון ווילנער נדיב און פרנס ר' יוסף לעווין (נפטר נעווארען כ"ד אדר תרע"ה). אין 1927 זיינען צוגעקומען עטליכע טויזענט ספרים — העברָאיקא און יודאיקא — פון בארימטען ציוניסטישען עסקן און איינער פון די גרעסטע ביבליאָגראפען, מחבר פון בארימטען ספר „אוצר הספרים", געווען זענער טעטינסטער מיטגליד פון ביבליאָטעק־קאָמיטעט ר' יעקב בן־יעקב (ח' אלול תרי"ח—כ"א אדר תרפ"ו, 1926—1858). אין 1928 זיינען צוגעקומען די ספרים פון גרויסען מיוחס און באנקיר ר' זלמן עליאסאָן, נעווען־זענער פאָרזיצער פון קאָמיטעט און פרנס פון ווילנער קהלה (נפטר נעווארען כ"ט שבט תרע"ט).

אין 1929 זיינען צוגעקומען קרוב טויזענט ספרים פון עזבון פון גרויסען לימדן און מלומד און נעווען־זענעם מיטגליד פון קאָמיטעט ר' אליהו סופר (נפטר כ"ג שבט תרפ"ח) ווי אויך קליינע עזבונות פון ר' שלום מרדכי קאָצענעלבאָגען (נעווו. נאמן פון „צדקה גדולה"), אדוו. מענדעל ברוידא, העברָאישער לעהרער דוד נאטיק, ר' גרשון קאָמענעצקי און אנדערע.

אין 1928 האָט די ביבליאָטעק אָננעהויבען צו באקומען סיסטעמאטיש פון ווילנער אוניווערזיטעט־ביבליאָטעק די אלע אידישע און העברָאישע ספרים, וואָס ווערען נעדרוקט אין גאנץ פוילען — אויסער פון ווילנער און נאָווארעדעקער וואיוואודסטוועם — וואָס זיי נעמען

צו פאר זיך*) און פון סטאראסטווא — אלע ווילנער אויסגאבען. אין משך פון דער צייט האט די ביבליאטעק אויך באקומען פיל ספרים פון מחברים, נדבות פון יחידים און אויך צוגעקויפט פיל ספרים**). צוזאמען פארמאגט איצט די ביבליאטעק א גרויסען אוצר פון קרוב 35 טויזענט ספרים אויף אלע געביטען, 50% רבנים, 25% השכלה ספרים און העברעאישע, 15% אידישע ביכער און 10% יודאאיקא אין פארשיידענע שפראכען ווי רוסיש, דייטש, פויליש, פראנצויזיש, ענגליש און אנדערע.

צווישען די 35 טויזענט ספרים געפינען זיך בערך 150 כתבי יד און 5 אינקאנובולען געדרוקטע ביז 1500 יאהר:

א) הערוך לר' נתן ב"ר יחיאל מרומא, רל"ז (בערך) 1477, 2 דרוק־בויגען.

ב) מבחר הפנינים לר' שלמה בן גבירול, מאמרי מוסר, שונצינו רמ"ה 1484, 4 דרוק־בויגען.

ג) בחינת עולם לר' ידעיה הפניני ב"ר אברהם הבדרשי, מוסר השכל שונצינו רמ"ה 1485, 4 דרוק־בויגען.

ד) הקאנון הגדול, לאבו אלחסין אבן סינא על כל חכמת הרפואה, נאפולי רנ"ב 1492, 2 דרוק־בויגען.

ה) מחברות עמנואל ב"ר שלמה מרומא, מליצה ושירים ברישא רנ"ב 1492, 4 דרוק־בויגען.

ווייטער געפינען זיך בערך 400 ספרים, וואס זיינען געדרוקט אין 16טען י"ה, פון זיי בערך 55 ביז'ן יאהר 1540. חוץ די אנגערופענע געפינען זיך נאך פיל יקרי המציאות אוניקומס א. א.

צווישען די 35 טויזענט נומערען געפינען זיך פארשיידענע ספרים אויף אלערליי געביטען ווי למשל אויסגאבעם פון תנ"ך און מפרשים אויף תנ"ך, ש"ס בבלי און ירושלמי און מפרשים אויף זיי, מדרשים און יקוטים, הלכה און פוסקים, ספרי חקירה און פילאזאפיע, ספרי מוסר, ספרי דרוש, ספרי שאלות און תשובות, ספרי תכונה און חשבון, ספרי דקדוקים און קאנקארדאנציעס, ספרי רפואה, ספורים און שירים, ספרים מיט שהנע אילוסטראציעס. פון יעדער געביט געפינען זיך

---

*) די דאזיגע ספרים ווערען דארט קאטאלאגירט דורכ'ן פארוואלטער פון שטראשון־ביבליאטעק ה' יצחק שטראשון, לויט א ספעציעלען אפטאך פון דער אוניווערזיטעט ביבליאטעק מיט דער שטראשון ביבליאטעק, וועלכע האט עס געשטעלט ווי א תנאי ביים ארויסגעבען די ביכער. ביז איצט זיינען אריין אין ביבליאטעק פון דער אוניווערזיטעט ביבליאטעק איבער 3000 ביכער און פון סטאראסטווא קרוב 1000 ביכער.

**) לעצטענס קען מען צוליב טאגגעל אין מיטלען ניט אויסקויפען פאר דער ביבליאטעק א גאנצע רייה פארישע, וויסענשאפטליכע זשורנאלען ווי אויך די נויטיגע ביכער.

טויזענטער ספרים פון די עלטסטע דרוקען אן און גאנצע קאלעקציעס פון יעדען וויכטיגען ספר ווי למשל דער הערוך פון ר"י אן ביז די לעצטע אויסגאבען א. א. וו. אזוי אז די ווייסענשאפטלער, דיכטער און קינסטלער האבען די מעגליכקייט אלזייטיג און גרינדליך זיך פארנעמען מיט זייערע פארשונגס־ארבייט.

טעגליך באזוכען די ביבליאטעק בערך 230 פערזאן (75% מענער און 25% פרויען). דער געדראנג פון די לעזער איז זעהר גרויס און אזוי ווי דער ליינן־זאל נעמט אריין ניט מעהר ווי 100 פערזאן קומט אויס די לעזער צו זיצען 2 אויף איין שטול, ווארטען אויף דער רייה און אפט מוז מען מיט גרויס צער שליסען אפילו די טירען, צוליב מאנגעל אין פלאץ.*) לויט דער באשעפטיגונג טיילען זיך די לעזער אויף: שילער (פון די העכערע קלאסען) 60%, אקאדעמיקער און וויסענשאפטלער 15%, ארבייטער און אנגעשטעלטע 15%, פארשיידענע 10%. לויט די שפראכען ווערט געליינט: העברעאיש 45%, אידיש 45%, אנדערע 10%. לויט די מקצועות: בעלעטריסטיק 25%, וויסענשאפטליכע פון אלערלי געביטען ווי היסטאריע א. א. 75%. די ביבליאטעק איז אפען טעגליך פון 10 ביז 2 און פון 5 ביז 8 אוועגט, אויסער שבת און יום טוב. פאר'ן ליינען ווערט קיין געצאלט ניט גענומען און אהיים ווערען קיין ביכער ניט ארויסגענעבען, אויסער פאר וויסענשאפטלער, וועלכע באקומען ביכער אויף אהיים מיט דער דערלויבניש פון קאמיטעט.

דעם בודזשעט פון דער ביבליאטעק האט צום אנהויב געדעקט די „צדקה גדולה" ווי אויך פון מיטגלידער־אפצאהלן.**) בעת דער דייטשער אקופאציע האט די ביבליאטעק אויסגעהאלטען — א דאנק דער השתדלות פון פארזיצער פון ביבליאטעק — הרב הגאון ר' יצחק רובינשטיין, דער אזוי געראפענער „צענטראל קאמיטעט". אין 1919—1920 די דעמאקראטישע קהלה. שפעטער, אז די קהלה האט זיך פארמאכט, האט זיך די ביבליאטעק אויסגעהאלטען א דאנק די 2000 דאלאר פון אמעריקאנער פיעלס־דעליף, ווי אויך פון די 500 דאלאר,

---

*) ס'איז אפילו געווען א פראיעקט צו פארגרעסערען דעם בנין פון ביבליאטעק דורך צובויען א פליגל, ס'איז שוין אפילו געווען אויסגעארבייט א פלאן, באשטעטיגט פון מאגיסטראט, נאר ליידער צוליב מאנגעל אין געלט איז דער ענין ניט פארווירקליכט געווארען.

**) אין יאהר 1909, אז די „צדקה גדולה" האט ניט אויסגעצאהלט די אסיגנירטע סומען פאר דער ביבליאטעק און דער מצב פון דער ביבליאטעק האט זיך זעהר פארערגערט, האט זיך אויפגעהויבען א גרויסער רעש אין דער דאמאלסדיגער ווילנער פרעסע, ווי „פרייוד", „אידישע צייטונג", „הד־הזמן" און „סעווערא־זאפאדני גאלאס". זעה משה שאליט, „ביבליאטעקען אין ווילנע".

וואָס עס האָט צוגעשיקט דער שריפטשטעלער און כלל־טוער ב. וולאדעק. פון די דאָזיגע 500 דאָלאר האָט מען — לויט'ן פארלאנג פון מנדב — אויך געקויפט אַן אייזערנעם שראנק צו האלטען די זעלטענע ספרים און כתב יד'ן, ווי אויך 300 דאָלאר דערהאלטען צו ה' משה שאליט. שפעטער איז די ביבליאָטעק ווידער אויסגעהאלטען געוואָרען דורך דער ווילנער קהלה. דער ביודזשעט באטרעפט איבער 20 טויזענט גילדען יעהרליך און א דאנק דער מיטווירקונג פון דעם א. ד. פאר־זיצער פון קאָמיטעט פון ביבליאָטעק, געוועזענער סענאטאָר הרב הגאון ר' יצחק רובינשטיין, ווערט די ביבליאָטעק אויסגעהאלטען בכבוד.

אין שטראשון ביבליאָטעק פיהלט זיך שטענדיג דער דופק, דער פולס פון לעבען. יעדע ערשיינונג, יעדע געשעהענישׂ אין דער אידי־שער וועלט שפיגעלט זיך גלייך אָפ אין ביבליאָטעק. קומט, למשל, א וואָסער ניט איז יום טוב, זעהען מיר שוין ווי דרשנים, לעהרער, שריפטשטעלער זוכען, גריבלען זיך אין די בערג ספרים, וועגען דעם דאָזיגען יומא לפנרא. קומט א יובל אָדער עם שטאַרבט, חלילה, א שריפטשטעלער, נעהט שוין א סדרה ווערק פון דעם דאָזיגען שריפט־שטעלער און וועגען איהם. אין די צייטען פון בייליס פראָצעס האָט דער קאָמיטעט פון ביבליאָטעק אויף דער בקשה פון מאָסקווער רא־בינער מזא"ה אָפגעשיקט קיין קיעוו צוויי זעלטענע ספרים: 1) עמק המלך להמקובל ר' נפתלי פי' על הזהר ועל כתבי האר"י ז"ל אמ"ד 1648; 2) אור ישראל לר' ישראל יפה אב"ד שקלאָוו פי' על זהר ועל כתבי האר"י ז"ל פפד"א 1702. די דאָזיגע ספרים האָבען פיגורירט אויפ'ן פראָצעס אין קיעוו א. א. וו. די וועגט פון ביבליאָטעק האָבען געזעהן פארשיידענע בילדער, יעדע עפאָכע מיט איהרע בילדער, אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע, איבערהויפט אין די יאָהרען 06-1905, וועז אין ווילנע האָט זיך קאָנצענטרירט די גאנצע אידישע אינטעליגענץ פון רוסלאַנד, האָט מען געקענט זעהן, ווי ביי איין טיש זיצען זיך — יעדער אויף זיין מקום קבוע — די גדולים פון די פארטייען ווי מעדעם, אבראמאָוויטש, אָלגין, אסתר פרומקין דר. נחמן סירקין, ש. ניגער, לאָצקי־בערטאָלדי, לייב יפה, ירמיה נאָוואָקאָווסקי, זרובבל, ק. פרומין, יצחק גרינבוים, אלטער דרויאנאָוו, רחל נאָלדין, דניאלי (יוסף טשערניכאָוו), ב. קאָצענעלסאָן. ביים צווייטען טיש זיצען זיך רבנים, דרשנים אין די יארמולקעס. לעבען זיי נעלערענטע, שריפטשטעלער, ווי הלל צייטלין, יוסף אליהו טריוואוש, בערשאדסקי, נאָמבערג, ציטראָן, בערקאָוויץ, טשערנאָוויץ, טאוויאָוו א. א.; מיט־ארבייטער פון די אלע צייטונגען וואָס זיינען דאָן ארוים אין די צעהנד־לינער אין ווילנע (ווי „הזמן", „נייער וועג", „פאָלקסצייטונג", „אידישע ווירקליכקייט", „דאָס אידישע פאָלק" א א. וו.) — און אלע זיינען פארטיפט אין די בערג ספרים, וועלכע רינגלען זיי ארום, און אין

ביבליאָטעק הערשט א רוהינע שטילקייט, ניטאָ קיין וכוחים, קיין מחלוקת'ן, די ביבליאָטעק האָט זיי אלעמען פאראיניגט.

און איצט קען מען זען, ווי ביי איין טיש זיצען זיך גרופּעס עלטערע תלמידים פון פארשיידענע העברעאישע און אידישע סעמינאַרן, נימנאזיעס און שולען, טוליענדיג זיך אייניג צו די אַנדערע, סוד'ענדיג זיך שטיל, זוכענדיג אין די ספרים וועגען דער טעמע וואָס מען האָט זיי ארויסגענעבען; אַנטקעגען זיצט זיך א גרויסער גאון, ארומגערינגלט מיט בערג שאלות ותשובות, און פון אונטער דער יארמולקע, וועלכע איז ביי איהם אויפ'ן שפּיץ קאָפּ, שיינט ארויס א שהנער שטערן, געקנייטשט פון פיל מחשבות, זוכענדיג א היתר פאר אן אומגליקליכער ענוגה.

אויך א נאַנצע רייה קולטורעלע אינטערעסען פון ווילנע האָבען געפונען אן אָפּשפּיגלונג אין ביבליאָטעק. אין 1902 האָט אין ביבליאָטעק געלערנט די חברה ש"ס „שערי ציון", געגרינדעט דורך ר' זלמן קליינשטיין, וואָס צווישען איהרע מיטגלידער זיינען געווען אזוינע פערזענליכקייטען ווי הרב רייגעס, יעבץ, ר' שלמה הכהן און זלמן גורלאַנד, וועלכע האָבען שפּעטער מיטגעווירקט צו גרינדען דעם „מזרחי". אין 1904 האָט זיך אין ביבליאָטעק געעפענט אן אָפּטיילונג ארויסצוגעבען ביכער אויף אהיים. די אָפּטיילונג איז באשטאנען פון די כפולים פון ביבליאָטעק און פון די ביבליאָטעקען פון דער ציוניסטישער פרויען־ארגאניזאציע „בנות ציון" און פון דער ציוניסטישער יוגענט־ארגאניזאציע „התחיה". ס'איז דאן אויסגעקליבען געווארען א באזונדערער קאָמיטעט וועלכער איז באשטאנען פון פאלגענדע פערזאָנען: בן־יעקב, באָרים גאלדבערג, ראשעל, גאלדבערג, דר. גרשון, שושנה חורגין, לעאָן עפשטיין, פיראָזשניקאָוו, ריוועסמאן און ב. שנייידער. פאר'ן לייענען פלענט מען נעמען 10 קאָפּיקעס א חודש, ערבות נעלט 50 קאָפּיקעס.

די ביבליאָטעק האָט עקזיסטירט אייניג יאָהר און זיך צוגעמאַכט צוליב דעם, וואָס זי האָט נעשטערט די לעזער פון שטראַשון־ביבליאָטעק. שפּעטער, אז עס האָט זיך נעגרינדעט די ווילנער לייה־ביבליאָטעק „מפיצי השכלה", זיינען די אלע ספרים אריבער דאָרטען, און זיי זיינען נעווען דער יסוד פון דער דאָזיגער ביבליאָטעק וועלכע ווערט איצט סובסידירט פון דער קהלה.

ווען די נעזעלשאפט „ליבהאָבער פון אידישען אלטערטום" האָט נעוואָלט גרינדען א אידישען מוזיי, האָט זיך דער פּראָזיצער דר. וויגאָדסקי נעוועגדעט צום קאָמיטעט פון ביבליאָטעק, מען זאָל דערלויבען איינצואָרדנען דעם מוזיי אין בנין פון ביבליאָטעק, נאָר דער

מוזיי האָט גלייך באקומען א באזונדערען לאָקאל אין בנין פון דער „צדקה גדולה".

וועז ש. אנסקי האָט געגרינדעט דעם 20טען פעברואר 1919 די „היסטאָריש־עטנאָגראָפישע געזעלשאפט", האָט זיך די ביורא און די חפצים־זאמלונג א געוויסע צייט געפונען אין בנין פון דער שטראשון ביבליאָטעק, אונטער'ן אויפזיכט פון שרייבער פון די דאָזיגע שורות.

וועז דר. רעגענסבורג האָט געגרינדעט אין יאָהר 1929 די „חברה מדעית" האָט זי זיך אויך געפונען א קורצע צייט אין שטראשון־ביבליאָטעק און דאָרטען איז געווען איינגעאָרדענט א לייען־זאל פאר ווייסענשאפטלער (ווי אויך א רייה לעקציעס פון דר. מיכאל רובינשטיין, מאניסטער קלויזנער און אנד.). אויך די געזעלשאפט „דורשי האוניברסיטה העברית" האָט אין משך פון די יאָהרען 1928—1920 געזאמלערט און געהיט אין שטראשון־ביבליאָטעק טויזענטער ביכער פאר דער ירושלים'ער אוניווערזיטעט־ביבליאָטעק, אויך פיל כפולים פון שטראשון־ביבליאָטעק זיינען דאָן געשאָנקען געוואָרען פאר'ן ירושלים'ער אוניווערזיטעט.

די ביבליאָטעק האָט אויך געהאט א השפעה אויף דער אידישער געלערענטער וועלט, וועלכע האָבען זיך מיט איהר באנוצט צו זייערע וויסענשאפטליכע ארבייטען, ווי: פראָפ. כוואָלסאָן, האַרקאַווי, דובנאָוו, יעבץ, דוב ראָזענער, בן־ציון כץ, ציטראָן, שנייידער, דער פאר־וואַלטער פון ראָמ'ס דרוק הרה"ח רש"פ פייגענזאָן, וועלכער האָט אויסגענוצט די ביבליאָטעק צו די אויסגאָבען פון דאָזיגען גרעסטען דרוק ביי אידען ווי אויך פיל פון די יונגע וויסענשאפטלער און שריפט־שטעלער. מיט דער ביבליאָטעק האָבען זיך אויך באנוצט די גרעסטע גאונים, ווי: ר' דוד פרידמאן, ר' שלמה הכהן, דער „בעל חפץ חיים" ז"ל א. א., וועלכע פלעגען זיך באנוצען מיט די אוצרות פון ביבליאָטעק צו ענטפערען אויף אלע שוועריע תורה־ענינים, וואָס מען פלעגט זיך וועגדען צו זיי פון דער גאנצער וועלט ווי אויך פיל אנדערע רבנים און גאונים וואָס באנוצען זיך אויך איצט מיט דער ביבליאָטעק צו זייערע תורה־ענינים. די ביבליאָטעק האָט אויך א השפעה אויף די אידישע סטודענטען פון ווילנער אוניווערזיטעט, וועלכע קלייבען אויס אידישע טעמעס צו זייערע דיסערטאציעס און באַרבייטען זיי אין ביבליאָטעק.*)

*) ווי איצט למשל האָבען צוויי סטודענטען פון פוילישען אוניווערזיטעט אין ווילנע באַרבייט אין ביבליאָטעק צו זייערע דיסערטאציעס דעם ספר „מרכבת המשנה" פון ר' אנשיל. דאָס איז א קאָנקאָרדאנציע צום תנ"ך, פארטיישטש אלע ווערטער אויף אידיש. דער ספר איז דער ערשטער און עלטסטער אידישער ספר געדרוקט אין פוילען מיט 400 יאָהר צוריק, קראקוי, 1534, א גרויסער יקר המציאות.

די לעצטע צייט באנוצען זיך מיט דער ביבליאטעק פיל חלוצים, וועלכע מאכען דורך זייער ציוניסטישע הכשרה און שטודירען אין ביבליאטעק ציוניסטישע נעשיכטע און סאציאל־עקאנאמישע וויסענ־שאפטען, וואס נעהט אריין אין פראגראם פון דער „הסתדרות". אויך פיל קריסטליכע געלערנטע באנוצען זיך אפט מיט דער ביבליאטעק.

אזוי נוצען אלע אויס די אוצרות פון שטראשון־ביבליאטעק און זיי שפּעטן דאָרט תורה און חכמה און וועבען דעם גאלדענעם פאדים פון אונזער אלטער גרויסער קולטור, ווייטער קומען אויך אפט אריין פארשידענע געסט, וואס דער צויבער־נאמען פון שטראשון־ביבליאטעק האט זיי צוגעצויגען און זייענדיג אין ווילנע גאר וועגען אנדערע ענינים, באזוכען זיי אויך די ביבליאטעק און וועלען נתפעל פון דעם רייכען אוצר פון דער פארימטער ווילנע. זעהר אינטערעסאנט זיינען די איינשרייבונגען פון די גרעסטע אידישע פערזענליכקייטען אין ספעציעלען „ספר הזהב" פון ביבליאטעק.*) די איינשרייבונגען זיינען זעהר אינטערעסאנט און זיינען א קאפיטאל פאר זיך. פארען צווישען זיי אינטערעסאנטע נוסחאות. אייניג האבען געשריבען מיט בלויז התפעלות וועגען גרויסען נאציאנאלען אוצר, פאר אנדערע האט אבער דער באזוך אין ביבליאטעק און דער קומען אין באריהרונג מיט „ירושלים דליטא" געמאכט אזא גרויסען רושם אז אין זייער נוסח פיהלט זיך א מין וידוי, וואס זיי זיינען פארפרעמדט געווארען פון די גרויסע אידישע אוצרות (ווי אלפרעד זעבלין, געווען פארויצער פון דייטשען שריפטשטעלער פארבאנד). אנדערע דריקען אוים טיפע געדאנקען וועגען אידען און אידענטום, אנדערע זייערע וועלט־אנשוי־אונגען. פארען אויך זעהר שארפזיניג איינשרייבונגען ווי דוד בער־נעלסאנ'ס „דאס דאזיגע הויז איז אייגע פון די פייגען, וואס מענשען שטעלען ארויס דעם טויט", ווי אויך טונקעלער'ס „מערקווירדיג, וויפיל פון די נייע ספרים ליגען אויף מיר ווי שטויב און ווי דער שטויב פון דער אלטער ליטעראטור האט מיך אפגעפרישט" און אנד. כדאי אויך אנצוואוייזען אויף די צוויי צניעות'דיגע אונטערשריפטען פון אונזערע גרעסטע אין דער לעצטער צייט:

הערמאן קאהען: הקטן יחזקאל בן לא"א ר' נרשון זצ"ל, אדר תרע"ד.

הנאון בעל ה„חפץ חיים": בעזרת ה' הייתי פה יום נ' פרשה וירא תרפ"ו. — ישראל מאיר הכהן.

---

*) דער „ספר הזהב" איז ספעציעל צוגעגרייט געווארען לכבוד דעם קומען פון דר. הערצעל קיין ווילנע. מען האט דערווארט זיין באזוך אין ביבליאטעק, וואו מען האט איהם געוואלט מכבד זיין מיט ערשטען אונטער־שריפט. צוליב די נגישות פון דער רוסישער מאכט האט ער אבער ניט גע־קענט באזוכען די ביבליאטעק און זיך איינשרייבען אין דאזיגען בוך.

אינוש. אברהם קלעבאַנאָוו.

די פּראָפּעסיאָנעלע שולען ביי „הילף דורך אַרבייט" אין ווילנע.

(געוועזענע — סרודאָוואיא פּאָמאָשץ — "Pomoc Pracy")

בלי ספק איז עס איצט די דרינגענדסטע אויפגאבע פאר דער נעפלאָנטער אידישער באפעלקערונג, וועלעכע פון די טראדיציאָנעלע פרנסות געהען אונטער. מען מוז וואָס גיכער צוטרעטען צו דער איבערשיכטונג פון דער באפעלקערונג. וואָרום די איצטיגע, און הויפּטזעכליך די קומענדיגע אַרבעטלאָזיגקייט איז באזירט אויף ארבייט, פיזישע, קוואַליפיצירטע (פאכאָווע) און נייסטיגע. דער קוואַליפיצירטער און פיזישער ארבייטער וועט שטענדיג האָבען זיין פלאַץ, מעג עס אפילו זיין אין קריזיס-צייט, וועט ער אלע מאל זיין באשעפטיגט.

דער הענדלער, קרעמער, פארמיטלער איז אין קריזיס פאר-משפט צום אונטערגאַנג. דער פאקט איז, דאכט זיך, אזא אנשוי-ליבער, אז עס הערשט נישט קיין מיינונגס-פארשידענהייט אין דעם פרט. דאָך איז עס נאָך נישט אריינגעדרונגען אין דער פסיכיק און באוואוסטזיין פון דאָם רוב פון דער אידישער באפעלקערונג, הויפּט-זעכליך אין מיטעלשטאנד. דער שיכט זוכט נאָך אלע אילוזיעס אין דער אלגעמיינער בילדונג. „גימנאזיא-מאניע" איז נאָך א הערשענדע קרענק ביי אידישע עלטערן, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס אפילו די וואָס ענדיגען הויך-שולען האָבען אבסאָלוט נישט קיין פארווענ-דונג אין לעבען, נישט ריידענדיג שוין וועגען די, וואָס ענדיגען הויך-שולען האָבען אבסאָלוט נישט קיין פארווענדונג אין לעבען, נישט ריידענדיג שוין וועגען די, וואָס ענדיגען א מיטעל-שול און בלייבען אין „מיטען". מיר זעהען, אז אפילו די פוילישע נעזעלשאפט איז שטארק בעאומרוהיגט מיט דער וואקסענדיגער צאל פון מיטעל-שול אבסאָלווענטען, וועלכע עס איז נישטא וואו אהינצוטאָן, כאטש דער מלוכה-אפאראט וועלט דורך זיי איינאנצען פארפילט. דורך דעם

נייעם שול־געזעץ ווערט דער שטראָם פון לערען־יוגענט געווענדעט אין פראָפעסיאָנעלע שולען. דער ציל פון דעם ארטיקעל איז צו באקענען די אמעריקאנער ברידער און שוועסטער מיט איינעם פון די גרעסטע אנשטאלטען פאר פראָפעסיאָנעלער אויסבילדונג אין פוילען און אפשר אויך אין דער גאנצער אידישער וועלט. דער אנשטאלט טראָגט דעם נאָמען „הילף דורך ארבייט" און עקזיסטירט שוין אין ווילנע 31 יאָהר. די אמאָליגע ווילנער עסקנים האָבען געהאט א חוש פאר געזעלשאפטליכע ענינים פון ברייטערען פארנעם. און מיט עטליכע און דרייסיג יאָהר צוריק, אפילו אין דער צייט פון אויפבוי פון רוסישען קאפיטאליזם, וועלכער האט אריינגענומען א היבשע צאל אידישע ארבייטער, האָבען די ווילנער טוער מיט די באקאנטע עסקנים א. ניישול, י. ל. גאָלדבערג, דר. מאקאווער בראש שוין אָנגעהויבען משתדל צו זיין זיך, אז עס זאָל ערלויבט ווערען צו גרינדען א געזעלשאפט פאר פארשפרייטען פראָדוקטיווע באשעפטיגונגען צווישען דער אָרימער אידישער באפעלקערונג. יאָהרען לאנג האט געדויערט ביז מען האט אין יאָהר 1903 ארויסגעקראָגען פון דער רוסישער רעגירונג א לענאליזירטען סטאטום פאר דער געזעלשאפט „הילף דורך ארבייט" (טרודאָוואיא פאָמאָשץ) אין ווילנע. די דערמאָנטע עסקנים האָבען באוואויגען דעם דר. בנימין פין (א זוהן פון באריהמטען משכיל ר' שמואל יוסף פין) צו שפענדען זיין נאנצען פארמעגען פאר די צילען פון דער געזעלשאפט. אויף א טייל פון דעם קאפיטאל איז געקומען געוואָרען אויף סובאטש נאָם 19 א הויז, אין וועלכער די געזעלשאפט האט קאָנצענטרירט איהר טעטיגקייט. דאָ איז צוערשט געגרינדעט געוואָרען אן ארבייטס־הויז פאר ארבייטסלאָזע, נישט קוואליפיצירטע מענער און פרויען און פארשידענע וואָרשטאָטען פאר שוסטער, שניידער, באָנדאָרעס, סטאָליאָרעס. אין יאָהר 1905 בין איך אויסגעקליבען געוואָרען אין פארוואָלטונג פון „הילף דורך ארבייט" און איך האָב גענומען אויף זיך די עובדה די נאנצע ארבייט צו רעאָרגאניזירען און איבערפירען אויף פראָדוקטיווע יסודות. עס ווערען געעפענט קורסען און מוסטער וואָרשטאָטען (מיט אויסלענדישע הויך קוואליפיצירטע אינסטרוקטאָרען) פאר דערוואקסענע אידישע בעלי מלאכות, כדי צו באקענען זיי מיט די נייסטע מעטאָדען און מוסטערן אין דער מלאכה. אין יאָהר 1907 זיינען געעפענט געוואָרען די ערשטע פאָלקסטייליגען פאר יוגענט אין פאָרם פון פראָפעסיאָנעלע שולען.

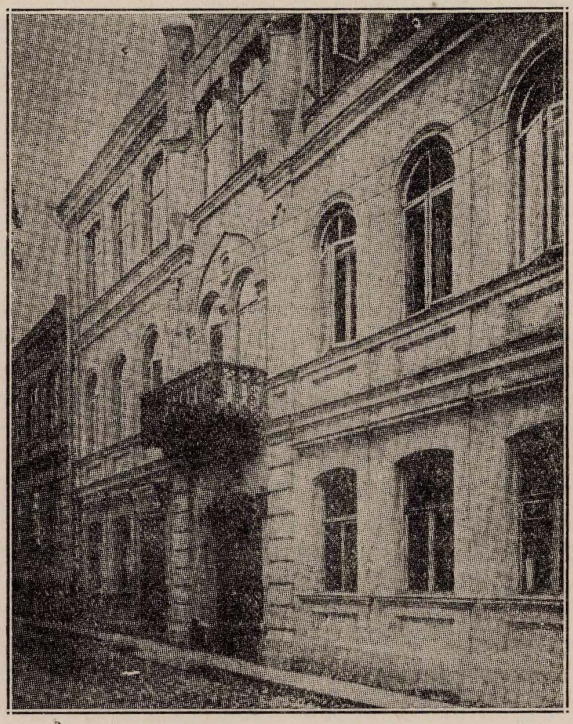
ביסלעכווייז האָט זיך „הילף דורך ארבייט" פארוואַנדעלט אין א גרויסען אנשטאלט פאר פראָפעסיאָנעלער אויסבילדונג פון יונגען דור. אפילו אין די שווערע צייטען פון דער דייטשער אקופאציע (וועלע פאָלקשולען אין פוילען זיינען געשלאָסען) האָט די געזעלשאפט נישט איבערגעריסען איהר טעטיגקייט; פארקערט, נאָך געמאכט

גרעסערע אנשטרענגונגען, כדי צו עפענען נייע אפטייל־ונגען מיט׳ן ציל אריינצונעמען, וואס מעהר יוגענט, וועלכע האט נישט געהאט וואס צו טאן. עס איז געגרינדעט געוואָרען א דאנק דר. ס. לעווי און מיך א לאנדווירטשאפטליכע שול נישט וויט פון וויל־נא פאר 100 יוננע לייט און מיידלעך. עס זיינען געעפענט געוואָרען שניצערי, טאקערי, גרא־ווירערי, וואנט און דעקאָראציע מאלערי, ליטאָגראפיע, מענער שניי־דערי פאר אינגלעך, דאמען שניידערי, וועש נייטערי, העפטערי, הויז־האלטונג און שפיצען אפטייל־ונגען פאר מיידלעך.

עס וואלט פארנומען צופיל ארט איבערצונעבען די געשיכטע פון דער גרעסטער אפט. איך וועל זיך באנוגענען מיט דעם, וואס עס שטעלט מיט זיך פאר „היל־ף דורך ארבייט" איצט. דאס גרויסע הויז אויף סובאטש גאס 19 איז אפען כמעט א קיילעכדיג יאהר פון 8 פריה ביז 10 אוועגט, און די ארבייט ווערט נישט איבערגעריסען אפילו אויף איין שעה. עס בייט זיך נאר דער מענשען מאטעריאל אין די פאבען. פון אינדערפריה איז טעטיג די בייטאָניג פראָפעסיאָנאלע שול פאר בחורים און מיידלעך מיט פאלגענדיגע אפטייל־ונגען: סטאָלעריי, מענער שניידערי, וועש נייטאָריי, קינסטלערישע האפטערי און מוסטער דאמען שניידערי פאר דערוואקסענע; די שול איז קאנצעסיאָנירט און האט מלוכה־רעכט (באהן הנחות, רעכט צרויסצוגעבען „טשעלי־אד־ניטשע" דיפלאָמען, לויט׳ן אינדוסטריע געזעץ און א. וו.). אין דער פראָפעסיאָנאלער שול ווערען אָנגענומען יוגענטליכע פון 14 יאהר ביז 18, מיט א צייגניש פון א געענדיגטער פאלקס־שול, אדער לפחות 5 קלאסען. דער קורס דויערט 3 יאהר. אין שול ווערט גלעלענט די בעסטע אכט אויף אויסצובילדען פאך־לייט פון ערשטען ראנג. פון 46 שעה לימודים ווערט אָפגענעבען אויף וואָרשטאט ארבייט 34—30 שעה. די איבערגינג שעה׳ן זיינען פארנומען מיט טעאָרעטישע לימודים, ווי אידישע געשיכטע, פוילישע שפראך, בירגער־קענטעניש און הייסאט, קונדע, געאָמעטריע, פאך־צייכענען, רעכענען און ספעציעלע לימודים, ווי סחורה וויסענשאפט, טעכנאלאָגיע, און א. וו. די גרעסטע אויפ־מערקזאמקייט ווערט גלעלענט אויף דער אנטוויקלונג פון קינסטלערישען געשמאק ביי די קומענדיגע האנטווערקער. מיט דעם צווק ווערען דורך קינסטלער־ספעציאליסטען געפירט לעקציעס אויף צייכענען אום צוגע־ווא־ינען די האנטווערקער יוגענט צו פראיעקטירען די געגענשטאנדען, וועלכע ווערען פון זיי געמאכט אין די וואָרשטאטען. די אויסגעצייכענטע רעזולטאטען פון די מעטאדען האבען שוין ניט אין מאל באוויזען ביי די אויסשטעלונגען, סיי ביי אלגעמיינע, סיי אייגענע, וועלכע די גרעזע־שאפט „היל־ף דורך ארבייט" ארדענט איין פון צייט צו צייט. שטענדיג באקומט די גרעזלשאפט די ערשטע פריזען. זי האט שוין 4 גאלדענע

מעדאַלען און 1 „גראַנד פּריז" „פאַר די מוסטערהאַפט אַוועקגעשטעלטע אונטערריכט פון מלאכה, וועלכע איז פּאַרבונדען מיט קונסט". ווי די שול־סטאַטיסטיק האָט באַוויזען, פּאַרנעמען זיך אַלע געענדיגטע מיט זייער פּאַך און האָבען אַלע מאָל זייער דורכלעב מינימום, סיי אין לאַנד, סיי אין אויסלאַנד (ביי עמיגראַציע).

וועגען דער אויסגעצייכענטער צוגרייטונג פון די אבסאלוונטע;

די געביידע וואו עס געפינט זיך די געזעלשאפט „הילף דורך ארבייט", ווילנע, סובאטש גאס 19.

זאגט עדות דער פּאקט, וואס א היבש צאל אידישע פּראָפעסיאָנעלע שולען אין פּוילען און אין נאַהענטען אויסלאַנד וועגדען זיך צו „הילף דורך ארבייט" מיט דער ביטע רעקאָמענדירען זיי אינסטרוקטאָרען און אינסטרוקטאָרינס פון איהרע אבסאלוונטען. די שול איז באזאָרגט מיט א גרויסען אינוועגטאר (מאשינען צו האַלץ־באַארבייטונג, ניי־

מאשינען, פארשידענע מכשירים, און א. וו.). דער צייכען־זאל איז איינגעאָרדענט לויט די לעצטע פאָדערונגען, סיי פון פעדאגאגישען, סיי פון קינסטלעריש שטאנדפונקט. דער צייכען־זאל האָט עטליכע טויזענט מאָדעלען, אין דעם זעהר קאָסטבארע מאָדעלען, מוזעאָלע גיפסען פון דער קלאָסישער און מאָדערנער קונסט. ביי דער שול עקזיסטירט אן אלגעמיינע, ווי אויך א ספעציעלע פאך־ביבליאָטעק מיט איבער 5000 בענדער. אין דער פאך־ביבליאָטעק געפינען זיך זעהר קאָסטבארע קינסטלעריש אויסגאבען און זשורנאלען. די ביבליאָטעק און דער לייען־זאל באדינען אלע אפטיילונגען פון דער שול „הילף דורך ארבייט". אין די פרייע שעה'ן האָבען די שילער די מעגליכקייט זיך צו באקענען מיט די נייסטע דערגרייכונגען אויפ'ן געביט פון האנטווערק און פאך־קונסט. ביי דער האמען־שניידערי אפטיילונג עקזיסטירט א מוסטער־קינסטלערישע אטעליע, וואס פירט אויס נאר ערשט־קלאסיגע באשטע־לונגען פון טואלעטען און אויבער־קליידער. אין דער אפטיילונג ווערען אָנגענומען שניידערקעס, וואס ארבייטען אין פאך שוין עטליכע יאָהר און ווילען זיך פארפאלקאָמען, סיי פאכמענעריש, סיי קינסטלעריש. דער קורס דויערט איין יאָהר.

פון 4 אזייגער בייטאג הויבען אן צו ארבייטען פארשידענע אָווענט־קורסען פאר דערוואקסענע. דער ציל פון די אָווענט־קורסען איז צו באזארגען מיט א פאך די יעניגע, וועלכע האָבען ניט באַוויזען צוליב וועלכע עס איז סיבות זיך אויסצולערנען א מלאכה אין די שול־יאָהרען. די פאך־קורסען האָבען א קורצערען טערמין אויף אויסצולערנען א מלאכה. דאמען־שניידעריי, היטען־פוצעריי, קאָרסעטען אפטיילונג ווערען באזונט יונגע מיידלעך אָדער פרויען. דער קורס דויערט איין יאָהר. כדי צו פארבריטערען דעם האָריזאָנט פון אידישע מלאכה זיינען געעפענט געוואָרען טריקאָטאזש קורסען אונטער דער לייטונג פון אינזש. א. ביינסאָן, א גרויסער פאכמאן אויף טריקאָטאזש מאשינען. טריקאָטאזש אויסארבייטונגען זיינען לעצטענס זעהר פארשפרייט און ווערען א מאסען־ארטיקל.

אויף נאָך איין פאָרם פון הויז־אינדוסטריע האָט די געזעלשאפט „הילף דורך ארבייט" זיך אָפגעשטעלט — אויף פארשידענע טעכנאָ־כעמישע אויסארבייטונגען. ביי דער געזעלשאפט עקזיסטירט שוין 7 יאָהר איין־יאָהריגע טעכנאָ־כעמיש קורסען אונטער דער לייטונג פון באקאנטען פאכמאן אויף דעם געביט דר. רוטשטיין. די קורסען נעמען ארום סיי טעאָרעטיש, סיי פראקטיש, די אויסארבייטונגען פון פאר־שידענע שפייז־ארטיקלען, ווי קונסט־האָניק, פאטאקע, מארמעלאדען, קאָנפעקטען, כאלווע, א. א. וו.; טעכנאָ־כעמישע פראדוקטען, ווי טינט, פאסטע, און ד. גל.; קאָסמעטישע ארטיקלען, ווי פודער, אדע־קאלאן,

פּראָשקעס און פּאסטע צו רייניגען די ציינער, און א. וו. באזונדערס וועלכע נעלענט אכט אויף אויסצולערנען זיך זייף־קאָכעריי, סיי אייגענע, סיי קאָסמעטישע.

מאנכע פון די געענדיגטע האָבען זיך זעהר גוט איינגעאָרדענט אין עמיגראציע לענדער, ווי אויך אויף דער פּראָווינץ. די איינאָרדנונג פון א טעכנאָ־כעמישען ווערשטאט אויף איינעם אָדער עטלעכע אויס־גערעכענטע ארטיקלען איז פּאָרבונדען מיט די מינימאלסטע קאָסטען. די רויה־שטאָפען קאָסטען אויך ניט פיל, און דעריבער פּאָדערט זיך נישט אויף דער איינאָרדנונג און פיהרונג פון אזא פּראָדוקציע קיינע קאָפּיטאלען.

„הילף דורך ארבייט" האָט שוין א טראָדיציע אין הינזיכט פון פּארשענערען דעם קינסטלערישען געשמאק פון אידישען האנטווערקער. מיט דעם צוועק זיינען געעפענט נעווארען פּעריאָדישע און שטענדיגע פּארפּאלקאָמונגס־קורסען. צו די לעצטע געהערט די ספּעציעלע צייכען־שול, די איינציגע אידישע צייכען־שול אין פּוילען, אונטער דער לייטונג פון באריהמטען מאלער, פּראָפּעסאָר קולעשא. די צייכען־שול באדינט א נאנצע רייַ פּאכען, ווי פּאָטאָגראָפּען, ליטאָגראָפּען, גראָווירער, קונסט־מאלער און א. וו., וועלכע דארפען זיך פּארפּאלקאָמען אין צייכענען. אין פּראָגראם פון דער שול נעהט אריין צייכענען פון גיפסען, לעבעדיגע מאָדעלען, ארנאמענטיק, קאָמפּאָזיציע. די צייכען־שול גרייט אויך צו די אריינטרעטונג אין די אָפּטיילונגען פּאר פּיינע קונסט אין די הויך־שולען, ווי אויך לערער אויף צייכענען. די צייכען־שול איז באזאָרגט מיט צאלרייכע סטאָטוען, ביוסטען, ארנאמענטען און אנדערע מכשירים.

„הילף דורך ארבייט" האָט אויך געזאָרגט פּאר דעם, אז די האנטווערקער יונגעט, וואָס לערנט אין פּריוואָטע ווערשטאטען (טער־מינאָטארען) זאָלען קענען זיך קוואליפיצירען לויט די פּאָדערונגען פון אינדוסטריע געזעץ. מיט דעם צוועק איז לויט מיין איניציאָטיוו און אָנווייזונגען געעפענט נעווארען די איינציגע אידישע פּאך דערגענצונג שול פּאר טערמינאָטארען, וועלכע האָט שוין געהאט צוויי ארויסלאָזן. די ציינניש פון דער דערגענצונג שול גיט די מעגליכקייט צו באקומען דעם דיפּלאָם פון א געהילף־מייסטער.

אין האָרבסט פון היינטיגען יאָהר האָבען מיר אויסגעארבייט אן אויספירליכע פּראָגראָם פון פּאָלענדע פּאך־קורסען, וועלכע זיינען זעהר וויכטיג פּאר דעקלאסירטע עלעמענטען, און צו וועלכע א מער דערוואסענער מענש קען זיך לייכט צופּאסען און אויסלערנען אין א קירצערער צייט, פון 6 ביז 9 חדשים. די פּאכען זיינען:

א) דאמען פריזיר (פּאר פרויען און מענער): 1) שערען, 2) האר־אייזען־אנדולאציע, 3) וואסער־אנדולאציע, 4) דעקאלאראציע,

5) האר פארב, 6) וואשען. דער קורס דויערט 8—9 חדשים. ב) סינ־ דער קאנפעקציע: 1) קינסטלערישע אויספיהרונג פון קינדער־ קאנפעקציע, 2) מאדעלירען, 3) אנטוויקלונג פון נעשמאק, 4) פוצונגען, 5) אוניפארמען, 6) טעארעטישער און פראקטישער שניט. דער קורס דויערט 1 יאהר. ג) מענער און דאמען צושניידערי: 1) שניט סיסטעמען, 2) אנאטאמיע — נארמאלער בוי און אומנארמאלער בוי פון מענשליכען קערפער, 3) פאסען און אויסבעסערונג נאכ'ן פאסען. דער קורס דויערט 6 חדשים. ד) בוי־קורסען: 1) ארכיטעקטור פארמען, 2) טעכנאלאגיע פון בוי־מאטעריאלען, 3) ארכיטעקטור, 4) טעכנישע צייכנונגען. דער קורס דויערט 1 יאהר. ה) הענטשקעס ניטערי (האנדלאשען): 1) נייען, 2) פארענדיגען. ו) שילדען מאלערי; דער קורס דויערט 1 יאהר. ז) גראווירערי: 1) עלעמענטארע כללים פון שריפט־צייכענען, 2) גראווירעריי אויף מעטאלען, מעש און צינק, 3) אויסקריצען שריפטען אויף מעש, אייזען און זילבער, 4) מאנאגראמען, 5) קאמפאזיציע. דער קורס דויערט 1 יאהר. ח) האנט שטריקערי: שטריקען בלוזען, היט, שאלקעס, רידיקולען, קינדער־קליידער, קראגענס, סערוועטען. דער קורס דויערט 4 חדשים.

עס איז דאך צו באוואונדערען, וואס גראד אין א צייט ווען א גרויסע צאל אידישע פאך־שולען און קורסען האבען זיך אין פוילען פארמאכט און אנדערע געפינען זיך אין א צושטאנד פון גסיסה, האט „הילף דורך ארבייט", וואס איהר מאטעריעלע לאגע איז זעהר א שוועריע, ניט בלויז ניט פארקירצט איהר ארבייט, נאר פארגרעסערט זיך נאך אין דער בריוט און אין דער טיף. עס מוז דא אונטערשטראכען ווערען, אז א גרויסען דאנק פארדינט דאבי די געזעלשאפט יק"א, וועלכע האט נאך דער מלחמה שטענדיג אונטערשטיצט „הילף דורך ארבייט" און ניט געלאזען איהר פאלען.

ביי היינטיגען טאג זיינען אין „הילף דורך ארבייט" פארען 41 אינסטרוקטארען און לערער, ביי א צאל שילער, אין 13 אפטיילונגען, איבער 500.

אייגענטליך האט יעדע אפטיילונג פון די פראפעסיאנעלע שולען פון „הילף דורך ארבייט" ביי אנדערע באדינונגען געקענט ווערען א זעלבסטשטענדיגע אינסטיטוציע, וועלכע וואלט געווים פארדינען צו ווערען אן אווטאנאמער אנשטאלט, דאס וואלט אבער געווים ארויס־ געטריבען אין אומגעהויערע הוצאות, אבער ווען די אלע צווייגען פון דער פאך־אויסבילדונג זיינען קאנצענטרירט אין איין אינסטיטוציע, ווי דאס איז אין „הילף דורך ארבייט", ווערט דערמיט דערגריכט די מאקסימאלע עקאנאמיע.

צווישען אַלע מיטאַרבייטער און פרויענט פון „הילף דורך ארבייט" מוז לעבען דער אייניציגער און אַקטועלסטער לאָזונג דורכהאַלטען די שווערע צייט און מיטהעלפען מיט אַלע מעגליכע כוחות און מיטלען דער ווייטערדיגער נוצליכער ארבייט פון אונזער אינסטיטוציע. בפרט ווען עס פאָדערען דאָס די בריטסטע אידישע פאָלקס־מאַסען, וועלכע שטרעבען צו פּראָדוקטיוויזירען זיך און איבערשיכטונג.

מיר האָפען, אז די ווילנער לאַנדסלייט אין אַמעריקע וועלען גאַנץ זיכער פארשטיין די פאָדערונגען פון׳ם איצטיגען היסטאָרישען מאָמענט פון׳ם אידישען גורל און צוהעלפען דער דאָזיגער גראַנדיעזער ארבייט. עס וועלען זיך דאַן פאַר „הילף דורך ארבייט" עפענען נייע האָריזאָנטען מיט נייע פערספעקטיוון, וואָס וועלען געבען די מעגליכקייט צו פאַרשפּרייטען די מלאכה צווישען די שיכטען, אין וועלכע ס׳איז נאָך ניט אריינגעדרונגען דער געדאַנק אז נאָר דורך הויך קוואַליפיצירטער מלאכה קען אויפגעבויט ווערען א זיכערע עקאָנאָמיק פון דער אידישער באַפעלקערונג. דאַן וועט ערשט קענטיג ווערען די גרויסע נאַציאָנאַל־ווירטשאַפטליכע ראָלע פון „הילף דורך ארבייט" אין דער פארגאַנגענהייט, געגענווארט און צוקונפט.

ח. פּופקאָ.

ווילנע — דאָס וויגעלע פון דער אידיש־וועלטליכער שול.

(20 יאָהר שול־בויאוונג אין ווילנע)

ווילנע, די אלטע ירושלים דליטא, די שטאָט מיט אזוי פיל טראדיציעס, מיט אזא יחוס אויף אלע געיטען פון אידישען לעבען און שאפען, האָט איינגעהאלטען איהר פלאץ אין דער אידישער וועלט אויך איצטער אלס צענטער פון דער נייער אידישער קולטור — און דאָס איז אין א גרויסער מאָס א דאנק דער בריים־פּארצווייגטער און וויכטיגער אידישער קולטור־ארבייט פון די לעצטע פּאָר צענדליג יאָהר, א דאנק דעם גרויסען שול־בנין, וואָס איז דאָרט אויפגעשטעלט נעוואָרען.

ווילנע האָט אויסגעבויט א נעץ פון פאָלקס־שולען און קינדער־גערטנער מיט טויזענטער קינדער און הונדערטער לערער. אין ווילנע האָט מען געשאפען די ערשטע אידישע לערען־ביכער און קינדער־ליטעראטור. ווילנע איז געווען די פיאָנערין פון מיטעל־שולען אין אידיש. ווילנע האָט די ערשטע פּארנאנדערגעוויקעלט דעם קאמף פאר דער אנערקענונג פון דער אידיש־וועלטליכער שול מצד דער רעגירונג און זעלבסטפארוואלטונג; ווילנע האָט אויפגעפענט דעם ערשטען אידישען לערער־סעמינאר און טעכניקום. די יונגע אידישע לערער, וואָס ווילנע האָט ארויסגעלאָזט, האָבען זיך צוזייט איבער פארשיידענע אידישע ישובים און זיינען אומעטום געוואָרען די אקטיווסטע טוער פון דער נייער אידישער שול־בויאונג.

ניט ווייניג מיה און ענערגיע האָט זיך געפאָדערט ביז וואָנען דער־דאָזיגער שול־בנין איז אוועקגעשטעלט געוואָרען אויף דער נויטיגער הויך.

אונטער די קלאנגען פון האַרמאָניע, ביי דער באגלייטונג פון גע־יאָנטע און גע'רודם'טע היימלאָזע, אין א צייט פון פולשטענדיגער

צורודערונג אין אידישען לעבען האָט זיך אָנגעהויבען בויען די אידישע שול. מיט אימפעט, געטריישאפט, ענטוזיאזם. אָהן מיטלען, אָהן דער־פארונג, נאָר ווי געשטויסען פון אן אינערליכער קראפט, וואָס איז יאָהרען געווען געצוימט. שוין מיט יאָהרען צוריק איז די פראָגע ווענען א שול אויף דער מוטער־שפראך פון די אידישע מאסען גע־שטאנען אויפ'ן סדר־היום פון דער פראָגרעסיווער אידישער געזעלשאפט־ליכקייט. דער אויפבוי פון דער נייער אידישער ליטעראטור, די אנט־וויקלונג און וואוקס פון דער אידישער ארבייטער באווענונג האָט נאָך אין אָנהויב פון איצטיגען יאָהרהונדערט רייף געמאכט דעם געדאנק ווענען דער נויטוועגדינקייט פון אזא שול. אָבער צוליב די אומשטענ־דען פון צארישען רעזשים אין רוסלאָנד האָט דער דאָזיגער קאמף פאר א שול אין אידיש געטראָגען מעהר א טאָרעטישען כאראקטער. די דעמיעווקער שול אין קיעוו (נעגרינדעט אין 1911 יאָהר) איז געווען די ערשטע און איינציגע שול, צו יענער צייט, מיט אידיש אלס אונטער־ריכט־שפראך. אין אלע אנדערע פאלען, אויף וויפיל ס'איז געפיהרט געוואָרען די ארבייט אין אידיש — איז דאָס פאָרגעקומען עהניים פון דער שול־מאכט (ווי דאָס איז געווען צ. ב. אין דער ווילנער אָוועגט־שול פאר דערוואקסענע). ערשט אין יאָהר 1914 איז אין צארישען רוסלאָנד ארויס א געזעץ, וואָס האָט דערלויבט עפענען פריוואָטע שולען מיט דער אידישער אונטערריכט שפראך.

דער אָנהויב פון דער וועלט־מלחמה.

א נייע פאזע אין דער נעשיכטע פון קאמף פאר א אידישער שול האָט זיך אָנגעהויבען מיט'ן אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה.

אויגוסט, 1914. נאָך די ערשטע הארמאטען שאָסען האָבען זיך פון די מערב'דיגע גרענעצען פון דער מלוכה א לאָז געטאָן קיין ווילנע, געטריבען פון שרעק און פארפאלגונגען, שטראָמען היימלאָזע. מיט יעדען טאָג איז די צאָהל אנטרונענע נעשטיגען. מ'האָט נעדארפט בא־זאָרגען די אלע היימלאָזע מיט א דאך איבער'ן קאָפ און מיט שפייז. שלעכט איז געווען די לאָגע פון די אָנגעלאָפענע, אָבער נאָך ערגער איז געווען מיט זייערע קינדער, וועלכע פלענען גאנצע טעג פארברענגען מיט די עלטערע אין די ענגע, שמוציגע „אָבשטשעזשיציעס". דאָס האָט געצוואונגען אָנצוגעמען שריט צו איזאָלירען די קינדער פון די עלטערן. מ'האָט אָנגעהויבען גרינדען ספעציעלע קינדער היימען. די ערשטע צייט פלענט מען די קינדער בלויז „פארנעמען", וויל די הויפט אויפנאבע פון אנשטאלט איז געווען — דערנערונג.

דאָך האָבען די לערער זיך נעמיהט, אז די צייט זאל ניט געהן לאיבוד: מען האָט איינגעפיהרט פארשיידענע אנטוויקלונגס־שמועסען, פאָרלעזונגען, קאָלעקטיוע שפילען, האנט־ארבייט און נעזאנג. פאר

אנאלפאבעטען זיינען געווען ספּעציעלע גרופּעס, ווּאו מ'האָט געלערנט לייענען און שרייבען. געטאָן איז דאָס געווען טיילווייז געהיים, ווייל אין דער דערלויבניש פון דער רוסישער מאכט איז געווען א בפירוש'ער פונקט, אז מ'טאָר מיט די קינדער ניט לערנען. נאָר אין גיכען האָט זיך ארויסגעוויזען א נויטווענדיגקייט אויסצוארבייטען א ענדערונג פּראָגראם פּאר דער ארבייט ווי אויך צו שאפען דעם נויטיגען לערער־מאטעריאל אין אידיש. א ספּעציעלע קאָמיסיע פון שריפטשטעלער און פּעדאגאגען האָט געזאָלט די פראגע באהאנדלען. נאָר די דייטשען האָבען זיך דערנעהנטערט צו ווילנע און פאר דער אידישער געזעלשאפטליכקייט האָט זיך געשטעלט א סך ערנסטערע און בריייטערע אויפגאבען.

די צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע.

אין אויגוסט 1915 האָט די רוסישע מאכט עוואקואירט ווילנע. צוזאמען מיט איהר זיינען ארויסגעפאָהרען פון שטאָדט אלע אידישע קאזיאנע שולען. אפילו די לערער פון דער שטאָדטישער תלמוד־תורה זיינען אוועקגעפּאָרען און אזא גרויסער יתומים־אנשטאלט איז געבליבען אויף הפקר. צוזאמען מיט דער רוסישער ארמיי האָבען פּאָרלאָזט ווילנע אויך א גרויסע טייל פון די פּארמעגליכע קלאָסען פון דער אידישער געזעלשאפט און פון דער אינטעליגענץ. אויך פון די צוויי ווילנער בילדונגס־געזעלשאפטען (אָפּטיילונג פון פּעטערבורגער חברה „מפיצי השכלה" און געזעלשאפט פּאר „קינדער־פּארזאָרגונג") וועלכע האָבען ביז דער מלחמה אָנגעפיהרט א נאָנץ בריייטע קולטורעלע ארבייט, זיינען פּארבליבען נאָר קליינע הייפעלעך טוער.

די קינדער פון דער אָרעמערער אידישער באפעלקערונג, וואָס האָט ניט פּאָרלאָזט ווילנע, זיינען אזוי ארום געבליבען אָהן א וועלכער סאיז שול. כדי ניט צו פּאָרלירען קיין צייט, האָט א גרופּע געזעלשאפטליכע טוער (צווישען זיי אויך דער פּאָרזיצער פון ווילנער אָפּטיילונג פון „מפיצי־השכלה" — דר. צ. שאבאד) באשלאָסען שאפען א צייטווייליגען קאָמיטעט, קאָאָפּטירענדיג נאָך עטלעכע פּערזאָנען פון די פּארבליבענע אין שטאָדט שול־טוער און לערער און תיכף צוטרעטען צו אָרגאניזירען די נויטיגע אנשטאלטען.

פּאר מיידלעך זיינען אין ווילנע געווען 2 געזעלשאפטליכע שולען (די שול אויף באקשט 4, פון דער גאז. „קינדער פּארזאָרגונג", און א צווייטע שול אויף קאָננע גאס). פּאר איינגלעך איז קיין שול ניט געבליבען. דערפּאר איז די גרינדונג פון א איינגעל־שול געווען ממש א ברענענדיגע נויטווענדיגקייט. ניט וועניגער ערנסט איז געווען די לאגע אין אנדערע פונקטען פון שטאָדט. אויף דער פּאָרשטאָדט אנטאָקאָליע, למשל, האָבען שוין עקזיסטירט א פּוילישע און ליטווישע שול.

אויך די ווייס-רוסען האָבען צו יענער צייט געפעגט א ווייס-רוסישע פאָלקס-שול.

ס'איז דעריבער באשלאָסען געוואָרען גרינדען די ערשטע איננעל-שול; עפענען א שול אויף אנטאָקאָל און נאָך אין אייניגע פונקטען פון שטאָדט, ארגאַניזירען א פאָלקס-אוניווערזיטעט. די היימען, וועלבע זיינען לכתחילה געגרינדעט געוואָרען פאר די קינדער פון די פּליטים האָבען אָננעהויבען אריינצעמען אויך קינדער פון פארוואָלטע ווילנער אידען. אזוי ארום זיינען זיי ביסלעכווייז פארוואַנדעלט געוואָרען אין שולען. אין יאָהר 1916 האָט שוין ווילנע פארמאָגט א נעץ פון 6 אידיש-ווראָלטליכע פאָלקס-שולען און איין אָוועגט-שול (געגרינדעט נאָך אין יאָהר 1901 לויט דער איניציאָטיוו פון באוואוסטען בונדישען טוער דר. פ. ראָזענטאל (פ. אנמאן). אין אָוועגט-שול איז דעם יאָהר געווען פארשריבען ביי טויזענט מאן. אויסער דער אָוועגט-שול האָבען אין שטאָדט פונקציאָנירט 2 פאָלקס-אוניווערזיטעטען: פון דער חברה „מפיצי השכלה" און דער „אוניווערזיטעט פאר אלע" אויף אלעק-סאַנדער בולוואר 13. אויך די קינדער-שולען זיינען געווען געפאקט.

אין גיכען האָט זיך אָנגעהויבען אין ווילנע א שרעקליכער הונ-גער. די מענער פלעגט מען כאפען אויף צוואַנגס-אַרבייט. א סך ארבייטער האָבען עמיגרירט קיין דייטשלאנד צו ארבייטען אין די קוילען-גרובען. אויך די אידישע שולען האָבען געליטען דחקות און נויט.

די דייטשע אָקופאַציע-מאכט, וועלבע האָט זיך צום אָנהויב בא-צויגען גאנץ טאָלעראַנט צו די אידישע שולען, האָט נאָר גיך ראַדיקאל געביטען איהר שטעלונג.

נאָכדעם ווי ס'זיינען פארעפענטליכט געוואָרען די באַוואוסטע הינדענבורג-תקנות וועגען שול-וועזען אין „אָב-אָסט" (אזוי האָט זיך אָנגערופען אויפ'ן מיליטערישען לשון דער אָקופירטער ליטווישער נעביט) האָבען זיך א שאָט געטאָן אויף די אידישע שולען איין גזירה נאָך דער אנדערער. ס'וועלט פלוצלונג דורך א שטרענגער פארארדנונג פארבאָטען צו לערנען רוסיש און מ'הייסט איינפיהרען דייטש און דוקא פון 1טען קלאַס אָן. די דייטשע מאכט באנוגענט זיך ניט מיט דעם. זי געהט נאָך ווייטער. זי ווילּ, אז אין די שולען פון די אָרטיגע נאציאָנאליטעטען זאל אויך די אונטערריכט שפּראָך זיין דייטש. דאָס האָט אויפגעוועקט די אָרטיגע געזעלשאפט. די אידישע לערערשאפט האָט געמוען אויף זיך די איניציאָטיוו זיך צוזויפריידען מיט די אנדערע נאציאָנאליטעטען (פאָליאקען, ליטווינער, ווייס-רוסען) כדי מיט געמיינזאמע כחות זיך וועהרען געגען דעם אָנגריף פון דער דייטשער שול-מאכט.

א צווייטע פארארדנונג איז געווען, אז זונטאָג זאלען אין די

אידישע שולען קיין אלגעמיינע למודים ניט געלערענט ווערען, כדי זונטאג זאל ווערען א מין צוואנגס־רוה טאג. אויך די דאזיגע פאדע־רונג האבען די אידישע שולען ניט געקענט נאכגעבען.

בעת די דייטשע מאכט האט זיך איבערצייגט דורך די אפטע רעווויזיעס, וואס זי פלענט מאכען אין די שולען, אז איהרע פאר־אַרדנונגען ווערען ניט אין גאנצען פינקטליך אויסגעפיהרט, האט זי באשלאסען צו מאכען אן ענדגילטיגען אטענטאט אויף די שולען פון אלע נאציאנאליטעטען אין ווילנע. אונטער'ן אויסרייד פון קאמף געגען דער טיפוס־עפידעמיע וואס האט געהערשט אין שטאדט אין יענער שרעקליכער הונגער־צייט האט מען פארארדענט שליסען אלע פאלקס־שולען און אוועגט־שולען אויף א האלב יאהר צייט. די לעראשאפט און די שול־טוער האבען אבער באשלאסען זיך ניט אונטערגעבען און ניט אויפהערען לערנען. דאן האט די שול־מאכט פארארדענט מיט גוואלד פארנאנדערטרייבען די קינדער און ארעסטירען אלע פארוואלטער.

ס'איז געוואָרען א גרויסער טומעל אין דער פרעסע וועגען דעם פאל. די דייטשע מאכט האט זיך ארומגעזוכט, אז זי האט צו שארף גע־האנדלט, האט זי געשיקט רופען פארשטעהער פון אלע נאציאנאלע שול־קאמיטעטען און פארגעליינט מ'זאל אנשטאט געהן אין תפיסה בא־צאהלען שטראף.

נאך א געמיינזאמער בארעטונג פון אידישע און פוילישע כלל־טוער און לערער איז באשלאסען געוואָרען ניט צו געהן אויף קיינע הנחות. דער ווילנער שול־וועזען האט זיך ארויסגעווייזען פאר א הארטען נוס, וועלכען די דייטשען האבען ניט געקענט איינבייסען. 10 טעג זיינען די לערער געזעסען אין תפיסה און די אקופאציע־מאכט האט געמוזט צוריקציהען איהר פארארדנונג און דערלויבען צוריק עפענען די שולען.

דאס איז געווען א גרויסער נצחון, אבער מעהר ניט טיילווייז, ווייל די דייטשען האבען מיט געלט די שולען לחלוטין ניט געשטיצט, און די מאטעריעלע לאגע פון די אנשטאלטען איז געווען זעהר און זעהר א שווערע.

דאס האט אבער ניט אפגעשטעלט די וויטערדיגע שול־בויאונג. די פראגע וועגען דער וויטערדיגער בילדונג פאר די ארויסלאזען, די צופוילטקייט פון פארשיידענע פריוואטע גימנאזיעס, זייער קרעמעריישער כאראקטער און פעדאגאגישע וועדטלאזיגקייט, דאס אלץ האט גורם געווען, אז עס זאל ווערען אקטועל די פראגע וועגען א מיטעל־שול אין אידיש. די אונטערנעמונג איז געווען ניט פון די לייכטע. דאך טרעט צו דער קאמיטעט פון „מפיצי השכלה" צו דער פארווירקליכונג פון דעם נעדאנק. נאך לאגע בארעטונגען האט מען זיך אפגעשטעלט אויפ'ן טיפ פון א רעאל־שול. צום אנהויב

לערנען־יאָהר 19-1918 איז די אידישע רעאל־גימנאזיע (אזוי האָט מען איהר דאָן גערופען) געעפענט געוואָרען מיט א צאָהל קינדער לערך 300. די גימנאזיע איז געוואָרען זעהר פאָפולער ביי דער אידישער באפעלקערונג און האָט אָנגעהויבען שנעל זיך אנטוויקלען. (אין יאָהר 23-1922 האָט די רעאל־גימנאזיע געצעהלט 18 קלאָסען — 10 גרונט קלאָסען און 8 פּאראַלעלע — מיט 700 קינדער).

ס'בייט זיך ווידער די מאַכט. — ווילנע אין די איבערגאַנגס־יאָהרען 1918-1922.

אין נאָוועמבער 1918, נאָך דער מפלה אויפ'ן פראָנט, האָט די אָקופאַציע־מאַכט זיך אָנגעהויבען ליקווידירען. פאַר די שולען האָבען זיך געעפענט נייע פערספעקטיוון. די ווייטערדיגע פאָלגיטישע געשעהענישען פון יענער תקופה האָבען אָבער געבראַכט פאַר דער אויס־געמאַטערטער אידישער באפעלקערונג נייע צרות און זעהר שווערע איבערלעבונגען.

די דייטשען האָבען פאַרלאָזען די שטאָדט, און נאָך עטליכע טעג פון דער צייטווייליגער פוילישער הערשאפט איז ווילנע אריבער צו דער ראָטען־מאַכט.

די אידישע שולען זיינען אריינגענומען געוואָרען אין דער אלגעמיינער שול־נעץ צוגלייך מיט די שולען פון אלע אנדערע נאציאָנאַליטעטען.

ס'זיינען אָנגעקומען די שרעקליכע אפריל־טעג פון 1919. ס'האָט זיך אין ווילנע ווידער געביטען די מאַכט. די אידישע באפעלקערונג האָט זיך געפונען אין א שווערען צושטאַנד.

די ערשטע מאָנאַטען האָט די אידישע געזעלשאפטליכקייט זיך ניט געקענט וועגדען צו דער נייער מאַכט וועגען שול־פראָגען (עס איז געווען נויטיג צו אינטערוועניערען וועגען אנדערע זאכען...) און די לאָגע פון די שולען איז מיטאַמאָל געוואָרען א סך ערגער, ווי אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופאַציע. קיין בילדונגס־געזעלשאפטען, וועלכע זאָלען זיך פאַרנעמען מיט די שולען, זיינען שוין דאָן ניט געווען און ס'איז דעריבער קלאָר געוואָרען פאַר אלעמען אז מ'מוז שאפען אזא קערפערשאפט, וואָס זאָל פאַראייניגען אלע טוער פאַר אידישער בילדונג און איבערנעמען אויף די אָנפיהרונג און זאָרג פאַר די עקזיס־טירענדיגע אידיש־וועלטליכע שולען.

אויף א באראטונג פון פאָרשטעהער פון פארשיידענע געזעלשאפטלאכע און קולטורעלע אָרגאַניזאציעס. פראָפעסיאָנעלע פאראייניגען, עלטערען קאָמיטעטען און לערערשאפט, וואָס איז פאָרגעקומען דעם 17טען מאי 1919 אונטער'ן פאָרזיץ פון ש. ניגער, איז פראָקלאַמירט געוואָרען די גרינדונג פון צענטראַלען בילדונגס קאָמיטעט (צ. ב. ק.).

ס'איז אויסגעקליבען געוואָרען אין עקזעקוטיווע, וועלכע האָט געדאַרפט צוטרעטען צו דער קאָנפערענץ.

אין ערשטען קאָמיטעט זיינען אַריין: ש. אַנ—סקי, ס. מ. גורעוויטש, ב. האַלפּערן, מ. ווײַנרײַך, ש. ידידאָוויטש, דר. א. מאַקאָווער, ש. ניגער, ש. סטופּעל־כהן, ג. פּאַץ, ג. פּלודערמאַכער, דר. ה. קאָוואַרסקי, ד. קאָפּלאַנסקי, ש. קלייט, ז. רייזען, דר. צ. שאַבאַד, מ. שור און אַנדערע.

דר. הערץ קאָוואַרסקי, פּאַרזיצער פון צענטראַלען בילדונגס-קאָמיטעט (צ. ב. ק.) אין ווילנע.

דערווייל זיינען ווידער פּאַרגעקומען גרויסע איבערקערעניש־עס. די פּאָליאַקען פּאַרלאַזען צום צווייטען מאָל ווילנע און אין יולי 1920 פּאַרנעמען די שטאָדט ווידער די באָלשעוויקעס (ראָטען מאַכט).

אין א קורצער צייט ארום (אויגוסט 1920) האָבען די מאַכט אין ווילנע איבערגענומען די ליטווינער. זייער הערשאַפט איבער ווילנע האָט געדויערט ניט לאַנג. אין אָקטאָבער 1920 איז ווילנע פּאַרנומען

געוואָרען דורך דער ארמיי פון פוילישען נעגערל זשעליכאָווסקי און ס'הויבט זיך אָן א נייע סדרה „מיטל-ליטע", ביז מאי 1922, ווען וויליגע איז אינקאָרפּאָרירט געוואָרען צו פוילען.

פּעדאַגאָגיש-געזעלשאַפטליכע טעטיגקייט פון צ. ב. ק. — נייע אַנשטאַלטען.

פּאַרשטענדליך, אז די אלע געשעהענישען האָבען זיך זעהר שווער אָפּגערופען אויף דער לאָגע פון דער אידישער באפעלקערונג אין וויליגע און מיט דעם כמילא אויך אויף די שולען.

דאָך האָט דער צ. ב. ק. גראָד אין די איבערגאַנגס-יאָהרען אנטוויקעלט א ברייטע און אינטענסיווע געזעלשאפטליכע ארבייט: ס'זיינען פאראיינהיטליכט געוואָרען די פּראָגראַמען אין אלע אידיש-ווערלטליכע שולען.

ס'ווערען געשאפען אידישע לערען-ביכער אויף פאַרשיידענע געגענשטאַנדען; ס'ווערט איינגעשטעלט אין די שולען א סיסטעמאטישע מעדיצינישע אויפזיכט פון ספעציעל איינגעלאדענע שול-דאָקטוירים.

ס'ווערט געפיהרט א ברייטע אויפקלערונגס-ארבייט צווישען די עלטערען, דורך ארגאַניזירען פאר זיי רעגעלמעסיגע לעקציעס און אנדערע פאראנשטאלטונגען.

ביי די שולען ווערען געשאפען באזונדערע עלטערען-קאָמיטעטען.

ס'ווערען ארויסגעגעבען עטליכע פּעדאַגאָגישע זשורנאַלען: „די נייע שול" — פאר לערער; „שול און היים" — פאר עלטערען; „גרינינקע בוימעלעך" און „חבר" — פאר שול-קינדער און יונגענט.

ס'ווערט געשאפען א „קינדער אוידיטאָריע", וועלכע ארגאַניזירט סיסטעמאטישע פאָרלעזונגען און קינדער-פאַרשטעלונגען אין דער אויסער שול-צייט; ס'זיינען אויך געשפענט געוואָרען נייע אנשטאלטען.

מיט'ן וואוקס פון דער אידישער שול האָט זיך דערפיהלט, ניט נאָר אין וויליגע, נאָר אין גאנצע פוילען, א מאנגעל אין גוט קוואליפיצירטע לערער כחות.

די צייטווייליגע פּעדאַגאָגישע קורסען, וואָס זיינען מיט עטליכע יאָהר צוריק געגרינדעט געוואָרען אין וויליגע, האָבען ניט געקענט באפרידיגען די נאָכפראגע אויף לערער. נאָך א גאנצע רייה בארטונגען איז אין אָקטאָבער 1921 געשפענט געוואָרען דער ערשטער אידישער לערער-סעמינאר.

ס'איז ארגאַניזירט געוואָרען אויך א צווייטע מיטעל-שול אין אידיש — די הומאניסטישע גימנאזיע.

די אידישע רעאל-גימנאזיע, וועלכע האָט געהאט ביי 700 קינדער, האָט בולט באוויזען, אז טייל תלמידים זיינען לויט זייערע פעהיגקייטען מעהר צוגעפאסט צום טיפּ פון א הומאניסטישער גימנאזיע. ס'איז

דעריבער ארויפנעשוואומען דער נעדאנק צו פארטיילען די עקזיסטי־רענדיגע מאטעמאטיש־נאטורוויסענשאפטלעכע גימנאזיע לויט די ני־גונגען פון די קינדער.

דורכנעפיהרט איז דאס געווארען אין סעפטעמבער 1923.

פארבינדונג מיט די אידישע קבוצים אין אַנדערע לענדער; פאראייניגונג פון די שולען אין גאַנץ פוילען.

ביז 1920—1921 האט מען אין אויסלאנד ווייניג געוואוסט פון דער נייער אידישער שול אין ווילנע. דער צ. ב. ק. נוצט אויס דאס באזוכען ווילנע דורך פארשיידענע עסקנים פון אויסלאנד אויף באקענען זיי מיט די ווילנער אידישע שולען. צו א נאנצע רייה אידישע אויס־לענדישע ארגאניזאציעס זיינען אנגענעבען געווארען שריפטליכע מע־מאראנדומס.

אזוי האט דער צ. ב. ק. זיך געווענדעט צום פארבאנד פון אוקראי־נער אידען אין לאנדאן; צו דער וועלט־הילפס־קאנפערענץ (זיץ־ארט פאריז); צום דזשאינט דיסטריביושאן קאמיטעט אין אמעריקא און נאך צו א נאנצע רייה נעזעלשאפטען און רעליפען אין ווין, בערלין, קאנאדע, דרום אפריקע, ארגענטינע א. אנד. פון א נאנץ באזונדערען כאראקטער זיינען געווען די באציהונגען מיט'ן פיפעלס רעליף און מיט'ן ווילנער רעליף אין ניו יארק. מיט זיי איז דער צ. ב. ק. נע־שטאנען אין אפטער שריפטליכער פארבינדונג.

אז מ'דארף קאארדינירען די ארבייט פון אלע אידיש־וועלטליכע שולען אין פוילען איז צו יענער צייט געווארען קלאר פאר אלע טוער פון דער אידישער שול. איצטער, נאך דער דייטשער אקופאציע, איז דאס אויך געווארען מעגליך דורכצופיהרען. מיט דער אקטיווער בא־טיליגונג פון די ווילנער שול־טוער איז צונויפגערופען געווארען אין יאהר 1921 דער ערשטער שול־צוזאמענפאהר פון די אידיש־וועלטליכע שולען אין פוילען און ס'איז געשאפען געווארען די אידישע צענטראלע שול ארגאניזאציע אין פוילען, אן וועלכער דער צ. ב. ק. איז אנגע־שלאסען אלס צענטער פון די ווילנער שולען.

ווילנע אונטער דער פוילישער מאכט. — דער קאמף פאר דער רעכטליכער לאגע פון אונזער שול.

ניט געקוקט אויף די אלע דערנרייכונגען איז די פראגע וועגען דער מאטעריעלער לאגע פון די שולען אלץ נעשטאנען אין איהר גאנ־צער שארפקייט. די אידישע שול איז שוין פאר דער קורצער צייט פון איהר עקזיסטענץ עטליכע מאל אנערקענט געווארען דורך פארשיי־דענע מאכטען: 2 מאל דורך דער ראטען־מאכט; 1 מאל דורך דער

ליטווישער רעגירונג, אויך די מיטעל-ליטווישע רעגירונג האָט ארויס-געגעבען געלט-סובסידיעס פאר די אידישע שולן.

אין דער צייט פון דער אזוי גערופענער „מיטעל-ליטע" האָט מען נעפרואווט זיך דערנעהנטערען צו די אידן. מ'האָט אפילו אומאָפיציעל פון די פוילישע קרייזען געמאכט פאָרשלאָגען, אז א אידישער רעפע-רענט זאל אריינגעהן אין בילדונגס-דעפּארטאמענט. וואָס ווייטער זיי-נען אָבער די צוזאָגען נעוואָרען אלץ קלענער, ביז... אין ווילנער סיים איז דורכגעגאנגען דער באשלום וועגען פאראייניגען ווילנע מיט פוילן (מערץ 1922). דאָן איז דער ווילנער אידישער שול ווערען „אויסנע-גלייכט" נעוואָרען מיט'ן אידישען שול-וועזען פון גאנץ פוילן.

שוין נאָר אין ניכען האָט דאָס בילדונגס-מיניסטעריום אין וואַרשע ארויסגעווייזען איהרע אמת'ע טענדענצען בנוגע דער אידי-שער שול. אָהן א שיער נזירות גיבען זיך א שאָט אויף אונז: מען פאָדערט, אז דער צ. ב. ק. זאל יעדען יאָהר דארפען באנייען די קאָנצעסיעס אויף צו פיהרען די שולען, דערבייַ איז דאָס באקומען די ערלויבניש פאר יעדער שול פארבונדען מיט גרויסע שוועריגקייטען צוליב א נאנצער רייה פאָרמאַליטעטען, וואָס ווערען דורך דער שול-מאכט נעשטעלט.

לויט דער פאראַרדנונג פון בילדונגס מיניסטער נראבסקי פאר-לאנגט מען, אז דער לימוד פון פויליש זאל אייניגעפיהרט ווערען פון 1טען קלאָס אָן און ניט פון 3טען, ווי דאָס איז דאמאָלסט נעווען ערלויבט פון ווילנער שול-קוראַטאָריום; אלעמיינע נעשיכטע און נעאָגראַפיע זאל אין די אידישע שולען נעלערנט ווערען אין פויליש; די בוכפיהרונג און נעשעפטס-פיהרונג פון די שולען (פראַטאָקאָלען פון פעדאַגאָגישע ראטען, שעהן פלענער און אנד.) זאל אויך זיין אין פויליש. צוזאמען מיט די איבעריגע נאציאָנאלע מינדערהייטען (ליט-ווינער, וויים-רוסען) און פאָרשטעהער פון אנדערע שול-ריכטונגען האָט זיך דער צ. ב. ק. שארף אנטקעגענגעשטעלט נעגען די פרוואָטען פון צוואנגס-פאָלאָניזאציע פון אונזער שול. (ווי ניך די פוילישע נעזעל-שאפט האָט פארגעסען, אז סך-הכל מיט עטליכע יאָהר צוריק האָבען פאָרשטעהער פון דער פוילישער נאציאָנאליטעט נעקעמפט צוזאמען מיט אונז נעגען דער נערמאניזאציע פון די שולען אין ווילנע!).

מ'האָט באשלאָסען אָנצוקלאָגען די פאָראַרדנונג פון מיניסטער אין העכסטען מלוכה-טריבונאל און ביז דער אנטשיידונג פון דער פראגע ניט אויספיהרען דעם צירקוליאר.

די שול-מאכט האָט נעדראָהט די שולען מיט רעפּרעסיעס פאר ניט אונטערוואַרפען זיך דעם באפעהל פון מיניסטעריום.

דער צ. ב. ק. האָט נעמוזט זיך וועהרען נעגען די אלע אָנגריפען און אין א נעוויסען זין האָט זיך איהם איינגענעבען דורכצובערעכען

דעם צוים פון פּארשיידענע פּאַראַדנונגען מיט וועלכע אונזער שול איז געווען ארומגערינגעלט.

מיר האָבען אפילו צו פּאַרצייכענען אין דער תקופה זעהר וויכטיגע דערגרייכונגען אויפֿן רעכטלעכען גביט:

דער אידישער לערער־סעמינאר אין ווילנע האָט באקומען מלוכה־רעכט פּאַר זיינע שילער. נאָכדעם ווי דער בילדונגס־מיניסטער גראַבסקי איז שוועק אין דעמיסיע איז אויך אָפּגעשאַפט געוואָרען זיין צירקוליאר וועגען געאָגראַפּיע, געשיכטע און געשעפטס־פיהרונג אין די שולען אויף פויליש. די פּאַלקס־שולען האָבען באקומען שטענדיגע קאָנצעסיעס.

נאָך מיט א פּאַר יאָהר פריהער איז דורכגעפיהרט געוואָרען אין דעם ווילנער שטאָדט־ראַט א באשלוס וועגען א רעגולערער געלט־אונטערשטיצונג מצד דער שטאָדט פּאַרוואַלטונג פּאַר אלע אידישע שולען.

דאָס איז געווען צו יענער צייט דער ערשטער פּאַל וועו א שטאָדט־רעגירונג אין פוילען זאָל באשליסען געלט אַסיגנירונגען פּאַר אידישע שולען. דאָס האָט אויך געשאַפען א פּרעצעדענט פּאַר אנדערע שטעדט (ביאַליסטאָק, ווארשע, לאָדז, פינסק א. אז. וו.), וואו אין פּאַרשיידענע צייטען האָט זיך איינגעגעבען דורכצופיהרען עהנליכע באשלוסען וועגען געלט־סובסידיעס פּאַר אידישע שולען.

די רעכטליכע און מאַטעריעלע לאָגע פון די שולען האָט זיך ווייניג־וואָס פּארבעסערט נאָך דער פּאַליטישער איבערקערעניש אין פוילען (מאי 1926), וועו צו דער מאַכט איז אָנגעשטאָט דער ענדעקישער פּארטיי געקומען דער פילסודסקי־לאָגער.

אין די ערשטע חדשים פון איהר הערשאַפט האָט די נייע רעגירונג ארויסגעגעבען א פּאַראַדנונג, אז די אידישע שולען באַפרייען פון שול־צוואָנג. ד. ה. מיט אנדערע ווערטער, אז ס'ווערט אָנערקענט דאָס די אידישע שול איז גלייכווערטיג צו דער מלוכה־שול.

די דאָזיגע פּאַראַדנונג איז זעהר וויכטיג געווען פּאַר אונזערע שולען. אָבער ווייטער פון דעם איז די רעגירונג ניט נענאַנגען. ס'וואָלט דאָך אייגענטליך זיך געקענט שטעלען די פראַגע: אויב אונזער שול פּארבייט פּאַר די אידישע קינדער די מלוכה־שול — דאַרף זי דאָך אויסגעהאַלטען ווערען פון דער רעגירונג צוגלייך מיט די איבעריגע שולען? אָט דעם לאָגישען אויספיהר ווילּ אָבער די פוילישע רעגירונג נאָך ביז היינטיגען טאָג ניט מאַכען.

אונזער שול פּאַר דער איראָפּייאישער עפענטליכקייט.

איצטער פעהלט שוין אויך דער תירוץ, וואָס די פוילישע שול־מאַכט פלעגט פּרואווען אָנגעבען אין די פריהעריגע יאָהרען — אז זי ווייס נאָך ניט, וואָס ס'שטעלט מיט זיך פּאַר די אידישע שול.

פּאַרקערט, די בילדונגס־אָרגאַנען זיינען זעהר גוט אינפֿאָרמירט און באַקאַנט מיט דער אַרבייט פון אונזערע שולען דורך די אָפּטע ווייזיטאַציעס, וואָס ווערט דורכגעפֿיהרט אין אונזערע אַנשטאַלטען.

די דריי גרויסע שול־אויסשטעלונגען אין ווילנע, וואָס דער צ. ב. ק. האָט אָרגאַניזירט אין די יאָהרען 1919, 1922 און 1930 האָבען פֿאַר דער בריטער עפֿענטליכקייט און אויך פֿאַר דער פֿוילישער נעזעלשאַפֿט דעמאָנסטרירט די פֿעדאַגאָגישע דערגרייכונגען פון אונזערע שולען. אויך אין דער איראָפּייאישער פֿעדאַגאָגישער עפֿענטליכקייט האָט די אַרבייט פון אונזערע שולען נעפֿונען א געהעריגע אָפּשאַצונג.

אויף די אינטערנאַציאָנאַלע פֿעדאַגאָגישע אויסשטעלונגען אין לאָקארנא (שווייץ) אין 1927, אין ניצע (פּראַנקרייך) און פּאַריז האָט די צענטראַלע אידישע שול־אָרגאַניזאַציע אין פּוילען אָרגאַניזירט קליינע אויסשטעלונגען פון די אידישע שולען אין פּוילען. אויך די ווילנער שולען זיינען דאָרט פּאַרטראָטען געוואָרן מיט א באַדייטענדיגער צאָהל עקספּאָנאַנטען.

כאַראַקטעריסטיש איז דער פּאַקט, וואָס אויף דער אויסשטעלונג אין ניצע (פּראַנקרייך) אין 1932 יאָהר, אין וועלכער ס'האָבען זיך באַטייליגט העכער 30 מלוכות, האָט דאָס פּוילישע בילדונגס־מיניס־טעריום בשום אופן ניט געוואָלט מסכים זיין, אז די קינדער־אַרבייטען פון די אידישע שולען זאָלען באַקומען א ווינקל אין די זאָלען, וועלכע זיינען געווען באַשטימט פּאַר די פּוילישע שולען. און די אויסשטע־לונג פון די אידישע שולען איז אָרגאַניזירט געוואָרען אין א צימער ביי דער . . . ע נ ג ל י ש ע ר דעלעגאַציע. די אָפּיציעלע פּוילישע פֿעדאַגאָגישע וועלט מיידט אוים בריטער זיך באַקענען מיט'ן אינהאַלט פון אונזער שול. (ס'איז א סך באַקוועמער אָנצוהאַלטען די פּאַרשטע־לונג, אז אידישער שול־וועזן באַטייט — חדר, אָפּגעשטאַנענקייט און די פּוילישע קאָזיאָנע שול טראַגט מיט זיך פּראָגרעס). איז אפשר טאָקע נע־רעכט געווען דער שרייבער פון ווילנער פּראָגרעסיוון וואָכענבלאַט „פּשענלאָנד ווילענסקי", וועלכער האָט אין זומער 1923 געשריבען: „די שול־אויסשטעלונג פון די אידישע שולען קען האָבען א פּאַרקערטע ווירקונג, ווי דאָס וואָלטען וועלען איהרע אָרגאַניזאַטאָרען". די מאַכט, דערזעהענדיג די גרויסקייט פון דער נייער אידישער שול, וועט ערשט דאַן ניט וועלען געבען איהר קיין רעכט".

נייע רעפּרעסיעס קעגען די שולען.

וואָס ווייטער האָט זיך אלץ מעהר פֿארשארפט דער קורס פון דער נאָך מאי־רעגירונג לגבי די אידישע שולען. אין פּריהלינג 1931 זיינען אונטער דער באשולדיגונג פון אומלאָיאַליטעט פּלוצלונג געשלאָסען געוואָרען צוויי פון אונזערע בעסטע אַנשטאַלטען. די „ש. פּרוג שול",

איינע פון די גרעסטע און עלטסטע פּאָלק־שולען (11 קלאַסען מיט 450 קינדער), און דער אידישער לערער־סעמינאר — דער איינציגער אנשטאַלט וואָס האָט נעגרייט לערער פּאַר אַלע אידיש־וועלטלעכע שולען אין פּוילען (און ניט נאָר אין פּוילען).

נאָך אַן ענערגישער פּראָטעסט־קאמפּאניע, וואָס האָט געפונען אַן אָפּקלאַנג אויך אין דער אמעריקאַנער אידישער פּרעסע, איז די פּאַר־אָרדנונג וועגען שליסען די „ש. פּרוג שול" צוריקגעצויגען געוואָרען. דער לערער־סעמינאר איז אָבער ביז היינטיגען טאָג ניט געעפענט.

אין יאָהר 33-1932 איז פּאַרמאַכט געוואָרען די אידישע גימנאַזיע, וואָס איז געגרינדעט געוואָרען דורך דער באַוואוסטער פּערזענלעכקייט פּראָפעסאָר ווילנע ס. מ. גורעוויטש. אלס אָפּיציעלער מאָטיוו צו דער דאָזיגער פּאַראָרדנונג איז געווען אָנגענעבען, אז „דער לאָקאל איז ניט צוגע־פּאַסט פּאַר קיין שול".

די מאַטעריעלע לאַגע פון די שולען. — דער עלטערען באַשטאַנד.

די אַלע פּאַרפּאָלגונגען, דער שווערער קריזיס פון די לעצטע יאָהרען, האָבען אָבער ניט אָפּגעשוואַכט דעם ווילען פון די אידישע פּאָלקס־מאַסען צו קעמפּען אוֹן פּאַרטיידיגען די אידיש־וועלטלעכע שול — די אייניגע שול, וואו זייערע קינדער קענען באקומען א נאָרמאַלע בילדונג אוֹן דערציהונג. ווער זיינען די עלטערען פון אונ־זערע קינדער? ס'רוב זיינען דאָס אַרבייטער, אָרימע האַנטווערקער, קלייַנהענדלער, אַרבייטער אינטעליגענץ אוֹן בכלל וועניג פּאַרמעגליכע פּאָלקס־מענשען. א סך עלטערען זיינען אַרבייטסלאָז, ס'זיינען פּאַראַן א באַדייטענדע צאָהל קינדער־יתומים.

די דורכשניטליכע היים פון אונזער קינד — איז די היים פון נויט, פון אָרעמקייט.

פּאָלגענדע טאַבעלע גיט א באַגריף וועגען סאָציאַלען מצב פון אונזערע עלטערען. אויף דער אלגעמיינער צאָהל 2,200 קינדער, וואָס האָבען אין 1933 זיך געלערענט אין די צ. ב. ק. פּאָלק־שולען זיינען געווען:

קינדער פון	לוין־אַרבייטער — — — — — —	25%
" "	אָנגעשטעלטע — — — — — —	8%
" "	באַלמעלאָבעס — — — — — —	35%
" "	קלייַנע הענדלער — — — — — —	18%
" "	פּרייַע פּראָפעסיעס — — — — — —	4%
" "	פּורמאַנעס, טרעגער און אַבסאָלוט דע־ קלאַסירטע — — — — — —	10%

צוליב'ן שרעקליכען קריזיס, וואָס דויערט ביי אונז אין לאַנד

און איז באזונדערס שטארק אין ווילנער נענענט, זיינען אפילו די מעהר פארמעגליכע עלטערען אויך ניט בכח אריינצוטראָגען דעם קליינעם שכר-למוד, וואָס די שול פאדערט. איז קיין וואונדער ניט, וואָס דער אָפּצאָהל פון די קינדער איז אזוי געפאלען, אז דער שכר-למוד דעקט אין די לעצטע יאָהרען מעהר ניט ווי 10 פּראָצענט פון אונזער שול-בודזשעט. (אין יאָהר 1923 האָט דער שכר-למוד אויסגעמאכט כמעט 32 פּראָצענט און אין 1925 — אפילו 50 פּראָצענט פון בודזשעט).

ביי 45 פּראָצענט עלטערען זיינען אינגאנצען באפרייט אפילו פון דעם קליינעם אָפּצאָהל. די לעצטע יאָהרען איז זעהר אקטועל געווארען די פראגע וועגען פריהשטיקען פאר די קינדער. די צאָהל קינדער וואָס נוטיגען זיך אין באשפּייזונג וואקסט פון יאָהר צו יאָהר. אין איניגע שולען אונזערע דערגרייכט די צאָהל באשפּייזטע קינדער העכער 50 פּראָצענט.

אין די פּריהערדיגע יאָהרען פלעגט דער צ. ב. ק. באקומען דורך דער שול-אָרגאניזאציע גרעסערע סומען — הכנסות פון אויסלענדישע אקציעס (אמעריקאנער געלטער אין דער ערשטער רייהע).

לעצטענס איז דער מקור פון הכנסה דערפיהרט געווארען ביז א מינימום. די זאמלונגען, וואָס ווערען דורכגעפיהרט אין ווילנע גופא, גיבען אויף אונזער מאסשטאב גאנץ באדייטענדע סומעס, אָבער אין פארגלייך צום בודזשעט זיינען זיי אזוי קליין, אז זיי דעקען ניט אין דער קלענסטער מאָס דעם פארלוסט פון די צווויי גרונט-פּאָזיציעס — שכר-למוד און הכנסות דורך דער צ. ש. א.

אין יאָהר 33-1932 איז אויסגעצאָהלט געווארען די לערער בלויז פאר 2½ חדשים, ד. ה. קנאפּע 20 פּראָצענט פון זייער געהאלט. מ'דארף דערביי ניט פארגעסען, אז אויך אין די פאריגע יאָהרען האָט דער צ. ב. ק. ניט געדעקט דעם געהאלט פאר פולע 12 חדשים.

ביי אזא לאגע איז ניט געווען קיין מעגליכקייט איינצוהאלטען אלע אנשטאלטען. מ'האָט געמוזט דורכפיהרען רעדוקציעס. ס'זיינען געשלאָסען געווארען עטליכע קינדער-גערטנער און 2 אוועגט-שולען, וויל ס'איז ניט געווען מיט וואָס צו צאָהלען דירה-געלט. נאָך אן אוועגט-שול, אויפן נאָמען פון מ. ווינטשעווסקי, האָט זיך געמוזט שליסען לויט א פארדרנונג פון דער שול-מאכט.

ביי היינטיגען טאָג געהערען צום צ. ב. ק. 7 פאלק-שולען אין פארשיידענע פונקטען פון שטאָדט, 1 גימנאזיע, 1 קינדער ביבליאָטעק, 1 שול פאר שוואר-דערציהבארע קינדער.

אין אלע אונזערע שולען זיינען באשעפטיגט איבער 100 לערער און לערערינס, אלע מיט ספעציעלע פּעדאגאגישע אדער אלגעמיינע העכערע בילדונג.

די צאהל קינדער אין א קלאס מאכט אויס אין דורכשניט 45—43. אין די גרעסערע שולען זיינען פאראן קלאסען, וואו אויף איין לערער קומט אויס 65—57 קינדער.

די ספעציעלע שול.

אין די לעצטע יאהרען איז אונזער שול־וועזען באריכערט געוואָרען מיט א נייעם צוויג פון דער מאדערנער דערציהונג — דורך דער גרינדונג פון א הילפסגאגישען אנשטאלט. אין יאנואר 1932 איז געעפענט געוואָרען א שול פאר גייסטיג אָפגעשטאנענע קינדער. א סך אזעלכע קינדער זיינען פאראן אין דער פאראימטער ווילנע. דאס אלטע געטא מיט זיינע פינסטערע הויפען, די פאשיסטעדט וואו ס'וואוינט די ארעמקייט, איז א פרובטבאריר באדען פאר גייסטיגער און פיזישער אָפגעשטאנענקייט. צוערשט איז געעפענט געוואָרען מעהר ניט 1 קלאס. היינט זיינען שוין פאראן 3 קלאסען.

לויט דער איניציאטיוו פון צ. ב. ק. איז לעגאליזירט געוואָרען א ספעציעלע „געזעלשאפט פאר הילפרציהונג", וועלכע וועט דארפען זארגען פאר דער שול, ווי אויך פאר דער פארזארגונג פון אנארמאלע קינדער בכלל (גייסטיג אָפגעשטאנענע, קינדער מיט שפראך־פעהלערען און פעהלערען פון אנדערע חושים, אויך פארוואָרלאָזטע).

די קינדער־קאָלאָניע פון צענטראלען עלטערען־קאָמיטעט.

יעדען יאָהר אָרגאניזירט די עלטערענשאפט פון די אידיש־וועלטליכע שולען אין ווילנע די זומער־קאָלאָניע פאר שוואכע קינדער. כמעט אָהן מיטלען פון אויסען, מיט אן אויסערגעווענליכער איבערנעבענהייט וועלט די ארבייט ארום דער קאָלאָניע געפיהרט.

העכער 200 שול־קינדער פון ענגע און נאסע דירות האָבען די מעגליכקייט פארברענגען זומער אויף דער פרישער לופט און פיזיש זיך ערהאָלען.

היינטיגען זומער 1934 האָט די קאָלאָניע פארענדיגט דעם 8טען יאָהר פון איהר עקזיסטענץ, און ס'איז אן איבעריגער באוויז פון דער איבערנעבענקייט פון אונזערע עלטערען, וועלכע דוקא איצט, אין דער שווערסטער צייט, האָט מען אָנגעהויבען טראכטען וועגען אן אייגענעם בנין פאר דער זומער־קאָלאָניע.

רעגירונגס־רעכט פאר אונזער גימנאזיע. — נייע פאראָרדנונגען פאר די פאָלקס־שולען.

בערך מיט צוויי יאָהר צוריק איז פארעפענטליכט געוואָרען אין פוילען א נייער שול־נעזעץ וועגען „פריוואטע שולען" (אזוי וועלען באצייכענט די שולען פון נאציאָנאלע מינדערהייטען) און פאר די

אידישע שולען אין דער ערשטער רייה, זיינען געשאפען געוואָרען נייע שווערינקייטען, צוליב די הארבע פאָדערונגען און תנאים, וואָס דער דאָזיגער געזעץ זעהט פאָר.

איינע פון די פאָדערונגען איז — אז אלע אונזערע שולען דארפען ווידער אמאל באנייען זייערע קאָנצעסיעס (די ביז-איצטיגע שטענדיגע קאָנצעסיעס, וואָס די שולען האָבען געהאט, זיינען מעהר ניט גילטיג).

א צווייטע פאָדערונג — די געזעלשאפט, אויף וועמעס נאָמען די שולען זיינען לעגאליזירט (אין געגענבעגעס פאל דער צענטראלער ביל-דונגס-קאָמיטעט), דארף צושטעלען דער שול-מאכט „געניגענדיגע באווייזען", אז זי באזיצט די נויטיגע גילט-מיטלען אויף אויסצוהאלטען די שולען.

א דריטע פאָדערונג—צושטעלען באשטעטיגונגען פון דער אדמיני-סטראטיוער מאכט, אז די לאָקאלען אין וועלכע די שולען געפינען זיך זיינען צוגעפאסט פאר דעם צוועק.

אלע לערער און פארוואלטער פון די שולען דארפען ארויסבאקומען לאיאליטעט-און מאראל-צייגנישען און נאָך אנדערע.

אין סך הכל גיט דאָס אין דער פראקטיק דער אדמיניסטראציע אויף די ערטער א געלעגנהייט פאר פאששיידענע אויסטייטשונגען און מאכט אפט דאָס באקומען די ערלויבעניש אויף צו פיהרען א שול אפהענגיג פונ'ם גוטען ווילען פון דעם אדער יענעם אדמיניסטראטאר.

מען פארלאנגט פון אונז „געזיכערטע בודזשעטען", וועז אונ-זער שול ראנגלט זיך מיט דער ביטערער נויט, וועז די לערער ארבי-טען פאר הונגער-לוינען... און ווער פאדערט? דיזעלבע שול-מאכט, וואָס איז אייגענטליך מחויב אליין אויסצוהאלטען אונזערע שולען.

מיר ווייסען נאָך ניט וואָס פאר א „סורפריזען" דער נייער געזעץ וועט אין סך-הכל אונז ברייננען (דאָס ענדגילטיגע אויספיהרען פון די תנאים, וואָס דער שול-געזעץ שטעלט, איז אפגעלייגט געוואָרען אויף נאָך א יאָהר, ביז זומער 1935). מיר האָבען נאָך אבער אונזער קאמף ניט אויפגענעבען. פאר דער צייט פון זייער עקזיסטענץ האָבען זיך אונ-זערע שולען טיף פארצווייגט און איינגעוואָרצעלט אין אידישען לעבען. ווי א שוץ-וואנט שטעהט דער אידישער פאָלקס-מענש אין ווילנע ארום זיין שול.

טויזענטער אביטוריענטען האָבען שוין די שולען פון צ. ב. ק. צוזייהט און צושפרייט איבער דער גאָרער וועלט. אין די עלטערען-קאָמיטעטען זיינען שוין טעטיג מוטערס, פאטערס — אליין געוועזענע שילער פון די שולען. ס'שטעהען שוין ביי דער ארבייט לערער, וואָס האָבען אליין דורכגעמאכט אונזער שול פון קינדווייז אָן.

טויזענטער און טויזענטער איבערגענעבענע פרייגד האָבען אונ-זערע שולען אין אלע לענדער פון אידישען קבוץ.

אויף יעדער נייער גזירה ענטפֿערען אונזערע עלטערן און שולטוער מיט א פּאַרשטאַרקטער ארבייט.

אויף איין טייל פון דעם שולפּראָגט פֿייערן מיר שוין אונזער נצחון. איין וויכטיגע פּאָזיציע האָבן מיר געוואונען. אונזער אידישע גימנאַזיע האָט באַקומען אין יוני 1933 ר ע כ ט פון מ ל ו כ ה־ג י מ נ א ז י ע ס.

דורך דער 15־יאָהריקער ארבייט האָט די גימנאזיע געזעלשאַפֿטלעך און פּעדאַגאָגיש דערוויזען (פּאַר א סך איז דאָס נעווען קלאָר אויך פֿריהער), אז מ'קען געבען מיטעלע בילדונג אין אידיש און שאַפֿען א אידישע מיטעלשול, וועלכע איז גלייכווערטיג מיט די שולען פון די אומות העולם.

די גלייכבאַרעכטיגונג פון אונזער גימנאזיע איז א רעזולטאַט פון אַנגעשטרענגטער פּעדאַגאָגישער ארבייט, פון אומאויפהערלעכען קאַמף פון די אידישע מאַסען פאַר זייערע רעכט.

איצט דארף דערפילט ווערען אונזער צווייטע פּאָדערונג: די אידישע פּאָלקשול מוז אויסגעהאַלטען ווערען אויפ'ן חשבון פון דער מלוכה.

***

אין דאָזיגען ארטיקעל זיינען געבראכט געוואָרען מעהר ניט די וויכטיגערע מאַמענטען פון אונזער שול־בויאונג. דער וועג איז ניט געווען באַצירט מיט רויזען. פּאַר יעדער דערגרייכונג איז אויסגעקומען זיך שוואר צו ראַנגלען.*)

20 פּולע יאָהר צעהלט שוין די אידישע שול אין ווילנע. 20 יאָהר אָהן רעכט, אָהן מלוכה־מיטלען — און 20 יאָהר פון שעפערישער ארבייט. און היינט, אויפ'ן 21טען יאָהר פון איהר עקזיסטענץ, מאַכט אונזער שול שטאַרקער ווי וועז ניט איז איהר חוב ביי דער מלוכה.

ביי אַנדערע פעלקער, מיט א נאַרמאַלען מלוכה־לעבען, איז א שול אן ענין צו וועלכען מ'קומט נעוועהנליך אָהן גרויסע שווערישקייטען און קאַמפֿליצירונגען. ביי אונז אידען איז דאָס אָבער אַנדערש. א שווערער וועג, פול מיט דערנער, פיהרט צו איהר. נאָר וואָס שווערער ס'איז די דערגרייכונג, אלץ טייערער איז זי אונז.

און די אידישע שול, וואָס איז אויסגעבויט געוואָרען מיט אזוי פיל מסירת־נפש וועט ניט אונטערגעהן.

לאָמיר זשע אלע ארומרינגלען די שול נאָך מיט מעהר ליבע, און הויך און מוטיג פאָדערען רעכט פאַר איהר!

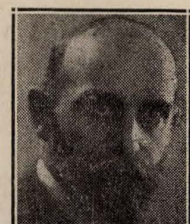
---

*) ספעציעל וועגען די אידיש־וועלטליכע שולן אין ווילנע זיינען ארויס 2 זאַמל־ביכער: 1) „שול־פּנקס" (פּינקס יאָהר ארבייט פון צ. ב. ק.), ווילנע, 1924; 2) „15 יאָהר צ. ב. ק." (איינמאָליגע אויסגאַבע פון צ. ב. ק.), ווילנע, 1933.

אינזש. מ. שרייבער.

דער ווילנער אידישער טעכניקום פון „אָרט".

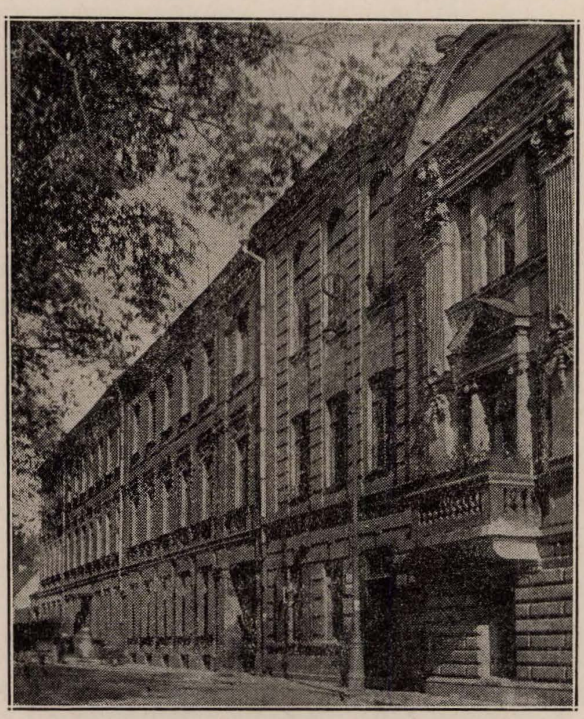
די צילען וואָס דער טעכניקום האָט זיך געשטעלט.

ווילנע פֿארמאָגט אַ סך וויכטיגע אידישע אינסטיטוציעס. אַ בכבוד'יגען אָרט צווישען זיי פֿארנעמט דער ווילנער אידישער טעכניקום. געגרינדעט איז ער געוואָרען אין יאָהר 1921. מעהר פון אַלעמען האָט אריינגעלעגט אַר־ בייט אין איהם אינזשעניער אָקון, וועלכער איז אויך געווען אין די ערשטע דריי יאָהר דער דירעקטאָר. דעם ציל, וועלכען מען האָט זיך געשטעלט ביים גרינדען די שול, איז געווען: קומען צו הילף דער יוגענט, וועלכע האָט געמוזט צוליב פֿארשיידענע סיבות איבערריסען איהר בילדונג אין אַ גימנאזיע, און האָט זיך ניט געהאַט צו וואָס צו נעמען. אזא אַלעמענט איז שטענדיג געווען אַ צאַלרייכער באזונדערם נאָך דער מלחמה. אין ענליכען אַלע־ מענט שטעלען מיט זיך פֿאר אויך די אַבסאָלוועטען פון די פֿאַלקס־ שולען. אין יענער צייט האָט זיך די אידישע פֿאַלקס־שול זעהר אנטוויקעלט און האָט געמוזט זיך פֿארטראַכטען וועגען דעם, אז זייערע אַבסאָלוועטען זאָלען באַקומען אַ וועג צו אַ פּאַך, אַבער אזא, אין וועלכען עם זאָל קומען צום אויסדרוק זייער אַלגעמיינע בילדונג און ענטוויקלונג. אָט די דאָזיגע געזעלשאפטליכע אויפגאַבע האָט זיך געשטעלט דער טעכניקום. די גרינדער פון טעכניקום האָבען געהאַלטען, אז מיט דעם ענטשטעהן פון דער שול, באַקומט די אידישע פֿאַלקס־ שול אַ בריטען באזיס און אַ פּראַקטישען וועג.

נעמענדיג דאָס אַלץ אין אַכט, האָט מען די פּראָגראַם פון טעכ־ ניקום אזוי צונויפֿגעשטעלט, אז ער שטעלט מיט זיך פֿאר אַ העכערען טיפּ פון טעכנישער שול. צו דער אויסאַרבייטונג פון די פּראָגראַמען און פון אַלע נויטיגע פֿאַנער זיינען צוגעצויגען געוואָרען די בעסטע טעכנישע קרעפטען פון דער אידישער ווילנע, ווי אויך ריין נע־ זעלשאפטליכע אַלעמענטען. אַלס רעזולטאַט פון צאַלרייכע באַראַטונ־ גען און אַ גרויסער צוגרייטונגס־אַרבייט, איז פּעסטגעשטעלט גע־

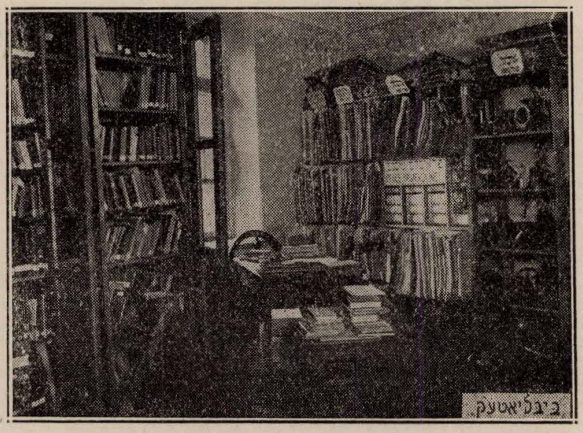
וואַרען, אז עס מוז פון איין זייט געזומען ווערען אין אכט דאָס, וואָס א באזונדער גרויסער טייל פון דער אידישער יוגענט עמיגרירט אין פאַרשיידענע לענדער און מען דאַרף זיי דעריבער צוגרייטען צו דער ארבייט ביי פאַרשיידענע באדינגונגען. פון דעם דאַרף מען דרינגען, אז די פּראָגראַם פון די טעאָרעטישע לימודים דאַרף זיין א ברייטע און דער אבסאָלוועט פון טעכניקום זאָל באזומען גרינדליכע טעאָרע־

די געביידע וואו עס געפינט זיך דער ווילנער אידישער טעכניקום אויף גדאַנסקער גאַס.

טישע קענטענישען און א ברייטע טעכנישע ענטוויקלונג. פון דער אנדער זייט, נעמענדיג אין אכט, וואָס פאַר דעם אידישען טעכניקער זיינען נאָך ניט צוגעגרייט קיין רעגירונגס שטעלעס און באזומען ארבייט וועט ער נאָר דאָן, וען ער וועט באזיצען א גרינדליכע פּראַקטישע צוגרייטונג, האָט מען נעדארפט נעבען די שילער א סאָלידע פּראַקטישע פּראָגראַם. פון דעם דרינגט, אז עס איז נויטיג

צו ארגאניזירען בײם טעכניקום גוט אוועקגעשטעלטע פארשיידענע וואַרשטאַטען. מען האָט געמוזט אויך נעמען אין אכט אַ דריטע פאַדערונג: היות ווי דער טעכניקום וועט מיט זיך פאַרשטעלען אַן אײנציגע אידישע שול פון דעם טיפ אין פוילען, וועלען קומען אין אים שילער פון פארשידענע שטעט און שטעטלעך. און אזוי ווי דער מאטעריעלער מצב פון די אידען אין פוילען איז זייער א שווערער, וועלען די עלטערען ניט קענען אויסהאלטען די קינדער לאנג אין דער פרעמד און מען מוז דעריבער דעם לערענדויער באַשטימען א מינימאַלען. אט די אלע פאַדערונגען בײ דער ארגאניזאציע פון דער שול האָבען געצוואונגען זיך צו באגרעניצען מיט עפענען נאָר צוויי אַפטיילונגען: א מעכאנישע און עלעקטראָטעכנישע. דעם לערענדויער האָט מען באשטימט אויף 2 יאָר, אָבער בײ דעם ערשטען

די ביבליאָטעק אין ווילנער אידישען טעכניקום.

ארויסלאָזן האָט מען איהם פארלענגערט אויף א האלב יאָהר און אין א פאָר יאָהר ארום, ניט קענענדיג באווייזען דעם קורס, האָט מען געדארפט דעם לערענדויער באשטימען אויף דריי יאָהר.

עס איז ניט מעגליך אין די ענגע ראמען פון דעם ארטיקעל אַפצושטעלען זיך גענוי אויף דער געשיכטע פון דער אנטוויקלונג פון טעכניקום, מיר וועלען נאָר פעסטשטעלען, אז פון ערשטען טאָג פון זיין אנטשטיין, האָט ער זיך כסדר אנטוויקעלט, סיי אין באַצוג צו דער איינאָרדנונג, סיי צו די פראָגראמען פון די טעאָרעטישע לימודים. עס איז פארשטענדליך, אז בײ די מאטעריעלע מעגליכקייטען, וואָס עס קען פארמאָגען א אידישער אנשטאַלט, קען

מען זיך איינשאפען פארשיידענע איינאדרנונגען נאר ביסלעכווייז אין פארלויף פון 8 רויי יאהרען. דער טעכניקום פארנעמט איצט 8 היפשען לאקאל פון 2 געביידעם: 8 פירנאראנדינע און דרייגאראנדינע. ער פארנעמט 33 צימערען, צווישען וועלכע עס זיינען פאראן גרויסע זאלען, צייכען־צימערען און ווארשטאטען.

די איינאדרנונג פון טעכניקום.

חוץ די אוידיטאריעס, צייכען־צימערען, רעקרעאציע־צימערען, האט דער טעכניקום פאלגנדיגע הילפס־אינסטיטוציעס:

א) 8 טעכנישע־ביבליאטעק מיט 8 לייענ־צימער. — די ביבליאטעק פארמאגט איבער 1,500 בענדער, צווישען וועלכע די גרעסטע טייל נעהערט צו דער נייסטער טעכנישער ליטעראטור, אויפ'ן ערשטען ארט געהען דייטשע ביכער, דאן פוילישע, רוסישע, ענגלישע, פראנצויזישע און א קלייניע צאל אין אידיש.

ב) לערנביכער לאגער. — אזוי ווי די טעכנישע ליטעראטור אין אידיש איז זייער ארעם, איז דעם טעכניקום אויסגעקומען נעמען אויף זיך דאס ארויסגעבען אזוינע לערנביכער. די לערער האבען געשריבען, און 8 ספעציעלע קאמיסיע פון די שילער האט זיי ארויסגענעבען אויף ספעציעלע מיטלען. נעמענדיג אין אכט, וואס א אידישער טעכנישער בוך האט ניט קיין צאלרייכע קויפער, זיינען די ביכער ארויסגענעבען נעווארען אין 8 ליטאגראפירטער פארם. ביז איצט זיינען ערשינען פאלגנדיגע ביכער:

פון אונזשעניער י. טראק: 1) העבערע מאטעמאטיק; 2) ווידערשטאנד פון מאטעריאלען; 3) גראפאסטאטיק; 4) דאמף־קעסלען.

פון אינזשעניער מ. שרייבער: 5) ציילינדרישע צאן־רעדער; 6) מעכאניק, 1טער טייל; 7) מעכאניק, 2טער טייל; 8) שרויפען; 9) וואסער־טורבינעס; 10) ניטען; 11) קאנישע און שרויפען־צאן־רעדער; 12) פאסען; 13) קופלונגען.

פון אינזשעניער א. קרעמער: 14) עלעקטראטעכניק, 1טער טייל; 15) עלעקטראטעכניק, 2טער טייל; 16) עלעקטראטעכניק, 3טער טייל; 17) עלעקטראטעכניק, 4טער טייל; 18) עלעקטראטעכניק 5טער טייל.

פון אינזשעניער מ. גארדאן: 19) עלעקטרישע נעצען; 20) עלעקטרישע צענטראלען.

פון אינזשעניער ל. ראזענשיין: 21) בעמיע.

פון אינזשעניער ע. פין: 22) קאלקולאציע.

צוזאמען האבען די ביכער 2,535 זייטען. דער לאגער פון די לערנביכער האט דעם וועדט פון ארום 5,000 גילדען.

ג) אן עלעקטרישע צענטראלע: — באזארגט מיט 8 נייעם קאמ־

פּרעסלאָזען, לויגענדיגען דיזעל אויף 15 פערד־קראפט, גיט די סטא־
ציע עלעקטרישע ענערגיע פאר אלע מאטאָרען און באלייכטונג פאר'ן
גאנצען טעכניקום. די ראלע פון א מאשיניסט אויף דער צענטראלע
פיהרען אויס די צוהערער פון עלטערען קורס לויט דער רייה אזוי,
אז די ארבייט געהט אריין אין פּראָגראם.

ד) מעכאָניש ווערשטאַט: — דער ווערשטאַט באזיצט 5 דרעה־
בענק צו 1 מעטער, איין דרעהבאנק — 3 מעטער לאנג, איין פרעז
מאשין, איין הובעל מאשין, איין שעפינג, צוויי בויער מאשינען, איין
שלייף מאשין. באזאָרגט מיט אלע נויטיגע עציינג און מעסט־אינסטרו־
מענטען, איז דער ווערשטאט פייאיג אויסצופיהרען פארשיידענע בא־
שטעלונגען, ביי וועלכע עם ארבייטען די צוהערער.

ה) עלעקטראָטעכנישע לאַבאָראַטאָריע: — די אינאָרדנונג בא־
שטעהט פון א רייהע גלייך־שטראָם און וועקסעל־שטראָם מאטאָרען,
אומפאָרמערס, טראנספאָרמאטאָרען, פרעציזיע מעסט אפּאראטען, א
פארטייל־ונגס־ברעט און א נאנצע רייהע אינאָרדנונגען, צוגעפאסט
פאר די צוהערער אויף דורכצופיהרען די נויטיגע עקספּעריימענטען.
די דאָזיגע עקספּעריימענטען דארפען קלאָהרער מאכען די צוהערער די
טאָריע און געבען זיי די נעניטקייט אין ארבייט מיט עלעקטרישען
שטראָם, מיט עלעקטרישע מאשינען און אין נעברויך פון מעסט־
אפּאראטען.

ו) עלעקטראָטעכנישער ווערשטאַט 1: דער ווערשטאט איז בא־
זאָרגט מיט א סך פארשיידענע עלעקטרישע מאטאָרען און מיט אן אויס־
אָרדנונג אויף צו לערנען די צוהערער דורכמאכען די וויקלונגען פון
עלעקטרישע מאטאָרען, ווי אויך זייער אויספּארשונג און רעמאָנט. דער
ווערשטאט פירט אוים זעהר פּראָנטוואָרטליכע באשטעלונגען, ביי וועל־
כע עם ארבייטען די שילער.

ז) עלעקטראָטעכנישער ווערשטאַט 2: דער ווערשטאט איז צוגע־
פּאסט צו די ארבייטען אויף עלעקטרישע אינסטאלאציעס, עלעקטראָמע־
כאנישע ארבייטען און אויף שוואָך־שטראָם, ד. ה. סיגנאליזאציע, טעלע־
פאָן און טעלעגראף; די צוהערער פיהרען דא אוים פארשיידענע אינ־
סטאלאציעס וועלכע עם טרעפען זיך אין דער פּראקטיק און באקענען
זיך מיט די אנטשפרעכענדיגע אפּאראטען. אין דעם ווערשטאט איז
מען שוין צוגעטראטען צו דער אָרגאניזאציע פון דער ראדיא־אפּטיילונג.

ח) א שלאָסער־ווערשטאַט: דער ווערשטאט באשטעהט פון 30
שרויפשטאקען, א קלייניער דרעהבאנק, א בויער־מאשין, א שלייף־מאשין,
א שטאמף און אן אינאָרדנונג אויף אינקריצען אויפ'ן גענענשטאנד
די לויגיעס, לויט וועלכע מען דארף אים באארבייטען. די צוהערער
פיהרען דא אוים א היבשע פּראָגראם פון שלאָסעריי ארבייטען.

ט) סטאָלעריי־ווערשטאַט: 18 ארבייטס־טישען מיט דעם גאנצען

קאמפּלעקט נעצייג. די צוהערער פיהרען דורך א רייהע ארבייטען נעמוי לויט דער איינגעשטעלטער פּראָגראם. דער וואַרשטאַט פיהרט אויס נרויסע און פּראַנטוואַרטליכע באשטעלונגען.

י) שמידערייוואַרשטאַט: די צוהערער, איינגעטיילט אין נרופּען, פיהרען אויס ביי 4 פּייערס מיט אן עלעקטרישען וועגטיללאַטאָר א באַשטימטע פּראָגראם פון ארבייטען אויף שמידען, הארטעווען, אָפּלאָזען, לייטען און שווייסען. די טעג טרעט צו דער טעכניקום אייגצושטעלען א לופט־האמער.

יא) א וואַרשטאַט צום שווייסען מיט אַצעטילען: באזאָרגט מיט אן אפּאראט וואָס גיט דעם אצעטילען, פּארנעמט דער וואַרשטאַט א באַזונדערען לאָקאל, וועלכער איז צוגעפּאסט פּאר שווייסען. די נעהעריגע אייגאַרדנונג פון לאָקאל און א פּולער קאמפּלעקט פון אינסטרומענטען און אפּאראטען גיט א מעגליכקייט אויסצופיהרען נאָנץ קאמפּליצירטע באשטעלונגען, אין וועלכע עם נעמען אנטייל די שילער.

יב) א טראַנסמיסיאָנ לאַבאָראַטאָריע: די לאַבאָראַטאָריע, וועלכע מען קען ניט נעפינען אין קיין אַנדער אירע־פייישער שול, שטעלט זיך אָפּ אויסצולערנען די צוהערער אייגצושטעלען טראַנסמיסיעס. די אייגאַרדנונג פון דעם וואַרשטאַט ערמעגליכט אייגצושטעלען די לאַנגרען פּאר די וואַהלען כמעט אין א באַליבּיגען אָרט: אויפ'ן סופּיט, דילען און אויף איין וואַנט, ניט באשעדיגענדיג זיי. א נרופּע צוהערער באקומט א צייכענונג, לויט וועלכער זיי דארפען אייגשטעלען א לייכטע טראַנסמיסיע, וואָס דער וואַרשטאַט באזיצט. דערביי איז די צייכענונג אזוי צונויפּגעשטעלט, אז די צוהערער מוזען דורכפיהרען אלע מעגליכע קאָמבינאציעס אין דער לאַנג פון די וואַלען מיט פּאר־שיידענע מעגליכע קאָמפּליקאציעס, וואָס קענען זיך טרעפען אין לעבען.

יג) א קראַפט־מאַשינען־לאַבאָראַטאָריע: די דאָזיגע לאַבאָראַטאָריע וועלכע שוין אייניגע יאָהר נעבויט אין די איינגענע וואַרשטאַטען פון טעכניקום. עס זיינען שוין אויסגערעמאָנטירט, איבערגעמאכט און צוגעפּאסט צו די באַדערפענישען פון טעכניקום: א וועלכע דאמף־מאשין אויף רידערס דאמף־פּארטיילונג מיט א וועלכע קעסעל, א וועלכע דאמף־מאשין מיט קאלבאן־דאמף־פּארטיילונג, א גליקאפּ ברען־מאָטאָר און א מאָטאָרציקלעט. אין דער ארבייט נעפינט זיך נאָך א נאַזאָלינע אויף האלץ צו א נאַז־מאָטאָר. עס איז שוין כמעט פּארטיג א פּראָיעקט פון פּרעסנסים וואָסער־טורבין, וועלכען עם וועלען אויספּערטיגען די וואַרשטאַטען פון טעכניקום צוגלייך מיט דער נאָנצער, דערצו נויטיגער אייגאַרדנונג. היי־יאהר טרעט מען שוין צו בויען די פונדאמענטען פּאר די פּארטיגע מאשינעס און צום איינשטעלען זיי. די דאָזיגע לאַבאָראַטאָריע וועט דינען צו איבונגען אויף מאָנטאַזש און

אויספֿארשונג פון די מאשינעס. ביז איצט האָבען די צוהערער נעדאַרפט נעהן אויף ווילנער פֿארשיידענע פֿאברריקען, כדי דורכצופֿיהרען די אויס־פֿארשונג פון קראַפֿט־מאשינעס.

יד) פֿיזיקאַלישע לאַבאָראַטאָריע: ביז'ן יאָהר 1934 האָט דער טעכניקום באזיצט נאָר א פֿישישען קאַבינעט מיט א ספּעציעלער אוי־דיטאָריע, וואו דער לעקטאָר האָט געווויזען די צוהערער פֿישישע און כעמישע עקספּערימענטען. צום אָנהויב פון לויפֿענדען יאָהר איז מען צוגעטראָטען צו דער אָרגאַניזאַציע פון א פֿיזיקאַלישער לאַבאָראַטאָ־ריע, אין וועלכער די צוהערער וועלען זעלבשטענדיג קענען דורכפֿיהרען א רייהע עקספּערימענטען, איבערלאָזענדיג פאר'ן קאַבינעט די קאַמפּלי־צירטע עקספּערימענטען. די איינאָרדנונג פון דער לאַבאָראַטאָריע איז שוין פֿארטיג; מען דארף בלויז פֿארענדיגען א רייהע מכשירים, וועלכע וועלען נעמאַכט אין די ווארשטאַטען פון טעכניקום און צונויפֿמאָנ־טירען זיי. פון אָנהויב 1935 דארף די לאַבאָראַטאָריע וועלען טעטיג.

טו) דאָס קאַפּירען פון צייכענונגען: אויף א ספּעציעלען אפּאַראַט וועלט די צוהערער נעלערנט, ווי מען דארף אויספּערטיגען א קאַפּיע פון א צייכענונג. דאָ גרייט מען צו די קאַפּיעס פון ארבייטס־צייכע־נונגען פאר אלע ווארשטאַטען פון טעכניקום.

ידיעות וועגען פּראָגראַם פון טעכניקום.

כדי צו דערגענצען דאס בילד פון טעכניקום, ווי א לערן־אָנ־שטאַלט, האַלטען מיר פאר נויטיג צו נעבען אייניגע אלגעמיינע צי־פֿערען, וועלכע דארפען כאראקטעריזירען דעם פּארנעם פון דער אר־בייט, וועלכען עס דארף דורכמאכען א צוהערער אין פארלויף פון נאָנ־צען קורס.

דער פּאקטישער דויער פון לערנען איז פון 3 ביז 4 יאָהר, אָפּ־הענגיג פון די פּיאָניקייטען און ארבייטסזאמקייט פון שילער. אין פארלויף פון א וואָך זיינען די צוהערער פּארנומען 42 שעה, פון וועלכע דורכשניטליך 28 שעה וועלן אָפּגענעבען פאר טעאָרעטישע לעקציעס, 6 שעה אויף פּראקטישע ארבייט אין די ווארשטאַטען און לאַבאָראַטאָריעס און 8 שעה אויף צייכנערישע ארבייט.

דער נאַנצער קורס נעמט ארום 30 טעאָרעטישע לימודים.

כדי צו באקומען א פּארעכענונג פון יעדען נעענטשאַנד דארף דער צוהערער אָפּגעבען אן עקזאמען. מעהר קאַמפּליצירטע נעגע־שטאַנדען זיינען צוטיילט אויף טיילען לויט די האלב יאָהרען, אין וועלכע מען לייענט זיי; דאן מוז דער צוהערער אָפּגעבען אן עקזא־מען פאר יעדען טיל באזונדער. פאר'ן נאַנצען קורס קומט אויס אָפּ־צוגעבען 65 עקזאמענס. די פּראָגראַם פון פּראקטישע ארבייטען פּא־דערט פון די צוהערער זיי זאלען אויספּערטיגען אין אלע ווארשטאַטען

און לאבאראטאריעס: אויף דער מעכאנישער אפטיילונג — 60 ארבייטען, און אויף דער עלעקטראטעכנישער — 90 ארבייטען.

די צוהערער פון טעכניקום.

כדי אנצוקומען אין טעכניקום פאדערט זיך א בילדונגס־צענז פון א נאנצער פאלקס־שול אדער 4 קלאסען פון א מיטעל־שול. עס קומען דאך אן אין טעכניקום א באדייטענדער פראצענט מיט א העכערער בילדונג. אין איצטיגען מאמענט באשטייען די צוהערער פון 72% מיט א פאלקס־שול בילדונג, 27,5% זיינען געקומען פון א מיטעל־שול און 5% פון האנטווערקער שולען. פון די, וועלכע זיינען געקומען פון מיטעל־שול האבן 48% נעענדיגט 4 קלאסען, 14% — 5 קלאסען, 18% — 6 קלאסען, 8% — 7 קלאסען און 14% — די פולע מיטעל־שול (8 קלאסען).

פון וועלכע שיכטען און שולען רעקרוטירען זיך די צוהערער? אין לעצטען אויפנאם זיינען נעווען 30% פון אידישע שולען, 32% — פון פוילישע און 38% — פון העברעאישע.

לויט דער באשעפטיגונג פון די עלטערען פארטיילט זיך דער איצטיגער שילער באשטאנד אזוי: קליינהענדלער 30%, סוחרים — 25%, ארבייטער — 15%, האנטווערקער — 15%, אנגעשטעלטע — 8%, פרייע פראפעסיעס — 7%.

לויט דער אפשטאמונג פארטיילען זיי זיך: פון ווילנע — 30% און פון אנדערע שטעט פון פוילען — 70%; מען דארף דערביי באמערקען, אז די 70% זיינען אין גרעסטען טייל פון נאר ווייטע קאנטען פון פוילען. אויף א מאפע פון פוילען האבען מיר פארצייכענט אלע ערטער, פון וואנען עס קומען די צוהערער, און כמעט אלע נעביטען זיינען פארטראטען, אויסער פוזנער־קאנט און אויבער שלעזיען.

די צאל צוהערער אין משך פון דער נאנצער צייט, וואס דער טעכניקום עקזיסטירט, שטעלט זיך פאר אזוי:

יאהר	1923	1924	1925	1926	1927	1928
צאלען	104	130	136	162	182	188

יאהר	1929	1930	1931	1932	1133	1934
צאלען	207	238	211	170	155	144

ווי מען זעהט, איז ביז יאהר 1930 נעוואקסען די צאל צוהערער, פון יאהר 1931 פאלט זי. דאס ערקלערט זיך פריהער ווי אלץ מיט דעם, וואס פון יאהר 1931 אן און וויטער האבען זיך די צוהערער רעקרוטירט פון די יאהרגענג, וועלכע זיינען געבוירען נעוואָרען אין

קרינס־צייט. ווי עס איז פעסטגעשטעלט געוואָרען איז די צאָל נייגעבוירענע אין די יאָהרען אין אונזער קאנט שטאַרק געפאַלען. די ריכטיגקייט פון דער פעסטשטעלונג ווערט באשטעטיגט מיט דעם, וואָס מיט'ן אָנהויב פון לויפענדען לערניאָהר האָט זיך שוין די צאָל צוגעהערער פאַרגרעסערט. חוץ דער סיבה האָט געשפילט א גרויסע ראָל דער ווירטשאַפטליכער קריזיס.

די אַבסאָלווענטען פון טעכניקום.

די ענגע ראַמען פון דעם ארטיקל צווינגען אונז זיך צו באגרענעצען מיט אייניגע ציפערען וועגען די אבסאָלווענטען:

פון 303 אבסאָלווענטען, וועלכע האָבען פולשטענדיג געענדיגט די שול, זיינען 106 אין פוילען 23 אין פאַלעסטינע, 22 אין ראַטען־פאַרבאנד (אריינגערעכענט בירא־בידזשאַן), 18 אין פראַנקרייך און 14 — אין אַנדערע לענדער (פאַראייניגטע שטאַטען, ארגענטינע, קובא, אפריקע, אויסטראַליע א. א.), וועגען 90 זיינען קיינע ידיעות ניטאָ.

30 אבסאָלווענטען לערנען זיך אין הויך־שולען פון פראַנקרייך און בעלגיע (א טייל פון זיי ארבייטען גלייכצייטיג). מען דארף דערמאָנען, אז די פראַנצויזישע און בעלגישע הויך־שולען נעמען אָן די אבסאָלווענטען פון טעכניקום אויף העכערע קורסען אזוי, אז זיי בלייבט דאָרט צו לערנען פון 1 ביז 2 יאָהר.

ווי האָבען זיך די אבסאָלווענטען איינגעאָרדענט? פון 213 אבסאָלווענטען, וועגען וועלכע עס איז אונז באוואוסט זייער וואוינאָרט, זיינען ארבייטסלאָז 11, פארנומען מיט'ן לערנען זיך אין א הויך־שול — 17, ארבייטען ניט לויט זייער פאַך — 11, ארבייטען יא אין פאַך און פארנעמען ניט קיין פראַנטוואַרטליכע פאָסטענס (שלאָסער, טאָקער, מאשיניסטען ביי קלענערע מאשינעס) — 61, ארבייטען אין זייער פאַך ביי פראַנטוואַרטליכע פאָסטענס (טעכניקער, אָנפיהרער פון וואַרשטאַטען, אויפזעהערס, וויי הילף־אינזשעניערען, אינסטרוקטאָרען, מעכאניקער און מאשיניסטען ביי גרעסערע מאשינעס) — 75, ניט באוואוסט זייער באשעפטיגונג — 38.

פערסאָנאַל און בודזשעט פון טעכניקום.

דער פערסאָנאל באשטעהט פון 11 אינזשעניערען, 5 לעהרער, 5 אינסטרוקטאָרען, 2 אסיסטענטען טעכניקער (אבסאָלווענטען פון טעכניקום) און 5 אָנגעשטעלטע.

דער מאַנאַטליכער בודזשעט פון טעכניקום באטרעפט: לערך 5500 גילדען.

דער טעכניקום האָט רעכט פון רעגירונגס־שולען.

דר. מ. ווינרייך.

דער אידישער וויסענשאַפטליכער אינסטיטוט (ייוא)

פֿאַרוואָס דוקא אין ווילנע?

עס איז פֿשוט שווער זיך פֿאָרצושטעלן, אז מיט 10 יאָהר צוריק איז נאָך אינגאַנצן ניט געווען די אינסטיטוציע וואָס רופט זיך אידישער ווייסענשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, אדער, מיט איהר קורצען נאָמען, ייוואָ. אזוי טיף איז די אינסטיטוציע אריינגעוואָקסען אין אידישען לעבען, ניט נאָר אין דער שטאָט ווילנע, ווואו עס איז דער צענטער פון אינסטיטוט, נאָר אין דער גאַנצער אידישער וועלט אויף ביידע זייטען אטלאַנטיק. היינט איז פֿשוט שווער צו פֿארשטעהן, ווי אזוי אידען מיט קולטורעלע אינטערעסען האָבען זיך נעקענט באַגעהן אזא מין אינסטיטוציע.

ניט איין מאָל איז מיר אויסגעקומען צו הערען די פראַגע: פֿאַר־וואָס האָט עס עפֿעס דוקא ווילנע זוכה געווען צו דעם, אז דאָרטען זאָל שטעהן דער אינסטיטוט? פֿאַראַן דאָך היפֿש שטעט וואָס זיינען רייכער פון ווילנע אי אין דער צאָל אידען, אי אין טוער, אי אין נעלט. פֿאַראַן דאָך א סך שטעט, וואָס זיינען רייכער אין בילדונגס־מענליכקיי־טען. טאָ וואָס איז פֿאַרט מיט ווילנע דער מער?

איך מוז זאָגען, אז וועו מיר זיינען צוגעטראָטען בויען דעם אינסטיטוט, האָבען מיר אויך אזוי געטראַכט. די ערשטע גרעסערע באַראָטונג וועגען דעם אינסטיטוט איז טאַקע פֿאַרגעקומען אין בער־לין. דער מיטגלידפונקט פון דעם ערשטען אָרגאַניזיר־קאָמיטעט איז אויך געווען אין בערלין, און מיר אליין, די ערשטע מיטגלידער זיינע פון ווילנע, האָבען זיך צום מעהרסטען געשראָקען וועו מען האָט אויף אונז געוואָלט ארויפלייגען דעם נאַנצען אינסטיטוט. מען קען זאָגען מיט'ן פולען מויל, אז ניט ווילנע האָט אריינגעכאַפט דעם אינ־סטיטוט, נאָר מען האָט איהם אויף אונזער שטאָט ארויפגעלייגט. אָבער איצטער, וועו מיר האַלטען שוין מיט'ן אידישען ווייסענשאַפטלי־כען אינסטיטוט אזוי ווייט אז מען קען איהם פון אידישען לעבען

שוין ניט אויסמעקען, איצטער זעהען מיר אלע: ווילנע איז דער איינציגער ארט וואו דער אינסטיטוט האט געקענט דערוואקסען צו זיין איצטיגער מדרגה.

נעווים איז דא אויך נעווען א גליקליכער צופאל. אין ווילנע האבען זיך גראד נעפונען עטליכע מענשען, וואס האבען נעהאט דעם נייטיגען חשק און די נייטיגע צונרייטונג צו שטעלען זיך בויען אזא מיר צענטראלע ווייסנשאפטליכע אינסטיטוציע וואס איז ביי אידען פאר דעם נאך קיינמאל ניט נעווען. אבער ניט דאס איז דער עיקר. אידישע אינטעלעקטועלע כוחות זיינען פאראן אנדערשוואו אויך, און אין א גרעסערער צאל. נאר איין זאך פארמאגט ווילנע, וואס קיין שום אנדער שטאט אין דער וועלט פארמאגט ניט. אין ווילנע זיינען צונויפגעפארט אידישע טראדיציע און אידישע היינטיגקייט. נאר פון די צוויי עלעמענטען צוזאמען קאן זיך בויען א קולטורעלע אידישע צוקונפט.

די ערשטע זאך מוז זיין טראדיציע. א ריכטיגע קולטור־אינסטיטוציע קען מען ניט באשאפען מיט געלט אליין, אדער מיט טויער אליין, אדער מיט גוטע צילען אליין. עס דארף נאך זיין דאס וואס מען רופט „דער נעניום פון דעם פלאץ". א ריכטיגע אידישע קולטור־אינסטיטוציע, וואס זאל פארנעמען דעם ארט פון א צענטער און זיין אזוי ווי א בריק פון דער פארנאנגנהייט צו דער צוקונפט, קען זיך ניט אנטוויקלען אין א שטאט וואו עס איז ניט נעווען כאטש מיט א 300 יאהר צוריק א אידישער פאגראם.

פאר וואס עפעס דוקא פאגראם? ווייל פאגראם, אדער פאגראם־שרעק זיינען די אטמאספער אין וועלכער אידען האבען געלעבט פארגאנגענע יאהרהונדערטער. נאר דארטען וואו אין די הייזער און אין די שטיינער האט זיך נאך אויפנעהיט א געדעבעניש פון יענע שרעקליכע צייטען, קענען פרייע אידען בויען אינסטיטוציעס, וואס זאלען זיין פריי און פארט אידיש.

ווילנע פארמאגט דאס אין א גרויסער מאס. אידען זיצען דא פון פיל הונדערטער יאהרען און האבען שוין דא געהאט קאלט און ווארעם. יעדער מויער אין דער אלטער ווילנע, יעדער שטיין אויפ'ן שול־הויף, אויף אידישע גאס און אויף גלעזער־גאס דערצעהלט וועגען דורות אידען, וואס האבען דא געלעבט. טראדיציע מיינט ניט דוקא נאכטאן דעם עלטערען. ברעכען, צושטערען דאס אלטע קען אויך זיין טראדיציע. אבער וועג א קיבוץ האט אין זיך טראדיציע און לעבענסקראפט בויט ער אויף נייעס; איז דאס ניטא, מאכט מען פשוט חרוב, און עס בלייבט איבער א חורבה.

אין ווילנע בלייבען ניט קיין חורבות. ווייל א חוץ טראדיציע

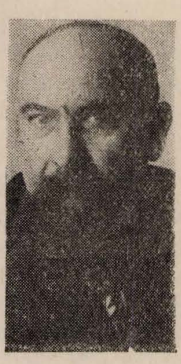
זלמן רייזען

ז. קאַלמאַנאָוויטש

דר. מאַקס ווײנרײך

באַרוּס קלעצקין

ב. כהן-וויִרגילי

אויספיר-ביוראָ פון אידישען ווײסנשאַפטליכען אינסטיטוט אין ווילנע.

פארמאגט ווילנע נאך א צווייטע מעלה: אימפעט. עס איז א שטאט פון אויפטוערישקייט, פון פיאנירישקייט.

ניט דאס ערשטע מאל איז ווילנע דורכ'ן ייוואָ געווארען א מין צענטער פאר דער אידישער וועלט. פון דעם גאונ'ס צייטען אן שטעהט ווילנע אין פאדערגרונט פון אידישען לעבען. דורך דעם גאון איז ווילנע געווארען א מיטעלפונקט פון לומדות, דורך אים איז ווילנע געשטאנען אויבנאן אין קאמף געגען די חסידים. אין ווילנע האט זיך קאנצענטרירט די גאנצע העברעאישע השכלה פון ליטע און רייסען. די רוסישע בילדונג האט געשטראמט צו אידען פון דער ווילנער ראבינער־שול, און שפעטער פון לעהרער־אינסטיטוט. אין ווילנע האט זיך אנגעהויבען די אידישע רעווא[לוציאנערע באוועגונג, אין ווילנע איז געגרינדעט געווארען דער „בונד". ווילנע האט נעשפילט א גרויסע ראלע אין דער ציוניסטישער באוועגונג. ווען די דייטשען האבען אין דער וועלט־מלחמה פארנומען די שטאט און עס איז געווארען א מעגליכקייט צו בויען אידישע שולען, האט ווילנע גענומען בויען ענערגישער ווי אלע און האט אויפגעבויט א שול־וועזען, וואס איז ביז היינט א מוסטער וויאי איבער די גרענעצען פון פוילען.

צייטען קומען און פארגייען, אבער עס בלייבען ניט קיין חורבות אין ווילנע. עס קומען אויף נ י י ע לעבענספארמען, אבער עס זיינען אויך א י ד י ש ע לעבענספארמען. אמאל האט זיך אידישקייט אויסגעדריקט, למשל, אין דעם, וואס א מיידל האט ניט געטארט א קוס טאן אויף א בחור און פארקערט, ווער רעדט נאך שפאצירען צוזאמען. היינט שפאצירען זיך בחורים און מיידלעך פריי איבער די גאסען אפילו געארעמט, און איהר מעגט זיך פארלאזען, אז זיי שמועסען ניט דוקא וועגען תורה און מצוות. זיי שמועסען וועגען ליבע, וועגען פוטבאל, וועגען קאמוניזם, וועגען טעאטער, וועגען ליטעראטור — אבער דאס איז אלץ אידיש לעבען, וואס שפילט זיך אף צום ווייט־גרעסטען טייל אויף אידיש. נאר גאנץ קלייניע גרופפעלעך זיינען אויף אזויפיל פארפרעמדט, אז זיי זאלען זיך האבען אינגאנצען אפגעריסען פון דער אידישער שפראך.

אט דאס איז די סביבה, וואס אין איהר האבען עס געגומען ארבייטען געצהלטע עטליכע מענשען פאר א צענטראלער אידישער ווייסנשאפטליכער אינסטיטוציע. אויב זיי האבען בכלל געקענט באגליקען, איז נאר דא.

די זאמלונגען פון ייוואָ.

ביי היינטיגען טאג זיצט שוין דער ייוואָ אין אן אינגענעם בנין אויף ווייואלסקיגאס 18 (פאר דער מלחמה האט מען די גאס גערופען טאמבאווער; עס איז א פארא[לעלע גאס צו פאהולאנקע). דער בנין האט א דריי צענדליג נעראמע צימערען צום ארבייטען. דאס איז

אויך א פייער־זיכערער מאגאזין פאר די אלע גרויסע זאמלונגען וואס דער ייוואָ האָט אָנגעקליבען. טאָג־טעגליך קומען געסט, עקס־קורסיעס און איינציגע מענשען, וואס פרעהען זיך צוזאמען מיט אונז, וואס מיר האָבען שוין דערגרייכט צו אזא מדרגה. איצטער גלויבט זיך שוין פשוט ניט, אז מיט ניין א האלב יאָהר צוריק האָבען מיר אָנגעהויבען אונזער ארבייט אין א צימער פון א פריוואטער דירה, בא־וואָפענט מעהר ניט ווי מיט פינף פינגער. עס גלויבט זיך ניט, אז אויף די ערשטע הוצאות האָבען די גרינדער גופא זיך צונויפנעלייגט צו עטליכע גילדען און אז מיר האָבען זיך דערשפירט ווי רא־שילד, בשעת א גרופע אידישע ארבייטער פון א שטעטל אין גא־ליציע האָבען אונז צוגעשיקט 10 דאָלער, און נאָך 10 דאָלער זיינען אריינגעקומען פון א גרופע שילער פון דער אידישער גימנאזיע אין ווילקאָמיר, ליטע.

הייַנט האָט דער אינסטיטוט א בודזשעט, וואָס ביי די גרעסטע איינשפאָרונגען און ביי דעם גרויסען סכום פרייוויליגע ארבייט וואָס ווערט געטאָן אהן שום נעצאהלט קען מען איהם ניט אראָפקוועטשען נידעריגער ווי 9-10 טויזענט „נאָלדענע" דאָלער א יאָהר. ווייל וויפיל מען זאָל ניט קארגען, איז דער אינסטיטוט ניט איין אינסטיטו־ציע, נאָר א גאנצע נעץ אינסטיטוציעס. און יעדער צוויינ דארף האָבען כאָטש וויפיל ניט איז נעלט, כדי ער זאָל קענען אָנגעהן מיט דער ארבייט.

לאָמיר אָנהייבען אונזער קורצען שפאציר איבער'ן אינסטיטוט, אין יענע צוויי־גען, וואָס זייער זיך־ארט איז אין ווילנע.

די ביבליאָגראָפישע צענטראָלע איז דער ארט וואו דאָס אידישע גייסטיגע שאפען פון דער גאנצער וועלט ווערט פארצייכענט. 61 אידישע טאָגבלעטער פון 11 לענדער קומען דא אריין און 298 אנ־דערע אידישע צייטונגען און צייטשריפטען. אָבער ניט נאָר אידישע. איהר געפינט דא אויך די העברעאישע פרעסע פון ארץ־ישראל אזוי גוט ווי די ענגליש־אידישע בלעטער פון אמעריקע, אפריקע און אויס־טראָליע און שפאניש־אידישע פון ארגענטינע אדער פערו. א פולי־ציוניסטישע צייטונג אין בולגאריש לינט בשלום לעבען א פארטוגא־לישען מאראָנישען זשורנאל און א שפאניאָלישער קאָמוניסטישער צייטונג. אלץ וואָס עס שטעהט אין די דאָזיגע בלעטער ווערט פארצייכענט, און יעדערער ווער עס דארף עפעס וויסען קריגט ביי אונז אינפארמאציע, צי מינדליך צי דורך א בריוו. העכער 173 טוי־זענט פארצייכענונגען האָבען מיר שוין דא אָנגעקליבען.

וועו די צייטונגען און זשורנאלען ווערען איבערגעקוקט וואָרפט מען זיי חלילה ניט ארויס. זיי געהען אריבער אין פרעסע־ארכיוו, און דא ווערען זיי אויפגעהיט. אין דעם פייער־זיכערען מאגאזין

שטעהען לאנגע שערענגעם מיט פאליצעס און אויף זיי זיינען אויפגע־שטעלט ביי 9,000 יאהרגענג פון פארשידענע פעריאדישע אויסגאבעס. דאס איז דער גרעסטער אידישער פרעסע־ארכיוו אין דער וועלט.

אן אנדער אפטיילונג פון ארכיוו פארנעמט זיך מיט זאמלען ניט־פעריאדישע דרוקזאכען: בלעטלעך, אויפרופען, מודעות א. אז. וו. פון דעם מין קענט איהר אויך געפינען טויזענטער נומערען, און אויך דא לעבען זיך איין א אידיש עלעקשאן־בלעטעל פון א דעמאקרא־טישען קאנדידאט אין ניו יארק, אן אומלענגלע בונדישע פראקלאמא־ציע צו די אמאליגע רוסישע וואהלען און היינטיגע סאוועטישע אויפרופען.

א דריטער אפצווייג פון ארכיוו, ער מאנוסקריפטען־ארכיוו, גיט זיך אפ מיט קלייבען געשריבענע דאקומענטען. דא געפינט איהר אויף

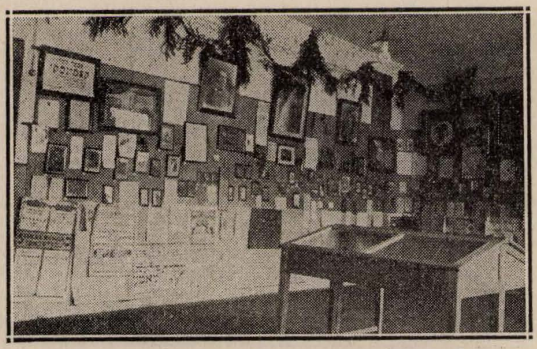
פרעסע־אויסשטעלונג אין אידישען ווייסענשאפטליכען אינסטיטוט.

די פאליצעס בריוו און מאנוסקריפטען פון וויכטיגע אידישע שריי־בער, גאנצע ארכיוון פון אידישע קהילות אין פוויענער נעגענט, אסטען פון דער אמאליגער רוסישער זשאנדארמעריע וועגען אידישע רעוואלוציאנערען. די אויגען צולויפען זיך, וועו מען נעמט אריינ־קוקען אין אינווענטאר־בוך, וואו די אלע אוצרות ווערען פארשריבען.

לעבען דעם צימער פון ארכיוו געפינט זיך דער צימער פון דער ביבליאטעק. אין אינסטיטוט קומען אריין ניט נאר צייטונגען און צייטשריפטען, נאר אויך ביכער. אלע אידישע פארלעגער און מחברים שיקען צו אומזיסט זייערע אויסגאבעס, און אויך א סך העברעאישע און פרעמד־שפראכיגע. חוץ דעם איז דעם אינסטיטוט נעראטען אנ־צוקלייבען א סך עלטערע ווערטפולע ביכער אויף פארשידענע שפרא־כען. ביז אקטאבער 1934 זיינען געווען פארצייכנירט ביי 19,000

ביכער (ניט רעכענענדיג דובלֿעטען), אָבער א סך טויזענטער זיינען נאָך פֿאַרבלֿיבן צום פֿאַררעגיסטרירען. מען באַווייזט פֿשוט ניט אָפּ־צופֿאַרטיגען זיך מיט דער ארבייט. אָבער מיר ווערען ניט נתפּעל, ווייל צו פּיל ארבייט און צו וויניג צייט איז א סימן פון א לעבעדיגער אינסטיטוציע.

א וויכטיגער צווייג פון דעם ייוואָ איז דער אידישער סטאַטער־מוזיי. אָנגעהויבען האָט ער זיך מיט א פּיינער, אָבער באַשיידענער זאַמלונג וואָס עס האָבען איבערגעבען דעם אינסטיטוט די קינדער פון דער פֿארשטאַרבענער אסתר־רחל קאַמינסקי, און לכבוד איהר רופט זיך דאָס טאַקע קאַמינסקי־טעאַטער־מוזיי. דאָ געפינען זיך טאַקע פּיל טויזענטער חפצים, וואָס זיינען שייך צום אידישען טעאַטער אין דער גאַנצער וועלט: פּאַרטרעטען, סקולפּטורען, פּאָסטאַגראַפיעס,

אויסשטעלונג פון קאַמינסקי־טעאַטער־מוזיי אין אידישען ווייסענשאַפֿטליכען אינסטיטוט.

פֿראַגראַמען, מודעות, קאַסע־ביכער, פֿארטיטורען, געדרוקטע פּיעסעס. די גאַנצע געשיכטע פון אידישען טעאַטער, פון גאָלדפֿאַדענען און נאָך פריהער ביז היינטיגען טאָג, וויקעלט זיך דאָ פונאַנדער פֿאר אונזערע אויגען.

אין די אָלע זאמלֿ־אָפּטיילונגען צוזאַמען זיינען אויפגעקלֿיבען אָהן א גוזמא הונדערטער טויזענטער אָביעקטען. אָבער עס איז ניט קיין לאַבירינט אין וועלכען מען וועט פֿארפֿאלֿען. דורך דער רע־גיסטריר־סיסטעם וואָס מיר האָבען איינגעשטעלט קען מען צייט דריי מינוט געפינען יעדער זאך וואָס מען זוכט.

די אויסגאַבעס פון ייוואָ.

צו דער עפּענטלֿיכקייט דערנעהט דער אינסטיטוט מעהר ווי אָלץ מיט די אויסגאַבעס וואָס ער לאָזט ארויס. פֿאר די 9 יאָהר פון זיין

עקזיסטענץ האָט דער אינסטיטוט אָפּגעדרוקט העכער 11 טויזענט זייטן וויסענשאפטלעכע לִיטעראטור אין אידיש. מיר האָבן ארויס־געגעבן גרויסע בענד שריפטען פון די פיר סעקציעס (וועגן די סעקציעס וועט באַלד קומען צו רייד), דער טעאַטער־מוזיי גיט ארויס דעם „ארכיוו פאר דער געשיכטע פון אידישען טעאַטער און דראַמע", דער אמעריקאַנער אָפּטיילֿ פון אינסטיטוט האָט ארויסגעגעבן א שהנעם זשורנאלֿ „פּנקס". פּראַקטישע ביכער אינזיכע וואָס דער ייוואָ האָט אָפּגעדרוקט, למשל, פּראָפעסאָר ש. דובנאָוס געשיכטע פון חסידיזם אין 2 בענד.

פון יאנואר, 1931, גיט ארויס דער מאַנאַטלֿיכער זשורנאלֿ „ייוואָ־בלעטער", וואָס האָט שוין באַקומען א נאָמען אין דער אידישער און ניט־אידישער וויסענשאפטלֿיכער וועלט. א צווייטער זשורנאלֿ, די „ידיעות פון אידישען וויסענשאפטלֿיכען אינסטיטוט", ווערט נעשיקט פריי צו יעדערען וואָס פּראַנגט דאָס; דאָרטען דרוקט זיך סיסטעמאַטיש אינפֿארמאַציע וועגן די טעטיגקייטען פון ייוואָ. פון 1935 ווערט געפֿלאַנט נאָך א דריטער זשורנאלֿ, ספּעציעלֿ צו לערנען ריכטיג שרייבען און רעדען אידיש.

די פיר סעקציעס.

איצטער קומען מיר צו די פיר סעקציעס פון אינסטיטוט, וואָס די אייגענטלֿיכע וויסענשאפטלֿיכע ארבייט, די פּראָפֿעסאָרבייט, ווערט אָפּגעטאָן.

די עקאָנאָמיש־סטאַטיסטישע סעקציע פּראָטשט אויס די ווירטשאפטלֿיכע לֿאגע פון דער אידישער באַפעלקערונג אין פּראָפֿעסיעס לֿענדער. די היסטאָרישע סעקציע איז פּראָנומען מיט פּראָפֿעסאָר אוזער פּראָפֿאַנאַנעהייט. די פֿילאָלאָגישע סעקציע ארבייט אויף דער אידישער שפּראַך און לִיטעראַטור. די פּסיכאָלאָגיש־פּעדאַגאָגישע סעקציע שטודירט די פיזישע און גייסטיגע ענטוויקלונג פון דעם אידישען קינד און די פּראָפֿעסיעס אידישע שולֿ־סיסטעמען. נאָהענט צו איהר שטעהט דער אָפּצווייג יוגענט־פּראָשוגג, וואָס אינטערעסירט זיך דער עיקר מיט דער אונטערוואָקסנדיגער אידישער יוגענט און איהרע איבערלֿעבונגען.

די מיטגלֿידער פון די אלֿע סעקציעס זיינען ניט דוקא ווילֿנער. פּראָקערט, פון די קרוב 40 מיטגלֿידער זייערע זיצען שטענדיג אין ווילֿנע ניט מעהר ווי 6. די אנדערע זיינען צואוואַרפּען איבער פּאַר־שידענע לֿענדער פון אירָאָפּע און אמעריקע (נראָד אין אמעריקע האָבען מיר עטלֿיכע זעהר ריהרעוודיגע מיטגלֿידער), און אפילו די אָנפיהרער פון די סעקציעס וואוינען ניט אלֿע אין ווילֿנע. און דאָס איז גוט אזוי, ווייל דורך דעם ווערט די ארבייט פון אינסטיטוט

בריטער, עס ווערט אין איהם אריינגעצויגען די גאנצע אידישע וועלט. אבער אין ווילנע, אין דעם צענטראלען ביורא פון אינסטיטוט, לויפען זיך צונויף אלע פעדים. מיר דא אין ווילנע וויסען ווי עס ארבייט די ווייסענשאפטליכע מאשין אין יעדער ווינקעלע. טאמער געהט עפעס ניט אין אָרדענונג, טאמער ווערט ערגעץ ווהו די ענערגיע אפגעשוואכט, זוכען מיר דאס באלד צו פארריכטען.

די אָרגאניזאציע.

אין דעם צענטראלען ביורא פון ייוואָ האלטען מיר אויך דעם פינגער אויפ'ן דופק פון דער גאנצער ארגאניזאציאנעלער ארבייט פאר'ן אינסטיטוט. דאס איז ניט קיין קלייניגקייט. דער אינסטיטוט וואלט דאך ניט געווען דאס וואס ער איז, ווען ער וואלט געווען נאר א ווילנער אדער נאר א פוילישע אינסטיטוציע. אין 18 לענדער זיי־נען פארהאן געזעלשאפטען „פרויענד פון אידישען וויסענשאפטליכען אינסטיטוט", און צו די ריהרעווידיגסטע פאררעכענען מיר, צו־גלייך מיט דער ארגאניזאציע אין ליטע, גראד צוויי ארגאניזאציעס אויף דער צווייטער זייט ים: די געזעלשאפט „פרויענד פון ייוואָ" אין די פאראייניגטע שטאטען (אמאפטיי) און אין ארגענטינע (ארג־אפטיי). אהן א גוזמא קענען מיר זאגען: יעדערער ווער עס גיט א קוק אויף דער רשימה פון די גרינדער וואס אין אויסגעהאנגען אין וועסטיבול פון אונזער בנין זעהט דאס אליין — אז עס איז ניטא קיין איין לאנד מיט א פיל וועניג היפשער אידישער באפעלקערונג וואס זאל ניט זיין באטייליקט אין אויפשטעלען דעם ייוואָ־בנין, דאס הויז פון דער אידישער וויסענשאפט. 8767 בריף זיינען ארויס־געגאנגען פון ביורא פון אינסטיטוט אין פארלויף פון דעם לעצטען יאהר און 2691 בריף זיינען אריינגעקומען, ניט אריינגערעכענט די צעהנדליגער טויזענטער צייטונגען און צייטשריפטען וואס קומען אן דורכ'ן יאהר. וועז מען קוקט אזוי איבער פאר א וואך צייט די קארעספאנדענץ פון אינסטיטוט, האט מען דעם געפיהל ווי דא וואלט זיין דאס הארץ פון דער גאנצער אידישער קולטורעלער וועלט. עס איז א גרויסע זכיה פאר אונז ווילנער, וואס דער אינסטיטוט שטעהט איין אין אונזער שטאט.

נייע פלענער.

וועז איך שרייב דעם ארטיקעל, מיטען אקטאבער, 1934, האט זיך אקארשט פארענדיגט א סעסיע פון דער צענטראלער פאר־וואלטונג פון אידישען וויסענשאפטליכען אינסטיטוט, אויף וועלכער עס זיינען בייגעווען, א חוץ די ווילנער טוער, אויך חברים פון אנדערע שטעט און לענדער. מיר האבען אויסגעהערט באריכטען

וועגן דער אפגעטאנענער ארבייט און אנגענומען א צאל וויכטיגע באשלוסן. צווישן פון זיי זיינען וויכטיג ספעציעל.

דער אינסטיטוט וועט זיך פון איצטער אן ניט באנוגענען מיט פארבינדען צווישען זיך פארטיגע ווייסנשאפטלייט, נאר ער שפירט זיך שוין גענוג פעסט צו נעמען א ו י ס ב י ל ד ע ן יונגע קרעפטען, וואס זאלען איבערנעמען אין דער צוקונפט אונזער ווייסנשאפטליכע ארבייט. מיר וועלען אראפבערענגן פאר זיי ספעציעלע לעקטארן, וואס זאלען מיט זיי ארבייטן; צווישען אנדערע האט אונז פראפעסאר ש. דובנאוו צוגעזאגט, אז צוליב דער ארבייט וועט ער אראפקומען קיין ווילנע. מיר וועלען צאהלען אספיראנטן קלייניע סטיפענדיעס (פעלאושיפס), כדי עס זאל זיי זיין גרינגער צו פארנעמען זיך מיט דער ווייסנשאפטליכער ארבייט. אזעלכע אספיראנטן וועלען מיר אריינענעמען 10—15; שפעטער וועלען מיר אפשר האבען א מעגליכקייט צו פארגרעסערען זייער צאל. די אספיראנטור האבען מיר געשאפען לכבוד דעם 70טען געבורטסטאג פון דר. צמח שאבאד, און זי וועט טראגען זיין נאמען.

דער צווייטער באשלוס איז נאך א וויכטיגערער. אין 1935 וועט 10 יאהר זינט דער אינסטיטוט איז געגרינדעט געוואָרען. צוליב דער געלעגנהייט וועלען מיר אין אויגוסט 1935 איינארדנען אין ווילנע דעם ערשטען אלוועלטליכען צוזאמענפאר פון דער אידישער ווייסנשאפט און קולטור. עס וועלען זיך צונויפפאהרען פון אלע לענדער אידישע ווייסנשאפטלייט. סיי אזעלכע וואס שרייבען אידיש, סיי אזעלכע וואס ארבייטען אין אנדערע שפראכען, נאר זיי שפירען זיך מיט אונז פארבונדען. עס וועלען זיך אויך צונויפפאהרען אידישע שרייבער, אידישע אקטיאָרען, אידישע לעהרער, כרי ארומצוריידען זייערע ענינים. מיר הערען אויך, אז עס קלייבען זיך אויף יענע טעג צו אונז צו גאסט א סך מענשען, וואס האבען זיך גלאט פארבענקט נאך ווילנע און ווילען אראפקומען אהער פון דער פרעמד ניט אין א מיטען מיטוואך, נאר אין א יום־טוב. און דער יום־טוב פון ייוואָ וועט זיין א יום־טוב פון דער גאנצער אידישער ווילנע.

מיר זיינען זיכער, אז צווישען די געסט אויפ'ן צוזאמענפאר וועלען מיר אויך האבען א סך פיהרער, טוער און מיטגלידער פון דעם ברענטש 367 פון ארבייטער רינג. סיי דער ארבייטער רינג אינגאנצען, סיי אייער ברענטש 367 האבען א חלק אין אויפבויען דעם אינסטיטוט. טא קומט איצטער נעגיסען פון אינסטיטוט. קומט צו פארען אויפ'ן צוזאמענפאר פון אידישער ווייסנשאפט און קולטור אין ווילנע אין אויגוסט, 1935. איהר וועט זיין אין אינסטיטוט אנגעלייגטע געסט, נאך מעהר: אנגעלייגטע מיט־באלעבאטים.

פאַניאַ צעמעל.

די ענטשטעהונג פון ווילנער אידישען פרויען פאַראיין.

די וועלט־מלחמה האָט זיך געענדיגט. צו־רואיגירט און צובראַכען איז געשטאַנען די אַלטע ווילנע. פאַרניכטעט פון די מלחמה פאַל־גען, אויסגעווינען פון דער אָקופּאַציאָנס־מאַכט, האָט ווילנע דערגרייכט די העכסטע מדרגה פון נויט און דחקות. דעקלאַסירטע, הונגע־ריגע און האַלב־הונגעריגע שאָטענס האָבען זיך ארומגעדרעהט איבער די פּאַרוואַרלאָז־טע גאַסען. מענשען, וועלכע האָבען נאָך נעכטען געהאַט א געזיכערטע עקזיסטענץ האָבען זיך פלוצלונג דער־זעהן אָהן א היינט און אָהן פערספּעקטיוון אויף מאָרגען.

און אויב שווער איז געווען די לאַגע פון די מענער, איז נאָך פיל שווערער, אויסגענומלאָזער געווען די לאַגע פון דער אידישער פרוי. ערצויגען אין די אלטע אידישע טראַדיציעס, אז די פרוי, טאָכטער און מוטער דארפען קיין אקטיוון אנטייל אין עקאָנאָמישען לעבען ניט נעמען און מוזען בלויז לעבען אויפ'ן חשבון פון זייער פאָטער און מאַן — האָט פלוצלונג דערזעהן די אידישע פרוי פאר זיך אן אומגעהויערען תהום. דער מאַן און פאָטער זיינען מעהר ניט מסוגל געווען צו שלעפען דעם שווערען עקאָנאָמישען יאָך, אליין איז זי צו גאַרניט צוגעגרייט און צוגעפאסט. וואו איז אלזא דער אויסוועג?

צוזאמען מיט דער עקאָנאָמישער ירידה האָבען זיך אויך שטאַרק א וואקל געטאָן די מאַראַלישע יסודות און זעהר פיל פרויען זיינען דאן געשטאַנען ביים ברעג פון מאַראַלישען אונטערגאנג.

א גרופּע נעזעלשאפטליכע טוערינס האָבען דאמאלס מיט זייער געזונטען חוש דערפיהלט, אז איצט איז וויניק צו געבען אָפּעסען א הונגעריגען, אָנצוטאָן א בגד א נויטבאדערפטיגען. זיי האָבען דער־פיהלט, אז די הילף מוז איצט זיין א ממשות'דיגע, א קאָנסטרוקטיוע, אז מען מוז גרינדליך היילען די אידישע באַדענלאָזיגקייט, מאכען דעם

אידען און הויפטזעכליך די אידישע פרוי פראדוקטיוו. דאן איז אין יאהר 1923 געווארפען דער לאזונג: גיכע קאנסטרוקטיוועַ הילף פאר דער אידישער פרוי". די איניציאטארם פון דער אידעע האבען גארנישט פארמאגט, אויסער דעם גוטען ווילען צו העלפען און אפנים, אז דאס איז געווג געווען. אנפאנג 1924 געהט פרוי ט. עפ־

מאטיאנא מארקאווניא עפשטיין — פאַרזיצערין פון ווילנער אידישען פרויען-פאראיין.

שטיין (די לאנגיאהריגע פארזיצערין פון פרויען־פאראיין) אריין אין א קאנטאקט מיט'ן וואַרשעווער פרויען־פארבאנד. זיי דעלענירען זייער פאַרזיצערין, פרוי רחל שטיין, וועלכע ארגאניזירט דעם קערענדעל פון אונזער פאראיין. כדי צו רעאליזירען דעם באגריף „גיכע קאנסטרוק־ טיוועַ הילף פאר דער פרוי", ווערט באשלאסען צו עפענען א רייהע פאך־קורסען. צו דעם צוועק דינגט מען א קליינעם, באשיידענעם לא־

קאל און א גרופּע מיידלעך פאננען זיך אָן לערנען נייהען קלײדער, וועש און הוט־פּוצערײַ.

צו דער זעלבער צײַט פיהרט די דאָזיגע איניציאטיוו גרופּע אויך א קולטורעלע טעטיגקייט צווישען דער מאסען־פּרוי. אין דעם זעלבען לאָקאל אָרדענט מען איין אָלע פרײַטאָג־צונאכט פֿאָרלעזונגען, לעקציעס, לעבעדיגע צײַטונגען און דערגלײַכען, וואו די פאראהאָרעוועטע מאסען־פּרוי געפינט אן אָפּרוה אין אן אנגענעמער קולטורעלער סביבה.

די שטאָט איז געווען שטאַרק פאראָרעמט. ס׳איז אונמעגליך נעווען צו געפינען מיטלען כדי צו ענטוויקלען דעם פאראיין, אָבער ווײַז אויס, אז דאָס וואס ס׳איז לעבענס־נויטוועניג, מוז עקזיסטירען און זיך ענטוויקלען, ניט קוקענדיג אויף אלע מכשולים.

פֿאַך־קורסען פֿאַר דערוואַקסענע ביים ווילנער אידישען פּרויען־פֿאראיין, אָפּטיילונג פון קאָרסעטען־אַרבייט ביי דער אָרבייט.

פאר די 10 יאהר פון זיין עקזיסטענץ האָט דער פּרויען־פֿאראיין זיך אזוי שטאַרק ענטוויקעלט און פארצוויגט זיין טעטיגקייט, אז ער פארנעמט איינעם פון די אָנגעזעהענסטע ערטער אין די קולטורעלע געזעלשאפטליכע מוסדות פון ווילנע און ווילנער פֿראָווינץ. ניט פֿאַראַן קיין אײַן געזעלשאפטליכע, פּאָליטישע און קולטורעלע פראגע אין וועלכער דער פּרויען־פֿאראיין זאָל ניט זאָגען זיין וואָגיג ווארט.

אָבער די הויפּט־ענטוויקלונג האָט דער פֿאראיין דערגרייכט אין זיין פארשפּרייטען קאָנסטרוקטיוו הילף צווישען די אידישע פּרויען מאסען. ביי היינטיגען טאָג פארמאָגט דער ווילנער פּרויען־פֿאראיין א קאָנצעסיאָנירטע פאַך־שול פאר שניידערײַ מיט מלוכה־רעכט, פאַך

קורסען פון וועש־נייהעריי, הוט־פוצעריי, קאָרסעטען ארבייט, הענטשקעס און קינסטלערישע האנט־ארבייט. בסך הכל לערנען זיך אויף אלע קורסען ביז 300 תלמידות. זיי וועלבירען זיך פון די אָרימסטע שיכטען פון דער אידישער באפעלקערונג. דאָס זיינען אלץ פרויען און טעכטער פון נעפאלענע בעלי־בתים, ארבייטסלאָזע און דעקלאסירטע.

א גרויסע צאָהל פרויען האָבען שוין די שול און קורסען געענדיגט. די מערהייט איז אנשטענדיג איינגעאָרדענט און פיהרען אן ארבייט־זאמען, זעלבשטענדיגען לעבען. פילע האָבען עמיגרירט אין פאָרשידענע לענדער און די גרויסע צאָל דאָנק־ברוף דערווייזט זייער אנערקענונג פאר'ן פרויען־פאראיין. די אבסאָלוועטיגם פון אלע פאך־קורסען ביים פאראיין קענען זיך דעריבער גוט אינאָרדנען, ווייל זיי פאר־לאָזען די שול שוין אלם הויך קוואליפיצירטע־ארבייטאָרינם. די שול און קורסען באזיצען ערשט־קלאסיגע לעהרער־כוחות און וועלען ניט פארגלייווערט ביי איין מעטאָדע, נאָר רופען זיך וואכזאם אפ אויף יעדער נייער לערען־מעטאָדע, אויף יעדער פאָרפאָלקאָמונג.

די פאָרוואלטונג פון פאראיין גיט די מענלליכקייט דער שילערין צו פאָרדינען נאָך זיצענדיג אויפ'ן שול־באנק. און אפט איז דאָס טאקע דער אינציגער מקור פון חיונה פאר דער נאנצער משפחה.

דער פרויען־פאראיין רייסט אבער ניט איבער דעם קאָנטאקט מיט זיינע תלמידות אויך נאָכ'ן ענדיגען די שול און קורסען, נאָר האָט יעדע געענדיגטע שילערין אויפ'ן אויג, העלפט זיי ביים איינאָרדנען זיך, קומט זיי שטענדיג צו הילף ביי פארשידענע שווערigkeיטען אין הינזיכט פון פאך. יעדע געענדיגטע שילערין קען שטענדיג צוריק־קומען אין שול זיך פאָרפאָלקאָמען ביי איהר פאך, פרענען אן עצה, א. ד. נל.

חוץ דעם פאָרמאָנט דער ווילנער פרויען־פאראיין, די אייניגע אין ווילנע און ווילנער נענענט אידישע ווירטשאפט־שול, וואו די שילע־רינם ערלערנען ראציאָנאל און גרינדליך די ווירטשאפט, ווי קאָכען, באקען, קאָנסערווירען, כעמיש־רייניגען, הויז־בוך־פיהרונג, נייהען פאר'ן הויזליכען נעברויך א. אז. וו.

מיט"ן ערעפענען די אויבענדערמאָנטע שול האָט דער פרויען־פאראיין נעשטרעבט צו דערגרייכען צוויי צילען. ראשית האָט ער נע־וואָלט נעווינען נאָך א ברייטען צוויג פון טעטיגקייט פאר דער אידישער פרוי; והשנית האָט ער נעשטרעבט צוצובראכען דעם פאראורטייל, וואָם הערשט פון שטענדיג ביי אידען צו הויז־ווירטשאפט ווי צו א פאך. און אין א גרויסער מאָס איז איהם דאָס טאקע נעלונגען צו דערגרייכען. לויט דער פאראָרדנונג פון דער שול־מאכט איז יעצט אבליגאטאָריש פאר די שילערינס פון די פאָלקס־שולען צו באזוכען די ווירטשאפט־שול פון פרויען־פאראיין.

דער פאראיין באנוגענט זיך אבער ניט מיט'ן געבען בלויז פאר־אויסבילדונג זיינע תלמידות, נאר זוכט אויך מיט אלע מעגליכקייטען צו הייבען זייער קולטורעלען ניוואו. ביי דער שול און קורסען געפינט זיך א רייכע ביבליאטעק פון אידישע און פויליש ביכער. ס'ווערט אויך־געארדענט לעקציעס איבער ביאלאגיע, ליטעראטור, אידישע געשיכטע א. ד. גל. אויך אינטימע פאמיליען־אוועגטען, וואו די פארוואלטונג פאר־ברייגט צוואמען מיט די תלמידות, ווי מיטגלידער פון איין גרויסער משפחה.

אויסער מיט קאנסטרוקטיווע הילף פאר דער פרוי פארנעמט זיך דער פרויען פאראיין אויך אין א גרויסער מאס מיט קינדער פארזארגונג. די פארוואלטונג האט איינגעזעהן, אז ס'איז נאך ווייניק צו געבען דער־פרוי ארבייט, מ'מוז איהר אויך געבען א מעגליכקייט רוהיג צו ארבייטען, ד. ה. מען מוז די מוטער באפרייען פון איהר קליין קינד, וועלכען זי איז געצוואונגען איבערצולאזען אויף הפקר, אדער עס בינדט איהר צו צום שטוב און לאזט איהר ניט געהן ארבייטען. צו דעם צוועק האט דער פרויען פאראיין געשאפען א טאג קינדערהיים, פאר די אריסמסטע קינדער פון שטאט, פאר קינדער פון מארק־העגדלערקעס, פאבריק־ארבייטערינס און דערנלייכען. אט די קינדער, וועלכע פלענען זיך וואלגערען אויף די טראטוארען פון די ענגע, שמוציגע אידישע גסלעך, אדער וועלכע פלענען זיין פארשלאסען אין די קאלטע, פינס־טערע קעלערס — געפינען זיך היינט אין א ליכטיגע, זוניגע קינ־דער־היים, וואו זיי ווערען ראציאנאל ערנערט און ערצויגען.

נאך א וויכטיגער געביט וועלכען דער פרויען־פאראיין שענקט פיל אויפמערקזאמקייט — איז דער פרויען־שוץ. צווישען אנדערע מהפכות, וואס די מלחמה האט אנגעמאכט האט זי אויך שטארק דעמאראליזירענד געווירקט אויף די רייגקייט פון פאמיליען־לעבען. אונפארגטוואלרטליכע עלעמענטען האבען אויסגענוצט דעם מלחמה־ווירוואר און איבערגעלאזט זייערע פרויען און קינדער. דער פרויען־שוץ פיהרט א פארצווייגטע און ערפאלגרייכע הילפס־אקציע, כדי אויסצוגעפינען אזעלכע מענער און פאטערס און זיי צווינגען צו העלפען זייערע פארלאזענע פאמי־ליעס. דער פרויען־שוץ גיט אויך הילף, ארבייט און שיצט דאכלאזע מיידלעך.

בראש פון פרויען־פאראיין שטעהט פון ערשטען טאג פון זיין ענטשטעהונג פרוי ט. מ. עפשטיין, א מענש, פאר וועמען דער פרויען־פאראיין איז געווארען א לעבענס־ווערק און לעבענס־אידעע. פרוי עפשטיין גיט אפ אלע איהרע כוחות און שעפערישען ארגאניזאטאריש־טאלאנט דעם פאראיין. און זי טראגט טאקע אויף איהרע פלייצעס דעם גרעסטען יאך פון דער אחריות'פולער ארבייט.

צוזאמען מיט ט. מ. עפשטיין האט יאהרען לאנג מיטגעארבייט

און מיטגעווירקט דער עהרען־מיטגליד פון פארוואלטונג פון פרויען־פאראיין די ניט־לאנג פארשטארבענע פרוי מרגלית יאנאוו. פרוי יאנאוו האט איהרע בעסטע כוחות אפגענעבען דעם פאראיין. א מענש מיט אומגעהייער פיל ענערגיע, האט זי דורכגעמאכט אלע ניואנסען פון גע־זעלשאפטליכער טעטיגקייט.

מרגלית יאנאוא — לאנג־יאהריגע עהרען מיטגלידערין פון פארוואלטונג פון ווילנער אידישען פאראיין, געשארבען פעב. 26, 1934.

באזונדערס האט זי זיך אויסגעצייכענט אין דער צייט פון דער אקופאציע. אנגעפאנגען האט זי איהר טעטיגקייט מיט העלפען ארעמע ישיבה־בחורים. דערנאך איז ניט נעווען קיין אין צוויג פון פי־לאנטראפישער ארבייט, וואס פרוי יאנאוו האט אין איהר קיין טיב־טיגען אנטיל ניט גענומען. וואו נאר ס'איז געווען א הונגערינער

האָט זי איהם זאָט געמאַכט, וואו נאָר ס'איז געווען א לייִדענדער האָט זי זיינע לייִדען געלינדערט. וועד האָט אין ווילנע ניט געקאָנט די הויכע, שלאנקע פיגור פון פרוי יאנאָוו, וועלכע פלענט נעהן פון הויז צו הויז מיט'ן שטעקעלע אין האנט און האָט אומעטום אריינגעטראָגען טרייסט און הילף, סיי דעם געבער, סיי דעם נעמער. שטענדיג מיט איהר לעבעדיגען הומאָר און שארפען ווויץ. פרוי יאנאָוו איז אָבער געווען פיין־פיהלענד און זי האָט שטאַרק געפיהלט דעם אָטעם פון דער צייט. מיט איהר געזונטען חוש האָט זי דערפיהלט, אז געבען פארבייגעהענדע פילאָנטראָפישע הילף איז נאָך ווייניג. זי האָט דערפיהלט, אז העלפען היימט געבען קאָנסטרוקטיווע הילף. דאן ניט זי זיך בלייב ונפש אף דעם פרויען־פאראיין, וועמען זי האָט ווי א טרייער זעלנער געדינט ביז איהר לעצטען אָטעם־צוג.

דער פרויען פאראיין שאצט אף די גרויסע אבדה און בלייבט טריי איהר אָנדייִנקונג דורך פארפילאכטער ענערגישער ארבייט.

צווישען די בויער און שעפער פון ווילנער פרויען־פאראיין מיט אלע זיינע אנשטאלטען פארנעמט דעם חשובסטען אָרט דער אמעריקאנער „דזשאָינט" בכלל און הויפטזעכליך דער דירעקטאָר פון „דזשאָינט" אין פוילען, הער י. גיטערמאַן. דער „דזשאָינט" האָט גוט פארשטאַנען די ציילען, אויפגאבען און טעטיגקייט פון ווילנער פרויען פאראיין און איהם אין א גרויסער מאָס געהאָלפען. איהם סובסידירט אויף אייגאָרדנען זיך, רעמאָנטירען דעם לאָקאל, קויפען נייה־מאשינען און אנדערע מכשירים. שוועד זיך פאָרצושטעלען דאָס עקזיסטירען פון פרויען פאראיין אָהן דער מיטהילף און מיטווירקונג פון דעם אמעריקאנער „דזשאָינט".

א גרויסען יישר כח קומט אויך דעם ווילנער „לייִדיש רעליף", וועלכער האָט דעם פרויען פאראיין אין שוועד מינוטען געהאָלפען. אויך דער פאראייניגטער ווילנער הילפס־קאָמיטעט האָט זיך לעצטענס אָננעפאנגען מיט דעם פאראיין צו אינטערעסירען און איהם צו שטיצען.

אזוי זעהט אוים די ענטשטייאונג און געשיכטע פון ווילנער אידישען פרויען פאראיין, וועלכער פייערט היי־יאהר זיין 10־יאהריגען יובל. דער פאראיין האָט פאר זיך נאָך א בריטע פעלד פון טעטיגקייט און גרויסע אחריות'פולע אויפגאבען, וועלכע ער האָפט אין דער נאָהענטער צוקונפט צו פארווירקליכען.

די אידישע פּרעסע אין ווילנע אין די יאָהרען 1914-1922

1. אין ערשטען יאָהר פון דער מלחמה.

„דער פרײנד"

פּ. מאַרגאָלין האָט געגרינדעט אַ נייע אידישע טעגליכע צייטונג, „דער פרײנד". דער ערשטער נומער איז ארויס פרײטאָג, דעם 25טען יולי, 1914. אלס רעדאקטאָר-ארויסגעבער איז געווען אונטערגעשריבען: ח. מ. (חנה-מלכה) מאַרגאָלין, דעם ארויסגעבער'ס פּרוי. א זעצערײ האָט מאַרגאָלין געהאט אן אײגענע, נאָר געדרוקט האָט ער זײנע צייטונגען אין דער פּוילישער דרוקערײ „פּראמיען" (ווילנע, אינגאט. פּערעאולאק, 5.)

אינווײניגסטער רעדאקטאָר איז געווען משה שאליט.

דער „פרײנד" איז געגאנגען פון 25-טען יולי, 1914, ביז 31-טען מערץ, 1915. ארויסגעגאנגען זײנען סך הכל 194 נומערען.

„דאָס פאָלק"

דאָן האָבען די ברידער נחום און לייבוש באביצקי אָרגאניזירט אַ מין קאָאָפּעראַטיוון צייטונג-פאַרלאג, און פרייטאג, דעם 22-טען מאי, 1915, איז ארויס דער ערשטער נומער פון דער טעגליכער אומפּאָר-טייאישער צייטונג „דאָס פאָלק". אונטערגעשריבען: רעדאקטאָר-ארויסגעבער ל. באביצקי; דרוקערײ פון פּ. גאַרבער, ווילנע, זאוואלנע — „ערלויבט פון מיליטערישער צענזור".

אינווײניגסטע רעדאקטאָרען האָבען זיך מחמת סכסוכים אַ פּאָר מאל געביטען.

אין דער ערשטער העלפט יולי, 1915, איז, לויט אַ באָפעל פון ניקאָלאי ניקאָלאיעוויטש, אָפּגעשטעלט געוואָרען די גאנצע העברעאיש-אידישע פּרעסע. דאָן איז צוזאמען מיט אלע אנדערע אָרגאנען פון אידישען געדרוקטען וואָרט אין וואַרשע, אָדעס, ביאליסטאָק און ווילנע פאַרמאַכט געוואָרען אויך „דאָס פאָלק", נאָכדעם ווי ס'זײנען ארויס פון איהם עטליכע און פערציג נומערען.

„ווילנער טאָגעבלאַט"

אין סוף יוני האָט משה קאַרפינאָוויטש בשותפות מיט שמואל

גריינימאן אנגעפאנגען ארויסגעבען א קאפיקענעם „ווילנער טאג־בלאט" וואו זיי ביידע זיינען געווען די מיטארבייטער. די דאזיגע צייטונג איז אויך פארמאכט געוואָרען צוזאמען מיט'ן „פאלק", דאכט זיך, אויפ'ן 18־טען נומער.

די ברוטאלע גזרה האָט געטראָפען אויך די ניט־טענליכע אידישע פרעסע אין ווילנע — דעם מאָנאָטליכען זשורנאל „די אידישע וועלט", דעם צוויי־וועכענטליכען קינדער־זשורנאל „גרינינקע בייטעלעך" און „די וואָך".

די עלטסטע אידישע צייטשריפטען אין ווילנע.

„די אידישע וועלט"

„די אידישע וועלט" איז געגרינדעט געוואָרען אין יאָהר 1912, אין פעטערבורג, און איז ארויס דאָרט אונטער דער נאָענטסטער מיט־ארבייט פון ש. גינזבורג, ש. דובנאָוו, י. עפראן און י. צינבערג. פון דער פעטערבורגער „אידישער וועלט" זיינען ארויס סך־הכל 6 נומערן. פרעטענדירט אויף ארויסגעבען דעם זשורנאל האָבען די וואַרשעווער פארלאגס־געזעלשאפט „צענטראל" און דער נאָר וואָס געגרינדעטער ווילנער פארלאג פון ב. א. קלעצקין. אזוי ווי קלעצקינ'ס פארלאג איז געגרינדעט געוואָרען דאן (א דאנק א. ווייטער'ן) מיט זעהר דערהויבענע צוועקען פון נאציאָנאל־גייסטיגען רענעסאנס, איז „די אידישע וועלט" פון די פעטערבורגער ארויסגעבער איבערגעפידט געוואָרען קיין ירושלים דליטא.

פון יאנואר, 1913, האָט דער זשורנאל אָנגעהויבען אַרויסצוגעהן אונטער'ן נאָמען „די אידישע וועלט" רעגולער אלע חודש, מיט דער באַטיילונג פון דיזעלבינג מיטארבייטער. פאר רעדאקטאָר־אַרויס־געבער איז געווען אונטערגעשריבען ב. א. קלעצקין. פאר אינווייניגסטען רעדאקטאָר איז איינגעלאדען געוואָרען ש. ניגער, פאר טעכנישען אויספיהרער — דער היסטאָריקער־פילאלאג ז. קאלמאנאָוויטש, פאר פיהרער פון אלע ענינים פון זשורנאל — נחום שטיף (בעל־דמיון).

אין משך פון יאָהר 1913 זיינען אַרויסגעגאַנגען 12 ביכער פון'ם זשורנאל. אין 1914 זיינען אַרויס זיבען ביכער און אין יאָהר 1915 — 4 ביכער.

אין יולי, 1915, איז די „אידישע וועלט" צוזאמען מיט דער גאנצער אידישער פרעסע פארמאכט געוואָרען אויף אלע מאל. אזוי איז אונטערגעגאנגען דער שענסטער פון די זשורנאלען, וואָס מיר האָבען וועט עס איז געהאט אין אידיש.

„גרינינקע בייטעלעך"

„גרינינקע בייטעלעך", א צווייוועכענטליכער אילוסטרירטער זשורנאל פאר קינדער פון אינגסטען און מיטעלען עלטער, האָט אָנגעהויבען אַרויסצוגעהן אין „ווילנער פאַרלאג" פון ב. א. קלעצקין אין פעברואר, 1914. פאר רעדאקטאָר־אַרויסגעבער איז געווען אונטערגעשריבען ב. א. קלעצקין, אינווייניגסטער רעדאקטאָר איז געווען פ. הייליפערין.

מיט'ן אויסברוך פון דער מלחמה אין יולי, 1914, האָט זיך דער זשורנאל אָפגעשטעלט אויפ'ן 10־טען נומער און האָט ניט געקאָנט ערשיינען אין משך פון פיר חדשים. אין דעצעמבער זיינען ערשינען די נומערען 11 און 12. אין יאָהר 1915 זיינען אַרויס צוהן נומערען, סך־הכל 22 נומערען צוזאמען מיט די צוועלף נומערען פון יאָהר 1914. איבער דער בייזער גזרה פון ניקאלאי ניקאלאיעוויטש האָט זיך דיזער זשורנאל פארמאכט.

„די וואָך"

„די וואָך", א געזעלשאפטליך, עקאָנאָמיש און ליטעראריש וואָכענלאָט, איז געווען א פריוואָטע אונטערנעמונג פון ש. ניגער, ז. קאלמאנאָוויטש און נחום שטיף. „די וואָך" האָט אָנגעהויבען צו ערשיינען דעם 21־8־טען יאנואר, 1915, ביז זי איז פארמאכט געוואָרען אינ'ם חושב'דיגען יולי, 1915, אויפ'ן 24־טען נומער. די רעדאקציע איז באשטאנען פון ש. ניגער, ז. קאלמאנאָוויטש און נחום שטיף.

די 24 נומערען „די וואָך" זיינען אן אוצר פאר דער געשיכטע פון אידישען לעבען, קאמפען און ליידען פאר'ן 1־טען האלבען יאָהר פון 1915.

„די פרילינגס־קוויטען"

„די פרילינגס־קוויטען", א ליטעראַרישע זאַמלונג לכבוד פסח (אויסגאַבע „יוגנט", ווילנע תרע"ה, פרייז 8 קאָפ.).

דערמאָנענדיג דיזען זשורנאַל, האָבען מיר אויסגערעכענט אַלע פּעריאָדישע אויסגאַבען, וואָס זיינען אַרויס אין ווילנע בשעת דער־מלחמה ביז דער דייטשער אָקופּאַציע.

2. טעגליכע צייטונגען אין ווילנע בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע.

(18-טען סעפּטעמבער, 1915—31-טען דעצעמבער, 1918)

„פלוג־בלאַט"

„פלוג־בלאַט" ערשיינט יעדען טאָג. נומער 1, ווילנע, מיטוואָך, דעם 13־טען אָקטאָבער, 1915. פרייז 1 קאָפ. רעדאַקטאָר־אַרויס־געבער ה. שור. פון נומער 25 אָן איז דער פרייז געהעכערט געוואָרען פון 1 קאָפ. אויף 2 קאָפ. דאָס בלעטל האָט זיך אָפּגעשטעלט נאָכ־דעם, ווי ס'האָט אָננגעהויבען אַרויסגעהן די טעגליכע צייטונג „לעצ־טע נייעס".

„לעצטע נייעס"

„לעצטע נייעס", א טעגליכע צייטונג, האָט אָננגעהויבען אַרויסגעהן דעם 30־טען יאַנואַר, 1916. אונטער דער קאָפּ־שורה איז ניט געווען אָנגעצייכענט וואָס דאָס איז פּאַר א צייטונג. דער פרייז פון נומער, 10 פענינג. פּאַראַנטוואָרטליכער רעדאַקטאָר, ד. רויכל. דרוקעריי, זאוואָדסקי, בערנאַרדינער 3. אַרויסגעבער פון דער צייטונג איז גע־וען פּיוועל מאַרגאָלין (געווען עזעניגער אַרויסגעבער פון „הזמן", „אידישע צייטונג" און „דער פריינד"). די צייטונג איז געווען אַן אויסגעשפּרא־כען אומפּאַרטייאישׂ־דעמאָקראַטישע.

דער אַרויסגעבער האָט איינגעלאַדען אויף מיטאַרבייט אין דער צייטונג כמעט אַלע אידישע פּראָפּעסיאָנעלע ליטעראַטען און זשור־נאַליסטען, וואָס האָבען זיך דעמאָלט געפונען אין ווילנע. דוד רויכל איז געווען דער פּאַראַנטוואָרטליכער רעדאַקטאָר. אלם אינווייניגסטער רעדאַקטאָר איז באַשטימט געוואָרען מ. שאַליט.

דעם 11־טען אוגוסט, 1917, האָט מען אָפּגעשטעלט די אַר־בייט אויפ'ן 186־טען נומער. אין פינף טעג אַרום, דעם 16־טען אוגוסט, איז אַרויס דער לויפענדיגער נומער 187.

פון נומער 283 (6־טען דעצעמבער, 1918), האָט זיך נעענ־דערט די רעדאַקציע. דן קאָפּלאַנאָוויטש און זלמן רייזען זיינען אַרויסגעטראַטען פון דער צייטונג. לייב יפה, וואָס איז געקומען פון רוסלאַנד, איז געוואָרען דער אָפּיציעלער רעדאַקטאָר און משה שאַליט

— דער אינווייניקסטער. ש. ל. ציטראָן איז ווידער אריין אין רעדאקציע.

דער לעצטער נומער, 32 (פון פערטען יאָהרגאַנג), איז ארויס פרייטאָג, 7-טען פעברואר, 1919.

„אונזער שטימע"

„אונזער שטימע", א טעגליכע סאָציאַלדעמאָקראָטישע צרבייטער־צייטונג, אָרגאַן פון „בונד" פאר ליטע. איבער'ן קעפל איז געווען דער אויפשריפט: פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאראייניגט זיך! — פּריים פון נומער 20 פענינ.

טעגליכע אידישע צייטונגען אין ווילנע, 1904—1918.

דער ערשטער נומער איז ארויס דאָנערשטאָג, דעם 5-טען דעצמבער, 1918. ארויסגענאַנגען זיינען סך הכל 99 נומערען. דער לעצטער נומער איז ארויס דעם 18-טען אפריל, 1919 — דעם לעצטען טאָג פון דער ראָטענמאַכט אין ווילנע.

אינווייניגסטער רעדאַקטאָר, סטילזיאַטאָר, לייט־אַרטיקלער און טעכנישער אויספיהרער איז געווען, ביז'ן נומער 78, דער טאָלאָנט־פולער פילאָלאָג און זשורנאַליסט מאָקס ווינרייך.

נאָכדעם ווי מאָקס ווינרייך איז אוועק פון דער צייטונג האָט זיין פלאץ פאַרנומען דער פעהיגער זשורנאַליסט פסח נאָוויק, ווָאס איז

נעווען געקומען פון אמעריקע און האָט זיך נעקליבען צוריק צווישן צופאָלן.

„אונזער שטימע" האָט נעקעמפט מוטיג פאר די אידעאלען פון ניט נעפעלשטען דעמאקראטיזם אין די ארבייטער־רייהען, אין די ארבייטער־ראטען; פאר דער זעלבסטשטענדיגקייט און גאנצקייט פון דער אידישער היסטאָרישער ארבייטער־פארטיי. פאר „אונזער שטימע" האָט מען נעהאט אָפשיי און מ'האָט מורא נעהאט זי צו פארמאכען.

דאָס איז נעווען אן ערליכע און גוטע בונדישע צייטונג. אין דער צייטונג האָבען זיך באטייליגט אויך א. י. גאָלדשמידט, ווירגיליי— חשמונאי, ניסן פופס, א. פרידקין און אנד.

די השפעה פון „אונזער שטימע" איז בשעתה נעווען גרוים און די אידישע ארבייטער האָבען שטאַרק באדויערט איהר אומגעריכטען אונטערגאנג.

„דער קאָמוניסט"

„דער קאָמוניסט" איז נעווען דער אָרגאן פון צ. ק. פון דער קאָמוניסטישער פארטיי אין ליטע און ווייסרוסלאנד.

דער ערשטער נומער איז ארוים דאָנערשטאג, דעם 26־טען דעצעמבער, 1918.

אינווייניגסטער רעדאקטאָר און טעכנישער אויספיהרער איז געווען משה לונעווסקי. אין דער צייטונג האָבען זיך באטייליגט: ש. דימענטשטיין, פ. ליבערטע, ה. קאפלאן, ב. ארשאנסקי (ב. עלענזאן, אר—סקי, פ. בער) און אנד.

אין די אָנפירענדיגע קרייזען פון אידישען קאָמיסאריאט איז אויפגעקומען אן אומצופרידענקייט מיט דער צייטונג און מ'איז באשטימט געווָארען אהער אריבערצופיהרען פון מינסק דעם „שטערען". דעם 3־טען אפריל, 1919, איז ארוים דער לעצטער נומער „קאָמוניסט" (נ. 74), וואו די רעדאקציע גיט איבער איהר מאנדאט דעם „שטערן".

„דער שטערן"

„דער שטערן" איז געווען זעהר א גרויסע טענליכע צייטונג, אָרגאן פון צ. ק. פון דער קאָמ. פארטיי אין ליטע און ווייסרוסלאנד און פונ'ם הויפט־קאָמיטעט פון אידישען קאָמוניסטישען פארבאנד. פרייטאג, דעם 4־טען אפריל, 1919, איז ארוים דער ערשטער נומער אין ווילנע (74 אין מינסק).

די רעדאקציע איז באשטאנען פון ב. ארשאנסקי, ש. דימענטשטיין, פ. ליבערטע און רעדאקטאָר־סטיליזאטאָר און טעכנישער אויספיהרער — א. קאנטאָר.

דער נומער 86 איז נעווען דער לעצטער פון דער צייטונג, ווען איז געגאנגען סך־הכל צוויי ווען (פונ'ם 4־טען אפריל ביז'ן 18־טען).

„טאג"

דער „טאג", אן אומפארטיאישע דעמאקראטישע צייטונג האט געהאט אלס שטענדיגע מיטארבייטער: ש. אנ—סקי, א. י. גאלד־שמידט, מאקס ווינרייך, פסח נאוויק, שמואל ניגער, ז. סענאלא־וויטש, ד. קאפלאנאוויטש (דאן), ז. רייזען, דר. צמח שאבאד א. אנד. דער ערשטער און אינווייניגסטער רעדאקטאר פון „טאג" איז געווען ש. ניגער. אפיציעל האט ער געהייסן: רעדאקטאר־קאלעגיע. ארויס־געבער: פארלאג „פרעסע". דרוקערייי: קליין־סטעפאן גאס 23 (ב. א. קלעצקין).

דער ערשטער נומער איז ארויס 9־טען מאי, 1919.

לכתחילה איז די צייטונג ארויסגעגעבען געווארען פון א קליינער גרופע דעמאקראטישע טוער. איינער פון זיי, יונה שאפירא, האט אונטערגעשריבען די צייטונג פון נומער 8 אן. פון נומער 79 האט די רעזיגע גרופע ארבעטנומען פון זיך יעטווידע פארנטוואלטיקייט פאר דער פינאנסירונג פון דער צייטונג, און דער „טאג" האט זיך ארגאניזירט אויף קאאפעראטיוע יסודות. אלס ארויסגעבער איז אונטער דער צייטונג געווען אונטערגעשריבען „קאאפעראטיווער פארלאג" „טאג" און פון נומער 116 איז צו דער רעזיגער אונטערשריפט צוגעקומען די הוספה . . . „אין דער פערזאן פון חיים חאזאן".

אויך אין דעם צוואמענשטעל פון דער רעדאקציע זיינען פארגעקומען ענדערונגען. צוערשט האט די צייטונג פארלאזן ש. אנ—סקי, וועלכער איז דעם 13־טען יוני, צוליב זיין שוואכען געזונט, אוועקגעפאהרען קיין אטוואצק. סוף אוגוסט האט ווילנע פארלאזט דער רעדאקטאר פון „טאג", ש. ניגער, ווען איז אוועקגעפאהרען קיין אמעריקע. אויך מאקס ווינרייך איז שוין צו יענער צייט אין ווילנע ניט געווען. די ערשטע 37 נומערן האט די צייטונג אונטערגעשריבען א. קריניצא, פון נומער 38 — ש. טשארני (ש. ניגער), פון נומער 88 — ז. רייזען, פון נומער 107 — דער זעצער ישראל לעווין.

פון נומער (340) 145 (1־טען יולי, 1920) האט זיך שוין באוויזען א נייע אונטערשריפט: רעדאקטאר, ז. רייזען, און ארויסגעבער ד. קאפלאנאוויטש.

דעם 2־טען אוגוסט, 1920, האט די רויטע ארמיי פארנומען ווילנע און מיט דעם נומער (367) 172 איז פארמאכט געווארען דער „טאג".

צוריק האט דער „טאג" אנגעהויבען ארויסגעהן פאר די ליטווינער — נומער (368) 173 (31־טען אוגוסט, 1920).

דעם 8־טען אקטאבער, 1920, איז ארויס דער לעצטער נומער (390) 195 פון דעם „טאג".

„אונזער טאג"

פרייטאג, דעם 15־טען אקטאבער, 1920, שוין פאר „מיטל־ליטע" איז באנייט געווארן דער „טאג", אבער שוין אונטער א נייעם נאמען, „אונזער טאג". פאר רעדאקטאר־ארויסגעבער איז געווען אונטער־געשריבען ש. גארדאן. צום 1טען יאנואר, 1921, איז שוין געווען ארויסגעטראטן פון רעדאקציע דן קאפלאנאוויטש, וואס איז אריבער אינ'ם ניי־געפענטען ציוניסטישען „אונזער פריינד".

טעגליכע אידישע ציטונגען אין ווילנע, 1918—1934.

פון 1־טען פעברואר זיינען אלס רעדאקטארען־ארויסגעבער אונטערגעשריבען י. בעקער און ז. רייזען. אנהייב מאי איז בעקער אוועקגעפאהרען און פון נומער 104 איז פאר רעדאקטאר־ארויסגעבער אונטערגעשריבען ז. רייזען.

„אונזער טאג" פאר אמעריקע

„אונזער טאג" פאר אמעריקע איז ארויסגעגעבען געווארען אלס א זאמלבוך, ספעציעל פאר אמעריקע, וואוהין ס'זיינען אוועקגעשיקט געווארען (דורך די דעלעגאטען פון „הילפס־קאמיטעט פון די ווילנער לאנדסלייט אין ניו יארק", דר. דרוסקין און דוד קאץ) די מאטריצען, כדי דעם מאטעריאל דארטען איבערצודרוקען פאר'ן דאר־

טיגען אידישען עולם. די זאמלונג איז ארויס אין ווילנע אין מערץ, 1921.

דער ציל פון דער אויסגאבע איז געווען אויפמערקזאם צו מאכען די אידישע אמעריקע, וואס זי דארף טאן פאר ווילנע.

„אידישע צייטונג"

„אידישע צייטונג", טעגליכע צייטונג. דער ערשטער נומער איז ארויס צוגלייך מיט'ן „טאג" דעם 9טען מאי 1919. פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאָר דר. י. ווייגאָדסקי. פון נומער 4—לייב יפה. ארויסגעבער: ווילנער ציוניסטישע ארגאניזאציע. אלס מיטגלידער פון דער רעדאקציע זיינען געווען אנגעוויזען: דר. י. בערגער, דר. י. ווייגאָדסקי, דר. ד. ייבין, ח. לעווין, ש. ל. ציטראָן, דר. יוסף רעגענסבורג און משה שאליט. שפּעטער רעדאקטאָר־סטיליזאטאָר — מ. שאליט. י. ח. ראזענבוים אלס טעכנישער אויספירער.

נאָכדעם ווי לייב יפה איז אוועקגעפאָרען קיין ארץ־ישראל, איז אלס שפּעטער־רעדאקטאָר אָנגענעבען געוואָרען דר. רעגענסבורג. באלד איז ארויס פון רעדאקציע משה שאליט און זיין שטעל האָט פארנומען ש. ל. ציטראָן. אין יוני 1920 איז ארויס דער לעצטער נומער (319) 124. די סיבה פון'ם פארמאכען זיך פון דער צייטונג איז געווען א שטרייק פון די זעצער, וואָס די קאָנטאָר האָט ניט נאָכגענעבען זייערע עקאָנאָמישע פאָדערונגען.

„די רויטע פאָן"

„די רויטע פאָן" איז געווען דער אָרגאָן פון צ. ק. פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין ליטע און ווייס־רוסלאנד. רעדאקטאָר מ. ראפעס, ארויסגעבער צ. ק. פון דער קאָמ. פּאַרטיי פון ליטע און ווייס־רוסלאנד.

דער ערשטער נומער איז ארויס אין ווילנע דעם 1טען אוגוסט 1920. דער לעצטער נומער (20) איז ארויס דעם 24טען אוגוסט 1920, מיט עטליכע טעג פאר'ן אָפּטרעטען פון דער רויטער ארמיי פון ווילנע. אגב איז די צייטונג אָפּגעשטעלט געוואָרען פאר דער צייט מחמת עפּעס א גלט סכסוך מיט די ארבעטער.

„נייעס"

„נייעס" איז געווען אן אומאָפּהענגיגע ווילנער צייטונג, ארויסגעגעבען פון א קאָלעקטיוו אין דער פּערזאָן פון מ. זאלצבערג. דרוקערייצ. ציונסאָן און קאָמפּ., טראָפּער 13. רעדאקטאָר ארויסגעבער: מ. זאלצמאן. דאָס בלעטל איז געווען א קאָאָפּעראטיוו פון די דרוקער (ב. ציונסאָן, שמריהו פייטלער און נתן יפה) און פון די זשורנאליסטען (דוד בערזאָווסקי [דורל], מ. זאלצבערג, חיים לעווין און אברהם

קריניצא). דער ערשטער נומער איז ארויס 5טען נאוועמבער 1920. די „נייעס" האָט זיך צוגעמאכט אויפ'ן 17טען נומער דעם 24טען נאוועמבער 1920.

„אונזער פרייַנד"

„אונזער פרייַנד" איז געווען א טעגליכע צייטונג, דער אָרגאַן פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע פאר ווילנע-ליטע. דער ערשטער נומער איז ארויס דעם 9טען יאנואר 1921. רעדאקטאָר-ארויסגעבער: משה כהן.

אין 1921 זיינען ארויס 293 נומערען און אין 1922 זיינען ביז'ן 1טען יולי ארויס 150 נומערען.

„דער נייער מאָרגען"

„דער נייער מאָרגען" איז געווען א טעגליכע צייטונג. רעדאקטאָר-ארויסגעבער: י. קראַנענבערג, קאָאָפעראַטיווע דרוקערייַ, גדאַנסקא 3. דער ערשטער נומער איז ארויס דעם 11טען מערץ 1921.

שפּעטער האָט „דער נייער מאָרגען" אָנגעהויבען ארויסגעהן אלס אן אוונטבלאט און די צייטונג האָט זיך פארמאכט אויפ'ן 138טען נומער, דעם 25טען אוגוסט 1921.

נאָכ'ן שליסען „דעם נייעם מאָרגען" האָט קראַנענבערג ארויסגעגעבען 1 נומער פון א וואָכענבלאט „דער אמת".

3. וואָכענבלעטער

אחוץ די טעגליכע צייטונגען, וואָס ארויסגעבען אין ווילנע איז שטענדיג געווען פארבונדען מיט די גרעסטע מאטעריעלע שווערינקייטען, זיינען ארויסגעגאנגען א גאנצע רייַ וואָכענבלעטער, דאָס רוב אָרגאַנען פון פּאָליטישע ריכטונגען, זעלטענער — ליטעראריש-געזעלשאפטליכע. איך ווייל זיי פארצייכענען אין כראַנאָלאָגישען סדר:

„אונזער עתיד"

„אונזער עתיד" איז געווען א ליטעראריש-געזעלשאפטליכער וואָכענבלאט — אָרגאַן פון די „צעירי ציון" אין ליטע. דער ערשטער נומער איז ארויס 19טען יוני 1918. דער לעצטער נומער 19, דעם 13טען נאוועמבער 1918. דער אפיציעלער רעדאקטאָר-ארויסגעבער איז געווען מאיר שיבה און די אייגענטליכע רעדאקציע איז באשטאנען פון ש. ל. ציטראָן און מ. שאליט.

„די וואָך"

„די וואָך" איז געווען א וואָכענשריפט פאר ליטעראטור און קולטור-פראגען. רעדאקטאָרען-ארויסגעבער: א. וויטער און ש. ניגער.

אינגאנצען זיינען ארויס פיר ביכלאך (8טער יאנואר — 8טער פעברואר 1919).

„שבת־נייעס"

„שבת־נייעס" איז געווען אן אומפארטייאישער ארגאן, מיט א הומאריסטישער אפטיילונג. דער ערשטער נומער איז ארויסגעגאנגען 14טען יולי 1919.

אויפ'ן נומער 13 (6טען סעפטעמבער) איז „שבת־נייעס" פאר־מאכט געוואָרען דורך דער מאכט. אין אפריל־מאי 1922 איז ווידער

א צייטונג קיאָסק אין ווילנע.

געמאכט געוואָרען א פרוב צו באנייען די „שבת־נייעס", שוין דורך אנדערע מיטארבעטער, אבער האָט געדויערט בלויז עטליכע וואָכען.

„דער אידישער סוחר"

„דער אידישער סוחר", ארגאן פון ווילנער אידישען סוחרים־פאר־באנד. א וואכענבלאט, געווידמעט די אינטערעסען פון האנדעל און אינדוסטריע. פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאָר: אלבערט קאבאטשניק און ארויסגעבער אדאלף נאָרדאָן. אינווייניגסטער רעדאקטאָר חיים לעווין. דער ערשטער נומער איז ארויס 12טען סעפטעמבער 1919. דער פאך־זשורנאל איז געגאנגען א חדשים 7—8 און איז אפגעשטעלט געוואָרען.

„אונזער שטימע"

„אונזער שטימע", וועכענטליכער אָרגאן פון ווילנער קאָמיטעט פון „בונד". דער ערשטער נומער איז ארויס דעם 13טן אוגוסט 1920. דער לעצטער נומער איז ארויס דעם 20טן אוגוסט. סך הכל זיינען ארויס דריי נומערן.

„דאָס פרייע וואָרט"

„דאָס פרייע וואָרט" איז געווען א געזעלשאפטליך-ליטעראַרישע צייטונג. רעדאקטאָר-ארויסגעבער: זעליג צינמאן. דרוקערייַ פון פראָדוציר-קאָאָפעראַטיוון, נייע גאס 3. דער ערשטער נומער איז ארויס 13טן נאָוועמבער 1920. פון נומער 11 (22טן יאנואר 1921)

אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1910—1914.

איז „דאָס פרייע וואָרט" אריבער צום סאָציאל-דעמאָקראַטישען „בונד". ס'זיינען ארויס 39 נומערן. די צייטונג איז פארמאכט געווארן דורך דער מאכט דעם 24טן סעפטעמבער 1921.

„דאָס פאָלק"

„דאָס פאָלק" איז געווען א וואכענבלאָט, ארויסגענעבען פון דער אָרגאַניזאַציע „מזרחי" אין ליטע. פאַראַנטוואָרטליכער רעדאקטאָר: שמחה שטופלער. אינווייניגסטער רעדאקטאָר: ש. ל. ציטראָן. דער ערשטער נומער איז ארויס דעם 2טן נאָוועמבער 1920. סך הכל זיינען ארויס אכט נומערן.

„ארבייטער־לעבען"

„ארבייטער־לעבען" איז געווען א וועכענטליכע אידישע ארבייטער־צייטונג. רעדאקטאר־ארויסגעבער: אברהם שאוועל. דרוקערייי „ווילנער פאראָג פון ב. א. קלעצקין", ווילנע, קליין־סטעפאן נאס 23. דער ערשטער נומער איז ארויס דעם 19טען פעברואר 1921. ארויסגענאנגען סך הכל 6 נומערען. אויפן 6טען נומער איז די צייטונג אפגעשטעלט געוואָרען דורך דער מאכט. דער „זיץ־רעדאקטאר" א. שאוועל, דער־שטילער, איידעלער אידעאליסט, איז ארעסטירט געוואָרען, אנגעקלאגט געוואָרען אין גערויכט, אפגעזעסען אהן א משפט אין די ערגסטע באדינגונגען ביי א יאהר און צום סוף באפרייט געוואָרען אויף ערבות. סיי זיין פארטיידיגער, סיי דער פראקוראָר האבען דערלאנגט אן אפעלאציע. צום צווייטען מאל געריכט האט זיך שאוועל ניט געמאלדען.

אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1915—1919.

„ווילנער וואָך"

וואכענטליכע פאר ידיעות, ליטעראטור און פובליציסטיק. רעדאקטאר און ארויסגעבער — יונה שפער. דרוקערייי פון ווילנער פראָדוציר־קאָאָפעראטיוון, נייע נאס 3. דער ערשטער נומער איז ארויס 3טען דעצעמבער 1921. ארויס סך הכל דריי נומערען.

„אונזער צייט"

א וועכענטליכע ארבעטער־צייטונג. רעדאקטאר־ארויסגעבער: רבקה עפשטיין. די צייטונג האט דורכגעפירט די אידעען פון סאציאל־

דעמאקראטישען „בונד". די רעדאקציע איז באשטאנען פון פינף מיטגלידער: אינזש. י. אקון (דאנינסקי), י. כארלאש (בן־בידוך, ב. ב.), א. ליטוואק, ד. עפשטיין און דר. פ. ראזענטאל.

דער ערשטער נומער איז ארויס דעם 14טען יאנואר 1922. אויפ'ן נומער 24 (דעם 1טען יולי 1922) איז די צייטונג פארמאכט געוואָרען דורך דער מאכט.

4. זשורנאלען און זאמלביכער.

אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1920—1922.

אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע, ווען ווילנע איז געווען איננאנצען אפגעריסען ניט נאר פון דער ברייטער וועלט, נאר אפילו פון דער נאָענטער סביבה, איז דער איינציגער פרוב פון א מין זשורנאל (אחוץ דעם שוין אויבען דערמאָנטען „אונזער עתיד") געווען די

„ליטעראַרישע העפטען"

ערשטער העפט: ימים נוראים. ווילנע, 1916. צווייטער העפט — 1916. אנטיילנעמער: לייב נייַדוס, יוסף איזביצקי, ד. איינזאם, א. פרידקין, ד. קאסעל, י. ח. ראָזענבוים, משה קולבאק, זלמן רייזען, משה טייטש, ד. קאפלאנאָוויטש, מ. שיבה, ש. ל. ציטראָן, מ. שאלית. ניסן פופס.

„ווילנער זאַמלבוך"

אונטער דער רעדאַקציע פון דר. צ. שאַבאַד. ערשטער באַנד לטובת די ווילנער קינדערהיימען. ווילנע, 1916. צווייטער באַנד — ווילנע, 1918. אינווייניגסטער רעדאַקטאָר און טעכנישער אויספירער פון דער גאַנצער אַרבעט איז געווען משה שאַלית. אַרויסגעגעבן די זאַמלביכער האָט דר. שאַבאַד אויפ'ן אייגענעם חשבון.

„ליטע"

א ליטעראַריש־ווייסענשאַפטלעך זאַמלבוך. די ערשטע זאַמלונג איז אַרויס אין 1919, אַרויסגעגעבן פון אוריה קאַצענעלענבאָגען און י. א. גאָלדשמידט. צווייטער העפט אַרויסגעגעבן דעצעמבער 1918.

אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1922—1925.

רעדאַקטירט פון י. א. גאָלדשמידט, אַרויסגעגעבן פון מרדכי אייזיק סידער און פּסח מארקוס.

מיט'ן אַרייַנקומען פון דער ערשטער רעטענמאַכט האָט דאָס עפענט־ליכע לעבן פון די פּאַרטייען אויפגעלעבט. דער „בונד" האָט געשאַפען זיין טעגליכע צייטונג „אונזער שטימע". דאָן איז אויך ערשינען

„פּאַראוים"

1טער זאַמלהעפט. אַרויסגעגעבן פון דערהווייליגען הויפט־קאָמי־טעט פון דער „פּאַראייניגטער אידישער סאָציאַליסטישער אַרבעטער

פארטיי פאר ליטע און ווייס־רוסלאנד". ווילנע, יאנואר 1919. דער דאזיגער ארגאן האט געפירט א קאמף געגען דער דיקטאטור פון דער קאמוניסטישער פארטיי און פאר אן ענדערונג אין דער נאציאנאלער פאליטיק פון דער באלשעוויסטישער רעגירונג אין ליטע לטובת דעם פרינציפ פון נאציאנאלער אליינבאשטימונג פון די פעלקער.

„די נייע וועלט"

א חודש־זשורנאל. ארויסגעגעבען פון דעם פאלקס־קאמיסאריאט פאר בילדונג אין ליטע. ווילנע 1919. דרוק: ב. קלעצקין.

דער דאזיגער זשורנאל, ווי אויך די זשורנאלען „פאלקס־בילדונג" און „גרינינקע בייטעלעך" זיינען ארויסגעגעבען געווארען לויט דער התעוררות פון א. וויטער און ש. ניגער, וואס האבען געוואלט אויסנוצען די גרויסע מעגליכקייטען פון בילדונג־קאמיסאריאט פאר אידיש־קולטורעלע אויפטוען. ניגער איז אויך געווען דער רעדאקטאר פון זשורנאל. נאר צוויי נומערן זיינען ערשינען.

„פאלקס בילדונג"

צוויי־וועכענטליכער זשורנאל פאר פראגען פון בילדונג און קולטור. ארויסגעגעבען פון דעם צענטראלען בילדונגס־קאמיסאריאט פאר ליטע. דער ערשטער נומער איז ארוים דעם 21טען מערץ, 1919, און דער צווייטער — לעצטער נומער — 4טען אפריל 1919.

„גרינינקע בייטעלעך"

נומער 1 — אפריל 1919, ארויסגעגעבען פון פאלקס־קאמיסאריאט פאר בילדונג אין ליטע און ווייס־רוסלאנד. דער פארמאט — חיבש גרעסער ווי קלעצקין'ס „גרינינקע בייטעלעך". מעהר ווי איין נומער איז ניט ארוים.

„אונזער פרייהייט"

זאמעלבוך. ווילנע, 1919 (ארוים אין מערץ). לייב יפה — רעדאקטאר.

אין דער ערשטער צייט פון דער פוילישער אקופאציע איז די לאגע געווען ניט אזא, אז מ'זאל קענען טראכטען וועגען זשורנאלען און זאמעלביכער. ערשט מיט דער גרינדונג פון דער אידישער צענטראלער שול־ארגאניזאציע (אויף דער קולטור־באראטונג אין וואַרשע, סוכות התרע"ט) איז געשאפען געווארען די איניציאטיוו צו באנייען „די גרינינקע בייטעלעך" (צום דריטען מאל) און אנהויבען ארויסגעבען א פעדאגאגישען זשורנאל.

„גרינינקע בייטעלעך"

צוויי־וועכענטליכער אילוסטרירטער קינדער־זשורנאל, ארויסגעגעבען פון דער צענטראלער שול־ארגאניזאציע אין ווילנע. פאראנטוואָרטליכע־

רעדאקטאָר־ארויסגעבער ש. באַסטאָמסקי. אין רעדאקציע זיינען אויסגעקליבען געוואָרען: ש. באַסטאָמסקי, ש. ידידאָוויטש, מ. חיימסאָן, י. פּאַט, נאָוואָגראָדסקי, דוד איינהאָרן און מ. בירנבוים. טעכנישער אויספירער דוד בערעזאָווסקי (דוד'ל). דער ערשטער נומער איז ארויס אין מיטען דעצעמבער 1919.

„די נייע שול"

פּרעזאָגישער חודש־זשורנאל, ארויסגענעבען פון דער צענטראַלער שול־אָרגאַניזאַציע אין ווילנע. די רעדאקציאָנעלע קאָלעגיע איז צוערשט

אידישע צייטשריפטען אין ווילנע, 1925—1931.

באשטאַנען פון דוד לובאצקי, ג. פּלודערמאַכער, ז. רייזען. שפּעטער זיינען צוגעצויגען געוואָרען ראָזע סימכאָוויטש, ישראל גורעוויטש און י. רובין. רעדאקטאָר־סטיליזאַטאָר און טעכנישער אויספירער ז. רייזען.

זומער 1920 איז די צענטראַלע שול־אָרגאַניזאַציע אין ווילנע צוגעטראָטען ארויסגעבען א צווייטען קינדער־זשורנאל,

„דער אידישער האַנטווערקער"

יובילי־אויסגאַבע, דאָס הויפּט צום 5־יאָהריגען יובילי (1916—1921) פון ווילנער אידישען האַנטווערקער־פֿאַראיין. 30טען יולי 1921. רעדאקטאָר־סטיליזאַטאָר און טעכנישער אויספירער חיים לעווין.

„דער חבר"

חודש־זשורנאל פאר עלטערע קינדער, ארויסגעגעבען דורך דער צענטראלער שול־ארגאניזאציע אין ווילנע, ליטע און ווייס־רוסלאנד. פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאר יעקב פאט. אנהויבענדיג פון נומער 11 (נאוועמבער 1921) איז „דער חבר" ארויסגעגעבען געוואָרען דורך דער צענטראלער שול־ארגאניזאציע אין ווילנע.

„שול און חיים"

זשורנאל פאר עלטערען. ארויסגעגעבען פון דער צענטראלער שול־ארגאניזאציע אין ווילנע.

„ווייטער בוך"

צום אנדענק פון א. ווייטער. ארויסגעגעבען פון דעם ווייטער־פאנד ביים פאראיין פון די אידישע ליטעראטען און זשורנאליסטען אין ווילנע אונטער דער רעדאקציע פון ש. ניגער און ז. רייזען. ווילנע, אפריל 1920, צום ערשטען יאהרצייט נאך א. ווייטער.

„לעבען"

העפטען פון צייט צו צייט פאר ליטעראטור, קונסט און פובליציסטיק, אונטער דער רעדאקציע פון משה שאליט. דער ערשטער נומער איז ארויס אין ווילנע אין מערץ 1920.

„אונזער הילף"

ציווי־וועבענטליכער זשורנאל. ארגאן פון אידישען געגענט־קאמיטעט „יעקאפא", ווילנע. רעדאקטאר: משה שאליט. ארויסגעבער: נתן קאוואַרסקי. דאם ערשטע ביכעל איז ארויס 2טען יוני 1921.

„פונקען"

זאמלונג. דעצעמבער 1921. רעדאקטאר סטרונסקי.

„פאר אונזערע קינדער"

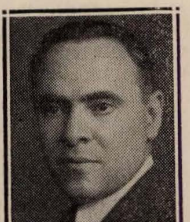
איינטאָניגע אויסגאבע פון ווילנער אידישען צענטראלען בילדונגס קאמיטעט, 27טען יאנואר 1922. רעדאקטאר: י. רובין.

„פאר'ן אידישען פאקאדעמיקער"

איינמאָליגע צייטונג, ארויסגעגעבען דורך דעם פאראיין פאר־געגנזייטיגער הילף די אידישע סטודענטען אין ווילנער אוניווערסיטעט צו דער פאקאדעמישער וואָך (4—10 מאי 1922). רעדאקטאר: דוד בערעזאווסקי.

יעפים ישורין.

די אידישע און אַלגעמיינע פרעסע אין ווילנע היינטיגען טאָג (1934).

ווילנע איז באוואוסט איבער דער גאַנצער וועלט אַלס א שטאָט פון קולטורעלע אוצרות. אין ווילנע האָבען אין אַלע צייטען עקזיסטירט וויכטיגע קולטורעל־געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס. ווילנע איז אין אַלע צייטען געווען די וויגעלע פון אַלע פראָגרעסיווע און סאָציאַליסטישע באוועגונגען; ווילנער כלל־טוער זיינען אימער געווען דער העכסטער אויסדרוק פון אידעאַליזם און אין דראַנג פון דיזען אָנגעזעהענעם קולטורעלען לעבען אין ווילנע, האָט די פרעסע פארנומען דעם אויבענאָן.

קוקט מען דורך די ארכיוון פון ווילנע, ענטפלעקען זיך פאר אייערע אויגען גאַנצע אוצרות פון צייטונגען און זשורנאַלען, וואָס זיינען פון צייט־צו־צייט ערשינען אין ווילנע.

עס איז אָבער פון אויסערגעוועהנליכער וויכטיגקייט דער פאקט, אז איצט, וועו ווילנע געפינט זיך אין אזא שרעקליכען געדריקטען צושטאַנד, וועו דער חורבן־ווילנע איז שוין שרייענד, אז גראדע איצט געהען ארויס 5 אידישע טעגליכע צייטונגען, 6 פוילישע טעגליכע צייטונגען, 1 ליטווישע צייטונג, וועלכע ערשיינט צוויי מאל א וואָך, און 1 רוסישע טעגליכע צייטונג.

אויסער דעם ערשיינט אין ווילנע א גרויסע צאָל וועכענטליכע און מאָנאַטליכע זשורנאַלען אין דער אידישער, פוילישער, ליטווישער און וויים־רוסישער שפראכען.

אויף וויפיל אונז איז געלונגען צוזאַמענצוקלייבען די נויטיגע מאטעריאַלען וועגען דער ווילנער פרעסע, גיבען מיר דאָ איבער א רשימה פון די אַלע טעגליכע, וועכענטליכע און מאָנאַטליכע צייטשריפטען, אין אַלע שפראכען, וועלכע ערשיינען אין איצטיגען מאָמענט אין ווילנע.

1. אידישע צייטונגען און צייטשריפטען.

„ווילנער טאג".

דער „ווילנער טאג" איז אן אומאפהענגיגע אידישע טעגליכע צייטונג און געפינט זיך איצט אין דעם זיבעצענטען יאהרגאנג. אדויסגענעבען ווערט די צייטונג פון דעם קאאפעראטיוון פארלאג „ווילנער טאג" און ווערט גערעדאקטירט אין דער דרוקערייי „נאוועט און שווייליך". דער רעדאקטאר פון „ווילנער טאג" איז זלמן רייזען און דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאר איז שמשון כהן. דער פרייז פון דער צייטונג איז 10 גראשען.

אידישע פרעסע אין ווילנע סוף יאהר 1934.

„אוועגט קוריער".

דער „אוועגט קוריער" איז אן אומפארטייאישע טעגליכע אוועגט־צייטונג און געפינט זיך איצט אין דעם יצוועלפטען יאהרגאנג. אדרוים־געגעבען ווערט די צייטונג פון אהרן ראזענטאל און זי ווערט גע־דרוקט אין א. ראזענטאל'ס דרוקערייי, קוויאטאווא גאס 7. דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאר פון דעם „אוועגט קוריער" איז י. יודעלעוויטש. דער פרייז פון דער צייטונג איז 10 גראשען.

„צייט"

די „צייט" איז אן אומפארטייאישע טענליכע צייטונג, גע־ווידמעט די אידישע נאציאנאל־קולטורעלע, פאליטישע און עקאנא־מישע אינטערעסען און געפינט זיך איצט אין 8טען יאהרגאנג. די ארויסגעבער פון דער צייטונג זיינען דער קאאפעראטיוער פאר־לאג „צייט" און זי ווערט נעדרוקט אין דער דרוקערייי פון ש. רינדזונסקי, בריטע גאס 39. דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאר פון דער „צייט" איז פנחס ברושטיין. דער פריים איז 10 גראשען.

„ווילנער ראדיא"

די „ווילנער ראדיא" איז א טענליכע אידישע צייטונג און געפינט זיך איצט אין דעם זעקסטען יאהרגאנג. ארויסגעבען ווערט די צייטונג פון דעם קאאפעראטיוון פארלאג „ווילנער ראדיא" און ווערט נעדרוקט אין דער דרוקערייי פון ו. פיינגוילבער, שאפען־גאס 1. דער רעדאקטאר פון דער צייטונג איז א. אלם און דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאר איז ש. זשאלודסקי. דער פריים איז 10 גראשען.

„ווילנער עקספרעס"

דער „ווילנער עקספרעס" איז א טענליכע אידישע צייטונג, גע־פינט זיך אין דעם צווייטען יאהרגאנג און ווערט ארויסגענעבען פון יעקב פאץ, ווערט נעדרוקט אין דער דרוקערייי פון א. ראזענטאל, קוויאטאווא גאס 7. דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאר פון דעם „ווילנער עקספרעס" איז יעקב פאץ. דער פריים פון דער צייטונג איז 5 גראשען.

„עטיודן".

„עטיודן" איז א מאנאטליכע צייטשריפט פאר פראבלעמען פון קולטור און לעבען, ווערט ארויסגענעבען פון ד. מוסקא און ווערט נעדרוקט אין דער דרוקערייי פון ש. רינדזונסקי, בריטע גאס 39. די „עטיודן" ווערט רעדאקטירט פון דר. י. גארדאן, מאגיסטער י. געזונטהייט און אהרן מארק. דער פריים פון די „עטיודן" איז 30 גראשען.

„גרינינקע בוימעלעך".

„גרינינקע בוימעלעך" איז א 2־ווענטליכער אילוסטרירטער קינ־דער זשורנאל, ווענליכער נעפינט זיך אין דעם נייונטען (21) יאהרגאנג. ווערט ארויסגענעבען פון דעם פארלאג „נייע אידישע פאלקסשול" און ווערט נעדרוקט אין דער דרוקערייי „עקספרעס", ווילנע גאס

33. רעדאקטירט ווערען די „גרינינקע בייטעלעך" פון ש. באם־טאמסקי.

„דער חבר"

„דער חבר" איז אן אילוסטרירטער חודש־זשורנאל פאר על־טערע קינדער און יוגנט, ווערט ארויסגענעבען און רעדאקטירט פון ש. באסטאמסקי. דער זשורנאל ווערט געדרוקט אין דער דרוקערייי פון פ. גאַרבער, זאוואנא גאם 25. דער פרייז פון זשורנאל איז 35 גראשען.

„ייוא בלעטער"

די „ייוא בלעטער" איז א חודש־שריפט פון אידישען ווייסע־שאפטליכען אינסטיטוט, וואס ווערט געדרוקט אין דער דרוקערייי פון ד. קרייגעס, רודניצקער גאס 2.

„פאלקסגעזונט".

„פאלקסגעזונט" איז א מאנאטליכער אילוסטרירטער פאפולער־ווייסנשאפטליכער זשורנאל פאר היגיענע און מעדיצין. איז דער צענטראלער ארגאן פון דער געזעלשאפט צו פארהיטען דאס געזונט פון דער אידישער באפעלקערונג „טאז־אזע", אונטער דער רעדאקציע פון דר. צמח שאבאד (ביז דעם יאנואר נומער 1935). געדרוקט ווערט דער „פאלקסגעזונט" אין דער דרוקערייי פון פ. גאַרבער. דער זשורנאל נעפינט זיך אין דעם 12טען יאהרגאנג. דער פרייז איז 10 גראשען.

„באגינען"

„באגינען" איז א מאנאטליכע סאציאליסטישע צייטשריפט, ארויס־געגעבען און רעדאקטירט פון גרשון מאלאקעוויטש. געדרוקט ווערט די צייטשריפט אין דער דרוקערייי פון ווייטוואַרטשאַ־האנדלאוואַ, טראצ־קא 7. דער פרייז איז 20 גראשען.

„דאס וואַרט"

„דאס וואַרט" איז אן ארטאדאקסיש וואכענבלאט און נעפינט זיך איצט אין דעם 11טען יאהרגאנג.

„אונזער רוף"

„אונזער רוף" איז אן אינמאליגע אויסגאבע פון דער הראשי של „אגודת ישראל" לגלילות המזרח בווילנא. ארויסגעגעבען כסלו תרצ"ה (1935), רעדאקטירט פון ש. שצעדראוויצקי און נעדרוקט אין „צענטראל" דרוקערייי, ברייטע 52. פרייז 10 גראשען.

2. פּוילישע צייטונגען און צייטשריפטען.

DZIENNIK WILEŃSKI

„דזיעניק ווילענסקי" איז א טענליכע פּוילישע צייטונג, וועלכע נעפינט זיך אין דעם 19-טען יאָהרגאַנג, ווערט ארויסגענעבען פון אלעקסאַנדער זווייערזשינסקי, ווערט געדרוקט אין א. זוויערזשינסקי'ס דרוק, מאַסטאַווא 1. פּאראנטוואַרטליכער רעדאַקטאָר סטאַניסלאַוו יאַקיטאָוויטש. פּריים 20 גראָשען.

פּוילישע, ליטווישע, ווייס-רוסישע און רוסישע פּרעסע אין ווילנע סוף יאָהר 1934.

SŁOWO

„סלאָווא" איז א פּוילישע טענליכע צייטונג, וועלכע נעפינט זיך אין דעם 14טען יאָהרגאַנג, ווערט ארויסגענעבען פון סטאַניסלאַוו מאצקיעוויטש, געדרוקט ווערט די צייטונג אין דער דרוקעריי „סלאָווא", זאמקאווא גאס 2. דער פּריים איז 20 גראָשען.

KURJER WILEŃSKI

(Niezależny Dziennik Demokratyczny)

„קוריער ווילנסקי" איז א טעגליכע פוילישע צייטונג אין דעם צוועלפטען יאהרגאנג, ווערט ארויסגעגעבען פון דער געזעלשאפט „קוריער ווילנסקי", געדרוקט אין „זניטש" דרוקעריי, בלאקופיא 4, און דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאָר איז וויטאָלד קישקים. פרייז 15 פּראשען.

NOWINY CODZIENNE

(Organ Chrześcijańsko-Społeczny)

„נאוויני צאדזיענני" איז א טעגליכע פוילישע צייטונג, געפינט זיך אין דעם 3טען יאהרגאנג, ווערט ארויסגעגעבען פון א. הרים־קיעוויטש, געדרוקט אין דער דרוקעריי פון „צענטראל", וויעלקא 52 און דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאָר איז הענריך קאסיאנא־ווימש. פרייז 5 גראשען.

GAZETA WILEŃSKA

„גאזעטא ווילנסקא" איז א טעגליכע פוילישע צייטונג, וועל־כע געפינט זיך אין דעם צווייטען יאהרגאנג, ווערט ארויסגעגעבען פון גוסטאוו ווינים, געדרוקט אין ס. בעקיערס דרוקעריי און דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאָר איז אלעקסאנדער מארקאָווסקי. פרייז 5 גראשען.

EXPRESS WILEŃSKI

„עקספרעס ווילנסקי" איז א טעגליכע פוילישע צייטונג, וועל־כע ווערט ארויסגעגעבען פון מארעק לאטור, וועלכער איז אויך דער פאראנטוואָרטליכער רעדאקטאָר. געדרוקט ווערט זי אין לאטור דרו־קעריי, מיצקעוויטש גאס 11־„א". פרייז 10 גראשען.

PRZEGLĄD WILEŃSKI

„פרזשעגלאָנד ווילנסקי" איז א פוילישער זשורנאל אין דעם 18טען יאהרגאנג, ווערט ארויסגעגעבען און רעדאקטירט פון לודוויק אבראמאָוויטש, געדרוקט אין דער דרוקעריי „לוקס", פאָרטאָוא 7. פרייז פון נומער 25 גראשען.

WŁOCZĘGA

(Organ Klubu Włoczęgów w Wilnie)

„וולאטשענגא" איז א מאנאטליכער פוילישער זשורנאל אין דעם 3־טען יאהרגאנג, ווערט ארויסגעגעבען פון „קלוב וולאטשענגאָוו", געדרוקט אין „גראפיקא" דרוקעריי, טראצקא 13 און דער פאראנט־

וואַרטלִיכער רעדאקטאָר איז פּיאָטער הערמאַנאָוויטש. פּריז 50 גראָשען.

3. לִיטווישע צייטונגען און צייטשריפטען.

JAUNIMO DRAUGAS

א מאָנאַטלִיכער לִיטווישער קינדער זשורנאַל, וועלכער געפינט זיך אין דעם 9טען יאָהרגאַנג און ווערט אַרויסגעגעבען און רעדאַקטירט פון אַנטאַנאַס יוקנעוויציוס.

VILNIAUS RYTOJUS

א לִיטווישע צייטונג, וועלכע ערשיינט צוויי מאָל א וואָך, איז יעצט אין דעם 7טען יאָהרגאַנג, ווערט אַרויסגעגעבען פון יולִיוס נאָוויקאַס, וועלכער איז אויך דער פאַראַנטוואָרטלִיכער רעדאַקטאָר פון דער צייטונג. געדרוקט ווערט די צייטונג אין „רוך" דרוקעריי, טאַטאַרסקא 6.

VILNIAUS ŻODIS

א לִיטווישע צייטונג, וועלכע ערשיינט דריי מאָל א מאָנאַט, געפינט זיך אין דעם 7טען יאָהרגאַנג, ווערט אַרויסגעגעבען פון יאָנאַס לַאטווים, וועלכער איז דער פאַראַנטוואָרטלִיכער רעדאַקטאָר.

LIETUVIŠKAS BARAS

א מאָנאַטלִיכער לִיטווישער זשורנאַל אין דעם 2טען יאָהרגאַנג, וועמעס פאַראַנטוואָרטלִיכער רעדאַקטאָר איז ווינסאַס אומבראַסאַס. דער זשורנאַל ווערט געדרוקט אין „רוך" דרוקעריי, טאַטאַרסקא 6.

4. ווייס־רוסישע צייטונגען און צייטשריפטען.

БЕЛАРУСКАЯ КРЫНІЦА
(Palityčnaja, Hramadzkaja I Litaraturnaja Hazeta)

„בעלאַרוסקאיא קריניצא" איז א וועכענטלִיכע ווייס־רוסישע צייטונג אין 11טען (19טען) יאָהרגאַנג, ווערט אַרויסגעגעבען פון א. סוטעוויץ, רעדאַקטירט פון יאַן פּאָזניאַק און געדרוקט אין פּר. סקאַרינים דרוקעריי, זאוואַלנא 1.

РОДНЫ КРАЙ
(Орган Т-ва Беларускае Асьветы)

„ראָדני קראי" איז א ווייס־רוסישע צייטונג, וועלכע ערשיינט 4 מאָל א מאָנאַט, געפינט זיך אין דעם 2טען יאָהרגאַנג, ווערט אַרויסגעגעבען פון דער „געזעלשאַפט בעלאַרוסקיע אסווועטי", רע־

דאקטירט פון ס. סיניאווסקי און געדרוקט אין י. לעווין'ס דרוקעריי, ניעמעצקא 22. פרייז 15 גראשען.

НОВЫ ШЛЯХ

(Орган Беларускіх Нацыянал-Сацыялістаў)

„נאוי שלייך" איז א מאנאטליכע ווייס־רוסישע צייטשריפט, דער ארגאן פון ווייס־רוסישע נאציאנאל־סאציאליסטען, ארויסגעגעבען פון א. קאזלאיסקי, פראנטוואַרטליכער רעדאקטאר א. קאזלאיסקי, רעדאקטירט פון א קאלעניום און געדרוקט אין דער דרוקעריי פון פ. סקאריני, זאוואלנא 1. פרייז 25 גראשען.

ШЛЯХ МОЛАДЗІ

א ווייס־רוסישער מאנאטליכער קינדער זשורנאל אין דעם 6טען יאהרגאנג, ווערט ארויסגעגעבען פון יאנקא באגדאנאוויטש און רעדאקטירט פון יאזעף נאידזיוק. געדרוקט ווערט דער זשורנאל אין דער דרוקעריי אויף דעם נאמען פון פראנצישעק סקאריני, זאוואלנא 1.

ПРАЛЕСКІ

„פראלעסקי" איז א מאנאטליכער ווייס־רוסישער קינדער זשורנאל אין דעם 1טען יאהרגאנג, ווערט ארויסגעגעבען פון סט. הלאקוסקי און רעדאקטירט פון ל. וואיציקאווא.

5. רוסישע צייטונגען.

НАШЕ ВРЕМЯ

(Ежедневная независимая общественно-политическая газета)

„נאשע ווראמיא" איז א טעגליכע אונאפהענגיגע געזעלשאפטליך־פאליטישע רוסישע צייטונג, אין זעקסטען יאהרגאנג, ארויסגעגעבען פון י. קאטליאראווסקי, רעדאקטירט פון א. א. קאטליאראווסקי און געדרוקט אין י. קאטליאראווסקי'ס דרוק, ווילענסקא 34. פרייז 30 גראשען.

משה שאַליט.

די נייע היסטאָריאָגראַפיע פון ווילנע.

פאר די לעצטע 20 יאָהר (1915-1934) איז באשאפען געווארען אין ווילנע — וועגען ווילנע — א פאלשטענדיג נייע היסטאָריאָגראפיע, וואָס האָט ניט איהר גלייבען אין קיין שטאָט אויף דער וועלט.

מיר מיינען — א אידישע היסטאָריאָגראפיע וועגען דער אידישער ווילנע.

דאָס איז א היסטאָריאָגראפיע, וואָס געהט ממש צוגלייך מיט דעם אָטעם פון דער צייט. א געשיכטע, וואָס וועלט געשריבען צוגלייך מיט'ן טעמפּ פון די עצם געשעהענישען.

בעת די אלטע היסטאָריאָגראפיע — די „קריה נאמנה" און „עיר ווילנע" — האָט געהאָט צו טאָן מיט'ן רעליגיעזען שטייגער פון אידישען לעבען, מיט'ן רבנישען און לומדישען יחוס, מיט גאונים, צדיקים, און ראשי ישיבות; מיט מנידים, דיינים, פּרנסים און גבאים; מיט גבירים און אַדירים, מיט שתדלנים און מנהיגים, מיט קלויזען און מצבות, — האָט די נייע היסטאָריאָגראפיע צו טאָן מיט דעם אידישען געזעלשאפטלעכען לעבען, מיט דעם פאלִיטיש-סאָציאלען קאמף, מיט דעם קולטור-לעבען פון אידישע מאסען, מיט דער אידיש-וועלטליכער שול, מיט דער גאנצער מאָדערנער אידישער קולטור, מיט די אנשטאלטען, אינסטיטוציעס, מוסדים און אָרגאַניזאַציעס.

די לעצטע 20 יאָהר, — דאָס זיינען די מלחמה-יאָהרען, די אָקופּאציע-צייטען, די תקופה פון אויפגעלעבטען פוילען. ניט נאָר דער אינהאלט פון דער נייער היסטאָריאָגראפיע איז לגמרי אן אנדערער, נאָר אויך דער גאנצער צוגאנג צום מאטעריאל און דער מעטאָד פון זאמלען און באשרייבען איז א דורכאויס אנדערער. אנשטאָט די מעלות און אויפטוען פון יחידים — דאָס לעבען און לידען פון גאנצען כלל, דאָס קאלעקטיווע שאפען און בויען, די סאציאלע אנטפלעקונגען און מעשים.

דער אנהויב פון דער דאָזיגער נייער היסטאָריאָגראפיע פון ווילנע

פאלט צונויף שוין גלייך מיט די ערשטע גרויסע וועלט־געשעהענישען. ס'איז נאך ניט אריבער קיין יאהר פון דער וועלט־מלחמה, ווי אין ווילנע, אין יאהר 1915, האָט שוין א קלייניע גרופע מענשען געארבייט איבער א פלאן וועגען ארויסגעבען א בוך, וואס זאל אפשפיגלען דאס נייע לעבען. און אזוי קומט אויף דער ערשטער „ווילנער זאמלבוך", וואס איז ערשינען אין יולי, 1916, און איז געווען די התחלה פון דער נייער היסטאריאגראפיע. אין יאנואר 1918 ערשיינט שוין דער צוויי־טער „ווילנער זאמלבוך".

ביידע זאמלביכער, גרינטליך און זארגעוודיג ארויסגעגעבען, מיט א שלל ערנסטע און גוט־בעארבייטע מאטעריאלען, מיט ציפער, דאקו־מענטען און אינדעקסען, איבער 500 זייטען ביידע, — האָבען ארויס־גערופען די באוואונדערונג פון דער גאנצער פרעסע אויף פארשיידענע שפראכען. דער ערפאלג איז געווען זעהר א גרויסער. דער ערשטער זאמלבוך איז גיך פארקויפט געווארען און איז שוין לאנג א יקר־המציאות. דאס איז געווען דער ערשטער גרוס פון אן אפגעשלאסענער וועלט, אקופירט פון אלע זייטען.

אין די שווערע צייטען פון דער דייטשער אקופאציע, ווען ווילנע איז געווען א פארריגעלטע פעסטונג, פארהונגערט און פארדארט, — איז געזעסען די קלייניע גרופע מענשען און האָט געשאפען די מערק־ווירדיגע געשיכטע פון מאדערנעם אידישען גייסט, האָט באשריבען די ביבליאָטעקען און שולען, דעם פאלקס־אוניווערזיטעט און קורסען, דעם טעאטער און ליטעראטור, די קינדערהיימען און שפיטעלעצער, די קיכען און ארבעטסשטובען, קאמיטעטען און פאראיינען; האָט שוין געשריבען זכרונות פון די פאר אווענגענגענע יאהרען, פארפיקסירט פראטא־קאלען, פארציבענט געשעהענישען, געזאמעלט די טאג־טעגליכע מאטע־ריאלען, געפיהרט איבערזיכטען.

פינאנסירט די אויסגאבע האָט דר. צמח שאבאד, וועלכער איז אויך געווען מיטרעדאקטאר פון די זאמלביכער. אלס פאקטישען רעדאקטאר איז מיר דאן אויסגעקומען חדשים־וויייז ביז שפעט אין דער נאכט אפ־צוזיצען מיט'ן דר. שאבאד און דורכצוקוקען ניט נאר יעדען אר־טיקעל, נאר ממש יעדע שורה. דר. שאבאד האָט זיך דאן גלעזערענט אידיש און מיט התמדה און ערנסטקייט האָט ער עס זיך טאקע גוט אויסגעלערנט.

געהאלפען דער אויסגאבע אין דער גאר ערשטער צייט האָבען אויך: ארגאניזאציאנעל — י. ח. ראזענבוים און רעדאקציאנעל — ש. ל. ציטראן.

די הויפט־מיטארבייטער פון ערשטען זאמלבוך זיינען געווען: משה שאלית (ווילנער שולען, ווילנער ביבליאָטעקען, קולטור־אנשטאל־טען א. אז. וו.; שפעטער ערשינען אין א באזונדערער בראשור אונ־

טער'ן נאמען „ווילנער קולטורעלע אנשטאלטען"); דר. צמח שאבאד (שטערבליכקייט פון די ווילנער אידען); דר. י. ווינאדסקי (טאג־בוך); ש. ל. ציטראן (ווילנער קהלה, זכרונות וועגען י. ל. פרץ, שלום־עליכם, דר. י. ל. קאנטאר); דר. א. ווירשובסקי (פסיכאפאטאלאגיע פון די ווילנער אידען); אדוו. ש. ראזענבוים (יורידישע הילף); י. ציפקין (פאלקס־קיכען, גאסטן־קיכען, ארבייטער־קיכען ביי די פראפעסיאנעלע פאר־איינען); נאלדע פאץ, י. פראנקפורט, א. בולקין (קינדערהיימען, שפיל־פלעצער פאר קינדער); י. ח. ראזענבוים, חיים טאברים (היימלאזע) און א גאנצע רייהע ארטיגע טוער וועגען פארשיידענע אנשטאלטען; נעקראלאגען און כראניק; קאנספעקטען און נאטיצען.

פון די וויכטיגסטע ארטיקלען אין צווייטען זאמעלבוך דארף מען דערמאנען: דר. צ. שאבאד (איבערזיכט, שטערבליכקייט פון די ווילנער אידען אין די יאהרען 1916-1917); מ. שאליט (די באקאנט־מאכונגען, — ערשטע ארבייט פון דער נייער היסטאריאגראפיע אויפן יסוד פון אפיציעלע מאטעריאלען פון דער דייטשער אקופאציע־מאכט און אנהויב פון דער גאנצער שפעטערדיגער זאמעלארבייט, לכתחילה קאנצענטרירט אין דער היסטארישער קאמיסיע פון מפיצי־השכלה, פון וועלכער איך בין געווען פארזיצער); מ. שאליט (ביבליאגראפישע אי־בערזיכט); ז. רייזען (אידישער טעאטער אין ווילנע — ווילנער טרופע); חייקעל לונסקי (ווילנער קלויזען און דער שולהויף); ש. ל. ציטראן בן־זומא, פון היסטארישען ארכיוו); א. י. נאלדשמיט (יהושע מזח, מ. י. האבער, ב. ט. בראז, אליהו לעווין); מ. שאליט (אבעראסט); ר. גינצבורג (דער קאמף מיט'ן יקרות); מ. ר. סמארגאנסקי (די פינאנ־אפעראציעס און דער האנדעל); דר א. ווירשובסקי (פסיכאפאטאלא־גיע); ש. י. יאצקאן (ווילנע און ווארשע); כראניק; איינצלנע אנ־שטאלטע; פארשטעלער; זכרונות א. א.

אין צוויי יאהר ארום האט זיך שוין אין ווילנע אנגעהויבען צו ערייטען א ניי גרופ וועלכע פון דער אידישער היסטאריאגראפיע, וועל־כע איז ערשינען אין יאהר 1922 אונטער'ן נאמען „פנקס פאר דער נעשיכטע פון ווילנע אין די יאהרען פון מלחמה און אקופאציע" און איז ארויסגענעבען געווארען פון דער ווילנער היסטאריש־עטנא־גראפישער געזעלשאפט אויפ'ן נאמען פון ש. אנ—סקי ז"ל.

מיר איז אויסגעקומען אויסצוארבייטען דעם ענויעם פלאן פון דעם פנקס און צוגרייטען די נאנצע אויסנאבע אלס רעדאקטאר. צוליב נעווייסע סיבות האב איך זיך שפעטער אפגעזאגט און די אויסנאבע איז ערשינען אונטער דער רעדאקציע פון א קאלעניע (ז. רייזען, ש. ל. ציטראן, דר. צ. שאבאד און דר. א. ווירשובסקי)

דער פנקס אנטהאלט א רייכען מאטעריאל און איז א ווירדיגע פארזעצונג פון די זאמעלביכער אין נאך א גרעסערען און בריטערען

מאַסשטאַב. ער האָט אָבער דעם חסרון, וואָס ער אַנטהאַלט ניט קיין אינדעקס און דאָס באַשוועדט די אָריענטאַציע אין דעם מאַטעריאַל. ער איז אויך ניט אילוסטרירט, האָט ניט קיין געניגענדיגען ציפער־מאַטעריאַל און איז ניט אָנשוויליך, — דאָך איז עס אַ וואָגיגע און אַ וויכטיגע ווערק פון 944 שפאַלטען גמרא־פֿארמאַט מיט 48 גרויסע ארבייטען וועגען דעם לעבען פון די אידען אין ווילנע פאר דעם אָנגעפענעם פֿעריאד צייט.

חוץ היסטאָרישע איבערזיכטען, זכרונות און אַ רייהע ארטיקלען וועגען די וויכטיגסטע אָרגאַניזאַציעס, מוסדות און אַנשטאַלטען, דאַרפען באַזונדערס דערמאָנט ווערען די ארבייטען פון א. י. גאָלד־שמידט (די אידישע פּרעסע אין ווילנע צייט דער מלחמה); ש. ל. ציטראָן (די העברעאישע פּרעסע); מ. לייבאָווסקי (די קונסט אין ווילנע); א. מ. בערענשטיין (די מוזיק אין ווילנע); י. הירשאָווסקי (ביבער, ספרים. אַרכיוון פאַר דער צייט פון די אָקופּאַציעס); ש. שרעבערק (זכרונות פון א בוכהענדלער); פּ. קאַן (די אידישע סטודענטענשאַפט אין ווילנער אוניווערזיטעט); ש. באַסטאַמסקי (ווילנער אידישער לעהרער־פֿאַראַנד); ב. האָלפּערן, י. רובין, י. גורעוויטש, ח. וויינבאַרד, ל. ברודנא, ח. לונסקי וועגען אַ רייהע קולטורעלע און בילדונגס־אָרגאַניזאַציעס אין ווילנע פאַר דעם פֿעריאד צייט.

וואס איז שייך די הויפּט־מיטאַרבייטער אויף די אַנדערע געביטען, דאַרף מען דערמאָנען די ארבייטען פון דר. י. ווינאַדסקי (ווילנע אין וועלט־קריג, צוואַנגסאַרבייט); דר. א. ווירשובסקי (פאָלקס־געזונט און מעדיצינישער לעבענסשטיינער בעת דער דייטשער אָקופּאַציע); דר. צ. שאַבאַד (איבערזיכטען, שטערבליכקייט); ח. לונסקי (הונגער און יקרות); ח. לונסקי און י. ברוידעס (באַקאַנטמאַכונגען און דעקרעטען); ה. אַבראַמאָוויטש (די דייטשען אויף די ערטער, די אפּריל־טעג); א. י. גאָלדשמידט (זעקס וואָכען ליטע); ב. וואָלפּסאָן (מיטעל־ליטע); ענסקי (פּוילישע־ליטווישע אונטערהאַנדלונגען, סוף פון מיטעל־ליטע); י. ברוידעס (אידישער האַנדל און אינדוסטריע אין דער צייט פון אָקופּאַציע); יונה שאַפּירא (מסחר און אינדוסטריע אין דער עפּאָכע פון מיטעל־ליטע, ווילנער זעלבסאַפּפּראָוואַלטונג און די אידען); י. בעקער (נאָך דער דייטשער אָקופּאַציע, רייזע־אייַנדרוקען); ט. פּופּס (צענטער נאָוועמבער 1918 ביז ניינצענטען אַפּריל 1919); ש. גאָרדאָן (די פּוילישע אָקופּאַציע און די אידען).

ס'זיינען ווידער אריבער צוויי יאָהר — און ווידער א נייער פּנקס. דאָס מאָל אזוי צו זאָגען א פּאַר־פּנקס, א ספּעציעלער „שול־פּנקס", פינף יאָהר ארבייט פון צענטראַלען בילדונגס־קאָמיטעט (1924–1919), א בוך פון 390 זייטען נעווידמעט דעם שולוועזען אין ווילנע

מיט אידיש אלס אונטערריכטס־שפראך. די גאַנצע מאַרטיראָלאָגיע, דאָס לעבען און שאפען פון דער אידיש־וועלטליכער שול אין ווילנע.

צום סוף, אין יאָהר 1931, איז ערשינען דאָס לעצטע גרויסע ווערק פון דער נייער ווילנער היסטאָריאָגראַפיע, דער מאַנומענטאַלער פּנקס „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות" (1931־1919, הילף און אויפבוי־ארבייט), ארויסגענעבען פון געזעלשאַפט־מיטגליד „יעקאָפאָ" אין ווילנע, צום ערשטען מאָל ניט נאָר ווילנער־שטאָט, נאָר די גאַנצע ווילנער געגנט. דער פּנקס איז ערשינען אונטער מיין רעדאַקציע, ביי דער מיטווירקונג פון א רייהע טוער און אנטהאַלט 1143 שפאַלטען גרויסען פּאָרמאַט, — באַריכטען, ארטיקלען, פּאָרשונגען, מאַטעריאַלען, דאָקומענטען, ביאָגראַפישער לעקסיקאָן, ביבליאָגראַפיע, טאַבעלען, — רייך אילוסטרירט און מיט א געוויסע אינהאַלטס־צעטעל און אינדעקס.

חוץ די אָנגערופענע גרויסע ווערק זיינען נאָך ארוים אין ווילנע א רייהע קלענערע, וואָס טראָגען אויך אריין א געוויסען מאַטעריאַל אין דער נייער היסטאָריאָגראפיע פון ווילנע.

אזוי זיינען ערשינען: אין יאָהר 1920 — באַריכט פון דער ווילנער קהלה; אין מערץ 1921 — „אונזער טאָג" פאר אמעריקע; אָנהויב 1922 — דאָס ספּעציעלע העפט „פון די מלחמה־יאָהרען" פון מיין זשורנאל „לעבען"; אין יאָהר 1925 — „אידישע ווילנע אין וואָרט און שריפט", אילוסטרירטער אלמאַנאַך פון מאָריץ גראָסמאַן מיט די פּאַרטרעטען פון אלע ווילנער כלל־טוער און מיט א רייהע ארטיקלען, צווישען זיי ליט־ארטיקלען געשריבען פון מיר, וועגען „אונזער איצטיגער לעבעדיגער ווילנע", קורצע באַראַקטעריסטיק פון די געזעלשאפטען און טוער, קלאַסיפיצירט לויט גרופען; אין יאָהר 1926 — „אין שטורם", א באַנד זכרונות (247 זייטען) פון דר. יעקב ווינאַדסקי וועגען די אָקופּאַציע־צייטען.

צו דער נייער היסטאָריאָגראפיע דארף אויך צוגערעכענט ווערען די גאַנצע רייהע קינסטלערישע ביכער וועגען ווילנע, אָנהויבענדיג פון די דייטשע מחברים און ענדיגענדיג מיט אונזערע אייגענע שריפט־שטעלער און דיכטער. נאָר וועגען די דאָזיגע אלע ביכער האָב איך שוין אין יאָהר 1923 אָפּגעדרוקט א געוויערען ארטיקעל („ביכער־וועלט", ווארשע, נומ. 4—3 און 6), מיט וועלכען יעדערער, וואס האָט דערצו אן אינטערעס, קען זיך באַקאַנען באזונדער. ס'דארף נאָך צוגענעבען ווערען דאָס ביכעל „אידישע גאס אין ווילנע", 65 כילדער פון מ. וואָראָבייטשיק מיט א פאַרוואָרט פון ז. שניאור, וואס איז ערשינען אין יאָהר 1931.

אומדירעקט פּנקס איז דערמאָנט ווערען דער „מוזיקאַלישע פּנקס" פון דער היסטאָרישער עטנאָגראפישער געזעלשאפט אין ווילנע,

געזאמעלט פון א. מ. בערנשטיין ז"ל, ווילנע 1927, — א גרויס און וויכטיג ווערק אין זיין מין.

די דייטשע אָקופּאַנטן האָבען אין די יאָהרען 1916-1918 אַרויס-געגעבען א גאַנץ גרויסע און וויכטיגע לִיטעראַטור וועגען ווילנע, וואָס איז א קאַפּיטעל פאַר זיך (א רייַ פון די דאָזיגע ווערק זיינען דערמאָנט אין די אויבען-אָנגערופענע פארשיידענע אויסגאָבעס).

פון יאָהר 1922, וואָן ווילנע איז ענדגילטיג איינגעגליידערט גע-ווארען אין באשטאַנד פון דער פוילישער רעפובליק, האָבען אויך די פּאָליאקען אָנגעהויבען ארויסצוגעבען א רייהע נייע ביכער וועגען ווילנע. דאָס וויכטיגסטע פון די דאָזיגע אויסגאָבעס איז די גרויסע וויסענשאפטליכע מאָנאָגראפיע „ווילנאָ אי זעמיא ווילענסקא" (פראַכט-אויסגאבע פון יאהר 1930). אין איהר געפינט זיך, אגב, אויך אַן ארטיקעל (פו דר. מ. העלער) וועגען ווילנע אלס צענטער פון אידישען קולטורעלען לעבען. ביים ארטיקעל זיינען אָנגעוויזען די אידישע מקורים און ער איז, אין גאנצען גענומען, גערעכטיגט אין גייסט פון דער נייער אידישער קולטור.

אין א פוילישער אָפיציעלער אויסגאבע איז עס א כאראַקטעריס-טישער פאַקט, וואס באַווייזט, אז די נייע אידישע ווילנע איז געווארען א ממשות'דיגע פאַזיציע, וועלכע מען קען שוין ניט פאַרבייגעהן און ניט אָנערקענען.

די פאָליאקען האָבען אויך אַרויסגעגעבען א רייהע נייע וועג-ווייזער דורך ווילנע, צווישען זיי דעם וועדטפולען ביכעל פון פראָפ. יולִיוש קלאָס.

א אידישער וועגווייזער וועדט פראָיעקטירט, אָבער צוליב מאַנגעל אין מיטלען האָט ער ביז איצט ניט געקענט ערשיינען

אלס לעצטען בייטראָג צו דער נייער היסטאָריאָגראפיע פון ווילנע קען צוגערעכענט ווערען דער באריכט פון דער ווילנער קהלה פאר די לעצטע פינף יאהר (1933—1928), ערשינען אין סעפטעמבער, 1934.

יעקב לעשצינסקי

חורבן ווילנא

זאָגט מען חורבן ווילנא אין א אידישען אר־
טיקל, מוז מען דאָ פאַרשטעהן א טאָפּל־טען
חורבן: ווילנא איז בכלל רואינירט און דערפון
לייַדען אידען, יעדענפאַלס ניט ווייניגער, אויב
ניט נאָך מעהר, פון אַלע אַנדערע ביהגער;
אָבער די אידישע ווילנא האָט איהרע ספּעציעל־
אייגענע, נאָר איהרע צרות און פּלאָגען און
דעריבער קאָן מען רעדען ווען א ספּעציפּישען
אידישען חורבן.

ס'איז גענוג זיך דורכשפּאַצירען דורך די גאַסען און כאַפּען א קוק
אין די קראָמען, אין די רעסטאָראַנען, אין די קאַפּעס און מען מערקט
באַלד, אז די שטאָדט איז א יורד און די אידען זיינען יורדים שביורדים.

ניטאָ די אמאָליגע גרויסע הורט־סקלאָדען פון די ארטיקלען, וועלכע
פלעגען אין גרויסע מענגען אויסגעארבייט ווערען אין ווילנא. גע־
שטאָרבען די זאָקען־אינדוסטריע, וועלכע האָט באשעפטיגט מעהר פּין
דריי טויזענט ארבייטער. א גרויסער פּראָצענט פון די דאָזיגע ארבייטער
זיינען געווען אידען; די פאַבריקאַנטען, די אָנגעשטעלטע, די קאָמי־
סיאָנערען, די עקספּאָרטער פון זאָקען און אימפּאָרטער פון באַווען, די
סוחרים — דאָס אַלץ זיינען געווען אידען, וועלכע האָבען אָנגעשפּאָרט
מיט זייערע סחורות אין אַלע עקען פון צוואוואָרפענעם ווייטען רוס־
לאַנד. די דאָזיגע אינדוסטריע, וועלכע איז באשאפען געווארען פון
אידען, איז אזוי גרינדליך געשטאָרבען, אז איצט איז כמעט קיין זכר
פון איהר ניט געבליבען. ניטאָ דער גרויסער רוסישער מארק; ווילנא
איז אויך ניט מעהר קיין צענטער פאר דריי־פיר גובערניעס, ווי ס'איז
געווען פאר דער מלחמה, נאָר א גרעסערער פונקט פאר א פאַרימטען,
פאר'דלות'טען שמאָלען פּאס לאַנד, וואָס איז פאַרשטופט אין א טעמפּ
ווינקל, אָהן נאָהענטע פאַרבינדונג מיט וועלכע ס'ניט איז גרעסערע
צענטרען. די ניי־צוגעקומענע צו קאָנגרעס־פּוילען גאַליציע און פּוזען
לייגען ווייט און ווערען באדינט פון לאָדז און טראַכטען אפילו ניט
זוכען אין ווילנא מציאות.

און אין א קלענערער אדער גרעסערער מאס קאן מען דאס זעלבע זאגען וועגען דער קאנפעקציע־ און שוך־אינדוסטריע, וועלכע זיינען אויך נשוועז אידישע בראנזשעס, וועלכע האבען פאר דער מלחמה גע־האלטען אין איין וואקסען, פארכאפענדיג אלץ מעהר און מעהר וווייטע רוסישע מערק פון סיביר און קאווקאז, וועלכע האבען גענעבען פרנסה א סך הונדערטע אידישע משפחות און געגעבען האפענונג הונדערטע אידישע אינגלעך און מיידלעך, אז זיי וועלען געפינען ארבייט, אז זיי וועלען ניט ארומגעהן י א ה ר ע ן פוסט און פאס, אהן יעדען שטראהל פון האפענונג נעמען אמאל א שער אדער א האמער אין האנט.

און די האלץ־אינדוסטריע און דער וואלד־האנדעל, און די גרויסע פאפיר־פאבריקען, און די טאבאק־אינדוסטריע, און די לעדער־אינדי־סטריע — אין די דאזיגע אלע אינדוסטריע־צווייגען זיינען אידען גע־וועז אלס באלעבאטים און אנגעשטעלטע אלע הונדערט פראצענט אדער וווייניגסטענס אויף 75—80 פראצענט באשעפטיגט; אבער אויך אי־דישע ארבייטער זיינען געווען אין א גאנץ גרויסער צאהל פארנומען אין די דאזיגע אונטערנעמונגען. און ס'איז א סברא, אז אין די טאבאק־פאבריקען פון ווילנא איז געווען דער ערשטער אידישער שטרייק אין רוסלאנד — דער ערשטער אידישער שטרייק, וואס האט אנגעוזאגט די בשורה, אז די אידישע ארבייטער־באוועגונג וועט גע־בוירען און געהט באנייען און איבעראנדערשען די אידישע וועלט, נעהט באגראבען די אלטע אפגעלעבטע און דורך און דורך דורכגע־פוילטע אידישע געטא־וועלט און אויפבויען אויף איהרע חורבות א נייע, א שענערע און נעהויבענערע וועלט.

ניט אלע אויסגערעכענטע אינדוסטריע־צווייגען זיינען אינגאנצען אונטערגעגאנגען — זיי האבען זיך פארקלענערט אויף א העלפט און אויף צוויי דריטעל און אויך אויף דריי פערטעל. און זיי וואקסען ניט — דאס איז דאס כאראקטעריסטישסטע פאר אלע קרעפטען פון דער פוילישער מלוכה: פאר ווילנער קאנט, פאר פינסקער נעגענט, פאר וואהלין און אויך פאר מזרח־גאליציע. דאס ביסלע זאפט און בלוט, וואס די פוילישע מלוכה פארמאגט, איז קאנצענטרירט אין די ריין־פוילישע לענדער, אין די צענטראלע וואיעוואודסטוועס. און ס'מאכט דעם איינדרוק, ווי די דאזיגע צענטראלע וואיעוואודסטוועס זויגען אויס דאס לעצטע ביסל זאפט און דעם לעצטען טראפען בלוט פון די קרעפטען, פון די דאזיגע שטיף־לענדער, וועלכע זיינען באפעלקערט מיט שטיף־קינדער, ד. ה. מיט פרעמדע פעלקער, מיט וויים־רוסען, ליטווינער, אוקראינער און אידען. און אויב יענע אלע דריי פעלקער האבען אין שכנות באפרייט און פרייע ברידער, פיהלען זיך ביי זיך אין דער היים, כאטש באזאכטע און געבונדענע, אבער מיט האפע־

נונגען און פערספעקטיוון, פיהלט זיך די אידישע באפעלקערונג, ווי אין א שטייג, ווי אין א תפיסה, פון וועלכער ס׳איז דאָ נאָר איין אויסלייז — אנטלויפען, זיך ארויסרייסען, עוקר זיין און א שפּיי טאָן אויפ׳ן קאנט, וואו מען האָט הונדערטע יאָהרען געלעבט און געהאָרעוועט, געשאפען און געהאָפט.

צו שוואך איז מיין פּען אויף איבערגעבעען די פּארצווייפלונג פון די פּוילישע אידען בכלל און נאָנץ באזונדערס פון די אידען פון די קרעסען און גאָר באזונדערס פון די ווילנער אידען. איינס נאָר מוז מען זאָגען — איך האָב נאָך ניט געטראָפען קיין יונגען מענשען אין ווילנער קאנט אָדער אין ווילנע גופא, וועלכער זאָל קוקען אויף דעם דאָזיגען קאנט, ווי אויף זיין צוקונפטם היים. איין טרוים, איין גע־דאנק, איין האָפענונג באהערשט אלע אידישע מוחות, אלע אידישע נשמות — זיך ארויסרייסען פון שטייג און אנטלויפען וואָס ווייטער.

און שפּאצירט מען ארום אין די קראָמען וועלט מען געוואויר אז ווילנא איז א יורד; קלאָפען ניט די מאשינעס אין די פּאבריקען, האָבען ניט ניט אידישע פּאבריקאנטען, ניט אידישע אָנ־געשטעלטע, ניט אידישע ארבייטער קיין פּרנסה; ס׳האָבען אויך ניט קיין קריסטליכע ארבייטער קיין ארבייט. און אָט שטעהען חורבות פון אידישע קראָמען — זאלקינד׳ס געשעפט מיט עטליכע צעהנדליג אידישע אָנגעשטעלטע און מיט אן איינגענעם קליידער־וואָרשטאָט, וואו ס׳האָבען געארבייט מעהר פון 50 אידישע ארבייטער; גאָרדאָנ׳ס מאנופאקטור־געשעפט און א סך, א סך אנדערע זיינען אויסגענאנגען, אויסגעהויבט זייערע נשמות ערשט צוריק מיט א יאָהר דריי־פיר. זיי האָבען זיך נאָך דער מלחמה געפּרואווט ראנגלען, זיך צוזאמענציהען און אין א קלענערען פּארנעם ווייטער לעבען און ווייטער אָטעמען, אָבער א נייער פּאקטאָר, א נייער שוחט האָט זיי דערקוילעט, האָט זיי דערשלאָגען און ענדגילטיג פּארטריבען פון דער וועלט.

און איהר מערקט, אז אויפ׳ן אָרט פון זאלקינד׳ס דעפּארטמענט סטאָר איז אויסגעוואקסען א פּוילישע דעפּארטמענט סטאָר; וואָס מאכט גוטע געשעפטען; און ס׳האָבען זיך אויך געעפענט עטליכע קריסט־ליכע מאנופאקטור־קראָמען; און איהר מערקט פענסטער, אין וועלכע ס׳זיינען אויסגעשטעלט גוטע קאָסטיומען אָדער גוטע שיך און לויט די נעמען זעהט איהר, אז דאָס זיינען פּוילישע בעסערע וואָרשטאָטען פּאר׳ן פּארמעגליכען באשטעלער. און דערפון הויבט איהר אָן דרינגען, אז אידען האָבען דאָ געהאט א טאָפּעלטע מפּלה, א צווייענדיגע ירידה: אלם ווילנער און נאָך אלם א י ד ע ן. דאָס ביסלע פּרנסה, וואָס ס׳איז נאָך געבליבען, וועט ארויסגעריסען פון אידישע הענט. א נייער באלע־

באָם איז געקומען! און ער באַלעבאַטעווען ביד חזקה און מיט אַן אייזערנעם בעזים.

פריהער איז אייגענטלעך קיין באַלעבאָס אין שטאָדט ניט געווען. ס'האָט נעבאַלעבאַטעווען די רוסישע ביוראָקראַטיע, א פרעמדע, אַן אָנגעפאָהרענע, וואָס האָט נעהאַט א סך וויכטיגערע קאָנפליקט־חשבונות מיט די פּאָליאָקען, ווי מיט די אידען. איז דער רוסישער אָפיצער, און דער דירעקטאָר פון גימנאַזיע, און דער פּאָסט־באַאַמטער, און דער גובער־נאַטאָר אַליין בכבודו ובעצמו געגאַנגען אין אידישען געשעפט, באַשטעלט קליידער ביים אידישען שניידער, געפּופען דעם אידישען מאַלער פּאַרבען די פענסטער אין קאַנצעלאַריע אָדער גימנאַזיע, באַשטעלט דעם אידישען בעל־מלאכה פּאַרריכטען עפּעס אין שטוב אָדער אין קאַנצעלאַריע. איצט געהט גאָר אַן אַנדער סדרה! ס'געהט די נאַציאָנאַלע סדרה! און פּאָליאָקען קויפען ביי פּאָליאָקען — אַזוי ווילען זיי אין אַזוי איז אויך פּאַרזאָגט געוואָרען פון די העכערע פענסטער. און א אידישער שניידער זאָהט ניט אין די אויגען קיין פוילישען אָפיצער; און א אידישער מאַלער פּאַרבט ניט מעהר די דעכער פון די וואָקזאַלען און פון די גימנאַזיעס, ווי ס'איז געווען פּאַר דער מלחמה; און אין א אידישען מאַנופאַקטור־געשעפט אָדער גאַלאַנטעריי־געשעפט זאָהט מען נאָר־נאָר זעלטען א פוילישען באַאַמטען — הכלל, דער בעסערער קונה, דאָס בעסערע שטיקעל ארבייט איז אַוועק פון אידישע הענט. און וואָס מעהר ס'וואַקסען פוילישע קראָמען און וואָס מעהר ס'קומען צו פוילישע בעלי־מלאכות, אַלץ מעהר פּאַרהאַקען זיך די פענסטער און טירען פון אידישע געשעפטען, אַלץ מעהר אידישע בעלי־מלאכות זיצען אָהן ארבייט און אָהן האָפענונג צו באַקומען ארבייט און אַלץ מעהר האָט קיין זין ניט זיצען אָט דאָ אויף די ברענען פון טייך ווילי און וואַרטען אויף נסים. און אַלץ מעהר ווערט מען פּאַרכאַפּט פון פּאַרצווייפלונג און יאוש, און אַלץ מעהר טרוימט מען וועגען ארויסרייסען זיך, וועגען אַנטלויפען.

אָט איז אַן אויסגעצייכענטע אילוסטראציע צו דעם נאָר וואָס געזאָגטען.

אין ווילנע זיינען געווען איינוואוינער:

	אינגאַנצען	פון דעם אידען
אין 1897	154,532	63,996
אין 1916	140,840	61,263
אין 1923	167,454	56,168
אין 1931	193,337	55,007

אין פּראָצענטען האָבען אידען אויסגעמאַכט:

אין 1897 — 40,9%
אין 1916 — 43,5%
אין 1923 — 33,5%
אין 1931 — 28,5%

פֿארגלייכט מען די צוויי ערשטע ציפֿער באקומט מען, אז די ניט־אידישע באפֿעלקערונג איז געוואַרען פֿון 1897 ביז 1931 גרעסער מיט 47,794 נפֿשות און די אידישע באפֿעלקערונג איז געוואַרען קלענער מיט כמעט 9 טויזענט נפֿשות. און מען זעהט פֿון דער טאַבעלע, אז דאָס איז א רעזולטאַט פֿון דער נאָך־מלחמה'דיגער אנטוויקלונג. פֿאר די אכט יאָהר, פֿון 1923 ביז 1931, איז ביי די ניט־אידען צוגעקומען כמעט 30 טויזענט נפֿשות, ווען ביי אידען איז נאָך ווייניגער געוואַרען מיט העכער טויזענט. אי דאָס דאַרף מען געדענקען, אז אין די דאָזיגע אכט יאָהר איז דאָך ניט געווען וואוהין צו לויפֿען — ווילנער אידען האָבען אָבער אָנגעשפּאַרט אין לענדער, וואָס מען האָט פֿריהער זייער נאָמען ביי אידען גאָר ניט געהערט — דער לעות האָט געטריבען און געיאָגט אין די וויטסטע און וויסטעסטע לענדער. וואָלטען די טויערען פֿון אמעריקע געווען אָפֿען אין די דאָזיגע יאָהרען, וואָלט ווילנא איצט געווען נאָך א סך אָרימער מיט אידען.

און פּאַלט די צאָהל אידען אין א לאַנד, אַדער אין א שטאָדט, פּאַלט אויך זייער וואָג — פֿון 43,5% אין 1916 איז דער אידישער פּראָצענט אראָפּ אויף 28,5%, אלזאָ זיך פּאַרקלענערט אויף נאָנצע 15 פּונקטען, אַדער אויף 34,5%.

און מען פֿיהלט אויף שריט און טריט, אז די וואָג פֿון אידען אין ווילנא איז געפּאַלען: מען פֿיהלט עס אין דער שטאָדט־פּאַרוואַלטונג; מען מערקט עס אין דער שפּראַך־אסימילאַציע, וועלכע האָט אויך אין ווילנא, אויך אין דער דאָזיגער אידישער פּעסטונג מיט איהרע בעסטע איבערגענעבענסטע און אייגנע'עקשנ'סטע פּאַרטיידיגער, געמאכט א גרויסען שפּאַן פּאָרווערטס און פּאַרוואָרפען די נעץ אויף די צינגלעך פֿון די קינדער.

די אידען האָבען אויסגעמאכט צוויישען ווילנער האַנטווערקער:

אין יאָהר 1902 — 66,0%
אין יאָהר 1920 — 74,5%
אין יאָהר 1932 — 47,7%

אט די דאָזיגע דריי שורות ציפֿער רעדען נאָנצע בערג: אין אייגער פֿון די בעסטע פּעסטונגען פֿון די אידישע פֿרנסות, אין א פּעסטונג, וואָס איז געווען אין אידישע הענט נאָנצע הונדערט יאָהר, וואָרים שוין אָנהויב 19טען יאָהרהונדערט האָבען ווילנער אידען גע־

הערשט אין דער אַרטיגער מלאכה, אָט אין דער דאָזיגער לעצטער פעסטונג, וואוהין ברייטע אידישע מאסען האָבען זיך פאר דער מלחמה געראטעוועט, האָט מען געמאכט א גאר טיפען לאָך: פון דריי־פערטעל אויף וויניגער פון א העלפט, און דער פּראָצענט איז ערשט אין סאמע אָנהויב. פאר דער מלחמה זיינען געווען אין ווילנע ביז 1000 אידישע זעלבסטשטענדיגע שניידער און אין 1932 — נאָך 767.

די אלע געבראכטע דאטען זיינען טיפיש — אין יעדען צווייג פון ווירטשאפטליכען לעבען, אין יעדען ווינקעלע פון שטאָדטישען לעבען איז געפאלען דער פּראָצענט אידען און דערמיט גופא אויך זייער וואָג און זייער השפּעה.

פון די 1000 אידישע שניידערשע וואַרשטאטען, וואָס זיינען געווען פאר דער מלחמה, זיינען געווען מעהר פון 60 וואַרשטאטען מיט מעהר פון 10 אַרבייטער אין יעדען; ס'זיינען געווען אפילו וואַרשטאטען מיט 40 אַרבייטער און מעהר. איצט איז פון די דאָזיגע גרויסע וואַרשטאטען קיין זכר ניט געבליבען. א וואַרשטאט מיט 5 אַרבייטער איז א גרויסע זעלטענהייט.

און ווידער איז דאָס א טיפישע ערשיינונג — א סך קלייגע וואַרשטאלעך; דער אַרבייטער־קלאַס איז צוברעקעלט, צואוואָרפען, אָפּגעשוואבט און אויסגעמאטערט. די אַרבייטס־צייט ווידער, 16—17 שעה אין מעת־לעת, ווי פאר מתן תורה, פאר דער רוסישער ערשטער רעוואָלוציע; די פאַרדינסטען גראָשענס און באקומט מען א פלאץ האלט מען זיך, פאסט מען זיך צו, גיט מען זיך אונטער, וואַרום פאַרלירט מען דעם פלאץ, איז מען א פאַר'משפט'ער אויף הונגער אין בוכשטעבליכסטען זין פון וואָרט.

זאל מיר דער לעזער מוחל זיין, וואָס פון אן עקאָנאָמישען אַרטיקעל האָט זיך באקומען א קאפיטעל איכה — ווער ס'האָט געקאָנט ווילנא פריהער און קומט איצט אהינצו, מוז זאָגען קינות...

ווילנער געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציעס.

(סטאַטיסטיק)

לויט אן אויספֿאַרשונג וואָס א מיטאַרבייטער פון דער ווילנער פּוילישער צייטונג „קוריער ווילענסקי" האָט געמאַכט, זיינען אין ווילנע פֿאַראן די פֿאלגענדע צאָל געזעלשאפטליכע אָרגאַניזאַציעס:

פּילאַנטראָפּישע: 45 פּוילישע, 72 אידישע, 3 ליטווישע, 1 ווייס־רוסישע און 1 רוסישע — צוזאמען 122.

בילדונגס־קולטורעלע: איבער 100 פּוילישע, 30 אידישע, 8 ליטווישע, 10 ווייסרוסישע. 5 רוסישע — צוזאמען איבער 153.

ווירטשאַפטליכע: 50 פּוילישע, 12 אידישע, 1 ליטווישע, 1 ווייס־רוסישע — צוזאמען 64.

ספּאָרטישע: 35 פּוילישע, 3 אידישע — צוזאמען 38.

פֿאַרווייַלונגס־אָרגאַניזאַציעס (קלובען): 12 פּוילישע, 2 אידישע, 1 ווייס־רוסישע, 1 ליטווישע — צוזאמען 16.

אַקאַדעמישע אָרגאַניזאַציעס — 50 פּוילישע, 8 אידישע, 5 ווייס־רוסישע, 1 ליטווישע, 1 אוקראַינישע און 1 רוסישע — צוזאמען 66.

פּראָפעסיאָנעלע און ווירטשאַפטליכע: 150 פּוילישע, 32 אידישע, 3 ליטווישע, 1 ווייס־רוסישע — צוזאמען 186.

פֿאַרשיידענע געזעלשאַפטן — 50 פּוילישע, 5 אידישע, 2 ווייס־רוסישע — צוזאמען 57.

פּראָפעסיאָנעלע פֿאַראיינען: צוזאמען 89.

די פּראָפעסיאָנעלע פֿאַראיינען זיינען די איינציגע געזעלשאפטליכע אָרגאַניזאַציעס וואָס פֿאַראייניגען מענשען פון באזונדערע נאַציאָנאַליטעטן.

א. י. גאָלדשמידט.

אידישע דאָקטוירים וועלכע פראַקטיצירען איצט אין ווילנע.

(כראָנאָלאָגיש)

דר. יעקב וויגאָדסקי

געבאָרען אין באָברויסק אין יאָהר 1855, אין א סוחר'ישער פאַמיליע. זיין פאָטער, ר' יחיאל, האָט געשטאַמט פון סוחרים־פאָדריאַטשיקעס, און זיין מוטער, ראָניע, איז געווען א טאָכטער פון נעסוויושער רב, ר' גבריאל נאָלדבערג. געלערנט אין חדר און אין ישיבה ביז זיין 14טען יאָהר. נאָך דעם ווי זיינע עלטערן זיינען אריבערגע־פאָהרען קיין ווילנע איז ער אונטער דער השפּעה פון דער דאָרטיגער השכלה, נאָך א צונרייטונג פון א יאָהר מיט דריי חדשים, אָנגענומען אין פינפטען קלאַס פון מאריאמפאָלער

דר. יעקב וויגאָדסקי

קלאַסישער גימנאזיע און געענדיגט מיט א זיל־בערנעם מעדאַל (נאָלדענע מעדאַלען האָט מען דאָן ניט אַרויסגענעבען). אין הערבסט, 1877, איז ער אָנגענומען אין דער מעדיקאָ־כירורגי־שער אקאדעמיע אין פעטערבורג, און געענדיגט אין 1882. דאָן איז ער אָפּגעווען א יאָהר אָר־דינאַטאָר ביי פּראָפעסאָר אייכוואַלד אין דער קליניק ביי דער זעלביגער אקאדעמיע. נאָכ'ן ספּעציאַליזירען זיך א יאָהר אין ווין אלס געהילפען, האָט ער סוף 1884 זיך באזעצט אין ווילנע אויף שטענדיג.

די לאָגע פון די אידישע דאָקטוירים אין די 80־ער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט איז געווען זעהר א שלעכטע. די קריסטליכע דאָק־

טוירים האָבען זיך באַצויגען צו די אידישע מיט קליינשעצונג. די אידישע דאָקטוירים האָבען זיך געפיהלט שטאַרק אָפּהענגיק פון זייערע קריסטליכע קאָלעגען, — זיינען, צום באַדויערן, גאָר אָפט אויך אַנטיסעמיטן. אָבער אין דער ווילנער דאָקטוירים־וועלט איז דאָס נאָר אַ ווייניק אויסגעדריקט. דאָס איז אַ ווייניק אַ ווידערשפיגל פון דעם, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין דער גאַנצער ווילנער געזעלשאַפט. אין דער ווילנער „קייזערליכער מעדיצינישער געזעלשאַפט" האָבען די אידישע דאָקטוירים געביל־דעט די מערהייט פון האָבען ענג געמאַכט די טריט פון די אידישע מיטגלידער, וואָס זיינען קיינמאָל ניט צוגעלאָזען געוואָרען צו דער פאָרוואַלטונג. דערביבער איז ביי די אידישע דאָקטוירים רייף געוואָרען דער געדאַנק וועגען דער נייטיגקייט פון אַן אייגענער פראָפעסיאָנעלער אָרגאַניזאַציע, און די אָרגאַניזאַציע איז ענדגילטיק געשאַפען געוואָרען אין אָנהויב 1908, אונטער'ן נאָמען „אידישער דאָקטוירים קרייז" — דערהויפט א דאַנק דער ענערגישער מיטווירקונג פון די דאָקטוירים י. וויגאָדסקי, מיכאל ראָפעס און שילד־קרעט.

דר. וויגאָדסקי איז געווען דער ערשטער פּאָרזיצער פון קרייז און דר. שילדקרעט — דער ערשטער סעקרעטאַר. דער קרייז האָט זיך גוט אָנטוויקעלט און פאַרשטאַרקט און האָט אָנגענהויבען פיהרען אַן ענערגישע אקציע לטובת די יונגע אידישע דאָקטוירים, וואָס האָבען ניט געהאַט קיין צוטריט ניט בלויז צו די אוניווערסיטעטס־קליניקס פון רוסלאַנד, נאָר אפילו ניט צו די שטאָטישע שפּיטעלער. דורך דער פאַרמיטלונג פון דר. וויגאָדסקי האָט דער ווילנער אידישער דאָקטוירים־קרייז זיך געווענדעט צו דעם בארימטען בערלינער נענעקאָלאָג און אידישען געזעלשאַפטליכען טוער, פּראָפעסאָר לעאָפאָלד לאַנדאָ, מיט דער בקשה, ער זאָל נעמען אויף זיך די איניציאַטיוו צו אָרגאַניזירען דעם צוטריט פון די אידישע דאָקטוירים אין די מלוכה'שע און פּריוואַטע קליניקס פון די אידישע פּראָפעסאָרען אין דייטשלאַנד. פּראָפעסאָר לאַנדאָ האָט זיך זעהר ווארם אָפּגערופען, אָבער די אויסגעבראָכענע וועלט־מלחמה האָט איבערגעריסען זיין אָנגענהויבענע אקציע.

דר. ווינאָדסקי האָט געארבייט אין די שטאָטישע שפּיטאָלען „סא־ווייטש" און „יאָקוב" און אין אָנהויב וועלט־מלחמה אויך אין „משמרת־חולים."

א גרויסע ראָלע האָט דר. ווינאָדסקי געשפּילט און שפּילט נאָך עד היום אין דער אידישער געזעלשאַפטלעכקייט.

שטודירענדיג נאָך אין דער פּעטערבורגער מעדיצינישׂ־כירורגישער אקאדעמיע, איז ער שוין געשטאַנען נאָהענט צו א רעוואָלוציאָנערען קרייזעל און איז געווען ארעסטירט פּאר פּאָליטישער טעטיגקייט. שפּעטער האָט ער זיך באַטייליגט אין פּארשידענע אידישע ארגאניזאציעס, באזונדערס טיכטיג אין דער אויסגעטיילטער קאָמיסיע פון דער „צדקה־גדולה", וואָס איהר פונקציע איז געווען צו באַטראַכטען ענינים פון ארטיגער פּאָליטיק, ווי פון אלגעמיין־אידישער, אין שטענדיגען קאָנטאַקט מיט די קהילות פון אָנדערע שטעט, דער עיקר מיט פּעטערבורג און מאָסקווע (אויספירליך וועלען דעם, זעה דר. ווינאָדסקי'ס בוך „אין שטורעם"). א געוויסע צייט איז ער געווען א טעטיגער מיטגליד אויך אין דער ווילנער ארגאניזאציע פון דער קאָנסטיטוציאָנעל־דעמאָקראַטישער פּארטיי.

א באזונדערס ענערגישע און אינטענסיווע געזעלשאַפטלעכע טעטיגקייט האָט דר. ווינאָדסקי ארויסגעוויזען זינט דער וועלט־מלחמה. אין יאָהר 1915 איז דער גרעסטער טייל אידישע געזעלשאַפטלעכע טוער אָנטלאָפען פון ווילנע; געבליבען זיינען בלויז פאָלגענדע פערזאָנען: הרב רובינשטיין, די דאָקטוירים שב"ד, ווינאָדסקי, גערשון, רחמילעוויטש, רעגענסבורג, אדוו. שמשון ראָזענבוים, אינזשעניער קלעבאַנאָוו, און צו זיי איז באַלד צוגענומען דער בונדישער טוער, דער אידעאַליסט יוסף איזביצקי (ביינוש מיכאַלעוויטש). די פּאר'יתומ'ט־געבליבענע אידישע ווילנע האָט פרייער אָפּגעאָטעמט, דערזעהענדיג ביי זיך די דאָזיגע פון אלעמען געאכטע פערזענליכקייטען. יעדערער באזונדער און אלע צוזאמען האָבען זיי געלינדערט די נויט און גע־מילדערט די פיין פון דער אידישער באפעלקערונג.

דער דייטשער אקופאַנט האָט אונטער כל המינים פּארשטעלטע קאָנטריבוציעס אויסגעזוכט דאָס בלוט פון דער ווילנער באפעלקע־רונג, באזונדערס פון דער אידישער. אימה'דיגען הונגער און הונגער־טויט האָט דער דייטש געבראכט אין שטאָט. דערוואקסענע און קינדער, באזונדערס קינדער, זיינען געפאַלען אין די ווילנער גאסען טויטע פון הונגער. דאָן האָט דר. ווינאָדסקי אויפגעהויבען הויך זיין שטים געגען די ווילדע הונען און זיי געוואָרפען אין פּנים ביטערע אמת'ן. די צירליך־מאָנירליכע טעוטאָנען זיינען ניט געוואוינט געווען צו הערען אזעלכע מוטיגע רייד און, אויפגעבראכט אויף דער „פּארפלוכטער יודען־

דאסע", האָבען זיי אין מערץ, 1917, ארעסטירט דעם אלטען דר. ווינאָדסקי.

עס איז געווען א שרעקליך פראָסטיגער פריהמאָרגען. אלע גאָסען, וואָס פיהרען צום וואָקזאל, זיינען געווען שטרענג אָקופּאַנטיש באַוואַכט, וועו מ'האָט געפיהרט דעם געפאַנגענעם דר. ווינאָדסקי צום באַן. אָבער ניט געקוקט אויף קיין שום באַוואַך־מיטלען און אויף דער ברוטאַליטעט פון די יונקערן, זיינען ווי פון דער ערד פלוצלונג אויסגעוואַקסען מאסען אידען, מענער, פרויען און קינדער, וואָס זיינען געקומען באַגלייטען זייער „פאָטער", „דעם פאָטער פון דער אידישער ווילנע" — מיט טרערען, מיט פאַרשטיקטען געוויין. די דייטשע פאָליציי האָט געשלאָגען אויף רעכטס און אויף לינקס — און אין אלע אידישע הייזער איז געווען א געיאָמער און א קלאָג...

די דייטשען האָבען פאַרשיקט און אינטערנירט דעם דר. ווינאָדסקי אין טשערסקער געפאַנגענען־לאָגער — דעם ערגסטען פון אלע געפאַנגענען־לאָגערן פון דייטשלאַנד. ער איז דאָרטען אָפּגעזעסען אין די שוועריסטע הונגער־תפיסות ביז דעם 10טען אפריל, 1918, וועו ער איז באַפרייט געוואָרען און געקומען צוריק קיין ווילנע.

דאָן איז דר. ווינאָדסקי אריינגעטראָטען אין דער ציוניסטישער אָרגאַניזאציע, וואָס האָט איהם דעלעגירט אלס מיניסטער פאַר אידישע ענינים אין דער ערשטער לימווישער רעגירונג („טאַריבא") אין ווילנע. ניט לאַנג אָבער האָט זיך געהאַלטען די „טאַריבא": ווילנע איז באַלד פאַרנומען געוואָרען פון די פוילישע לעגיאָנען, דא פון דער רויטער ארמיי, און דא ווידער פון די פאָליאַקען.

אין אָנהויב 1919 האָט ער ענערגיש געאַרבייט פאַר דער אָרגאַניזירונג פון דער ווילנער קהילה. אין יאָהר 1922 איז ער אויסגעוואָהלט געוואָרען אלס דעפוטאַט אין ערשטען פוילישען געזעצגעבערישען סיים (פאַרלאַמענט) און אין 1927 — אין צווייטען. אין ביידע סיימען האָט ער מוטיג פאַרטיידיגט די רעכט פון די העברעאישע און אידישע שולען און געקעמפט פאַר דער עקאָנאָמישער גלייכבאַרעכטיגונג פון די אידען. נאָכדעם ווי ס'האָט רעזיגנירט דער ערשטער פאַרזיצער פון דער ווילנער קהילה, דר. צמח שב"ר, איז אויסגעוואָהלט געוואָרען אלס פאַרזיצער דר. ווינאָדסקי. אין דערזעלבינער צייט איז ער אויך געווען מיטגליד פון ווילנער שטאָטראַט. ער איז חוץ דעם געווען טעטיג אין א נאַנצער ריי אידישע געזעלשאפטען, ווי, למשל, אין באיקאָט־קאָמיטעט, אין דער אידישער היסטאָריש־עטנאָגראפישער געזעלשאפט א. נ. פון ש. אנסקי ז"ל אין ווילנע, וואו ער איז עהרען־פאָרזיצער, און אין א סך אנדערע, באזונדערס אין דער ציוניסטישער אָרגאַניזאציע, וואו ער שטעהט פאר העברעאיש

און אידיש און פאר א שלום צווישען פאלעסטינזים און גלותיזם און צווישען די פארשידענע גרופירונגען.

צוגלייך מיט זיין נעזעלשאפטלעך־פאליטישער טעטיגקייט האט דר. ווינאדסקי א סך געארבייט אויך אויפן מעדיצינישן־וויסענשאפטלעכן געביט און אין דער פובליציסטיק. ער האט פארעפענטליכט אין מעדיצינישע זשורנאלען אין רוסיש, דייטש און פויליש אין בער הונדערט וויסענשאפטליכע מיטטיילונגען און דעפעראטען, אויך א רייהע בראשורען. באזונדערס דארף דערמאנט ווערען זיין ברא־שור „דער קינסטלעכער אבארט אין עבר, הווה און עתיד" (רוסיש). ער האט זיך באטיילינט אין ווילנער און פעטערבורגער רוסישע ציי־טונגען און זשורנאלען מיט אן אומגעהיירער מענגע ארטיקלען ווענען אידישע און אלגעמיינע נעזעלשאפטליכע, עקאנאמישע און פאליטישע פראגען, דער עיקר ווענען דער אידען־פראגע.

אין 1912 באטיילינט ער זיך אין אידישע צייטונגען, אבער ער שרייבט רוסיש און מען איבערזעצט אים אין אידיש. אליין אידיש האט ער אנגענהויבען שרייבען אין 1917, זיצענדיג אין דייטשער גע־פענגעניש, — א רייהע קלענערע און גרעסערע דערצעהלונגען. פון דעמאלט אן האט ער געשריבען דער עיקר אידיש. אין ווילנער, ווער־שעווער, לעמבערגער, קראקער און לאדזער צייטונגען, אויך אין זשור־נאלען, אין מ. שאליט'ס „לעבען", און אין „פנקס" פון דער היסטארישי־עטנאגראפישער געזעלשאפט האט ער פארעפענטליכט א מאסע פאלי־טישע און עקאנאמישע ארטיקלען, דער עיקר ווענען אידישער פא־ליטישער און עקאנאמישער גלייכבארעכטיגונג.

א באזונדערע באדייטונג פאר דער געשיכטע פון די לעצטע שטורעמדיגע 20 יאהר האבען זיינע דריי מעמואארען־ביכער: „אין שטורעם" — זכרונות פון די אקופאציע צייטען, ווילנע 1926; „אין ניהינום" — זכרונות פון די דייטשע תפיסות בשעת דער וועלט־מלחמה, ווילנע, 1927, און „אין סמבטיון" — זכרונות פון צווייטען סיים, 1922-1927, ווילנע 1931.

אין כתב־יד האט נאך דר. ווינאדסקי א גרויס מעמואארען־בוך „אין די יונגע יאהרען" — גימנאזיסטישע און סטודענטישע.

א סך ביכער, בראשורען און מאנוסקריפטען האט די דייטשע פאליציי צוגענומען ביי איהם בעת'ן ארעסט אין מערץ, 1917, און זיי זיינען פארלארען גענאנגען.

דר. ווינאדסקי איז מונטער און ענערגיש טעטיג עד היום אויפ'ן אידישען נעזעלשאפטלידען געביט.

דאס איז א שטארקע, מוטיגע און אייביג־יונגע פערזענליכקייט, וואס שטעהט ווי א נעטרייער זעלנער אויף זיין פאראנטוואארטליכען פאסטען.

דר. גרשון ב"ר יעקב־זאב גרשוני (גרשון)

דר. גרשון (גריגאָרי) גרשון

געבאָרען אין גראָדנע, ט"ז בסיון תר"ק (1860) אין א מיוחס'דיגער משפּחה, וואָס האָט אין די פּריהערדינע יאָהרהונדערטע אַרויסגע־ געבען גרויסע פּערזענלעכקייטען. צו דער דאָ־ זיגער משפּחה האָט אויך געהערט דער דענע־ בורגער ראַבינער צבי גרשוני, דער באַוואוסטער משכיל־מיטאַרבייטער פון „המליץ" אין די 80־ ער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט, און דער וועלט־באַריהמטער רעוואָלוציאָנער און געניא־ לע מאָראַלישע פּערזענלעכקייט, גריגאָרי (גרשון) גרשוני.

געלערנט אין חדר, וואו ער האָט אָפּגעלערנט פערטהאַלבען יאָהר און האָט אַרויסגעוויזען גרויסע פּעהיגקייטען. נאָכדעם איז ער אָננעקומען אין גימנאַזיע אין יאָהר 1870 און האָט געענדיגט אין יאָהר 1879 אלס דער בעסטער. אין גימנאַזיע איז מיט איהם פּאַרגעקומען פּאַלגענדיגער אינצידענט: דעם דירעקטאָר איז ניט געפעלען געוואָרען אין דעם פּאַמיליע־נאָמען גרשוני די ענדונג י, וואָס האָט, לויט זיין מיינונג, געקלונגען „צו־ רוסיש", און האָט מיט עקשנות געענדערט דעם פּאַמיליע־נאָמען גרשוני אויף גרשון, און אזוי איז עס פּאַרבליבען.

אין 1885 געענדיגט מאָסקווער אוניווערזיטעט, פּראָקטיצירט 7 חדשים אין א קליין שטעטל ביי ביאַליסטאָק און אריבער קיין גראָדנע, וואו ער איז געוואָרען פּאַבריק־דאָקטאָר ביי שערעשעווסקי'ן. אין 1892 אוועק קיין אויסלאַנד און אין משך פון צוויי יאָהר זיך ספּעציאַלי־ זירט און פּראָפעסאָמט אלס דאָקטאָר פון הויט־ און געשלעכטס קראַנק־ הייטען אין די אוניווערזיטעט קליניקעס אין ווין, בערלין און פּאַריז. אין 1894, צוריק פון אויסלאַנד, באזעצט ער זיך אין ווילנע, באַ־ קומט גלייך א שטעלע אלס אַרדינאַטאָר אין יאקוב־שפּיטאל און אין 1897 אלס אַרדינאַטאָר אין אידישען שפּיטאל ביז 1920. די פּוילישע מאַכט האָט דאָ סקאַסירט די אָפּטיילונג פון הויט־און געשלעכט־קראַנק־ הייטען און פּאַרגעלייגט דר. גרשוני'ן א שטעלע אין פּוילישען שפּי־ טאל „סאַוויטש", אָבער איבער'ן אַנטיסעמיטיזם פונ'ם שטאָט פון די ווילנער שפּיטאָלן ריחשאָ, האָט דר. גרשוני קאַטעגאָריש זיך אָפּגעזאָגט פון דער גוטער שטעלע אין „סאַוויטש". זינט דאַן פּאַרנעמט ער זיך בלויז מיט פּריוואַטער פּראַקטיק.

דר. גרשוני איז אַן אויסערגעוועהנלעכער עניו און מיט א טיפען

הארצענס־אייד‌ע‌לען פערזונ‌ע‌ליכען און נאציאנא‌ל‌ען עהרענגעפיה‌ל, דערצו א מתמיד, וואם זיצט כ‌ל ימיו און ל‌ערענט און ל‌ייענט. ער האָט דורכגע‌ל‌ייענט און דורכגעשטודירט טויזענדער און טויזענדער פון די בעסטע און פון די נייסטע ווערק פון די מעדיצינישע וויסענשאפטען בכ‌ל‌ל און פון זיין פאך בפרט. ער שטעהט שטענדיג אין קאנטאקט מיט ל‌עצטען וואָרט פון דער וויסענשאפט. ער האָט דורכגעפיהרט א סך מעדיצינישע דעמאָנסטראציעס און גע‌הא‌ל‌טען א סך וויסענשאפט־ל‌יכע רעפעראטען אין דער א‌ל‌געמיינער מעדיצינישער גע‌זע‌ל‌שאפט, וואו ער איז אהרענמיטג‌ל‌יד צוג‌ל‌ייך מיט דר. שאבאד און דר. ווירשובסקי.

ער איז איינער פון די גרינדער פון דער אידישער מעדיצינישער גע‌זע‌ל‌שאפט. אין 1807, ווען אין דער א‌ל‌געמיינער מעדיצינישער גע‌זע‌ל‌שאפט האָט זיך אנגעהויבען א שטאַרקער אנטיסעמיטישער קורס אויפ'ן גע‌ביט פון מעדיצינישער טעטיגקייט, האָבען עט‌ל‌יבע אידישע דאָקטוירים, און ער אויך בתוכם, באשל‌אָסען צו גרינדען אן אייגענע גע‌זע‌ל‌שאפט, וואם איז אין 1920, ל‌ויט זיין אויסגעארבייטען פראָיעקט, פארוואנדע‌לט געוואָרען פון א מעדיצינישׁ־וויסענשאפט‌ל‌יכען קריזיס אין א פראָפעסיאָנא‌ל‌ען פאראיין מיט א ברייטער פראָגראם. ביז 1923 איז דר. גרשוני געווען פאָרזיצער פון עהרענגעריכט און פון דאן ביז 1928 — עהרענפאָרזיצער פון פאראיין. אין אָט דעם יאָהר 1928 איז ער אויסגע‌ל‌יבען געוואָרען א‌ל‌ס עהרען־פאָרזיצער.

אין 1895 איז ער אויסגע‌ל‌יבען געוואָרען אין קאָמיטעט פון די בי‌ל‌דונג היזער אין ווי‌ל‌נע (נעגרינדעט און גע‌שטיצט פון אק"א) און טיכטיג גע‌ארבייט. אז ער האָט באמערקט אין די בי‌ל‌דונג היזער בייַ גרויסע מאסען קינדער די פאוואוס־קראנקהייט, האָט ער אין 1901 אָר־גאניזירט די קורסציע פון אָט דער קראנקהייט. דערצו האָט ער נאָך צוגענומען אויך אנדערע קינדער פון שטאָט. די דאן דורך דר. קא־ווארסקי געגרינדעטע גע‌זע‌ל‌שאפט „קינדער פארזאָרגונג" האָט גענומען אויף זיך די גאנצע זאָרג וועגען דעם. אין 1907 האָט ער דערוואָרבען א רענטגען־אפאראט און אנגעהויבען באהאנד‌ל‌ען די פאוואוס־קראנקע קינדער מיט רענטגען שטראה‌ל‌ען. ביז דער וועל־מ‌ל‌חמה האָט ער אויסגעהי‌ל‌ט קרוב 400 קינדער. דאָס איז גענוגן, אמת, בל‌ויז א טי‌ל פון די קראנקע, אָבער פאר א‌ל‌עמען זיינען גענוגן זעהר ווייניג מיט‌ל‌ען. אין דער צייט פון דער מל‌חמה און אקופאציע איז די צא‌ל פון אזע‌ל‌כע קראנקע קינדער געוואָרען א‌ל‌ץ גרעסער. האָט דר. גרשוני געפיהרט אונטערהאנד‌ל‌ונגען מיט'ן „דזשאינט", וואס האָט איבערגע־נומען אויף זיך די אקציע אין פוי‌ל‌ען. ס'האָט זיך אנגעהויבען א סיסטעמאטישע ארבייט אויסצורא‌ט‌ען איין מא‌ל פאר א‌ל‌ע מא‌ל די פאוואוס־קראנקהייט ביי אידען אין פוי‌ל‌ען, און די ארבייט איז גע־קרוינט געוואָרען מיט ערפא‌ל‌ג. די קראנקהייט איז בכ‌ל‌ל אויסגעראָט

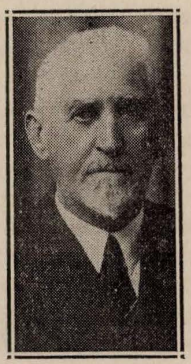
געווארען. אויב עס איז נאָך עפּעס פֿאַרבליבען, איז עס געווען איבער מאָנגעל אין מיטלען. דאָס איז געווען איינע פון די פֿרוכטבארסטע ארבייטן פון „דושאָינט", וואָס עס האָט איהם אָפּגעקאָסט 70 טויזענט דאָלער.

די גאַנצע צייט זינט דער עקזיסטענץ פון „טאָז" איז דר. גרשוני איינער פון זיינע מיטגלידער. אין „טאָז" פֿאר פֿראָווינץ — איז ער פֿארזיצער (דר. שאבאד איז פֿארזיצער אין „טאָז" פֿאר שטאָט). ער האָט מיטגארבייט אין „פֿאלקס־געזונט" מיט א גאַנצער רייהע אַרטיקלען.

דר. גרשוני איז איינער פון די גרינדער פון „הילף דורך אַרבייט", צוגלייך מיט אריה ניישול, דר. מאקאָווער ז"ל און אינזש. קלעבאַנאָוו. ער און י. ל. גאָלדבערג פון ארץ ישראל זיינען היינט־צו־טאָג די אינציגע לעבעדיגע פאַרבליבענע גרינדער פון 1903. איינער פון די נאָהענטסטע פרײַנד פון דר. בנימין פין (זעה ארטיקעל פון דר. שאבאד), האָט דר. גרשוני געוואוסט, ווי מיט נוצען צו פארברויכען אויף „הילף דורך ארבייט" דעם קאַפּיטאל, וואָס דער דאָזיגער מענשענפרײַנד האָט איבערגעלאָזען אויף די נעמען פון י. ל. גאָלדבערג און אריה ניישול. ביז 1911 האָט דר. גרשוני געארבייט אין „הילף דורך ארבייט" אלס מיטגליד פון פארוואלטונג, און זינט דאַן — עהרען־מיטגליד.

פון 1905 אָן איז דר. גרשוני מיטגליד פון פארוואלטונג פון „מושב זקנים" אין ווילנע ביז איצט, פון 1915 — פֿאַרזיצער.

פון ערשטען ציוניסטישען קאָנגרעס אָן געהערט דר. גרשון גרשוני צו דער ציוניסטישער אָרגאַניזאציע און איז ערשטער פֿאַרזיצער פון ועד העירוני. געהערט צו דער ריכטונג „עת לבנות" און איז טעטיג עד היום.

דר. צמח שאַבאַד

א שטילער טוער פאר'ן כלל, א רוינער אידעאַליסט, א נוח לבריות — א ליבער מענש.

דר. צמח ב"ר יוסף־זעליג שב"ד

געבאָרען אין ווילנע ז' אָדר תרכ"ד (5 פעוואַל, 1864). פון פאָטער'ס צד שטאַמט ער פון די שב"ד'ס פון 17טען יאָהרהונדערט (שב"ד — שליח בית דין), וואָס וועהרען דערמאָנט אין שאלות ותשובות און אין הקדמות צו אלטע ספרים, און פון דער מוטער'ס צד — אָן אייניקעל פון דעם מחבר פון „תומת ישרים" און באַרימטען ראש

ישיבה „ר'מעלה'ס" ר' יעקב־דוד פּעסקין (ר' „יאנקעלע", ווי דאָס פּאָלק האָט איהם גערופען מיט ליבע), וואָס האָט געשטאָמט פון די קדושי הוראָדנאָ (פון 17טען יאָרהונדערט).

געלערנט אין חדר ביז 11 יאָהר, דאן אָננעקומען פריהער אין רעאָל־שול, נאָכדעם אין גימנאַזיע, וואו ער האָט פּראָטעסטירט נעגען עפּעס אן אומגערעכטיגקייט און איז דערפאָר אויסגעשלאָסען געוואָרען. אין א קורצער צייט ארום זיינען זיינע עלטערן אריבערגעפאָהרען קיין מאָסקווע, און ער איז אָננעקומען אין א דאָרטיגער גימנאַזיע, וואו ער האָט זיך באָקענט מיט איניגע זעהר וויכטיגע יונגעלייט — מיכאָאיל נאָץ, אָסיפּ מינאָר און אנדערע, וואָס האָבען איהם אריינגעצויגען אין א רעוואָלוציאָנערען קרייזעל. דאָ האָט ער זיך באָקענט מיט דער ראָדיקאָלער און „נאָראָדנישער" רוסישער ליטעראָטור, מיט די פּאָרבאָטענע ווערק פון טשערנישעווסקי, לאָווראָוו און אָנדערע און איז געוואָרען געשטימט רעוואָלוציאָנער. איהם איז נמאס געוואָרען די גימנאַזיע מיט איהר דריקעגדיקען רעזשים און ער איז אַרויסגעטראָטען. אָננעקומען אין קאָזאָנער וועטערינאָרען אינסטיטוט, באָלד חרטה געקראָגען, ווידער אוועקגעזעצט זיך איבער די גימנאַזיאָלע לימודים און אין מאי, 1884, אין טולע אויסגעהאָלטען דעם מאָטורעלען עקזאָמען.

אין דעם אַרויסלאָז איז געווען אויך דער באָריהמטער רוסישער שריפטשטעלער וועראָסאָיוו (סמידאָוויטש). יענעם זומער האָט ער זיך באָקענט מיט רוסישען דאָרף און זיינע סימפּאָטיעס צום פּשוט'ן פּאָלק זיינען נאָך מעהר פאָרשטאַרקט געוואָרען, אָבער דער גרעסטער טייל פון זיינע רעוואָלוציאָנערע חברים איז שוין דאן געווען ארעסטירט און די פּאָרבינדונגען מיט'ן רעוואָלוציאָנערען קרייזעל זיינען געווען שוין בלויז אומדירעקטע.

אין סעפּטעמבער 1884 איז ער אָננעקומען אין מאָסקווער אוניווערזיטעט אויפ'ן מעדיצינישען פאקולטעט, וואו ער האָט געלערנט מיט גרויס התמדה; אלס פרייער צוהערער גלייכצייטיג באזוכט אויך די לעקציעס פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע און פילאָזאָפּיע אויפ'ן יוריסדישען פאקולטעט און די לעקציעס, באזונדערס פון דאָרווינישער ביאָלאָגיע, אויפ'ן נאָטורוויסענשאפטליכען פאקולטעט. אויף אזא אופן האָט סטודענט צמח שב"ד באקומען א פילזייטיגע בילדונג און עס האָט זיך אין איהם אויפגעוועקט א חשק איבערצוגעבען זיינע ידיעות און געדאנקען אויף פּאָפּיר. אין יולי 1886 האָט ער פאָרעפענטליכט אין דער מאָסקווער ראָדיקאָלער צייטונג „רוסקי קוריער" זיין ערשטע ליטעראָרישע ארבייט, „יעדינסטוואָ מיראָזדאניא" (די איינהייט אין דעם וועלטנעביי). נאָכדעם האָט ער געשריבען אינגיע ארטיקלען אין „רוסקאָיע באָגאָטסטוואָ" — „די רעגולאָטאָרי־

שע אייגענשאפטען פון מענשליכען ארגאניזם" און אנדערע עהנליכע. באלד איז ער אויסגעקליבען געוואָרען אין קאמיטעט פון דער אלגעמיינער „סטודענטישער קיך", וואָס האָט געשמ'ט ווי א „נעסט פון קראמאלע". איבער א מסירה איז די „קיך" באלד פארמאכט געוואָרען. דער מסור האָט באקומען א פּאָסט פון סטודענט סיניאווסקי, וואָס איז דערפאר געוואָרען פארשיקט און אָפּגענעבען אין סאל־דאָטען. דאָס האָט ארויסגערופען סטודענטישע אומרוהען, און דער אוניווערזיטעט איז אויף א געוויסער צייט פארמאכט געוואָרען.

אין זיינע סטודענטישע יאָהרען, „די בעסטע צייט אין זיין לעבען", — ווי דר. שב"ד שרייבט אין זיין אויטאָביאָגראפיע, — „איז ער געשטאַנען נאָהענט צו פארשידענע קרייזלאך, רוסישע און אידישע, און געמוען דאָס בעסטע, וואָס די גייסטיגע מאָסקווע האָט דאן געקענט געבען". געווען באפריינדעט מיט זעהר א סך אידען און ניט־אידען, וואָס האָבען שפּעטער געשפּילט ערשט־ראנגיג ראָלעס אין פּאָליטישען, געזעלשאפטליכען און קולטורעל־ווייסנשאפטליכען לעבען פון רוסלאנד.

אין מאי, 1889, האָט ער געענדיגט דעם אוניווערזיטעט מיט'ן טיטל „ליעקאר" (ארצט), פארבליבען אין מאָסקווע ארבייטען אין א שפּיטאל און גרייטען זיך צום דאקטאר־עקזאמען. אין יענער צייט, 1891, איז פארגעקומען דער גירוש מאָסקווע, וואָס האָט, פונקט ווי די פּאָגראָמען אין 1881, אויפגעטרייסלט דאס גאנצע וועלט־אידענטום. די אידישע אינטעליגענץ האָט אויפגעוואכט פון איהר זיסען עמאנציפּאציע־חלום. זי האָט מיט שרעק דערזעהן, אז די שענסטע רוסישע אינטעליגענץ האָט אננענומען א מויל מיט וואָסער און ניט פראָטעסטירט קעגען דער ברוטאליטעט פון דער צאָרישער רעגירונג כלפי די אידען, — און זי האָט זיך א קער געטאָן צוריק צום פּאָלק, צו זעלבסטבאפרייאונג. א באזונדערס נייע האָפענונג האָט אויפגעבליט אין די הערצער פון די אידישע אינטעליגענטען פון בארָאָן הירש'ס פּלאָן צו קאָלאָניזירען די אידען אין ארגענטינע. דר. שב"ד איז באגיימטערט געוואָרען און האָט צוזאמען מיט זיינע חברים לדעה זיך נענומען ענערגיש פאר דער דאָזיגער טעריטאריאליסטישער אַרבייט. ער האָט זיך שריפטליך פאר־בונדען מיט ניו יארק און ארגענטינע, האָט אפילו אליין באשלאָסען צו עמיגרירען, — אָבער פון דעם אלעם איז נאָרנישט געוואָרען. נאָרנישט איז געוואָרען אויך פון זיין אנבאָט צו נעהן „דינען דעם פּאָלק" מיט זיין מעדיצינישער הילף אין די הונגער־ענענטען, וואו צעהנדליגער טויזענטער פּויערים זיינען געלענגן געשוואָלענע פון הונגער, אָבער דער ענטפער איז געווען, אז „דערווייל דארף מען ניט". די אמת'ע סיבה פון אָפּזאָג איז אָבער געווען, וואָס ער איז א

איד. דערפאר איז איהם געלונגען צו ארבייטען מיט מסירת־נפש אין טאמבאוור גובערניע אפצושטעלען די כאלערע־עפידעמיע, וואם איז דאָרטען אויסגעבראכען אין 1892.

ער איז ארויסגערופען געוואָרען אהין א דאנק זיין באקאנטשאפט מיט גרויסע איידעלע רוסישע פערזענליכקייטען.

אין פרילינג 1893 האָט ער געראטעוועט פון פלעק־טיפוס העם בא־רימטען רוסישען שריפטשטעלער טורגענייוו'ס א פלימעניק, באקומען דערפאר 1,000 רובל און איז דערמיט אוועקגעפאָרען קיין ווין פאר־פאלקאמען זיך אין די דאָרטיגע לאבאָראטאָריעס און ביבליאטעקען. פון דאָרטען איז ער אוועקגעפאָהרען צוריק קיין מאסקווע, אפגענעבען זיין 30־בויגענדיגע דיסערטאציע און באקומען דעם דיפלאָם פון דאָק־טאָר מעדיצין. אין 1894 געקומען קיין ווילנע, וואו ער איז באשטימט געוואָרען אלס אויסער־שטאט־דאָקטאָר אָהן שכירות אפריהער אין סא־וויטש־שפיטאל און דערנאָך אין אידישען. וועז עס איז אין סווינ־ציאן און נייסווינציאן אויסגעבראכען אן עפידעמיע פון כאלערע, איז ער קאמאנדירט געוואָרען אהין, און עלטערע מענשען פון סווינציאן דערצעהלען נאָך עד היום צום גוטען זיין דאָרטיגע ארבייט אלס כא־לערע־דאָקטאָר. ער האָט אין ווילנע באלד באקומען א פיינעם נא־מען אויך אין דער פריוואָטער פראקטיק, ניט בלויז אין דער אידישער, נאָר אויך ביי דער קריסטליכער באפעלקערונג.

אין דערזעלביגער צייט האָט זיך אנגעהויבען אויך זיין געזעל־שאפטליכע און קולטורעלע טעטיגקייט. אין געהיימע און עפענטליכע פארזאמלונגען פלעגט דר. שב"ד ארויסטרעטען מיט רעפעראטען אויף פארשידענע טעמעס — וויסענשאפטליכע, ליטעראריש און געזעל־שאפטליכע. ער האָט געזומען א טיכטיגען אנטיי אין דער אויפ־בויאונג און אנטוויקלונג פון דער ווילנער אוועגט־שול, וואָס האָט אין משך פון נאנצע 25 יאהר (1901—1925) געשפילט א גרויסע קולטו־רעלע און געזעלשאפטליך־פאליטישע ראלע אין לעבען פון די אידישע ארבייטענדיגע מאסען און וואס איז געווען דאָס ערשטע קעמערל פון דעם שפעטער פארצווייגטען אידישען שול־וועזען און פון דער מא־דערנער אידישער קולטור בכלל. זיין נאָמען איז אזוי פארבונדען געוואָרען מיט דער אוועגט־שול, אז זי איז אָהן איהם ניט דענקבאר געווען. אז מ'האָט זיך דערמאָנט אן דער אוועגט־שול, האָט מען זיך גלייך דערמאָנט אן דר. שב"ד.

דר. שב"ד איז געווען אייגער פון די גרינדער פון דער ווילנער אפטיילונג פון דער פעטערבורגער געזעלשאפט מפיצי השכלה און איהר וויצע־פאָרזיצער און פאָרזיצער פון איהר אנהויב ביז'ן סוף פון איהר עקזיסטענץ, אין זומער 1919, וועז אויף איהר אונטערגאנג איז אויפגעקומען דער צענטראלער בילדונגס קאמיטעט (צ. ב. ק.),

וואו דר. שב"ד שטעהט בראש ביז צום היינטיגען טאָג. אויף די צו־זאַמענפאַרען פון „מפיצי השכלה" איז דר. שב"ד אלע מאָל געווען איינער פון איהרע העלעגאַטען און אונטער זיין השפּעה און איני־ציאַטיוו האָט די ווילנער אָפּטיילונג אין 1912 געשאפען די גראַנ־דיעזע ביבליאָטעק „מפיצי השכלה", וואָס איז ביי היינטיגען טאָג איינע פון די גרעסטע אין ווילנע, און בעת דער דייטשער אָקופּא־ציע — די איננעלשול „מפיצי השכלה" — די ערשטע עכט־אידישע וועלטליכע פּאָלקס־שול אין ווילנע — און די פּאָלקס־שול אויף אַנטא־קאָליע, וואָס דערמיט איז געלייגט געווארען דער גרונדשטיין פאר העם מאָדערנעם אידישען שול־וועזען.

ער איז געווען מיטגרינדער פון „הילף דורך ארבייט", איינער פון די גרינדער און מיט־גרינדער פון דער פילאַנטראָפישער און האַלב־פאָליטישער „בראַטאַליובוואָיע אָבשטשעסטוואָ". ער פלעגט נע־מען אן אנטייל אין די פּיראָגאָווער צוזאַמענפאַרען פון די רוסישע דאָקטוירים, וואָס האָבען דאן געטראָגען אויך א פאָליטישען כאראַק־טער, און האָט דאָרטען געהאַלטען רעפעראַטען וועגען סטאַטיסטיק פון שטערבליכקייט אין ווילנע און וועגען אנדערע מעדיצינישע פּאָר־שונגען.

אין דער תקופה פון דער באַפרייאונגס־באוועגונג איז ער גע־ווען הער אָרגאַניזאַטאָר פון דער „אידישער דעמאָקראַטישער גרופּע," וואָס האָט געהאט א געוויסע השפּעה אין אידישען געזעלשאפטליכען און פּאָליטישען לעבען.

בעת עם האָט אין אָקטאָבער, 1905, געהאלטען ביי א פּאָגראָם אין ווילנע, איז דר. שב"ד געווען דעלעגירט פון דער דעמאָקראַטי־שער גרופּע צו דער געהיימער פּאראיניגטער אָרגאַניזאציע פון בא־וואפענטען זעלבסטשוץ פון די רעוואָלוציאָנערע פּארטייען. אין צוזא־מענאַנג דערמיט פלעגען ביי דר שב"ד'ן זיך צוזאַמענקומען פאָר־שטייער פון פאָליטישע פּארטייען, און פון די פּ. פּ. ס. איז עטליכע מאָל געווען ביי איהם יאן פילסודסקי, א ברודער פון יוזף פיל־סודסקי. דר. שב"ד איז דאן געווען איינער פון די אָרגאַניזאַטאָרען פון די סאַניטאַרע אָפּטיילונגען אויפ'ן פאַל פון א פּאָגראָם און פון א צוזאַמענשטויס בעת א נייעם געוואַלד סטרייק (נאָוו., 1905). אין רעזולטאט פון דעם אלעם איז דר. שב"ד אַרעסטירט געווארען (11 דעצ.), ער איז אָפּגעזעסען אין לוקישקער טורמע זעקס חדשים און איז פאר'משפט געווארען ארויסצופּאָרען אויף דרייַ יאָהר קיין אוים־לאנד, וואו ער האָט געלעבט אין דייטשלאנד, שווייץ און ענגלאנד און דאָרטען וויייטער פארפאָלקאמט זיך אין זיין פאך. ער האָט באקומען אן ערלויבעניש צוריקצוקומען קיין ווילנע נאָך פאר'ן אויסגעהן פון טערמין פון זיין פארשיקונג, און דעם 7טען מאי, 1907, האָט זיך

דר. שב"ד אומנעקעהרט צוריק קיין ווילנע, ווּאו ער האָט באנייט זיין מעדיצינישע און געזעלשאפטליכע טעטיגקייט.

לויט זיין איניציאטיוו איז געשאפען געוואָרען די „אנטי־טובער־קולאָזע ליגע", די איינציגע ארגאניזאציע, וואס האָט פאראיינigt דאָק־טוירים און געזעלשאפטליכע טוער פון אלע נאציאנאליטעטן: רוסען, פּאָליאקען, אידען און ליטווינער. דר. שב"ד איז געווען איהר וויצע־פּרעזיצער, האָט געהאלטען פּארטראגען, געשריבען ארטיקלען, צו־זאמענגעשטעלט באריכטען און געארבייט זעהר אקטיוו. די אויס־גאבען פון דער ליגע האָבען זיך געדרוקט אין רוסיש, פּויליש, אידיש און ליטוויש. די מלחמה האָט איבערגעריסען די טעטיגקייט פון דער „אנטי־טובערקולאָזער ליגע", ווי פון אלע אנדערע געזעלשאפטען.

מיט'ן אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה האָט דר. שב"ד פּריי־וויליג געארבייט אלס דאקטאָר אויפ'ן גאליציאנער פראָנט. אין די גאליציאנער אקופירטע שטעט האָט ער געפרובירט פארבינדען זיך מיט די ארטיגע אידישע געזעלשאפטליכע טוער, כדי צו ברענגען הילף דער דאָרטיגער אידישער געליטענער באפעלקערונג, אָבער עס איז איהם ניט gעלונגען, ווייל די גאליציאנער אידען האָבען ניט געהאט קיין צו־טרוי צו אלע די, וואס האָבען געהאט א „שייכות" צו די אקופאנטען, און דער עיקר, ווייל זיי זיינען געווען היסט עסטרייכישע פּאטריאָטען.

מיט'ן אָנהויב פונ'ם אָפּטרעטען פון די רוסישע חיילות איז דר. שב"ד צוריקgעקומען אהיים קיין ווילנע און ער האָט באשלאָסען צו פארבלייבען דאָ, וואס פאר א שווערע צייט עס זאל ניט קומען. זיין פאמיליע איז אוועקgעפאָרען קיין פּעטערבורג, — און דאָ האָט זיך ערשט צעבליהט דר. שב"ד'ס קולטורעלע און gעזעלשאפטליכע טעטיגקייט.

אין משך פון דער גאנצער צייט פון דער דייטשער אקופאציע איז דער גאנצער יאָך פון זאָרgען gעווען וועגען ראטעווען די אויס־גייענדיגע ווילנער אידישע באפעלקערונג gעלעגען אויף די קעפּ פון עטליכע פּראָמינענטע מענשען. דר. שב"ד איז געווען איינער פון זיי. ער האָט געזאָרgט וועגען ברויט, א שוך און א קלייד פאר די פארארימטע מאסען, וועגען מעדיצינישער הילף פאר די קראנקע, וועגען א היים פאר די פארוואָרלאָזטע קרבנות פון די גירושים, וועג־נען א טראָפּען מילך פאר די קליינע קינדער, וועגען קינדער־הייסען און שולען פאר די קינדער פון שול־עלטער, וועגען אויפזאמלען און איינהאלטען די היסטארישע דאקומענטען פון דער פינסטער־בייזער צייט פאר די קומענדיגע gעשיכטס־פארשער, וועגען דרוקען היסטא־רישע יאָהרביכער און אזוי ווייטער א. אז. וו., אָהן א שיער און אָהן א סוף, — פאר'ן גוף און פאר דער נשמה פון זיין צעמורשטען פאלק. אומעטום און אלע מאל איז ער, צוזאמען מיט זיינע עטליכע חברים,

געווען אויפֿן פּלאץ. וואו נאָר א צרה, וואו נאָר אן אומגליק, וואו נאָר א טראגעדיע, — האָט דאָס פּאָלק געהאָט נאָר איין אויסגאנג — לויפען צו דר. שב"ד, לויפען צו דר. ווינאָדסקי, לויפען צו דאָבינער רובינשטיין, לויפען צו יוסף איזביצקי! אלע זיינען אָט די הערליכע פּערזענליכקייטען געווען ביים פּאָלק געאכט און געליבט און אין אלע־מען אין זיי האָט עס געזוכן זיינע רעטער, געשיקט פון נאָט! טרערען פון דערוואַרעמטע געפיהלען פלענען זיך שטעלען אין די אויגען ביי יעדען ביים דערמאָנען די דאָזיגע נעמען.

דר. שב"ד האָט יעדען מין הילף געזוכן דורכצופיהרען אָרגא־ניזירט און האָט פאר יעדען מין אונטערשטיצונג געשאפען ספּעציעלע אָרגאַניזאציעס. אויסרעכענען זיי בלויז דאָרף פּאָרנעמען א היבשע צאל זייטען. אין א באגרעניצטער נאָטיץ איז עס אוממעגליך צו טאָן. מאסען ארבייטען וועגען זיין טעטיגקייט זיינען שוין אָנגע־שריבען און גאנצע ביכער דאָרפען וועגען איהם געשריבען ווערען. ס'איז נענוג צו דערמאָנען זיינע „ווילנער זאמלביכער", דעם „פּנקס" פון דער היסטאָרישׂ־עטנאָגראפישער געזעלשאפט, מ. שאָליט'ס זשור־נאל „לעבען", דר. ווינאָדסקי'ס „אין שטורעם", דעם „פּנקס" פון „יעקאָפֿאָ", „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות", די מאסען ארטיקלען וועגען איהם אין „ווילנער טאָג" און אין אַנדערע ווילנער און אנדער־שטאָטישע צייטונגען, וואו עס ווערט געשילדערט זיין רייך, רוהמפול לעבען פאר'ן כלל, פאר זיין פאָלק, וואָס ער ווייל עס זעהן אין א נייער רענעסאנס.

אין נענענט־קאָמיטעט צו העלפען די קרבנות פון דער מלחמה און פּאָגראָמען („יעקאָפֿאָ") איז דר. שב"ד פּאָרזיצער און איינער פון די טיכטיגסטע טוער פון ערשטען טאָג פון זיין גרינדונג ביז צום היינ־טיגען טאָג. אין דער נעזעלשאפט צו פארשפרייטען ארבייט צווישען אידען („ארט"), אין דער נעזעלשאפט צו פארהיטען דאָס נעזונט פון דער אידישער באפעלקערונג („אָזע — „טאָז"), אין צענטראלען בילדונגס־קאָמיטעט, — אומעטום איז ער איינער פון די ערשטע גרינדער און פּאָרזיצער. ער איז נעווען פּאָרזיצער אין דער ערשטער דעמאָקראטישער קהילה (1919—1920), ראטמאן אין ווילנער שטאָט־ראט פון 1919 ביז 1934, סענאטאָר פון 1928 ביז 1930, איינער פון די גרינדער פון דער היסטאָרישׂ־עטנאָגראפישער געזעלשאפט א. נ. פון ש. אנסקי ז"ל אין ווילנע. ער איז איינער פון די גרינדער און פּאָרזיצער פון דער דעמאָקראטישער פּארטיי, מיטגליד פון דער פאר־וואלטונג פון דער צענטראלער שול־אָרגאַניזאציע אין דער פוילישער רעפובליק. ער איז באַגיסטערט פאר'ן אידעאל פון פּראָדוקטיווייזירן די אידישע מאסען אויף לאנד — אומעטום: אין ארץ ישראל און אין ביראָ בידזשאן, אין איראָפּע און אין אמעריקע, — א פּאָלי־

טעריטאריאליסט. ער איז די נשמה פון דער אידישער שול־באוועגונג און וויל זי זעהן אלם א פאלקס־באוועגונג. אומעטום — אויף פארזאמלונגען און אין דער פרעסע, אין מאניפעסטאצ און אין סענאט — האט ער אלע מאל געקעמפט פאר די העכט פון דער אידישער שול, פון דער אידישער קולטור, וואו ער פארטרעט אן אונאפהענגיג ריכטונג.

דר. צמח שב"ד איז אינער פון די ערשטע און וויכטיגסטע ארגאניזיטארען און טיכטיגער טוער פונ'ם אידישען ווייסענשאפטליכען אינסטיטוט (ייוו"א), גיט פאר איהם אוועק זעהר א סך צייט און ענערגיע, ווי אויך מאטעריעלע מיטלען, נעמט א גרויסען אנטייל אין זיינע אויסגאבען, באזונדערס אין די „ייוו"א־בלעטער", און זיינע גרויסע פארדינסטען זיינען באלוינט געווארען מיט טיפער דאנקבארקייט מצד די אנדערע גרויסע טוער פון „ייוו"א", וואס האבען געגרינדעט אויף זיין נאמען אן אספיראנטור פאר יונגע געלערענטע און וויסענשאפטליכע פארשער.

דר. שב"ד איז געווען רעדאקטאר פון א גאנצער רייהע ווערטפולע אויסגאבען: צוזאמען מיט משה שאליט — די „ווילנער זאמלביכער", צוזאמען מיט משה שאליט און נאכדעם מיט דר. א. וויר־שובסקי, ש. ל. ציטראן (ז"ל) און ז. רייזען — דעם דערמאנטען „פנקס" פון דער היסט.־עטנ. געז., צוזאמען מיט ה. ד. נאמבערג (ז"ל), אדוו. ע. פינקעלשטיין (ז"ל) און אדוו. י. טשערניכאוו — דעם „פריינד געדענק", וואו ער האט פארגעלייגט א רייהע פראיעקטען פון רעאליזירען זיינע אידעלען פון פראדוקטיוויזאציע און טעריטאריאליזאציע. ער האט פארעפענטליכט אין פארשידענע שפראכען, אויך אין אידיש, ווערטפולע מעדיצינישע ארבייטען, העכסט־אריגינעלע פארשונגען. אין זעהר ערנסטע אידישע צייטשריפטען האט ער פארעפענטליכט אומגעהייערע מאסען ארטיקלען וועגען אלע אידישע אקטועלע סאציאל־פאליטישע און קולטור־פראגען, ווי אויך אויפן געביט פון געזעלשאפטליכער מעדיצין. בלויז די רשימה פון זייערע טיטלען דארף פארנעמען א פאר גרויסע דרוק־בויגען. אבער ליבער פון אט די ארטיקלען איז איהם זיין טעטיגקייט צו פארשפרייטען פאלערע ווייסענשאפטליכע ידיעות פון מעדיצין און היגיענע צווישען די ברייטע שיכטען פון פאלק, וויל ליבער פון אלע איז איהם דאס פאלק. פון אלע זיינע אויסגאבען איז די טייערסטע ביי איהם געווען דער זשורנאל „פאלקס געזונט". עלף יאהר איז דר. שב"ד געשטאנען אויף זיין פאסטען אלס רע־אקטאר און הויפט־מיטארבייטער פון „פאלקס־געזונט", וואו ער האט ארויסגעוויזען א קאלאסאלע מעדיצינישע ערודיציע און גרויס טאלאנט אין פאפולאריזירען פאר די ברייטסטע פאלקס־מאסען אין אלע פארוואלטפענסטע ווינקעלעך די פאר־

שידענארטיקסטע צווייגען פון די מעדיצינישע וויסענשאפטען און היגיענע. אין די עלף יאָהרנאָנג „פאלקס־נעזונט" האָבען מיר אן אוצר פון גלענצענדיגע פאפולער־וויסענשאפטליכע מעדיצינישע און היגיענישע ארבייטען, וואָס האָבען פאר'ן לעזער א לאנג־דויערענדיגען וואָרט.

דר. שב"ד האָט צוגעצויגען צום זשורנאל א נאנצע רייהע ערנסטע מעדיצינער און היגיענישטען און האָט א סך דאָקטוירים־אסימילאטארען פאר אין נאנג פאר אידען געמאכט. צענדליגער ביכער און בראשורען פון זיין פאך האָט דר. שב"ד, חוץ דעם, פאר־עפענטליכט און אויך צענדליגער ביכער און בראשורען פון „אזוי־טאז"־פארלאג האָט ער רעדאגירט. און אומעטום האָט ער געגעבען א שהנעם, זאפטיגען, מוסטערהאפטען סטיל.

און דאָס אליין האָט דר. שב"ד געטאָן מיט אמת'ן מסירת נפש, מיט האַרציגער ליבע צום פאָלק, וואָס שענקט איהם געגענזייטיג זיין אויפריכטיגע ליבע און טיפע פאַרעהרונג.

דר. הערץ קאָוואַרסקי

דר. הערץ קאָוואַרסקי

נעבאָרען אין סווינציאן (ווילנער קרייז) אין מאי, 1869. זיין פאָטער, ר' אשר, א סוחר א משכיל, און זיין מוטער, בתיה, פון דער באוואוסטער קורלענדישער אינטעליגענטער משפחה יאָעלסאָן, האָבען געוואָלט געבען זיי־ערע קינדער א אידישע און א וועלטליכע דער־ציהונג און האָבען זייער הערצ'ן צו פינף יאָהר אָפגענעבען אין חדר און צו צהן יאָהר אין גימנאזיע אין ריגע. נאָכ'ן באקומען די רייף־צייגניש איז ה. קאָוואַרסקי אָנגעקומען אין דאָר־פאטער אוניווערזיטעט אויף מעדיצין און נע־ענדיגט אין 1894. א קורצע צייט האָט ער נעארבייט אין נאָוואָגראָד אין זיעמס־טוואָ, א יאָהר אין א פעטערבורגער קינדער־שפיטאל, א האַלב יאָהר אין מאָסקווע אין בלומענטאל'ס כעמיש־באקטעריאלאגישען אינסטיטוט און נאָכדעם פראקטיצירט אין לאסק אין פוילען. אין 1898 ספעציאליזירט זיך אין ווילנע אלס קינדער־דאָקטאָר אין שפיטאל „יאקוב", אין דער קינ־דער־אמבולאטאריע, דער ערשטער אין ווילנע. באלד זיך דערוואָרבען אויך א גוטע פריוואָטע פראקטיק.

ביז 1905 געווען א מיטגליד פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאציע,

וואו ער האָט געהאַלטען ערנסטע רעפעראַטען, ווי למשל, „ניטשע וועגען אידען", „פּיזישע דערציאונג אין אלטערטום און איצט", און געדרוקט זיך אין דער ציוניסטישער „בודושטשנאָסט".

נאָכ'ן אויסברוך פון דער רוסיש־יאַפּאַנישער מלחמה איז ער מאַביליזירט געוואָרען אלס מיליטער־אַרצט, האָט ער נעאַרבייט אין כאַרבין, דער עיקר אין טשיטא, וואו ער האָט אָנגעפּירט די עוואַקואַציע פון די קראַנקע און פּאַרוואונדעטע זעלנער; שפּעטער האָט ער וועגען דעם אלעם אָנגעשריבען אין רוסיש א בוך פון קרוב 300 זייטען.

אין 1905, נאָך דער רוסיש־יאַפּאַנישער מלחמה, געקומען צוריק קיין ווילנע. דאָן פאַרעפענטליכט א ווערק וועגען דער ענגלישער קרענק, די ערשטע אויספאָרשונג אויף דעם געביט אין ווילנע, אויך צוויי פּאָפולערע בראָשורען: „ווי צו פארהיטען זיך פון אנשטעקענדיגע קראנקהייטען", אלע אין רוסיש. נעאַרבייט אין פּעטערבורגער פּאָפולערע מעדיצינישע זשורנאלען און געווען מיטאַרבייטער פון די ווילנער רוסישע צייטונגען: „סעווערא־זאפּאדנאיא סלאַווא", „סעווערא־זאפּאדני גאלאס".

אוועקגעפאָהרן קיין אויסלאנד זיך פאַרפאלקאָמען אין זיין פאַך, און וועג ער איז צוריקגעקומען אין 1907 קיין ווילנע, איז ער א באשולדיגטער אין אַרגאניזירען דעם אויפשטאנד אין טשיטא אין 1905, פארשיקט געוואָרען קיין אירקוטסק (סיביר) און נאָכ'ן באלדיגען באפרייט וועלען געקומען צוריק קיין ווילנע.

דאָן האָט זיך ביי איהם אָנגעהויבען א פרוכטבאַרע געזעלשאפטליך־מעדיצינישע און קולטורעלע טעטיגקייט.

ער האָט א סך געאַרבייט וויסענשאפטליך און פאַרעפענטליכט מעדיצינישע ארבייטען אין רוסישע מעדיצינישע זשורנאלען, אויך אין בוך־פאָרם. געהאלטען פאַרטראָגען אין דער מעדיצינישער געזעלשאפט וועגען מעדיצינישע פראגען און זיך ענערגיש באטיליגט אין אַרגאַניזירען קינדער־הוימען אין די „ביליגע הייזער", אויף פאַהולידאנקע, זאַרעטשינע, אסטראָבראָם. מיטגעאַרבייט אויך אין „הילף דורך אַרבייט" אויפ'ן געביט פון קינדער־פארזאָרגונג.

די אלע ארבייטען זיינען אָבער געווען צואוואַרפען, אָהן א פארבינדונג צווישען זיך, און עס האָט זיך ניט געקלאפט. האָט דר. קאַווארסקי אין 1908 באשלאָסען צו גרינדען א געזעלשאפט פאר דערציאונג און אונטערהיכט פון קינדער, און באלד איז אזא געזעלשאפט ערלויבט געוואָרען אונטער'ן נאָמען „אבשטשעסטוא פאָפּיעטשעניא א דיעטיאָך" — געזעלשאפט פון קינדער־פארזאָרגונג. פאר־

זיצער איז געווארן איהר גרינדער: דר. קאָוואַרסקי (האָראָצי אָסיפּאָוויטש, ווי מ'האָט איהם דאָן גערופען).

די געזעלשאפט איז ענטוויאסטיש צוגעטראָטען צו דער ארבייט, און שוין אין הערבסט פון זעלבינען יאָהר (1908) האָט זי געפענט אויף באַקשטאַנאם א מיידעל־שול אין רוסיש. פאַרוואַלטער איז געווארן דער באוואוסטער און טאַלאַנטפולער פעדאַגאָג אקים סעמיאָנאָוויטש ריוועסמאן, א ברודער פון דעם פאַבל־דיכטער ריוועסמאן, און גרונד־לעהרער יוסף קאַמענעצקי. די שול האָט זיך וואָס ווייטער אלץ מעהר אַנטוויקעלט און איז געווארן זעהר פאָפולער אין שטאָט. אין אָנהייב פון דער דייטשער אָקופאַציע איז די שול אריבער צו דער אידישער לערנשפּראַך און נאָך טויט פון דיכטער שמעון פרוג איז די שול אָנגערופען געווארן אויף זיין נאָמען, און ביי היינטיגען טאָג איז זי די גרעסטע אידישע שול אין ווילנע.

די געזעלשאפט האָט געגרינדעט די ערשטע קינדער־ביבליאָטעק, וואָס טראָגט היינט דעם נאָמען פון לעהרער לאַנדוי ביים צ. ב. ק. מיט א באזונדערער ענערגיע האָט „קינדער־פאַרזאָרגונג", ד. ה. דר. קאָוואַרסקי געאַרבייט פאר פיזישער דערציאונג צווישען אידען, הויפּטזעכליך צווישען קינדער. צו דעם צוועק האָט זי ארגאַניזירט א קאָדער ערשטע אָנפיהרער פון פיזישער דערציאונג. אלם הויפּט־אָנפיהרער איז באַשטימט געווארן מאקס מאזא, דער היינטיגער דירעקטאָר פון דער „ווילנער טרופּע", וואָס איז אויף די הוצאות פון דער געזעלשאפט אַוועקגעשיקט געווארן צו פארפאַלקאָמען זיך אין פאָך פון פיזישער דערציאונג אין אויסלאַנד. די געזעלשאפט האָט דורכגעפיהרט פאַרלעזונגען פאר דערוואַקסענע, אָבער הויפּטזעכליך פסיכאָלאָגיש־פעדאַגאָגישע. אראַנזשירט די ערשטע פאַרלעזונג פאר קינדער אויף אידיש אין קינא, געגרינדעט דעם ערשטען פאַרלאָג פון קינדער־ליטעראַטור אויף אידיש (יוסף קאַמענעצקי). אין 1909 אָרגאַניזירט די ערשטע פאַרלעזונגען פאר דערוואַקסענע אויף אלע צוויי־גען פון וויסענשאפט — פריהער פאר אינטעליגענטערע און שפעטער פאר'ן בריטען עולם, — פאר א קליינעם אָפּצאָל.

אין אָנהייב פון דער וועלט־מלחמה איז דר. קאָוואַרסקי ווידער מאָביליזירט געווארן און ער האָט געארבייט אין ווילנער מיליטערישען שפיטאָל. אין 1915 עוואקואירט פון ווילנע קיין וויטעבסק, נאָכדעם קיין לעפּעל, וואו ער האָט אין טראַנשייען ארגאַניזירט שפיטעלער פאר מיליטער, און אין 1916 — קיין מאָסקווע אין „ווילנער מיליטערישען שפיטאָל". אין 1918, נאָך דער אָקטאָבער רעוואָלוציע, איז דר. קאָוואַרסקי געקומען צוריק קיין ווילנע, וועו דאָ איז נאָך געווען דער דייטש. אין אָנהייב 1919 איז ער פון דער ראָטען־מאַכט געוואָרן באַשטימט אלם אָנפיהרער פון קרעסטליט (ליטוויישער רויטער

קרייז) און אין א גאנצע רייהע שפיטעלער, וואו ער האָט געארבייט ביז דעם 12טען אפריל 1919, וועו עס זיינען אין ווילנע ארײן די פאָליאקען. אין יוני 1919, האָט ער ארגאניזירט דעם קינדער־שפיטאָל פון דער קהילה אין זווערינעץ און איז דאָרטען די גאנצע צייט עד היום פארוואלטער. אין „טאָז" האָט ער ארגאניזירט די שול־מעדיצין אין דער 2־יאהריגער שוועסטער־שול און אין די איבעריגע אפטיילונגען.

אין 1919, נאָך ש. ניגער'ס אפפאָהר, איז דר. קאָוואַרסקי גע־ווארען פאָרזיצער פון צ. ב. ק. צוזאמען מיט דר. צ. שב"ד'ן. די לעצטע פאָר יאָהר איז ער עהרען־פאָרזיצער און דר. שב"ד — פאָרזיצער. בלב ונפש האָט ער, פונקט ווי דר. שב"ד, זיך אפגע־געבען דער ארבייט פאר'ן אידישען שול־וועזען, וואָס האָט זיי ביידען אפגעקאָסט א סך צייט, ענערגיע, געזונט און אויך געלט.

צו גלייכער צייט האָט ער געהאלטען פאָרלעזונגען פאר דער אידישער לעהרערשאפט אויף פסיכאָלאָגיש־פעדאגאָגישע טעמעס און געשריבען אין די אידישע צייטונגען און אין די אויסגאבען פון צישי"א און צ. ב. ק. וועגען אקטועלע פראגען פון אידישער קול־טור און שול־וועזען אין פעדאגאָגישען זשורנאל „די נייע שול", „וועג־גען דעפעקטיוע קינדער" און רעדאַגירט דר. ישראל רובינס „דע־פעקטיוע קינדער אין דער אידישער ליטעראטור".

ער האָט געארבייט אין דער ארגאניזיר־קאָמיסיע פון ייוו"א צו־זאמען מיט נחום שטיף, דר. מ. ווינרייך און ז. רייזען, זיך בא־טיילינט אין אויסארבייטען די תקנות פון ייוו"א און ארבייט די גאנצע צייט ביז היינט אין דער פסיכאָלאָגיש־פעדאגאָגישער סעקציע ביים ייוו"א.

ער האַלט פאָרטראָגען אין דער אידישער מעדיצינישער געזעל־שאפט און שאפט כסדר וויסענשאפטליכע ווערק.

דאָ קענען דערמאָנט ווערען בלויז ווייניגע פון די דאָזיגע ווערק פון דר. קאָוואַרסקי, ווייל בלויז ווייניג געפינען זיך אויף דער האנט: „וועגען באָדען נייגעבאָרענע" (דייטש), ווין־ליפציג 1899; „וועגען ראַכיטים אין ווילנע" (רוסיש); „געדאנקען וועגען דערציאונג", אין זשורנאל „יעווריייסקי מיר", 1909; זיינע ארבייטען אין „וואַטשעבנאיא גאזעטא", 1912, „יאָהרבוך פיר קינדער־היילקונדע אונד פיזישע ער־ציהונג", און זיינע ארבייטען אין די „ייוו"א־בלעטער" און אין די „שריפטען פאר פסיכאָלאָגיע און פעדאגאָגיע". אן ערשיינונג אין דער פסיכאָלאָגישער וויסענשאפט איז זיין ווערק „מאָנוסטיטשעסקאיא פסיכאָלאָגיא", בערלין, 1929.

פון די אלע טרוקענע פאקטען און רשימות קען מען זעהן, וואס פאר גראנדיעזע ארבייט דר. הערץ קאָוואַרסקי האָט אויפגעטאָן און

טוט־אויף אויף די געביטען פון געזעלשאפטליכער מעדיצין, קולטור, שול־וועזען און וויסענשאפטען. ער שפרודעלט מיט ענערגיע און אי־ניציאטיוו, מיט איבערגעבענקייט דער געזונטמאכונג און דערציאונג פון די אידישע קינדער. דערפאר איז ווילנע פארליבט אין דעם הויכען, שלאנקען, שעהנעם, אייביק־יונגען דר. קאווארסקי.

דר. אברהם ווירשובסקי

דר. ווירשובסקי

געבאדען אין ווילנע י"ז טבת תר"ל אין א נגידישער סוחרישער פאמיליע. ביז 10 יאהר באקומען א שטרענגע ארטאדאקסישע דערצי־אונג. דאן באזוכט גימנאזיע און אין יאהר 1896 געענדיגט מיט אן אויסצייכענונג דעם מעדיצינישען פאקולטעט פון קאזאנער אוני־ווערזיטעט. אין יאהר 1900 באקומען דעם טיטעל דאקטאר מעדיצין ביי דער פעטערבור־גער מעדיצינישער אקאדעמיע.

פראקטיצירט אין ווילנע, וואו ער אר־כייט פון מערץ, 1901, ביז היינטיגען טאג אין שטאטישען אידישען שפיטאל און זינט פעב־רואר, 1924, פארנעמט ער דעם פאסטען פון שעף־דאקטאר. די גאנצע 34 אהר איז ער אן־פיהרער פון דער שטאטישער אפטיילונג פאר פסיכישע קראנקהייטען. ער האט אויך אנטיל גענומען אין די אנשטאלטען פון געזעלשאפטליכער פסיכיאטריע, ווי דער אנשטאלט פאר יוגענטליכע פארברעכער, אלקאהאליקער, אין קאלאניעס, וואס האב־בען אויפזיכט איבער אומהיילבארע פסיכיש־קראנקע, און איז שטענ־דיגער מיטגליד פון פרעזידיום פון דער פסיכיאטרישער געזעלשאפט.

דר. ווירשובסקי האט פארעפענטליכט קרוב 150 אפהאנדלונגען איבער מעדיצינישע פראגען אין רוסיש, פויליש, דייטש און אידיש. פון די דאזיגע אפהאנדלונגען האבען קרוב 30 ווערק א שייכות צו יודאיזם, ווי, למשל: „גט ביי אידען צוליב משוגעת", „פסיכישע עפי־דעמיעס אין דער אידישער געשיכטע", „דאס פראבלעם זעלבסטמארד ביי אידען", „שיכרות ביי אידען", „די דעמאנאלאגיע ביי אידען", „נער־וועזע און פסיכישע קראנקהייטען אין תנ"ך און תלמוד", „פסיכא־פאטאלאגיע אין קבלה", „די פיזיאלאגישע באגרינדונג פון דעם איסור פון בשר וחלב", „די פסיכאפאטאלאגישע אייגענשאפטען פון די אידישע פאציענטען", „דער „פסיכאסטענישער כאראקטער פון די לימווישע אידען", „פסיכאפאטאלאגישע טיפען אין פרצ'ס ווערק",

וועגען אנסקי׳ס „דיבוק", וועגען „שבתי צבי", און אנדערע משיחים ביי אידען א. אז. וו. (רוסיש, פויליש און אידיש).

מיט אייניגע פון די דאזיגע ארבייטען איז דר. ווירשובסקי ארויסגעטראטען אויף דאקטוירים־צוזאמענפאהרען — רוסישע, פוילישע און אידישע.

פון צייט צו צייט דרוקט ער אויך ארטיקלען אויף אלגעמיינע טעמעס — אין פארשידענע צייטשריפטען.

ער איז געווען פארזיצער פון דעם „אידישען וויסענשאפטלעכען ליטעראריישען קרייזל" אין ווילנע פאר דער מלחמה. געווען אייניער פון די גרינדער פון דער געזעלשאפט „ליבהאבער פון אידישען אלטערטום" אין ווילנע (1913), ווא׳ם טראגט איצט דעם נאמען „אידישע היסטאריש־עטנאגראפישע געזעלשאפט א. נ. פון ש. אנסקי ז״ל", און איז יאהרען לאנג געווען איהר פארזיצער. צוזאמען מיט דר. צ. שב״ד, ש. ל. ציטראן (ז״ל), מ. שאליט און ז. רייזען איז ער געווען רעדאקציע־מיטגליד פון דעם היסטארישען „פנקס" פון דער היסט. עטנ. געזעלשאפט.

שטענדיגער גבאי פון דער וועלט־בארימטער שטראשון־ביבליאטעק און מיטגליד פון דער ציוניסטישער ארנאניזאציע.

אין 1925 איז ער אויסגעקליבען געווארען אלס עהרענמיטגליד פון דער ווילנער מעדיצינישער געזעלשאפט און אין יאהר 1929 איז ער אויסגעצייכענט געווארען מיט א הויכען פוילישען ארדען.

דר. זאב־וואולף פערלמאן

דר. פערלמאן

געבאָרען אין טוקום (קורלאנד), דעם 12טען יולי, 1871, אין א לעהרערישער פאמיליע. זיין פאטער, צבי־הירש, און זיין מוטער, בת־שבע, האבען איהם געגעבען אין חדר, וואו ער האט געלערנט תנ״ך און תלמוד און איז געווען א גוטער תלמיד. גוט צוגעגרייט דורך זיין פאטער דעם לעהרער, איז ער אנגעקומען אין מיטוי׳ער גימנאזיע, זי געענדיגט אין יאהר 1889 און אדיין אין בערלינער אוניווערזיטעט. איין יאהר האט ער געהערט פילאזאפיע און באזוכט די הויכשול „פאר וויסענשאפטען פון אידענטום" אונטער פראפעסאר שטיינטהאל, געהערט די לעקציעס פון די פראפעסארען לאצארוס און קאסעל, — צוזאמען מיט שמריהו לעווין, משה אליעזר אייזענשטאט, עהרענפרייז און ניימארק. נאכ׳ן יאהר, לויט׳ן קאטענא־

רישען וויל׳ען פון די עלטערען, אריבער אויפ׳ן מעדיציניישען פא־קולטעט, וועלכען ער האָט געענדיגט אין יאהר 1896.

זייענדיג אין אוניווערזיטעט, איז ער אריינגעטראָטען אין סטו־דענטען־קרייזל, וואָס צווישען זיינע מיטנל׳דער זיינען געווען חיים וויצמאַן, נ. סירקין, מ. י. בערדיטשעווסקי, פאביוס שאַך, שמריהו לעווין, דער שפעטערדיגער פראָפעסאָר היינריך לעווע, און וואו פאָר־זיצער איז געווען ל. מאָצקין. דאָן איז ער באקאַנט געוואָרען מיט׳ן אידישען ליטעראַטור־היסטאָריקער גוסטאַוו קאַרפעל׳עס, וואָס א דאַנק זיין רעקאָמענדאַציע איז ער געוואָרען קאָרעספּאָנדענט פון דער „אל־געמיינער צייטונג דער יודענטומס" (וועגען אידישע ענינים פון קור־לאַנד) און „אָסט אונד וועסט" (רעד. פון י. ל. ווינץ), וואו ער האָט פארעפענטליכט אויך אייניגע נאָוועל׳עז און איבערזעצונגען פון ש. פרוג. אין יענער צייט האָט ער זיך אויך באַטייליגט מיט אייניגע לידער אין דעם „לידער בוך", אויסגאבע פון דר. ה. לעווע.

אין 1897 נאָסטריפיצירט זיך אין דאָרפּאַטער אוניווערזיטעט, גע־קומען קיין וויל׳נע, גל׳ייך באָקומען ארבייט אין „משמרת־חול׳ים", וואו עס האָבען געארבייט די דאָקטוירים סטעמבאָ, ראָזענקראַנץ און קאָהאַן (ז"ל) און דר. שב"ד.

אין 1902 אוועקגעפאָרען קיין בערל׳ין שטודירען גינעקאָל׳אָגיע, נאָבדעם צוריק — קיין טוקום, וואו ער האָט געארבייט געזעל׳שאפט־ל׳יך, אין דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, געווען שול־דאָקטאָר אין דער קאַזיאָנער פרויען־ניימנאַזיע און אין דער קאָמערץ־שול׳ און גע־וען זעהר אָנגענומען אין שטאָט.

אין אָנהויב 1906 זיינען פאָרגעקומען וואל׳ען אין נאָם. דומע. ביי אידען איז געווען א לאָזונג צו געהן אין לעטל׳אַנד מיט די לעטען, אין ל׳יטע מיט די ל׳יטווינער. דאָס האָט ארויסגערופען א טיפע שנאה פון די דייטשע באָראָנען צו די אידען און זיי האָבען גע׳מסר׳ט פאר דער צארישער מאַכט, אז אין טוקומער אויפשטאַנד האָבען די אידען בכל׳ל און דער דר. פערל׳מאַן בפרט געהאל׳פען די רעוואל׳וציאָנערען, נעגעבען מעדיצינישע הילף די פאַרוואונדעטע רעוואל׳וציאָנערען. דאָן איז ביי דר. פערל׳מאַן דורכגעפירט געוואָרען א גרויסע רעוויזיע, און עס איז געקומען א באפעה׳ל פון באל׳טישען געגעראל־גובערנאַטאָר מעל׳ער־זאקאָמעל׳סקי ער זאל׳ אין 24 שעה אויסגעוויזען ווערען פון גאַנצען באל׳טישען קאַנט, און דערצו האָט מען אריינגעשריבען אין זיינע פאַפירען, אז ער „פארל׳ירט אל׳ע רעכט פון מלוכה־דינסט".

אז ער איז נעקומען צוריק קיין וויל׳נע, האָט דער פאל׳יציימיס־טער נאָזימאָוו איהם ערל׳ויבט דא צו פראקטיצירען, נאָר בתנאי, ער זאל׳ זיך ניט מישען אין קיין שום פאל׳יטישע און געזעל׳שאפט׳ליכע

ענינים, מ'זאל איהם בכלל אין ערגעץ ניט זעהן, — זיך האלטען ווייט אפילו פון די ציוניסטען.

גראד צו יענער צייט האט „משמרת־חולים" באקומען פון חוה סקאמאראווסקא, דער טאכטער פון דעם באוואוסטען משה ראזענסאן, א גרויסע נדבה אויף צו עפענען אן אמבולאטאריע. דאן איז דר. פערלמאן, אלס א 10־יאהריגער פראקטיקער, אייניגעלאדען געווארען אויף דער שטעלע פון ארצט־אדמיניסטראטאר, און ער האט די אמבולאטאריע אזוי אויפגעשטעלט, אז אין משך פון פינף יאהר, פון 1907 ביז 1912, האט זי געהאט ביז 30,000 פאציענטען.

אין 1912 איז אין „משמרת־חולים" פארגעקומען א העפטיגער קאמף קעגען די אלטע גבאים, וואס האבען געקוקט אויף די דאקטוירים ווי אויף א נידעריגען עלעמענט. דר. פערלמאן האט געפיהרט דעם קאמף צוזאמען מיט דר. פ. ראזענטאל (זעה ארטיקעל פון דר. .שב"ד) און צוזאמען מיט איהם איז ער ארויסגעטראטען פון „משמרת־חולים".

בעת דער וועלט־מלחמה איז דר. פערלמאן מאביליזירט געווארען אלס מיליטער־דאקטאר און ער האט געארבייט אין א הייליגנשטאלט פאר טובערקולאזע אין סאמארער גובערניע, צוויי יאהר אין אבוכאוו־שפיטאל אין פעטראגראד און בעת קערענסקי'ס רעגירונג — אין שפיטאל פון יעלאגין־פאלאץ.

אין 1918 איז ער געקומען צוריק קיין ווילנע, און דר. אברהם מאקאווער (זעה ארטיקעל פון דר. שב"ד) האט תיכף נאכ'ן ארגאניזירען „אזע" איהם צוגעצויגען צו פיהרען די אפטיילונג פאר טובערקולאזע. באלד איז דר. פערלמאן געווארען מיטגליד פון מעדיצינאלראט פון דער מעדיצינישער צענטראלע ביי דער קהילה.

אין 1920 האט ש. ברוידא, אייניר פון די גרינדער פון „משמרת־חולים", אויפגעפאדערט דעם דר. פערלמאן איבערצונעמען די לייטונג פון „משמרת־חולים", וואס האט חוץ דער אמבולאטאריע געהאט אויך א קליניק, וואס איז בעת דער מלחמה פארוואנדעלט געווארען אין א לאזארעט פאר פארוואונדעטע און איז נאכדעם פארמאכט געווארען.

דר. פערלמאן האט אנגעהויבען אויף א נייעם שטייגער צו ארגאניזירען די אמבולאטאריע און די קליניק און ער פיהרט זיי אלס שעף־דאקטאר און פארזיצער עד היום. זיין פרוי, דר. דאבא באר־שטשעווסקא־פערלמאן, ארבייט מיט איהם צוזאמען אין משמרת־חולים אלס אוראלאג און איז אויך שולדאקטאר אין דער גימנאזיע פון חיים עפשטיין.

פאר דער גאנצער צייט פון דר. פערלמאן'ס פרוכטבארער ארבייט אויף'ז געביט פון געזעלשאפטליכער מעדיצין האט ער קיינמאל ניט

אויפגעהערט שרייבען — אויך צווויי געביטען: אויפ'ן מעדיצינישׂ־וויסענשאפטלעכען און אויפ'ן ליטעראַרישען.

אין טוקום האָט ער פאַרעפענטלעכט א פאָפולערע בראָשור „היגיעניש אָנווייזונגען" (רוסיש). אין „ריגאשע רונדשאו" האָט ער געשריבען לידער, וואָס האָבען אויפגעבראכט אויף איהם די דייטשע באַאָנען, וואָס האָבען איהם געהופען אנאַרכיסט.

אין דייטש איז ערשינען דר. פערלמאַנ'ס א רייהע ערנסטע מעדיצינישע ארבייטען אוו, ווי א גרויסער טייל פון זיינע קאָלעגען, איז ער סוף כל סוף אריבער צו אידיש. אין „פאָלקסגעזונט" האָט ער געדרוקט אין המשכים א גרויסען ארטיקעל: „אָבערגלויבען אין מעדיצין", „איבער תעניתים". זעהר א שעהנע און וויכטיגע ארבייט איז זיין היסטאָריש־מעדיצינישע אָפהאַנדלונג „די הייל קראפט פון מעדיצאמענטען" (אידיש), ווילנע, 1933, וואס האָט באַקומען זעהר א גוטע פּרעסע. ער באַווייזט זיך פון צייט צו צייט אין די אידישע צייטונגען מיט אן ארטיקעל, מיט לידער. באזונדערס אינטערעסאַנט איז אָבער, וואס ער האָט איבערזעצט אויף אידיש געטע'ס „פאוסט" — העכסט קינסטלעריש און אין א מאָדערנער, זאפטיגער און רייכער, שעהנער אידישער שפּראַך. די איבערזעצונג איז ביי איהם, צום באַדויערן, נאָך דערווייל אין מאנוסקריפט.

אין זיינע וואַנדערונגען בעת דער וועלט־מלחמה אלס מיליטער־דאָקטאָר זיינען ביי איהם פאַרלוירען געגאַנגען א סך מאנוסקריפטען, דערין א דראַמע „מרים" (די חשמונאית) און „קאַנינגא" (בילדער פון אינדישען לעבען).

אן אָריגינעלע פערזענליכקייט.

דר. גלאָבוס

דר. אליהו גלאָבוס

געבאָרען אין ווילנע אין 1872. זיי פאָטער, י' יעקב, האָט געשטאַמט פון סוחרים־חסידים, און זיין מוטער, מרים, איז געווען א טאָכטער פון דעם ווילנער משכיל בער נאָטאַנזאָן, דער ברודער פון דעם שטורעמדיגען סאָציריקער נחמיה נאָטאַזאָן, דעם בעל „שפת אמת". געלערנט אין חדר, אין גימנאזיע, וואָס געענדיגט אין 1892, און אָנגעקומען אויפ'ן מעדיצינישען פאקולטעט פון כארקאָווער אוניווערזיטעט, וואָס געענדיגט אין 1897. אין משך פון צוויי יאהר זיך ספעציאליזירט און

פארפאלקאמט אין וויען און פאריז אויף הויט- און געשלעכט-קראנקהייטען.

אין 1900 געקומען צוריק קיין ווילנע, וואו זיך פארנומען מיט פריוואטער פראקטיק און באלד געווארען אנפיהרער פון דער אפטיי-לונג פאר הויט-און וועניריש קראנקהייטען אין שטאטישען „סאוויטש" שפיטאל, ביז 1915, וען אוועקגעפארען קיין פעטערבורג און געלעבט דארטען ביז 1919, און דאן צוריק קיין ווילנע.

אין 1908 האט דר. גלאבוס געגרינדעט די ערשטע אידישע קינדער-קאלאניע אויף די זומערדינע חדשים און איז געווען איהר סעקרעטאר ד. ה. איהר פאקטישער פיהרער, פון אט דעם יאהר 1908 ביז 1915. די קאלאניע איז געווען איינגעארדענט אין א פרעכטי-גער נענענט ביי פאדברארז און האט אויסגעהאלטען אין דורכ-שניט 150 קינדער א זומער. זי איז געווען בכלל די ערשטע אידישע קינדער-קאלאניע אין רוסלאנד. נאכדעם האבען זיך שוין ארגאניזירט קינדער-קאלאניעס אין ביאליסטאק און אין אנדערע שטעט.

באזונדערס שווער איז געווען צו איבערציינען די מוטערס, אז זו-מער מוז מען די קינדער האלטען אויף פרישער לופט, אויף פרייער נאטור, אויף לאנד אונטער אויפזיכט פון דאקטוירים, שוועסטער, פעלד-שערינס א. אז. וו. אבער דר גלאבוס'ן איז סוף כל סוף דאך גע-לונגען זיי דערין צו איבערציינען — מיט די מאסען פאקטען פון דער דערהוילונג פון די קינדער.

בעת דער ערשטער ראטען-מאכט איז דר. גלאבוס געווען הויפט-דאקטאר פון סאוועטישען מיליטערישען שפיטאל און זינט דער גרינ-דונג פון דער קראנקען-קאסע אין 1922 איז ער פון אידען דער איינציגער ספעציאליסט אויף זיין געביט אין דער פאליקליניק פון דער קראנקען-קאסע ביז צום היינטיגען טאג.

א מיטגליד פון דער אלגעמיינער מעדיצינישער געזעלשאפט און פון דער אידישער מעדיצינישער געזעלשאפט, וואו ער האט געהאלטען וויסענשאפטליכע רעפעראטען אויף טעמעס פון זיין פאך, בפרט וועגען דער פראגע פון באקעמפען די געשלעכטס-קראנקהייטען, אנהייבענדיג פון יאהר 1904. פון 1919 אן — וויצע-פארזיצער פון אידישען מעדיצינישען פאראיין און יאהרען לאנג פארזיצער פון דער ארבייטס-ביורא פון דעם פאראיין. די לעצטע זעקס יאהר, מיט א הפסקה פון איין יאהר — פארזיצער פון אידישען מעדיצינישען פאר-איין ביז היינט. אין „איזבא לעקארסקא" (דאקטוירים-קאמער פאר ווילנער-נאוואראדקער וואיעוואדסטוואָ). געווען זעקס יאהר מיטגליד פון פארוואלטונג, דערין דריי יאהר וויצע-פרעזעס.

נאך דער מלחמה האט דר. גלאבוס געהאלטען א נאנצע רייהע רעפעראטען אין מעדיצינישע געזעלשאפטען. אין 1930 האט ער גע-

האלטען א רעפעראט אויפ'ן אינטערנאציאנאלען קאנגרעס פון דער פאטאלאגען (ספעציאליסטען פון הויט־קראנקהייטען) אין קאפענהאגען.

זיבען יאהר איז ער אין דער ערשטער קאדענץ פון ווילנער מאגיסטראט געווען מיטגליד פון שטאדטראט. אין 1919, נאכדעם ווי די פאליאקען האבען פארנומען ווילנע, איז ביי דער קהילה געשאפען געווארען א דערנעהרונגס־קאמיטעט, וואס האט געהאט די אויפגאבע אין דער ערשטער צייט אויפצובויען ביליגע קיכען און ביליגע קראמען פאר דער אומבאמיטעלטער אידישער באפעלקערונג. איז צוליב זיין טיכטיגער ארבייט דר. גלאבוס אויסגעווארען אלס וויצע־פאר־זיצער פון דעם קאמיטעט. צרות האט ער דאן געהאט איבער'ן קאפ הן פון דער מאכט, הן פון די מענשען, מיט וועלכע ער האט נעהאט צו טאן. אבער צרות האבען אלע, וואס טוען עפעס מיט אן אמת פאר'ן כלל.

אנהייבענדיג פון 1922 האט דר. גלאבוס געהאלטען סיסטעמא־טיש פאפולערע פארלעזונגען אויף טעמעס פון פארהיטען געזעל־שאפטליכע קראנקהייטען און פון אלגעמיינע פראגען וועגען געשלעכטס־לעבען. דאס זיינען געווען אין ווילנע די ערשטע עפענטליכע ארויס־טרעטונגען אין אט די פראגען און זיי האבען ארויסגערופען א גע־וואלדיגען אינטערעס אין די בריייטסטע אידישע מאסען און א גרויסע פאלעמיק אין דער נאנצער אידישער פרעסע.

איבער דיזע לביגע פראגען האט דר. גלאבוס פארעפענטליכט אויך א רייה פאפולערע ארטיקלען אין „פאלקסנעזונט" און א רייה בראשורען אין פארלאג פון „טאז" וועגען פארהיטען פון פאוואום (פארד) ביי די קינדער.

אין יאהר 23־1922 איז ער דריי סעמעסטערס נעווען לעקטאר אין דער נעווענער צאנארצט־שול אין ווילנע אויף רוסיש און פויליש. אין יאהר 1933 האט ער נענעבען א קורס וועגען הויט־ און געשלעכטס־קראנקהייטען אין דער שווענטער־שול ביי „טאז".

אין 1921 שטעלט זיך דר. גלאבוס בראש פון דעם אידישען טורן־און ספארט־פארבאנד „מכבי" אין ווילנע, וואו ער איז פון ערשטען טאג אן ביז היינט פארזיצער און עהרען־פארזיצער.

מ כ ב י איז איינציג אידישע דעמאקראטישע און נא־ציאנאלע (אין נאטירליכען זין) אינסטיטוציע, וואס האט אפגעשפילט א נעוואלדיגע ראלע אין דעם ענין פארשפרייטען דעם נעדאנק פון דער נויטיגקייט פון פיזישער דערציאונג ביי אידען. מ'קאן זאגען, אז אלע דערגרייכונגען פון דער אידישער קולטור אין ווילנער קאנט זיי־נען פארבונדען מיט'ן נאמען מכבי. מכבי האט נעהאט א רייהע אינסטרוקטארען־קורסען פאר אידען. טויזענטער קינדער און יוגענט־ליכע זיינען דורכגענאנגען דורך מכבי. מכבי האט א רייהע אפ־

טיילונגען אין אלע צווייגען פון ספארט און איז אין 1927 געווען מייסטער פון פוטבאל אויפ'ן נאנצען ווילנער קרייז. ליידער אבער איז איבער'ן שוועדען קריזים אין ווילנע די טעטיגקייט פון מכבי אפגע־שוואכט געוואדען. אבער מען דעזיגנירט ניט, מען מאכט גרויסע אנשטרענגונגען איינצוהאלטען די דאזיגע העכסט־וויכטיגע אינסטיטו־ציע. און דאס אלץ איז א דאנק דער ענערגיע און איבערגעבע־הייט פון דעם פיהרער, טוער און שיצער פון מכבי — דר. אליהו גלאבוס, וואס איז די נשמה פון מכבי.

דר. שמואל לעוואנדע.

געבארען אין גרויס־ווילייקע (ווילנער קרייז) אין מערץ 1874. זיין פאטער, יעקב יוסף, א שוועסטערקינד פונ'ם באריהמטען שריפט־שטעלער יהודה־לייב לעוואנדע, האט געוענדיגט די ווילנער ראבינער־שול און געווען לעהרער אין די אידישע פאלקס־שולען מיט רוסישער לערען־שפראך אין מערעטש, טראק און אנדערע שטעדט פון ווילנער קרייז. זיין מוטער, ברוינע, האט געשטאמט פון דער יוריסטען־משפחה פאליאק. זיי האבען אפגענעבען זייער זוהן אין דעם רעפארמירטען חדר פון דעם באוואוסטען ווילנער פעדאנאג ראזינספאטער, וואו עס האבען גלעהרעט די קינדער פון דער אידישער אינטעליגענץ, און צו זיין עלפטען יאהר — אין קאצענעלענבאגענ'ס „נארמאלנאיע אוטשי־לישטשע". דער קליינער לעוואנדע האט צוגעזוען די מאטעריעל זעהר נעדריקטע לאגע פון זיינע אינטעליגענטע עלטערען, האט ער זיך גע־נומען אויסהאלטען מיט אייגענע כחות, מיט דער הילף פון „גראשענע אוראקען", און נעענדיגט די פאלקס־שול מיט א לויב־ליסטע. אין הערבסט 1884 איז ער אליין, אהן דעם ווייסען פון די עלטערען, צוועק אין נימנאזיע, אליין דערלאנגט א בקשה וועגען אויפנעהמע, אויסגע־האלטען דעם אינטריטס־עקזאמען, אנגעקומען אין צוגרייטונגס־קלאס, מיט אייגענע מיטלען נעצאהלט און נעענדיגט אין 1893. אנגעקומען אין קיעווער אוניווערזיטעט אויף נאטור־ווייסענשאפט, דערנאך אויף מעדיצין און נעענדיגט אין 1899.

די ערשטע דריי יאהר פראקטיצירט אויף דער פראוויניץ, דאן אין קיעוו, אין פעטערבורג, וואו ער האט זיך ספעציאליזירט און פאר־פאלקאמט אין אינערליכע קראנקהייטען און אלס נעוורולאג, און נאך־דעם א קורצע צייט אין טאמבאווער גובערניע.

אין דער רוסיש־יאפאנישער מלחמה אין 1904. מאביליזירט, דורכ־נעמאכט אייניג שלאכטען, נאך מוקדענער שלאכט אין פעברואר 1905 — אין יאפאנישער נעפאנענשאפט; סוף מאי פון דעם יאהר צוריק קיין רוסלאנד, קיין אדעס, באזעצט זיך אין קיעוו, וואו אנגע־

הויבען ספּעציאַליזירען זיך אין דער אוניווערזיטעטישער קליניק אין אויגען־ און אויערען־קראַנקהייטען און נאָכדעם אין מיליטערישען שפּיטאָל און אין שטאָדטישע שפּיטעלער אויף האַלז, נאָז און אויערען. איבערגעלעבט אין קיעוו דעם פּירכטערליכען פּאָגראָם אין אָקטאָבער 1905; צווישן דייטשלאַנד, וואו געארבייט אין פרייבורג און בערלין, און אין האַרבסט 1906 באזעצט זיך אין ווילנע.

אין זיינע סטודענטישע יאָהרען פּארטאָפּט פון דער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג, געארבייט אין סטודענטישע אָרגאַניזאַציעס פּאר זעלבסט־הילף, פּאַרוואַלטעט די סטודענטישע קיך און פּארטאָן אין לאַנדסמאַנשאַפטען, אין רעוו. אָרגאַניזאַציעס, קאָנספּיראַציעס א. א. וו.

אין ווילנע פּאָפולער אין דער פּריוואַטער פּראַקטיק. לאַנג־יאָהריגער אַרבייטער אין שטאָדטישען סאַוויטש־שפּיטאָל, אויך אין „משמרת חולים", וואו די ארבייט איז געווען זעהר פּארצווייגט. איז אייניער פון די אָרגאַניזאַטאָרען פון דער געזעלשאפט און שול „משיח אלמים" פּאר טויב־שטומע, וואָס איז פּארמאַכט געוואָרען מיט'ן אויסברוך פון וועלט־קריג און וואָס עס איז שוין ניט געלונגען איהר אָפּצובויען צורויק.

אין אָנהויב פון וועלט־קריג מאַביליזירט אין אַנטאָקאָליער מיליטערישען שפּיטאָל אלס ספּעציאַליסט אויף אויערען־קראַנקהייטען אין 1915; אין 1918 אין מאַסקווע אלס דאָקטאָר אין מיליטערישען שפּיטאָל און רויטען קרייץ.

אין הערבסט 1918 — צוריק קיין ווילנע. אין אָנהויב 1919 מיטגעארבייט אין „יאָקוב"־שפּיטאָל אלס שטאָט־אָרדינאַטאָר אין זיינע ספּעציאַליטעטען. 1923—1933 געטיילט די ארבייט צווישען „יאָקוב" שפּיטאָל און אידישען שפּיטאָל. וועהן דער מאַגיסטראַט האָט דעם יאָהר קאָנצענטרירט אלע ספּעציאַליסטען אין „יאָקוב"־שפּיטאָל, איז דר. לעוואנדע דאָך געבליבען אויך אויף ווייטער קאָנסולטאַנט פּאר אלע שטאָדטישע שפּיטעלער.

דר. לעוואנדע איז פּאָפולער אויך מיט רעפּעראַטען אויף די טעמעס פון זיינע ספּעציאַליטעטען, וואָס ער האָט געהאלטען אין דער אלגעמיינער מעדיצינישער געזעלשאפט, וואו ער איז געווען צווייי יאָהר וויצע־פּאָרזיצער, און אין אידישען דאָקטוירים־פּאראיין, וואו ער איז איצט וויצע־פּאָרזיצער. ער האלט פון צייט צו צייט רעפּעראַטען אויך אויף אלגעמיינע טעמעס.

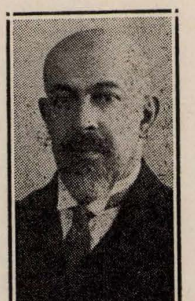
צוזאמען מיט דר. קאַוואַרסקי און דר. סאלאַנאַוויטש (ז"ל) איז דר. לעוואנדע געווען מיטגרינדער און מיטארבייטער פון דער געזעלשאפט „קינדער־פּארזאָרגונג". באזונדערס האָט דר. לעוואנדע זיך אָפּגענעבען אין דער דאָזיגער געזעלשאפט מיט'ן ענין פיזישע דערציהונג, וואָס זי האָט קודם כל אייננעפּירט אין דער שטאָדטישער תלמוד־תורה, וועלכע איז געוואָרען די וויגעלע פון אלע גימנאסטישע

איבונגען אין ווילנע — דער פּאָלוּפער פון „מכבי". דר. לעוואנדע האָט געארבייט פאר פּיזישער דערציהונג אויך אין אלע אנדערע אידישע שולען און נאָך דער מלחמה צוזאמען מיט דר. גלאָבוס פּיל געטאָן פאר דער אנטוויקלונג פון „מכבי" אין ווילנע און פּראָווינץ. די פּוילישע מאנשאפטען, וואָס קומען קיין ווילנע, ווייזען נאָך ארויס זייער אנטיסעמיטישע באציהונג צו מכבי: שטעלען אונטער א פּיסעל די אידישע גימנאסטען און פוטבאָליסטען, האנדלען ברוטאל געגען די אידישע מאנשאפטען, צו'מזיק'ען אפט בייזוויליג די אידען, אבער זיי כאפען שוין אפט צוריק, און שארף, פּארשפּילען אפט מיאוס און הויבען שוין אָן צו באקומען רעספּעקט פאר'ן אידישען כח און טאלענט. און דאס זיינען די אויפטוען פון דר. לעוואנדע, גלאָבוס און חברים.

די לעצטע דריי יאָהר נאָכ'ן טויט פון זיין פרוי האָט דר. לעוואנדע געגומען זיך שטארק אינטערעסירען מיט ארבייט פאר יתומים־פאר־זארגונג, איז אפיציעלער סעקרעטאר אין יתומים־קאָמיטעט און גיט זיך אפ דער דאָזיגער הויליגער ארבייט מיט אלץ מעהר האַרץ און ענערגיע.

פאר דער מלחמה האָט ער א סך געארבייט אין רוסישע מעדי־ציניש ישורנאלען און נאָך דער מלחמה האָט דר שב"ד איהם מגייר געווען און צוגעצויגען צו מיטארבייט אין „פּאָלקסגעזונט", וואו ער האָט פּארעפענטליכט א גרויסע הערליכע ארבייט „שפּראָך־פעהלערען" (אין א סך נומערען). אויך אין פוילישע ישורנאלען האָט ער גע־שריבען א ריי ארטיקלען.

אויף אזא אופן געהערט אויך דר. שמואל לעוואנדע צו דער הערליכער פלעיאדע פּאָלקס־טוער אויף דער ווילנער אידישער גאס.

דר. זאלקינדסאָן.

דר. יהושע זאַלקינדסאָן.

געבאָרען אין ווילנע אין 1875 אין אן אינטעליגענטער פאמיליע. זיין פאָטער, דוב־בער ב"ר יהושע, א פארמאצעווט, איז געווען א ברודער פון דעם באריהמטען ווילנער העב־רעאישען השכלה־דיכטער שלמה זאַלקינד און האָט געגעבען זיין זוהן אינגאנצען א וועלט־ליכע דערציהונג. דר. זאלקינדסאָן האָט גע־עגדיגט גימנאזיע אין ווילנע אין 1893 און מעדיצין אין כארקאָווער אוניווערזיטעט אין 1898. דאן פּראָקטיצירט פּריוואט אין ווילנע, ספּעציאליזירט זיך אין כירורגיע אין בערלין אין 1904 און אין ברעסלאָו אין 1907.

די גאַנצע צייט זינט 1898 ביז היינט — אַרדינאַטאָר אין אידישען שפּיטאָל, זינט עס האָט זיך נענרינדעט די קליניק פון משמרת חולים — שעף פון כירורגישער אָפּטיילונג. געאַרבייט לאַנגע יאָהרען אויך אין שפּיטאָל סאַוויטש און אין יאקוב־שפּיטאָל.

בעת דער וועלט־מלחמה האָט ער געארבייט אין רויטען קרייץ און אין שפּיטאָלען אין כארקאָווער גובערניע.

אין דער אַלגעמיינער מעדיצינישער געזעלשאפט איז ער געווען וויצע־פּרעזעס אין די יאָהרען 1924—1926 און אין אידישען דאָקטוירים־פאַראיין פּאָרזיצער אין 1927.

געהאַלטען פּיל רעפּעראַטען אויף טעמעס פון זיין פאַך אין דער אַלגעמיינער מעדיצינישער געזעלשאפט און אין אידישען דאָקטוירים־פאַראיין.

מיט וויסענשאפטליכע ארבייטען האָט ער זיך באטייליגט ס'רוב אין רוסישע און דייטשע מעדיצינישע צייטשריפטען.

האָט א שם פון א גרויסען כירורג.

דר. מ. גירשאָוויטש

דר. משה גירשאָוויטש.

געבאָרען אין ווילנע אין 1881 אין אן אינטעליגענטער פאַמיליע. דער פאָטער, אהרן, האָט געענדיגט ווילנער ראָבינער־שול און איז געווען לעהרער אין די ווילנער שולען; געווען איינער פון די גרינדער פון ווילנער קאָר־שוהל, גלאַסני (ראָטמאַן) פון ווילנער שטאָדט־ראָט און בכלל פילזייטיגער כלל־טוער. שפּעטער האָט ער באַקומען א ירושה און געווארפען די לעהרעריי. האָט אָפּגענעבען דעם זוהן אין גימנאזיע און אויף אידישע לימודים כמעט די גאַנצע צייט געהאַלטען פּאר איהם הויז־לעהרער.

אין 1899 האָט משה גירשאָוויטש באקומען די רייפּקייט־צייגניש (מאַטורע) און איז אין זעלביגען יאָהר אָנגענעקומען אויף מעדיצין אין דאָרפּאַטער אוניווערזיטעט, און האָט געענדיגט אין 1906. ספּעציאַליזירט זיך אין בערלין און אין נויהיים אויף הארץ־קראַנקהייטען און שטאָף־וועקסעל־קראַנקהייטען. פּראַקטיצירט אין פּעטערבורג ביז דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע. געארבייט אין קייזערליכען מאַריען־שפּיטאָל. בעת'ן וועלט־קריג איז ער געווען דער איינציגער אידישער דאָקטאָר אין קייזערליכען גוואַרדייאישען פּאָלק.

1920 צוריק קיין ווילנע, וואו נאָכ'ן טויט פון דר. א. מאקאָווער איבערגענומען אַרדינאַטור אין אידישען שפּיטאָל, וואו ער ארבייט עד היום. אין קראנקען־קאסע ארבייט ער פון איהר גרינדונג אָן ביז היינטיגען טאָג.

אָנטייל נעמען אין אידישען מעדיצינישׂ־נעזעלשאפטליכען לעבען, געווען עטליכע קאדענצען אין פארוואלטונג פון אידישען דאָקטוירים־פּראַיין און איצט אויסגעוועהלט געוואָרען אלס מיטגליד אין דער ערצטליכער הויפט־קאָמער אין וואַרשע. זיך באטיליגט אין פארשיידענע פילאַנטראָפישע נעזעלשאפטען.

נעאַרבייט זעהר פיל וויסענשאפטליך. נעלייענט רעפעראַטען אין מעדיצינישע נעזעלשאפטען און אין אידישען דאָקטוירים־פּראַיין. געווען לעקטאָר אויף די שוועסטער־קורסען פון „טאָז" — וועגען דיעטעטיק. פּראַפעסנטליכט אין רוסישע, פוילישע און דייטשע מעדיצינישע זשורנאַלען און אין בוך־פּאָרם א רייה ערנסטע ווערק, וואָס האָבען ארויסגערופען סימפּאַטישע רעצענזיעס אפילו אין אַמעריקאַנישע מעדיצינישע צייטשריפטען. אין אידיש האָט ער פּובליקירט צירקא 30 ארבייטען אין די זשורנאַלען „פּאָלקסנעזונט" און „סאַציאַלע מעדיצין", וואָס פון זיי דערפען דערמאָנט ווערען די ארבייטען: „ווי זאָל לעבען דער ארצקראנקער?" און „ווי לעבען צו זיין געזונט?"

דר. גירשאָוויטש האָט אויפגעהיט אלע רעצעפטען פון זיין לאַנג־יאָהריגער מעדיצינישער פּראַקטיק, האָט זיי סיסטעמאַטיזירט און צונויפגעשטעלט זעהר אַן אינטערעסאַנט בוך, וואָס דארף דינען פאר א וועגווייזער פאר דער יונגער נענעראַציע דאָקטוירים. ער האָלט, אז די דערפאָהרונג פון די עלטערע דאָקטוירים טאָר ניט פארלאָרען געהן פאר'ן אינגערען דור. די אויפנאָבע פון די מעדיצינישע פּראַקטיקער, ווי פון די טעאָרעטיקער, איז, לויט זיין מיינונג, צו פיהרען די אינגערע דורות מעדיצינער צו וויטערדיגע עטאַפּען פון פארפאָלקאָמענונג. ער אַליין האָט שוין אויף אזא אופן באלערענט עטליכע דורות יונגע דאָקטוירים אין אידישען שפּיטאָל אין ווילנע.

דאָס דאָזיגע וועלק האָט ער אָנגעשריבען אין פויליש און האָט שוין פאר א פּרוואו פארעפענטליכט דערווייל בלויז א קיצור פון איהם אונטער'ן נאָמען „קראַטקי זביאָר רעצעפט" (קורצע זאַמלונג פון רעצעפטען), וואָס איז אויפגענומען געוואָרען מיט גרויס אנערקענונג פון דער גאנצער פוילישער מעדיצינישער פּרעסע. וועט ער וואָלט געהאט אן ארויסגעבער, וואָלט ער דאָס גאנצע בוך איבערגעזעצט אויף אידיש. דאָס איז אָבער אין אונזער קריטישער צייט בלויז א חלום.

דער פּראַקטישער דר. גירשאָוויטש קען אויך חלומ'ען.

דר. ראזע שאבאד־גאוראנסקא.

געבאָרען אין ווילנע אין 1882. איהר פאטער, אינזשעניער איזיד־דאר (ישראל) שב"ד, איז געווען דער עלטערער ברודער פון דר. צמח שב"ד, און איהר מוטער, פאליגע, שטאמט פון די פאפערנאס. געענדיגט גימנאזיע אין 1899, איז ראזע שאבאד אנגעקומען אויף מעדיצין אין פרייבורג־ברעזגאוער אוניווערזיטעט און געענדיגט אין 1908. מלוכה־עקזאמען האט זי אויסגעהאלטען אין פעטערבורגער מיליטערישמעדיצינישער אקאדעמיע אין 1910. ספעציאליזירט זיך אויף קינדער־קראנקהייטען פיר יאהר אין פעטראפאוולאווסקער קראנקענהויז אין פעטערבורג.

די ערשטע צוויי מלחמה־יאהרען האט זי פארבראכט אין מאנטרע אין דער שווייץ, וואו זי איז זיך צונויפגעקומען מיט דער ס.־ר.'שער קאליניע. ביי איהר אין דירה האט א נאנצען יאהר געוואוינט וויערא פיגנער, און זי האט זיך ביי וויערא פיגנער באקענט מיט אווקסענטיעוו, בונאקאוו, מאיעסעיענקא און אנדערע וויכטיגע רעוואלוציאנערע פערזענליכקייטען. די דאזיגע אינטערעסאנטע צייט איז ביי דר. ראזע שאבאד איינגעקריצט טיף אין הארצען.

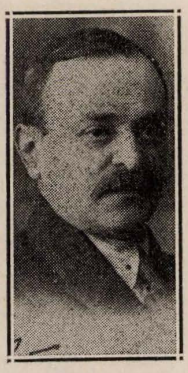
אין 1916 איז זי מיט קרייז־וועגען דורך פראנקרייך, ענגלאנד און שטאקהאלם געקומען צוריק קיין פעטראגראד, וואו זי איז אין א קורצער צייט ארום ארעסטירט געווארען איבער א פראוואקאטאר פון מאנטרע. באפרייט איז זי געווארען דורך דער פעוראל־רעוואלוציע אין 1917. דאן אויפע קיין קאווקאז, וואו זיך באטיליגט אלס דאקטאר פון רויטען קרייץ אין דער באקמפונג פון אלע עפידעמיעס, וואס זיינען דארטען אויסגעבראכען אלס רעזולטאט פון דער מלחמה. אין משך פון די יאהרען 1917—1921 האט זי דארטען געארבייט ענערגיש, מיט אמת'ער מסירת־נפש אונטער'ן לאזונג און מיט'ן ציל „צו רעטעווען די מוטערשאפט און קליינווארג".

סוף 1921 — צוריק קיין ווילנע, וואו זיך פארנומען מיט פריוואטער פראקטיק. דאן האט זי נעגרינדעט די ערשטע מוטער־שול פאר קימפעטארינס בייס שפיטאל אין זווערינעץ, וואס איז ביז סוף 1933 אונטערגעשטיצט געווארען פון „טאז", אבער מחמת מאנגעל אין מיטלען האט „טאז" אפגעשטעלט די שטיצע, און די מוטער־שול איז געבליבען אין שפיטאל, וואס געהערט צו דער קהילה. אין דער זעלביגער צייט ארבייט דר. ראזע שאבאד שוין נאנצע 12 יאהר אין קינדער־שפיטאל פון דער קהילה אין זווערינעץ אונטער דער אנפיהרונג פון דר. קאווארסקי. פון אנהויב 1934 איז זי פארוואלטערין פון

דער „טאז"־אמבולאטאריע פאר קינדער און טובערקולאזע, וואס איז ניי־ערעפענט און נאר־וואס אריבערגעפיהרט געוואָרען אין בנין פון דער ווילנער קהילה.

1923—1930 געווען שול־דאקטאר אין גימנאזיע פון סאפיע גורעוויטש און געהאלטען רעפעראטען וועגען שול־מעדיצין פאר עלטערן פון שול־קינדער, אויך א רעפעראט אין צ. ב. ק. פאר עלטערן וועגען ראציאנעלער דערנערונג פון קינדער אין עלטער פון 6 ביז 10 יאהר. האט אויך מיטגעארבייט אין „פאלקסגעזונט".

דר. מיכאל לעווין.

דר. מיכאל לעווין

געבארען אין סלאנים אין 1883 אין א רעליגיעזער סוחרישער פאמיליע. צו פינף יאהר אין חדר, שפעטער אין דער רוסישער אנפאנגס־שול פאר אידישע קינדער מיט א ביילאגע פון א רבי'ן אינדערהיים, וואס האט מיט איהם גע־לערנט תנ"ך און גמרא, און געענדיגט גימ־נאזיע אין רעוועל, אין 1902. געלערנט מע־דיצין אין אוניווערזיטעט אין בערלין, געענ־דיגט אין פרייבורג־באדען אין 1907 און נאס־טריפיצירט זיך אין כארקאוו.

דאן געקומען צוריק קיין רוסלאנד, פראק־טיצירט פריוואט אין בוטען, סלאנימער קרייז, און אין אשמענע ביז 1912; פארבראכט ווידער א יאהר אין בערלין, וואו ספעציאליזירט זיך אויף קינדער־קראנקהייטען, און אין 1913 צוריקגעקערט זיך קיין ווילנע. דא איז ער גלייך אנגענומען אין „משמרת־חולים", וואו ער איז געווען איינער פון די צוויי קינדער־דאקטוירים, און דא געארבייט ביז דער מלחמה, וועו ער איז מאביליזירט געוואָרען און האט אפגעארבייט נאנצע פיר יאהר אלס רענימענט־דאקטאר אויף אלע פראנטן.

אין מיטען 1918 געקומען קיין ווילנע, געוואָרען שול־דאקטאר אין דער פאלקס־שול אונטער'ן נאמען פון דבורה קופערשטיין, וואו געווען ערשטער שול־דאקטאר נאך פאר דער מלחמה, און אין די יתומים־היימען „אחיעזר", „נאלדע מארקס" און „יעקאפא". נאכדעם געוואָרען דאקטאר אין דער אמבולאטאריע פון „אזע־טאז". פון 1920 ארבייט ער אין קראנקען־קאסע ביז היינטיגען טאג. פון 1924 ביז 1927 געווען וואלאנטער־דאקטאר אין אידישען שפיטאל און פון 1טען אפריל 1934 געוואָרען ארדינאטאר אין דער ניי־געעפענטער קינדער־אפטיילונג ביי אט דעם שפיטאל. די נאנצע צייט זינט זיין צוריקקער

קיין ווילנע האָט ער ווידער געארבייט אין „משמרת חולים" — ביז 1929.

מיטגליד אין דער אלגעמיינער מעדיצינישער געזעלשאפט און אין אידישען דאָקטוירים־פאראיין פון 1913 אָן. א גאנצע רייה יאָהרען געווען אין פארוואלטונג פון „טאָז" און געהאלטען וויסענשאפטליכע רעפעראטען אין פארשיידענע מעדיצינישע געזעלשאפטען.

דר. איסר יאַבראָוו.

געבאָרען אין סלוצק (געוו. מינסקער גוב.) אין 1884. זיין פאָטער, יעקב, איז געווען א אידיש־אינטעליגענטער טיפאָגראף, און זיין מוטער, רבקה, האָט געשטאמט פון די באריהמטע לוריעס פון מאָהילעוו. געלערנט ביז 12 יאָהר אין חדר, נאָכדעם — אויטאָדידאקטיש אידיש און אלגעמיינע לימודים און אָפגענעבען עקסטערן־עקזאמען ביי דער באָברויסקער גימנאזיע אין 1907. צווישן זיין דייטשלאַנד, געלערנט מיט התמדה מעדיצין אין קעניגסבערגער אוניווערזיטעט און באקומען דאָקטאָר־דיפלאָם אין 1914 פונקט אין דעם טאָג, וועז עס איז אויסגעבראָכען די וועלט־מלחמה. נאָסטריפיצירט זיך אין קיעוו אין הערבסט פון זעלבינען יאָהר 1914 און די גאנצע פיר מלחמה־יאָהרען געארבייט אין האָספיטעלער און סאָלנסקער זעמסקי שפּיטאָלען, וואו ספעציאָליזירט זיך אויף אינערליכע און קינדער־קראנקהייטען.

אין 1919 געקומען קיין ווילנע, וואו געארבייט אין „אָזע" אונטער דער מוסטערהאפטער אָנפיהרונג פון דר. א. מאקאָווער, אין דער פּראָווינציעלער אָפּטיילונג פון „אָזע" ביז 1923. געארבייט אויך אין קינדער־שפּיטאָל אין „זווירינעץ" 1921—1928, אין קראנקען־קאסע — פון 1921 ביז היינט.

אין די יאָהרען 1920 און 1921 געווען שולד־דאָקטאָר אין די שולען פון צ. ב. ק. און אין „ר'מעלה'ס" ישיבה.

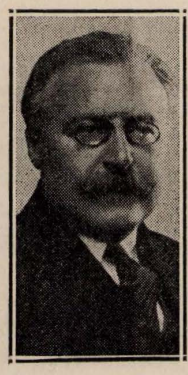
מיטגליד אין דער אלגעמיינער מעדיצינישער געזעלשאפט, אין אידישען דאָקטוירים־פאראיין, אייניג יאָהר געווען אין פארוואלטונג פון אָט דעם פאראיין און זיין ביבליאָטעקאר ביז 1933. איצט מיטגליד פון דעם געריכט פון דער ווילנער דאָקטוירים־קאמער („איזבא לעקארסקא").

האָט געהאלטען א גאנצע רייה רעפעראטען אויף טעמעס פון זיין פאך אין דאָקטוירים־פאראיין אין די אידישע שולען.

געווען טעטיג אין סטודענטישער געזעלשאפטליכקייט אין קעניגסבערגער אוניווערזיטעט, פּארזיצער אין דער קראנקען־קאסע פון דער דאָרטינער אידישער סטודענטנשאפט און זהער נאָהענט צו דער אידישער ארבייטער־באווענונג אין ליטע, פוילען און רוסלאַנד.

האָט איבערגעזעצט פון רוסיש אויף פויליש א סך פאָפולערע מעדיצינישע בראָשורען פון די פּיראָגאָווער אויסגאבען און פאר־עפענטליכט זיי אין פארלאג פון „אזע". געווען אויך מיטארבייטער פון „פאלקסגעזונט".

דר. זאב־וואלף בן דוד שומעליסקי.

דר. שומעליסקי

געבאָרען אין ווילנע אין 1885. געלערנט אין חדר, אין רוסישער אָנפאנגס־שול פאר אידישע קינדער ביז 5טען קלאס און אין רעאל־שול, וואָס געענדיגט אין 1905. איר 1910 באקומען דיפלאָם פון פיזיקא־מאטעמאטישען פאקולטעט אין פעטערבורגער אוניווערזיטעט, דאן אָנגעקומען אויפ'ן דריטען קורס מעדי־צין אין מאסקווער אוניווערזיטעט און געענ־דיגט אין 1913.

1914—1918 אויף מלחמה אלס מיליטער־דאקטאָר. דאן צוריק קיין ווילנע, וואו גלייך אָנגעקומען אלס וואלאנטיר אין אידישען שפי־טאל און אין 1925 דאָ געווארען אָרדינאטאָר עד היום.

דר. שומעליסקי האָט איינער פון די ערשטע זיך טיכטיג באטי־ליגט אינ'ם ווידעראויפבוי פון דעם ווילנער אידישען דאקטוירים־פאראיין, דעם אייניגען אין פוילען, אלס סעקרעטאר און דערנאָך אלס נאמן.

אין היסטאָרישן „פנקס" פון דער אידישער היסטאָריש־עטנא־גראפישער געזעלשאפט (רעד. דר. ווירשובסקי, ש. ל. ציטראָן ז"ל און דר. צ. שב"ד) האָט דר. שומעליסקי פארעפענטליכט א גלענצענדיג־באארבייטען באריכט וועגען דעם אידישען דאקטוירים־פאראיין

וועז מען האָט אָנגעהויבען סיסטעמאטיש ארויסשטויסען די אידען פון זייערע עקאָנאָמישע פאזיציעס און דערין אויך די אידישע דאק־טוירים, האָט דער אידישער דאקטוירים־פאראיין געגרינדעט אן אמבו־לאטאריע, וואו מעהר ווי העלפט (60) אידישע דאקטוירים האבען באקומען ארבייט. די אמבולאטאריע אזי ענגרינדעט געווארען אויף קאָאפּעראטיוע יסודות און האָט זיך אָנגעשלאָסען אן דעם אלגעמיינעם אידישען קאָאָפּעראטיווען פארבאנד אין פוילען. צווישען די טיכטיג־סטע טוער און אָנפיהרער פון דער אמבולאטאריע (דר. גרשוני, דר. קאָוואַרסקי און דר. לערנמאן) איז געווען אויך דר. שומעליסקי.

לייַדער האָט די דאָזיגע זעהר וויכטיגע אמבולאטאריע עקזיסטירט

סך־הכל זעקס יאָהר; זי איז ליקווידירט געוואָרען אין 1932 און האָט אויסגעצאָהלט אלע איהרע חובות, — א דאנק דער טיכטיגקייט פון דר. שומעליסקי.

אין „משמרת חולים" האָט דר. שומעליסקי עטליכע יאָהר אויפ־געמומען אָרימע קראנקע אָהן באלוינונג. זינט דער גרינדונג פון דער קראנקען־קאסע אין ווילנע איז ער ראיאן־דאָקטאָר און דאָקטאָר אין דער צענטראלער פאליקליניק. פאר די ערשטע 10 יאָהר פון זיין אַרבייט דא האָט ער באקומען פון דער מלוכה א גאלדענע אויס־צייכענונג.

דר. אלכסנדר קאפלאן.

דר. א. קאפלאן

געבאָרען אין קאָברין, אין יאָהר 1885. זיין פאָטער, יצחק בן הירש קאפלאן, איז געוון א תלמיד פון דער ווילנער ראָבינער־שול און איז אריבער אין דער שול פאר געאָמטערן (לאנד־מעסטער); נאָכ'ן ענדיגען די שול אלס קרייז־געאָמעטער האָט ער באקומען א מלוכה־שטעלע, אָבער בעת'ן פארשטאַרקטען מלוכה'שען אנטיסעמיטישען קורס אין די 80־ער יאָהרען איז זיין שטעלע ליקווידירט געוואָרען און ער איז געוואָרען פריוואָטער געאָמעטער. זיין מאָטעריעלע לאגע איז געוואָרען זעהר א שווערע און ער האָט געארבייט איבער אלע כחות, אום צו געבען די קינדער א נאָרמאלע ער־ציהונג. ער האָט אפגענעבען אלכסנדר'ן אין דער נימנאזיע אין ביאלא־פאדליאסקא (שעדלעצער גוב.) און אין דער זעלביגער צייט געגעבען איהם לערנען ביי פריוואָטע העברעאישע לעהרער אידישע לימודים. אלכסנדר איז געווען א מתמיד, האָט געהאט א גרויסע פעולה אין דער העברעאישער שפראך, וואָס ער האָט זי גוט דערלערנט, האָט געענדיגט נימנאזיע אין 1904 מיט אויס־צייכענונגען אויף אלע לימודים און באקומען א גאלדענעם מעדאל, וואָס פלעגט דאן אידען בכלל ניט ארויסגעגעבען ווערען.

אין 1906 איז ער אָנגעקומען אין כארקאָווער אוניווערזיטעט אויפ'ן מעדיצינישען פאקולטעט. די גאנצע צייט פון זיין שטודיום האָט ער געגעבען פריוואָטע לעקציעס, זיך אליין אויסגעהאלטען, גע־צאָהלט פאר זיך אין אוניווערזיטעט און נאָך געשטיצט די עלטערן, און געענדיגט אין 1911.

דאן איז ער אוועקגעפאָהרען קיין פעטערבורג און גלייך אָנגע־

קומען אלס אסיסטענט אין אבוכאווי־קראנקענהויז אונטער דער אנ־
פיהרונג פון פראפ. ניעטשאיעוו. ניט לאנג פאר דער וועלט־מלחמה
איז ער אנגענומען געווארען אלס הויפט־דאקטאר און פארוואלטער
פונ׳ם קראנקענהויז און פון דער אמבולאטאריע ביי די פאבריקען פון
דער באוואוסטער געזעלשאפט „קוזניעצאוו" ביי דער סטאנציע וואל־
כאוו אונטער פעטערבורג (היינט לענינגראד). דאס דאזיגע קראנקען־
הויז האט באדינט די גאנצע אומגעהיירע פאברויק־באפעלקערונג, און
דר. קאפלאן איז געווען דארטען ביי אלעמען באליבט.

מיט׳ן אויסברוך פון דער מלחמה אין 1914 איז ער גלייך מאבי־
ליזירט געווארען אלס מיליטער־דאקטאר און האט געארבייט אין דער
ארטילעריע־ברינאדע פון דער 9טער ארמיי אויפ׳ן גאנצען שטח
צווישען קראקוי און לעמבערג. נאך א דורכנעמאכטער שווערער
קראנקהייט אויפ׳ן פראנט איז ער אין 1915 אריבערגעפירט געווארען
אלס אדרינאטאר אין פעלד־שפיטאל אויפ׳ן צפון־מערב׳דיגען פראנט
אין דער ריכטונג פון מינסק, וואו ער האט אפגעארבייט ביז פרילינג
1918, וועו עס איז פארגעקומען א דעמאביליזאציע. דאן איז ער
אוועקגעפאהרען צוריק קיין פעטראגראד און גלייך באקומען א שטעלע
פון אדרינאטאר אין דער „ראזשדעסטווענסקאיא באראטשנאיא באל־
ניצא", אין דער אפטיילונג פאר אינוועניגסטע קראנקהייטען, וואו עס
זיינען געווען וועניג דאקטוירים. אבער דאס געהאלט איז דא געווען
אזוי קליין, אז איהם איז אויסגעקומען זעהר פיל צו הונגערען, און
ער איז געצוואונגען געווען אין דער זעלבינער צייט אנצונעמען נאך
אייניגע שטעלעם אין שפיטאלען. וועו ניט, וואלט ער געשטארבען
פון הונגער. אין די אלע שפיטאלען האט ער זעלבסטשטענדיג גע־
מאכט וויסענשאפטליכע פארשונגען, וואס האבען שפעטער געדינט
איהם אלס מאטעריאלען פאר וויסענשאפטליכע ארבייטען.

אין סוף 1919 איז ער ערנסט קראנק געווארען אויף פלעק־טיפוס
צוגלייך מיט נאך זעהר א סך דאקטוירים. א העלפט פון די קראנק־
געווארענע דאקטוירים איז אויסגעשטארבען פון אט דער קראנקהייט.
פאר דר. קאפלאנ׳ען אין די אויגען איז דאן טראגיש אומגעקומען, אן
אנגעשטעקטער פון א קראנקען פאציענט, דער יונגער דאקטאר איז־
ראעלסאן, א זוהן פון דעם באוואוסטען דענעבארגער דר. איזראעלסאן.

נאכ׳ן געזונט־וועריען און נאכ׳ן דערהאלטען זיך איז דר. קאפלאן
אין 1921 אוועקגעפאהרען פון לענינגראד קיין ווילנע, וואו ער האט
כמעט אויפ׳ן אנדערען טאג באקומען ארבייט אין אידישען שפיטאל
אין דער אפטיילונג פאר אינערליכע קראנקהייטען, וואו ער ארבייט
ער היום. קיין נעצאהלט האט ער קיינמאל ניט באקומען און אלעמאל
נעארבייט גראד א סך. אונטער זיין אנפיהרונג געפינען זיך א סך

יוננע דאָקטוירים. אין 1930 איז דר. א. קאַפּלאַן געוואָרען אָפּיציעל אַרדינאַטאָר.

אין 1922 איז ער געוואָרען דאָקטאָר אין קראַנקען־קאַסע ספּעציעל אויף אינערליכע קראַנקהייטען.

1923 אַוועקגעפאָהרען קיין בערלין, וואו ער האָט אין פּאַרשיידענע קליניקעס זיך ספּעציאַליזירט אויף די פּאַרדייהונגס־אָרגאַנען (מאָגען־ און געדערים־קראַנקהייטען) און שטאָף־וועקסל, און צוריק־קומענדיג קיין ווילנע האָט ער זיך פּאַרנומען שוין דערהויפּט מיט מאָגען־ און געדערים־קראַנקהייטען הן אין אידישען שפּיטאָל, הן אין קראַנקען־קאַסע, וואו ער אַרבייט אויך עד היום.

דר. א. קאַפּלאַן איז מיטגליד אין פּאַרוואַלטונג פון אידישען דאָקטוירים־פּאַראיין, מיטגליד פון עהרען־נעריכט און א נעוויסע צייט פּאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון „טאָז".

ווען עס האָט זיך נעגרינדעט די „איזבא לעקאַרסקא" קאָאָפּעראַטיוו מעדיצינישע פּאַלאַטע) איז אָט פון דער שטאָדט ווילנע געשיקט נעוואָרען אין נעריכט פון דער ערצטליכער פּאַלאַטע אלם וויצע־פּרעזעס — דר. אַלכסנדר קאַפּלאַן.

ער האָט א גוטען נאָמען אין דער פּריוואַטער פּראַקטיק, ווי אין דער נעזעלשאַפּטליכער מעדיצין.

דר. א. קאַפּלאַן האָט נעאַרבייט און ארבייט א סך אויך אויפ'ן נעביט פון מעדיצינישער וויסענשאַפט. שוין אין 1913 האָט ער אין דער רוסישער „וואַטשעבנאיא גאַזעטא" (ערצטליכע צייטונג) פּאַר־עפענטליכט אַן ארבייט: „צו דער פּראַגע וועגען דער באַדייטונג פון אוצאַרא ביי שלשול" און אין 1917 אין דער זעלביגער צייטונג אַן ארטיקעל וועגען ריק־טיפוס. זינט נאָך דער מלחמה איז ער א שטענ־דיגער זעהר אָנגענומענער מיטאַרבייטער פון די פּוילישע מעדיצינישע צייטשריפטען: „פּאָלסקא גאַזעטא לעקארסקא", „פּאמיסטניק וויליע־סקענא טאָוואַזישסטוא לעקארסקענא", „נאסטראָאַניא פּאָלסקא" און אנדערע, וואו ער האָט צווישען אנדערע פּאַרעפענטליכט פּאָלנעדיגע ערנסטע פּאַרשונגס־ארבייטען: 1) „באמערקונגען צו דער אָפּשאַצונג פון דער מעטאָדע פון אונטערזוכען דעם מאָגען מיט דער הילף פון אלקאָהאָלישען פּרוביר־פּריהשטיק"; 2) „וועגען דערקענען דערקראַנ־קונגען פון גאַל־פענכער און וועגען דער דיאגנאָסטיק פון פונקציאָ־נירענדיגען לעבער"; 3) „אינסולין און לעבער־דערקראַנקונגען"; 4) „וועגען הייליגן דיזענטעריע מיט פּעפּטאָן"; 5) „די פּראָבלעם פון דורכלעכערען א געשווויר אין פּאַרדייהונגס־אָרגאַן"; 6) „וועגען דער מאָדערנער לעהרע פון דיעטעטיק"; 7) „וועגען דער ראָלע פון דער־נעהרונג אין דער פּראַגע פון ראַק" (אין דער דאָזיגער זעהר וויכטיגער

ארבייט האָט דר. א. קאפלאן מיט א גאנצער רייה ראיות באוויזען, אז קאנסערוואן זיינען אייגע פון די ערשטע סיבות פון קראנק־ווערען אויף ראָק; 8) „דער צופאל פון גאלשטיינער ביי א 15־יאָהריגער מיידעל", און א סך אנדערע ארטיקלען.

דר. צמח שב"ד האָט צווישען א סך אנדערע דאָקטוירים־ווייסענ־שאפטליכע פאָרשער צוגעצויגען צו זיין ליבלינגס־זשורנאל „פאלקס־געזונט" אויך דעם דר. אלכסנדר קאפלאן, וואָס האָט דאָרטען פאר־עפענטליכט זעהר א סך ארטיקלען אויף טעמעס פון זיין פאך, באזונ־דערס וועגען דערנעהרונג אונטער'ן נאָמען „היגיענע פון שפייז". אָט די לעצטע סעריע ארטיקלען, וואָס זיינען אָנגעשריבען אי עכט ווייסענ־שאפטליך, אי העכסט פאָפולער אין א שהנעם אידיש, זיינען נאָכדעם ארויס אין בוך־פאָרם אונטער דער רעדאקציע און מיט א זעהר אויפ־מערקזאמער הקדמה פון דר. צמח שב"ד אין פארלאג פון דער געזעל־שאפט צו פארהיטען דאָס געזונט פון דער אידישער באפעלקערונג אין פוילען — „טאָז", וואַרשע 1927. אין דער „אילוסטרירטער פאָ־פולער־ווייסענשאפטליכער ביבליאָטעק „פאלקסגעזונט" אין ווילנע. אין יאָהר 1934 אונטער'ן נומער 4 דערשינען דר. א. קאפלאנ'ס א גרויסע בראָשור: „ווי אזוי זיך אייגצוהיטען פון מאָגען־ און געדערים־קראנק־הייטען", וואו ער דערווייזט, אז דער גרעסטער טייל פון די דאָזיגע קראנקהייטען קומען אויפ'ן באָדען פון קראנק־געוואָרענע נערוון, און ער ווייזט אָן די מיטלען, וואָס מען דארף טאָן, כדי צו פארהיטען זיך פון מאָגען־ און געדערים־קראנקהייטען.

זיינע ארבייטען האָבען ארויסגערופען וואריימע רעצענזיעס אין דער מעדיצינישער און אין דער געזעלשאפטליכער פרעסע.

דר. א. קאפלאן האָט, חוץ דעם אלעם, נאָך א גרויסען אינטערעס פאר קונסט, ליטעראטור, מוזיק, טעאטער. נאָך אלם א סטודענט האָט ער געדרוקט לידער אין פראָזע. ער האָט א סך לידער אין מאָנו־סקריפט און מיט א געוויסער צייט צוריק האָט ער פארעפענטליכט אין א ווילנער אידישער צייטונג „פאָרווערטס" א פרעכטיגע אידישע לירד.

דר. אליהו סעדלים.

דר. אליהו סעדלים שטאמט פון דורות רבנים: פון פאָטער'ס צד — אן אייניקל פון ר' שמואל מאָהילעווער, און פון דער מוטער'ס צד — פון ר' הלל סאלאנטער. געבאָרען אין שירווינט (ווילנער קרייז, היינט קאָוונער, ליטע) אין 1886. געלערענט אין חדר, אין מלוכה'שער אָנפאנגס־שול פאר אידישע קינדער און געענדיגט דעם ווילנער אידישען לעהרער־אינסטיטוט אין 1907. אין 1908 האָט ער באקומען א רייפקייט־צייגניש אין ווילנער 2טער גימנאזיע. שטודירט מעדיצין אין לייפציג און דארפאט, וואו באקומען דאָקטאר־דיפלאָם.

אין 1915 מאָביליזירט געוואָרען און געאַרבייט אויפֿן מערב-פראָנט פון דער רוסישער אַרמיי אין די שפּיטאָלען פון זעמסקי סאָיוז און אין שטאָדטישע שפּיטעלער. 1918 צורויק קיין ווילנע און געאַרבייט אין דער פרויען-אָפּטיילונג פון שפּיטאָל „יאָקוב" ביז 1923, אויך אין דער פרויען-קליניק פון דער ווילנער אידישער קהילה אין דער פּאָרשטאָדט זוויערינציע ביז'ן זעלביגען יאָהר.

1924 געפֿאָהרען קיין בערלין אין לייפּציג, וואו ער האָט זיך ספּעציאליזירט אין אָקושעריע און גינעקאָלאָגיע. אין סוף פון דעם זעלביגען יאָהר האָט ער זיך צוריקגעקערט קיין ווילנע, וואו ער איז געוואָרען שעף פון ד'ם דערמאָנטען זוויערינצער פרויען-שפּיטאָל ביז היינטיגען טאָג.

זייענדיג נאָך אין ווילנער אידישען לעהרער-אינסטיטוט, האָט דר. סעדלים געזומען א טיכטיגען אָנטייל אין דער פּאָרטיי ס.-ס.

איצט איז ער פּאָרזיצער פון דער אַלגעמיינער גינעקאָלאָגישער געזעלשאפט אין ווילנע, וויצע-פּאָרזיצער פון דער אַלגעמיינער מעדיצינישער געזעלשאפט, לאָנג-יאָהריגער וויצע-פּאָרזיצער פון אידישען דאָקטוירים-פּאַראיין און מיטגליד פון ד'ם געריכט פון „איזבא לעקאַרסקא".

דר. סעדלים שטעהט פּאָר דער אידישער קולטור און שטיצט שטאַרק דאָס אידישע שול-וועזען, צאָהלט מיטגלידס-אָפּצאָהל אין צ. ב. ק. — 150 גילדען א יאָהר.

געהאַלטען א גרויסע צאָהל רעפעראַטען אויף טעמעס פון זיין ספּעציאַליטעט אין פּארשיידענע מעדיצינישע געזעלשאפטען און צוזאַמענפֿאָהרען און וועגען זיי זיינען געווען סימפּאָטישע באריכטען אין דער פראַנצויזישער, פויליש און דייטשער ספּעציעל-מעדיצינישער פּרעסע.

ער האָט זיך געדרוקט אין פויליש און דייטש מעדיצינישע זשורנאַלען: „גינאָקאָלאָגיא פּאָלסקא", „טשאסאָפּיסמא לעקארסקיע", „אַרכיוו פיר גינאָקאָלאָגיע", „צענטראַלבלאַט פיר גינאָקאָלאָגיע" און אַנדערע, וואו ער האָט צווישען אַנדערע פּאַרעפענטליכט פאָלגענדיגע וויכטיגע ארבייטען: 1) „קייזערשניט ביי קווער-לאָנגע"; 2) „הונ-דערט פאָלען פון אינטערפאָזיטיאָ אוטערי"; 3) „געשלעכטס-ענדע-רונג און די גוזשען אין אייער-נעסט"; 4) „צווישענגעשלעכטס-פּראָ-בלעם אין ליכט פון ביאָלאָגישע און קליניש אויספּארשונגען"; 5) „קייזערשניט און די שטערבליכקייט פון ניי-געבאָרענע"; 6) „קליניש שטודיען איבער קאָסטראַציע ביי פרויען"; 7) ענדאָ-מעטריאָזיס פון אורין-פענגער"; 8) „אינטערסעקסואַליזם אַדער סוף-ראַרענאַליזם"; 9) „געשלעכטס-ענדערונג און אַוואַריאַל טומאָרען".

דר. סעדלים ארבייט-מיט אויך אין דעם אידישען „טאָז"-זשור-

נאך „סאציאלע מעדיצין", וואו ער האָט פארעפענטליכט אן ארבייט וועגען „רעגולירונג פון געבורטען ביי אידען".

אייניגע פון די דאָזיגע ארבייטען האָבען ארויסגערופען א גרויסע פּאראינטערעסירונג ביי דייטשע, פראנצויזישע, ענגלישע (אמעריקאנישע) און פוילישע וויסענשאפטלער, וואָס פיהרען מיט איהם א קאָרעספּאָנדענץ.

דר. דוד יעדוואַבניק.

דר. דוד יעדוואַבניק

געבאָרען אין ווילנע אין 1889 אין א סוחרישער פאמיליע. געלערנט אין חדר, נאָכדעם אין גימנאזיע, וואו פאר פאָליטישע חטאים אויסגעשלאָסען פון 7טען קלאַס, און געענדיגט זעהר גוט גימנאזיע אין פעטערבורג, אין יאָהר 1908. אין הערבסט פון זעלבען יאָהר אָנגענומען אין בערלינער אוניווערזיטעט, געענדיגט אין 1913 און נאָסטריפיצירט זיך אין כארקאָוו. אָנהויב וועלט־מלחמה מאָבילִיזירט געוואָרען, א האלב יאָהר געארבייט אין רוסישען רויטען קרייץ אין ווילנע, געוואָרען הויפּטצרצט איבער אכט דאָקטוירים און קאָמאַנדירט צו באָקעמפען עפידעמיעס צווישען די פליטים אויף ווע ווילנע־וויטעבסק וואו ער האָט געארבייט ביז 1916. דאָן האָט ער באָקומען די אויפנאבע צו אָרגאניזירען אויף פראָנט ביי פאלאָצק א שפיטאל אויף 200 קראנקע און פארוואונדעטע, וויל די רוסען האָבען זיך געגרייט אויף 16טען מערץ, 1916, צו אן אָפענסיווע געגען די דייטשען. אבער שוין ביים אָנהויב האָבען די רוסען פארלוירען 40,000 מאן אין דעם גרויסען זומפּ ביי וואָראָפּאָיעוא און זיי האָבען אָפּגעשטעלט די אָפענסיווע. דאָן איז ער געוואָרען אָרדינאַטאָר אין שפיטאל פון רויטען קרייץ אין מינסק, וואָס האָט געהאט 600 בעטען, און נאָכדעם — עלטסטער דאָקטאָר.

אין 1917 איז ער אווענקגעשיקט געוואָרען קיין סאראטאָוו, וואו עס האָט געבושעוועט אן עפידעמיע פון פלעק־טיפוס, און אָנגענומען אין שפיטאל א. נ. פון היילִיגען סעראפים סאראָווער, וואו ער איז געוואָרען עלטסטער דאָקטאָר. אין 1918 איז ער אויף דאָקטוירים־צוזאַמענפאָהר אין סאראטאָוו אויסגעקליבען געוואָרען פאר'ן אָנפיהרער פון די מעדיצינישע ארבייטען פון רויטען קרייץ אויף'ן נאָכצען פראָנט פון אסטראכאן ביז טשעליאבינסק אין 60 שפיטעלער.

אין 1919 האָט דר. יעדוואבניק געארבייט אין מאסקווער צענטראל־פארוואלטונג פון רויטען קרייץ אלס אינפיהרער פון כ'ם קאמף געגען אינפעקציאנעלע קראנקהייטען.

אין 1920 איז ער אוועקגעפאהרען קיין בערלין, וואו ער האָט זיך ספעציאליזירט אויף לונגען־און־האַרץ־קראנקהייטען, און קומענדיג אין 1921 צוריק קיין ווילנע, האָט ער צוואמען מיט נאָך צוועלף דאקטוירים געעפענט די ערשטע אידישע פריוואטע קליניק „סאניטאס" פאר אלע קראנקהייטען. די דאזיגע אידישע מעדיצינישע אינסטיטוציע האָט געמוזט געשאפען ווערען, ווייל די פוילישע קליניקעס האבען ניט אננענומען קיין אידישע דאקטוירים און קיין ליטווישע איז נאָך ניט געעפענט געווארען.

אין 1922 איז ער אויסגעקליבען געווארען אלס ספעציאליסט אין לונגען־קראנקהייטען אין קראנקען־קאסע, וואו ער ארבייט ער היום. אין 1925 האָט ער זיך געשטעלט בראט פון דעם לונגען־סאנאטאריום ביי „אוז־טאו".

אין 1922 האָט דר. יעדוואבניק געגרינדעט די אידישע קונסט־געזעלשאפט צוואמען מיט דעם אונגארישן־אידישען דראמאטורג און ארטיסט בעלאַ דאניעל, געעפענט די ערשטע אידישע דראמאטישע סטודיע, וואס איז אנגעפיהרט געווארען פון די ארטיסטען אברהם מארעווסקי און סלאבאדסקי. אייניגע אבסאלוועטען פון אָט דער סטודיע שפילען איצט אויף דער גרויסער אידישער ביהנע, ווי בליאַכער (ווילנע), שאפירא (בראזיליע) און אנדערע.

אין 1923 האָט די קונסט־געזעלשאפט, לויט דער איניציאטיוו פון דר. יעדוואבניק, וואס איז איהר פארזיצער, געעפענט דעם אידישען מוזיקאַלישען אינסטיטוט, וואס שפילט היינט א גרויסע ראָלע אין דער אידישער קינסטלערישער וועלט.

איצט איז דר. יעדוואבניק וויצע־פארזיצער פון „טאָז" אין ווילנע און מיטגליד פונ'ם אלפוילישן־אידישען צענטראל ראט אין ווארשע.

דר. יעדוואבניק האָט פארעפענטליכט א רייהע וויסענשאפטליך־מעדיצינישע ארבייטען: אין בערלין, 1913, א בראשור וועגען בלוט־קראנקהייט; אין 1919, אין סאראטאָווער מעדיצינישען זשורנאל, וועגען גריפּע; אין זעלבען יאָהר אין לענינגראדער „פראקטישע מעדיצין", וועגען היילען סקארבוט, און אין „אוז"־זשורנאל „סאציאלע מעדיצין" — ארטיקלען וועגען לונגען־טובערקולאָז.

איצט דרוקט זיך דר. יעדוואבניק'ס א סך ארבייטען אין פוילישען זשורנאל „נרושניצא" — „קליניק פון לונגען־טובערקולאָז".

דר. שמואל מרגלית

דר. שמואל מרגלית

געבאָרען אין מאָליאָט (ליטע) אין 1890. זיין פאָטער, ר. לייב־יוסף מרגלית, איז געווען א זוהן פון ר' יחיאל־איסר יאָכעלסאָן (שוועסטערקינד פון דעם אין ווילנע באַוואוסטען רעליגיעזען דאָקטאָר יאָכעלסאָן) און אן אייניקעל פון הרב יהודה ליפשיץ, מורה הוראה אין אָטאָליע־ווילנע, און זיין מוטער, רחל, האָט געשטאַמט פון דער אידיש געלערנטער משפחה עפשטיין אין ליטע. דער פאָטער אליין איז געווען א מוסמך און א משכיל און האָט געוואָלט זעהן זיין זוהן אידיש און וועלטליך גע־בילדעט, — האָט ער איהם געגעבען אין חדר און ישיבה, וואו שמואל האָט מיט התמדה גע־לערנט תנ"ך און א סך תלמוד, נאָכדעם אויך „פאר זיך", — און אין דער ווילנער אָנפאנגס־שול פון דעם באריהמטען פּעדאָגאָג וואָלפער, דאן אין כהן'ס גימנאזיע אין ווילנע, וואָס ער האָט געענדיגט אין 1910.

דער רוסישער נומערוס קלאָוזוס האָט צוויישען די טויזענטער אָנ־דערע אידישע יונגעלייט געטריבען אויך מרגלית'ן קיין אויסלאַנד, קיין דייטשלאַנד, וואו ער האָט שטודירט מעדיצין אין קעניגסבורג און אין בערלין, און אין 1915 האָט ער געענדיגט דעם מעדיצינישען פאקול־טעט אין דאָרפּאט מיט אן אויסצייכענונג. געשטודירט אויך פאר־מציע און געענדיגט פּראָוויזאָר אין קיעווער אוניווערזיטעט. דאן איז ער גלייך מאָביליזירט געוואָרען און ער האָט געארבייט אין די מילי־טערישע שפּיטאָלען אן ביז 1920 — אין די מעדיצינישע אָנ־שטאָלטען פון „אזע" אין מינסקער ראיאָן אלס באפולמעכטיגטער פון פּעטראָגראדער קאָמיטעט „אזע". אין מיליטער האָט דר. מרגלית פאר־נומען הויכע פּאָסטענס, — האָט דערגרייכט דעם ראַנג קאפּיטאָן.

ער האָט זיך ספּעציאַליזירט אין רענטגענאָלאָגיע אין מאָסקווע, אין לענינגראד, דערנאָך אין בערלין, און אין 1920 איז ער געקומען צוריק קיין ווילנע, וואו ער ארבייט עד היום אלס רענטגענאָלאָג מיט אן אייגענעם קאָבינעט. 1921-1925 אָנגעפיהרט די גאנצע אָנטי־פּאַוואוס־קאָמפּאַניע, וואָס „אזע־טאָז" האָט אונטערנומען, א דאנק דער גרויסער שטיצע פון אמעריקאָנער „דזשאָינט", וואָס האָט מעגליך גע־מאכט די גאנצע „רענטגענאָלאָגישע אייניכטונג. זיבען יאָהר איז ער געווען פּאַרוואַלטער פון דער רענטגען־אָפּטיילונג אין דער ליטווישער

קליניק און איצט פֿאַרוואַלטעט ער די רענטגען־אָפּטיילונג פון פּיזיקאַ־לישע היילמעטאָדען ביי דער ווילנער קראַנקען־קאַסע.

גלייכצייטיג איז דר. מרגלית שטאַט־ארדינאַטאָר אין אידישען שפּיטאָל. די גאַנצע צייט ווידער זינט ער איז געקומען קיין ווילנע, אין 1920, האָט ער אויך געארבייט אין „משמרת חולים".

דר. מרגלית איז לעקטאָר אין דער שוועסטער־שול ביי „טאָז" און לעקטאָר אין דער ווילנער צאַנצרצטליכער שול. געווען וויצע־פּאָרזי־צער אין אידישען דאָקטוירים־פֿאַראיין און געהאַלטען דאָרטען א רייהע רעפֿעראַטען.

די ארבייט פון רענטגענאָלאָגיע איז זעהר א שעדליכע פאר דעם געוונט און לעבען פונ'ם דאָקטאָר, אָבער דער דאָקטאָר קלייבט אוים גראָד אָט דעם פּאַך און איז זיך מוסר־נפש — פאַר דער וויסענשאַפֿט, פאר'ן כלל...

דר. יצחק ראפּעס

דר. יצחק ראַפּעס

שטאַמט פון א משפּחה רעוואָלוציאָנערען. זיין פאָטער, אהרן־הירש ראַפּעס, איז געווען דער עלטסטער אָנגעשטעלטער אין שטראשון'ס גרויסען וויין־געשעפט אין ווילנע, אייגענטליך דער פירער פונ'ם געשעפט און שפּעטער אויך מיטאייגענטימער, — א מענש א האַרעפּאַש־נער און פון ליבעראַלער געזינונג; איז גע־ווען אָנגהענגער פון א פרייער אָרדענונג אויף דער וועלט און האָט גערעדט מיט באַגייסטע־רונג וועגען העלדישע פרייהייטס־קעמפער. די מוטער, בייַלע בת אברהם ש"ק, איז געווען רעליגיעז געשטימט, האָט אָבער ליב געהאט דעם שלום־בית און מסכים געווען מיט'ן מאן צו געבען די קינדער א פרייע וועלטליכע דערציאונג. דער עלטסטער זוהן, דר. מיכאל ראַפּעס (וועלט דערמאָנט אין דר. שאבאד'ס ארטיקעל), איז געווען א הארציגער מענש און אן ענערגיש־טיכטיגער בונדיסט אין דעם גלאַרייכען העלדען־פּעריאָד פון „בונד". זייער צווייטער זוהן, משה ראַפּעס, איז ביז דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע געווען א געטרייער מסירת־נפש'דיגער בונדישער טוער און נאָך אָט דער רעוואָלוציע האָט ער זיך איבערגענעבען מיט לייב און מיט לעבען דער קאָמוניסטישער באַוועגונג פון ראַטען־פֿארבאַנד. זייער דריטער זוהן קלמן (קלונימוס), האָט געהאט א הייליגע נשמה פון א קעמפער־מאַר־טירער פאר פּרייהייט און איז יונגערהייט אַוועק פון דער וועלט. זייער איינציגע טאָכטער, סאַניע, איז געווען א העלדען־טיפּ פון א

אידישער מיידל פון דער ראמאנטישער תקופה פון דער רעוואלוציאָנערער סאציאליסטישער באוועגונג, וואָס האָט געלעבט נאָר מיט אָט דער באוועגונג און וואָס איז געווען טיף געאכט און געליבט ביים אויפגעוואכטען אידישען ארבייטער־פאָלק. און זייער פערטער זוהן, יצחק, האָט ניט פארשעמט זיינע רעוואָלוציאָנערע בריידער און שוועסטער.

יצחק ראפעס איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אין 1890, האָט ביז זיין 10טען יאָהר געלערנט אין חדר, נאָכדעם אין לאזארעוו'ס „נאטשאלניא אוטשילישטשע" (שטאָטישע שול, וואָס איהר פּראָגראם איז געווען אין הויך פון פיר קלאסען גימנאזיע) און געענדיגט כהנ"ס גימנאזיע אין יאָהר 1912. אין הערבסט פון דעם יאָהר איז ער אָנגענומען אויפ'ן מעדיצינישען פאקולטעט פון לייפציגער אוניווערזיטעט, וואו ער האָט שטודירט ביז'ן אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה אין 1914, וועו געקומען צוריק קיין ווילנע און באקומען א מיליטערישע פּראָלאָנגאציע ביז יאנוואר 1915. דאן איז ער צוועק־געפאָרען קיין דארפּאט, וואו ער איז אָנגעקומען אויף פּראָפּ. ראָסטאָוו־צעוו'ס פּריוואטע אוניווערזיטעטישע קורסען. היות ער האָט אין לייפציג דורכגעמאכט פיר סעמעסטערס, האָט ער געדארפט אָנקומען דאָ אויפ'ן 5טען סעמעסטער, אָבער ער האָט, לויט'ן מנהג פון יענע מלחמה־צייטען, געוואָלט אָנקומען אויפ'ן 6טען סעמעסטער און דעם 5טען דורכמאכען ערשט נאָכ'ן ענדיגען דאָס שטודיום, און דאָס איז איהם געלונגען. אין יוני האָט ער באקומען א באשטעטיגונג, אז ער האָט פארענדיגט דעם 6טען סעמעסטער אָדער דעם 3טען קורס, וואָס עס האָט געגעבען דאָס רעכט צו ארבייטען אין מיליטערישע שפיטאָלען און לאזארעטען.

ער איז מאָביליזירט געוואָרען, און אלס סטודענט־מעדיקער האָט ער מיט'ן גאנצען יוגענט־ליכען ענטוזיאזם זיך אריינגעוואָרפען אין דער ארבייט צו ראטעווען פאר'ן לעבען די נארישע קרבנות פון דער אומ־זיניגער אוואנטורים־טישער וועלט־מלחמה, אָדער לכל הפחות צו לינדערען זייערע יסורים. ער האָט געארבייט אין די שפיטאָלען פון „זעמסקי סאיוז" אויף דער פארטיידיגונגם־ליניע אונטער וולאדאיוע, וואו ער האָט באדינט צוואנג־ארבייטער און די קריגס־געפאנענע, וואָס האָבען געבויט אָט די פארטיידיגונגם־ליניע, און האָט אָנגעפירט דעם מעדי־צינישען דערנרונגם־פונקט אויף דעם מערב־פראָנט.

לויט א פאראדענונג פון'ס בילדונגם־מיניסטער איגנאטיעוו, האָבען אידען־פראָנט־קעמפער באקומען דאָס רעכט אָנצוקומען אין אוניווער־זיטעט אויף מעדיצין אויסער דער „פּראָצענט־נאָרמע", — דאן איז געבראָכען נעוואָרען די „פּראָצענט־נאָרמע", ווייל עם האָבען אויסגעפעלט דאָקטוירים. ראָפעס האָט אויסגענוצט אָט דאָס רעכט, און ער איז

אנגענומען געוואָרען אויפ'ן 3טען קורס מעדיצין אין מאָסקווער אוני־ווערזיטעט (דער 6טער סעמעסטער איז איהם אזוי ארום פאקטיש ניט פארהאנען געווארען). ער האָט אבסאָלווירט אָנהויב 1917, אבער בעת'ן ערשטען עקזאמען זיינען אנגענומען די ערשטע ידיעות וועגען דעם אָנהויב פון דער פעוואָלוציע, און די סטודענטען מיט ראפעס'ן בראש האָבען געפאָדערט איבערצוריסען דעם עקזאמען און אלס „זא־אוריאד־וואָראטשי" (אויסערארדענטליכע ארצטען) צו באקומען רעכט אלס גוט צוגעגרייטע צו פארענדיגען נאָך דער מלחמה, ווייל „אין דעם איצטיגען שטורעמדיגען היסטאָרישען מאָמענט קאָנען זיי בשום אופן ניט בלייבען רוהיג צווישען די וועגט פון אוניווערזיטעט און מוזען מיט'ן פאָלק ארויסגעהן אויפ'ן גאס", וואו עס האָט געשטורעמט און געיובעלט פון היסטאָרישער פרייהייט. דער סענאט פון אוניווערזיטעט האָט זייער פאָדערונג ניט נאָכגעגעבען, אבער דער שטורם פון גאס איז צו שטארק געווען און די עקזאמענעס זיינען דאָך איבערגעריסען געוואָרען.

די סטודענטען זיינען אריבער אין רשות פון דער רעוואָלוציע, וואָס איז אגב אין מאָסקווע דורך אהן בלוט, איז אבער געווען זעהר בלוטיג אין פעטראָגראד, — און די אָנפירערשאפט האָט אויף א מיטינג אין דער שטאָדטישער דומע באשלאָסען אוועקצושיקען זיי אויפ'ן פראָנט צום נייעם קערענסקי־אָנגריף. ראפעס איז באשטימט געוואָרען אין קאָמיסאָריע, און ער האָט ניט געוואָוסט וואָס צו טאָן אויפ'ן פראָנט, וואָס איז שוין קיין פראָנט ניט געווען, ווייל די ארמיי איז שוין געווען אינגאנצען דעמאָראָליזירט, דורכגעפוילט דורך און דורך. קערענסקי'ס אָנגריף איז דורכגעפאלען, און ראפעס צוזאמען מיט א סך אנדערע סטודענטען האָט זיך אומגעקערט צוריק קיין מאָסקווע, האָט דא אפ־געגעבען די עקזאמענס, באקומען דעם ארצט־דיפלאָם און געארבייט אין שפיטאָלען ביז סוף 1918.

דר. יצחק ראפעס איז אלע מאל געווען א בונדיסט־מענשעוויק אין ריינערען, שענערען, וויסענשאפטליכען זין פון דעם וואָרט, אהן דעם צומיש פון די פארשיידענע אגרעסיזמען, פאָליטיקאניזמען און אנדערע ענליכע אטריבוטען. זיין דעביוט פון געזעלשאפטליכער ארבייט איז געווען נאָך אויפ'ן שול־באנק אין 1910 אין כהנ'ס גימנאזיע אין ווילנע, וואו ער האָט צוזאמען מיט אורי קליאָנסקי, דעם איצטיגען קאָאפעראָ־טיוון טוער, געשאפען א שילער־ארגאניזאציע מיט א לינקער ריכטונג. אלס בונדיסט האָט ער זיך דעקלאָרירט אין 1912, וועז ער איז אריינ־געטראָטען אין דער עמיגראנטישער בונדישער גרופע אין לייפציג, וואָס בראש פון איהר איז געשטאנען דער באוואוסטער טאלאנטפולער זשור־נאליסט מ. נאָכימסאָן. אין מאָסקווער „סאָוויעט סטאראָסט" (סעניאָרען־ראט) איז ער געווען מיטגליד פון דער בונדישער גרופע.

וועז עס האָט זיך אָנגעהויבען די רעעמיגראציע קיין ווילנע, האָט אויך דר. ראפעס זיך געלאָזען פּער אקס און צופּוס אין וועג אהיים צוזאמען מיט רעואל גינצבורג, — א מאן מיט א גרויסער הומאניטער־וויסענשאפטליכער ערודיציע, וויסענשאפטליכען, פּובליציסטישען אין רעדנערישען טאלאנט און ועל כולם א הערליכע, באצויבערענדע פּערזענליכקייט — א צימערוואלדישער אינטערנאציאנאליסט. דער וועג איז געווען א געפערליכער און ניט איין מאל איז זייער לעבען געווען אין סכנה פון אומקום, פונקט ווי עס איז געווען אין סכנה פון אומקום דער ארט פון זייער שטרעבען.

דעם 6טען יאנואר 1919 זיינען זיי אָנגעקומען אויסגעשעפּטע קיין ווילנע, וואוהין עס איז פּארבאגינען ארײַן די רויטע ארמיי מיט דער „רעגירונג פון ליטע און רייסען". דר. ראפעס האָט כמעט ניט באוויזען זיך אפּצורוהען, ווי ער האָט שוין אָנגעהויבען אן ענערגישע טעטיגקייט אויפֿן געזעלשאפטליך־מעדיצינישען געביט. סאניטער־היגיענישע און מעדיצינישע ארבייט איז געווען נענוג נאָך די חורבנות, וואָס עס האָבען אָנגעמאכט אין ווילנע די מלחמה און די אָקופּאציעס. די רעגירונג פון ליטע און רייסען האָט פּארגעלייגט דר. ראפעס'ן די אָנפיהרונג פון נארקאָמזדראוו (קאָמיסאריאט פון פּאלקס געזונט), כאָטש זי האָט גוט געוואוסט, אז ער איז א בונדיסט, אָבער ער האָט ניט געוואָלט פּארנעמען קיין פּאָליטישע שטעלע, — ער האָט מסכים געווען אָנצונעמען בלויז די אפּאָליטישע אָנפיהרונג פון דער „ביורא פּאר מעדיצינישער עקספּערטיזע" — אן ארגאן צו באשטימען דעם פּראָצענט ארבייטס־קראפט־פּארלוסט און ארבייטס־פעהיגקייט פון די מלחמה־אינוואָלידען און ארבייטס־אינוואָלידען.

דר. ראפעס איז געווען דער ארגאניזאטאָר פון דער דאָזיגער ביורא, אלם דאָקטוירים־עקספּערטיזירער — די דאָקטוירים שאבאד, וויר־שובסקי און אלע אנדערע אָנגעזעהענע דאָקטוירים פון שטאָדט.

מיט'ן אריינמארש פון די פּאָליאקען אין ווילנע דעם 19טען אפּריל 1919 האָט זיך די דאָזיגע ביורא פּאר מעדיצינישער עקספּערטיזע פּאר־מאכט, — און דר. ראפעס איז אין יוני פון דעם יאָהר אוועקגעפּאָהרען פּראקטיזירען אין שטעדטל פּאָדבראָדז, וואו ער האָט פּארבראכט ביז יאנואר 1921. דאן האָט דר. שאבאד איהם איינגעלאָדען פּאר א סעזרעטער פון „טאָז".

אין דעם דאָזיגען אמט פון „טאָז" האָט דר. י. ראפעס אָפּגעארבייט פונקט זיבען יאָהר — ביז יאנואר 1928 מיט גרויס איבערגעבענקייט און פּינקטליכקייט און ארויסגעוויזען גרויס איניציאטיוו. לויט זיין איניציאטיוו איז געגרינדעט געוואָרען די קינדער־קאָלאָניע פון „טאָז" און ער האָט זיך איבערגענעבען דער ארבייט פּאר איהר בלב ונפש.

ער איז געווארען פארוואלטער פון דער קינדער־קאלאניע און האט איהר אנטוויקעלט צו אן אינסטיטוציע, וואס שפילט זעהר א גרויסע ראלע אין לעבען פון אידישען שול־קינד אין ווילנע. אט די צייט פון 1921 ביז 1928 איז געווען דער בליה־פעריאד פון דער קינדער־קאלאניע, ווען זי איז שטארק געשטיצט געווארען פון די „דזשאינט" געלטער, וואס זיינען דאן אנגעקומען בשפע.

אין 1923 זיינען פארגעקומען די ערשטע וואלען אין קראנקען־קאסא, — איז דר. ראפעס דורכגעגאנגען אויף דער ליסטע פון „בונד" אין ראט פון קראנקען־קאסא, שפעטער אין פארוואלטונג, אין פרעזי־דיום און אין משך פון די יאהרען 1924—1927 איז ער געווען אויך פארזיצער פון דער קאמיסיע פאר מעדיצינישער הילף, וואו ער האט זיך גרינדליך באקענט מיט'ן גאנצען לעבען און ליידען פון די ארבי־טענדיגע שיכטען פון דער ווילנער באפעלקערונג. אין יאנואר 1928 איז ער נאמינירט געווארען פאר א געצאלטען פירער פון דער אפטיי־לונג פאר מעדיצינישער הילף און אויף אט דעם פאסטען ארבייט ער ביז היינט. דער פאסטען פון א פארוואלטער פון דער דאזיגער אפטייל־ונג איז זעהר א שווערער און פארנעמטווארטליכער, ווייל דא האט מען צו טאן מיט אלע טענות ומענות, מיט אלע נויטען און פארערונגען פון די צעהנדליגע טויזענטער פארזיכערטע אין קראנקען־קאסא, אין דר. ראפעס האט זיך ארויסגעווויזען פאר'ן ריכטיגען מענשען אויף דעם ארט, וואס רופט ארויס צו זיך די אלגעמיינע צופריידענהייט און אכטונג, סיי מצד קריסטען, סיי מצד אידען.

אין 1927 זיינען פארגעקומען די צווייטע וואלען אין ווילנער שטאדט־ראט, — איז דר. ראפעס אויך דא דורכגעגאנגען אויף דער ליסטע פון „בונד" אלס ראטמאן. ביי די נייע וואלען צום ווילנער שטאדט־ראט היינטיגען יאהר 1934, איז דר. ראפעס ווידער דורך אלס ראטמאן אויף דער זעלביגער בונדישער ליסטע.

אויפ'ן פארום פון ווילנער שטאדט־ראט קומט אויס דעם פארשטע־הער פון דעם אידישען הארעפאשניק צו פיהרען א ביטערען גראנגעל פאר די ביטערע נויטען און פאר די פיצלעך רעכט פון אט דעם אידישען ארבייטער־וועלער נעגען דער אנטי־פראלעטארישער און אנטיסעמי־טישער קאנצענטראציע, און דר. יצחק ראפעס האט זיך ארויסגעווויזען פאר א מוטיגען, העלדישען, מסירת־נפש'דיגען קעמפער אין ריכטיגען און שהנסטען זין פון דעם וואלרט. קיינמאל פארפעלט ער ניט קיין זיצונג פון שטאדט־ראט און קיין איין זיצונג איז ניט מעגליך, נייט ניט פארביי אהן זיינער א ראנגלערישער רעדע, אויף וואס מען וואלרט אהן זיינעם א בייסענדיגען וואלרט, וואס פארוואונדעט טיף די שווארצע נשמות. ער קעמפט ליידענשאפטליך פאר דאס רעכט פון דער אידי־

שער ארעמקייט אויף ארבייט, אויף שטאדטישער געזעלשאפטליכער ארבייט, וואו דער מאניסטראט האט א טענדענץ, פונקט ווי די אידישע בורזשואזיע אין דער גאנצער וועלט, אויסצומיידן דעם אידישן ארבייטער, וואס איז א פאריא אין אלוועלטליכען פראלעטאריאט. ער קעמפט פאר אידישער גלייכבארעכטיגונג אין דער פראגע פון סאציאלער הילף און אין דער פראגע פון נאציאנאלער קולטור. ער פארטיידיגט מיט ברען דאס אידישע שולוועזען און פאדערט פון מאניסטראט א גערעכטיגע אונטערשטיצונג פאר די אידישע שולען, וואס ראנגלען זיך שוין א רייע יאהרען מיט אויסערגעווייניליכער מסירת־נפש פאר זייער קיום. אין פארגלייך מיט דער גאנצער ניט־אידישער באפעלקערונג צאהלען אידען דעם גרעסטען פראצענט שטייערען, און אויף זייערע סאציאלע און קולטורעלע נויטען באקומען זיי ברעקלעך. האט דר. ראפעס, ווי אן אמת'ער פאלקס־טריבון, געוואלפען אין פנים די הייליגע בעלי־בתים פון לעבען זייערע ביטערע אמת'ן, און צווישען איהם און געווייסע אנגעריטע פארשוינען זיינען פארגעקומען העפטיגע צוזאמנשטויסען. באזונדערס פאטאלע צוזאמנשטויסען האט דר. ראפעס געהאט מיט דר. בראקאווסקי, א מיטגליד פון דער הערשענדיגער „אומפארטייאישער" פארטי, וואס האט אויף אן עפענטליכער זיצונג פון שטאדט־ראט געזאגט, אז עס איז נעשלאסען געווארען א פאקט צווישען דעם „בונד" און ק. ד. („קריסטליכע דעמאקראטיע", א קלעריקאלע פארטי) נעגען דער סאנאציע. דר. ראפעס האט דאן אויסגערופען מיט אויפגעבראכטקייט:

— קלאמסטווא! (שקר).

און וועז יענער האט נאך אמאל געפרואווט איבער'חזר'ן דאס זייניגע, האט דר. ראפעס נאך שטארקער און נאך העכער מיט א טאן פון פראכטונג אויסגערופען:

— קלאמסטווא!

דאן האט דר. בראקאווסקי דערלאנגט דר. ראפעס'ן זיין וויזיט־קארטע...

די גאנצע געזעלשאפט אין ווילנע, די אידישע און די פוילישע, האט געקאכט מיט'ן דועל צווישען דר. ראפעס און בראקאווסקי. מ'האט פון אלע זייטען אנגעוועגדעט אלע מיטלען נים צו דערלאזען צום דועל, און ער איז ניט פארגעקומען. באלד איז אבער פארגעקומען א צוויי־טער צוזאמנשטויס, וואס האט זיך נעענדיגט שוין פיל ערגער. דר. בראקאווסקי, וואס איז דאן געווען הויפט־דאקטאר פון אלע ווילנער שולען, איז ארויסגעטראטען אין דער מאנארכיסטישער „סלאווא" מיט א ווילדער אטאקע נעגען די אידישע שולען, אז זיי זיינען „אנטי־מלוכה'ש, פונקט ווי עס זיינען אנטי־מלוכה'ש דר. ראפעס און דער

בונד". דאן האָט דר. ראפעס די גאנצע פראגע פארגעבראכט אויף א זיצונג פון שטאדט־ראט, ווּאו עס איז באשלאָסען געוואָרען צוזאמצוזעצען דעם דר. בראָקאָווסקי, פאר זיינע רכילות און אנפאלען, פון זיין אמט אלס הויפט שול־דאקטאר. דער וואיוואָדע (גובערנאטאר) האָט דעם באשלום פון שטאדט־ראט ניט באשטעטיגט און דער ענין איז צוועק צום מיניסטעריום. בעת א דעבאטע וועגען דעם ענין איז שטאדט־ראט האָט דר. בראָקאָווסקי ווידער געמאכט זיינע אינסינואציעס און דר. ראפעס האָט ווידער געוואָרפען איהם אין פנים די ווערטער:

— שקרים! דענונציאציעס!

דאָס האָט דר. בראָקאָווסקי ניט אויסגעהאלטען, האָט, ווי א פחדן, אפגעהיט א מאמענט פאר איהם א גינסטיגען און איז אנגעפאלען אויף דר. ראפעס'ן פיזיש. דר. ראפעס האָט זיך אבער אין דער אומגעריכטקייט ניט פארלאָרען און איהם דערלאנגט צוריק מיט א גרויסען פראצענט, אזוי, אז עס האָט אפגעהילכט אין גאנץ שטאדט. דאן איז וועגען דעם גאנצען ענין ארויסגעטראָגען געוואָרען אן אינטערפעלאציע, און אלע פראקציעס, אויסער דער סאנאציע (פילסודטשיקעס), האָבען אנערקענט די גערעכטיגקייט פון דר. ראפעס, קאטעגאָריש פאר'משפט דר. בראָקאָווסקי'ן און ער האָט ענדגילטיג, אָהן אפעלאציע, פארלאָרען זיין פאסטען.

דר. ראפעס האָט געהאט און האָט א גרויסע ווירקונג אויף די אנפיהרער פון קראנקען־קאסע און אויפ'ן שטאָדט־ראט — מיט דער שטרענגער לאָגיק פון זיינע ארגומענטאציעס, מיט דער גערעכטיגקייט פון די עצם ענינים, ווּאָס ער פארטיידיגט, מיט דער טיפער ערליכקייט און אויפריכטיגקייט זיינער, מיט זיין רעדנערישען טאלאנט, מיט דער־שהנקייט און הארציגקייט פון זיין עצם ריידען. אין משך פון די יאָהרען 1924—1928 האָט ער ארויסגעבראכט און איינגאָרדענט א רייע אידישע אנגעשטעלטע אין קראנקען־קאסע — געגען דער שטומער טראדיציע קיין אידען אהין ניט אנצונעמען, ארויסגעבראכט דעם דר. מרגלית אלס רעגטגענאָלָג אין קראנקען־קאסע און גראטעוועט מאסען מענשען. וועגן דער הויפט־דאָקטאָר פון קראנקען־קאסע האָט אפגעזאגט פון דער שטעלע א אידישען אנגעשטעלטען פאר זיין ריידען צו איהם רוסיש, כאטש ער האָט עס איהם אליין פריהער ערלויבט, האָט דר. ראפעס מיט זיין שטארקער ווירקונג אויפ'ן איינגעשפארטען הויפט־דאָקטאָר אויסגעפיהרט, אז דער אנגעשטעלטער איז צוגענומען געוואָרען צוריק. וועגן דר. ראפעס געפינט א זאך פאר גערעכט, זעצט ער זיך אָן און רעזיגנירט ניט ביז ער פיהרט זי אויס. צו אן אומגערעכטער זאך נעמט ער זיך קיינמאָל ניט.

אין 1931 איז ער געווארן פאָרזיצער פון דער ווילנער „אידישער טעאטער געזעלשאפט" און האָט אָנגעהויבען קעמפען פאר א קינסטלערישען טעאטער, פאר א ריינעם, קינסטלערישען רעפערטואר; האָט אין שטאָדט־ראָט אויסגעקעמפט א יעהרליכע סובסידיע פון 10,000 גילדען פאר'ן אידישען טעאטער און אויסגעפיהרט, אז דאָס געלט זאָל דער מאָגיסטראָט געבען ניט די דירעקטאָרען פון טעאטער, וואָס האָבען איהם פארשונדעוועט, נאָר דורך דער טעאטער געזעלשאפט, וואָס א דאנק איהר שטיצע האָט די „ווילנער טרופּע" באקומען א שטיקעל מעגליכקייט צו ארבייטען אין איהר היים און ניט אייביג צו זיין נע־ונד.

דר. ראפעס איז פאָרזיצער פון דער ווילנער אידישער ספאָרט־אָרגאניזאציע „מאָרגענשטערן", וואָס איהרע מיטגלידער שטעהען אונטער דער השפעה פון „בונד", אָבער אלס אָרגאניזאציע איז זי אומפאָרטייאיש, און ער האָט אין שטאָדט־ראָט אויסגעפועל'ט אויך פאר איהר א סובסידיע פון 1,000 גילדען און אמאל אויך 1,200, בעת „מכבי" באקומט פון 3 ביז 4 טויזענט גילדען.

דר. ראפעס שטעהט אין גאנצען אויפ'ן באָדען פון דער אידישער קולטור. ער איז געווען מיטגליד פון פּלענום צ. ב. ק. און טוט פאר דער אידישער שול; איז געווען מיטגרינדער און אקטאָר פון דעם געוועזענעם אידישען פאָלקס־אוניווערזיטעט אין ווילנע און האָט גע־האלטען א סך רעפעראטען וועגען סאָציאָלער פאָרזיכערונג און וועגען סאָציאָלער געזעצגעבונג. ער האָט זיך באטייליגט מיט א רייע ארטיקלען אין דער בונדישער פרעסע: „אונזער פאָלקס־צייטונג", „אונזער צייט", „אונזער גדאנק", „אונזער שטימע", אויך אין „פּנקס" פון דער היסטאָרישׂ־עטנאָגראפישער געזעלשאפט („די טעטיגקייט פון „אָזע" אין ווילנע") און אין „ווילנער טאָג" („פינף יאָהר טעטיגקייט פון „טאָז").

אומעטום, סיי אין קראנקען־קאסע, סיי אין שטאָדט־ראָט, האָט דר. ראפעס אלע מאל געארבייט בהסכם מיט די דירעקטיוועז פון „בונד", אָבער בנוגע דער אקטיוויטעט און דעם באזוס פון זיין טעטיגקייט איז ער געווען מעהר ווי „בונד", — ער האָט געטאָן זיין ארבייט א סך מעהר, ברייטער און אינטענסיווער, ווי מ'האָט עס פון איהם געפאדערט. ער האָט פארטיידיגט און פארטיידיגט ביז היינט ניט בלויז די אינטערעסען פון די ארבייטער, נאָר האָט זיך אָנגענומען און נעמט זיך אָן פאר דער גאנצער ארעמשאפט, פאר אלע באַ'עוול'טע און גע־דריקטע — מאסען און יחידים. מאסען מענשען קומען צו איהם נאָך אינטעהווענץ, נאָך היל̈ף; עס איז פשוט אוממעגליך אויסצורעכענען די אומגעהויערע צאָהל פארשיידענארטיגע אינטערוועניצען פאר טויזע־

טער און טויזענטער מענשען און פאר אידישע געזעלשאפטען — אין טויזענטער ענינים פון שטייערען, פון סאָציאָלער און מעדיצינישער הילף, פון קולטור בכלל און פון שולען בפרט. דאָס אלץ האָט ער געטאָן אין טוט מחוץ דער ליניע פון „בונד", ווי זאכען, וואָס זיינען פאַרבונדען מיט זיין פערזאָן. ער האָט אלץ געטאָן אין טוט מעהר ווי זיין פליכט פאָדערט עס פון איהם. ער האָט זיינע פערזענליכע אינטערעסען פאַרלאָזען, ער האָט זיין מעדיצינישע קאריערע בפועל ממש מקריב געווען — פאר'ן כלל, — און אין רעזולטאט האָלט ער איצט ביים פאַרבליבען ארבייטסלאָז. די קראַנקען־קאסע איז רעדוצירט געוואָרען אויף 50 פראָצענט און דר. ראָפעס איז אויך איינער פון די געקינדיגטע אָנגעשטעלטע פון דער קראַנקען־קאסע, וואָס זייער טערמין ענדיגט זיך דעם 10טען נאָוועמבער פונ'ם לויפענדיגען יאָהר 1934. אָבער ער איז ניט פאַרצווייפעלט, דר. ראָפעס, ער איז פול מיט אָפּטימיזם און האָט קיין חרטה ניט, ער פיהלט זיך צופרידען, גליקליך מיט זיין ביזהעריגער טעטיגקייט.

באמת — א גאנצע, שטארקע, מאַראַלישע פערזענליכקייט, וואָס אויף אזא זאָגט מען: ירבו כמוהו בישראל!

דר. אַלכסנדר ליבאָ

געבוירען אין ווילנע אין 1890. זיין פאָטער, יואל ליבא, א קאָבעל־פאַבריקאַנט, און זיין מוטער, נעשע, האָבען געגעבען די קינדער א שטרענגע אידישע און וועלטליכע דערציהונג. אלעקסאַנדער האָט געלערנט אין חדר, אין גימנאזיע און ביז'ן 8טען קלאַס אויך הבערעאיש און אנדערע אידישע לימודים ביי די לעהרער און שריפטשטעלער דוד נאָטיק ז"ל און יוסף־אליהו טריוואש. געקענט גוט העברעאיש און געדרוקט זיך אין „עולם קטן" און „החיים והטבע" אין די אָפּטיילונגען פאר קינדער־שאָפונג. גימנאזיע געענדיגט אין 1908 און מעדיצין אין דאָרפּאָטער אוניווערזיטעט אין 1913.

אלס סטודענט געווען טעטיג אין „אידישען פאראיין פאר ליטעראטור". ספעציאליזירט זיך אין פעטערבורג און אין בערלין אויף נאָז, האלז און אויערען.

בעת דער וועלט־מלחמה מאָביליזירט געוואָרען און געארבייט אין שפיטאָל פון רויטען קרייץ; וואָס איז געגרינדעט געוואָרען דורך דער פעטערסבורגער אידישער קהילה, אויך אין „אזע" אין פעטראָגראד און אויפ'ן מערב־פראָנט אויף דער ליניע באראנאָוויטש־מינסק. אין 1918 נעקומען צוריק קיין ווילנע, וואו דר. א. מאקאָווער האָט געגרינדעט אן אָפּטיילונג פון „אזע" און איהם צוגעצוינען צו דער ער־

בייט. נאָך דר מאקאָווער'ס טויט איז דר. ליבאָ געווארען פארוואלטער פון דער אמבולאַטאָריע אויף זיין נאָמען און אָננעפיהרט מיט ערפאָלג אין משך פון 10 יאָהר, פון 1922 ביז 1932.

די גאַנצע צייט זינט 1918 ביז היינט ארבייט דר. ליבאָ אין אידישען שפיטאָל און אין קראנקען־קאַסע זינט איהר גרינדונג, וואו ער האָט צו טאָן מיט די אָרימסטע בריטסטע שיכטען פון דער אידישער און ניט־אידישער באפעלקערונג.

אקטיוו זינט געקומען קיין ווילנע, זיך באטיליגט אין די ארבייטען פון „מכבי" און צוזאמען מיט דר. אליהו גלאָבוס און דר. אלעק־סאנדער ראָם פונאַנדערגעבויט די דאָזיגע ספאָרט־אָרגאַניזאציע און געגרינדעט ביי איהר די רודער־סעקציע.

געהאלטען רעפעראטען אויף טעמעס פון זיין פאַך, וועגען היגיענע, אָנשטעקענדיגע קראנקהייטען און אנדערע אין פאראיין פון די האנדלעס־אָנגעשטעלטע, ביי די קליינהענדלער און אין אַנדערע פאראיינען, געווען אויך פרעלענט אין דער שוועסטער־שול פון „טאָז".

אין „פאָלקס־געזונט" פארעפענטליכט א גאנצע סעריע ארטיקלען וועגען נאָז, אויערען און האַלז־קראנקהייטען.

דר. יעקב פייגענבערג.

דר. י. פייגענבערג

געבאָרען אין גראָדנע, אין יאָהר 1891, אין א סוחרישער פאמיליע. זיין פאָטער, ר' אלישע בר. חיים־יהושע פייגענבערג, האָט געשטאַמט פון ר' דוד'ל דעם מירער ראש ישיבה (פון דער זעלביגער משפחה שטאַמט אויך די שריפטשטעלערין רחל פייגענבערג), און זיין מוטער פרוידע — פון דער באַוואוסטער אלטער משפחה ברויסק פון בריסק דליטא, — און זיי האָבען דערצויגען זייער זוהן פריהער אויף תנ"ך און תלמוד און דערנאָך אויף וועלטליכע לימודים געענדיגט גימנאזיע אין גראָדנע אין יאהר 1910, אוועקגעפאָהרען קיין דייטשלאַנד, וואו ער האָט שטודירט מעדיצין אין מינכענער אוניווערזיטעט. מיט דעם אויסבדוך פון דער וועלט־מלחמה געמוזט איבערדייסען דעם שטודיום און צוריקגעקערט קיין רוסלאַנד, אָננעקומען אין דאָרפּאטער אוניווערזיטעט

און געענדיגט אין 1915. דאן מאביליזירט געווארען, געארבייט אין שטעטל־ער אין וויים־רוסלאנד, אין שפיטאלען אין פעטערבורג, אויך אין „אזע", אין מיליטערישע שפיטאלען אויפ'ן רומענישען פראנט און אין 1918 צוריק קיין וויים־רוסלאנד, וואו וויטער געארבייט אלם מיליטער־דאקטאר ביז די פאליאקען האבען סוף 1919 פארנומען דעם קאנט.

אין 1920 צוריק קיין פוילען, קיין גראדנע, פראקטיצירט פרי־וואט אין דרוזגעניק, אין אווגוסטאוו און אין 1922 געקומען קיין ווילנע. דא איז ער גלייך ארײן אין „אזע", וואו ער ארבייט ער היום אין דער קינדער־אמבולאטאריע א. נ. פון דר. א. מאקאווער און זינט צעהן יאהר פארוואלטער פון דער זויג־קינדערהיים פאר אונטער־געווארפענע קינדער. זיין ספעציאליטעט — קינדער־קראנקהייטען. דריטהאלבען יאהר האט ער געארבייט אין קינדער־שפיטאל פון דער קהילה אין זוויריניעץ אונטער דער אנפיהרונג פון דר. ה. קאווארסקי. די גאנצע ציים זינט זיין קומען קיין ווילנע ארבייט ער אויך אין משמרת חולים וואו ער גיט פאר קראנקע קינדער הילף אויף א היים. נע־ארבייט אויך אין דער אמבולאטאריע פון דאקטוירים־פאראיין די גאנצע ציים פון איהר עקזיסטענץ. נעווען שול־דאקטאר אין די גימ־נאזיעס ווילער, „תושיה" און סאפיע גורעוויטש.

ער איז מיטגליד פון דער ווילנער אפטיילונג פון דער אלפוילישער פעדיאטרישער געזעלשאפט (נעז. פון קינדער־דאקטוירים), פון ווילנער אידישען דאקטוירים פאראיין פון ערשטען טאג אן, — איין יאהר אויך פארוואלטונגס־מיטגליד און סעקרעטאר. איז אויך מיטגליד פון פארוואלטונג פון „טאז" און נעווען מיטגליד אין פארוואלטונג „מכבי".

נעשטימט סאציאליסטיש און שטעהט פאר דער אידישער קול־טור, פאר דאם אידישע שול־ווען און זייגע קינדער לערנען זיך אין א אידישער שול (רעאל־גימנאזיע).

ער האט נעהאלטען א סך רעפעראטען אויף אידיש אין „אזע" און אין שולען וועגען פארהיטען דאם נעזונט פון קינדער, וועגען דער־ציאונג און אויף אנדערע טעמעס. האט זיך ספעציעל אינטערע־סירט מיט דער פראגע וועגען איינשפריצען קינדער נעגען סקארלאטין און דיפטעריע. האט אויך פארעפענטליכט א פלוגבלאט וועגען דעם. האט מיטנארבייט אין „פאלקס־נעזונט" און נעדרוקט א רייהע ער־טיקלען אין זשורנאל „סאציאלע מעדיצין" וועגען דער שוועסטער־שול, וואו ער האט נעלייענט לעקציעס אויף אלע דריי קורסען וועגען קינדער־פלענע און קינדער־דערנערונג.

דר. אַריה־לייב ווײנשטיין

דר. ווײנשטיין

א זוהן פון דעם וועלט־באַריהמטען אָפּטיקער זינגער יוסף ווײנשטײן ווינאָגראַדאָוו (ניו יאָרק). געבוירען אין ווילנע אין יאָהר 1892, געלערנט אין חדר, נאָכדעם אין גימנאַזיע, וואָס געענדיגט אין יאָהר 1911, און אין 1916 געענדיגט מעדיצין אין דאָרפּאַטער אוניווערזיטעט. פּאַר אויסצייכענונג אויף מלחמה אלם מיליטער־דאָקטאָר האָט ער באַקומען פּיר אָרדענס. איבערגעלעבט דעם גאנצען בירגער־קריג, איז ער אין יאָהר 1922 צוריקגעקומען קיין ווילנע, וואו ער האָט פּראַקטיצירט א יאָהר, און נאָכדעם איז ער אוועקגעפּאָהרען קיין בערלין, וואו ער האָט אין משך פון די יאָהרען 1923–1925 זיך פּארפולקאָמט אין דער שאריטי־קליניק און כירורגיע. זינט דאַן פּראַקטיצירט ער אין ווילנע אלס אָרדינאַטאָר פון דער כירורגישער אָפּטיילונג אין מעדיצין שפּיטאָל און אלס אָרדינאַטאָר פון דער כירורגישער אָפּטיילונג אין דער קינדער־קליניק פון דער אידישער קהילה אין זוויערענץ.

עטליכע יאָהר איז ער געווען מיטגליד אין פּארוואַלטונג פון אידישען דאָקטוירים־פּאַראיין. א טיכטיגער טוער אין דער קונסט־נעזעלשאפט, איז ער די נאָכצע צייט פון איהר עקזיסטענץ פּאָרזיצער פון קינסטלערישען ראט. איז אויך וויצע־פּאָרזיצער פון „מכבי" אין ווילנע.

אין די מלחמה־יאָהרען האָט ער געשריבען אין רוסישע צייטונגען אין סיביר און אין דער צייט פון בירגער־קריג רעדאַגירט א רוסישע צייטונג, האָט פּארעפענטליכט אין רוסיש א רייהע לידער און פּאבלען.

דר. ווײנשטיין האָט אָנגעשריבען אין רוסיש אויך אייניגע דראַמען, וואָס פון זיי צייכענען זיך אויס „הורדום" און „שולמית". די דראַמע „הורדום", וואָס איז נאָכדעם איבערגעזעצט געווארען אויף אידיש, איז פּאָרגעלייענט געוואָרען אויף א ליטעראַרישען אָוונט אין ווילנער אידישען ליטעראטען פּאראיין און האָט ארויסגערופען זעהר אן אינטערעסאַנטע דיסקוסיע, וואָס האָט זיך אויפּגעהויבען ביז נאָר א הויכער מדרגה.

דר. אַייזיק בן חיים גאָלדבורט

דר. גאָלדבורט

געבאָרען אין ווילנע אין יאהר 1893 אין א סוחר'ישער פאַמיליע. זיין פאָטער איז נעוען זעהר א אידיש-געלערענטער און וועלט-ליך-געבילדעטער מאן, א הערליכער טיפּ פון א משכיל, וואס זיין הויז איז נעווען אָפען פאר יוגענט און פאר מענשען מיט העכערע שטרעבונגען. ער האָט געהאט אן אייגענע רייכע ביבליאָטעק, וואו מען האָט געקענט געפינען די מערקווירדיגסטע ליטעראַרישע, פילאָזאָפישע און וויסענשאַפטליכע עקזעמפלאַרען אין העברעאיש, אידיש, רוסיש, דייטש און אנדערע שפראכען. ער פלעגט אויסשרייבען די בעסטע זשורנאַלען און צייטונגען און פלעגט זאָגען: „כל דכפין ייתי ויאכל — וועט עס האָט דאָרשט נאָך שעהנעם און גייסטיגם, זאָל קומען אהער,— מיין ביבליאָטעק איז פאר איהם גרייט". און חברה יוגענט האָט זיך ניט נעלאָזט בעטען און האָט געשמאַק געליינט און געפיהרט שטורעמדיגע דיסקוסיעס ביי חיים גאָלדבערג (מ'האָט ניט געוואוסט, אז זיין פאַמיליע איז גאָלדבורט) אין הויז — וועגען די נייעסטע וויסענשאַפטליכע אויסגעפינסען, וועגען די לעצטע קורסען אין דער וועלט-פּאָליטיק, וועגען רעוואָלוציע, סאָציאַליזם, ציוניזם און אנדערע איזמען, און פאר איין גאנג געליהען ביכער און קיינמאָל ניט אוועקגענעבען. דאָך איז מען דאָ אין הויז קיינמאָל ניט געווען אין כעס אויף די צו-שלעפער פון דער טיערער ביבליאָטעק, — פארקערט: די פרוי פייגע גאָלדבערג (גאָלדבורט), וואָס שטאַמט פון די משפחות דייכעס און אָגוז, וועלכע האָבען ארויסגענעבען א רייכע דיפלאָמירטע אינטעליגענץ, ליטע-ראטען, קינסטלער, פעדאַגאָגען און געזעלשאַפטליכע טוער, — זי איז נעווען פאר די „האָלאָדראנצעס", פאר דער הונגעריגער באָהעמיע, ווי א מוטער, האָט זיי נאָך מכבד נעווען מיט פוטער-ברויט און זיסע טיי און אָפט אויך מיט א מיטאָג. דאָס איז געווען א בית ועד פאר די עקסטערנעס, וואָס האָבען דאן געבילדעט דעם רוב מנין ורוב בנין פון דער אידישער שטודירענדיגער יוגענט.

אין אָט אזא אטמאָספערע איז נעוואקסען און האָט זיך דערצויגען אייזיק גאָלדבורט. ער האָט נעלערענט אין חדר, אין גימנאזיע און אין דער צייט פון גימנאזיע נעלערענט אין דער חיים ביי די בעסטע לערער העברעאיש, אידישע נעשיכטע און אנדערע אידישע לימודים. נעענדיגט

גימנאזיע אין 1912 און שטודירט מעדיצין אין גענף (שוויץ) און אין דאדפאטער אוניווערזיטעט, וואָס נעענדיגט אין 1916.

דר. גאָלדבורט איז, ווי אלע יונגע דאקטוירים, מאביליזירט געוואָרען, האָט נעדינט אלס מיליטער־דאקטאָר אין זעמסקע שפּיטאָלען, אויף די פראָנטען און צוריקקומענדיג אין 1918 אהיים קיין ווילנע, האָט ער נעפונען זיין היים חרוב ומוחרב. באלד איז אין זיין היים נעשען א שוידערליכע טראגעדיע: אין דעם בייז־באוואוסטען זיבעטען טאג פּסח תרע"ט, וועו די אומפּארשעמטע „זון האָט שוהן נעשיינט און די אקאציע האָט נעבליהט — האָט דער שוחט נע'שוחט'ן", נעשניטען א שניט פון אידישע קעפּ; דאן איז דערשאָסען נעוואָרען דער הויליגער א. ווייטער, דאן זיינען אויף פּארשיידענארטיגע אכזריות'דיג־מאוים־דיגע אופנים אומגעבראכט נעוואָרען 64 אידישע לעבענס און דאן האָט מען צונויפגענומען אכט שעהנע בליהענדיגע יונגעלייט, אוועקגעפיהרט זיי אויף ליפּוווקע (איהר נעדענקט נאָך נעווים, ליבע לאנדסלייט, ליפּוווקע!), נעהייסען זיי אלע־ין אויסגראָבען פּאר זיך א קבר און אלע־ין אריינווארפען זיך אין אָט דעם קבר, — א טייוולאָנישער פּלאן, וואָס דאנטע'ס גיהינום וועלט בלאָס פּאר איהם, — און אָט אזוי האָט מען זיי לעבעדיגערהייט באגראָבען און אביסעל אונטערגעשאָסען, עס זאָלען זייערע קולות זיך ניט הערען, — און צווישען די אכט איז אויך נעווען דר. גאָלדבורט'ס ברודער — משה נתן גאָלדבורט, א אידעאליסט פון קאָפּ ביז די פּיס — — —

די אלטע מוטער פּיהגע גאָלדבורט איז נעבליבען קלאָגען איהר אייביגע קלאָג: אויף איהר מאן, וואָס איז אוועק אהן א צייט פון דער וועלט, אויף איהרע אנדערע אומגעקומענע קינדער און באזונדערס אויף איהר אומגעבראכטען מיזיניק משה־נתן, און יאָמערט און קלאָגט אזוי ביז היינטיגען טאג. איהר עלטערער זון, לייב גאָלדבורט, איז אוועק קיין ראטען־פּארבאנד, האָט זיך דאָרטען פּארגראָבען אין דער וויסענשאפט און איז היינט צו טאג פּראָפעסאָר פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע אין לענינגראָדער אוניווערזיטעט — פּראָפּ. ליעוו יעפימאָוויטש מיליאָוו. און דער אינגערער זון, דר. אייזיק גאָלדבורט, איז מיט א טיפען פּארבאָרגענעם צער אין הארצען פּארבליבען אין דער היים מיט דער מוטער — — —

אין די יאָהרען 1919—1920 איז דר. גאָלדבורט נעווען סעקרעטאָר פון „אזע". זינט 1923 ביז היינט ארבייט ער אלס ראיאָן־דאקטאָר אין קראנקען־קאסע, וואו ער איז פּארזיצער פון ראט (נעוויילט פון „בונד").

ער איז נעווען שול־דאקטאָר און לערער אין די שולען פון צ. ב. ק.— אין די אידישע גימנאזיעס, וואו ער האָט נענעבען נאטור־וויסענשאפט,

ביאָלאָגיע און פילאָזאָפישע פראָפעדעווטיג (לאָגיק און פסיכאָלאָגיע). געהאַלטען א רייע פאַרלעזונגען אין פארשיידענע אינסטיטוציעס און געגעבען א סיסטעמאטישען קורס פון סאָציאָלער היגיענע אין נעווע־זענעם פאָלקס־אוניווערזיטעט אין ווילנע. ער האָט אויך אָנגעפיהרט דעם סעמינאר פון היגיענישער פראָפאנאנדע אין דער שוועסטער־שול ביי „אָזע" אין די יאָהרען 1922—1923 און געהאַלטען א ציקל פאַר־לעזונגען אין „מכבי" וועגען היגיענישע פון פיזישע איבונגען אין יאָהר 1922, און וועגען היגיענישע פון דרוקער אין דרוקער־פאַראיין.

דר. גאָלדבורט איז מיטגרינדער און וויצע־פאָרזיצער פון דער ווילנער עספּעראַנטאָ געזעלשאַפט „יוניווערסאָ" און מיטגליד פון קאָמיטעט פון צ. ב. ק.

ער האָט געשריבען א גאַנצע רייע ארטיקלען אין דער „נייער שול", אין „שול און היים", אין „פאָלקס־געזונט" און אין די ווילנער צייטונגען.

אין דער אויסגאַבע פון אידישען פראָפעסיאָנעלען פאַראיין אין ווילנע איז אין 1928 ארויס דר. גאָלדבורט'ס פאָפולערע בראָשור „היגיענע פון דרוקער", אן אייניציגע אין איהר מין, און אין דער אויסגאַבע פון דער ווילנער עספּעראַנטאָ געזעלשאַפט — זיין בראָשור „די אינטערנאַציאָנאַלע הילפס־שפּראַך", וואָס האָבען ארויסגערופען סימפּאטישע רעצענזיעס אין דער פרעסע.

אָבער חוץ זיין פריוואטער און געזעלשאַפטליכער מעדיצינישער פראַקטיק אלס דאָקטאָר פון אינערליכע און קינדער־קראַנקהייטען, און חוץ זיינע אנדערע געזעלשאַפטליכע טעטיגקייטען, זיצט דר. גאָלדבורט און ארבייט וויסענשאַפטליך אויף מעדיצינישע טעמעס און האָט שוין פּאַרעפענטליכט ערנסטע ארבייטען אין פוילישע און דייטשע זשורנאַלען.

אין דער לעצטער צייט האָט ער אָנגענשריבען און פאַרטיידיגט אין ווילנער אוניווערזיטעט א דיסערטאַציע וועגען „אידישער פאַטאַלאָגיע" און האָט דעם 23טען אָקטאָבער פון דעם לויפענדיגען יאָהר 1934 דערפאר באקומען דעם וויסענשאַפטליכען גראד „דאָקטאָר פון מעדיצין".

דר. רפאל שאַראָווסקי

געבאָרען אין ווילנע אין 1897 אין אן אינטעליגענטער פאַמיליע פון אָנגעשטעלטען, וואָס האָט געלעבט געדריקט. ער האָט געלערנט אין פערלמאַנ'ס חדר און ביי ר' מאיר קיידאַנער תנ"ך און תלמוד און קען די העברעאישע שפּראַך. אין 1915 נעענדיגט כהנ'ס גימנאזיע

דר. ר. שאראָווסקא

אין ווילנע און אנגעקומען אין פעטראגראד אויף יורי, אבער באלד מאביליזירט געוואָרען און אפגעדינט דריטהאלבען יאהר אלס פראסטער סאלדאט, נאר נאך דער פעוראל־רעוואלוציע דערהויבען צו אפיצער. אין 1918 דעמאביליזירט. איבער'ן פריהצייטיגען טויט פונ'ם פאטער — צוריק אהיים. אין 1919 אנגעקומען אויף מעדיצין אין ווילנער אוניווערזיטעט און געענדיגט אין 1925.

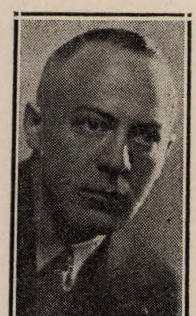
זיין גאנצען שטודיום, פון גימנאזיע ביז דאקטאר־דיפלאם, האט דר. שדאוואסקי דורכגעמאכט מיט אייגענע מיטלען, מיט דער הילף פון פריוואטע לעקציעס.

דאן האט ער געארבייט צווישן יאהר אלס אסיסטענט אין דער אוניווערזיטעטישער קליניק פאר אינערליכע קראנקהייטען און פון 1927 ביז היינט — אין משמרת־חולים אלס ספעציאליסט אין אינערליכע קראנקהייטען. זינט 1928 ארבייט ער געזעלשאפטליך אין „טאז", וואו ער איז מיטגליד פון פארוואלטונג און פארזיצער פון דער קאלאניע־קאמיסיע. מיטגליד פון אידישען דאקטוירים־פאראיין, פון דער אל־פוילישער „דאקטוירים־קאמער" און פון דער „ווילנער מעדיצינישער געזעלשאפט". געווען פארוואלטונגס מיטגליד פון „הילף דורך ארבייט".

פון 1926 ביז היינט — שול־דאקטאר אין די ווילנער אידישע און העברעאישע פאלקס־שולען.

געהאלטען רעפעראטען אין אידישען דאקטוירים פאראיין און אין דער ווילנער מעדיצינישער געזעלשאפט.

מיט ווייסענשאפטליכע ארבייטען זיך באטייליגט אין „פאמיעטיק ווילנסקגא טאווארישטוו לעקארסקגא" און אנדערע פוילישע צייטשריפטען. אין „פאלקס־געזונט" און „סאציאלער מעדיצין" גע־דרוקט ארטיקלען וועגען שול־מעדיצין. ווי־סענשאפטליכע ארבייטען: „וועגען געשווירי־גער אנטצינדונג פון גראבען דארם" און וועג־גען „וואסערניר".

דר. יהודה געזעל

אין פארלאג פון הירש מעץ אין ווילנע אין 1923 פארעפענטליכט געוואָרען א לערנבוך „אל־געברא פאר אנפאנגער".

דר. יהודה געזעל

געבאָרען אין יוליע אין 1903, געלערנט אין פערעלמאנ'ס חדר. געענדיגט גימנאזיע אין 1920 און מעדיצין אין באזעלער אוניווערזיטעט אין 1926. דיסערטאציע פארטיידיגט ביי פראפ. ראָבערט בינג (א איד), איינעם פון די גרעסטע פראפעסאָרען פון נעוראלאניע. אין יאהר 1927

געבאָרן אין ווילנע אין 1903, געלערנט אין פּערעלמאַנ׳ס חדר. געענדיגט גימנאזיע אין 1920 און מעדיצין אין באזעלער אוניווערזיטעט אין 1926. דיסערטאציע פּארטיידיגט ביי פּראָפּ׳ ראָבערט בינג (א איד), איינעם פון די גרעסטע פּראָפּעסאָרן פון נעוראָלאָגיע. אין 1927 גאסטריפיצירט זיך און אָננעקומען אלס אסיסטענט צו פּראָפּ. וולא־דיטשקאָ אין ווילנער אוניווערזיטעט און געארבייט ביז׳ן שליסען פון דער קליניק אין 1934. פון 1930 ביז היינט — אסיסטענט פון דער געשיכטע און פילאָזאָפּיע פון מעדיצין. זינט דאן ארבייט ער אויך אין פּסיכאָלאָגישען קאבינעט ביים מאניסטראט, וואס עס ווערט דורכ־געפיהרט די סעלעקציע (אָפּקלייב) פון די קינדער.

שטענדיגער קאָנסולטאנט פון דער עוונענישער בארָאטונגס־שטעלע אויפ׳ן געביט פון פּסיכאָאנאליזע און בארופס־בארָאטונג. פון 1927 ארבייט ער אויך אין דער בארָאטונגס־שטעלע פּאר אלקאָהאליקער.

איז פּארויצער פון דער אידישער געזעלשאפט פּאר ספּעציעלער דערציאונג אין ווילנע. די געזעלשאפט זאָרגט פּאר דער „שול פּאר דעפּעקטיווע קינדער" (אָפּגעשטאָנענע), וואָס געפינט זיך אין בנין פון דער קהילה אונטער דער אָנפיהרונג פון דר. וויטא לעווין — א פּעהיגער און אלזייטיג־געביליקער פּעדאָגאָג מיט א דערהויבענער נשמה, וואָס איז זיך ממש מוסר נפש פּאר די אומגליקליכע קינדער.

דר. געזעל איז אויך מיטגליד פון קאָמיטעט פון „טאָז", ארבייט אין משמרת־חולים און אלס שול־דאָקטאָר אין די אידישע פּאָלקס־שולען פון די פּארשיידענע צענטראלעס.

ער האָט געהאלטען רעפּעראטען: וועגען אָפּגעשטאָנענע קינדער; וועגען נערוועזע קינדער; וועגען אונטערזוכונגען פון אינדיווידועלער ארבייט ער אויך אין דער בארָאטונגס־שטעלע פּאר אלקאָהאליקער.

דר. געזעל האָט פּארעפענטליכט א רייע פּאָפּולערע ארטיקלען וועגען „נעווערבע היגיענע" אין דער וועבענטליכער „האנטווערקער שטימע", ווילנע, 1933, אונטער דער רעדאקציע פון דעם יונגען טא־לאנטפולען נתן רודנער, וואס זיין לעבען איז איבערגעריסען געוואָרן נאָך איידער עס האָט זיך צובליהט.

דר. יהודה געזעל גיט גרויסע האָפענונגען.

2. באריהמטע ווילנער פערזענליכקייטען אין ליטעראטור, פובליציסטיק, קונסט, וויסענשאפט.— רבנים, משכילים. — פרייהייטס־קעמפער. — געזעלשאפטליכע טוער.

אברהם רייזען.

אייזיק מאיר דיק אלס היסטאריקער פון דער שטאט ווילנע.

(וועגען צוויי וויכטיגע ווערק פון אייזיק מאיר דיק)

אין א געשפרעך מיט דעם אידישען היס־טאריקער ש. דובנאוו, האט זיך מענדעלי מוכר ספרים אויסגעדריקט, אז אויך ער, מענדעלי, איז א היסטאריקער.

און ס'איז ניט קיין גוזמא. יעדעס ווערק פון א שריפטשטעלער, וואס קען ניט דינגען אין יאהרען ארום אויך אלס היס־טארישער מאטעריאל, איז פון נישטיגער בא־דייטונג.

דער קינסטלער, דער בעלעטריסט, און אפילו דער פאעט, איז נאר דאן וויכטיג און האט א ערך אייביגע באדייטונג, ווען אין זיינע שאפונגען זיינען פארקערפערט געוואלטען געשטאלטען, אדער איבערגעגעבען געוואלטען סיטואציעס, וואס ווערען אדער אליין ge־שיכטע, אדער דינגען אלס מאטעריאל פאר געשיכטע־שרייבער.

פון האמער'ס איליאדע ביז די ניבעלונגען, פון דער פינישער קאלעוואדא ביז א לירוש פאלקס ליד — אין וואס פאר א שפראך, פון וואס פאר א פאלק עס זאל ניט זיין — לערנען מיר דאס לעבען, די זיטען, די מנהגים פון יענע מענשען און פון יענער צייט.

ווען מען נעמט אפילו אזא, אין גרונט גענומען, לייכט פאלקס־ליד ווי דאס פאלגענדע:

איך בין שוין א מיידעל אין די יאהרען,
וואס האסטו מיר מיין קאפ פארדרעהט;
איך וואלט שוין לאנג א כלה געווארען,
און אפשר חתונה געהאט.

און אויב עס געהט דיר אין נדן —
די מאמע וועט פארקויפען די שטיב,
און מיר וועלען ביידע חתונה האבען,
ווייל איך האב דיך אזוי ליב.

לערנען מיר, אז צוליב חתונה מאכען א טאכטער און צו געבען דער כלה נדן, האט מען געמוזט פארקויפען די שטוב. שוין איצט, ביים נייעם ארט לעבען, וועו נדן וועלט שוין ניט געגעבען, באקומט דאס לידעל א היסטאריישען כאראקטער.

קען מען זיך שוין פארשטעלען, ווי גרויס און ווי וויכטיג איז דער היסטארישער מאטעריאל אין די ווערק פון אונזערע קלאסיקער, וואס ווען זיי האבען געשריבען זייערע ערצעהלונגען פון דעם דא־מאלסדיגען איצט, האבען זיי געהאט, ווי מען זאגט, „אן אויג" אויף דעם שפעטער, אויף דער צוקונפט. צי באוואוסטזיניג, צי אינ־טואיטיוו, זיינען זיי אויסען געווען צו געבען א בילד פון זייער צייט און פון זייער דור מענשען פאר די שפעטערדיגע דורות.

אין אט דעם זין איז אייזיק מאיר דיק אייגער פון די וויכ־טיגסטע שרייבער אין דער אידישער שפראך. פון זיינע ווערק, פון זיינע הונדערטער דערציילונגען קען דער היסטאריקער שעפען גאנצע קאפיטלען, וואס זיינען וויכטיג פאר דער אידישער געשיכטע.

איבערהויפט האט אייזיק מאיר דיק אין זיינע ערצעהלונגען גע־נעבען א קולטור בילד פון דער שטאט ווילנע, אין וועלכער ער איז געבוירען געווארען און האט דארט אפגעלעבט זיין גאנצען פרוכט־בארען לעבען.

צי ער רופט אן ווילנע מיט איהר ריכטיגען נאמען, צי ער דרעהט איבער אמאל דעם נאמען און רופט זי ליוונא, — זעהען מיר די דאזיגע וויכטיגע שטאט ווי זי האט אויסגעזעהן, ווי זי האט גע־לעבט, געליטען און געהאפט און אפילו געקעמפט קעגען איהרע בעלי טובות און רעדל־פיהרער.

פאראנען ביי איהם ערצעהלונגען, וואס זיינען ניט נאר מאטע־ריאל פאר געשיכטע, נאר זיינען געשיכטע אליין — די געשיכטע פון דער שטאט ווילנע מיט איבער הונדערט יאהר צוריק.

צו די דאזיגע ערצעהלונגען געהערט די אמת וואונדערליכע היסטארישע ערצעהלונג, וועלכע ער רופט מיט'ן נאמען „דער אידי־שער פאסלאניק", „איינע זעהר שעהנע און אינטערעסאנטע געשיכטע, וואס עס איז געשעהען אין דעם יאהר 1822".

וועו ער האט געשריבען די ערצעהלונג (וואס ענטהאלט 64 זיי־טען, גרעסערער פארמאט), איז ניט באקאנט. נעדרוקט געווען איז זי צום ערשטען מאל שוין אין יאהר 1880. הייסט עס, מיט קארגע

זעבציג יאָהר נאָך דער פּאָסירונג, וועלכע ער באָשרייבט אין דעם „אידישען פּאָלאָניק". אין איין שטעלע, אין דער זעלביגער ערצעהלונג, רעדט ער אין זיין אייגענעם נאָמען און זאָגט דאָרטען, אז ער איז דעמאָלט אלט געווען פינף יאָהר: „איך וואָס איך וואר דאָן קוים פינף יאָהר, האָב זוכה געווען צו זעהן איהם (דעם אידישען פּאָלאָניק.—א. ר.) געהענדיג צו דעם חיי אָדם ז"ל, וואָס ער האָט געוואינט אין אונזער שכונה (נאָכבאָרשאָפט). איך האָב איהם געזעהן און ער שטעהט מיר פּאָר די אויגען"...

אין דער דאָזיגער היסטאָרישער ערצעהלונג, אין וועלכער עס ווערט דערצעהלט, וויי אזוי די וויילנער אידען זיינען פּאָרפיהרט געוואָרען פון אייגעם, וואָס איז געקומען קיין וויילנע און האָט זיך אויסגעגעבען פּאָר א געזאנדטען פון א אידישען מלך „פון טאלג, וואָס ליגט אין אפריקע הינטער מאָראָקאָ" — איז ניט נאָר וויכטיג די היסטאָרישע פּאָסירונג, נאָר אויך די טיפען, וואָס וועלכע געשילדערט עבט קינסטלעריש און לעבענס־טרויי, וואָס האָבען דעמאָלסט געלעבט און געוואָרקט אין וויילנע. די אבערגלויביקייט, די פינסטערניש און שוין אויך די ליכטיגע שטראָלען, וואָס האָבען שוין דאָן אריינגעדרונגען אין מאָנכע מחות...

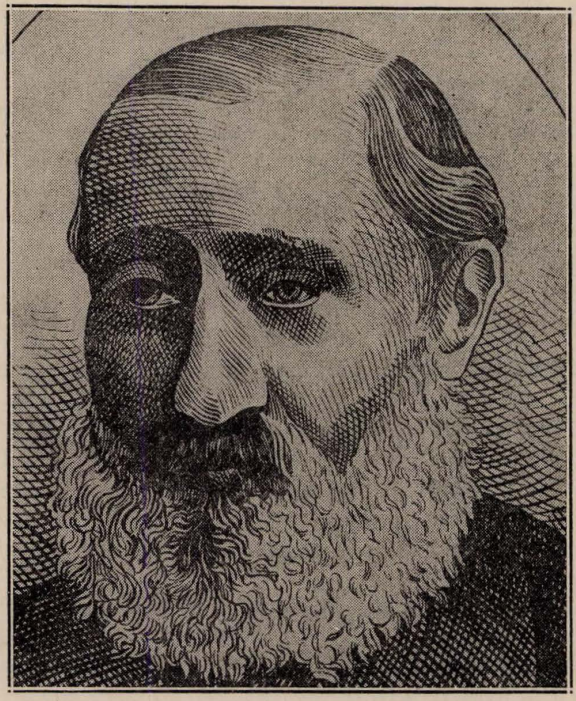
די נייעס וועגען דער אידישער מלוכה און וועגען דעם אידישען מלך, וואָס עס איז געווען פּאָרעפענטליכט אין א האָמבורגער דייטשער צייטונג, האָט צוטראָגען איבער דער שטאָט וויילנע אויפער א ר' חיים באָס, אָדער טאָבאָטשניק (וויי? ער האָט אויך אָרומגעטראָגען איבער די הייזער טאָבאָק פּאָר די געהויבענע בעלי בתים צו פּאָרקויפען.—א. ר.).

דער דאָזיגער חיים באָס איז וואונדערליך געשילדערט. אייזיק מאיר דיק, דער מחבר, זאָגט עדות, אז ער האָט איהם פּערזענליך געקענט.

„ער שטעהט מיר נאָך ער היום פּאָר די אויגען. ער איז געווען א משורר, א באָס און א גוטער באָס. א גרויסער יודע ננן. און פּלעגט זינגען פּאָנאָס (?—א. ר.) זעהר גוט"...

„ימים נוראים פּלעגט מען איהם על פּי רוב צו דינגען אין גרויסער שול. און עס וואר איהם ווירקליך וואָס צו הערען צו דעם מעריב פון דעם שבת־צו־נאָכט, וואָס פּאָר די ערשטע סליחות, וואָס דער באָס שפּילט דאָן די ערשטע ראָליע, און געהט אין שפּאָן בעסער אָלס אלע איבעריגע משוררים"... „אויך פּלעגט ער זעהר אָפּט פּאָרדינען פון דעם וואָס ער פּלעגט צו נאָרייען (מעקלערען) זינגער־לעך צו חזנים, וואָס ער פּלעגט זיי זעלבסט צו מאכען פון נאָסען־איננלעך, קאָצען־כאָפּער, קליינע קעשענקליך, וואָס ער פּלעגט זיי באָקומען אום זומער אין די גרויסע היצען ביי איספוסקען פון די

מילען, באדענדיג זיך. דאָרט פלענט ער זיי, נאקעטערהייט נאָך, אויספרובירען די קולעכלעך. און ביי דעם, וואָס ער האָט דערווייסט אזוי אייניע שטימע, ווי ער האָט געמיינט, האָט ער שוין אוועקגעשלעפט צו זיך. באשטעלט אים באלד טעג און האָט איהם אויסגעברויכט (?—א. ר.) אייניע געהעריגע שטימע, און האָט איהם,

אייזיק מאיר דיק — געב. אין ווילנע, 1807; געשט. יאָנ. 24, 1893.

ווי צו זאָגען, פארקויפט אייניעם חזן, ווי א זינגפייגעלע פאר פינף־זעקס רובעל, און דערביי וואר געמאכט אין מאלצייט, און אריין גלעבט אין גאָטס וועלט אימער פרעהלעך און לוסטיג, דען עס וואר ביי איהם אין שטוב אימער געזאנג און קלאנג".

נאָך בולט'ער קומט ארוים דער דאזיגער וואונדערליך געשיקדערטער טיפ, ביי זיין צווייטער פרנסה, ביים ארומטראגען פארקויפען טאבאק איבער בעלי בתי'שע הייזער.

אט ווי ער שילדערט איהם אלס טאבאק פארקויפער:

„ער פלעגט צו טראגען מיט זיך צוויי אדער דריי גרויסע פענ־ כירעס פול מיט טאבאק פון פארשידענע סארטען, איבער פארנעמע הייזער פון אידען און קריסטען. און אום־און־אום (אומעטום—א. ר.) וואו ער איז נאר נעקומען מיט די פענכירעס וואר ער א גוטער נאסט. דען ער וואר, ווי צו זאגען, א לעבעדיגער אדרעסנער סטאל, צוזא־ מען מיט איינעם טעלעגראף, דען ער האט אלעמען געקענט, און ג־ וואוסט, וואם עם פארקאלאצט זיך ביי דעם אנדערען אין איי־ נער איי. און ניט נאר וואם עם טוט זיך אין ווילנע. ניין, ער האט געוואוסט, וואם עם טוט זיך כמעט אין דער גאנצער וועלט. צוואר פארמישט מיט פילע ליגען און דומהייטען, דאך געהאט נ־ נוג צו ריידען פון אלע אומות און פון זייערע מלכים און איבער־ הויפט פון דער פאליטיק".

אייזיק מאיר דיק דערצעהלט ווייטער, אז זיין טאטע איז אויך געווען זיינער א קונד, און אז ער האט איהם, נאך אלס קליינער אינגעל, ליב געהאט:

„ערשטענס איבער זיין אינעהמענדע (אנגענעמע.—א. ר.) און פריינטלעכע מינע, צווייטענס איבער זיינע באשטענדיגע פרייעלעכקייט און זיין נאכמאכען די קליין־שטעטלדיגע חזנים און די קינות־זאגער מיט פארשידענע שטימען, און דאם פארהוסטען זיך דערביי, דאם מען זיך קראנק לאכען דעריבער".

דער זעלביקער חיים באם, דערצעהלט ווייטער אייזיק מאיר דיק, האט איהם אמאל אפגעראטעוועט פון טאטענ'ס שמיץ.

„עם וואר שוין די ציבט רוטע (די רוט.—א. ר.) נאר איין צאל ווייט פון מיינעם בלויזען לייב, האט זיך אפגערופען אייגע פרעה־ לעבע שטימע פון פאדער שטוב צו מיינעם פאטער, ווי אמאל אן ענגעל־ גאטעם צו אברהם, אלס ער האט געהאלטען געציקט, אויסגעצויגען זיין חלף איבער זיינעם זוהן יצחק: „טוע ניכט דעם יונגע ניט איין עטוואם צו לייד". און דיזע שטימע וואר פאנאט, אלזא וואר לייכט צו דערקענען צו וועמען זי געהערט"... „דיזער וואר קיין אנדערער ווי דיזער חיים באם . . . און איך בין אפגעקומען מיט א קום די רוט, און א קום דעם פאטער אין האנד. (א, וואו נעמע איך זי אצינד!)".

און אייזיק מאיר דיק זעצט פאר זיינע עראינערונגען וועגען דעם דאזיגען חיים באם נאך אין א מער פאטעטישער פארם:

„איך האב האלט געהאט צו הערען ווי ער דערצעהלט (פון דעם אידישען מלך...) פון זייערע זיגע (גבורות), פון זייערע פאנעס, וואם זיינען הויך ביז די וואלקענס און פון זייער וואוקס, וואם איז גרויס ביז די מאקסטען" (?—א. ר.).

און דאָ ווערט שוין אייזיק מאיר דיק, ווי אַן אויפקלעהרער, נאָך מעהר הומאָריסטיש, און לאכט אפ פון חיים באס'עס גוזמאות וועגען דעם אידישען מלך און זיינע העלדען:

„זיי זיינען גרויסע צדיקים, היטען אלע ישן, און האבען צו צוויי מאָגנעם, איינער איז א מילביגער און דער צווייטער איז א פליישיגער, און דאָס אין א קידוש־גלעזל זייערע קען זיך דערטרינקען אונזער גרעסטער מענש"...

מיט א רייהע אינטערעסאנטע טיפען פון דער ווילנע מיט אי־בער הונדערט יאָהר צוריק באקענען מיר זיך ערשט וועו דער פאָס־לאניק (דער געוואנדטער, קאנסול—א. ר.) פון דער אידישער מלוכה קומט אָן פון פעטערבורג קיין ווילנע.

אייזיק מאיר דיק, וואָס האָט איהם, ווי ער דערצעהלט אלין, אלס פינף יעהריגער אינגל געוזהען, מאָלט איהם אזוי:

„ער וואר פון מיטעלער גרעסע. ניט הויך, ניט נידעריג. אבער גאנץ רונד און קרעפקע געבויט. ער וואר א ברונעט מיט פייעריגע אויגען" . . . „זיין באָרד וואר שוואַרץ, ווי פעך, רונד ווי דער האלב מאָנד" . . . „זיין גאנג מאיעסטעטיש" . . . „ער וואר גע־קליידעט האלב אידיש, האלב קריסטליך, אין א לאנגער זיידענער קאפאָטע, אהן א גארטל, אין זיידענע זאקען, און אין אן ארט שיך וואָס הייסט ציזמעס מיט בורלאנטענע שנאלען" . . . „זיין אויבער מאנטל וואר אין שאיעטענער פלאשץ, מיט עטליכע קראגענס אי־נער איבער'ן אנדערען. פאר אים זיינען געגאנגען עטלעכע פא־ליצייסקע" . . . „הינטען איז נאכגעגאנגען אין גרויסער נאראָד פון אידען, פון קריסטען, דאָס גלייכען וואַרען טויזענדער מענשען פון ביידע זייטען גאס און דורך די פענסטער פון די אויבערשטע גאַרענס וואַרען ארויסגעלייגט (האבען ארויסגעקוקט.—א. ר.) גרויסע הערשאפטען מענער און פרויען".

איז דאָס דען ניט א בילד געמאָלען פון א ערשטען־ראנג קינסט־לער, דורך וועלכען איהר זעהט א באגייסטערטע ווילנע, מיט איבער הונדערט יאָהר צוריק? א מאסען־סצענע, וואָס איהר גלייכען איז זעלטען צו געפינען אין דער נייער אידישער ליטעראטור?

אבער דערהויפט איז אייזיק מאיר דיק'ס שטארקייט אין מאָלען טיפען. זייערע ריכטיגע נעמען, זאנט ער, „וועל איך ניט ארויס־געבען, וויל עס לעבען נאָך זייערע קינדער".

ער מאָלט דעם נגיד רז"נ. . .

מיר נעמען ארויס די הויפט־שטריכען פון זיין כאראקטער, ווי אייזיק מאיר דיק מאָלט איהם אין דער ערצעהלונג „דער אידישער פאָסלאניק".

„אין יענע צייט האָט געלעבט אין ווילנא איין גרויסער גביר,

וואָס האָט געהייסען רז"ג. ער וואָר, ווי די וואָרהייט צו זאָגען, א קנאַפּער יודע ספר, אָבער דאָך א מענש מיט איינעם אידישען הער־צען און איין גרויסער וועלטמאַן" . . . „דיזער מאַן האָט געשפּרא־כען זעהר גוט רוסיש, פוילישׁ" . . . „מען האָט געקענט זאָגען דאָס ער האָט מוצא געווען דעם ווילנער אידישען כלי מיט פוילישׁ און מיט רוסיש דאַן" . . .

דורך דער לעצטער באמערקונג זעהען מיר די דאמאַלסדיגע אידישע ווילנע, וואָס אויסער אידיש (און מסתם אויך לשון קודש) האָט מען קיין אַנדערע שפּראַכען רעדען ניט געקענט.

אמת, ווייטער גיט ער צו, אז דער דאָזיגער רז"ג האָט געהאט א זוהן און א טאָכטער: „אלזא היסט עס א זוהן און אן איידעם. ביידע לומדים און וועלט־מענער, שרייבער און משכילים".

פונדעסטוועגען האָט אויך זיי — די משכילים — „פּערשמעקט דאָס גע־ריכט פון דעם אידישען געזאַנדעטען, און וואָרען באצויבערט פון די „זאָגען" און מופתים, וואָס וואָרען דאַן דערצעהלט פון איהם, אין זייער הויז, פון אידען און קריסטען".

און מיט גרויס שווערי־קייט האָט מען ענדליך ביי דעם אידישען געזאַנדעטען ג'פועל'ט ער זאָל זיין דער גאַסט ביי'ן גביר רז"ג — אויף שבת.

איז אָבער געווען נאָך א גביר אין ווילנע — ר' יר"ש. „דיזער מאַן וואָר איין טיכטיגער תלמודיסט, הויך געבילדעט, מיט איינעם גרויסען קאָפּ, און מיט גרויסע שפּראַך־קענטעניש: רוסיש, דייטש, פוילישׁ, ליטוין און א גרויסער העברעער".

דער דאָזיגער ר' יר"ש איז אָבער געווען „אלם", דאָס הייסט — ווי אייזיק מאיר דיק דערקלערט עס אין א מאמר המוסגר — א מענש וואָס האָט זיך קיין עולה ניט געלאָזט טאָן, און איז דערפאַר שטענדיג געווען פאַרווייקעלט אין פּראָצעסען, מיט אידען און קריסטען...

האָט עס זיין ווייב, וואָס איז געווען שלעכט אזוי ווי סאָקרא־טעס'ס ווייב קסאַנטיפּע, ניט געקענט פּאַרטראָגען, וואָס דער אידי־שער געזאַנדטער איז געווען א גאַסט ביי דעם גביר רז"ג און ביי זיי ניט.

„וואָר די מאַדאָם ר' יר"ש אזוי ווייט געקרענקט און געקלעמט דערפון, דאָס זי האָט ארויסגעפּלאַצט מיט איינעם ווייגענדיגען און שלוכצענדיגען פּרעדיגט געגען איר מאן:

„שעמען זאָלסט דו זיך — האָט זי געזאָגט צו איהם — דאָס דער רז"ג, וואָס האָט ניט אין זיינעם קאָפּ, וואָס דו האָסט אין דיינעם נאָגעל פון דיינעם קליינעם פינגערל פיהרט אוים זיין וועלט שענער און בעסער אלם דו, מיט דיינע חכמות און דיינע תקיפות. ער האָט יא געקענט באווייזען, אז דער געזאַנדטער זאָל זיין ביי איהם אויף שבת און דו ניט"...

ענדליך האָט דער געזאנדטער צוגעזאָגט צו קומען אויך צום גביר ר' יר"ש. אָבער שוין ניט אויף א שבת, נאָר אויף א מיטאָג אין מיטענוואָך . . . א ברירה האָט מען געהאט.

„גאנצע דריי טעג האָט זיך דיזער גרויסער מענש (ר' יר"ש) געדרייט ארום דיזען עסק" . . .

„נון וואר דאָרטען אין שטוב געמאכט גרויסע הכנות. גערייניגט די הייזער, דעם הויף, דאָס גלייכען די גאס, וואָס איז ניט געריניגט געוואָרען פון דעם ערשטען עיפוש אָן. ביי דיזער ראפאראציע זיינען געשטאנען דערווייל לייריג־געהער אום צו זעהן, ווי אזוי מען וועט זיך דאָביוועז צו א ברוק, און צי וועט מען געפינען דאָרטען צווישען די אָננעשאָטענע גרוז טיוועלשע פינגער. דען עס וואר דאָרטען אמאל געשטאנען א גרויסע חורבה וואָס די שדים פלעגען דאָרטען מאכען חתונות און שטרייטען מיט איינאנדער. דען יעדע שטאָט האָט איהרע זאגען (גאוועדעם) און אירע פלאגען, און בפרט אונזער שטאָט, ווילנע".

באקענענדיג זיך דערווייל אין דער זעלביגער צייט מיט דער אבערגלויבישער זייט פון דער אמאליגער ווילנע, געהט נאכדעם אייזיק מאיר דיק איבער צו א העלדין, די מאדאם ר"פ, און אזוי ווי די אלע טיפען זיינען פון דאמאלסדיגען לעבען נענומען איז באמת כדאי צו ציטירען א שטעל וואו די דאזיגע העכסט אינטערעסאנטע העלדין ווערט מיטטערהאפט געשילדערט דורך אייזיק מאיר דיק:

„זי האָט געשטאמט פון איינע גרויסע פאמיליע אוים ווילנע. אירע עלטערען וואָרען גרויסע מיוחסים, גבירים און מופלגים, גרויסע אידל לייטע. דאָס מיט רעכט האָט מען זיי געקענט רופען „יקירי ווילנע" . . . „זי וואר דאן אלט א יאָהר פערציג, און ביי אלעם דעם וואר זי נאָך דאן העכסט שיין און בליהענד געוואקסען, ווי איינע פאלמע טייטעלבוים" . . . „העכסט געבילדעט, געשפראָכען רוסיש, פויליש, טייטש, פראנצויזיש. ווייט באלעזען, און געקליידעט טייר. . . . זי וואר זייער רייך און האָט געפיהרט איינען גרויסען שטאָט, האָט געוואוינט גרעפיש, אין צעהן־צוועלף צימערן, וואָס וואָרען אויסגעמעבלירט מיט די טייערסטע מעבל און מיט די טייערסטע אנטיקען. נימאלם האָט מען איר געזעהן געהענדיג צו־פוס. אימער געפאָהרען אין איינעם טיערן פאעטאָן אָדער דראָנסקע באשפאנט מיט צוויי אָדער דריי פערד פון שענסטען קאליבער. איר הויז וואר באוזכט פון די גרעסטע הערן און דאמען אידישע, קריסטליכע. און וואר העכסט געאכטעט ביי אלע גרויסע נאטשאלסטוט, איר מאן וואר אן עסטרייכער, א גרויסער פאדריאטישק, שטיין־רייך, און ביי אלעם דעם וואר דאָס הויז גאנץ אידישליך, דען דער מאן וואר איין למדן, און דאָס גלייכען זי האָט פארשטאנען זעהר שיין העברעאיש. און אפגעהיט

גאנץ ריכטיג וואָס באַאַנגט אידישע טעכטער און דאָך האָט איר ניט געפּעהלט אן בעריידע און אן בעלײדיגער, דען אין יענע צייטען וואָס איבער אונזער ווילנע איז נאָך געלעגען די זעלביגע ענלישטישע פינסטערניש וואָס לויגט נאָך ביז אַצינד איבער אַלע אַנדערע שטעט פון לייטע, פוילען, רייסען, וואַליניען, וואר שוין א גרויסעם פּאַרבעסערן צו גיין רײַן און שיין, און פּשיטא שוין טייַ . . ."

פּארשטעהט זיך, אז פּאר אזא מין דאָמע זיינען געווען אָפּען אַלע טירען פון די גרעסטע נאטשאַלסטוואָ, פּלעגט מען טאָקע די זעלביגע מאדאם ר"פּ "באמיהען איר מיט גאנג צו די גרעסטע נאטשאַלסטוואָ אום ממליץ צו זיין ביי זיי אין מאנכע קרימינעלע פּראָצעסען".

צוליב דעם וואָס דער גביר ר' יר"ש איז געווען שטענדיג פּאַרוויקלט אין פּראָצעסען, האָט ער געמוזט אָנקומען צו דער מאדאם ר"פּ. פּארשטעהט זיך, אז ער האָט שוין זי אויך געלאַדען צווישען די געסט, ביים מיטאָג פּאר'ן אידישען געזאנדטען.

„קורץ — דערצעהלט ווייטער אייזיק מאיר דיק — זי איז געקומען צו דיזען מיטאָג צוגעקליבען אין פולער פּראַכט, ווי אייגע פּרינצעסין אויף אייגעם קעניגליבען באל, און זי האָט דאן ווירקליך געקענט גילטען דאָפיר, דען זי ווער דאן שיין, ווי א געטליבעם בילד גאנץ באשאפען, אום צו באַצווינגען א קעניגליבע הארץ. ליידער ווער דאן גאנץ אומגעקערטעם פאל: דען קוים האָט איר דער אידישער געזאנדטער דערזעהן ביי זיינעם ארײַנטרעטען אין שטוב, דאָס זי זיצט זיך גאנץ באקוועהם אין איינעם טיערן פאָטעל, ווי איין קיניגין אויף איר טראָן אין דעם אודיענץ־זאל, האָט ער זיך ארויסגעבאַפּט צוריק עפּעם ווי פון פייער" . . . „און די לייטע, וואָס וואַרען מיט אים טוו נאָך אים" . . .

וואָס איז געווען דער מעהר? ווייזט זיך ארוים, אז דער געזאנדטער פון אידישען מלך ווילנ ניט זיצען אין איין הויז מיט אזא מין דאמע.

און דער גביר ר' יר"ש האָט איר געמוזט הייסען געהן. ערשט דאן האָט זיך דער געזאנדטער אומגעקערט צוריק און דער מיטאָג לכבוד איהם איז פּארגעקומען אָהן איהר.

ערשט אין א טאָג ארום ווען דער גביר ר' יר"ש וואָס האָט זיך ארומגעזוהנ, אז ער האָט אזוי באַיידיגט די מאדאם ר"פּ, וואָס טוט איהם אזוי פיל טובות ביי נאטשאַלסטווע אין זיינע פּראָצעסען, איז ער איהר געלאָפען איבערבעטען. ערשט דער שווייצאר לאָזט איהם צו איהר ניט ארויף. וואָס איז? באשר דער אידישער געזאנדטער איז איצט ביי איהר אין צימער.

דעמאָלט האָבען זיך ערשט געעפענט די אויגען פון ר' יר"ש און ער האָט שוין דערזעהן ווער דער געזאנדטער איז באמת.

ביז מען איז דערנאנגען אז דער געזאנדעטער פון דער אידישער מלוכה איז נאר א הולטיי, פארב־ענגט אין זיין אכסניא מיט מיידלעך, לעבט מיט דער באלעבאסטע פון דער אכסניא — אן אשת איש, און נאכדעם איז מען שוין געווארן, אז ער איז א מסור, א פאלש עדות זאגער און גאנץ ווילנע האט זיך געשראקען, ווייל ווי פאר א הייליגען, א נעזאנדעטער פון א אידישער מלוכה, האט מען פאר איהם אויסדערצעהלט פילע סודות.

ס'איז נאר געווען א גליק, וואס מען האט דעם דאזיגען „משיח", — ווי מאנכע האבען געגלויבט, אז ער איז — פארשיקט קיין סיביר. ערשט דאן איז מען געווארן אז ער איז נאר פון קאמענץ פאדאלסק...

דער קלאנג וועגען א אידישער מלוכה און אידישען מלך האט געהאט א פונק אמת. אזוי דערקלערט אייזיק מאיר דיק אין דעם שלום פון דער ערצעהלונג. לאמיר עס איבערגעבען, געקירצט, מיט זיין שפראך:

. . . „עס האבען זיך דאן ווירקליך געשלאגען איינע גרויסע איז־ראעליטישע ארמייע מיט דעם קייזער פון מארקא, און האבען דערביי זייער שטארק געזיגט. דיזע איזראעליטען אבער ווארען קיינע עכטע יודען, נור בעדואינען. דאס הייסט א שבט אזוינער פון די ווילדע אראבער וואס ציהען אום מיט זייערע סטאדעם אין די דארטיגע גרויסע ווייסטענייען פון טאלג. דיזע אראבער זיינען קיינע מאהומעדאנער, דען זיי האלטען ניט פון דעם אלקאראן, נור פון תורת־משה. אבער ניט פון משנה און ניט פון גמרא. און זעלבסט די נאקעטע תורת־משה ווערט אויך ניט פון זיי אין איהר רעכטער ריינהייט געהאלטען, דען זי איז ביי זיי פארמישט מיט עטוואס היידנישעם און זיי זענען אזוי פיל ווייטער פון אונזער אידישער אמונה, אלס די קארעאימער. און זיינען זיך אליין אויך זייער מרחיק פון אונז און האסען אונז נאך פיל מער אלס מיר זיי". . . .

אבער ניט די מעשה גופא איז דא וויכטיג, ווי די היסטאריישע זייט: די געשעפטען פון די ווילנער אידען אין יענער צייט, די גבירים, די רעדעל פיהרער און טאקע די אלערליי מנהגים און זיטען און דער לעבענס־שטייגער פון יענער צייט, און דער נאנצער נעדאנקען־נאנג, דאס בליק אויף דער וועלט און אויף לעבען און אויף אידישקייט פון יענער צייט.

אבער דער אידישער לעבען אין ווילנע איז ניט נאר געמאלען אין דער ערצעהלונג „דער אידישער פאסלאניק". אין אייזיק מאיר דיק'ס ווייכטיגער ערצעהלונג „נאטע נגב" איז דער העלד אויך א ווילנער. אגב אורחא, שלום אש'ס ראמאן מיט נאמען „מאטע גנב",

איבערהויפט די ערשטע צוויי קאפיטלען, דערמאנען טאקע אין דיק׳ס נאטקע גנב... נאטקע גנב האט אבער אויף זיין נעוויסען קיין מענ־שענ׳ס לעבען ניט געהאט. זיינע שטיק וואס ער האט אבער אפגעטאן, ווי עס ווערט דערצעהלט אין א מיסטערהאפטע פארם און, אגב אורחא, שוין אין א ריינערער שפראך, שטעלען דעם שפעטערדיגען „העלד״ מאטקע גנב אין הינטערגרונט, אין שאטען.

„נאטקע גנב״ האט אבער מעהר א „פאלקלאריסטישען״ כאראקטער, ווי א היסטאריישען, הגם אזא מין טיפ האט זיכער געלעבט אין ווילנע, און זיינע שטוקעם האט ער אפגעטאן אין דער סביבה פון ווילנע און אויך אין ווילנע גופא.

ניט נאר דער היסטאריקער, נאר דער פאלקלאריסט, דער עטנא־גראף און אפילו דער סאציאלאג קען געפינען גענוג מאטעריאל אין אייזיק מאיר דיק׳ס ערצעהלונגען, וואס איז אין זיין צייט געווען באי־רימט און באליבט ביי א גרויסער צאהל לעזער, ניט נאר ביים פשוט׳ן פאלק, נאר אפילו ביי די משכילים און לומדים, הגם אייזיק מאיר דיק האט געשריבען בלויז פאר די אידישע פרויען, וויל ער וועגדט זיך שטענדיג ניט צום לעזער, נאר צו דער לעזערין.

דאס האט אבער, ווי געזאגט, ניט געשטערט אז ניט נאר מאנסביל, פשוט׳ע אידען זאלען איהם לייענען, נאר אפילו אידישע געלערטע אין דייטשלאנד, ווי צונץ, פראפעסאר דוד ראזין און פילע אנדערע.

א גרויסער חן איז אויסגענאסען איבער אייזיק מאיר דיק׳ס מעשה׳לעך. אויסער זייער מוסר־השכל זיינען זיי זעהר אנציהענד, שפאנענדיג און פילע פון זיי פארמאגען א וואונדערליכען אייגענ־ארטיגען הומאר.

דער ווילנער הומאר איז מעהר באקאנט א דאנק זיינע פאר־שטעהער שויקע פייפער, מאטקע חבד. אייזיק מאיר דיק, בכלל אן ערנסטער שרייבער, אן אויפקלערער, האט אבער פארמאגט דעם הומאר פון א קינסטלער.

און ווילנע מעג מיט רעכט שטאלץ זיין מיט אייזיק מאיר דיק.

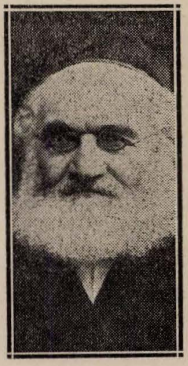
הגם זיינע שאפונגען, וואס פילע האבען נאך ניט נאר זייער היס־טארישען ווערט, נאר אויך זייער ליטערארישען ווערט ניט פארלארען, געהערען צום נאנצען אידישען פאלק — אין אלע לענדער און אין אלע דורות.

פילעם אין זיינע ווערק דארף נאך ערשט אויפגעדעקט ווערען, אויפגעקלערט און דערקלערט ווערען.

דאס טוט שוין און ס׳וועט נאך טאן דער ווילנער וויסענשאפט־ליכער אינסטיטוט, וואו עם זיינען שוין געזאמעלט געוואָרען אלע אייזיק מאיר דיק׳ס ערצעהלונגען וואס זייער צאהל דערגרייכט ביז פיר הונדערט.

שמואל יוסף פין.*)

שמואל יוסף פין איז געבאָרען געוואָרען ט"ו תשרי, 1819. (געשט. י"א טבת, 1890). ער האָט זיך געלערנט אין די חדרים און ישיבות פון ווילנע, ווּאו ער האָט פארבראכט זיין גאנצן לעבען, געווען דאָ איינער פון די אקטיווסטע פאָרשטעהער פון דעם קרייז משכילים, לערער פון תנ"ך און העברעאיש אין דער ראָבינער־שול, קרייז־אינספעקטאָר און „געלערנטער איד" ביים בילדונגס־קוראַטאָר, ארויסגעבער — צוזאמען מיט ליפמאן הורוויץ — פון דעם ערשטען השכלה־אַרגאַן אין רוסלאַנד, „פרחי צפון", ארויסגעבער פון דעם וואָכענבלאַט „הכרמל" מיט ביילאָגעם אין רוסיש און דייטש, פאָרפאַסער פון א גאנצער רייהע ווערק, דערהויפט היסטאָרישע און פילאָלאָגישע, פון דער באקאַנטער מאָנאָגראַפיע וועגען ווילנע „קריה נאמנה", צונויפגעשטעלט מיט דער

שמואל יוסף פין

הילף פון הלל מניד־שטיינשניידער; פון דעם ביאָגראַפישען לעקסיקאָן „כנסת ישראל" — פון דער גאונים־עפאָכע ביז דער לעצטער צייט און אז. וו. אויף אידיש — אגב א נענוג פארדייטשטען; ער האָט פארפאסט א גראַמאַטיק פון דער רוסישער שפראַך א"ט „תלמוד לשון רוסיא" — לויט די ווערק פון די רוסישע גראַמאַטיקער וואָסטאָקאָוו און גרעטש, מיט א סך הוספות. א חוץ דעם איז זיין שייכות צו דער אידישער ליטעראַטור געווען בלויז א פארלענגרישע: 1863 א שותף אין דער דרוקעריי פון ראָזענקראַנץ און שריפטזעצער, האָט ער נעדרוקט א סך אידישע מעשה־ביכלעך און ראָמאַנען.

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פרעסע און פילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פאַרלאָג פון ב. קלעצקין.

א. ליטווין.

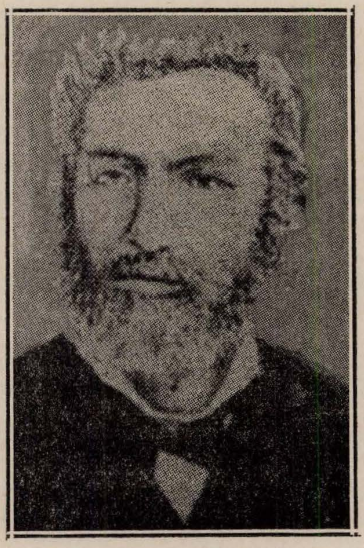
מיכל גאָרדאָן, דער פאָלקס־קעמפער און פאָלקס־דיכטער.

די וואונדערלעכע עפּאָכע פון „שטורם און דראַנג" אין דעם לעבען פון די רוסישע אידען, די מערקווירדיגע עפּאָכע, וואָס ווערט באַציי־כענט בלויז מיט איין וואָרט „השכלה", א באַגריף, וואָס איז נאָך ביז היינט ניט קלאָר גענוג, באהאלט אין זיך א שפּרודעלדיגען קוואל פון פרישען צאַפּעלדיגען לעבען, פול מיט יוגענד־קראַפט, פול מיט לעבענס־לוסט און קאמפלוסט, מיט אונשולדיגע קינדערשע תמימות, מיט אלע יסורים און גענוסען, מיט אלע סתירות, הינריסענישן, שטרעבונ־גען און שטרויכלונגען פון אן ערוואַכטער יוגענדלעכער נשמה. וועז מיר קוקען זיך צו נעהנטער צו יענער שרעקליכער און דאָך וואונ־דערשהנער צייט — באַמערקען מיר אין רעכטען צענטער פון איהר סצענע, אָבער פארזוקט אין הינטערגרונד און פארשטעלט מיט א סך אנדערע פערזאָנען, א געשטאלט, פון וועלכער עם וועהט אויף אונז באלד מיט אזא ליבהארציגער וואַרימקייט, אז מיר קענען זיך פון איהר ניט אָפּוואונדערען, מיר מוזען, ניט ווילענדיג, געבען זיך מיה, דורכצוקריכען מיט אונזער בליק די גרויסע צאהל פּנים'ער נעהנטערע צו אונז, שארפער קענטיגע, ווייל זיי זיינען גרעסער געצייכענט און וואַרפען זיך דעריבער מעהר אין די אויגען, ביז מיר קומען צו צו איהר, צו יענער פארדונקעלטער געשטאלט, און קענען פארוויילען אין איהר שטומער האַרציגער געזעלשאפט.

דאָס איז די געשטאלט פון מיכל גאָרדאָן, וועלכער איז געבאָרען געווארען אין ווילנע ר"ח כסלו, 1823, און געשטאָרבען י"ג טבת, 1890.

מיכל גאָרדאָן איז א נאָמען, וואָס איז אונזער מאַסען־יוגענד כמעט אין גאַנצען אונבאקאַנט, אזוי ווי עס זיינען איהר אונבאקאַנט די איבעריגע פאָלקסזינגער־פאָלקס־העלדען, וואָס האָבען אזוי פיל גע־קעמפט און געליטען, אום ליכטיגער צו מאַכען אין די נשמות פון די אידישע מאַסען. ד ע ר נאָמען איז אָבער אפילו אין ז י י ן צייט ניט געווען גענוג באקאַנט. ער איז געווען פארדונקעלט פון אנדערע נעמען. ניט דערפאַר, וואָס די פערזאָן, וועלכע האָט געטראָגען דעם

נאָמען „מיכל גאַרדאַן", האָט עס ווייניגער פּאַרדינט, נאָר דערפּאַר, וואָס זי איז געווען צו ענווות'דיג צו שטופּען זיך אין מזרח-וואַנד. שוין נאָר צו ענד פון זיין יסורים-פולען און ווירקונגספולען לעבען, האָט אייניער פון זיינע פּאַרעהרער געוואָלט אָנשרייבען זיין ביאָגראַפּיע און אָפּדרוקען זיין בילד אין א אידישען זאמעל-בוך. מיכל גאַרדאַן האָט זיך ביי איהם געבעטען, ער זאָל עס ניט טאָן. „ווער בין איך?" — האָט ער געזאָגט, — „מען זאָל מיין ביאָגראַפּיע מיט מיין בילד לאָזען דרוקען?"

מיכל גאַרדאַן, געב. 1823—געשט. 1890

מיכל גאַרדאַן, ווי אַן אמת'ער פּאַלקס-העלד, האָט געלעבט און איז געשטאָרבען אַן א זייט פונ'ם גרויסען שליאַך פון קלינגענדיגע מליצות און רעקלאַמען, מיט וועלכע אַנדערע, א סך ווינציגער בא-דייטענדע פון איהם, האָבען זיך דורכגעבראָכען א וועג צו באריהמט-קייט. אָבער קולטור-קעמפער קען ער געווים געשטעלט ווערען אין איין שורה מיט אייזיק מאיר דיק, וואָס איז, אין איין צייט מיט איהם, און פונקט אזוי ווי ער, ארונטער פון די הויכע לשון-קודש'דיגע מליצה-וואָלקענס צום פשוט'ן פּאַלק און נערעדט מיט איהם אין זיין, אין דעם פּאַלק'ס, פשוט'ן לשון. נאָר ער האָט ניט אָננעצויגען אויף זיך

די אפיציעלע ראלע פון א שתדלן פאר דער פאלקס־אויפקלערונג, האט ניט נעכטן ניקאלאי'ס רעגירונג, ווי דאס האט נעטאן דיק, ווי דאס האבען נעטאן אנדערע אפיציעלע משכילים־שתדלנים פון זיין צייט. שטיל האט ער געווירקט, ווי א מוראשקע אין איהר מוראוויניק, געווירקט אבער שטארק און אהן אויפהער, געווירקט זיין נאנצען לעבען ביז'ן סאמע טויט. ער איז נעווען אן ערציהער פון דער אידישער יוגענט, פון די אידישע מאסען, ניט אין פשוט'ן, נאר אין דעם סאמע ברייטסטען זין פון'ם וואלרט.

מיכל גארדאן האט באזעסען פאלקאם די העברעאישע שפראך און איז נעווען א דיכטער פון נאטעם גנאדען. אבער אין העברעאיש האט ער נאר נעשריבען א ווערק, וואס איז נעווען א קריטיק אויף א פלפול־ספר. זיינע דיכטער־שטימונגען האט ער נעשריבען אין אידיש, אין דער זעלבער שפראך, וואס אין איהר האט ער אניטירט מינדליך זיינע אידעען דער יוגענד, אין דערזעלבער שפראך אין וועלכער ער האט נערעדט, נעדענקט. ער האט עס ניט נעטאן אוים פרינציפ. זיין באציהונג צו אידיש איז נעווען דיזעלבע, וואס דיק'ס, וואס פון אלע משכילים'ס אין זיין צייט. פונקט ווי זיי האט ער זיך באצוויגען מיט פאראכטונג צו „מאמע־לשון". דאס קען מען זעהן פון פאלגענדער סטראפע אין זיין באריהמטער ליד „שטעה אויף מיין פאלק":

דו רייד ניט אַ לשון, וואס קיינער פאַרשטעהט,
דיין לשון איז פרעמד, פאַרמישט, פאַרדרעהט;
דאס „לשון המדינה" איז קלאָר און ריין, —
דו רייד איהם, שרייב איהם, זאל יעדער פאַרשטעהן.

לאמיר איהם ניט באשולדיגען פאר אזא באציהונג צו דער שפראך, אין וועלכער ער האט נעדיכטעט זיינע לידער, וואס פאר זיי איז ער אין פאלק באריהמט, איז ער ביים פאלק באליבט נעווארען. אין דעם ליגט די טראגעדיע פון דעם אידישען אינטעליגענט, ניט בלויז פון דער משכיל'ישער פעריאדע. נאך איצט זיינען דא באריהמטע אידישע לי־טעראטען, וואס שרייבען אידיש פאר'ן פאלק און ריידען צווישען זיך אן אנדער שפראך. און אט די שפראך האלטען זיי פאר דער אמת'ער אידישער שפראך, פאר דער שפראך פון דער אידישער צוקונפט. אין אט דעם ליגט אונזער טראגעדיע, די טראגעדיע פונ'ם נאנצען אידישען פאלק. וואלרום קיין נרעסערע טראגעדיע, ווי פאראכטונג צו דער אייגענער שפראך און קולטור קען ניט זיין.

דאך, ווי פארעכטליך אט די נעבראכטע סטראפע זאל ניט קלינגען, איז זי ביי מיכל גארדאן מעהר ניט נעווען, ווי א פראזע. אלס אמת'ער, זעהר באנאבטער פאלקסדיכטער, איז ער פריהער פון אלץ

געווען א געזונטער נאַטור-מענש. ווערענד זיין שוואָגער, דער בא־
דיהמטער העברעאישער דיכטער יהודה ליב גאָרדאָן, האָט זיינע אי־
דישע לידער אפילו דעם נאָמען „לידער" ניט געוואָלט געבען, רופענ־
דיג זיי מיט'ן פּאַרעכטליכען נאָמען „שיחות חולין", ס'הייסט: „וואָ־
כעדיגע שמועסען", ווערענד דיק שרייבט מיט א כיון „דייטשמע־
ריש", וועלענדיג „פּאַראיידעלען" זיין לשון און דעם לשון פונ'ם
פּאָלק; ווערענד וועלווען זבארזשער שרייבט צו יעדען פון זיינע לי־
דער א העברעאישע איבערזעצונג און צונזער בראָקט ניט זעלטען אויך
אַריין אין זיינע אידישע לידער העברעאישע שירים — כדי „ריין"
צו מאכען, אזוי צו זאָגען, זייער געוויסען, וואָס זיי פּאַרלאָזען די
„האַרינטע" „לשון־קודש" און טוען זיך ערנידעריגען צו דער „דינסט־
מויד" — זשארגאָן — גיט מיכל גאָרדאָן אפּ זיינע בעסטע שטימונגען
און געדאנקען נאָר דער „דינסט", דעם „מאמע־לשון". ער דיכטעט
אויף אידיש, ניט ווי די משכילים פון זיין צייט, וואָס האָבען זיך
אראָפּגעלאָזען צום פּאָלק, כדי עס צו בילדען; אויך ניט ווי די
„משכילים" פון אונזער צייט, ביי וועלכע דער זשארגאָן איז אויך
בלויז א געוועהר צו פּאַרשפּרייטען אין פּאָלק נייע אידעען. מיכל גא־
דאָן האָט געמוזט שרייבען אידיש, ווייל אידיש האָט ער געהרעדט, ווייל
אין אידיש האָט ער געדענקט, ווייל מיט אידישע ווערטער האָט זיך
געמוזט ארויסרייסען דער קרעכץ פון זיין נשמה און די קרעכצען
פון דעם פּאָלקס הערצער, פאר וועלכע זיין ליד איז א טרייער אפּקלאַנג
געווען. ווי ער האָט געהרעדט און געטראַכט, אזוי האָט ער געמוזט
דיכטען. מעהר דיכטער, ווי א סך העברעאישע פּאָעטען פון זיין
צייט, האָט ער ניט געקענט שרייבען צולויב „מליצה" און נאָר פּאר איין
טייל פון פּאָלק: פּאר דער באַלעבאַטישער משכיל'ישער יוגענד. ער
האָט געזומען פונ'ם פּאָלק און האָט געגעבען צוריק דעם פּאָלק, דעם
גאנצען פּאָלק. איבערהויפּט אָבער די מאַסען און דעם אָרימען בא־
לעבאַטישען שטאַנד, וואָס ער אליין איז געווען א שטיק פון זיין, פון
דעם פּאָלק'ס בלוט און פלייש. מיכל גאָרדאָן האָט געזונגען זיינע
לידער ניט ווי אנדערע משכיל'ישע פּאָעטען פון זיין צייט, אום צו
באַקומען א נאָמען, אָדער ערווערבען א קאריערע: פון דער צייט,
ווען זיינע לידער זיינען פון זיין פעדער ארויס ביז דער צייט. ווען זיי
זיינען ארויס פון דרוק, אונטער זיין נאָמען, זיינען אריבער צענדליגע
יאָהרען. און זוכה געווען צו זעהן זיין ביכעל לידער געדרוקט האָט
ער עדשט צו דער עלטער, א יאָהר אונגעפער פאר זיין טויט. פ א ר
דעם זיינען מיכל גאָרדאָנ'ס לידער אומגאַנגען אין פּאָלק צענדליגער
יאָהרען און א גרויסער טייל האָט ניט געוואוסט וועמען געהערען די
קלעמעריגע, בייסענדיגע און דאָך זיסע נגונים, מיט וועלכע ער האָט
זיך נעקוויקט. יעדע ליד, וואָס מיכל גאָרדאָן האָט ארויסגעלאָזען,

איז געווען א פּראָטעסט געשריי אויף דעם פּאָלק'ס וואונדען פון א צארטע נשמה, וואָס איז ענג פּאַרקניפּט מיט דער נשמה פון'ם פּאָלק. דערפּאַר האָט זיך זיין ליד אזוי לייכט צוגענומען צום פּאָלק, אזוי בליץ־שנעל זיך פּארשפּרייט אין אלעווינקעלעך פון'ם אידישען תחום, פון איין עק צום אַנדערען. נאָר צונזער'ס לידער האָבען געהאט אזא האַסטיגען, גרויסען ערפּאָלג. מ'האָט זיי געזונגען אין אלע שיכטען פון'ם פּאָלק — קליין און גרויס, אלט און יונג. מיכל גאָרדאָן האָט זיינע לידער ניט געזונגען, ניט אויף חתונות, ניט אין קאָפּע־הייזער אָדער רעסטאָראַנען, ניט אויף הוליאַנקעס און ניט אין לוס־טיגע קאָמפּאַניעס, ווי די איבעריגע פּאָלקס־זינגער פון זיין צייט. ער האָט פּאַרפּאַסט א ליד, צוגעפּאַסט דערצו א ניגון, פּאַרגעלייענט ביי זיך אין שטוב אין דעם קליינעם קרייז פון זיינע תלמידים און פרייַנד. און די ליד איז דעם זעלבען טאָג געוואָרען דער אייגענטום פון'ם פּאָלק. מיכל גאָרדאָן האָט זיי אָפּט געהערט זינגענדיג און האָט ניט געוואָגט זיך ארויסצוגעבען אלס זייער טאַטע, ער זאָל ניט האָבען פון זיי קיין צרות און קיין חרפה.

וואָרום מיכל גאָרדאָן איז געווען א פּאָלקס־קעמפּער אין דעם בעסטען, אין דעם איידעלסטען זין פון וואָרט. זיין פּייל איז געווען שארף און גיפטיג. זי האָט געטראָפען אין דער פינפטער ריפּ. דער פיינד — די פינסטערניש פון'ם פּאָלק אין דער פּערזאָן פון זיינע באַוואוסטע און אונבאַוואוסטע פּארשטעהער, איז געווען שטאַרק גע־נוג, שטאַרקער פון איהם. אויפהויבען דעם קיווער פון זיין פּאר־שטעלטען פּנים איז געווען געפּעהרליך. אין בעסטען פּאַל האָט ער געקענט גילטען פּאַר א גראָמען־און ווערטעל־זאָגער. דערפּאַר האָט מיכל גאָרדאָן זיך ניט ווייניגער געשראָקען.

ערשט צום ענד פון זיין לעבען, וועז ער האָט געזעהן, ווי עם האָ־בען זיך געיאוועט א גאַנצע רייהע ערנסטע שרייבער, וואָס האָבען, אזוי ווי ער, אָפּגענעבען דעם „זשארגאָן" די גאַנצע אָדער א וויכטיגען טייל פון זייער פעדער — און צווישען זיי זיינען געווען אזעלכע טא־לאַנטען ווי „מענדעלע מוכר ספרים" און פרוג — האָט מיכל גאָרדאָן געוואָגט געבען זיינע קינדער א טאַטען און אָפּדרוקען זיין ביכעל לי־דער אונטער זיין איינענעם נאָמען. דאָך, אפילו דאָן האָט ער ניט זוכה געווען אנערקענט צו ווערען. איין מענש איז דאָן געווען, דער דיכטער פרוג, וואָס האָט פּארשטאַנען צו שעצען דעם ווערטה פון מיכל גאָרדאָן'ס האַרצגרייפּענדע ניגונים.

אָט ווי ער רופט זיך אָפּ אויף דעם ביכעל לידער, וואָס דער פּאָלקס־דיכטער האָט איהם, דעם נאַציאָנאַלען דיכטער, געשיקט:

עס קאָכט, און עס זידט, און עס פליסט ווי א טייך
אויס יעדער זשאַרגאָנישער שורה ביי אייך,
ניטאָ קיין צעזור און קיין משקל ביים זמר (זעמער),
דערפאַר אָבער טרערען, כאָטש שעפּ מיט אַן עמער.
דערפאַר אָבער וועהמאָג און טרויער און שמערץ,
דערצו מיט אַן אמתין אידישען קרעכץ,
פון וועלכען א טויטער קען לעבעדיג ווערען,
א שטיין — זיך צוגיסען אין ביטערע טרערען.

אָט די וואַרימע האַרציגע אנערקענונג פון דעם באַריהמטען נאַציאָנאַלען פּאָעט האָט דעם טאַלאַנטפולען פּאָלקס-דיכטער ניט לאַנג נעקענט טרייסטען. אין דעמזעלבען „הויזפרוינד", וואו מיר באַגעגענען אָט די שענע סטראָפען, וואָס פרוג האָט געשריבען לכבוד מיכל גאָרדאָן, געפינען מיר טאָקע, אויפ'ן זעלביגען בלאַט, אין האַרצגרייפענדע פערזען, א הספּד פונ'ם זעלביגען דיכטער פרוג אויפ'ן קבר פון מיכל גאָרדאָן.

שלאָף־זשע זיס אין דיין געצעלט,
ליבע, טיערע נשמה;
נעם מיט זיך אויף יענער וועלט,
כאָטש אַן אייניציגע נחמה:

אַז דיין ליד, דיין אידיש ליד,
וועט נאָך לאַנגע יאָהרען קלינגען,
און וואו נאָר עס לעבט א איד,
וועט מען דיינע לידער זינגען.

דעם דיכטער'ס וואונש איז ניט מקוים געווארען. דאָס אידישע פּאָלק איז ניט דאַנקבאַר זיינע העלדען, וואָס האָבען מיט איהם און פאַר איהם נעלעבט און געליטטען. וועט פון דעם אידישער יוגענט געדענקט דעם נאָמען מיכל גאָרדאָן, איינעם פון די שענסטע, אייניעם פון די בעסטע נעמען, וואָס די נעשיכטע פון די רוסישע אידען האָט וועט עס איז פאַרמאָגט? וועט פון זיי קען זינגען זיינע האַרציגע ניגונים, געוועבט פון פלאָם און פון ליכט, וואָס טראָגען אונז איבער, ווי מיט א צויבער, אין דער וואונדערליכער וועלט פון אונזערע זיידעם און באָבעם, ניין! פון אונזערע טאטעם און מאמעם? און נאָר ניט זעלטען איז דאָס טאָקע אונזער אייגענע וועלט. וואָרום א גאנצע רייהע פון לידער פון מיכל גאָרדאָן האָבען מעהר ווי א קולטור־היסטאָרישע באדייטונג. זיי קענען נאָך זעהר גוט נוצען פאַר

אונז אליין. איבערהויפט זיין שפראך, זיין אידיש איז דער מוסטער פון א ריינעם מאמע־לשון, אהן א שפור פון מליצה. זיין ליד איז ניט שטרענג געמאסטען נאכ'ן פאעטישען געזעץ. דאס פאלקסליד איז קיינמאל ניט איינגעצאמט, ווי דאס ליד פון'ם מאדערנעם פאעט, אין די ענגע גרעניצען פון צעזונר, פון מעטער און גראם. דאס פאלקס־ליד איז פרייי, ווי דאס ליד פון'ם פויגעל, ווי דער פאטש פון דער כוואליע, ווי דער גערוישׂ פון'ם וואלד, ווי דאס ברויזען פון'ם ווינד. אבער פונקט ווי דער נאטור'ס פרייע זינגער האבען זייער ליטם, זייער הארמאניע, אזוי האט אויך דאס אונגעקינסטעלטע פאלקס־ליד זיין הארמאניע און ריטם. דאס פאלקסליד מעסט ניט זיין טאן אויף א האר. עס נעמט אריין אין איין טאן אמאל מיט א זילבע מעהר, אמאל אפילו מיט צוויי, מיט דריי זילבען מעהר. אבער עס האט אהן א ספק זיינע געזעצען, וועלכע דעם פאלקס־זינגער'ס געזונטער חוש טרעט זעלטען אריבער, וועו ער איז דערצו ניט גע־צוואונגען פון דעם שטורם, וואס ברויזט אין זיין נשמה.

יהודה ליב גאָרדאָן.

דעם 20טען דעצעמבער (נייעם סטיל) 1830 (כ"א כסלו, תקצ"א), איז אין ווילנע געבוירען געוואָרען דער גרעסטער אידישער דיכטער פון דער השכלה עפאָכע, י. ל. גאָרדאָן, און דעם 16טען סעפטעמבער, 1892 (כ"ד אלול, תרנ"ב), איז ער, אין פּעטערבורג, געשטאָרבען.

איין־און־זעכציג יאָהר האָט ער געלעבט, און איין־און־פערציג יאָהר פון זיי איז ער טעטיג געווען אויף דעם געביט פון השכלה, פון אידישער אויפקלערונג, וואָס איז געווען דער העכסטער אידעאל פון זיין צייט.

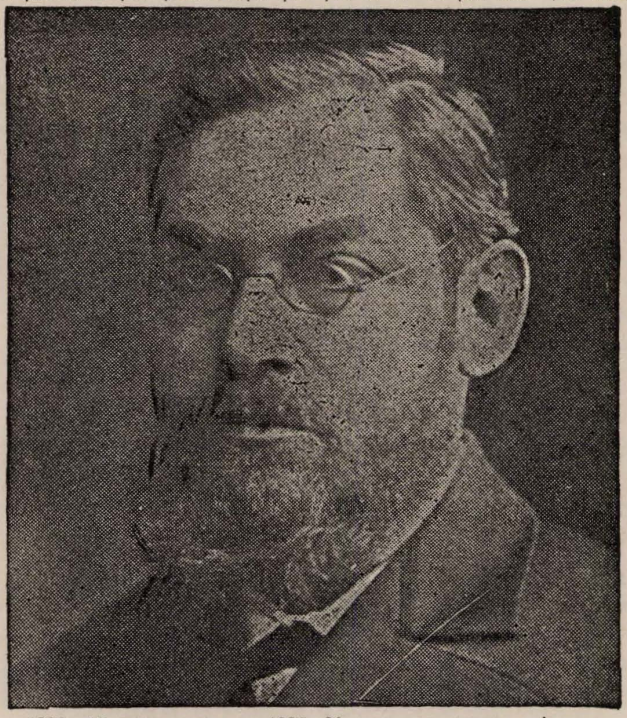
און זיין טעטיגקייט איז ניט פאַרנעקומען אומבאמערקט. זיין אויפקלערונגס־ארבייט איז ניט פאַרשוואונדען אָהן רעזולטאַטען, ניט פאַר זיין דור און ניט פאַר די קומענדיגע דורות. „דער לייב פון דער געזעלשאפט" האָט מען איהם גערופען, און ער האָט דעם נאָמען בארעכטיגט.

וואָרים גרויס איז דער מענש געווען און קאָלאָסאַל זיין ווירקונג; שארף זיין אויג און שניידיג זיין קריטיק; וואָגיג זיין וואָרט און ברענענדיג זיין סאַטירע. זיין וויסען איז געווען וויט און בריט פאַרצווייגט און פונקט אזוי פאַרצווייגט איז אויך געווען זיין אידישע לומדות. וואו זיין שטים האָט געגרייכט — אין שיר צי אין פּראָזע — דאָרט זיינען וועלטען חרוב געוואָרען און וועלטען געשאַפען געוואָרען; דאָרט זיינען מוחות באלויכטען געוואָרען, אויגען געעפענט געוואָרען און מחנות'ווייז האָט מען זיך ארום זיין וואָרט געזאַמלט צום קאַמף פאַר אויפקלערונג, פאַר וועלטליכקייט און פאַר א מאָדערן אידיש־מענשליך לעבען.

און זיין קורץ לעבען האָט ער אין דריי פארשיידענע תקופות איינגעטיילט: יוגענט, מיטעל־עלטער און עלטער, אָדער: „רוה",

„קאמף" און „אנטוישונג". די ערשטע צוויי תקופות כאראקטעריזירט ער אליין:

„אז איך בין יונג געווען, דאן איז די אומשולדיגע מוזע געקומען צו מיר וויים געקליידט, פון מלאכים באגליית, מיט חלומות באווייהט און מיר האבען געזונגען פון גליקליכע טעג, פון ליבע און פרייגד־שאפט. פון נחת און פרייהייט און פון האפענונגען און צוקונפט, און

יהודה ליב גאַרדאַן, געב. דעצ. 20, 1830 — געשט. סעפט. 16, 1892

די שנירלאך רייסען אויף איהר האלז האבען אזוי געפאסט צו איהר יוגענטליך געזיכט.

„און אז איך בין עלטער געוואָרען, אז איך האב מיין פאלק דערזעהן מיט אלע זייגע פעהלערען, מיט אלע זייגע וואונדען, אין דעם קוואל פון זיין פיין — זייגע פארפיהרערישע פיהרער און פאלשע לעהרער — פון דאן אן איז מיין מוזע שוואַרץ ווי א ראָב, איז איהר מויל פול פלוך, אויפ'ן צונג ליגט איהר קינות און די רייסען־שנירלאך

אויפֿן האַלז פון מין מוזע זיינען מיינע טרערען־טראָפּען אויפֿן אומגליק פון מיין פֿאָלק".

און די דריטע תקופה איז איהם די שווערסטע געווען. אַלע זעהונגען זיינען פֿארשוואונדען, אַלע האָפֿענונגען האָבען זיך ארויס־געווישען פֿאַלש. און די אידעאַלען — „זייפֿענבלאָזען" איז פון זיי געוואָרען, און זיי פֿלאַצען איינער נאָכ'ן אנדערען, איינער נאָכ'ן אַנדערען...

און יעדע תקופה מיט איהרע שאָפונגען, און יעדער מין שאָפונג מיט איהר באזונדער שפּראַך און סטיל. שרייבט ער אין דער ערשטער תקופה: אידיליעם, פּאָעמען אויף ביבלישע טעמען, פול מיט חקירות און פילאָזאָפיען, ווי דער שטייגער איז געווען ביים עלטערען דור דיכטער, פון וועמען ער האָט געלערנט. אָבער „אהבת דוד ומיכל", „די ליבע צווישען דעם פֿאַסטוך דוד און מיכל, די טאָכטער פון שאול המלך", איז דאָס בעסטע און ריהרענדסטע, וואָס איז אויף דער טעמע געשריבען געוואָרען. וואַרפט אַראָפּ די „חקירות", און עס בלייבט פּאר אייך א גרויסע און שטאַרקע דיכטונג, לעבעדיגע העלדען און אוצר פּאר דער העברעאישער שפּראַך און ליטעראַטור. דאָס אייגענע לאָזט זיך זאָגען וועגען די שעהנע צווייי פּאָעמען: „דוד וברזילי" און „אסנת בת פוטיפרע". העכער און שטאַרקער פון די דריי פּאָעמען זיינען די אַנדערע דריי גרויסע, היסטאָרישע דיכטונגען זיינע: „צדקיהו בבית־הפּקידות", במצולות ים" און „בין שני אריות".

אָבער מיט „צדקיהו אין ארעסט" געהט ער שוין אריבער צו זיין דיכטונג פון דער צווייטער תקופה. די איינלייטונג צו דער פּאָעמע איז א שניידיגע קריטיק אויף דער הערשאַפט פון רעליגיע איבער'ן וואָלענדיגען לעבען; אויף דעם נביא'ס אריינמישען זיך אין מלוכה־אָנגעלעגנהייטען און אויף די רבנים, וואָס ביי זיי פרוכפּערען זיך און מעהרען זיך אזוי שטאַרק די אסורים און די פּארבאָטען און די צוימען און צוימען צו צוימען, וואָס שטערט דער וועלטליכער אנט־וויקלונג פון פֿאָלק און מאַכט עס אומפּעהיג צו לעבען ווי א מענש אויף דער וועלט. אָט די אַלע טענות האָט עס דער אומגליקליכסטער אידישער מלך, צדקיהו, צו ירמיהו, דעם גרעסטען און אומגליקליכסטען נביא פון זיין צייט.

און אויך אין אָנהויב פון זיין טיף־נאַציאָנאַלער פּאָעמע: „ביי ליבען אין די צייהן", באקלאָגט ער זיך אויף דעם אידישען דער־ציהונגס־שטייגער אין יענער צייט, וועו די פּאָעמע איז געשריבען געוואָרען; אויף דער צוועקלאָזיגקייט פון דער דערציהונג, אויף דער פּארווילדערונג פון די מלמדים מיט די תלמידים, פון די רבנים מיט די קהלות — נאָר ער לעגט אריין זיינע ווערטער אין מויל פון די העלדען אין יענער תקופה, פון וועלכער די טעמע איז גענומען.

„וויפיל הונדערטער יאָהרען — שרייבט ער — האָבען לעהרער דיך געלערנט, בתי־מדרשים פאר דיר געבויט, און וואָס האָט מען דיר אויסגעלערנט? כאפען ווינט, אקערען א פעלד, וואסער האלטען אין א זיפ און דרעשען שטרוי. מ'האָט דיך געלערנט, וועה, צו נעהן געגען לעבען, זיך אָפצוזונדערען אונטער צוימען און מויערען; צו זיין געשטאָרבען אויף דר'ערד, און לעבעדיג — אין הימעל; חלום'ן אויפ'ן וואָר און ריידען אין חלום. דערפאר איז דיין זאפט פאר־שוואונדען, דיין גייסט — אויסגעלעדיגט, דיין קראפט — אויסגע־טריקענט און די נעדערים איינגעשרומפען. מיט ביכער־שטויב האָט מען דיך אָננעשטאָפט, און ווי א לעבעדיגע מומיע האָט מען דיך אוועקגעשטעלט פאר די קומענדיגע דורות, א. או. וו.".

איין אומגליק — די אומווויסענקייט. איין תרופה — די אויפ־קלערונג, די בילדונג, די וויסענשאפט. מיט איין וואָרט: די השכלה.

אָבער גאָרדאָן האָט ניט אָננעהערט צו יענע נאָיוויטע, וואָס האָבען נערעדט פון השכלה און פון אויפקלערונג מיט דער שפראך פון „קונסט פאר קונסט". אויפקלערונג און בילדונג זיינען איהם מאטעריעלע ווערטען, רעאלע ניצליכקייטען, אומבאדינגטע לעבענס־באדערפענישען. וואָרים ביי אן אויפגעקלערט פאָלק „וואָלטען די פארשטענדיגע זיך אָפגענעבען מיט וויסענשאפט, די ארבייטס־פעהיגע — מיט מלאכה און אינדוסטריע; שטארקע וואָלטען נעדינט אין מיליטער, און פויערים וואָלטען ביים אקער גליקליך געווען". די אויפקלערונג וואָלט איהם מעגליך געמאכט דעם געווינשטען פארקער מיט די שכנים ארום. עם וואָלט איהם אויך גרינגער געמאכט דאָם לעבען ביי זיך, טויזענט עול'ן וואָלט דאָם אויפגעקלערטע פאָלק אראָפגעווארפען פון זיך. טויזענט פארבאָטען און טויזענט צוימען וואָלט עם געבראָכען. און א נייע וועלט וואָלט עם דאָך געזעהן פאר זיך. א וועלט אָהן שרים, אָהן רוחות, אָהן גלגולים, אָהן דבוקים, אָהן לעבעדיגע מתים און אָהן מכשפים. בערג גאנצע וואָלטען זיך דאָך אראָפגעקיקעלט פון זיין קאָפ. און אינאיינעם מיט זיי וואָלטען אויך פארשוואונדען די שאָטענס, וואָס האָבען זיך געצויגען פון די בערג און פארפינ־סטערט דעם אידעני'ס לעבען. די מרה־שחורה, וואָס איז אויסגע־גאנגען פון די מחנות: „זעהענדיגע—ניט־נעזעהענע", וועט אויפ־הערען. און אז מ'וועט קוקען אויפ'ן לעבען מיט אָפענע אויגען און ניכטערע קעפ — דאן וועלען אויפהערען די גרויסע מחנות בטלנים און לויידיג־נעהער, „צדיקים" און אייניקלאך, „בעלי־שמות" און זנא־כערס, און מופתים־באווייזער, און אָפשפרעכער, און קמיעות־שרייבער, און סגולות־נעבער, און פדיונות־ציהער — מחנות גאנצע, וואָס זיצען דעם פאָלק אויפ'ן קארק. און אויס וועט עם ווערען מיט'ן אינ־סטיטוט: „בעל־בתישע קינדער", „זיידענע יונגעלייט", „פיינע בחורים"

— אלץ פאָלקען נאנצע, וואָס זיצען אויף לאנג־יעהריגע קעסט, טוען ניט קיין האַנט אין קאָלטע וואסער, פרובפערען זיך נאָר און מעהרען זיך און מאכען פול די וועלט אויף גאָט'ס באראָט און אויף דער שוויגער'ס חשבון. דאן וועט דאָס פאָלק פארשטעהן, וואָס אונטער'ן הימעל געפינט זיך און וואָס אויף דר'ערד לעבט. פון א בלינדער, בטלנ'ישער מאסע וועט ווערען א פארשטענדיגער המון, פון דער צופאָהרענער „חסידארני" — א פארנינפטיגער קבוץ. און דער קבוץ וועט האָבען אויפגעקלערטע פיהרער, געבילדעטע רבנים, וואָס וועלען פארשטעהן, אז זייער אויפגאָבע איז צו פארגרינגערן דעם עול פון לעבען, און ניט איהם שווערער מאכען. און ניט בלויז אין רעליגיעזען זין, נאָר אויך אין נעזעלשאפטליכען. ווייל אויך די זייט פון אידישען לעבען איז א תהום פון בלוט און טרערען, וואָס נאָר די אויפקלערונג האָט די מאכט איהם צו פארשיטען.

דער תהום — דאָס איז דאָס „קהל־שטיבעל" און די קהל'שע קאָנגרעגאַציע. און ווי זעהט אויס דאָס קהל־שטיבעל?

„דיין פונדאָמענט — א פינסטערער שטיין, דיין נעבוי — אומ־אַרדנונג. דיינע באַלקענס און די ווענט — הערצער געבראָכענע, און דער ריגעל פון טיר — א שלאָנג א גיפטיגע. דיין דאַך — הויט פון אָרימעלייט, דיין לופט — קרעכצען, טרערען — דיין טינק. פאַראן דאָ א כשר'ע מזוזה, פאַראן אויך א „זכר לחורבן", אן אייל אויף אן אייל. אָבער גאָט איז דאָ ניטאָ, זיין שכינה האָט זיך אָפגעטאָן פון דאָנען. אויפ'ן ביישטידעל — בלוט. אין טיר — זינד. די פינ־סטערסטע ווידערניש היט דיינע שוועלען, און דער ראש־הקהל — דער שותף פון עמלק. ווארים ס'בלוט פון אונזערע ברידער, וואָס אָנגע־הערען דער קהלה, שרייט צו אונז פון אלע ווינקעלאך דיינע; די אָרימעלייט, געשאָבטענע לכבוד די נגידים, ווערען עפענטליך אונטער־דריקט, עפענען קיין מויל ניט; און אז עס קומט צום צאָהלען, נעמט מען אָפ ביי זיי זייערע פרוטות די לעצטע און זייערע איינציגע זיהן".

דאָס זיינען איינצעלנע שורות פון נאָרדאָנ'ס גרויסער פאָעמע „שני יוסף בן שמעון". דאָ שטראָפט ער מיט אייזערנע ריטער די דעמאָלטדיגע קהל'שע ווירטשאפט. אלע פאַלשקייטען ווערען דאָ ארויסגעשטעלט, אלע רציחות, אלע רויבעריין, וואָס שמגר בן ענו, דער ראש־הקהל, ערלויבט זיך אויפ'ן חשבון פון די אָרימע אין קהל... ניט דאָ איז דאָס אָרט איבערצוגעבען, אפילו אין קורצען, דעם אינ־האלט פון דער גרויסער פאָעמע. און דאָס איינענע מוז איך זאָגען אויך וועגען דער אנדערער גרויסער פאָעמע: „קוצו של יוד". דאָ ווערט דערצעהלט, ווי צוליב אן אות, א „יוד", האָט א רב גע'פסל'ט א גט, און א יונגע פרוי איז געבליבען אן ענונה דאָס גאנצע לעבען. און ניט בלויז א „יוד" קאָן ברענגען אן אומגליק. רעכט איז צוליב

„א גערשטען אין פסח'דינער זוף" זאָל שרה א לעבען־לאַנג אומגעהן איבער די הייזער; צוליב א „תחום־שבת" זאָל א גאַנצע אידישע פאַמיליע אונטערגעהן, א. אז. וו., א. ד. גל. דאָס אַלץ שילדערט גאַרדאָן אין די טונקעלסטע פֿאַרבען, אין גרעסערע און קלענערע פֿאָרמען, וואָס דערפֿ באווייזען די נויטוועניגקייט צו רעפֿארמירען דעם „שלחן־ערוך". אָבער כדי רבנים זאָלען איינזעהן די דאָזיגע נויט־וועניגקייט, איז קודם כל נויטיג — השכלה.

אָבער אין גיכען הויבט ער אָן צו זעהן, אז ניט אַל דאָס בייז שטעקט נאָר אין דער אומוויסענקייט, און אז ניט אין דער השכלה ליגט די איינציגע רעטונג. ער באמערקט, אז אויב צוליב א „פינטעלע יוד" לאָזט א רב זיצען א אידישע טאַכטער, אַן ענונה, ס'גאַנצע לעבען, איז צוליב אַן איבעריגע פֿאָר גילדען לאָזט א געבילדעטער ראַבינער זיצען גאַנצע דרייצעהן יאָהר און וואַרטען אויף חליצה... אוו וויייטער זעהט ער, אז אַנשטאָט „געבילדעטע אידען" באקומען זיך געבילדעטע, אָבער פון אידען איז דאָרט קיין זכר ניטאָ; אז די אויפֿגעקלערטע דינען צום „גאַלדענעם קאַלב" א סך פרימער, ווי די אַרטאָדאָקסיע. און אויב מ'קאָן האָפען, אז פון צוויישען דער אַרטאָדאָקסיע זאָלען ארויסקומען אויפגעקלערטע, איז אָבער כלל ניט צו האָפען, אז פון צוויישען די אויפגעקלערטע זאָלען ארויסקומען אידען. וואָרים ניט בלויז פון דער רעליגיע אַנטלויפען זיי, נאָר אויך פון זייער פאַלק, פון זייער שפראַך, פון זייער קולטור און פון אַלץ, וואָס אידיש איז —

דאָן זעהט ער:

„א פרעכטיגער פאַלאַץ, נאָר געפֿלאַצט איז ער, א שפאַלט אויף א שפאַלט. דער טינק פאַלט אַראָפ, דער באַלקען ברעקעלט זיך און אין די שטוב־הויפענם ווימלט עם פון קריכיגע —

„איז די אַלטע — אויף זייערע געלענערם דרעמלען זיך רוהיג; פאַר איינפאַלען האָבען זיי קיין מורא ניט. אָבער די יונגע, זיי שפרינגען דורך די פענסטער, איינער נאָך איינעם".

דאָס איז דאָס אידישע הויז געמיינט, דער היכל פון דער אידישער תורה...

דעמאָלט שרייבט ער זיין באריהמט ליד: „פאַר וועמען מיה איך זיך?" (למי אני עמל?), וואו ער גיסט אויס זיין ביטער האַרץ אויף אַלע דריי דורות: עלטערען, בריידער און קינדער, וואָס אַלע אָנערקענען ניט דעם דיכטער, ניט זייענ אידעאַלען, ניט זיין ארבייט.

„די עלטערען, צוגעבונדען צו גאָט און פאַלק, האַנדלען מיט סחורה און מיט מצוות גאַנצע טעג. וויסען — פאַראכטען זיי, פון נעשמאַק — וואָס וויייסען זיי? „טויט שטעקט אין ליד, אפיקורסות אין דיכטונג. אונטער איין דאַך טאָר מען מיט'ן דיכטער ניט לעבען" — אַזוי שרייען זיי.

„און די בריידער — די געלערענטע און די אויפגעקלערטע, זיי פּראַכטען די אלטע מוטער, אַנגעשפּאַרט אויפֿן שטעקן: „פּאַרלאָזט די שפּראַך, זי איז שוין צו־אלט, פּאַרלאָזט איהר ליטעראַטור, זי האָט ניט קיין טעם; וואַרפט עס אוועק, צו זיין לאַנד־שפּראַך זאָל יעדער זיך וועלדן"...

„און אונזערע קינדער — פון קינדווייז אָן שוין זיינען מיר זיי פרעמד. פּאַרוועדטס געהען זיי, אלץ וויטער און וויטער, ווער וויסט אָבער די גרענעץ, ביז וואַנען? אפשר ביז דאָרט, פון וואַנען ס'איז ניטאָ שוין קיין אומקעהר צוריק?"

„אויפקלערונג", „אויפלעבונג", „צוזאַמענלעבען" מיט די שכנים, ווי גלייבע מיט גלייבע — אלע האָפענונגען פּאַרוועלקען. די פּאָגראָמען פון 1881 פּאַרווייסטען אין די הערצער פון די אידישע אינטעליגענטען אלע שפּראָצען פון האָפענונגען אויף א מענשליך לעבען אין רוסלאַנד. און אין גרויס פּאַרצווייפלונג רופט ער צו עמיגראַציע. אוועק פון רוסלאַנד. אלט און יונג, אָרים און רייך — אלע פּאַראייניגט, די לעגדען נעגורט, דעם שטעקען אין האַנד און — געגאַנגן!

„און אויב מיר האָבען ניט קיין איינענע היים, אין אַן אַנדער גאַסטהויז וועלען מיר פּאַרפּאָהרען — וואו דאָס ליבט פון פרייהייט שיינט פּאַר אלעמען; וואו קיין מענש און קיין פּאָלק ווערט ניט באַלויידיגט פּאַר זיין אָפּשטאַם און ניט פּאַר זיין גלויבען". די ריכטונג, נאַטירליך, אַמעריקע...

אין דערזעלבער צייט קומט ארויס פּינסקער מיט זיין „אויטאָעמאַנציפּאַציאָן" (זעלבסט־באפרייאונג), וואו ער טענה'ט איין מיט אידען ניט צו באַנוענען זיך מעהר מיט „גאַסט־הייזער" און זיך באַמיהען אום אַן אייגען שטיקעל לאַנד, און מיט אלגעמיינע קרעפטען אַן אייגען הויז דאָרט אויפצובויען — שרייבט גאָרדאָן זיין שיר: „גאָט'ס הערדע" (עדר אדוני). דאָ ערקלעהרט ער:

„ניט א פּאָלק זיינען מיר, ניט א רעליגיעזע געמיינדע, נאָר א הערדע, וואו יעדע שאָף זעהט נאָר דאָס ביסעל פּאַשע, וואָס אונטער זיינע פיס; קיינעם אַרט ניט דעם צווייטענ'ס נויט; מ'נעמט זיך ניט צונויף צו אלגעמיינער הילף — וואָס קאָן דען אזא צושאָטען פּאָלק אויפטאָן?"

אָבער שפּעטער, אז עס הויבט זיך אָן די חבת־ציון באוועגונג, איז גאָרדאָן מיט איהר. ער העלפט אלע איהרע אונטערנעמונגען. ער איז אָבער ניט אימשטאַנד איהר פיל צו העלפען. ער פּארמאָגט ניט, בנונע איהר, דעם ענטוזיאזם, וואָס ער האָט פּארמאָגט פּאַר דער השכלה. און ניט אין דער ריכטינקייט פון דער עצם־אידעע ציוויליזירט ער, נאָר ער צווייפעלט אין דער טיכטיגקייט פונ'ם אידישען פּאָלק. ער צווייפעלט, צי אָט דער הויפען מענשען, וואָס איז „וואַך

אין הימעל׳ און פאר׳חלומ׳ט אויף דר׳ערד", קאָן גאָר אפילו באַ־
גרייפען די גרויס פון אזא אידעע, ווי „זעלבסט־באפרייאונג" איז.
און זאָל ער זי באַגרייפען, וועט איהם פעהלען דער מוט און דער
אויסדויער די אידעע צו פארווירקליכען. זיין נאנצע פעהיגקייט זיך
צוצופאסען האָט דאָך דער איד פארוועגדט דערצו: זיך צו האלטען
אונטערטעניג, צו זוכען לייטזעליגקייט, נעפעליגקייט און אביסעל
סבלנות... אָבער פאָליטיש־בירגערליך זעלבסטשטענדיג זיין — ער
באגרייפט עס אפילו ניט.

דערפאר מיינט נאָרדאָן, אז פריהער דארפען אידען אויסלייזען
זייער נפש, זייער גייסט, פון פארשקלאפונג, און ערשט נאָכדעם וועט
מען קאָנען טראכטען וועגען אנישלייזען דעם קערפער. דאָרום מוז
זיך דער איד, קודם כל, באפרייען פון די תרי״ג מאל תרי״ג עול׳ן,
וואָס די רבנים האָבען אָנגעלאָדען אויף זיי; פריהער מוזען זיי זיך
צוגעוואוינען צום נעדאנק, אז וועלטליך לעבען איז אויך א לעבען,
און עס איז כדאי צו שטרעבען דערצו און זיך מקריב זיין דערפאר;
אז פרייהייט פון דענקען און טאָן איז דאָס רעכט פון יעדען מענשען.
דערפאר ליגט נאָרדאָנ׳ס מארשרוט קיין ארץ־ישראל׳ איבער אמעריקע.
דאָרט, אין אמעריקע, מיינט ער, וועלען די אידען געלייטערט ווערען.
דאָרט וועלען זיי זיך אויסניכטערען פון רעליגיעזער שכרות. דאָרט
וועלען זיי זיך אויסלערנען צו שעצען פאָליטישע און בירגערליכע
פרייהייט — דאָן וועלען זיי צייטיג זיין פאר דער אידעע פון פאָליטיש־
בירגערליכער, נאַציאָנאַלער זעלבסטשטענדיגקייט.

געווים האָלט ער אויך איצט, אז פאר איין אויפגעקלעהרטען ניט
מען צעהן ניט־אויפגעקלעהרטע, און מ׳נעמט ניט. געווים האָלט ער
אויך איצט, אז אָהן אויפקלעהרונג מוזען וועלען אידען אויך
ווייטער בלייבען אין זייער פיזישער און גייסטיגער קנעכטשאפט.
אָבער אפען צו פראָפאנאנדירען השכלה, אלם הויפט־פונקט פון
אידישער כלל־אויפמערקזאמקייט, אלם איינציג־הויל־מיטעל נענען אלע
אידישע לידען און נויטען — דאָס קאָן ער ניט, דאָס טוט ער ניט
מעהר.

אזוי לעבט ער דעם לעצטען צעהנדליג יאָהר פון זיין לעבען,
אין פארצווייפלונג, ענטוישונג, מאכטלאָזיגקייט, און דערצו עלענד.
וואָרים י. ל. נאָרדאָן, לעבענדיג אין פעטערבורג, ווייט פון דער גע־
דיכטער אידישער באפעלקערונג, האָט נעהאט פארגעטערער, האָט
נעהאט פארעהרער, אָבער קיין איבערנעבענע פריינט האָט ער ניט
נעהאט. אפשר אין דער פראָווינץ — א צוויי־דריי, אָבער אין דער
נאָהענט — קיין איינציגען ניט.

וואָרים די אידישע שטודירענדיגע יוגענט, וואָס איז נעווען די
טרענערין פון דער אידישער אויפלעבונגס־באווענונג, „חבת־ציון", און

האָט געשאפען שטימונג און סימפאטיען אין דער אידישער גאס, איז געווען אפגענייגט פון גאָרדאָנ'ען. ניט איז ער געווען זייער פייערזייל, ניט זייער פיהרער און ניט האָט ער פארמאָגט געניג באנייסטערונג פאר זייער אידעאל. זיינע גרויסע פארדינסטען פאר'ן וועקען דאָס אידישע פאָלק צו בירגערליכקייט, צו וועלטליכקייט און צו א מענשליך קולטור־לעבען, — וואָס האָט דאָך נעמוזט פאָראויסגעהן דער אידעע פון דער נאַציאָנאַלער ווידערגעבורט; זיינע גרויסע פארדינסטען פאר דער אנטוויקלונג און באלעבונג פון העברעאיש, וואָס איז דאָך אן אומבאדינגטער טייל פון דעם נאַציאָנאַלען ווידעראויפלעבען — דאָס האָט יענע ענטוויאסטישע יוגענט ניט דערשאצט, און איהם אליין פארלאָזט.

און אָט די ניט־נעניגטקייט צו איהם האָט איהם אויך נאָכ'ן טויט פארפאָלגט. און נאָך ביז אויפ'ן היינטיגען טאָג קומען פון צייט צו צייט אויזלען און אויזלאך, וואָס האלטען עם פאר א העלדישקייט פון זייער זייט א בריק צו טאָן דעם טויטען לייב און נאָכוואַרפען איהם א שטיין אין קבר אריין.

אָבער אויך די שטיינער, וואָס מ'וועט איהם אין קבר נאָכוואַרפען, האָט ער פאָראויסגעזעהן, און פאָראויסגעטרייסט זיך דערמיט, וואָס כאָטש אייגער וועט זיך געפינען, וואָס וועט אריינקוקען אין זיין בינטעל בלעטער און פארשטעהן זיין וואָרט.

און דאָס איז מקוים געוואָרען אין א גרעסערער מאָס; פיל קוקען אריין אין זיינע בלעטער, — און צושלעפען זיין ירושה. אָבער דאָס געהערט שוין צום טאָן און ווירקען פון די אנדערע — פון זיינע פרייוויליגע יורשים.

שאול גינזבורג.

מיינע באַגעגעניש מיט ל. לעוואַנדע.

(א בלעטל עראינערונגען)

דער באַוואוסטער רוסיש־אידישער בעלעט־רימט לייב לעוואַנדע איז ניט געווען קיין ווילנער, ער איז געבוירען געוואָרען אין מינסק, אָבער ווילנע האָט פֿאַרנומען א באַדייטנדען אָרט אין זיין לעבענס־גאַנג; ער האָט דאָ פֿאַרבראַכט מעהר ווי א העלפֿט פון זיין יאָהרען. אין ווילנע האָט ער שטודירט און געענדיגט די דאָרטיגע ראַבינער־שול; דערנאָך האָט ער זיך אומגעקערט נאָר אויף עטליכע יאָהר צוריק קיין מינסק, וואו ער האָט געאַרבייט אלס לעהרער אין א קרוינישער אידישער שול. אין יאָהר 1860 איז דער 25־יאָהריגער לעוואַנדע, וואָס אָט זיך שוין ערוואַרבען א ליטעראַרישען נאָמען א דאנק זיין ראַמאַן „די באַקאַליי־קראָם" („דעפּאָ באַקאַלייניך טאָווא־ראָוו") און זיין מיטאַרבייטערשאפט אין דעם זשורנאל „ראַזסוועט", אריבערגעפֿאָהרען ווידער קיין ווילנע. ער האָט דאָ געקראָגען די שטעל פון „אוטשאָטני יעוורעי" ביים ווילנער ענעראַל־גובערנאַטאָר און איז פֿאַרבליבען אין ווילנע כמעט ביז זיין טויט.

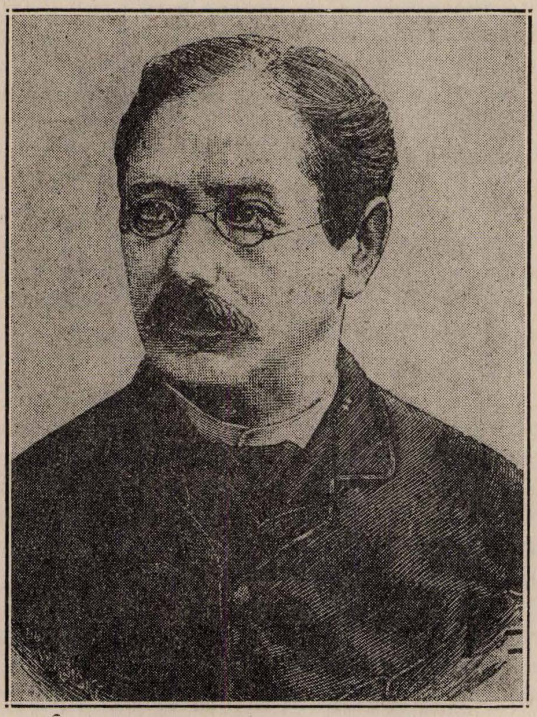
ל. לעוואַנדע איז געווען זעהר צונעבונדען צו זיין געבוירענעם־שטאָדט און האָט זיך אין ווילנע א לאַנגע צייט געפיהלט ניט היימיש. דאָס איז צו זעהן פון זיינע פֿאַרעפענטליכטע בריף צו זיין אינטימען פרייַנד י. זאַלקינד (וועלכער האָט געשטאַמט פון ווילנע און איז געווען א זוהן פון דעם העברעאישען פּאָעט און לעהרער אין ווילנער רא־בינער־שול, שלמה זאַלקינד). אין די בריף צו איהם פֿרענט לעוואַנדע שטענדיג פֿאַנאַנדער ווענען מינסק, ווענען זיינע דאָרטיגע באַקאַנטע און פֿרייַנד, און ער באקלאָגט זיך כסדר, אז ער פֿיהרט אין ווילנע זעהר אַן אינזאַם לעבען. לעוואַנדע איז אין יענער צייט געווען דורכגעדרונגען מיט אסימיליאַטאָרישע אָנזיכטען, וואָס האָבען זיך באַזונדערס קלאָר אַרויסגעוויזען אין זיין בעסטען בעלעטריסטישען ווערק

„די ברויזענדיגע צייט" („גאַריאַטשעיע וורעמיא"). ער האָט מיט א געוויסען ביטול געפוקט אויף די וויללנער משכילים, אויף זייערע אלט־פרענקישע גענג, אויף זייער פרעמדקייט צו דער רוסישער ליטעראַטור. ער האָט זיך געהאַלטען ווייט פון זיי. אָבער אויך פון די ניי־מאָדישע אינטעליגענטען, וואָס זיינען שוין דורכגענאַנגען א רוסישע שול, האָט ער געקליבען וויניג נחת; מיט זייער גליכגילטיגקייט צו אידישע אינטערעסען, מיט זייער פראַקטישער שטרעבזאַמקייט האָבען זיי איהם פון זיך אָפּגעשטויסען. עס איז זעהר מעגליך, אז אָט די נייסטיגע אינזאַמקייט, פון וועלכער לעוואַנדע האָט אזוי לאַנג געליטען, אז זי האָט פיל מיטגעווירקט צו דער ענטוויקלונג פון דער פּסיכישער קראַנקהייט, וואָס האָט איהם פריהצייטיג געבראַכט צום קבר. ערשט אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען, וועו די פאָגראָמען פון אָנהויב 80ער יאָהרען האָבען ערויסגערופען אַן איבערקעהרעניש אין זיין גאַנצער וועלט־אַנשויאונג, און ער איז צוגעשטאַנען צו דער פאַלעסטינאָפילער באַוועגונג, האָט ער זיך דערנעהנטערט צו די וויללנער „חובבי ציון" און צווישען זיי געפונען איבערגעבענע פרייגד. אָבער עס איז שוין נעווען צו שפּעט, דער טויט האָט שוין אויף איהם געלויערט.

מיט ל. לעוואַנדע'ן איז מיר אויסגעקומען צווויי מאָל אין מיין לעבען צו זעהן זיך, און וועגען אָט די צווויי באַגעגנישען וויל זיך מיר דאָ אין קורצען דערצעהלען.

אליין א געבוירענער אין מינסק, פלעג איך שוין אין מיינע קינדער־יאָהרען זעהר אָפט פון עלטערע מענשען הערען ערצעהלונגען און עראינערונגען וועגען אונזער לאַנדסמאַן, דעם גרויסען שרייבער. מיט לעוואַנדע'ס ווערק האָט מיך שפּעטער באַקענט מיין לעהרער, שמואל קאַצענעלענבאָגען, וועלכער איז אריבערגעפאָהרען צו אונז קיין מינסק פון וויללנע, געווען א פלימעניק פון דעם באַוואוסטען וויללנער משכיל און כלל־טוער הירש קאַצענעלענבאָגען און אויסגעבונדען מיט די פאַרשטעהער פון וויללנער אינטעליגענץ. ער האָט מיך דער ערשטער פאַראינטערעסירט מיט דער רוסיש־אידישער ליטעראַטור, און איך פלעג זיך ניט קענען אָפּרייסען פון לעוואַנדע'ס ראָמאַנען. א באזונדער צויבער האָבען זיי פאַר מיר געהאַט דערפאַר, וויל עלטערע מענשען פלעגען דערצעהלען, אז די טעמעס פון זיינע מיינסטער ערצעהלונגען זיינען גענומען געווארען פון ווירקליכען מינסקער לעבען, און מען האָט געטייטעלט מיט'ן פינגער אויף פערזענליכקייטען, וואָס פינוירירען אלס העלדען אין זיינע בעלעטריסטישע ווערק. איך בין געווארען לעוואַנדע'ס א באַגייסטערטער פאַרעהרער. און עס איז קיין וואונדער ניט, אז וועו איך, א 13־יאָהריגער אינגעל, בין צום ערשטען מאָל נעקומען קיין וויללנע צו נאַסט צו מיינע דאָרטיגע קרובים, האָב איך ממש געברענט מיט'ן פאַרלאַנג א קוק צו טאָן אויף דעם

געלויבטען שרייבער. מיינע ווילנער קרובים, וואָס זיינען געווען סוחרים, האָב איך ניט אויסגעזאָגט, אז איך קלייב מיך געהן צו איהם, ווי זאָלען ניט מאכען חוזק פון מיר; איך האָב ביי זיי אפילו ניט געפרעגט זיין אדרעס. וועגען דעם האָב איך ניט געזאָרגט; איך בין געווען זיכער, אז יעדער ווילנער איד ווייסט, וואו דער באריהמטער שריפטשטעלער וואוינט. ווי גרויס איז אבער געווען מיין חידוש און

ל. לעווענדע, געב. 1835 — געשט. 1888.

מיין פארדרוס, ווען די אידען, וואָס איך האָב אפגעשטעלט אין גאס און געפרעגט וועגען לעווענדע'ס אדרעס, האבען אפילו ניט געווואוסט, ווער ער איז און וואו ער געפינט זיך. מיט גרויס מיה האָב איך ענדליך געקראגען זיין אדרעס און אויפ'ן אנדערען טאג אין דער פריה בין איך אוועק צו לעווענדע'ן. כמעט די גאנצע נאכט האָב איך ניט געשלאפען; כ'האָב געהאלטען אין איין צונויפשטעלען א באגריסונג,

וואָס איך וועל איהם זאָגען און אויסדריקען מיין באוואונדערונג פאר זיין טאלאנט. מיט א הארץ־קלאפענישׂ, טריט ביי טריט בין איך גענאנגען איבער דער פינסטערער טרעפ, וואָס האָט געפיהרט צו זיין וואוינונג. קיין גלעקל ביי דער טיר איז ניט געווען. איך האָב אייניגע צייט ניט געוואוסט, וואָס צו טאָן, און לסוף האָב איך מיך ענטשלאָסען אָנצוקלאפען. די טיר האָט זיך געעפענט, און אויף דער שוועל האָט זיך באוויזען א קורץ־געוויקסיגער, וועניג אימפאָזאנטער מענש, אָנגעטאָן אין אלטען כאלאט.

— איך וואָלט וועלען זעהן דעם ה' לעוואנדע, — האָב איך געזאָגט. מיר איז אפילו ניט איינגעפאלען, אז אָט די פיגור איז עס מיין פאראהרטער שרייבער, כמעט מיין אָפּגאָט.

— איך בין לעוואנדע, — האָט ער מיר געענטפערט זעהר אונ־פריינדליך, — וואָס דאַרפט איהר?

די באגיסטערטע באגריסונג, וואָס איך האָב די גאנצע נאכט לאנג געגרייט, איז מיר אַרויסגעפאלען פון קאָפּ, און איך האָב קינדיש א זאג געטאָן: „איך וואָלט וועלען קויפען אייערע ווערק"...

— איך פארנעהם מיך ניט מיט פארקויפען מיינע ווערק, — האָט ער טרוקען געענטפערט — נעהמט אין א בוכהאנדלונג, דאַרט וועט איהר זיי קריגען.

און ער האָט שוין געהאלטען ביים צומאכען די טיר, נאָר דער־זעהענדיג, ווי איך שטעה דאָ א צוטומעלטער, אן אונגליקליכער, גרייט צו פאנאנדערווייגען זיך, איז ער געוואָרען ווייכער און מיך אריינגע־רופען צו זיך. דאָס צימער, וואו ער האָט מיך אויפגענומען, האָט אויסגעזעהן זעהר אָפּגעלאָזען, אונהיימליך. עס איז קענטיג געווען, אז דאָ פעהלט ניט נאָר א ווייב, נאָר אפילו א דינסט־מיידל, וואָס זאָל זאָרגען וועגען זויבערקייט און געמיטליכקייט. דערווייסענדיג זיך וועגען מיין פאמיליע, האָט לעוואנדע א פרעג געטאָן, צי איך בין ניט פון די מינסקער גינזבורגס, און אז איך האָב געזאָגט, אז איך קום טאקע פון מינסק, האָבן לעוואנדע'ס אויגען אָנגעהויבען צו לויכטען. ער האָט מיך געזומען פאנאנדערפרעגען וועגען מינסק און פארשאָטען מיך מיט שאלות: וואָס מאכט אונזער זיבעציגער נאָם? צי לעבען נאָך יענע און יענע אין מינסק און וואָס טוען זיי? צי עקזיסטירט נאָך בליומקינ'ס קלויז? צי שטעהט נאָך שרה מאיר'ס שוהל? און וואָס מאכט דער דאָרטיגער שמש לייבקע? א. ז. ווי. א. ז. ווי. עס איז געווען צו זעהן, אז ער געדענקט יעדע מינדעסטע איינצעלהייט פון זיין אמאָליגען לעבען אין מינסק, אז איהם אינטערעסירט לעבעדיג אלץ, וואָס קעהר זיך אן צו זיין געבוירענעם־שטאָדט.

לעוואנדע האָט מיך פארהאלטען מעהר ווי א שעה צייט און ביים געזעגענען זיך האָט ער מיך געבעטען איבערצוגעבען א הארציגען

גרוס אלע זיינע אמאליגע באקאנטע אין מינסק. איך בין אוועק פון איהם א צופרידענער; כ'בין געווען שטאלץ מיט דעם, וואס ער האט געדעדט מיט מיר ניט ווי מיט א אינגעל, נאר כמעט ווי מיט א דער־וואקסענעם. איך האב שוין ניט מורא געהאט צו דערצעהלען מיינע קרובים וועגען מיין באזוך צו לעוואנדע'ן. איך האב געפיהלט, אז וען זיי וועלען זיך דערוויסען, ווי אזוי ער האט מיך אויפגענומען, וועלען זיי שוין פון מיר ניט אפלאכען.

*
**

צום צווייטען מאל האב איך ל. לעוואנדע'ן געזעהן מיט פיל יאהרען שפעטער, נאר ביי אנדערע אומשטענדען.

איך בין שוין געווען א סטודענט אין פעטערבורגער אוניווער־זיטעט. פון מיינע ווילנער באקאנטע, וואס זיינען געשטאנען נאהענט צו לעוואנדע'ן, האב איך געהאט ידיעות, דאס ער איז גייסטיג קראנק. דערנאך האב איך מיך דערוואוסט, אז מען האט איהם געבראכט קיין פעטערבורג און ער געפינט זיך אין דר. בארי'ס פסיכיאטרישער קליניק. אינאיינעם מיט מיינעם א חבר, א סטודענט פון דער מעדי־צינישער אקאדעמיע, בין איך אהין אוועק איהם מבקר חולה צו זיין. מען האט איהם צו אונז ארויסגעפיהרט אין צימער פאר באזוכער. דערזעהענדיג איהם, בין איך ממש דערציטערט געווארען: ער איז געווען פאלשטענדיג גראה, שרעקליך אויסגעדארט, און געווארען עפעס קלענער, כמעט ניט צו דערקענען. לעוואנדע האט זיך אנידערגעזעצט אויף א שטוהל, און מיר האבען מיט איהם פארפיהרט א געשפרעך. אנפאנגס האט ער גערעדט פאלשטענדיג קלאר, צו דער זאך, נאר ווי א געזונטער. נאר אין מיטען געשפרעך האט ער פלוצלונג אנגע־הויבען צו שיטען מיט ווילדע, אונזיניגע דיבורים וועגען א מויז, מיט וועלכער ער האט פאריגע נאכט געשמועסט מכח וויכטיגע אנגע־לעגענהייטען. הערען איהם וויטער איז געווען אונערטרעגליך, און מיר האבען אין אייגענעש פארלאזט די קליניק. עס איז געווען שרעקליך צו זעהן דאס בילד פון א גרויסען, באגאבטען גייסט, וואס איז אזוי פארטונקעלט געווארען. איך בין אוועק מיט א דריקענדען געפיהל פון קומער, וועהטאג און באליידיגונג פאר דער מענשליכער ווירדע.

מיט א קורצער צייט שפעטער, דעם 6טען מערץ 1888, איז ל. לע־וואנדע געשטארבען. אין דער רעדאקציע פון „וואסכאד" האבען זיך צונויפגעקליבען אידישע שריפטשטעלער און געזעלשאפטליכע טוער, כדי צו באטראכטען, ווי אזוי וואס שענער אפצוגעבען דעם פאר־שטארבענעם דעם לעצטען כבוד. איך בין דערביי געווען אלס פאר־שטעהער פון אידישע סטודענטען, ס'האט זיך מיר געווארפען אין די אויגען, וואס דער באוואוסטער פאעט י. ל. גארדאן, וועלכער האט

זיך באַטיליגט אין דער בארַאטונג, האָט אַלץ געזאָגט, אז די צייט איז אן אונרוהיגע, שוועריע, מען דארף דעריבער ניט מאַכען קיין צו פיל רעש און איינאַרדנען די לויה ווי וויט מעגליך באשיי־דענער. די פּאָליטישע אומשטענדען אין רוסלאַנד זיינען טאַקע דאן געווען דריקענד און שווער, אָבער צו דער באַרדיגונג פון לעוואַנדע'ן, וועלכער איז געשטאַנען וויט פון פּאָליטיק, האָט דאָס דאָך קיין שייכות ניט געהאַט. עס קאָן זיין, אז גאַרדאַנ'ס איבעריגע פּאַרזיכ־טיגקייט האָט זיך גענומען פון יענע צרות, וואָס ער איז אויסגע־שטאַנען מיט עטליכע יאָהר צוריק, וועו מען האָט איהם אויף זעקס מאָנאַטען פארשיקט אין אָלאָנעצקער גוב. מעגליך, אז דאָ האָט גע־שפילט א ראָליע די „קנאת סופרים", די אייפערזיכטיגקייט, וואָס טרעפט זיך צוויישען שריפטשטעלער. אזוי צי אזוי, אָבער גאַרדאַנ'ס אַלטונג האָט געמאַכט א שווערען איינדרוק.

פון לעוואַנדע'ס ווערק זיינען נאָר אייניגע ארויס אין בוך־וואָרם, און זיי זיינען שוין לאַנג געווארען א גרויסע ביבליאָגראפישע זעלטנ־הייט. זיינע מיסטע ראַמאַנען און ערצעהלונגען זיינען צוזעעט אין די אַלטע רוסיש־אידישע זשורנאַלען און צייטונגען, וואָס זיינען זעהר שווער צו באקומען. נאָך לעוואַנדע'ס טויט איז ענטשטאַנען א פּראַיעקט ארויסצוגעבען אַלע זיינע ווערק, און עס איז אפילו דערויף ארנאַניזירט געווארען א ספעציעלע קאָמיסיע פון עטליכע אָנגעזעהענע אידישע שריפטשטעלער. עס איז צו באדויערן, וואָס פון דער זאַך איז נאָרנישט געווארען. לעוואַנדע איז ניט געווען פון יענע בעלע־טריסטען, ביי וועלכע די פאַנטאַזיע און די אויסגעטראכטע טעמעס שפילען א גרויסע ראָליע. ער איז געווען אן אויפמערקזאמער, קלו־גער באאַבאכטער פון דער ווירקליכקייט; זיינע סיוושעטען און העל־דען האָט ער געשעפט פון דעם אמת'ן לעבען. און וואר עס וויל זיך באקענען מיט דעם אינערליכען לעבען פון די רוסישע אידען פאר די 40—80ער יאָהרען פון פאריגען יאָהרהונדערט, דער קאָן זיך אָהן לעוואַנדע'ס ווערק ניט באגהען; ער וועט אין זיי געפינען א גאנצעז אוצר מאַטעריאַל פון גרויסען היסטאָרישען ווערט.

י. קיסין.

אליקום צונזער און זיינע לידער.

אין וואָס איז באשטאַנען דער כח פון צונזער'ס לידער, וואָס דריי דורות אידען האָבען געזונגען אין די היימען, ביי דער ארבייט און אויף שטחות? די אייגענארטיגע פֿארם פון צונזער'ס לידער און זייער אינהאַלט.

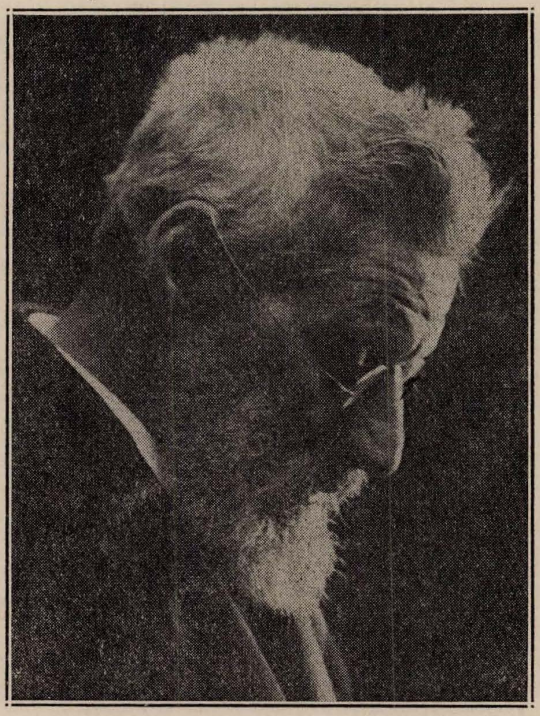
אליקום צונזער, דער פּאָפּולערסטער און עכטסטער אידישער פּאָלקס־זינגער, איז געבוי־רען געוואָרען אין ווילנע, דעם 28טען אָקטא־בער, 1840, און איז געשטאָרבען אין ניו יאָרק, דעם 22טען סעפּטעמבער, 1913. מען קען זאָ־גען, אז קיין אנדערער פּאָלקס־פּאָעט איז ניט געווען אזוי באליבט ביי די אידישע פּאָלקס־מענשען אין ליטע, רוסלאַנד, פוילען, גאַליציע, רומעניע, ווי עס איז געווען אליקום צונזער.

דריי דורות אידען פון אַלע קלאַסען און פון יעדען עלטער האָבען געזונגען אין די היימען, ביי דער ארבייט, אויף שמחות און אַלערליי פּאַרוויילונגען צונזער'ס לידער מיט זיינע אייגענע נגונים צו זיי.

אזא גרויסער כח איז געווען אין אליקום צונזער'ס האַרצינע פּאָלקסטימליכע געזאַנגען, אז ווי פּאַרשידען עס זיינען ניט געווען די לעבענס־ערפאַהרונגען, די לעבענס־באַנעמונג און די מיינונגען און אַנ־זיכטען פון די אַלע אידען און אידישע פּרויען, וואָס האָבען די לידער איבערגעזונגען, האָבען זיי אַלעמען געהאַלטען אין זייער כישוף. און דאָס, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס צונזער האָט קיינמאָל ניט געזונגען סתם אזוי ווייל עס זינגט זיך, נאָר ער האָט אין יעדען געזאַנג זיינעם ארויינגעלייגט א מיין, האָט עפּעס דערביי געלערנט און נעמאָנט.

צונזער'ס לידער זיינען געווען לידער־משלים, לידער — פּילא־זאָפּישע באטראכטונגען מיט א מוסר השכל. און אין פּארלויף פון דריי דורות האָט געקלונגען אין דער אידישער וועלט דערזעלביגער קול

פון אליקום צונזער. און אלערליי אידען, משכילים און פרומע, רבנים און פראסטע מענשען, גבירים און ארימעלייט, באלעבאטים און זייערע משרתים, ארבייטער, באלעבאסטעס, דינסטמיידלאך און כלה־מיידלאך — אלע האבען נאכגעזונגען צונזער'ס לידער־מוסר, לידער־משלים מיט דערזעלביגער אנטציקונג.

אליקום צונזער, געב. אין ווילנע, אקט. 28, 1840; געשט. אין ניו יארק, סעפט. 22, 1913.

אין וואס איז באשטאנען דער כח, דער כישוף פון אליקום צונזער'ס נעזאנגען?

זייער כח און זייער רייז איז באשטאנען אין דעם, וואס זייער טאן איז געווען אזוי פאלקסטימליך און לויטער. צונזער'ס קול איז געווען די שטים פון זיין פאלק. צונזער איז געווען אייגער פון פאלק,

און ער האָט געלעבט מיט'ן פּאָלק און זיינע זאָרגען און חלומות. אין א פּאַרוואַרט צו איינעם פון די ביכלאך לידער, וואָס ער האָט פון צייט צו צייט אַרויסגעגעבן, זאָגט ער אַזוי: „געה־זשע, מיין ספר'ל, געה דיר אין דער וועלט ארום, ביי אַלע כתות, זיי פול אומעטום, שטעה מיט הכנעה פאַר די אידען די פרומע, זיי ניט שטאָלץ געגען די משכילים פון דער אומה".

און צונזער'ס באזונדערער חן איז געלעגען אין זיין פיינעם געהער, אין זיין מערקווירדיגער תמימות און לויטערקייט. ער האָט זיך גוט צוגעהערט צו זיין איינעגעם געזאַנג און האָט איהם אַליין געגעבען די עהרליכסטע, פינקטליכסטע אָפּשאַונג. זיין ליד איז געווען „פול אומעטום", ביי „אַלע אידישע כתות", און כאָטש עס איז אָפּטמאָל געווען א שטראָף־ליד, האָט עס שטארק אויסגענומען ביי די פרומע און האָט דערביי אויף א האַר ניט באַלידיגט די משכילים.

און א באזונדערען רייז האָט צונזער צוגעגעבען זיין ליד מיט דעם פיינעם פאָלקסטימליכען ניגון, וואָס האָט זיך ביי איהם געשאפען גלייכצייטיג מיט'ן טעקסט פון ליד. טעקסט און ניגון זיינען אין צונזער'ס לידער איינס און קאָנען ניט ווערען פאַנאַנדערגעטיילט. אָהן צונזער'ס גנונים קאָן מען זיינע לידער ניט אָפּשאַצען געהעריג, ווייל מעלאָדיע און ווערטער פלעגען זיך ביי איהם אויסגיסען צוזאמען, און איינס אָהן דעם אַנדערען איז ביי איהם געווען אוממעגליך, פונקט ווי עס איז געווען אומבאַנרייפליך פאַר די, וואָס האָבען זיינע לידער נאָכגעזונגען.

צונזער אַליין האָט געשריבען, אין אַן אריינפיהר צום ליד „דער אַלטער פאָטער":

„לעזער!
אויב איהר לייענט אין ביכעל מיינע לידער,
און די מעלאָדיע האָט מען אייך ניט איבערגעגעבען,
איז דאָס ווי א פּאָטאַגראַפיש בילד, ליבע ברידער!
דאַכט דיך, אַלץ ריכטיג, נאָר עס פעהלט — לעבען".

אמאָליגע צייטען פלעגען פאָעטען זיננען לידער און אקאָמפּאַנירען זיך אויף א מוזיקאַליישען אינסטרומענט. וועז מען האָט אויסגעפונגען די קונסט פון דרוקען ביכער, און ביכער האָבען גענומען ווערען אַלץ מעהר פּאַרשפּרייט, איז פאָעזיע גיך געוואָרען מעהר א זאַך צום לייענען, ווי צום הערען; מעהר דאָס געדרוקטע וואָרט, געדרוקטע שורות און סטראָפען, ווי ווערטער מיט געזאַנג.

וועז צונזער האָט אין די פופציגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט אָנגעהויבען שרייבען און זינגען זיינע לידער, איז נאָך די

אידישע ליטעראטור געשטאנען פאר איהר אנהויב. עס איז נאך ניט געקומען מענדעלע, דער „זיידע" פון דער אידישער ליטעראטור. עס זיינען שוין געווען באדייטענדע פאלקס־דיכטער, אבער ביכלעך זיינען אין פאלק געווען פארשפרייט וועניג, פון קיין צייטונגען און זשורנאלען האט מען נאך ניט געוואוסט אויף דער ארימער פינסטערער אידישער גאס.

וועז צונזער איז געקומען מיט זיינע הארציגע פאלקסטימליכע געזאנגען, איז נאך דאס פעלד פון אידישען ליד ניט געווען צוגעקערט. און מען מוז באוואונדערען צונזער׳ס גבורה, זיין טאלאנט, וועלכער האט געשאפען א מין אידיש ליד, וואס איז אזוי אייגענארטיג, איינציג אין זיין מין אין דער אידישער ליטעראטור. פאר צונזער׳ן איז פאעזיע געבליבען געזאנג, און אין אינהאלט פיהרט דער פאלקס־זינגער צונזער זיין יחוס פון די ביבלישע משלים.

צונזער איז געווען זעהר נאהנט צום פאלק. ער איז ארוים פון פאלק און האט קיינמאל ניט געוואלט זיך דערווייטערען פון איהם אדער אויפהויבען זיך איבער איהם דער מאטעריאל פון זיין ליד איז קיינמאל ניט געווען פון זיין אייגענעם לעבען, ווי א באזונדערער מענש, נאר אלעמאל פון כלל־זאבען, פאלקס־אנגעלעגענהייטען. דאס איז געווען ביי איהם א באוואוסטזייגע ריכטונג, זיין אייגענע אויפפאסונג פון זיין פאעטישער ארבייט. ער האט וועגען דעם געהאט א גאנצע אין איינצלהייטען דורכגעטראכטע טעאריע. ער האט געגלויבט, אז א זינגער, — און דיכטונג איז פאר איהם געווען איינס מיט געזאנג איז דעם בוכשטעבליכען זין פון ווארט, — דארף זיין אלעמאל א דינער פון פאלק. ווי א סך געזעלשאפטליכע, „בירגערליכע", „סאציאלע" פאעטען, האט ער ניט געהאלטען פון דער טעאריע פון „קונסט לשם קונסט", פון גענאנג לשם געזאנג. ער איז אין דעם גענאנגען נאך ווייטער פון אלע אנדערע.

דוד עדעלשטאט, למשל, זאגט אין איין ליד:

„ווי קאן איך, ברידער, פרעהליך זינגען,
וועז האס און קריג איז איבעראל ?"

און טאמער האט ער געהערט פארוואורפען פון אנדערע פאעטען פון זיין צייט, וואס ער ציהט אלץ איין סטרונע, און וואס ער ווייניט כסדר, האט ער זיי מיט׳ן כעם און וועהטאג פון אן אמאליגען פאנאטישען אנארכיסט, אן אידעאליסטישען קעמפער פאר׳ן גליק פון דער ארימער מענשהייט, געענטפערט:

„זיג מיט מוט? אַ דומע שקלאַפען!
רופט די טענצער, די פֿאַיאַצען,
אַז זיי זאָלען אַמוזירען
אייך מיט פּויקען, מיט די טאַצען".

אָבער אפילו דוד עדעלשטאט האָט אויך אמאָל, ווי ניט ווילענדיג, געמאכט קלויניע עקסקורסיעס אין פּערזענליכער לירית. און יוסף באָור שאָווער, א צווייטער ארבייטער־דיכטער און אנארכיסט (אנארכיזם איז דאמאָלסט נאָך געווען די הערשענדע ריכטונג אין דער אמעריקאַנער אידישער ארבייטער־באווענונג), האָט זיך שוין באוואוסטזיניג נעריסען צו אלגעמיינער פּאָעזיע.

אָבער פּאַר צונזער'ן איז די פּראָגע קיינמאָל אפילו קיין פּראָגע ניט געווען. ער האָט קיין שום קאָמפּראָמיסען ניט געמאכט מיט זיין געוויסען, ווי א פּאָלקס־זינגער. אין א ליד „צום פּעדלער", וואָס ער האָט אָנגעשריבען, שוין קומענדיג קיין אמעריקא, שרייבט ער:

„וואָס זינגט איהר, פּאָעטען, פון בלומען, פון פויגלעך,
דאָס ליד האָט לאַנג שוין איהר צייט אָפּגעלעבט!
דאָס פּאַסט צו פּאַרשלעפּערען קינדער אין ויגלעך,
גיט בעסער דעם קראָנקען זיין היילונגס־רעצעפּט!
איהר זעהט, אייער פּאָלק ליגט איצט אין סכנות...
וואָס קאָן זיין דער סוף?...
גיסט צו צו דער מוזע איין טראָפּען רחמנות,
און פיהרט אויף אַ וועג די פּאַרבלאָנדזשעטע שאָף".

אזוי וועניג אויפמערקזאמקייט האָט דער הארציגער פּאָלקס־זינגער צונזער געגעבען דער פּאַר איהם ניי־מאָדנער „מוזע", אז ער האָט נאָר געקאָנט ראַטען אנדערע זינגער „צוצוגיסען(!) צו איהר א טראָפּען רחמנות". וואָרים א זינגער איז א פיהרער און א דינער. געזאַנג מוז ברענגען נוצען דעם פּאָלק, האָט אליקום צונזער נענלויבט.

פון זיין טיפען גלויבען אין דער „נוצליכקייט" פון ליד האָט איהם ניט געקענט ארויסשטויסען אפילו א שרעקליכער אומגליק, וואָס האָט פּלוצלונג צובראכען זיין גאנצ לעבען און איהם געשטעלט אין דער לאַגע פון א איוב. אין אָנהויב פון די זיבעציגער יאָהרען זיינען ביי איהם געשטאָרבען פון כאָלערע זיין פרוי און זיינע פיר קינדער. האָט ער אפשר געפרואווט אויסגיסען זיין ביטער הארץ אין פּערזענליכע געזאַנגען? ניין. זיין ליד איז נאָר געוואָרען אביסעל פּארטיפּטער, פילאָזאָפיש־פעסימיסטישער, קהלת'דיגער. ער שרייבט דעמאָלט:

„די צייט ווערט אלט מיט יאָהרען,
אוו די אייביקקייט איז רק יונגי".

נאָר אויסמאָל האָט ער זיך ניט איינגעהאלטען און האָט אין א ליד וועגען יענעם יאָהר אויסגעקרעכצט „מיט א פּאָרשטיקטער שטים", אז ער, דער יאָהר „תיו ריש למד אלף", האָט א סך קינדער „געקוילעט מיט א חלף", און בעט, אז דאָס נייע יאָהר זאָל איהם ברענגען א טרייסט. דאָס איז די שטרענגע שטעלונג פון א פרומען, טיף־רעליגיעזען מענשען און פון א פאָלקס־זינגער, א דינער פון פאָלק. און מעהר געפינט מען ביי איהם ניט קיין שפור פון א וועלטען עס איז פערזונליכען לירישען אויסגוס. אלץ איז ביי איהם נאָר פאָלק און פאָלק'ס גורל. אין זיינעם א ליד מיט'ן נאָמען „געפיהלען" נעפינען מיר אזא סטראָף.

„מיין האָרץ עלעקטריש קראָפט האָט,
מיינע נערוון — א טעלעגראָפּנער דראָט.
איין ברעג איז אָנגעסאָן
אויף מיין נאָציאָן,
דער צווייטער ברעג קומט מיר צום לונג;
זיי זאָל וואָס געשעהן,
איך זאָל עס הערען, זעהן
פליהט מיר אין האָרצען דער פונק".

אליקום צונזער האָט ארויסגעוויזען א טאלאַנט צו פּאַרפאָסען לידער מיט געזאַנג נאָך אין דער פריהער יוגענט. ער האָט געהאָט א פיינע שטים און א פיינעם געהער פאר מעלאָדיע, און ער האָט געשריבען לאַנגע לידער אין סטראָפען, אלעמאָל געבויט לויט איין פיינעם מוסטער, מיט'ן משל און נמשל אויפ'ן געהעריגען אָרט. פונקט אזוי פלעגט זיך ביי איהם קאָמפּאָנירען דער ניגון. ער האָט געהאָט א רייכען אויסוואהל פון גראָם און א געפיהל פאר ריטם און פערז־מאָס, מעטער, וועלכען ער האָט געענדערט, וואריאירט, לויט דעם זין פון דעם באטרעפענדען טיל פון דער סטראָף. געווענליך האָט זיין סטראָף צוויי אדער דריי אזעלכע טיילען. און פונקט אזוי האָט זיך געענדערט אויך דער ניגון, צייטענווייז מיט אויסדרוקספולע רעטשיטאטיוען אין אָנהויב אדער אינמיטען.

אליקום צונזער'ס פראָפעסיע ביז זיינע מיטעלע יאָהרען איז געווען בדחנות, אָבער ער האָט בדחנות אויפגעהויבען אויף דער העכסטער הויך, ביז צו דער מדרגה פון פאָלקס־דיכטונג. בדחנים פאר איהם זיינען געווען לצים, וואָס האָבען משמח געווען דעם עולם אויף חתונות און עהנליכע שמחות. אויפ'ן בדחן האָבען געקוקט קרום רבנים,

לומדים און זעהר פרומע אידן, און פון דער אנדער זייט האָבען איהם פּאראַבט די אויפגעקלערטע, היינטוועלטיגע אידן. אָבער אליקום צונזער האָט געוואונען אלעמענס ליבע און אכטונג. דאָס האָט אויפגעטאָן דער כח פון זיין טאלאנט און זיין אייגענע אינערליכע עהרליכקייט, גאנצקייט און פאלקסטימליכקייט. אויב אין דעם געוועהנליכען בדחן האָט נעשטעקט א היבש ביסעל הפקרות און גראָבקייט, איז אליקום בדחן מווילנא געווען דער נענענזאץ פון דעם אלעמען. און חוץ דעם האָט ער פּאַרמאָגט, לויט נאָך דער צייט, בילדונג און האָט אָנגעהאלטען מיט'ן גייסט פון דער צייט.

צוערשט איז ער מיטגענאנגען מיט'ן שטראָם פון השכלה. אין יענער צייט האָט ער אָנגעשריבען (אויף אידיש און העברעאיש) זיין באריהמט ליד „די בלום", וואו ער דערצעהלט, ווי „קייזער אלכסנדר פון ראָסיי" (אלעקסאַנדער דער צווייטער) האָט געפונען א האַלב צוטראָטענע, פאר'חלש'טע בלום, דאָס פאלק ישראל, האָט עס אויפגעהויבען, איינגעפלאָנצט אין א וואזאן, און זי האָט זיך ווידער פאנאנדערגעבליהט.

שפעטער האָט זיך צונזער אנטוישט אין דער השכלה, און איז היינעריסען געוואָרען מיט דער באוועגונג פון חיבת ציון. אין יענער צייט האָט ער געשאפען זיינע אלעמען באקאנטע לידער „די סאָכע", „שיבת ציון" (ביידע אויף אידיש און העברעאיש) און אנדערע. אָט איז א סטראָף פון דער באריהמטער „סאָכע":

איז סאָכע
ליגט די מזל ברכה,
דער וואָהרער גליק פון לעבען,
קיין זאָך מיר ניט פעהלט.
עס קומט דער פריהמאָרגען,
איך דאַרף ניט לייהען, באָרגען,
דער מוח דאַרף ניט זאָרגען
אויף טאָג הוצאות געלט.
עס איז צוגעגרייט אויף ווינטער
א זאָסיק א גוטוונטער,
איך זייה, איך שנייד גאָנץ מונטער
פריי אין גאָטעס וועלט.

אין די איבעריגע סטראָפען פאַרגלייכט צונזער דאָס פרייע און עהרליכע לעבען פון דעם פויער מיט'ן חושכ'דיגען לעבען פון דעם קרעמער אין דער אידישער גטא, און ער ענדיגט אין דער ניינטער

סטראָף מיט א ברכה פאר ציון. די חובבי ציון האָבען איהם אויפ־
גענומען ווי זייער פּאָעט. מען האָט אומעטום געמאכט גרויסע פאר־
זאמלונגען מיט צונזער'ן, און מיט זיין נאָמען האָט גענומען קלינגען
די גאנצע אידישע וועלט אין מזרח־אייראָפּא.

צונזער האָט געהאט א וואונדערליכען טאלאנט צו מאכען פאר־
גלייכען, צו שאפען אלענאריעם פון אלערליי זאכען, נאטור־ערשיינונגען
און באגריפען. דער זייגער, דאָם אויג, דער פויגעל, זומער און ווינ־
טער — אין אלץ געפינט ער אן אנווייזונג אויפ'ן מענשענ'ס לעבען,
א פילאזאפישען און מאראלישען זין. אין איינעם פון זיינע האר־
ציגסטע לידער „דער פראָם", וועלט ביי איהם דער פראָם דער גאנג
פון מענשליכען לעבען. דערביי מאכט ער צום לעבען און ריידען,
ער פערזאניפיצירט די אלע זאכען. דער זומער מיט'ן ווינטער פיהרען
א לאנגען און וויציגען ויכוח אין פיל סטראָפען וועגען דעם, ווער
פון זיי איז נוצליכער פאר'ן מענשען; די לבנה דערצעהלט וועגען דעם
אומרעכט און רשעות, וואָס זי זעהט זיך אן אויף דער ערד, א. אז. וו.

אין נאָך א באריהמטען ליד, „דער נייניצענטער יאָהרהונדערט",
קלינגט צונזער'ס ביטערע אנטוישונג אין דער השכלה. ער באַ־
דויערט דאָ, וואָס אידען האָבען זיך אזוי צוגעאיילט אָפּצוזאָגען פון
דער אלטער אמונה. אט איז דער אנהויב:

פון אַזיע און אייראָפּע בין איך אין אכסניה פאַרקראָכען,
האָב זיך אויסגעמאָשטשעט שלאָפען אין א שמאָלען קאָרידאָר;
צוקאָפּען אמונה, אונטערין זייט — בטחון,
איך האָב אָפּגעדרימעלט זיבעציהן הונדערט יאָהר..."

און אין אן „ענטפער" צו די ביטערע פאַרוואורפען צום פאלק,
וואָס ער האָט דאָ געמאכט, אין א „צווייטען טייל" פון ליד, זאגט ער:

„...בלעטער דורך דיינע אלטע יאָהרען,
וואָס מען האָט אויבער דיר צוסאָו,
פיל מאָל ביזטו געווען פאַרשפילט, פאַרלאָרען,
און צום סוף נעמסטו פאַרט דעם קאָו.
דאָך ביזטו אויך עטוואָס שולדיג
פאַר דיין לויפיגקייט.
דו ביזט אייביג אומגעדולדיג,
כאָפּסט רק פאַר דער צייט.
האָסט דערזעהן א בליאָסק אין הימעל, —
טאָגט שוין מן הסתם.
אייליסט און וועקסט נאָך לייט פון דרימעל

און פֿאַרלעשסט דעם פֿלאַם.
ווער האָט דען דעם גלויבען גענאָסטען,
צו ווייסען פֿונקט די וואָג?
און פֿיל וואָלט דיר דען טייער קאָסטען,
אַז סיוואָלט געברענט בייטאָג?"

דאָ האָבען מיר ווידער די שטעלונג פון יעדען פרומען אידען, וואָס ווילּ פֿאַרהיטען די גאַנצקייט פון זיין נשמה, וואָס ציטערט איבער דער אַלטער גרויסער גייסטיגער ירושה, וואָס זיין פֿאַלק האָט מיט אזויפֿיל מסירת־נפש דורכגעטראָגען דורך אזויפֿיל פינסטערע יאָהרהונדערטער.

צונזער איז געווען דער איינפֿאַכסטער און דער מערקווירדיג־סטער פֿאַלקס־דיכטער ביי אידען. וועלווילּ זבארזשער, מ. וואר־שאווסקי, אברהם נאַלדפֿאַדען זיינען געווען א סך וועלטליכער און אויך מעהר לירישקער פון צונזער'ן, אָבער קיינער איז ניט געווען אזוי נאָהענט צום פֿאַלק און האָט אזוי ניט געלעבט אין איין אָטעם מיט'ן פֿאַלק ווי אליקום צונזער.

יהודה־לייב קאַנטאָר.*)

יהודה־לייב קאַנטאָר איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע, ו' אייר, 1849, און געשט. כ"ח אייר, 1915. זיין פאָטער איז געווען חזן אין דער „גרויסער שול". באקומען א טראדיציאָנעלע דערציאונג אין חדר און ישיבות, האָט ער אונטער דער השפּעה פון זיין מוטער, וועלכע האָט געקענט אויסגעצייכענט העברעאיש, זיך אָנגעהויבען אָפּצוגעבען מיט דער העברעאישער השכלה־ליטעראַטור, איז אָנגעקומען אין דער ווילנער ראָבינער־שול, אריבער אין דער זשיטאָמירער, וועלכע ער האָט אויך געענדיגט 1873. דאן איז ער צוועק קיין בערלין, וואו ער האָט שטודירט מעדיצין. אינ'ם דערמאָנטען יאָהר האָט ער אויך דעביוטירט אין דער ליטעראַטור אין „השחר" מיט א שיר א"ט „מאמינים אנחנו", וואו ס'האָבען צום ערשטען מאָל אין דער העברעאישער ליטעראַטור געפונען אן אָפּקלאַנג די ראַדיקאַלע און קאָסמאָפּאָליטישע שטרעבונגען פון דער דאמאלסדינער רוסישער אינטעליגענץ; אין דעם דאָזיגען שיר פּארטיידיגט קאַנטאָר די אידישע יוגענט נענען די בא־שולדיגונגען, אז זי האָט ניט קיין נאָט אין הארצען. אין בערלין איז קאַנטאָר אויך געווען דער פּאָקטישער רעדאקטאָר פון דער „הצפירה" און קאָרעספּאָנדענט פון „נאָלאָס מאָסקווי". געענדיגט זיין שטודיום 1879, איז ער געקומען קיין פּעטערבורג, וואו ער איז געווארען פּאָקטישער רעדאקטאָר פון „רוסקי יעוורעי". אייר, 1886, האָט ער גענרינדעט אין פּעטערבורג די ערשטע העברעאישע טעגליכע צייטונג „היום", וואָס האָט געפּענט א נייע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דעם העברעאישען וואָרט און געמאכט קאַנטאָר'ן פּאָר א פּיהרער און וואָרט־זאָגער אין דער אידישער וועלט און פּאָר איינעם פון די בעסטע העברעאישע פּעליעטאָניסטען. נאָכ'ן אונטערנאַנג פון „היום", סוף 1887, ווען „דאָס אידישע פּאָלקסבלאַט" איז פון צעדערבוימען אריבער אינגאַנצען צו זיין שותף ישראל לעווי, איז קאַנטאָר אינגעלאָדען געוואָרען אלס רעדאקטאָר פון דעם דאָזיגען אין רוסלאַנד דעמאָלט אויסצוגעבען וואָכענבלאַט, וואו ער האָט אָנגעהויבען זיין ליטעראַרישע טעטיגקייט אין אידיש און אין משך פון יאָהר 1888 האָט ער אין דער צייטונג

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פּילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין.

געשריבען די לייט־ארטיקלען און די פאליטישע איבערזיכטען אנאנים, ווי אויך אינינג פעליעטאנען א"פ משה גלעזל, וועלוול צאפצערויק א. א., וואס מאכען איהם פאר איינעם פון די שעפער פון דאזיגען זשאנר אין דער אידישער פרעסע. אין דער „ביילאגע צום אידישען פאלקסבלאט", 1888, האט ער א"פ כלב בן יפונה איבערגעזעצט פארצאס שילדערונגען „דער סאדאנורער צדיק און זיין הויף" און פארעפענטליכט א פאראדיע אויף הייגע'ן א"ט „א מין לאדעליי". ווייזט אוים, אז אין דעם לעצטען יאהר פון „פאלקסבלאט" (1889), וועלן דער מטורף לעווי האט זיך שוין צעלייגט אין דער צייטונג מיט אלע זיינע ווילדקייטען, שטות'עריין און נבלות, איז קאנטאר געווארען ווייניגער אקטיוו אין דער צייטונג, הגם ער האט ביז דעם סוף אונטערגעשריבען זיך אלס רעדאקטאר. ער האט אויך קיינמאל ניט רעאגירט אויף די משוגעת'ן פון זיין באלעבאס, כאטש ש"ע האט יע געפרואווט איהם אויסנוצען אין שוץ פון דעם באלידיגטען און פארשוועכטען אידישען וואלק. דערפאר נעהערט איהם אבער דער פארדינסט פון צוציהען צו דער אידישער ליטעראטור זיינע נאהענטע פרוינד ש. פרוג און דוד פרישמאן, פונקט ווי ער האט געמאכט פאר א שריפטשטעלער אין רוסיש און העברעאיש י"ל קאצענעלענסאנ'ען. צוליב זיין הארץ־קראנקהייט האט קאנטאר שפעטער נעמוזט פארלאזען די ליטעראטור און איז געווארען ראבינער, 1890-1904 אין ליבאווע, דערנאך אין ווילנע, און זינט ח' אייר 1909 אין ריגע, אויפטרעטענדיג נאר פון צייט צו צייט אין דער העברעאישער („השלח", „העולם") און אידישער פרעסע, דערהויפט אלס מיטארבייטער פון „פרוינד", וואו ער האט געשריבען פעליעטאנען א"פ מימיקרי און אונטער'ן אלגעמיינעם טיטל „א וועלט מיט וועלטעלעך", אויך אייניג ליטעראטור־היסטארישע ארטיקלען. זיין ארכיוו נעפינט זיך אין רשות פון זיין טאכטער, דער פרוי פון דעם בארימטען ארטיסט פון אידישען קאמיקער־טעאטער אין מאסקווע וואפסי־מיכאעלס.

ה. לאַנג.

אב. קאַהאַן — דער ווילנער

(עטלעכע בעמערקונגען און פּאַרטראַקטונגען)

אויב ניט ווילנע, איז אינגאַנצען ניט קיין חיים...

אזא באַשלוס איז, דאַכט זיך, אריין אינ׳ם לעבען פון אב. קאַהאַן, כאַטש ער האָט נעוויס אזא נדר זיך ניט געגעבען.

אין זיינע עראינערונגען („בלעטער פון מיין לעבען", ערשטער באַנד), דערצעהלט ער פון זיין אָפּפּאָהר פון ווילנע. ער איז נאָך נעווען נאָר יונג, ערשט אריין אין די בחור׳שע יאהרען. ער האָט דאַן פּאַרלאָזען ווילנע אויף אלעמאל. נעפּאָהרען איז ער קיין וועליזש צו וועדען א לעהרער אין א שולע, אבער מעהר קיין ווילנע האָט ער זיך ניט צוריקגעקעהרט. ער איז שפּעטער אינגאַנצען אוועק פון רוסלאַנד, נעריייזט קיין אמעריקע. ניט ער און ניט זיין משפּחה האָבען נעקלערט, אז אז דאָס נעזעגענט ער זיך מיט ווילנע אויפ׳ן נאַנצען לעבען; פון דעסטוועגען איז דער טאָג פון זיין אָפּפּאָהרען נעווען „איינער פון די מערקווירדיגסטע טעג" אין דער ערפּאַרונג פון זיין משפּחה. ער דערצעהלט דערפון: „אונזער משפּחה איז ניט נעוואוינט נעווען ארומצופּאָהרען. זעלטען ווען אימיצער פון זיי האָט נעהאַט א נעלעגענהייט צו נעברויכען דעם באַהן ווייטער ווי די סטאַנציע ווילעיקא, צו וועלכער מען פלענט צופּאָהרען אין פופצען מינוט צייט. ווייטעבסק האָט זיי נעקלונגען ווי דער נאָמען פון א ווייטער שטאָדט. און דאָ דאַרף איך פּאָהרען ניט נאָר אין ווייטעבסק, נאָר אויך ווייטער!"... די נאַנצע משפּחה איז נעגאַנגען איהם באַגלייטען. „דער פּאָטער, די מאַמע, די מוהמע, דער פעטער, מיט אלע קינדער — אלע האָבען מיך באַגלייט ביז ווילעיקא"... „די מאַמע האָט מיר נעקוקט אין די אויגען און נעשוויגען"... „ענדליך איז דער צוג אָנגעקומען אין ווילעיקא; מען האָט זיך נעקושט, נעהאַלזט; די מאַמע האָט נעוויינט; די מוהמע האָט נעוויינט; די קינדער זיינען ארומגעשפּרונגען ארום מיר"... „דער צוג האָט זיך נענומען

ריהרען; דורכ'ן פענסטער? האָב איך געקוקט ווי די מאמע שטעהט א בלאסע; איך בין געווען ווי אין א הינער־פלעט"...

אזוי איז אב. קאהאן אוועק פון זיין היים־שטאָדט, און נע־בליבען אהן א היים אויף אלע מאל.

און דאָס, דוכט מיר, כאראקטעריזירט זיין פערזענליכקייט מעהר ווי עפעס אנדערש. עס שפיגעלט אפ דעם גייסט־צושטאנד, וואס

אב. קאהאן אין 1883.

פיהרט זיינע טעטיגקייטען — אלע טעטיגקייטען פונ'ם בארימטען ווילנער לאנדסמאן, וועלכער איז פון די נעצעהלטע גרויסע כוחות אינ'ם לעבען פון די אידישע מאסען זייט די לעצטע פאָר דורות פון אונזער צייט.

דער אויסדרוק „א מענש אהן א היים" ווערט אפט אזוי גענוצט, אז ער קען א קלונג־טאן אהן דעם געהעריגען טאן, ווען מען זאל איהם נעברויכען ביים שטודירען פון דער אב. קאהאן־פערזענליכקייט.

אבער, איך גלויב, אז דער אויסדרוק קען וועגען איהם זיין צוגעטראפען.

אב. קאהאן איז הייַנט־צו־טאג דער עפענטליכסטער מענש אינ'ם אידישען לעבן פון דער גאנצער וועלט און אין בריטיש־בריטע קרייזען אויסער די אידישע גרעניצען; ס'האבען וועגען איהם געשריבען פארעהרער און קריטיקער, אויך ביטערע געגנער, די לעצטע מעהר ווי די ערשטע; און געשריבען האט מען וועגען איהם אויף מעהר ווי איין שפראך; און זיין גרויסע ווערק, די „פארוועדטם"־אינסטיטוציע, וואס ער האט געשאפען אין א משך פון עטליכע צענדליג יאהר, ווארפט דאך טאג־איין, טאג־אויס, ווייט און בריים, שארפע ליכט־פאסען אויף זיין פארטרעט; וועניגע, אבער, וויסען פון זיין גייסטיג־אינטימען, זיין אינערליכען לעבען. דער פונקט „א מענש אהן א היים" דארף זיין פון די וויכ־טיגסטע שטריכען אין א כאראקטעריזירונג פון איהם.

דאס הייסט, ער איז אהן א באשטימטען ארט, מעהר א שווע־בענדע געשטאלט, ניט א פארטוליעטער אין א נעסט. וועלטליכקייט איז אזוי אריין אין זיין בלוט, אז ער האט פארלאזען לאנד און קרייז.

דוקא ער, דער ברוטאלסטער מאנער פון רעאליזם אין דער ליטע־ראטור, דער הארבער אנטרייבער פון דער סאציאלישטישער באוועגונג צו ניכטערקייט, דער שטראפער און באשטראפער פון אלע בא־וועגונגען, וועו זיי פארקירעוועו זיך צו פארטרוימונגען אנשטאט צו שרעטען אויף ווירקליכקייט — דוקא ער איז אהן א באדען...

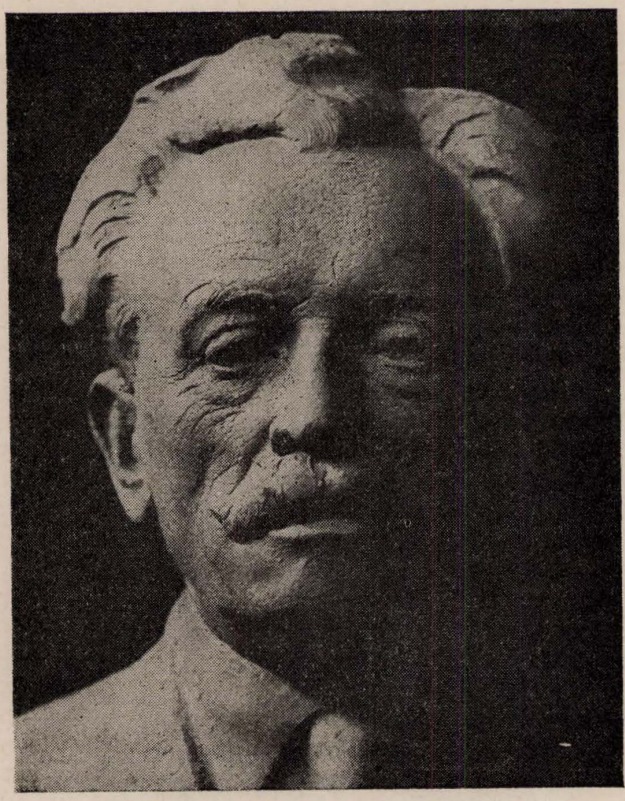
מען שפאצט איהם נעווהנליך ווי דעם גרעסטען „אמעריקאניזא־טאר". ער איז נעווען דער בויער פון דער אידישער פרעסע אין אמעריקאנער סטיל. ער האט אין איהר אריינגעפיהרט אמעריקע מיט'ן גאנצען נעקלאפ, מיט'ן אימפעטיגען לעבען פון דער נייער וועלט. ער איז דער שעפער פון דער אמעריקאנישי־אידישער זשורנאליסטיק. ער האט בכלל געשמאלצען די אידישע אימיגראנטען־מאסע צו ווערען אמעריקאנישער; ניט נאר זיך איינצולעבען אין אמעריקע, נאר צו ווערען מיט איהר אינגאנצען איינס. ער איז נעווען דער אנציינדער פון'ם שמעלץ־אויוועו, דער אריינשטופער פון די „גרינע", אלט און יונג, אין גרויסען אמעריקאנישען שמעלץ־טאפ אריין, און נעהאט א גליהע־דיגע הנאה ווען עס האט זיך ענדליך גענומען באווייזען א נייער טיפ איד, דער איבערגעשמאלצענער אמעריקאנער, איבערגעשמאלצען אינער־ליך. און אלייו איז ער געבליבען א פארליבטער אין איראפע.

זיינע אפטע רייזעס קיין איראפע מעגען זיך טאקע האבען שרייר־בערשע ציליען; הינטער זיי איז אן אנדער דראנג, זיין פארליבט־קייט אין איראפע.

און עס איז א פארליבטקייט, וואס נעהט ניט אויס. זי ווערט ניט בלאסער, קיהלער.

אין אמעריקע נופא פאהרט ער ניט ארום. דער ווייטסטער

פונקט, צו וועלכען ער איז אין אמעריקע אמאל געקומען, זיינען א פאר שטעט פון די מיטעל־וועסטערן שטאטען — שיקאגא און סט. לואים. פאר איהם אליין איז אמעריקע פראווינציעל, קליין־שטעטעלדינ. וועו ער פאראינטערעסירט זיך מיט געשעהענישען אין

אב. קאהאן'ס מארמאר ביוסט, די ארבייט פון דעם באוואוסטען סקולפטאר מאזעס ווייזער דייקאר, וועלכער געפינט זיך אין דער קונסט גאלעריע פון דעם אמעריקאנער נאציאנאלען מוזעאום אין וואשינגטאן.

אמעריקע, איז דאס אימער מיט א געפיהל, אז זיי זיינען „טשיקאווע". אמעריקע איז ניט זיין היים.

ס'איז זיך צו וואונדערען. ער האט דאך אין אמעריקע אזוי פיל געשאפען, געווירקט. און ניט דוקא אויפ'ן אידישען פעלד, צי

אלס אנהויבער און אויסהאדעוועד פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג, צי אלס זשורנאליסט און ערציהער פון די אידישע פאלקסמאסען, צי אלס טעאטער־און ליטעראטור־קריטיקער. ער איז אויף בלעטער געשיכטע פון דער אמעריקאנער ליטעראטור — פון יענער צייט, וועו וויליאם דיעו האוועלס האט געלעבט, און די אמעריקאנער ליטעראטור האט אנגעהויבען וועדען אויסגעפילט מיט א מעהר קינסטלעריישען און א מעהר וואגיגען לעבענס־אינהאלט. און פונקט אזוי איז ער אויף בלעטער געשיכטע פון דער אמעריקאנער (ניט־אידישער) סאציאליסטישער באוועגונג — פון די צייטען פון דעניע דע־ליאן, וועו מ'האט אנגעהויבען זוכען אמעריקאנישע מעטאדען צו דערגרייכען סאציאליסטישע שטרעבונגען. און מיט דעם אלעמען איז אמעריקע ניט זיין היים!

זיין לעבען אין ניו יארק העכער א האלבען יאהרהונדערט צייט האט זיין נשמה פון אירלאנד ניט צוגענומען. ניו יארק איז ביי איהם ניט אויף דער אמעריקאנער לאנדקארט. ניו יארק איז די וועלט, און די וועלט איז אירלאנד, און ערגעץ אין אירלאנד לינט ווילנע...

ער דערצעהלט פון זיך („בלעטער פון מיין לעבען", דריטער באנד) ווי אזוי ער האט געפיהלט אויף זיין ערשטער רייזע פון אמעריקע קיין אירלאנד. ער איז אנגעקומען אין לאנדאן. ס'איז איהם דארטען נעווען ניט אהער, ניט אהין, ניט אירלאנד, ניט אמעריקע. „די מענשען אויף די לאנדאנער גאסען זההען אוים אנדערש ווי די מענשען פון ניו יארק. אנדערע פיגורען, אן אנדער אלגעמיינער אייגדרוק. און די גאסען־סצענעס זיינען אויך אנדערע"... „אז איך בין אין אירלאנד, אין יענער טייל פון דער וועלט, וואו איך בין נעבארען געוואקסען און אויפגעוואקסען — דאס האב איך אין לאנדאן ניט געפיהלט"... דערפאר, אבער — „גלייך ווי מיר האבען דערגרייכט דעם פראנצויזישען ברעג, דעם ברעג פון דער אירלאנד־אישער הויפט־לאנד, האט מיר דורכגענומען א באוואוסטזיין, אז אויף דיזער ערד בין איך געבארען געוואדען. די ערד, אויף וועלכער איך האב איצט ארויפגעטראטען, איז פאר מיר א פארטזעצונג פון יענער ערד, אויף וועלכער עס שטעהט פאדברעזע און ווילנע. וועו דער צוג האט נענומען נעהן, האב איך ניט ווילענדיג נעהאט אין זינען, אז יעדע סעקונדע ברענגט מיך נעהענטער צו ווילנע. איך האב דאן ניט נעהאט קיין האפנונג דארטען וועו עס איז צו זיין. דער נעפיהל, אבער, אז איך בין אויף דערזעלבער ערד, און קום צו נעהענטער און נעהענטער, איז געווען א תענוג־נעפיל"...

ווילנע איז נעבליבען זיין היים.

אבער ניט קיין פולע היים. פולשטענדיג זיך אויסלעבען מיט איהר — ניין, דאס ניט. אפט נעמט ער גאר שלאנגען די פאר־ווילנע'־

וועטע איראָפּע מיט בייסענדע געלעכטערס. ער גענפינט אין איהר צופּל ישיבה־בחור־שעס, א באציהונג צו דער וועלט מיט אויגען פון קלויזניקעס. ער זעהט בטלנות אין אלע איראָפּעאישע באווענונגען. ער ווערט ניט נתפעל וואן ער הערט רעדען וועגען איראָפּעאישע קולטור. פאר די אויגען לויפט איהם דאן פארביי די איראָפּעאישע אלטקייט, אפּגעשטאנענקייט, נידעריגען לעבענס־סטאנדארד, און דאן רופט ער אויס: לאמיר געדענקען, האדעווטע מען זיך אין בלאטינג שטעטלאך, קען מען קיין גרויסען פארנעם צום לעבען ניט האבען!...

ס'נעהט־אן א שטענדיגער קריג אין איהם צווישען איראָפּע און אמעריקע. באלד ווערט ווידער וואך זיין פארליבטקייט אין איראָפּע. ער לאבט פון איהר, אבער אין מיטען דערינען הויבט ער אן זעהן אין א היימישען גמרא־אידען מעהר אינטעלינענץ, מעהר פאר־שטענדנים פאר דער וועלט, ווי אינ'ם וויכטיגסטען אמעריקאנער פרא־פעסאר. ביידע זייטען זיינען אמת, און ביידע אמת'ען פיהרען צווישען זיך א מלחמה אין זיין הארצען און געדאנקען־וועלט, און ער אליין פיהרט א מלחמה מיט ביידען, אן אונאויפהערליכע מלחמה, און א מלחמה־מענש קען קיין היים ניט האבען.

דאָס געהט אויך אויף א נשמה־היים. ער האָט ניט קיין שטענ־דיגען הארץ־ און מוח־אינטערעס ביז פארגליווערט ווערען. וואן ער שילדערט זיך אליין, איז ער אימער אויפריכטיג, אפילו וואן דאָס קאן זיין א שנייידענדיגע קריטיק אויף זיך. ער גיט זיך אליין אן אין זיינע אויטאָביאָגראפישע סקיצען ווי אן „ענאָאיסט", א „בעל מקנא", א „ניט־פארגינער". מיט אזא נא־טור, דארף ער דאָך זיין אן איינגעזעסענער, אן אָפּהיטער פון דאָס, וואָס ער פארמאָגט, אן איינענורעטער אין די רעזולטאטען פון זיינע טעטינקייטען. צוואוארפט ער זיך נראָד, און איז אהן א שטענדיגען אָרט אויף פאר זיינע שעפערישע כוחות. איז ער אריין אין דער אמעריקאנער ליטעראטור, האָט איהם געצויגען צו דער „איסט־סאיד", צו בויען דעם „פּארווערטס"; האָט ער זיך פארנומען מיט'ן „פאר־ווערטס", האָט איהם געטראָגען צוריק צו דער אמעריקאנער ליטע־דאטור. ער באקלאָגט זיך, אז דאָס קהל'שע לעבען איז איהם ביטער, עם שלאָגט איהם ווי מיט בייטשען אוועקצוגעהן; טרעט ער אפ — נעמט איהם יאָגען צו נעהן צוריק.

און אויף די וואנדער־וועגען הין־און־צוריק איז איהם אומעטיג.

מעהר ווי דאָס — א הארץ־עסעניש.

אנדערש קען ער, אפּנים, ניט זיין. אזוי איז דער מענש אין איהם. פון זיין רעדאקציע־צימער אין דער „פּארווערטס"־נעביידע מאכט ער ניט קיין אָרט אויף צו באזעצען־זיך צווישען פאליצעס מיט ביכער. ס'איז כמעט ווי א לויזיג צימער אויף ארייננצוקומען פאר א ווייל. ער

איז נעווען ערגעץ אין דער גרויסער וועלט, און באלד וועט ער ווידער אוועקגעהן. אזוי איז אויך זיין פריוואטע וואוינונג. ניטא קיין שוועדער מעבעל, קיין איבערציג בילדער אויף די וואנט. דאס בוך, וואס ער לייענט אויפ'ן מאמענט, איז איהם נענוג. סאי־ווי, דאדף ער באלד ווידער זיך נעמען פאקען צו זיין ערגעץ אין דער גרויסער וועלט. וואוינט ער היינט אין אזא דירה, מארגען אין אן אנדערער, און איבערמארגען נאר אין א האטעל־צימער. דער עיקר איז דאך זהן דאס לעבען, קענען מענשען מיט זייערע קאפריזען און אינטערעסען, זיין אויף רוישיגע גאסען, צוקוקען ווי מענשליך לעבען שטראמט, כוואליעט זיך, שטייגט און פאלט, און שטייגט ווידער. דערין איז אינטערעס, די גרויסע, גרויסע וועלט־דראמע — פאר איהם א נעלעגנהייט מיטצולאכען און מיטצואווייזען מיט דער וועלט.

יאהרען צוריק, אויף איינער פון זיינע רייזעס איבער איראפע, איז ער נעווען אין גאליציע. זייענדיג אין לעמבערג, האט ער זיך נעכאפט, אז ער איז ניט וויים פון ברוד. דאס איז נעווען די גאליציש גרענץ־שטאדט לעבען רוסלאנד, וואס איז נעווען זיין ערשטע שטאדט אין אויסלאנד גלייך ווי ער איז אין יאהר 1882 אוועק פון רוסלאנד. דערצהלט ער ווי עס האט איהם נענומען ציהען צו פאהרען קיין ברוד. ארויפאהרען אין רוסלאנד, באזוכען ווילנע, האט ער ניט נעקענט. האט די הארץ אין איהם נעשריען: „אויב ניט ווילנע, מיין אלטע היים ווילנע, טא זאל כאטש זיין ברוד!"

מ'קען דערביי, דוכט זיך, אוועקשטעלען:

— אויב ניט ווילנע, איז אין ערגעץ ניט, איז איננאנצען ניט קיין היים...

ירושלים דליטא נעהט מאנען ביי דער וועלט...

א פאקט פון היסטארישער באדייטונג. יאהרען וועלען אוועק, און דער פאקט וועט ווידער און ווידער ווערען אפגעפרישט. אונזער מארטירעריש פאלק וועט ארויינעמען דעם פאקט אין דער לאנגער נעשיכטע פון ראנגלעניש צו לעבען. אין די איצטיגע טעג איז ער א סימבאל. די מיסטישע הענט, וואס פיהרען צונויף מענשען, סיטואציעס, און ערטער, און נאכדעם ווערט דערפון נעשיכטע מיט דראמאטישע שפאנונג, האבען אויפגעטיילט א ראלע דעם ווילנער אב. קאהאנ'ען, וואס דערמיט ווערט באריבערט די קרוין, וואס ווילנע טראגט — דעם אלט־אידישען צומאטערט־קענגליכען נאמען: „ירושלים דליטא".

קרוינען א שטאדט מיט'ן נאמען „ירושלים" קומט ניט בלויז צוליב איהר גייסטיגען לעבען. גייסט מוז אויך זיין. לומדות מוז זי באזיצען. זי מוז אבער אויך פארמאגען יענע גרויסע אינערליכע

קראפט, וואס שטויסט זי צו וועלען באשיצען אידיש לעבען אויף אלע דורות. טאקע לעבען, ניט בלויז טראדיציע. די שטאט מוז זיין מוטערלעך. עס דארף אין איהר זיין א געטרייישאפט צו אידישע האב־און־גוטס, זאגט פאר'ן אידישען נפש, ווי פאר גייסטיגע ירושה.

דור נאך דור איז געגאנגען, און מיט ווילנע האבען זיך פארקערפערט ביידע זאכען. דער צדיק האט געגעבען דער שטאדט אינהאלט און חן פונקט אזוי ווי דער למדן. ניט דוקא דער איינצעלנער צדיק. זיטליכקייט פון האנדלען גערעכט, פון גוטע מעשים, פון צדקות איז געווען אין דער פאלקסמאסע. א בלאט ווילנער געשיכטע, ווי אב. קאהאן האט זי אויפגעשריבען („בלעטער פון מיין לעבען", ערשטער באנד) דערצעהלט עס. א פרייטאג־צו־נאכט, ווינטער:

„מיר זיצען ביים טיש ווי געווענליך, אבער אהן די געווענהליכע פרייטאג־צו־נאכטיגע מאכלים. קיין פיש, קיין לאקשען, קיין פלייש, קיין צימעס! חלה מיט געבראטענע הערינג — דאס איז אלץ, וואס די מאמע האט אוועקגעשטעלט. מיר זיינען אבער ניט געווען די אייניגע, וואס האבען יענעם פרייטאג־צו־נאכט גענאכט אזא וועטשערע. אין אלע אידישע הייזער איז אזוי געווען! אין די רייכסטע אזוי ווי אין די ארימסטע. און אויף מארגען אויך אזוי: אנשטאט טשאלענט מיט קוגעל — חלה מיט הערינג. קהל איז געווען געענגט אין געלט, ניט געהאט מיט וואס צוצושטעלען סאלדאטען צום „נאבאר", האבען די מורא־הוראה'ס ארויסגעלאזען אן אויפפארדערונג, אז יענע וואך זאל קיינער ניט „מאכען שבת", און דאס, וואס עס באטרעפט געווענהליך דער שבת ביי דער פאמיליע, זאל אפגענעבען ווערען צו קהל. און טאמער ווי איינער זאגען: „איך קען אי באצאהלען דעם פריז, אי מאכען שבת", זאל דאס איהם ניט הערלויבט ווערען. ער טאר ניט מבייש זיין דעם ארימאן, וואס קען אויף צוויי שבתים אין איין וואך זיך ניט לאזען קאסטען"...

מיט אזא עטיק איז געווען דורכגענומען ווילנע — ניט „מבייש זיין דעם ארימאן".

דאס איז געווען די מארא־אינ'ם נאנצען אידישען לעבען מיט ווילנע אלס קרוין.

און ווילנע האט געהאט „המשך", פארטזעצונג. נייע דורות מיט נייע מאטיוון, א נייעם אויסטייטש פון לעבען מיט נייע אידעאלען, האבען אלעמאל געהאט אויף זיך אפשטראלען פון דער אלט־איהר שער למדנות און צדקות. דאס נייע האט אימער כמעט זיך צונויפגענאסען מיט דאס אלטע. זייט־ביי־זייט מיט'ן שול־הויף, מיט די בתי־מדרשים, די קלויזען, די גרויסע גמרא'ס אין די אלמערס, איז געווען אויפגעשטעלט דער לעהרער־אינסטיטוט, און עס זיינען אויפגעקומען

ביבליאטעקען. און זייט־בייזייט מיט דער אלטער צדקות זיינען אויפגעקומען די מאדערנע אידעאליסטישע, די סאציאליסטישע באוועגונגען. אזוי אויך מיט מענשען. ווילנע האט געהאט דעם גאון און ר' ישראל סאלאנטער'ן, און נעהאט אהרן זונדעלעוויטש'ן און לי־בערמאן'ען. די ירושה איז דאָ געגאנגען אויף אן אייגענארטיגען וועג. די ערשטע אידישע סאציאליסטען אין ווילנע האבען זיך א כאפ־נעטאן צום ניהיליזם מיט א גאנץ באזונדערער התלהבות. דער ניהיליזם האט נעמאנט ליידען, זעלבסט־מאטערניש, „ליגען אויף טשוועקעס", אדער כאטש „שלאפען אויף דער הויער ערד", און אזוי, מיט אפקומעניש פאר'ן גוף, לייטערען די נשמה, האלטען דעם נעוויסען ריין. וועז דער ווילנער רעוואלוציאנער אהרן זונדעלע־ווייטש האט עס געטאן, איז ער דערמיט ניט נעווען דוקא א ניהי־ליסט, נאר אויך אזוי ווי אויסגעפאלגט די מוסר־לעהרעס, און נעווען ווי א פארטזעצונג פונ'ם בארימטען גרויסען מוסר'ניק ר' ישראל סא־לאנטער אין ווילנע — די מוסר־לעהרעס, אזוי ווי די ניהיליסטען, האָ־בען נערופען צו זעלבסט־מאטערניש, פיניגונג פונ'ם אייגענעם גוף. און אין שפעטערע יאהרען איז אין ווילנע געבוירען געוואָרען דער „בונד" מיט זיינע טרעגער פון מאדערנע אידעאלען אין דער אידישער פאלקס־מאסע, און מיט א גרייטקייט צו נעהן אויף א נייעם „קידוש־השם". אבער פריהער־נאך איז ווילנע, די „ירושלים דליטא", ארויס־געקומען דורך דעם ווילנער אב. קאהאן אין אמעריקע מיט א מאנונג צו דער וועלט: זאל די אידישע פאלקס־מאסע, וואו זי זאל ניט זיין, ניט ווערען פארוהען פון די נייע נייסטער אין דער וועלט.

לאמיר יענע בלאט נעשיכטע געדענקען.

טאקע צוליב ווילנע, וואס סימבאליזירט די אידישע פאלקס־מאסע.

אויך צוליב דער איצטיגער צייט, אין וועלכער מיר לעבען.

אין יאהר 1891 איז דאס נעווען. אמעריקאנער סאציאליסטען האבען נעשיקט דעלעגאטען צו דעם אינטערנאציאנאלען סאציא־ליסטישען קאנגרעס, וועלכער האט זיך דאן צונויפגעקליבען אין בריסעל, בעלגיע. אמעריקע האט שוין נעהאט די פאראייניגטע אידישע ע־ווערקשאפטען און אידישע אפטיילונגען פון דער סאציאליסטישער ארבייטער פארטיי. זיי האבען אויסגעוועהלט אב. קאהאנ'ען פאר זייער דעלעגאט. ס'האט איהם א קאך־געטאן אין הארצען — אויפנעמען די „אידישע פראגע" ביים קאנגרעס!...

צום ערשטען מאל אין דער נעשיכטע פון די מאדערנע דורות אוועקשטעלען די לאגע פון אידישען פאלק פאר א קאנגרעס פון כוחות, וואס וועלען מיט דער צייט פיהרען אלע פעלקער פון דער וועלט!...

אז עס איז ניט געווען א געוועהנליכער ענין, ווי דאס קען אויס־קומען אין די היינטיגע צייטען, האבען געוויזען די באלדיגע ענטוויק־לונגען פון פארזוך.

דאס איז געווען דער „פונקט 4" פון קאנגרעס; זיין אינ־האלט איז געווען:

„ווי זאלען זיך די ארגאניזירטע ארבייטער פון אלע לענדער פארהאלטען צו דער אידען־פראגע?"

ביי א טייל סאציאליסטישע פיהרער פון פארשיידענע לענדער איז אין יענער צייט געווען אן איינדרוק, אז אזא ערשיינונג ווי א אידישע ארבייטער באוועגונג איז „נאטירליש מעגליך". זיי הא־בען געגלויבט, אז א אידישער ארבייטער איז „איבערהויפט א זעל־טענהייט". מאנכע האבען געמיינט, אז „אלע אידען זיינען באנ־קירען, פאבריקאנטען, סוחרים; אז קיין ארימע אידען זיינען נאר אויף דער וועלט ניטא". איך ציטיר דא אב. קאהאנ'ס עראי־נערונגען („בלעטער פון מיין לעבען", דריטער באנד). אבער וויכטיג איז דא ווען ער האט מיט דער פראגע פלוצלונג זיך געפונען צוויישען צווייערליי טיפען אידען, נאנץ ווייט, נאנץ פארשיידענארטיג איינער פון צווייטען, יעדער פון זיי ביי אן אנדער, ביים וויטסטען ברענ, איינער קענען צווייטען, מיט'ן איינציגען "צד השוה", מיט דער איינ־צינער גלייכקייט ביי זיי, ווען דער האבען ניט געהאט קיין אהנונג, אז עס איז דא א „ווילנע" אויף דער וועלט, א דריטער צד, א אידישע פאלקס־מאסע, ווען רייסט זיך צו אלע ליכטיגקייטען אויף דער וועלט מיט אן אייגענער שפראך און לויט איינענע פאלקס־באגריפען און טראדיציעס.

איין טיפ — דער איד־סאציאליסט פון מערב־אייראפע. צו אב. קאהאנ'ען זיינען נעקומען פאול זינגער און וויקטאר אדלער, דער ערשטער מיט גרויסע סאציאליסטישע נעשיכטע ארום זיך אין דייטש־לאנד, דער צווייטער מיט פארעהרונג אלס סאציאליסטישער פיהרער אין עסטרייך, ביידע פון די וויכטיגסטע פערזענליכקייטען אויף יענעם קאנגרעס און אין דער אינטערנאציאנאלער סאציאליסטישער באוע־גונג בכלל. זיי האבען פארלאנגט פון אב. קאהאנ'ען, אז „ווילנע", די מזרח־אייראפעאישע אידישע פאלקס־מאסע, צי אין מזרח־אייראפע גופא, צי אין אמעריקע, זאל זיך פארדעקען, זאל זיך האלטען אין הינטערגרונט, ער, אב. קאהאן, זאל דעם „פונקט 4" אראפנעמען פון טאג־ארדנונג פון קאנגרעס. „די גאנצע נעשיכטע וועט טאן מעהר שאדען ווי גוטס", האבען זיי ארגומענטירט; דער „פונקט 4" איז א „טאקטלאזינקייט", האבען זיי ג'טענה'ט. פארוואס? „די שונאים פון סאציאליזם באהויפטען, אז דער סאציאליזם איז א אידישער פראדוקט; זיי ווייזען אן, אז קארל מארקס איז געווען א איד, לאסאל איז געווען א

איד, און אט, זיי גופא, פאול זינגער און וויקטאר אדלער—אויך אידען". אזוי איז דער ארגומענט געגאנגען. נאך אן ארגומענט: „די אנטי־סעמיטען זאגען, אז די גאנצע באווענונג (סאציאליסטישע) ווערט אויפגעהאלטען פון אידישע געלט". וועז מען זאל אננעמען זיין

אב. קאהאן אין 1934.

(קאהאנ'ס) פארשלאג צו באגרייסען די ערשיינונג פון א אידישער ארבייטער באווענונג און פארדאמען דעם אנטיסעמיטיזם, וועלען די נעגנער פון די סאציאליסטישע פארטייען טייטלען אויף איהר מיט די פינגער — „אט זעהט איהר דאך! דער סאציאליסטישער קאננרעס נעמט די אידען אונטער זיין שוץ! עס איז א אידישע קלייזעל!"...

אויף צוויי באזונדערע שפראכען האבען דא נערעדט סאציאליס־טישע פארשטעהער, אידען, ווייט פון דער אידישער פאלקס־מאסע, און א סאציאליסטישער פארשטעהער, א איד, נאהענט צו דער אי־דישער פאלקס־מאסע. און דאס איז נאך ניט געווען דער גאנצער קלעם אין וועלכען „ווילנע" איז אריין. ארום דעם ווילנער אב. קאהאן פון אמעריקע האט זיך באוויזען דער צווייטער טיפ איד — דער ראבינער פון בריסעל, וועלכער איז שפעטער געווארען דער הויפט־ראבינער אין פאריז.

ער האט דורכגעפיהרט א פלאן מיט א זשורנאליסט פון לאנדאן, אז אב. קאהאן זאל קומען צו אים, זיין א גאסט ביי אים, און ווי דער גייסטיגער פיהרער פון דער בריסעלער אידישער קהלה האט ער אב. קאהאן'ן מיט א העפליכקייט געווארענט: „די אידען האבען אזוי פיל שונאים! און איצט, אז מען הערט פון א סאציאליסטישער בא־וועגונג ביי אידען, וועט די רעזאלוציע אויפ'ן סאציאליסטישען קאנ־גרעס פאר די אידען אויפרייצען די אנטיסעמיטען!" זאל ער, קא־האן, האבען אין זינען די געפאר!...

די עכט־אידישע ווילנע האט זיך דא באגעגענט מיט'ן רעפאר־מירטען אידען, וועלכער האט זיך געשראקען פאר דער וועלט, און געמיינט אז אסימילאציע מיט דער הילף פון א געבויגענעם קאפ וועט ראטעווען, זיין אן אנטרינונג.

א דראמאטישע סיטואציע, און געדענקט דא איהרע העלדען. פון איין זייט א ראבינער וויייט פון דער נעדיכטער אידישער פאלקס־מאסע; פון דער צווייטער זייט אייראפעאישע אידען סאציאליסטען און פונקט אזוי וויייט פון אידישען לעבען; אין מיטען — „ווילנע". אבער ניט נעווען קיין גוטער סוף פון דער דראמאטישער סיטואציע, אין וועל־כער אב קאהאן איז דא אריין. ער האט מיט עקשנות דורכ־געזעצט, אז דער „פונקט 4" זאל אויפ'ן קאנגרעס ווערען אויפגענומען, אבער מ'האט דארטען נעהאלטען רעדעם מיט א נייסט פון פיינד־שאפט צו אידען. ער האט ג'טענה'ט, געבעטען, געמאנט: „די אי־דען ווערען פארפאלגט. מען מאכט אויף זיי פאגראמען. מען באי־לידיגט זיי, מען אונטערדריקט זיי, מען מאכט פאר זיי אוסנאם־געזעצען, מען האט פון זיי נעמאכט אן אפגעזונדערטען קלאס פון רעכטלאזע מענשען, און זיי ווילען קעמפען צוואמען מיט אלע אנ־דערע פראלעטאריער. זיי בעטען א פלאץ אין דייהען פון דער סאציאל דעמאקראטיע. די אנטיסעמיטישע רוסישע פרעסע מאכט אן אייגדרוק, אז אלע האבען אונז, אידען, פיינט, אפילו ארבייטער; פאדער איך, איהר זאלט ערקלערען פאר דער וועלט, אז דאס איז א ליגען, אז אידישע ארבייטער זיינען אייך אזוי ליב ווי קריסטלי־כע!"... איז, אבער, נאר נעווארען א דעבאטע, אז פונקט ווי עס איז

דא אן אנטיסעמיטיזם איז אויך דא א פילאסעמיטיזם, א ספעציעלע „אידען־פריינדשאפט". און דערצו האבען נאך מאנכע ארויסגעבראכט, אז מיט „פילאסעמיטיזם" מיינט מען „די פארבינדונג וואס גרויסע אידישע באנקירען האבען מיט רעגירונגען, פיהרען מיט זיי געשעפטען, באקומען ביי זיי קאנצעסיעס". דער קאנגרעס האט שוין דערפאר אנגענומען א רעזאלוציע, אז מען פארדאמט אי דעם אנטיסעמיטיזם, אי דעם פילאסעמיטיזם. אב. קאהאן שרייבט דעריבער וועגען זיך: „איך בין אפהענטיג געווארען. עס האט זיך מיר פשוט ניט געגלויבט. איך בין געקומען מיט א הארץ פול מיט אינטערנאציאנאלער ליבע — — — ".

„ירושלים דליטא" איז דא געגאנגען מאנען ביי דער וועלט גלייכבארעכטיגונג...

און זי מאנט נאך איצט. און איהר גורל איז אויך איצט אויסגעבונדען מיט אינטערנאציאנאלע סאציאליסטישע קאנגרעסען. און פאול זינגער'ס דייטשלאנד און וויקטאר אדלער'ס עסטרייך, די ארבייטער באוועגונגען זייערע, זיינען אין די איצטיגע פאשיסטישע צייטען אויף דער זעלבער שיף, אויף וועלכער אב. קאהאן'ס ווילנע איז געווען אין אלע צייטען. די שרעקעדיגקייט פון'ם ראבינער פון דער בריסעלער קהלה האט אויך ניט געהאלפען. אן אייביגער פראצעס. און מיט אלע לוידען און מאטערנישען אינ'ם פראצעס, קען „ירושלים דליטא" נאך אלץ זאגען, אז זי קומט צו דער וועלט מיט „א הארץ פול מיט אינטערנאציאנאלער ליבע". אזוי זיינען מיר. דאס איז ביי אונז א ירושה. וועו מען רעדט פון ווילנע, צי פונ'ם ווילנער אב. קאהאן, דארף מען דעם קאפיטעל דערצעהלען און איבערדערצעהלען.

ש. ניגער.

א. ווייטער.

(עריינערונגען וועגען דעם אידישען שריפטשטעלער, וואָס איז אומגעקומען פון די הענט פון פוילישע לעגיאָנערען אין ווילנע)

שביעי של פסח, 1919, איז א. ווייטער אריינגעפאָלען אין די הענט פון די פוילישע לגיאָנערען, וועו זיי האָבען פארכאַפט ווילנע, און ער איז גלייך אויפ'ן אָרט דערשאָסען געוואָרען.

באָלד נאָך זיין אומקומען („דער הרג'עט דורך א קויל", ווי ש. אנסקי האָט מיט זיין אייגענער האנט אויפגעשריבען אויף א הילצערנעם בריעטעל איבער ווייטער'ס קבר אויפ'ן ווילנער בית־עולם), — האָב איך וועגען איהם פערזענליך ניט געשריבען, ניט געקאָנט שרייבען. ס'איז נעווען א רויהע וואונד. ס'איז נעווען שווער זי אָפצודעקען. איצט איז עס א האלב־פארהיילטע טרויעריגע עראינערונג.

אויף ווייטער'ס קבר שטעהט איצט א מצבה — א פאטעטישע פיגור פון אן אדלער מיט א פארוואונדעטען פליגל . . . ווי איך פאַרציי־כענען עטליכע פרטים פון מיינע באגעגענישען מיט אָט דעם אדלער, וואָס איז נעווען מילד, ווי א טויב, און וואָס האָט ניט איינמאל פאר־וואונדעט זיינע פליגלען נאָך ביים לעבען...

כ'נעדענק ניט אקוראַט, וועו און ווען מיר האָבען זיך צום ערשטען מאל באקענט, אָבער כ'וויים, אז אין די לעצטע חדשים פון 1907, וועו מיר זיינען ביידע נעווען אין ווילנע, האָבען מיר זיך שוין אָפט געטראָפען און זיינען נעווען אמת'ע גוטע פריינט. כ'דערמאָן די דאָזיגע דאטע, ווייל דער אנהויב פון אונזער פריינדשאפט, וועלכע האָט אָנגעהאָלטען ביז דער לעצטער מינוט פון זיין לעבען, איז זעהר כאראקטעריסטיש פאר זיין באציאונג צו מענשען און צו זיך אליין.

אין יאָהר 1907 איז פארעפענטליכט געווארען זיין ערשטע דראַ־מאטישע פאָעמע „פארטאָג", און איך האָב אָנגעשריבען וועגען איהר

זעהר ניט קיין גינסטיגע (און ניט גאָר קיין גערעכטע) רעצענזיע. כ׳האָב גערעדט מעהר וועגען די חסרונות ווי וועגען די מעלות. די פעלערען, אויף וועלכע איך האָב אָנגעוויזען, האָט ער אין א שפּע־טערדיגער אויסגאבע פון „פּאַרטאָג" געזוכט אויסצובעסערען, אָבער

א. ווייטער (אייזיק מאיר דעוועניישסקי), געב. 1878 ; געשט. אפריל 20, 1919

עס זיינען געווען אויך מעלות אין זיין ערשטער דראַמע, און זיי האָב איך ניט אָפּגעשאַצט ווי געהעריג איז. לויט דעם ווי עס פיהרט זיך ביי אונז אין די לעצטע יאָהרען, וואָלט א. ווייטער מיר גע־דאַרפט ווערען א שונא. ער איז מיר אָבער געווָארען א גוטער פריינט. באַלד נאָכדעם, ווי עס איז אָפּגעדרוקט געווָארען מיין רעצענזיע, האָט אונטער אונזער ביידענ׳ס (און ש. נאָרעליק׳ס) רעדאַקציע אָנגעהויבען ארויסצוגעהן דער זשורנאל „ליטעראַרישע מאַנאַטשריפ־טען".

די אידעע און די איניציאטיוו פון׳ם זשורנאל האָט געהערט ווייטער׳ן. עס איז פֿאַרגעקומען דאָן אַן איבערבּרוך אין די שטי־מונגען פון דער אידישער דאַדיקאַלער אינטעליגענץ — און אין זיינע אייגענע שטימונגען. פּאָליטיק איז געווען א בלאָם וואָרט. דאָס ניי־אויפגעלויכטענע וואָרט איז געווען — קולטור.

מיר האָבען דערפיהלט, אז „אויפ׳ן פּאָליטישען און עקאָנאָמישען חורבן פון׳ם אידישען לעבען באַווייזען זיך אָהן צוויפעל (ווי עס איז געשטאַנען אין דעם פּראָגראַם־אַרטיקל פון דעם נייעם זשורנאל) שפּראָצונגען פון קולטור־רעגעסאַנס". די געבורטס־וועהען פון דעם אָנקומענדיגען „רענעסאַנס" האָבען מיר געוואָלט פֿאַרליכטערען. מיר האָבען געגלויבט אז מיר קאָנען עס טאָן. מיר זיינען געווען יונג, פול מיט ענטוזיאזם. מיר האָבען געוואוסט, אז א טייל פון דער אינטעליגענטער אידישער יוגענט וואָרט אויף אַן אָרגאַן, וואָס זאָל גרופירען אַרום זיך די „בעסטע כוחות" און וואָס זאָל אויסדריקען זייער נרייטקייט איבערצוגעהן פון פּאָליטיק צו נייסטיגע אינטערעסען און זייער ווילען צו פֿארבייטען די פּאַרטיי־פּראָגראַמעס מיט דער בריטערער אויפגאַבע פון קולטורעלער אויפלעבונג. דערמיט איז געווען פול די לופט. אָבער ווען ניט א. ווייטער, ווען ניט זיין איבערגעבענהייט און ענערגיע, וואָלט דער זשורנאל, וועלכער האָט (ניט געקוקט אויף זיין קורצער עקזיסטענץ) געמאַכט א רושם אין אונזער ליטעראַרישער וועלט, — קיינמאָל נישט אַרויסגענאַנגען.

מיר זיינען געווען פול מיט אמונה, אָבער קיין געלט האָבען מיר ניט געהאַט אפילו אויף איין נומער פון א זשורנאל. מיר האָבען אָלע דריי געשריבען פאַר אַן אַרטיגער רוסישער צייטונג. דאָס איז געווען דער קוואל פון חיונה ביי אונז. אָבער אפילו נאָרעליק און ווייטער, שטענדיגע מיטאַרבייטער פון דער צייטונג, האָבען קוים געהאַט אויף דער הוצאה. איז א. ווייטער געפאָלען אויף א פּלאַן. ער האָט געקראָגען עפעס א אידען, וואָס האָט געהאַט די אמביציע אַרויסצוגעבען אין ווילנע א נייע רוסישע צייטונג. האָט יענער איד געדונגען א וואוינונג, וועלכע ער האָט אויסגעמעבלירט ווי אן „אמת׳ע" רעדאקציע, און אזוי ווי מיר דריי האָבען עס געדארפט שאפען די צייטונג (ווייטער איז געווען דער רעדאקטאָר, ש. נאָרעליק האָט גע־שריבען פעליעטאָנען און איך — אונטער׳ן פסעוודאָנים ס. וולאדימי־ראָוו — אַרטיקלען וועגען געזעלשאפטליכע פראגען) — זיינען מיר דערווייל באזארגט געווען מיט א דירה פאר די „ליטעראַרישע מא־נאטשריפטען", מיט פאפיר און טינט, מיט פאסט־מארקעס און דער עיקר — מיט דער מעגליכקייט אפצוגעבען די גאנצע פרייע צייט דעם זשורנאל. א דאנק דעם צוואנג, וואָס עס האָט אונז געגע־בען דער אַרויסגעבער פון דער נייער רוסישער צייטונג (מיט דעם עכט

פּראָווינציעלען נאָמען „וועס סעווערא־זאפאדני קראי") — איז מענליך געווען אָפּצודרוקען א פּראָסטפעקט און — שיקען פּופּציג רובעל אן אוואנס פּרצ'ן. (מיר האָבען ניט אנדערש געוואָלט האָבען פּאר'ן ערשטען נומער פּרצ'ס א זאָך, און וועז מיר זאָלען איהם ניט האָבען געשיקט פּאראוים קיין האָנאָראר, וואָלט ער נישט געגלויבט, אז מיר וועלען דעם זשורנאל באמת טאקע ארויסגעבען.) אָפּגעדרוקט און פּונאנדערגעשיקט דעם פּראָסטפעקט, האָבען מיר אָנגעהויבען באקומען אינאיינעם מיט הייסע דערמונטערענדיגע באגריסונגען — אבאָנעמענטען. אָבער דאָס וואָלט נאָך אלץ נישט געווען גענוג צו פּארזיכערען די עקזיסטענץ פון דער נייער אויסגאבע אפילו נאָר אויף עטליכע מאָנאטען, וועז ניט . . . א. ווייטער. ער האָט גענומען אויף זיך צו זיין דער פּארוואלטער, דער סעקרעטאר, דער עקספּעדיטאָר און דער... פּינאנסירער פון דעם זשורנאל. ער האָט באקומען קרעדיט אין דער דרוקעריי פון ב. קלעצקין, וועלכער איז שפעטער, א דאנק דער ווירקונג פון א. ווייטער'ן, געוואָרען אליין א פּארלעגער. ער איז געווען א בריה אויף קרינגן גמילות חסדים, און ער האָט פּאקטיש באזארגט די פּינאנציעלע און די גאנצע אדמיניסטראטיווע זייט פון דער ריזיקאלישער אונטערנעמונג. עס איז קיינמאל ביי אונז אין דער קאָלעניע ניט באשלאָסען געווארען, ווער וואָס זאָל טאָן, אָבער עס איז שוין ממילא אזוי ארויסגעקומען, אז די שווערערע און ניט־דאנקבארע ארבייט האָט געטאָן ווייטער. ער איז געווען מעהר ווי די איבעריגע צוויי חברים פון דער רעדאקציע פּארנומען אין דער רוסישער צייטונג, אָבער איהם איז קיינמאל נישט איינגעפאלען צו קלאָגען זיך אויף דער אמת'ער עבודת פּרך. ער האָט געוואוסט, אז ער טוינ בעסער, ווי מיר, פּאר דער פּראקטישער ארבייט. האָט ער אלץ אליין געטאָן. אכטונג געגעבען אויפ'ן זאץ, אויפ'ן דרוקען, אויף דער קאָרעקטור, געגאנגען אויף פּאָסט, געזוכט, געפיהרט די קאָרעספּאָנדענץ, געזוכט נמילות חסדים, באזארגט אלע געשעפּטליכע אנגעלעגענהייטען. איך געדענק ניט, אז אויף די זיצונגען פון דער רעדאקציע זאל ער אונז האָבען אמאל דערצעהלט וועגען די אלע אדמיניסטראטיווע און פּינאנציעלע קאָפּדרעהענישען. אז איך פלעג פּרעגען ביי איהם, וואָס הערט זיך, פלענט ער ענטפערען מיט זיין געוועהנליכען שמייכעל, אין וועלכען עס איז געווען עפּעס פּאטריליכעס און מוטערליכעס צוגלייך — אי שטאלץ, אי מילדקייט.

אלע זיינע כוחות האָט ער אָפּגעגעבען די „ליטעראריש מאָנאָטס־שריפטען", אָבער ער האָט נישט געווארט, אז דער זשורנאל זאָל איהם פּערזענליך עפּעס געבען. אפילו זיינע ריין ליטעראריש שטרעבונגען האָט ער ניט געזוכט צו דערגרייכען דורך די „מאָנאָטס־שריפטען".

ער האָט דאָרט ניט פארעפענטלעכט קיין אײַן בעלעטריסטישע זאַך זײַנע, כאָטש זיין טיפסטער וואונש איז געווען איבערצוגעהן פון זשורנאַליזם צו קינסטלערישען שאפען. ער האָט נענעבען אַן אר־טיקל וועגען אידישען טעאטער, אַן איבערזעצונג פון קנוט האמסון, דעם אָנהויב פון אַן ארבייט וועגען אָטאָ וויינינגער, מיט וועלכען ער האָט זיך פערזענליך באפריינדעט, ווען ער איז געווען אין יאָהר 1904 אין בערלין. פארוואָס האָט ער אונז ניט פארגעשלאָגען קיין בעלעט־ריסטישע זאכען? פארוואָס האָט ער אויבענאָן געוועט אנדערע און אליין — נעסארוועט? איז עס געווען ענייות? ניין, גיכער שטאלץ, יענער גייסטיג־אריסטאקראטישער שטאלץ, מיט וועלכען ער האָט זיך אזוי אויסגעצייכענט. ער איז ניט געווען זיכער, אז מיר גלויבען אין זיין קינסטלערישען טאלאנט, האָט ער אונז נישט געוואָלט שטעלען פאר א נסיון און באנוגענט זיך מיט ארטיקלען אָדער אי־בערזעצונגען.

איך וויל איהם נישט מאכען פאר עפעס א הייליגען, א נזיר, וואָס פארבויגט זיין איך און טראכט נאָר וועגען אנדערע. ניין, איך וואָלט נישט וועלען, אז עס זאָל געשאפען ווערען אזא אייג־דרוק פון ווייטער'ן. אָבער עס איז א פאקט, אז אין זיין איך איז געווען עפעס ריטערלעכס, און צוליב אָט דער פיינקייט פון זיין כאראקטער, צוליב דער זעלטענער טרייקייט און חבר'שאפט האָט ער אפט מקריב געווען זיינע אייגענע אינטערעסען.

איין קלייגער פאקט — טאקע פון יענער צייט — ווען עס אי־לוסטרירען. דאָס איז געווען זומער 1908, ווען די „ליטעראַרישע מאָנאַטסשריפטען" האָבען אויפגעהערט ארויסצוגעהן, ווייל עס איז שוין ניט געווען מעהר וואו צו בארגען, און די רוסישע צייטונג האָט זיך פריהער נאָך אפגעשטעלט. קיין געלט איז ניט געווען, — און דא דארף פאַרקומען די ערשטע אידישע שפראך־קאָנפערענץ אין טשערנאָוויץ. עס וואָלט זיך שטארק זיין אויף דעם צוזאמענפאָר. ווייטער אליין פאר זיך וואָלט וויי עס איז געקראָגען אויף הוצאות, אָבער ער וויל נישט פאהרען אליין, אהן מיר. ער זוכט געלד פאר אונז ביידען. ער איז גראד דאן אפגעפאהרען קיין מינסק. באקום איך פון איהם א בריוועל, וואו ער גיט מיר צו וויסען, אז ער האָט א האפענונג צו באקומען הונדערט רובעל אן אוואנס פון דעם וויל־נער „סעווערא־זאפאדני נאלאס", וואו ער איז געווען אמאל א שטענ־דיגער מיטארבייטער. „דערוויסט זיך, שרייבט ער, אויב זיי גיבען טא נעמט אין „הזמן" פיל־וויניג, 20—25 רובעל, און מאכט זיך א פאס. קומט אהער, איך וועל דא נאך אביסל געלט באקומען — און מיר פאהרען. למע"ה טוט אזוי, איהר מוזט פאהרען". איך שרייב איהם צוריק און בעט זיך ביי איהם, ער זאָל פאהרען אליין,

וויל ער וועט מסתמא קומ קריגען אויף הוצאות פאר זיך אליין, אבער ער האלט אין איין טענה'ן, אז איך מוז פאהרען. דער סוף איז געווען, אז פאר ביידען צו לאזען זיך אין וועג איז געווען אומ־מעגליך, איז ער אליין אויך געבליבען אין דער היים.

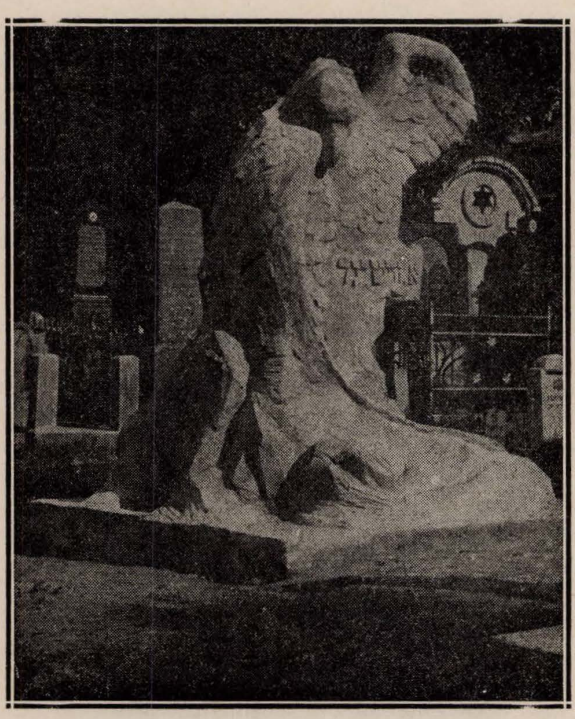
און דאס איז געווען ניט דער איינציגער פאל, ווען זיין חבר־שאפט איז געווען אויף אזא נאטירליכען אופן ריטערליך. איך געדענק נאך צענדליגער אזוינע פאלען. איך ווייל דערמאנען נאר א פאר פון זיי. אין יאהר 1909 האט פרץ אנגעהויבען ארויסצוגעבען א וואכענשריפט. כ'וויים ניט פארוואס ער האט וויטער'ן ניט איינגע־לאדען מיטצוארבייטען. זיי זיינען געווען זעהר באפריינדעט. אין א בריוו צו וויטער'ן (ער איז שוין דאן געווען אין פעטערבורג, נעארבייט אין „פריינד") האב איך איהם געפרעגט, וואס ער טראכט וועגען פרצ'ס פלענער, און אט וואס ער האט מיר געענטפערט: „פון פרצ'ס וואכענשריפט האב איך זיך דערוואוסט נאר פון אייער בריוו. שלעכט. ביי איהם איז עס א זאך פון דער פארצווייפלונג. הגם ער שרייבט ניט, שיק איך איהם די טעג א זאך. שיקט איהם אויך, ליבער. איהם איז קאלט, ווי פאר'ן טויט. דארפען מיר מוחל זיין אויף אונזער כבוד (ערשטענס) און (צווייטענס) שטעלען זיך אפילו אין פארלעגנהייט — און דאך שיקען".

צוליב די מענשען (און דערהויפט צוליב שרייבער), וועלכע ער האט ליב געהאט, איז ער געווען גרייט „מוחל צו זיין אויף זיין כבוד און שטעלען זיך אפילו אין פארלעגנהייט".

איך קען ניט נאך איינעם, וואס האט זיך נענומען אזוי צום הארצען די פערזענליכע לאגע און דעם שרייבערישען גורל פון זיינע פרייַנט און קאלעגען, ווי דאס האט געטאן א. ווייטער. וועלן ער האט געארבייט אין „פריינד", האט ער ממש ניט נערוהט, וואו ער האט ניט באקומען דארט די מעגליכקייט צו דרוקען די ווערק פון די יונגע שרייבער פון יענער צייט. „האט איהר געזעהן? — שרייבט ער מיר אין 1909 פון פעטערבורג — אנכי איז שוין געווען געדרוקט. וויסענבערג'ן געשריבען. איצט האלט איך ביי זילבורג'ן. די טעג וועט מען איהם מן הסתם בעטען ער זאל שרייבען. איך האב אבער קיין שום האפענונג ניט וועל עס איז און ווי עס איז דעם נסתר צו דרוקען אין „פריינד". ניטא באמת קיין מעגליכקייט פאר אזא צייטונג. און דאס פארדרייסט שרעקליך. איך האב מורא, אז פרץ וועט איהם אויך ניט דרוקען (און בכלל דוכט זיך מיר, אז די „וואס־כענשריפט" וועט ניט לאנג לעבען) וואו דרוקט מען איהם?"

וועל ער האט דערפיהלט טאלאנט אין א שרייבער, איז ניט געווען קיין נרעניץ צו זיין פרייד און צו זיין באגייסטערונג. פאר מיר ליגט דער בריוו, וואס ער האט מיר געשריבען, וועל עס איז ארויס בער־

געלסאן'ס „ארום וואקזאל". „איך האב, שרייבט ער, א בשורה טובה. אומגעריכט האב איך זיך אנגעשטויסען אויף א באדייטענ־דען, אפשר זעהר און זעהר באדייטענדען טאלאנט!... איינער ד. בערגעלסאן. ווער איז ער? לידסקי האט געשמאקלאזט אפגעדרוקט א ביכעל: „ביים וואקזאל ערצעהלונגען (?) פון אידישען לעבען". איך האב דאס געטומען לעזען על פי נויט (צוליב ביבליאגראפיע, וועל־כע מיר פיהרען איין) און בין נשתומם געווארען. אין א סך פרטים

א. וויטער'ס מצבה אויפ'ן ווילנער בית־עולם.

שטייגט אט דער בערגעלסאן אריבער אש'ס „שטעטעל". א מין ותצא הארץ דשא. פון וואנען נעמט ער זיך? אומגעריכט! קריגט דאס ביכעל וואס גיכער, און אויב אייך איז דאס שווער, שרייבט מיר, וועל איך צושיקען... גאר אן אומגעוועהנליכע זאך. דער איד האט עפעס פון קופרינ'ען, טשעכאוו'ן, האמסונ'ען, סינטעזירט

מענדעלע'ן מיט אש'ן, האָט א שייכות צום נסתר און איז — ד. בערגעלסאָן. גאָר אָריגינעל, גאָר באדייטענד! מזל טוב, טייער־סטער!"

און פונקט אזוי אויפריכטיג ווי ער איז געווען צו אנדערע, איז ער געווען צו זיך אליין. ער האָט געשטרעבט זיך אויפצוהויבען איבער זיך אליין, אבער ער האָט זיך קיינמאָל נישט געהאלטען העכער ווי ער איז געווען אין דער אמת'ן. און ער איז קיינמאָל ניט געוואָרען ברוגז, ווען אנדערע האָבען איהם פריינטליך אָנגעוויזען אויף די גרעניצען פון זיין קאָנען. איך האָב פריהער שוין דערמאָנט מיין ניט גינסטיגע רעצענזיע וועגען זיין דראמאטישען ערשטלינג. דאָס איז געווען דאָס ערשטע, אבער ניט דאָס לעצטע מאָל, ווען איך בין צוריק מיט טענה'ס קעגען איהם, און דאָס האָט ניט אָפגעשוואכט, נאָר, פארקערט, געשטארקט און געלייטערט אונזערע חבר'שע באציהונגען. ווען ער האָט אין 1910 אָנגעשריבען זיין צווייטע דראמע, „אין פייער", האָט ער מיר זי צוגעשיקט אין מאנוסקריפט. איך האָב איהם געשריבען, וואָס עס האָט (ווי מיר האָט זיך גערוכט) געפעלט אין זיין שאפען. איך האָב עס אָפט געטאָן. ער איז שטענדיג געווען מיט מיר אָפענהארציג, און ווען ער איז אין דעם אָדער אין יענעם פרט ניט געווען מיט מיר צופריידען — און ער איז אָפט געווען ניט צופריידען, — האָט ער עס מיר געזאָגט. האָב איך אויך, פארשטעהט זיך, נישט באהאלטען פון איהם קיין זאך און גערעדט מיט איהם, ווי עס דארף ריידען א חבר מיט א חבר. האָב איך אויך אָנגעריהרט די חסרונות, ווען איך האָב איהם געשריבען וועגען „אין פייער". און אָט וואָס ער האָט מיר געענטפערט:

„...אין דעם בריוו האָט איך ערווארט צו געפינען די אונטערשטע שורה. דייטליך האָב איך זי ניט געפונען, נאָר זי איז יא גע־ווען אין א ניט נאָר דייטליכער פאָרם. איך געדענק . . . איהר האָט מיר געשריבען, איך זאָל זיך נעמען פאר איינפאכערע זאכען. איך ווייס — איהר זייט גערעכט. דאָס איז די ערגסטע פנימה מיינע — איך ווייל זאָגען א סך מעהר, ווייפל איך בין ביכולת צו זאָגען. איהר באדארפט אבער ניט מיינען, אז אין מיין וועלטן זאָגען שטעקט א „בכיוון", אן אויסגערעכענטקייט. איז דאָס טאקע אזוי, וואָלט איך אויפגענהערט דאָס צו טאָן. באנארישט זיך — און חרטה געהאט. דאָס איז, אבער, ביי מיר, קעגטיג, אן ארגאנישער פעלער. צוליב דעם טאקע קאָן איך ניט ארבייטען, און עס האָט מיר אזא צייט לגמרי ניט געלונגען מיין ארביט. ניט איך ווייל שפרינגען אריבער מיין קאָפ: איך זעה אריבער מיין קאָפ. זעהן זעה איך, נאָר ווייזען אנדערע, זיי זאָלען זעהן, ווי איך זעה, קאָן איך ניט". און אין אן אנדער בריוו האָט ער נעשריבען: „מיין אינערליכער איך איז

פעהיגער און אינטערעסאנטער פאר מיין אויסערליכען שרייבער אין מיר."

דאס איז געווען דער חן — און די סתירה — פון זיין פערזענליכקייט. דאס האט איהם געמאכט באריידעוודיג — און שטום, שטאלץ — און מילד, מוטיג — און אומבאהאלפען.

ערשט אין די לעצטע יאהרען, ווען ער האט זיך צום צוויטען מאל אומגעקערט, באלד נאך דער מערץ־רעוואלוציע, פון סיביר, ווען ער איז געקומען צוריק א מידער און א געליטערטער, אן אויסגעפיי־ניגטער און א רייפער, — האט ער אנגעהויבען צו דערנעהנטערען זיך אין זיין שרייבען צו א געוויסער הארמאנישקייט. אין זיין לעצ־טער איינאקטיגער דראמע און אין זיין לעצטער דערצעהלונג איז גע־ווען שוין יענער גליכגעוויכט פון וועלען און קאנען, צו וועלכען ער האט געשטרעבט זיין גאנצען לעבען.

דער איינאקטער („אן אומגליק") און א פראגמענט פון דער דערצעהלונג („ביים שאמאי") זיינען ביידע געדרוקט געוואָרען אין דער „וואָך", וועלכע מיר האבען צוזאמען ארויסגענעבען און רע־דאקטירט אין אָנהויב 1919. דאס זיינען געווען די לעצטע חדשים פון א. וויטער'ס לעבען, חדשים, וועלכע זיינען פול געווען מיט פיין און שרעק און גרויסע האפענונגען. וויטער האט געוואוינט דאן ביי אונז אין הויז און — בעסער נישט צו דערמאנען זיך אן יענעם אומענדליכען מעת־לעת, ווען די אפטרעטענדיגע רויט־ארמייער און די אטאקירענדיגע פוילישע לעגיאנערען האבען פארביי און דורך די פענסטער פון אונזער וואוינונג געשאסען אייניג אין די אנדערע, — בעסער ניט צו דערמאנען זיך אן יענע שוידערליכע שעה'ן וועלכע האבען זיך געענדיגט דערמיט, וואס מיר (דער פאָעט לייב יאפע און איך, וועלכע זיינען ארעסטירט און שיער ניט דערשאסען געוואָרען) האבען דערזעהן וויטער'ן אויפ'ן נאס ליגענדיג א דערשאסענער.

הלל ראָגאָף.

יצחק אייזיק הורוויטש.

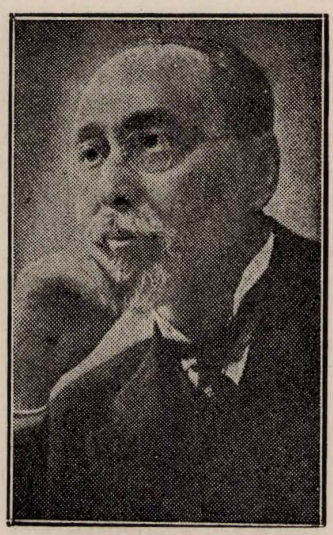

יצחק אייזיק הורוויטש איז געבוירען געווארען אין ווילנע דעם 14טען אפריל, 1860. זיינע עלטערען האָבען ביידע געשטאמט פון רבנישען יחוס אָבער זיי אליין זיינען אין דער פריהסטער יוגענד אויף נייע מאָדערנע וועגען. זיי זיינען געווען פֿרייגעזאָנען און גע־בילדעט אין שפראכען און וועלטליכען וויסען. זייער קינד יצחק אייזיק האָבען זיי ערצויגען אין זייער גייסט. זיי האָבען איהם געשיקט אין חדר בלויז אנדערהאלבען יאָהר, דערנאָך האָבען זיי איהם אריינ־גענעבען אין רוסישע שולען. ער האָט פֿארענדיגט גימנאזיע און געשטודירט אין פֿעטערבורגער אוניווערזיטעט, פריהער אין מעדי־צינישען פאקולטעט און שפעטער אין מאטעמאטישען פאקולטעט. אין אלע זיינע לימודים האָט ער זיך אויסגעצייכענט סאי מיט זיין תפיסה, סאי מיט זיין זכרון, סאי מיט זיין לאָגיק.

וועו ער איז אלט געווען 21 יאהר איז זיין שטודיום אונ־טערבראָכען געווארען דורך אן ארעסט פאר רעוואָלוציאָנערע טע־טיגקייט. ער איז פארשיקט געווארען אין סיביר וואו ער האָט פארבראכט נענויע פינף יאָהר. וועו ער איז צוריקגעקומען איז ער אויף שטודירען יורידישע וויסענשאפט. נאָכדעם ווי ער האָט פאר־ענדיגט זיין קורס איז ער געווארען טעטיג אין דער אונטערערדישער סא־ציאליסטישער באוועגונג צווישען די אידישע ארבייטער פון מינסק. אין 1890 איז ער ווידער ארעסטירט געווארען און געשטעלט גע־ווארען אונטער שווערע קלאָגען. ער האָט דאן עמיגרירט קיין אמעריקע.

דא האָט ער פאָרגעזעצט זיין שטודיום. ער האָט באקומען דעם טיטעל דאָקטאָר פילאָזאָפֿ אין קאָלאָמביע אוניווערסיטעט אויפ'ן גרונד פון א ווערק וועגען דער עקאָנאָמיק פון דעם רוסישען דאָרף. אין 1893 איז ער געווען א לעהרער אין דעם שיקאָגאָר אוניווערסיטעט אָבער ער האָט זיך דאָרטען ניט געקענט לאָנג האלטען צוליב זיין טעטיגקייט אין די ראדיקאלע באוועגונגען צווישען די פארמערס. ער האָט דאן געפרובירט פראקטיצירען לאָא אין ניו יאָרק, דורך

וועלכען עד האָט זיך ניט געקענט ערנעהרען. מיט א שטיקעל צייט שפעטער האָט עד באקומען א רעגירונגס־שטעלע אין וואשינגטאן אלס סטאטיסטיקער און כאטש עד האָט די ארבייט ניט שטארק ליב גע־ האט האָט עד די שטעלע ניט אויפגענעבען א צייט מיט יאהרען. אין 1913 איז עד געווען דער צענטער פון א שטורמדיגען ברו־ דער־קאמף אין דער קלאוקמאכער יוניאן. עד האָט דעם קאמף פאר־ לאָרען און האָט נעמוזט אויפנעבען זיין פארבינדונג מיט דער אר־ גאניזאציע.

יצחק אייזיק הורוויטש, געב. אפריל 14, 1860, אין ווילנע. געשט. יולי 9, 1924, אין ניו יאָרק.

פון דאמאלסט אן ביז זיין טויט, אין 1924, האָט עד זיך אפ־ גענעבען הויפטועכליך מיט אידישער זשורנאליסטיק. עד איז גע־ וועז פארבונדען מיט פארשידענע אידישע טענליכע צייטונגען און פעריאדישע זשורנאלען. עד האָט אויך מיטגעארבייט אין ענגלישע צייטשריפטען און פארפאסט וויכטיגע ווערק אי אויף ענגליש אי אויף אידיש. זיין לעבען איז אבער שטענדיג געווען אן אָרימער. טראץ די גרויסע רעפוטאציע וואס עד האָט זיך ערוואָרבען אלס שרייבער און די גרויסע אנערקענונג וואס עד האָט געהאט אלס קענער און אָרגינעלער פארשער אין פאליטישע, עקאנאמישע און סאציאלע

וויסענשאפטען איז איהם שווער געווען צו פארדינען נענוג פאר א מעהר אדער ווייניגער באקוועמען לעבען. זיינע לעצטע יאהרען זיינען פון א מאטעריעלען שטאנדפונקט געווען זעהר שווערע.

אין דער אידישער זשורנאליסטיק האט יצחק אייזיק הורוויטש פארנומען א באזונדער ארט. ער האט ניט געהאט קיין גלייכען צו זיך בשעת ער האט געלעבט און ער האט ניט איבערגעלאזען קיין יורש זיין ליידיגען פלאץ אנצופילען. ער האט זיך אויסגעשייכענט מיט דריי זאכען: ערשטענס, מיט גרינדליכע קענטענים אין די אלע געגענשטאנדען איבער וועלכע ער האט געשריבען; צווייטענס, מיט א זעלבסטשטענדיגקייט אין דענקען און אין באציהונג צו פראבלעמען; דריטענס, מיט א לייכטען, באהנ'טען סטיל אין שרייבען.

יצחק אייזיק איז געווען אן איבערצייגטער מארקסיסט. אלע זיינע טעארעטישע שריפטען איבער עקאנאמישע און סאציאלע וויסענשאפטען זיינען באזירט אויף די פרינציפען פון מארקסיסטישען סאציאליזם. אבער אין פראקטישע פראגען איז ער געווען וויט פון מארקסיסטישע ארטאדאקסי. ער האט זיך אימער געהאלטען מיט די אומשטענדען און מיט די באלדינע מעגליכקייטען. די באציהונג זיינע צו אקטועלע פראגען האט עם אונמעגליך געמאכט פאר איהם צו פארבינדען זיך מיט אירגענד וועלכער פאליטישער פארטיי. ער האט ניט געווואלט און ניט געקענט זיין געבונדען פון טעאריעם און רעגעלען און מעטאדען וואס פארטייען מוזען שאפען אלס וועגווייזער פאר די מאסען אין זייערע רייהען. ער האט צו שטארק געגלויבט אין זיין אייגענער פעהיגקייט צו באשטימען וואס צו טאן און ווי צו האנדלען אין יעדער נייגעשאפענער לאגע. און קיינער האט ווירקליך ניט געקענט פאראויס זאגען וואס יצחק אייזיק'ס שטעלונג צו א פראגע וועט זיין. עס האט ניט זעלטען פאסירט, אז ער פארטיידיגט א שטרענג־ארטאדאקסישע שטעלונג וועהן אלע האבען ערוואר־טעט, אז ער וועט זיין ליבעראל. קיינער האט וועגען יצחק אייזיק'ן ניט געקענט מאכען קיין כללים. בלויז איין מענש האט געקענט דעם מעכאניזם פון יצחק אייזיק'ס דענקען, און דאס איז געווען יצחק אייזיק אליין.

און דערפאר האט יצחק אייזיק ניט געשאפען קיין שולע. ער האט געהאט א סך פארעהרער און א סך לעזער, אבער קיינע חסידים און קיינע תלמידים. מאנכע האבען זאגאר אויף איהם געקוקט ווי אויף א שטיקעל אנארכיסט, א מענש וואס פיהלט זיך א סך באקוועמער מיט זיינע אייגענע, אינדיווידועלע געדאנקען און מיינונגען ווי מיט פארטיי־פארבינדונגען און פארפליכטונגען.

זיין אייגענארטיגע מעטאדע פון דענקען האט איהם אויך געפיהרט אויף אן אייגענארטיגען וועג אין געזעלשאפטליכען און פא־

ליטישען לעבען. כאָטש ער האָט זיך מיט קיין איין באשטימטע באוועגונג ניט פארבונדען, האָט ער געהאט סימפּאטיעס פאר פאר־שידענע באוועגונגען, וועלכע האָבען איינע די אנדערע באקעמפט. ער האָט אין יעדער פון די באוועגונגען אויסגעקליבען די פונקטען וואָס האָבען צו איהם אפּעלירט און צוריקגעוויזען די פונקטען וואס זיינען איהם נעווען דערווידער. ער האָט געפונען גוטעס אין אר־טאָדאָקסישען מארקסיזם, אין רעוויזיאָניזם, אין נאציאָנאליזם, אין פילאָזאפישען אנארכיזם און אזוי ווייטער.

מאנכע פון די ווערק וואָס ער האָט נעשאפען אויף פארשידענע שפּראכען וועלען פארבליבען א באשטענדיגע ביישטייערונג צו דער ליטעראטור פון דער באטראפענדער וויסענשאפט. אין דעם צעטעל געהען אריין זיינע ביכער אויף רוסיש און ענגליש וועגען דעם רוסישען דאָרף, זיין ענגליש ווערק וועגען אימיגראציע אין אמעריקע, זיינע אידישע ווערק וועגען דער ענטוויקלונג פון דער אמעריקאנער דעמא־קראטי. זיינע אפּהאנדלונגען וועגען סאציאליזם און פּאליטישע ער־שיינונגען וועלכע זיינען נעווען נעדרוקט אין אידישע און ענגלישע צייטשריפטען אין פארלויף פון צענדליגע יאָהרען וועלען אויך דינען אלס קוואל פון „וויסען און מיינונג" פאר דעם צוקונפטיגען פאר־שער און היסטאריקער.

אלס מענש איז יצחק אייזיק נעווען פונקט אזא זעלטענהייט ווי אלס שרייבער און דענקער. ער האָט זיך אויסנעצייכענט מיט זיין באשיידענקייט, אויפריכטיגקייט און הארציגקייט. ער האָט נעהאט א טאלאנט פאר הומאָר אבער ער האָט דעם טאלאנט קיינמאל ניט אויסגענוצט זיינע נעגנער וועה צו טאָן, זיי אויסצולאכען, פון זיי אפּצושפּאטען. ער איז נעווען אויסערגעווענליך שטארק און איבער־צייגענד אין פּאלעמיק. זיין שטארקייט איז באשטאנען אין זיין מערק־ווירדיגער לאגיק און די קלארקייט פון זיין דענקען. ער האָט אבער זיינע נעגנער אימער באהאנדעלט מיט רעספּעקט. ער האָט קיין שרייבער ניט באטראכט אלס אונטער זיין ווירדע מיט איהם צו דיס־קוטירען, ווי יונג און אונבאדייטענד יענער שרייבער איז ניט געווען. ער האָט נעליינט וואָס יעדער האָט נעשריבען און נעגנומען יעדעם מיינונג ערנסט. ער האָט נעלויבט אין דער אויפריכטיגקייט פון אלע זיינע קאלעגען. ער האָט קיינעם ניט מבטל נעמאכט, קיינעם ניט אינגאריכט. יונגע שרייבער האָבען זיך נעפיהלט וואַרים אין זיין נעזעלשאפט.

פרץ (פיטער) וויערניק*)

פרץ (פיטער) וויערניק איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אין 1865. זיין פאָטער, צבי־זאב, האָט געשטאָמט פון א פאַמיליע „נאמנים" (וויערניק). ער איז געווען אַן ארומפאָהרענדיגער מגיד. די מוטער — א הענדלערין. געלערנט צוערשט אין חדר, דערנאָך ביי פרושים.

פרץ וויערניק, רעדאקטאָר פון גיו יאָרקער „מאָרגען זשורנאַל".

צו 13 יאָהר אַוועק אויף דער לעהרע צו א שניצער, דאן פערטהאַלב־בען יאָהר געארבייט אין ריגע אלס טאָקער. א געוויסע צייט געלערנט

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פרעסע און פילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין.

אויך אין קאוונע און אין סמארגאן ביים עלטערען ברודער, א חסיד. אין 1822 איז ער געקומען קיין ביאליסטאק, וואו די עלטערען האבען זיך באזעצט, דארט געלערנט גמרא. אונטער דער השפעה פון לעאן זאלאטקאף, וועלכער איז דאן געקומען פון פאריז, זיך אפגעבען אויך מיט וועלטליכע לימודים, רוסיש און דייטש. אין 1885 האט ער אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע, 4 יאהר געפעדעלט אין שיקאגא, געארבייט ביי געהילף, ביי אן־און אויסלאדען סחורות אין פארט און ביי אנדערע שווערע ארבייטען. דאן געוועזען א זעצער און א שרייבער אין דעם „אידישען קוריער", געשריבען קאדעספאנדענצען אין פעטערבורגער „היום". אויף דער אינלאדונג פון זיין לאנדסמאן זאלאטקאף — אין ניו יארקער „אידישען טאגעבלאט" (וועגען דער וועלט אויסשטעלונג אין שיקאגא), אויך אין „קרן האור". ווען דער „אידישער קוריער" איז אריבער צו שרהזאן'ען, איז וויערניק געווארען מיטרעדאקטאר מיט זאלאטקאפ'ן, און אז זאלאטקאף האט געגרינדעט א צייטונג, „דער קול", איז וויערניק געווארען דער אייניציגער רעדאקטאר. אין 1896 איז ער אוועק פון „קוריער" און אנדערט האלבען יאהר געארבייט אין א גלאזווארג־געשעפט. אין 1898 האט ער זיך באזעצט אין ניו יארק אלס זעצער פון „אידישען טאגבלאט" און מיטארבייטער פון דער ענגלישער אפטיילונג פון דער צייטונג. וועו זיין פריינד, י. סאפירשטיין, האט געגרינדעט אין יולי, 1901, דעם „מארגען זשורנאל", איז וויערניק אריבער אין דער נייער צייטונג, וואו ער שרייבט עד היום ליט־ארטיקלען און מאמרים און פיהרט די אפטיילונג „בריף־קאסטען" (וואס ער האט איינגעפיהרט נאך אין „טאגעבלאט"), ענטפערענדיג טאג־טעגליך אויף די פארשידענסטע פראגען פון די לעזער. זינט 1906 אויך פאקטישער רעדאקטאר פון דעם וואכענבלאט „דער אמעריקאנער", וואס איז דאן אריבער צו סאפירשטיין'ען, און נאך סאפירשטיין'ס טויט, 1914, נאמינעלער רעדאקטאר פון „מארגען זשורנאל", וואו ער גיט אויך וועכענטליכע איבערזיכטען איבער „אונזער פילשפראכיגער ליטעראטור". האט אלס רעדאקטאר פון „מארגען זשורנאל" אין משך פון 32 יאהר אנגעשריבען איבער 20 טויזענט ליט־ארטיקלען אויף אלע טענליכע טעמעס — פאליטישע, געזעלשאפטליכע, קולטורעלע און וויסענשאפטליכע, פארטרעטענדיג דעם שטאנדפונקט פון אמעריקאניזאציע פון איין זייט און דער אידישער ארטאדאקסיע פון דער צווייטער זייט, הגם מיט א געוויסער אביעקטיוויטעט און טאלעראנץ אויך צו די ענגעריש ריכטונגען. האט אויך מיטגעארבייט אין פארשידענע אידיש־ענגלישע צייטשריפטען, אין די העברעאישע „העברי" און „הפסגה", און פאר־עפענטליכט ארום 300 ארטיקלען, דאס רוב ביאגראפיעס פון רבנים און לומדים, אויך איבער דער אידישער ליטעראטור און אייניגע אידי־

שע שריפטשטעלער, איבער אידישע שטעט, ווי קראקא, גראָדנע, ביאַ־ליסטאָקא. אנד. אין דער העברעאישער ענציקלאָפּעדיע „אוצר ישראל" באשריבען די שטאָט ברעסלאו, אין בוך־פּאָרם פּארעפענטליכט: „די אלגעמיינע געשיכטע פון די אידען" (לויט דוד קאסעל'ס אידישער געשיכטע אין דייטש, נ. י. 1901); „די געשיכטע פון די אידען אין אמעריקע" (ניו יאָרק, 1914, ארויס אין ענגליש, 1912); 1924 פּארעפענטליכט זי אין א נייער בעארבייטונג, דערפּירענדיג זי ביז אונזערע טעג, אין א רייהע המשכים אין „מאָרגען זשורנאל"; די ביאָגראפיעס „רב סעדיא גאון" און „דער ווילנער גאון" (פּ. נ. „אינטערנאציאָנאלע ביבליאָטעק", נ. י. 1904). נאָך ניט אַרויס אין בוך־פּאָרם: „חייקל היילפּערין" (ביאָגראפיע אין העברעאיש און ענגליש); „לעאָן מאנדעלשטאם" (קאפּיטלען אויס דער קולטור געשיכטע פון די אידען אין רוסלאנד).

זיינע פּסעוודאָנימען: אבי חצרון, אבי חמל, סנדלפון — אלע אין „אידישען טאגעבלאט". געווען א מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע פון „דזשאינט", פאָרזיצער פון דעם קאָמיטעט פון די לאנדסמאנשאפטען.

ב. באַטוויניק.

חנן י. מיניקעס.

(א כאַראַקטער-בילד פון א קאַליפּאָלען ווילנער טיפּ)

אָט זעה איך איהם לויפען מיט זיינע ווייכע שנעלע טריט, וואָס באריהרען קוים דעם אספאַלט פון איסט בראָדוויי.

אָט זאָגט ער מיר עפּעס שטיל און ווייך. איך הער קוים זיין שטימע. און דערהער איך שוין זיינע סודות'דיגע ווערטער, וויים איך ניט וועגען וואָס ער רעדט, ווייל ער פאַנגט אָן פון א מיטען. זיינען אויגען זיינען צושראָקען, דער פּנים פאַרזאָרגט, און ער שעפּטשעט:

— אז מען האָט נאָך נאָרניט געטאָן. אז די בילָעטען זיינען ניט פאַרנאַנדערגעשיקט, און דעם זאָל האָט מען נאָך ניט צוגעגרייט, און עס ווייזט נאָר אויף רעגען. מען זאָל כאָטש ניט צולָעגען צו דער אונטערנעמונג.

אָפּגעזאָגט דאָס, אָפּגעטרויערט, אויפֿט ער ווידער שטיל אוועק צווישען דעם טראָטואַר און דער בריטער גאַס. ער מיידט אויס צו גיהן אויפ'ן מיטען טראָטואַר ווייל מענשען אויפֿען זיך און שטויסען זיך; די וועלט איז צו וואולגאַר פאר איהם, און ער האָט דאָך קיין צייט ניט, ווייל די בילָעטען זיינען נאָך ניט צושיקט, דער זאָל איז ניט צוגעגרייט, און דאָ קען נאָך זיין א רעגען דוקא אין דעם אוועגט פון דער אונטערנעמונג.

וועלכע אונטערנעמונג? איך ווייס ניט וועגען וועלכער אונטערנעמונג ער האָט גערעדט. אָבער וואָס מאַכט עס אויס וועלכע?

צי איז דאָס די אונטערנעמונג פאר די מלחמה־קרבנות אָדער פאר פּאָגראָם־קרבנות, פאר דעם שרייבער פּאַראיין אָדער פאר א קראַנקען אקטיאָר, פאר א נייעם נאַסט פון אייראָפּא, אָדער פאר די אַרגאַניזירטע ארבייטער פון ארץ ישראל, פאר א סאַניטאַריום פון שווינדזיכטיגע אָדער פאר דער אידישער טעאטער אליאנס, פאר דער

סאציאליסטישער פארטיי, פאר דער ציוניסטישער פארטיי, אדער פאר די אידישע שולען, אדער פאר דעם „בונד'ס" מיסיע, פאר נערשוני'ס מיסיע, פאר דער באבושקא'ס מיסיע, — וואס מאכט עס אויס פאר וואס, און פאר וועמען? ס'איז אן אונטערנעמונג אין אידישען קוואר־טאל פאר א הייליגען צוועק. וואס מאכט עס אויס וועלכער צוועק, פאר וועלכער הייליגקייט, אבי ס'איז דא עפעס א הייליגקייט, און מען דארף זעהן אז די בילעטען זאלען פארקויפט ווערען, אז דער זאל זאל זיין צוגעריים, און מען מוז זיך זארגען און מען מוז דאגה'ן און אויסעסען זיך א שטיק הארץ אז עס זאל כאטש זיין א שעהנער וועטער דעם אוועגט פון דער אונטערנעמונג.

וואר זאל זיך זארגען וועגען דעם אלעם אויב ניט חנן י. מיניקעס?

חנן מיניקעס, דער דאזיגער געבויגענער, לייכטזינקער, ליבינקער אידעלע מיט די טרויעריגע אויסג'דאגה'טע אויגען טראגט אט די אלע זארגען אויף זיינע שמאלע ביינערדיגע פלייצעס. ס'איז דא א גרויסע אידישע וועלט מיט ימים ליידען, און מען מוז עפעס טאן.

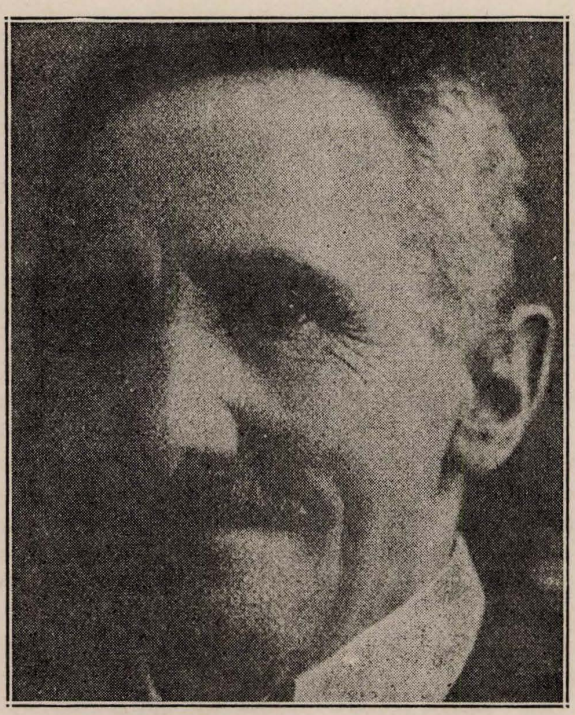
אלע כלל טוער, אלע פיהרער, אלע ליטעראטען און בריהמט־הייטען זיינען דאך פארנומען מיט צוגרייטען זייערע רעדעס פאר דער אונטערנעמונג, מיט אויספלאנעווען וואו זיי זאלען זיצען אז מען זאל זיי ארויסזעהן, מיט אויס'חשבונ'ען וואס פאר שניפסלאך זיי זאלען דאן טראגען, מיט באזארגען אז זייערע הויזען זאלען זיין אויסגעפרעסט.

מיניקעס אבער דארף ניט צוגרייטען קיין רעדע, וויל ער וועט ניט זיין פון די רעדנער. ער דארף ניט פלאנעווען וועגען זיין בכבוד'ען ארט, וויל ער וועט דאך שטיין ביים טיר אדער מען וועט איהם ארומשיקען אריינצוברענגען בענקלאך און ארומצוליפען נאך די קאנצערטיסטען. וועגען דעם סוט און שניפסעל אויסצופרעסען דארף זיך מיניקעס ניט זארגען. וואר האט עס צייט אפצוגעבען זיך מיט אזעלכע שטות'ערייען, וועו ס'איז דא אזוי פיל אידישע ליידען אין אלע לענדער אוו פאר אלעם מוז מען ניו יארק מאכען אונטערנעמונגען. און די אונטערנעמונגען מוז מען אראנזשירען, און קיינער וויל ניט טאן די קליינע ארבייטען, די שווארצע ארבייטען. קיינער האט ניט קיין צייט; אלע זיינען פארנומען בייטאג אין קיבעצארניע און ביינאכט אין די טעאטערס אוו אויף הוליאנקעס.

מיניקעס האט אבער זיינע אייגענע אינטערעסען שוין לאנג באזארגט. די אכצעהן אדער צוואנציג דאלאר א וואך, וואס ער פארדינט אלס אשער אין טעאטער, זיינען אויך באזארגט. מיט די פארדינסטען זיינע באצאהלט ער דעם דרוקען פאר זיינע „מיניקעס יום־טוב בלעטער". אין טעאטער אלס אשער פארברענגט ער ניט

קיין סך צייט. די אטמאספערע דאַרטען איז ניט פאר זיין איידעלער שטילער נשמה, ניט פאר זיינע צארטע נערוון. פטר'ט ער אפ זיין ארבייט שנעל, און לויפט און זוכט כלל־ארבייט, ארבייט וואס זאל ברענגען נוצען אלע אידען אויף דער גאנצער וועלט.

יע, איין זאך איז פאר מיניקעס'ן שלעכט. מען שרייט אויף איהם. אז מען שרייט אויף איהם, מען בייזערט זיך אויף איהם,

חנן י. מיניקעס, געב. אין ווילנע, 1867 ; געשט. מערץ 30, 1932.

ווערט ער א פארציטערטער. ענטפערען אנטקעגען קען ער ניט. ער קען ניט שרייען און קען ניט בייזערען זיך. און ווידער, זיי זיינען דאך נערעכט, די קאלענען־שרייבער און כלל־טוער. וואַרים ער ארַאנזשירט דאך אלעס צו יעדער אונטערנעמונג, און דא האט מען פארפעהלט אימיצען אפצוגעבען כבוד געגוג. דא איז פאר אימיצען ניט געבליבען נענוג צייט פאר דער רעדע, איז טאקע מיני־

קעס שולדיג. ער וויל זיך פארענטפערן, דער צושראקענער מיניקעס, לאזט מען איהם ניט. מען וויל איהם ניט אויסהערן.

און פארענטפערן זיך מוז ער, וויל ער איז יעדען שרייבער א בעל־חוב. ער איז יעדען שרייבער א בעל־חוב צולויב די יום־טוב בלעטער.

פאר דריי צעהנדליג יאהר זיינען ערשינען די „מיניקעס יום־טוב בלעטער" — מיניקעס יום־טוב אין לעבען — די יום־טוב בלעטער זיינע.

ערגעץ אויף דער גרויסער וועלט האבען אידישע לעזער זיכער זיך פארגעשטעלט, אז אין ניו יארק געפינט זיך א מעבטיגער פאר־לענער־מאגנאט, וואס לעבט אין עושר און כבוד פון די יום־טוב'דיגע דיקע שווערע זשורנאלען, אין וועלבע עם באטיליגען זיך צענדליגע שרייבער. אבער מיניקעס אליין האט דאך נעבאך געוואוסט, אז האלב פון דער אויסגאבע מוז ער צוטיילען אומזיסט. ער פלענט אונטערטעניג אליין צוטראגען זיינע זשורנאלען צו די באריהמטע לעזער און טיילען זיי אומזיסט. מיט די אנדערע עקזעמפליארען האט ער זיך נעמוזט אייגבעטען ביי די צייטונגס־פארקויפער אז זיי זאלען עס האלטען אויף זייערע סטענדס, און קיין געלד דערפאר האט ער קיינמאל ניט געזוהן.

מען רעדט דא וועגען געלד? ס'איז דאך א אידעאל, א זאמלונג פון אידישער ליטעראטור.

ארויסגעבען די בלעטער האט ער געמוזט, געמוזט פונקט ווי ער האט געמוזט אטעמען לופט, אום צו האבען דאס ביסעלע יום־טוב פאר זיין נשמה. דאס גליק איז געווען, וואס ער האט געהאט די שטיקעל שטעלע אלס אשער אין טעאטער, האט ער מיט דאס געהאלט באצאהלט דעם דרוקער. דעם דרוקער האט מען דאך געמוזט באצאהלען; ער איז דאך אן ארבייטער, א יוניאן־מאן.

די קאלענען־שרייבער אבער האט ער ניט געקענט באצאהלען פאר זייערע אלטע, שוין לאנג ערגעץ אנדערש געדרוקטע ארטיקלען.

האט זיך דער ארימער מיניקעס געפיהלט שטענדיג אלס שולדיגער. האט ער געמוזט דעם גאנצען לעבען אראנזשירען פאר די קאלענען קבלת פנים'ער, בענעפיטען, זעהן אז זיי זאלען כאטש האבען א ביסעלע כבוד, און האט אנגעבויגען זיין קאפ מיט הכנעה און זיי האבען איהם געזידעלט, געשריען, געבייזערט זיך.

וואס האט ער געקענט טאן? זיי זיינען דאך טאקע גערעכט.

אט אזוי האט אפגעהאוועט דער שטיל'ער יום־טוב'דיגער מיניקעס אין ניו יארק פינף און דרייסיג יאהר.

פינף און דרייסיג יאהר האט שטיל מיט ווייכע טריט, מיט א

סודות'דיגקייט ארומגעהאוועט דער ווילנער מאדערנער למד־וואוו־ניק אין דעם רעש'דיגען וואכעדיגען ניו יארק.

די אידישע מאראל, די אידישע קולטור, האט געוואנדערט פון לאנד צו לאנד און געלאנדעט אין ווילנע. די קולטורעלע אידישע ווילנע האט ארויסגעגעבען א רייהע פארבען־רייבע אידעאלע טיפען, אבער דער אריגינעלסטער פון אלע ווילנער נשמה'דיגע טיפען איז נעווען חנן י. מיניקעס. ער איז געווען דער מאדערנער למד־וואוניק.

מיניקעס איז געבאראן געווארען א למד־וואוניק. וואלט ער געקומען אויף דער וועלט מיט א פופציג יאהר פריהער, און פאר־בליבען אין ווילנע, וואלט ער געווען א רעליגיעזער למד־וואוניק ארום די ווילנער בתי מדרשים. ער איז אבער געבאראן געוואארען אין דעם צווייטען העלפט פון דעם פאריגען יאהרהונדערט (אין 1857, דאכט זיך). ווילנע האט דאן געשטורעמט מיט השכלה. מיניקעס האט זיך אויפגעהאדעווועט אין דעם גאנג פון דער אויפ־לעבענדער מאדערנער אידישער צייט. אין דעם אנפאנג פון דער אידישער רעוואלוציאנערער מאסען־באוועגונג איז ער אוועק אין דער גרויסער וועלט ארײן, געקומען קיין ניו יארק אין יאהר 1897. אין ניו יארק האט ער זיך באגעגנט מיט אלערלײ קולטור־טרעגער, מיט אידישע שרייבער און כלל־טוער פון נאר דער וועלט, און ער האט פיך אונטערנומען צו זיין א טאטע צו אלע אידישע נויטלײדענדע. געווען איז ער אבער א שמש ביי דער אידישער קולטור, א שמש ביי יעדער אידישער קולטורעלער שמחה, ביי יעדער אידישער לויה. געלעבט הילליג, אנגענומען אלעם פאר גוט און נאר געזוכט עולם־הבא.

דעם 30טען מערץ, 1932, איז די אידישע קולטורעלע ניו יארק געגאנגען צו חנן י. מיניקעס' לויה.

דאס איז געווען דער סוף פון דעם אינטערעסאנטסטען ווילנער טיפ, וואס מיר האבען דא אין אמעריקא באגעגנט.

ס'איז פארגענגען דער לעצטער מאדערנער למד וואוניק — חנן י. מיניקעס, איש ווילנע.

משה שאַליט.*)

משה שאַליט איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע 22טען דעצעמבער 1885. צו 3 יאָהר איז איהם געשטאָרבען דער פאָטער. האָט געלערענט אין חדר און געענדיגט א קרויניש אידישע פאָלקס־שול. זיך באַטיליגט אין דער אידישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג פֿון טוער, דערהויפט אויפֿן קולטור־געביט, פון דער גרופּע „וואָזשדעניע" און פּוּעלי־ציון. געווען אייניג מיט שרעסטירט און צוליב פּאָליציאַישע רעפּרעסיעס געלעבט א פּאָר יאָהר אין קעניגסבערג. זיין ליטעראַרישע טעטיגקייט האָט שאַליט אָנגעהויבען אין 1906 מיט א מאַנאָגראַפיע אין רוסיש וועגען ביל"ו (שפּעטער ערויס פּאַרקירצט אין א אידישער איבערזעצונג) און מיט רעצענזיעס וועגען ביכער איבער דער נאַציאָנאַלער פראַגע אין מ. לעמקעס ביבליאָגראַפישען זשורנאַל „קניגא". אין דעם אייגענעם יאָהר אָנגעהויבען צו שרייבען אידיש אַלס נאָהענטער מיטאַרבייטער פון דעם ציוניסטישען וואָכענבלאַט „דאָס יודישע פּאָלק", ערויסגעגעבען פון יוסף לוריא. 1909 — מיטגעאַרבייט אין דער ווילנער „אידישער צייטונג", ערויסגעגעבען פון פ. מאַרגאָלין. זיך אויך באַטיליגט אין א גאַנצער רייַ אידישע צייטשריפטען פון רוסלאַנד, פוילען און אַמעריקע, ווי „דאָס נייע לעבען" פון דר. ח. זשיטלאָווסקי, פון וועלבען זשורנאַל ער איז א קורצע צייט געווען רעדאַקטאָר בעת זיין באַזוך אין אַמעריקע (1914), „דער אידישער קעמפער", „דאָס אידישע פּאָלק", „די אידישע וועלט", „ראָזסווועט", אויך אין „הזמן", „העולם" און אַנדערע העברעאישע אויסגאַבען, וואו זיינע ארטיקלען, איבערגעזעצטע פון אידישען כתבֿ־יד האָבען זיך געדרוקט אין משך פון יאָהרען. ער האָט רעדאַקטירט דאָס זאַמלבוך „פּאָלק און לאַנד", געווידמעט דער פילאָסאָפיש־געזעלשאַפטליכער אויפקלערונג און דער קריטיק פון דעם ציוניזם (ווילנע, 1910), צוזאַמען מיט דוד אייזנהאַרן — די צייטונג „דאָס פּאָלקסבלאַט" 1911, צוזאַמען מיט באָרים גאָלדבערג — דעם לוח „קדימה" (1913—1914), צוזאַמען מיט דר. צ. שאַבאַד — די „ווילנער זאַמלביכער". בשעת דער וועלט־מלחמה האָט ער מיטגעאַרבייט אין די ווילנער צייטונגען „דער פרײַנד", „דאָס פּאָלק" (1914—1915), „לעצטע נייעס"

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין.

(1916—1918), „אידישע צייטונג" (1919), געווען א נאהענטער מיט־ארבעטער פון דער צעיר־ציוניסטישען וואכענבלאט „אונזער עתיד" (1918) און אנדערע. 1920 — ארויסגענעבען העפטען פאר ליטעראטור, קונסט און פובליציסטיק א"ט „לעבען". לעצטענס איז ער א מיטארבייטער פון די „ליטעראריש בלעטער", „ביכער וועלט", „אידישע וועלט", וואו ער האט פארעפענטליכט זהר פיל רעצענזיעס און ביב־ליאגראפישע ארטיקלען. האט אויך געשריבען א"פ מ. זלמנסאן. „הזשו", מ. ש., ש—ט, מ. —ז. און אנדערע. פון זיינע קריטישע ארטיקלען איז אין בוכפארם ארויס א זאמלונג א"ט „ליטעראריש עטיודען" — וועגען מענדעלע, שלום־עליכם, פרץ, בערגעלסאן, אייב־האָרן, לעוואנדע, זשיטלאָווסקי, נתן בירנבוים. אונטער זיין רעדאקציע איז ערשינען דאס בוך „די עקאנאמישע לאגע פון די אידען אין פוילען און די אידישע קאָאָפעראַציע" און דער אילוסטרירטער געזעלשאפטליכער לוח א"ט „פון יאר צו יאר". גרייט צו א פנקס פון „יעקאָפא" א"ט „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות". אויף דעם געזעלשאפט־ליכען געביט האט שפליט אנטוויקעלט א בריטע טעטיגקייט. איז בשעת דער דיטשער אקופאציע אלס פארשטעהער פון „חברה מפיצי השכלה" געווען איינער פון די גרינדער (און לאנגיאהריגער לערער) פין דער ערשטער אידישער שול מיט דער אידישער אונטערריכט שפראך אין ווילנע, פארוואלטער פון פאלקס־אוניווערסיטעט און לעקטאר פון דער אידישער ליטעראטור, פארזיצער פון דער היסטאריש־עטנאגראפישער קאמיסיע ביי חמ"ה און אזוי ווייטער. 1918 — געווען געווארן סעקרעטאר פון דעם קאמיטעט צו ארגאניזירען די ערשטע אידישע דעמאקראטישע קהלה אין ווילנע. אלס געווארן סעקרעטאר פון הילפס־קאמיטעט פאר־די געליטענע פון דער מלחמה („יעקאפא") האט ער אין משך פון 10 יאהר צייט זינט 1918 פיל מיטגעהאלפען דער אויפבויאונג פון דער־ווילנער פראווינץ. האט אויך מיטגעארבייט אלס מיטגליד פון פרע־זידיום פון „ארט", „אזע" און אנדערע. איניגע מאל געווען פארזיצער פון ווילנער ליטעראטען פאראיין. די לעצטע יאהרען פארזיצער פון דער ווילנער היסטארישע־עטנאגראפישער געזעלשאפט א"נ פון ש. אנ־סקי. 1928 — פארזיצער פון פארבאנד פון די אידישע קאָאָפע־ראטיוון געזעלשאפטען אין פוילען, פארזיצער פון ראט פון דער צענ־טראלער אידישער עמיגראציע־געזעלשאפט „יעאס" אין פוילען, מיט־גליד פון דער עקזעקוטיווע פון „עמיגדירעקט" אין בערלין, פון ראט פון „היקעם" („היאס־יק"א — עמיגדירעקט") אין פאריז א"א.

נעמען פון ווילנער, וועלכע זיינען פאַרצייכענט אין דעם לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פּרעסע, און פילאָלאָגיע, צוזאַמענגעשטעלט פון זלמן רייזען (ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין).

אלפס, בנציון.
אנמאן, פּ., פּסעוודאָנים פון פּנחס (פּאוול) ראזענטאל.
אָרלין, מרדכי (מ. אָרלינסקי).
באסטאמסקי, שלמה.
בולקין, אברהם.
בורגין, הערץ (שמואל).
בענקענשטאדט, בערטע.
ברוידעס, יצחק.
ברוידעס, ראובן־אשר.
ברוכאוו, אהרן־מיכל.
גאָלדמאן, נחום.
גאָרדאָן, יהודה־לייב.
גאָרדאָן, מיכל
גורלאַנד, אהרן
גינזבורג, יעקב
גרשוני, צבי־הירש (נערסאני הענרי).
דיק (אייזיק (יצחק) מאיר.
האָבער, מרדכי־יעקב.
האָראָוויץ, נתן
הורוויטש, יצחק־אייזיק הלוי.
וויטער, א., פּסעוודאָנים פון איר זיק־מאיר דעוועניששקי.
וויינשטיין, אברהם.
וויערניק (בתיה) בערטע.
וויערניק, פּרץ.
וויירשובסקי, אברהם.
זאָלאָטאָף, לעאָן.
חאָנעס, יצחק־בער.
טרייוואוש, יוסף־אליהו.
יאָנאָטאָנזאָן, יהונתן.
ידידאָוויטש, נחום־שאול.
יודין, י., פּסעוודאָנים פון ישעיה אייזענשטאדט.
כהן, יהודה־לייב.
כוואָלסאָן, דניאל.
ליאָן דאָן לעווין, אברהם (אריה־לייב).
ליבער, מיכל.
ליטוואק, א. (חיים־יעקב העל־פאנד)
לעווינסאָן־אייזענשטאדט, ליובא.
מאָטקע חב"ד.
מאָרעווסקי, אברהם (א. מנקר).
מגיד, דוד (ראובן).
מגיד, חנה (צביה).
מילער, לואיס ע. (ל. באנדעס).
מיניקעס, חנן־יעקב.
מרמר (מארמאר), קלמן־צבי.
נאָדעל, אדנא.
סטאצקי, לייב.
עליאשאָוו, חיים (הערמאן).
פּאָרטנאָי (יקותיאל), נח.
פּלודערמאַכער, גדשון.
פּעסקין, שמואל.
פּין, שמואל יוסף.
פעדערמאן, אליהו.

צונזער, אליקום.
צונזער, פרץ (אלטער).
ציאנסאן, נחמה.
קאהאן, אברהם.
קאוואַרסקי, העדץ.
קאנטאר, יהודה־לייב.
קאפעלזאן, צמח.
קאציזנא, אלטער (שלום).
קאצענעלענבאגען, אוריה.
קאצענעלענבאגען, ש. י. (רש"י).
קלעצקין, באַרים.
ק־אפיוויניץ (קראפיווניקאוו), קלמן.
קרעטשמער, אברהם.
קרעמער (אהרן), ארקאדי.
ראוויטש, גבריאל.
ראזענטאל, אננא.
ראפאפארט, שארל (חנא).
ראפעס, משה.
רחמיאל (אהרן ווינישטוון).
דיוועסמאן, מרדכי (מאקס סעמיא־
נאוויטש).
רייכערסאן, צבי־הירש הכהן.
רעסטער, שמואל בן אליהו.
שאבאד, צמח.
שאליט, משה.
שטראשון, שמואל.
שיינער, נתן.

ל. פאגעלמאן.

מאַרק אַנטאָקאָלסקי און איליאַ גינצבורג, צוויי באַרימטע אידישע קינסטלער פון ווילנע.

אויף א הויז אין אייגער פון די הויפט־גאסען פון ווילנע איז אין יאָהר 1906 צו־געקלאפט געוואָרען א מארמאָר־ברעטל מיט אן אויפשריפט, וואס האָט אָנגעזאָגט דעם דורכ־געהער, אז

דאָ איז געבאָרען געוואָרען
מאַרק אַנטאָקאָלסקי

דאָס איז געווען אין פיר יאָהר אַרום נאָכדעם, ווי דער באַרימטער אידישער סקולפטאָר איז געשטאָרבען, נאָך א לעבען פול מיט רייכער קינסטלערישער שאפונג, מיט אפטע לידען און אויך מיט צופע־ליגער, זעלטענער פרייד.

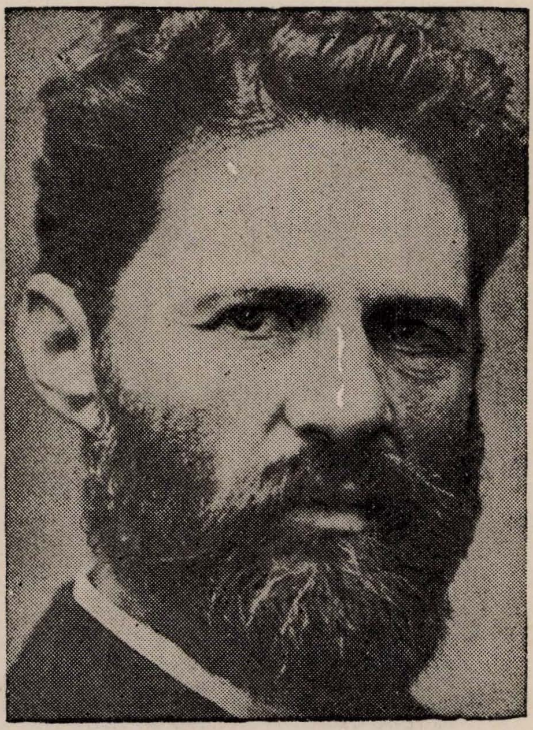
שווער איז געווען דער וועג פון דעם וועלט־באַרימטען אַנטאָקאָלסקי. פון אן אָרימען אידישען אינגעל אין ווילנע האָט ער זיך דערהויבען אין רוסלאַנד ביז צו דער הויך פון דעם גרעסטען און ערשטען אידישען סקולפטאָר, וועמעס נאָמען איז באוואוסט גע־וואָרען ווייט־ווייט איבער די גרעניצען פון איין לאנד. ניט גרינג איז עס איהם אָנגעקומען. נאָר א מענש מיט א גרויסען טאַלאַנט און מיט א זעלטענער ענערגיע קען באזייטיגען אזעלכע שטערונגען ווי די, וועלכע אַנטאָקאָלסקי האָט באַגעגענט אין זיין וועג צו באַרימטקייט.

שוין די היים אליין, וואו אַנטאָקאָלסקי האָט זיך אויפגעהאָדע־וועט, איז געווען די גרעסטע שטערונג פאר דער ענטוויקלונג פון זיין טאַלאַנט.

אַנטאָקאָלסקי איז געבאָרען געוואָרען (אין יאָהר* 1843) ביי אן אָרימער אידישער פאמיליע, ביי פראָסטע עלטערען, און ער איז ביי זיי געווען אייגער פון זיבען קינדער. זיין פאָטער האָט געהאַלטען א

*) לויט אייניגע קוואַלען איז ער געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 1842.—ל. פ.

שענק, און די אייגדרוקען פון זיינע קינדער־יאָהרען האָבען, נאַטירלידְ, ניט געקענט זיין קיין גינסטיגע פּאר זיין ענטוויקלונג. די שטענדיגע נויט אין דער היים, די הארטע, אונהיימליכע אומגעבונג האָט אָנגעפּילט מיט אומעט זיינע קינדער־יאָהרען און האָט זיך ווי שוועדע שטיינער גע'לייגט אויף אַנטאָקאָלסקי'ס געמיט אויף זיין גאַנצען לעבען.

מאַרק אַנטאָקאָלסקי, געב. אָקט. 21, 1843. געשט. יולי 9, 1902

„דאָס געמאַטערט לעבען, וואָס כ'האָב דורכגעמאַכט אין מיינע קינדער־יאָהרען און אין מיין יוגענד, (שרייבט שפּעטער אַנטאָקאָלסקי אין זיינעם א בריף צו זיין נאָהענטען פרייַנד, דעם באַוואוסטען רוסישען כלל־טוער וו. סטאַסאָוו) לאָזט זיך פיהלען אויך איצטער".

זיין פּאָטער איז געווען א בייזער איד, א איד א כעסן, און אפילו א גרויזאמער מענש. ער פלענט ניט זשאַלעווען קיין קלעפּ זיינע קינדער,

און באַזונדערס דעם קליינעם מאָטלען, וועלכער איז געווען גראָד פאַר־האַסט אין זיין משפּחה.

אַנטאָקאָלסקי האָט אין די שפּעטערדיגע יאָהרען אַליין, אין עטליכע פּשוט'ע און ריהרענדע ווערטער, געשילדערט אין זייגע בריף צו סטאַסאָוו'ן זיין טרויעריגע קינדהייט.

„אין מיין קינדהייט", שרייבט אַנטאָקאָלסקי אין אייגעם פון זייגע בריף, „האָט מיך קיינער ניט געבאָלעוועט. איך בין געווען א פאַר־האַסט קינד. איך פלעג דערציבער פון יעדען אייגעם קריגען קלעפ. ווער עס האָט נאָר געוואָלט האָט מיך געשלאָגען, אפילו די דינערשאפט אין שענק; און קיין שום צערטליכקייט האָב איך פון קיינעם קיינמאָל ניט געזוהען".

אין זייגעם א צוויטען בריף דערמאָנט ער ווידער זיין קינדהייט מיט טרויעריגע ווערטער:

„איך געדענק ניט", זאָגט ער, „קיין שום צערטליכקייט פון אי־מיצען. איך פלעג אלס קינד דערטראָגען די אלטע, צוריסענע קלי־דער, וואָס אימעצער אַנדערש האָט שוין אויסגענוצט און אַראָפגע־וואָרפען פון זיך; מען פלעגט מיך רופען מיט'ן נאָמען „באַלוואַן", „לייכענע העגט" און איין מאָל האָט מען מיך שיער ניט אָפגענעבען אלס געהילף צו א קוימענקערער. יעדער איינער פלעגט זיך שאפען מיט מיר".

אין זיין אויטאָביאָגראפיע האָט אַנטאָקאָלסקי, שרייבענדיג וועגען זיין אומגליקליכער קינדהייט, מיט פאַרביטערונג באמערקט:

„ביי אונז אין דער היים פלעג איך ארבייטען ווי א פערד".

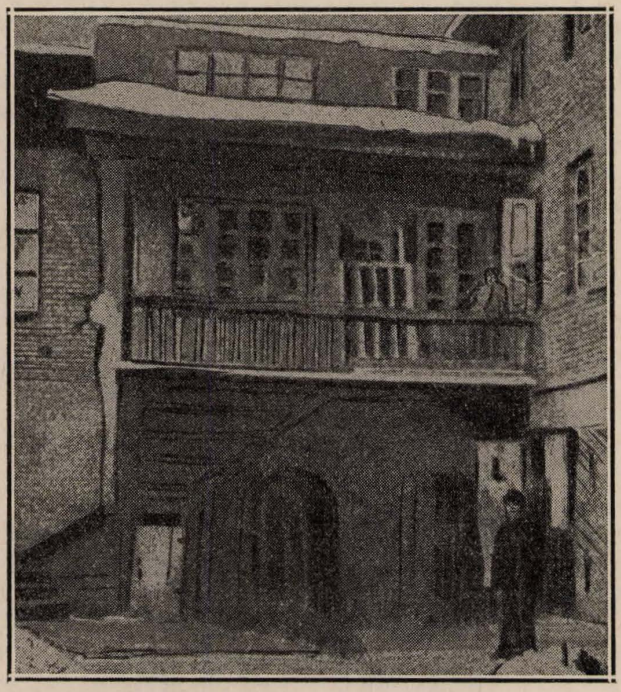
אָבער אפילו אין אָט דער פינסטערער היים האָט פונדעסטוועגען ארויסגעשיינט א ליכטיגער שטראהל; און דאָס איז געווען, אזוי ווי ביי אַנדערע קינדער, די מוטער. מיט א באַזונדערער וואַרימקייט און ליבע דערמאָנט אַנטאָקאָלסקי זיין מאמען אין זיין אויטאָביאָגראפיע און אין זייגע בריף.

„די אייגציגע", זאָגט ער, „וואָס האָט מיך ניט דערניידעריגט, איז געווען מיין מאמע. אָבער ניט פאַר דעם אַליין האָב איך זי ליב. איך האָב זי ליב הויפטזעכליך פאַר דאָס, וואָס זי איז געווען א מאמע פאַר אַלעמען. אין אָרימקייט, אין נויט, פלעגט זי שטילערהייט, בגנבה פון דעם מאָטען, זיך טיילען מיט אָרימע לייט מיט אַלץ, וואָס זי האָט נאָר געקענט. איך פלעג ביי איהר זיין דער שליח, און כ'פלעג זעהן, אז זי לאָזט איבער פאַר זיך זעהר ווייניג. זי איז געווען ניט קיין גע־ביל־דעטע, אָבער א מענש מיט א מערקווירדיגען שכל. זי איז געווען זעהר א פרומע, אָבער זי איז געגאַנגען מיט דער צייט און איז געווען טאָלעראַנט. זי האָט געהאַט א קלאָרען פאַרשטאַנד און האָט פאַרמאָגט דערנערישע פעהיגקייטען. צו איהר פלעגען קומען כאפען א שמועס גע־

בילדעטע לייט פון ווילנע און זיי פלענען מיט פארגעניגען זיך צו־ הערען צו איהרע רייד. מיך האט זי זעהר ליב געהאט".

ניט איין מאל האט אנטאקאלסקי דערמאנט זיין מוטער אין זיין אויטאביאגראפיע און אין זיינע בריף, און אלע מאל צום גוטען, אלע מאל מיט דער זעלבער ליבע און באוואונדערונג.

„זי איז 86 יאהר אלט", שרייבט ער אין א בריף צו סטאסאוו'ן,

דער הויף אין ווילנע וואו מאלק אנטאקאלסקי איז געבאלען געוואלען.

און אלץ אזא חכמה, אזא גוטע; זי איז א שפינאזא; כאטש זי קען ניט לייענען, אבער זי דענקט און ארגומענטירט אויסערגעווענליך גוט".

און צו באווייזען איהר פילאזאפישע באציהונג צום לעבען און צום טויט, ברענגט אנטאקאלסקי פאלגענדען פאקט: זי איז ערנסט קראנק געוואלען, און ער איז געקומען קיין ווילנע איהר געוואר ווערען; די שכנים האבען איהר געטרייסט, האט זי זיי אזוי געענטפערט:

„איך בין שוין ארוים פון געפאהר; מיינע פרוכט האבען זיך

שוין צוגליטט, אָבער איך אליין בין ווי א בוים: וואָס מעהר פרוכט ער גיט, אלץ מעהר בויגט ער זיך צו דער ערד".

די געשטאלט פון אַנטאָקאָלסקי׳ס מוטער קומט ארויס אין זיין באשרייבונג אזא הערליכע, אזא אנציהענדע. דאָס איז די געשטאלט פון אן אמאליגער ליידענדער אידישער פרוי, וועלכע האָט חתונה געהאט צו פופצען יאָהר, האָט אָפגעלעבט א קאָטאָרזשנעם לעבען, א לעבען פון נויט און צרות, האָט אויסגעהאָדעוועט מיט גרויסע שוועריגקיי־טען זיבען קינדער, האָט געלעבט ניט נאָר פאר זיך אליין, נאָר אויך פאר ליטען, און איז ביי איהר טויטען־בעט ארומגערינגלט געווען מיט איהרע קינדער, איניקלאך און אוראייניקלאך.

„ווי קען מען ניט ליב האָבען אזא פערזאָן און אזא לעבען!" — רופט אויס אַנטאָקאָלסקי אין זיינעם א בריף.

דערפאר אָבער שילדערט ער זיין פאָטער גאָר מיט אַנדערע פארבען. די מאַמע איז געווען די גוטסקייט אליין, די ליבטיגקייט, די פרייד און דער אידעאליזם; דער פאָטער, פאַרקערט, איז געווען, לויט אַנטאָקאָלסקי׳ס באשרייבונג, דער קוואל פון צרות פאר זיין פרוי און פאר די קינדער. דער טאַטע האָט פארפינסטערט איהר לע־בען און דאָס לעבען פון די קינדער. אַנטאָקאָלסקי האָט דערציבער ניט ליב געהאט זיין פאָטער, און ער דערמאָנט איהם קיין איין מאל ניט מיט א גוט ווארט. דערפאר דערמאָנט ער אָפט די ביטערע קלעפ, מיט וועלכע זיין טאַטע פלענט איהם מכבד זיין. איין מאל האָט איהם דער טאַטע געשלאָגען דערפאר, וואָס דער אינגעל האָט אויסגעמאלט אויפ׳ן אוויוון א לעבעדיג בילד פון א וואָסער־טרעגער מיט א פאס, פון וועל־כער עס שטראָמט וואסער.

דאָס איז אגב געווען איינע פון אַנטאָקאָלסקי׳ס ערשטע פראָבעם אין מאלעריי.

אינטערעסאַנט אָבער, אז אין די שפעטערדיגע יאָהרען האָט אַנטאָ־קאָלסקי, קענטיג, פארגעבען זיין פאָטער די אלע צרות און ליידען, וואָס יענער האָט איהם פארשאפט אין דער היים, און ער האָט שפע־טער ארויסגעוויזען צום פאָטער א נאַנץ ווארימע באציהונג. וועז ער איז שוין געווארען א באַרימטער קינסטלער, האָט ער געפאָדערט פון זיין פאָטער ער זאל פארמאַכען זיין שענק און ער האָט דעם פאָטער אַנגעשטעלט אלס פארוואלטער פון זיין הויז אין ווילנע, א הויז, וועלכע ער האָט געקראָגען ביי דער חתונה אלס נדן פון זיין ווייב.

קיין באזונדערע ווארימקייט האָט ער, דוכט זיך, ניט געדארפט פיהלען צום פאָטער, אָבער ער האָט שפעטער זיך דערהויבען איבער די אלטע חשבונות און האָט געטאָן זיין פליכט אלס זוהן.

זיינע עלטערען האָבען זיך בכלל ווייניג וואָס געקימערט וועגען דער ערציהונג פון זייערע קינדער, און האָבען נאַנץ ווייניג געזאָרגט

אויך וועגן צוגרייטן זייער מאָטלען צום לעבן און צו א וועלכער ס'איז קאריערע. דער פּאָטער האָט נעקוקט אויף איהם ניכער ווי אויף א מעלקעדיגער בהמה, פון וועלכער מען קען קריגען וואָס מעהר נוצען. ער האָט דעריבער אָפּגענעבען דעם איינגעל צו פּארשיידענע בעל־מלאכה'ס, ניט פּארטראכטענדיג זיך צי די ארבייט איז צוגעפּאסט צום קינד צי ניט. דער איינגעל פלעגט אָדער קראנק וועדען ביי זיין בעל־הבית אדער אנטלויפען פון דאָרטען.

ענדליך איז ער אריינגעפאלען אין די הענט פון א גראוויאָר און אָט די ארבייט איז איהם שוין געווען צום הארצען. דאָרטען פלעגט זיך שוין קענען אויסדריקען זיין סקולפּטאָרישער טאלאנט. ביינאכט פלעגט ער אָפּט קנעטען פּארשיידענע פיגורען און פלעגט אויסשניצען און אויסשניידען פּארשיידענע סטאטועטקעס מיט א מעסערל אדער פּשוט מיט א טשוואָק, און א סך מאל פלעגט ער אויך מאהלען ביל־דער און פּאָרטרעטען. ניט איין מאל פלעגט ער פּארקויפען זיין אָנ־בייסען אָדער זיין ווארמעס און פלעגט קויפען פּאר די געלט פּאפּיר און בלייפעדערס צום מאלען.

די עלטערען זיינע איז זעהר ניט געפעלען נעווען זיין שטענ־דיגער מאהלען און שניצען, און זיי פלעגען איהם פּארפּאלגען אויף יעדען שריט. זיי האָבען אָבער ניט געקענט דערשטיקען זיין ליי־דענשאפטליכען אינטערעס צו קונסט.

קיין איין פרעהליכען, ליכטיגען איינדרוק האָט אנטאקאלסקי ניט ארויסגעטראָגען פון זיינע קינדער־יאָהרען, אויסער דעם גוטען איינדרוק פון זיין ליבלעכער מוטער. אויך דאָס דאמאלסטדיגע ארומיגע לעבען אין ווילנע האָט איהם ניט פּארשאפט קיין פּרייד. די גאנצע טרא־נעדיע פון דער ארימער אידישער באפעלקערונג אין דער אלטער רוס־לאנד איז דורכגענאנגען פּאר זיינע אויגען. עס האָט דאמאלסט גע־הערשט דער גרויזאמער געזעץ וועגען כאפען אידען אָהן פּאספּאָרטען, וועלכע זיינען אנטלאָפען פון מיליטער־דינסט. די קרבנות פלעגען זיין די ארימע אידען; די רייכערע פלעגען זיך אויסקויפען פון מיליטער־דינסט מיט געלט.

אנטאקאלסקי האָט אין זיינע יונגע יאָהרען ביינעוואוינט אין ווילנע אזא מין האַרצרייסענדע סצענע, וועז מען האָט אוועקגעשיקט א מחנה אנטלאפענע אידען מיט'ן עטאפּ. מיט א יאָהר צוואנציג שפּעטער האָט ער די סצענע באשריבען אין זיינעם א בריף צו סטא־סאוו'ן. ער האָט זיך אפילו געקליבען צו פּאראייביגען די סצענע קינסט־לעריש, אָבער ער האָט ניט באוויזען עס דורכצופיהרען אין לעבען.

שוין אין די קינדער־יאָהרען האָט אנטאקאלסקי ארויסגעוויזען א נרויסען אינטערעס צום לערנען; ער האָט אָבער ניט געהאט קיין מענליכקייט צו באקומען א סיסטעמאטישע בילדונג, און האָט בכלל

ניט באַזוכט קיין שולע. וועג ער איז אלט געווען א יאָהר פופצעהן, איז ער אלין געקומען צו אייגעם א גיטעלסאָן, א שילער פון דער ווילנער ראַבינער שולע, און האָט איהם געבעטען ער זאל איהם לערנען. אזוי ווי אייניגע אַנדערע שילער פון יענער ראַבינער שולע האָט אויך גיטעלסאָן געלערנט דעם אָרימען בחור׳ל פּאַרשיידענע נענענשטאַנדען אומזיסט; ס׳איז דאמאלסט נעווען א גאנץ פּאַר־שפּרייטע ערשיינונג אין ווילנע, אז די שילער זאלען לערנען אום־זיסט אָרימע קינדער.

אַנטאָקאָלסקי האָט זיך צוגעכאפט צום לערנען ווי א דורשטיגער און האָט ממש נעשלונגען איין בוך נאָכ׳ן צווייטען. ער האָט זיך אויסגעלערנט א פּאָר שפּראַכען און האָט דאמאלסט א סך געלערנט, ארבייטענדיג גלייכצייטיג ביים גראַוויאָר. ער האָט זיך אויך אויס־געצייכענט אין זיין ארבייט ביים גראַוויאָר און האָט שוין דאמאלסט געקענט פּאַרדינען עפעס אָן א זייט, פון זייטיגע באשטעלונגען. אבער געלט האָט איהם ווייניג וואָס אינטערעסירט; ער האָט נעהאט פיל הע־כערע אמביציעס ווי פּאַרדינען געלט: ער האָט שוין דאמאלסט זיך ארומגעטראָגען מיט א טרוים צו ווערען א באַרימטער סקולפּטאָר.

אום צו ווערען א סקולפּטאָר, האָט ער באשלאָסען צו פאָהרען קיין פּעטערבורג און אָנקומען אין דער דאָרטיגער קונסט־אקאדעמיע. וואו אבער נעמט מען פאר דעם די נויטיגע מיטלען?

און דער יונגער אַנטאָקאָלסקי געהט ארום איבער־ווילנער גאסען, א פאר׳חלומ׳טער, א פּאַראומערטער און צוטראָגענער, און קיינער וויים ניט פּאַרוואָס איז אזוי פּאַרטראַכט און פּאַרטרויעט, פּאַרוואָס איז אזוי פּאַרזאָרגט און אומעדיג אָט דער דאַרער יונגער בחור׳ל מיט די שוואַרצע, עכט־אידישע אויגען.

נעוואוסט וועגען זיינע זאָרגען האָט בלויז איין מענש, א ווילנער אַראָנאָם, מיט וועמען אַנטאָקאָלסקי איז נעווען שטאַרק באַפרייַנדעט און וועלכער האָט איהם זעהר ערמוטיגט אין זיינע פּלענער. יענער אַראָנאָם (וועמעס נאָמען איז, לייַדער, ניט באַקאַנט) האָט שטאַרק בעאיינפלוסט דעם יונגען אַנטאָקאָלסקי׳ן און האָט אין איהם איבער־געלאָזען אויפ׳ן גאַנצען לעבען נעפיהלען פון אמת׳ער פּריינדשאַפט און דאַנקבארקייט. דאָם פיהלט מען פון אַנטאָקאָלסקי׳ס בריף.

די מאַמע און אָט דער אומבאַקאַנטער, געהיימניספולער אַראָנאָם זיינען געווען, קען מען זאָגען, די ליכטיגסטע שטראהלען אין אַנטאָ־קאָלסקי׳ס טרויעריגער יוגענד.

און איין גליקליכע פאַסירונג האָט שטאַרק געהאָלפען אַנטאָקאָל־סקי׳ן דורכצופיהרען זיינע פּלענער. די פרוי פון דעם דאמאלס־דיגען ווילנער געזעלשאַפט־נובערנאַטאָר נאזימאָוו האָט צופעליג דע־־זעהן אַנטאָקאָלסקי׳ס סטאַטועטקעס און צייכנונגען און האָט זיך

שטאַרק פּאַראינטערעסירט אין איהם. זי האָט איהם מקרב געווען, און האָט איהם ערמוטיגט אין זיין ארבייט, און שפּעטער האָט זי איהם נעגעבען אויך די נויטיגע מיטלען צו פּאָהרען קיין פּעטערבורג אָנצוקומען אין דער קונסט־אַקאַדעמיע.

זי האָט איהם דעקאָמענדירט אין פּעטערבורג צו דער בארא־נעסע ראַדען, וועלכע איז געווען די הויפּט־פּרייליין פון דער גרויס־פירשטין יעלענא פּאַוולאָווא. אַנטאָקאָלסקי'ס פּאָטער האָט צוגע־שטימט זיין זוהן זאָל פּאָרלאָזען די היים, און ער איז אַוועקגעלאָ־פען קיין פּעטערבורג, פּונ מיט פּרייד און מיט גרויסע האָפנונגען.

דאָרטען איז ער אָנגענומען אין דער קונסט־אַקאַדעמיע, אין יאָהר 1862, אונטער'ן אויפזיכט פון דעם בארימטען סקולפּטאָר פּראָפעסאָר פּימענאָוו.

זיבען יאָהר האָט אַנטאָקאָלסקי פּאַרבראַכט אין דער אַקאַדע־מיע. ווי אַזוי ער האָט דאָרטען געלעבט און געארבייט און ווי אַזוי מען האָט זיך בכלל געפיהרט דאמאָלסט אין דער קונסט־אַקאַדעמיע, קען מען זעהן קלאָר און בולט פון זיין לעבעדיגער, בילדליכער שילדערונג פון יענער צייט אין זיין אויטאָביאָגראפיע.

דעם אידישען ווילנער בחור'ל האָט מען אין דער אַקאַדעמיע אין אָנפאַנג אויפגענומען מיט א געמישטען געפיהל פון פּרעמד־קייט און נייגעריגקייט; עפּעס האָט אויסגעזעהן טשיקאַווע און קאָמיש פּאַר די קריסטליכע חברים אָט דער בחור'ל מיט דעם אי־דישען אַקצענט און מיט דעם פּאַרקריפּלטען רוסישען לשון. אָבער בימלעכווייז האָט מען זיך צוגעוואוינט צו איהם און מען האָט דער־זעהן אין איהם די סמנים פון דעם צוקונפטיגען גרויסען קינסטלער.

פּימענאָוו האָט באמערקט אין זיין שילער זיין גרויסען טאַלאַנט און האָט איהם ערמוטיגט אין זיין ארבייט; אָבער אָט שטארבט אַוועק פּימענאָוו, און דער יונגער קינסטלער האָט זיך דערפיהלט אָהן זיין לעהרער אינזאַם און עלענד ווי א יתום.

ער האָט אָבער נעפונען א טרייסט אין זיין ארבייט און אויך אין דער פּריינדשאַפט פון א פּאָר נאָהענטע חברים. באזונדער שטארק איז ער באפּריינדעט געוואָרען מיט א צווייטען קינסטלער, אויך פון ווילנע, מיט'ן נאָמען וואולף בארעל*), וועלכער איז נעווען א זוהן פון יעקב בארעל, א רייכער יואוועליר אין ווילנע. די פּריינדשאַפט צווישען די בייד קינסטלער בארעל און אַנטאָקאָלסקי האָט וואָס וויייטער אלץ מעהר זיך פּארשטארקט, און אַזוי זיינען זיי בייד פּאַרליבען נאָהענטע אינטימע פּריינד ביז'ן טאָג פון בארעל'ס טויט

*) יעפים ישורין, וועלכער איז דער רעדאַקטאָר פון אָט דעם בוך וועגען ווילנע, איז וואולף בארעל'ס א פּלימענק.—ל. פ.

(אין יאָהר 1871). זיי האָבען זיך דורכגעשריבען אין אידיש, און די בריף זייערע שפּיגלען אָפּ ביידענס איבערגעבענקייט און ליבע. בארעל האָט א סך ארויסגעהאָלפען אַנטאַקאַלסקי'ן סיי מאַראַליש, סיי פינאַנציעל.

וואולף בארעל

מאַרק אַנטאַקאַלסקי'ס אויטאָגראַף אין אידיש אויף אַ בילד פון זיין קונסט ארבייט געשענקט צו זיין פרײַנד און חבר וואולף בארעל, וואָס לייענט זיך ווי פאלגט: „גוטען פרײַנד צום אַנדענקונג הערצן בארעל. מאַרק אַנטאַקאַלסקי, 24 מערץ 1868 יאָהר" (בײַם זייט ווערט געגעבען וו. בארעל'ס פאָטאָגראַפיע.—רעד.)

פון די פארשיידענע בריף, וועלכע זיינען פארבליבען נאָך אַנטאַקאַלסקי'ן, און אויך פון די אָפּשאַצונגען וועגען איהם פון זיינע פרײַנד, קען מען זעהן דעם קינסטלער'ס כאראַקטער און איבערלעבונגען.

מיר זעהען פון דעם נאָענטען ביאָגראַפישען מאַטעריאל, וואָס איז פארבליבען נאָך אַנטאַקאַלסקי'ן, ווי שטאַרק עס האָט זיך גע-

ביטען זיין כּאַראַקטער אין פּאַרלויף פון זיין לעבען. אין די גאָר יונגע יאָהרען זיינע, אין דער ווילנער פּעריאָדע, איז ער געווען זעהר א ריהרעוודיגער, בּאַרעדעוודיגער בחור'ל, וועלכער פלעגט ליב האָבען אומעטום צו זיין, אין אלץ אַרויינצומישען זיך און וועגען אלץ ארויסצוזאָגען א מיינונג; ער פלעגט דאמאלסט ליב האָבען א וויצעל טאָן זיך, מאכען שפּאס און בכלל זיך געפינען אין גע־זעלשאפט.

אָבער נאָך זיין לעבען אין פּעטערבורג האָט זיך זיין כּאַראַקטער געענדערט אויף א מערקווירדיגען אופן: ער איז געווארען זעהר אן ערנסטער, א שווייגעדיגער און אביסעל א פארכמורעטער. ער פלעגט מערסטענס אדער שווער ארבייטען אין זיין סטודיא, אדער ארומואנדערען אייגער אליין ערנעץ אין א פּארק, אָדער אויסער שטאָט, אין א וואלד. ער איז געווארען מעהר אריינגעטאָן אין זיין ארבייט און אין זיך אליין. און אפילו אין געזעלשאפט פלעגט ער אויך אפט זיצען ווי א פרעמדער. מיט זיינע ברענענדיגע שווארצע אויגען פלעגט ער שטילערהייט נאכפאָלגען פון א ווינקעל די אנווועזנדע, אָדער ער פלעגט זיצען א פּארטראַכטער, א פארטיפטער אין זיך אליין, עפּעס א וויטער, אזוי ווי נאָר פון אן אנדער וועלט. א דאָרער, מיט א קאַפּ געדיכטע האָר, מיט דורכדרינגענדע, טיפע בליקען האָט ער דאמאלסט געמאכט א שטאַרקען אינדרוק אויף נייע מענשען. זיי האָבען גלייך געפיהלט, אז דאָס איז ניט קיין גע־וועהנליכער מענש, נאָר א קינסטלער, א טרוימער, וועלכער איז אָדער שטאַרק פּאַרליבט אָדער ליידט שטאַרק אין לעבען.

און ביידע זאכען זיינען געווען ריכטיג. ער איז טאַקע געווען שטאַרק פּאַרליבט און האָט אויך א סך געליטען. פריהער פון אלץ האָט ער ליב געהאָט ליידענשאפטליך זיין קונסט, און צווייטענס האָט ער ליב געהאָט מוזיק. נאָך זייענדיג אין ווילנע פלעגט ער גערן בא־זוכען קריזען, וואו מען זינגט, און פלעגט אליין מיט געפיהל זינגען אידישע פאָלקס־לידער; שפּעטער, אין פּעטערבורג, פלעגט ער רע־געלמעסיג באזוכען די אָפּערע.

און דער יונגער טעמפּעראמענטפולער קינסטלער איז אויך גע־ווען פּאַרליבט אין פרויען. אין זיינע יונגע יאָהרען, נאָך זייענדיג אין ווילנע, האָט ער איבערגעלעבט זיין ערשטע שטאַרקע ליבע. ער האָט זיך דאמאלסט פּאַרליבט אין א ווילנער מיידעל פוסמאן, וועל־כע האָט שפּעטער חתונה געהאָט מיט אן אנדערען. אינטערעסאַנט ווי אזוי אנטאָקאָלסקי האָט אויפגענומען די נייעס, אז זיין גע־ליבטע האָט חתונה געהאָט. אין איינעם פון זיינע בריף צו זיינעם א פריינד מאכט ער וועגען דעם פאָלגענדע כּאַראַקטעריסטישע בא־מערקונג:

„ס'איז א רחמנות אויף איהר: זי שפרינגט פון פייער אין וואסער"...

אַנטאָקאָלסקי איז זיין גאנצען לעבען פארבליבען א הייסער, שטאָלצער איד, וועמען עס האָט ניט אַנגעריהרט, ניט אָפּגעפרעמדט און ניט אסימילירט ניט די פרעמדע סביבה, ניט די וועלט־באדימט־קייט, וועלכע ער האָט דערגרייכט אין זיינע מיטעלע יאָהרען.

אויף די קנעפּ פון זיין מונדיר זיינען געווען אויסגעקריצט צוויי אידישע אותיות „מ. א." וען מען האָט איהם געפרעגט צו וואָס דאַרף ער אזוי אָפּישירען זיין אידישקייט, האָט ער געענטפערט:

„איך האָלט פאר א כבוד דאָס, וואָס איך בין א איד! איך שטאָלצירע דערמיט! איך וויל, אז אַלע זאָלען וויסען, אז איך בין א איד!"

מען קען אָבער ניט זאָגען, אז ער איז געווען באַגייסטערט פון אַלץ, וואס ער האָט געזעהן אין דעם אידישען לעבען און אין דעם אידישען כאַראַקטער. פאַרקערט, ער האָט באַמערקט אויך די חסרונות פון די אידען און האָט וועגען די חסרונות נערעדט מיט וועהמאָג און שארפקייט פונקט אזוי ווי ער האָט אָפט מיט שטאָלץ און באַוואָנדערונג נערעדט וועגען די מעלות פון דעם אידישען כאַראַקטער.

„ביי אונז אידען, שרייבט, צום ביישפּיל, אַנטאָקאָלסקי אין זיינעם א בריף צו באַרעלי, איז אלץ א הקדמה, א פאָררעדע. מען רעדט א סך, און מען טוט ווייניג".

די אידישע טראַגעדיע האָט געמאַטערט אַנטאָקאָלסקי'ן זיין גאנצען לעבען. ער איז בכלל געווען לויט זיין גייסט א איד אויף דורך און דורך. די באַליבטסטע טיפען און טעמעס פאר זיינע שאָפונגען זיינען געווען אידישע; די ערשטע צייט האָט ער דורכאויס געשאפען פון דעם אידישען לעבען; ער איז אנב געווען און איז פארבליבען ביז'ן סוף א העליניזעור איד. ער האָט, צום ביישפּיל, קיינמאָל ניט געארבייט אום שבת, און פלעגט אין א יום־טוב אפילו דאוונען. ערשט שפעטער האָט ער זיך א ביסעל אָפּגעריסען פון אידישען לעבען און זיך געגומען פאר רוסישע און אַלמענשליכע טעמעס. פון זיינע אידישע ווערק זיינען בארימט זיין ארבייט „א איד — א שניידער", פאר וועלכע ער האָט געקראגען א זילבערנעם מעדאל, „דער וכוח וועגען תלמוד", אדער „א חריף" און „א בקי", צוויי פאַרשידענע טיפען תלמודיסטען, א אידישע „הענדלערקע", „נאַטאַן דער ווייזע", „שפינאָזא" און אויך זיין באַרימטע און באַליבטע ווערק „אינקוויזיציע", וואָס ער האָט ליידער, ניט באווייזען דורכצופיהרען אין א פולער, פארגרעסערטער פארמע, ווי ער האָט עס געפאַנעווען אין פארלויף פון יאָהרען.

ווי מיר זעהען, האָט אַנטאָקאָלסקי נעשעפּט באַגיינסטערונג פּאַר זיינע שאָפונגען פון דעם אידישען קוואַל און דאָס איז באַזונדער אינטערעסאַנט, ווייל ביז איהם האָט קיין איין סקולפּטאָר אין אירַאָפּע ניט גענומען קיין טעמעס פּאַר זייערע ווערק פון דעם אידישען נאַציאָנאַלען לעבען.

דער אידישער פילאָזאָף שפּינאָזאַ — סקולפּטור פון מ. אַנטאָקאָלסקי.

אָבער ביי אַנטאָקאָלסקי'ן, אַזוי ווי במעט ביי יעדען רוסיש־אידישען קינסטלער, איז נעוועז א כאַראַקטעריסטישע צושפּאָלטענקייט אין דער נשמה; ער איז נעוועז אין זיין גייסט א איד און גלייכצייטיג א רום; און אָט די צווייזיטינקייט האָט זיך געפיהלט סיי אין זיינע שאָפונגען סיי אין זיינע איבערלעבונגען.

ער האָט דעריבער נעשיידערט כמעט מיט דעם זעלבען ברען עכט־אידישע און עכט־רוסישע טיפּען, און ביידע סאָרטען טיפּען האָבען זיך איהם איינגענעבען מעהר ווי זיינע ווערק אויף אַלגעמיינע, אַלמענשליכע טעמעס. זיין באַרימטע סטאָטוע „איוואַן גראָזני" דריקט אויס זיין רוסישען גייסט, פונקט אַזוי ווי זיינע אידישע ווערק דריקען אויס זיין אידישען גייסט.

ס׳איז קיין צווייפעל נישט, אז ער איז געווען שטאַרק צוגעבונדען און איבערגעגעבען צו רוסלאַנד. דאָס פיהלט זיך אין זיין בענקשאַפט נאָך רוסלאַנד, ווען ער האָט געמוזט יאָהרעלאַנג וואוינען אין אויסלאַנד.

„מיין גאַנצע נשמה, שרייבט אַנטאָקאָלסקי אין יענער צייט צו סטאַסאָוו׳ן, באַלאַנגט צו דעם לאַנד, וואו איך בין געבאָרען געוואָרען און צו וועלכער איך בין צוגעוואוינט געוואָרען".

און אין אַן אַנדער בריף רייסט זיך ביי איהם אַרויס א פאַטעטישער אויסגעשריי: „איך בין זייערער, איך בין פון זיי, איך בין פאר זיי!", האָבענדיג דאָ אין זינען סיי די רוסען, סיי די אידען.

אָבער ווען ער האָט זיך שפּעטער אָפּגעריסען פון דעם אידישען לעבען, האָט ער אויפגעהערט צו שאפען אויף אידישע טעמעס. ער גיט פאר דעם אַליין אן ערקלערונג אין איינעם פון זיינע בריף:

„אום צו שילדערען, זאָגט ער, אידען אזוי ווי איך קען זיי, מוז מען לעבען צווישען זיי; מען מוז לעבען דאָרט, וואו דאָס לעבען קאָכט און זידט; שאפען אונטער די אויגען איז אַלץ אייגם ווי פאר א קינסטלער צו ארבייטען אָהן דער נאטור, אָהן א מאָדעל".

אויף וויפיל אַנטאָקאָלסקי האָט געוועהטאָגט מיט אידישע פראָגען און האָט געפיהלט אין זיך דעם אידישען לעבען, קען מען זעהן פון זיינע צוויי אינטערעסאַנטע בריף צו טורגענעוו׳ן. דאָרטען דריקט ער אויס זיין וועהטאָג פאר דעם טראָגישען גורל פון דעם פאָלקסטעהן אידישען פאָלק.

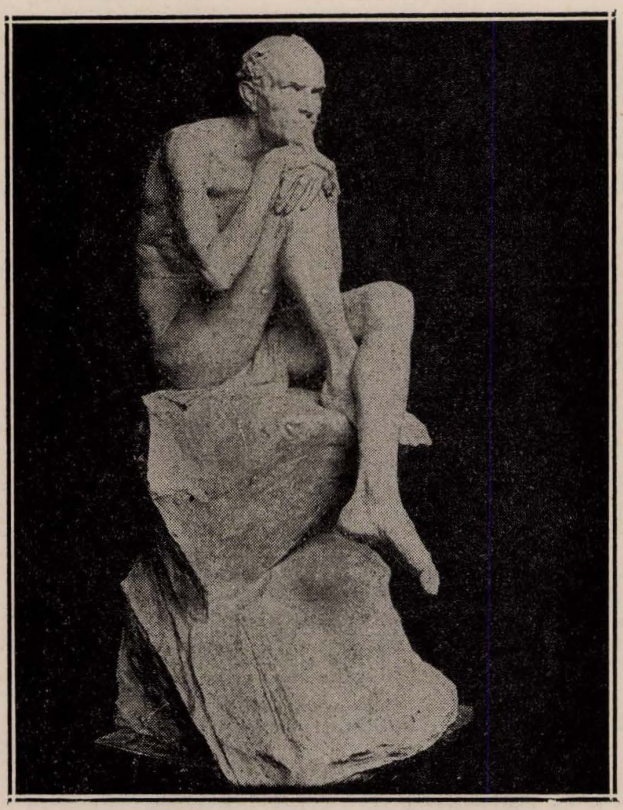
דערביי איז אינטערעסאַנט צו הערען וואס דער באריהמטער רוסישער שרייבער האָט איהם אויף דעם געענטפערט:

אום אויצופיהרען אויף דער וועלט נערעכטיגקייט פאר אידען, זאָגט טורגענעוו, דארף מען „דער־גרייבען יענע ווייטע ציים פון פריהיים און נערעכטיגקייט, וואס וועט קומען נישט בלויז פאר די אידען אַליין".

ווי ווייט די אידישע פראָגע האָט נעמאַטערט אַנטאָקאָלסקי׳ן קען מען אויך זעהן פון דעם, וואס ער האָט אין די שפּעטערדינע יאָהרען זיך פארנומען אפילו צו שרייבען א נרויסען ראָמאַן פון דעם אידישען לעבען מיט׳ן נאָמען „בן־איזאק"; ער האָט באַוויזען אַנצושריי־

בען בלויז א העלפט פון דעם ראָמאן, און אין דער העלפט פיהלט זיך דער רייכער, וויכטיגער מאטעריאל, וועלכען ער האָט נעזאמעלט וועגען דעם אידישען לעבען.

פון זיינע בריף און פון זיין אויטאָביאָגראפיע זעהט מען, אז דער סקולפטאָר אַנטאָקאָלסקי האָט נעהאַט אויך א ליטעראַרישען

מעפיסטאָפעל — אַנטאָקאָלסקי'ס סקולפטור.

טאַלאַנט; אמת, ער האָט געשריבען רוסיש מיט גרייזען און ניט מיט אן עכט־רוסישען סטיל, אבער עס האָט זיך פונדעסטוועגען נעפיהלט אין זיינע רוסישע בריף און אין זיין אויטאָביאָגראפיע בילדליכקייט און טעמפּעראַמענט פון אן אמת'ן שרייבער. „זיין שפראַך, זאָגט

וועגען איהם טורגענעוו, איז ניט קיין רוסישע, אָבער אן אייגענארטיגע, און עס שמעקט פון איהר מיט א ריח פון באזונדערע סאָרטען בלומען".

אין פּעטערבורג איז אנטאָקאָלסקי'ן די ערשטען צייט אויסגעקומען צו לעבען א שווערען לעבען. ער האָט געארבייט ביי א טאָקער, און פלעגט מוזען פארדינען זיינע לעבענסמיטלען דורך שווערער ארבייט. ער פלעגט אויסארבייטען בילידרד־קיוקלאך צו עטליכע קאָפּיקעס א קיוקל. פון צייט צו צייט פלעגט איהם געלינגען צו קריגען א באשטעלונג פון א לימענער סטאטועטקע פאר עטליכע רובל.

אָבער פון דעם יאָהר 1865 האָט זיך זיין לאָגע א היבש ביסל פארבעסערט. ער האָט דאמאלסט געשאפען זיין באוואוסטע ווערק „דער קאָרגער", און האָט פאר דעם געקראָגען א זילבערנעם מעדאל מיט א סטיפענדיע פון 29 רובל א חודש.

אין יענע יאָהרען האָט ער זיך באגעגענט און באפרײַנדעט מיט א סך בארימטע רוסישע פערזענליכקייטען, מיט מאלערס, סקולפטאָרס, שרייבער און געזעלשאפטליכע טויער. באזונדער נאָהענט האָט ער זיך באפרײַנדעט מיט דעם בארימטען רוסישען מאלער רעפּין, מיט ווע־מען ער האָט זיך צוזאמען געלערענט און האָט געוואוינט צוזאמען עטליכע יאָהר אויף איין דירה. צוזאמען מיט רעפּין'ן האָט אנטאָקאָלסקי געלייענט די וויכטיגסטע ביכער. אין יענער צייט האָבען זיי ביידע דורכגעשטודירט די ווערק פון דארווינען, באָקל'ען, פּרו־דאָן'ען און פון אנדערע וויסענשאפטלייט.

רעפּין האָט אגב שפעטער געמאָלען פון אנטאָקאָלסקי'ן אן אויס־געצייכענטען פּאָרטרעט, וואָס ווערט פארערבענט אלס דער בעסטער פּאָרטרעט פון אנטאָקאָלסקי'ן.

אין יענע יאָהרען האָט אנטאָקאָלסקי זיך געפונען אין דער בעס־טער רוסישער געזעלשאפט; די בארימטסטע רוסישע שרייבער, קינסט־לער און פּאָליטישע טויער פון יענער צייט זיינען געווען צווישען זיינע נאָהענטע פרײַנד און באקאנטע.

זיין גרעסטען ערפאָלג האָט ער דאמאלסט דערגרייכט מיט זיין סטאטוע „איוואן גראָזני". אמת, ער האָט געהאט א סך צרות און שטערונגען ביי זיין ארבייט איידער ער האָט דערגרייכט זיין ערפאָלג, אָבער קיין שום שטערונג האָט ניט געקענט פארשטעלען פאר איהם דעם וועג צו זיין כשר־פארדינטען ערפאָלג.

„וואָס מעהר מען רעדט מיך אויף, וואס מעהר מען פיהרט מיך ארויס פון געדולד, אלץ בעסער וועט ארויסקומען „איוואן גראָזני", האָט אנטאָקאָלסקי דאמאלסט באמערקט צו זיינעם א פרײַנד. און אינ־גיכען איז געקומען דער גליקליכער מאָמענט. דער קיסר אלעקסאנ־דער דער צווייטער איז געקומען זהען די סטאטוע און האָט גלייך

געהייסען קויפען א בראָנזענע קאָפּיע פּאַר דעם מוזעי „ערמיטאזש". מיט דעם אידישען קינסטלער האָט דאמאלסט אנגעהויבען צו קלײן־גען איבער גאנץ רוסלאנד, און דער אָפּקלאנג האָט זיך דערפיהלט אויך אין אויסלאנד.

די גרעסטע רוסישע שרייבער און טוער, ווי צום ביישפּיל טור־גענעוו, סטאסאָוו, האָבען מיט באגייסטערונג זיך אָפּגערופען אויף דעם ווערק.

„איך האָב זיך געלייגט שלאָפען א קבצן, און בין אויפגעשטאנען א גביר. נעכטען בין איך געווען אינגאנצען אומבאקאנט, און היינט בין איך אין דער מאָדע", האָט געשריבען אנטאָקאלסקי, ווען ער איז פלוצלונג געקרויגט געוואָרען מיט דעם גרויסען ערפאָלג.

אָבער הינטער דעם גליק האָט געשפּאנט ווי א שאָטען דאָס אומ־גליק. אנטאָקאלסקי איז ערנסט קראנק געוואָרען, און האָט נע־מוזט פּאַרלאָזען רוסלאנד, און ניט אויף א קורצער צייט, נאָר אויף נאנצע דריי צענדליג יאָהר, פון וועלכע ער האָט אכט יאָהר אָפּ־געלעבט אין איטאליע, אין רוים, און די איבעריגע פּאָר צענדליג יאָהר — אין פּאריז.

זיין לעבען האָט זיך איבערגעבראָכען. א קראנקער, א פּאר־בענקטער נאָך זיין היימלאנד האָט ער אָפּגעלעבט אזוי אין דער פרעמד די וויכטיגסטע, די פרוכטבארסטע יאָהרען פון זיין לעבען. אמת, פּאר זיין געזונט אָון פּאר דער טעכניק פון זיין שאפונג איז אויסלאנד געווען זעהר נוצליך, אָבער נייסטיג איז דאָס לעבען אין דער פרעמד פּאר איהם געווען אן אָפּקומעניש.

א געוויסען טרייסט האָט ער געפונען אין זיין גליקליכען פאמי־ליען־לעבען. אין דעם יאָהר 1872 האָט ער געהייראָט מיט זעהר א שעהנער מיידעל, נעניא אפּאטאָווא, א טאָכטער פון א ווילנער סוחר, און ער האָט מיט איהר אָפּגעלעבט דרייסיג יאָהר אין ליבע און פרידען. גלייך נאָך דער חתונה איז ער מיט זיין פרוי אוועקגעפאָה־רען קיין רוים, וואו ער האָט באגענגען א סך פון זיינע פריהער־דיגע חברים פון דער קינסטלערישער וועלט.

דאָ, אין רוים, האָט ער געשאפען א היבש ביסעל ווערק. דאָ האָט ער, צום ביישפּיל, אין א פּאָר יאָהר ארום אָנגעפאנגען זיינע באריממטע סטאטועס „קריסטוס" און „סאקראט", וועלכע ער האָט פא־ענדיגט מיט עטליכע יאָהר שפּעטער.

אָבער פּארבליבען אין רוים האָט ער ניט געוואָלט, באזונ־דערס נאָך דעם, ווי ער האָט באזוכט פּאריז, וועלכע האָט ביי איהם אין אָנפאנג שטארק אויסגענומען. אין פּאריז האָט ער אנב געהאט א גרויסען ערפאָלג אויף דער אלוועלטליכער קונסט־אויסשטעלונג פון יאָהר 1878, וואו ער האָט געקראָנען די העכסטע אויסצייכנונג. דאָ

האט ער זיך נעפיהלט פיל בעסער אויך צוליב דעם, וואס ער האט דא נעהאט פאר זיך א היבשע רוסישע קאלאניע, וואו ער פלענט זיך טרעפען מיט די גרעסטע רוסישע שרייבער, קינסטלער און אנדערע אנגעזעהענע פערזאנען בכלל. דא, צום ביישפיל, פלענט ער זיך אפט באגעגענען מיט טורגענעוו'ן, באגאלובאוו'ן, באראן גינצבורג א. א. און פון אלע זייטען איז ער געווען ארומגערינגלט מיט אנערקענונג און פארעהרונג.

אבער אויך ניט ווייניג ענטוישונג האט איבערגלאזט אנטאקאלסקי אין יענע יאהרען. א באזונדער שווערע ענטוישונג האט איהם געבראכט רוסלאנד, דאס לאנד, נאך וועלכער ער האט אזוי שטארק געבענקט. ער האט אין פעטערבורג ארויסגעשטעלט אין יאהר 1880 זיינע אלטע און נייע ווערק אויף אן אויסשטעלונג אין דער קונסטאקאדעמיע. זיינע ווערק האבען געהאט א גרויסען ערפאלג צווישען קינסטלער און מבינים בכלל; ער האט געקראגען דעם טיטול פראפעסאר פון דער קונסט־אקאדעמיע; אבער די רעאקציאנערע רוסישע פרעסע האט דאמאלסט שארף ארונטערגעריסען זיינע ווערק, און בלויז צוליב דעם אליין, וואס ער איז א איד. אזא באציהונג האט איהם פארשאפט לײדען; און אום צו פארגעסען דעם וועהטאג האט ער, אומקערענדיג זיך אין פאריז, זיך ווידער אריינגעוואלפען אין דער ארבייט מיט לייב און לעבען.

ער האט אבּ געמוזט א סך ארבייטען, ווייל דאס פאריזער לעבען האט געפאדערט גרויסע הוצאות, וועלכע אנטאקאלסקי האט געמוזט דעקען דורך פארשידענע באשטעלונגען, וועלכע זיינען איהם געווען ניט זעהר צום הארצען.

דאס טומעלדיגע לעבען אין פאריז און אויך די פאריזער קונסט איז איהם שפעטער געוואלען איבערדריסיג: „פאריז, שרייבט ער, איז ניט פאר מיר. געווייס, מען קען דא אלץ קריגען, אבער דא הערשט מעהר פארמע אידער אינהאלט, און ווייניגער פון אלץ פיהלט זיך דא האדזיגע אינפאכקייט". איהם האט געמאטערט אט די פאריזער אינערליכע פוסטקייט, די גייסטלאזיגקייט, וואס איז פארדעקט מיט א שעהנעם שלייער פון א גוטער אויסערליכער טעכניק; און איהם האט אלץ געצויגען צוריק אהיים, צו דער ווייטער רוסלאנד.

אבער זיין היימלאנד האט איהם אינגיכען, שוין א צווייטען מאל, באהאנדעלט ווי א שטיף־קינד, און נאך ערנער ווי צום ערשטען מאל. וועז ער האט אין יאהר 1893 ווידעראמאל ארויסגעשטעלט אין פעטערבורג זיינע נייע ווערק, האט די אנטיסעמיטישע פרעסע אויפגענומען זיין אויסשטעלונג פשוט אויף א כולינאנישען אופן. זי האט דעם קינסטלער נעזידלט מיט די געמיינסטע ווערטער. זי האט איהם, צום ביישפיל, באשולדיגט אין דעם, אז ער

קריגט אויסצייכנונגען צוליב די אידישע באַנקירען; זיי האָבען זיך צושריען, אז ער איז א „ביליגער קאַריעריסט", א „קריכער", א „גרויס־האַלטער", א „זשידאַווסקער פיינלינג", א „נאַכאַל" א. אז. וו.

די צייט איז דאַמאַלסט געווען אזא רעאַקציאָנערע, אז מען האָט אפילו ניט געוואָגט עפענטליך צו פאַרטיידיגען דעם באַלייִדיגטען אידישען קינסטלער. בלויז זיין פריינד וולאַדימיר סטאַסאָוו האָט געהאַט מוט אַרויסצוטרעטען אָפען מיט א הייסער פאַרטיידיגונג.

דער קראַנקער אַנטאָקאַלסקי האָט מיט ענטוישונג און וועהטאָג ווידער פאַרלאָזען פעטערבורג; פאַר'ן אַוועקפאָהר האָט ער אָפּגעדרוקט אין דער רוסיש־אידישער צייטונג „נאָוואָסטי" א כאַראַקטעריסטישען בריף, וועלכען ער פאַרענדיגט מיט פאָלגענדע ווערטער:

„שוין פיל יאהרען לאַבען אויס מענשען פון א געוויסער ריכטונג מיינע ווערק; זיי מאַבען חוזק פון מיר און פון מיין פאָלק, זיי קלערען אויס אויף מיר בלבולים און ביי יעדער געלעגנהייט באשולדיגען זיי מיר אין פארשיידענע אויסגעטראַכטע מעשיות... דער־ביי אָבער באַמערקען זיי אַליין ניט, אז מיט זייערע באשולדיגונגען געגען מיר באשולדיגען זיי גלייכצייטיג זעקס קונסט־אַקאַדעמיעס פון פארשיידענע לענדער, וואו איך האָב דעם כבוד צו באַלאַנגען אלס מיטגליד, און אויך א דושורי פון צוויי אינטערנאַציאָנאַלע אויסשטעלונגען, וועלכע האָבען מיך באַהרט מיט זייערע אויסצייכנונגען".

מיט פארביטערונג האָט דער קינסטלער פארלאָזען דאָס לאַנד, צו וועלכען איהם האָט אזוי שטארק געצויגען אין פארלויף פון די יאָהרען, וועו ער האָט געלעבט אין דער פרעמד.

און איין צרה שלעפט די צווייטע. עס האָט זיך דאַמאַלסט אָנגעפאַנגען פאר איהם א סדרה פון דורכפאַלען און צרות. זיין באַליבטע סטאַטוע „ניט פון ד ע ר וועלט" האָט זיך ביים ארויסבערפיהרען צובראָכען, און ער האָט ניט געהאט קיין מעגליכקייט זי צו פארריכטען. דאָס האָט איהם פארשאפט א סך הארצווועטאג.

די מאַטעריעלע נויט האָט דאַמאַלסט אויך אָנגעהויבען צו קלאָפען ביי איהם אין טיר, און ער האָט געמוזט אָנפאַנגען פארשיידענע אונטערנעמונגען אום צו פארבעסערען זיך די לאָגע.

ערשט אין עטליכע יאהר אדום האָט צו איהם ווידער א שיין נעטאָן די זון: ער האָט נעקראַגען עטליכע וויכטיגע און אינטערעסאַנטע באשטעלונגען, וואָס האָבען גהאַט א קינסטלערישע באַדייטונג (א סטאַטוע „די בארמהערציגע שוועסטער", פאר בולגאריע, סטאַטועס פון אלעקסאַנדער דעם צווייטען און דעם דריטען, און א מאָנומענט פאר „יעקאַטערינע די צווייטע", פאר ווילנע). אין יענער

צייט האָט ער געקראָגען פון דער פּאַריזער אַלוועלטליכער אויסשטע־
לונג די העכסטע אויסצייכנונג פּאַר זיינע ווערק, און זיין שטימונג
האָט זיך נעדאַרפט דעריבער שטאַרק הויבען.

לייִדער האָט איהם דאָמאָלסט זיין קראַנקהייט אָננעהויבען צו
מאַטערן אַלץ מעהר און מעהר, און זיין שטימונג איז צוליב דעם
געוואַרען אַלץ נעדריקטער, אַלץ טרויעריגער. ניט אומזיסט האָט ער
זיך דאָמאָלסט ארומגעטראָגען מיט דעם פּלאַן צו שאַפען א גאַנצע סע־
ריע ווערק מיט׳ן נאָמען „די אַלוועלטליכע טראָגעדיע": טראָגישע
טעמעס זיינען דאָמאָלסט געווען נאָהענט צו זיין הארצען.

וואָס וויטער אַלץ טרויעריגער און פעסימיסטישער איז ער ג־
ווארען: „איך בין אן איבעריגער אויף דער וועלט", האָט ער זיך
באקלאָגט פּאַר זיינע פרייִנד. ער איז מיד געוואַרען פון לעבען.

כּאַראַקטעריסטיש איז אויך דאָס, וואס גראָד אין יענער צייט
האָט ער זיך ווידער געגומען צו זיין באליבטען ווערק „די אינקווי־
זיציע", איבער וועלכער ער האָט געארבייט נאָך מיט א פערציג יאָהר
צוריק, נאָך זייענדיג אין פעטערבורג. איצט האָט ער עס געוואָלט
איבערמאַכען, און מיט א גרויסען פּאַרנעם. איהם איז עס אבער
ניט געלונגען דורכצופיהרען אין לעבען.

זיין לעצטע ווערק איז געווען ווי א סימבאָל און ווי אַן אָנ־
זאָג פון דעם קומענדיגען סוף, פון דעם נאָהענטען טראַגישען שלום
פון זיין לעבען. ער האָט פּאַרענדיגט מיט א מערקווירדיגען ווערק,
— מיט א גרופּע וואָס רופט זיך: „זיי האָבען שלום געמאַכט".
די גרופּע שטעלט פּאָר צוויי טויטע שונאים, וועלכע לייגען ארומגע־
נומען אין זייער לעצטען קאמף צווישען זיך.

וועמען האָט ער דאָ געוואָלט פּאַרשטעלען אלס זיין לעצטען
שונא: די גיפטיגע אנטיסעמיטען, וועלכע האָבען געגען איהם
שטענדיג געהעצט און פּארקירצט זייניע יאהרען, אדער זיין בייזע,
גרויזאמע מאָגען־קראַנקהייט, וועלכע האָט איהם אויפגעפרעסען לע־
בעדיגערהייט און האָט איהם דערפיהרט צו זיין פריהצייטיגען טויט?
וואר ווייס...

אבער „זיי האָבען שלום געמאַכט", ער, דער הארציגער אנטא־
קאָלסקי, און זיין בייזער מלאך־המות, וועלכער האָט איבער איהם
ענדליך געזיגט אין דעם יאהר 1902, וועו דער גרויסער קינסטלער
האָט אויסגעהויבט זיין לעצטען אָטעם, אין דער פרעמד, אין אוי־
לאנד, ווייט פון זיין היימלאנד, וואס איז געווען צו איהם פיינדליך
ווי א בייזע שטיף־מוטער.

א יאָהר פּאר׳ן טויט איז אנטאָקאָלסקי אזוי פּאַראַרימט ג־
ווארען, אז ער האָט נעמוזט אויספּארקויפען זיינע אלע קאָלעקציעס
אויף אן „אקשאן".

אגב ניט איין קינסטלער האָט געהאט אזא טרויעריגען גורל. טורגענעוו האָט אויך איבערגעלעבט דאָס זעלבע צום סוף פון זיין לעבען. אויך ער האָט צו דער עלטער געליטען נויט אין דער פרעמד, ווּאו ער האָט פארענדיגט זיין לעבען.

נאָך אנטאָקאָלסקי'ס טויט האָט זיך אנגעפאנגען א קאמף צווישען צוויי שטעט פאר זיין קערפער. סיי ווילנע, סיי פעטערבורג האָט געוואלט האָבען דעם קבר ביי זיך. אויסגעפיהרט האָט פעטערבורג.

פעטערבורג האָט אויפגענומען דעם טויטען אידישען קינסטלער מיט א גרויסען פאנעם, מיט א ריזיגער, אייגנדרוקספולער לויה, מיט א סך רעדעס, בלומען און דעלעגאציעס. א מחנה מענשען האָט איהם באגלייט צו זיין אייביגער רוה אויף דעם אידישען בית־עולם. אזוי האָט מען איהם נאָכ'ן טויט באלוינט פאר די אלע קריוודעס און ליידען פון זיין גאנצען לעבען.

א פארשפעטיגטע באלוינונג פאר א באלידינטען און פארפאלגטען אידישען קינסטלער.

איליאַ גינצבורג, דער באַרימטער סקולפטאָר.

מיט איהם מעג ווילנע שטאָלצירען. צווישען די בארימטע רוסישע סקולפטאָרען פארנעמט ער, איליא גינצבורג, זעהר אן אָנגעזעהענעם אָרט; ער איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע (אין יאָהר 1860) און האָט דאָרטען אויך פארבראכט זיינע קינדער יאָהרען ביז א יאָהר צעהן.

צוויי גרויסע אידישע סקולפטאָרען האָט פארמאָגט די אלטע רוסלאַנד, — דעם בארימטען אנטאָקאָלסקי'ן און זיין תלמיד גינצבורג; און ביידע זיינען זיי ווילנער. איז דאָס ניט א מערקווירדיגער צופאל?

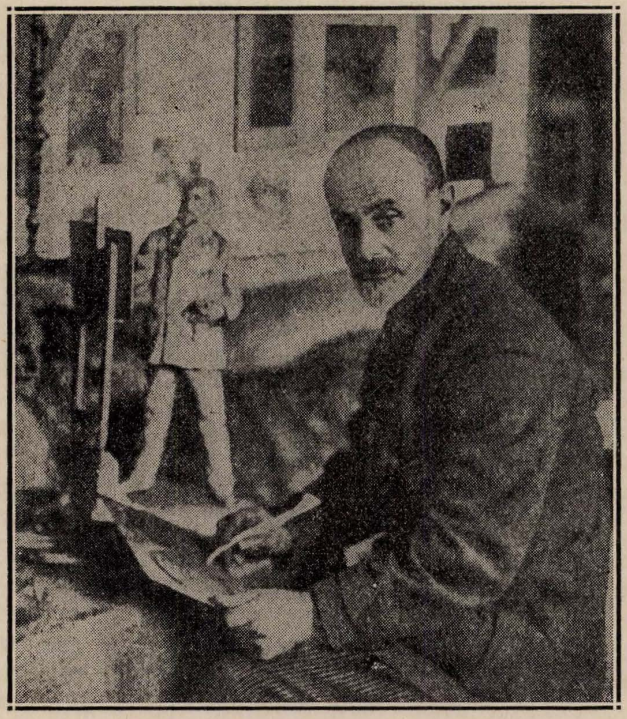
און אָט דער צופאל רופט ארויס נאָך מעהר אינטערעס, ווען מיר דערמאָנען זיך, אז די אמאָליגע ווילנע איז געווען א שטאָט, ווּאָס האָט, דוכט זיך, געקענט וועניגער פון אלץ ווּעקען און ענטוויקלען די פאנטאזיע און דעם טאלאנט פון א סקולפטאָר.

אין גאנץ ווילנע, דערצעהלט איליא גינצבורג אין זיינע עראינערונגען, זיינען אין יענע יאָהרען געשטאנען בלויז די „באלוואנעס" פון גראף טישקעוויטש'עס הויז; קיין אנדערע סטאטועס האָט מען ניט געקענט געפינען אין דער גאנצער שטאָט. פון וואנען עס האָט דאָרטען געקענט אויסווּאקסען דער אינטערעס צו סקולפטור ביי די ביידע ווילנער קינסטלער, איז פשוט א רעטעניש.

און נאָך גרעסער ווערט די רעטעניש, ווען מען באקענט זיך

נעהנטער מיט די אומגינסטיגע אומשטענדען, אין וועלכע אילי א גינצ־בורג האָט זיך נעהאָדעוועט אין זיינע קינדער־יאָהרען. ווייניגער פון אַלץ, דוכט זיך, האָט נעדארפט פון איהם אויסוואקסען א סקולפטאָר און א קינסטלער בכלל.

זיין פאָטער איז נעשטאָרבען, וועז דער איננעל איז אַלט נעווען קוים דריי יאָהר. זיין נאַנצע משפחה איז באשטאַנען פון פרומע לייט,

אילי א גינצבורג אין זיין אַרבייט־צימער אין 1923.

ביי וועלכע פיגורען, סטאָטועס און אַנדערע אזעלכע קונסט־ווערק זיינען נעווען פאַרנעכענט פאַר טרייפענע זאכען, פאַר נעצקעס, וועלכע מען טאָר נאָר אין א אידיש הויז ניט אריינלאָזען.

זיין טאַטע איז נעווען א רב און א מחבר פון רעליגיעזע ספרים; דער זיידע איז אויך נעווען אן אַנגעזעהענער איד אין ווילנע, א קלוגער איד, א למדן, צו וועלכען מען פלענט קומען פרענען עצות און שאלות.

דעם קליינעם אליה'ן האָט די מאַמע זיך נעקליבען צו מאַכען מיט דער צייט פּאַר א רב. זיין עלטערער ברודער האָט אויך זיך געשניטען אויף א רב, כאָטש שטיל'ערהייט האָט ער נע'חלומ'ט צו קריגען העכערע בילדונג: די אַפּיקורסישע אידעען פון דער השכלה האָבען שוין איהם אָננעשטעקט.

געהאָדעווען האָט ער זיך אין אַרימקייט; זיין מוטער, די אלמנה, איז געבליבען מיט א געזינד פון אַכט קינדער; אויסער אליה'ן זיינען נעווען ביי איהר נאָך פיר זיהן און דריי טעכטער. אָבער ניט קוקענדיג אויף דער שווערער מאַטעריעלער לאַגע, האָט מען, ווי עס פיהרט זיך ביי אידען, אַוועקגענעבען דעם אינגעל צו א רבי'ן. דער אינגעל האָט גראָד ארויסגעווויזען גרויסע פעהיגקייטען, און עס האָט שוין געהאַלטען דערביי, אז דער אינגעל זאָל זיך דערדינען צו דעם גרויסען כבוד צו לערנען אין שול צוזאַמען מיט דערוואַקסענע.

אָבער דא האָט פּלוצלינג די מאַמע באַמערקט, אז איהר אליה מיסטערעווט עפעס אלץ מיט א מעסערל און מיט טשווּעקעס, און ווען זי האָט דערזעהן ביי איהם די קליינע אויסגעשניצטע פינורקעס, געביידעס און פּאַרשיידענע אנדערע זאכען, איז איהר פינסטער געווארען אין די אויגען: סטייטש, אָנשטאָט צו זיצען איבער דער נמרא פּאַרנעמט ער זיך נאָר מיט אזעלכע „נארישקייטען", מיט מאַכען „נעצקעס". און די מאַמע האָט ארויסגעוואָרפען אויפ'ן גאַס זיינע אלע שניצעריין צוזאַמען מיט זיינע אינסטרומענטען. זי האָט זינט יענער צייט אָננעהויבען צו פּאַרפּאַלגען דעם קינד'ס עסק'ן זיך מיט מעסערלאך און טשווּעקעס. און דער קליינער סקולפטאַרעל האָט אָנגעהויבען צו אַרבייטען שטיל'ערהייט, בגנבה, די מאַמע זאָל זיך ניט דערווּיסען.

אָבער א געוויסע ערמוטיגונג אין זיין היים האָט ער יא געקראָגען. זיינע שוועסטער, וועלכע האָבען שוין געליינט דייטשע ביכלאך און גאַהערט וועגען קונסט, האָבען זייער ברודערל ערמוטיגט אין זיין אַרבעט: וואַר וויים, האָבען זיי געטראכט, אפשר שניידט ער זיך פּאַר א קינסטלער.

און ערמוטיגט האָט איהם אויך אַן אלטער גראַוויאָר גריליכעס, וועמעס זוהן האָט זיך געלערנט קונסט אין אקאדעמיע. פון איהם אגב, פון דעם גריליכעס, האָט דער אינגעל צום ערשטען מאָל דערהערט דעם נאָמען „אַנטאָקאָלסקי", א נאָמען, וואָס האָט שפּעטער געשפּילט זאהר א גרויסע ראָלע אין גינצבורג'ס לעבען. גריליכעס האָט גאַהאט א קראָם פון שטעמפּלען און פון אַנדערע גראַוויר־זאכען, און דער אינגעל איז געוואָרען ביי איהם אַן אָפּטער אריינגאַהער.

אין דעם יאָהר 1870, וועו גינצבורג איז אלט געווען צאהן יאָהר,

איז פֿאַרגעקומען א וויכטיגער איבערברוך אין זיין לעבען, אַן איבער־ברוך, וואָס האָט א שטוים געטאָן זיין לעבען אין א נייער ריכטונג.

זיין מאַמע איז אַוועקגעפֿאָהרען קיין פּעטערבורג צולויב געשעפֿט, און גראָד דאמאָלסט איז געקומען קיין ווילנע אַנטאָקאָלסקי׳ן גינצבורג׳ס שניצערייען, און אַנטאָקאָלסקי האָט זיך גלייך שטאַרק פֿאַראינטערעסירט מיט דעם טאַלאַנטפֿולען איינגעלד.

בויידע, דער אַלטער גרילִיכעס און דער יונגער אַנטאָקאָלסקי, האָבען זיך געזומען צו דעם איינגעלד. גרילִיכעס איז געווען אַן אינטערעסאַנ־טער איד מיט א לאַנגער ווייסער באָרד, וועגען וועלכער מען פֿלעגט דערצעהלען, אַז זי ציהט זיך ווייט אונטער די קלידער צולויב איהר אויסגעוועהנלִיכער לענג; און אַנטאָקאָלסקי איז געווען אַן עכטער טיפּ פון א יונגען קינסטלער; אַנגעטאָן ווי א פּראַנט, אין א בריי׳טער פֿעלערינג, וואָס איז געווען ארויפּגעוואַרפּען אויף די פּלייצעס אויף א נאַכלעסיגען קינסטלערישען שטייגער, מיט שהנע העגטשקעס אויף די הענט און אין א בריי׳טער קינסטלערישער הוט. זיין ווייסער, גרויסער שטערן איז געווען ארומגערינגעלט מיט א וואַלד קורטשאַווע האָר, און זיינע טיפֿע שוואַרצע אויגען האָבען ארויסגעקוקט שארף, מיט ערנסטקייט און מיט א נעוויסער שטרענגקייט; זיין פּנים האָט געעטעמט מיט ענערגיע און כאַראַקטער.

אויף דעם יונגען גינצבורג׳ן האָט אַנטאָקאָלסקי נעמאַכט א טיפֿען איינדרוק. און פֿלוצלינג לייגט איהם פֿאָר דער באריהמטער סקולפּטאָר זאַל מיט איהם פֿאָהרען צוזאמען קיין פּעטערבורג. דער איינגעלד האָט פון פּרייד ניט געוואוסט וואָס צו ענטפֿערען. ער איז אַנטלאָפֿען אַהיים ווי אַן אונטערגעשאַסענער און האָט זיך דאָרטען צוואוויינט פון פּרייד. אויך די שוועסטער זיינען געווען צופֿרידען, וואָס אויב ניט זיי אַליין, וועט כאָטש זייער ברודערל געלינגען ארויסצוריסען זיך פון ווילנע אין דער גרויסער וועלט אַריין און עפּעס דערגרייכען.

אַפּילו אויף דעם עלטערען ברודער, דעם צוקינפּטיגען רב, האָט אויך אַנטאָקאָלסקי׳ס פֿאַרשלאַג געמאַכט א שטאַרקען איינדרוק. אַנ־טאָקאָלסקי׳ס נאַמען איז שוין דאמאָלסט געווען באוואוסט, און וויבאַלד אזא קינסטלער האָט זיך פֿאראינטערעסירט אין דעם איינגעלד, איז דאָך א סימן, אז ס׳איז עפּעס פֿאַראַן אין איהם.

ניט אזוי אַבער האָט אויפֿגענומען די נייעס די מאַמע. זי האָט פון פּעטערבורג געענטפֿערט, אז זי ווילל אַפּילו ניט הערען פון אזא זאַך: עס איז ניט גוט, זאָגט זי, פֿאר א פרומען אידען אַפּילו צו וואוינען אין דעם גוי׳אישען פּעטערבורג. און זי האָט פֿאַרבאָטען איהר איינגעלד צו פֿאָהרען. און דאָ דאַרף שוין אַנטאָקאָלסקי עווע־פֿאָהרען פון ווילנע אין דריי טעג ארום. אַלע זיינען אין הויז פֿאר־

צווייפעלט, און מעהר פון אלעמען, נאטירליך, דער איננעל אליין. ער האלט ממש ביים צוזאמענברעכען.

וואם טוט מען? איז באשלאסען געוואָרען צו וועגדען זיך צו דעם אלטען פרומען זיידען, וועלכער האָט גע'שמ'ט אין ווילנע פאר א חכם א איד. האָט מען גענומען דעם איננעל'ס שניצערייען און מען איז צוועק צום זיידען. דער זיידע, א איד פון 75 יאָהר, האָט ארומ־געקוקט מיט גרויס אויפמערקזאמקייט די ארבייט. די באָבע האָט פארבראָכען די הענט: „אי, וועה צו מיר! געצקעם! ס'איז דאָך א זינד!" דער זיידע אָבער האָט זיך געשטעלט אויף דער זייט פון זיין אייניקעל און האָט געזאָגט מען זאל איהם יא לאָזען פאָהרען קיין פעטערבורג.

און אין א פאָר טעג ארום איז דער קליינער אליה צוועקגעפאָהרען מיט אנטאָקאָלסקי'ן קיין פעטערבורג. אלע אין דער היים האָבען איהם מקנא געווען: שוין דאָם אליין, וואָם ער אנטלויפט פון דעם דלות אין שטוב, איז דאָך שוין אויך געווען פאר איהם אן אויסלייז און א גליק. איין ברודער איז שוין פריהער אנטלאָפען פון דער היים און איז געוואָרען אין אויסלאנד אן ארבייטער, — א יואוועליר.

מען קען זיך פאָרשטעלען וואָם דער איננעל האָט איבערגעלעבט אויף זיין ערשטער רייזע קיין פעטערבורג. פון דער היימישער ווילנער סביבה איז ער איצט געפאָהרען צו דעם וויכטיגסטען צענטער פון רוסלאנד, צו דער גרויסער שטאָדט, וואו דאָם לעבען ברויזט און קאָכט, און א פיבער פון דערוואַרטונג און פון האָפנונג האָט ארומגעכאפט דעם ווילנער איננעל, וועלכען דער באריימטער סקולפטאָר האָט געפיהרט צו זיין גליק.

אנטאָקאָלסקי האָט געבראכט דעם איננעל אין פעטערבורג צו דער מאמען, וועלכע איז איינגעשטאנען ביי דעם שמש פון דער גרויסער שול. די מאמע האָט זיך געהאלטען ביי איהר באשלום אפצושיקען איהם צוריק אהיים, קיין ווילנע. עס האָבען זיך איינגעשטעלט פאר'ן איננעל דער רב און אנדערע אנגעזעהענע באלעבאטים און ענדליך האָט מען איהר איינגעראטן זי זאל איבערלאָזען איהר זוהן אויף א געוויסע צייט ביי אנטאָקאָלסקי'ן אויף פראָבע.

אזוי האָט זיך אָנגעהויבען דאָם נייע לעבען פון דעם ווילנער איננעל אין פעטערבורג. די גרויסע רוסישע שטאָדט האָט געמאכט א שטאַרקען אייndרוק אויף דעם פראָווינציעלען איננעל. די גרויסע סטאָטועס, די געביידעס מיט די גרויסע שיילדען, די בריקען, ווי אויך די ברייטע, לאנגע גאסען האָבען איהם באצויבערט. ער האָט קיינמאל אין זיין לעבען ניט געוואהן אזא ברייטען פארנעם, אזא רחבות.

אמת, אין פעטערבורג איז איהם אויסגעקומען די ערשטע צייט איבערצולעבען א סך שווערע מאָמענטען. די קינדער אין גאס פלענען

זיך מיט איהם רייצען און אויסלאכען איהם פּאר זיינע לאנגע האָר, פּאר זיין לאנגער קאפּאטע און פּאר זיין עכט־אידישען אויסזעהן בכלל. אבער דאָס איז געווען בלויז א קליניגקייט, א נאָרישקייט אין פּאר־גלייך מיט די נייע אנגענעמע איינדרוקען, וועלכע ער האָט באקומען אין דעם נייעם פּלאַץ.

ביי אנטאקאלסקי'ן האָט ער געפּרואווט פון ליים קאפּירען די ארבייט פון זיין גרויסען לעהרער. אנטאקאלסקי האָט דאמאלסט גראָד געארבייט איבער זיין בארימטען ווערק „איוואן גראזני", און דער קליינער תלמיד האָט זיך געמוטמעט קאפּירען דאָס ווערק. אנטאקאלסקי האָט שטארק געליבט זיין ארבייט, און ער האָט איהם אוועקגעפיהרט צו דעם באוואוסטען אידישען פיליאנטראָפּ און כלל־טוער בארָאן גינצבורג, וועלכער האָט גלייך באשטימט א סטיפּענדיע, א רעגעלמעסיגע שטיצע פּאר דעם יונגען קינסטלער.

וועז גינצבורג'ס מוטער האָט דערהערט וועגען דער סטיפּענדיע, וואָס בארָאן גינצבורג האָט באשטימט פּאר איהר זוהן, האָט זי זיך צוואווינט פון הארצוועהטאג: „מיינער א זוהן זאל נאָר דאָרפען אָנ־קומען צו צדקה", האָט זי געטענהט מיט פּאדרום. פּאר'ן אוועק־פאָהר פון פּעטערבורג האָט די מאמע געבעטען אנטאקאלסקי'ן ער זאל זעהן אכטונג געבען אויפ'ן איינגעל ער זאל דאוונען און לערנען נמרא.

אזוי איז דער איינגעל געבליבען ביי אנטאקאלסקי'ן אין דירה, און האָט געגעסען ביי א שבן, א אידישען שניידער סאנאלאוו.

ביי אנטאקאלסקי'ן און דורך איהם האָט זיך גינצבורג באקענט מיט די גרעסטע רוסישע קינסטלער און כלל־טוער פון יענער צייט. ער האָט זיך געטראָפען מיט רעפּינ'ען, טורגענייוו'ן, סערָאוו'ן, סאוויצקי'ן, סטאסאוו'ן און אנדערע אזעלכע בארימטע פּערזענליכקייטען פון דער ליטעראָרישער און קינסטלערישער וועלט. סאוויצקי'ס פּרוי האָט זיך געמוטמעט לערנען איהם רוסיש.

אין אָט די ליטעראָרישע און קינסטלעריש קרייזען האָט גינצ־בורג פּאַרבראכט דערנאָך צענדליגער יאָהרען פון זיין לעבען. ער איז געשטאנען נאָהענט צו די וויכטיגסטע רוסישע כלל־טוער און קינסט־לער, וועלכע זיינען געווען בארימט איבער'ן גאנצען לאנד און אויך אין אויסלאנד. דאָ, ביי אנטאקאלסקי'ן, האָט ער זיך געטראָפען מיט קינסטלער פון אלע עקען לאנד, פון אלערליי פעלקער. דאָ פלענט ער זיך באגעגענען מיט דעם בארימטען אוקראאיניסען מאלער רעפּין, מיט דעם פּויליסען קינסטלער סעמיראדסקי, מיט דעם רוס מאקסימאוו און מיט אנדערע אזעלכע בארימטקייטען.

אבער גליכצייטיג האָט ער אליין זיך ענטוויקעלט אין א וויכ־

טיגע קינסטלעריש קראפט און איז ביסלאכווייז אויסגעוואקסען אין א בארימטען סקולפּטאר.

גינצבורג'ס עראינערונגען גיבען איבער מערקווירדיגע איינצעל־הייטען וועגען די אלע גרויסע פערזענליכקייטען, מיט וועלכע איהם איז אויסגעקומען צו טרעפען זיך.

ער דערצעהלט, צום ביישפיל, וועגען דעם גרויסען ערפאלג, וואס אנטאקאלסקי'ס „איוואן גראזני" האט געהאט אין רוסלאנד. דער קיסר אלעקסאנדער דער צווייטער איז אליין ארויף אין אנטאקאלסקי'ס סטודיא אויף דעם פערטען שטאק אנצוקוקען דאס וועלק און ער האט גלייך געהייסען אפצוקויפען עס פאר דעם מוזעאום; אנטאקאלסקי האט דאמאלסט געקראגען דעם טיטול „אקאדעמיקער".

גינצבורג'ן האט אנטאקאלסקי ליב געהאט ווי אן אייגען קינד. אפיציעל איז גינצבורג געווען פּערזעכענט פאר אנטאקאלסקי'ס תלמיד, אבער פאקטיש האט ער געארבייט ביי א סך קינסטלער אין דער אקאדעמיע; מען האט איהם אלע דאָרטען גערופען „דער קלייניר עליאס".

אין זיינע עראינערונגען דערצעהלט גינצבורג אויך אן אינטערע־סאנטען פאל מיט דעם בארימטען מאלער רעפּין. רעפּין האט זיך געקליבען חתונה האבען. א שטונדע פאר דער חתונה, אנגעטאן אין א פראק און ווייסע העמטשקעס, איז רעפּין געשטאנען און געמאלען א בילד; ער האט שוין געארפעט געהן אין קלויסטער צו דער חתונה, און ער איז אלץ געשטאנען און געמאלען. וועג ס'איז שוין ג־ווארען שפעט און ער האט געמוזט וואַרפען די ארבייט, האט רעפּין מיט פּאדדרום ארויסגערעדט: „איך מוז געהן צו דער חתונה; שאדע, אין איין שטונדע צייט וואלט איך דאך געקענט פּארענדיגען די ארבייט".

די אלע קינסטלער, דערצעהלט גינצבורג, זיינען געווען מערק־ווירדיגע ארבייטער, וועלכע זיינען געווען איבערגעגעבען צו זייער קונסט מיט ליב און לעבען.

וועג אנטאקאלסקי איז קראנק געוואָרען, האט ער באשלאסען צו פאהרען קיין איטאליע, אבער איבערלאזען גינצבורג'ן אליין האט ער ניט געוואלט. האט ער נעגומען דעם אינגעל מיט זיך אויף זיין רייזע. דאָרטען, אין איטאליע, האט דער יונגער קינסטלער אריינ־געזאפט אין זיך א סך נייע אינדרוקען, וועלכע האבען באאיינפלוסט זיין קינסטלערישע פאנטאזיע.

אויפ'ן וועג צוריק קיין פעטערבורג האט זיך גינצבורג אפגע־שטעלט אין ווילנע, און זיינע עראינערונגען פון יענעם באזוך אין ווילנע זיינען זעהר ריהרענד. זיין היים איז צופאלען געוואָרען. זיין נאנצע משפחה איז צוזייהט און צושפרייט געוואָרען. דער זיידע

איז פּאַר דער צייט געשטאַרבען. די מוטער און שוועסטער זיינען ארויסגעפאַהרען פון ווילנע, און ס׳איז געוואַרען א תל פון דער גינצבורג־משפּחה אין ווילנע.

ער גיט אַנג איבער א ריהרענדען בילד פון דעם זיידענס טויט, ווען די באָבע האָט פּאַר איהם געשילדערט.

אין אַיין פּריהמאָרגען האָט דער זיידע פלוצלינג ערקלערט, אַז היינט שטאַרבט ער. ער האָט אַנגעטאָן פרישע ווש, האָט געהייסען אַנצינדען ליכט און האָט זיך אַוועקגעלענט אין בעט ווארטען אויף דעם מלאך־המות. ער האָט צונויפגערופען צום בעט די קינדער און אייניקלאך און האָט זיי געבענשט. די באָבע האָט אויפגעראַמט די שטוב אַזוי ווי ערב יום־כּפּור, און אין דעם זעלבען טאָג האָט דער זיידע אויסגעהויכט זיין לעצטען אָטעם.

די באָבע האָט א לאַנגע צייט נאָך דעם זיידענס טויט געגרייט צום טיש פּאַר צווייען, פּאַר זיך און פּאַר דעם פּארשטאַרבענעם מאַן; זי איז געווען צוגעווואוינט דערצו פּאַר די לעצטע 60 יאָהר, וועלכע זיי האָבען געלעבט צוזאַמען, און איצט האָט זי זיך ניט געקענט אָפּגעוואוינען דערפון.

א טרויעריגער האָט דער דרייצעהן־יאָהריגער אינגעל זיך צוריק־געקערט קיין פּעטערבורג פון זיין אלטער היים. אין פּעטערבורג האָט ער ווידער מיט דער גאַנצער ענערגיע זיך אריינגעווארפען אין דער ארבייט און אין לערנען די רוסישע שפּראַך.

פּאַר איהם האָט זיך אַנגעפאַנגען א ניי לעבען, פול מיט קינסט־לעריישער שאַפונג, וואָס האָט איהם אינגאַנצען איינגענשלונגען.

צו אכצעהן יאָהר האָט ער פּארענדיגט א רעאל־שולע און איז אַנגעקומען אין דער קונסט־אַקאַדעמיע, וועלכע ער האָט אויך פּאַר־ענדיגט אין אכט יאָהר ארום. אין דער אַקאַדעמיע האָט ער פּאַר זיין ארבייט געקראָגען צוויי זילבערנע מעדאַלען, און שפּעטער אויך א גאָלדענעם מעדאל פּאַר זיין ארבייט „ירמיה׳ס געוויין".

ער איז ארוים פון דער אַקאַדעמיע מיט דעם טיטול „קינסטלער פון ערשטען גראַד". דערמיט אבער האָט זיך זיין בילדונג ניט פּאַר־ענדיגט. באַראָן גינצבורג, וועלכער האָט פון אַנפאַנג אָן ארויסגע־וויזען א נאָהענטען אינטערעס אין דעם קינסטלער, האָט איהם אַוועק־געשיקט אויף זיין חשבון קיין אויסלאַנד אויף א יאָהר צייט צו פּאַר־פאָלקאָמען זיין שטודיום. וועו ער איז געקומען פון זיין רייזע צוריק קיין פּעטערבורג, האָט ער זיך פּארנומען מיט א רייהע נייע וויכטיגע שאפונגען.

צענדליגער פּארשיידענארטיגע אינדיווידועלע סטאַטועטקעס און גרופּען־סצענעס זיינען געשילדערט געוואָרען פון גינצבורג'ן אין יענער צייט. די גרעסטע פערזענליכקייטען פון יענער צייט זיינען פּאַר־

אייבינט געוואָרען פון דעם קינסטלער. א גאנצע גאלעריע באריטמע נעלעהרטע, קינסטלער, שרייבער, מוזיקער, כלל־טוער, אקטיאָרען און פּאָליטישע טוער איז אויסגעקריצט געוואָרען פון גינצבורג'ס טאלאנט־פולער האנט. ווי לעבעדיגע שטעהען אויף פּאר אונז אין גינצבורג'ס גאלעריע טאלסטאי, טשאיקאווסקי, דעפּין, רובינשטיין, רימסקי־קאָר־סאקאָוו, מענדעלעיעוו, שאליאפּין, אנטאָקאָלסקי, מיליוקאָוו, וועלע־

איליא גינצבורג'ס סקולפּטור „פּעווראל 1917".

שטשאגין, סטאסאָוו און אנדערע אזעלכע באריטמע פיגורען פון דעם רוסישען לעבען.

א באזונדער שטארקען אייגדרוק מאכט גינצבורג'ס מצבה אויף אנטאָקאָלסקי'ס קבר אויף דעם פּעטערבורגער אידישען בית־עולם. די מצבה שטעלט פּאר בלויז דעם קאָפּ פון דעם פּארשטאָרבענעם קינסט־לער. עם עטעמט מיט אידישען נייסט און מיט קינסטלערישקייט פון

אַנטאָקאָלסקי׳ס קאָפּ אויף דער מצבה. די מצבה באַאַנגט צו גינצ־בורג׳ס בעסטע שאַפונגען.

מיט א באַזונדערער ליבע האָט גינצבורג זיך באַצויגען צו קינ־דער, און קינדער פֿאַרנעמען א גרויסען פּלאַץ צווישען זיינע ווערק. טיפּען פון קינדער און סצענקעס פון קינדער־לעבען זיינען ביי איהם אין די צעהנדליגער; און די מערסטע פון זיי זיינען פול מיט הומאָר און קינדערשען חן.

אָט שטעהט פאַר אונז א פיגורקע פון א אינגעל, וועלכער שפּילט מוזיק אויף א סטרונע, וואָס ער האַלט אין מויל. דאָס איז מסתמא א צוקינפטיגער מוזיקאַנט. און אָט קלייבט זיך א אינגעל אריינצו־געהן אין וואַסער ביים באָדען זיך. זיין נאַנצער קערפּערל דריקט אוים וואַקעלדיגקייט און צופרידענהייט. און אָט איז א סצענקע ווי אזוי א מוטער נעמט אַרויס א שפּלינטער פון פינגער ביי איהר קינד. ביים קינד זיינען אַלע פינגערלאַך פון דער האַנט צושפּרייט פונקט אזוי ווי אין יעדען פינגערל, ניט אין איינעם, וואָלט געווען געזעסען א שפּלינטער.

און אָט זיינען א פּאָר אַנדערע קאָמישע סצענקעס פון קינדער־לעבען: א סצענקע אין א באָד ווי צוויי קינדער גיסען אָפּ איינער דעם צווייטען מיט וואַסער; א סצענקע אין א שולע ווי איין אינגעל זאָגט אונטער א צווייטען הינטער דער פּלייצע דעם ענטפער אויף דעם לעהרער׳ס פראַגע; א סצענקע, ווי א מאַמע דערצעהלט איהר קינד א מעשה׳לע; א סצענקע, ווי א קליין קינד שרעקט איבער זיין מאַמען: „א וואַלף געהט!"; א סצענקע, ווי א דאָקטאָר הערט אויס דאָס הארץ ביי א קינד, און א סך אַנדערע אזעלכע כאַראַקטעריסטישע בילדלאַך פון קינדער־לעבען. א טיפּע וואַרימקייט, א ריהרענדע צארט־קייט פיהלט זיך אין אַלע גינצבורג׳ס שאַפונגען.

די מערסטע ווערק זיינע געפינען זיך אין פּארשיידענע מוזאָמס אין רוסלאַנד און אויך אין אַנדערע לענדער. גינצבורג איז אַנער־קענט ניט נאָר אין רוסלאַנד, נאָר אויך אויף דער גאַנצער וועלט. זיינע ווערק זיינען געוויזען געוואָרען אויף פּארשיידענע אויסשטע־לונגען אין פראַנקרייך, אין בעלגיע, אין אמעריקע און אין אַנדערע לענדער. און ער האָט פאַר זיי געקראָגען ניט אין גאַלדענעם און זיל־בערנעם מעדאַל.

גינצבורג איז אין פּאַרלויף פון זיין לעבען געווען זעהר א פרוכט־באַרער קינסטלער: זיינע ווערק דערגרייכען א גרויסע צאָהל; זיין גאַלעריע פון פּארשיידענע פּערזאָנען באשטעהט אמוועניגסטענס פון פיר־פינף צענדליג פיגורען; און די סצענעס און גרופּען פון דער קינדער־וועלט זיינען ביי איהם אויך פאַראַן אין די צענדליגער.

גינצבורג ווערט פּאַררעכענט פאַר א רעאַליסטישען קינסטלער;

ער האָט באַאַרבייט טעמעס הויפּטזעכלעך פון דעם רעאַלען לעבען; אָבער עס פעהלען ביי איהם אויך ניט קיין ראַמאַנטישע און אפילו סימבאָלישע טעמעס. מען קען, צום ביישפּיל, ניט פאַרגלייכען זיין דאָן־קיכאָט פאַר אַן עכט־רעאַליסטישער שאַפונג; און מען קען אויך זיינע פאַרשיידענע רעאַליסטישע סטאָטועס ניט האַלטען בלויז פאַר קאָפּיעס פון דער רעאַלער ווירקליכקייט: זיי זיינען אָפט די פאַר־קערפערונג, דער סימבאָל פון געוויסע אידעען.

גינצבורג'ס פערזענליכקייט האָט שטענדיג געאָטעמט מיט אידעא־ליזם, מיט גייסטיגען אינהאַלט און גוטמוטיגקייט.

מיר איז אויסגעקומען א פאַר מאָל צו באזוכען גינצבורג'ס סטודיאָ אין דער פעטערבורגער קונסט־אַקאַדעמיע, און יעדען מאָל האָט ער געמאַכט אויף מיר דעם איינדרוק פון אַן עכטען קינסטלער, וועלכער לעבט בלויז מיט גייסטיגע אינטערעסען, מיט אינטערעסען פון דער קונסט. זיין דערע, ניט קיין הויכע פיגור האָט אויסגעזעהן אזוי ניט ערדיש, אזוי גייסטיג צווישען זיינע צענדליגער גרויסע פיגורען פון בראָנז, לייִם און גיפס, צווישען וועלכע ער האָט געארבייט. מיט זיין כאַראַקטעריסטישען אידישען פנים, מיט די אידישע אויגען זיינע האָט ער געמאַכט אויף מיר דעם איינדרוק פון אַן עכט־אידישען אינ־טעליגענט, פון א למדן, אָדער אפילו פון א תלמיד־חכם.

איך האָב ארומגעשפּאַצירט פארביי די אַלע סטאָטועס, און יעדען מאָל האָט מיך פאַרפאַלגט דער זעלבער נעדאַנק: אָט דער איד פון נעטא האָט עס געשאפען די אַלע גרויסע קונסט־ווערק, און זיי, די רוסען, האָבען איהם פאַררעכענט פאַר זייער בארימטען רוסישען סקולפּטאָר, פאַר דעם אויסדרוק פון זייער רוסישען „געני".

דער ווילנער איד, דער זוהן פון א רב און דער אייניקעל פון א ווילנער למדן און שטאָדט־חכם, האָט דערהויבען די רוסישע קונסט אזוי, אז ביז דעם היינטיגען טאָג שטאַלצירט מיט איהם ניט נאָר די אידישע ווילנע אַליין, נאָר אויך די דייטע רוסישע קונסט.

אברהם אייזענבערג, דער ווילנער סקולפטאָר.

אברהם אייזענבערג איז געבאָרען געוואָרען דעם 14טען יאנואר, 1879, אין ווילנע. זיין פאָטער איז געווען א סוחר. געלערנט האָט ער זיך אין חדר, רעאל שול און אין דער קונסט־אקאדעמיע אין פאריז. שפעטער געענדיגט די קונסט־אקאדעמיע אין פאריז.

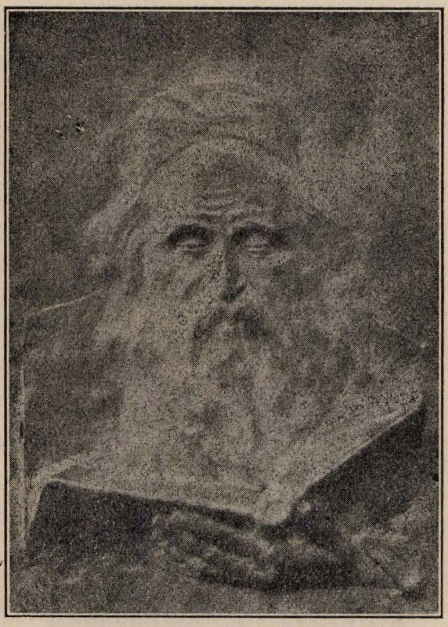

אברהם אייזענבערג

אברהם אייזענבערג איז אן עכט־אידישער קינסטלער. זיינע אר־ביטען צייכענען זיך אויס מיט זעלטענער אידישער אייגענארטיגקייט, צווישען זיינע פאפולערע ווערק געפינען זיך: „די אידישע לויה", „כלי־זמרים", „בין השמשות" און „ביי דער גמרא". אייזענבערג איז אויך א פארטרעטען־מייסטער. זיין „פרץ" ווערט באטראכט פאר דעם

געלונגענסטען פּאַרטרעט וואָס עס איז געמאַכט געוואָרען פון אונזער גרויסען פּארשטאַרבענעם שריפטשטעלער. זיין טאָלאַנט האָט באַגייסטערט א סך קונסט־קריטיקער פון איראָפּע.

אין צייט פון פּוילישען באָיקאָט אויף אידען, אין 1910, איז א. אייזענבערג געווען אַן אָנגעזעהענער מיטגליד פון דער וואַרשעווער קונסט־אַקאַדעמיע, אָבער אויס פּראָטעסט צום באָיקאָט, האָט ער פּאַר־

„דער משכיל", פון אברהם אייזענבערג.

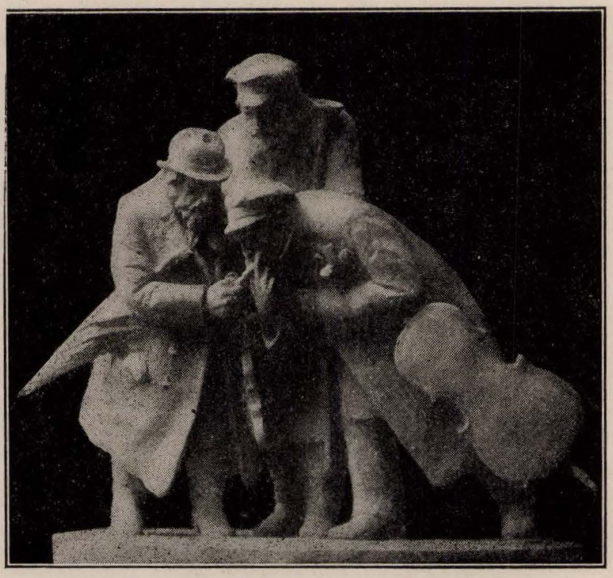
לאָזען די אַקאַדעמיע, ארויסגענומען אלע זיינע ווערק און אליין אראַנ־זשירט אן אויסשטעלונג פּאַר זיך און פּאַר זיינע אידישע קאָלעגען, מינקאָווסקי און וויינלעס. די אויסשטעלונג איז געמאכט געוואָרען אין דער גאַלעריע לוקסומבורג אין וואַרשע. די אייזענבערג אויס־שטעלונג איז געווען א פּאטש אין פּנים די קריסטליכע קינסטלער. אָבער וויכטיגער איז דאָס, וואָס צו זיינע אויסשטעלונגען זיינען געקו־

„שמעון בר גיורא מגלה את הקבר של יוחנן בן זכאי"

מען אידען, וועלכע האבען פריהער אזוינע קונסט־אויסשטעלונגען קיינמאל ניט באזוכט.

נאך זיין חתונה מיט דער אקטריסע נעמי, פון דער „ווילנער טרופע", ווערט ער צוזאמען מיט זיין ברודער אויף א נעוויסער צייט דירעקטאר פון דער „ווילנער טרופע", איז דער ערשטער צו אנגאזשירען א ספעציעלען רעזשיסער (דר. מ. ווייכערט) און א מאלער (האנעמען) אלס דעקאראטאר.

אייזענבערג האט איבערזעצט זודערמאן'ס פיעסען „היימאט",

„די דריי קלעזמער", פון אברהם אייזענבערג.

„דאס גליק אין ווינקעל" און „סדום'ס אונטערגאנג". אייניגע פיעסען פון די פוילישע דראמאטורגען באלוצקי און זאפאלסקא, דימאוו'ס „יאשקע מוזיקאנט" און „דער אייביגער וואנדערער".

זייט 1924 האט זיך אייזענבערג באזעצט אין אמעריקא, וואו ער האט אלס סקולפטאר גענאכט ביוסטען פון אייניגע טעאטער מענשען.

אברהם גריליכעס.

אברהם גריליכעס, דער באוואוסטער גראוויאָר, איז א זוהן פון דעם ווילנער בראוויאָר אוועניר גריליכעס. ער איז געבאָרען נעווא־רען אין ווילנע אין 1852. זיין בילדונג האָט ער באקומען אין די ווילנער ראבינער און „ריסאָוואלני" שולען. דורך די באמיהונגען פון דעם באדימטען קינסטלער מ. אנטאקאלסקי, איז ער אין 1869 אָנגע־קומען אין דער פעטערבורגער קונסט אקאדעמיע אין דער מעדאליאָר־גראוויר אָפטיילונג. אייגענטליך האָט אין יענער צייט אזא אָפטיילונג גאָר ניט עקזיסטירט, ווייל די אקאדעמיע האָט ניט געהאט אזעלכע שילער און האָט ספעציעל געעפענט אזא קלאס פאר דעם יונגען גרי־ליכעס'ן און האָט אלס לעהרער פון דיזען קלאס באשטימט דעם באוואוסטען גראוויאָר פון דעם „מאנעטני דוואָר" — ברוסניצין.

שוין דעם ערשטען יאָהר האָט ער אויף אן אויסשטעלונג אין דער קונסט אקאדעמיע באקומען א זילבערנעם מעדאל פאר א בילד, וואָס ער האָט אויסגעקריצט אויף שטאָל. אין די וויטערדיגע יאָהרען האָט ער באקומען עטליכע מעדאלען און געלט באלוינונגען פאר זיין ארבייט וואָס איז געווען אויף אויסשטעלונגען. אייניגע פון זיינע זא־כען זיינען אָנגענומען געוואָרען אין דעם מוזעי פון דער קונסט־אקאדעמיע. נאָך דעם ווי ער האָט פארענדיגט זיין שטודיום אין דער קונסט אקאדעמיע האָט ער באקומען א שטעלע אין פעטערבורגער מאָנעטני דוואָר און אין א קורצער צייט ארום האָט ער באקומען דעם טיטל פון 1־טען קלאס פרייען קינסטלער.

זיינע וויכטיגסטע ארבייטען זיינען געווען א מעדאל אין פאר־בינדונג מיט דעם 40־יאהריגען יובילעאום פון פראָפעסאָר גרובער, 50 יאָהריגען יובילעאום פון דעם אקאדעמיקער קאקשאראָוו, יובילי פון פרינץ נ. מ. לייכטענבערגסקי, מעדאל און רובעל אין פארבינ־דונג מיט דעם מאָנומענט פאר דעם קייסער אלעקסאנדער דעם 2־טען אין מאסקווע, מעדאל וואָס די פראנצויזישע געזעלשאפט האָט אי־בערגענעבען צום פרעזידענט פון פראנקרייך — פעליקס פאָר, מעדאל אין אָנדענקונג פון דער באהן קאטאסטראָפע מיט דער קייזערליכע־פאמיליע (זיי זיינען אלע ניצול געווארען) אין 1888, די נעזיכט זייט פון די פאלענדע מטבעות — רובל, 50 קאפיקעס און 25 קא־פיקעס, אימפעריאל און האלבען אימפעריאל, אלע פארטרעטען פון

אלעקסאנדער דעם 3טען אויף די קאפיטולער מעדאלען, אויסצייכענונ־ מעדאל פון פעטערבורגער אוניווערזיטעט און פילע אנדערע. חוץ דעם האט ער געמאכט די פאלגענדע אויסקריצונגען אויף שטיינער: בילד פון בארון גראצי אסיפאוויטש גינצבורג אויף כרוסטאל (טאפאז), פאר וואס ער האט געקראגען אויף דער פאריזער וועלט אויסשטעלונג אין 1889 א גאלדענעם מעדאל, בילד פון גרויספירסטין אלעקסאנדרא געארגיעוונא אויף אניקס, וועלכען עס האט אפגעקויפט גרויספירסט פאוועל אלעקסאנדראוויטש, בילד פון ניקאלאי דעם 2־טען, וועלכע ער אליין האט אפגעקויפט; בילד פון דער דענישער קעניגין לואיז אויף אניקס, וועלכע עס האט אפגעקויפט די קייזערינע אלעקסאנדרא פיאדאראוונע. אין 1910 איז ער געווען דער הויפט מעדאליאר פון פעטערבורגער „מאנעטני דוואר". אלע זיינע אויסקריצונגען געפינען זיך אין שטעמפלען אין דעם פעטערבורגער מאנעטני דוואר און אין קונסט־מוזיי — „ערמיטאזש".

מ. אַשעראָוויטש.

קאַטשאַלאָוו — דער „ווילנער" אינ'ם מאָסקווער קונסט־טעאַטער.

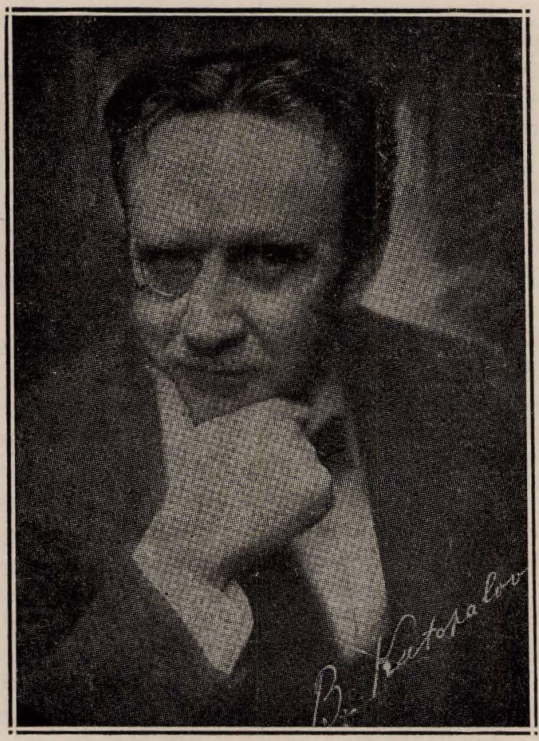
עס איז שוין באַלד צוועלף יאָהר זינט איך בין מיט איהם באַקאַנט געווארען. דאָס איז נע־ווען נאָך דאָן, ווען דער מאָסקווער קונסט־טע־אַטער איז דאָס ערשטע מאָל געקומען קיין אַמע־ריקע; איך האָב זיך דאַמאָלסט באַקאַנט מיט די מערסטע פון די אָנגעזעהענע שוישפּילער אין דער טרופּע, אָבער קיינער האָט ניט געמאַכט אזא טיפען אינדרוק אויף מיר ווי ער — וואַסילי איוואַנאָוויטש קאַטשאַלאָוו.

איך האָב איהם ליב געקראָגען אלס א מענשען נאָך איידער איך האָב איהם אָנגעהויבען ליב האָבען אלס א גרויסען אַקטיאָר.

ער איז מיר געווארען נאָהענט צום הארצען נאָך איידער איך האָב איהם געזעהן אויף דער בינע, און נאָך ביז היינטיגען טאָג דערמאָן איך מיט פאַרגעניגען די מאָמענטען, וואָס מיר האָבען ביידע פאַרבראַכט אין ניו יאָרק.

און דאָס מערקווירדיגסטע דערבי איז וואָס ער, וואַסילי איוואַ־נאָוויטש קאַטשאַלאָוו, איז אין דער נאַטור דוקא ניט פון די נאָר צוגעלאָזענע מענשען; עס פעהלט איהם די פעהיגקייט ארויסצוואוויזען די אַזוי־גערופענע „בריט רוסישע" פרייד וועלן ער דערזעהט אן אלטען באַקאַנטען, אָדער א גוטען פריינד; ער איז ניט פון די, וואָס וואר־פען זיך ארויף אויף מיט דעם באַקאַנטען „אָך, טייערינקער, וואָס מאַכט איהר עפּעס און ווי לעבט זיך אייך?" ער ווייזט ניט ארויס קיין געמאַכטע, אָדער — איך וואָלט געזאָגט — קיין אק־טיאָרישע באַניימטערונג אין באַציהונגען צווישען מענש און מענש; ער איז צוריקגעצויגען, ראַפינירט, נאַלאַנט און פריצ'יש־מאַנירליך אין לעבען, פונקט ווי ער איז אין די מערסטע ראַלען זיינע אויף דער בינע. מ'פיהלט אָבער אין איהם די אויפריכטיגקייט, די שטילע, סימ־פאַטישע אויפריכטיגקייט פון אן עהרליכען מענשען, וואָס רופט ארויס די שעהנסטע געפיהלען און דעם גרעסטען צוטרויען.

צוויישען די שוישפּילער פון׳ם מאָסקווער קונסט־טעאַטער, וואָס איז נאָך ביז היינטיגען טאָג געבליבען דער בעסטער טעאַטער אויף דער גאַנצער וועלט, איז קאָטשאַלאָוו דער אמת׳ער ווילנער. ער האָט אין זיך אריינגעזאַפּט דעם גייסט פון דער שטאָט, וואו ער איז געבוירען געוואָרען, דעם גייסט פון דער לומדישער „ירושלים דליטא".

וואַסילי איוואַנאָוויטש קאָטשאַלאָוו

וואו ער האָט זיינע יונגע יאָהרען פאַרבראַכט, און ער איז נאָך ביז היינטיגען טאָג — וואָלט איך געזאָגט — נעבליבען דער „ליטוואק" אינ׳ם מאָסקווער קונסט־טעאַטער.

ער געהט צו צו א ראָלע ניט נאָר ווי א גרויסער אקטיאָר, נאָר ווי א גרויסער למדן; ער צוקאָכט זיך ניט, נאָר ער פארטיפט זיך; ער מאַכט ניט קיין טומעל ארום די אויסערליכע עפעקטען פון דעם

מענשען, וואם ער שטעלט פאר אויף דער בינע, נאר ער זוכט אוו געפינט וועגען אוו מיטלען ווי אזוי צו דערגרונטעוועו דעם פלאנטער פון זיין נשמה. בלויז אויסערליך איז ער דער „סאמעטענער", דער גלאטער, אינערליך אבער איז ער דער גריבלער, דער אנאליטיקער, דער למדן, וואם ווייל שטענדיג דוקא „ארויסרייסען בערג" אוו עפעם מחדש זיין; איהם איז אין א ראלע שטענדיג עפעם קשה, אפילו דאן וועו אנדערע זאגען איהם, אז אלעם איז דא קלאר אוו דייטליך אוו אז ער שפילט די ראלע אויסגעצייכענט גוט; ער איז קיינמאל ניט צופרידען אינגאנצען מיט זיינע אייגענע קינסטלערישע שאפונגען אויף דער בינע. אוו דערפאר שטודירט ער שטענדיג, דערפאר ארבייט ער איבער זיך שטענדיג, דערפאר איז ביי איהם טעאטער מעהר ווי א קונסט, אוו מ'קען זאגען, אז אין סטאניסלאווסקי'ס טרופע איז ער, וואסילי איוואנאוויטש קאטשאלאוו, דער גרויסער רוסישער שוישפילער, וואם איז געבאהרען געוואהרען אין ווילנע, שטענדיג געווען אוו איז נאך איצט אויך געבליבען דער ו ו י ל נ ע ר נ א ו ן־א ק ט י א ר פון דער רוסישער בינע.

אוו ער האט אינ'ם מאסקווער קונסט־טעאטער ארויסגעטראגען דעם „נוסח־ווילנע" — אויסערליכע גלאסענקויט אוו אינערליכע פארטיפונג. סטאניסלאווסקי'ס מעטאדע, וואם פרעדיגט „טעאטער פון איבערלעבונגען" האט ער תופס געווען אויף זיין אייגענעם ליטוויישען שטייגער אוו זי ניט נאר אויסגעטייטשט, נאר טאקע אויך פארקערפערט אין זיין שפילען אזוי, אז ס'איז ארויסגעקומען א געלונגענע קאמבינאציע פון איבערלעבונגען אוו טעאטראלישקייט.

אפילו אויף דער רוסישער בינע איז שווער צו געפינען נאך אן אקטיאר, וואם זאל אזויפיל לערנען אוו שטודירען ווי קאטשאלאוו. ער לייענט זעהר א סך, ער האט ליב ליטעראטור, ער איז גוט באקאנט מיט געשיכטע, אוו ניט נאר מיט דער געשיכטע פון רוסלאנד, נאר אויך מיט דער געשיכטע פון אנדערע לענדער. ביי זיך אין הויז אין מאסקווע האט ער א גרויסע ביבליאטעק אוו וועו מ'קומט אריין צו איהם אוו מ'זעהט ווי ער זיצט ביים טיש, מיט א פאר גרויסע בריללען אויף דער נאז, ארומגערינגלט מיט ביכער אוו שטארק פארטיפט אין לייענען, וועט מען בשום אופן ניט זאגען, אז דאם איז אן אקטיאר, נאר מ'וועט מיינען, אז דאם איז אודאי א געלערנטער, וואם איז שטענדיג פארטאן אין פארשען.

איך האב איהם איינמאל געטראפען אין אזא מאמענט. ער איז דאן געווען ניט געזונט אוו ער האט מיר דערצעהלט, אז ער איז שוין לאנג אין גאם ניט געווען, ווייל דער דאקטאר האט איהם געהייסען זיין אין דער היים. מיר זיינען דאן ביידע לאנג געזעסען ביי

א גלעזל טיי און האבען גערעדט וועגען טעאטער אין רוסלאנד און אויך וועגען טעאטער אין אמעריקע. מיר האבען אויך גערעדט וועגען די מעמוארען, וואס אייניגע עלטערע רוסישע אקטיארען האבען ארויסגענעבען, און וועז איך האב דערמאנט די זכרונות פון דעם רוסישען שוישפילער פאוועל ארלעניוו, האט קאטשאלאוו גענאכט אזא באמערקונג:

— ער האט זיי ניט געדארפט אנשרייבען, און אויב ער האט זיי שוין יא אנגעשריבען, האט ער זיי ניט געדארפט ארויסגעבען, ווייל זיי מאכען א שלעכטען אינדרוק און קיין כבוד גיבען זיי איהם ניט צו, ווייל אין יעדען קאפיטל האלט ער אין איין דערצעהלען וואו און ווי אזוי ער האט געטרונקען א סך ברענפען...

וועגען ארלעניוו'ן דעם שוישפילער און וועגען זיינע פארדינסטען פאר דער רוסישער בינע האט ער גערעדט מיט'ן גרעסטען רעספעקט; ער האט איהם שטארק געלויבט, דערביי האט ער אבער צוגעגעבען, אז ער איז געווען דער לעצטער פון יענעם טיפ רוסישע אקטיארען, וועלכע האבען צופיל געהאלטען פון דער טראדיציע, אז אן אקטיאר מוז דוקא הוליען א סך און טרינקען א סך.

— צו וואס האט ער דאס געדארפט דערצעהלען דער וועלט? — האט קאטשאלאוו געזאגט. — און זעהט וואס פאר אן אייגדרוק דאס האט געמאכט! ביי א סך מענשען וועט אויסקומען, אז דאס זיינען גאר ניט קיין זכרונות פון א שוישפילער, נאר זכרונות פון אלקאהאליקער...

וועז איך האב איהם געזאגט, אז ער אליין וואלט אויך געדארפט אנשרייבען זיינע מעמוארען, האט ער געענטפערט זעהר באשיידען:

— יא, מ'וואלט דאס אפשר געדארפט טאן, אבער מ'וועט דאס דארפען אנשרייבען אנדערש, איננאנצען אנדערש.

אין מאסקווע זיינען דאן ארומגענאנגען פארשידענערלייי קלאנגען אין פארבינדונג מיט קאטשאלאוו'ס קראנקהייט; מ'האט דערצעהלט געשיכטעס, אז ער האט געקראנען בלוטפארגיפטונג און מ'האט איהם אויף אן ערפלאן אוועקגעפיהרט קיין בערלין צו א באריהמטען פראפעסאר; מ'האט אויך געזאגט, אז מ'האט איהם ניט אוועקגעפיהרט קיין בערלין, נאר זיין לאנג איז זעהר א געפעהרליכע; גאנץ מאסקווע האט זיך אינטערעסירט מיט איהם; אלע האבען געוואלט וויסען וואס ער מאכט, וואס ער טוט, און וועז ס'איז באקאנט געווארען, אז אין מאסקווער קונסט-טעאטער האט מען געמוזט בייטען דעם רעפערטואר איבער דעם וואס קאטשאלאוו קען איצט ניט שפילען, איז דער טומעל געווארען נאך גרעסער און מענשען האבען געהאלטען אין איין אפרופען אויפ'ן טעלעפאן דעם טעאטער. עס איז

זעלטען צו זעהן אזא אינטערעס צו א קינסטלער, אזא ליבע צו א שוישפילער ווי די ליבהאבער פון טעאטער אין מאסקווע האבען דאן ארויסגעוויזען צו קאטשאלאוו'ן. און ער, קאטשאלאוו אליין, איז דאן געווען די פארקערפערונג פון באשיידענקייט, און אויסנוצענדיג די מערקווירדיגע אייגענשאפט וואס ער האט צו פארברענגען מיט זיך אליין, איז ער נאנצע טעג און נעכט געווען אין דער היים און דער גרעסטער פארגעניגען זיינער איז געווען — לייענען ביכער.

צווישען די ביכער, וואס איך האב דאמאלט נעזעהן ביי איהם אויפ'ן טיש, איז אויך געווען אין בוך א אידישער.

דאס האט מיך שטארק געוואונדערט, ווייל איך וויים דאך, אז קאטשאלאוו דער קריסט קען ניט קיין אידיש און פארשטעהט אינ־נאנצען ניט די שפראך. שפעטער אבער איז קלאר געוואָרען ווי ס'קומט צו איהם א אידישער בוך. דאס איז געווען א זאמעלבוך וואס די ווילנער לאנדסלייט אין אמעריקע, דער ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג, האט ארויסגענעבען אין יאהר 1929, צו דער געלענהייט פון זיין 20־יאהריגען יובילעואם. אין יענעם אידישען זאמעלבוך האבען די ווילנער אפגעדרוקט א בילד פון זייער לאנדס־מאן וואסילי איוואנאוויטש קאטשאלאוו מיט אייניגע אינצעלהייטען פון זיין קאריערע אלס שוישפילער פונ'ם מאסקווער קונסט־טעאטער. זיי האבען איהם דעם בוך צוגעשיקט קיין מאסקווע, און פון דאן אן האלט ער איהם ביי זיך אויפ'ן טיש און פון צייט צו צייט קוקט ער אהין אריין, כאטש ער פארשטעהט ניט א וואָרט וואס דארט שטעהט. עס איז איהם אבער אנגענעם אין יענעם בוך אריינצוקוקען, ווייל ער וויסט, אז דאס איז א זאמלונג פון ארטיקלען וועגען זיין געבורטס־שטאָט ווילנע.

ער האט ליב די שטאדט, ווייל מיט איהר איז פארבונדען זיין יוגענד און אויך דער אנפאנג פון זיין קאריערע אלס שוישפילער. רעדט ער טאקע אפט וועגען ווילנע מיט וועמען ער קען נאָר, און ער האט אויך ליב צו הערען ווי אנדערע ריידען וועגען ווילנע.

ער האט אין יענער שטאָט געלערענט אין גימנאזיע, און כאטש ער איז געווען דער זוהן פון א פראוואָסלאוונעם גלח, איז ער דאך דערצויגען געוואָרען אזוי, אז ער האט קיינמאל ניט געמאכט קיין אונטערשייד צווישען קריסט און איד; אזא גייסט האט נעהערשט ביי זיינע עלטערען אין הויז; זיין פאטער אליין, דער פראוואָסלאוונער גלח, האט אין ווילנע געהאט א סך אידישע פריינד, ער פלעגט אמאל ארויסקומען אין די היימען פון ארימע אידישע פאמיליעס, וועלכע האבען געוואוינט ניט וויים און ער פלעגט זיי ארויסהעלפען מיט וואס ער האט נאָר געקענט און מעהר ווי מיט אלע אנדערע האט

ער זיך אינטערעסירט מיט איינעם אן אָרימען שניידער, וועלכער האָט נעהייסען שמוקלער.

צו איהם, צו יענעם אָרימען שניידער, האָט זיך קאטשאלאָוו'ס פאָטער, דער גלח, באצויגען זעהר גוט; ער האָט אָפט גערעדט וועגען שמוקלער'ס ארעמטליכקייט און אויך וועגען זיין אָרימקייט, און וועגן שמוקלער איז קראנק געוואָרען, איז דער גלח אָפט נעקומען זעהן וואָס ער מאכט. און איינמאל איז געשעהן אזא פאל:

קאטשאלאָוו'ס פאָטער איז נענאנגען אין גאס און האָט דערזעהן א אידישע לויה.

— ווער איז געשטאָרבען? — האָט ער געפרעגט.

— שמוקלער. — האָט מען איהם געענטפערט.

דער גלח איז געבליבען שטעהן א פאָרזאָרגטער. ער האָט שטאָרק באדויערט וואָס דער אָרימער אידישער שניידער איז געשטאָרבען און ער איז פון דער וויטענס נאָכגענאנגען דער לויה. ער האָט אָבער געוואָלט, אז זיין וויב, די גלח'טע, זאל אויך אַרויסגעהן צו דער לויה, ווייל ער האָט געוואוסט, אז זי האָט אויך זעהר שטאָרק גע־האלטען פון דעם אָרימען ארעמטליכען שניידער, האָט ער צוגערופען א קליין איינגעלע, א קריסטליך איינגעלע, און האָט איהם געהייסען לויפען זאָגען דער גלח'טע, אז מ'טראָגט שמוקלער'ן.

„סקאזשי מאטושקיע, — האָט ער איהם געזאָגט אויף רוסיש, — טשטא שמוקלעראַ ניעסוט".

דאָס איינגעלע האָט אָבער פאַרגעסען דעם נאָמען, אָדער ער האָט איהם גלאט נית געקענט אַרויסרייַדען, און אנשטאָט צו זאָגען דער גלח'טע „שמוקלעראַ ניעסוט", האָט ער געזאָגט: „פאָקאָיניקא ניעסוט" (מ'טראָגט א טויטען). און די גלח'טע, מיינענדיג, אז דאָס איז אודאי א פראָוואָקאַוונג לויה, האָט געהייסען מ'זאל קלינגען מיט די גלעקער אין קלויסטער, און ס'איז אויסגעקומען אזוי, אז ביי דער לויה פון אָרימען אידישען שניידער אין ווילנע האָט מען געקלונגען אין קלויסטער און אז געהייסען האָט דאָס נית קיין אנדערער ווי דער גלח אליין.

אין דער ווילנער גימנאזיע האָט קאטשאלאָוו געהאט א סך אידישע חברים, און איינער פון זיינע בעסטע און ליבסטע חברים איז געווען באָרים גאָלדמאן, א ברודער פון דעם באָרימטען בונדיס־טישען טעאָרעטיקער און פירער מאָרק ליבער. מיט איהם, מיט גאָלד־מאנ'ען, וועלכער הייסט איצטער גריעוו און איז א פראָפעסאָר פון א אוניווערסיטעט אין מאָסקווע, איז קאטשאלאָוו, אין דער ווילנער גימנאזיע, געווען באפריינדעט מעהר ווי מיט די אלע אנדערע שילער אין קלאָס, און אט די פריינדשאפט זייערע האָט אָננעהאלטען אויך

שפּעטער, וועו זיי זיינען שוין בירדע געווען סטודענטן אין אוני־ווערסיטעט.

אין די צייטן וועו ס'האָט אין רוסלאנד נאָך נעהערשט דער צאר האָט מען גאָלדמאנ'ן שטאַרק פּאַרפּאָלגט אלס רעוואָלוציאָ־נערן טוער, און וועו ער האָט איינמאָל א לעננערע צייט נעלעבט אין מאָסקווע אויף א פּאָלשען פּאַספּאָרט און איז שטענדיג נעווען אין דער מורא מ'זאָל איהם נאָך ניט ארעסטירען, האָט קאטשאלאוו איהם אריינגענומען צו זיך אין הויז, און דאָס האָט גאָלדמאנ'ן נע־ראטעוועט, ווייל וועמען האָט דאָס גאָר נעקענט איינפּאָלן, אז קא־טשאלאוו, דער ארטיסט פּונ'ם מאָסקווער קונסט־טעאטער, באהאלט ביי זיך אין הויז א רעוואָלוציאָנער!

די פּריינדשאפט, וואָס איז געשלאָסען נעווארען אין וויילנע, האָט ניט נעקענט אָפּגעמאכט ווערען אפילו דאָן וועו דאָס לעבען האָט די צוויי מענשען צושיקט אויף צווויי באזונדערע וועגען און אויסגעדרעהט אזוי, אז איינער איז נעווארען א באריהמטער אקטיאָר, וואָס שפּילט פּאר צארען, און דער אנדערער — א רעוואָלוציאָנער, וואָס ווערט פּארפּאָלגט פּון צארען.

גאָלדמאָן, קען מען זאָגען, האָט אביסל נעהאָט א חלק אין דעם וואָס קאטשאלאוו איז נעווארען אן אקטיאָר; ער איז נעווען צווישען די ערשטע, וואָס האָבען איהם אונטערגענעבען מוט, צווישען די ער־שטע, וואָס האָבען נעגלויבט, אז ער האָט טאלאנט פּאר דער ביהנע.

דאָס איז נעווען נאָך מיט פּערציג יאָהר צוריק. א אידישער ארבייטער פּון מינסק, א מיטגליד פּון א רעוואָלוציאָנערען „קרוזשאָק", איז נעקומען קיין וויילנע צו גאָלדמאנ'ען, ער זאָל פּאר איהם נעפּינען איינעם, וואָס קען דעקלאָמירען און זינגען, וויל דער מינסקער רעוואָ־לוציאָנערער „קרוזשאָק" מאכט אן אָוועגט, וואו מ'וועט רעבענען פּופּצעהן קאָפּיקעס אייגטריטס־נעלט. אויף אזא'ן אָוועגט מוז מען האָבען א „קראָפּט", און דערצו נאָך אזא „קראָפּט", וואָס זאָל זיין אן אייגענער מענש, א פּריינד פּון ארבייטער, און זאָל וועלען אויפטרעטען אויף אן אָוועגט, וואָס איז אומלעגאָל און וואו די פּאָליציי קען קומען און נאָך ארעסטירען אלעמען. אין מינסק קען מען אזא „קראָפּט" ניט קריגען צווישען די אייגענע מענשען. אפשר איז וויילנע פּאראן אזעלכער?

האָט גאָלדמאָן נעבעטען קאטשאלאוו'ן, ער זאָל פּאהרען קיין מינסק אויפטרעטען אויף דעם אָוועגט פּון דעם אידישען רעוואָלוציאָ־נערען „קרוזשאָק". „דו ביזט דאָך א מייסטער אין דעם, — האָט ער איהם נעזאָגט. — דו קענסט גוט דעקלאָמירען, דו קענסט אויך שפּאן

זינגען, וועסטו דאַרטען דעקלאַמירען און זינגען, און דערמיט וועסטו ארויסהעלפען דעם קרוזשאָק".

און קאטשאלאָוו איז אוועקגעפאהרען קיין מינסק און דאַרטען, אויף אן אוועגט פון אידישע רעוואלוציאָנערע ארבייטער און אינטעליגענטען, האָט ער געמאכט זיין ערשטען אויפטריט אלס אקטיאָר.

„איך האָב אויף יענעם אוועגט שטארק אויסגענומען, — האָט מיר קאטשאלאָוו איינמאל דערצעהלט אין א פריוואטען געשפרעך. — מ'האָט מיר אפלאָדירט און מ'האָט מיך געבעטען, אז איך זאל דעקלאַמירען נאָך און נאָך. און דאן, איז יענעם מאַמענט, האָב איך באקומען מוט און האָב אָנגעהויבען גלויבען, אז אפשר האָב איך טאקע טאלאַנט פאר דער ביהנע".

נאָכדעם איז שוין קאטשאלאָוו אויפגעטראָטען אין ווילנע אויך, און אלץ אויף געהיימע, אומלעגאלע פארזאמלונגען פון אידישע סאָציאליסטען, און אומעטום האָט מען איהם אונטערגעבעטן מוט, אומעטום האָט מען איהם געזאָגט, אז ער וועט אמאל זיין א גרויסער אקטיאָר אויף דער רוסישער ביהנע.

און מעהר ווי אלע אנדערע האָט איהם אונטערגעבעטן מוט נאלדמאן.

— דו ביזט געבאָרען געוואָרען צו זיין אן אקטיאָר, — האָט איהם נאלדמאן געזאָגט.

שפעטער, ווען קאטשאלאָוו איז שוין געווען אין פעטערבורגער אוניווערסיטעט, וואו ער האָט געשטודירט יוריספרודענץ, האָט ער זיך באטייליגט אין די סטודענטישע אמאטאָרישע פארשטעלונגען, און אין יעדער ראָלע, וואָס ער האָט געשפילט, האָט ער זיך אויסגעצייכענט מעהר ווי אלע אנדערע אמאטאָרען.

רעזישיסירט יענע פארשטעלונגען האָט דער בארימטער רוסישער אקטיאָר וולאדימיר ניקאלאיעוויטש דאווידאָוו; ער האָט די יונגע סטודענטען פון'ם פעטערבורגער אוניווערסיטעט געלערנט ווי אזוי צו שפילען טעאטער, און פונקט ווי גאלדמאן, האָט ער אויך דערזעהן אינ'ם יונגען סטודענט קאטשאלאָוו א ניט געווענליכען טאלאַנט פאר דער ביהנע און ער האָט איהם אויך געזאָגט, אז ער איז געבאָרען געוואָרען צו זיין אן אקטיאָר.

— אייער שטודירען אויף אדוואָקאט, — האָט ער איהם געזאָגט, — איז ארויסגעוואָרפען; איהר וועט ניט זיין קיין אדוואָקאט, נאָר אן אקטיאָר. די רוסישע ביהנע דארף האָבען אזעלכע ווי איהר.

און דאָ ווייל איך איבערגעבען א פאל, וואָס קאטשאלאָוו האָט אמאל דערצעהלט אין א פריוואטען געשפרעך, ריידענדיג וועגען זיינע סטודענטישע יאָהרען אין פעטערבורג — א פאל, וואָס איז ביז

איצט נאָך אין ערגעץ ניט איבערגענעבען געוואָרען, כאָטש ער איז פּאַרבונדען אויף זעהר א כאַראַקטעריסטישען אופן מיט די קאַריערעס פון צוויי גרויסע רוסישע קינסטלער, וועלכע זיינען איצט באַריהמט איבער דער גאַנצער וועלט:

אין יענער צייט פלעגען די פּעטערבורגער סטודענטען איין מאָל אין יאָהר גיבען אן אָוונט, אויף וועלכען עס פלעגען געווען הענליך אויפטרעטען די גרעסטע אַרטיסטען פון די פּעטערבורגער טעאַטערס. אויף יענע אָוונטען האָט געדאַרפט אויפטרעטען דער באַרימטער רוסישער אקטיאָר מאַמאָנט דאלסקי, וועלכער איז דאן געווען א גרויסער ליבלינג בייס פובליקום, ער האָט נאָר געבעטען, אז אין דער באַשטימטער צייט זאָל מען קומען נאָך איהם, ווייל ער קען נאָך פאַרגעסען.

וועז דער זאָל איז שוין געווען געפאקט און מ'האָט געדאַרפט אָנהויבען די פּראָגראַמע, האָט מען געשיקט איינעם א יונגען סטודענט און איהם אָנגעזאָגט, ער זאָל נעמען א קאַרעטע און ברענגען דאלסקי'ן. דער יונגער סטודענט האָט זיך געפיהלט שטאַרק געשמייכעלט דערפון וואָס מ'האָט איהם אויסגעקליבען פאַר אזא וויכטיגער שליחות, אָבער דאָס האַרץ האָט איהם דאָך זעהר שטאַרק געקלאפט. א קליינינגקייט עפעס — רייזען מיט דאלסקי'ן!

אָבער וועז דער יונגער סטודענט איז אריינגעקומען צום גרויסען אַרטיסט אין הויז אריין, האָט זיך אַרויסגעוויזען, אז ס'איז גאָר נישטאָ צו וועמען צו רייזען...

דאלסקי איז דאן געווען נאָנץ היבשלעך שכור און ער האָט גאָר ניט געוואָלט הערען וואָס דער סטודענט דעדט צו איהם.

— וואָס דרעהט איהר מיר א קאָפּ מיט עפעס אן אָוונט? — האָט ער געזאָגט, לאַבענדיג שטאַרק דערבי. — איך געה ניט!

—אָבער, הער דאלסקי, — האָט דער סטודענט זיך געבעטען בייַ איהם — איך קען ניט קומען צוריק אָהן אייך. דער זאָל איז געפאקט, אלע וואַרטען אויף אייך, אלע זיינען געקומען אייך זעהן, אייך הערען.

— און איך שפּיי אויף זיי פון דער העכסטער הויכקייט! — האָט דאלסקי געענטפערט — איך געה ניט!

דער סטודענט איז געווען זעהר פּאַרצווייפעלט, און אָנגעמענדיג זיך מיט מוט האָט ער געזאָגט:

— הער דאלסקי, ס'וועט אייך נאָר ניט העלפען; אָהן אייך וועל איך פון דאנען ניט אוועק!

האָט דאלסקי אויסגעשאָטען א געלעכטער.

— א מאַדנער סטודענט! אן עקשן א וויילדער! אָבער הערט וואָס איך רייד צו אייך, הער סטודענט: איך גיה ניט!

אין דער גרעסטער פאַרלעגנהייט איז דער סטודענט געשטאַנען

פאר דעם גרויסען רוסישען ארטיסט, וואָס האָט זיך קוים אויף די פיס געהאלטען; ער האָט ניט געוואוסט וואָס ער זאל טאָן און וואָס פאר אן עצה ער זאל זיך געבען; אלע מאל האָט ער געפרואווט עפעס אנהויבען ריידען, אבער דער גרויסער ארטיסט האָט איהם איבערגעשלאָגען:

— צו וואָס די רייד? — האָט ער געזאָגט, — בראָנפען טרינקט איהר? איז — נעמט אביסעל!..

און מיט אמאל האָט ער זיך געגעבען א כאפ און מ'האָט געקענט זעהן, אז ס'איז איהם איינגעפאלען א געדאנק.

— וווייסט איהר גאָר וואָס, הער סטודענט, איך האָב פאר אייך אן ארטיסט! ער וועט מיך פארטרעטען דאָרט ביי אייך אויפ'ן אוונט... אבער ער וועט ניט פארלייענען, נאָר זינגען... ער איז א זינגער, כאָ-כאָ-כאָ! און א שטימע האָט ער — איינס אין דער וועלט! איהר וועט שוין הערען...

און טאָקע באלד האָט דאלסקי געגומען שרייען אויפ'ן קול:

— העי, פעדקא, קום ארויס אהער, פעדקא!

פון אן אנדער צימער איז אריינגעקומען א הויכער יונג, א בלאָנדער, און דאלסקי האָט איהם פאָרגעשטעלט:

— דאָס איז פעדקא, א וואויל'ער יונג, א טייערער מענש, טרינקט בראָנפען, אז ס'איז א פארגענינגען צו קוקען, און זינגען זינגט ער — מאמעלעך מיינע!.. און ער וועט ביי אייך אויפטרעטען פאר מיר!...

ניט לאָזענדיג דעם סטודענט ארויסרייידען א וואָרט, האָט דאלסקי גלייך געגומען קאמאנדעווען:

— העי, פעדקא, טו זיך אן א פראָק — אזוי מיט דער גאנצער פאָרמע, מיט'ן קנאָק, און נעה מיט'ן סטודענט!

עס האָט קיין סך ניט געדויערט און באלד איז שוין פעדקא געווען אנגעטאָן אין א פראָק, און שטעהענדיג פאר'ן שפיגעל אן אויסגעפוצטער האָט ער מיט זיין באסאָווער שטימע געברומט ווי פון צוויישען די ציין:

„ליודי גיבנוט זאָ מעטאָל,
זאָ מעטאָל.
סאָטאָנ טאָם פראָוויט באָל
פראָוויט באָל".

— און איצט, פעדקא, נעה מיט'ן סטודענט און ווייז זיי דאָרטען וואָס דו קענסט!...

ניט האָבענדיג קיין אנדער ברירה, איז דער סטודענט אוועק מיט פעדקא'ן, און זיצענדיג אין דער קארעטע האָבען די צוויי צוויישען זיך קיין וואָרט ניט ארויסגערעדט; דעם סטודענט איז אויפ'ן הארצען געווען זעהר ביטער, און געטראכט האָט ער, אז ער וועט ניט

קענען ווייזען דאס פנים פאר זיינע חברים, ווייל וואס פאר א פנים וועט ער טאקע האבען? מ'האט איהם געשיקט ברענגען דעם גרויסען אקטיאר דאלסקי, און ער פירט מיט זיך עפעס א פערדקא!

און פערדקא'ן איז ניט אנגענאנגען וואס דער סטודענט טראכט; ער האט זיך אויף איהם כמעט ניט אומגעקוקט; האלטענדיג איין האנט אויף דעם שטייף אנגעקראכמאלעטען העמד, האט ער פאר זיך, אויף זיין באסאוער שטימע, געברומט:

„ליודי גיבנוט זא מעטאל,

זא מעטאל.

סאטאנא טאם פראוויט באל,

פראוויט באל".

און זינגענדיג האט ער אלע מאל וואויל-יונגעריש געגעבען א וואלף ארויס פונ'ם מויל א שפיי, וואס האט געטראפען גאנץ ווייט...

הינטער די קולישען איז געוואקסען א טומעל וועז דער סטודענט האט אנשטאט דאלסקי'ן גאר געבראכט „עפעס א פערדקא". אלע זיי-נען ווי פארלארענע ארומגעלאפען אהין און אהער און האבען זיך קיין עצה ניט געקענט געבען.

— וואס וועט זיין? — האבען סטודענטען זיך געקאכט. — מ'וועט דאך אונז צוריייסען אויף שטיקלעך. מיר האבען אנאנסירט, אז אויפטרעטען וועט דאלסקי, און ער האט אונז געשיקט עפעס א פערדקא! וואס וועט זיין?!

און פערדקא רייסט זיך:

— לאזט מיך זינגען! סטודענטען, לאזט מיך ארויס אויף דער בינע!

מ'האט איהם אבער ניט געלאזט, און מ'האט דערווייל פארגע-שטעלט די אנדערע ארטיסטען, וואס זיינען געווען אנאנסירט. ערשט שפעטער, וועז מ'האט, סוף כל סוף, דאך געבראכט דאלסקי'ן, וועל-כער האט זיך שוין אביסעל געהאט אויסגעניכטערט, האט „פערדקא" געקראנען א געלענהייט אויפצוטרעטען. פארגעשטעלט פאר'ן פוב-ליקום האט איהם ניט קיין אנדערער ווי דאלסקי אליין. ער האט גע-זאגט, אז ער שטעלט פאר איינעם א זינגער, וועלכער איז נאך אינ-גאנצען אומבאקאנט, ער איז אבער זיכער, אז ס'וועט קומען א צייט וועז אט דער יונגער זינגער וועט זיין באריימט ניט נאר אין רוס-לאנד, נאר איבער דער גאנצער וועלט...

און אזוי איז טאקע געווען: יענער אומבאקאנטער בלאנדער יונגערמאן, וועלכער איז דאן געווען ניט מעהר ווי „עפעס א פערדקא", איז שפעטער טאקע באריימט געווארען ניט נאר אין רוסלאנד, נאר איבער דער גאנצער וועלט, און דאס איז ניט קיין אנדערער ווי פיאדאר שאליאפין...

און דער יונגער סטודענט, וועלכער האָט איהם געפיהרט צום סטודענטישען אוועגט, טראכטענדיג אז ער וועט ניט קענען ווייזען דאָס פּנים פאר די חברים, ווייל אנשטאָט ברענגען דאלסקי'ן, ברענגט ער גאָר „עפעס א פערקא", איז געווען ניט קיין אנדערער ווי וואסילי קאטשאלאָוו...

ביידע זיינען דאן געווען אינגאנצען אומבאקאנט, קיינער האָט פון זיי ניט געוואוסט. און שפעטער זיינען זיי ביידע געוואָרען באַרימט ניט נאָר אין רוסלאנד, נאָר אויך איבער גאנץ איראָפּע, און אויך אין אמעריקע.

וועז קאטשאלאָוו האָט געהאט ניט מעהר ווי א זעקס חדשים צו ענדיגען דעם אוניווערזיטעט, האָט ער אויפגענעבען דאָס לערנען און איז געווארען א פּראָפעסאָרלער אקטיאָר. עס איז איהם ניט געווען גרינג צו מאכען אזא שריט, ווייל אין דער זעלבער צייט וואָס ס'האָט איהם געצוויגען צו דער בינע, האָט ער אויך זעהר שטארק ליב גע־האָט דאָס לערנען; טרוימענדיג וועגען א קאריערע אלס אן אקטיאר, האָט ער אויך געטראכט וועגען א קאריערע אלס א פּראָפעסאָר.

די ליבע אליין צו שטודירען און אויך לערנען אנדערע איז ביי קאטשאלאָוו'ן געבליבען נאָך ביז היינטיגען טאָג. און אין דער זעלבער צייט וואָס ער איז דורך און דורך טעאטער, איז ער אויף דער בינע, אין יעדער ראָלע, וואָס ער שפּילט, אויך דער למדן, דער פּראָפעסאָר. ער באנוגענט זיך ניט בלויז מיט שפּילען — ער פּ א ר־ט י י ט ש ט, ער מאכט קלאָר זאכען.

„איך קען זאָגען, — האָט ער מיך איינמאל פארזיכערט, ריידענדיג מיט מיר וועגען דעם אָנפאנג פון זיין קאריערע אלס שוישפּילער. — איך קען זאָגען, אז ניט דער צילינדער־הוט און ניט דער גלאנץ פון'ם אקטיאָרען־לעבען האָבען מיך געצויגען צו דער בינע. פרומ־טראָגענדיג זיך מיט'ן טרוים צו ווערען א שוישפּילער, האָב איך אויך געטראכט וועגען די גרויסע מעגליכקייטען וואָס דער טעאטער ניט צו לערנען אנדערע און זיי באקענען מיט די ווערק פון די גרויסע מייסטער אין דער ליטעראטור. פאר מיר איז די בינע אלע מאל געווען און איז נאָך איצט אויך א קאפעדרע, וואו מ'האלט א לעקציע. און אזוי דארף יעדער שוישפּילער קוקען אויף דער בינע — א קא־פעדרע! עס איז ניט מעהר, וועז א פּראָפעסאָר שטעהט אויף א קאפעדרע און האלט א לעקציע וועגען א וויכטיגען ענין, באנוצט ער אָפט אזעלכע שווערע און טרוקענע ווערטער, וואָס מאכען דעם ווייכ־טיגען ענין שרעקליך לאנגוויליג, און וועז א גוטער אקטיאָר איז אויף זיין קאפעדרע, אויף דער ביהנע, נעמט ער יעדער שטריכעלע פון א מענשען'ס כאראקטער און אנאליזירט עס אזוי מיט האנדלונג, מיט

קינסטלערישער אויסטייטשונג, אז ס'וועלט נאהענט און אינטערעסאנט פאר יעדען אייגעם".

פארברענגען מיט קאטשאלאוו'ן איז אלע מאל א פארגעניגען, ווייל ער איז ניט נאר א גרויסער קינסטלער, נאר אויך זעהר אן אינטערעסאנטער מענש. מ'קען מיט אים רעדען וועגען אלץ אין דער וועלט — וועגען ליטעראטור, וועגען קונסט, וועגען טעאטער, וועגען געשיכטע, וועגען מענשען, און די מיינונגען, וואס ער זאגט ארויס און די באמערקונגען, וואס ער מאכט, זיינען אלע מאל ניט נאר שהין ארויסגעבראכט, נאר אויך ערנסט פארטראכטע און טיפע.

בלויז וועגען פאליטיק האט ער ניט ליב צו רעדען, ווייל ער האלט, אז דאס איז ניט זיין געביט און אז ער קען זיך אין דעם ניט פונאנדערקלייבען.

רעדט ער טאקע ניט וועגען דעם.

זיין געביט איז — דער מענש.

דער מענש ווי דער קינסטלער זעהט אים און ווי דער קינסטלער פארשטעהט איהם.

פארשטעהן הייסט — פארגעבען. וועז מ'פארגיט, קען מען ניט פיינט האבען. און דערמיט דערקלערט זיך דער פאקט וואס קאטשאלאוו האט ליב מענשען און וואס ער שפילט אויף דער בינע מענשען אזוי, אז אנדערע זאלען זיי אויך ליב האבען.

אזוי איז ער אין זיין „איוואן קאראמאזאוו". אזוי איז ער אין זיין „איוואנאוו", אין „גאיעוו" פון טשעכאוו'ס „קארשענגאר-טען", אין א סך אנדערע ראלען, וואס ער האט געשפילט. און אזוי איז ער אויך אפילו אין דער ראלע פון'ם טייפעל אין לעאניד אנדרעיעוו'ס „אנאטעמא".

ער האט אפילו דעם טייפעל פארמענשליכט.

וועגען אקטיארען, פון וועמען ער האלט ניט, מיידט ער אוים צו רעדען, ווייל ער האט ניט ליב צו רעדען שלעכטס אויף א מענשען. דערפאר אבער רעדט ער זעהר גערן וועגען אקטיארען, וואס געפעלען איהם יא.

וועז דער מאסקווער קונסט-טעאטער איז געווען דא אין אמעריקע און די קריטיקער האבען מעהרסטענטיילס שטארק געלויבט קאטשאלאוו'ן און מאסקווינ'ען און זיך ניט אפגעשטעלט קיין סך אויף דעם גרויסען טאלאנט פון'ם אקטיאר לעאנידאוו, וועלכער האט גראד ניט געשפילט אזוי אפט ווי די ערשטע צווי, האט זיך קאטשאלאוו שטארק געערגערט דערפון. ער האט מיט מיר דאן א סך גערעדט וועגען לעאנידאוו'ן און וועגען די ראלען וואס ער האט געשאפען אין מאסקווער קונסט-טעאטער, און דערביי האט ער געזאגט:

— אזעלבע אקטיאָרען ווי לעאָנידאָוו ווערען געבאָרען איין מאָל אין הונדערט יאָהר.

וועגען זיך אליין אלס אקטיאָר האָט ער ניט ליב צו רויידען, און וועז אן אנדערער הויבט מיט איהם אן רויידען וועגען דעם, וועז אן אנדערער זאָגט איהם ווי גוט ער איז געווען אין דער, אדער אין יענער ראָלע, פארדרעהט ער באלד דעם געשפּרעך אין אן אנדער זייט און הויבט אן רויידען וועגען עפּעם אנדערש.

מיר האָבען איינמאָל פארבראכט צוזאמען אין א נעזעלשאפט. אלע זיינען דאן געווען פרעהליך און האָבען א סך געטרונקען, און דער אקטיאָר איוואן לאזאריעוו, וועלבער איז שוין דאן געהאט אווע פון סטאניסלאווסקי׳ס טרופּע, האָט זיך אביסעל צופיל צו־לאזט מיט קאמפּלימענטען פאר קאטשאלאוו׳ן. און דאָס איז קא־טשאלאוו׳ן געווען ניט אנגענעם, און ער האָט אויף א גוטמוטיגען שטייגער אויסגעדרעהט אזוי, אז ס׳וואָל הייסען, אז דאָס איז ניט מעהר ווי א שפּאס.

קאטשאלאוו אליין איז דאן געווען זעהר גוט אויפגעלעגט; וואָס מעהר ער האָט געטרונקען בייס עסען, אלץ רויידוודיגער איז ער געוואָרען, און גערעדט האָט ער דאן אזוי אינטערעסאַנט און אזוי שעהן, אז אלע האָבען זיך געמוזט צוהערען צו איהם. ער האָט דערצעהלט אינטערעסאַנטע עפּיזאָדען פון זיין באקאַנטשאפט מיט טשעכאוו׳ן, מיט גאָרקי׳ן, און מיט אנדערע רוסישע שרייבער, און וועז ער האָט דערמאָנט גאָרקי׳ס פּיעסע „נא דניע״ און דעם גרויסען ערפאָלג וואָס זי האָט געהאט אויף דער בינע, האָט ער דערצעהלט, אז וועז טשעכאוו האָט געזעהן גאָרקי׳ס „נא דניע״ און מ׳האָט איהם געפּרעגט וואָס פאר א מיינונג ער האָט וועגען דעם שטיק, האָט ער געענטפערט:

— דאָס איז ניט קיין פּיעסע, נאָר א מיטינג פון מענשען, וואָס זאָגען חכמות...

קאטשאלאוו האָט זעהר ליב פאָעזיע. פון די אלטע פא־עטען האָט ער מעהר ווי אלע אנדערע ליב פושקין׳ן, און פון די נייע — בלאָק׳ן און יעסענין׳ן. ער קען א סך פון זייערע ווערק אויף אויסענווייניג, און ס׳איז שווער צו געפינען אייגעם וואָס זאָל פאָרלייענען פאָעזיע אזוי מיסטערהאפט אזוי ווי קאטשאלאוו. די ווערק פון די דיכטער, וואָס ער האָט ליב, קלינגען נאָך שעהנער ווי זיי זיינען וועז קאטשאלאוו לייענט זיי פאָר. עס וואקסען אויס פאר די אויגען בילדער, וואָס מ׳האָט פריהער בייס לייענען גאָר ניט געזעהן.

ער האָט דאן, אויף יענעם אָוועט, וואו מיר האָבען צוזאמען פארבראכט, פארגעלייענט בלאָק׳ס גרויסע פאָעמע „צוועלף״, האָט

מען ניט נאר געזעהן, נאר אויך געפיהלט דעם גאנצען כאאס, וואס דער דיכטער האט געשילדערט אין יענעם ווערק.

„ביי איהם אין האלז שפילט אן ארקעסטער א גאנצער", — האט אמאל געשריבען וועגען קאטשאלאוו'ן א בארימטער טעאטער־קענער. און אין יענעם אווענט, וועז ער האט פארגעלייענט בלאק'ס פאעמע „צוועלף" האט מען דאס געקענט זעהן. א גאנצער ארקעסטער האט דאמאלסט געשפילט ביי איהם אין האלז.

די רעוואלוציע אין רוסלאנד האט א סך רוסישע קינסטלער פונ'ם אלטען דור, שרייבער און אקטיארען, אזוי איבערגעבראכען, אז זיי האבען שוין מעהר ניט געקענט זיין דאס וואס זיי זיינען געווען פריהער. קאטשאלאוו אבער איז געבליבען צווישען די, וואס וואקסען קינסטלעריש אויך איצט, און דער נייער רוסלאנד. ער שפילט אין דעם נייעם רעפערטואר, ער טייטשט אוים קינסטלעריש דעם נייעם רוסישען מענשען, און צווישען די עלטערע און אויך צווישען די אינגערע גרויסע רוסישע אקטיארען, פארנעמט קאטשאלאוו „דער ווילנער" נאך אלץ דעם אויבענאן. אין מאסקווע האט מען איהם ניט נאר ליב, נאר מ'פארגעטערט איהם איינפאך. און אלע מאל ווען ער טרעט אויף, איז ביי די ליבהאבער פון טעאטער אן אמת'ער יום־טוב.

זלמן זילבערצווייג.

די „ווילנער טרופע".

בעת ווילנע איז אין דער צייט פון דער וועלט־מלחמה באזעצט געווארען פון דייטשען מיליטער, איז ביי א קליינעם קרייז ליבהאבער פון אידישען טעאטער (וועלכער איז דורך די רוסען, בעת דער מלחמה, פאלשטענדיג פאר־ווערט געווארען), אנטשטאנען דער געדאנק צו גרינדען אין ווילנע א שטענדיגען אידיש־דראמאטישען טעאטער. צו דעם צוועק האָ־בען אייניגע מיטגלידער פון דעם דאזיגען קרייזעל (פ. שוסטער [קאדיסאן], פריער א טעטיגער מיטגליד און רעזשיסער אין דער קאוונער אידישער דראמאטישער געזעלשאפט, יעקב שערמאן, א מיטגליד פון א אידישער דראמאטישער געזעל־שאפט אין ליבאוו און א. ארליוק [אזרא]) צונויפגעקומען א קלי־נע פארזאמלונג פון ליטעראטען און פריינט פון דער אידישער בינע, וועלכע זיינען באלד צוגעטראטען פארווירקליכען דעם פלאן. און הגם אין אנהייב זיינען געמאכט געווארען שווערישקייטען מצד דער מאכט (צוליב די באמיהונגען פון אנדערע קרייזען צו באקומען אן ערלויבניש אויף א אידיש טעאטער לויט'ן אלטען שטייגער), איז דאך סוף כל סוף, א דאנק אייניגע מיטגלידער פון אידישען הילפס־קאמיטעט (בפרט דר. יעקב ווינאדסקי און דר. אלשוואנגער), גע־לונגען צו באקומען אן ערלויבניש צו שפילען, וועלכע איז געגע־בען געווארען אויפ'ן נאמען פון פראפעסיאנעלען אקטיאר מתתיהו קאוואלסקי.

אין ווילנע זיינען צו יענער צייט, א חוץ קאוואלסקי'ן, ניט גע־בליבען קיין פראפעסיאנעלע אידישע אקטיארען. די טרופע איז דע־ריבער צונויפגעשטעלט געווארען פון די „ליבהאבער" — פרויען: סאניא עלמית, פרידא בלומענטאל, ר. ריווקין־ריווקינא, פ. קאלען; מענער: ל. קאדיסאן, אל. ארליוק (אזרא), שלום טאנין, נח נאכבוש, ש. שניאור, א. לערער, י. שערמאן (המכבי) און פון די אקטריסעס פון דער רוסישער בינע: יהודית לאראם און פאליא וואלטער. דער

אייניציגער אקטיאר פון דער אידישער בינע איז געווען מתתיהו קאָ־ווא̈לסקי. שפּעטער זיינען צו דער טרופּע צוגענומען דער אקטיאר פון רוסישען טעאטער אליהו שטיין און די „ליבהאבערין" עלא מאריאַן (המכבי, א. שטיין, מאריאַן, ריווקין־ריווקינא און ב. קאלען זיינען שפּעטער, צוליב פּארשידענע סיבות, אוועק פון דער טרופּע).

די גרופּע האָט זיך ארגאניזירט אויף קאָאָפּעראַטיווע יסודות: יעדער אנטיילנעמער האָט באקומען א געוויסע צאָל „מארקען".

די אָנפיהרונג פון טעאטער איז געלענען אין די הענט פון אַזוי גערופענעם „לייטענדען ארגאַן", וואָס זיין צוזאמענשטעל פלענט זיך אָפט בייטען. דער „לייטענדער ארגאַן" פלענט אויסגעקליבען ווערען פון אן אלגעמיינער פארזאמלונג פון אלע מיטגלידער פון דער טרופּע. די ערשטע ציט זיינען אין איהם אריין קאָוואלסקי, קאדי־סאַן, שניאור, אזרא און דער געשעפטספיהרער פון דער טרופּע, מ. מאזא.

די ניי־ארגאניזירטע גרופּע האָט זיך א נאָמען געגעבען „פאריין פון אידישע דראמאטישע אדטיסטען אין ווילנע אונטער דער לייטונג פון מ. קאָוואלסקי (פא"דא)".

די ערשטע פארשטעלונג האָט די טרופּע געגעבען פרייטאָג, דעם 18טען פעברואר, 1916, אין בנין פון צירק־טעאטער אויף לוקישקעס. אויפגעפירט איז געווארען שלום אש"ס קאָמעדיע „דער לאַנדסמאַן" (רעזשי — ל. קאדיסאַן).

די פרעסע, סיי די אידישע, סיי די דייטשע, האָט זיך ווארים אָפּ־גערופען וועגען דער פארשטעלונג און באלד געגעבען איהר שטיצע פאר'ן דאָזיגען טעאטער

צו דער צווייטער פארשטעלונג איז געשפּילט געווארען פרץ הירש־ביין'ס „א פארוואַרפען ווינקעל" (רעזשי — ל. קאדיסאַן). דערנאָך זיינען אין משך פון ווינטער סעזאָן 1916 אויפגעפיהרט געווארען ה. ד. נאָמבערג'ס „משפּחה", שלום אש"ס „גאָט פון נקמה", דוד פּינ־סקי'ס „יענקל דער שמיד", מאָרק ארנשטיין'ס „דאָם ווילנער בעל־הבית'ל", שלום אש"ס „יחוס", דוד פּינסקי'ס „די מוטער" און מ. ריווועסאַן'ס קאָמעדיע „די גליקען" (אלע: רעזשי — ל. קאדיסאַן).

די טרופּע האָט אויך איינגעארדענט א פּורים־אָוונט, אויף ווילכען עס זיינען אויפגעפיהרט געווארען די איינאקטינע קאָמעדיעס און פארסען „דער טעות" (קאדיסאַן'ס בעארבייטונג פון בעל'ס „הער־קולעס"), „די שמעטערלינגען" פון נ. ל. און „די ערשטע פאציענ־טען", פון מ. ריווועסאַן.

אין יענער צייט זיינען צוגעשטאַנען צו דער טרופּע בן־ציון קיט און שמואל שפּעטע.

דעם ערשטען סעזאָן (1916) האָט די טרופּע נעשפּילט אין צירק־

בנין אויף לוקישקעס, פריהער פרייטאג און שבת, דערנאך שבת אוך זונטאג אוועק. אבער הגם די טרופע פלענט באקומען דעם צירק־בנין אומזיסט (כדי אויסצומיידען א רעקוויזיציע פון בנין מצד דעם מיליטער) און האט נאר געדארפט באצאהלען פאר באהייצען, זיינען פארט די הוצאות געווען גרעסער ווי די הכנסות, אזוי, אז סוף ווינטער האט מען שוין געשפילט בלויז שבת אין אווענט (אויסער טיילמאל א פארשטעלונג אין מיטענוואך, וואס איז געווען פארקויפט צו צדקה־חברות).

צוליב דעם באשרענקטען באזוכער־קרייז, האט מען געמוזט אפט בייטען דעם רעפערטואר און דאס האט געשטערט צו אן ערנסט פארטיפען זיך אין די אויפפיהרונגען. א חוץ דעם האט זיך דער־פיהלט א דוחק אין פיעסען און מען האט זיך געמוזט אויפפיהרען קלענערע זאכען: שלום אש"ס „מיט'ן שטראם", פינסקי'ס „די גליקס־פארגעסענע", „מירבא'ס „דער גנב", ארענשטיין'ס „דאס אייביגע ליד", מאנושעוויטש'עס מוזיקאלישע שטיק: „די רייכע ירושה" און אייניגע פארשטעלונגען פאר קינדער: א דראמאטיזאציע פון שלום־עליכם'ס „גימנאזיע" און פרץ'ס „א דין־תורה מיט'ן ווינד" (אלע רעזשיסירט פון ל. קאדיסאן), וואס האט שיער ניט דערפיהרט די טרופע צו א קריזיס.

זוכענדיג א מאטעריעלע רעטונג, האט מען דעם 26טען מאי, 1916, אויפגעפיהרט גארדין'ס „נאט, מענש און טייוועל" (רעזשי — ל. קאדיסאן), און הגם די מאטעריעלע לאגע האט זיך מיט דער אויפפיהרונג ניט געבעסערט, האט אבער די טרופע אין משך פון זומער, 1916, באקומענדיג געצאהלט א גאראנטירטע סומע פון א פריוואטער פערזאן, כסדר אויפגעפיהרט גארדינען: „דער אומבאקאנ־טער", „די שבועה", „קרייצער סאנאטא" און (מיט פרוי יהודית שערמאן) „כאסיע די יתומה" (אלע: — רעזשי — ל. קאדיסאן).

שפעטער זיינען געשפילט געווארען די אינאקטערס „טעאדאלינ־דע" פון מ. ב. שווייצער, „דער דאמענשנייידער", פון נ. ל., א דראמאטיזאציע פון „דער חולה מסוכן", פון ז. ווענדראף, די־מאוס „דער אייביגער ווענדערער" און „שמע ישראל" און לודוויג פולדא'ס קאמעדיע „יוגענד פרוינדע", א"נ „שול־חברים" (איבערזעצט פון קאדיסאן, מאזא און אזרא, אלע — רעזשיסירט דורך ל. קא־דיסאן).

פארענדיגט דעם סעזאן אין צירק־בנין האט די טרופע מיט לעאן קאברין'ס דראמע „יאנקעל בוילע" (רעזשי — ל. קאדיסאן), ווילכע איז דא אויפגעפיהרט געווארען, און „דער דארפס־יונג" און נעהאט א גרויסען ערפאלג.

איצט האט די דייטשע מאכט נעמומען ערנסט זיך רעכענען

מיט דער טרופע און איהר איבערגענעבען דעם שטאָט־טעאַטער, וואו מען האָט אָנגעהויבען שפּילען דעם 10טען נאָוועמבער, 1916. א וואָך שפּעטער איז דאָ אויפגעפיהרט געווארען פּרץ הירשביין'ס „די פּוסטע קרעטשמע" און נאָכדעם טשיריקאָוו'ס „די אידען", קאַדיסאָן'ס איבערזעצונגען פון קריסטיענסען'ס קאָמעדיע „דאָלי" און הענרי נא־טאַנסאָן'ס דראמע „היגטער מויערען", אייניגע אין־אַקטערס (אָלע — רעזשי: ל. קאַדיסאָן) און סעמיאן יושקעוויש'עס „מיזערארא" (רעזשי: אזרא און קאַדיסאָן), וועלכע האָט געהאָט א באָזונדערס גרויסען ערפאָלג און איז שטאַרק געלויבט געווארען פון דער דיי־טשער פּרעסע.

דעם 24טען פעברואר, 1917, איז געפּייערט געווארען דער ערשטער יאָהרטאָג פון דער טרופּע, ביי וועלכען א רייהע ווילנער קולטורעלע איסטיטוציעס האָבען געהאַלטען באַגריסונגען. געשפּילט האָט מען שלום עליכם'ס „מענשען", שניצלער'ס „א פּרימאַרגען נאָך אנאָאַל'ס חתונה" און פּרץ'ס מאָנאָלאָג „דער משוגענער בטלן".

די טרופּע איז דערווייל פאָפולער געווארען אויף דער פּראָווינץ און עס האָבען אָנגעהויבען קומען איינלאָדונגען פאר גאַסטראָלען. אויפ־פיהרענדיג נאָך שלום אש'ס „די יורשים" (רעזשי — ל. קאַדיסאָן), ארציבאַשעוו'ס „אייפערזוכט" (רעזשי — א. שטיין) און זודערמאַן'ס „א געשלעג פון שמעטערלינגען" (איב. מ. מאזא, רעזשי — ל. קאַדיסאָן), איז די טרופּע אין מאי, 1917, ארויסגעפאָהרען אויף דער פּראָווינץ און געגעבען א רייהע פאַרשטעלונגען אין קאָוונע, סובאלק, גראדנע און ביאליסטאָק, אומעטום מיט ערפאָלג.

אין די גרעסערע שטעט האָבען זיך געפונען נאציאנאל־געשטימטע אידישע אָפּיצירען און בעאמטע פון דער דייטשער און עסטרייי־כישער ארמיי, וועלכע האָבען די טרופּע געשטיצט אין יעדער הינ־זיכט. אידיש־דייטשע קינסטלער און שריפטשטעלער, ווי דער קונסט־מאָלער הערמאַן שטרוק, דער דיכטער ארנאָלד צווייג א. א., האָבען וועגען דער טרופּע געשריבען באַגייסטערטע ארטיקלען אין דער דייטשער פּרעסע אין דייטשלאַנד, דער דייטשער שריפטשטעלער הער־בערט אוילענבורג האָט פאַרעפענטליכט אין דער דייטשער „די פּא־סישע צייטונג" א גרויסען לויב־ארטיקל וועגען דער טרופּע און אין דער אילוסטרירטער ביילאָגע פון דער זעלבער צייטונג זיינען געגעבען געווארען א רייהע בילדער פון די שוישפּילער מיט אן אר־טיקל פון האַנס נאָסלאָר, אין וועלכען ער שטעלט די טרופּע אין אייך רייהע מיט די טרופּעס פון גרויסע איראָפּייאישע טעאַטערס. א דאנק דעם זיינען די מיטגלידער פון דער טרופּע באפרייט ג־

וואַרען פון דער דאמאלט פּראקטיצירטער צוואנגס־ארבייט אין די דייטש־באזעצטע געביטען.

די דאָזיגע אנערקענונג און די וואַרימע אויפנאמע מצד דער אידישער אינטעליגענץ אין דער פֿרַאווינץ האָט דערמוטיגט די טרופּע, וועלכע נעמט באַלד אָן די איינלאַדונג צו גאסטראַלירען (סוכות, 1917) אין וואַרשעווער עליזיאום־טעאַטער (א דאַנק דער וואַרעמער רעקאָמענדאַציע פון אסתר רחל קאמינסקי, וועלכע האָט געזוכט די טרופּע בעת איהרע גאַסטראַלען איבער דער פֿרַאווינץ).

די טרופּע, וועלכע איז דאָ, אויפ'ן פּאַרשלאָג פון ח. ד. נאָמבערג, עטאַבלירט געוואַרען אלס „ווילנער טרופּע", איז פון דער וואַרשעווער אידישער פּרעסע אויפגענומען געוואָרען מיט באַגייסטרונג. געשפּילט האָט מען דעם אלטען רעפּערטואָר, אין וועלכען ס'איז אויך אויפגעטראָטען די שוישפּילערין לאה נעמי, וועלכע איז שוין פּאַרבליבען אין דער טרופּע. דאָ איז אויך אריין אין דער טרופּע דער רעזישיסער דוד הערמאַן, וועלכע האָט באַלד אויפ־געפּיהרט פּרץ הירשבייַן'ס „די נבלה".

פון וואַרשע פּאָהרט די טרופּע קיין לאָדז, וואו זי שפּילט מיט א גרויסען ערפאָלג. צו דער געלענהייט ווערט אויך ארויסגענעבען א ספּעציעל זאמעלהעפט, „די ווילנער אין לאָדז" (לאָדז, מערץ, 1918), מיט איבערגעדרוקטע רעצענזיעס פון דער פּרעסע און ספּעציעל ge־שריבענע ארטיקלען. נאָך גאַסטראַלען אין נאָך אייניגע שטעט פון פוילען, פּאָהרט די טרופּע אויף אָפּרוה קיין קאָושימיערזש, וואו עס טרעטען אריין אין דער טרופּע די אָנפּאַנגער נאַרוויד, שידלאָ, בעלא בעלערינא, מרים וויידע און מרים שיק. געבענדיג אייניגע פּאַרשטע־לונגען אין לובלין, פּאָהרט די טרופּע צוריק קיין לאָדז, וואו זי פּיהרט אויף טאַלסטאָי'ס „די מאַכט פון פינסטערניש" (רעזשי קאדיסאָן) און אַנדרעיעוו'ס „די טעג פון אונזער לעבען" (רעזשי — א. אזרא און ל. קאדיסאָן).

דערווייל איז אויסגעבראָכען די דייטשע רעוואָלוציע און די דייטשע ארמיי האָט אָננעהויבען פאַרלאָזען די אָקופּירטע געביטען. צוליב מורא צו ווערען אָפּגערייסען פון ווילנע, בפרט אָבער צוליב חלוקי־דעות אין דער טרופּע נופא, זיינען אזרא און עלמית אפּגע־פּאָהרען קיין ווילנע, וואו זיי האָבען געגרינדעט דאָס דראַמאַטיגע אי־דישע מלוכה־טעאַטער. די „ווילנער טרופּע" ווידער איז אפּגע־פּאָהרען קיין וואַרשע, וואו ס'זיינען צו איהר צוגעקומען מרים אר־לעסקא, אייכען (דעמבסקי) און יעקב נערטנער און אַנדערע. פון א. אייזענבערג'ן איז אין קאמינסקי'ס טעאַטער אויפגעפּיהרט געוואַרען הויפּטמאַן'ס „העגשע פּורמאן" (איבערז. ה. ד. נאָמבערג, רעזשי — דר. מ. וויכערט). דאָ טרעט אריין אין דער טרופּע דער רוסיש־

אידישער אקטיאר לעאָניד סניעגאָוו, וועלכער פיהרט אויף און שפּילט אין סטרינדבערג'ס „דער פאָטער", סורגוטשאָוו'ס „הערבסט־פידלען" (איב. ל. קאדיסאָן), טשעכאָוו'ס „אָנקעל וואניא" און נאָרקי'ס „אויפֿן אָפּגרונד" (איב. מ. מאזא און ל. קאדיסאָן). שפּעטער באטייליגט זיך אויך אין די פּיעסען די רוסיש־אידישע אקטריסע אסתר אָרזשעווסקאיאַ. ביידע פּארלאָזען באלד די טרופּע.

די טרופּע נעהט איצט איבער אויף קאָאָפּעראַטיוו יסודות, אין עליזאָוס־טעאַטער און אונטער דער רעזשי פון דוד הערמאן ווערען אויפֿגעפֿיהרט הירשביין'ס „דער תקיעת־כף" (אין וועלכער עס באַטייליגט זיך אויך דער ניי־צוגעקומענער הערץ גראָסבּארד) און שניצלער'ס „ליבעלוי". דערנאָך ווערען אויפֿגעפֿיהרט, אונטער דער רעזשי פון ל. קאדיסאָן, ווייטער'ס „דער שטומער", יושקעוויטש'עם „אין שטאָט" (איב. ל. קאדיסאָן), מאקס דרייער'ס „ווינטער־שלאָף" (איב. ל. קאדיסאָן) און פּ. בימקא'ס „גנבים" אין וועלכער עס באטייליגט זיך די ניי־צוגעקומענע קלאָרא סענאלאָוויטש.

אזרא מיט זיין טרופּע (אזרא, עלמית, אברהם טייטעלבוים, שלמה קאָן, יוסף בולאָוו, ח. שערמאן [יהודית] א. א.) האָבן געשפּילט אין ווילנע ביז אפריל 1919, וועז דאָס פּוילישע מיליטער האָט פּאַרנומען די שטאָט. סוף 1919 האָט אין ווילנע זיך געגרינדעט א אידישע טעאַטער־נעזעלשאפֿט, וועלכע האָט אַרגאַניזירט א טרופּע מיט עלמית, ראָזא בירנבוים, אזרא, לייזער זשעלאזא און אייניגע אַרטיגע „ליבהאָבער". דאָ איז אין משך פון אייניגע חדשים אויפֿגעפֿיהרט געווארען (אונטער מ. עלקין'ס רעזשי) „די וואַנט", פון ז. סענאלאָוויטש, א. ווייטער'ס „אין פּייער" און „אן אומגליק" און (אונטער אזרא'ס רעזשי) די פּאַרשטעלונג פּאר קינדער: אָסקאָר אוואיילד'ס „דער גליקליכער פּרינץ", מאָליער'ס „זשאָרזש דאנדען" און נאָמבערג'ס „די משפחה".

אין זומער, 1920, פּארבעט די ווילנער טעאַטער געזעלשאפֿט אלס רעזשיסער דוד הערמאַן'ען און די אקטיארען פון דער „ווילנער טרופּע": שניאור, נאָרוויד, שידלא און נערטנער. אָבער, צוליב דער באַלשעוויסטישער אינוואזיע, איז צו קיין נייער אויפֿפֿיהרונג ניט גקומען. שניאור, זשעלאזא און בירנבוים זיינען צוריק געקומען קיין ווארשע און די לעצטע צווייי זיינען ווידער אריין אין דער דראַמטיגער „ווילנער טרופּע", בעת נאָרוויד, שידלא און נערטנער זיינען, נאָכ'ן צוריקקערעטען פון באַלשעוויסטישען מיליטער, אוועקגעפאָהרען קיין מאָסקווע. אזרא און עלמית זיינען אוועק קיין קאָוונע, וואו זיי שפּילען א קורצע צייט און פאָהרען פון דאָרט קיין בערלין, וואו זיי גרינדען דאָס „אידישע קינסטלער טעאַטער".

די טעאַטער־נעזעלשאפֿט אין ווילנע האָט דערווייל אויפֿגעהערט

צו עקזיסטירען. דוד הערמאן איז צוריק אריינגעטראָטען אין דער וואַרשעווער „ווילנער טרופּע" און באַלד נאָך איהם די אקטיאָרען אברהם מאַרעווסקי, א. שטיין, חוה בראַז, יוסף בולאָוו, יוסף קאַמינסקי און דער „ליבהאַבער" יעקב וויסליץ. די טרופּע פיהרט איצט אויף דימאָוו'ס „שמע ישראל", אנדרעיעוו'ס „דער וואס קריגט די פּעטש" (איב. א. מאַרעווסקי), „דאָס נייע געטאָ" פון דר. הערצל און „יאָהאָנעס־פייערען", פון הערמאן זודערמאן (איב. זלמן זילבערצווייג. אלע פּיעסען רעזשיסירט דורך א. מאַרעווסקי).

אין טאָג פון די שלושים נאָך ש. אנסקי (9טען דעצעמבער, 1920) ווערט אויפגעפיהרט זיין פּיעסע „דער דיבוק" (רעזשי — דוד הערמאן). די דאָזיגע אויפּפיהרונג איז געווען א ריזיגער ערפאָלג. די פּיעסע איז נעשפּילט געווארען הונדערטער מאל ביי פולע הייזער און איז באַזוכט געווארען אויך פון דער פוילישער אינטעליגענץ און אפילו פון דער אידישער אַרטאָדאָקסישער באַפעלקערונג. אין דער אויפּפיהרונג האָבען זיך אויך באטייליגט דער ניי־צוגעקומענער א. סלאָבאָדסקי און דער „ליבהאָבער" יצחק קאָוונער (קאדיסאָן).

דעם 27טען מערץ, 1921, האָט די טרופּע אויפגעפיהרט שלום אש'ס „אמנון און תמר" און „דער זינדיגער" (רעזשי — מ. עלקין). דעם 14טען אפריל, 1921, האָט די טרופּע איינגעאָרדענט א קאָלעקטיוועס פּאַרלעזונג מיט מוזיק־באַגלייטונג פון ז. סענאלאָוויטש'עס „די וואנט". דעם 29טען נאָוועמבער, 1921, איז אויפגעפיהרט געווארען אנסקי־קאציזנעס „טאָג און נאכט" (רעזשי — ל. קאדיסאָן).

דעם 3טען פעברואר, 1922, האָט ל. קאדיסאָן אויפגעפיהרט שלום עליכם'ס קאָמעדיע „שווער צו זיין א איד", און דעם 23טען פעברואר, 1922, איז אויפגעפיהרט געווארען גוצקאָוו'ס „אוריאל אקאָסטא" (איב. און רעזשיסירט — אברהם מאַרעווסקי). שפּעטער האָט מען נאָך אויפגעפיהרט לייוויק'ס „שמאָטעס" (רעזשי — ל. קאדיסאָן, יצחק קאציזנעלזאָן'ס „קאריקאטורען" (רעזשי — א. שטיין) און מען האָט זיך געגרייט אויפצופיהרען פרץ'ס „ביינאכט אויפ'ן אלטען מארק" (אין דער בעארבייטונג פון דר. יצחק שיפער). אבער אינמיטען איז די טרופּע ארויסגעפאָהרען אויף גאסטראָלען אין לאָדז און איבער א רייהע אנדערע שטעט פון פוילען. צוריקגעקאָהרט אין וואַרשע, האָט די טרופּע נאָך נעשפּילט אין קאָמינסקי'ס טעאָטער, און לאָזט זיך באלד ווידער אויפ א טורנעע איבער גאליציע און פון דאָרט קיין וויען, וואו זי שפּילט זעקס חדשים אין ראלאנד טעאָטער און פאָהרט ווידער גאסטראָלירען איבער גאליציען. דאָ נעהען איבער א טייל מיטגלידער צו אזרא'ן און דער פּארבליבענער טייל פאָהרט קיין רומעניע.

די נעזעלשאפט, וועלכע אזוי האָט נעגרינדעט אין בערלין (הער־

די ווילנער טרופּע פֿאָטאָגראָפֿירט אין וויען אין 1922.

די ערשטע רייהע פון אויבען, פון רעכטס צו לינקס: ווייסליץ, חנה קאַדיסאָן, י. בולאָוו, ארלעסקא, לאַרעס (זי איז געשטאָרבען).

צווייטע רייהע: קאָן, ליוב קאַדיסאָן, פֿאָלאָ וואלטער, מאזאה (די-רעקטאָר), ליובא קאַדיסאָן און נאכבוש.

דריטע רייהע: קאָוואַלסקי, קאמען, בוזגאן.

פֿערטע רייהע: שעפּטעל, טאַנין, בראז, שטיין.

מאן שטרוק, דר. ס. גראָנעמאַן, האַנס גאָסלער, קרנאָלד צווייג א. ש.), צו וועלכער עס זיינען אויך צוגעצוינגען געוואָרען די רעזשיסערס און אקטיאָרען הענרי גאלען און זשאן גאטאפט, האָט געדונגען א טעאטער אויף קאָמענדאַנטען שטראסע אין בערלין און האָט באָפולמעכטיגט אזרא'ן צונויפצושטעלען א טרופע, צו וועלכער עס זיינען פארבעטען געוואָרען: דוד הערמאַן, שניאור, זשעלאזא, ראזא בירנבוים (וועלכע זיינען ארויס פון דער „וויילנער טרופע"), בעלא בעלערינא, פרידא בלומענטאל, הערץ גראָסבארד, משה פּערער, דוד האמבורגער א. ש. די טרופע, וועלכע איז טיילמאל אָננעמענגען אלס „וויילנער טרופע", האָט אָננעהויבען שפּילען אין בערלין אין סעפטעמבער, 1921, און האָט אין משך פון אכט חדשים אויפנעפיהרט הירשביין'ס „די פוסטע קרעטשמע", אנסקי'ס „דער דיבוק" און נאָך אייניגע פּיעסען פון הירשביין, פּינסקי א. ש.

נאָך בערלין האָט די טרופע געמאכט א גרעסערען טורנעע איבער דייטשלאַנד (לייפציג, האמבורג, קעלן, פראנקפורט, כעמניץ א. ש.), האָלאַנד, בעלגיע, פראנקרייך און ענגלאַנד, וואו זי האָט נעשפּילט ביז פעברואר, 1923.

אין מאי, 1923, ווערט די טרופע רעאָרגאַניזירט און עס טרעטען אין איהר אריין: נח נאכבוש, שלום טאַנין, מ. קאָוואלסקי, פּאָלא וואלטער, לאה נעמי, מרים ווייד, וואלף זילבערבערג, בעטי דאלסקא, משה פּערער א. ש. פארברענגענדיג עטליכע חדשים אין האַרצבורג אויף אייניגושטודירען נייעם רעפערטואָר, פּאהרט די טרופע קיין האָלאַנד און בעלגיע, און פון דאָרט ווערט זי פארבעטען דורך באָרים טאמאשעווסקי קיין אמעריקע.

כדי צו דערגאַנצען די טרופע, פון וועלכער עס זיינען ארויס זילבערבערג און דאלסקא, ווערען ספּעציעל פאר אמעריקע, צוגעצוינגען שניאור, זשעלאזא און בעלערינא.

קיין אמעריקע איז די „וויילנער טרופע" געקומען אין פאָלגענדיגען באשטאנד: אזרא, בעלערינא, בלייפער, יוסף גרינבערג, ווייד, וויטאלינא, וואלטער, זשעלאזא, טאנין, לובאצקי, נעמי, נאכבוש, עלמית, פּערער, קאָוואלסקי, און שניאור. דעם 29טען יאנואר, 1924, האָט די טרופע אָננעהויבען שפּילען אין ניו יאָרק אין נאָראָ בעים טעאטער (אויף בראָדוויי און 44טע סטריט). דער רעפערטואָר איז באשטאנען פון די אין אייראָפּע שוין געשפּילטע פּיעסען.

עטליכע חדשים שפּעטער האָט די טרופע זיך נעלאָזט אויף א טורנעע איבער אמעריקע. נאָכדעם ווי עס טרעטען ארויס שניאור און בעלערינא און עס קומען צו לייב און חנה קאדיסאָן און ר. וועגדאָרף, מאכט די טרופע א צווייטען טורנעע איבער אמעריקע, בעת וועלכען זי שפּילט זעקס חדשים אין לאָס אנדזשעלעס. שפּעטער

ווידער איבער דער פּראָווינץ, אין ניו יאָרק און אין שיקאַגאָ, וואו, צוליב, יוניאָן־באַדינגונגען, טרעט זי אריין אין גליקמאַן׳ס טעאַטער צו שפּילען נאָר צוויי מאָל אין וואָך. דאָ ווערט אויפגעפיהרט „דער לופט־מענש" פון ס. יושקעוויטש (איב. און רעזשי — י. קאַדיסאָן), לעאָן זאָלאָטקאָף׳ס פיעסע „דער ביטערער טראָפען" און אברהם גאָלדפאַדען׳ס „ביידע קוני־לעמעל" (ביידע רעזשי — י. קאַדיסאָן).

נאָך גאַסטראָלען אין קליוולאַנד און דעטראָיט, קערט די טרופע צוריק קיין ניו יארק, וואו אזרא נעמט איבער די דירעקציע פון דער טרופע און עפענט מיט איהר דעם ניו יארקער ליפּצין־טעאַטער (פאר דעם סעזאָן 27־1926). דאָס פערסאָנאַל באשטייט פון: אזרא, וואל־טער, וועגדראָף, לובאָצקי, טאַנין, פעדער, לייב און חנה קאַדיסאָן, נעמי, שינאָרין און פון די מיטגלידער פון דער אידישער אקטיאָרען־יוניאן אין אמעריקע: עני שאפּירא, יצחק בלייפעלד, משה זילבער־שטיין און איציק הערשקאָוויטש (סופלער).

דאָס טעאַטער ווערט נעעפענט דעם 3טען סעפּטעמבער, 1926, מיט אל. טאָלסטאָי׳ס און פּאָוול שטשעגלאָוו׳ס פיעסע „ראַספוטין און די צאַריצא" (איב. און בעארבייט מ. אָשעראָוויטש, רעזשי — ד. ס. מאַנקע, דעקאָראַציעס — פּאָשקע). דעם 22טען סעפּטעמבער, 1926, ווערט אויפגעפיהרט קאַדעלבורג׳ס קאָמעדיע „דער שווארצער פּלעק" (איב. י. קאַדיסאָן, רעזשי — י. שינאָרין און י. קאַדיסאָן), דעם 22טען אָקטאָבער, 1926, — לואי מילער׳ס דראמע „אָהן א הארץ" (רעזשי — י. קאַדיסאָן, אונטער דער אויפזיכט פון דעם מחבר) און, נאָכדעם ווי אזרא און עלמית ציהען זיך צוריק פון דער טרופע, טרעט דאָרט אויף דזשענניע וואַלייר אין איהר רעפּערטואָר. שפּעטער ווערען נאָך געשפּילט אייניגע גאַרדין־פּיעסען (אין וועלכע עס באטייליגען זיך אויך וויערא לובאָווא) און די טרופע פאָהרט ארויס איבער דער פּראָווינץ.

פאַר׳ן סעזאָן 29־1928 אָרגאַניזירט זיך די טרופע קאָאָפּעראַ־טיוו מיט פּאָלנעדיגען פערסאָנאַל: דאָזא בירנבוים, בערגרין, וועג־דראָף, זשעלאָזא, העלען זשעלינסקא, משה טיימאַן, נעמי, נערמאָ־לאָווסקא, נאָבבוש, לייב און חנה קאַדיסאָן און די מיטגלידער פון „קונסט־רינג": קאָלקער, קאָהן, און זי נעמט איבער דאָס איני־טימע טעאַטער אין בראָנקס, וועלכען זי עפענט דעם 12טען אָקטאָבער, 1928, מיט ב. עפּעלבוים׳ס „גערענגעל, א שפּיל אין דריי אקטען און זיבען בילדער" (רעזשי — יעקב מעסטעל און יעקב בן־עמי, דעקאָראציעס — מ. זאָלאָטאָוו, מוזיק — א. עלשטיין), שפּעטער ווערט נעשפּילט דעפערטואָר און דעם 13טען דעצעמבער, 1928, ווערט אויפגעפיהרט חנא נאָטעסמפעלד׳ס קאָמעדיע „פרנסה" (רעזשי — י. קאַדיסאָן), וואָס ווערט נעשפּילט ביז סוף סעזאָן.

זומער, 1929, שפּילט די טרופּע איבער די ניו יארקער אידישע טעאטערס און אין דער פּראווינץ.

דעם סעזאן 30-1929 שפּילט די טרופּע אין ברוקלין אמעריקא-טעאטער מיט פּאָלנעדיגען פּערסאָנאל: יוסף בולאָוו, בארזעל, בירנבוים, וועבערמאַן, טיימאן, נעמי, נערמאָלאווסקא, נאכבוש, פּעדער, לייב, חנה און ליובא קאדיסאָן. דעם 1טען נאָוועמבער, 1929, ווערט דאָ אויפגעפּיהרט פּראָנטשישעק לאנגער'ס פּיעסען „פּעריפּעריע" און „מאָרד" (איב. — ליובא קאדיסאָן), דעם 10טען דעצעמבער, 1929 — א. קאציזנא'ס פּיעסע „דער דוכוס" אין יוסף בולאָוו'ס בעאַרבייטונג און „דער גר-צדק" (דעק. — ל. קאדיסאָן), דעם 31טען יאנואר, 1930 — לודוויג פולדא'ס קאָמעדיע „יוגענד פרוינדע" און „אלטע בחורים", און דעם 28טען פעברואר, 1930 — א רעוויו פון פּאָלקס לידער און סצענעס און „דער רעגענבויגען" (אלע רעזשי — י. בולאָוו). נאָכדעם ווערט די טרופּע פאקטיש צופאלען.

זומער, 1923, איז דער איראָפּייאישער טייל פון דער „ווילנער טרופּע" (ליב, חנה און ליובא קאדיסאָן, א. שטיין, י. בולאָוו, י. טאראָק, א. סאמבערג, העלענא נאָטליב, י. ווייסליץ, מ. ארלעסקא, י. קאמיען, י. לארעם, ח. שניאור, ח. בראז א. א.) אָנגענקומען אין רומעניע, ווּאו זיי שפּילען פון 1טען יולי ביז דעם 9טען סעפּטעמבער, 1923, אונטער דער דירעקציע פון י. גאָלדענבערג אין בוקארעסטער גאָרטען זשיגניצע. דאָ האָט סאמבערג אויפגעפּיהרט שלום אש'ס „מאָטקע גנב" און שלום עליכם'ס „דאָס גרויסע געווינס". דערנאָך האָט די טרופּע ביז סוף דעצעמבער גאסטראָלירט אין גאלאַץ, יאסי, טשערנאָוויץ, בעלץ און קעשענעוו און איז בערך פעברואר, 1924, אויף דער אינלאַנדונג פון טשערנאָוויצער אידישען טעאטער-פּאראיין, ווּאס האָט זיך אונטערגענומען צו שטיצען די טרופּע, צוריקגעקומען אויף א לענגערען גאסטראָל אין טשערנאָוויץ, ווּאו עס איז אויפגעפּיהרט געווארען ה. בערגער'ס קאָמעדיע „דער מבול" (איב. זלמן זילבערצווייג, רעזשי — א. סאמבערג און ל. קאדיסאָן, דעק. — קאדיסאָן). אָבער צוליב די אויסגעבראָכענע אנטיסעמיטישע אומרוהען איז דער טרופּע פּאָרווערט געווארען צו שפּילען. „די טרופּע האָט זיך — ליוט חיים געלעהרט — ארומגעדרעהט וואָכענלאַנג אין טשערנאָוויץ אָהן ארבייט. עטליכע מיטגלידער האָבען זיך באצייטענס ארומגעזוכט אין אווענ אין דער וייטער וועלט. דער רעשט האָט זיך גאלאָזט אין די קלענערע פּראָווינץ-שטעט, ווּאו מען האָט נאָך ניט דערשמעקט דעם פּארבאָט".

זומער, 1924, קערט צוריק די טרופּע (פון וועלכער ס'זיינען ארויסגעטראָטען לייב און חנה קאדיסאָן) קיין בוקארעסט, ווּאו זי שפּילט ביז דעם 14טען סעפּטעמבער, 1924, אין זשיגניצע. דאָ האָט

אויך סאמבערג אויפגעפיהרט מאליער'ס „דער קארגער" (איב. א. איינהארן) און פארלאזט די טרופע. צוליב דעם שוואכען מאטעריעלען ערפאלג ציהט זיך נאלדענבערג צוריק פון דער דירעקציע איבער דער טרופע און נאכדעם ווי בולאוו, ליובא קאדיסאן און ח. שניאור טרעטען ארויס פון דער טרופע, פאהרען די איבריגע אויף דער פראווינץ, אבער באלד קומען צוריק בולאוו און ליובא קאדיסאן און די טרופע הייבט אן ווידער שפילען אין בוקארעסט אין צענטראל־טעאטער (דיר. סאנדוי). דא פיהרט אויף דער צוגעקומענער רעזשיסער בעלא דאניעל דוד פינסקי'ס „דוד המלך און זיינע ווייבער" און מאליער'ס „זשארזש דאנדען", און דערנאך, צוזאמען מיט בולאוו, א רעווי־פראגראם. דאניעל פארלאזט די טרופע און בולאוו פיהרט אויף זיינע און י. שטערענבערג'ס בעארבייטונג פון א. דימאוו'ס „דער זינגער פון זיין טרויער" (דעק. — רובין און באראן לעווענדאל), וועלכע האט אן אויסערגעווענליכען ערפאלג.

דער סעזאן איז פארענדיגט געווארען מיט א. שטיין'ס און י. שטערענבערג'ס אויפפיהרונג פון ל. נ. טאלסטאי'ס „דער לעבעדיגער מת".

זומער, 1925, איז די טרופע ארומגעפאהרען איבער דער פראווינץ מיט דימאוו'ס פאפולער געווארענער פיעסע „דער זינגער פון זיין טרויער".

צום סעזאן 26־1925 האט אין בוקארעסט זיך געגרינדעט א געזעלשאפט אויפצוהאלטען די „ווילנער טרופע", וועלכע האט בעדארפט, צוליב לאקאלע טעמים, ענדערען איהר נאמען אויף „דראמע און קאמעדיע". אלס קינסטלערישער לייטער איז אנגאזשירט געווארען דער דיכטער יעקב שטערענבערג. עם זיינען אויך צוגעקומען די אקטיארען שמחה נאטאן, נעמי לעווענטאל־נאטאן און ש. אירים. געפענט דעם סעזאן האט מען מיט א. קאציזנע'ס פיעסע „דער דוכוס", אויפגעפיהרט דורכ'ן מחבר (דעקאראציעס — ארטור קאלניק). דערנאך האט שטערענבערג אויפגעפיהרט גאגאל'ס „חתונה" (דעק. — באראן לעווענדאל) און א. שטיין — יעוורעאינאוו'ס „דער עיקר" (איב. ש. אירים). אבער די גרויסע קאסטען פון די אויפפיהרונגען און דער שוואכער באזוך פיהרען צו א באנקראט פון דער געזעלשאפט. די טרופע ווערט ווידער זעלבסטשטענדיק און קעהרט צוריק צו איהר פירמע „ווילנער טרופע". דא פיהרט אויף י. בולאוו זיין בעארבייטונג פון זשולאווסקי און ש"ס „שבתאי צבי" (דעק. — מאקסים, מוזיק — שוואַרצמאן) און די טרופע לאזט זיך ווידער איבער דער פראווינץ, באזוכענדיג צום ערשטען מאל טראנסילוואניע, וואו זי באגעגענט זיך מיט איסורים פון די אידישע כלי־קודש צו באזוכען איהרע פארשטעלונגען. נאכדעם ווי יוסף בולאוו און ליובא קאדיסאן

פאהרען אפ קיין אמעריקע, קעהרען זיך צוריק די מיטגלידער קיין בוקארעסט, וואו זיי שפילען א קורצע צייט און פאהרען פון דארט קיין טשערנאוויץ, וואו א. שטיין פיהרט אויף ל. אנדרעיעוו'ס פיעסע „דער נעדאנק" (איב. — נתן זילבערצווייג). אין אפריל, 1926, ווערט דאָ אויפגעפיהרט די פיעסע „דער דעטעקטיוו" פון ראמולוס וואינעסקו (איב. דר. שלמה ביקל), וועלכע רופט ארויס א סקאנדאל צוליב דעם וואס איהר מחבר איז דער פארשטעהער פון דער ארטיגער געהיים-פאליציי. שטיין און אנדערע מיטגלידער טרעטען ארויס פון דער טרופע און די איבעריגע קעהרען צוריק קיין פוילען, וואו זיי שפילען צוערשט איבער דער גאליציאנישער פראווינץ, דערנאך אין לעמבערג אין זאל פון אוקראאינישען טעאטער.

די טרופע איז דעמאלט באשטאנען פון מרים ארלעסקא, חוה אייזען, בראקארוש, דוד הערמאן, רחל האלצער, האבער, יעקב און יוכבד וויינליץ, ווינשטאק, מ. מאזאה, אברהם מארעווסקי, נעמי און שמחה נאטאן, י. קאמיען און נאדיא קארעני. אויפגעפיהרט האט מען: דעם 12טען אוגוסט, 1927, „דער „נסיון, דראמאטיש מעשה-לע אין 4 אקטען פון יעקב פרענער, רעזשי — דוד הערמאן", אין אקטאבער, 1927 — „יהודית און הולפרנום" (רעזשי ד. הערמאן), שפעטער „די אונטער וועלט (פעריפעריע), דראמע אין 4 אקטען פון פראנטשישעק לאנגער (רעזשי — יעזשי וואלדען, דעק. — פריץ קלייטמאן, קאמפ. — מ. האנינגשטאק)" און וויספיאנסקי'ס „ריכטער".

פון לעמבערג פאהרט די טרופע קיין קראקע און פון דאנען קומט זי אין ווארשע, וואו זי הייבט אן שפילען דעם 22טען מערץ אין עליזעאום-טעאטער מיט פאלגענדיגען פערסאנאל: מרים ארלעסקא, דוד בירנבוים, העלענא גאטליב, אסתר נאלדענבערג, זלמן הירשפעלד, יעקב וויינליץ, רות טארן, דוד ליכט, יעקב מאנסדארף, נעמי און שמחה נאטאן, א. סאמבערג, יוסף און דינה קאמיען, יעקב קורלענדער, בת-שבע קרעמער, אסתר ראפאל, פערל רות און שמואל שעפטעל. דעם 2טען מאי, 1928, ווערט דאָ אויפגעפיהרט „קידוש השם" פון שלום אש, צונויפגעשטעלט פאר דער ביגע אין 25 ביליעדער און רעזשיסירט דורך מיכאל וויינברט, דעקאראציעס און קאסטיומען פון וו. וויינטרויב, מוזיק פון הענעך קאהן, טענץ און פלאסטיק בעארבייט דורך די שוועסטער ראָם, כאראלע און מאסן-סצענעס — פאלקס כאר פון מ. שניאור".

דעם 14טען אויגוסט, 1928, איז דאָ אויפגעפיהרט געווארען „די וויבעריש קניפליעך — אן אלטע אידישע קאמעדיע אין 3 אקטען מיט א פראלאג, מיט מוזיק און געזאנג פון לודוויג (לייבוש) לעווינזאן (לעוויזאן), אינסצעניזאציע און רעזשי — דוד הערמאן,

דעקאראציעס און קאסטיומען — ו. ווינטרויב, מוזיק — בעאר־ביט פון קומאק".

אקטאבער, 1928, איז דא אויפנעפיהרט געווארען פרץ'ס „ביי־נאכט אויפ'ן אלטען מארק, אינסצעניזאציע און רעושי — דוד הער־מאן, דעק. — ו. ווינטרויב, מוזיק — יוסף קאמינסקי, טעקסט — לאה ראטבוים".

סעפטעמבער, 1928, גאסטראלירט אברהם טייטעלבוים און פיהרט אויף די „תאוה אונטער די אולם־בוימער פון יודושין א'ניעל, אידיש — אברהם טייטעלבוים, דעק. י. שליוויניק".

אין נאוועמבער, 1928, פאהרט ארויס די טרופע אויף א קורצען גאסטראל איבער איניגע שטעט פון פוילען און שפילט אויך, צום ערשטען מאל זייט דער גרינדונג פון דער טרופע, אין ווילנע, וואו די געזעלשאפט „פרייהט פון אידישען טעאטער אין ווילנע" גיבען ארויס דעם 4טען דעצעמבער, 1928, לכבוד דער טרופע, א ספעציעל פלוג־בלאט „אונזער בינע".

דעם 18טען דעצעמבער, 1928, הייבט אן די טרופע צוריק שפילען אין ווארשע און אין דעצעמבער, 1928, ווערט דא אויפנעפיהרט „דער כשוף־קרייז, שפיל אין 4 אקטען (5 בילדער) נאך דעם כינעזישען פון קלאובונד, אידיש — משה לייב האלפערן, רעושי — אברהם טיי־טעלבוים, דעק. — ו. ווינטרויב."

דעם 6טען פעברואר, 1929, ווערט אויפנעפיהרט ו. קאטאיעוו'ס „מאן ווייב און רעוואלוציע (די קוואדראטור פון ראד), אידיש מ. מ. רעזשי — דוד הערמאן" און אין פעברואר — „שיילאק (דער סוחר פון וועניעדיק), ספעקטאקל אין 4 אקטען פון וויליאם שעקספיר, אינסצענירט זעצט פון ישראל שטערן און מארק ראקאווסקי, אינסצענירט און רעושי — מיכאל ווייכערט, דעק. און קאסט. — ו. ווינטרויב, מוזיק — ה. קאהן, טעקסט און פלאסטיק — ד'אגע".

דא טרעט ארויס פון דער טרופע א. סאמבערג און עס טרעטען צוריק ארויס יוסף קאמינען און דינה קאמינען (קעניג). צוליב די הויכע שטייערען און אנדערע מניעות פארלאזט די טרופע דעם 9טען מאי, 1929, ווארשע און פאהרט אויף א טורנעע איבער קראקע, לאדז, ראדאם, לובלין, גאליציע פראווינץ און ביאליסטאק, וואו עס ווערט דעם 10טען נאוועמבער, 1929, אויפנעפיהרט „אידען־שטאט, דראמע אין 3 אקטען מיט א פראלאג פון אהרן צייטלין, אינסצענירט און רעושי — דר. מיכאל ווייכערט, דעקאראציעס און קאסטיומען — ו. ווינטרויב, מוזיק און כארן — הענאך קאהן, פלאסטישע בע־ארבייטונג — לאה ראטבוים."

בעת די ווייטערדינע גאסטראלען שפילט די טרופע ווידער אין לאמזשע, בראנאוויטש, ווילנע, גראדנע און ביאליסטאק, צוגרוי־

טענדיג די אויפפיהרונג פון לייפשיץ'ס „הערשעלע אסטראפאלער" און לייוויק'ס „דער גולם".

די אויבענדערמאנטע געשיכטע פון דער „ווילנער טרופע" דערגרייכט ביז צום יאהר 1930.

לוידער האָב איך נאָך נישט צוגענגריים אזא אויספיהרליכע אפהאנדלונג וועגען דער ווייטערדיגער טעטיגקייט פון דער „ווילנער טרופע".

בקצור ווייל איך נאר דא פארצייכענען, אז זי האָט כסדר געביטען איהר פערמאָגן. פון די אלטע גרינדער און ערשטע כחות זיינען כמעט אלע אוועק. עס פלעגען כסדר צו און אפפליסען נייע אקטיאָרישע כחות. דער רעפערטואר איז אויך געוואָרען א גאנץ אנדערער — אוועק אויף א סאציאל־פאליטישער ליניע.

אין משך פון 34-1930 זיינען אויפגעפיהרט געוואָרען משה לייפשיץ'ס קאמעדיע „הערשעלע אסטראפאליער", ה. לייוויק'ס „גולם", שטשענלאוו'ס און טאלסטאי'ס „ראספוטין און די צאריצע", קאטאיוו'ס „א מיליאן צרות", לעמפעל'ס „דער בונט אין אויסבעסערונגס־הויז", טרעטיאקאוו'ס „שריי כינע", קאטאיוו'ס „בלומען־וועג", און טאלסטאי'ס „גוואלט געלט". צו די פריערדיגע רעזשיסאָרען זיינען צוגעקומען מארק ארנשטיין און יעקב ראטבוים.

די טרופע האָט נאָך וואנדערונגען איבער דער פוילישער פראָוויינץ זיך אין 1933 באזעצט אין ווארשע, אבער נאָך א סעזאָן האָט זי ווידער געמוסען וואנדערען איבער דער פוילישער פראָווינץ. אין 1934 האָט זי גאסטראלירט אין מערב־איראָפע און איז סוף 1934 ווידער צוריקגעקומען אין פוילען, וואו זי האָט צוערשט געשפילט אין ווילנע און האָט איצט ווידער אויפגעשלאָגען איהר געצעלט אין ווארשע.

אברהם מאַרעווסקי.*)

אברהם מאַרעווסקי (מנקר) איז געבאָרען געווארען דעם 8־טען מערץ, 1886, אין ווילנע, ביי באַלעבאטישע עלטערען, שוך סוחרים, האָט זיך געלערנט אין חדרים. זיין וועלטליכע בילדונג האָט ער געקראָגען ביי פּריוואטע פּעדאַגאָגען, שפּעטער ביי לעהרער פון ווילנער רעאַל שול.

קיין התמדה אין לערנען נישט ארויסגעווויזען און ביי א ליידענ־

אברהם מאַרעווסקי

שאפטליכער צוגעבונדענקייט צו דער רוסישער שפּראַך, אַלגעמיינע ליטעראטור און אַלגעמיינע געשיכטע, נישט געקאָנט דערגרייכען עפּעס אין נאטור־געשיכטע און מאטעמאטיק.

גאנץ פריה באהערשט פון א שטרעבען צו טעאטער, האָט מאַ־

*) לעקסיקאָן פון אידישען טעאטער, פון זלמן זילבערצווייג.

רעווסקי פֿלייסיג באַזוכט די פּאַרשטעלונגען אין רוסישען טעאַטער און אויסנעדריקט זיינע מיינונגען אין קריטיקען, וועלכע ער האָט גע־שריבען פּאַר זיך.

1903 — געשטרעבט אָנצוקומען אין דאַרפֿאַטער גימנאַזיע, אָבער דורכגעפֿאַלען אויף באַטאַניק.

1904 — זיך עקזאַמינירט אין פּערנוי אויפ'ן אָטעסטאַט פון 8 פּאַרמאַצעווט־שילער און צוליב „וואוינרעכט" געוואָרען אין 1907 א געהילף־פֿראָווייזאָר, נאָר פּאַרט נישט באַקומען קיין וואוינרעכט.

1907-1910 — געלערנט אין פּעטערבורג אין דער „טעאַטער־שול אויפ'ן נאָמען פון „א. ס. סואוואַרין" און זי געענדיגט מיט'ן דיפּלאָם פון „אַרטיסט פון ליטעראַריש־קינסטלערישען טעאַטער".

בעת'ן פֿאַרענדיגען אין 1910 די דראַמאַטישע שול אין פּעטער־בורג, געהאַט די געלעגנהייט אַרויסצוטרעטען אין דער אַנוועזנהייט פון לעצטען רוסישען צאַר ניקאָלאַי און דעם דיכטער, גרויספֿירשט ק. פ. אין 11-1910 געשפּילט אלס רוסישער אַקטיאָר אין דער טרו־פּע פון ביולאַיוו אין גראָדנע, דערנאָך אין אַנדערע רוסישע טרופּעס, ביז אין 1918, וועו ער געהט איבער צו דער אידישער ביהנע, דע־ביוטירענדיג אין ווילנע אין ליפֿאָווסקי'ס טרופּע אלס „יחיאל" אין פּרץ הירשביין'ס „דער לעצטער". קורץ דערויף פיהרט ער דאָ אויף ז. זילבערצווייג'ס איבערזעצונג פון א. דיומאַס „קין". 1919 — אַנגאַזשירט געוואָרען אין דער דראַמאַטישער טרופּע פון קאַמפּא־ניעען אין לאָדזש.

באַלד דערויף טרעט מאַרעווסקי אַריין אין דער „ווילנער טרופּע" אין וואַרשע און נאָכ'ן אויפֿהערן דאָרט אייניגע פּיעסעס פון זיין רעפּערטואַר, טרעט ער אויף דעם 9-טען דעצעמבער, 1920, אלס „דער מיראַפּאָליער צדיק" אין אַנ—סקי'ס „דער דבוק", אין וועלכען ער רופט אַרויס אַן אונגעהייערע אויפמערקזאַמקייט און וועלט אין דער ראָלע פּאָפּולער איבער דער וועלט.

זומער, 1921, גאַסטראָלירט מאַרעווסקי אין ווילנער העליאַס־טעאַטער און פיהרט דאָ אויף אַנ—סקי'ס „דער דבוק" אין 4 אקטען.

הערבסט, 1921, וועלט מאַרעווסקי אַנגאַזשירט קיין בערלין צו פּאַרפֿילמען דעם „דבוק", אָבער אינמיטען וועלט די ארבייט איבערנע־ריסען. פעברואר, 1922, וועלט מאַרעווסקי ווידער אַנגאַזשירט אין דער „ווילנער טרופּע", וואו ער פיהרט אויף זיין איבערזעצונג פון גוצקאָוו'ס „אוריאל אקאָסטא", און נאָכ'ן שפּילען מיט דער טרופּע איבער פּוילען און גאַליציע, פּאַהרט מאַרעווסקי קיין אויסלאַנד, וואו ער טרעט צו איבערזעצען אין פּערזען וויליאם שעקספּיר'ס „שיילאק" וואָס ער פּאַרענדיגט אין 1926.

אין אָקטאָבער, 1922, שפּילט מאַרעווסקי מיט דער „ווילנער טרופּע" אין ווין און פּאַראיזטערעסירט מיט זיין פּאַרקערפּערן דעם „צדיק" מאָקס ריינהאַרד'ן, מיט וועמען ס'ווערן געפּיהרט ערפּאָלגרייכע פּאַרהאַנדלונגען.

מאי, 1923, ווערט מאַרעווסקי אַנגאַזשירט אין בערלין אלס קינסטלערישער בייראַט צום פילם „דאָם אלטע געזעץ" אין וועלכען ער שפּילט די ראָלע „דער אלטער רב", צוזאַמען מיט הענרי פּאָרטען, ערנסט דויטש א. א. אַנגאַזשירט געווארן אין „אופא" פאַר'ן פילם „דער טורם פון שווייגען".

צוריקגעקומען אין פוילן, גאַסטראָלירט אין ווארשעווער „צענטראל טעאַטער", דערנאָך פּאָהרט ער אַרויס א קורצע צייט איבער דער פוילישער פּראָווינץ מיט רעפּערטואַרן און רעציטאַציעס.

אין סעפּטעמבער, 1925, אָנגעהויבען צו רעזשיסירען צוזאַמען מיט ביענאַנסקי'ן, אין דער פוילישער פילם-געזעלשאַפט „מערקור" א סצענאַריע פון אַנ—סקי'ס „דבוק", אָבער צוליב'ן ארעסט פון פינאַנסדירעקטאָר פון דער געזעלשאַפט, ווערט דער פּלאַן נישט רעאַליזירט.

אָקטאָבער-נאָוועמבער, 1925, גאַסטראָלירט אין לאָדזש, דערנאָך געשפּילט אין ווילנע. נאָך א ליינגערע הפסקה פּאָהרט ער אַרויס אין בער קרוין-פוילען מיט א רעפּערטואַר „טעאַטער און אידען".

סוף אוגוסט, 1926, ווערט ער אַנגאַזשירט אין ריגע צו אַראַנזשירען דאָס אידישע מעוטיש-טעאַטער.

יוני, 1927, טרעט מאַרעווסקי צוריק אריין אין דער „ווילנער טרופּע" אין גאַליציען. אייניגע חדשים שפּעטער נעמט ער איבער די ליטונג פון „קראַקאָווער אידישען טעאַטער", אָבער ער ציהט זיך באַלד צוריק.

פעברואר, 1928, ווערט ער אַנגאַזשירט קיין ארגענטינע, וואו ער שפּילט 3 חדשים. פון דאָרט ווערט ער אַנגאַזשירט אין מאַרים שווארץ'ס אידישען קונסט טעאַטער אין ניו יאָרק, וואו ער טרעט אויף אין „דער וואָס קריגט פּעטש", „מרדכי מאַזע" אין „שמאַטעס", „דער מיראַפּאָליער צדיק" אין „דבוק", אלס „פּירס" אין בולגאַקאָוו'ס אויפּפיהרונג פון אש'עס „קדוש השם" און אין שווארץ'ס אויפּפיהרונג פון „נאָט, מענש און טייוועל" אלס „חאַצקעל דראַכמע".

ווינטער, 1929, ווערט ער אַנגאַזשירט אין שיקאַגא אלס רעזשיסער פון דער ארטיגער „אידיש-ליטעראַריש דראַמאַטישער געזעלשאַפט".

מערץ, 1930, צוריקגעקומען קיין ניו יאָרק, און אין מאי, 1930, פּאַרלאָזען אמעריקע.

אוגוסט, 1930, אַריינגעטראָטען אין ווארשעווער טעאַטער „נא-

וואַשטש", באלד אָבער לאָזט זיך מאַרעווסקי ווידער איבער דער פּראָווינץ מיט רעפעראַטען „איראָפּע און אַמעריקע" און „שעקספּיר אין ליכט פון אידישען געוויסען".

אין סעפּטעמבער, 1931, טרעט ער אַריין אין וואַרשעווער אידישען דראַמאַטישען טעאַטער און דערנאָך פּאָהרט ער אַרויס, צום ערשטען מאָל, אויף א גאַסט־טוהנעע מיט אן אייגענער טרופּע איבער פּוילען, באַזוכענדיג אין משך פון 60 טעג 55 שטעט. צוליב אַנטיאידישע עקסצעסען מוזען די פּאָלשטעלונגען איבערגעריסען ווערען.

אין 1931 גאַסטראָלירט ער אין ווילנער פּאָלקס־טעאַטער, סוף פעברואר, 1932, אָרגאַניזירט ער דעם דראַמאַטישען קלאַס ביים אידישען מוזיקאַלישען אינסטיטוט אין ווילנע.

מאַרעווסקי האָט די לעצטע יאָהרען פּאַרעפענטליכט אין פאַרשידענסטע אידישע פּעריאָדישע אויסגאבען פון אייראָפּע און אמעריקע זעהר פיל אַרטיקלען און עסייען איבער טעאַטער. אין דער לעצטער צייט האָט ער אָנגעהויבען פּאַרעפענטליכען פּובליציסטישע אַרטיקלען און עסייען אויף אַלגעמיינע געזעלשאפטליכע און טאָגפראגען.

אַלעקסאַנדער אַזראַ (אָרליוק*).

אלעקסאַנדער אזרא איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אין 1892 ביי עלטערען — פאַרוואַלטער פון הייזער. שפעטער האָט דער פאָטער פאַרוואַלטעט א האָטעל.

געלערנט ביז 13 יאָהר אין חדר (דערנאָך אין דער היים, בא־זונדערס העברעאיש), געענדיגט די שטאָטישע שול און געלערנט אין רעגירונגס־שולן.

אלעקסאַנדער אזרא

צו דער בינע האָט ער ארויסגעוויזען א חשק נאָך אלס קינד, געלערנט צוזאמען אין חדר מיט סאָניע עלמית'ס ברודער, און זיי ביידע פלעגען מאכען „צירק־פאָרשטעלונגען" פאר קינדער, שפעטער

*) לעקסיקאָן פון אידישען טעאָטער פון זלמן זילבערצווייג.

נענומען אנטיל אין די דראמאטישע קרייזען פון „בונד" אונטער דער לייטונג פון י. פיראשניקאוו.

אין עלטער פון 13 יאהר מאכט אזרא דעם ערשטען עפענט־ליכען ארויסטריט צוזאמען מיט עלטערע בעלי־מלאכות אלס „יהודה" אין „מכירת יוסף". ער ווערט באמערקט פון אקטיאר בערטאנאוו, וועלכער נעמט איהם אריין אין א רוסישען וואדעוויל. ער באטיליגט זיך אויך אין די גאסטראל־פארשטעלונגען פון בן־עמי'ן.

צו 16 יאהר געווארען אריינגעצויגען אין דער ארבייטער־באווע־גונג, געזעסען ארעסטירט אין לוקאשקער טורמע, און דאן אנטלאפען קיין קיעוו, וואו ער טרעט אריין אין דער דראטיגער „קונסט־שול", אין דער אפטיילונג פון מאלעריי, באזוכענדיג גלייכצייטיג א רעאל־שול אויף א סטיפענדיע פון באראן גינצבורג, און באטיליגט זיך אלס סטאטיסט און שפעטער אין קליינע ראלען אין סאלאווצאוו־טעאטער. טרעט אריין אין יודישען פאקולטעט פון קיעווער האנ־דעלס־אינסטיטוט, וואו ער לערנט דריי פערטל יאהר, דערנאך דינט ער א יאהר אין מיליטער און שטעלט דאדט רוסישע פארשטעלונגען.

נאכ'ן מיליטער־דינסט פאהרט אזרא צוריק קיין ווילנע, וואו עס איז דאן אנטשטאנען א ליטעראריש־דראמאטישער קרייז. פרץ הירשביין איז דעמאלט אין ווילנע, און פיהרט אויף זיינע פיעסען און שפילט אליין מיט. אזרא באטיליגט זיך אין די דאזיגע פאר־שטעלונגען צוזאמען מיט נאכבוש, שניאור, עלמית, ריווקינא און בלומענטאל, און פאהרט ארום איבער דער ליטווישער פראווינץ.

אין דער מלחמה־צייט, בעת דער־דייטשער אקופאציע, האט ער געשאפען אין ווילנע א קרייז פון אידישע אינטעליגענטן, פאר וועל־כע ער פלענט מיט „ליבהאבער" אויפפיהרען איינאקטערס אויף אידיש און דעקלאמירען. דערווייל איז נעשען א צופאל: דער באזיצער פון דראטיגען צירק, גורעוויטש, מורא־האבענדיג, אז מ'וועט רעקווי־זירען דעם צירק, גיט ער איהם איבער דעם דראמאטישען קרייז.

אזרא ארגאניזירט די ערשטע פארשטעלונג, אויף וועלכער עס איז אויפגעפיהרט געווארען אש'ס „דער לאנדסמאן". די גרופע האט זיך נעשטעלט די אויפנאבע איבערצוריסען פולשטענדיג מיט'ן אלטען רעפערטואר, און זיך נענומען סטאניסלאווסקי'ס טרופע אלס פאר־בילד. די דאזיגע גרופע איז עס נעווארען די שפעטער באריהמטע „ווילנער טרופע", וועלכע האט פון ווילנע גאסטראלירט איבער פאר־שידענע שטעט, ביז זי איז נעקומען אין וואַרשע, און דערנאך נע־פאהרען קיין לאדוש.

אין 1918 פאהרט אזרא צוזאמען מיט סאניע עלמית, מיט וועל־כער ער האט חתונה, קיין ווילנע, וואו ער שפילט מיט א טרופע

א סעזאן, און דערנאך, שוין אונטער די באלשעוויקעס, ווען עס ווערט ארגאניזירט א „אידיש־מלוכה־טעאטער", ווערט אזרא דער אנפיהרער פון דעם דאזיגען טעאטער, און שפעטער פון אידישען טעאטער, אונטער דער פארשטעהערשאפט פון דר. ווינאדסקי און דר. שאבאד. פון ווילנע פאהרען אזרא, עלמית, זשעלאזא און בירנבוים איבער פוי־לען מיט קינסטלערישע אוועלטען. ווען די פאליאקען קומען ווידער אריין אין ווילנע, פאהרט אזרא אף קיין קאוונע און ארגאניזירט דארט א דראמאטישען קרייז מיט ליבהאבער און אקטיארען, מיט וועלכע ער שפילט איבער דער פראווינץ, און פאהרט פון דארט אף קיין בערלין.

אין 1920 שאפט ער אין בערלין א „אידישע טעאטער־געזעל־שאפט" מיט דר. גראנעמאן, בארט, לעא ווינץ, הערמאן שטרוק און ארנאלד צוויג אן דער שפיץ, און כדי פאר זיי צו דעמאנסטרירען די מעגליכקייט פון שפילען אידיש קינסטלערישי־טעאטער, ארדענט ער אין אין בערלין א רייי קינסטלערישע אוועלטען.

דער פלאן נעמט אוים: מיט דער הילף פון דער געזעלשאפט, פילם־דעזשיסער הענרי גאלען, און רייניהארד'ס אקטיאר דושאן גאטאוו, ווערט דעם 1־טען סעפטעמבער, 1921, געשפענט מיט פרץ הירש־ביין'ס „פוסטע קרעטשמע" דאס אידישע קינסטלערישע טעאטער אין בערלין אויף דער קאמענדאנטען־שטראסע. די פארשטעלונגען האבען נעמאכט א רושם און זיינען באזוכט געווארען אויך פון א ניט־אידיש פובליקום. אבער די געשעפטען נעהען אוועק שלעכט, און אזרא מאכט מיט דער טרופע א טורנעע איבער דייטשלאנד, שפי־לענדיג מיט א באזונדערען דערפאלג אין לייפציג. דער בעלגישער דראמאטורג זשאן פאבריציום פארבעט דאן די טרופע קיין האלאנד, וואו דער ערפאלק איז נאך גרעסער, פון דארט פאהרט אזרא מיט דער טרופע קיין בעלגיע, דערנאך קיין פאריז, וואו עס ווערט צום ערשטען מאל געשפילט אידיש אין עלענאנטען טעאטער שאנס־עליזע, און שפעטער אין לאנדאן אין קינגסוויי־טעאטער.

ווען אזרא קומט אין בערלין, ווערט אויפגעלעבט די טעטינקייט פון דער „אידישער טעאטער געזעלשאפט" מיט'ן צוועק ווידער צו פאראייניגען די נאנצע „ווילנער טרופע". צוליב דעם קלאפ פון דער דייטשער וואלויטע איז זיך אבער די געזעלשאפט צופאלען, און אזרא מאכט ווידער מיט דער ניי־צוזאמענגעשטעלטער טרופע א טורנעע אי־בער האלאנד און לאנדאן. דא ווערט ער אננאזשירט פון טאמא־שעווסקי'ן צו קומען מיט דער טרופע קיין אמעריקא.

אין ניו יארק הויבען זיי אן שפילען אויף בראדווויי, אבער צוליב

אן אינערליכען סכסוך נעהט די טרופע איבער אין „נעשאנעל", נאר דער קאנטראקט ווערט אנולירט דורך דער יוניאן.

אזרא פאהרט דאן מיט א טורנעע איבער אמעריקע און קאנאדע און בעת א צווייטען טורנעע שפילט ער 7 חדשים אין קאליפארניע.

אין 1925 שפילט ער מיט דער „ווילנער טרופע" אין שיקאגא, נאר צוליב יוניאן־נעזעצען מוז די טרופע אריינטרעטען אין דארטיגען סטאביליזען אידישען טעאטער צו שפילען נאר צוויי טעג א וואך.

אזרא ווערט דאן אליין דירעקטאר פון דער טרופע, און מיט אירע־ניגע מיטגלידער פון דער „ווילנער טרופע" און אייניגע יוניאן־מיטגלידער הויבט ער אן אין סעפטעמבער, 1926, שפילען אין ניו יארק אין ליפצין־טעאטער, אבער די פארשטעלונגען האבען ניט קיין דערפאלג, און אזרא טרעט אפ פון דער דירעקציע. זייט 7־1926 פאהרט אזרא ארום מיט זיין פרוי אויף קינסטלערישע אוועלטען, אדער שפילט אייניצעלנע פארשטעלונגען מיט פארשידענע טרופעס.

אין 1929 איז אזרא אפגעפאהרען קיין בעלגיע, וואו ער גרינ־דעם אין אנטווערפען א נייע „ווילנער טרופע".

יוסף בולאָוו (בולקין.*)

יוסף בולאָוו איז געבאָרען געווארען אין ווילנע אין 1899. זיין פאָטער איז געווען א סוחר. ער האָט באקומען א אידיש־איראָפעאישע דערציאונג. נאָך אלס קינד ארויסגעוויזען א פעהיגקייט צו אימיטירען זיין רבי'ן און די סביבה.

אין עלטער פון 13 יאָהר שוין געשפילט מיט „ליבהאָבער". אין 1919 געווארען א פראָפעסיאָנעלער אקטיאָר אין ווילנע, און נאָכ'ן

יוסף בולאָוו

שפילען א קורצע צייט אין לאָדזשער דראַמאטישען טעאטער ביי קאָמפאניעצ'ן טרעט ער אריין אין דער „ווילנער טרופע" אין וואַרשע. וועו די טרופע צוטיילט זיך, בלייבט בולאָוו מיט'ן טייל וואָס ג־

*) לעקסיקאָן פון אידישען טעאטער פון זלמן זילבערצווייג.

פינט זיך אונטער דער לייטונג פון מאזאה, און זייענדיג אין רומעניע פירט ער אויף „שבתי צבי", אן אייגענע בעאַרבייטונג פון אש'ס „שבתאי צבי" און זשולאָווסקי'ס „דער סוף פון משיח", און א גאנץ נייע אויפפיהרונג פון דימאָוו'ס „דער זינגער פון זיין טרויער" (יאשקע מוזיקאנט), בעאַרבייט פון יעקב שטיינבערג, וואָס גייט 150 מאָל אין רומעניע.

אין רומעניע האָט בולאָוו חתונה מיט ליובא קאדיסאָן און ווערט אין 1926 פאַרבעטען מיט איהר דורך שוואַרצ'ען קיין אמעריקע, וואו ער טרעט אויף אין אידישען קונסט־טעאַטער אלס „פּרץ" אין „לא תחמוד". אין 1927-29 איז בולאָוו דער רעזשיסער פון דער „אידיש ליטעראַריש־דראַמאַטישער געזעלשאַפט" אין שיקאגא, וואו ער באַטיליגט זיך אויך אין די פאַרשטעלונגען און פיהרט דאָרט אויף צ"א זיין איבערזעצונג און בעאַרבייטונג „א שפּיל אָהן א נאָמען" (נאָך העבעלס „דער בריליאַנט"). בולאָוו איז אויך רעזשיסער פון א דראַטיגער ענגלישער ליבהאָבער־טרופּע.

1929-30 — רעזשיסער און אקטיאָר אין דער „ווילנער טרופּע" אין בראָנקס, ניו יארק, וואו ער האָט אין נאָוועמבער, 1929, אויפגעפיהרט א"נ „גר־צדק", זיין בעאַרבייטונג פון קאַציזנא'ס פּיעסע „דוכוס".

אין 1934 — איז בולאָוו דער דירעקטאָר פון אידישען פאָלקסטעאַטער אין ניו יאָרק, וואו ער טרעט אויף אין די וויכטיגסטע הויפּט־ראָלען.

יוסף פ. קאַץ.

ווילנער באַרימטע אידישע מוזיקער און אַרטיסטען.

„הכל תלוי במזל, אפילו ספר תורה שבהיכל", זאָגען ערגעץ די חכמים. אין יעדען אָרון קודש, אפילו פון א קליין אָרים שולכעל, געפינען זיך עטליכע ספרי־תורות. געווענהנ־ליך איז איינם אדער צוויי פון די „רייניג־קייטען" די אריסטאקראטיע, די מיוחסים. מען באצירט זיי מיט זיידענע אָדער סאמעטענע מענ־טעלעך געשטיקט מיט גאָלד, מען טוט זיי אן קרוינען פון געשמידטען זילבער און אנדערע צירונג און באפוצונגען; מען נעמט זיי ארוים צום לייענען יעדען שבת און יום טוב. דער חזן און דער רב זיינען די ערשטע אפצודריקען א גאטספּארכטיגען קוש אויף דעם מענטעלע פון מזל־דיגען ספר תורה, אלע מתפללים הויבען זיך אויף פון זייערע פלעצער, שטעהען אויף זיערע פיס און באגלייטען די תורה מיט בליקען פון יראת הכבוד בשעת דער חזן אן דער שפיץ פון א פראצעסיע פון פיינע באלעבאטים מארשירט מיט דער תורה ביז צו דעם באלעמער און לענט זי פארזיכטיג און מיט כבוד אוועק אויף דעם שלחן וואו מען פאנגט איהר ערשט אן אפצונעבען כבוד.

און אט איז א צווייטעם בילד:

פארען אין זעלבען אָרון קודש נאָך ספרים, אויך הייליגע, מיט הייליגען אינהאלט, אויך געשריבען פון א סופר, א פרומען אידען, אויך אויף פארמעט, געשריבען מיט כוונה און יראת שמים, שטעהען אבער די אנדערע תורות אין אָרון קודש פארגעסענע, פארנאכלעסיגטע, מיט אפגעבליאקעווטע מענטעלעך, אהן קרוינען, אהן באפוצונגען און וואַרטען נעבעך א גאנץ קיילעדיג יאָהר, ביז שמחת תורה, צו די הקפות, וועו דער גבאי פון שוהל דערבאַרימט זיך פונקט אויף אזא פארגעסענעם און פארנאכלעסיגטען באלמאָכע, א שוסטער, א קאַוואל אָדער א בעל־עגלה און רוקט איהם אריין אזא תורה'לע צו געהן מיט איהר ארום דעם באלעמער צו די הקפות און דינסט־מיידלעך טוען א וויש מיט צוויי שאַרפסטקע, אָנגעבלאָזענע פינגער איבער דעם אָרימעי מענטעלע פון אָרימען תורה'לע, קושען דאן די הייליג־געווארענע פון

באריהרונג מיט דער „רייניגקייט" פינגער און ווינשעווען צו איהר טרעגער: „דערלעבט איבער 120 יאָהר".

שטעדט, אידישע שטעדט מיט גרויסע אידישע באפעלקערונגען, ווייזט אוים, זיינען אויך אָפהענגיג אין מזל, ווי די ספרים זאָגן קודש, להבדיל.

ווילנע, „ירושלים דליטא", איז דאָס געווען די מזל'דיגע שטאָדט אין דער אלטער היים, פון דער אלטער רוסלאנד. אין ווילנע האָט זיך קאָנצענטרירט תורה, חכמה און השכלה; ווילנע איז געווען דער מרכז רוחני, דער גייסטיגער צענטער פון גאנצען גלות־אידענטום. און טאקע דערפאר, ווייזט אוים, האָט ווילנע געקראָגען דעם פיל־באדייטענדען נאָמען „ירושלים דליטא". דאָס איז אָן אָנצוהערעניש, אז זינט עס איז חרוב געווארען דאָס בית המקדש און דאָס ליכט פון אידישער תורה, חכמה, השכלה און געלערזאמקייט איז אויסגעלאָשען געווארען אין ירושלים, — האָט עס מיט דורות שפעטער אויפגעלויכטען נאָכאמאל, אויפ'ס'ניי, — אמת, אין א נייער, מאָדערנער פארמע, — אין ווילנע, די שטאָדט וואו אפילו דער ווילנער גאון איז אויך געווען א ווילנער.

וואַרשע, אָדעס, באַרדיטשעוו, מינסק, פינסק, וואָלאָזשין און אנדערע באקאנטע, גרויסע אידישע שטעט, — איניגע פון זיי זיינען אפילו פאראייביגט געווארען און דער אידישער ליטעראטור פון אזעלכע מיסטערס ווי מענדעלי, שלום עליכם און פרץ, — אָבער אלע באקאנטע שטעדט, דער „תחום" וואו די צארען האָבען פארשפארט די אידן, זיינען געווען ווי מילבען אין פארגלייך מיט א ריז געגען ווילנע אויף דעם נעביט פון גייסטיגקייט, געלערזאמקייט, קולטורעלער טעטיגקייט און אויפקלערונג, סיי ריין־אידישער און סיי אלגעמיינער.

דער ווילנער אידישער לערער־אינסטיטוט, באָטש אן אינסטיטוציע פון דער פינסטערער, אידן־פרעסערישער אלטער צארישער רעגירונג אין אלטען רוסלאנד, האָט זעהר פיל בייגעשטייערט צו דער אלגעמיינער בילדונג און אויפקלערונג פון דער אידישער יוגענט אין די קלייגע שטעטלעך פון דער אָפגעשלאָסענער „טשערטא אָסיעדלאָסטי" — דער תחום פון די עטליכע גובערניעס, די גרויסע גהעטא וואו די צארישע מיניסטאָרען האָבען פארשפארט די רעכט־באַרויבטע אידן צו וואוינען. די גראדואירטע אידישע לערער פון ווילנער אינסטיטוט זיינען געשיקט געווארען אין „יעווריייסקיע נאראָדניע אוטשיליישטשי" (אידישע פאָלקס־שולען) פון די קלייגע, ארימע, פאר'חושכ'טע, אומוויסענדע שטעטלעך וואו זיי האָבען פארשפרייט די ערשטע שטראָלען פון ליכט. זיי זיינען געווען די ערשטע פאקעל־טרעגער פון אויפקלערונג פאר די נאָך־וויסען־לעכצענדע אידישע קינדער אין יענע פארוואָרפענע שטעטלעך. אונטער זייער אינפלוס האָבען אידישע אינגלעך און מיידלעך געמאכט זייער באקאנטשאפט מיט די גרויסע רוסישע שרייבער; אָנגעפאנגען

לייענען די ווערק פון גאנאל, טורגעניעוו, דאסטאיעווסקי און די פאעזיע פון נעקראסאוו, פושקין און לערמאנטאוו. זיי, די אידישע לעהרער פון ווילנער אינסטיטוט, האבען — ניט אלע און ניט אלעמאל באוואוסטזיניג — פארזעצט די קערנער פון פראטעסט, ווידערשטאנד און קאמף געגען רעאקציע אין די מוחות פון די יונגע קינדער וועלכע זיינען שפעטער געווארען סאלדאטען אין די רייהען פון קעמפער־רעוואלוציאנערען, אין „בונד" און אין אנדערע רעוואלוציאנערע אר־גאניזאציעס.

אבער מיר זיינען, דאכט זיך, אוועק א קאפיטשקע פון אנגעציי־כענטען וועג. דער ארטיקל האט געזאלט זיין געווידמעט די ווילנער־געבוירענע מוזיקער און ארטיסטען. אלזא, עס איז נאך ניט צו שפעט. קיין צופיל בארימטקייטען אויף דעם מוזיקאלישען געביט האט ווילנע ניט ארויסגענעבען און עס וואלט ניט געווען גענוג מאטעריאל צו שרייבען אן ארטיקל, און דערפאר די הקדמה, פאר וועלכער מיר זיינען מובן ומזומן צו נעמען אויף זיך די שטראף פון די שטרענגע ווילנער קריטיקער; דער שרייבער איז, צו זיין באדויערן, ניט קיין ווילנער...

חזן יואל דוד לעווענשטיין־סטראשונסקי, „דער ווילנער בעל־הבית'ל".

אין דעם רייסטער פון ווילנע'ס בארימטע פערזענליכקייטען זיינען אויך אריינגעשריבען די נעמען פון א האלבען מנין מוזיקער וועלכע האבען זיך געמאכט באארימט אויף פארשיידענע געביטען פון דער מוזיקאלישער קונסט. דער ערשטער פון דיזער קליינער גרופע איז בארימט אין דער אידישער ארטאדאקסישער וועלט, א לעגענדארישע פערזענליכקייט, ווייט אווק פון אונזער דור, א חזן ארום וועמעס לעבען דאס פאלק האט ארומגעוועבט שהנע, ראמאנטישע לעגענדעס, חזן יואל דוד לעווענשטיין־סטראשונסקי, באקאנט אונטער דעם טשי־קאווען נאמען „דער ווילנער באלעבעסל". איז געבארען געווארען אין ליבאו, קורלאנד, אין 1816, און ווען ער איז אלט געווארען 10 יאהר איז זיין פאטער, ר' צבי־הירש הלוי, געווען באקאנט אלס „דער ליבויער חזן", אויפגענומען געווארען אלס שטאדט־חזן אין ווילנע, וואו ער האט זיך באזעצט מיט זיין פאמיליע. דער קליינער יואל דוד, דער שפע־טערדיגער „באלעבעסל", האט שוין ארויסגעצייגט מערקווירדיג מוזי־קאלישע פעהיגקייטען וועו ער איז אלט געווען 5 יאהר; האט שוין דעמאלט באצויבערט מענשען, מבינים, מיט זיין זיסען זינגען און פידעל־שפילען.

אין א געווייסען שבת, נאך דעם לייענען, וועו דאס אינגעלע איז

אלט געווען עלף יאָהר, האָט איהם זיין פאָטער אַוועקגעשטעלט אויף א בענקעל ביי דעם עמוד און איהם געהייסען זאָגען „יקום פורקן" און „אב הרחמים". דער קליינינקער בעל תפילה האָט זיך באלד אַוועקגעלאָזט אין דער וועלט פון פאַנטאַזיע און אימפּראָוויזאַציע, זיך צולאָזט אויף אַלע כלים און ווען ער האָט „אָפּגעזאָגט" די צוויי תפילות בעפאָר מוסף איז דער ווילנער עולם אין דער גרויסער געפאַק-

חזן יואל דוד לעווענשטיין-סטראָשונסקי, „דער ווילנער בעל-חבית'ל".

טער שוהל געבליבען פארגאפט, ווי פאר'בישופ'ט און אויף דעם פאר-לאנג פון גאנצען עולם און פון די גבאים האָט ער שוין געמוזט אויך דאוונען דעם גאנצען מוסף, און דער איינדרוק פון זיין דאוונען איז געווען אזוי גרויס אז מען האָט דאָס קליינע חזן'דעל ממש אויף די הענט געטראָגען.

עס איז דערגאנגען אזוי ווייט, אז דער דאמאָלסדינער ווילנער גביר און בעל-צדקה, ר' מרדכי ריינעס (מרדכי סטראשון) האָט בא-

שלאָסען צו נעמען יואל דוד'ן פאר אן איידעם, איהם געבען זיין עלטערע טאָכטער, חנה'לע, פאר א ווייב. וועון ער איז אלט געוואָרען 13 יאָהר האָט ער חתונה געהאט מיט סטראשונ'ס טאָכטער און די ווילנער האָבען איהם מיט ליבע גערופען „דער באלעבעסע", און אזוי איז ער פאראיביגט געוואָרען ביי דער גאנצער אידישער וועלט, אונטער דעם נאָמען „דער ווילנער באלעבעסע".

אלעס וואָלט געווען גוט, האָט עס אָבער פאַרדראָסען דעם שטן־מקטרג, וועלכער, כידוע, קען ניט פארליידען, קאָן ניט רוהען וועון ער זעהט א כשר'ן, פרומען אידען, נאָך דערצו א שליח־צבור, אָנגענומען ביי גאָט און ביי לייטען. האָט זיך דער שטן פארלענט אויף דעם אָרימען באלעבעסע איהם אראָפצופיהרען פון דרך הישר. האָט ער איהם באקענט פריהער מיט דעם פוילישען אָפערע־קאָמפאָזיטאָר, מאָניושקא, און דורך איהם מיט א פוילישער גרעפין, א מערקווירדיגע שעהנהייט און א קינסטלערישע זינגערין און דער חזן איז נכשל געוואָרען...

די גרעפין האָט זיך אויסגעלאכט פון זיין פייערדיגער, ריינער ליבע. דער באלעבעסע האָט פארלוירען דעם באָדען פון אונטער זיינע פים; פארלוירען זיין היים, זיין ווייב, זיין שטעלע און אויך זיין פארשטאנד — ער איז משוגע געוואָרען.

און די לענענדע דערצעהלט ווייטער: ער האָט צוריקגעקראָגען זיין פארשטאנד קורץ בעפאָר זיין טויט און שוין כמעט אויף זיין טויטען־בעט האָט ער גזוגט (געזונגען) א געוויסע תפילה, א מין וידוי, און טויזענטער מענשען, וועלכע זיינען געשטאנען ארום הויז און געוואַרט אויף יציאת־נשמה, האָבען זיך באגאָסען מיט הייסע, זודיגע טרערען.

לעאָפאָלד גאָדאָווסקי.

די אנדערע ווילנער מוזיקער זיינען פון א נאנץ אנדער סאָרט. דאָס זיינען מענשען פון אונזער אייגענער צייט. צוויי פון זיי זיינען באַרימטע אוניווערסאל־אנערקענטע ארטיסטען מיט אן אינטערנאַציאָנאלער רעפוטאציע.

דער ערשטער פון די צוויי, דאָס הייסט — דער עלטערער, איז לעאָפאָלד גאָדאָווסקי, גרויסער מאָדערנער קאָמפאָזיטאָר, בריליאנטענער פיאָניסט־ווירטואָז און מייסטער־לעהרער. גאָדאָווסקי איז געבוירען געוואָרען אין ווילנע דעם 3טען פעברואר, 1870. און עם איז טאקע געווען אין ווילנע וואו גאָדאָווסקי האָט געגעבען זיין ערשטען קאָנצערט וועון ער איז אלט געווען 9 יאָהר.

אין 1883, וועון גאָדאָווסקי איז אָנגעקומען אלס סטודענט אין דער בערליינער „האָכשולע פון מוזיק", א בחור'ל פון 13 יאָהר, האָט ער

שוין געהאט זיינע אייגענע פעסטגעשטעלטע מיינונגען וועגען דעם ווי מען דארף לערנען די קונסט פון פיאנא־שפילען. ער האט געפונען אז דאס לערנען, די סיסטעמע פון אונטערריכט אין דער בארימטער שולע איז זעהר א טרוקענע, א טעמפע און ניט פראגרעסיווע; א שאבלאנע, און נאכדעם ווי ער האט זיך דארט אפגענודיעט אייניגע

לעאפאלד גאדאווסקי, געב. אין ווילנע, פעב. 3, 1870.

מאנאטען האט ער זיך ארויסגעלאזט אויף א קאנצערט־טור קיין אמעריקא. ער איז דאן אלט געווען 14 יאהר.

אבער דער יונגער פיאניסט האט אויף קיין אייניגער מינוט ניט אויפגעהערט טראכטען וועגען ווייטער שטודירען; ער האט געוואלט אנקומען אלס שילער צו דעם בארימטען אונגארישען מוזיקאלישען גאון — פראנץ ליסט, וועלכער האט דעמאלט געוואוינט אין וויימאר, דייטשלאנד. מען קען זיך פארשטעלען די ביטערע ענטוישונג פון

דעם אַמביציעזען יונגען קינסטלער, וועלכער האָט אָנגעקומענדיג קיין אייראָפּא אויסגעפונען אז ליסט איז ערשט געשטאַרבען.

א יאָהר שפּעטער איז גאָדאָווסקי פּאַרגעשטעלט געוואָרען פּאַר דעם פּראָנצויזישען מיסטער, קאָמיל סען־סען, וועלכער, האָבענדיג געהערט דעם 14־יאָהריגען קינסטלער שפּילענדיג זיינע אייגענע קאָמפּאָזיציעס, האָט זיך אָנגעכאַפּט אָן איהם ווי אָן אַן אבן־טוב און האָט געזומען א פּערזענליכען אינטערעס אין זיין מוזיקאַלישער דערציהונג. סען־סענס איז אָבער געווען א „וואַנדערלוסט"־קינסטלער און האָט אָפט קאָנצערטירט אין אויסלאַנד און גאָדאָווסקי האָט געהאט וועניג נוצען פון זיין גרויסען לעהרער. אזוי ארום קומט אויס אז דער איצטיגער וועלט־בארימטער פּיאַניסט־קאָמפּאָזיטאָר, לעאָפּאָלד גאָדאָווסקי, איז וואָס די רוסען רופען א „סאַמאָוטשקע"; געווען זיין אייגענער רבי.

עס וואָלט פּארנומען צופיל פּלאַץ וועלן מיר זאָלען זיך אָפּשטעלען באשרייבען אין איינצעלהייטען וועגען גאָדאָווסקי'ס גרויסע דערגרייכונגען אלס קאָמפּאָזיטאָר, פּיאַניסט און אלס מייסטער־לעהרער, און וועגען זיינע ריזיגע ערפאָלגען אלס קאָנצערטיסט אין אלע מוזיקאַלישע צענטערס פון איראָפּא, אמעריקא, אין אָריענט און זאָנאָר אין אפריקע. אויסטראַליע און אין אזיע. גאָדאָווסקי איז היינט־צו־טאָג איינער פון די עטליכע גאָר גרויסע לעבעדיגע מוזיקער.

יאַשאַ חפּץ.

נאָך א וועלט־בארימטער קינסטלער, וועמעס וויגעלע איז געשטאַנען אין ווילנע, איז יאשא חפּץ.

חפּץ איז געבוירען געוואָרען אין ווילנע דעם 2טען פעברואר, 1901.

יאשא'ס קליינקע הענטעלעך האָבען זיך געצויגען צום פידעלע וועו ער איז נאָך געווען א בייבי, בעפאָר ער האָט נאָך געקענט פּלאַפּלען די ערשטע זילבען פון „מא", „פּא". דער ערשטער געגענשטאַנד, וואָס האָט זיך פּאַרגעשטעלט פּאַר דעם קינד'ס אויגעלעך, איז וואהר שיינליך געווען א פידעלע. דער פּאָטער איז געווען א פידלער, און וועו יאשא איז אלט געוואָרען דריי יאָהר האָט איהם זיין פּאָטער געזומען לערנען שפּילען פידעל. צו 5 יאָהר איז יאשא אָנגעקומען אין דער ווילנער רעגירונגס מוזיק־שול, וואו זיין לעהרער איז געווען מאלקין. די גאַנצע מאלקין־פאַמיליע אין ווילנע איז געווען מוזיקאַליש.

וועלען מיר זיך דאָ ניט אָפּשטעלען אויף דער קריערע פון יאשא חפּץ אלס אינטערנאַציאָנאַלער קינסטלער. מיר ווילען בלויז זאָגען, אז חפּץ איז איינער פון דער קליינער גרופּע וועלט־בארימטע פידעלשפּילער, א גרופּע וועמעס צאָהל מען קען איבערצעהלען אויף די פינגער פון איין האַנד — אלע, אגב, אידען. וואו, אויף וועלכען אָרט

חפץ שטעהט צווישען אָט דער גרופּע נעמען מיר זיך ניט אונטער צו אורטיילען און עס איז נאָך אלעמען א זאך פון אינדיווידועלער אויפֿאסונג און פּערזענליכען געשמאק. אין איין זאך זיינען אלע קריטיקער איינשטימיג וועגען חפצ'עס שפּילען: ער באזיצט די בריליאנטענסטע, פּליסיגסטע, פּעהלערלאָזסטע, פּאָלקאָמענע טעכניק. „ער

יאַשע חפֿץ, געב. אין ווילנע, פּעב. 2, 1901.

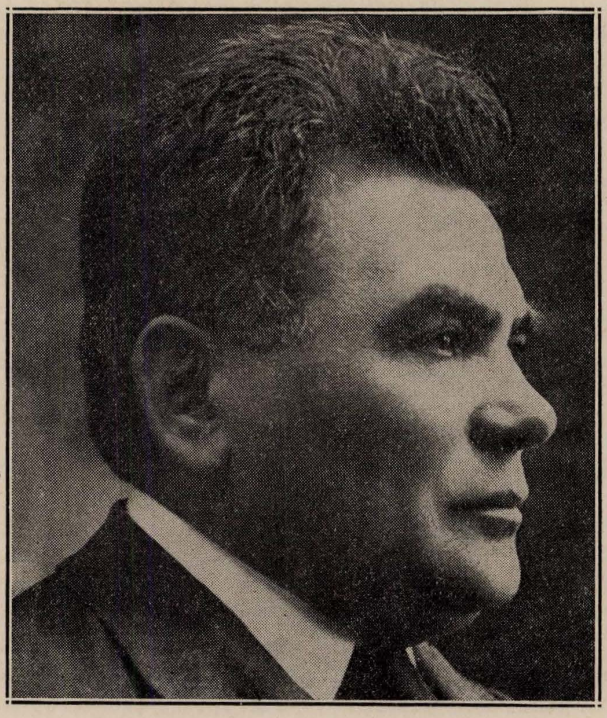
מאכט קיינמאל ניט קיין טעות", האָבען די ענגלישע קריטיקער נעזאָגט וועגען אים.

יוסף ווינאָגראַדאָוו.

דער פּערטער ווילנער פון דער מוזיקאלישער וועלט איז א געווען זענער גרויסער אָפּערע זינגער, יוסף ווינאָגראדאָוו.
ווינאָגראדאָוו איז געבוירען געוואָרען ביי אָרימע עלטערען אין

1868. זיין פאָטער, א איד א מנגן, איז געווען א קירושנער און פלעגט זיך אָפט צוכאפען „צום ברעטל" — צום עמוד.

דער קליינער יוסף האָט אָנגעפאַנגען אליין א משורר'ל ביי די בארימטע ווילנער חזנים, פריהער ביי חזן פיינזילבער און שפעטער אין כאָר שוהל, ביי קאַנטאָר מיכייל'ווסקי. ווינאַגראַדאָוו האָט באַנעמט פיל שטערונגען אויף זיין וועג צו זיין אַרטיסטישער קאַריערע:

יוסף ווינאַגראַדאָוו, געב. אין ווילנע אין 1868.

קנאה־שנאה מצד ניט־אידישע קאָלעגען; צרות, הונגער, פאַרפאָלגונגען פון רוסישער פאָליציי, וועלן ער האָט געהונגערט און געשטרעבט צו לערנען אין מאָסקווע, ניט האָבענדיג קיין „פראָוא־זשיטעל'סטוואָ" (וואוינרעכט) אין דער „הויפּטשטאָט" שטאָט פון די אלטע רוסישע צארען. אָבער ווינאַגראַדאָוו, מיט דער התמדה און חשק צום לערנען פון א ליטוואק — און א ווילנער דערצו — האָט זיך דערשלאָגען צו זיין

ציל: געוואָרען איינער פון די פּראָמינענטסטע אָפּערע־באריטאָנען אין רוסלאנד און אויף להבעים די שונאים געזונגען נאָכדעם אין די גרויסע אָפּערע־טעאַטערס פון אלע עכט־רוסישע שטעדט.

דאָס מערקווירדיגסטע אין ווינאָגראדאָוו׳ס מוזיקאלישער קאריערע איז זיין „צוריקקום" צו זיין שטאָם: נאָכדעם ווי ער האָט אָפּגענעבען דער רוסישער אָפּערע זייענ בעסטע יאָהרען, זיננענדיג רוסישע און איטאליענישע אָפּערעס, איז ער געקומען קיין אמעריקא און געוואָרען א חזן. אָבער ניט גלאַט אזוי זיך א חזן, נאָר טאקע א פרומער, גאָטס־פאָרכטיגער חזן, א חזן א ירא שמים, מיט התלהבות און רעספעקט צו זיין חזנות. דער שרייבער האָט געהאט א געלעגנהייט צו הערען ווינאָגראדאָוו׳ן דאָוונען ראש־השנה און יום כפור מיט עטליכע יאָהר צוריק אין א בראָנזוויל־ער טעאַטער, און זיין דאָוונען, זיין נוסח, זיין פערלעדיגע ווילנער, ליטווישע עברי, זיין „זאָגען" האָט געמאַכט א מערקווירדיגען, איבערראשענדען איינדרוק. מיר האָט זיך דעמאָלט געטראכט: א ווילנער בלייבט א ווילנער אלעמאל. אָט שטעהט א איד א גענאָלטער, אָהן באָרד און פּאות, אפילו די וואָנצעס אָפּגענאָלט; א איד, וואָס איז אלע יאָהרען געווען צווישען גויים, געזונגען אויף אלע שבעים לשונות, אָבער ניט אויף אידיש, — און אָט איז ער צוריק־געקומען צו זיין פאָלק און „לעגט אוועק" א דאָוונען, א „מלכיות", „זכרונות" און „שופרות", אזוי ווי א חזן וועלכער איז אלע זיינע יאָהרען געשטאנען ביי דעם עמוד — א ווילנער...

יוסף רומשינסקי — דער פאָטער פון דער מאָדערנער אידישער אָפּערעטע.

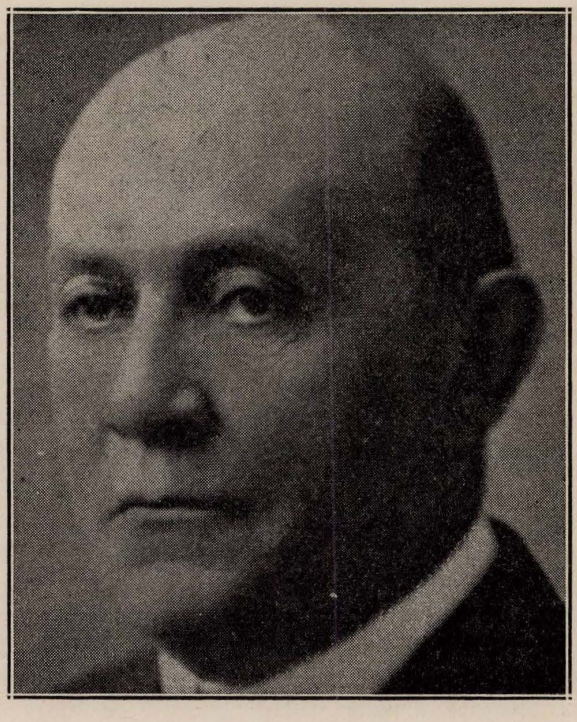
און אָט איז נאָך א ווילנער מוזיקער, דער פּאָפולערסטער אידישער מוזיקער אויף דער אידישער גאס אין אלגעמיין און „אויף דער עוועניו" ספעציעל. ער איז דער פאָטער פון דער מאָדערנער אידישער אָפּעראטע אין ניו יאָרק, א שטראָמענדער קוואל פון שהנע, לייכטע מעלאָדיעס וועלכע אלע זינגען נאָך און ברומען אונטער. איהר שטויסט זיך שוין מסתמא אָן, אז מיר מיינען רומשינסקי׳ן. אָבער וועגן איהם וועט מסתמא שרייבען א „ספעץ" אין טעאַטער־אנגלעגנהייטען, א טעאַטראל, און ער וועט מאכען א בעסערען „דושאב" (שטיקעל אר־בייט) ווי דער שרייבער פון דיזען ארטיקעל.

י. פּיראָזשניקאָוו.

דער לעצטער אין דער גרופּע פון די ווילנער מוזיקער איז דער פּאָרשטאָרבענער פּיראָזשניקאָוו. מיר האָבען איהם געלאָזט צום לעצט ניט ווייל ער איז געווען ווינציגער ווי־כטיג פון די פּריהער דערמאָנטע; מיר האָבען פּשוט נעוואָלט אָפּשיידען דעם טויטען פון די לעבעדיגע. „זאל ער זיין ווייט אָפּגעשיידט", זאָגט מען אויף אידיש וועז מען

רעדט פון א טויטען אין פאַרנלייך מיט לעבעדיגע, און מיר ווילען די לעבעדיגע ווילנער מוזיקער מיט אונז נאָך פאר לאַנגע, לאַנגע יאָהרען.

פּיראָזשניקאָוו איז אפילו ניט געווען קיין ווילנער געבוירענער, האָט אָבער גלעבט און געאַרבייט אויף דעם מוזיקאַלישען געביט, פאַרשפּרייט די לעהרע פון מוזיק אין ווילנע און אמעריקע פילע יאָהרען.

י. פּיראָזשניקאָוו, געשט. אין ניו יארק, 4טען יוני, 1933, אין עלטער פון 74 יאָהר.

פּיראָזשניקאָוו, ווי באַקאַנט, איז געווען א קינסטלערישער שפּילער אויף דער ענגלישער קאָנצערטינא. ער האָט דורך זיין אייגענער ער־פינדונג פאַרבעסערט און פאַרברייטערט די מעגליכקייטען פון דעם אינסטרומענט. ער האָט געשאפען א מעטאָדע ווי צו שפּילען אויף דער קאָנצערטינא און האָט זי אזוי פאַרפאַלקאָמט, אז דער רוסישער אנטיסע־מיטישער בילדונגס־מיניסטער האָט געהייסען אייגפיהרען פּיראָזשניקאָוו'ס קאָנצערטינא־אַרקעסטערס אין אלע רוסישע לעהרער־אינסטיטוטען.

פּיראָזשניקאָוו איז אין צייט געווען מיליטעריישער קאָפּעלמייסטער אָן לעהרער אין דעם ווילנער לעהרער־אינסטיטוט.

אין 1912 איז פּיראָזשניקאָוו געקומען קיין אמעריקא, אָן מען קען זאָגען אז ער איז דאָ געווען דער פּיאָנער, כמעט דער ערשטער, וועלכער האָט געלענט דעם ווינקעלשטיין פּון אידישער מוזיקאָלישער טעטיגקייט. ער האָט פּאַרזעעט די קערנער, פּון וואָס עס איז אויסגעוואקסען דאָס וואָס איז איצט באקאַנט אלס די גרויסע אידישע כאָרען אין ניו יאָרק אָן אומגעגענד.

חוץ זיין מוזיקאָלישקייט איז פּיראָזשניקאָוו גלאָט געווען א געבילדעטער, אינטעליגענטער אָן באָלעזענער מענש אָן א איד א למדן אָן א פּיינער שרייבער — אָן דאָס איז שוין גאָר א זעלטענע ערשיינונג צוישען מוזיקער. בלויז ווילנער קענען באווייזען אזא פילזייטיגקייט אָן חריפות.

מיכאַיל איוואַנאָוויטש מיכאַילאָוו (משה זילבערשטיין).

מ. מיכאילאָוו איז געווען אייגער פּון די גאָר בעריטמטע אָפּערע זינגער אין רוסלאַנד אָן האָט אין זיין צייט פּאַרנומען א בכבוד'יגען פּלאַץ אין דער רוסישער מוזיקאָלישער וועלט. אין די יאָהרען 1884-1886 האָט ער געזונגען אין דער קייזערליכער אָפּערע אין פּעטערבורג אָן איז באטראַכט געווארען אלס א ליבלינג פּון רוסישען קייזער.

געבאָרען געווארען איז ער אין ווילנע אין יאָהר 1858. זיין פּאָטער איז געווען אָן אָרימער ארבייטער — א מולער. אלס קינד האָט ער געזונגען אלס א באהעלפער ביי ווילנער חזנים.

ער האָט געהאט אָן אויסערגעווענליך שטאַרקע אָן זאָפטיגע טענאָר שטימע מיט לירישע, דראַמאַטישע אָן קאָלאָראַטור־אייגענשאפטען.

נאָכדעם ווי ער האָט זיך ערווארבען א גרויסע רעפוטאַציע אלס טענאָר־זינגער האָט ער זיך גע'שמד'ט. עס איז אינטערעסאַנט, אז פּון דעם מאָמענט אָן ווי ער האָט זיך גע'שמד'ט האָט זיין רעפוטאַציע אָנגעהויבען פּאַלען אָן ער איז אזוי שטופּענווייז ארונטער פּון דער סצענע.

נאָכדעם ווי ער האָט פּאַרלאָזען די אָפּערע־סצענע האָט ער געעפענט א מוזיקאָלישע שולע אָן האָט געלערנט געזאַנג.

אַנערקענונג: דער ביאָגראַפּישער מאַטעריאל ווענען „ווילנער באָלעסל" איז גענומען פּון „קולטור-טרעגער פּון אידישער ליטעראַטור", מיט דער גענעליגער ערלויבניש פּון דעם מחבר, קאָנסטאַנטין אליאָו זאָלודקאָווסקי, פּון ניו יאָרק.

וויליאם עדלין.

יוסף רומשינסקי.

די אלטע היים פון אידישען גלות־לעבען האט אהער קיין אמעריקע ארייננעשיקט א היבשע צאל פון איהרע טאלאנטפולסטע קינדער. אין דעם פארגאנגענעם האלבען יאהרהונדערט; און א היבשען בייטראג דערצו האט געמאכט די אלטע לימווישע שטאט ווילנע — די שטאט פונ׳ם בארימטען גאון אין אכטצענטען יאהרהונדערט און פון דער בארימטער טעאטער טרופע אין היינטיגען, צוואנציגסטען, יאהרהונדערט.

איך דערמאן דעם ווילנער גאון אין אטעם מיט דער ווילנער טרופע, ווייל דער קאנטראסט איז כאראקטעריסטיש פאר ווילנע. אין דעם שפיגעלט זיך אפ די פארשיידענארטיגקייט פון דער קולטור, וואס האט געשפראצט אין יענעם ווינקעל פון דער אלטער וועלט.

ס׳איז דעריבער קיין חידוש ניט, וואס ציווישען די ווילנער לאנדס־לייט אין אמעריקע געפינען זיך אזוי פיל שעפערישע כוחות. וועגען איינע פון די כוחות ווייל איך דא רעדען. דאס איז דער בארימטער קאמפאזיטאר און דיריגענט, דער מוזיקאלישער דירעקטאר פון אידישען טעאטער, יוסף רומשינסקי.

יוסף רומשינסקי איז דא אין אמעריקע מעהר ווי דרייסיג יאר און ס׳איז שוין א פערטעל יאהרהונדערט אז ער איז טעטיג ביים אידישען טעאטער. כמעט די גאנצע צייט האט זיך שטארק געפיהלט זיין האנט ארום איין טייל פון אידישען טעאטער — די אפערעטע, די מוזיקאלישע פיעסע; און אויף אט דעם געביט האט ער זיך אייננעפונדעוועט מיט טיפע וואורצלען אינ׳ם אידישען קולטור לעבען פון אמעריקע.

רומשינסקי איז א ווילנער געבוירענער און טאקע אין יענער אלטער אידישער שטאט האט ער נאך אלס 7—8 יאריג קינד אנגעהויבען קומען אין בארירונג מיט דער מוזיקאלישער קונסט. ביים דיריגענט פון ווילנער שטאט־חזן האט ער געקראגען זיין ערשטע אונטערריכט אין מוזיק און א יאר שפעטער האט מען איהם געהופען „יאשקע דער נאטען־פרעסער". דערנאך, פאר עטליכע יאהר נאכאנאנד, איז ער

ארומגעפאָרען מיט פּאַרשיידענע חזנים, און אין נאַנצען איז ער אלט געווען 13 יאָר. ווען ער האָט אלם כאָריסט געמאַכט זיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט אידישען טעאַטער. דאָם איז געווען אין גראָדנע, בעת דאָרט האָט גאַסטראָלירט די באַוואָוסטע קאַמינסקי טרופּע.

ווי מען קען פון דעם זעהן, איז די מוזיקאַלישע זריעה איינגעפלאַנצט געוואָרען אין יוסף רומשינסקי'ס נשמה אינ'ם אָנהויב פון זיין לעבען; און א מוזיקער איז ער שוין פּאַרבליבען אלע זיינע יאָהרען. נאָך אלם יונגער בחור'ל האָט ער געהאָלפּע ארגאַניזירען דעם לאָדזער

יוסף רומשינסקי

„הזמיר", ביי וועלכער ארגאַניזאַציע ער איז אויך געווען דיריגענט און האָט פּאַרטיפּט זיין מוזיקאַלישע בילדונג אין די אַראַטאָריעס פון די וועלט בארימטע קלאַסיקער. איז ער טאָקע געווען א יונגערמאַן מיט א גוטער מוזיקאַלישער דערציהונג ווען ער איז אין 1904 געקומען אינ'ם לאַנד פון אידישע חלומות — אמעריקע!

די ערשטע עטליכע יאָר אין דער נייער וועלט איז זיין „קאַמף אום דאזיין" געווען א שווערליכער. אָבער ביסלאַכווייז האָט מען אין די אידישע טעאַטער קריזען אָננעהויבען אנערקענען זיין טאַלאַנט און איינזעהן זיין גרויסע נוצליכקייט פאר'ן טעאַטער. דער ערשטער פון

די וויכטיגסטע און בארימטסטע טעאטער־דירעקטאָרען, וואָס האָט איהם צו זיך צוגעצויגען, איז געווען רער גרויסער יאָקאָב פ. אדלער. ער האָט דעם יונגען רומשינסקי געגעבען די געלעגנהייט צו שרייבען די מוזיק־באגלייטונג פאר יעקב גאָרדין׳ס אינטערעסאנטע פיעסע „אלישע בן אבויה". דאָס איז געווען אין יאָר 1908. פון דעמאָלט אָן האָט רומשינסקי שוין נעהאָט א גרעסערען צוטריט צום אידישען טעאטער. ער האָט זיך אלץ מעהר און מעהר צוגענקוקט צו דער סביבה, אין וועלכער ער געפינט זיך. ער איז געווען אן אומערמידליכער קאָמפאָזיטאָר און אויך א גוטער באָאבאכטער. ער האָט נוט געמערקט אין וואָס פאר א פרימיטיוון צושטאנד אידישע טעאטער־מוזיק האָט זיך געפונען און האָט גע׳חלום׳ט צו מאכען באריימטענדע רעפאָרמען. ער האָט נוט געוואוסט ווי באשריינקט עס זיינען די מיטלען אין אידישען טעאטער און האָט געווארט אויף א פאסענדע גלעגענהייט. אָט די גלעגנהייט איז געקומען וועז אין אירפאָפ האָט געבושעוועט די וועלט־מלחמה און דאָ אין אמעריקע האָט מען אָנגעהויבען פראָפיטירען פון יענער שרעקליכער בלוט־באָד.

דאָס איז געווען אין דעם טעאטער סעזאָן פון 1916—1917, וועז דער בארימטער דירעקטאָר און שוישפילער, בארים טאָמאשעווסקי, האָט אויפגעפיהרט אין זיין נייעם טעאטער אויף סעקאָנד עוועניו „דאָס צעבראָכענע פידעלע", פאר וועלכע רומשינסקי האָט פארפאסט די מוזיק.

פאר דעם ערשטען מאל האָט מען א אידישען טעאטער גע־זעהן א פארהעלטנismעסיג גרויסען ארקעסטער, וועלכער איז דיריגירט געוואָרען פון אן עכטען מוזיקער, וואָס האָט געוזכט ארויסצוציהען פון די סטרונעם, ווינט און מעש אינסטרומענטען מעלאָדיען, וואָס זיינען אין איינקלאנג מעהר אדער ווייניגער מיט דער האנדלונג אויף דער ביהנע. ביי יענער אפערעטע איז גלעגט געוואָרען דער גרונדשטיין פון רומשינסקי׳ס שאפונג אלס אפערעטען־קאָמפאָזיטאָר און טעאטער־דיריגענט.

פון דאן אן האָט יוסף רומשינסקי אָנגעהויבען ווערען א וויכטיגע־פאקטאָר אין דער אידישער טעאטער־וועלט פון אמעריקע. ער האָט געשאפען מוזיק פאר אלערלי פיעסען, האָט זיך אויסגעצייכענט כמעט אלעמאל מיט זיין פארנעם און מיט זיין טעאטראלישקייט. זיין פאנטאזיע האָט אהם ניט געפעלט און ער האָט אין זיין מוזיק אריין־געגעבען א סך קאליר פון קלאנגען. ער האָט זיך ניט באשריינקט צו אויסשליסליכע אידישע מעלאָדיען, כאטש ער האָט געמאכט א גרויסען נעברויך פון די אידישע פאלקס־מעלאָדיען אין זיינע קאָמפאָזיציעס. איהם זיינען ניט נעווען פרעמד די איינגעשאפטען פון די פארשיידענע מוזיקאלישע אינסטרומענטען און ער האָט ניט מורא נעהאָט צו מאכען

דעם פּוליסטען געברויך פון זיי. דאָס האָט געלעגט א גאַנץ באַשטימטען שטעמפּל אויף די מוזיקאַלישע פּיעסען, וואָס זיינען ארויס פון זיינע הענט. מען האָט אָנגעהויבען קוקען אין אידישען טעאַטער אויף דער מוזיק מיש גאַנץ אַנדערע אויגען. מען האָט זיך אָנגעהויבען מעהר צוהערען צו דעם וואָס די פידלען זאָגען, וואָס די בלאָז־אינסטרומענטען דערצעהלען, וואָס דער גאַנצער אָרקעסטער זוכט אויסצודריקען. מען האָט זיך מעהר אָנגעהויבען איינהערען צו דער באַגלייטונג פון א געזונגענער ליד. דער געשמאַק פון די טעאַטער באַזוכער איז בים־לאַבוויז געוואָרען א פיינערער און די ראָלע פון א אידישען קאָמפּאָזיטאָר, געוואָרען א פיל מעהר וויכטיגע ווי וועג עס איז פריהער.

אונטער דעם איינפלוס פון רומשינסקי'ן האָט די אָפּערעטע אויף דער אידישער ביהנע אָנגעהויבען באַקומען א לייטישען פנים. איבערהויפט נאָכדעם ווי רומשינסקי האָט זיך פאַרבונדען מיט יעקב קאַליך און מאַלי פּיקאַן איז די אידישע מוזיקאַלישע קאָמעדיע געוואָרען ניט ווייניגער אינטערעסאַנט ווי די אָפּערעטע אויף בראָדווויי. דער גרויסער שוישפּיעלערישער און זינגענדיגער טאַלאַנט פון מאַלי פּיקאַן איז געווען א נייע אינספּיראַציע פאַר דעם קאָמפּאָזיטאָר, וועלכער האָט איצט געהאָט א בעסערע טיגונג פאַר אַרייגטראָגען מעהר סטיל אין זיין מוזיקאַלישער שאַפונג, מעהר אינהייטליכקייט אין דעם כאַראַקטער פון דער מוזיק, פיינערע מעלאָדישע ניואַנסען און, אין דער זעלבער צייט, נאָך מעהר טעאַטראַלישקייט ווי וועג פריהער. דער פיינסטער בישפּיל פון דעם איז די אָפּערעטע „צאַרעוויטש פיאָדאָר".

צום באַדויערען האָט די אידישע אינטעליגענץ געקוקט קרום אויף דער אָפּערעטע אלם א טעאַטער קונסט. דאָס איז הויפּטזעכליך דערפאַר, וואָס ביז רומשינסקי איז גאַווָאָרען אן איינפלוס אין אידישען טעאַטער האָט זיך די אָפּערעטע נעפונען אין א זעהר פרימיטיוון צוסטאַנד און דער קאָמפּאָזיטאָר איז נעווייניגליך געווען א ניט־קיין־נעשולטער מוזיקער, אָהן אירגענד וועלכער ערנסטער באַציהונג צו זיין אייגענער קונסט. עס איז דער גרויסער פאַרדינסט פון יוסף רומשינסקי, וואָס ער האָט פון דער אידישער אָפּערעטע פאַרטריבען דעם מוזיקאַלישען עם־הארץ און אָפּגערייניגט א וועג פאַר די בעסערע, אינטעליגענטערע און ערנסטערע קאָמפּאָזיטאָרס, וואָס באַמיהען זיך צו שאַפען עפּעס רעכטס. דערפאַר וועלט ער שטאַרק נעאַכטעט ניט נאָר פון בריטען פובליקום, נאָר אויך פון די מוזיקער, וואָס זיינען די לעצטע יאָרען גרופּירט אַרום דער אידישער ביהנע, און פון די בעסערע טעאַטער באַזוכער.

רומשינסקי וועלט איצט מיט רעכט באַטראַכט פאַר איינעם פון

די ווירטשאפט פערזענליכקייטן אין דער אידישער טעאטער־וועלט. ער איז נאך אין אנהויב פון די פופציגער יאָרן, וועו ביי אן אמת טאלאנטפולען מענש ווערן רייף די שפעריש כוחות און מען קען דעריבער נאך ערוואַרטן א סך גרויסע זאכען פון זיין מוזיקאלישער פעדער. אבער, יעדענפאלס, דאס וואס יוסף רומשינסקי האט שוין ביזאהער אויפגעטאן אויף דעם געביט פון דער אפּערעטע בארעכטיגט איהם צו א זעהר געהויבענעם אָרט אין דער געשיכטע פון אידישען טעאטער.

זיין אָרט איז פאקטיש א געזיכערטער. זיין אויפטו אלס מוזיקער האט געלאָזען טיפע וואַרצלען אין דער עוואָלוציע פון אידישען טעאטער. עס זיינען דעריבער דא גוטע אורזאכען פאר די ווילנער לאנדסלייט צו שטאלצירען מיט דעם נאָמען פון יוסף רומשינסקי.

נעמען פון ווילנער, וועלכע זיינען פֿאַרצייכענט אין דעם לעקסיקאָן פון אידישען טעאַטער.

אין דעם לעקסיקאָן פון אידישען טעאַטער, וועמעס מאַטעריאַלען זיינען נעזאַמעלט און רעדאַקטירט געוואָרען פון זלמן זילבערצוויג, מיט דער נאָהענטער מיטאַרבייטערשאַפט פון יעקב מעסטעל, אַדויסגענעבען אונטער דער השגחה פון דער אידישער אַקטיאָרען יוניאָן אין אַמעריקע, זיינען פֿאַרצייכענט פילע נעמען פון מענשען, וואָס זיינען געבאָרען געוואָרען אין ווילנע. ביז יעצט זיינען אַרויס פון דרוק צוויי בענדער, דער ערשטער מיט די נעמען פון „א" ביז „ט", און דער צווייטער פון „ט" ביז „פ".

צוליב דעם באַגרענצטען פּלאַץ אין דיזען בוך, וועלען נאָר אין בערגענעבען די נעמען פון די פֿאַרצייכענטע געבאָרענע ווילנער, אויסלאָזענדיג זייערע ביאָגראַפיעס.

די רעדאַקציע פון דיזען בוך, דריקט אויס א הארציגען דאנק צו פֿריינד זלמן זילבערצוויג פֿאר דער ערלויבנים צו באַנוצען זיך מיט די מאַטעריאַלען פון דעם לעקסיקאָן פון אידישען טעאַטער.

די פֿאַלגענדע נעמען זיינען דאָרטען פֿאַרצייכענט:

אזרא, אַלעקסאַנדער (אַרליוק), געב. אין 1892
אייזענבערג, אברהם, געב. יאַנואר 14, 1879.
אייכהאָרן, באַשע, געב. 1878 — געשט. יולי, 1918.
אַלעקסאַנדראָוו, אהרן, געב. נאָוועמבער, 1903.
אַרליוק, שמעון, געב. אין 1894.
בוזגאן, חבל, געב. דעצעמבער 24, 1897.
בולאָוו, יוסף (בולקין), געב. אין 1899.
בולקין, אברהם, געב. אָקטאָבער 31, 1894.
בליאכער, שבתי, געב. יולי, 1904.
בן-גור, א. א., געב. 1870.
בערטאַנאָוו, יהושע (בירטון), געב. מערץ 16, 1881.
ברוידעס, יצחק, געב. 1880.
גינזבורג, יעקב, געב. סעפטעמבער 10, 1882, געשט. אפריל 8, 1925.
דושמאן, לעאָן, געב. אַפּריל 12, 1886.
דיק, אייזיק (יצחק) מאיר, געב. 1807, געשט. יאנואר 24, 1893.
ווידאָוו, סאַניע, געב. אפריל 23, 1899.
ווינטאַלין, פרידא (לאַפֿין), געב. יוני 5, 1886.

וויטער, א. (אויזיק-מאיר דעוועניששקי), געב. יוני, 1878, געשט. אפריל, 21, 1919.

וויינרייך, מאקס דר. (מאיר), געב. אפריל 22, 1894. (געב. געווארען אין גאלדינגען, קורלאנד, אבער זייט פילע יאהרען אן איינוואהנער אין ווילנע און ווערט באטראכט פאר א ווילנער).

וויינאגראדאוו, יוסף (ווייגשטיין), געב. אין 1868.

וויערניק, בתיה, געב. מערץ 21, 1884.

זאלאטקאה, לעאן, געב. מאי 15, 1866.

זאסלאוווסקא, בערטא (באסיע לעווין), געב. סעפטעמבער 28, 1891.

חאשקעס, משה, געב. 1830, געשט. דעצעמבער 15, 1906.

יאראסלאוווסקא, זלאטע.

יולין, יהודה (עטמאן), געב. אין 1888.

לארעס, יהודית (רבקה כאנענזאהן), געב. 1882, געשט. יולי 14, 1926.

לובאצקי, יעקב, געב. דעצעמבער 15, 1892.

לעווין, אברהם, געב. אקטאבער 26, 1898.

לעווין, לוסי, געב. יולי 4, 1906.

מארעווסקי, אברהם (מנקר), געב. מערץ 8, 1886.

מגיד, חנה (צביה דארמאן), געב. נאוועמבער 7, 1865.

מיללער, לואיס ע. ל. (באנדעס), געבארען אפריל 30, 1866, געשטארבען מאי, 22, 1927.

מרמר, קארל (קלמן-צבי), געב. אקטאבער 10, 1879.

נאמיאט, ארון, געב. פעברואר 15, 1903.

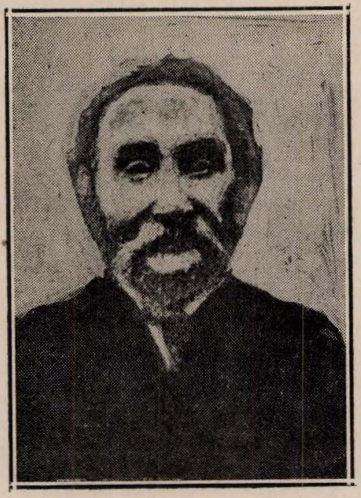
נערה (רבקה מאצין-ראקאוו), געב. נאוועמבער 3, 1909.

עלמית ס. (סאניא לובאצקי), געב. אין 1896.

עפשטיין, בנימין, געב. דעצעמבער 1, 1899.

פראָפעסאָר דניאל כוואלסאָן.*)

דניאל כוואלסאָן איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אין 1819 אין אן אָרעמער פאַמיליע. זיין מוטער האָט געלאָטעט זעק און מפרנס געווען דאָס געזינד, דער פאָטער איז געזעסען און געלערנט אין קלויז. ביז 18 יאָהר געלערנט אין דער ישיבה ביי דעם באוואוס־טען גאון ר' ישראל גינצבורג, הערנאָך חתונה געהאט קיין מיכאיליי־שאק, זיך אָנגעהויבען אָפצוגעבען מיט זעלבסטבילדונג, באקומען א

פראָפעסאָר דניאל כוואלסאָן
געב. 1819 — געשט. 1910.

שם פאר אן „אפיקורס" און איז אנטלאָפען צופוס קיין אויסלאנד. א דאנק דער שטיצע פון א. גייגער דורכגעמאכט דעם קורס פון גימ־נאזיע, אריין אין ברעסלוי'ער אוניווערזיטעט, 1850 באקומען דעם טיטעל דאקטאָר פילאָזאפיע פאר זיין דיסערטאציע „די סאדיער און דער סא־

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאָלאָגיע, פון זלמן רייזען, ווילנער פאַרלאָג פון ב. קלעצקין.

דיזם", מיט וועלכער ער האָט אָנגעהויבען זיין קאַריערע אלס סע־
מיטאָלאָג־אָריענטאַליסט, אויף דעם געביט. מיט דער צייט פּאַרנומען
זעהר אן אָנגעזעהענעם אָרט. 1855 האָט זיך יוסף (אַווי איז געווען
זיין אידישער נאָמען) כוואַלסאָן געשמד'ט און איז געוואָרען פּרא־
פעסאָר פון העברעאישער, סירישער און כשד'ישער לִיטעראַטור אויפ'ן
מזרח־פאַקולטעט פון פּעטערבורגער אוניווערזיטעט. 1858-1884 גע־
לערנט העברעאיש און ביבלישע אַרכעאָלאָגיע אין דער פּראַוואָסלא־
ווישער אָקאַדעמיע און אין דער רוימיש־קאַטוליִשער. 1910 אויס־
געוועהלט אלס עהרענמיטגליד פון דער אָקאַדעמיע פּאַר ווייסענשאַפּ־
טען אין פּעטערבורג. א לִיבהאָבער און פּרוינד פון דער אידישער
שפּראַך און אָנערקענער פון איהר וויכטיגקייט אלס מיטל צו פּאַר־
שפּרייטען בילדונג צווישען פּאָלק, האָט כוואַלסאָן זי געראַטעוועט
פון דער גרויסער סכנה, וואָס האָט אויף איהר געלוירט: איינער
פון עקסטע אידישע רוסיפיקאַטאָרען, מאַקסים גוראַוויטש אין אָדעס,
האָט אין 1862 דעלאָאַנגט דעם אָדעסער ענגעראַל־גובערנאַטאָר א
פּאָרשלאָג צו פּאַרווערען דרוקען אין אידיש וועלכע עס איז ביכער, כדי
דורך דעם צווינגען די אידען זיך צו באַנוצען מיט דער רוסישער
שפּראַך. דער ענגעראַל־גובערנאַטאָר האָט דעם פּאָרשלאָג איבערגעשיקט
דעם מיניסטער פּאַר אינווייניגסטע ענינים, און היות ווי דאָן איז
אויך ארויס א פּאַרבאָט צו דרוקען אין רוסלאַנד ביכער אין לִיטוויש
און אוקראיניש, האָט די גזירה אויף אידיש געהאַלטען אין אויס־
געפיהרט ווערען, בפרט אז די רבנים־קאָמיסיע, וואָס איז יענע צייט
געזעסען אין פּעטערבורג, האָט נאָרנישט געהאָט דאָנענען, אויסנעמען־
דיג בלויז, אז די גזירה זאָל ניט חל זיין אויף רעליגיעזע ספּרים
אין אידיש. עס האָט נאָר געפּעהלט די הסכמה פון דעם בילדונגס־
מיניסטעריום, צו וועלכען עס האָבען ביז 1864 געהערט אלע דרוק־
ענינים. דער דעמאָלטיגער בילדונגס־מיניסטער אבראַם נאָראָוו, כוואַל־
סאָן'ס טויפּפּאָטער, האָט געפּונען פּאַר נויטיג אָנצופּרענען דעם
„קאָמיטעט פון די געלערענטע" ביים מיניסטעריום, פון וועלכען
כוואַלסאָן איז געווען א מיטגליד, און כוואַלסאָן האָט, אָהן א שום
השתדלות מצד אידען, דורך דעם בילדונגס מיניסטער, אויף וועמען
ער האָט געהאָט א גרויסע השפּעה, געענטפערט, אז „נאָך אין דער
ערשטער העלפט פון 16-טען יאָרהונדערט האָבען אידען אָנגעהויבען
צו דרוקען ביכער אויף אידיש" און אז „א פּאַרבאָט צו דרוקען אויף
אידיש וועט ניט דערגרייכן דעם ציל — אידען וועלען רויִדען אידיש".
א דאנק דעם איז די געפּאַנטע גזירה בטל געווארען.

כוואַלסאָן איז אויך געווען דער איניציאַטאָר פון אַרויסגעבען
א צייטונג פּאַר אידען אויף אידיש אָדער העברעאיש און עס איז

זיכער זיין השפעה, וואס אויף דער בקשה פון א. ראבינאוויטש און טארנאפאל אין 1858, וועגען דערלויבען זיי ארויסצוגעבען א צייט־שריפט אויף רוסיש, האט זיך באקומען א תשובה מיט דער חתימה פון קייזער אלעקסאנדער דעם 2־טען, אז מ'זאל בעסער ארויסגעבען א צייטונג פאר אידען אויף אידיש אדער העברעאיש.

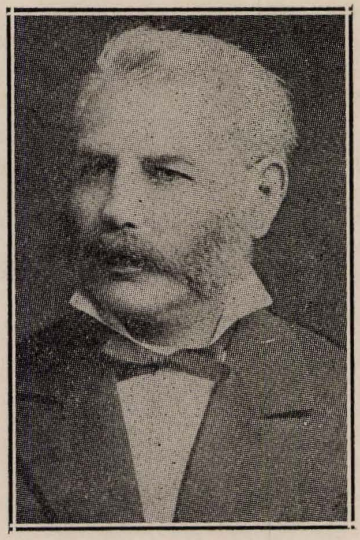
די דערמאנטע אדעסער משכילים האבען דעם פארשלאג ניט אנגענומען, און ער איז פארווירקליכט געוואָרען דורך צעדערבוימען, וועלכער האט אנגעהויבען ארויסצוגעבען דעם „המליץ" מיט דעם אידישען „קול מבשר".

כוואלסאן, דער איניציאטאר פון דער זאך, איז אויך שפעטער געטריי געבליבען דעם „קול מבשר" און האט אלס מיטגליד פון קא־מיטעט פון דער „חברה הפיצי השכלה" אין פעטערבורג געווירקט, אז מ'זאל די צייטונג אויסנוצען צו פארשפרייטען וויסענשאפט צווישען פאלק. ער האט אויך ניט געהאלטען מיט דער מערהייט פון קא־מיטעט, אז מ'דארף די שפראך פון „קול מבשר" פארטיטשען.

יהושע שטיינבערג.*)

יהושע שטיינבערג, לערער און געלערענטער, איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע, ארום 1830, און איז געשטאָרבען אין ווילנע אין 1908.

נאָך דעם ווי ער האָט געענדיגט ווילנער ראבינער שולע, איז ער געוואָרען א קאזיאָנער רב אין ביאליסטאָק, נאָכהער אין 1866-1860

יהושע (יעוסעי נאָומאָוויטש) שטיינבערג.
געב. 1830 — געשט. 1908.

אין ווילנע. זיינע דרשות וועגען דער תורה האָבען ארויסגעגעבען אינטערעס אין די אָרטיגע פּראָגרעסיוועע קרייזען. שטיינבערג האָט זיך אינטערעסירט מיט דער פראָגע פון שול ערציהונג. דורך זיינע

*) Еврейская Энциклопедия Общества для Научных Еврейских Изданий и Издательства Брокгауз-Эфрон.

שתדלנות האָט מען אין ווילנע נעעפענט אין יאָהר 1863 עטליכע אידישע שולען. אין 1867 איז ער באשטימט נעוואָרען אלס לערער פון דער אידישער און כאלדעאישער שפראכען אין ראבינער שולע און נאָכדעם ווען די ראבינער שולע איז פאַרוואַנדעלט נעוואָרען אין א לערער אינסטיטוט, האָט שטיינבערג פארנומען די שטעלע אלס אינספעקטאָר (ביז 1904).

שטיינבערג האָט אין דערזעלבער צייט אויסגעפירט די פליכטען אלס צענזאָר פון אידישע ביכער. רעווידירענדיג אין 1887 די וואָלאָזשינער ישיבה איז שטיינבערג באשטאָנען אויף דער נויטווענדיגקייט צו לערנען די רוסישע שפראך אין דער ישיבה. ער האָט זיך ערוואָרבען א נאָמען מיט זיינע וויסענשאפטליכע ארבייטען, הויפטזעכליך אין לעקסיקאָגראפיע און אויספארשונגען פון דער אידישער שפראך. שטיינבערג האָט צוזאַמענגעשטעלט: אידישען־כאלדעאישען עטימאָלאָגישען ווערטערבוך (1878)**; פאָלשטענדיגען רוסיש־העברעאישען ווערטערבוך (1880)***; פארפערטיגט אין רוסיש־אידיש־דייטש (1888); האָט פארפערטיגט א אידישע גראַמאַטיק (1884); פאָלשטענדיגען קורס אידישע גראַמאַטיק (1871).

**) Еврейский и Халдейский этимологический словарь к книгам Ветхого Завета. 1878.

***) Словарь древне-еврейскаго и русскаго языков. 1880.

דער ווילנער גאון.

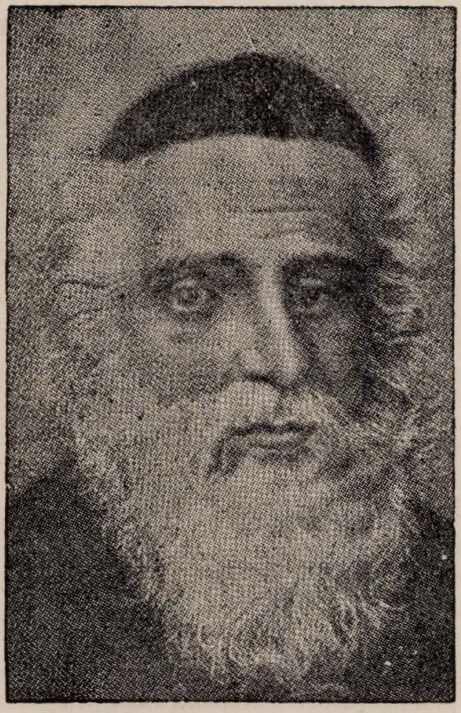
ר' אליהו בר' שלמה זלמן, וועלכער איז באוואוסט אין אידישער היסטאריע אלס דער ווילנער גאון, איז געבאָרן געווארן אין ווילנע פסח אין יאָהר ת"פ (1720) און איז געשטארבן אין זיין געבורטס־שטאָט חול המועד סוכות תקנ"ה (1797). ער האָט געשטאמט פון צוויי ווילנער גדולים, דער רבי ר' משה קרעמער און דער באוואוסטער למדן ר' משה רבקש (דער „באר הגולה", וועלכער איז שפעטער אויך נאָך אמשטדם) וועלכע האָבען זיך משדך געווען צווישען זיך ארום דעם מיטען פון 17טען יאָהרהונדערט, און האָט מיט דער אויסנאמע פון א קורצער צייט וואָס ער איז אויך „אָפריכטען גלות" געווארן זיין גאנצען לעבען אין ווילנע. ער איז דערמיט אין אָפשטאמונג און אין טראדיציע געווען אן עכטער ווילנער, דער גרעסטער קאָפ־מענש וואָס די אלטע אידישע קהלה האָט פראָדוצירט.

ער איז געווארן באריהמט אלס וואונדער־קינד און איז שפעטער אנערקענט געווארן אלס דער גרעסטער תלמודישער גלערנטער פון ווילנע און פון ליטא, אין א דור אין וועלכען עס איז אין יענער צענענד אויפגעוואקסען אזא ריז אויף דעם געביט ווי דער „שאגת אריה", וועלכער האָט איהם געקענט, נאָר ער איז שפעטער אויך נאָך מעז (עלזאס), און וען פוילישע אידען ווי דער „אורים ותומים", אין האמבורג־אלטונא און דער „נודע ביהודה" אין פראג, און עטליכע אנדערע זיינען געווען אנערקענט אין דער גרויסער אידישער וועלט אלס די גדולי הדור.

די באריהמטהייט פון די איינגערע יאָהרען ווערט אָבער אין אמת'ן אין אזא פאל צוגערעכענט צו די שפעטערע גרויסקייט, וואָס מיינט אז אפילו א מאן מיט די אויסערארדענטליכע פעהיגקייטען פון „גאון" איז אויך אויפגעוואקסען לאנגזאם און איז אנערקענט געווארן אלס ווירקליך גרוים ערשט אין דעם סוף פון זיין לעבען, צוליב אומשטענדען וועלכע האָבען געהאט צו טאָן מעהר מיט דער

צייט און דעם פלאץ ווי מיט זיין פערזענליכקייט אליין, וועגן וועלכער ווייניג צווייפלען אז זי איז געווען א מערקווירדיגע.

דער פרייער און אויפגעקלערטער גייסט פון 18טען יאהרהונדערט, וועלכער האט קולמינירט אין דער אמעריקאנישער און דערנאך אין דער פראנצויזישער רעוואלוציע, האט געווארפען שוואכע שטראהלען אין דער ווייטער ווילנע, און האט בייגעטראגען דעם

דער ווילנער גאון. געב. 1טען טאג פסח, 1720.
געשט. 3טען טאג חול המועד סוכות, 1797.

ליבעראלען שטריך צו זיין כאראקטער אין וועלכען עס האט זיך געזעהן א נייגונג צו וויסענשאפט און דערמיט צו דער גרויסער, אפענער אויסען־וועלט. אבער די פראנטוואַרטליכקייט פאר דער חסידות־באוועגונג און פאר דער ראלע וואס ער האט געשפילט אלס איהר געגנער, האט געהאט צו טאן מיט די דריי גרויסע דעפאטען פון דער צווייטער העלפט פון זיין לעבען, די רוסישע קיי־

זערינע, דער עסטרייכישער קייזער און דער קעניג פון פרייסען, — געגויער גערעדט, מיט זייער פאַרשוועדונג צוצוטיילען פוילען, וואָס איז אין יענער צייט דורכגעפיהרט געוואָרען.

דער לעצטער קעניג פון פוילען, סטאַניסלאוו פאָניאַטאָווסקי, וועמען זיין געליבטע יעקאַטערינא פון רוסלאַנד האָט ערויפגעזעצט אויפ'ן טראָן אלס פארבעריטונג פאר דער צוריסונג, האָט איבער פוילען אין גאנצען געהאט א קנאפע דעה. ער האָט מיטגעהאלפען אין דער ארבייט פון אויפלעזונג אונטער דער מאסקע פון „רעפאָרם", און איינע פון זיינען ערשטע און וויכטיגסטע שריט איז געווען (אין 1764) בטל צו מאכען די היסטאָרישע ארגאניזאציע פון אידישער זעלבסט־פארוואלטונג, דעם „וועד ארבע ארצות" וואס איז געווען אן אויטאָנאָמישע אידישע רעגירונג פאר קרוב צווויי הונדערט יאָהר. די מאכט פון „וועד" איז געווען גרויס איבער אידען, וואו יעדע באזונדערע מאכט איז געווען טיראַניש דערפאר וואָס די אלגעמיינע רעגירונגס־מאכט איז געווען שוואַך.

דער גרינדער פון חסידות איז געשטאָרבען פיר יאָהר פריהער, אָבער די באוועגונג האָט זיך ערשט אָנגעהויבען צו פארשפרייטען וועלכע אַרגאניזאציע, וועלכע האָט איהר געקענט שטערען, איז פארשוואנדען. דערצו איז אין די קומענדע צוועלף־פופציגהן יאָהר פאָרגעקומען אין ווילנע אליין א גרויסע מחלוקה, „דעם רב'ס קריג", מיט דעם וואָיוואָד אדער גובערנאַטאָר אויף דער זייט פון קהל און דעם בישאָף (וועלכער האָט געהאט אין יענער צייט א גרויסע מאכט) אויף דער זייט פון רב. צום סוף האָט קהל געוואונען, דער רב, ר' שמואל אבינדור האָט זיך צוריקגעצויגען אונטער'ן שוץ פון בישאָף, און ווילנע איז געבליבען אָהן א רב ביז אונזער איצטיגער צייט.

ווי ווייט מען וויסט איז דער גאון געווען נייטראל אין יענער מחלוקה, אָבער וועו דער נייער הפקר־צושטאנד האָט געגעבען חסידות די נויטיגע פרייהייט וואָס האָט פריהער געפעהלט, און זי האָט זיך אָנגעהויבען צו פארשפרייטען אין ליטא און אפילו אין ווילנע נופא, איז דער גאון געווען דער אייניציגער גייסטיגער פאָרשטעהער ארום וועמען די געגנער האָבען זיך געקענט גרופירען, כאָטש ער איז געווען א מאן פון שטודיר־צימער, ניט באוואוסט אלס רעדנער אדער אַרגאניזירער, א שוואכער שרייבער און אזוי ווייט פון פראַפאַגאנדע ווי מזרח פון מערב.

נענאַטיוות מעלות, דאָס היסט וואָס ער איז ניט געווען, האָבען פיל בייגעטראָגען ער זאל אויסגעקליבען וועלכע אלס דער נאָמינעלער פיהרער פון א מלחמה וואס אנדערע האָבען מיסטענס געפיהרט אין זיין נאָמען. עס איז איבערגעבליבען פון די שטרענגע צייטען

פון „וער" א פּראָפֿעסאָר געגען גרויסע רבנים, געגען די הארבע פּוסקים, וועלכע האָבען אין זייערע שוועריקייטן איסורים און באשרענקונגען. דער „גאון" איז געווען אנערקענט אלס דער גרעסטער למדן אין ווילנע און אין ליטא, אָבער קיין רב און קיין מחבר; דער פּאָפּולערער פיהרער אפילו פּאר די מאָסען, פון וועמען ער איז געווען זעהר ווייט.

אזוי איז דאָס געקומען, אז מקורבים האָבען געקענט אין זיין נאָמען, און עס איז זיי אויך געלונגען צו פּארצאָמען דעם וועג פאר די חסידות'ע פיהרער, דער עיקר פאר דעם באריהמטען „רב", ר' שניאור זלמן לאדיער, וועלכער האָט געזוכט צו איהם צוצו־

דער קבר פון ווילנער גאון אויף דעם אלטען ווילנער בית־עולם.

קומען און וואָלט העכסט ווארשיינליך געקענט ברייננען צו א שלום, וועו זיי וואָלטען זיך ביידע דורכגערעדט. יענער איז געווען א פּראָקטישער וועלט־מענש, וועלכער האָט פיל געריזיט און אניטירט פּאר חסידות, און איז אפילו געזעסען אין פּעטרא־פּאוולאָווסקי פעס־טונג צוליב מסירות וואָס מתנגדים האָבען שפּעטער אויף איהם געמאכט. נאָר דער גאון איז בעאיינפלוסט געווארען ער זאָל זיך ניט צוהערען צו די טענות פון אנדערען צד, און פון דער אנדערער זייט האָט מען אויף איהם, דעם קלאָהרען דענקער און בעל־פּשט, אויך אָנגעהויבען אויסצוקלערען וואונדער געשיכטעם מיט מופתים וואָס ער זאָל האָבען באוויזען, אפילו די באשאפונג פון א „גולם" האָט מען אויף איהם אויסגעטראָכט, אלס ענטפער אויף די נסים ונפלאות וואס חסידים פלענען דערצעהלען פון זייערע רביים.

אלם א דענקער און א פאַרשער פון אלץ, וואָס האָט א שייכות מיט אידישע לעמודים, אויך אלם מענש מיט טיפע געפיהלען וועגען רעליגיעזע ענינים און מעטאפיזישע פראבלעמען, איז געווען אונפארמיידליך ער זאל אויך זיין פאראינטערעסירט אין קבלה, און עם זיינען פון איהם אויך פאראן פירושים, אדער ריכטינגער נעזאגט, הגהות אדער ראנד־באמערקונגען אויף טיילען פון זוהר. נאר די שפורען פון א סיסטעם וואס זיין גרעסטער תלמיד, ר' חיים פון וואלאזשין, האט געפרובירט אויסארבייטען אין „נפש החיים" אלם א סארט אנטי־חסידישע קבלה, קריגט ווייניג אנערקענונג פון פאכמענער.

ער האט אין גאנצען איבערגעלאזען ווייניג שריפטען, און דער גרעסטער טייל פון זיי איז געשריבען געווארען פון זיינע תלמידים. זיין גרויסקייט אלם מחבר ליגט אין דער טיפקייט פון זיינע קורצע באמערקונגען אדער הגהות, אין וועלכע עם ווערט מיט דער ענדערונג פון א ווארט אדער פון עטליכע אותיות פארענטפערט א שוועכע קשיא אדער באזייטיגט א מיספארשטענדניש. ער איז א וואונדערבארער טעקסט־קריטיקער פון תלמוד, און א סך פון זיינע איינפעלע ווייזען אמת'ע געניאליטעט אדער גאונות.

זיין פערזענליכקייט האט בעאיינפלוסט יונגע און מיטעל־יעהריגע ערשט־קלאסינע לומדים צו ווערען זיינע תלמידים, און ער איז דערמיט געווארען אן אויבער־ראש ישיבה, דער גייסטרייכער רבי פון א קרייז מענער וועלכע זיינען אליין געווען פיהרער אין זייערע קרייזען. זיין סיסטעם פון לערנען איז שפעטער איינגעפיהרט געווארען אין דער באריהמטער ישיבה פון וואלאזשין וואס זיין אויבענדערמאנטער תלמיד האט דארטען געגרינדעט (מיט דער הילף פון דעם איינענטימער פון יענער שטעטעל, גראף טישקעוויץ) ארום 1803. שפעטער איז אבער אין יענער ישיבה אויך ארייננגעקומען דער פלפול, און זי איז געווארען ווייניג אנדערש אין דיזער באציהונג פון די אנדערע ישיבות.

ער איז געווען א וואונדערבארער בעל תנ"ך, און עם איז פאראן אויף זיין נאמען א ווערק „איל משולש" אויף געאמעטריע. אבער זיין גרויסקייט אלם איד איז געבויט געווארען אויף זיין לומדות און זיין פרומקייט, אויף זיינע מדות טובות און זיין אינפלום אויף באריהמטע אנהענגער. אין די איננערע יאהרען האט ער אפט געליטען נויט, אבער אויף דער עלטער האט ער געלעבט אין הרחבה. דער קריסטליכער היסטאריקער פון אידען פון ליטא, בער־שאדסקי, האט געפונען אין ארכיוו א מסירה פון א אידען אויף ווילנער קהל אז זיי גיבען „עליא נאען" צוויי טויזענד גילדען א

יאָהר, וואָס איז פּאַר יענע צייטען נעווען א גרויסע סומע. ער לייגט אויף דעם אַלטען בית עולם וואו מען האָט שוין פון מעהר ווי הונדערט יאָהר קיינעם ניט מקבר געווען.

אלס א פּאַסענדער שלום צו דער קורצער איבערזיכט פון זיין לעבען, ערלויב איך זיך צו דערמאָנען, וואָס איך האָב נעטאָן ביי אן אנדער געלעגנהייט, א פּאַרגלייך צווישען איהם און א בארימטען מאן, וועלכער איז אויפגעוואקסען ארום א האלבען יאָהרהונדערט שפּעטער אין דער ליטע און האָט אויך געלעבט א לייגנרע צייט אין ווילנע. ר' ישראל סאַלאַנטער (1810-1884) איז אין זיין צייט אויך נעווען אנערקענט אלס דער גרעסטער למדן אין ליטא, אויב ניט אין גאנץ רוסלאַנד, איז אויך נעווען א בארימטער בעל־מדות, ארום וועמען עס זיינען נאָך פּאַר'ן לעבען אויסגעוואקסען אלערליי שהנע מעשה'לעך און אנעקדאָטען. ער איז אויך נעווען א פּריוואטער מענש, קיין רב און קיין מחבר פון ספרים. נאָר דערמיט הערט די עהנליכקייט אויף. ר' ישראל איז נעווען א רעדנער און רייזענדער, ער האָט אָנגעהויבען צו אָרגאַניזירען די מוסר שטיבלעך און האָט זיך אויף זיין אופן באשעפטיגט מיט אלערליי אידישע פּראָבלעמען. ער איז נעווען אין פּאַריז און עס איז נאָר אמאל געמאכט נעווארען דער פּארזוך איהם צו ברייננען נאָך אמעריקע. אָבער ער האָט ניט געקראָגען דעם טיטל „גאון"; אפילו היינט, וועו די באצייכענונג איז נעמאכט נעווארען זעהר ביליג, ווייסען אלע וועמען מען מיינט וועו מען זאָגט „דער גאון", וואָס איז גענוג אויסצייכענונג אין דער אידישער וועלט פּאַר א מאן, וועלכער איז נפטר נעווארען מיט פיר דורות צוריק, און וועמענס נאָמען עס וועהרט נעעהרט אומעטום וואו עס געפינען זיך ליטווישע און רוסישע אידען וואס זיינען זייט זיין צייט פּארשפּרייט נעווארען איבער דער גאנצער וועלט.

מ. איוועגסקי.

די אַמאָליגע ווילנער רבנים און משכילים.

(שטריכען)

שוין מיט עטליכע הונדערט יאָהר צוריק האָט מען אָנגעפאַנגען צו רופען ווילנע ירושלים דליטא. ירושלים פון דער קעניגרייך ליטא. מען פלעגט ענדערען דעם פסוק פון תנ"ך און מען פלעגט זאָגען „מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים דליטא". נאָט'ס וואָרט קומט פון ירושלים דליטא, וואָס מיינט ווילנע.

ווילנע איז זעהר פיל באריהמט געוואָרען מיט דעם גרויסען ווילנער גאון, אָבער איידער דער גאון איז געווען אין ווילנע איז שוין ווילנע געוואָרען א שטאָדט פון גרויסע רבנים און לומדים. פאר דעם לעצטען יאָהרהונדערט איז ווילנע געוואָרען די שטאָדט פון השכלה. נאָר ניט לאַנג האָט זיך אין ווילנע אָנגעפאַנגען די אידישע ארבייטער באַוועגונג. ווילנע איז געווען די וויגע פון בונד.

וועגען ווילנע זיינען דא פילע ביכער. רבי שמואל יוסף פין האָט געשריבען א גאַנץ דיקען בוך וועגען ווילנע, „קריה נאמנה" (די טרייע שטאָדט). הלוי נח מגיד שטיינשניידער האָט געשריבען „עיר ווילנא" (די שטאָדט ווילנע). זיין זוהן מגיד האָט געשריבען פילע ארטיקלען און אָפהאַנדלונגען וועגען ווילנע אין העברעאיש, רוסיש און אידיש. דא ניט לאַנג האָט איינער וווייסבארד (דוד לבני) אָנגעשריבען א בוך אין צוויי טייל, „ירושלים דליטא", וועגען ווילנע. חייקעל לונסקי האָט געשריבען וועגען ווילנע פון די מלחמה־יאָהרען. הונדערטער ביכער, ארטיקלען, בראָשורען, פאָעמען און פאַמפלעטען זיינען געשריבען געוואָרען וועגען ווילנע, וועגען פארשידענע פאזען פון ווילנער אידישען לעבען.

עס פארשטעהט זיך, אז צו שרייבען אויספירליך וועגען ווילנע קען מען ניט אין א קורצען ארטיקעל. אין די שטריכען פון ירושלים דליטא, וואָס ווערען דא געגעבען, איז מיין אויפגאבע זעהר א בא־

שיידענע. אין די שטריכען זיינען דאָ קאמפּעלירט געוואָרען אנעקדאָטען, מעשה־לעך און קורצע כאַראַקטעריסטיקס פון ווילנער באַרימטע מענשען. איך פּאַרמעסט זיך ניט צו שרייבען א ווייסנשאַפטליכע אָפּהאַנדלונג, וועגען ווילנע, נאָר א קאָמפּיליאַציע פון לייכטע זאַכען.

* * *

דער ערשטער גרויסער רב אין ווילנע איז געווען רבי מנחם מאָניש. געבוי וועז ער האָט געלעבט, קען מען ניט פעסטשטעלען. זיין מצבה אויף דעם אלטען ווילנער בית עולם איז פאַרמאַקט און ספּעציעל דער יאָהר פון זיין טויט איז ניט דייטלעך. זיכער איז, אז ער איז געווען אין ווילנע רב מיט ארום דריי הונדערט און פערציג יאָהר צוריק.

געקומען איז רבי מנחם מאָניש פון פּראַג. פּראַג איז געווען א באַריהמטע שטאָט פון רבנים. מען דערצעהלט דאָך אויף דעם מהר"ל פון פּראַג די געשיכטע מיט'ן גולם. דער פּאַקט אז רבי מנחם מאָניש האָט פּאַרלאָזען פּראַג און געקומען אין ווילנע צייגט די וויכטיגקייט פון ווילנער רבנות שוין מיט דריי הונדערט און פופציג יאָהר צוריק. דער פּאָטער פון מנחם איז געווען דער באַריהמטער רב פון קראָקע, לעמבערג (לבוב) און פּראַג רבי יצחק חיות.

איינער א אידישער באַריהמטער געלערנטער פון יענער צייט, רבי יוסף דילמידיגא היש"ר, איז געווען דאָקטאָר פון פירשט ראַזיוויל. דילמידיגא האָט באַזוכט ווילנע. ער האָט זיך באַפריינדעט אויך מיט קאַראַימעם (אידישע סעקטע, וואָס גלויבען ניט אין תלמוד). זיין מיינונג וועגען דעם לעבען פון ליטע איז ניט זעהר שמייכעלהאַפט. ער האָט געשריבען, אז דאָרטען הערשט פון איין זייט טיראַניי און פון צווייטען זייט אומווייסנהייט. אויף דילמידיגא האָבען אַנדערע רבנים צוגעמורמעלט.

נאָך רבי מנחם מאָניש איז געווען רב אין ווילנע רבי משה לימא. אמאָליגע רבנים פלעגען זיך רופען נאָך דעם וויכטיגסטען ספּר, וואָס זיי האָבען געשריבען. רבי משה לימא איז געווען א תלמיד פון „פּני יהושע", דאָס הייסט א תלמיד פון יהושע דעם רב פון קראָקע, וואָס האָט געשריבען „פּני יהושע" און רבי משה לימא אליין האָט געהייסען „חלקת מחוקק", דאָס איז געווען דער נאָמען פון זיין וויכטיגסטען ספּר.

ווי גרויס רבי משה לימא איז געווען, קען מען זעהן פון דעם, וואָס איינער האָט אויף איהם געשריבען: „ממשה עד משה לא קם כמשה", פון משה רבנו ביז רבי משה לימא איז ניט געווען אזא ווי משה. אָט דאָס ווערטעל פלעגט מען זאָגען אויף דעם גרויסען גאון דער רמב"ם (רבי משה מימון).

די חברים פון רבי משה לימא, אדער זיינע דיינים זיינען געווען דער ש"ך, דער מהרש"ק, דער „שער אפרים" און דער „בית־הלל".

דאָס זיינען געווען די רבנים וואָס האָבען אָט די דאָזיגע ספרים געשריבען. רבי משה לימא איז געשטאָרבען אין בריסק.

א גרויסער גאון איז אין יענע צייטען געווען רבי שבתי כ"ץ, דער מחבר פון דעם ש"ך. אויסער זיינען קענטניסע אין תלמיד איז ער געווען א געלערענטער. ער פלעגט קאָרעספאָנדירען מיט קריסטליכע געלערנטע און דוקא אין לשון קודש. איין בריף צו איינעם וואלענטיי זוידריך איז געפונען געוואָרען אין לייפציגער ביבליאָטעק. דער בריף איז דאָטירט 3טער פעברואר, 1660.

רבי שבתי ש"ך איז פון ווילנע אַוועק. ער איז געשטאָרבען אין העלישו. ער איז דאָרטען געווען רב אייניגע יאָהר.

אין דעם יאָהר ת"ח (1648) זיינען געווען שרעקליכע פאָגראָמען אויף אידען אין פוילען. די קאָזאקען זיינען באפאלען אידען מיט אָן אומגעהויערער אכזריות. די פאָגראָמען האָבען ניט אויסגעמיטען אויך ווילנע. פון ווילנע זיינען פילע אידען אנטלאָפען. ווילנע האָט א פאָר מאָל געליטען פון די פאָגראָמען אין ת"ח און תט"ו (1656). גרויסע גבירים, רבנים און חשובים האָבען געזוכט דעם וואָנדערשטעקען. רבי משה רבקש, דער „מאור הגולה", איז געווען צווישען די וואָנדערער. ער איז מיטגענאָמען מיט די מאָסען. ער האָט מיט זיי געליטען אין אַלע זייערע שרעקליכע עינויים.

דער „מאור הגולה", אזוי האָט זיך גערופען רבי משה רבקש, באשרייבט אין ריהרענדע ווערטער זיינע וואָנדערונג יסורים. ער איז געווען אין גלות עטליכע יאָהר און האָט זיך צוריק אומגעקערט אין ווילנע.

רבי משה רבקש איז קענטיג געווען א ווילנער איידים. זיין פרוי'ס נאָמען איז געווען רבקה. זיין ספר איז א ספר וואָס איז הייליג ביי רבנים. ער איז געשטאָרבען אין ווילנע אין יאָהר תל"א לפ"ק. עס איז אן ערך צוויי הונדערט און זעכציג יאָהר צוריק. זיין זון רבי פתחיה און זיין פלימעניק רבי דוד'ל לידער זיינען געווען זעהר באריהמט.

פאָר אייניגע דורות זיינען אין ווילנע געווען גרויסע רבנים, פרנסים און מופלגים. עס איז אָבער געקומען דערצו, אז דער קהל האָט באשלאָסען, אז אין ווילנע זאָל זיך קיינער ניט טאָרען רופען מיט'ן נאָמען רב. אין ווילנע זיינען דאָ מו"צ (מורי צדק), מ"מ (מגידי מישרים), אָבער ניט קיין רבנים. אפילו דער ווילנער גאון איז ניט געווען באוואוסט מיט'ן נאָמען ווילנער רב.

דער לעצטער רב אין ווילנע איז געווען רבי שמואל דער זון פון רבי אביגדור. מיט'ן נאָמען פון דעם לעצטען ווילנער רב, ווען האָט געלעבט אין די צייטען פון ווילנער גאון, איז פארבונדען א שטיק אידישער לעבען פון יענער צייט. די אומשטענדען אונטער ווען האָט קהל האָט באשלאָסען אז מעהר קיין רבנים זאָלען אין ווילנע ניט זיין

זיינען זעהר דראמאטיש. אויך היינטיגע צייטען קומען פאר אזעלכע פאסירונגען. עס איז אן אלטע געשיכטע וואס בלייבט אימער נייי.

צו פארשטעהן אט די אומשטענדען מוזען מיר זיך אין אייניגע ווערטער באקענען מיט דעם צושטאנד פון אידען אין פוילען און ליטע אין די צייטען פאר'ן גאון.

אין יאהר 1569 האט זיך ליטע אין גאנצען פאראייניגט מיט פוילען. אלע ליטווישע שטעדט זיינען געווען אונטערווארפען פוילישע געזעצען.

פוילען האט געגעבען די אידישע געמיינדעם פולע אטאנאמיע. דער קהל איז געווען מעכטיג אין אינערליכען לעבען פון די אידען אין פוילען. דער קהל האט געדארפט מאנען פאדאטקעס און קהל האט געהאט רעכט צו רעגולירען פארשידענע געלט מחלוקות און אפילו זיך אריינמישען אין פערזענליכען לעבען פון די איינוואוינער. קהל האט געהאט הארבע שטראפען פאר די וועלכע עס האבען ניט געפאלגט. קהל האט געהאט די קונע, א שאנד־קלאץ, און אפילו דעם חרם פאר ווידערשפעניגע.

אין קהל זיינען געזעסען די פרנסים, די טאן־געבער פון שטאדט. אין קהל איז געזעסען אויך דער רב. וואס דער רב האט ג'פסק'ענט האט קהל זיך געמוזט אונטערוואַרפען. וואס קהל האט געוואלט, האט דער רב געמוזט פאלגען און וועה איז געווען דעם רב, וועלכער האט זיך געשטעלט געגען קהל.

מען זאגט „קהל איז קיין גזלן ניט", אמאל איז אבער קהל ערגער ווי א גזלן. דער לעצטער רב אין ווילנע איז געווען רבי שמואל, אן איידים פון דעם באוואוסטען ווילנער רב יסוד רבי יהודה ספרא ודיינא, דער גרינדער פון דער שוהל יסוד.

מיט גרויס פארדאד איז רבי שמואל געווארען רב אין ווילנע. אין דעם כתב רבנות, וואס מען האט איהם געגעבען, שרייבט מען „בוצינא קדישא" (די הייליגע ליכט), „פטיש החזק" (דער שטארקער האמער) און נאך אומגעהויערע שבחים. „תחתונים עולים ועליונים ששו", אונטערשטע זיינען צופרידען און אויבערשטע פריייען זיך. איז דאך גוט, א? טא הערט זשע וואס ער האט פאסירט. עס האט אויס־געבראכען אין ניכען א שטארקע מחלוקת צווישען רב און קהל.

אנגעפאנגען האט זיך די מחלוקת, ווי אלע מחלוקות הויבען זיך אן, מיט נארישקייטען. די רביצין האט זיך געהאלטען גרויס. זי גיט ניט אף ענוג כבוד צו די ווייבער פון די פרנסים. די ווייבער האבען זיך צוקריגט און אין גיכען האט זיך די מחלוקת צוברעכט. עס זיינען געווארען צוויי צדדים, וועלכע האבען זיך באקעמפט מיט די שרעק־ליכסטע מיטלען. די מחלוקת האט געפיהרט צו טרויעריגע רעזולטאטען.

די מחלוקת, וואס איז געפיהרט געווארען פון ביידע צדדים גאנץ ביטער, איז דערנאנגען צו נאטשאלסטווא. ווילנע איז געווען דאמאלסט אונטערוואָרפען דעם וואיוואדא ראדזיוויל און דעם בישאף מאסאלסקי. ראדזיוויל האט געהאלטען מיט קהל — נאטשאלסטווא פאר נאטשאל־סטווא — און דער בישאף האט געהאלטען מיט'ן רב — איין גייסטליכער פאר'ן צווייטען.

דער רב האט זיך באזעצט אין אנטאקאליע, אונטער דער יורידיקציע פון בישאף. ער האט פשוט מורא געהאט צו וואוינען אין שטאדט.

די אנהענגער פון רב, זיינען ארעסטירט געווארען. מען האט זיי געפיהרט אין קייטען. מען האט געמאכט אויף זיי בלבולים. אונטער א חרם איז געפאסט געווארען א בעשלום ניט מעהר אנצושטעלען קיין רב אין ווילנע. די מאכט פון קהל איז אבער ניט גרעסער געווארען. פארקערט, נאך דער מחלוקת האט די מאכט אנגעפאנגען צו זינקען.

נאכ'ן באשלום האט זיך רבי שמואל געטאן זייניגע. ער פלענט זיך אונטערשרייבען אב"ד, אב בית דין. זיין מאכט האט ער פארלארען. צי איינער איז א קעניג אדער א רב להבדיל, קען ער דאך ניט טאן וואס ער ווי. אויך „א רב איז אבסאלוט, ווען ער דעם ווילען פון קהל טוט". אין דעם יאהר תקנ"א (נקאת), אן ערך הונדערט מיט פינף און פערציג יאהר צוריק, איז געשטארבען דער לעצטער רב פון ווילנע. זיין מצבה איז אנגעפילט מיט די גרעסטע שבחים. „אחרי מות קדושים אמור".

* * *

אין די צייטען פון לעצטען ווילנער רב האט געלעבט אין ווילנע דער ווילנער גאון. ער איז געבארען געווארען אין יאהר ת"פ (1720) און געשטארבען אין תקנ"ח (1798). דער גאון האט קיינמאל קיין רבנות שטעלע ניט פארנומען. ער איז אבער געווען גרעסער ווי א רב.

דעם גאון האט מען גערופען חסיד. דעם חסיד'ס קלויז אין ווילנע איז דעם גאונ'ס קלויז. דער גאון האט פיל געקעמפט געגען „חסידים". אבער דאס זיינען געווען חסידים פון אן אנדער טייג. דער נאמען חסיד פון גאון האט א גאנץ אנדער באדייטונג. עס מיינט אן אויסערגעווייניליכער פרומער מענש.

דער גאון איז געווען א ניט געקרוינטער הויפט פון לענדער, וואו אידען האבען געוואוינט. אזא גאון ווי רבי יונתן פראנער האט זיך צו אים געוענדעט וועגען דער ביטערער מחלוקה, וואס ער האט גע־האט מיט אן אנדער גאון, רבי יעקב עמדין.

נאך אין די צייטען וואס עס האט עקזיסטירט די ווילנער רבנות איז דער בית דין באשטאנען פון 12 דיינים. דער ערשטער האט זיך

נערופען מיט'ן נאָמען ראב"ד, ראש בית דין. דער צווייטער — סו"ד (ספרא ודיינא), און דער דריטער — מ"מ (מגיד מישרים). מו"צ (מורה צדק), ד"ץ (דיין צדק). דער מו"צ (מורה צדק) אָדער מורה הוראָה, ווי מען רופט אזא אין ווילנע, איז געווען אָנשטאָט א רב. דערנאָך האָט דער שטאָדט מגיד פאַרנומען א רב'ס פלאַץ.

דער ערשטער מו"צ אין ווילנע איז געווען רבי אברהם שמעון („קריה נאמנה" פאַראַגראַף 82), וואָס מען האָט נערופען דער גרויסער רבי שמעון. רבי שמעון האָט געלערנט ביי בי יונת'ל פראַגער און האָט זיך שטאַרק אָנגענומען פאַר זיין רבין אין דעם קריג מיט רבי יעקב עמדין.

אז א איד פלעגט קומען פרעגען א שאלה ביי רבי שמעון, פלעגט ער זיך מיט איהם פאַנאַנדערריידען וועגען פרנסה, וועגען לערנען איבערהויפט. דער איד פלעגט אַוועק מיט א גרינגערער הארץ און מיט מעהר האָפענונג, ווען ער פלעגט פאַרלאָזען רבי שמעון.

דער פלימעניק פון רבי שמעון מו"ץ, אָדער דעם גרויסען רבי שמעון, איז געווען רבי אליהו הינדעם („קריה נאמנה" פאַראַגראַף 116), רבי אליהו בר' מרדכי. ער איז געווען א מיטגליד אין גאון'ס קאַבינעט, אין גאון'ס בית דין. ער איז געווען סו"ד (ספרא ודיינא), דער צווייטער נאָכ'ן מו"ץ (מורה צדק).

ווי באַוואוסט, האָט דער גאון פיל געדרוקט די חסידים, די נייע סעקטע, וואָס איז אנטשטאַנען ביי אידען אין לעבען פון בעל שם טוב (דער בעל שם טוב האָט געלעבט פון 1698 ביז 1758). אין ווילנע האָט זיך אויך געיאַוועט א קליינע גרופּע חסידים. די ווילנער חסידים האָבען געדאַוועט אין א באַזונדער קליינעל, „דער קאַרלינער מנין". אן דער שפּיצע פון די קאַרלינער זיינען געשטאַנען צוויי גרויסע ווילנער לומדים, רבי איסר און דער ווילנער שטאָדט מגיד רבי חיים.

אינטערעסאַנט איז אז דער ערשטער צו בריינגען די מיסטישע לעהרע די „קבלה" אין ווילנע איז געווען איינער א דאָקטאָר מיט'ן נאָמען יקותיאל גאַרדאָן. דר. גאַרדאָן האָט שטודירט אין איטאַליען און האָט זיך דאָרטען בעקענט מיט'ן „מקובל" און פּאָעט משה חיים לוצאטא. לוצאטא האָט געהאָט א גרויסען אינפלוס אויף דר. גאַרדאָן.

די חסידים האָט מען אין ווילנע גערופען „חשודים", מענשען, וועלכע מען דארף חושד זיין און מען האָט טאָקע די חסידים חושד געווען אין אַלע עבירות, יואָ מען קען הערען און געדענקען. מען האָט זיי חושד געווען, אז זיי היטען ניט אָפ טהרת המשפּחה און זיינען ניט שטאַרק מקפּיד אין פאַמיליען טרייעס. מען האָט געזאָגט, אז חסידים לעבען מיט שיקסעס און מאכען די גרעסטע ארגיעס.

דער גאון האָט די חסידים געלעגט אין חרם. דער חרם איז

אויך אונטערגעשריבען פון רבי אליהו הינדעס (רבי אליהו בר' מרדכי), דער ספרא ודיינא.

דער שיקזאל האט רבי אליהו הינדעס אפגעטאן א שפיצעל. זיין אייגענער באליבטער זוהן רבי זלמן רעליעס איז געווארען א לעכעוויצער חסיד. רבי אליהו האט גערייסען קריעה און איז געזעסען צוויי וואכען שבעה נאך זיין זוהן, איין וואך נאכ'ן גוף און איין וואך נאך דער נשמה פון זיין זון דעם חסיד. רבי זלמן רעליעס איז אויף דער עלטער צוועק אין ארץ ישראל. ער איז דארטען באוואוסט געווארען אלס רבי זלמן לידער.

נאך דעם גאונ'ס טויט הויבט אן צו שפילען אין אידישען לעבען די ערשטע פידעל דער שטאט מגיד, מ"מ. אין ווילנע האט זיך אויך ביסלעמוויייז אננעהויבען צו פאר'ענב'ענען דער גייסט פון בעלזינער אויפקלערונג, דער גייסט פון השכלה.

ווילנע איז אריבער אונטער דעם רשות פון רוסלאנד און זי איז געווארען א גובערנסקי שטאדט. רוסלאנד האט פון איין זייט אונטער־דריקט אידען און פון דער צווייטער זייט האט זי געווזכט אידען צו רוסיפיצירען, מאכען זיי פאר רוסען.

דעם גאונ'ס תלמיד רבי חיים האט געגרינדעט די באריהמטע וואלאזשינער ישיבה. דעם גאונ'ס תלמיד רבי מנשה פון אילע איז געווען פון די ערשטע אידישע משכילים. ער איז אפילו אין א געוויסען זין געווען דער ערשטער אידישיסט. דער רב קאצענעלענבויגען פון ווילנע האט געסטראשעט, אז ער וועט פארברענען רבי מנשה'ס ספר, אויב ער וועט ניט צרוסנעמען אייניג אפיקורסישע געדאנקען.

די ערשטע מאדערנע שולע האט זיך געגרינדעט אין ווילנע אין די ערשטע יאהרען פון 19טען יאהרהונדערט, ארום דעם יאהר 1810. דער גרינדער פון דער שולע איז געווען נפתלי הירץ שולמאן, א שפראכען־קענער און א משכיל. אויב איך האב קיין טעות ניט, איז ער געווען אן אנקעל צו דעם באריהמטען העברעאישען שרייבער קלמן שולמאן, וועלכער האט זיין גאנצען לעבען פארבראכט אין ווילנע.

אין דעם יאהר 1841 האט זיך געגרינדעט אין ווילנע די ערשטע פריוואט שולע. די גרינדער זיינען געווען די באריהמטע העברעאישע שרייבער מרדכי אהרן גינסבורג און זאלקינד. ווילנע ווערט א שטאדט פון השכלה.

מרדכי אהרן גינסבורג (געלעבט 1846—1796) איז געבאָרען גע־ווארען אין שטעדטל סאלאנט. זיינע ביכער זיינען איבער פארשידענע טעמעס. ער האט געשריבען ווענען דער אנטדעקונג פון אמעריקע, ווענען נאפאליאנען און די פראנצויזען און ווענען פילע אנדערע נוצ־ליכע ידיעות.

נאָך א וויכטיגער אידישער משכיל אין ווילנע איז געווען דער פּאָעט אברהם דוב לעבענזאָן. ער איז געבאָרען געווארען אין ווילנע אין יאָהר 1794 און געלעבט ביז דעם יאָהר 1878. לעבענזאָן איז געווען אַן איידים אין מיכייליִשאק און ווילנער אידען האָבען איהם גערופען בערקע מיכייליִשקער. בערקע מיכייליִשקער איז געווען פּאָר־רעבענט פּאָר א גרויסען אפּיקורס.

נאָך דעם טויט פון מרדכי אהרן גינסבורג האָט לעבענזאָן געהאַט א שארפען צוזאַמענשטויס מיט דעם ווילנער שטאָדט מגיד. דער ווילנער שטאָדט מגיד, רבי וועלוועלע, האָט דאָס געדארפט מספּיד זיין מרדכי אהרן גינסבורג. אין זיין הספּד האָט דער מגיד נערעדט וועגען אלץ אין דער וועלט, נאָר ניט וועגען דעם טויט פון מרדכי אהרן גינס־

אברהם בער לעבענזאָן (1794—1878).

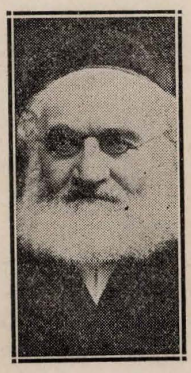
מיכה יוסף לעבענזאָן (1828—1852).

בורג. ער האָט בלויז פּארענדיגט אין א ווינענדיגער שטימע מיט די ווערטער: „און מרדכי אהרן גינסבורג איז אויך געשטאָרבען". לעבענסאָן איז מיט כעס ארויף אויף דער בימה און האָט דערמאָנט א פּסוק אין תנ"ך, „ויבוא הנער המגיד", איצט פּארשטיי איך פּאָר־וואָס דער מגיד איז א נאָר. דער מגיד פון תנ"ך איז א נאָר, וואָס ער האָט געזאָגט „וגם שאול ויונתן בנו מתו", און אויך שאול און זיין זון יונתן זיינען געשטאָרבען, ווען דאָס איז געווען דער עיקר. נער המגיד, דער עיקר איז גינסבורג! — האָט לעבענזאָן אויסגעשריען, אָנווייזענדיג דורכ'ן וואַרט־שפּיל אז רבי וועלוועלע איז א נאָר.

רבי וועלוועלע האָט זיך ניט פּארלאָרן און געענטפערט מיט א משל ווענען א באריהמטען ליטווישען בדחן, וואָס האָט ביי דייטשען ניט אויסגענומען. „איך בין ניט געווויינט צו דייטשע חתונות. אר,פ

דער צווייטער חתונה ווען איך זיין בעסער. איהר פארשטייט דאך וואס איך מיין, פאני לעבענזאן!"

אברהם דוב לעבענזאן, ווי די ווילנער אידען האבען איהם גערופען בערקע מיכיילישקער און איז באוואוסט אין דער העברעאישער ליטעראטור אלס אד"ם הכהן, האט געהאט זעהר א גראָטענעם זון מיט אן ערשט קלאסינען פאעטישען טאלאנט, מיכה יוסף לעבענזאן. מיכה יוסף האט ניט לאנג גלעבט. ער איז געשטאָרבען פון שווינדזוכט. זיינע שירים האבען ביז היינטיגען טאג ניט פארלאָרען זייער ווערדע. מיכה יוסף ווערט באטראכט פון די גרעסטע העברעאישע פאעטען.

שמואל יוסף פין.

אין יאהר 1847 האט זיך אין ווילנע געעפענט די בארימטע ראבינער שולע. דער אינספעקטאָר איז געווען הירש קאצענעלענבויגען. ער איז געבאָרען געוואָרען אין יאהר 1796 און גלעבט ביז 1868. אין זיינע יונגע יאהרען איז ער געווען פון די וואוי לערנער. ער האט געשריבען א ספר „נתיבות עולם", אויף וועלכע עס זיינען דא הסכמות פון די גאונים שמואל קאצענעלענבויגען און רבי אבעלע פאסווועלער, ווי אויך פון דעם מורה הוראה רבי בצלאל און דעם בארימטען מתתיהו שטראשון.

צווישען די לערער פון דער ראבינער שולע זיינען אויך געווען אידל שערעשעווסקי, דער פאעט שלמה זאלקינד, דער גרויסער למדן רבי מרדכי פלונגיאן און דער באוואוסטער גלעלערנטער רבי שמואל יוסף פין, „אוטשאני יעוורעי", ווי ער האט געהאט דעם טיטול.

שמואל יוסף פין איז געבאָרען געוואָרען אין האראדנע אין יאהר תקע"ח (1818) און געשטאָרבען אין ווילנע אין יאהר 1891. זיינע

בעסטע יאָהרען האָט ער פאַרברַאכט אין ווילנע און איז דאַריבער א ווילנער דורך און דורך.

אין ווילנע האָט שמואל יוסף פין ארויסגענעבען די צייטשריפט „פרחי צפון" און דערנאָך „הכרמל". פין איז געווען אי א רייכער אי א געלערנטער. ער האָט פאַרמאָגט א דרוק און א ציגעלניע. דער באַריהמטער ווילנער רבי אייזעלע סלאָנימער פלעגט זאָגען: „ביי פינ'ען זיינען די יוצרות פאַרביטען. ויין העברעאיש איז האַרט ווי ציגעל און זיינע ציגעל זיינען ווייך ווי פוטער. פין איז דער היסטאָריקער פון ווילנע. ער האָט אָנגעשריבען דעם באַריהמטען בוך „קריה נאמנה" וועגען ווילנע.

פון ראַבינער שולע זיינען ארויס שרייבער און געלערנטע, ווי יהודה ליב קאַנטאָר, וועלכער האָט אָנגעשריבען אין העברעאיש די ערשטע סאָציאָלסטישע געדיכט „מאמינים אנחנו" (מיר גלויבען), לעוואנדא, זונדעלעוויטש, אהרן ליבערמאן און נאָך באַריהמטע אידען. פון ראַבינער שולע זיינען אָבער אויך ארויס משומדים און פאַרראַטער.

צווישען די ווילנער באַריהמטע אידען זיינען דאָ: סלמן שולמאן, א העברעאישער שרייבער פון גרויסער באַדייטונג; בן יעקב, א וויכטיגער ביבליאָגראַף; אליקום צונזער, דר. מאַנדעלקערן, מיכל גאָרדאָן, דער מדקדק רייכערסאָן, טוגענהאָלד, אייזיק מאיר דיק, די גרויסע ראשי ישיבות רבי מרדכי מעלצער און רבי ישראל סאָלאַנטער, שמואל און זיין באַריהמטער זון מתתיהו שטראשון און נאָך גרויסע באַריהמטקייטען. אויך דער העברעאישער פאָעט י. ל. גאָרדאָן איז א ווילנער.

סלמן שולמאן, רבי שמואל יוסף פין און מתתיהו שטראשון זיינען ראַווסניקעס. זיי זיינען געבוירען געווארען אין איין יאָהר, אין יאָהר 1818. זיי האָבען דערלעבט א שהנע עלטער. רבי מתתיהו שטראשון איז געשטאָרבען אין יאָהר 1886, רבי שמואל יוסף פין — אין יאָהר 1891 און סלמן שולמאן אין יאָהר 1900. זיי זיינען דער שטאָלץ פון ווילנע. זיי זיינען אלע געשטאָרבען אין ווילנע און דאָרטען געלעבט. שולמאן האָט באַרייכערט די העברעאישע ליטעראַטור מיט זעהר ניצליכע ביכער. פין איז געווען א גרויסער פילאָלאָג און היסטאָריקער, מתתיהו שטראשון האָט קיין ביכער ניט געשריבען, נאָר באַמערקונגען, „הערות" צו אנדערע ביכער. (א בוך פון מתתיהו שטראשון וואס איז ארויס, איז ניט פון די בעסטע, וואָס ער האָט געשאַפען.) זיינע באַמערקונגען צו אנדערע ביכער זיינען געניאל. אויך זיין פאָטער, רבי שמואל שטראשון, האָט געשריבען באַמערקונגען צום ש"ס. אויך דעם פאָטער'ס באַמערקונגען זיינען געניאל. מתתיהו איז ניט קיין ווילנער אייגענטליך. ער איז געבוירען געווארען אין דאָרף שטראשון. אז אייזיק מאיר דיק

פּלעגט ווערן אין כּעס אויף שטראָשונ'ען פּלעגט ער אויסשרייען: „וואָס איז מיט דיר דער יחום? שטראָשון איז א דאָרף און מאָטעם איז דער נאָמען פון א פּויער." מתתיהו שטראָשון איז אָבער געוען פון די גאונים פון זיין צייט. זיין באריהמטע ביבליאָטעק איז א צירונג פּאַר ווילנע.

עס ווערט איצט 150 יאָהר זינט מאָנטעפיאָרע איז געבוירען געווארען און הונדערט יאהר זינט ער איז געשטאָרבען. עס איז כדאי צו באמערקען, אז מאָנטעפיאָרע איז געווען אין ווילנע אין יאָהר 1846. ער איז דאָרטען אויפגענומען געוואָרען מיט קייזערליכען פּראָד. „זשידאָווסקי קרול" (אידישער קיסר) האָט איהם געהופען דער פּויליישער המון. מאָנטעפיאָרע האָט דערנענטערט די פּרומע רבנים צו די פּריַיע משכילים. דער שטאָט־מגיד איז געפּאָהרען אין איין קאָרעטע מיט בערקע מיכאיליישקער (אדם הכהן). ווילנע האָט געמאכט א שטאָרקען אינדרוק אויף מאָנטעפיאָרע'ן.

א ווילנער, וועלכער איז אויך באריהמט געוואָרען ביי גויים, איז פּראָפעסאָר כוואָלסאָן, א אידישער תלמודיסט, וועלכער האָט זיך אָבער גע'שמד'ט. כוואָלסאָן האָט גע'שמד'טערהייט פיל געטאָן פּאַר אידען. דער קאָוונער רב רבי יצחק אלחנן האָט זיך מיט איהם קאָרעספּאָנדירט. ער האָט איהם איין מאָל געבעטען ער זאָל זיך איינשטעלען פּאַר אידען און געענדיגט מיט די ווערטער „כי לכך נוצרת". עס איז א פּסוק פון דאוונען, וואָס איז א וואָרט שפּיל און מיינט, ערשטענס, צוליב דעם ביזטו באשאפען געוואָרען און אויך צוליב דעם ביזטו געוואָרען א קריסט. אויף דעם האָט כוואָלסאָן געענטפערט מיט אן אנדער וואָרט שפּיל: „ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי", וואָס מיינט אויך, אז איצט אז איך בין א קריסט איז גלייך ווי איך וואָלט קיין קריסט ניט געווען.

כוואָלסאָן איז געווען א פּריַינט פון קלמן שולמאן. שולמאן האָט איהם אמאָל געפּרעגט, פּאַרוואָס ער האָט זיך גע'שמד'ט. „פון איבערצייגונג", האָט כוואָלסאָן געענטפערט. „וואָס, דו ביזט איבערצייגט, אז קריסטענטום שטעהט העכער פּאַר אידישקייט?", האָט שולמאן נאָיוו געפּרעגט. „א, דאָס ניט, אָבער איך בין איבערצייגט, אז צו זיין א פּראָפעסאָר אין א רוסישען אוניווערזיטעט איז בעסער ווי צו זיין א ראש ישיבה", האָט כוואָלסאָן קאָלטבלוטיג געענטפערט.

א צווייטער באריהמטער משומד פון ווילנע איז געווען יוליאן קליאטשקא. ער איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אין יאָהר 1825. יונגערהייט האָט ער געשריבען העברעאישע שירים. ער האָט פּראָפאָסט א העברעאישען ביכעל „הדודאים". דער קליאטשקא האָט זיך דערנאָך גע'שמד'ט און געוואָרען א גרויסער פּויליישער שרייבער און פּאַטריאָט.

א מאדנער טיפ אין ווילנע איז געווען משה'קע ראזענסאן. ער איז געווען א גביר. ער האט געהאט פילע הויפען אין ווילנע און האט זיך ארומגעטראגען מיט אן אידעע צו פאראייניגען אלע רעליגיעס. די ווילנער אידען האבען איהם גערופען מיסיאנער. ראזענסאן האט ארויסגענעבען פילע ביכלעך אין העברעאיש און קיינער האט זיי אין האנט ניט גענומען. עס איז מערקווירדיג — האט גענאגט ראזענסאן — איך לאז איבער מיינע ביכער שיין איינגעבונדען אין קיך, ארימע לייט זאלען זיי גנב'ענען, גנב'ענען זיי גאר זילבערנע לייכטער און די ביכער טשעפען זיי ניט.

יאנקעל בארעל

ווילנע האט געהאט גרויסע סקולפטארס, ווי אנטאקאלסקי, אליהו גינסבורג און אויך קינסטלער ווי גריליכעס.

וועגען גריליכעס דערציילט ווייסבארד אן אינטערעסאנטע מעשה'לע אין „ירושלים דליטא".

אין ווילנע האט געוואוינט אויך טייטשער גאם א בכבוד'יגער איד רבי יעקב בארעל*). באדעל האט געהאלטען א געשעפט פון נאלד און זילבער זאכען.

אט ווי ווייסבארד באשרייבט ר' יעקב בארעל (ירושלים דליטא, ערשטער טייל, זייט 118):

„רבי יעקב בארעל האט געהאט א גרויסען נאמען אין ווילנע. ער איז געווען זעהר פרום. ער פלענט דאוונען און לערנען א בלאט נמרא יעדען טאג אין חסיד'ס מנין (דעם גאונ'ס קלויז). ר' יעקב בארעל איז געווען א הדרת פנים מיט א שענער ווייסער בארד,

*) יעפים ישורין, וועלכער איז דער רעדאקטאר פון דעם בוך „ווילנע", איז יעקב בארעל'ס אן אייניקעל.

וואָס פלעגט דערלאַנגען זיין פולען בויך." „נעהאלטען האָט ער זיין גאָלד געשעפט אויף טייטשער גאָס, ניט ווייט פון חסיד'ס מנין."

„ר' יענקיל איז געווען א קינסטלער אין זיין פאך. ער פלעגט האַנדלען מיט דער אַריסטאָקראַטיע. יעדער גביר וואס האָט געדארפט געבען א שעהנע מתנה פאַר א חתן, א גרויסער שררה, א פּריץ, א נאטשאלניק וואָס פלעגט וועלן שענקען א מתנה א „פּרימא דאָנא", פלעגען זיך וועגדען צו רבי יענקלען. איינמאל איז דער גובערנאטאָר מיט זיין פרוי אַריין צו רבי יענקלען אין געשעפט און האָבען ביי איהם געקויפט פּילע טייערע זאכען און האָבען ביי איהם באשטעלט א גוטען רינגעלע, געזעצט אין טייערע שטיינער, א מתנה דער קיי־סערינע אליין. דעם גובערנאטאָר'ס פרוי איז געווען פון דער קיי־זערליכער פאמיליע. איין מאל קומט פלוצלונג צו ר' יעקב בארעל דער גובערנאטאָר אליין און פרעגט מיט האסט: „זאג מיר וואו האָסטו געגומען דעם רינגעלע, וועלכען איך האָב ביי דיר געקויפט מיט א פאַר וואָכען צוריק?" בארעל איז בלייך געוואָרען פאַר שרעק. פארשידענע געדאנקען האָבען זיך איהם געפלאַנטערט אין קאָפּ. וואָס מיינט דאָס?

עס האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז דאָס איז דער רינגעלע וואָס דער גובערנאטאָר האָט געקויפט און דאָס אַוועקגעשיקט צו דער קייסערינע. דער רינגעלע איז געווען אזוי קונציג אויסגעארבייט. אין מיניאַטור זיינען געווען אויסגעקריצט אן אדלער, עס זיינען געווען די איניציאַלען פון דער קיסערינע און דער גאנצער קיסערליכער פאמיליע. דער קיסערין איז דאָס רינגעלע זעהר געפעלען געוואָרען און זי האָט זיך געוואָלט באקענען מיט'ן מייסטער פון רינגעלע.

בארעל האָט דערציילט, אז דעם רינגעלע האָט אויסגעארבייט א פּרוש פון חסיד מנין (דעם גאונ'ס קלויז). דער גובערנאטאָר איז אַוועק אין באגלייטונג פון בארעל אין קלויז צו נעמען דעם מייסטער און פירען איהם אין פעטערבורג. די שרעק וואָס די קלויזניקעס האָבען איבערגעלעבט, וועז זיי האָבען דערזעהן דעם גובערנאטאָר, קען מען זיך פאָרשטעלען. דער מייסטער האָט אפילו ניט פארשטאנען איין וואָרט אין רוסיש. מען האָט איהם גערופען דער לייזעווער פרוש. ער האָט געלערנט אויסער גמרא אויך מוסר ספרים. און דער פּרוש האָט גע־דארפט פאָרען אין פעטערבורג זיך פאָרשטעלען פאר'ן קיסר.

קורץ, דער פּרוש איז געפאָרען אין פעטערבורג. ער האָט געקראָגען פון קיסר א מתנה 100 רובל. ער האָט זיך פלייסיג אָנגעפאַנגען צו לערנען רוסיש און האָט געקראָגען א שטעלע מיט דער הילף פון אנטא־קאלסקי אין דעם פעטערבורגער מינט. ער האָט דאָרטען געארבייט און דערנאָך זיין זוהן. דער פאטער און דער זוהן האָבען געקראָגען פילע מעדאַליען פאַר זייער קונסט.

דער לערער אינסטיטוט, וואָס איז געגרינדעט געוואָרען אין ווילנע נאָך דעם ווי די ראַבינער שולע האָט זיך געגרינדעט, האָט פאַרטגענומען די ארבייט פון ראַבינער שולע. דער אינספעקטאָר פון אינסטיטוט איז געווען שטיינבערג, אַן איידים פון אד"ם הכהן, בערקע מיכיילישקער. שטיינבערג איז דער מחבר פון א ווערטערבוך, פון וועלכע פילע קלויז־ניקעס האָבען גענוצט רוסיש. א באריהמטער שילער פון אינסטיטוט איז אב. קאהאן.

נאָך א ווילנער, וואָס האָט געשפילט א ראָליע אין אמעריקע, איז רבי יעקב יוסף חריף, דער ווילנער שטאָדט מגיד, וועלכער איז געוואָרען דער רב הכולל פון ניו יאָרק. ער האָט געלעבט אין ניו יאָרק 14 יאָהר. אין יאָהר 1888 האָבען איהם צענדליגע טויזענט אידען מקבל פנים געווען. אין יאָהר 1902 איז רבי יעקב יוסף געשטאָרבען. אויף זיין לויה זיינען געווען ארום הונדערט טויזענט מענשען. עס האָט שיר ניט אויסגעבראָכען א פאָגראָם. די לויה איז יעדענפאלס א היסטאָרישע. ביי זיין לעבען איז רבי יעקב יוסף ניט זעהר שיין באהאנדעלט געוואָרען פון די פרומע אידען אין ניו יאָרק.

א באריהמטער שטאָדט מגיד אין ווילנע איז אויך געווען רבי צבי ראַבינאָוויטץ, דער זון פון רבי יצחק אלחנן. מיט זיין נאָמען איז פאַרבונדען דער אָנפאַנג פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג אין ווילנע.

אין יאהר 1895 האָט אויסגעבראָכען די באריהמטע סטאָטשקע פון עדעלשטיין אין ווילנע. דער שטאָדט מגיד איז געווען אויף דער זייט פון די באַלעבאָטים און האָט שטאַרק גע'מוסר'ט די ארבייטער. די ארבייטער האָבען איהם אויסגעפייפט אין דער באריהמטער היס־טאָרישער אידישער שול, אין דער שול פון ירושלים דליטא.

דער פייף פון די אידישע ארבייטער אין דער שול פון ירושלים דליטא איז געווען אַן אָנזאָג אויף א נייער עפאָכע, אַן עפאָכע פון קאמף און אויפלעבונג פון אידישע ארבייטער. דער בונד איז געבאָרען גע־ווָאָרען. ירושלים דליטא האָט געקראָגען אַן אנדער פנים.

מ. ווילנער.

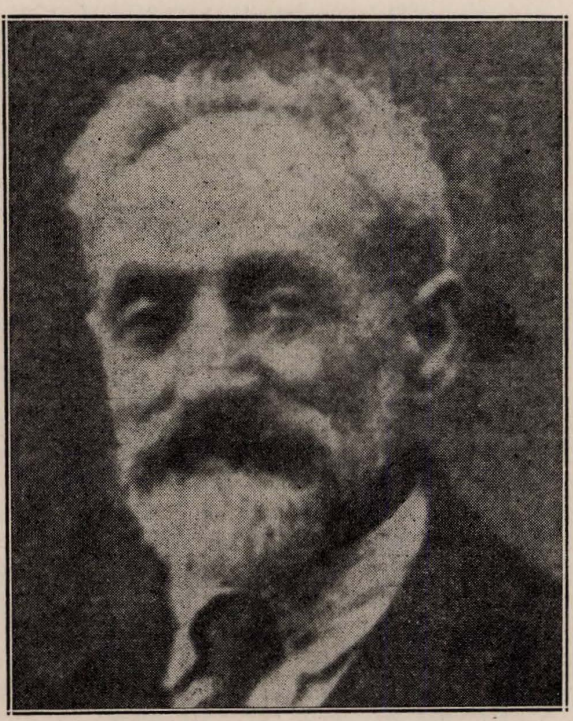
צבי־ניסן גאָלאָמב ע"ה.

אין טיפען עלטער איז אין ווילנע, סוף דעם 15טען אויגוסט, 1934, געשטאָרבען איינער פון די ווילנער ערשטע משכילים און העברעאיש־אידישע שרייבער — צבי ניסן גאָלאָמב.

געבוירען אין יאָהר 1853, אין א קליין שטעטל נייַן מייל פון ווילנע, ביי פרומע עלטערן, לערנענדיג שפעטער אין אַלערליי ישיבות, איז ער אונטער דעם איינפלוס פון מ. ל. לילייענבלום'ס „חטאת נעורים" און אנדערע, דעמאָלטדיגע השכלה־ביכלער, געוואָרען א משכיל. אלס סנולה, ווי עס איז דעמאָלט אָננעמען געווען, צו ראַטעווען איהם פון דער השכלה — האָבען איהם די עלטערען חתונה געמאַכט צו זיבעצען יאָהר. א פּאָר יאָהר נאָך דער חתונה, איז ער מיט זיין ווייב און קינד אַריבערגעפאָהרען קיין ווילנע און איז געווען איינער פון די צעהן סאָרעקטאָרען — בעל־מגיהות — אין ראָם'ס גרויסער דרוקערייַ. אין יענער צייט האָבען זיך געדרוקט אין ראָם'ס דרוקערייַ די אידישע ערצעהלונגען פון דעם שוין דאָן באַריהמטען שרייבער אייזיק מאיר דיק. די מאַנוסקריפטען פון דעם באַריהמטען פאָלקס־שרייבער אייזיק מאיר דיק זיינען געווען געשריבען מיט א שוועריען כתב, דער צענזאָר, וואס האָט, ווי דער געזעץ האָט דאָן געפאָדערט, געמוזט יעדע ערצעהלונג לייענען, איידער זי געהט אין דרוק אריין, האָט דיק'ס כתב ניט געקענט לייענען, האָט יעדען מאַנוסקריפט צבי ניסן גאָלאָמב געמוסען אהיים אויף ביי נאַכט איבערצושרייבען. אונטער דעם איינפלוס פון אייזיק מאיר דיק'ס מעשיות, האָט צבי ניסן גאָלאָמב אליין אָננעהויבען צו שרייבען אלערליי מעשה־ביכלער, אַריגינעלע, היסטאָרישע און איבערזעצטע.

ניט באַזיצענדיג דעם טאָלאָנט פון אייזיק מאיר דיק — דער לעצטער איז געווען — קענען זיין ווילען צו זיין עם — אויך א קינסטלער, איז צבי ניסן גאָלאָמב געווען בלויז אויפקלערער, און אמאָל בלויז פּאָלקס־לעהרער, דערציהער. אזוי האָט ער צווישען זיינע פילע באַלערנדע ביכלער אויך איבערזעצט א פּאָר פון דעם רמב"ם'ס גרויס ווערק „יד החזקה" — ווענען גוטע מדות

און היגיענישער פיהרונג. אויך האָט ער אין 1881 פֿאַרעפֿענט־ליכט אין א דעמאָלטיגער אידישער צייטונג, „הישראלי," א גרעסערע אָפּהאַנדלונג מיט'ן טיטעל „דאָמען־דעכט" — דאָס ערשטע אין דער ליטעראַטור אין אידיש — פֿאַר דער עמאַנציפּאַציע פון דער פרוי „נאָך דער תלמודישער סיסטעם און נאָך דער נייער ציווי־

צבי־הירש גאָלאָמב — געב. לעבען ווילנע, דעצ. 4, 1853; געשט. אויג. 15, 1934.

ליזאַציאָן"... די דאָזיגע אָפּהאַנדלונג איז אין 1890 ערשינען אין בוך־פֿאָרם און מיט א העברעאישען טיטעל „משפט הבנות".

ניט האָבענדיג נענוג פֿרנסה פון קאָרעקטאָרשאפט אין דער דרוקערייַ, האָט ער אין דער פרייער צייט נענעבען העברעאישע שטונדען. פון זיינעם א רייכען תלמיד האָט ער זיך אויסגעלערנט שפּילען פידעל און די טעאָריע פון מוזיק, און שפּעטער שוין אליין געווען א לעהרער

פון מוזיק. האט ער שוין געשריבען ווערק איבער מוזיק, אלס די ערשטע פראבע צו געבען די טעאריע פון הארמאניע. איינס פון די דאזיגע מוזיקאלישע ווערק זיינע האט געטראגען דעם טיטעל „מנצח בנגינות" — „געזאנג מיסטער". נאך איינס פון דעם מין האט שוין געהאט א געהויבענערען טיטעל — „זמרת יה", „הארמאניע-לעהרע", מיט קאמפאזיציעס פון דעם ווילנער באלעבעסל.

ער איז געווען דער ערשטער זאמלער פון פאלקס-לידער און פאלקס-נגונים — חסידישע און סקארבאווע. ער האט אויך דער ערשטער, ווי זלמן רייזען דערצעהלט אין זיין באריהמטען לעקסיקאן, געגעבען, אין זיין „זמרת יה", א מוסטער פון דער טיפישסטער אידישער גאמע (פריגישער שטיגער מיט א געהעבערטער טערציע).

אלס אויפקלערער אין פארשיידענע געביטען, האט ער אויך אויפן עקאנאמישען פעלד געפרואווט דינען די אידישע מאסען און ער האט, שוין אין יאהר 1906, פארעפענטליכט א ביכל „די בורזשואזיע, אדער די געלט-סומאטאכע", באאורטיילונג און איבערבליק פון עקאנאמישען שטאנדפונקט און פאקטען פון לעבען, איבער די גוואלדיגע באהערשונג פון דאם געלט אויף די מאטעריעלע און גייסטיגע דערנעהרונגס-אויסארבייטונג".

זיין ליטעראריש, אויפקלערונגס און פאלקס-ערציהערישע טעטיגקייט, אין אלע געביטען, הגם אומעטום בלויז פיאנער און ווי א פיאנער אויך דאס רוב דיל'עטאנטיש, האט ער דאך באריכערט די אידישע און אויך די העברעאישע ליטעראטור מיט גאר וויכטיגע ווערק.

ס'האט איהם אבער ניט באפרייט פון צו פארנעמען זיך זיין גאנץ לעבען מיט לעהרעריי, מיט געבען העברעאישע שעה'ן. ער האט אפגעלעבט אן ארעם לעבען, אין דחקות און אין נויט.

דאס האט אבער ניט פארדונקעלט זיין ליכטיגען געמיט. די ארעמקייט האט ער אוועקגעמאכט מיט א ווייץ. און אזוי איז ער געווען ביז דעם לעצטען טאג פון זיין ליכטיגען לעבען, וואס ער האט געווידמעט דעם אידישען פאלק.

צו דעם צעטל פון ווילנער נעמען, פון משכילים, אויפקלערער און פאלקס-שרייבער פון די פארגאנגענע דורות, — וואס האבען אונז איבערגעלאזען גרויסע, גייסטיגע ירושות, — איז צוגעקומען נאך א נאמען, וואס ווערט זיך ליכטיגען ביז אין די וויטסטע דורות ארויס, ניט נאר אין ווילנע, נאר אומעטום וואו עס געפינען זיך אידישע מאסען —

דאס איז דער נאמען פון דעם באשיידענעם עהרליכען פאלקס-מענשען און פאלקס-שרייבער — צבי ניסן גאלאמב.

ויקטאָר טשערנאָוו.

אָסיפ סאלאָמאָנאָוויטש מינאָר — באָרימטער רוסיש־אידישער רעוואָלוציאָנער.

1

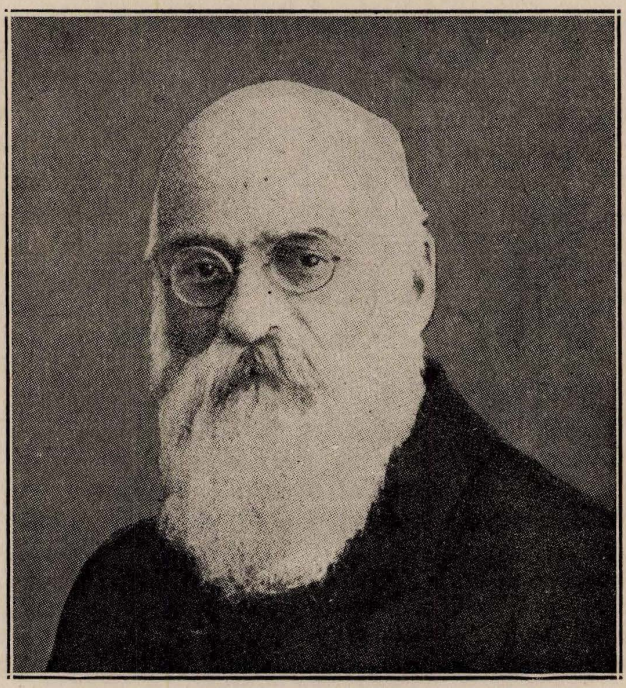
ווילנע איז אויך פון די שטעט, וואס ווע־רן א נאטירליכער צענטער פון נייסטינער און רעוואָלוציאָנערער טעטיגקייט פאר דער גאנצער ארומינער געגענט. ווי א מאגנעט זיהען זיי צו אלע אקטיוע קרעפטען פון ארום. זיי גיבען אבער אליין אויך ארויס גרויסע פאָליטישע טוער, אָנגעזעהענע רעוואָלוציאָנערען, וועלכע מאכען אזעלכע שטעט פאר צענטערס פון זייער אַרבייט, אדער פארשפרייטען זייער טעטיגקייט אויף א גאנץ לאנד. אויך פון די אָנגעזעהענסטע צווישען די רעוואָלוציאָנערע טוער, וועלכע די שטאָט ווילנע האָט ארויסגעגעבען, איז געווען אָסיפ סאלאָמאָנאָוויטש מינאָר.

געבאָרען געוואָרען איז מינאָר אין דעם היסטאָרישען יאָהר 1861, וועו מען האָט אין רוסלאָנד באפרייט די פויערים און אָפּגעשאפט לייב־אייגענטום. שוין אין גימנאזיע האָט ער זיך שטארק אינ־טערעסירט מיט די דעמאָלטיגע רעוואָלוציאָנערע ריכטונגען. אריין־גענטראָטען אקטיוו אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג איז ער זייענדיג א סטודענט אין מאָסקווער אוניווערזיטעט. די בא־ריהמטע רוסישע רעוואָלוציאָנערע פארטיי „נאראָדנאיא וואָליא" האָט דעמאָלט דערגרייכט דעם העכסטען פונקט פון איהר העלדישען קאמפ מיט דער צארישער רעגירונג, און אינגיכען איז זי צושמעטערט גע־וואָרען.

דער דאָזיגער העכסטער פונקט פון דער טעטיגקייט פון דער „נאראָדנאיא וואָליא" איז געווען דאָס יאָהר 1883, און באלד איז די פארטיי גיך פארניכטעט געוואָרען. אין אקטאָבער פון יענעם יאָהר זיינען אין מאָסקווע פארגעקומען מאסען־ארעסטען צווישען סטו־דענטען. צווישען די ארעסטירטע „נאראָדאָוואָלצעס"־סטודענטען זיי־נען געווען מיכאאיל ראָפּאָאילאָוויטש נאָץ און אָסיפ סאלאָמאָנאָוויטש

מינאר, וועלכע זיינען מיט א פאר צעהנדליג יאהר שפעטער געווען אנגעזעהענע פיהרער פון דער נייער רוסישער רעוואלוציאנערער פארטיי „סאציאליסטען־רעוואלוציאנערען". מען האט ביי זיי דעמאלט געפונען נאר עטליכע אומלעגאלע צייטונגען, אביסעל שריפט און א טייל פון א קליינער פרעס־מאשין.

מינאר איז אפגעזעסען צוויי מאנאטען אין טורמע. אין פעב־

אסיף סאלאמאנאוויטש מינאר.

רואר פון יאהר 1884 האט מען איהם ארויסגעלאזען אונטער פאליציי־אויפזיכט בייז'ן אורטייל. אין אקטאבער פון יאהר 1884 איז געקו־מען דער אורטייל: מען האט איהם פארשיקט קיין טולא. דאס איז געווען אן אינדוסטריעלע שטאט מיט א סך ארבייטער, מיט פאב־ריקען פון די באריהמטע סאמאווארען און פון גאווער. דער יונגער מינאר האט דא באלד אנגעהויבען א טעטיגקייט אין ארבייטער־קרייזען. ער האט דא אבער געמוזט זיין מעהר א לעהרער, איי־

דער א פראָפאַנאַנדיסט, און ער האָט זיך באַלד ארומגעזעהן, אז ער האָט זיך נאָך אַליין ניט גענוג געלערנט.

ער איז אוועקגעפאָהרען קיין יאַראָסלאַוול און איז דאָרטען אָנגענומען אין א הויך־שול שטודירען אויף אַרוואָקאַט. אָבער אויך דאָ איז ער באַלד אריינגעפאַלען אין א קריזיז פון סטודענטען־נאַראָדאָוואַלצעס, וואָס האָבען פּראָפּאַנאַנדירט צווישען די אָרטיגע פּאָבריק־ארבייטער און אָפּיצערען. אין יולי פון יאָהר 1885 זיצט ער שוין אין יאַראָסלאַוואר טורמע. דאָס מאָל איז ער אָפּגעזעסען דריטהאַלבען יאָהר פּאַר'ן אורטייל. עס זיינען אָנגעקומען גרויזאַמע צייטען. די „נאַראָדנאיא וואַליא" איז געווען צוקלאַפּט, און די צאַרישע פּאָליציי האָט אויסגעלאָזען איהר נאָנצען צאָרן אויף די, וואָס זיינען אריינגעפאַלען אין איהרע לאָפּעס.

פון דער גרופּע פון 15 ארעסטירטע סטודענטען, צווישען וועלכע עס איז געווען מינאָר, זיינען כמעט א העלפט באַלד אומגעקומען. ער אַליין האָט דערפיהלט, אז ער געהט ארונטער פון זינען. ער האָט נענומען פאָדערען מען זאָל איהם אריינזעצען אין א קאַמער מיט נאָך עמיצען. ענדליך האָט מען איהם אין דער באריהמטער מאָסקווער טורמע „בוטירקי" אריינגעזעצט מיט נאָך ארעסטירטע. דער יונגערמאַן, וואָס האָט נאָך נאָר ניט באַוויזען כמעט צו באַקענען זיך מיט'ן לעבען, איז שוין דעמאָלט געווען גענוג ערפאָהרען אין ליידען. אויפ'ן פּאַרטרעט זיינעם פון „בוטירקי" פון יאָהר 1888 זעהען מיר שוין מאַרטירער־קנייטשען אויף זיין שטערן.

וועג מינאָר'ס פאָטער האָט אָנגעפרענט בייַם פּראָקוראָר וועגען זיין זוהן'ס אורטייל, האָט ער באַקומען א קורצען ענטפער: „צעהן יאָהר פאַרשיקונג אין סרעדנע־קאָלימסק, אין מזרח־סיביר".

מען האָט זיך נעגרייט אין וויטען וועג. די יונגע רעוואָלוציאָנערען האָבען א פּאָר מאָל זיך געשטעלט אָנטקעגען די טורמע־בעאמטע. איינמאָל, וועג זיי האָבען זיך דערוואוסט, אז מען וויל זיי שיקען קיין סיביר באַזונדער, האָבען זיי געמאַכט א „בונט". מען האָט ארויסגערופען סאָלדאַטען, אָבער די זאַך איז אָפּגענאַנגען דאָס מאָל אָהן ערנסטע רעזולטאַטען. דער סוף איז געווען, אז מען האָט די ארעסטירטע נאָכגעגעבען און זיי געשיקט צוזאַמען. אָבער שפּעטער, וועג זיי זיינען שוין געווען וויַיט אין מזרח־סיביר, איז פאָרגעקומען די „יאָקוטער שחיטה", וואָס האָט אויפגעטרייסלעלט די גאַנצע ציוויליזירטע וועלט.

טויזענטער וויאַרסט האָט מען זיך געשלעפּט איבער די סיבירער וויסטענישען צופוס און אויף שלעכטע פוהרען. די וועגען זיינען געווען שוידערליכע. ענדליך האָט מען זיך שוין דערשלעפּט ביז יא־

קוטסק אין מזרח־סיביר. דאָ האָבען זיי געהאָפט צו בלייבען איבער ווינטער, און אין פריהלינג זיך שלעפען נאָך דריי טויזענט ווײַרסט פון יאקוטסק ביז סרעדנע־קאָלימסק, א טעריטאָריע, וואָס איז כמעט אינגאנצען ניט געווען באַוואוינט פון מענשען. פלוצלונג איז אָנגע־קומען א ידיעה, אז מען וועט טרייבען ווייטער, ניט לאָזען אָפ־כאפען דעם אָטעם. מען וועט מוזען אין ווינטער, אין די שרעקליכע סיבירער פרעסט, אָהן וואַרימע קלײדער זיך שלעפען ווייטער ביז סרעדנע־קאָלימסק. דאָס האָט געמיינט פשוט אומברענגען די מענ־שען, א סך פון וועלכע זיינען שוין אזוי אויך געווען ערנסט קראנק.

דאָ האָט זיך אנגעהויבען אן אלגעמיינער פראָטעסט. מען האָט זיך געשוואַרען, אז מען וועט מיט גוטען ניט געהן. דאָס איז געווען א זעלבסטמאָרד־באשלוס, ווײַל די יונגע רעוואָלוציאָנערען האָבען גע־וואוסט, אז דער גובערנאַטאָר אָסטאשקין און דער פאָליציימיסטער אָליאָסאָוו זיינען ווילד געוואָרען פון צאָרן, וועז זיי האָבען דער־הערט וועגען די פראָטעסטען פון די ארעסטירטע, און אז מען האָט שוין פאַנאַנדערגעטיילט צווישען דער אָפּטיילונג סאָלדאטען קוילען און מען האָט זיי געגעבען געוג שנאפּס, צוצוגעבען זיי קוראזש פאר דער שחיטה.

די שוידערליכע יאקוטער שחיטה איז פאָרגעקומען. די צוויושעטע סאָלדאטען, מעהרסטענס פון די ארטיגע האַלב־ווילדע פעלקער, האָבען געשאָסען אָהן אויפהער אין די אומבאוואפענטע ארעסטירטע, און איינער פון די אָפיצערען האָט זיי דערנאָך קוים איינגענומען און אָפ־געשטעלט זייער בלוטיגע ארבייט. דערנאָך האָט מען די לעבען־גע־בליבענע פאַרוואונדעטע גע׳משפט און פארמשפט צו העננען. דער נאָך האָט דער גערוכט איבערגעביטען דעם טויט־אורטיל פאר פיר, און פאר די איבעריגע האָט ער אויסגעווירקט אנדערע שווערע שטראָפען — קאטאָרגע אויף פיר יאָהר, אויף צוואַנציג יאָהר, אויפ׳ן גאנצען לעבען. מינאָר איז פאראורטיילט געוואָרען צו קאטאָרגע אויפ׳ן גאנ־צען לעבען.

די הינריכטונגען זיינען געווען שוידערליך. איינער פון די קרבנות, קאָנאן־בערנשטיין, איז געווען שוואר פאַרוואונדעט, האָט מען איהם אויף א טראָג־בעטל געבראכט צו דער תליה. די שרעקליכע סצענעס האָבען זיך ביי די לעבען־געבליבענע אויף אייביג אינגעקריצט אין מוח. איינע פון זיי, יעוגענגיע גורוויטש, האָט זיך אינדערפריה געפרואווט אויפהענגען, און די חברים האָבען זי קוים גערעטעוועט. אפילו אויף די טורמע־וועכטער האָט דאָס אלץ געהאָט א מורא׳דיגע ווירקונג. איינער פון זיי איז געקומען צולויפען צו די לעבען־גע־בליבענע ארעסטירטע א ווייגענדיגער און איז געפאלען אין חלשות.

נאך די שוידער־ליכע איבער־לעבענישען אין יאקוטסק האָט זיך אָנגעהויבען דער לאנגער וועג קיין ווילויוסק. אין זיינע עראינערונגען גיט מינאָר איבער אין שרעקליכען פאקט. ביי איינער פון די פאר־שיקטע, א. נ. שעכטער, איז אין יאקוטער טורמע געבאָרען געווארען א קינד. אומזיסט האָט די מוטער געבעטען, מען זאָל זי איבערשיקען קיין ווילויוסק נאָכ'ן ווינטער, ווען עס וועט ווערען וואָרימער. מען

א גרופּע סאָציאליסטען-רעוואָלוציאָנערען ביים מאָרסעלער סאָציא־ליסטישען קאָנגרעס.
זיצענדיג פון רעכטס צו לינקס: וויקטאָר טשערנאָוו און רוסאנאָוו. שטעהענדיג פון רעכטס צו לינקס: 1טער — סטאָלינסקי; 2טער — א. ס. מינאָר; 3טער — סוכאמלין; 5טער — שרעדער (מאָיאר פון פעטערבורג אין קערענסקי'ס ציוט).

האָט זי מיט'ן צוויי־מאָנאָט אלטען עופה'לע אוועקגעשיקט באלד, און די באדינגונגען זיינען געווען אזוי שרעקליך, אז נאָך איידער זיי זיינען אָנגעקומען צו דער ערשטער סטאַנציע נאָך יאקוטסק, איז דאָס קינד פאַרפראָרען געווארען אויף טויט ביי דער מוטער אויף די הענט. דאָ דאַרף מען צוגעבען, אז א. נ. שעכטער איז געווען מינאָר'ס פרוי, און דאָס אומגליקליכע קינד איז געווען מינאָר'ס ערשטע טאָכטער.

עס האָט אויסגעזעהן, אז די אלע מענשען וועלען מוזען אום־קומען. צוערשט האָט געוואָרט אויף זיי די טרויעריג־באריהמטע ווילויוסקער טורמע, וועלכע מען האָט אין יאָהר 1863 אויפגעבויט ספעציעל פאר'ן באריהמטען רוסישען רעוואָלוציאָנערען שריפטשטע־לער און קריטיקער נ. ג. טשערנישעווסקי. דערנאָך האָט מען זיי

געוואלט ברענגען אין דער ניט וועניגער באריהמטער אקאטויער קאטארזשנער טורמע, וועלכע איז באשריבען געוואָרען אין דעם באריהמטען בוך „וו מירע אטווערזששניך" (אין דער וועלט פון פאר־שטויסענע) פון מעלשין־יאקובאוויטש, מיט וועלכען מינאר איז דא געווען צוזאמען אויף קאטארגע.

די „יאקוטער שחיטה" האט אבער אויפגעשטורעמט די גאנצע ציוויליזירטע וועלט. אין ענגלישען פארלאמענט האט מען אפילו ארויסגעבראכט אן אנפראגע וועגען די גרויטאטען אין רוסישע טורמעס. די צארישע רעגירונג האט דעריבער באשלאסען צו ווערען וויכער. מען האט פארקלענערט די שטראפען און די טערמינען פון פארשיקונג. מינאר איז אינגאנצען אפגעווען אין סיביר 10 יאהר. אין אויגוסט פון יאהר 1898 איז מינאר געקומען צוריק אין אירקאפאישען רוסלאנד.

.2

די ערשטע שטאט, וואו ער האט זיך געזאלט באזעצען אונטער דער אויפזיכט פון פאליציי, איז געווען ווילנע. דארטען האט איצט געוואוינט זיין פאטער, דער באוואוסטער מאסקווער רב, וועלכער איז ארויסגעשיקט געוואָרען פון מאסקווע, ווייל ער האט ניט אנגע־פרעגט ביים נייעם נענעראל־גובערנאטאר, דעם ווילדען אנטיסעמיט גרויספירשט סערגעי, צי ער דארף האבען נאך אן ערלויבעניש צו עפענען א נייע שול. דאס בויען די שול האט זיך פארצויגען לענ־גער, ווי מען האט געמיינט, און סערגעי האט געהאלטען, אז די אלטע ערלויבעניש איז ניט געווען גענוג.

מינאר'ס אנקומען איז פאר ווילנע געווען א געשעהעניש. ער און זיינע חברים, רעוואלוציאנערען, וואס זיינען יאהרען־לאנג געווען פארשיקט אין סיביר, אויף קאטארגע, האבען זיך געפיהלט, ווי זייער יוגענט וואלט זיך צו זיי אומגעקערט. מיט 15 יאהר צוריק, ווען זיי זיינען נאך געווען כמעט אינגלאך און זיינען ערשט אריין אין לעבען, האט מען זיי פון לעבען אוועקגעריסען. די נאטירליכע יאהרען פון דער יוגענט זיינען אוועק. אבער דער דראנג פון דער יוגענט איז געבליבען. און איצט, קומענדיג קיין ווילנע אין דעם רייפען עלטער פון 37 יאהר, האט מינאר ווידער אנגעהויבען לעבען. ווי א זייגער, וואס האט זיך אפגעשטעלט, און וועלכען מען האט ווידער אנגעדרעהט, הויבט אן גהען פון דער מינוט, אויף וועלכער ער האט זיך אפגעשטעלט, אזוי האט איצט מינאר מיט יוגענטליכען ברען זיך אריינגעוואָרפען אין פארקער מיט די אָרטיגע „לעבעדיגע כחות", מיט דער אינטעליגענץ, דער שטודירענדיגער יוגענט, די ארבייטער.

יעדער איינער, וואס האט איהם דעמאלט געקענט אין ווילנע, גיט איבער, ווי שטארק עס האט איהם דעמאלט געצויגען צו דער יונגענט, און די יונגענט צו איהם. ער איז געווען אזוי מערקווירדיג אויפמערקזאם און פרייגדליך צו יעדען יונגענמאן, וואס פלענט קומען צו איהם, און אזוי איינפאך אין זיין באנעמונג. אויסער דעם האט איהם מיט דער יונגענט פארבונדען א יוגענטליכער נייסטיגער צו־שטאנד. ער האט זיך ניט געקאנט אפשטעלען אויף א וועלכער עס איז פארטיגער תורה. ער איז געווען שטענדיג אומרוהיג און ניט פעסט אין זיינע מיינונגען און אנזיכטען. צוזאמען מיט דער יונגענט האט מינאר דעמאלט שטענדיג עפעס געזוכט, האט שטענדיג עפעס אנטדעקט. מיט'ן ברען פון א נייבאקערטען פלענט איהם מיט־רייסען יעדע זאך. ער פלענט איבערכאפען די מאס, זיך אומקערען צוריק, ליידען פון שטענדיגע ווידערשפרוכען, פון דעם, וואס עפעס שטימט קיינמאל ניט איינס מיט'ן אנדערען. און מיט צארן פלענט ער זיך אפזאגען היינט פון דעם, אין וואס ער האט נעכטען שיער ניט נענלויבט. ער האט זיך אויפגערענט, געטומעלט, פלענט ווערען אויפגעבראכט אדער אריינפאלען אין באנייסטערונג אדער ווערען פארצווייפעלט. אבער פריהער פון אלץ האט ער געלעבט, געלעבט מיט יעדען נערוו זיינעם.

די ווילנער פאליציי האט געגומען שטארק אכטונג געבען אויף איהם. דער אומרוהיגער מינאר האט איהר ניט געלאזען שלאפען. וועז עס וואלט דעמאלט אין דער שפיץ פון די ווילנער זשאנדארען געשטאנען אן ענערגישער קאריערייסט, וואלט ער מסתמא באלד אויס־געשפרייט א נעץ פאר דעם פייערדיגען רעוואלוציאנער. אבער אין יענער צייט, אין סוף פון די ניינציגער יאהרען פון פאריגען יאהר־הונדערט, איז די צארישע רעגירונג געווען אזוי זיכער און אזוי פויל. און די ווילנער „בלויע מונדירען", די זשאנדארען, זיינען אויך געווען אזוי. דעריבער האבען זיי באצייטענס באשלאסען פטור צו ווערען פון דעם מענשען, וואס באאומרוהיגט זיי אזוי. מינאר'ס ערשטער באזוך אין ווילנע האט זיך דעריבער לאנג ניט פארצויגען. די ארטיגע פאליציי האט געליטען פון איהם נאר ארום א יאהר צייט. די איבע־רינע צייט פון זיין טערמין פון פאליציי־אויפזיכט האט שוין מינאר געמוזט פארברענגען נאך ווייטער אין דער פראווינץ, אין פארוואר־פענעם שטעטעל סלוצק.

ווען דער טערמין פון פאליציי־אויפזיכט האט זיך געענדיגט, איז מינאר אריינגעפאלען אין קישינעוו. דא האט ער ווידער גע־נומען פיהרען א קאבעדיג לעבען, ווי אין ווילנע, און די פאליציי און שפיאנען זיינען ווידער געווארען אומרוהיג צוליב איהם. אבער מינאר האט שוין איצט ניט געווארט, אז די פאליציי זאל איהם

כאפען אין איהר נעזיכ. ווי נאר ער האָט דערפיהלט, אז די געפאהר פון ארעסט איז נאהענט, איז ער אריבער די גרענעזן.

נאָך זייענדיג אין קישינעוו, האָט מינאר געהערט וועגען נייע רעוואָלוציאָנערע גרופען, וועגען נייע אידעען און א געענדערטער פּראָגראם און טאקטיק, וואָס זיינען מעהר אין אייגקלאנג מיט די נייע באדינגונגען. מינאר האָט זיך ניט געהאלטען פאר א מענשען, וואָס קען אליין לייזען די אלע פראגען פאר זיך און פאר אנדערע. פון זיין פריהער יוגענט אָן איז ער געוואָרפען געוואָרען פון איין טורמע אין א צווייטע, און ער האָט ניט באקומען די געהעריגע טעאָרעטישע צוגרייטונג. האָט ער געפיהלט א באדערפעניש צו זיין אין אויסלאנד, אין איינעם פון די דאָרטיגע רוסישע עמיגראנטישע צענטערס, וואו עס ווערען ארויסגענעבען רעוואָלוציאָנערע סאָציאָ־ליסטישע צייטשריפטען און וואו נייע טעאָרעטישע אנזיכטען און פּראָגראמען ווערען אויסגעארבייט.

דערצו האָט נאָך מינאר געוואוסט, אז אין איינער פון אָט די גייסטיגע לאָבאָראָטאָריעס, ביי די „עס־ער־ען" (פּאָרטיי סאָציאָליס־טען־רעוואָלוציאָנערען), וואָס זיינען איהם געווען גייסטיג נעהענטער, איז זעהר טעטיג מיכאאיל ראפאאילאָוויטש גאָץ, זיין יוגענט־חבר, מיט וועלכען ער איז געווען צוזאמען ניט נאָר אויף דער פריי, נאָר אויך אין טורמע און אין סיביר.

סוף יאָהר 1902 איז שוין מינאר אין בערלין, וואו ער האָט זיך געטראָפען מיט נאָצ'ען און האָט זיך באקענט מיט גערשוני'ן און אזעפ'ן. (גערשוני איז געווען דער ארגאניזאטאָר פון דער באָ־ריהמטער טעאָריסטישער „קאמפּפ־ארגאניזאציע" פון דער פּאָרטיי סאָציאָליסטען־רעוואָלוציאָנערען. אזעף, וועלכער איז אויך געווען איינער פון די ארגאניזאטאָרען פון די עס־ער'ישע טעאָריסטישע אקטען, האָט זיך שפעטער ארויסגעוויזען פאר א פראָוואָקאטאָר).

3

אין זומער פון יאָהר 1903 איז מינאר געקומען אין זשענעוע, וואו ער איז באלד אריינגעפאלען אויף א צוזאמענפאָהר פון א נאָר־וואָס געגרינדעטער „אגראר־סאָציאָליסטישער ליגע" און א גרינדונגס־פּארזאמלונג פון דער אויסלענדישער ארגאניזאציע פון דער פּאָרטיי סאָציאָליסטען־רעוואָלוציאָנערען. מינאר איז אריינגעטראָטען אין בייד ארגאניזאציעס און האָט זיך באלד אריינגעוואָרפען אין דער ארבייט. לויט זיין כאראקטער און טעמפּעראמענט פון א קעמפּע־רישען פּאָפּולאָריזאטאָר און פראָפּאגאנדיסט, האָט מען אויך באָ־שטימט זיין אָרט אין דער ארגאניזאציע; ער איז געווארען הויפּט־רעדאקטאָר פון דער קעמפּערישער צייטשריפט פאר אגיטאציע „נא־

ראדנאיע דיעלא". ער טוט אבער אויך ארגאניזאציאנעלע און אדמיניסטראטיוון ארבייט, און ער ווערט א מיטגליד פון דעם אויסלענדישען קאמיטעט פון דער פארטיי סאציאליסטען־רעוואלוציאנערען.

אבער אויסער זיינע פארשיידענע טעטיגקייטען אין דער פארטיי, איז מינאר'ס הויז שטענדיג געווען פול מיט מענשען און מיט לעבען. זיין הויז איז שטענדיג געווען אפען פאר אלעמען, די טיר האט זיך קיינמאל ניט צוגעמאכט, דער סאמאוואר איז שטענדיג געשטאנען אויפ'ן טיש, און עס איז אויך שטענדיג געווען עפעס צוצובייסען. אין מינאר'ס הויז פלענט שטענדיג זיין יונגווארג, און מינאר איז שטענדיג געווען מיט זיי באשעפטיגט. ער פלענט פיהרען מיט זיי שטענדיגע דיסקוסיעס, פלענט זיי לערנען און זעהר אפט מוסר'ן און שטראפען. מיט זיין מאסיווער פיגור האט ער שטארק דערמאנט אן אלטען אידישען נביא. ער פלענט אויך שטענדיג זיין באשעפטיגט מיט העלפען דער יונגווארג, — דעם האט מען געדארפט קריגען א וואוינונג, א צווייטען — געפינען ארבייט, א דריטען — געפינען דעם וועג צו זיך אליין. און מינאר האט אויף דעם אלעמען געפונען צייט און כחות. מיט ליבשאפט פלענט מען אין שפאס זאגען: „אונזער יוגענט מיט אסיפ סאלאמאנאוויטשען אין דער שפיץ".

א פולשטענדיגער קאנטראסט צו איהם אין אויסערליכען אויסזעהן און אין טעמפעראמענט איז געווען זיין פרוי, אנאסטאסיא נאאומאוונא. ער א גרויסער מאסיווער מאן, און זי א קליינע שוואכע פרוי. ער פלענט זיך שטענדיג קאכען, היצען זיך, ארויסגעהן פון די כלים, בושעווען, ניט וויסען קיין מאס. און זי פלענט זיין שטיל, רוהיג, און פון די אויגען פלענט שטראמען א גלייכע ליבטיגקייט און גוטסקייט. א מערקווירדיגער קאנטראסט, און מערקווירדיג האר־מאניש איז געווען זייער לעבען צוזאמען. זיי האבען עפעס ווי איינער דעם אנדערען דערגאנצט. עס איז שווער צו גלויבען, אז אויפ'ן גורל פון דער קליינער שוואכער פרוי, וואס האט שטענדיג געוואלט בלייבען אומבאמערקט, זיינען אויסגעפאלען אזויפיל נסיונות און אומגליקען, וואס וואלטען געקענט סטייען פאר א צעהנדליג מענשען.

אלע האבען, אגב, געוואוסט, אז אונטער מינאר'ס אויסערליכער שטרענגקייט און אונטער זיינע אנגעכמורעטע ברעמען איז שטענדיג געווען א מיטפיהלענדיגער בליק און א גוטמוטיגער שמייכעל. דער סאציאליסט־רעוואלוציאנער ע. לאזארעוו האט געזאגט: „אין אונזער סביבה האבען אלע געוואוסט, אז ווען אסיפ סאלאמאנאוויטש שרייט און זידעלט זיך, איז דאס א גוטער סימן. וויל מיט מענשען, צו

וועלכע ער האָט ניט געפיהלט קיין שום אכטונג, האָט ער וואָס וועניגער גערעדט און האָט זיך מיט זיי אין קיין שום דיסקוסיעס ניט אריינגעלאָזען".

דעריבער, וועז די יונגוואַרג פלעגט זיך אין עפעס פארשולדיגען, פלעגט זי ניט פאראיבעל האָבען אויף מינאר'ן, וועז פון א ליבען, אויפמערקזאמען אפעקון פלעגט ער זיך פארוואַנדלען אין א מורא־דיגען שטרענגען שטראָפער. ערשטענס, פלעגט דער שטורעם לאַנג ניט אָנהאלטען, און באלד פלעגט וויידער וועלען קלאָר דער היטעל, און די זון פלעגט וויידער שיינען. צווייטענס, פלעגען דאָס זיין ניט קיין דונערען און בליצען, וואָס נעהען פון אויבען ארונטער, נאָר אן אומצופרידענהייט פון אן עלטערען ברודער. און דריטענס, פלעגט דאָך זיין נאָהנט די ליבע גוטע אנאסטאסיא נאאומאוונא, וועלכע איז געווען שטענדיג גרייט צו טרייסטען און ערמוטיגען דעם, אויף וועמעם קאָפ עס זיינען געפאלען איהר מאנ'ס דונערען.

מינאר'ס שטענדיגע פארבינדונג מיט דער יוגענט האָט נעהאָט אן אומגעהויערען וועלט פאר דער פארטיי. ער איז געווען פאר אונז, פאר די יונגע און „גריגע" פארטיי־מיטגלידער, א באוויזן, אז אין דער שפיץ פון דער פארטיי שטעהען ניט קיין שטרענגע קאָמאנ־דירען, רעוואָלוציאָנערע נענעראַלען, וואָס ווילען נאָר הערשען.

אינטערעסאַנט זיינען אויך געווען די באציהונגען צווישען מינאר'ן און זיין אלטען יוגענט־חבר מיכאאל ראפאאילאוויטש נאָז. זיי האָבען ליב געהאַט, געשעצט און נעאכט אייגער דעם אנדערען. זיי האָבען זיך אָבער שטענדיג נעקריגט, און באלד זיך איבערגעבעטען און זיך ווידער געקריגט. דאָס איז געלעגען אין דעם אונטערשייד צווישען זייערע כאראקטערען.

נאָז איז פאר מיר אלעמאל געווען און איז געבליבען א מוסטער פון אן אמת'ן רעוואָלוציאָנער. די זעלביגע מיינונג האָט אויך געהאַט גריגאָרי נערשוני. נאָז איז געווען וועניגער באקאַנט און פאָפולער אין די בריטע קרייזען פון דער פארטיי. ער איז געווען א ליבער און באצויבערענדער חבר, אָבער ער האָט קיינמאל ניט געהאַט קיין צייט זיך צו ערלויבען די פרייד פון א חבר'שען פארקער. דאָס איז געווען א טיף ערנסטע נאַטור. ער האָט שטענדיג געפיהלט די גרויסע פאראַנטוואָרטליכקייט פון דער גרעסטער אויפגאבע, וואָס די מענש־ליכע געשיכטע האָט ארויפגעוואָרפען אויף אונזערע שוואכע מענש־ליכע פליצעס. מיט זיין לעבעדיגען און שטרענגען שכל, מיט זיין אויסערגעווענלעכער רייניקייט און אומאייגענוציגקייט אין דינען דער פארטיי האָט ער נעמוזט שטארק געפעלען אפילו אזעלכע שטאלצע און „דעמאָנישע" נאַטורען, ווי באָריס סאווינקאוו.

נאָץ האָט נעקאָנט מקריב זיין זיך ביז צום לעצטען, און ער האָט דאָס שטענדיג נעטאָן. און אין קיין זאך האָט ער זיך אליין קיינמאָל ניט גערוקט פאראויס, נאר האָט שטענדיג פריי געמאכט דעם וועג פאר יעדען אייגעם, וואָס האָט נאר אריינגעוויזען וועלכע עס איז פעהיגקייטען, אין שרייבען צי אין ריידען. און אליין פלענט ער נעמען אויף זיך די שווערסטע, די אומדאנקבארסטע „שווארצע ארבייט".

מינאָר פלענט זיך שטענדיג וואַרפען אהין און אהער. נאָץ האָט אלעמאָל קלאָר געוואוסט, וואוהין ער גייט, און ער האָט קיינמאָל ניט געמאכט קיין פאלשע שריט. ער האָט קיינמאָל ניט צוואוארפען זיין ענערגיע אין אלע ריכטונגען, נאר האָט זי אלעמאָל אנגעוואנדט אויף דער נויטיגסטער זאך מיט מערקווירדיגער סיסטעמאטישקייט און אויסגעהאלטענקייט.

מינאָר און נאָץ זיינען געווען עהרליך אין איין זאך. די לאנגע יאָהרען, וואָס זיי האָבען פארבראכט אין טורמעם און סיביר, וואו זייערע יונגע כחות זיינען געווען פארשטיקט, האָבען אין זיי שפעטער ארויסגערופען אן אומגעהויערען אימפעט, א דורשט צו לעבען, וואָס מעהר אויפצוטאָן. נאָץ האָט א מינוט ניט גערוהט. אָבער מינאָר איז געווען א דעמאָקראָט ביז'ן מארך פון די ביינער. וועגען אלצדינג האָט ער געמוזט מיט אלעמען רעכענען, באראטען זיך, דיסקוטירען. ער איז געווען אן אמת'ער פלאָוו, א רום אין נאטור. נאָץ, פארקערט, איז געווען מעהר אייגענעשלאָסען און האָט ניט גע־האלטען פון דער רוסישער צוואוארפענקייט און פון צופל פלוידערען. יעדער טויער האָט געדארפט זיין שטרענג פארשנטוואָרטליך פאר זיין ארבייט, דערפאר אָבער האָט ער אויך געדארפט האָבען דאָס רעכט אויף אייגענער איניציאטיוו און קאָנען אליין אנטשיידען.

דא פלענען צווישען די צוויי חברים פארקומען נאכאנאנד צוזא־מענשטויסען, און זעהר אפט פלענט זיך מוזען אריינמישען א דריטע פערזאָן, אום ווי עס איז שלום צו מאכען צווישען זיי. מיר איז אויך זעהר אפט אויסגעקומען צו זיין אזא מין דריטע פערזאָן. מינאָר פלענט אמאָל זיך צוהיצען און שרייען, אז ער איז נאָץ'ן איז פארען עפעס דיקטאטארישעס, אז ער איז „א מאראט אין דער נשמה". אָט דעם צונאָמען „מאראט" האָט אין שפאָס אנגענומען נערשוני, און ער פלענט אין קאָנספיראטיוו מיטטיילונגען לאָזען וויסען: „ניט איבער מאראט'ען" דאָס און דאָס.

דער אנגעוועהטאָנטסטער פונקט פאר מינאָר'ן איז געווען דאָס, וואָס נאָץ איז געווען דער אייניגער מענש אין אויסלאנד, וואָס האָט געוואוסט אלע פראקטישע אנגעלעגענהייטען פון דער טערא־ריסטישער „קאמפס־ארגאניזאציע" פון דער פארטי. מינאָר האָט נעפאָדערט, אז די אלע ענינים זאלען דורכגעהן דורך דעם גאנצען

אויסלענדישען קאמיטעט. אבער די „קאמפס־ארגאניזאציע" איז אויך אין רוסלאנד גופא געווען שטרענג אפגעזונדערט־קאנספיראטיוו. בפרט נאך אין אויסלאנד, וואו מענשען זיינען געוואוינט צו פריי־הייט און קאנען זיך ניט אזוי שטארק היטען מיט זייערע רייד און באווענגען, האבען די געשעפטען פון דער „באיעוואיא ארגאניזאציא", פון דער „קאמפס־ארגאניזאציע", געווים געמוזט געהאלטען ווערען וואס קאנספיראטיווער.

גאץ איז געווען דער שטרענגסטער קאנספיראטאר. אבער אויב פאר מינאר'ן האט אויסגעזייכענט געפאסט דער נאמען „סאלדאט פון דער רעוואלוציע", האט מען גאץ'ן בשום אופן ניט געקענט אנרופען „גענעראל". דאס איז איהם געווען דורכאוים פרעמד. גיכער וואלט מען איהם געקאנט אנרופען „אודארניק", „רעקארד־מאכער", „שלאג־לער" פון דער רעוואלוציע.

מינאר, מיט זיינע טומעלדיגע פראטעסטען, איז געווים געווען אומנערעכט. אבער די נעשעהנישען האבען שפעטער געווייזען, אז אויך מיר, און אויך נערשוני, זיינען געווען אומנערעכט. מיר זיינען געווען נערעכט נאר טעארעטיש, אבער די ווירקליכקייט האט אויפגע־וויזען עפעס אנדערש. מיר האבען זיך אויסגעהיט פון בייזע פליגען, אבער מיר האבען ביי זיך געהאלטען א קעמעל. דאס איז געווען דער טרויעריג־באריהמטער פראווא־קאטאר אזוף, וועלכער איז אריינגעדרונגען אין סאמע הארץ פון דער „קאמפס־ארגאניזאציע".

מיר האבען דאס ניט פארדעכטיגט, און מיר האבען אריבער־געטראגען אויף אזעל'ן די גאנצע ליבע, וועלכע עס האבען פארדינט אזויפיל אמת'ע העלדען פון דער ארגאניזאציע. אונז האט זיך גע־דאכט, אז אזוף, כאטש אויף אן אנדער שטיינער, איז א ווירדיגער נאכפאלגער פון נערשוני'ן אליין. נערשוני איז געווען א העלדיש־ראמאנטישער טיפ, און אזוף — א רעאליסטישער, פראקטישער מענש. עס האט זיך אונז דעמאלט געדאכט, אז אויב נערשוני איז מארקליש און עסטעטיש שהנער, איז אבער אזוף פלינקער און ריהרעווידיגער. אבער ווייטער איז אזוף פאר אונז געווען איינער פון דער גאנצער ברידערליכער גרופע, וואס איז געווען פארבונדען אויף אייביג, אויף לעבען און טויט. באלמאשאוו, סאזאנאוו, קאלאיעוו, שווייצער, פא־קאטילאוו, קארפאוויטש, — זיי זיינען געווען איינס מיט סאווינקאוו'ן, מיט אזעל'ן, און זיינען געווען היסטארישע נאכפאלגער פון נערשוני'ן.

וויפיל אומרוהיגע טעג און שעה'ן אונזער גרופע האט דאס דע־מאלט איבערגעלעבט! פון נערשוני'ס צייטען איז געווען ביי אונז אפגעמאכט, אז פון די „באיעוויסעם", פון די טעראריסטען אונזערע אין רוסלאנד, זאלען נאכאנאנד אנקומען כאטש קורצע נאכריכטען,

מען דאָס זיין א קאַרטעל מיט א פּאָר אומבאדייטענדע ווערטער. דאָס בילד אויפֿן קאַרטעל קאָן אויך איבערגעבען, ווי דער חבר געהט אָן מיט דער אַרבייט, און צי ער איז אין געפאַהר. אויב אויפֿן קאַרטעל איז א פּרוי, הייסט עס, אז עס איז א צרה, מען שפּיאָנירט, אָדער עס קומען פּאָר אַרעסטען. אויב עס איז א מאַן, איז אַלץ גוט. אויב מען האָט איינגעאָרדענט א גרויסע טעראָריסטישע אונטערנעמונג, האָט מען געשיקט א קאַרטעל מיט פֿאַרטרעט פון א באוואוסטען שריפט־שטעלער. און אויב דאָס איז מאַקסים גאָרקי, מיינט דאָס, אז דער טעראָריסטישער אקט איז שוין צוגעגרייט, און די צייט איז שוין באשטימט.

וויפיל אויפרעגונג מיר האָבען דאָס געהאַט פון אָט די אַלע קאַרטלעך! מיר האָבען אזוי מורא געהאַט פּאַר קאַרטלעך מיט בא־ריהמטע שעהנהייטען. באזונדערס פיל ענמת נפש האָט אונז פּאַר־שאַפט דער מערקווירדיג שעהנער פּנים פון דער באוואוסטער ג־ליבטער פון בעלגישען קעניג לעאָפּאָלד. דאָס איז געווען אין סוף פון יאָהר 1905. זי איז אָנגעקומען פון סאַראַטאָוו, וואו מען האָט שיער ניט געגאַפט די „באבושקא" ברעשקאָווסקאיאַ, פון טשער־ניגאָוער גובערניע, וואו סאָווינקאָוו איז א צייט געווען אין געפאַהר, און פון ניזשני־נאָווגאָראָד, וואו די טעראָריסטען זיינען זיך צונויפ־געפאָהרען אויף א ספּעציעלער בארַאטונג, אָבער זיי האָבען געמוזט זיך צולויפען, וויל מען האָט זיי נאָכגעשפּיאָנירט.

פון דער אנדער זייט, פלעגט די שפּאָנונג זיין אומגעהויער, ווען מיר פלעגען קריגען א קאַרטעל מיט טשעכאָוו'ען, לאָנדיד אַנדרעיעוו'ן און באזונדערס מיט גאָרקי'ן. מינאָר האָט געוואוסט, ווען עס ער־שיינט די זשענעווער צייטונג „טריביון", וועלכע פלעגט ארויסגעהן עטליכע מאָל א טאָג. ער פלעגט א כאַפּ טאָן די צייטונג, און דאָ, אויפֿן גאַס פלעגט ער דורכלויפען די טעלעגראַמעס פון אויסלאַנד, צי איז ניטא עפּעס וועגען א טעראָריסטישען אקט אין רוסלאַנד. די נערוועז זיינען געווען שרעקליך אָנגעשטרענגט, מען האָט ניט געקאָנט ארבייטען, די גרעאַנקען זיינען געפלויגען אהין, וואו אונזערע חברים זיינען געגאַנגען אויפֿן שאַרף פון א מעסער, און מיר האָבען געקאָנט ערוואַרטען אן אומגעהויערען זיג אָדער נאָך א גרעסערע נידערלאַגע.

און אמאָל פלעגט אונז גאָרקי אזוי גרויזאַם אָפּנארען! אזוי איז ער אונז אָנגעקומען א פּאָר טעג פּאַר דעם, ווען אין א פּעטער־בורגער האָטעל איז אומגעקומען אונזער ליבער, צערטער חבר פּאָקא־טילאָוו, ווען ער האָט אָנגעלאָדען א באָמבע, און די באָמבע האָט אויפגעריסען. דאָס האָט אויף לאַנג אָפּגעהאַלטען די הינריכטונג פון מיניסטער פלעווע, וועמען די פּארטיי האָט פּאַר'משפט צום טויט.

ארום יענער צייט זיינען ארויסגעקומען מיינונגס־פארשיידענהייטען מיט דער יוגענט, און דאָס האָט שווערער פון אונז אלעמען געווירקט אויף מינאר'ן. עס האָט זיך צונויפגעקליבען אין זשענעווע א קריז פון 25—20 יונגעלייט, מעהרסטענס פון יונגע ארבייטער פון מערב־ראיאן, הויפטזעכליך פון ביאליסטאק, וועלכע האָבען זיך איינגענצען באפריידט פון מינאר'ס איינפלוס. באלד האָבען זיך צווישען זיי באוויזען פיהרער: יעווגעני לאזינסקי, וועלכער האָט געפרעדיגט, אז ארבייטער זאלען זיך אפריסען פון דער אינטעליגענץ, טראציצקי, וועלכער איז דערנאך געווארען דער ווארט־פיהרער פון די מאסקוסמאליסטען, ל. א. סאקאלאוו, וועלכע איז שפעטער געווארען באריהמט מיט זיין אנטיי אין מאסקווער אויפשטאנד און ביים אויפריים פון סטאליפינ'ס דאטשע, ביי פעטערבורג.

די גרופע האָט זיך אנגעשטעקט מיט די אידעען פון אנארכא־סינדיקאליזם און האָט אנגענומען די „מאסקוסמאליסטישע" מעטאדען פון פארכאפען פאבריקען אין מאמענט פון א רעוואלוציע און האָט געהאלטען, אז דער בעסטער מיטעל צו דערנעהנטערען די רעוואלוציע זיינען עקספראפריאציעס און „עקאנאמישער טעראר" אין שטאדט און דארף. א טיי פון אָט דער יוגענט האָט זיך גרופירט ארום דער „באבושקא", וועלכע האָט זיך ניט שטארק פאנאנדערגעקליבען אין פונקטען פון פראגראם און האָט געהאלטען, אז „דאָס לעבען, די פראקטיק אליין" וועט אין יעדען מאמענט שוין אונטערזאגען די בעסטע טאקטיק. וועז די „באבושקא" האָט געמוזט אפפאהרען אויף א פראפאגאנדע־טור אין אמעריקע, איז די יוגענט־גרופע געווארען איננאנצען אומאפהענגיג. זי האָט אויף א קאנפערענץ אנגענומען א מאסקוסמאליסטישע רעזאלוציע, האָט עס אפגעדרוקט אין דער פארם פון א פלוג־בלעטער, און די פאסט האָט עס צוטראגען איבער גאנץ רוסלאנד.

איך נעדענק נאך ווי איצט, ווי שרעקליך אויפנערענט עס איז דעמאלט געווען מינאר. ער האָט געשריען, געשטורעמט נעגען אונז אלעמען, וואָס מיר נעמען אויף אזא געשעהעניש אזוי גלייכגילטיג. מיר האָבען איהם געזוכט צו בארוהיגען. עס איז טאקע טרויעריג, וואָס אין דער פארטיי איז פארגעקומען אזא שפאלטונג אויף „פאטערס" און „זיהן", אבער מען דארף דאָס ניט נעמען אזוי טראגיש. אפשר איז דאָס ניט מעהר, ווי די ברויזענדע יוגענט, וואָס וועט דערנאך קומען צו זיך און ווערען נארמאל. און טאמער ניט, וועלען דאך די יונגעלייט אין רוסלאנד זיך באלד אנשטויסען אויף עלטערע, ערפאהרענערע. מיר האָבען אבער דעם היים־בלוטיגען מינאר ניט געקאנט איינשטילען.

„מען מוז אוועקווארפען אָט דעם דיקהויטיגען אפטימיזם", — האָט ער נעליארעמט. און ער האָט אנגעוויזען, אז די יונגעלייט

וועלען אין רוסלאנד ניט אנטרעפען קיין ענליגענדע געגען־ווירקונג. אונזערע מענשען וועלען זיין ארעסטירט, און א פאר יונגע חברה־לייט וועלען פארכאפען דעם שטעמפעל פון אונזערען א קאמיטעט, און וועלען אנמאכען גרויסע צרות אין נאמען פון אונזער פארטיי. אט לייענט מען דאך איצט אין רוסלאנד זייער רעזאלוציע, און מען מיינט, אז דאס איז א רעזאלוציע פון דער זשענעוואר פארטיי־גרופע. אלע ווייסען דאך, אז אין זשענעווע געפינען זיך נאץ, וואלכאווסקי, שישקא, טשערנאוו. מען וועט דאך מיינען, אז מיר האלטען, אז מיט אונטערצינדען און איבערפאלען קאן מען לייזען אלע פראגען. מען מוז באלד פארעפענטליכען א נעגען־רעזאלוציע, אונטערגעשריבען פון אלע אויסלענדישע פארטיי־פיהרער. „אויב איהר וועט דאס ניט טאן, וועל איך אליין אונטערשרייבען אזא רעזאלוציע און דאס פאנאנדער־שיקען איבער רוסלאנד", — האט מינאר געסטראשעט.

דער סוף איז געווען, אז מינאר האט אונז פארט פאנאנדערגע־טרייסלט, און איך האב זיך אוועקגעזעצט און אנגעשריבען א רעזא־לוציע, וועלכע 16 פארטיי־פיהרער האבען אונטערגעשריבען. צוויישען די אונטערגעשריבענע זיינען געווען אונזערע „אלטע" — וואלכאווסקי, באכאנאווסקי, דאבראוואלסקי, מינאר און זיין פרוי (שישקא און נאץ זיינען דעמאלט נעווען קראנק און האבען זיך נעפונען ניט אין זשע־נעווע, און לאזארעוו איז אויך נעווען אוועקגעפאהרען), און די „מיטלעהריגע" — איך און מיין פרוי, ביליט, וואס איז שפעטער פארוואונדעט געוואָרען ביים אויפרייס פון אונזערער א לאבאראטאריע, סעוואסטיאווא, וועלכע איז דערנאך אומגעקומען אין א טערעריסטישען אקט, און אנדערע.

אין א צייט ארום, ווען די יונגע מאקסימאליסטען זיינען זיך פאנאנדערגעפאהרען איבער רוסלאנד, האבען אנגעהויבען קומען צו אונז זייערע פראקלאמאציעס מיט אזעלכע אויפרופען, ווי: „שלאג די פריצים, די קולאקעס־פויערים, די פאליציי־בעאמטע, שלאג זיי אלעמען אהן רחמנות!" מינאר האט דאס אונז אלעמען געוויזען און האט זיך געהיצט: „נו, אט זעהט איהר! צי האבען זיי דא מיט אונזער נאמען ערצויגען רעוואלוציאנערען, אדער נאר רויטע פאנראמ־שטשיקעס?" און מיר האבען נעמוזט צוגעבען, אז דער היציגער מינאר האט אפטמאל געקאנט פאראויסזעהן זאבען פונקט אזוי קלאר, ווי די קאלטבלוטיגערע חברים זיינען.

אזוי איז אנגענאנגען אונזער פארטיי־לעבען אין פעסטער אייניג־קייט, כאטש ניט אהן שארפע מיינונגס־פארשיידענהייטען און רייבונ־גען, ביז די צארישע רעגירונג האט פארעפענטליכט דעם מאניפעסט פון 17טען אקטאבער, 1905, וועגען א קאנסטיטוציע.

4.

איך נעדענק, ווי מינאר האָט מיט זיין כאראקטעריסטישער היציג־קייט און איינזייטיגקייט אויפגענומען די נאכריכט וועגן דעם צארישען מאניפעסט. צוערשט האָט ער אפילו ניט געוואָלט הערן וועגן דעם, אז מיר זיינען געקומען צו עפעס אן אומגעהויערען איבערבורך. דער גאנצער מאניפעסט, האָט ער זיך געקאָכט, איז איין אומגעהויערע פראָווא־קאציע. די צארישע רעגירונג האָט ניט געקאָנט באזיגען די רעוואָלוציע, וועלכע באהאלט זיך הינטער דעם נעבעל־פאראהאנג פון דעם מיטגעפיהל פון די פאלקס־מאסען. ווי די רעגירונג ארויסציהען די רעוואָלוציע אויף דער אויבערפלאך, אין דער עפענטליכקייט, אום זי צו קאנען לייכט פארניכטען. דעריבער דארפען מיר וויטער אנ־פיהרען אונזער ארבייט, ווי עס וואָלט גארניט ניט געשען.

די פאליטישע געשעהענישען האבען געוויזען, אז אזא מין אפ־שאצונג איז ניט ריכטיג. און מינאר וואָלט אזוי וויט ניט געגאנגען, ווען עמיצער פון אונז, און באזונדערס אזעף, וואָלט ניט ערקלערט, אז דער צארישער מאניפעסט מאכט א סוף צום גאנצען רעוואָלוציא־נערען קאמף, און אז מען קאן וויטער אנפיהרען א פרידליכע ארבייט. אום אנצוהאלטען א גליכע לויניע, דארף מען אמאל אריבערבויגען דעם שטעקען אביסעל ווייטער אין דער פארקערטער ריכטונג. אויף דעם איז געווען א ספעציאליסט מינאר, וועלכער האָט אלעמאל גע־קאָנט אין דער היץ פון דיסקוסיע אריבערטרעטען אלע גרענעצען.

די פארטיי האָט זיך אינגאנצען איבערגעבויט און האָט אלע פרייע קרעפטען אריבערגעוואָרפען קיין רוסלאנד. מען האָט אנגע־הויבען אין רוסלאנד די פיבערהאפטע טעטיגקייט פון ארויסגעבען ביכער און צייטונגען, און מען האָט דא אויסגענוצט אלע אומלעגאלע, האלב־לעגאלע און לעגאלע מיטלען. די גרענעצען צווישען לעגאלען און אומלעגאלען זיינען אויף א צייט אפגעווישט געוואָרען. די מעהרסטע מיטגלידער פון צענטראל־קאמיטעט און די טויער, וואס זיינען געווען נאהנט צום צענטראל־קאמיטעט, זיינען געווען פארזיכטיג גענוג ניט צו לעגאליזירען זיך, ניט צו וואוינען אין רוסלאנד אויף זייערע ריכטיגע נעמען. זיי זיינען אפילו אפטמאל ארויסגעטראטען אין דער עפענטליכקייט, אבער זיי זיינען געווען גרייט צו יעדער מינוט זיך ארונטערלאזען צוריק „אונטער דער ערד". דאס האָט זיי טאקע געראטעוועט פון א פאליציאישען פאגראם, וועלכער איז נעקומען באלד ווי נאר די רעגירונג איז געקומען צו זיך.

צווישען אָט די טויער איז אויך געווען מינאר. דער צענטראל־קאמיטעט האָט איהם באשטימט פאר זיין ראיון־פארטרעטער אין קאווקאז. ער האָט זיך דארטען צוזאמענגעלעבט מיט די ארטיגע

טויער און האָט זיך אפילו שוין צופיל דורכגעדרונגען מיט די „קאוו־קאזער" שטימונגען. אויפ'ן צווייטען פארטיי־צוזאמענפאָהר זיינען די „באבושקא" יעקאטערינא ברעשקאוואסקאיא, גריגאָרי נערשוני און וו. מ. טשערנאוו ארויסגעטראטען צוואוואָרפען זיך אין דער רעוואָלוציאָנערער טעטיגקייט און באזונדערס געגען עקספראָפריאציעס. מינאָר איז געווען מיט זייער ארויסטריט זעהר אומצופרידען. ער האָט ניט געקאָנט פארשטעהן, ווי אזוי מען קאָן דאָס אין א רעוואָלוציאָנערער צייט זיך רעכענען מיט אזעלכע קלייניגקייטען, אריינקוקען אין א נעזעץ־בוך וועגען יעדען שריט. אז מען קערט איבער א קארעטע אָדער אן אָמניבוס צו מאכען א באריקאדע, איז דאָך דאָס אויך עמיצענס אייגענטום. אָבער צי קאָן מען זיך רעכענען מיט אזעלכע זאכען? אויב אזוי, וועט מען דאָך אפילו קיין באריקאדען ניט קאָנען מאכען.

מיר האָבען צווישען זיך געשפאָסט, וואָס מינאָר, וועלכער האָט פערזענליך ניט געקאָנט אנריהרען א פליג, איז פלוצלונג געוואָרען אזא מורא'דיגער רעוואָלוציאָנער. עס איז געווען א מאָמענט, וועו דער צענטראל־קאָמיטעט איז געווען אומרוהיג, טאָמער וועט מינאָר צופיל פארכאפט ווערען פון „קאוואזער" שטימונגען און טעמפעראָמענט און וועט אפטאָן עפעס אזוינס, וואָס די פארטיי ערלויבט ניט. עס האָט זיך אבער שפעטער ארויסגעוויזען, אז דער אלטער רעוואָלוציאָנער האָט ניט פארלאָרען זיין פארזיכטיגקייט. דער צענטראל־קאָמיטעט האָט זיך איבערצייגט, אז ער האָט געמעגט האָבען צוטרוי צו מינאָר'ן.

מען האָט דעריבער מינאָר'ן געגעבען א נייע אויפגאבע: צוריק אויפשטעלען די פארטיי־ארגאניזאציע פון דעם מערב־ראיאָן. דורך סמאָלענסק איז מינאָר אריבערגעפאָהרען קיין מינסק, קאָוונע און ווילנע. ערשט ניט לאנג צוריק, מיט א וואָסערע זיבען יאָהר פריהער, איז ער געקומען אין ווילנע, אום דא פארטצוזעצען זיין איבערגעריסענע יוגענט. די צוקינפטיגע וועגען פון סאציאליזם און רעוואָלוציע אין רוסלאנד זיינען געווען פאר איהם פארהילט אין נעבעל. ער האָט דעמאָלט גערארפט ווידער זיך פארוואָרצלען אין לעבען, זיך פאנאנדערקלייבען אין לעבענס־ערשיינונגען און זוכען טאפענדיג א וועג. איצט איז ער געקומען אהער ניט נאר רייף אין יאָהרען, נאר ער האָט אויך גהאט א פארענדיגטע פארשטעלונג וועגען דער צוקינפטיגער אנטוויקלונג פון רוסלאנד און וועגען דעם אנטשפרעכענדיגען קאמף פון דער פארטיי.

וועו ער איז צום ערשטען מאל געקומען אהער, האָט ער געוועקט ביי מענשען די אומרוהיגקייט פון גרדאנק, אז אומבאשטימטע שטרעבונג צו טעטיגקייט און העלדישקייט. איצט איז ער געקומען ווי אן

ערפאהרענער פאליטישער פיהרער, וואס קאן דורכפיהרען די פארטיי־שיפ דורך געפעהרליכע וואסערען, פארבי אונטערוואסערדיגע פעלזען, קעסעל־גרובען און פלאצע זאמדיגע ערטער.

מינאר'ס ארבייט איז געגאנגען גלענצענד, מיט א גרויסען ער־פאלג. עס איז צונויפגערופען געוואָרען א צוזאמענפאהר פון ראיאן, מען האט איינגעשטעלט די פארטיי־טעטיגקייט. מען האט באשטימט א ראיאן־קאמיטעט און געגרינדעט א צייטונג פאר'ן ראיאן. וועז מינאר האט דורכגעפיהרט זיין אויפגאבע, האט ער זיך אומגעקערט קיין מאסקווע אפצוגעבען א באריכט. מען האט איהם געגעבען א נייע ארבייט, דורכצוקאנטראלירען די ארבייט פון די פארטיי־ארגא־ניזאציעס אין אוקראינע. פון דארטען האט ער געזאלט אפפאהרען גלייך קיין אויסלאנד, וואו דער צענטראל־קאמיטעט האט ארגאניזירט א פארטיי־קאנפערענץ אין לאנדאן.

5.

דער צוזאמענפאהר האט באשלאסען צו פארשטארקען די פארטיי אין רוסלאנד פאר א נייעם אנגריף אויף דער רעגירונג. דער צענ־טראל־קאמיטעט האט זיך געזומען ווידער אויפשטעלען די הויפט־ארגאניזאציעס פון ראיאנען, פון וועלכע די פארטיי איז הויפטזעכליך באשטאנען, און פריהער פון אלץ פון דעם ראיאן ביים טייך וואלגא. פון דארטען האט זיך גראד צונויפגעקליבען א גרופע טוער אין אויס־לאנד, און, ווי אומעטום, וואו די יוגענט האט אנגעהויבען עפעס א נייע טעטיגקייט, איז דא אינמיטען באלד געווען מינאר. די גרופע און מינאר אליין האבען באלד געבעטען דעם צענטראל־קאמיטעט, מען זאל זיי אריבערשיקען קיין רוסלאנד אויף ארבייט. נאך א סך דעבאטען האט דער צענטראל־קאמיטעט ערפילט זייער בקשה און האט באשטימט מינאר'ן פאר זיין באפולמעכטיגטען אין דער וואלגא־געגענט.

מינאר האט דא ווידער אמאל באוויזען, אז ער האט א הארץ פון אן אמת'ן רעוואלוציאנער. די אונטערנעמונג אליין איז געווען א העלדישע משוגעת. ערשטענס, האט וועגען דער גאנצער אונטער־נעמונג געוואוסט דער פראוואקאטאר אזעף. צווייטענס, איז אין דער גרופע ארײן איינע טאטיאנא צייטלין, וועלכע, ווי מען האט שפעטער אויסגעפונען, האט געדינט דער צארישער געהיים־פאליציי. די גרופע איז געווען פאר'משפט פון אנהויב אן, און זי איז געפאהרען אנטקעגען די אויסגעשפרייטע אריכס פון דער צארישער פאליציי.

מינאר האט אליין דערנאך דערצעהלט וועגען דער דראמאטישער סצענע, ווי ער האט זיך געזעגענט מיט אזעף'ן. זיי האבען פריהער געהאט א געשפרעך וועגען די „בלבולים", וואס בורצעוו האט דעמאלט

געמאכט אויף אזעפ'ן, אז ער, אזעף, איז א פראוואקאטאר. אזעף האט גערעדט וועגען דעם מיט אויפרעגונג, מיט טרערען אין די אויגען. זיי זיינען ביידע אפגעזעסען אין קאפע ביז שפעט ביינאכט. דערביי האט אזעף „מיט אן אויסדרוק פון לוידען אויפ'ן פנים" אלץ געוואלט אפרעידען מינאר'ן פון פאהרען קיין רוסלאנד, ווייל מען וועט איהם דארטען נעווים כאפען און אויפהענגען.

מינאר האט זיך אויף דעם אוש צולאכט און האט נעענטפערט, ווי עם פאסט פאר א „סאלדאט פון דער רעוואלוציע": „ניט דו דארפסט רוידען אזוי. וויפיל מאל האסטו ריזיקירט מיט'ן לעבען, און דאך האסטו זיך ניט אפגעשטעלט פאר קיין שום געפאהר. וועו עס איז וועט דאך דאס מוזען געשעהן. נייו, דאס איז שוין באשלאסען. מארגען פאהר איך. אומזיסט רעדסטו מיך אפ".

אזעף האט זיך ניט איינגעשטילט. ער האט באגלייט מינאר'ן אהיים, האט דעם גאנצען וועג איינגע'טענה'ט מיט איהם. ער איז געשטאנען מיט מינאר'ן ביים טיר, געהאלטען זיין האנט, זיך געבעטען ביי איהם, ער זאל ניט פאהרען. ענדליך האט ער איהם א קוש געטאן און איז גיך אוועק. דערמאנענדיג דאס אין א פופצעהן יאהר ארום, האט מינאר דאס געקאנט ערקלערען נאר מיט איין זאך: „אין דער חיה אזעפ'ן האט דעמאלט אויף איין מאמענט גובר געווען דער מענש". וואר וויים?

מינאר איז אריבער די גרענעץ, און דעם 20טען דעצעמבער, 1908, איז ער שוין געווען אין סאראטאוו. אויפ'ן וועג האט ער זיך דערוואוסט, אז מען האט ענדגילטיג באוויזען, אז אזעף איז א פאר־רעטער, און אז דער צענטראל־קאמיטעט האט שוין פארעפענטליכט א מעלדונג וועגען דעם. א דערשלאגענער, האט ער זיך מיט לייב און לעבען אריינגעווארפען אין דער ארבייט. מען האט ארגאניזירט א צוזאמענפאהר פון דער גענענט, מען האט באשטימט א ראיאן־קאמי־טעט, מען האט איינגעשטעלט א דרוקעריי, געגרינדעט א צייטונג און צוגעגרייט א טעראריסטישען אקט אין קאזאן. און דעם 2טען יאנואר, 1909, זיינען פאגעקומען מאסען־ארעסטען, און די פאליציי האט מיט־אמאל צוריסען דעם גאנצען געוועב, וואס איז מיט פיל מיה געשאפען געווארען. מינאר איז אריינגעפאלען אין דער סאראטאווער טורמע, די שרעקליכסטע טורמע פון יענער צייט.

דאס איז געווען א צייט, וועו די רעאקציע האט געזיגט, און זי האט געבושעוועט און זיך גרויזאם נוקם געווען אן די רעוואלוציא־נערען, וואס זיינען אריינגעפאלען אין די פאליציייאישע לאפעס. מינאר האט דאס שוין איינמאל דורכגעמאכט אין יאקוטסק. איצט, אין סאראטאוו, איז דאס געווען נאך פיל ערנער. דער רעזולטאט איז געווען, אז פון די 14 מאנאטען, וואס מינאר האט דארטען פאר־

בראכט, איז ער 192 טעג און נעכט אפּגעזעסען אין א פינסטערען קאַרצער. ער האָט דורכגעלעבט אומבאשרייבלעכע יסורים און איז געווען אויפֿן גרענעץ פון משוגעת. עס האָבען איהם געגומען מאַטערען שרעקלעכע זעהונגען. דערצו האָט מען געקאָנט ערווארטען דאָס ערגסטע. עס האָט אויסגעזעהן, אז עס וועט מקוים ווערען אזעפּ׳ס שרעקלעכע נבואה: „מען וועט דיך כאפּען און אויפהענגען".

אין מערץ פון יאָהר 1910 האָט א קרימס־גערעכט פאַר׳משפּט מינאַר׳ן צו 8 יאָהר קאַטאָרגע. דער אלטער „סאָלדאט פון דער רעוואָלוציע" האָט אלצדינג אריבערגעטראָגען. באלד ווי ער איז ארויס פון דער שרעקלעכער טורמע, איז ער שוין ווידער געווען דער פריהער־דיגער מינאַר, — האָט אויפגעמונטערט די חברים, געקאָכט און גע־היצט זיך.

מינאַר האָט נאָך געמוזט דורכמאַכען זעהר א סך אין צארישען רוסלאַנד. די רעוואָלוציע פון פעברואר פון יאָהר 1917 האָט איהם באפרייט. ער איז באלד אפּגעפאָהרען פון סיביר קיין מאָסקווע, צו א צוזאמענפאָהר פון דער פּארטיי.

די פּארטיי איז איצט געוואקסען ווי אויף הייוועו. עס זיינען פאַרגעקומען וואהלען, און מינאַר איז מיט א ריזיגער מערהייט ערווועהלט געווארען פאַרזיצער פון דער מאָסקווער דומע. „גאָלאָווא" (מעיאַר) איז ערווועהלט געווארען א צווייטער סאציאליסט־רעוואָלוציאָנער, וו. רודנעוו. אין פּעטערבורג האָט מען אויסגעקליבען פאַר „גאָלאָווא" דעם אידישען סאציאליסט־רעוואָלוציאָנער שרייבער. די אנטיסעמיטען האָבען געשריען, אז אידען האָבען פּארכאפּט די רוסישע הויפּט־שטאָט, אָבער ווער האָט זיך דאָס צוגעהערט צו זייערע געשרייען?

מינאַר האָט זיך באזעצט אין מאָסקווע, וואו ער האָט, אויסער דער ארבייט אין דער דומע, נאָך ארויסגענעבען א גרויסע פּארטיי־צייטונג „טרוד". ער איז אויך געווען א מיטגליד פון צענטראל־א צוזאמענפאָהר פון דער פּארטיי.

איך האָב זיך נאכאמאל באגענענט מיט מינאַר׳ן שוין נאָך דער באלשעוויסטישער איבערקערעניש, אויפֿן פּארטיי־צוזאמענפאָהר און אין דער גרינדונגס־פּארזאמלונג, וועלכע די באלשעוויקעס האָבען צוטריבען. פון דער פּארטיי האָט זיך דעמאלט אפּגעשפּאלטען א „לינקער פליגעל", וועלכער איז דערנאָך צוועק מיט די באלשעוויקעס. דעמאלט, און שפּעטער, אין דער צייט פון בירגער־קריג, האָט מינאַר געזוכט צו פּאראייניגען די פּארשידענע ריכטונגען אין דער פּארטיי. אָבער דאָס איז געווען אונמעגליך. מינאַר האָט שטארק געליטען, צוזעהענדיג די נידערלאָגעס פון דער פּארטיי. אומזיסט האָט ער געזוכט אן אויסוועג. מיר האָבען פּאר איהם געפונען אן אויס־וועג — ארויסצופאָהרען קיין אויסלאַנד.

.6

מינאר איז געשיקט געוואָרען מיט א פּארטיי־אויפנאבע קיין אמעריקע. ער איז ווידער אוועק אין גלות, און דאָרטען, אין דער וויטער פראנקרייך, האָט ער צוגעמאכט די אויגען. וועז ער איז דעמאָלט ארויסגעפאָהרען פון רוסלאנד, האָט ער נאָך ניט געוואוסט, אז דאָס איז אויף שטענדיג. ער האָט אויך ניט געוואוסט, אז ער וועט אין דעם שטורעם פון בירגער־קריג פּארלירען זיינע צוויי זיהן.

עס איז פיינליך צו ריידען וועגען מינאר'ן אין דער לעצטער, עמיגראנטישער צייט פון זיין לעבען. ער איז דאָ די גאנצע צייט געווען, ווי א פיש אויף דער יבשה. אויך דאָ האָט פון צייט צו צייט אויפגעברויזט זיין רעוואָלוציאָנערער טעמפּעראמענט, אָבער ער האָט דאָ ניט געקאָנט געפינען קיין ווירדיגע אָנווענדונג. די גרויע ווירקליכקייט פון עמיגראנטישען לעבען, די צופאלונג, וואָס איז אָנגעגאנגען אין דער פּארטיי, דאָס אלץ האָט זעהר שווער געווירקט אויף דעם אלטען רעוואָלוציאָנער.

די איינציגע ליכטיגע מאָמענטען אין זיין איצטיגען שווערען לעבען זיינען געווען נאָר די ערפאָלגען פון דעם פּאָליטישען רויטען קרייץ, וועלכען ער האָט אָנגעפיהרט, און וועלכער האָט געשאפען הילף פאר די סאָציאָליסטען, וואָס מאטערען זיך אין סאָוועטישע טורמעם און אין סאָוועטישער פּארשיקונג. אזוי זיינען פּארבייגענאנגען די לעצטע יאָהרען פון דעם „סאָלדאט פון דער רעוואָלוציע", וועלכער האָט פון לעבען אזוי וועניג געגומען און האָט איהם אזויפיל געגעבען. זיין טויט איז געווען א שווערער און פיינליכער. ער האָט פּארדינט א בעסערען גורל, ווי ווערען באגראָבען אין אזא מענשן קבר אין א פרעמדען לאנד.

דאָס איז געווען דאָס לעבען פון דעם מענשען, וועלכער האָט צוויי מאָל געשפילט א גרויסע ראָלע אין דעם רעוואָלוציאָנערען און געוועלשאפטליכען לעבען פון ווילנע, וועלכער האָט באריכערט ווילנע מיט זיינע וואונדערליכע אייגענשאפטען, מיט זיין מערקווירדיגען טעמפּעראמענט, זיין רעוואָלוציאָנערען מוט און אויסערגעווענליכער איבערגעבענהייט צו דער זאך פון דער באפרייאונג פון די ארבייטער און פון דער מענשהייט.

וולאדימיר יאָכעלסאָן'ס ערינערונגען וועגען דער פּעטראָפּאַוולאָווסקער פּעסטונג.

וולאדימיר יאָכעלסאָן, דער באַרימטער אידיש-רוסישער רעוואָלוציאָנער איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אין יאָהר 1855. ער האָט זיך געלערנט אין א חדר און נאָכהער האָט ער אויסגעהאַלטען עקזאמען אין פּינפּטען קלאס פון א רעאַל-גימנאַזיע, וועלכע האָט זיך דאָן געפּעלט אין ווילנע. אַלס שילער פון דער רעאַל-גימנאַזיע איז ער געוואָרען א מיטגליד פון א ווילנער קרייזעל, וואָס איז דאמאלסט אָנגעפּיהרט געוואָרען פון דעם באַריהמטען אהרן זונדעלעוויטש און אַנדערע רעוואָלוציאָנערען.

אין יאָהר 1875, וועלן ער איז געווען 19 יאָהר אַלט, האָט ער אָנגעהויבען פּיהרען אַן אונלעגאַלען לעבען און פון דאמאלסט אָן איז זיין גאַנצער לעבען געווען געווידמעט דער סאָציאַליסטישער און רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. מיר גיבען דאָ איבער א קאָפּיטעל פון זיינע ערינערונגען וועלכע באַציהט זיך אויף דער ציים, וואס ער איז געווען פּארשאַרט אין דער צאַרישער פּעטראָפּאַוולאָווסקער פּעסטונג. אין דיזער פּעסטונג האָט ער פּאַרבראַכט צוויי יאָהר און צווייי מאָנאַטען און פון דאָרטען האָט מען איהם פּאַרשיקט אויף צעהן יאָהר אין די וויטשטע געגענדען פון מזרח-סיביר.—רעד.

באַלד נאָכדעם, ווי די רוסישע רעוואָלוציאָנערען האָבען געטויט דעם צאר אַלעקסאַנדער דעם צווייטען, דעם 1טען מערץ, 1881, און די צארישע רעגירונג האָט שטאַרקער ווי ווען עס איז פּריער געמען בושעווען אין לאנד און האָט אייניעם נאָכ'ן אנדערע ארעסטירט די פיהרער און טוער פון דער רעוואָלוציאָנערער פּארטיי „נאַראָדנאיא וואָליא", האָב איך נעמוזט פּארלאָזען רוסלאנד.

די באַרימטע פּארטיי „נאַראָדנאיא וואָליא" (דער ווילען פון פּאָלק) האָט זיך געגרינדעט אין יאהר 1879, נאָכדעם ווי רוסישע סאָציאַליסטען האָבען איינגעזעהן, אז כ' זמן מען וועט ניט צווינגען די צארישע רעגירונג צו געבען דעם לאנד א קאָנסטיטוציע, פּאָליטישע פרייהייט און דעמאָקראטישע רעכט, וועט מען אין רוסלאנד ניט קאָנען פיהרען קיין שום אויפקלערונג צווישען פּאָלק און קיין קאמף פּאר סאָציאַליזם. די פיהרער פון דער „נאַראָדנאיא וואָליא" האָבען זיך מעהר פון אלץ אָפּגענעבען מיט טעראָריסטישע אקטען אויפ'ן צאר און זיינע טשינאָווניקעם. מען האָט ערעכענט מיט דעם אָנצוואוארפען אַן אימה אויף דער מעכטיגער צארישער רעגירונג און זי צווינגען נאָכצוגעבען.

עטליכע יאהר איז אָנגענאנגען דער העלדישער קאמף פון א היי-

פעל יונגע רוסישע אידעאליסטען געגען דער שרעקליכער רוסישער רעגירונג, פאר וועלכער די גאנצע וועלט האט געציטערט. מיט א סך פון די רעוואלוציאנערע אטענטאטען אויף הויכע צארישע בעאמטע און אויפ'ן צאר אליין האט געקלונגען די גאנצע וועלט. ענדליך אבער האט דער געגען־טעראר פון דער צארישער רעגירונג צוגעשמעטערט די פארטיי „נאראדנאיא וואליא", און אויף רוסלאנד איז

וולאדימיר יאכעלסאן

אנגעקומען א צייט פון דער פינסטערסטער רעאקציע, וואס האט אנגעהאלטען א פאר צעהנדליג יאהר.

שפעטער איז די רוסישע רעוואלוציאנערע באוועגונג געווארען א מאסען־באוועגונג. נאך דער פארלאדענער מלחמה מיט יאפאן, און אונטער דעם דרוק פון דער רעוואלוציאנערער באוועגונג און פון באנייטען טעראר פון דער פארטיי סאציאליסטען רעוואלוציאנערען, וועלכע האט איבערגענומען די רעוואלוציאנערע ירושה פון דער „נאראדנאיא וואליא", האט די צארישע רעגירונג אין יאהר 1905 געגעבען א שטיקעל קאנסטיטוציע, וואס האט אבער זעהר ווייניג באפרידיגט די געזעלשאפט און די רוסישע פאלקס־מאסען.

דאס איז געווען די צייט פון דער ערשטער רוסישער רעוואלוציע. די רעוואלוציע איז דורכגעפאלען, און די צארישע רעגירונג האט זיך אין די נעקסטע עטלעכע יאהר נעפיהלט נאך פעסטער, ווי וועלן עס איז פריהער. ערשט אין צווייטן יאהר ארום, אין פעברואר, 1917, נאך די מפלות פון דער וועלט־מלחמה און א שרעקליכער קאטרופציע און אומפעהיגקייט אין די רייהען פון דער רעגירונג, איז נעקומען די צווייטע און זיגרייכע רוסישע רעוואלוציע, וועלכע האט די צארישע רעגירונג אינגאנצען אפגעווישט פון דער ערד.

די צייט פון דער „נארודנאיא וואליא" און איהר געוואגטען קאמף געגען דער פינסטערער צארישער מאכט איז געווען די העלדישסטע צייט אין דער גאנצער געשיכטע פון רוסישען פאלק, און דער קאמף פון א הייפעל יונגע רוסישע אידעאליסטען געגען דער צארישער זעלבסטהערשאפט, וועט אויף אייביג בלייבען אייגער פון די מערקווירדיגסטע קאפיטעלען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט.

צוריק אין רוסלאנד.

אין יאהר 1884, וועו די פארטיי „נארודנאיא וואליא" איז געווען אין גאנצען פארניכטעט פון דעם שרעקליכען צארישען טעראר געגען רעוואלוציאנערען, האב איך באשלאסען זיך אומצוקערען קיין רוסלאנד און פארטזעצען מיין איבערגעריסענע רעוואלוציאנערע טעטיגקייט.

דער פרעמדער פאספארט, אויף וועלכען איך בין געפאהרען קיין אויסלאנד, איז געווען א גוטער, איך האב אבער מורא געהאט, אז אין שטעטעל ווערשבאלאווא, ביי דער רוסיש־פרייסישער גרעניץ, וועט מען מיך אפשר דערקענען, האב איך באשלאסען צו קומען אין א פונקט צו נאהד פון וועדשבאלאווא. איך האב שוין פארגעסען דעם נאמען פון יענעם שטעטעל אדער דארף. דאס איז געווען מיין גרויסער טעות.

אנקומענדיג אהין, האב איך געוויזען מיין פאספארט, וועלכער איז געווען אויפ'ן נאמען פון א רוסישען אונטערטאן, וואס איז מיט א קורצער ציים פאר דעם געשטארבען אין אויסלאנד. אלץ וואלט אפגענאנגען גוט, וועו דעם אויפזעהער פון דער טאמאזשנע (קאסטאם הויז) וואלט ניט איינגעפאלען צו לאזען מיך ארומזוכען.

מיינע קעשענעס זיינען געווען פול מיט אויסלענדישע רעוואלוציאנערע שריפטען, וועלכע איך האב געוואלט ארייגשמוגלען קיין רוסלאנד. מען האט מיך באלד ארעסטירט. מען האט מיך אריינ־

געזעצט אין א באזונדערען קליינעם הייזעל, וואס איז באשטאנען פון צוויי צימערען. אין ערשטען צימער האט מען אוועקגעשטעלט א סאלדאט פון דער גרענידוואך, ער זאל מיך היטען.

פון דעם פענסטער, וואס איז ארויסגעקומען צו דער גרענידז, האב איך אנגעהויבען שטודירען די ארומיגע געגנטן. ארום א פופציג טריט פון הויז איז געלאפען א קליין גרענידטייכעל. איך האב שטילערהייד געפענט דעם פענסטער, בין ארויסגעשפרונגען און האב זיך געלאזט לויפען צום טייכעל, אום זיך אריבערצוכאפען קיין דייטשלאנד.

עם פארשטעהט זיך, אז דאס איז געווען איינפאכע משוגעת. איידער איך וואלט באוויזען צו דערלויפען ביז צום טייכעל, וואלט מען מיך דערשאסען. אבער דא האט זיך ארויסגעוויזען נאך א זאך, וועלכע איך האב נאר נישט פארואוסגעזעהן. די געגנטן ביי די זייטען פון וועג איז געווען זעהר זומפיג. איך בין געבליבען שטעקען ביז צו דער ברוסט אין זומפ.

וועז די סאלדאטען פון דער וואך האבען מיך געכאפט, האבען זיי זיך געוואלט מיט מיר גוט אפרעכענען, אבער דא איז ארויס־געלאפען דער אויפזעהער פון דער טאמאזשנע און האט מיך ארויס־געראטעוועט פון זייערע הענט. ער האט מיר באלד געגעבען אנדערע קליידער איבערצוטאן, און ער האט מיך צוועקגעשיקט אין נאהענט־סטען שטעטעל, צוזאמען מיט א רעפארט וועגען דער געשעהעניש. מען האט מיך געפיהרט אין א וועגעלע, און ביי די זייטען זיינען געריטען אויף פערד צוויי סאלדאטען פון דער גרענידוואך.

אין שטעטעל, וואו מיר זיינען אנגעקומען, איז געווען א סטאנ־ציע פון דער אייזענבאהן. דארטען האט מען מיך איבערגענעבען צו די אדטיגע זשאנדארען. מען האט מיך גענומען אויף א פאר־הער, און דער זשאנדארען אפיציער האט מיך האלב־ערנסט, האלב־שפאסיג געפרעגט, פארוואס איך האב געמאכט א פארזוך צו אנטלוי־פען. אויף דער דאזיגער פראגע האב איך נאר געקענט ענטפערען מיט א שמייכעל.

איך האב איבערגענעכטיגט אין דער זשאנדארען־פארוואלטונג, און אויף מארגען, באלד אינדערפריה, האט מען מיך, אונטער א וואך פון דריי זשאנדארען אפגעשיקט קיין פעטערבורג. די זשאנדארען האבען פארנומען פאר אונז פלעצער אין א וואגאן דריטע קלאס, און זיי האבען גוט אכטונג גענעבען, אז איך זאל מיט קיינעם זיך ניט איבערריידען. איך בין געווען אזוי אויסגעמאטערט פון אלץ, וואס איז מיט מיר געשעהן, אז איך האב זיך צוועקגעלייגט אויף דער הארטער באנק און בין באלד איינגעשלאפען.

אין פעטערבורג האָט מען מיך אָפגעפיהרט אין דער זשאנדארעמ־פארוואלטונג, וואָס האָט זיך געפונען ביי דעם סאמפסאניעווסקי'ן ברויק. פון דארטען האָט מען מיך באלד אין א פארמאכטער קארעטע און אין דער באגלייטונג פון אָפיצער און צוויי זשאנדארמען אוועקגע־פיהרט אין פעטראפאוולאווסקער פעסטונג.

די מויערען פון דער פעסטונג האָבען זיך הינטער מיר פאר־מאכט אויף זעהר א לאנגע צייט, אויף צוויי יאָהר און צוויי מאָ־נאטען. עס האָט זיך אָנגעהויבען פאר מיר דאָס שרעקליכע, אייג־טאָניג לעבען פון א געפאנגענעם, א פארשפארטען אין איינעם פון די צוויי טרויעריג־בארימטע צארישע פעסטונגען אין פעטערבורג (די צווייטע האָט זיך נערופען שליסעלבורג) וואו די צארישע רע־גירונג האָט געהאלטען לעבעדיג־באגראָבען איהרע קריגס־געפאנגענע, די רוסישע רעוואלוציאָנערען.

אינעווייניג אין פעסטונג זיינען מיר צוגעפאָהרען צום הויז פון קאָמענדאנט, וועלכער האָט איבערגענעבען א זשאנדארען־אָפיצער א באפעהל צו פארשפארען מיך אין „טרובעצקאי באסטיאן" (א באס־טיאן איז איינער פון פיר טורמעס פון א פינף־עקינער פעסטונג). וועג מיר זיינען אריינגעפאָרען אין באסטיאן, האָט דער אָפיצער אי־בערגעלאָזען ביים אריינגאנג די זשאנדארען און האָט מיך אריינגע־פיהרט אין וואך־הויז. די סאלדאטען האָבען זיך א וואָרף געטאָן צו די ביקסען, אום צו סאלוטירען דעם אָפיצער.

מען האָט מיך דורכגעפיהרט דורך צוויי רייהען סאלדאטען און איבערגענעבען צום אָפיצער, וואָס איז געווען דער קאָמאנדיר פון דעם קאראול. ער האָט מיך אריינגעפיהרט אין א קלייגעם צימער, וואו עם האָבען געוואָרט אויף מיר א מיליטערישער פעלדשער (נוירם) און צוויי זשאנדארען־אונטעראָפיצערען. איך האָב זיך געמוזט אוים־טאָן און דורכמאכען די ערניידריגענדע צערעמאָניע פון ווערען ארום־געזוכט און גענוי באטראכט, — די דאָזיגע באלייידיגענדע צערע־מאָניע איז גוט באקאנט יעדען פעסטונג־ארעסטאנט. דאָס האָט מען געוואלט זיין דורכאוים זיכער, אז איך נעם מיט זיך נאָרנישט ניט מיט אין מיין קאמער.

מיינע קליידער האָט מען צונויפגעדרעהט אין א פעקעל, און מיר האָט מען געגעבען אָנטאָן א בלויען ארעסטאנטען־כאלאט, א העמד און אונטערהויזען פון גראָבען לייוועט און גרויסע לעדער־נע שטעקשיך. דאָס פעקעל קליידער, אָבער אָהן די זאכען, וואָס זיי־נען געווען אין די קעשענעם, פלעגט מען ברענגען אין קאמער יעדען מאָל, וועג מען פלעגט מיך ארויספיהרען אויף א שפאציר אין הויף. דעמאָלט האָב איך געמעגט טראָגען מיינע קליידער.

שפּאצירען פּלעגט מען ארויסנעמען אויף א האלבער שעה יעדען טאג אין זומער, און אין די קורצע ווינטערדיגע טעג — א טאג איבער א טאג אויף א פערטעל שעה, אום אלע אדעסטירטע זאלען האבען די גלעגענהייט צו שפּאצירען.

כמעט אלע קאמערען זיינען דעמאלט געווען פארנומען. אין „טרובעצקאי באסטיאן" זיינען געווען 70 קאמערען. צוערשט האט מען מיך ארייננעזעצט אין א קאמער אויפ'ן אונטערשטען קארידאר, ווו עס איז געווען פייכט. איך בין דארטען אפּגעזעסען זעקס מאנאטען, און באלד האט זיך ביי מיר אנטוויקעלט די שרעקליכע קראנקהייט סקורוי. פון די יאלעם איז גענאנגען בלוט, די ציין האבען זיך גענומען שאקלען און ארויספאלען. דא האב איך פארלאָרען כמעט אלע מיינע ציין. אויסערדעם, פלעג איך דא שרעקליך פריהרען. דער קאמער האט געהאלטען ניין טריט אין דער לענג און זעקס אין דער בריים. אונטער'ן הויכען האלב־רונדען סופיט איז געווען א קליינער פענסטער מיט אן אייזערנער גראטע, און די וואנט צום קארידאר פלעגט מען אנהייצען פון דרויסען, אבער דאס איז ניט געווען גענוג אנצוואוועמען דעם קאמער. די פאדלאגע איז געווען פון קאלטע רויטע ציגעל. א טייל וואנט, א פאר יארד דיק, איז אונטער'ן פענסטער געווען ארייננעבויגען אויף אינווייניג. דאס בעטעל און לעבען דעם אן אייזערנע ברעט, פאר א טיש, זיינען געווען צוגעשמידט צו דער לינקער וואנט.

אין דרויסען, א פאר יארד פון פענסטער, האט זיך אויפגעהויבען א וואנט, וואס האט פארשטעלט דעם הימעל, און אין פאר־וואלקענטע טעג איז אין קאמער געווען זעהר שווער צו לעזען. בייי־נאכט האט געברענט א קליין עלעקטריש לעמפּעל אין סופיט, און איך האב זיך אפּטמאל געמוזט אוועקשטעלען מיט די פים אויפ'ן בעט, אום צו קאנען לייענען, כאטש דאס איז געווען פארבאטען. אין באסטיאן איז געווען אן אלטער מיליטערישער דאקטאר, אין א יוניפאָרם פון א נענראל, — א מענש, אויף וועלכען די בעאמטע פון פעסטונג האבען זיך דורכאוים געקאנט פארלאזען. כמעט יעדען טאג פלעגט ער ארייננקומען אין קאמער און פרעגען:

— נו, וואס מאכען מיר עפּעס היינט?

ער האט ניט געזשאלעווט קיין פארשידענע פראשקעס און אנ־דערע רפואות, ווען כע מיליטערישער פעלדשער פלעגט אויף זיין פארדרעטענונג ברענגען. די רפואות פלעגט מען איבערלאזען ביים אונטער־אפיצער אין קארידאר.

ענדליך האט מען מיך אריבערגעפיהרט אויפ'ן צווייטען שטאק, און איך האב שוין פון פענסטער געקאנט ארויסזעהן א שטיקעל הי־

מעל. וואס פאר א גליק דאס איז פאר מיר דעמאלט געווען! אויפ'ן צווייטען שטאק איז געווען טרוקענער, אבער איך האב דאָ אויך שטארק גלויטען פון קעלט. איך האב גענעטען דעם דאקטאר, מען זאל מיר ארויסגעבען מיינע וואדימע וועש, און ער האט צוגעזאגט, אז ער וועט דאס זהען פאר מיר פועל'ען. ער האט אבער צוגענעבען, אז ער קאן ניט גאראנטירען, אז מען וועט דאס ערלויבען. מען האט דאס מיר אבער ערלויבט, און איך האב זיך געפיהלט העכסט גליקליך. ווי וויניג עם האט זיך דאס דעמאלט געפאדערט צו פיהלען זיך גליקליך.

וועו איך בין נאך געזעסען אויפ'ן אונטערשטען קאריאר, האט מיין אויפמערקזאמקייט נעצויגען איין קאמער הארט ביים טרעפ, וואס האט נעפיהרט צום העכערען עטאזש. וועו מען פלעגט מיך ארויספיהרען שפאצירען, פלעגט מען מיך אלע מאל פיהרען פארבי יענעם קאמער. אויסער דעם געווהנליכען שלאם אין דער טיר, איז נאך דאָ נעהאנגען אויף דער טיר א צווייטער גרויסער שלאם.

איך האב אלץ ניט נעקאנט דערגעהן, וועו עס זיצט דארטען, ביז וואנען מען האט אין קאמער לעבען מיינעם ארויינגעזעצט אונזער פארטיי־חבר קוזען. איך האב זיך צוזאמענגערעדט מיט איהם דורך קלאפען אין וואנט, און ער האט מיר געלאזט וויסען, אז אונטער דעם דאפעלטען שלאם זיצט הערמאן אלעקסאנדראוויטש לאפאטין.

(הערמאן לאפאטין איז געווען אוינער פון די אנגעזעהענסטע רוסישע רעוואלוציאנערען און אוינער פון די פעהינסטע ארגאניזאטארען אין דער בארימטער „נאראדנאיא וואליא". ער איז געווען א פריינד פון קארל מארקס. צוזאמען מיט נאך א רוסישען סאציאליסט, דעם עקאנאמיסט ניקאלאי אן, האט ער איבערזעצט אויף רוסיש דעם ערשטען באנד פון מארקס'ס גרויסען ווערק „קאפיטאל". אין יאהר 1883 איז לאפאטין ארעסטירט געווארען, און מען האט איהם פאר'משפט צו אייביגע טורמע. ער איז אפגעזעסען צוואנציג יאהר אין די פעסטונגען פעטראפאוולאווסקיא און שליסעלבורג).

וויי אזוי מען רעדט זיך צונויף דורך קלאפען אין וואנט, האב איך געוואוסט נאך איידער מען האט מיך ארעסטירט. מען האט געדארפט אינטיילען דעם אלף־בית אין זעקס רייהען מיט פינף בוכסטאבען אין יעדער רייהע. מען האט געקלאפט אויף אמאל צוויי ציפערען פאר יעדען בוכשטאב, — דעם נומער פון דער רייהע און דעם נומער פון בוכשטאב אין דער רייהע. צום ביישפיל, איין קלאפ און באלד דערנאך צוויי קלעפ. האט דאס נעמיינט דעם בוכשטאב „ב".

איך האב זיך אויסגעלערענט אזוי פלינק צו ארבייטען, אז איך האב געוואוסט אויף אויסווייניג ווי צו קלאפען און ווי אויפצוכאפען

דאָס קלאפען פון אנדערע. עס פארשטעהט זיך, אז די אדמינים־טראציע פון דער פעסטונג האָט אויך געוואוסט וועגן אונזער סים־טעם פון דורכריידען זיך דורך קלאפען, און מיר האָבען געמוזט זיין זעהר פארזיכטיג אין אלץ, וואָס מיר האָבען געזאָגט, אום מען זאל זיך ניט אונטערהערען און ניט דערוויסען זיך עפעס.

מיך האָט מען ניט איינמאל געסטראשעט, אז מען וועט מיך פאר מיין קלאפען אין וואָנט אריבערפיהרען אויפ'ן אונטערשטען שטאָק אָדער נאָר אין קאָרצער. איינמאל האָט צו מיר פון א דער־בייאיגען קאמער געזומען קלאפען א פראָווָאקאטאָר. איך האָב באלד פארשטאנען, ווער ער איז, פון דעם, ווי אזוי ער האָט געקלאפט, — הויך, נאָר ניט מורא האָבענדיג, — און פון דעם, וואס ער האָט צו מיר געקלאפט. איך האָב איהם אויפגעהערט ענטפערען.

איינמאל איז דער אויפזעהער פון באסטיאן אריינגעקומען צו מיר אין קאמער און האָט מיר ערקלערט, אז מען האָט מיר ערלויבט זיך צו זעהן מיט מיין כלה, און ער האָט מיך געפרעגט, צי איך וויל זיך באנוצען מיט דער ערלויבניש. איך האָב באלד פארשטאנען, אז דאָס איז אייגע פון יענע גוטהארציגע פרויען אָדער מיידלאך, וואָס האָבען געוואלט מיט עפעס העלפען די ארעסטירטע אין פעסטונג.

אויף ווי ווייט איך געדענק, פלעגט מען זיך זעהן מיט אזעלבע געסט איינמאל א וואָך, און דאָס פלעגט פארקומען אומגעפער אזוי: דער ארעסטירטער פלעגט שטעהן ביי א פענסטערל מיט א גראטע, און אנטקעגען, הינטער א צווייטער גראטע, פלעגט שטעהן דער גאסט. אין קאָרידאָר, צווישען די צוויי גראטעס, פלעגט געהן הין און צוריק דער וואַנדאַרן־אָפיציער, וועלכער האָט אויף אזא ארט געקאָנט הערען אלץ, וואָס מען האָט גערעדט.

מיין „כלה" איז געווען זעהר א פלינקע. אנרופענדיג כלומר'שט קרובים, האָט זי מיר געגעבען אָנצוהערענישען וועגען א סך פער־זָאָנען פון דער פארטיי, וואָס זיינען געווען פריי אָדער אין טורמע. אויסער דעם פלעגט זי מיר ברענגען פארשידענע זאכען און עסע־ווארג. איידער מען פלעגט מיר דאָס איבערגעבען, פלעגט מען דאָס גוט דורכקוקען, צו זעהן אויב עס זיינען דארטען ניט פארהאנען קיין צעטעלעך. אלע געבעקס פלעגט מען צושנייידען.

מען קען זיך פארשטעלען מיין לאנג, אז איך האָב אפילו ניט געקאָנט דעם נאָמען און פאמיליען־נאָמען פון מיין „כלה". אָבער ענדליך האָט מען דאָס אויך איינגעאָרדענט. איינמאל, וועו איך האָב שפאציירט אין הויף, האָב איך אין הויף געפונען א צונויפגע־געדרעהט פאפירל, און איך האָב עס גיך באהאלטען אונטער'ן העמד. דער קלינער הויף איז געווען דער דרויסנדיגער טייל פון דעם פיל־

עקינען פלאץ, אויף וועלכען עס האָט זיך געפונען דער טורעם מיט די ארעסטאנטען־צימערען. אויף אין זייט איז געווען א פארשלאָסענער טויער, ביי וועלכען סאלדאטען זיינען געשטאנען אויף דער וואך. איבער'ן טויער איז געווען די וואוינונג פון דעם אויפזעהער איבער דער פעסטונג, וועלכער האָט געהאט א טאכטער. מיין „כלה" האָט זיך מיט איהר באקענט, און יענע האָט דאָס ארונטערגעוואָרפען מיר דאָס צעטעלע, וועו איהר פאָטער איז ניט געווען אין דער היים.

ענדליך האָט מען מיך אַרויסגעפירט פון א פארהער פאר דער קאָמיסיע, וועלכע האָט געפארפט אנטשיידען אין מיין פראָצעס. אזוי ווי מען האָט איהם, ווי די מעהרסטע פאליטישע פראָצעסען, אין קיין גערישטען ניט איבערגענעבען, נאָר דעם צאר'ס טשינאָווניקעם זיינען געווען די ריכטער.

מען האָט מיך אַרויסגעפירט פון דעם „טרובעצקאי באסטיאן" דורך עפעם אן אונטערערדישען טונעל אין עפעם א צווייטען באסטיאן. ביי א גרינעם טיש זיינען געזעסען דער דירעקטאָר פון דעם פאליציי־דעפארטמענט, דורנאָווא, א זשאנדארען־פאלקאָווניק, וואָס האָט שוין עטליכע טעג פריהער מיך אויסגעפרעגט, א פראָקוראָר און נאָך עטליכע בעאמטע.

די קלאָגע געגען מיר איז געווען אז איך האָב געוואוסט וועגען די צוגרייטונגען צום אטענטאט אויפ'ן צאר, וואָס איז דורכגעפירט געווארען דעם 1טען מערץ, 1881. איך האָב די באשולדיגונגען נעלייקענט און מען האָט מיך אפגעפירט צוריק אין מיין קאמער. אין עטליכע טעג אדום האָט מען מיר איבערגענעבען מיין אורטייל. אויפ'ן אלערהעכסטען באפעהל פון צאר, האָט מען מיך פארשיקט אויף צעהן יאָהר אין די וויטסטע געגענטען פון מזרח־סיביר.

די ווילנער אידישע רעוואָלוציאָנערין אייִדעל פומפיאָנסקי — איינע פון די „193".

(לויט געהיימע מאַטעריאַלען פון דער ווילנער זשאַנדאַרמעריע).

1.

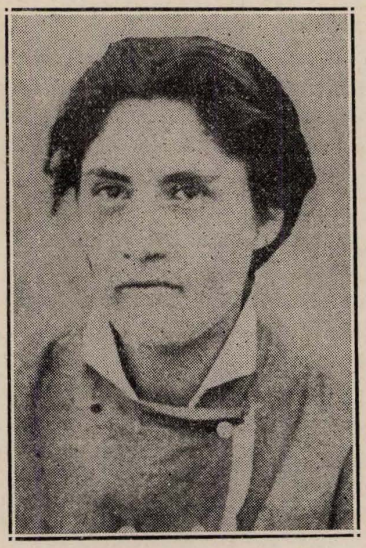

אין דעם אַרטיקעל וויל איך אויפ'ן גרונד פון מאַטעריאַלען פון דער רוסישער זשאַנדאַרמעריע, וואָס האָבען זיך אויפגעהיט אין מלוכה־שען אַרכיוו אין ווילנע און זיינען איצט נעווא־רען צוגענגליך פאר'ן פאָרשער, דערצאָהלען וועגען איינער פון די ערשטע אידישע רעוואָלוציאָנע־רינס אין רוסלאַנד — דער ווילנערין אייִדעל פומפיאַנסקי.

זי געהערט צו די „פארגעסענע" און אין די צאָהלרייכע אויסגאַבעס צו דער געשיכטע פון דער אידישער רעווא־לוציאָנערער באַוועגונג אין רוסלאַנד, וואָס זיינען ערשינען נאָך דער מלחמה, וועט איהר אומזיסט זוכען איהר נאָמען. אויך אין ווילנע האָט זיך מיר ניט איינגענעבען צו באַקומען וועגען איהר וועלכע ניט איז ידיעות. בלויז פון אַלטע רעוואָלוציאָנערע ציטשריפטען איז אונז ביז איצט עפעס באַקאַנט געווען וועגען איהר, אָבער זהר ווייניג. ווי א יונג מיידעל איז זי שוין געווען צווישען די, וואָס זיינען אָנגע־קלאָגט געווארען אין באריהמטען „פראָצעס פון די 193". דער דא־זיגער פראָצעס פאר „פיהרען רעוואָלוציאָנערע פראָפאַגאַנדע אין דער אימפעריע", וואָס איז פאָרגעקומען אין דער באַזונדערער אָפטייל־ונג פון רוסישען סענאט צו משפט'ן מלוכה־פאַרברעכענס און האָט נע־דויערט מעהר ווי א פערטעל יאָהר (פון 18טען אָקטאָבער 1877 ביז'ן 23טען יאנואר 1878) איז, ווי באַקאַנט, געווען א וועגדפונקט אין דע־רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. די שטרענגע שטראָפען פאר די פאר'משפט'ע און דאָס אָפרעכענען זיך אויף אן אַדמיניסטראַטיוון אופן אפילו מיט די באַפרייטע, האָט א שטויס געטאָן די רוסישע רעוואָלוציאָנערען אויף א ראַדיקאַלען און מעהר „רעאַליסטישען" וועג. א סך פון די „193" האָבען טאקע באלד באַקומען א גרויסען נאָמען

אין רוסלאַנד, ווי זשעליאַבאָוו, פּעראָווסקאיא, יאקימאָווא, גראַטשעוו־סקי, סאַבלין.

אין באשולדיגונגס־אקט נעגען די „193" דערצעהלט זיך וועגען פּומפּיאַנסקי'ן אָט־וואָס: דעם 13טען פעברואר 1875 האָט מען אין פּעטערבורג ביי איהר, „ביי דער ווילנער מיעשטשאַנקע (שטאַדט־אייִנ־וואוינערין) אייִדעל פּומפּיאַנסקי", אין וואוינונג דורכגעפיהרט א רע־וויזיע. בשעת דער רעוויזיע איז גראָד אַנגעקומען א גענדאַרם משה (מאַיסיי) נעסטעראָווסקי, א סטודענט פון דער פּעטערבורגער מעדי־ציניש־כירורגישער אקאדעמיע. די אַנגענטן האָבען שוין, פּאַרשטעהט

אייִדעל פּומפּיאַנסקי

זיך, בודק געווען אויך דעם גאַסט און ביי איהם געפונען א קאָמפּרא־מעטירענדען בריף אין רוסיש אונטערגעשריבען „דער עלפטער". נעס־טעראָווסקי האָט ערקלערט, אז דעם בריף האָט ער באַקומען פון זיין חבר, דעם סטודענט פון דער זעלבער אקאדעמיע, זובקאָוו, כדי איבער־צונעבען פּומפּיאַנסקי'ן. וואָס איז שייך זיינע באציהונגען מיט פּום־פּיאַנסקי'ן, האָט נעסטעראָווסקי גע'טענה'ט, אז ער קען זי זעהר ווייניג און האָט איהר געזעהן סך־הכל א צווי מאל ביי דער שוועסטער פון זיין פרייַנד יצחק (איסאק) פּאַוולאָווסקי. פּומפּיאַנסקי האָט זיך אויך

ניט מודה געווען אין אָנגעהערען צו א „פּארבּרעכערישער גרופּע". זי האָט לכתחילה ערקלערט, אז דעם קאָמפּראָמעטירענדען בּריף האָט זוב־קאָוו איהר געבעטען איבערגעבּען יצחק פּאוולאָווסקי'ן. שפּעטער אָבער האָט זי געענדערט איהרע ערקלערונגען און אָנגענעבּען, אז דער בּריף איז גאָר געווען באשטימט פּאר א געוויסער צווישנישווא. לויט'ן באַשולדיגונגס־אקט איז פּומפּיאנסקי אָנגעקלאָגט געוואָרען אין „ארגא־ניזירען און אנטייל נעמען אין דער ארבּייט פון א ניט־לעגאַלער אָדגא־ניזאציע, וואָס האָט זיך געשטעלט פּאר א ציל אין דער ווייטער אָדער נאָהענטער צוקונפט אומצוואוואַרפּען און צו ענדערען די מלוכה־אָרדנונג אין רוסלאַנד".

אויפ'ן פּראָצעס האָבען פּילע באשולדיגטע פּראָטעסטירט געגען די מעטאָדען פון נעריכט. צוויישען די פּראָטעסטירער זיינען אויך געווען פּומפּיאנסקי, משה (מאָיסיי) ראבינאָוויטש און יצחק פּאוולאָווסקי.

אין פּראָצעס פון די „193" איז פּומפּיאנסקי באפּרייט געוואָרען. מען האָט איהר אָבער, ווייזט אויס, פּונקט ווי אנדערע באפּרייטע, ארויסגעשיקט פון פּעטערבורג אויף אן אדמיניסטראטיוון אופן. מיר באגעגענען זי ווידער, אין א קורצער צייט ארום, בּיי דער ארבּייט אין אָדעס.

דאָ איז איהר אָבער ניט לאַנג באשערט געווען צו געניסען פון דער פרייהייט. אין אָדעס איז דעמאָלט אָנגעקומען אלס געהאלפּגובערנאטאָר דער באוואוסטער טאָטלעבּן, וועלכער האָט זיך קונה־שם געווען מיט זיינע רדיפות אויף די רעוואָלוציאָנערען אין דרום־רוסלאַנד. ער האָט זיך באלד געמומען אפּרייניגען די שטאָדט פון די קראמאָלישע טוער און צווישען די, וואָס ער האָט געלאָזט ארעסטירען און ארויס־שיקען פון אָדעס איז געווען אויך פּומפּיאנסקי. טאָטלעבּן האָט זי ארויסגעשיקט אין איהר היים־שטאָדט ווילנע.

2.

אָנהויב אָקטאָבער 1878 האָט מען פּומפּיאנסקי'ן מיט'ן פּאָליציי־עטאַפּ געבראכט קיין ווילנע. לויט א פּארדענונג פון ווילנער גובער־נאטאָר איז פּאר איהר באשטימט געוואָרען צו וואוינען דער שטח פון פינפטען פּאָליציי־אוטשאסטאק (ראיאן פון סובאָטש־גאס). די פּאָליציי האָט, פּארשטעהט זיך, געדאַרפט האָבען איבער איהר השגחה. וועגען דעם, אז פּומפּיאנסקי האָט זיך שוין איינגעאָרדענט אין ווילנע, האָט דער פּארטרעטער פון ווילנער פּאָליציי־מייסטער מאיאָר וולאסאָוו געמאָלדען, דעם 9טען אָקטאָבער, דער ווילנער־גובערניאָלער זשאנדארמעריע־פּאר־וואָלטונג.

מיט אמאָל, דעם 4טען נאָוועמבער, 1878, האָט דער שעף פון דער ווילנער גובערניאָלער זשאנדארמעריע־פּארוואָלטונג, אלעקסאנדר־

מיכאילאוויטש לאסיעוו, באקומען פון פעטערבורג א שיפירטע דעפעשע מיט אזא אינהאלט:

„נעכטען אדער היינט וועט ערויספאהרען אן אומבאקאנטע פער־זאן, וועמען עס וועט אפווארטען אין ווילנע, אין זאל פון ערשטען און צווייטען קלאס, ביים קיאסק, וואו מען פארקויפט ביכער, א געוויסע פרוי ווילאדימיראווא, וועלכע וועט האלטען אין דער לינקער האנט א וויים טיכעל. דאס איז אן אפגערעדטער צייכען. די פערזאן פאהרט פון פעטערבורג מיט'ן אוועגט־צוג. נאך א פארשטענדיגונג מיט'ן געגנער־גובערנאטאר ביידע שטרענג רעווידירען, ארעסטירען, אוים־פארשען וער זיי זיינען און מודיע זיין טעלעגראפיש". אויף דער דעפעשע איז געווען גע'חתם'עט בכבודו ובעצמו דער ראש פון דער זשאנדארמעריע־פארוואלטונג אין רוסלאנד, דער שף פון דער אזוי־גערופענער „דריטער אפטיילונג", שולץ.

די ווילנער זשאנדארמעריע, וואס האט שוין א צייט ניט געהאט קיין רעכט שטיקעל „ארבייט", איז געבראכט געוואָרען אין באוועגונג. לאסיעוו האט גלייך אנפארטרויט דעם ענין איינעם פון זיינע נאהענט־סטע מיטארבייטער, דעם זשאנדארמען־מאיאר איוואנאוו, און איהם באפוילען זיך צו פארשטענדיגען מיט'ן נעגנעראל־גובערנאטאר און אנ־צונעמען אלע מיטלען כדי צו פארהאלטען די צווייי פערזאן און דורכ־צופיהרען אן אויספארשונג. צו העלפען איוואנאוו'ן אין דער ארבייט איז צוגעטיילט געוואָרען דער ווילנער פאליציי־מייסטער.

לויט די ידיעות, וואס זיינען תיכף צונויפגעזאמלט געוואָרען, איז אין ווילנע טאקע געווען באוואוסט א געוויסע ווילאדימיראווא, א זינ־גערין אין א קאפע־שאנטאן. מען האט אלזא ערווארט, אז די דאזיגע זינגערין וועט קומען אויפ'ן וואקזאל באגעגענען די געהיימניספולע פערזאן. דער צוג פון פעטערבורג איז געווייניגליך אנגעקומען קיין ווילנע נאך 9 אזייגער אין אוועגט. גלייך דעם ערשטען אויעגט (דעם 4טען נאוועמבער) איז איוואנאוו אוועק אויפ'ן וואקזאל צוזאמען מיט דעם פאליציי־מייסטער. ביידע, מן הסתם איבערגעטאן אין ציווילע מלבושים, האבען זיך אוועקגעשטעלט אויפ'ן באשטימטען אָרט, כדי צו זעהן, וואס וועט דאָ פארקומען. דער צוג איז אנגעקומען און זיי האבען אבער ניט געזעהן ניט די ווילאדימיראווא און ניט קיין פארדעכטיגען פאסאזשיר. דערפאר האבען זיי באמערקט אויפ'ן וואקזאל איידעל פומ־פיאנסקי'ן, וועלכע האט קענטיג אויף אימיצען געווארט. די אויס־שפיר־שרות זיינען אין ערשטען מאמענט געווען צוטומלט. זיי האבען זיך אבער געכאפט, אז דעם זעלבען אוועגט איז פארגעקומען ווילאדימיראווא'ס בענעפיט, צוליב וואס זי האט אליין ניט געקענט קומען אויפ'ן וואקזאל און האט מן הסתם געשיקט פומפיאנסקי'ן צו באגעגענען דעם אורח, וועלכער איז אבער היינט נאך ניט געקומען.

מען האָט, אלזא, געמוזט אָפּווארטען ביז'ן צווייטען טאָג. צומאָרגענס, דעם 5טען נאָוועמבער, האָלב ניין אַזייגער אין אָוונט, זיינען די זעלבע צוויי שררות ווידער צוועק אויפ'ן וואָקזאל צום אָנקומען פון פּעטערבורגער צוג. וולאדימיראָוא איז אויך דאָס מאל ניט געקומען און פונקט ווי נעכטען איז געווען פּומפּיאנסקי. זי איז געשטאַנען אויף דעם באַשטימטען אָרט. אויך יעצט האָט זי קיין וויים טיכעל אין האַנט ניט געהאַלטען און קיינער פון די פּאַסאַזשירען איז צו איהר ניט צוגענאַנגען. דאָך זיינען איצט די אויס־שפּירער שוין געווען זיכערער אין פּומפּיאנסקי'ס שייכות צום ענין, ווייל אין משך פון טאָג האָט שוין די זשאנדאַרמעריע געהאַט צונויפ־געזאַמלט געניוערע ידיעות וועגען ביידע פרויען, וואָס זיינען געקומען אין באַטראַכט. עם האָט זיך ארויסגעוויזען, אז די זינגערין וולאדי־מיראָוא האָט מען אומזיסט חושד געווען, מחמת זי איז נאָנץ ווייט פון אזעלכע זאכען. דערפּאַר איז מען אָבער דערנאָנגען, אז פּומפּיאנסקי האָט אין ווילנע באקומען בריף „פּאַסט רעסטאַנט" אויפ'ן נאָמען וולאדימיראָוא.

לאָסיעוו האָט תיכף אַוועקגעשיקט צום שעף פון דער „דריטער אָפּטיילונג" אזא שיפרירטע דעפּעשע: „דעם פערטען און פינפטען נאָוועמבער איז די אומבאקאַנטע פערזאָן פון פּעטערבורג דורך ווילנע ניט דורכגעפּאָהרען. אָפּגעווארט איהר אויפ'ן וואָקזאל האָט ניט וולא־דימיראָוא, נאָר פּומפּיאנסקי, וואָס וועגען איהר אויספּיהליך מיט דער פּאַסט".

דעם זעלבען אָוונט איז פּומפּיאנסקי ארעסטירט געווארען.

אין איהר וואוינונג האָט מען קיין פאַרדעכטיגע זאכען ניט אנט־דעקט. דעם בריף פון פּעטערבורג מיט דער ידיעה וועגען אומבאקאַנטען רעוואָלוציאָנער, וועלכער דארף פּארבייפּאָהרען ווילנע, וואָס די זשאנ־דארמעריע איז באַוונדערט געווען באמיהט אריינצובאקומען אין איהרע הענט, האָט מען ניט געפונען. ביי פּומפּיאנסקי'ן גופא האָט מען געפונען עטליכע רוסישע בריף, אין וועלכע עם זיינען געווען א סך ניט־דערזאָגענישען...

פון וועמען זי האָט באקומען די בריף האָט פּומפּיאנסקי ניט גע־וואָלט אויסזאָגען און זי האָט געמאַלדען, אז זי האָט בכלל ניט בדעה צו געבען וועלכע ניט איז ערקלערונגען. דערווייל האָט מען זי אייג־געוועצט אין תפיסה און פּארפיהרט געגען איהר אן אויספּארשונג, וועלכע עם האָט איבערגענומען דער אויבען־דערמאָנטער זשאנדארמען־מאיאָר איוואַנאָוו.

3.

די אויספּארשונג איז אָנגעפּיהרט געווארען אין א זעהר שנעלען טעמפּ.

פומפיאנסקי׳ס ערקלערונגען זיינען געווען זעהר קארנע. איהר נעפינען זיך אויפ׳ן וואקזאל אין די צוויי קריטישע אוועניטען האָט זי ערקלערט דערמיט, וואָס זי האָט באקומען א בריף אז דעם 4טען אדער 5טן נאוועמבער וועט פארבייפאהרען ווילנע איהרער אן אמאליגער באקאנטער, מיט וועלכען זי האָט זיך געוואלט זעהן. אויף די וויטער־דינע פראגען פון די אויספארשער, ווער דער באקאנטער איז און וואָס איז דער צוועק פון זיין נסיעה, האָט זי מעהר ניט געוואלט ענטפערען. בכלל האָט זיך פומפיאנסקי בשעת דער אויספארשונג געהאלטען פעסט און דרייסט. אפטמאל האָט זי איבערגעריסען דעם פארהער אין מיטען און זיך אפגעזאגט וויטער צו געבען תשובות. אין די פארהער־פראטאקאלען איז וועגען דעם פארזאן פארשוידענע ידיעות. אויסמאל, למשל, איז פראטאקאלירט געווארען, אז פומפיאנסקי האָט זיך בשעת׳ן פארהער ערלויבט צו ערקלערען „אויפ׳ן קול", אז זי איז איבערצייגט אין דער נויטוענדיגקייט פון א סאציאל־רעוואלוציאנערער איבערקע־רעניש אין רוסלאנד. אן אנדער מאל ווידער לייענען מיר אין א פראטאקאל, אז פומפיאנסקי „האָט זיך אפגעזאגט צו געבען ערקלערונגען איצט און האָט אויך געבעטען להבא זי מעהר ניט צו פארהערען".

לויט די פארהערען פון דער אויספארשונג, וואָס שטיצען זיך צום טייל אויף די תשובות פון פומפיאנסקי׳ן גופא און צום טייל אויף אנגעזאמעלטע ידיעות פון דער זשאנדארמעריע, איז איהר לעבענסגאנג ביז צום ארעסט אין ווילנע געווען אזוי:

איידעל פומפיאנסקי איז געבוירען געווארען אין ווילנע אין יאָהר 1854. (בשעת דער אויספארשונג איז זי אלט געווען 24 יאָהר). זי איז געווען א בת־יחידה. איהר מוטער איז אפגעשטארבען און דער פאטער, וואלף האָט ער געהייסען (דערפון, ווייזט אויס, שטאמט איהר פאטער׳ס נאמען אין פסעודאנים „וולאדימיראָוואָ"), האָט צוזאמען מיט איהר ברודער אין יאָהר 1818 געוואוינט אין ביאליסטאק. מיט דער משפחה האָט אידעל קיין שום באציהונגען ניט אונטערהאלטען. ווי א נייגצעהן יאָהריגע מיידל איז זי אין יאָהר 1873 אוועק קיין פעטערבורג און איז אנגעקומען אויף אקושערסקע קורסען ביים קאלינקין־שפיטאל. אין דער רוסישער הויפט־שטאדט האָט זי זיך געחבר׳ט מיט יונגעלייט, וואָס האבען אנגעהערט צו דער „רעוואלוציאנערער פראפאגאנדע", האָט זיך אויך אנגעשטעקט מיט רעוואלוציאנערע אידעעז און געזומען א טעטיגען אנטייל אין דער קאנספיראטיוויער ארבייט. אנהויב 1875 איז די פעטערבורגער פאליציי געפאלען אויף די שפורען פון פומפיאנסקי׳ס ארבייט און מען האָט איהר צום ערשטען מאל ארעסטירט. ווי לאנג זי איז דעמאלט געזעסען איז אומבאוואוסט. אין 1876 איז זי געווען אין אדעס אין רשות פון דער ארטיגער זשאנ־

דאַרמערע. עס איז אָנצונעמען, אַז פּומפּיאַנסקי איז די נאַנצע צייט ביז'ן פּסק־דין אין פּראָצעס פון די „193", ד. ה. אַן ערך דריי יאָר, געזעסען אין תּפיסה. נאָך איהר באַפרייאונג, אין אָנהויב 1878, איז פּומפּיאַנסקי שוועק קיין אָדעס, וואו זי האָט ווייטער געפיהרט די רעוואָלוציאָנערע אַרבייט, ביז זי איז ווידער אַרײַנגעפאַלען אין די הענט פון דער פּאָליציי פּאַר אַנטיי נעמען אין די אומרוהען צוליב דעם אַרעסט פון פּאָליטישען פּאַרברעכער קאָוואַלסקי. צוליב דעם לעצטען האָט מען טאָקע פּומפּיאַנסקי'ן אין 1878 אַרויסגעשיקט פון אָדעס אין איהר היימשטאָדט ווילנע אונטער פּאָליציאישער השגחה. אין ווילנע איז זי אויך ניט געזעסען מיט פּאַרלענטע הענט און אין א קורצער צייט אָנגעקניפּט באַציהונגען מיט דער אידישער יוגענט, וואָס איז שוין פּריהער געווען באַטייליגט אין אַרגאַניזירען דעם ווילנער אומ־לעגאַלען קרייזעל פון יאָהר 1876.

פון דער אויספּאָרשונג האָט די ווילנער זשאַנדאַרמעריע קיין גרויס נחת ניט געהאַט. פּומפּיאַנסקי האָט ניט אָנגעוויזען אויף קיינעם פון איהרע חברים און האָט בכלל ניט אָנגערופען קיין נעמען. א דאַנק דעם טאָקע איז קיינער מעהר ניט פּאַרהאַלטען געוואָרען אין שייכות מיט פּומפּיאַנסקי'ס ענין.

די אויספּאָרשונג איז שנעל געגאַנגען צו ענדע און האָט געדויערט בסך־הכל עטליכע וואָכען. קיין קאָנקרעטע חטאים האָט מען פּומ־פּיאַנסקי'ן סוף־כל־סוף ניט געקאָנט פּאַרוואַרפען. דאָך האָט לאָסיעוו איינגעפונען, אַז „היות אין ווילנע געפינט זיך דער אידישער לעהרער־אינסטיטוט, וועמענס שילער עס קענען דורך באַקאַנטשאַפט מיט פּומ־פּיאַנסקי'ן און איהר פּאַרמיטלונג לייכט אָנקניפּפען באַציהונגען מיט פּאָליטיש ניט־וואויל־דענקענדיגע פּערזאָנען, איז דעריבער פּומפּיאַנסקי'ס פּאַרבליבען אין ווילנע, וואו זי האָט א בריוו פּעלד פּאַר פּאַרברעכערישע מעשים צווישען איהרע גלויבענס־בריידער, זעהר שעדליך". אלס פּועל־יוצא דערפון איז לאָסיעוו געקומען צום אויספיהר, אַז מען דאַרף פּומ־פּיאַנסקי'ן אַרויסשיקען פון ווילנע אויף אַן אַדמיניסטראַטיוון אופן. דערצו איז אָבער נויטיג געווען אויך די צושטימונג פון דער אַדמי־ניסטראַטיווער מאַכט. באַקומענדיג דערויף לייכט די הסכמה פון דער ווילנער גובערניאַלער מאַכט, האָט לאָסיעוו — נאָך אין מיטען נאַוועמ־בער, ד. ה. נאָך איידער די אויספּאָרשונג גענען פּומפּיאַנסקי'ן איז גע־וואָרן פּאַרענדיגט, — זיך געוועגדעט וועגען דעם ענין צו דער „דריטער אָפּטיילונג". דער ווילנער גענעראַל־גובערנאַטאָר איז פון זיין זייט אויך אַרויסגעטראָטען מיט אַן עהנליכען פּאַרשלאָג אין אינערען־מיניסטעריום.

פון דער „דריטער אָפּטיילונג" איז לאַנג ניט אָנגעקומען קיין תשובה

און פומפיאנסקי איז דערווייל געזעסען אין תפיסה. זי איז געווען א שוואכע אין געזונט און דאָס זיצען האָט אויף איהר זעהר שלעכט געווירקט. פון אויסענווייניג האָט קיינער לטובת פומפיאנסקי'ן ניט אינטערוועניրט, כדי גיכער קלאָר מאכען איהר לאָגע. אָנהויב דעצעמבער האָט פומפיאנסקי באקומען צוגעשיקט 15 רובל פון א געוויסער אלעק־סאנדרא דיל'עווא, א צוהערערין פון די מעדיצינישע קורסען אין פעטער־בורג, וועלכע האָט אויך אָנגענעבען איהר ארויסשיק־אדרעס. פומ־פיאנסקי האָט זעהר געוואלט ענטפערען דער דאָזיגער פריינדין. דער בריף פאר איהר, וואָס פומפיאנסקי האָט איבערגענעבען דער מאכט, האָט אָבער געוואנדערט צו דער פריינדין אוש דורך דער „דריטער אפטיילונג".

דער איניציגער וואָס האָט זיך „אינטערעסירט" מיט פומפיאנסקי'ס גורל איז געווען דער... ווילנער גובערנאטאָר, וועלכער האָט כסדר אָנ־געפרעגט לאָסיעוו'ן, צי די תשובה פון דער „דריטער אפטיילונג" איז שוין אָנגעקומען. אָנהויב יאנואר 1879 האָט לאָסיעוו נאָך אמאל זיך געוואנדעט קיין פעטערבורג וועגען צוואיל'ען דעם ענין פומפיאנסקי, און דערביי אָנגעווייזען, אז זי זיצט שוין אין תפיסה זייט אָנהויב נאָוועמבע־און גענפינט זיך „אין א קרענקליכען צושטאנד". דערויף האָט זיך באקומען א תשובה פון דער „דריטער אפטיילונג" ערשט אָנהויב מערץ, אז דער דעפיניטיווער באשלום בנוגע פומפיאנסקי'ן איז דערווייל גע־בליבען שטעקען, מחמת דאָס אינערן־מיניסטעריום האָט נאָך ניט אָנ־גענומען קיין שטעלונג צום ענין.

די לאָגע ערווארטעט פון פעטערבורג איז אָנגעקומען קיין ווילנע דעם 28טען מערץ 1879. זי איז דאָטירט דעם 25טען מערץ און אין איהר איז די „דריטע אפטיילונג" מודיע לאָסיעוו'ן, אז דער אינערן־מיניסטער האָט אין פארשטענדיגונג מיט'ן הויפט־שטאָף פון דער „דריטער אפטיילונג" ארויסגענעבען א פאראדענונג „ארויס־צושיקען די מיעשטשאנקע איידעל פומפיאנסקי אין וואלאָגדער גו־בערניע, וואו זי זאָל זיך געפינען אונטער א שטרענגער השגחה פון דער פאָליציי". לאָסיעוו האָט באלד וועגען דעם מודיע געווען דעם ווילנער גענעראל־גובערנאטאָר און דעם גובערנאטאָר.

אין די אקטען פון אונזער „דיעלא" איז מעהר קיין ידיעות אין דעם ענין ניטא. פון אנדערע קוועלען ווייסען מיר אויך שוין גאָרנישט מעהר וועגען פומפיאנסקי'ן. איהר שפור איז פון דעם מאָמענט אָן אינגאנצען פארשוואונדען. עס איז אָבער ניטא קיין שום ספק, אז דער באשלום וועגען פארשיקען פומפיאנסקי'ן אין וואלאָגדער גובערניע איז אויסגעפיהרט געווארען.

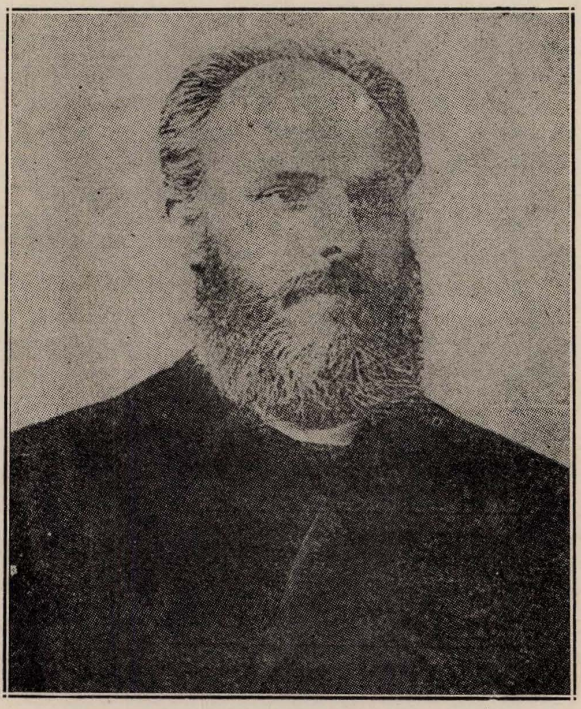
יאָסיף דעמענטיעוויטש לוקאַשעוויטש.*)

יאָסיף דעמענטיעוויטש לוקאַשעוויטש איז געבאָרען געוואָרען אין א פּאַרמעגליכער פּריצישער פאַמיליע לעבען ווילנע, אין יאָהר 1863. זיין זיידע איז געווען א פּראָפעסאָר פון ווילנער אוניווערזיטעט און האָט איבערגעלאָזען נאָך זיך א גרויסע וויסענשאפטליכע ביבליאָטעק; זיין מוטער, זעהר א געבילדעטע פרוי, האָט געהאַט א גרויסע ווירקונג אויף איהר זוהן'ס ענטוויקלונג, און אין דעם עלטער פון 10-12 יאָהר האָט ער שוין געלעזען פאָפולערע וויסענשאפט-ביכער. די ווילנער גימנאזיע האָט ער געענדיגט זייענדיג אין נאַנצען 19 יאָהר אלט.

ערשט אויף דעם 3-טען קורס פון נאַטור-וויסענשאפטליכען פאַקולטעט אין פּעטערבורגער אוניווערזיטעט האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אָן דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, נעמענדיג אָן אַקטיוון אַנטייל אין דער אַרגאַניזאַציע וואָס איז געגרינדעט געוואָרען פון איליאַנא און שעווירייאוו. זייענדיג אָן אויסגעצייכענטער כעמיקער האָט ער זיך אונטערגענומען צוצופערטיגען דינאַמיט און באַמבעם פאַר אָן אַטענטאַט אויף אלעקסאַנדער דעם 3-טען. וועז דעם 1טען מארט, 1897, האָט זיך דיזער אַטענטאַט ניט איינגעגעבען און האָט געפיהרט צו צאַלרייכע ארעסטען, איז לוקאַשעוויטש אויך ארעסטירט געוואָרען, אויף אָנווייזונגען פון שפּיאָנען, מיט צוויי מאָנאַטען פריהער ווי ער האָט געזאָלט פאַרענדיגען דעם אוניווערזיטעט. דער משפּט איבער איהם און זיינע חברים איז פּאַרגעקומען אין אָנפאַנג פון מאי, 1887, און לוקאַשעוויטש איז פאַר'משפט געוואָרען הינגעריכטעט צו ווערען. דער אורטייל איז שפּעטער פאַרביטען געוואָרען אויף לעבענס-לענגליכע קאַטאָרגע און איינגעשפּארט צו ווערען אין שליסעלבורג פעסטונג. אין 18 יאָהר אַלט איז ער באַפרייט געוואָרען פון שליסעל-בורגער פעסטונג, נאָך דעם מאניפעסט פון 17טען אָקטאָבער, 1905. זייענדיג איינגעשפּארט אין שליסעלבורג, וואו די פּאַרהאַפטעטע האָבען געהאַט שווערי־קייטען צו זעהן זיך איינער מיט דעם אנדערען און צו קומען אין באַריהרונג, האָט לוקאַשעוויטש די ערשטע יאָהרען עקשנות-דיג געארבייט אין זיין קאַמער, אויסשרייבענדיג איין העפט נאָכ'ן אנ-דערען. זייענדיג אן אויסגעצייכענטער מאַהלער, האָט ער, ניט האָבענ-

*) Альбом Борцов за Свободу. Часть I. Нагасаки. Типография "Воли". Октябрь 1907 г.

דיג קיין פּאַרבען און פּענזעלס, געשאפען אייגענע פּאַרבען פון רויע מערען, גראָז, סאושע און האָט געמאָלען געאָלאָגישע אטלאסען; פּענזעלס האָט ער געמאכט פון זייגע אייגענע האָר. וועז דער שליסעלבורגער רעזשים האָט זיך אביסעל פּאַרלייכטערט, האָט לוקאשעוויטש, צוזאמען מיט מאָראָזאָוו'ן, אָרגאַניזירט א כעמישע לאַבאָראַטאָריע און

יאסיף דעמענטיעוויטש לוקאשעוויטש

זיי האָבען אויף אן אייגענאַרטיגען אופן עשאפען מעליכקייטען צו דעמאָנסטרירען אלגעמיינע ווייסענשאפטלעכע לעקציעס.

דער טיפער נאטוראַליסט-פילאָזאָף לוקאשעוויטש איז געווען גלייכצייטיג אן אויסגעצייכענטער פּאָפולאַריזאַטאָר און זיינע פּאַרשידענארטיגע לעקציעס האָבען געבראכט פיל נוצען און גייסטיגען פּאַרגעניגען אין די רייהען פון די פּארהאפטעטע אין דער שליסעלבורגער פעסטונג. אין די שליסעלבורגער האנד-געשריבענע זשורנאלען האָט

ער זיך אויך אויסנעצייכענט אלס שארפזיניגער פובליציסט און קא־ריקאטוריסט. אלס אן ערפאהרענער באטאניקער — האט ער פיל מיט־גענאלפען צו ענטוויקלען דעם וויסען פון דער ערד־באארבייטונג אין דער שליסעלבורגער פעסטונג.

לוקאשעוויטש איז אנגענקומען אין שליסעלבורג זייענדיג א 23־יאהריגער בחור. הויך געוואקסען, אטלעטיש געבויט, רייצענד שעהן ווי א פרוי און מיט א ווייכער פרויען נשמה — איז ער געווען אן אויסנעצייכענטער חבר, היים באליבט ביי פילע.

אט דער אויסערגעווענליך באגאבטער מענש מיט טיפער חכמה, מיט געלערזאמקייט אויף דעם געביט פון עקספערימענטאלע און געזעל־שאפטליכע וויסענשאפטען, האט פארבראכט זיינע בעסטע יאהרען פון לעבען אין געפענגנים און מען קען מיט זיכערקייט זאגען, אז די רעגירונג פון דעם רוסישען צאר האט צוגענומען פון רוסלאנד אין דעם געשטאלט פון לוקאשעוויטש'ן א מעכטיגע, געבילדעטע מאכט.

אַרקאַדי (אהרן) קרעמער.*)

ארקאדי קרעמער איז געבאָרען געווארען אין אלט־סווענציאן, ווילנער גוב. דעם 27־טען אוגוסט, 1865. זיין פאָטער, יוסף, א מלמד און א לעהרער פון דער קרוינישער פאָלקס־שול, האָט איהם געגעבען א קנאַפּע אידישע ערציהונג, געלערנט מיט איהם בלויז עברי און דאַוונען, אָפּגענעבען איהם אין דער סווענציאנער קרייז־שול און נאָכ'ן ענדיגען זיי איהם אַוועקגעשיקט קיין ווילנע, וואו ער איז אין 1877 אריין אין דער רעאַל שול.

אַרקאַדי (אהרן) קרעמער
אין די יונגע יאָהרען.

שוין אלם שילער פון דער רעאַל שול האָט קרעמער אָנגעהויבען זיין געזעלשאפטליכע טעטיגקייט, לערנענדיג מיט אָרימע בחורים וועלטליכע לימודים. אין 1884־1885 שטודירט אין פּעטערבורגער טעכנאָלאָגישען אינסטיטוט, וואו געהערט צו א סאָציאליסטישען סטודענטענקרייז, דאן א יאָהר צייט געדינט אלם פרייוויליגער אין מילי־

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פּילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פּאַרלאָג פון ב. קלעצקין.

טער אין ריגע, דערנאָך שטודירט אין ריגער פּאָליטעכניקום. אלס מיטגליד פון סאָציאַלדעמאָקראַטישער אָרגאַניזאַציע אָנגעפירט א פּראָפּאַגאַנדע־קרייז פון סאָלדאַטען־סאָפיאַרען. ארום 1888 ארעסטירט געוואָרען און אָפּגעשיקט קיין וואַרשע, וואו אָפּגעזעסען 8 חדשים אין ציטאַדעל, דאן אַרויסגעלאָזט געוואָרען אויף דער פריי ביז'ן פּסק־דין פון נעריכט, אַוועק קיין ווילנע, וואו זיך באקענט מיט לייב יאַניסעם, און וועג יענער איז אין עטליכע חדשים ארום אַוועק קיין אויסלאַנד, האָט ער איבערגענעבען קרעמער'ן זיין אהבייט — אָנצופּהרען א גאַנצע רייהע פּראָפּאַגאַנדע־קרייזלעך צווישען די אידישע ארבייטער. אין 1891 אָפּגעזעסען ליוט'ן פּסק־דין אין פּעטערבורגער תפיסה „קרעסטי". ווידער צוריקגעקומען קיין ווילנע און צוזאמען מיט יודינ'ען, גאוזשנסקי'ן, קאָפּעלזאָנ'ען און אנדערע אָנגעהרט די ארבייט פון דער אָרגאַניזאציע פון די ווילנער ס"ד.

ארום 1892-1893 האָט זיך אין דער אָרגאַניזאציע אָנגעהויבען א הייסע דיסקוסיע וועגען אריבערפיהרען די פּראָפּאַגאַנדע אין די אידישע ארבייטער־קרייזלעך פון רוסיש אויף אידיש אין צוזאמענהאנג מיט דער שטרעבונג אריינצודרינגען מיט די סאָציאַליסטישע אידייען אין דער בריטערער מאסע אָנשטאָט די ענגע אָפּגעשלאָסענע קרייזלעך. די דיסקוסיע האָט זיך לאַנג נעצויגען און צוליב דער נעגנערשאפט פון די ארבייטער (דער א"ג אָפּאָזיציע מיט אברהם נאָראַן־רעזטשיק בראש), וועלכע האָבען פּאַרטיידיגט דעם פּרינציפּ פון ענגער קרייז־ארבייט, האָט מען ניט געקענט דורכקומען. אלס פּועל יוצא פון דער דיסקוסיע זיינען אָנגעשריבען געוואָרען צוויי בראָשורען: איינע, „א בריוו צו די אָגיטאַטאָרען", פון נאושאנסקי, די צווייטע, „וועגען אגיטאַציע", פון קרעמער'ן.

דער אָנפירענדיגער אָרגאַן פון דער אָרגאַניזאציע אין דער פּערזאָן פון די אינטעליגענטען און ארבייטער האָט אָקצעפּטירט בלויז די ערשטע בראָשור, איינגעפינענדיג קרעמער'ס פּאר א צו אַלגעמיינע און ניט צוגעפּאַסטע צו די אָרטיגע פּראָהאַלטנישען. צופעליג איז אָבער די בראָשור קרעמער'ס איבערגעלייענט געוואָרען פון א רוסישען סאָציאַלדעמאָקראט, וועלכער איז פון מאָסקווע געקומען קיין ווילנע נאָך אומלאַנגלער ליטעראטור, און אזוי ווי די פּראַגע וועגען פּראָפּאַגאַנדע און אגיטאַציע איז געווען דאן א ברענענדיגע פּאר נאָניט רוסלאַנד און איז דיסקוטירט געוואָרען אין אַלע רוסלענדישע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציעס, האָט ער מיטגענומען א קאָפּיע קיין מאָסקווע און פון דאָרט איז זי העקטאָגראָפירטערהייט פּאַרשפּרייט געוואָרען, ביז זי איז אויך פּאַרעפענטליכט געוואָרען פון דער גרופּע „אָסוואָבאָזשדעניע טרודא" אין זשענעווע, ארום 1894, מיט א נאָכוואָרט פון פּ. אקסעלראָד, וועלכער האָט קריטיקירט קרעמער'ס אויס־

פֿיהרען. דאָך באַצייכענט די דאָזיגע בראָשור א וויכטיגע דאַטע פֿון דער געשיכטע פֿון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג אין רוסלאַנד.

צוליב דעם נצחון פֿון דעם שטאַנדפֿונקט פֿון גאַזשאַנסקי און קרעמער זיינען די אַרבייטער פֿון די פֿראָפֿאַגאַנדע־קרייזלעך, ד. ה. די מעהר אַנטוויקעלטע, אַוועק פֿון דער באַוועגונג, און עס האָט זיך אָנגעהויבען א גאַנץ נייע באַוועגונג מיט נייע מענשען. די פֿראָפֿאַגאַנדע קרייזלעך האָבען זיך נאָך געפֿירט, אָבער די פֿראָפֿאַגאַנדיסטען זיינען גלייכצייטיג אויך געווען אַגיטאַטאָרען צווישען דער מאַסע, און וויבאַלד די דאָזיגע אַגיטאַציע האָט זיך שוין געמוזט פֿיהרען אויף אידיש, האָבען אויך די אַגיטאַטאָרען געמוזט צוגעגרייט ווערען אויף אידיש. אַזוי האָט די אידישע שפּראַך אָנגעהויבען צו פֿאַרנעמען אַן אָרט אין דער אידישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג אין רוסלאַנד. צו יענער צייט האָט קרעמער, צוזאַמען מיט שוועץ (איצט א דאָקטאָר אין דער שווייץ) און מאַקס טאַביאַש ארויסגעגעבען אין ווילנע א געשריבענעם אָרגאַן „נייעס פֿון רוסלאַנד" (אָרום 1895, ארויס 5 נומערען), די ערשטע רעוואָלוציאָנערע אידישע צייטשריפֿט אין רוסלאַנד, ניט רעכענענדיג דעם פֿרואוו פֿון דער „נאַראַדנאיא וואָליא" ארויסצוגעבען אויף אידיש איהר אָרגאַן, „דער אַרבייטער". דערווייל איז רייף געווָאָרען די „אויפֿגאַבע צו קאָנסאָלידירען און צענטראַליזירען די צוואוואקסענע אידישע אַרבייטער באַוועגונג פֿון ווילנע און אַנדערע אידישע שטעט און קרעמער איז געווען דער הויפּט־אָרגאַניזאַטאָר און פֿיהרער פֿון דעם צוזאַמענפֿאַהר פֿון די אידישע סאָציאַלדעמאָקראַטישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען אין ווילנע, סעפּט. 25—27, 1897, און אויף וועלכען עס איז געגרינדעט געוואָרען „דער אידישער אַרבעטער בונד פֿון רוסלאַנד, פּוילען און ליטע". אַריין אין צ. ק. פֿון דער ניי־געגרינדעטער פּאַרטיי, צוזאַמען מיט א. מוטניק (גלעב), ו. קאַסאָווסקי (וולאַדימיר) און צביה. צוליב אומגינסטיגע פֿאָליציי־באַדינגונגען אין ווילנע, איז דער צ. ק. אַריבער אין מינסק. צו דער צייט האָט קרעמער אויך געמוזט דעם טעטיגקייט אַנטוויקלען אין אַרגאַניזירען דעם צוזאַמענפֿאַהר פֿון די רוסלאַנדישע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע אָרגאַניזאַציעס, די א"ג „פּאַראַנדען צום קאַמף פֿאַר דער באַפֿרייאונג פֿון אַרבייטער־קלאַס", געפֿאַהרען צוליב דעם קיין קיעוו, פּעטערבורג און אַנדערע שטעט, און אויף דעם צוזאַמענפֿאַהר, וואָס איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען דעם 15—18־טען מערץ, 1898, אין מינסק. אויסגעוועהלט געוואָרען צוזאַמען מיט א. מוטניק אלס פֿאַרשטעהער פֿון „בונד" אין צ. ק., דער ניי־געגרינדעטער פּאַרטיי, אין וועלכער דער „בונד" איז אריין אלס אויטאָנאָמע אָרגאַניזאַציע. בשעת דעם גרויסען דורכפאל פֿון „בונד" אין 1898, אָפּגעזעסען צוזאַמען

מיט די איבערינע מיטגלידער פון צ. ק. איבער 20 חדשים אין די מאסקווער „קרעמטי", און זובאטאוו, וועלכער האט פון קרעמער'ן זעהר געהאלטען, האט געפרואווט איהם געווינען פאר זיינע פלענער צו פארוואנדלען דעם „בונד" אין א בלויז אן עקאנאמישער לענגלער ארגאניזאציע. דאן, באפרייט אונטער פאליציי־אויפזיכט, איז קרעמער אנטלאפען קיין אויסלאנד.

אין זשענעווע איז ער אריין אין אויסלענדישען קאמיטעט פון „בונד". פאר'ן אנטיי אין דער אנטי־צארישער מאניפעסטאציע (בעת וועלכער מ'האט פון דער רוסישער אמבאסאדע אראפנעריסען דעם צוויי־קעפיגען אדלער און אריינגעווארפען אין וואסער) ארויסגעשיקט געווארען פון זשענעווע צו דער פראנצויזישער גרענעץ, דאן אין אויפטראג פון אויסלענדישען קאמיטעט פון „בונד", ארום 1901—1902, ארגאניזירט די אריבערפירונג פון דער פארטיי־דרוקערייי קיין לאנדאן, וואו עס איז געווען א גינסטיגערע סביבה מיט אן אנטוויקלטער אידישער ארבייטער־באוועגונג, אבער אין א יאהר־אנדערהאלבען ארום צוריק זיך אומגעקערט קיין זשענעווע צוליב דער נאענטקייט צו די בונדישע גרופעס אין מערב־איראפע.

אין 1903, צוזאמען מיט מכבי'ן, א סטודענט פון בערן, וועלכער איז געווען טעטיג אין „בונד" אויך אלס איבערזעצער אויף אידיש, צוזאמען מיט ראזא לעווין און אנדערע, געשיקט געוואלדען קיין אמעריקא צו זאמלען געלט פאר'ן „בונד". אין „צוקונפט" פארעפענטלאיכט א פאר ארטיקלען אלס ענטפער אויף דער ארויס־טרעטונג אין דעם דאזיגען זשורנאל געגען דער נאציאנאלער פראגראם פון „בונד". סוף 1903 צוריקגעקומען קיין לאנדאן, זיך באטייליגט אין דער קאנפערענץ מיט דער רסדא"פ אין ביאליסטאק, וועלכע איז פאליציאיש דורכגעפאלען, נאר קרעמער'ן איז געלונגען צו אנטלויפען קיין לאנדאן.

די געשעהענישען פון אנהויב 1905 אין רוסלאנד האבען איהם געטראפען אין בערלין, וואוהין ער איז געשיקט געווארען אנצופיהרען די בונדישע גרופע, און לויט'ן באשלוס, אז א חיבשער טייל סטודענטן דארפען זיך פונאנדערפאהרען איבער רוסלאנד, איז ער אויך אויסק אהינצו (דאן איז עס די דרוקערייי פון „בונד" ווידער אריבער קיין זשענעווע).

אין רוסלאנד איז קרעמער ווידער אריין אין צ. ק., וועלכער האט זיך געפונען אין דווינסק, דערנאך אריבער קיין מינסק און צולעצט קיין ווילנע. נאך דער פראייניגונג פון „בונד" מיט דער רסדא"פ דעלענירט געווארען פון „בונד" און צ. ק. פון דער רסדא"פ. געווען אויך א מיטגליד פון אלגעמיינעם צ. ק. פון דער רסדא"פ ביז'ן לאנדאנער צוזאמענפאהר, 1907. דארט זיך אפגעזאגט אריינ־

צוגעהן אין אלגעמיינעם צ. ק. 1908 ארעסטירט געווארען אין ווילנע, אין 6 חדשים ארום באפרייט. צוליב פערזענליכע סיבות ארויס פון צ. ק., זיך פארנומען מיט פריוואטע לעקציעס. אין 1912 אוועק קיין פראנקרייך, שטודירט אין טולוזער עלעקטראטעכנישען אינסטיטוט. נאכ'ן ענדיגען אין 1914 געדינט אלס אינושענער, אויף די פראנצויזישע אייזענבאהנען. אין 1920 אריבערגעפיהרט געווארען אויף דער פאריזער אונטערערדישער אייזענבאהן. אין 1921 צוריקגעקומען קיין ווילנע, וואו ער איז געווען לעהרער פון מאטעמאטיק אין אידישען לעהרער־סעמינאר. די לעצטע יאהרען לעהרער פון עלעקטראטעכניק אין דעם אידישען טעכניקום פון דער געזעלשאפט „אָרט" — דעם אינצידענטן טעכניקום אין דער וועלט (א חוץ ראטענפארבאנד) מיט דער אידישער אונטערריכט־שפראך.

ביז דעם גרויסען בונדישען ארעסט איז ער געווען די צענטראלע פיגור פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג, איהר פיאנער און טאנגעבער, וואס זיין פערזענליכקייט איז געווען ארומגעוועבט מיט לעגענדעם און אנעקדאטען. א מענש מיט א שארפען מוח, מיט א גרויסער קראפט פון קריטישען אנאליז, איז קרעמער אלס רעדנער אויפגעטרעטען זעלטען, האט אויך זעהר ווייניג געשריבען. אין כתב־יד — א גרויס ווערק, „עלעקטראטעכניק", וואס ענטהאלט די לעקציעס זיינע אין ווילנער טעכניקום, וועלכע ווערען באנוצט פון די סטודענטען אין העקטאגראפירטער פארם. באטיילינט זיך אין דער אידישער קולטור־געזעלשאפטליכער ארבייט אלס מיטגליד פון דער ארגאניזירער־קאמיסיע פון אידישען וויסענשאפטליכען אינסטיטוט ראטמאן פון דער ווילנער קהלה א. אנד.

שארל ראפאפארט.*)

שארל ראפאפארט איז געבאָרען געוואָרען אין דוקשט, ווילנער געגענט, אין 1865. אלם אינגעל האָט ער זיך ארויסגעוויזען פאר אן עילוי און זיין פאטער, אליין א איד א למדן, האָט געהאפט צו מאכען פון זיין גערעטענעם בן־יחיד א רב, אבער די העברעאישע השכלה־ליטעראטור האָט איהם „אראפגעפיהרט פון דרך הישר" און צו 14 יאהר איז ער אנטלאפען קיין ווילנע, וואו ער האָט, לעבענדיג אין גרויס דחקות, זיך צוגעגרייט צום עקזאמען. אריין אין 5־טען קלאס גימנאזיע, זיך אנגעהויבען פיל אפצוגעבען מיט דער רוסישער און דייטשער ליטעראטור, געשיכטע, פאליטישע עקאנאמיע, פילאזאפיע. באקומען א גרויסע השפעה אויף די חברים, געגרינדעט צווישען זיי קרייזלעך פאר זעלבסט־ענטוויקלונג, אויך געשאפען א גרופע צו באזאָרגען מיט לעהרער די ישיבה־בחורים, וואָס האבען זיך געריסען צו בילדונג און פלעגט אוועקגעבען זיי דעם גרעסטען טייל פון זיין נאנץ היבשע פאר־דינסטען אלס אינער פון די בעסטע פריוואט־לעהרער אין ווילנע.

זינט 1883 אריין אין דער סאציאליסטישער באוועגונג, איז געווען אינער פון די פיהרער פון דער ראדיקאלער פראפאגאנדע אין ווילנע צוזאמען מיט דעמבא, ליובע אקסעלראד (אָרטאדאקס), לייב יאָגיבעס א"א. צוליב זיין אנטייל אין דער דורכגעפאלענער פאר־שווערונג אויף אלעקסאנדער דעם דריטען, מערץ, 1887, פון וועלבער די הויפט־העלדען זיינען געווען אלעקסאנדער אוליאנאוו (לענינ'ס על־טערער ברודער), יוזעף לוקאשעוויטש א"א, איז ער אנטלאפען קיין פאריז, וואו ער האָט זיך אין 1899 נאטוראליזירט אלס פראנצויז.

צוערשט א הייסער נעגנער פון מארקסיזם, איז ראפאפארט געווען אינער פון די גרינדער, צוזאמען מיט זיינע פרייַנד דר. חיים זשיט־לאווסקי און מענדעל ראזענבוים, זיין ערשטע פרוי פאני ראטנער א"א — פון דעם „פארבאנד פון די רוסישע ס"ר" (1893) און ארויסגעבער פון זיין אָרגאן „רוסקי ראבאטשי", אבער ווען דער „פארבאנד" האָט זיך אריינגענאסען אין דער שפעטער נעגרינדעטער ס"ר־פארטיי, איז ער צוליב פערזעלביכע רייבונגען מיט אייניגע רעוואלוציאנערען, נע־

*) לעקסיקאן פון דער אידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאלאגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פארלאג פון ב. קלעצקין.

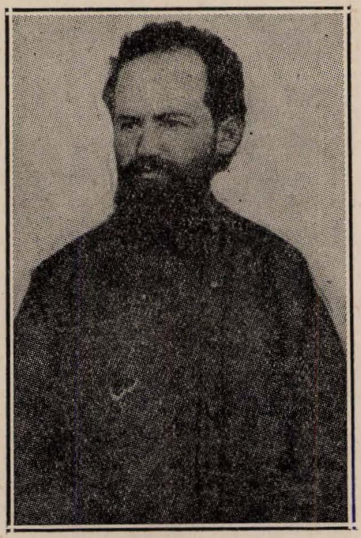
בלִיבען מחוץ דער פּאַרטיי. שפּעטער געוואָרען א הייסער אָנהענגער פון היסטאָרישען מאַטעריאַליזם און איינער פון די טיכטיגסטע טוער אין דער פּאַראייניגטער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי פון פראַנקרייך. אין 1899—1901 מיטגעאַרבייט אין דער „סאָציאַליסטישער רעוויו" און אין מילעראַנ'ס „פּעטיט רעפובליק". צוליב מילעראַנ'ס אָננעמען א מי־ניסטער־שטעלע, אלס נעגנער פון רעפאָרמיסטישען סאָציאַליזם, איז ער זיך צוגענאַנגען אין 1901 מיט זיין פּרייַנד זשאָרעס און זינט דאַן, צוזאַמען מיט זשול געד און לאַפּאַרג'ען נעשטאַנען בראש פון דעם מאַרקסיזם אין פראַנקרייך און אין אינטערנאַציאָנאַל.

די לעצטע יאָהרען איז ער דער פיהרער פון די פראַנצויזישע קאָמוניסטען. ער האָט מיטגעאַרבייט אין דער „אויסקרא", און „נייע צייט" און אין פילע אַנדערע סאָציאַליסטישע צייטשריפטען, רעדאַק־טירט די „היומאַניטע" פון שטראַסבורג, מיטגעאַרבייט אין דעם הויפּט־אָרגאַן פון די פראַנצויזישע סאָציאַליסטען און דערנאָך קאָמונים־טען, „היומאַניטע" פון פּאַריז, רעדאַקטירט א קאָמוניסטישע טענליכע צייטונג אין ליל. ער איז דער בעסטער ביאָגראַף פון זשאָרעס און אויטאָר פון א רייהע ווערק (אין פראַנצויזיש).

דאָפּאָפּאָרט האָט זיך פון צייט צו צייט אויך באַטיילינט אין אי־דישע סאָציאַליסטישע אויסנאַבען, ווי „צוקונפט", „נייע וועלט", און איז לעצטענס א נאָהענטער מיטאַרבייטער פון דעם אידישען קאָמו־ניסטישען אָרגאַן אין פּאַריז, דעם וואָכענבלאַט „די אַרבייטער שטימע".

י. יודין (ישעיה אייזענשטאדט.*)

י. יודין (אייזענשטאדט) איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע דעם 9-טען פעברואר, 1867. זיין פאָטער איז געווען א איד א למדן, א גבאי און בעל־קריאה אין דער קלויז אויף גאַרבער־גאַס, געגרינדעט פון זיין פאָטער. איז ניט געווען פרעמד אויך פון וועלטליכער בילדונג. זיין מוטער, געבוירענע פערלמאַן, פון מינסק, פון א מיוחס־

י. יודין (ישעיה אייזענשטאדט)

דינער משפחה, האָט באַקומען א וועלטליכע בילדונג, האָט אָבער נעלייענט כמעט נאָר אידישע ראָמאַנען, וואס א מוכר ספרים פלעגט אלע וואָך ארייננבריינגען. ביז 8 יאָהר געלערנט אין חדר, מיט'ן פאָטער דורכגענאַנגען די עלעמענטארע כללים פון חשבון, דאָן אַנ־

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פרעסע און פילאָסאָפיע פון זלמן רייזען, ווילנער פאַרלאָג פון ב. קלעצקין.

געקומען אין דער פאלקסשול ביים אידישען לעהרער־אינסטיטוט און נאכ'ן ענדיגען זי אין 1880 אנגענקומען אין צווייטען קלאס גימנאזיע. ביז'ן 6טען קלאס געווען איינער פון די פליסיגסטע תלמידים, צוליב דער פארערגערטער לאגע פון די עלטערן צו 15־16 יאהר אנגעהויבען געבען שטונדען צו קענען קויפען ביכער, אבאנירען צייטונגען און אז. וו. אלס שילער פון 6טען קלאס אריין אין אונ־לענאלען קרייזל פאר זעלבסטבילדונג, וואו מען האט שטודירט די „בריוו" מארטאוו־לאוראוו, געלייענט מיכאילאווסקי'ן, פיסארעוו'ן און אנדערע.

אונטער דער אנפיהרונג פון דעם באוואוסטען „נאראדאוא־ליעץ" דעמבא (ער איז אומגעקומען אין 1889 אין צירים ביים אויספראווען הינטער דער שטאט א באמבע, גרייטענדיג זיך צו א טערארים־טישען אקט אין רוסלאנד), וועלכער פלעגט צושטעלען די מיטגלידער פון קרייזל אויך די דעמאלדיגע רוסיש־דעווא־לוציא־נערע ליטעראטור; די מיטגלידער פון דעם קרייז האבען אויך צונויפ־געזאמעלט געלט, פארוועצט אפילו די זיינערלעך פאר דעם אטענטאט אויף אלעקסאנדער דעם 1טען, מערץ, 1887. אין דעם דאזיגען קרייז האט זיך באפעסטיגט די סאציאל־דעווא־לוציאנערע וועלט־אנשויאונג.

נעענדיגט אין 1887 די גימנאזיע, איז יודין אין דעם טרויעריגען יאהר פון דעליאנאוו'ס צירקולארען, וועלכע האבען שטארק באנרע־ניצט דעם צוטריט פון אידען אין אוניווערזיטעט, אנגענומען געווא־רען אין יורידישען ליצעי אין יאראסלאוול, אבער אין גיכען ארעס־טירט געווארען צוזאמען מיט אנדערע מיטגלידער פון אן אונלענאלען קרייז, אפגעזעסען 11 חדשים אין טורמע און דאן פאר'משפט גע־ווארען אויף א האלב יאהר תפיסה, וועלכע ער איז אפגעקומען אין „קרעסטי" אין פעטערבורג. זומער, 1889, צוריקגעקומען קיין ווילנע, דעמאלט שוין ענטוישט אין דער אידעאלאגיע פון דער „נארודנאיא וואליא", אנגעפיהרט א פראפאגאנדע ארבייט צווישען די אידישע ארבייטער אלס סאציאל־דעמאקראט, איינער פון די פיאנערן פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג, געווען דער טעארעטיקער פון מארק־סיזם אין דעם סאציאליסטישען קרייזל, פון וועלכען עם איז שפע־טער ארויסגעוואקסען דער „בונד".

סוף 1893 איז ער אפגעפאהרען צוזאמען מיט זיין פרוי, ליובא לעווינסאן, קיין בערלין, וואו ער האט שטודירט די דייטשע ארבייטער־באוועגונג, דערהויפט אבער זיך פארנומען מיט טראנספארטירען קיין אויסלאנד אונלענאלע ליטעראטור. אין אנדערטהאלבען יאהר ארום צוריקגעקומען קיין ווילנע אין דעם פעריאד פון דעם ענטשיידענדיגען איבערגאנג פון קרייזלעך־פראפאגאנדע צו מאסען־אגיטאציע, לויט א

באשלום פון דער ארגאניזאציע געשיקט געוואָרן צו ארבייטען אין אָדעס (די פרוי — קיין ביאליסטאָק), וואו זיך פארבונדען מיט אי־דישע ארבייטער פון פאַרשידענע פאכען און אָנגעפיהרט דעם ערשטען מאסענשטרייק פון די דאָרטיגע אידישע טאבאק־ארבייטער; בשעת דעם דאָזיגען שטרייק, פעברואר 1896, ארעסטירט (מיט דעם שטרייק־קאָמיטעט), געזעסען ביז יולי, 1897, און דאן פארשיקט געוואָרן אויף פינף יאָהר קיין ווייליוסק, יאקוטער קאנט.

נאכ'ן צוריקקומען פון סיביר, 1902, זיך א קורצע צייט אויפגע־האלטען אין מינסק, קאָאפּטירט געוואָרען אין צ"ק פון „בונד" (שפּע־טער אויף אלע צוזאמענפאָהרען פון דער פּארטיי אויסגעוועלט גע־וואָרען אין צ"ק), דאן זיך באזעצט אין ווילנע, אָנגעפיהרט די קאנ־ספּיראטיוויע פּארטיי־ארבייט, א"פּ וויטאלי. צוליב פּרנסה געשריבען אין דעם ווילנער טאָגבלאָט „סעווערא־זאפּאדנאָיע סלאָווא" לייט־אר־טיקלען אָהן אונטערשריפט אָדער אונטער די איניציאלען.

נאָך דער רעוואָלוציע פון אָקטאָבער, 1905, וועו דער „בונד" איז אין א געווישער מאָס לעגאליזירט געוואָרען און עס האָט אָנגע־הויבען ארויסגעהן דער לעגאלער אָרגאן פון דער פּארטיי, „דער וועקער", איז ער געווען שעף־רעדאקטאָר פון דער צייטונג, אָבער האָט באוויזען ארויסצולאָזען נאָר א 9-10 נומערען, ארעסטירט געוואָרען, אָפּגעזעסען 5 חדשים און געזאָלט פּארשיקט וועלען אין די ווייטע מקומות פון צפון־רוסלאנד, צוליב זיין קראנקהייט ארויסגעשיקט ge־וואָרען קיין אויסלאנד. איינגיבען אומלעגאל צוריקגעקומען קיין רוס־לאנד, צוזאמען מיט מעדעס'ען און זאסלאווסקי'ן זיך באזעצט אין קאָווגע און ארויסגענעבען דאָס וואָכענבלאָט „נאשע טריבונא", וואו ער האָט געשריבען ארטיקלען, אויך א"פּ ו. י. טאָלין. נאכ'ן 13־טען נומער נעמוזט צוליב פּאָליציי־טעמים פּארלאָזען קאָווגע, מיט מעדעס'ען צוריקגעפאָהרען קיין ווילנע אלס רעדאקטאָר פון דער „פאָלקסצייטונג" און שפּעטער פון „דער האָפענונג" (אנשטאָט דעם פּארמאכטען „וועקער"), וואו כמעט א טאָג איבער א טאָג געשריבען די לייטארטיקלען, נאָכדעם ווי די מאכט האָט אין הערבסט, 1907, פארמאכט אויף די דאָזיגע צייטונגען, ארבערגעפאָהרען צוזאמען מיט די איבעריגע מיט־גלידער פון צ"ק קיין ווארשע, געוואוינט אין אטוואצק, ארומגעפאָהרען אָפּט איבער די בונדישע אָרגאניזאציעס, געשריבען אין די דאמאלס־דיגע אונלעגאלע אויסגאבען פון דער פּארטיי („שטימע פון בונד" און אנד.), ווי אויך אין איהרע לעגאלע זמ"ב. אין 1912 צוזאמען מיט אסתר'ן און מ. דאפּעס אָפּגעפאָהרען קיין אָדעס צו פיהרען די וואלקאמפאניע צו דער 4־טער דומע, און הגם אלע דריי זיינען געווען אונלעגאל, האָט זיך דאָך איינגענעבען ארויסצוגעבען א רוסישע און

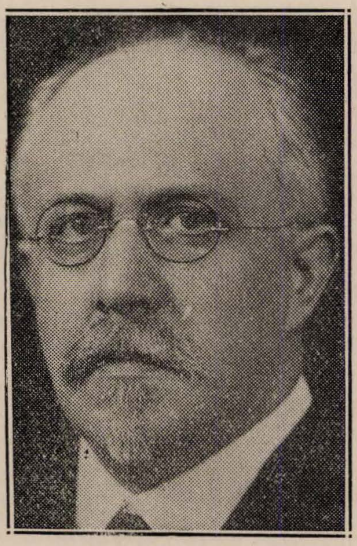
א אידישע צייטונג, אבער א טאג פאר די וואהלען האט מען זיי ארעסטירט, און י—ן האט מען דערקענט אן דער פאטאגראפיע, וואס האט זיך געפונען אין דער אדעסער אכראנע זינט זיין ערשטען ארעסט פון 1896. געבראכט קיין ווילנע, איז ער פאר׳משפט געווארען צו פארשיקט ווערען אויף 4 יאהר אין נארימער קאנט, אבער צוליב קראנקהייט (נאך אין די יונגע יאהרען א לאנגע צייט קראנק געווען אויף די לונגען) איז נארים איהם פארביטען געווארען אויף אסטראכאנער גובערניע.

די ערשטע 2 יאהר נעלעבט אין טשארני־יאר, זינט אנהויב 1916 אין אסטראכאן, וואו אנגעפיהרט א גרויסען קאנסום־קאאפעראטיוו און רעדאקטירט דעם ארגאן „אסטראכאנסקי קאאפעראטאר". נאך דער מערץ רעוואלוציע געגומען א גרויסען אנטייל אין דער ארטיגער באווע־גונג אלס צווייטער פארזיצער פון גובערניאלען אויספירקאמיטעט און פארזיצער פון קאמיטעט ביורא. זינט אפריל, 1917, נאך דער קאנפע־רענץ פון „בונד" אין פט״ב, צוריק אריין אין דער פארטיי־ארבייט, צוזאמען מיט די איבעריגע מיטגלידער פון צ״ק נעלעבט כסדר אין מינסק, וואו אויך געארבייט אלס פארזיצער אין דעם קאנסום־קאאפע־ראטיוו „אייניגקייט", דערנאך אין האמעל און צולעצט אין מאסקווע.

נאך דער שפאלטונג פון „בונד", אויף זיין לעצטער קאנפערענץ אין מאסקווע, וועלכע א טייל פון דער פארטיי איז אריבער צו דער רק״פ, געבליבען אין מאסקווע, געווען א מיטגליד פון ארטיגען סא־וועט אלס דעלעגאט פון א כמישער פאבריק, געדינט ביי דער ראטענ־מאכט צוערשטע אין רעוואלוציאנערען אדכיוו, שפעטער אין „אינסטי־טוט פון מארקס און ענגעלס", געארבייט גלייכצייטיג אין סאציאלדע־מאקראטישען „בונד" און דער ר. ס. ד. א. פ. (מענשעוויקעם), עטלי־כע מאל געווען ארעסטירט — דאס לעצטע מאל אין נאוועמבער, 1921, און נאכדעם ווי צוזאמען מיט אנדערע ארעסטירטע חברים דורכגע־מאכט א הונגער־שטרייק, אין יאנואר, 1922, ארויסגעשיקט געווארען קיין אויסלאנד. האט געלעבט אין בערלין אלס מיטגליד פון דער אויסלענדישער דעלעגאציע פון דער ר. ס. ד. א. פ. און פון ס. ד. „בונד". יעצט לעבט ער אין פאריז.

דר. שמואל פעסקין.*)

דר. שמואל פעסקין איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אין 1871, אלס זוהן פון אן אָננעזעהענעם אייזען סוחר, אן אייניקעל פון דעם ראש ישיבה אין ראמיילעס קלויז, ר' יעקב פעסקין. ביז א יאהר 15 געלערנט אין חדר, דאן אָננעקומען אין דער ווילנער רעאל־שול און נאָכ'ן פארענדיגען זי שטודירט אויף אינזשעניער אין בעלגיע,

דר. שמואל פעסקין

שפעטער אוועק קיין אמעריקע, שטודירט מעדיצין און פראקטיצירט אין ניו יארק אלס אָננעזעהענער אויגען־דאָקטאָר.

נאָך אין דער יוגענט איז ער צוגעשטאנען צו דער רעוואלו־

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פרעסע און פילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פאַרלאָג פון ב. קלעצקין.

ציאָנערער באוועגונג א דאנק דער השפּעה פון זיין עלטערן ברודער, דעם באקאנטן סאָציאָליסט ישראל פעסקין (אויך זיין איינגערער ברוטער, יעקב פעסקין, איז זינט יאָהרען א טוער פון „בונד", לעצטענס אין פּאריז), איז ער אין אמעריקע געווען איינער פון די פּיהרער פון דער אידישער סאָציאָליסטישער באוועגונג. אין 1899, צוזאמען מיט נ. סטאון און ס. און א. איינגערמאן, נענרינדעט די ארבייטער־בילדונגסשול, וואו מ'פלעגט לערנען מיט ארבייטער פאָליטישע עקאָנאָמיע, געשיכטע פון דער ארבייטער באוועגונג, נאטוראוויסענשאפט, סאָציאָליזם און אַז. וו. (די שול האָט עקזיסטירט עטליכע יאָהר און איז שפּעטער פון יעקב גאָרדין'ען, דר. הימאָוויטש און אנדערע רעאָרגאניזירט געוואָרען אין אן „עדיוקיישאָנעל ליג").

אָרום יענער צייט איז דר. פּעסקין איינגעלאָדען געוואָרען פון די אידישע סאָציאָל דעמאָקראטען קיין ענגלאנד דורכצופיהרען פאר זיי אן אגיטאציאָנס טור איבער'ן לאנד; אין ענגלאנד האָט ער זיך באקענט מיט דער קאָאָפּעראטיווער באוועגונג און צוריקקומענדיג קיין ניו יאָרק, האָט ער פּיל אַניטירט פאר קאָאָפּעראָציע צווישען די אידישע ארבייטער, און זינט אוגוסט, 1902, געפיהרט אין „פּאָרווערטס" א ספּעציעלע וועכענטליכע אָפּטיילונג: „די קאָאָפּעראטיווע וועלט"; א חוץ דער מיטארבייט אין „פּאָרווערטס" געווען אויך רעדאקטאָר פון „צייט־גייסט", א וואָכענבלאָט פון מעהר ערנסטען כאראקטער, וואָס דער „פּאָרווערטס" האָט ארויסגענעבען זינט דעם 1טען סעפּט., 1905, ביז יוני, 1908 (צוערשט אונטער דער רעדאקציע פון אב. קאהאן, וועלכער האָט אבער ניט געהאט קיין מענליכקייט זיך אָפּצוגעבען מיט דער צייטשריפט).

דר. פּעסקין האָט גענומען אויך אן אקטיוון אנטייל אין דער יוניאָניסטישער באוועגונג און איז א געוויסע צייט געווען איינער פון די וויניגע פאָרשטעהער פון דער אידישער סאָציאָליסטישער אינטעליגענץ — אָנהענגער פון דעם אינדוסטריעלען יוניאָניזם, וועלכער האָט געפיהרט א קאמף נענגן דעם ריינעם פראָפעסיאָנעלען יוניאָניזם פון דער אמעריקאנער ארבייטער פעדעראציע. ער האָט פאר־עפענטליכט אייניגע בראשורען, ווי: „סטרייקס און זייער ניצליכקייט פאר די ארבייטער" (פ"נ „אינטערנאציאָנאל ביבליאָטעק"); „וואָס ווילען די סאָציאָליסטען?" איבערו. פון ווילהעלם בראקער.

דר. פּעסקין איז יעצט א שטענדיגער מיטארבייטער אין „פּאָרווערטס", וואו ער פיהרט אן אפּטיילונג, „פראגען וועגען געזונד", אין וועלכער ער ענטפערט אויף בריף פון לעזער וועגען מעדיצינישע ענינים.

נח פּאַרטנאָי.*)

נח (יקותיאל) פּאַרטנאָי איז געבאָרען געוואָרען אין פּאָדברעזיע, לעבען ווילנע, אין 1872, אלס א זוהן פון א קרעמער. באַקומען די ערשטע דערציהונג אין חדר, האָט ער אין 1892 געענדיגט דעם אידישען לעהרער אינסטיטוט אין ווילנע. 3 יאהר געווען א לעהרער אין א קרוינישער שול, צוערשט אין ווילנע, דערנאָך אין קאָוונע.

נח פּאַרטנאָי

דאָרט אָנגעהויבען זיין סאָציאַליסטישע טעטיגקייט אונטער דעם פּסעוודאָנים נח. געווען איינער פון די פּיאָנערען פון דעם אידישען סאָציאַליזם. אָנגעפּיקרט אויך דעם אונלענגאַלען קרייז פון מעטאַל־אַרבייטער פּאַליאַקען. געשטאַנען אין פּאַרבינדונגען מיט דעם פּוילישען

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פּילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פּאַרלאָג פון ב. קלעצקין.

רעוואָלוציאָנער קולטשיצקי און אַנדערע, צוזאמען מיט איהם אין 1896 אַרעסטירט געווארען, אָפּגעזעסען 2 יאָהר אין פּעטערבורג אין דער תפיסה „קרעסטי", דאן פּאַרשיקט געווארען אויף 5 יאָהר קיין אילומסק, קידענסקער געגענט, מזרח־סיביר, פון וואנען ער איז ארום 1900 אנטלאָפּען אויף א פּאַלשען פּאס קיין וואַרשע און זיך געשטעלט אין דינסט פון „בונד" אלס מיטגליד פון צ"ק און איז ער־היום אויך נאָר פון די פיהרער פון דער פּאַרטיי.

אויך אונטער דעם פּסעוודאָנים יוזף, האָט ער בין 1908 געפיהרט אן אונלעגאַלע עקזיסטענץ, געוואוינט אין דווינסק, מינסק, ווילנע, ביאליסטאָק, לאָדז, וואַרשע, וואו ער האָט זיך אין 1908 באזעצט אויף שטענדיג.

געזעסן אין די טורמעס פון ווילנע, קאָווגע, פּעטערבורג, וואַרשע. זינט 1901 רעדאַקטירט די אונלעגאַלע בונדישע פּרעסע, „די אַרבייטער שטימע" און דעם „בונד". דערנאָך זיך באטייליגט אין דער לעגאַלער בונדישער פּרעסע, צ"א פּאַרעפענטליכט אין „לעבענס־פּראָגען", 1916, א"פּ יוזף, א סעריע ארטיקלען וועגען די פּראָפּאַגאַיינען, וועגען די וואהלען צו די שטאַטראָטען און אז. וו.

אַננאַ ראָזענטאַל.*)

אננא ראָזענטאל איז געבאָרען געוואָרן דעם 1טען אָקטאָבער, 1872, אין וואלקאוויסק, גראָדנער גובערניע, אין דער פאמיליע העל־לער, וועלכע פיהרט איהר יחוס פון תוספות־יום־טוב. פון 6 יאָהר אָן פארבראכט איהר יוגענד אין א הויף ניט וויים פון גראָדנע, וואס איהר פאָטער, א פארמעגליכער סוחר און א איד א משכיל, האָט ארענדירט. באַקומען דאָרט איהר ערשטע בילדונג. שפעטער אויס־געהאלטען דעם עקזאמען אלס הויזלערערין אין ווילנער בילדונגס־קוראָטאָריום, שטודירט נאָטוראויסענשאפט אין בערלינער אוניווערזי־טעט, אָבער דעם שטודיום ניט פארענדיגט.

אננא ראָזענטאל.

אין 1893—1894 אריינגעצויגען געוואָרען אין ווילנע אין דער חובבי־ציוניסטישער באוועגונג, דאן אריבער צו דער אידישער ארי־בייטער־באוועגונג, אין וועלכער זי איז טעטיג פון 1896 ביז דעם הייַנטיגען טאָג, כמעט אָהן אן איבערריים אלס מיטגליד פון „בונד", אין 1917 אויך פון צ. ק. פון דער פארטיי אין רוסלאנד. א סך זיך אָפגעגעבען די ערשטע יאהרען מיט ארויסגעבען פאָפולער־וויסענ־

*) לעקסיקאן פון דער אידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאלאגיע פון זלמן רייזען, וווילנער פארלאג פון ב. קלעצקין.

שאפטליכע און פאליטישע ליטעראטור פאר ארבייטער אויף אידיש, געווען א מיטגליד פון די „זשארנאנישע קאמיטעטען" צוזאמען מיט איהר מאן פנחס ראזענטאל־אנמאן (חתונה געהאט מיט איהם אין 1899), געווען עטליכע מאל ארעסטירט, דריי מאל פארשיקט. אין מערץ, 1904 געגומען אן אנטייל אין באוואפענטען אויפשטאנד פון די פאליטישע פארשיקטע אין יאקוטסק („ראמאנאווקע"), פאר־משפט צו 12 יאהר קאטארגע, נאוועמבער, 1905, צוזאמען מיט אלע „ראמאנאווקער". אמנעסטירט, צוריקגעקומען קיין ווילנע, אלס מיטגליד פון ווילנער קאמיטעט פון „בונד" געווען אקטיוו אין דעם קאמף פאר אידיש אין דער ווילנער אפטיילונג פון דער „חברה מפיצי השכלה", געווען מיטגרינדערין פון דער ביבליאטעק פון דער חמ"ה אין ווילנע, וועלכע איז איצט איינע פון די באדייטענדסטע אידישע ביבליאטעקען אין פוילען. אין 1914—1915 באטייליגט זיך אין גרינדען די ערשטע אידישע קינדערהיימען אין ווילנע פאר די קינ־דער פון די היימלאזע. אין 1915—1917 אין פעטערבורג געגומען אן אנטייל אין דער פעדאגאגישער ארבייט פון „אזע", אין 1919—1920 זיך באטייליגט אין ביבליאטעק ארבייט פון דער קולטור־ליגע, דאן צוריקגעקומען קיין ווילנע. זינט 1921 מיטגליד פון דעם אידי־שען צענטראלען בילדונגס־קאמיטעט אין ווילנע און זינט 1925 — פון דער „יש"א אין פוילען און פון דער ביבליאגראפישער צענטראלע פון ייוו"א.

לויט דער פראפעסיע א צאנדאקטארין, איז אננא ראזענטאל דערהויפט טעטיג אלס לעהרערין און טוערין פאר אויסערשול־ארבייט. אין 1921—1927 געווארען פארוואלטערין פון דער אוועגטשול א"נ י"ל פרץ אין ווילנע (נעארבייט אין דער שול אויף אידיש נאך פאר דער מלחמה). פון צייט צו צייט זיך באטייליגט אין דער בונדישער פרעסע מיט קליינע ארטיקלען אויף אקטועלע פראגען און מיט קא־רעספאנדענצען. צוזאמען מיט פאווע ראזענטאל ארויסגענעבען א בראשור וועגען „קעטער־סיסטעם און די אידישע ביבליאטעקען".

רחמיאל־אהרן ווינשטיין.*)

רחמיאל־אהרן ווינשטיין איז געבאָרן געווארען אין ווילנע אין 1877, אלס זוהן פון יצחק ווינשטיין. באקומען די ערשטע דערציהונג אין א קרוויניש אידישער אָנפאנגשול, האָט ער אין 1897 נעענדיגט דעם אידישען לעהרער־אינסטיטוט אין ווילנע און איז געווארען לעהרער פון א קרוויניש אידישער פּאָלקסשול אין אשמענע. אין א פּאָר יאָהר ארום ארויבער אויף ענלידער שטעלע אין ווארשע.

נאָך אלס 15־יעהריגער אינגעל איז ער אריין אין דעם רעוואָלוציאָנערען קרייזל, ווָאס האָט עקזיסטירט ביים לעהרער־אינסטיטוט, האָט נעארבייט אין די ווילנער ארבייטער־קרייזלען. זינט דער גרינדונג פון „בונד" פארבונדען געווען מיט דער דאָזיגער פארטיי. אין 1898 אריין אין איהר וואַרשעווער אָרגאַניזאציע, שפעטער קאָאָפּטירט געווארען אין אָרטיגען קאָמיטעט. אין 1900, אלס פּאָרשטעהער פון ווילנע, זיך באטייליגט אין דער דריטער קאָנפערענץ פון „בונד" (וואַרשע, 10־טען אפּריל). אין 1904, אויפ'ן פערטען צוזאַמענפּאָהר פון „בונד", אין ביאַליסטאָק, אויסגעוועהלט אין צ. ק. און זינט דאַן פארבליבען א שטענדיגער מיטגליד פון צ. ק. אלס פּאָרשטעהער פון „בונד" געווען אנטיל אויך אין די פּאָרשידענע צוזאַמענפּאָהרען פון רסדא"פּ (אין לאָנדאָן, 1907, פּאָריז, טעמערפּאָרס, העלסינגפּאָרס). געווען אָרגאַניזאָטאָר פון דער בּאָראָטונג פון די נאָציאָנאַלע ס"ד גרופּעס אָנהויב 1912 און פון דעם וואַל־קאָמפּאַניע צו דער 4טער דומע.

ווינשטיין איז ניט איינמאָל אויסגעשטאַנען רעפּרעסיעס פון דער צָארישער מאַכט. אין 1914—1917 פּאָרשיקט געווארן אין סיביר, פון וואַנען צוריקגעקומען נאָך דער פּעבּרואַר־רעוואָלוציע קיין לעניגראד, אויף דער 10־טער קאָנפערענץ פון „בונד", אפּריל 1917, אויסגעוועהלט אלס פּאָרזיצער פון צ. ק. זיך באַזעצט אין מינסק, וואו צוזאַמען מיט זיין פרוי'ס עלטערער שוועסטער, אסתר פרומקין, אָנגעפירט די פּאָרטיי־אַרבייט אין וויים־רוסלאַנד.

אין משך פון לאַנגע יאָהרען איז ער געווען אייניער פון די אָנפיהרער פון „בונד", אָנגעזעהענסטער פּראָקטיקער פון דער אָרגאַניזאציע, היטער פון די טאַקטישע פּרינציפּען פון „בונד", האָט ער

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פּילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין.

בשעת דער מלחמה פארנומען א צענטריסטישע פאזיציע. נאך דער פעברואר רעוואלוציע געשטאנען אויף דעם רעכטען פליגעל פון דער פארטיי, בשעת דער אקטאבער רעוואלוציע האט ווייגשטיין אונטער־שטיצט די פאדערונג וואס דער „וויקזשעל" האט ארויסגערוקט וועגן בילדען אן איינהייטליכע סאציאליסטישע רעגירונג פון די פאלקס־סאציאליסטען ביז די באלשעוויקעס ארייגערעכענט. א דאנק זיין גרויסען איינפלוס אין מינסק אויסגעמידען אין די אקטאבער־טעג א באוואפענטען צוזאמענשטויס צווישען די מענשעוויקעס און באלשע־וויקעס. נאך דער דייטשער רעוואלוציע געווארען אן אנהענגער פון דער ראטענמאכט. בימלעכווייז דורכגעמאכט די רעוואלוציע אויף לינקס, אויף דער 11טער קאנפערענץ פון „בונד" אין מינסק, מערץ, 1919. אין א געווייסער מאס גערעטעוועט די פארטיי פון א שפאל־טונג, ביז ער האט צוזאמען מיט אנדערע חברים אין 1921 נע־שאפען דעם „קאמבונד" אין ווייסרוסלאנד און דערנאך מיט'ן „קאמ־בונד" זיך ארייגעגאסען אין ק"פ.

צו יענער צייט געווען שיר ניט דער באלעבאס פון דער ווייס־רוסלענדישער ראטענרעפובליק אויפ'ן פאליטישען און ווירטשאפט־ליכען געביט. אין 1920 מיטגליד פון ווייס־רוסלענדישען קריגס־רעוואלוציאנערען קאמיטעט; אין 1921, נאכ'ן ארייגטריט פון „בונד" אין רק"פ פון ווייס־רוסלאנד, מיטגליד פון פרעזידיום צא"ק און פאר־טרעטער פון פארזיצער פון דעם ראט פון די פאלקס־קאמיסארען פון ווייס־רוסלאנד, מיטגליד פון צ"ב פון ק"פ פון ווייס־רוסלאנד, דער־נאר אויך פון צ"ק און נעגענקאמיטעט פון דער קירגיזישער רע־פובליק. אין 1923 פארזיצער פון ראט פאר ארבייט און שוץ פון דער קירגיזישער רעפובליק. זינט 1923 מיטגליד פון דער קאלעגיע פון דעם פאלקסקאמיסאריאט פאר פינאנצען פון פסס"ר. נעמט אויך א גרויסען אנטייל אין דער אידישער קאלאניזאציע ארבייט, לויט'ן באשלוס פון „נעוערד". מערץ, 1927, אויסגעוועלט צו־זאמען מיט דעם רוסישען ווייסנשאפטלער לאפירמסקאבלא אלס דע־לענאטען פון „נעוערד" קיין אמעריקע, אבער ער האט ניט באקומען קיין ערלויבניש פון די שטאטען אריינצופאהרען קיין אמעריקע; נאוו. 1928 באשטימט אלס ממלא־מקום פון דעם באאורלויבטען פאר־זיצער פון „קאמערד" סמידאוויטש.

רחמיאל'ס ליטעראדישע טעטיגקייט איז געווען א נאנץ קנאפע, בלויז פון צייט צו צייט האט ער פארעפענטליכט אין די בונדישע אויסגאבען ארטיקלען, דערהויפט וועגן ארגאניזאציאנעלע פראגען און דער פראפעסיאנעלער באוועגונג.

מיכל ליבער.*)

מיכעל ליבער איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אַרום 1880. זיין פאָטער, יצחק נאָלדמאַן (1839-1905), א באַוואוסטער העברע־אישער דיכטער, האָט אים קיין אידישע דערציהונג ניט געגעבען. ער האָט באַזוכט די גימנאַזיע אין ווילנע און איז פריה אַריין אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און געווען טעטיג אלס פראָפע־

מיכל ליבער

סיאָנעלער טוער אין „בונד" אונטער דעם פסעוודאָנים אָשר, שפע־טער אויך אונטער דעם פסעוודאָנים איסאַקאָוו, בער, מאַרק.

א מענש פון א פייערדיגען טעמפּעראַמענט, זעלטענער ענערגיע און איבערגעבענהייט צו דער רעוואָלוציאָנערער ארבייט, א גלענצענ־דער רעדנער אין רוסיש און אין אידיש, האָט ער נעשפּילט אַן

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פרעסע און פילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פאַרלאָג פון ב. קלעצקין.

אנפיהרענדיגע ראָלע אין דער פּארטיי, באזונדערס זינט 1905. געווען מיטגליד פון צ"ק, זיך באטייליגט זינט 1903 אין די צוזאמענפאָהרען פון דער פּארטיי און אלס פאָרשטעהער פון „בונד" — אויך פון דער ר. ס. ד. א. פּ. געווען הויפּט־דעבאטאנט פאר דער אידישער קול־טור־נאציאָנאלער אויטאָנאמיע אין די בשעתם באריהמטע דיסקוסיעס מיט די „בונדפרעסער", ווי סטאָלפּנער און אנדערע, הגם אין דער אידיש־נאציאָנאלער פראגע איז ער געווען א נייטראליסט.

סוף 1906 האָט ער אלס דעלענאט פון „בונד" באזוכט אמעריקע און איז אויפגעטרעטען אויף פארזאמלונגען לטובת דער רוסישער רעוואָלוציע, געהאלטען לעקציעס וועגען דער סאָציאליסטישער באוועגונג. דעם 28־טען יאנואר, 1907, ארויסגעטראָטען אין א דעבאטע מיט דאניעלי־טשערניכאָוו, דעם דעלענאט פון ס"ס. בשעת דער רעאקציע, צוזאמען מיט אברהאמאָוויטש'ן, נח און ירחמיאל ווייניטשיין, געווען פאר אריבערטראָגען דעם שווערפונקט פון דער באוועגונג אין לענאלע אָרגאניזאציעס, אויפטרעטענדיג אין דער דאזיגער פראגע נעגען יודינ'ען, א. ליטוואק'ן און אנדערע. אין 1910 פארשיקט אדמיניסטראטיוו קיין וואָלאָגדע, אנטלאָפען קיין אויסלאנד, אלס פאָרשטעהער פון „בונד" זיך באטייליגט אויף דער קאָנפערענץ פון דער ר. ס. ד. א. פּ. אין ווין, אוגוסט, 1912, אויף וועלכער צ"א ער האָט נעהאלטען א רעפעראט וועגען דער אנטוויקלונג פון דער אָרגאניזאציע און דער אר־בעט פון דער פּארטיי. בשעת דער מלחמה איז ער געווען פאר־שיקט קיין בוזולוק, סאמארע גוב., אונטער אויפזיכט פון פּאָליציי, דאָך געשפּילט אן אָנפיהרענדיגע ראָלע אין דער דאזיגער רוסישער שטאָט.

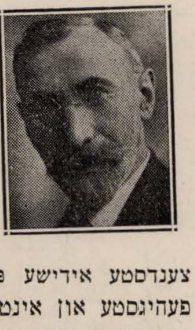
נאָך דער מערץ רעוואָלוציע איז ער געקומען קיין פּעטער־בורג און זיך ארויסגערוקט אויפ'ן ערשטען פּלאַץ אלס ערשט־קלאַ־סיגע פאָליטישע פיגור, אלס פאָרשטעהער פון „בונד" אין ארבייטער־ראט, צוזאמען מיט'ן ס"ר נאץ און דעם ס"ד דאן־גורוויטש געווען דער פיהרער פון דער אנטיבאָלשעוויסטישער קאָנסאָלידאציע, געשיקט נעוואָרען פון דער צייטווייליגער רעגירונג צו פיהרען די אונ־טערהאנדלונגען מיט דעם פיהרער פון דעם אויפשטאנד גענען קע־רענסקי'ן, געגנראל קאָרנילאָוו.

א נעוויסע צייט האָט ער געארבייט אין א סאָוועטישען אנ־שטאלט אין סאראטאָוו, דערנאָך איז ער געווען ארעסטירט, וואו אין מאָסקווער טורמע האָט ער אָנגעשריבען זיינע זכרונות, שפּעטער איז ער פארשיקט נעוואָרען קיין טורקעסטאָן.

ר. אַבראַמאָוויטש.

א. ליטוואַק

(א פּאָר שטריכען צו דער כאַראַקטעריסטיק פון זיין פּערזענליכקייט)

איינער פון די מערקווירדיגסטע און אינטערעסאַנטסטע „ווילנער", מיט וועלכען איך האָב זיך ווען עס איז באַגעגנעט, איז אָהן שום ספק — חיים יעקל ליטוואַק

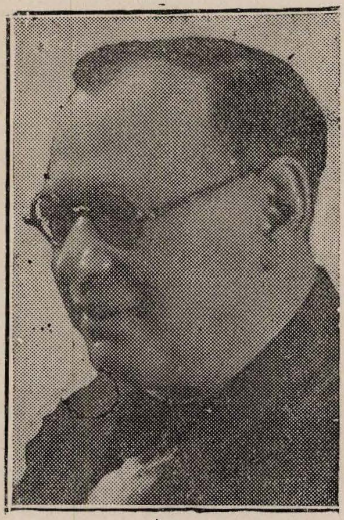
דער זוהן פון אַן אָרימען ווילנער פורמאַן, א הינקעדיגער, קורצזיכטיגער, ניט קיין שׂהנער — איז ליטוואַק געוואָרען, דורך זיין אייגענעם כוח, דורך דער מאַכט פון זיין פּערזענליכקייט און זיין טאַלאַנט, אייגער פון די גלענצענדסטע אידישע פובליציסטען און זשורנאַליסטען, אייגער פון די פּעהיגסטע און אינטערעסאַנטסטע פּאָליטיקער, אייגער פון די אָנגעזעהענסטע פיהרער פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג, אייגער פון די פאַרדינסטפולסטע טוער פון דער מאָדערנער אידישער קולטור.

ניט דאָ איז דער אָרט צו כאַראַקטעריזירען ליטוואַק'ס פּאָליטישע אָדער ליטעראַרישע טעטיגקייט. איך ווייל נאָר געבען אייניגע שטריכען צו דער כאַראַקטעריסטיק פון ליטוואַק'ס פּערזענליכקייט.

יעדער אויפריכטיגער און אמת'ער שרייבער לייגט אַריין אין זיינע ווערק א שטיקעל פון זיין נשמה, א ברוכטייל פון זיין אייגענער ביאָגראַפיע. א בארימטער ליטעראַטור־קריטיקער האָט אמאָל געזאָגט, אז אין תוך שילדערען גרויסע דיכטער אייגענטליך נאָר זיך אליין. און ליטוואַק האָט געווים נענעבען א קאַפּיטעלע פון אייגענער כאַראַקטעריסטיק, ווען ער האָט אייגמאָל געשריבען וועגען דער פילפעלטיגקייט און אינעווייניגסטער סתירות'דיגקייט פון דער מענשליכער נשמה.

וואָס האָט געקאָנט זיין פילפעלטיגער און סתירות'פולער, איידער ליטוואַק קומט ארוים פון אידישען „המון". ער איז א „פּלעבעער", א מענש, וואָס איז ניט געווען צוגעוואוינט און האָט זיך זיין לעבען לאַנג נישט געקאָנט צוגעוואוינען נישט צו א גוטען קלייד,

נישט צו א קאָמפּאַרטאַבלען צימער, נישט צו דער גאַנצער אויסענ־ווייניגסטער קולטור, וואָס די רוסישע אינטעליגענציע האָט מיט אזוי פיל פּאַראַכטונג אָנגערופען די „פּריזער־קולטור". די קולטור פון א וואויל־איינגעאָרדענטען, זויבערען, רעגעלמעסיגען לעבענסשטייגער איז איהם געווען און געבליבען פרעמד. זיינע קנעפּלעך זיינען שטענ־דיג געווען אָפּגערייסען; זיין שניפּס — שטענדיג קרום אויסגעבונדען; זיינע שטיוול שלעכט געפּוצט; זיין הוט צוקוועטשט; זיינע קעשע־נעס פול אָנגעשטאָפּט מיט צייטונגען און פּאַפּירלעך. און אָט די דאָזיגע אויסערליכע אומאָרדנונג איז געווען ביי ליטוואַק'ן נישט קיין

א. ליטוואק, געב. אין ווילנע 1874 — געשט. אין ניו יאָרק, סעפט. 20, 1932.

געמאַכטע, נישט קיין „מאָלערישע", ווי ביי די קינסטלער אויף פּאַרי־זער מאָנפּאַרנאַס, וואָס לויפען ארום בכיון מיט גרויסע אויפּפּאַלענדע היט, מיט גרויסע פּלאַטערדיגע שניפּסען און פּאַר וועלכע די דאָזיגע „אומאָרדנונג" איז א מין קינסטלערישע „יוניפּאָרם", מיט וועלכער זיי קאָקעטירען. ניין, ליטוואק האָט נישט קאָקעטירט מיט זיין אומ־ציוויליזירטער דערשיינונג: דאָס איז פשוט געווען זיין נאַטור, די סביבה פון זיין ווילנער פּראָלעטאַרישער יוגענט, וועלכע ער האָט שטענדיג ארומגעטראָגען מיט זיך. אָבער אין דער זעלביגער צייט איז אין דעם „אומציוויליזירטען" ליטוואק געווען א צווייטער, גאָר

אן אנדערער ליטוואק: איינער פון די פיינסטע און איידעלסטע ליב־האָבער פון צארטער שעהנקייט, פון הארמאָניע, פון ראפינירטער קולטור. אין דעם נישט־עסטעטישען שאָלעכץ פון א ווילנער פור־מאנ׳ס זוהן האָט געלעבט די נשמה פון א זעלטען ראפינירטען, דורך און דורך פאראיידעלטען עסטעט, וואָס האָט געהאָט א מערקווירדיג־קלאָרען און זיכערען חוש פאר יעדען סאמע פיינסטען ניואַנס פון שעהנקייט און שעהנהייטס־קולטור.

אָבער ליטוואק׳ס קאמפליצירטע פערזענליכקייט האָט זיך נישט אויסגעשעפט מיט דער דאָזיגער פשוט׳ער אנטיטעזע: פלעבעער־עסטעס. נאָך פיל מעהר פאַרשידענע נשמות האָבען געלעבט אין איהם.

יעדער, וואָס האָט איהם געקענט, וואָס האָט איהם געהערט רייד־דענדיג, וואָס האָט געלעזען זיינע שריפטען, — וויים, וואָס פאר א שארפער, געפערליכער, שטעכעדיגער און בייזער פאָלעמיסט, קריטיקער און גענגנער ליטוואק האָט געקאָנט זיין. עס איז שטענדיג געווען אנ־גענעמער צו האָבען ליטוואק׳ן אלס פריינט, אידער אלס גענגער און שונא.

זיין שארפע פעדער, זיין שארפע, בייזע צונג, זיין בויגעוודיגער גייסט, וואָס האָט שטענדיג פארמאָגט אויסצוגעפינען ביי אייך דעם שוואכסטען פונקט און אריינשטעקען אהין דעם געשליפענעם שפיץ פון זיין קריטיק־מעסער, האָט קיינמאל נישט געוואוסט קיין רחמנות אויפ׳ן גענגער און האָט קיינעם נישט געשאָנעווועט. די אינעווייניג־סטע ערליכקייט פון זיין פאָליטישער אָדער געזעלשאפטליכער איבער־צייגונג, זיין שטארקער טעמפעראמענט פון א קעמפער האָט איהם נישט געלאָזען צו מאכען קאָמפראָמיסען אין קאַמף, צו שאָנעווען דעם גענגער, צו בלייבען שולדיג אן ענטפער. נישט אומזיסט האָט ער זיך גענומען דעם פסעודאָנים: „א מוק״: אָט אזוי ווי א מוק, א קאָמאָר, אין א זומערדיגען אוועגט, האָט ער שטענדיג געפונען ביי דעם גענגער דוקא די עמפפינדליכסטע שטעלע, כדי אריינצו־שטעכען אהין מיט זיין שארפען שטאָבעל. און אָט דער זעלביגער שטעכעדיגער, שפיציגער, שארפער, אומברחמנות׳דיגער ליטוואק האָט גהאָט א ווייכע, אידעלע, צארטע, סענטימענטאלע נשמה און האָט ניט געקענט אריבערטראָגען זהענדיג אימיצן ליידען אָדער ווייגען. דאָס וועט באשטעטיגען יעדער איינער, וואָס האָט איהם פערזענליך געקענט, וואָס האָט זיך מיט איהם באגענעט פריוואט, וואָס האָט ג־זהען, ווי צארט און אינטים ליטוואק האָט געפיהרט פריינטשאפט מיט קליינע קינדער, מיט וואָס פאר א ליבע און פריינדשאפט קינדער און פרויען האָבען זיך באצויגען צו ליטוואק׳ן. נישט גענוג א קינ־

דער־לידעלע, וואס ער זאל נישט קענען אויסווייניג; נישט געווען א סענטימענטאלער ראמאנס, וואס ליטוואק זאל נישט קענען סיי די ווערטער, סיי דעם מאטיוו נישט געווען א פאר'חלומ'טע מעשה'לע, וואס ליטוואק זאל עס נישט קאנען דערצעהלען מיט דעם גאנצען ראמאנטיזם פון א טרוימער.

און נאך צוויי ליטוואקס האט מען געקאנט זעהן, וועו מען האט זיך צו איהם צוגעקוקט: איינער איז געווען ליטוואק דער פאַ־ליטיקער, דער הארטער, פעסטער, פארברענטער, ראדיקאלער סא־ציאליסט, מיט א ניכטערען פאליטישען קאפ, מיט א שארפען חוש פאר פאליטישער מאכט און מאכט־באציהונגען, מיט א רעאליסטישען בא־גריף וועגען פאליטישען קאמף און פאליטישען קאמפראמיס. ער האט טיף פארשטאנען די אינערע מעכאניק פון פאליטישען קאמף, דעם אינעווייניגסטען געביי פון סאציאלע קאמפען און קלאסען־באציהונגען. האט מען געלייענט זיינע פאליטישע לייט־ארטיקלען און אויפרופען, האט מען געזעהן פאר זיך א הארטנעקטענעם, עקשנות'דיגען, אום־ברחמנות'דיגען קלאסען־פאליטיקער. און דאן האט זיך ווידער אין זיינע ליטעראריש־פובליציסטישע ארטיקלען אנטפלעקט גאר אן אנ־דערער ליטוואק: ליטוואק דער קולטור־טוער; ליטוואק דער דיכטער; ליטוואק דער פאר'חלומ'טער פאעט; ליטוואק דער פיינער פסיכאלאג, וואס האט הינטער די קלאסען־באציהונגען און פאליטישע קאמפען גע־שטרעבט צו דערקענען די אייביגע ווערטען פון דער מענשליכער נשמה, פון דעם מענשליכען שאפען.

ליטוואק, דער פארכטער פון אויסענווייניגער קולטור און דער פייערדיגער ליבהאבער פון אינעווייניגסטער שהנקייט; ליטוואק דער שטעכעדיגער האסער און דער סענטימענטאלער, ווייכהארציגער ליב־האבער; ליטוואק דער הארטער פאליטיקער און קלאסען־קעמפער און ליטוואק דער דיכטער און טרוימער — דאס זיינען נאר אייניגע פון די ליטוואקס, וואס האבען געלעבט אין דעם פארקריפעלטען קערפער פון חיים־יעקל העלפאנד, דעם זוהן פון א ווילנער פורמאן. עס זיי־נען אבער נאך פיל, פיל מעהר נשמות געווען אין ליטוואק'ן...

היינריך היינע האט אמאל געפרואווט אנטקעגענשטעלען די צוויי באזונדערע טיפען פון מענשליכען כאראקטער, דעם הארמאנישען, לע־בענספריידיגען, קלאסישען גריך, וואס נעמט אן דאס לעבען אהן ספקות און קריטיק און פארשיינט איהם מיט קונסט, — און דעם סקעפטישען, איראנישען, אונהארמאנישען איד, וואס גריבעלט און טראכט, וואס קריטיקירט און אונטערזוכט דאס לעבען, וואס צעריסט זיך אליין און זיין אייגענע נשמה מיט אויפדעקען אינעווייניגסטע סתירות. אויב

מען זאל אננעמען הייגע׳ס כאראקטעריסטיק איז ליטוואק נעווען א איד, און מעדעם א גריך.

די מאדערנע פסיכאלאגיע האט א טיפערען צוגאנג צו דער מענשליכער נשמה, ווי הייגע. אפשר וואלט די אינטוויציוניסטע ביאגראפיע פון ליטוואק׳ן, די אנטוויקלונגס־געשיכטע פון זיינע פעהיג־קייטען און פסיכאלאגישע פארשידענהייטען נעווען אן אינטערעסאנטע אויפגאבע פאר א מאדערנעם פסיכאלאג און אנהענגער פון אלפרעד אדלער.

א קריפעל, וואם פילט זיך, צוליב זיין קראנקער פוס, פיזיש מינדערווערטיג לגבי זייגע חברים אין גאם; דער זוהן פון א קבצן, וואם פיהלט זיך סאציאל מינדערווערטיג לגבי די גוט־אנגעטאנענע און זויבערע קינדער לעך פון די רייכע עלטערען; א קינד פון רעכט־לאזע אידישע עלטערען, וואם פיהלט זיך נאציאנאל מינדערווערטיג לגבי די אלמעכטיגע „גוי׳אים", — אט די דאזיגע דרייפאכע מינדערווערטיג־קייט האט די באגאבטע און פעהיגע נשמה פון דעם קליינעם חיים־יעקל געשטרעבט גובר צו זיין, אויסנלייכען, „קאמפענסירען" דורך א באזונדערם רייכע און שטארקע אנטוויקלונג פון יענע פעהיגקייטען, וואם ער האט אין זיך נעפיהלט. ער קען ניט לויפען אזוי געשווינד ווי די אנדערע אינגלעך, אבער די קינדער, וואם לאכען איהם אוים צוליב זיין פוס, ווערען פארשטומט און פארשעמט אין חדר, ווען חיים־יעקל וויזט ארויס די געשווינדקייט און די פלינקייט פון זיין קאפ, פון זיין פארשטאנד. און דער אינערליכער געפיל, אז ער איז פארפארלירן מינדערווערטיג לגבי די אנדערע קינדער, צווינגט איהם צו „איבערקאמפענסירען" זיין גייסטיגע איבערגעלענהייט, שטופט איהם צו לאזען די אנדערע פיהלען, אז גייסטיג איז ער דער שטארקערער, דער קליגערער, דער געשייטערער. ער איז שארף, שטע־כיג, שפיציג, אומברחמנות׳דיג אין שטרייט.

די רייכע קינדער נעמען זיך איבער נעגען דעם ארימען זוהן פון אן ארימען פורמאן, — ער האט אבער אנטדעקט אן אנדער תורה, אן אנדער אויסוועג, וואם ניט איהם און מילאנען אנדערע סאציאל־אונטערדריקטע — דעם אויסווערג אויסצולייכען, אויסצולעשען די סא־ציאלע מינדערווערטיגקייט: דאם איז די לערע וועגען דער סאציאלער גלייכקייט, די לערע וועגען סאציאלען קאמף, די לערע וועגען דעם אז דער אונטערדריקטער קלאם איז מארשליש און סאציאל בילכער פאר דעם אונטערדריקער, דעם עקספלואטאטאר. די תורה פון מארקסיזם און סאציאליזם, דער גלויבען אין סאציאלער רעוואלוציע — איז נע־וואלען דער וועג, אויף וועלכען די פארוואונדעטע און באליידיגטע נשמה פון חיים־יעקל׳ן האט נעפונען די אויסלייזונג פון סאציאלער

קנעכטשאפט, דעם וועג צו פארוואנדלען זיך פון א באזיגטען אין א צו־קינפטיגען זיגער.

אָבער אויך דאָס נעפיל פון נאציאנאלער מינערוווערטיגקייט, די טיפע אונטערדריקונג און דערנידערונג פון דעם רעכטלאָזען איד אין צארישען רוסלאַנד איז „איבערקאָמפענסירט" געווארען אין ליטוואק׳ס נשמה דורך רעוואלוציאנערען נאציאנאליזם, דורך דעם שטאלצען גע־דאנק פון דער גלייכווערטיגקייט און הויכווערטיגקייט פון אידישקייט, פון אידישער קולטור, פון אידישער נאציאנאלער באוועגונג, וואס איז ענג דורכגעפלאָכטען און פארבונדען מיט דעם סאָציאלען אידעאל פון אלגעמיינער גלייכקייט און פרייהייט.

אָט אזוי איז ליטוואק׳ס פיזישער מום, זיין פיזישע מינערווער־טיגקייט צוזאמענגענומען מיט דער סאָציאלער און נאציאָנאלער מי־נערווערטיגקייט פון אן אידישען פראָלעטאריישען קינד אין אמאָליגער ווילנע, געווארען דער מקור אָט פאר יענער סתירות־פולער און קאָמ־פליצירטער פילגעשטאלטיגקייט פון ליטוואק׳ס נאנצער פערזענליכקייט.

דאָס וואס איך האָב דאָ אָנגעמערקט זיינען נאָר א פאָר שטריכען. אָנפילען דעם טרוקענעם סקעלעט מיט לעבעדיגען פלייש און בלוט, אָנשרייבען אן אמת׳ע ביאָגראפיע פון ליטוואק׳ס אינעווייניגסטען מהות — דאָס איז אן אינטערעסאנטע אויפנאבע פאר דער צוקונפט.

ליטוואק האָט פאַרדינט א ביאָגראפיע: ער איז איינער פון די אינטערעסאנטסטע, גלעצענדסטע און טאָלאנטפולסטע זיהן פון דעם אידישען ארבייטער פאָלק, איינער פון די אינטערעסאנטסטע און סימפאטישסטע נעשטאלטען, וואָס זיינען ווען ניט איז אויפגעוואקסען אויפ׳ן באָדען פון „ירושלים דליטא".

משה ראַפעס.*)

משה ראַפעס איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע, דעם 3טען נאָוועמבער, 1883, אין א פאַמיליע פון ווייַן־סוחרים, באקומען די ערשטע דערציהונג אין חדר, דערנאָך באַזוכט א רוסישע אָנפאַנגס־שול און אלס עקסטערן אָפּגענעבען עקזאַמען אויף 5 קלאַסען גימנאַזיע, אָבער פריה אריינגעצויגען געוואָרען אין דער בונדישער באַוועגונג און זיך אינגאַנצען אָפּגענעבען דער פּארטיי־ארבייט.

ארום 1903, אין דעם פּראָצעס פון משה גורעוויטש, צום ערשטען מאל ארעסטירט, איז ער 6 חדשים אָפּגעזעסען אין 14־טען נומער אין ווילנע, באַפרייט געוואָרען אויף ערבות פון 1,000 רובל. שפּעטער געווען איינער פון די אָרגאַניזאַטאָרען פון דעם לעקערט־אטענאַט אויפ'ן ווילנער גובערנאַטאָר פּאָן־וואל. אין 1906 געווען טעטיג אין האַמאל, דערנאָך דערהויפּט אין ווילנע, זיך באַטייליגט צ"א אויף דער 8־טער קאָנפערענץ פון „בונד" אין לעמבערג. אין 1910, געווען דעלעגאַט פון ווילנע אויף דער בראַטונג פון „מפיצי השכלה" אין פעטערבורג 1911. אויף דער 9־טער קאָנפערענץ פון „בונד", אין 1912, אריין אין צ"ק, שפּעטער פּארשיקט געוואָרען אין די צפון־גובערניעס, פון וואַנען אנטלאָפען קיין פעטערבורג און געארבייט אין דער פּארטיי א"פ פ. ווייסענבערג. יאַנואר 1916 אָנגענפיהרט די בונדישע דעלעגאַציע אויף דער בראַטונג פון „אָרט"; פאקטיש צוזאַמענגעשטעלט דעם באריכט פון דער דאָזיגער בראַטונג (פעטערבורג, 1916). אלס מיטגליד פון צ"ק צוזאַמען מיט ערליך'ן געווען טעטיג צווישען די אַרביטער פון די מיליטעריש־אינדוסטריעלע קאָמיטעטען, אָנפירענדיג די רעוואָלוציאָנערע ארבייט אין פעטערבורג.

בשעת דער מלחמה, אין 1916, איז ראַפעס ארעסטירט געוואָרען, אָבער די פעברואַר רעוואָלוציע האָט איהם באַפרייט און אלס פאַרשטעהער (סעקרעטאַר) פון צ"ק פון „בונד" זיך באַטייליגט אין דעם אויספירקאָם פון פעטערבורגער סאָוועט ביים פאַרמירען די ערשטע צייטווייליגע רעגירונג. צו יענער צייט פארנומען אין דער פּארטיי א רעכטע פאָזיציע. געווען פאַר אן אלגעמיינעם אידישען צוזא־

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פּילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין.

מענפאהר, דערנאך געשיקט געווארען פון צ"ק אנצופיהרען די פאר־טיי־טעטיגקייט אין אוקראינע, געשפילט די אקטיוועסטע ראלע אין די געשעהענישען פון דער אוקראינישער רעוואלוציע און דעם גאנצען ערשטען פעריאד איהרען. ביז דער דייטשער רעוואלוציע ארויס־געטרעטען אין רעדעם און ארטיקלען געגען די באלשעוויקעם אלס פיהרער פון „בונד". נאך דער דייטשער רעוואלוציע האט זיך אנ־געהויבען די עוואלוציע פון ראפעס'ן אויף לינקס און ער האט גע־שפילט א גרויסע ראלע ביי דער שפאלטונג פון „בונד" אין אוקראי־נע. צוזאמען מיט די לינקע פיהרער פון די „פאראייניגטע" געפיהרט אונטערהאנדלונגען וועגען גרינדען א אידישע קאמוניסטישע פאר־טיי דורך פאראיינigען די קאמוניזירענדיגע עלעמענטען פון „בונד", י"ס און ס"ס.

אנהויב מערץ, 1919, האט ראפעס געבילדעט דעם „קאמבונד", וועלכער האט זיך אין מאי, 1919, צונויפגענאסען מיט דעם קאמו־ניסטישען פליגעל פון די „פאראייניגטע" אין דעם „אידישען קאמו־ניסטישען פארבאנד". ער האט גע'חתמ'עט דעם דעקרעט וועגען פארמאכען די אידישע בורזשואזע געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס, אין וועלכע ער האט פריהער אליין געשפילט אן אנגעזעהענע ראלע. סוף אוגוסט, 1919, האט דער „קאמפארבאנד" זיך ארויסגענאסען אין דער ק"פ, און זינט דאן האט אויפגעהערט די טעטיגקייט פון ראפעס'ן אלס פון א ספעציעלען אידישען טוער.

בשעת דער סאוועטיש־פוילישער מלחמה, זומער 1920, איז ער געשיקט געווארען פון דער צענטראלער מאכט אין מאסקווע קיין ווילנע אלס פארזיצער פון דער סאוועטיש־ליטווישער ליקווידאציע־קאמיסיע און האט דורכגעפיהרט די עוואקואציע פון ווילנע, סוף אוגוסט, 1920, דערנאך געווען אויפ'ן פראנט א קאמיסאר פון דער רויטער ארמיי, שפעטער אייגער פון די וויכטיגסטע פיהרער פון אר־בייטער־דאט אין מאסקווע. לעצטענס — לייטער פון דעם קינסטלע־רישען אפטייל פון „סאווקינא" אין מאסקווע.

זיין עלטערער ברודער מיכאיל ראפעס (געב. 1876), פון בארוף א דאקטאר מעדיצין, לאנגע יאהרען אנגעשטעלט ביי דער זעמסטווע, א סימפאטיקער פון „בונד".

זיין אינגערער ברודער, יצחק ראפעס (געב. 1890), דאקטאר מעדיצין, אייניגע יאהרען געווען טעטיג אלס סעקרעטאר פון „אזע" אין ווילנע, לעצטענס אייגער פון די פיהרער פון „בונד" אין ווילנע, ראטמאן פון שטאטראט, דירעקטאר פון א דעפארטמענט אין דער ווילנער קראנקענקאסע.

ליובא אייזענשטאדט־לעווינסאן.*)

ליובע אייזענשטאדט־לעווינסאן איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אין 1886 אין א רייכער פאמיליע. באקומען א גוטע דערציהונג, האָט שפעטער שטודירט אין אויסלאנד, אונטער דער ווירקונג פון ווערא זאסוליטש צוגעשטאנען צו דער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג,

ליובא אייזענשטאדט-לעווינסאן

זיך פארנומען מיט טראַנספאָרטירען אונלעגאַלע ליטעראַטור. ארום 1892 ארעסטירט געוואָרען אויף דער גרעניץ.

א מערקווירדיגע, שטאַרקע פערזענליכקייט, האָט זי אָבער ווייניג געגלויבט אין זיך און, זיצענדיג אין טורמע, האָט זי געפרואווט זיך פאר'סמ'ען מיט די פליישפאַרציעס, וואָס זי פלעגט איבערלאָזען פון

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פרעסע און פילאָלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פאַרלאָג פון ב. קלעצקין.

די מיטאגען און דערנאך געלאזט פוילען אויף דער זון. געווען ג־ פערליך קראנק, זיך דאן געפרוואוט דערשטיקען מיט א שליף, ליגענ־ דיג אין בעט, אבער די וואך האט דערהערט איהר כארכלען און זי אפגעראטעוועט. געקומען ארום 1893 אין ווילנע, איז זי אריין אין דעם קרייזעל פון די פיאנערען פון דער אידישער ארבייטער־באוועג־ גונג, געווען איינע פון די ערשטע פאר אריבערגעהן צו דער אני־ טאציע אויף אידיש, צוזאמען מיט א. קרעמער אויסגעארבעט די פראגראם פאר דער ארגאניזאציע, וועלכע האט שפעטער געגרינדעט דעם „בונד". אנגעשריבען א פאר בראשורען, הגם ניט באהערשט געגוג די אידישע שפראך.

סוף 1893 איז זי מיט איהר מאן אייזענשטאט (יודין) צווענ־ געפאהרען קיין בערלין, אין אנדערטהאלבען יאהר ארום צוריקגעקו־ מען, ארעסטירט געוואָרען צוזאמען מיט גאזשאנסקי'ן אין ביאליסטאק, און 4 יאהר געווען פארשיקט אין סיביר מיט איהר מאן.

נאכ'ן צוריקקומען איז זי אוועקגעפאהרען קיין ניו יארק, וואו זי איז אינגיכען (אין 1903) געשטארבען (אפשר באנאנגען זעלבסט־ מארד: מ'האט זי געפונען א טויטע אין וואנע).

ווילנער פרייהייטס קעמפער.

די שטאָט ווילנע, וועלכע וועקט באטראכט אלס די וויגעלע פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג, האָט אָהן ספק אַרויס־געגעבען א גרויסע צאָהל רעוואָלוציאָנערען־טוער פון אלע פּאַרטייען, ריכטונגען און גרופּען פון דער רוסישער רעוואָלוציע. א גרויסע צאָהל פון יענע טוער זיינען געווען באוואוסט אויסערהאלב ווילנע, האָבען פּאַרנומען וויכטיגע פּאָזיציעס אלס סאָלדאטען פון דער רוסישער רעוואָלוציע, האָבען זיך ערווארבען גרויסע רעפוטאציעס אלס אָנגעזעהענע רעוואָלוציאָנערען, ווי אהרן זונדעלעוויטש, וולאַדימיר יאָכעלסאָן, א. ס. מינאָר, לוקאשעוויטש, זאַרקאַדי קרעמער, י. יודין, נח פּאָרטנאָי, מ. ליבער, א. ליטוואָק און אַנדערע.

נאָר א גרויסע צאָהל ווילנער רעוואָלוציאָנערען זיינען אָבער נאָר געווען באקאנט צו די אַרטיגע רעוואָלוציאָנערע קרייזען. זייערע טעטיגקייטען, זייער איבערגעבענע אַרבייט אין דער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג איז ניט געווען באוואוסט אַדער באקאנט צו דער גרויסער וועלט. דיזע רעוואָלוציאָנערען האָבען אָבער זעהר פיל בייגעטראָגען צו דעם ערפאָלג פון די פּאַרטייען צו וועלכע זיי האָבען באלאנגט און וועמען זיי האָבען אזוי טריי געדינט.

די ארכיוון פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג זיינען דער אייניציגער קוואָל פון וועלכען מען קען שעפּען די נויטיגע מאַטעריאלען מיר האָבען זיך באנוצט מיט א סאָוועטישע אויסגאבע: Деятели революционного движения в России, Био-библиографический словарь, Издательства Всесоюзного Общества Политических Каторжан и Ссыльно-Поселенцев, Москва, 1927. 1929-1931.

וואַרשיינליך איז דאָס ניט דער אייניציגער קוואָל פון וועלכען מען האָט געקענט ארויסקריגען נעמען פון ווילנער רעוואָלוציאָנערען, אָבער ווי קליין די צאָהל נעמען זאָל ניט זיין, איז דאָס אינטעראסאנט און וויכטיג.

די מאַטעריאלען זיינען באדייטענד פארקירצט געווארען אָדער ריכטיגער געזאָגט, רעזומירט צו א מינימום, צוליב מאַנגעל אין פּלאַץ.

אָגוז, יאָסעל רובינאָוויטש — א זייגערמאכער. אין 1876 געשטעלט אונטער פאָליציי אויפזיכט.

אָגוז, שמערעל יאָנקעלעוויטש — עקאָנאָם פון ווילנער תלמוד תורה. אין 1876 געשטעלט אונטער פאָליציי אויפזיכט.

אַבראָמאָוו, סערגיי אַלעקסאַנדראָוויטש — א לערער אין ווילנער לוטעראַנישער שולע. באשולדיגט אז ער האָט אין 1875 באלאַנגט צו א רעוואָלוציאָנערען קרייזל.

אַבראָמאָוויטש, אַלעקסאַנדער אַלעקסאַנדראָוויטש (שעפסעל) — פּאַרטיי נאָמען „סאָלאָמאָן", סאָציאַלדעמאָקראַט, ארעסטירט אין 1906, 1907 און 1909, ווען ער איז פּאַרשיקט געווארן.

אַבראָמאָוויטש, קאָפּעל — שילער אין דאָבינער שולע. ארעסטירט און פּראָצעסירט אין 1876. באקומען 6 חדשים טורמע.

אַדלער, לייבע — אין 1876 באשולדיגט געווארן אין באלאַנגען צו א רעוואָלוציאָנערען קרייזל.

אוואריס (שוואַרץ), יאָסעל — א שלאָסער, פּראָפּאַגאַנדירט אין די 90ער יאָהרען, אנטלאָפען פון ארעסט, געארבייט אין יעקאַטערינאסלאַוי און קרעמענטשוג.

אַוטאָקאָלסקי, יאָסיף סאָלאָמאָנאָוויטש — גימנאַזיסט, סטודענט וואַרשעווער אוניווערזיטעט, פון ווילכען אויסגעשלאָסען. ארעסטירט אין 1893, פּאַרשיקט אין סיביר אויף 5 יאָהר. ווידער ארעסטירט אין 1901, באקומען 6 חדשים טורמע.

אָקושקָא, ווקענטי ווקענטיעוויטש — געענדיגט ווילנער רעאַל שולע, אין 1875 געווארן אונלענאל.

אַקסעלראָד, ליובאָוו איסאַקאָווונ — פּסעוודאָנים „אַרטאָדאָקס". צו 15 יאָהר געווארן אקטיוו אין דער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג. געארבייט אין פּאַרשידענע שטעט, האָט זיך ארויסגעדרעהט פון דער פאָליציי.

באַראָ, סאָפיע מאַיסעיעווונ — שילערין פון אקושערען קורסען, געענדיגט קיעווער גימנאַזיע. ארעסטירט 1899, געשטעלט אונטער פאָליציי אויפזיכט.

באַרעל, מייער (מיראָ) — ארעסטירט אין 1876, באלאַנגט צו דאָווידאָוויטש'ס קרייזל. געזעסען 6 חדשים אין טורמע.

בענדער, אַקיס מיראָנאָוויטש — געענדיגט ווילנער גימנאַזיע און פּעטערבורגער אוניווערסיטעט. ארעסטירט אין 1899 און 1900.

בערקאָווסקי, יאָסעל־דוד גערשאָנאָוויטש — ליטאָגראָפער, ארעסטירט אין 1897. געזעסען 3 חדשים אין אָדעס, נאָכהער אין ווילנע. געשטעלט 2 יאָהר פאָליציי אויפזיכט.

ברָאידאָ, נחום ראָכמעלעוויטש — שילער ווילנער לערער אינ־

סטיטוט, באלאנגט אין 1875 צו דאוויד‌אוויטש'ס קרייזעל. געווען אונטער פאליציי אויפזיכט. אין 1879 אדמיניסטראטיוו ארויסגע־שיקט פון קיעוו נאך ווילנע.

ברא‌מסאן, וולאדימיר — ביז 1905 באלאנגט צו דער ווילנער סאציאל‌דעמאקראטישער יוגענט, נאכהער געווען מיטגליד פון דער סאציאל‌דעמאקראטישער גרופע.

גאבסט, אראן־יאנקעל־איזראעל — אונטער־אפיציער, פראפאגאנדירט צווישען סאלדאטען. אין 1873 געגרינדעט א קרייזעל אין פעטער־בורג. אין 1878 אננעפירט א סטרייק. אין 1879 ארעסטירט אונ־טער'ן נאמען טעמריוק, געפונען פיראקסילין, וועלכער איז געווען אננעגרייט פאר'ן אטענטאט אויף אלעקסאנדער דעם 2טען. פאר־משפט געווארען אין מיליטער נעריכט צו טויט־שטראף און אויפגע־האנגען געווארען אין 1879 אין קיעוו.

גאלדאווסקי, בעניו חאאימאוויטש — שילער זעמלעמערען קור־סען אין קיעוו, אויסגעשלאסען געווארען אין 1879. אנטלאפען פון פאליציי נאך אויסלאנד.

גאלפערן (געלפערן), דאויד טאדרעסאוויטש — א זעצער. ג־ע־זעסען 8 חדשים אין טורמע פאר באלאנגען צו אבראמאוויטש'ס קרייזעל. אין 1891 אוועק נאך אמעריקע.

גערשאוועסקי, יאקאוו — א קאמאשען שטעפער, געווען איינער פון די רעדנער אויף דער 1טען־מאי פייערונג אין ווילנע אין 1892.

גארדאן, לעוו אסיפאוויטש — „פאטשאטני גראזשדאנין", סעק־רעטאר פעטער־בורגער אידישער נעמיינדע און גענז. צו פארשפרייטען בילדונג צווישען אידען. ארעסטירט אין 1879 דורך א מסירה. פארשפארט אין ליטווישען שלאס. פארשיקט אין אלאנעצקער גוב. באפרייט געווארען און געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט.

דאוידאוויטש (דאוידאוו), לייבע (לעאן) מאוושאוויטש — שילער ווילנער ראבינער שולע. אין 1870 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל פון זונדעלעוויטש. אין 1875 אליין ארגאניזירט רעוואלו־ציאנערע קרייזלעך אין ווילנע, יעלץ, דווינסק, וויטעבסק, מינסק און גראדנע. געלעבט אונטער דעם נאמען לעווין און סאנדלער. אין 1875 און 1876 ארויסגעדרעהט זיך פון ארעסטען, האט זיך אננע־שלאסען אן דעם אטריאד פון טשערניאיעוו און באטיילינט זיך אין דער סערביש־טערקישער קריג. נאך דער מלחמה געארבייט אין קיעוו. אום צו באפרייען א רעוואלוציאנער פון דער טשיגירינסקער־טורמע — ארויס אין מיליטער דינסט אונטער דעם נאמען קיבריק, האט אנגיטירט צווישען סאלדאטען און דורך א געמאכטען פייער בא־פרייט דעם רעוואלוציאנער פון טורמע. געווארען א מיליטערישער

פעלדשער אין קאזאן. אין 1880 געווארען א אידישער נאציאנא־ליסט צוליב די פאגראמען אויף אידן. געשטארבען אין אדעס אין 1898.

וואדאגינסקי, חיים מענדעלעוויטש — געענדיגט ווילנער רעאל שולע און מאסקווער טעכנישע שולע. באלאנגט צו א רעוואלוציא־נערען קרייזעל פון סטודענטען־טעכניקער. געזעסען 10 חדשים אין טורמע נאכהער ארויסגעשיקט נאך ווילנע. געזעסען 4 חדשים אין טראקער טורמע. געווען נאכהער אונטער פאליציי אויפזיכט.

וואלאצקי — א זעצער, אייגער פון די פיאנערען פון דער ווילנער ארבייטער באוועגונג. באטייליגט זיך אין ווילנער קרייזלעך און שטרייק קאסעס. אין 1891 געארבייט אין מינסק. אין 1892 צוריק אין ווילנע און געשטארבען דעם זעלבען יאהר פון טיפוס.

וואלפסאן, מאיסי עליאשעוויטש — ארעסטירט אין 1876 און פארשיקט אין וויאטקער גובערניע גון וואנען אנטלאפען נאך אויס־לאנד.

ויגילעוו, בארים דמיטרָאוויטש („סטעפאן") — געענדיגט ווילנער 2טע גימנאזיע. געווען דער פאפולערסטער אגיטאטאר. ארעס־טירט אין 1904, 1905 און 1906, אנטלאפען עטליכע מאל פון פאליציי צירקעל. אין 1907 עמיגרירט נאך גאליציען, געווארען א באלשעוויק און סאוועטישער קאנסול אין ווארשע.

ויטקינד, יאקאוו (מאיסי) מאיסיעוויטש — געענדיגט ווילנער 2טע גימנאזיע און ארייננעטראטען אין מאסקווער אוניווערסיטעט פון וואנען ער איז אויסגעשלאסען געווארען אין 1891 און ארויסגעשיקט געווארען אין ווילנע. אין 1893 ארייננעטראטען אין ווארשעווער אוניווערסיטעט, ארעסטירט און פארשפארט געווארען אין 10טען פאוויליאן. אין 1896 האט מען איהם פאר'משפט אויף 3 יאהר סיביר, אבער ער איז פון ווילנע אנטלאפען.

ווילטער, מארק (גאווסע־מארדוך) — בונדיסט, געארבייט אין בונדישער דרוקערייי וועלכע איז געווען אויף זיין דירה, נאכהער ארי־בער צו קאפלינסקי'ן. געלעבט אין בערדיטשעוו אונטער דעם נא־מען פרידמאן. אין 1899 אנטלאפען נאך שווייץ, וואו ער האט געארבייט אין דער ס"ד דרוקערייי.

ויקזער — שילער פון ווילנער ראבינער שולע. פראפאנאנדירט אין דער ראבינער שולע.

ווייגל, הירש פינחאסאוויטש — שילער ווילנער לערער אינ־סטיטוט. אדעסטירט אין 1876, פארשיקט אין ארכאנגעלסקער גו־בערניע אונטער פאליציי אויפזיכט.

ווייגער, יאנקעל לייזעראוויטש — דאנטיסט. אין 1903 און

1904 דורכגעמאכט אביסקעם און געווען ארעסטירט. געשטעלט נע־ווארן אונטער פאליציי אויפזיכט.

ווייגער, לעוו (לעאן) סעמיאנאוויטש (שמולעוויטש). — שילער ווילנער לערער אינסטיטוט. געהאט אן אביסק אין 1875 אבער ער האט זיך אויסבאהאלטען. אויסגעשלאסען געווארען פון אינסטיטוט. אין 1876 געווען איינער פון די גרינדער פון דער „געזעלשאפט פון אידישע סאציאליסטען" ארגאניזירט פון א. ליבערמאן אין לאנדאן.

ווייגער, שאיע שעמעלעוויטש — ברודער פון לעוו ווייגער, באלאנגט צו דאווידאוויטש'עס קרייזעל און געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט.

ווייגשטיין, ירמיהו חאאימאוויטש — שילער פון ווילנער לערער אינסטיטוט. באלאנגט צו דאווידאוויטש'עס קרייזעל און געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט.

ווייגשטיין, מאיסי חאאימאוויטש — בוכהאלטער. אין 1876 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין ווילנע. ארעסטירט אין 1876 און געזעסען א מאנאט אין טורמע.

ווגראווסקי, אוסטין אוסטינאוויטש — אן אדעלמאן. געענדיגט ווילנער מיליטערישע גימנאזיע און אנגענומען אין ניקאלאיעווער מיליטער־אינזשענערען שולע. אין 1872 געווען אונטער פאליציי־אויפזיכט. ארעסטירט געווארען אין 1875 אין ווילנע און געזעסען אין ווילנער טורמע. פארשיקט געווארען אין וואלאגאדסקער גו־בערניע און נאכהער אין סיביר. געשטארבען אין 1913.

זאוואדסקי, אלעקסאנדער אנטאנאוויטש — אן אדעלמאן. גע־ענדיגט ווארשעווער גימנאזיע. געווען סטודענט אין ווארשעווער או־ניווערסיטעט, נאכהער אין מעדיציניש־כירורגישער אקאדעמיע. ארעס־טירט אין 1878 און פארשפארט אין 10טען פאוויליאן. פארשיקט אין סיביר.

זאגורסקי, העניעטא אסיפאווגא — אין 1877 אונטער פאליציי־אויפזיכט. אין 1880 אין ווילנע אין דעם קרייזעל פון די שוועסטער דירמאנט (עס־ערען).

זאק, אבעל חאימאוויטש — באלאנגט צו דאווידאוויטש'עס קריי־זעל. געווען אין 1875 אונטער פאליציי אויפזיכט.

זאקרזשעווסקי, טערעזא קאנסטאנטינאווגא — באלאנגט אין 1875 צו זונדעלעוויטש'עס קרייזעל. געווען אונטער פאליציי אויפ־זיכט. אין 1879-1878 באלאנגט צו א פוילישען קרייזעל אין פע־טערבורג.

זאקרזשעווסקי, מיכאלינא קאנסטאנטינאווגא — באלאנגט צו א

ווילנער קרייזל, געווען אונטער פאליציי-אויפזיכט, נאכהער באלאנגט אין פעטערבורג צו א פוילישען קרייזל.

זונדעלעוויטש, מירן איסאקאוויטש — ברודער פון אהרן זונדעלעוויטש. באלאנגט צו זיין ברודער'ס קרייזל. ארעסטירט געווארען אין 1876. געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט.

זעידלער, עדוארד לודוויגאוויטש — שילער פון יעלעצקער טעכנישער אייזענבאן שולע. אין 1876 באלאנגט צום קרייזל פון זונדעלעוויטש. געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט.

זונטשינסקי, קאנסטאנטין איוואנאוויטש — האט באלאנגט צו א קרייזל געפירט פון וויטארט און וונארוווסקי אין ווילנע. געווען אונטער פאליציי אויפזיכט.

זעמצקי, יאסיף פראנציעוויטש — געענדיגט ווילנער גימנאזיע און אנגעקומען אין מעדיצינישן-כירורגישער אקאדעמיע. ארעסטירט אין 1879. געזעסן אין ליטוישען שלאס. ארויסגעשיקט נאך ווילנע אונטער פאליציי אויפזיכט. אין 1883 געענדיגט דאקטאר-מעדיצין און געווארען פראפעסאר פון כירורגיע.

חאבאס, יאסעל חאצקעלעוויטש — באזוכט ווילנער ראבינער שולע. באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזל אין ווילנע. אין 1879 געענדיגט דאקטאר. אין 1900 געווארען מיליטער דאקטאר.

טריוואש (טרייוויס), יאסעל — באלאנגט אין 1875 צו א ווילנער רעוואלוציאנערען קרייזל. אין 1876 געווען אונטער פאליציי-אויפזיכט.

לאצמאן, זוסעל — אין 1876 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזל אין ווילנע, געווען אונטער פאליציי אויפזיכט.

ליפשיץ (איסאק), לייבאוויטש — באלאנגט אין 1876 צו א רעוואלוציאנערען קרייזל אין ווילנע. געווען אונטער פאליציי אויפזיכט.

נאטעק, ראזא יודעלעוונא — אין 1876 באלאנגט צו א רעוו. קרייזל, ארויסגעשיקט אדמיניסטראטיוו פון ווילנע.

נאוואצקי, באלעסלאו אסיפאוויטש — אין 1877 געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט. געזעסן אין ווילנער טורמע.

סאיעט, געדמאן שאיעוויטש — אין 1875 באלאנגט צו א רעוו. קרייזל אין ווילנע. אין 1876 געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט.

סאוויצקי, איוואן לעאפאלדאוויטש — געענדיגט ווילנער גימנאזיע. אנגעקומען אין טעכנאלאגישען אינסטיטוט, פון וועלכען ער איז אויסגעשלאסען געווארען. ארעסטירט אין 1875 און ארויסגעשיקט געווארען אין ארכאנגעלסקער גובערניע.

סאלאוייטשוק (סאלאוייטשיק), איסאק לייבאוויטש — באזוכט

ווילנער ראבינער שולע, סטודענט פון פיזיש־מאטעמאטישען פאקול־טעט און נאכהער פון מעדיצינישׂ־כירורגישער אקאדעמיע. האט נעהאט נעהיימע פארזאמלונגען אויף זיין קוואַרטיר.

סאקאלאָוו, פאָוועל דמיטריעוויטש — באזוכט ווילנער גימנאזיע, ארוים פון 5טען קלאס. אין 1877 אריינגעזעצט אין טורמע פאר לעזען פארבאטענע ביכער. געשטאַרבען אין 1878.

עפשטיין (קלעמענץ), אַנגאַ מאַרדוכאָווגאַ — אין 1871-1872 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין ווילנע.

עפשטיין, אָסיפ מאַרדוכאָוויטש — ברודער פון אַנגא עפשטיין. אין 1878 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין ווילנע.

עפשטיין, מירָן (מייער) מאַרדוכאָוויטש — ברודער פון אַנגא עפשטיין. באזוכט ווילנער פראגימנאזיע. אין 1875 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין ווילנע.

עפראָן, איסאַק אַבראַמאָוויטש — ברודער פון יאָסעל עפראָן. ארעסטירט אין 1876. געזעסען 13 מאָנאטען אין טורמע. אין 1877 געוואָרען מעלאנכאָליש און באפרייט געוואָרען. נאכהער. פארשיקט אין סיביר, פון וואָנען אנטלאָפען מיט זיין ברודער יאָסעל.

עפראָן, יאָסעל אַבראַמאָוויטש — אין 1874 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין בערלין. אין 1876 ארעסטירט אין מאסקווע אנשטאָט זיין ברודער. דעם זעלבען יאָהר נאָך אמאל ארעס־טירט און אפגעזעסען אכט־און־א־האלב מאָנאטען אין טורמע. ארוים־געשיקט אין ווילנע, פון וואָנען אנטלאָפען.

עפראָן, שפשעל־קאַלמאָנאָוויטש — באזוכט ווילנער ראבינער שולע. אין 1871-1875 לערער פון אידישער שולע און מיטארבי־טער פון „ווילענסקי וויעסטניק". באלאנגט צו א רעוו. קרייזעל.

ערמאָנס, יאָסיף דאָווידאָוויטש — א וואלנא־אפרעדעליאושטשיסיא אין טראיאיצקען פאלק. האט פארשפרייט פארבאטענע ביכער.

פאָספעלאָוו, ניקאָלאי פאָוולאָוויטש — געענדיגט ווילנער גימנאזיע, אנגעקומען אין וואַרשעווער וועטערינער אינסטיטוט, ארעסטירט אין 1878. איז געזעסען אין אלעקסאַנדער ציטאַדעל אין וואַרשע. ארוים־געשיקט אין סיביר. אין 1881 אנטלאָפען פון דאָרטען און ווידער ארעסטירט אין 1882. ענדע 1882 געשטאַרבען אין טאָמסקער טורמע.

פעסקאָווסקי, חיה — אין 1879 אדמיניסטראטיוו ארוים־געשיקט פון פעטערבורג אין פארבינדונג מיט אן אונלענאלער דרוקערייי.

קאַירַנסקי, איסאַק — אן אדוואָקאט. אין 1873 ארוים־געשיקט פון פעטערבורג נאָך ווילנע. איז געווען פארבונדען מיט א געהיימער דרוקערייי.

קאיראנסקי, אראן — אין 1879 ארויסגעשיקט פון פעטערבורג נאך ווילנע, וואו ער האט באלאנגט צו א רעוו. קרייזע.

קאיראנסקי, לייזער (לאזאר) גערמאנאוויטש — סטודענט, ארעסטירט אין 1879, געזעסן 6 מאנאטן אין טורמע.

קאיראנסקי, מאיסי סאוועליעוויטש — אדמיניסטראטיוו ארויסגעשיקט פון פעטערבורג נאך ווילנע. איז געווען פארבונדן מיט א געהיימער דרוקערייי.

קאיראנסקי, סאלאמאן (שליאם) חיימאוויטש — באזוכט ווילנער גימנאזיע. אין 1875 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזע אין ווילנע. אין 1879 אונטער פאליציי אויפזיכט. ארויסגעשיקט אין קאינסק, טאמסקער גוב. אריבערגעפירט אין יענסיייסק. צוריק באזעצט זיך אין ווילנע אין 1897.

קאץ, מייער מאושאוויטש — באזוכט ווילנער גימנאזיע. אין 1870 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזע.

קלאטשקא, ארי־בעצאל דאווידאוויטש — אין 1876-1875 באלאנגט צו א רעוו. קרייזע. ארעסטירט אין 1876 און געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט.

קליאטשקא סאמואיל (סעמיאן) לוואוויטש — סטודענט פון מעדיצינישען פאקולטעט אין מאסקווע. אין 72-1871 הויפט פון מאסקווער קרייזע פון טשאיקאווצעס. ארעסטירט אין 1872 און געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט. אין 1873 אוועקגעפאהרען אין אויסלאנד. ארויסגעשיקט פון פאריז אין 1879. באזעצט זיך אין ווין. אין 1890 געווען אין אמעריקע. געשטארבען אין ווין אין 1914.

קלעמבאצקאיא, רעוועקא — אין 1875 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזע אין ווילנע (דאווידאוויטש'עס)

קעוויס — באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזע אין ווילנע אין 1876.

קעוועש (געבארענע רואוויגאוו) דעבארא — אין 1879 אדמיניסטראטיוו ארויסגעשיקט פון פעטערבורג נאך ווילנע. געווען פארבונדען מיט א געהיימער דרוקערייי. באלאנגט צו א ווילנער רעוואלוציאנערען קרייזע.

קעוועש, מייער־זעלמאן אבראמאוויטש — אין 1879 ארויסגעשיקט פון פעטערבורג נאך ווילנע. געווען אונטער פאליציי אויפזיכט. פארבונדען מיט א געהיימער דרוקערייי. אין 1879 ארויסגעשיקט אין ארכאנגעלסקער גובערניע

קעסטעלמאן, לאה יאנקעלעוונא — ארעסטירט אין ווילנע אין 1875.

קרעמער, גיטליא (גיטע) איצקאוונא — אין 1875 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל. געשטעלט געווארען אונטער פאליציי־אויפזיכט.

ראבינאוויטש, נאתום — שילער פון ווילנער ראבינער שולע. אין 1875 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל.

ראוויטש, יאסעל לייבאוויטש (לוואוויטש) — באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין ווילנע. אויסגעשלאסען פון ווילנער פראגימנאזיע. אנגעקומען אין מאסקווער אוניווערסיטעט. אין 1891 אויסגעשלאסען פון אוניווערסיטעט. אנגעקומען אין קאזאנער אוניווערסיטעט. געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט. געענדיגט אלס דאקטאר אין 1894.

ראוויטש, סאפיא לייבאוונא — שוועסטער פון י. ל. ראוויטש. אין 1875 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין ווילנע. געשטעלט אונטער פאליציי אויפזיכט.

ראם, יאסעל יאכעלעוויטש — א שרייבער פון ווילנער קרייז אינשענערען אופראוולענים. האט באזוכט ווילנער ראבינער שולע. אין 1875 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל. אונטער פאליציי אויפזיכט.

ריחאן, אברהם עליאשעוויטש — אין 1875 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין ווילנע. ארעסטירט געווארען אין 1876 געזעסן א מאנאט אין טורמע, נאכהער אונטער פאליציי אויפזיכט.

שטעימאן, מאוושא־יאנקעל שימעלעוויטש — א שוסטער. באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל פון יאסעלעוויטש.

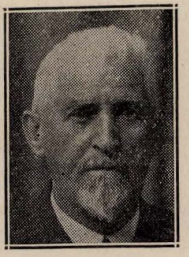
שוואבסקי — באשעפטיגט זיך מיט צייכענען. געווואוינט אין ווילנע מיט יעפים נראץ. אין פעב. 1879 געהאט אן אביסק.

שקלאווער — שילער פון ווילנער פראגימנאזיע. אין 1879 באלאנגט צו א רעוואלוציאנערען קרייזעל אין ווילנע פון יאסעלעוויטש.

אויסער די אנגענעבענע נעמען נעפינט זיך א גרויסע צאל נעמען פון ווילנער רעוואלוציאנערען אין די ארטיקלען פון ט. מ. קאפעלזאן, דושאן מיללי, א. ליעסין, ל. מארטאוו, איזידאר קאהען, וועלווע שאץ, פ. קורסקי, זרח נאנעס, צביון, וולאדימיר מעדעם, ב. מיכאלעוויטש און שלמה קלייט.

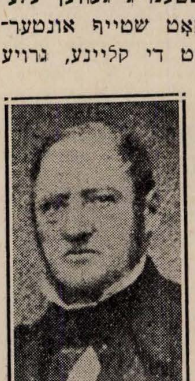
דר. צמח שאבאד.

די אידישע דאקטוירים אין ווילנע אנהויבענדיג פון דער צווייטער העלפט פון ניינצענטען יאהרהונדערט.*)

די עלטסטע אידישע דאקטוירים אין ווילנע, וועלכע איך געדענק פון מיין קינדהייט, זיינען געווען טראכטענבערג און פרוישטעטער.

מענדעל טראכטענבערג (געבוירען 1799, געשטאָרבען 1890), האָט געעגדיגט אין 1835 די אמאלינע ווילנער מעדיצינישע אקאדעמיע, וואס איז געווען א המשך פון דעם מעדיצינישען פאקולטעט פון דעם ווילנער אוניווערזיטעט, וועלכען די רוסען האבען פארמאכט נאכ'ן פוילישען אויפשטאנד אין יאהר 1831. אויך די דאזיגע אקאדעמיע האָט די רעגירונג אין יאהר 1842 פארמאכט. טראכטענבערג איז א לאנגע ציים געווען דער אינציגער אידישער דאקטאר אין שטאָט און האָט געהאט א גרויסע פראקטיק סיי ביי אידען, סיי ביי קריסטען (רוסען און פאליאקען). ער איז שטענדיג געווען עלטער אנגעטאָן, דער הארטער וויסער קראגען האָט שטייף אונטערגעהאלטען זיין האלז, און דער גאנצער פנים מיט די קליינע, גרויע באקענבארדען האבען אויסגעזעהן שטאלץ, „גאָר ניט ווי א איד". טראכטענבערג האָט געריעדט א גוטען, זאפטיגען אידיש, צופאסענדיג זיך צום „פאלק", האָט אבער אויך גענט די אָרטיגע און פרעמדע שפראכען. ער איז געווען רייך, געהאט אן אייגען הויז און פלעגט ארויספאהרען אין אן אייגענער דראָזשקע. טראכטענבערג איז געווען זעהר א תקיף ביי „נאטשאלסטוואָ", איז געווען אנגענומען פאר א מיטגליד אין אדעל-קלוב (דוואריאנסקי קלוב) און האָט שפעטער בעקומען דעם טיטול „ווירקליכער מלוכה-ראט" (דיסטוויטעלני סטאטסקי סאוועטניק) און אויך „דוואריאנסטוואָ" פאר זיך און פאר זיינע קינדס-

דר. טראכטענבערג

*) דער אָרטיקעל איז געשריבען און דערהאלטען געווארען מיט עטליכע מאנאטען פאר דר. צ. שאבאד'ס טויט.—רעד.

קינדער, דאָס הייסט, איינגעשריבען אין די ביכער (רעגאליאן) פון די אדעל־לייט. מען דערצעהלט, אז בעת טראכטענבערג האָט אויס־געבויט זיין הויז אויף סוביטשער גאס, האָט די גאס זיך גערופען „הונט גאס" (סאבאטשיא אוליצא), ווייל די רוסען האָבען ניט גע־וואָלט לאָזען דעם פוילישען נאָמען „סובאָטש". טראכטענבערג'ן האָט ניט געפאסט אזא נאָמען און ער האָט גע׳פוע׳ט ביים גענעראל גו־בערנאטאָר מען זאָל דער גאס א נאָמען געבען „יתומים־גאס" („סי־ראטסקאיא"), ווייל דאָרטען האָט זיך שוין געפונען דאָס הויז פאר אונטערגעוואָרפענע קינדער.

ס'איז מיר ניט באקאנט טראכטענבערג זאָל נעמען וועלכען עם איז וויכטיגען אנטיי׳ל אין דעם דאמאל׳סדיגען אידישען לעבען, חוץ דעם, וואָס ער איז א לאנגע צייט געווען שעף־דאָקטאָר אין אידישען שפי־טאל. זעהר באליבט ביי די אידישע ארימע מאסען איז ער משמעות ניט געווען. אויך אין הלכות פאָדערונג פון האָנאָראָר איז ער אויך ניט געווען זעהר ליבעראל. מען דערצעהלט, אז ער פלענט זאָגען, אז אויף צו ווערען רייך דארף מען ניט זיין גראָד א דאָקטאָר: „איך וואָלט האנדלען מיט ציבעלע, וואָלט איך אויך געווען רייך".

פאָרקערט, זעהר באליבט ביי דער ארימער באפעלקערונג איז געווען דער אנדערער דאָקטאָר, וועלכען איך געדענק, — פרוישטע־טער.

וואָלף פרוישטעטער איז געבוירען געווארען אין 1829, געענדיגט פעטערבורגער מעדיקא־כירורגישע אקאדעמיע אין 1857, געווען אָ־־דינאטאָר אין אידישען שפיטאל און געשטאָרבען אין 1876. דאָס איז געווען א באשיידענער מענטש מיט שווארצע באקענבארדען, וועלכער פלענט אלע מאל נעהן צופוס מיט א שטעקען מיט א שהנער העלפאנט־ביינערנעם קעפעל און זיך באנוגענט מיט א קליינעם האָנאָראָר. דער עולם פלענט זיך פונדעסטוועגען צו איהם באציהען מיט גרויס אכטונג (ווי בכלל צו דאָק־טוירים) און זיך צוהערען מיט יראת־הכבוד צו יעדען וואָרט, וואָס ער פלענט זאָגען. איך גע־דענק, ווי ער איז אמאל געקומען צו מיין רבי'ן, וואָס איז עפעס, געהענדיג שפעט אין אָוונט נאָך א סיום, ארויינגעפאלען אין אפטרעט און איז דערפון קראנק געוואָרען. ריכטענדיג זיך אויפ'ן דאָקטאָר, האָט מען דעם טיש באדעקט מיט א ווייסען טישטוך, צו־געגרייט פאָפיר, א טינט־און־פען און

דר. וו. פרוישטעטער

צוואנציג קאפיקעס האנאראר. בעת דעם רבינ'ס מוטער האט געפרעגט דעם דאקטאר, צי לוינט אנצוגעבען אין געריכט אויפ'ן באלעבאם פון הויז פאר דעם, וואס ער האט געלאזען אפען די גרוב ביינאכט, האט ער געענטפערט: עט, עס לוינט ניט; עס וועט דאך זיין „א ד . . . ר געשעפט".

פרוישטעטער האט געלאזען א זוהן (אן אפטייקער) און א טאכטער, וואס איז געווען צוויי מאל פארהיראט און האט די גאנצע צייט געלעבט אין ווילנע.

טראכטענבערג'ס צוויי זיהן זיינען געווען גרויסע גארנישטען. איינער פון זיי האט זיך געשמד'ט און געווארען ערגעץ־וואו א „סמאטריטעל" אין מאסקווע. פון זיינע דריי טעכטער האט איינע חתונה געהאט פאר'ן פראפעסאר פאלקענהיים אין קעניגסבערג, די אנדערע, פאר'ן אפטייקער שערעשעווסקי (דער ערשטער געפענט אין ווילנע אן אינסטיטוט פאר קינסטליכע מינעראל־וואסער), און די דריטע — פאר'ן דאקטאר אנאטאלי בלאך.

אנאטאלי בלאך, א זוהן פון א באקאנטער אידישער פאמיליע, האט לאנג פראקטיצירט אין ווילנע, געווען ארדינאטאר אין קריסטליכען שפיטאל „סאוויטש" און געטראגן א „קאזיאנע" היטעל מיט א קאקארדע. אין געזעלשאפטליכען לעבען פון שטאט האט ער קיין באדייטענדע ראלע ניט געשפילט.

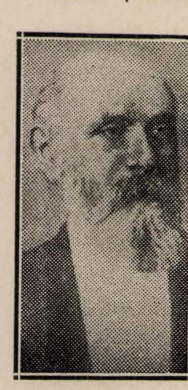

דר. סטעמבא

א פראמינענטע פערזענליכקייט איז געווען דאקטאר לאזאר סטעמבא (געבוירען אין 1857, געשטארבען אין 1905). א זוהן פון ארימע עלטערן, האט ער געענדיגט די ווילנער ראבינער־שול, דערנאך שטודירט מעדיצין אין בערלין, און אין 1878 אפגענעבען עקזאמען אין פעטערבורג. ער האט געהאט א קאלאסאלע מעדיצינישע פראקטיק אין שטאט און אין גאנצען געגענט. ער איז געווען הויז־דאקטאר ביי פיל פריצים און הויכע בעאמטע, ווי דער שולקוראטאר סערגעיעווסקי, ביים ארכיעריי, א. א. סטעמבא איז געווען זעהר א קלוגער, פעהיגער און אנגענעהמענער פראקטיקער, געשריבען פיל וויסנשאפטליכע ארטיקלען, דער עיקר וועגען נערוועז־קראנקהייטען, אין די אויסלענדישע זשורנאלען, אזוי אז זיין נאמען איז באקאנט אין דער מעדיצינישער ליטעראטור. יעטווידער מעדיצינישע נייעס פלעגט סטעמבא דער ערשטער תיכף איינפיהרען אין זיין פראקטיק און עס אנווענדען אין

לעבען: עלעקטרישע באהאנדלונג, רענטגען־שטראלען, דיפטעריט־סע־רום א. ד. גל. סטעמבא איז געווען אָרדינאטאָר אין אידישען שפי־טאל, ראטמאן אין שטאָט־ראט, אקטיווער מיטגליד אין דער מעדיציני־שער געזעלשאפט, אין וועלכער ער פלענט זיך אפט טיילען מיט זיין גרויסער ענציטקייט.

סטעמבא איז ניט נענוג געווען אפגעשאצט פון די ווילנער קאָ־לעגען און אויך ניט דורך די טויזענטער פאציענטען, ביי וועלכע ער האָט אין לעבען געהאט אזא גרויסע הצלחה. די לויה נאָך זיין טויט איז געווען לפי ערך א באשיידענע, ניט אנטשפרעכענדיג זיי־נע גרויסע פארדינסטען פאר דער באפעלקערונג. אויך זיינע צוויי זיהן האָבען דעם נפטר קיין כבוד ניט געמאכט. דער עלטערער, א פעהיגער יונגערמאן, האָט לכתחילה געשפילט א געוויסע ראָלע אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג, אָבער שפעטער האָט זיך ארויס־געוויזען, אז ער איז נאָהענט געשטאנען צום פאָליציי־דעפארטמענט. דער אינגערער, א טויגעניכטס, האָט זיך פארקויפט דער רוסישער שווארץ־מאָה'דיגער פרעסע. בעת דעם ביאָליסטאָקער פראָצעס האָט ער געלאָזען פארעפענטליכען אז ער האָט כלומר'שט געהערט פון זיין פאָטער „דעם ראביניסט", אז אידען געברויכען טאָקע אויף פסח קריסטליך בלוט.

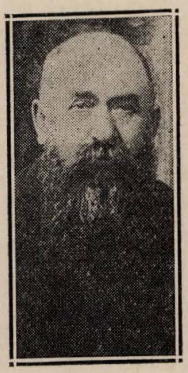
דר. סאמעלסאָן

א נאנץ אומבאדייטענדע פערזענליכקייט איז געווען דאָקטאָר לודוויג סאמעלסאָן, וועלכער האָט 30 יאהר נאָכאנאנד פארנומען דעם פאָס־טען פון א שעף־דאָקטאָר אין אידישען שפיטאָל. פיל סימפאטישער איז געווען דער שפעטער־דיגער שעף־דאָקטאָר לעוו גערשון (אן עלטערער ברודער פון אונזער גרי־גאָרי גערשון), א ליבער מענש אין זיינע באצי־הונגען הן צו קראנקע, הן צו די קאָלעגען (געבוי־רען אין 1836, גע־שטאָרבען אין 1897).

דר. ל. גערשון.

נאָך לעוו גערשונען איז שעף־דאָקטאָר געווען ווילהעלם זאָלקינד (געבוירען אין יאָהר 1859, געשטאָרבען אין 1924), אן אלטער תושב (דער פאָטער איז געווען א באקאנ־טער אפטיקער, דער זיידע, שלמה זאָלקינד,

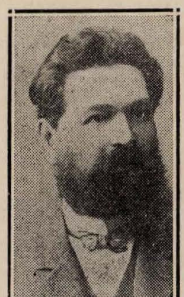

דר. זאלקינד

א בארימטער העברעאישער השכלה־דיכטער און לעהרער אין ראבינער שול). דר. זאלקינד האָט געענדיגט די מעדיצינישע אקאדעמיע אין פעטערבורג און האָט אָנגעשריבען אן אינטערעסאנטע דיסערטאציע — די ערשטע אין דעם מין — וועגען דער סאניטארער לאגע פון דער שטאָט ווילנע.

פון די אָרדינאטאָרען פון דעם אידישען שפיטאָל פון יענער צייט דארף נאָך דערמאָנט ווערען אַראָלף קאָהאָן (דעם געווען ווילנער „קאזיאָני" ראבינער'ס שעפטעל קלאטשקא'ס איידעם), זהר א סימפאטישער מענש און אין שטאָט א באליבטער דאקטאָר, מיט גרויס פראקטיק ווי א כירורג און אויך ספעציאליסט אויף נאָז, האלז און אויערען קראנקהייטען (געבוירען 1859 אין קעשענעוו, געשטאָרבען אָרעם און פארוואָגעלט ערגעץ־וואו אין קרים בעת דער מלחמה, אין 1919).

דאָ דארף באמערקט ווערען, אז אין די 80־90־ער יאהרען איז פאָרגעקומען א גרויסער שינוי אין די פארהעלטנישען פון די אידישע דאָקטוירים אין ווילנע. ביז דער צייט פלעגט די באפעלקערונג זיך קורירען דער עיקר ביי די קריסטליכע (דער עיקר פוילישע) דאָקטוירים און אויך ביי די פעלדשארעס. חוץ דעם פלעגט כמעט יעדער דאָקטאָר האָבען „זיין" פעלדשער („זשידעק"), צו וועלכען דער חולה פלעגט אפריהער אריינפאלען, און ער, דער פעלדשער, פלעגט שוין לויט זיין אייגענעם אינזעהן שיקען צו דעם אָדער יענעם דאָקטאָר. מיט'ן אָנקומען אין ווילנע פון א רייהע יונגע אידישע דאָקטוירים, וואָס זיינען גוט באוואנדערט אין זייער פאך, דאָס רוב אין אויסלאנד, האָט זיך די זאך פיל געביטען. אזוינע דאָקטוירים ווי די דער־מאָנטע סטעמבא, קאָהאן, ווינאָדסקי (אקוּ־שעריע), לעוו בערשון (הויט־קראנקהייטען) און אנדערע האָבען צוגעצויגען צו זיך אויך די קריסטליכע פראקטיק און אוועקגעשטעלט די מעדיצין אין ווילנער געגענט אויף א מאָדער־נער הויך. אגב פלעגט דאן די רוסישע באפעלקערונג (בעאמטע און מיליטער־לייט) זיך אויך גערנער קורירען ביי אידישע דאָקטוירים

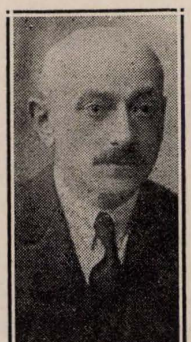
דר. א. קאָהען

דר. איליא בלאך

אוידער ביי פוילישע. ס'זיינען געקומען נאך גוט אויסגעבילדעטע אקושערן, ווי. דר. איליא בלאך, געבוירען 1860, געשטארבען 1920), עמנואל כהן (איצט אין ירושלים) און אנדערע, קינדער דאקטוירים — ה. קאווארסקי, אברהם מאקאווער, רענטגענאלאגען, יעקב דילאן (איצט פראפעסאר אין מאסקווע און א. וואנטער, אויגען־דאקטוירים — גארפיין (געבוירען 1862, געשטארבען 1930, גר. ראם (געבוירען 1863, געשטארבען 1930), גר. ראם (געבוירען 1863, דאקטוירים האט געגעבען די באקאנטע פאמיליע ראם (די עלטסטע אידישע דרוקערייז): געראסים ראם, דער אלמנה דבורה ראמ'ס זוהן, צוויי ברידער — איטע ראמ'ס זיהן — און אלעקסאנדער, מאנע ראמ'ס זוהן, וואס פיהרט נאך ביז היינט צו טאג זיין (די ערשטע אידישע) לאבאראטאריע פאר מעדיצינישע אנאליזען.

דער פעהיגסטער פון זיי איז געווען געראסים (גריגארי דאוויטש) ראם (געבוירען 1854), א גוטער כירורג און געזעלשאפטליכער פאליטישער טוער. ער האט געהערט צו דעם לינקען פליגעל פון דער „קאדעטישער" פארטיי, געזומען אן אקטיווען אנטייל אין אידישען געזעלשאפטליכען לעבען, געהאט גרויסע פארבינדונגען, נאך פאר דער מלחמה און בעת דער אקופאציע איז ער געווען מיטגליד פון א געהיימער פאליטישער ארגאניזאציע, וואס איז באשטאנען פון די ראדיקאלע פארשטייער פון די ארטיגע נאציאנאליטעטען: פאליאקען, ווייס־רוסען, ליטווינער און אידען. אנגעהויבען בען פון אן אנגעזעהענער קאריערע אין ווילנע, האט ער — א קראנקער, אין פארגעסענקייט, פארברעכט זיינע לעצטע יאהרען אפריהער אין ליטע און דערנאך אין לענינגראד (געשטארבען אין 1932).

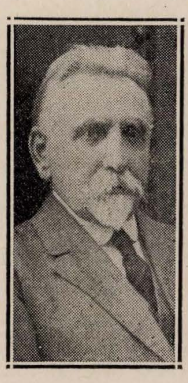
דר. אלעקסאנדער ראם

דא דארפען דערמאנט ווערען: מיכאל ווינגארסקי (געבוירען 1863, געשטארבען 1911), וואס איז געקומען פון באברויסק, ווו ער האט געהאט א גרויסע פראקטיק און פארנומען א בכבוד'יגען ארט אין דער געזעלשאפט און די נאהענטע צוויי חברים, דוד ראזענקרענץ (געבוירען אין 1854, געשטארבען אין 1927), איינער פון די יורשים פון באקאנטען

דר. גריגאריי ראם

אידישען דרוק „ראזענקראנץ און שריפטזעצער", און בנימין פין (געבוירען 1859), וועלכער האט פארנומען גאר א באזונדערען אָרט אין אידישען געזעלשאפטליכען לעבען — א זוהן פון דעם באקאנטען אידישען געלערענטען, היסטאריקער און רעדאקטאר, שמואל יוסף פין. א בן־יחיד ביי זיינע עלטערען, האט דר. פין (ניט קיין גרויסער מתמיד) שפעט, לויט זייגע יאָהרען, געענדיגט דאקטאר. אין ווילנע האט ער נעהאט ניט קיין גרויסע, נאר א רייכע פראקטיק, ווי ער פלעגט ווייזלענדיג זיך זאגען, ניט א דאנק זיינע קענטענישען אין מעדיצין, נאר צוליב זיין שהנעם אַרויספאָהר מיט א קוטשער אין א ציליגדער. מאטעריעל פארזאָרגט, פלעגט זיך פין אויך ווייניג יאָגען נאָך פארדינסטען. ער איז געווען לויט'ן כאראקטער א סיבאריט, פלעגט ליב האָבען שעה'נווייז פארבריינגען ביי זיך אָדער ביי פריינד־פאציענטען ביי א בוך אָדער אין שמועסען. פין איז נעבליבען א בחור און נעהאט פיל פריינד, אפילו אין דער קריסטליכער נעזעלשאפט. ער איז געווען איינער פון די ווייצ־גבאים אין דער רעפארמירטער צדקה־גדולה און אויך האט מאן אין שטאטראט. לייגענדיג אויפ'ן קראנקען־בעט האט פין באצייטענס געשריבען א צואה, לויט וועלכער זיין גאנצע ירושה (בערך 100.000 ר.) זאל דינען דער פראדוקטיווייזאציע פון דער אידישער יוגענט. נאָך זיין טויט (1901) איז טאקע געפעגט געווארען די באקאנטע „הילף דורך ארבייט", וואס עקזיסטירט נאָך עד היום שוין העכער 30 יאָהר, און ארויסגעלאָזען אידישע יונגע פראפעסיאָנאלען אויף אלע געביטען פון מלאכה, קונסט און טעכניק.

דר. ראזענקראנץ

זעהר פיל מיטגעהאלפען דעם ערפאָלג פון אט דעם אנשטאלט, דער עיקר אין די ערשטע יאָהרען, האט דער דאמאלסט יונגער דאקטאר אברהם ברי אברהם מאקאווער. געבוירען אין ווילנע, אין 1869, אין א באלע־באטישער פאמיליע, האט ער דאָ געענדיגט גימנאזיע, שטודירט מעדיצין אין כארקאוו, פון דאנען אויסגעשלאָסען געווארען פאר זיין אנטיל אין די סטודענטישע „אומרוהען", געענדיגט דאקטאר אין ווירצבורג און דערנאָך זיך ספעציאליזירט אין בערלין אויף קינדער־קראנק־

הייטען. א קלוגער, סימפאטישער און ענערגישער מענש, מיט א ברייטען געזעלשאפטליכען חוש, איז א. מאקאוואר אויסגעקליבען גע־ווארען אלס סעקרעטאר (ניט באצאלטער) אין „הילף דורך ארבייט" און געווען דא „די נשמה" פון דער דאזיגער געזעלשאפט, אריינ־טראגענדיג אין דער ארבייט פיל ענערגיע און איניציאטיווע. קומענ־דיג אין באריונג דורך זיין מעדיצינישער פראקטיק מיט די ארימסטע אידישע שיכטען, האט זיך מאקאוואר פאראינטערעסירט מיט די וואוינונגען פון אט דעם טייל פון דער באפעלקערונג. אן שום הילף מן הצד האט ער גאנץ וויסנשאפטליך אונטערזוכט, לויט א בא־שטימטער פראגראם (אנקעטע־בויגענס) 200 אזוינע וואוינונגען. זיין רעפעראט האט ער געהאלטען אויף דעם פיראנגאוואר צוזאמענפאהר אין פעטערבורג אין 1912 און האט ביי דעם עולם זעהר אויסגענומען. צום באדויערן איז דער דאזיגער פארטראג ניט אפגעדרוקט געוואָרען אין זיין גאנצען פארנעם און געבליבען ניט אויסגענוצט דורך די שפעטערדיגע פארשער אויף דעם געביט. בכל אופן זיינען די אויס־פיהרען מאקאוואר'ס נעווען שוידערליכע. די אנטי־היגיענישקייט פון די ארעמע אידישע וואוינונגען (פינסטערע, ענגע, פייכטע) האט איבער־געשטיגען די ערנסטע ידיעות וואס זיינען אין דעם פרט באקאנט אין דער סטאטיסטישער ליטעראטור. דערביי האט זיך ארויסגעוויזען, אז דער ארעמאן צאלט פאר א קוואדראט־מעטער פון אזא דירה פיל טיי־ערער, ווי מען צאלט אין די בעל־עטאזשען פון די שעהנסטע וואוי־נונגען אין שטאט.

זעהר וויכטיג זיינען אויך געווען מאקאוואר'ס פארשונגען — די ערשטע אין ווילנע — איבער דעם פיזישען צושטאנד פון די תלמידים פון דער באקאנטער דאמאלסדיגער כהניס גימנאזיע (מיט מלוכה־רעכט) און זיינע פארגליכונגען מיט ידיעות פון אנדערע מחברים.

דער פאלקסטימליכער גייסט, מיט וועלכען מאקאוואר איז געווען דורכגעדרונגען, האט איהם געשטויסען אויך זיך צו פארנעמען מיט דער סאניטאר־היגיענישער און פאפולאריזאטארישער ארבייט צווישען דער אידישער באפעלקערונג. אומקערענדיג זיך נאך דער מלחמה קיין ווילנע, האט ער געגרינדעט די געזעלשאפט „אזע", וועלכער ער איז געווען איבערגעגעבען מיט ליב און נשמה ביז דעם לעצטען טאג פון זיין לעבען. מאקאוואר איז געשטארבען אין 1920, אין מיטען פון זיין ארבייט און גלאזען נאך זיך אינסטיטוציעס, אין וועלכע זיין נאמען איז פאראיביגט.

בעת דער דייטשער אקופאציע, 1916, זיינען געשטארבען אין ווילנע דר. לאפידעס און דר. עפשטיין. טוביה לאפידעס, א געבוירענער ווילנער תושב (אין 1869), א באשיידענער, מיושב'דיגער מענש, איז געווען, א דאנק זיינע גרויסע פאכמענישע קענטנישען, א לעבנדיגע

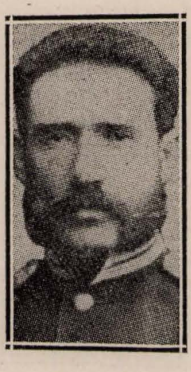

דר. עפשטיין

צייט דירעקטאר אין דער אקושער־שול ביים שפיטאל „יאקוב"; אזא פאסטען האט א איד זעלטען וועלן זוכה געווען צו פארנעמען. דר. יוסף עפשטיין האט זיך באזעצט אין ווילנע קומענדיג פון א קליין שטעדטעל (סמארגאן) און איז געווען זעהר פאפולער אין די ציוניסטישע קרייזען, א דאנק זיין איבערגענעבענער ארבייט אויפ'ן שול־געביט. בעת דער דייטשער אקופאציע האט ער געגרינדעט אין ווילנע א הע־ברעאישע גימנאזיע, וועלכע טראגט נאך עד היום זיין נאמען. געשטארבען איז ער אין 1916, פון טיפוס.

א גרויסען פארלוסט האט געהאט די ווילנער געזעלשאפטליכקייט מיט'ן טויט פון דר. יוסף רעגענסבורג (געשטארבען אין 1930). א זוהן פון א רב אין קורלאנד, איז רענענסבורג געווען א גרויסער תלמודיסט (נעהאט סמיכות אויף רבנות), שטודירט פילאזאפיע און מעדיצין אין דייטשלאנד (באקומען א צווייאיגען דאקטאר־טיטעל), געווען פילזייטיג געביldעט און זיך ספעציאליזירט אויף נערוון־קראנקהייטען. ער איז געווען א גוטער רעדנער און זיינע לעקציעס אויף פארשידענע געביטען — פאפולערע און ספעציעלע — פלעגן צוציהען א גרויסען קאנטינגענט צוהערער. באהערשענדיג פאלקאם דייטש און העברעאיש, האט ער זיך אויסגעלערנט אויך אידיש, וואס האט נאך מעהרער איהם געמאכט פאפולער צווישען די בריטע שיכ־טען. פיל צייט פלעגט ער אפגעבען וויסענשאפטליכער ארבייט, גע־האט ביי זיך א ווערטפולע ביבליאטעק, וואס האט געזאלט נאך זיין טויט איבערגענעבען וועלען אין ירושלים'ער אוניווערזיטעט.

א היבשער טייל אידישע דאקטוירים, וואס האבען געענדיגט די מיליטער־מעדיצינישע אקאדעמיע אין פעטערבורג און אין די רוסענצייטען לכתחילה געדינט אין מיליטער, האבען זיך אפגעזאגט פון זייערע שטעלעס און זיך באזעצט פראקטיצירען אין ווילנע. דהיינו: ק. ראגאוו (נעבוירען אין אוווינ, געשטארבען אין 1911); ז. זשוק, אן אלטער ווילנער תושב געשטארבען אין 1912); פאכמאן (נעבוירען אין 1842, געשטארבען אין 1911) און אנדערע. דא זיינען ניט אריינ־גערעכענט די דאקטוירים, וואס דער גרעסטער טייל זייערער איז ג־רופען געווארען אין מיליטער בעת דעם רוסיש־יאפאנישען קריג און בעת דער לעצטער וועלט־מלחמה. א טייל פון זיי איז נאך דער מלחמה צוריקגעקומען קיין ווילנע, א טייל איז געבליבען אין רוסלאנד. פון אט די לעצטע דארף הערמאנט וועלען הענריק סאלאמוויטש (געשט.

דר. איינהאָרן.

אין 1934), וואָס איז געווען פֿאַרוואַלטער פון די „ביליגע היגיענישע וואוינונגען" פון יק"א אויף סוביטשער נאָס און אויך זעהר פיל געַרבייט אין ווילנע אויפֿן געביט פון קינדער־פֿאַרזאָרגונג און אויפקלערונג דורך פֿאָפּולערע לעקציעס אויף „היגיענע"). איינער פון די ווילנער דאָקטוירים, וועלכע זיינען מאָביליזירט געוואָרען אין יאָהר 1914, דער יונגער סימפאטישער פּוזירישקי, איז געהרג׳ט געוואָרען אויפֿן פראָנט אין מזרח־פרייסען בעת דער מפּלה פון רוסישען געַנעראַל רענענקאמפֿ. גר. ראָטנער, געשטאָמט פון א יחוס׳דיגער פאַמיליע (נעשטאָרבען 1917). קסאַיניק (נעשטאָרבען אין 1917) און אַנדערע.

אַנדערע אידישע דאָקטוירים ווידער פֿלענען קומען קיין ווילנע שוין נאָכ׳ן ענדיגען זייער מיליטער־דינסט און דאָ אויסלעבען זייערע לעצטע יאהרען. איינער פון זיי איז געווען מרדכי מיטאָווער, אן אלטער בחור (געבוירען אין 1936) אין טשין פון געַנעראַל, אַן ארעמען ווילנער מלמד׳ס א זוהן. ביז׳ן טויט האָט דר. מיטאָווער באקומען פּענסיע פון דער מלוכה און אין 1927 איז ער איינזאם געשטאָרבען אין מושב־זקנים. אַן אַריגינעלער מענש איז געווען איינהאָרן (דעם באקאַנטען דיכטער׳ס, דוד איינהאָרן׳ס פאָטער). ער האָט אַוועקגעוואָרפען זיין מיליטערדינסט און האָט יום ולילה געלערנט אין די ישיבות אַדער אין גאון׳ס קלויז. א קרענקליכער איז ער געשטאָרבען אין אַרעמקייט, ווייט פון געזעלשאַפטליכען לעבען.

דר. פּאָטשטער

פון דער אינגערער גענעראַציע געשטאָרבענע אידישע דאָקטוירים זיינען געווען: דער באַשייידענער ד. שקאַט (געשטאָרבען אין יאָהר 1913, פון פלעק־טיפום); לעייב חייט געבוירען אין 1887, געשטאָרבען אין 1925), א טיכטיגער שולּ־דאָקטאָר, וואס זיינע פּאַרשונגען איבער דעם פיזישען צושטאַנד פון די אידישע שולּ־קינדער אין די פאַלקס־שולען זיינען נאָך איצט אן אינטערעסאַנטער דאָקומענט צו דער אידישער דעמאָגראַפיע; ש. פּאָטשטער (נעבוירען 1867, געשטאָרבען 1923), דער עלטער איד, וואס איז געווען סאַניטאר־דאָקטאָר אין ווילנער מאַגיסטראַט און פיל אויפגעטאָן אויף

דר. ראָזענטאָל (אָנמאָן)

דעם דאָזיגען גביט; אָסקאָר שאָפירא (געבוירען 1868, געשטאָרבען 1927), אן איבערגענגער מיטאַרבייטער אין דער אנטיטובערקולאָזע־ליגע, און אנדערע.

צווישען די ווילנער אידישע דאָקטוירים, וואָס האָבען געשפּילט א וויכטיגע פּאָליטישע ראָלע, דער עיקר אין דער העוואָלוציאָנערער באַוועגונג, איז באַקאַנט דר. פּאָוועל ראָזענטאָל (געבוירען געוואָרען אין ווילנע, אין 1972, געשטאַרבען אין 1924). פון די סטודענטישע יאָהרען נעמט ער א גרויסען אנטייל אין „בונד" (פּסעוודאָנים אָנמאָן), אַרבייט אין כּארקאָוו, ביאַליסטאָק און ווילנע, איז אייגער פון די ערשטע שעפער פון דער סאָציאַליסטישער „זשארנאַלישער" ליטעראַטור, פאַרפאַסט עטליכע ביכער וועגען דער געשיכטע און פּראַקטיק פון דער וואָלוציעס, וועלט עטליכע מאָל ארעסטירט און דערנאָך פאַרשיקט (צוזאמן מיט זיין פרוי, אננא ראָזענטאָל) אין סיביר אויף קאַטאָרגע, מאָבט דאָרטען דורך די באַריהמטע „ראָמאַנאָווסקע" טראַגעדיע, וואָו ער שטעלט אין סכנה זיין לעבען, און קומט ענדליך אין ווילנע. דאָ עפענט ער א לאַבאָראַטאָריע פאר מעדיצינישע אנאַליזען און גיט זיך אָפּ לענאַלער, פּאָליטיש־בונדישער און אויך קולטורעל־געזעלשאַפטליכער ארבייט.

דר. געצאָוו

פון די פרויען־דאָקטוירים זיינען פאר דער צייט וועלט פון דער וועלט, די טאַלאַנטפולע וועראַ גרשוו (געבוירען 1890, געשטאָרבען 1927), אן אויסגעצייכענטע אויגען־דאָקטאָרין, און פּאוליגא בראָדסקי (געבוירען 1888, געשטאָרבען 1931), וואָס האָט דורך איהר איבערגענעבענער אַרבייט אין „אוז־טאז", אלס ערשטע פּאַרוואַליטערין פון דער מוסטערהאפטער קאָנסולטאציע פאר מוטערס און פון קינדערהיים פאר אונטערגעוואָרפענע קינדער און יתומים, פיל אויפגעטאָן אויפ'ן געביט פון קינדער־שוץ און פאר פאַרקלענערונג פון דער קינדער־שטאַרבליכקייט ביי אידען אין ווילנע.

מיט א יאָהר צוריק, אין 1933 איז גע־

נעשטאַרבען אין ווילנע אין מיטען דער ארבייט אין אידישען שפיטאל גריגאָרי נעצאָוו (נעבוירען אין 1880), א טאלאנטירטער מענש און אקושער. זיין נעזעלשאפטליכע ארבייט אין די מעדיצינישע וויסענשאפטליכע און פראפעסיאנעלע ארגאניזאציעס האט זעהר שטארק מיטגעווירקט, אז דער נאמען פון אידישען דאקטאר זאל זיין נעאכטעט אין אלע קרייזען, אויך אין ניט־אידישע. אונטער זיין פאכמענישער השפּעה האבען זיך אויסגעביldעט א רייהע פרויען־דאקטוירים און אקושערען, וואס פראקטיצירען אין שטאט און דער פראווינץ.

מאכענדיג א סך־הכל פון דער דאזיגער קורצער איבערזיכט, קען מען קומען צום אויספיהר, אז ניט קוקענדיג אויף די שוועריע באדינגונגען, אין וועלכע עס קומט אויס צו לעבען דער אידישער פראסיאנעלער אינטעליגענץ — צוליב א רייהע פאליטישע און עקאנאמישע סיבות — שטעהען די אידישע דאקטוירים אין ווילנע אויף דער נעהעריגער גייסטיגער הויך. ניט אינגער פון זיי גיט אפ זיינע כוחות און קענטענישען אויף נעזעלשאפטליכער ארבייט און פארנעמט אין שטאט א בכבוד'יגען ארט. ס'איז צו ווינשען, אז דער אידישער דאקטאר זאל ניט בלייבען ביי זיין ענגער ספעציאליטעט, זיך ניט פארוואנדלען אין „א בעל־מלאכה" און אינטעליגענטען קאריערעסט, נאר נעדענקען, אז די מעדיצינישע פראפעסיע נופא פאדערט צו שטיין נאהענט צו די פאלקס־מאסען, און טיף אריינדרינגען אין זייערע אייגענטימליכקייטען און נויטען. נאר אוא נעזעלשאפטליכער דאקטאר קען באמת אנטשפרעכען זיין מאראלישען בארוף, וואהרים אהן סאציאלער מעריצין קען ניט פארקלענערט ווערען ניט די קרענקווערינקייט, ניט די שטארבינקייט פון דער באפעלקערונג. און גראד די אידישע באפעלקערונג וואס איז דאס רוב אנגעוויזען אויף זעלבסטהילף, ניימיגט זיך צום מערסטען אין איהר קאמף פאר'ן קיום אין דעם אנטייל אויך פון די אידישע דאקטוירים אין נעזעלשאפטליכען לעבען, כדי דער נייער דור זאל אויסוואקסען גייסטיג און פיזיש געזונט, כדי ער זאל לעבען אין פריע פאליטיש־סאציאלע באדינגונגען.

ש. דובנאָוו.

דר. צ. שאַבאַד — דער אידישער דעמאָקראַט.*)

דעמאָקראַטיע איז היינט נאָר ניט אין דער מאָדע. מען אַטאַקירט זי פון ביידע זייטען: פון עקסטרעם־רעכטס און עקסטרעם־לינקס. אין דרייפערטעל טעריטאָריע פון אייראָפּע הערשט דיקטאַטור אָדער פאשיזם פון אלע קאָליערן. מען זאָגט זיך אפּ פון דער שענסטער ירושה, וואָס דאָס 19טע יאָרהונדערט האָט אונז אי־בערגעלאָזט: פון פאָלקס־הערשאפט, וואָס איז אויסגעקעמפט געוואָרען דורך אלע רעוואָלו־ציעס געגען דער מאָנארכיסטישער זעלבסטהערשאפט. די נייע מא־נארכען רופען זיך היינט „פיהרער". צוזאמען מיט דער דעמאָקרא־טיע וואַרפט מען ארויס אויך הומאניזם און אלערליי מינים פרייהייט. דער הומאניסטישער, באפרייענדער נאציאָנאליזם ווערט פארוואנ־דעלט אין א זאָלאָגישען נאציאָנאליזם פון האס צו אנדערע פעלקער.

אט פארוואָס זיינען אונז, די טרעגער פון הומאניסטישע אידעאלען, אזוי טייער יענע מענשען, וואָס האָבען זיך ניט אונטערגענעבען דער מגפה פון דער נאָכקריגס־צייט און האלטען נאָך אויף דער עלטער מיט שטאָלץ יענע ליכטיגע פאָהן, אויף וועלכער עס שיינען די לאָ־זונגען פון דער גרויסער „דעקלאַראַציע פון מענשענרעכט", פון עכטער דעמאָקראַטיע און הומאניסטישען פראָגרעסיוועז נאציאָנאליזם, וואָס שטרעבט צו פארבריידערונג פון פעלקער.

איינער פון זיי איז אין אונזער קרייז דער באָקאַנטער ווילנער דאָקטאָר און כלי־טויער צמח שאבאד, וועמעס 70־יאָהרינגן יובילי מיר האָבען ניט לאַנג געפייערט. איך קען דר. שאבאד'ן שוין דרייי־סיג יאָהר, פון דער צייט וועו די ערשטע רוסישע רעוואָלוציע אין 1905 האָט אונז געגעבען די מעגליכקייט אפּען צו קעמפען פאר אונ־זערע אידעאלען. אן אויסגעצייכענטער פראָקטיקער און טעאָרעטיקער אין מעדיצין, דער פאָפולערסטער ארצט אין ווילנער קאָנט, האָט ער שטענדיג געארבייט אין אלערליי געזעלשאפטליכע ארגאניזאציעס, אר־

*) פראָפעסאָר ש. דובנאָוו'ס ארטיקעל איז געשריבען און דערהאלטען געוואָרען א פאָר מאָנאָטען פאר דר. צ. שאבאד'ס טויט.—רעד.

טיגע און א סך אלגעמיין־אידישע. וועגען זיינע פארדינסטען אין דער צייט פון מלחמה און דייטשער אקופאציע דערצעהלען די ווילנער „פנקסים" פון יענער צייט. מיט מסירת נפש האבען דאן די ווילנער עסקנים בראש מיט דר. שאבאד און דר. ווינאדסקי געקעמפט נגען הונגער, טויט און דעם דאפעלטען דייטש־פוילישען אנטיסעמיטיזם. שפעטער, אלס מיטגליד פון פוילישען פארלאמענט, איז דר. שאבאד געבליבען געטריי זיינע דעמאקראטישע און נאציאנאלע אידעאלען.

לויט זיינע פאליטישע איבערצייגונגען איז דר. שאבאד געשטאנען אויפ'ן לינקען פליגעל פון דער „אידישער פאלקספארטיי" אין רוסלאנד („פאלקיסטיש־דעמאקראטישער פארטיי" אין פוילען). זיין נאציאנאליזם איז פרעי פון יעדען שאוויניזם און איז ריין־הומאניסטיש. אלס אנהענגער פון אידישער קולטור־אוטאנאמיע, האט ער אומעטום געפיהרט א קאמף פאר די רעכט פון דער אידישער שפראך און פאר דער אידישער וועלטליכער שול. איינער פון זיינע גרעסטע פארדינסטען איז דער אידישער ווייסענשאפטליכער אינסטיטוט אין ווילנע (איוו"א), וואס ער האט געגרינדעט צוזאמען מיט זיין שווי־גערזאן, דעם פילאלאג און ליטעראטור־היסטאריקער, דר. ווינרייך. זייערע באמיהונגען האבען מיר צו פארדאנקען, וואס אין א קורצער צייט פון קוים צעהן יאהר האט דער איוו"א דערגרייכט צו דער מדרגה פון א ווייסענשאפטליכער וועלט־אינסטיטוציע, וואס האט פאר־בינדונגען מיט פיל אקאדעמישע אינסטיטוציעס אין פארשידענע לענ־דער.

אכט און צוואנציג יאהר בין איך ניט געווען אין ווילנע, און אז איך האב היינטיגען זומער ווידער באזוכט די אלטע שטאט, וואס איז אזוי ארעם אין גשמיות און אזוי רייך אין רוחניות, האב איך געפו־נען מיין אלטען פריינד שאבאד, ווי שטענדיג, אויף זיין פאסטען — ריכטינגער, אויף אלע זיינע פאסטענס, ארבייטענדיג פון פריה ביז שפעט אין אוונט. ס'איז מיר געווען זעהר אנגענעם צווישען די וועגט פון אייוו"א־הויז הערען א באגריסונג דוקא פון איהם, דעם פאר־זיצער, דעם פאטריארך פון אונזערע קולטור־ארבייטען. ס'איז נעווען א פרייד צו זעהן אט דעם מענשען, וואס איז געבליבען אן עכטער אידישער דעמאקראט, ענג פארבונדען מיט אונזערע פאלקס־מאסען, מיט זייער שפראך, פארנומען מיט זייערע זארגען און נויטען — א מוסטער פאר אונזער קומענדיגער פאלקס־אינטעליגענץ.

כל זמן עס וועלען נאך בייַ אונז זיין אזעלכע אייהעלע אידעא־ליסטען, באהויבט פונ'ם נייסט פון דער גרויסער פרייהייט־תקופה, האבען מיר ניט וואס מורא צו האבען פאר א ירידה אינ'ם אידישען לעבען. הלואי זאל דער קומענדיגער דור אונז געבען וואס מעהר אזעלכע מענשען!

חייקעל לונסקי.*)

חייקעל לונסקי איז געבאָרען געוואָרען ב' תמוז, 1881, אין סלאָ־נים, גראָדנער גובערניע. זיין פאָטער, א מלמד, האָט געשטאָמט פון קעניגסבערגער ר' לייבעלע דעם בעל־הפּרדס. פון 4 יאָהר אָן גע־לערנט אין חדר, דערנאָך אין די ישיבות פון סלאָנים און לידע, דאָן געקומען קיין ווילנע, וואו צווישן יאָהר משמש געווען אין דער אלטער קלויז. זינט 1895 ביבליאָטעקאָר פון דער שטראָשון־ביבליאָטעק. אין ווילנע געלייענט השכלה־ביבלעך, געאָרבייט אין ציוניסטישע אגודות, געגרינדעט גמילת־חסדים, חברות צום לערנען אין די קלויזען. זינט 1919 סעקרעטאָר פון דער אידישער היסטאָריש־עטנאָגראָפישער גע־זעלשאפט אין ווילנע.

חייקעל לונסקי

האָט געשריבען שירים אין לשון־קודש (צוויי געדרוקט אין „לוח א"י" פון א. מ. לונץ, 1905), ארויסגעגעבן א ספר „חולדות ר' מרדכי ווייזל" — א קורצע ביאָגראָפיע פון סלאָנימער רב, דעם זיידען פון ל—ם פּאָרשטאָרבענער פּרוי, און די „ווילנער זאמלביכער" פון ד"ר צ. שאבאד פּאָרעפענטליכט אין אָרטיקעל „ווילנער קלויזען און דער שולחויף". אין „פּנקס" א"ר פון ז. רייזען — „דער הונגער און יקרות אין ווילנע אין דער צייט פון דער אָקופּאַציע" און צו־

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראָטור, פּרעסע און פילאָלאָגיע, פון זלמן רייזען, ווילנער פּאָרלאָג פון ב. קלעצקין.

זאמען מיט י. ברוידעס א רשימה פון די באקאנטמאכונגען פון די אקופאנטען אין ווילנע. א גרויסען רושם האט געמאכט זיין ביכעל „פון ווילנער געטא", „בילדער און געשטאלטען נעשריבען אין שווערע צייטען" (פ"נ פון פאראיין פון די אידישע ליטעראטען און זשורנאליסטען אין ווילנע, 1920, מיט א הקדמה פון ה. ייבין; דאס זעלבע אויך אין העברעאיש א"ט „מהגיטא הולנאי" — אין דעם זעלבען פ"נ), וואו אין א פרימיטיוון סטיל פון א פאלקסטימליכען פנקס־שרייבער נעשילדערט די גוסס'ע מענשען פון ווילנער שולהויף, פון ווילנער משכילים, פון דער ווילנער אידישער נאם אויפ'ן פאן פון דער שרעקליכער אקופאציע־צייט. א חוץ דעם פארעפענטליכט זכרונות וועגען אנ—סקי און א. ווייטער (אין מ. שאליט'ס „לעבען", אין ווילנער „טאג") און אין ארטאדאקסישען וואכענבלאט „דאס ווארט", ווילנע 1925 — א סעריע ארטיקלען וועגען יסו"ד, דעם לעצטען ווילנער רב ר' שמואל, חיי־אדם, ר' אבאלע פאסוואלער, ר' אייזעלע סלאנימער א"א, אין א באזונדערער אויסגאבע „לעגענדעס וועגען ווילנער גאון" (ווילנע, 1925). זיך פארנומען מיט ביבליאגראפישער אר־בייט, מיט צונויפשטעלען א קאטאלאג פון דער שטראשון ביבליאטעק אין סדר א"ב לויט די ענינים, מחברים און טיטלען פון די ספרים, צונויפגעשטעלט א רשימה פון די ביכלער און כתבי־יד פון א. מ. דיק, געזאמעלט טויזענטער ביכער פאר דער העברעאישער אוניווערסיטעט־ביבליאטעק אין ירושלים, געמאכט אויסצוגען פון אידישע טעקסטען אויס אלטע ספרים, שו"ת א. א., פון וועלכע פארעפענטליכט די טעקסטען פון מהרי"ל און פון איסערלין, געזאמעלט פון מענשען און ספרים ווילנער לעגענדעס א"א.

באָריס קלעצקין.*)

באָריס קלעצקין איז געבוירען געוואָרען אין האָראָדישטש, נאָווא־רעדקער דיסטריקט, אין א משפּחה, וואָס פיהרט איהר יחוס פון דעם „טורי־זהב" איבער א קייט פון צעהן דורות רבנים. אויך זיין פּא־טער, אהרן, האָט געהאַט סמיכה אויף רבנות, אָבער פארנומען האָט ער זיך מיט וואַלד־האַנדעל. צו 10 יאָהר איז קלעצקין מיט די על־טערען אריבער קיין ווילנע. באַקומען א אידישע טראדיציאָנעלע דערציאונג און אלגעמיינע בילדונג ביי פּריוואַטע לעהרערס, איז קלעצ־קין יונגערהייט צוזאַמען מיט א. ליטוואַק'ן אריין אין די ערשטע אי־דישע ארבייטער־קרייזלעך אין ווילנע, געווען איינער פון די גרינדער

באָריס קלעצקין

פון די א"ג „זשארנאַנישע קאָמיטעטען" צו פארשפּרייטען גוטע ליטע־ראַטור צווישען אידישע ארבייטער, גרינדען אידישע ארבייטער־ביבליא־טעקען אין דער פּראָווינץ און ארויסגעבען פּאָפולער־וויסענשאפטליכע און בעלעטריסטישע ביכער אין אידיש; געווען איינער פון די אר־גאניזאַטאָרען און פּראַקטיקער פון דער לעגאַלער פארלעגערי און פאר־שפּרייטונג פון די ערשטע אידישע ארבייטער־אויסגאבען, ארגאניזירט די בוכהאַנדלונג פון אברהם גאסעלניק, אויסנוצענדיג דערצו א פאר־טיגע קאָנצעסיע, וואָס איז אין יענע יאָהרען געווען זעהר שווער צו

*) לעקסיקאָן פון דער אידישער ליטעראַטור, פרעסע און פילאַלאָגיע פון זלמן רייזען, ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין.

באקומען; אט די קראָם איז געוואָרען א גאנצער צענטער פון דעם נייעם אידישען בוך, פון וואנען עס האָט זיך פארשפרייט אלדאָם מעהר אדער ווייניגער אינטערעסאנטע, וואָס איז ארוים אויף אידיש אין רוסלאנד אדער אין אמעריקע. צוליב דעם פאָטער'ס געשעפטען פלענט קלעצקינ'ען אויסקומען ארומצופאָהרען איבער די שטעטלעך פון ווילנער גובערניע, פלענט ער דאָרט פארשפרייטען די נייע ביכלעך, זוכען אנהענגער, אגיטירען. אין די יאָהרען 1896—1899 און שפעטער איז קלעצקין געווען ענג פארבונדען מיט אלע אונטערנעמונגען, וואָס זייער צוועק איז געווען ארויסצוגעבען און פארשפרייטען לעגאלע אידישע ליטעראטור פאר ארבייטער. נאָך דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע האָט קלעצקין מיטגעהאלפען אוועקצושטעלען און ארגאניזירען די לעגאלע פרעסע („וועקער", „פאלקס-צייטונג") און דעם פארלאג פון „בונד" („די וועלט"), פון וועלכער פארטיי ער איז געווען אן אקטיווער מיטגליד זינט איר גרינדונג. ארום 1910 האָט ער געגרינדעט דעם „ווילנער פארלאג פון ב. א. קלעצקין", באשטימענדיג אלס אָנפיהרער אייגעם פון די איניציאטאָרען פון דער אונטערנעמונג, זיין נאָהענטען פרייַנד א. ווייטער, וועלכער האָט צוליב דעם געמאכט דאן דעם גרויסען שריט זיך צו לעגאליזירען, איז אבער געוואָרען ארעסטירט און פארשיקט קיין סיביר, און די אָנפיהרונג האָבען איבערגענומען ש. ניגער, נחום שטיף, ז. קאלמאנאָוויטש. דער פ"ג האָט איבערגענומען דעם חודש זשורנאל „אידישע וועלט", וועלכער איז זינט יאנואר, 1913, ערשינען שוין אין ווילנע מיט קלעצקינ'ען אלס אפיציעלען רעדאקטאָר-ארויסגעבער (פאקטישער רעדאקטאָר איז געווען צוערשט דוד בערגעלסאָן, דאן ש. ניגער), האָט ארויסגעגעבען דעם „פנקס" — די גרויסע כארטיע פון דער מאָדערנער אידישער פילאלאגיע, געגרינדעט דעם עדישטען אידישען קינדער-זשורנאל „די גרינינקע ביימעלעך" און ביסלעכווייז אנגעהויבען צו שפילען א גרויסע ראָלע ניט נאָר אין דער אידישער פאלאנ-טעטיגקייט, נאָר אויך אין דער גאנצער אידישער, געזעלשאפטלעכער, — אידישסטישער קולטור-באָוועגונג, גרופירענדיג ארום זיך די בעסטע פאָרשטייער פון דער אידישער ליטעראטור און שטרעבענדיג זי אויפצוהייבן אויף א העכערער מדרגה. די עדשטע אויסגאבן פון דער פ"ג קלעצקין זיינען געווען: שלום אש'ס „מעשה'לעך פון חומש", „מערי", „שלמה נגיד", „דראמען", דוד איינהארנ'ס „מיינע לידער", א. ווייטער'ס „דער שטומער", בעל-מחשבות'עם „געקליבענע שריפטען", און אנדערע ביכער. דער אויסברוך פון דער וועלט-מלחמה האָט איבערגעריסען די טעטיגקייט פון פארלאג, וועלכע האָט נעהאלטען אין איין וואקסען; עס זיינען אבער געמאכט געוואָרען אלע אנשטרענגונגען אייגצוהאלטען די דערמאנטע זשורנאלען, ווי אויך דאָס

ניי־געגרינדעטע וואכענבלאט, „די וואך", אבער דער פארבאט פון ני־קאלאי ניקאלאיעוויטש'ן אויף אידיש האט געמאכט אויך דערצו א סוף און נאך דער עוואקואציע פון ווילנע דורך די רוסען איז קלעצ־קין שוועק קיין רוסלאנד, האט צוליב זיינע געשעפטען נעלעבט אין פארשידענע שטעט, ווי פעטערבורג, מאסקווע, קיעוו, ארויסגענעבען אויך אין די דאזיגע שטעט א רייהע ביכער, דערהויפט קינדער־ביכלעך און לערנביכער, א סך פון זיי געדרוקט אומלענאל צוליב דעם אויבענ־דערמאנטען פארבאט, געווען אויך דער פארלעגער פון די פעריאדישע זמ"ה, וואס זיינען ארויס אין פעטערבורג א"ר פון ש. ניגער. בעת א גרופע אידישע כלל־טוער האבען ארגאניזירט א גרויסע אידישע צייטונג, „פעטראגראדער טאגעבלאט", וואס האט געזאלט פאראיינigען אלע ריכטונגען מיט א פאזיטיווער באציאונג צו אידישער קולטור, איז קלעצקין אייngעלאדען געווארען אלס הויפטפארוואלטער, אבער די צייטונג איז צוליב אינוויניסטע חלוקי־דעות אינגיכען צופאלען, אריבער אין רשות פון ציוניסטען א"ר פון יצחק גרינבוים. נאך דער מערץ רעוואלוציע געלעבט אין באברויסק אלס אייngענטימער און פיה־רער פון פאבריקען און קאפיטאליסטישע אונטערנעמונגען, געווען אויסגעוועהלט אין קאמיטעם פון „בונד", אויך מיטגליד פון אויספיר־קאמיטעט פון די פראפ. פאראיינען, 1919 צוריקגעקומען קיין ווילנע, וואו ער באנייט די טעטיגקייט פון זיין פארלאג, 1925 אריבערגע־טראגען די צענטראלע פון פארלאג קיין ווארשע און פארוואנדלט איהם אין אייngעם פון די גרעסטע אידישע פארלאגען, וואס קאנצענטרירט ביי היינטיגען טאג א גאנצע רייהע וויכטיגסטע ווערק פון דער אידישער און אלגעמיינער ליטעראטור. גיט אויך ארויס די וואכענשריפט „לי־טעראריש בלעטער" א"ר פון נחמן מיזעל, דאס קווארטאל־בוך „אי־דיש טעאטער" א"ר פון דר. מיכאל וווייכערט, די „פילאלאגישע שריפ־טען" פון אידישען וויסענשאפטליכען אינסטיטוט. אין אפריל, 1928, באנייט „די אידישע וועלט" אלס חודש־שריפט פאר ליטעראטור, קרי־טיק, קונסט און קולטור א"ר פון נ. מיזעל, פרץ הירשביין, י. י. זינגער.

דר. צמח שאַבאַד

(נעקראָלאָג)

זונטאָג, דעם 20טען יאנואר, 1935, 12 אזייגער בייטאָג, איז איבער ווילנע אראָפגע־פאלען די שרעקליכע ידיעה:

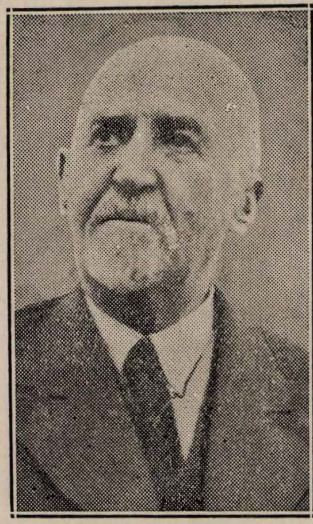
דר. צמח שאבאד איז געשטאָרבען.

דער רושם לאָזט זיך ניט באשרייבען. מען דארף פיהלען און ווייסען, וואָס דר. שאבאד איז געווען פאר ווילנע, כדי צו באגרייפען די מאָס פון דעם אומגליק. דאָ איז ניט בלויז געשטאָרבען דער באריהמטסטער אידישער מערי־ציינער, דער איבערגעבענסטער אידישער כלי־טוער, דער אקטיווסטער בויער און טוער פון דער אידישער נאציאָנאל־קולטורעלער באלעבא־טישקייט דאָ אין ווילנע, דער וויסענשאפט־מאן און פובליציסט, דער פאָליטיקער און קעמפער פאר די רעכט פון דער אידישער באפעלקערונג אויף אלע געביטען פון אידישען לעבען, — דאָ האָט זיך אָפגעטאָן דער שטאָלץ פון דער אידישער ווילנע, איהר באמת „גאָלדענע פאָן", דער „רוח החיים", דער באוועגנדיגער גייסט פון איהר אייגענעם נוסח, דעם שוין באריהמט געוואָרענעם „נוסח ווילנע", אן אייגענארטיגע שטרעמונג אין דעם צעריסענעם און צעשפליטערטען קולטור־נעזעל־שאפטליכען לעבען פון דעם אידישען קיבוץ אין פוילען.

דר. צמח שאבאד האָט געהערט צו א באשטימטער פאָליטיש־נעזעלשאפטליכער ריכטונג אין אידישען לעבען. ער איז געווען אייגער פון די פיהרער פון דעם פאָלקיזם (פאָלקס־פארטיי). אין זיין קולטור־ארבייט איז ער געווען פארבונדען מיט דער אידישיסטישער באוועגונג. אָבער דערין איז באשטאנען די גרויסקייט און אייגנארטיגקייט פון זיין פערזענליכקייט, וואָס ער האָט ארויסגערופען טיפסטע אכטונג און ליבשאפט צו איהם אפילו ביי זיינע פארטיי־גענגער.

די לויה פון דר. שאבאד איז געווען די גראנדיעזסטע טרויער־מאניפעסטאציע, וואס ווילנע האט ווען עס איז געזעהן.

שוין אין די פריהמארגען שעה'ן (די לויה איז געווען באשטימט אויף צוועלף אזייגער מאנטאג) האט זיך אנגעהויבען ציהען אן עולם צו געזעגענען זיך מיט דר. שאבאד אין זיין וואוינונג. עס זיינען גע־קומען מענשען פון פאלק, פארמאטערטע הארעפאשניקעס, אידענעם פון מארק, פראלעטאריער (צוויישען זיי אויך עטליכע פוילישע ארבייטער), כלי־קודש, צוויישען זיי הרב ר' חיים עוזר גראדזענסקי, לעהרער, דאק־טוירים, שריפטשטעלער, אינטעליגענץ, האנטווערקער, סוחרים.

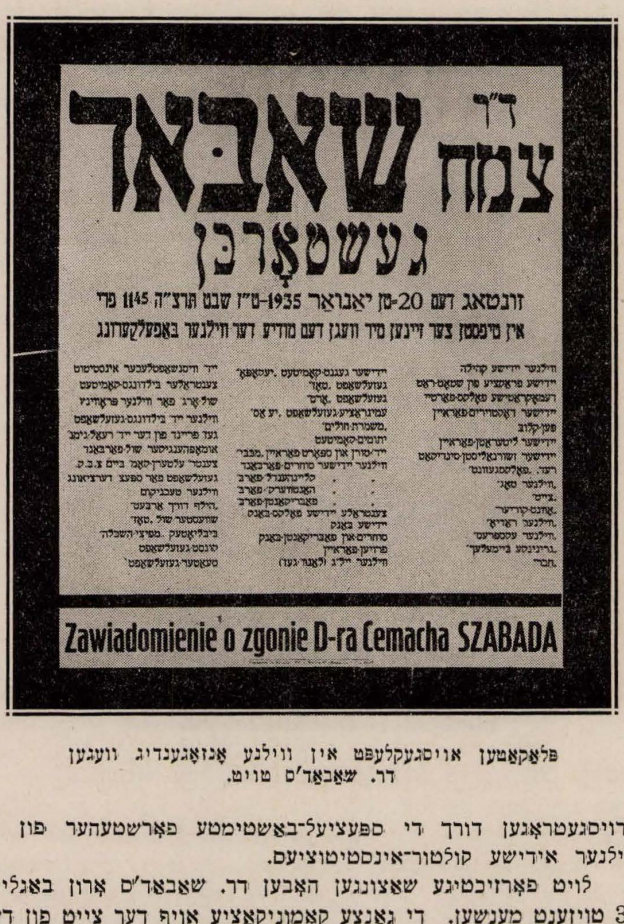

דר. צמח שאבאד, געב. פעב. 5, 1864.
געשט. יאנואר 20, 1935.

ביי א טויטער שטילקייט האט נעהאלטען א רעדע וועגען גרויסען נפטר דר. א. גלאבוס אין נאמען פון ווילנער אידישען דאקטוירים פאר־אייז. דער באקאנטער דאקטאר, וואס איז שוין איבער דרייסיג יאהר באפרייונדעט מיט שאבאד'ן, האט אונטערגעשטראכען, אז שאבאד איז געווען ניט פשוט א מענש, פשוט א דאקטאר, — שאבאד איז געווען א גאנצע עפאכע, א גאנצע שטיק געשיכטע פון דעם נייעם אידישען לעבען, פון דער נייער אידישער קולטור. עס איז דא א מיינונג — זאגט דר. גלאבוס — אז יעדען מענשען קען מען פארטרעטען מיט אן

אנדערען. מיט דעם בין איך אין דעם דאזיגען פאל ניט מסכים. דר. שאבאד'ן קען מען ניט פארטרעטען און זיין אָרט בלייבט לוידיג.

נאָך דער רעדע פון געגנער־סעקרעטאר פון אל־פוילישען „טאָז", דר. וואולמאן (פון וואַרשע), וועלכער זעהט אין דר. שאבאד'ן דעם סימבאל פון אידישען פיזיש־גייסטיגען רענעסאַנס, — ווערט דער אָרון

ד"ר צמח שאבאד
געשטאָרבן
זונטאג דעם 20-טן יאנואר 1935-ט"ן שבט תרצ"ה 1145 פרי
אין טיפסטן צער זיינען מיר וועגן דעם מודיע דער ווילנער באפעלקערונג
ווילנער יידיש קהילה
יידישע פראפעסיע פון שטאָט־ראָט
רעפובליקאנישע פאָלקס־פארטי
יידישער דאקטוירים־פאראין
פון קלוב
יידישער לימאן־קאָן־פאראין
יידישער שורנאל?סטן־סטרוקטאָם
רעד. פאָלקסצייטונג
וילנער טאָג.
.בייטי
.אחדות־קרישי
וילנער רעדיק
וילנער עקספרעס
.גרינינטע ביימעלער
חבר־
יידישער נעגנס־קאָמיטעט .יעקאָבי
נעזעלשאפט .טאָז
נעזעלשאפט .אָרט
עמיגראציע־נעזעלשאפט .יע אָס
.משמרת חולים
יתומים־קאָמיטעט
יידישן אין סאָציאל פאראין .מבני
וילנער יידישער סוחרים־פאראיין
. . ס'לייטונג?ל פאר ב
. . האנדעלסרעס־פארב
פאבריקאנטן־פאר ב
צענטראל?ע יידישע פאָלקס־באנק
יידישע באנק
סוחרים־אין פאבריקאנטן־באנק
פרידען־פאראין
וילנער יי"ג (לאָגע נעז)
יידישר ארבעטער־אינסטיטוט
צענטראלער בילדונגס־קאָמיטעט
של ארג. פאר וילנער פראָפינ
וילנער יוד בילדונגס־נעזעלשאפט
נעד פרייער פון דער יוד רעל־גימנ
אינאפהענגיגער של פאר־באנד
צענטר עלטערן־קומר בייס צ.ב.ק.
נעזעלשאפט פאר טפיעג דערציאונג
וילנער פענזיונים
וילה דוהך ארבעטר
שוויטצער של .טאָז
ביבליאטעק .טפרצי השכלה
טוונטס־נעזעלשאפט
טיאטער־נעזעלשאפט

Zawiadomienie o zgonie D-ra Cemacha SZABADA

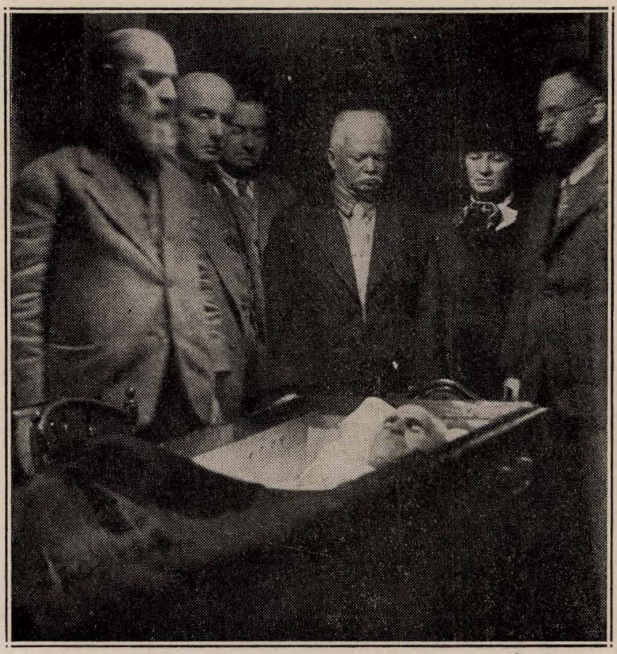
פלאקאטען אויסגעקלעפט אין ווילנע אנזאגענדיג וועגען דר. שאבאד'ס טויט.

ארויסגעטראגען דורך די ספעציעל־באשטימטע פארשטעהער פון די ווילנער אידישע קולטור־אינסטיטוציעס.

לויט פארזיכטיגע שאצונגען האבען דר. שאבאד'ס ארון באגליט 30 טויזענט מענשען. די גאנצע קאמוניקאציע אויף דער ציים פון דער לויה איז אפגעשטעלט. אלע אידישע קראמען אויף די גאסען, דורך וועלכע דער לויה־צוג געהט דורך, זיינען פארמאכט. אין די אידישע

שולען זיינען אפגעשטעלט די לימודים, און די תלמידים מיט זייערע שול־פאנען געהען אין שפיץ פון דער לויה.

אין צוג האבען אנטייל גענומען פארשטעהער פון דער פוילישער אינטעליגענץ, דער רעקטאר פון ווילנער אוניווערסיטעט, געווען־מיניסטער סטאניעוויטש, דעקאן פון אהוואקאטען־ראט, כעמט אלע פראפעסארען פון מעדיצינישען פאקולטעט בראש מיט'ן דעקאן פראפעסאר מיכיידא, וועלכער האט אפערירט און געהיילט דר. שאבאד'ן

די ערשטע ערען ווען — א פאר שעה נאך דר. צמח שאבאד'ס טויט. שטעהען פון לינקס צו רעכטס: ב. ווירגילי־כהן, אינזש. קלעבאנאוו, הירש מאץ, ירמיה שאפירא, אננא ראזענטאל און קאפלאן־קאפלאנסקי.

אין זיין שווערער מחלה (גאנגרענע אויפ'ן באדען פון סקלעראז). עס זיינען אויך געווען רעפרעזענטירט די זעלבסטפארוואלטונג, די מאכט און אנדערע.

אויך די נאציאנאלע מינדערהייטען האבען געהאט פארשטעהער אין דעם טרויער־צוג נאך דעם, ווען האט אלע זיינע יאהרען די בעסטע כוחות זיינע אוועקגענעבען אויף צו שאפען ברידערליכע באציהונגען

צוויששען פאָלק און פאָלק אויפ'ן יסוד פון גלייכבארעכטיגונג און פולער נאציאָנאלער פרייהייט פאר אלע. עס זיינען מיטגענאנגען א גאנצע רייהע אָנגעזעהענע ליטווישע און ווייס־רוסישע טויער און פאָליטיקער.

אויפ'ן בית־עולם האָט דער גראנדיעזער צוג געגרייכט שוין געגען פארנאכט. עס איז שווער איבערצוגעבען די שטימונג פון טרויער און נעדריקטקייט וואָס האָט באהערשט די טויזענטער און טויזענטער אויף דעם אָרט פון דר. שאבאד'ס אייביגער רוה אין דעם בין השמשות פון דעם אויסגעהענדיגען ווינטער־טאָג, אונטער די טרויער־רעדעם ביים אָפענעם קבר, געהאלטען פון דעם פאָרזיצער פון דער אידישער קהילה אין ווילנע דר. יעקב ווינאָדסקי — אין נאָמען פון די ווילנער אידען, פון משה שאליט — אין נאָמען פון די הילפס־אָרגאניזאציעס, פון זלמן

די לויה פון דר. צמח שאבאד

רייזען — אין נאָמען פון די קולטור־אָרגאניזאציעס, פון אינזשענער ספירא (דעם פיהרער פון די ווילנער ציוניסטען) — אין נאָמען פון דער פאָליע. עס פאלגן די רידלען ערד, אויפריהרענדיג אזוי טיף יעדערענס אָפענע ווונד.

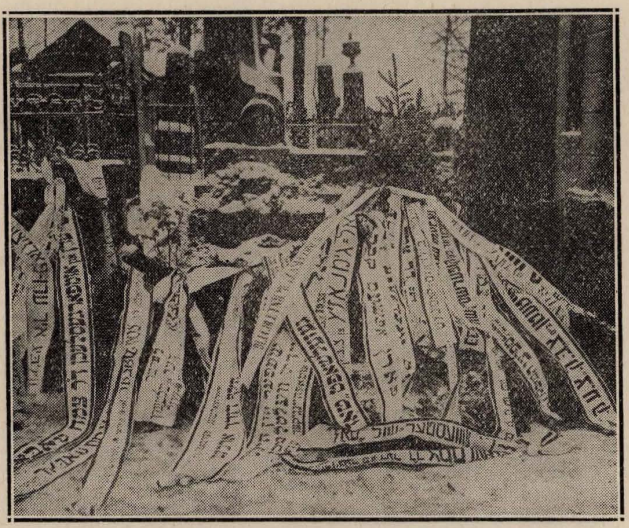
* * *

עס איז ניט גענוג צו קענען די לעבענס־געשיכטע פון דעם נפטר, כדי אָפצושאצען זיין באדייטונג אין אונזער קולטור־נעזעלשאפטליכען לעבען. מען האָט איהם אליין געמוזט קענען און זעהן ביי זיין אומ־דערמידליכער פיל פארצווייגטער ארבייט. איבער אלע זיינע פאר־שיידענארטיגע טעטיגקייטען אין דינסט פון די אידישע פאָלקס־מאסען און דער אידישער קולטור האָט געלויכטען דער צויבער פון זיין גרויסער

פערזענליכקייט, אזא פולקאמע, אזא גאנצע, אזא תמימות'דיגע און הארמאנישע. דעם דאזיגען צוויבער האט געמוזט דערפיהלען יעדער איינער, וואס האט זיך געפונען אין זיין סביבה, פרייוד צו פארטיי־גענגער, איד, פאליאק, וויים־רוס אדער ליטווינער.

אבער צום טיפסטען האבען זיין וואראמע מענשליכקייט געפיהלט די אידישע פאלקס־מאסען, וואס זיי האט ער אזוי געטריי געדינט אין משך פון א האלבען יאהרהונדערט.

פאר זיינע אומצעהליגע פרייוד און פארעהרער אין דער גאנצער

דער פרישער קבר פון דר. צ. שאבאד מיט די בענדער פון די פיל־צאליגע קרענץ.

וועלט איז ניטא קיין טרייסט אין דעם וואס ער האט דערלעבט די מענשליכע עלטער. ביי זיינע קנאפע 71 יאהר איז ער געווען אזוי יונג אין נייסט, דער טעטיגסטער צווישען אונז, דער אקטיווסטער און גע־טרייסטער. ער האט געטראגען זיין שהנע עלטער מיט יענער חשיבות און ווירדע, וואס איז דער קנין פון די אויסדערוועהלטע. אויף איהם איז מקוים געווארען אין דער פולער מאס דער פסוק: „זקני תלמידי חכמים כל מה שמזקינים דעתם ניתוספת עליהם" — אלטע חכמים וואס זיי ווערען עלטער, אלץ מעהר וואקסט זייער וויסען. און צו־זאמען מיט די יאהרען איז געוואקסען די ליטערקייט פון זייער גאנצע־

פֿערזענלעכקייט, זיך אויסגעקריסטאַליזירט מיט אַלע איהרע חנ'ען. און אויך זיין טעטיגקייט איז ניט געמינערט געוואָרען. שוין קראַנקערהייט אין די שווערסטע יסורים האָט ער געשריבען זיין לעצטע ארבייט פֿאר דעם אָרגאַן פון די נעאָ־טערריטאָריאַליסטען „פֿרייַלאַנד".

אין זיין פֿערזענלעכקייט, פון מיט אזא ריינעם אידעאַליזם, האָט דר. שאבאד פֿאראייניגט דעם עכטען הומאַניזם פון דער פֿאַלקסטישער, פֿאַלקספֿרייַנדליכער רוסישער אינטעליגענץ מיט אַן אויפֿריכטיגער ליב־שאפט צו דער אידישער סביבה. ער איז געווען דער קלאַסישער פֿאר־

ווילנער פּובליציסט און רוסישע צייטונגען וועגען דר. צ. שאַבאַד'ס טויט.

טרעטער פון דער דאָאיגקייט, פון דער איינגעוואָרצעלטקייט אין דער היימישער ערד, דערפאר דער רעפֿרעזענטאַטיווסטער אויסדריקער פון דעם אידישען פֿאַלקיזם.

עהרליך מיט זיך ווי מיט אַנדערע, האָט דר. שאבאד ניט געקענט גאָר אַרויסווייזען קיין ווידערשפּרוך צווישען ווערטער און מעשים. ערשט אַלס פּופּציג־יעהריגער זיך אויסגעלערנט שרייבען אידיש, האָט ער זיך באַצויגען צו דער שפּראַך מיט דעם גאַנצען ערנסט, וואָס איז אזוי כאַראַקטעריסטיש געווען פֿאר זיין וועזען, זיך געגריבעלט אין יעדען אידישען אויסדרוק, זיך אינטערעסירט מיט דער אידישער אָרטאָגראַפּיע

און פילאָלאָגיע, געלייענט (און געקויפט) אידישע ביכער, און אלס דער בעסטער שריפטשטעלער ביי אונז ווענען פראָגען פון מעדיצין מעהר ווי ווער עס איז אנדערש, אויפגעטאָן פאר דער שאפונג פון א אידישער מעדיצינער טערמינאָלאָגיע.

באַגייסטערט מיט דער אידעע פון דער אידישער לאַנדווירטשאפט, האָט ער געווייזען א ביישפיל דורך צוציהען צו אַגריקולטור די נאָהענט־סטע מיטגלידער פון זיין משפחה.

קעמפענדיג פאר די רעכט פון דער אידישער באפעלקערונג און דער אידישער קולטור, איז ער אלע מאל געווען דער ערשטער אויפ'ן

ווילנער און ניו־יאָרקער אידישע צייטונגען ווענען דר. שאַבאַד'ס טויט.

פלאץ, זיך אלע מאל דער ערשטער אפגערופען דורך ארטיקלען אין דער פרעסע און רעדעס אויף פארזאמלונגען, דורך פערזענליכען אנטייל אין כל־ערליי דעלעגאציעס, ווענען רעכט פאר די אידישע שולען, דורך בריייטהארציגער ביישטייערונג, דורך שטענדיגער אינטענסיווער באטייליגונג אין אלע געזעלשאפטליכע און קולטורעלע אָרגאניזאציעס.

ער האָט פארקערפערט די שענסטע טראדיציעס פון דער אידישער ווילנע, ווי־לכע ער האָט אזוי ליב געהאט, און מיט אינהם זיינען מיר נעווען זיכערער, פעסטער, האָפענדיגער אין אונזער קאמף פאר די דאזיגע טראדיציעס און פאר דעם נייעם ווען איז דא אויפגעבויט נעוואָרען ביי זיין אקטיוויסטען אנטייל. ער האָט געווקט אבטונג און

צוטרוי צו ווילנע, דעם אידישען קולטור־צענטער, וואָס לעבט איצט איבער אזעלכע שווערע צייטען, און ווילנע האָט איהם צוריק געצאָהלט מיט גרויסער ליבשאפט, מיט אומבאגרענעצטער פארעהרונג. דאָס האָבען מיר געזוהן פארוואָהרען בשעת זיין יובילעי, צו זיין 70־טען געבורטס־טאָג; דאָס האָבען מיר געזוהן איצטער, אין די טעג פון דעם גרויסען פאָלקס־טרויער. דאָס פאָלק וואָס האָט איהם אין די צעהנדליגער טויזענטער באגלייט צו זיין אייביגער רוה, וואָס האָט פארגאָסען רייגע, עהרליכע טרערען ביי זיין קבר, האָט געפיהלט וועמען עס האָט פארלוירען. אָבער אויך די אידישע געזעלשאפטליכקייט און די אידישע קולטור־באוועגונג אין דער גאַנצער וועלט גיט זיך אָפּ א חשבון אין דער אבידה.

דאָס איז געקומען צום אויסדרוק אין דער כוואָליע פון טרויער און מיטגעפיהל וואָס האָט א פליץ געטאָן פון דער גאַנצער אידישער וועלט, אין דער פאָרם פון קאָנדאָלענץ־טעלעגראַמען, בריף, ארטיקלען אין דער פרעסע. די צענטראָלע אידישע וועלט אָרגאַניזאציעס, די קולטור־קערפערשאפטען פון אייראָפּע און אמעריקע, די אידישע ליטעראטען און זשורנאַליסטען־פאראיינען, אומצאָהליגע יחידים האָבען זיך אָפּגערופען אויף דעם גרויסען פאָלקס־אומגליק.

3. אײנדרוקען, געדאנקען און ערינערונגען וועגען ווילנע.

אַב. קאַהאַן.

דער בריף וואָס איז ניט אָנגעקומען.

דער בריף איז געשריבען געוואָרען אין ווילנע און דער שרײַבער איז געווען א ווילנער. ער האָט אָבער זיין לעבע שטאָט ניט געהאט געזעהן אַכט־און־דרײַסיג יאָהר. דאָס איז געווען זיין ערשטער באזוך זינט ער האָט איהר פארלאָזען.

אין א האָטעל צימער בײַנאַכט, אין סעפטעמבער, 1919, איז דאָס געווען.

דײַנע שורות וועלען געשריבען אין ניו יאָרק מיט פופצען יאָהר שפעטער — אין דעצעמבער, 1934. די טעמע איז יענע נאכט און יענער בריף.

דער שרײַבער איז דער זעלבער.

*
**

די ערשטע צייט נאָך מיין אַוועקפאָרען האָט די בענקעניש מיך פארפאָלגט בוכשטעבליך אָהן אויפהער.

דירעקט פון ווילנע בין איך געפאָרען אין ווײַטעסקער גובערניע, וואו איך בין פארבליבען בײַ א האַלב יאָהר. מיין נעקסטע רײַזע איז געווען פארבונדען מיט א פלאַן זיך צו באזעצען אין דער שווייץ אויף א געוויסער צייט. ערשט אויף דער דאָזיגער רײַזע איז ענטוויקעלט געוואָרען דער געדאַנק וועגען אמעריקע, וואו איך בין געקומען מיט אומגעפעהר צעהן וואָכען שפעטער — דעם 6טען יוני, 1882.

דאָ, אין דעם ווײַטען, ווײַטען לאַנד, וואו אלץ איז מיר געווען פרעמד און אומפריינדליך, דאָ האָט זיך די היים־וועה געלאָזט פיהלען מיט א נייער שארפקייט. די ערשטע „גרינע" וואָכען האָב איך בוכשטעבליך יערע נאכט נעזעהן ווילנע אין חלום, און בײַטאָג האָט דאָס נאָגעניש ניט אָפגעלאָזען אויף איין מינוט. אזוי ווי א שרעקליכער צאָהן־וועהטאָג וואָלט זיך אין מיין נשמה באזעצט. צי איך האָב דײַטליך געטראכט וועגען מיין היים, צי ניט, די בענקשאפט האָט מיר געפייניגט און געפיניגט.

עס זײַנען געווען מאָמענטען, ווען מיר האָט זיך נעדוכט, אז איך וועל די יסורים ניט אויסהאַלטען. עס האָט זיך מיר נעוואָלט ווײַנען, שרײַען מיט פארצווייפעלטע קולות.

עהנליכע ערפאהרונגען לעבט דורך יעדער אימיגראנט, אבער ניט אלע אין דעם זעלבען גראד און אין דער זעלבער פארמע. איינער פון מיינע לאנדסלייט פלעגט מיך מוסר'ן, אז איך „טראכט צופיל

אב. קאהאן.

דאס בילד איז געזומען געווארען אין וואַרשע, פיר אדער פינף טעג פאר דעם אויסגעבן וועגען וועלכען עס ווערט דערצעהלט אין דעם אר-טיקעל, דאס הויסט אנהויב סעפטעמבער, 1919. ס'איז פאטאגראפירט געווארען פון דעם אידישען שרייפטשטעלער און קונסט-פאטאגראפער א. קאציזנע.

וועגען דעם", אבער ער אליין האט אויך געליטען, הגם ניט אזוי פיל ווי איך.

ביסלעכווייז האט דער געפיהל זיין קראפט נאטירליך פארלארען. אבער אינגאנצען פארשוואונדען איז ער קיין מאל ניט. נאך ווילנע האב איך אין די אכט-און-דרייסיג יאהר קיין מאל ניט אויפגעהערט

צו בענקען, און דער באַגעהר איהר צו באַזוכען איז ביי מיר געווען אַן אייביגער טרוים, אַן אייביגע לײדענשאַפט.

*
**

פון אַמעריקע האָב איך איראָפּע באַזוכט פילע מאָל, אָבער ערשט אין 1918, נאָך דער מלחמה, זײנען פאַר מיר אָפּען געוואָרען די טויערען פון ווילנע און, ווען ביים ענדע פון יענעם יאָהר בין איך אַריבערגעפאָהרען דעם אַטלאַנטישען ים, איז מיין הויפּט געדאַנק געווען, אַז איצט וועל איך ענדליך זײן אין ווילנע.

איך האָב צוערשט געהאַט צו פארבערענגען אייניגע מאָנאַטען אין פּאַריז, דערנאָך אין עסטרייך, אין אונגאַרן, וואו בעלא קוהן'ס באַלשעוויקעם האָבען דאַן געוועלטיגט, און אין דייטשלאַנד. אומעטום האָב איך געהאַט אומפּאַרגעסלעכע ערפּאַהרונגען און באַגעגענישען; אָבער די גאַנצע צייט איז דער צענטער פון אַלע מיינע געדאַנקען און פון אַלע מיינע געפיהלען געווען פארנומען מיט דער ערוואַרטונג אין קורצען צו זײן אין ווילנע.

פון בודאַפּעסט האָב איך זיך אומגעקערט קיין וויען. פון דאַרטען בין איך געפאָהרען קיין בערלין, פון בערלין קיין וואַרשע און פון וואַרשע קיין ווילנע.

*
**

וועגען יענעם באַזוך, דעם ערשטען אין אכט־און־דרייסיג יאָהר, האָב איך צום „פאַרווערטס" געשיקט עטליכע בריף. און אַלע, אויסער איינעם, זײנען אָנגעקומען און זיי זײנען ערשינען. אָבער דער איינער איז גראָד געווען דער טיערסטער ביי מיר. אָט וועגען דעם וועל איך דאָ רערצעהלען פאַר מיינע לאַנדסלייט.

*
**

די ערשטע צווי טעג, וואס איך האָב פארבראכט אין ווילנע, האָט וועגען שרייבען קיין רייד ניט געקענט זיין. איך בין געווען אין א פיבער; ארומגעלאָפען אין פארשידענע נאַסען, הויפען, וויגקלען — פריהער פון אַלץ נאַטירליך אין די הויפען, וואו מיר האָבען געוואוינט, וואו מיין מומע האָט געוואוינט, וואו עס זײנען געווען מיינע חדרים, די קלויזען, וואו מיין פאָטער, מיין זיידע, מיין פעטער פלעגען דאַוונען, דער פלאַץ וואו איך האָב שפּעטער שטודירט, די פלעצער וואו מיר פלעגען שפּאַצירען, וואו איך האָב געהאַט ערפּאַהרונגען, וועלכע האָבען איבערגעלאָזט אויפדרוקען.

איך זיץ און שמועס מיט אימיצען און פלוצלונג דערמאָן איך זיך: יענעם אָרט האָב איך נאָך ניט געזעהן. איך האָב קיין געדולד ניט אָפּצולעגען. איך כאַפּ גלייך אַן איזוואָזטשיק אוּן פאָהר אַריבער.

פון מיינע אמאליגע פריינט און באקאנטע האָב איך באַנעגענט פערצען פּערזאָנען. איניגע פון זיי זיינען צו מיר געקומען. זיי האָבען זיך דערוואוסט וועגן מיין וויזיט. אַנדערע האָב איך אליין באזוכט און אינעם האָב איך געהענדיג אויפ'ן גאס דערקענט.

א קליניגקייט, אכט־און־דרייסיג יאָהר! און דאָך איז עס יאָ א קליניגקייט; אזוי ווי נעכטען וואָלט איך אוועקגעפאָהרן.

*
**

די שטאָט האָט זיך אין מיינע אויגען גאָרניט געענדערט. אמת, זי איז אויסגעוואקסען, פאַרגרעסערט געוואָרען, אָבער נאָר אין די וויטערדיגע טיילען, ווי פאָהולאַנקא, צום ביישפּיל, דער געגענד פון זאקרעטער'ס וואָלד, ביי נאָווגאָראָד אָדער ביי סקאפּלערנע. דאָרטען זיינען צוגעקומען נייע גאסען, עס זיינען פאַרבויט געוואָרען נייע שטרעקעס. די הויפּט טייל פון ווילנע אָבער, די אלטע ווילנע, מ י י ן ווילנע איז פונקט די זעלבע ווי איך האָב איהר איבערגעלאָזען. עס איז ניט קיין אמעריקאנער שטאָט, וואָס האלט זיך שטענדיג אין ענדערען אזוי, אז וועג איהר פאָרט אוועק אויף א פאָר יאָהר דערקענט איהר ניט די גאסען וואו איהר זייט אויסגעוואקסען.

איך זאָג, אז די נייע גאסען זיינען אלע געווען ביי די ברעגען פון דער אלטער שטאָט — דאָרטען וואו אין מיין צייט זיינע געווען פּוסטע פעלדער אָדער גערטנער. עס איז אָבער געווען אן אויסנאם. איין גאס איז צוגעקומען אין רעכטען מיטען פון שטאָט און גראָד אין דעם געגענד וואו איך האָב פאַרבראכט מיינע קינדער יאָהרען. זייענדיג אין אמעריקע האָב איך וועגען איהר געהערט. נייע אימיגראַנטען פון ווילנע האָבען מיר דערצעהלט, אז מען האָט דורכגעשניטען א גאס מיט דעם נאָמען שאָפּענאָווסקאיא. איך האָב אָבער ניט פּינקטליך פאַרשטאַנען וואו. איך האָב אין געדאַנק זיך פאַרגעשטעלט וואו דאָס איז און אין אלגעמיין איז דאָס האָט געווען ריכטיג. עס איז אָבער געווען א געוויסער טעות און דאָס האָט מיך איצט צוטומלט.

פאסירט האָט דאָס גראָד ביי מיין ארויסקומען פון וואקזאל. איך האָב גענומען אן איזוואָזטשיק און איהם געהייסען פאָהרן אין דעם פאלאָס האָטעל, וועלכען מען האָט מיר רעקאָמענדירט נאָך אין וואַרשע. דערביי האָב איך איהם געבעטען ער זאל אויסרופען די נעמען פון די גאסען, וועלכע מיר פאָהרען דורך. (איך האָב געוואוסט, אז אונטער דער פּוילישער רעגירונג האָבען זיך מייסטע פון די נעמען געענדערט).

מיר זיינען ניט אָפּגעפאָהרען קיין מינוט ווי ער האָט אויסגעפופען „שאָפּענסקא אוליצא". איך בין איבערראַשט געוואָרען, וואָ־

רים לויט מיין באַגריף איז די שאָפענער גאָס געווען א ביסעל ווייטער. צולויב דעם האָב איך שוין ניט דערקענט די דערבייאינג גאָסען, וועלכע איך וואָלט געווייס דערקענט אויפ'ן שטעל.

געפאָהרען איז דער איזוואָזטשיק שנעל. מיר האָט פראָסט גענומען שווינדלען פאר די אויגען. אלץ איז צומישט געוואָרען. איך האָב ניט געוואוסט וואו איך געפין זיך דאָ.

ענדליך אָבער איז ער אַרויסגעקומען אין א געגענד, וועלכע איך האָב גלייך דערקענט. דאָס איז געווען דער רעכטער צענטער פון מיין אלטער ווילנע. איך האָב דערזעהן די „פראוואָסלאווע" רוסישע קירכע, דעם „סאבאָר", וואו אין „טאבעלניאיע דני" (קיין זערליכע יום טובים) פלעגען פאָרקומען פאראדנע צערעמאָניעס מיט אייגדרוקספולע גלאָקען־קלינגערייַ. איך האָב דערזעהן דעם נעווסקי פראָספעקט, וואו אפיצערען און די יונגע אינטעליגענץ — גימנאזיסטען, רעאליסטען און מיר, אינסטיטוטשיקעס — פלעגען שפאַצירען מיט גימנאזיסטקעס; איך האָב דערקענט דעם אלטען רוסישען טעאַטער, אין וועלכען איך האָב נעזעהן באריהמטע רוסישע פיעסען. איך האָב דערקענט דעם אָנהויב פון דער קורצער שמאָלער און צודערהטער רודניצקער גאָס, וועלכע ציהט זיך ביז דעם „מערקעל", וואו איך בין אויסגעהאָדעוועט געוואָרען.

דאָן האָט זיך דער איזוואָזטשיק אָפגעשטעלט. דאָ איז נעווען דער פאלאָס האָטעל. איין מינוט נאָכנג פון דאָרטען, ביי צוויי ניו יאָרקער בלאָק, נעפינט זיך כאָמינסקי'ס הויף, וואו מיין מומע האָט געוואוינט. דאָרטען פלעג איך זיך שפילען מיט אינגלעך אזוי אָפט ווי אין זשירמונסקי'ס הויף, וואו מיינע עלטערן האָבען געוואוינט, אָדער אויפ'ן „מערקעל".

***

די נייע געבוידעם האָבען מיך אבסאָלוט ניט אינטערעסירט. ניט זיי בין איך נעקומען זעהן. זיי זיינען מיר געווען פרעמד און ביי זיך אין הארצען האָב איך ניט געהאַט קיין פריינדליכען געפיהל צו זיי. זיי האָבען געשטערט מיין יום טוב.

יונגע פריינט האָבען מיך געפיהרט ווייזען א זיבען־עטאַזשיגע גע־ביידע אין דעם פאָהולאַנקער געגענד. אין מיין צייט האָט מען אין ווילנע פון אזא מויער ניט געוואוסט. אלזוֹ האָבען מיינע באגלייטער מיר די מויער געוויזען מיט שטאָלץ, עפעס אזוי ווי זיי וואָלטען ערווארט אז איך זאָל זיך פרעהען מיט איהר. איך האָב זיי אָבער ערקלערט, אז דער מויער קען אויף מיר ניט מאבען קיין אייגדרוק, וואָרים אין ניו יאָרק זיינען פאראן העכערע, אז מיך אינטערעסירען די קלייניע, אלטע מויערלעך פון רודניצקער גאָס, סטעפאן גאָס, יאט־

קאוועד נאס, גלעזער נאס, אדער אראפ־שלאס נאס, למשל, — אט יענע קליינע פארציטיגע און ניט איבריג־ציכטיגע געבוידעס און הויפען, וועלכע זיינען געווען מיין ווילנע.

ניט באקאנט ווערען, נאר ד ע ר ק ע נ ע ן בין איך געקומען...

דעם געפיהל פון איינעם וואס באזוכט זיין אמאליגע היים נאך דעם ווי ער האט איהר א סך יאהרען ניט געזעהן — אין אלגעמיין זיך פארשטעלען אזא געפיהל קען יעדער. זיין אמת'ן טעם אבער, דאס וויים נאר דער, וואס האט אזא ערפאהרונג אליין געהאט.

די ערשטע צוויי טעג בין איך אלזא כמעט שטענדיג געווען פארנומען מיט ארומלויפען, קוקען און דערקענען. דאס הארץ האט ניט אויפגעהערט צו קלאפען און צו גליהען.

*
**

בלויז עטליכע מאנאטען פאר מיין באזוך איז נאך געווען מלחמה צייט. די ערשטע מלחמה מאנאטען איז ווילנע נאך געווען אונטער דער צארישער הערשאפט; דערנאך איז זי „אקופירט" געווארען פון די דייטשען, שפעטער פון די באלשעוויקעס און דאן, נאך שפעטער — עטליכע וואכען פאר מיין קומען — האבען די פאליאקען די שטאט פארנומען און עס איז פארגעקומען די שחיטה, וועלכע מען האט אויסגע'הרג'ט עטליכע און זעכציג אידען, צוויישען זיי דעם אידישען דיכטער א. ווייטער. פיר יאהר איז ווילנע געווען אפגעשניטען פון דער וועלט.

וועלכע עולם האט זיך דערוואוסט, דורך דעם „ווילנער טאג", אז עס איז געקומען אימיצער פון אמעריקע, און נאך אזא, וואס זיין נאמען איז ביי די אידען פון אמעריקע באקאנט, איז דאס געווען א סענסאציע. דער פאלאם האטעל איז גאנצענע טעג געווען באלאגערט מיט מענשען וואס זיינע געקומען בעטען איך זאל איבערגעבען זייערע גרוסען צו קרובים אין ניו יארק, פילאדעלפיע, באסטאן, שיקאגא, און וויידער איינשטעלען די איבערגעריסענע פארבינדונגען. די צאל פון אזעלכע איז געווען אזוי גרויס, אז מען האט געמוזט האלטען „אטשערער", ארייגלאזען נאך דער רייהע נאך.

צוויישען די באזוכער האבען זיך געפונען אייניגע פון די דערמאנטע פערזען, וועלכע האבען זיך אינטערעסירט מיט מיר גופא. עס קומט, צום ביישפיל, אריין א שלאנקער מאן מיט א יונגען פנים אבער מיט גרויע האר. איך בעט ביי איהם דעם אדרעס פון די פרויענט, וואס ער האט אין אמעריקע.

„ניין", ענטפערט ער מיט א שעמעוודיגען שמייכעל. „ניט וועגען דעם בין איך געקומען. איהר זייט אמאל געווען מיין לעהרער".

און איידער ער האָט צייט מיר צו זאָגען וואָר ער איז, כאָפּ איך איהם אָן פּאָר ביידע הענט און רוף אוים זיין נאָמען.

„איהר און אייער אינגערער ברודער! זיינען געווען מיינע שי־לער. אייער פּאָטער האָט געהאָט א געשעפּט אין זארעטשע ניט וויט פון דער געטשקע".

איך בעט איהם זיצען און פּילע מינוטען שמועסען מיר אין א פּלאָקער פון ערינערונגען.

אָדער עס קומט ארויס א פּרוי, אביסל עלטער פון מיר, און גלייך דערקען איך אין איהר די טאָכטער פון א פּאָמילי, וואָס האָט גע־וואוינט אויף „פּלאָשטשאדקע" אין דעם זעלבען הויף וואו מיינע על־טערן האָבען געהאט זייער דירה די לעצטע פּאָר יאָהר פּאָר מיין זע־נענען זיך מיט זיי.

פון מיינע קרובים זיינען זעהר ווייניג געבליבען און בלויז אוי־נער פון זיי איז געווען פון מיינע אמאָליגע יאָהרען. אין זיין שטוב האָב איך איצט פּילע אנגענעמע שטונדען פּאַרבראַכט.

יעדע באַגעגעניש אזעלבע, יעדע דערקענונג איז געווען באַגלייט מיט א שטורם פון געפיהלען, וועלבע מען מוז אליין דורכלעבען אום וועגען זיי א גענויעם באגריף צו האָבען.

*
**

ארום עלף א זייגער ביינאכט, ביים סוף פון דעם צווייטען טאָג, האָב איך זיך גענומען פּאָר מיין ערשטער קאָרעספּאָנדענץ צום „פּאָרווערטס".

איך בין געזעסען און געשריבען, געשריבען און געשריבען. איך האָב ניט באמערקט ווי עס געהען די שטונדען און ווי אויפ'ן טיש קלייבט זיך אָן א בארג מיט פּארשריבענע בלעטלעך.

דאָס הארץ איז געווען אזוי פול, אז פון צייט צו צייט האָב איך זיך געמוזט אָפּשטעלען, זיך צו באַרוהיגען און צו ברענגען די געדאנקען אין אָרדנונג.

אין א געוויסען מאָמענט האָב איך באמערקט אז אויף דרויסען הויבט שוין אָן צו טאָגען. איך בין אויפגעשטאנען און צוגעגאנגען צו אייגעם פון די צווויי פענסטער וואָס דער צימער האָט געהאט.

איך שטעה און קוק דורך דעם שוואבען גרויען שיין.

פונקט אנטקעגען איז דער אלטער טעאָטער. פון דער רעכטער זייט איז דער „סאבאָר" און דער נעווסקי פּראָספּעקט. לעבען דעם סאבאָר פאַנגט זיך אָן סוואוועצער גאס און צו דער רעכטער האנט ציהט זיך די גאס, וואָס פיהרט צו דער אסטרא־בראמא, וואו פרומע אידען געהען ניט, וויל דאָרטען מוז מען אראָפּגעמען די היטעל. לינקס פון דעם פּאָלאָס האָטעל ציהט זיך טייטשע גאס, און דאָ באלד, עטליכע

צענדליגע טריט פון דעם פענסטער, דורך וועלכען איך קוק איצט, איז כאמינסקי׳ס הויף, וואו איך בין נעכטען געגאנגען זעהן מיין מומע׳ס אמאליגע וואוינונג און וואו אן אלטע פרוי האט מיך נאך א קורצען געשפרעך געפרעגט, צי איך בין ניט „שיינע שרה׳ס זוהן". זי האט געטראפען. און וען זי האט מיר געזאגט, אז זי איז „אייגע פון די צוויי שוועסטער, דעם בראנזניק׳ס פלימעניצעס", האב איך איהר אויך דערקענט. איך האב איהר איבערגעלאזען אין כאמינסקי׳ס הויף, און דארטען האט זי נאך איצט אויך געוואוינט. בלויז פאר 38 יאהרען איז איהר היים געווען אויף דער אנטקעגענדיגער זייט פון דעם הויף (ביי איהר פעטער) אנן איצט — אין מיין מומע׳ס אמאליגער דירה.

אונטען, לעבען דעם פאלאס האטעל, שטעהט א דראזשקע. דער איזוואזטשיק זיצט איינגעקארטשעט און דרעמעלט. א גאנצע נאכט ווארט ער אויף א מענליכען קונד.

איך שטעה און קוק — רעכטס, לינקס, פאראויס.

„אט איז דאך דאס." — זאג איך צו זיך. — „אזוי איז דאס געווען, און אזוי איז דאס! אט איז דאך דאס!"

די פיר וועלטער האבען זיך אין מיין מוח איבערגעזאגט ווידער און ווידער, ביז איך האב זיי ארויסגעשפטשעט.

„אט איז דאך דאס!"

עס ווערט מיר שווער אויפ׳ן הארצען. טרערען שטיקען מיך.

אין וואס מיין געפיהל איז אין דיזען מאמענט באשטאנען, וואלט מיר ניט געווען לייכט פינקטליך צו ערקלערען אפילו דאן, און היינט אודאי ניט. אין אלגעמיין אבער האט איך געוואוסט: צווישען מיין אלטער ווילנע און דאס, וואס איך זעה איצט דורכ׳ן פענסטער, איז נישטא קיין שום אונטערשיד; די מענשען פון מיין ווילנע זיינען אבער ניטא. ניטא דער טאטע, ניטא די מאמע, די מומע, דער פעטער, וויטערע קרובים, פריינט, חברים, סתם באקאנטע, הונדערטער אנדערע פערזאנען, וועלכע זיינען געווען א טייל פון ווילנע. זיי זיינען ניטא!...

דאס אליין וואס איך זעה איצט דורכ׳ן פענסטער איז בלויז דער שאלעכץ פון מיין ווילנע. דער נוס איז א פוסטער.

א שרעקליכע בענקשאפט, א האריץ־קלעמענדער עלענד איז מיך באפאלען.

איך בין געגאנגען נעמען א טרונק וואסער זיך צו בארוהיגען. און אויפ׳ן וועג איז מיין בליק געפאלען אויפ׳ן שפיגל.

איך האב דערזעהן מיינע גרויע האר, איך האב געזעהן אז מיינע אויגען זיינען רויט פון טרערען.

איך האָב זיך צואווייזט מיט א פּאַרשטיקטען קול.

איך האָב געזומען א טרונק. איך האָב אויסגעוואַשען די אויגען. עס איז מיר גרינגער געוואָרען.

איך האָב זיך אומגעקערט צום פענסטער: אָט איז דער סאַבאָר וואו מען האָט אונז, שילער פון דעם ווילנער לעהרער־אינסטיטוט, און אויך די שילער פון די צוויי גימנאַזיעס און פון דער רעאַל־שול געפיהרט שוועדען טרייהייט צו דעם נייעם קייזער, אלעקסאַנדער דעם דריטען. מיט א טאָג פריהער איז זיין פאָטער, אלעקסאַנדער דער צווייטער, געפאלען פון א רעוואלוציאָנערע באָמבע.

*
**

איך האָב זיך ווידער געזעצט ביים שרייב־טיש. עס איז אַרויסגעקומען אן אַרטיקל פון אומגעפער צוועלף קאַלומס.

ווי אזוי שיקט מען דאָס אָבער אוועק? מיט דער ווילנער פאָסט האָט מען נאָך דאַן ניט געקענט זיין זיכער. די פוילישע מלוכה איז נאָך דאַרטען געווען א נייע מאַכט, און דער רעגירונגס־אפּאַראַט פון גאנץ פוילען איז נאָך ניט געווען גוט אַרגאַניזירט. שפּעטער איז געוואָרען אַנדערש און די פוילישע פאָסט איז געוואָרען אזוי גוט ווי אלע אַנדערע. דאַן אָבער פלעגען פילע בריף דאַרטען פאַרלאָרען געהן. שיקען אלזוֹ דורך פאָסט א קאָרעספּאַנדענט וואָס ענטהאלט א שטיק פון מיין נשמה, האָב איך דעריבער ניט געוואלט. איז מיין פלאַן געווען צו שרייבען נאָך קאָרעספּאַנדענצען און זיי אלע האלטען ביז איך וועל קומען צוריק קיין פאַריז, וואו די פאָסט איז געווען א זיכערע און א פינקטליכע, ווי אימער.

*
**

דער דאמאלסדיגער מעיאָר פון ווילנע איז געווען א ברודער פון פילסודסקי'ן, דער פּרעזידענט פון דער פוילישער רעפובליק. איך האָב איהם באזוכט אין שטאָט־ראָט (סיטי האל). איך נעדענק שוין ניט מיט וועלכען צוועק.

זיין רוסיש איז ניט געווען א האָר ערגער ווי זיין פויליש, פילייכט נאָך בעסער. זייער פאַמיליע איז טאַקע א ווילנער, און די צוויי ברידער האָבען באקומען א רוסישע ערציהונג. ער האָט מיך אויפגענומען פריינדליך און מיר האָבען געהאַט אן אַנגענעמען גספּרעך. ער האָט פאַר מיר פאַרגעשטעלט אייניגע פון די אַנדערע בעאַמטע און א פאַר פוילישע אָפיצערען, וועלכע האָבען אויך געערעדט גוט רוסיש. אין פאַרלויף פון אונזער שמועס האָט ער זיך דערמאָנט אז אין דער געבוירט פון דעם שטאָט־ראָט געפינט זיך גראָף אן אמעריקאַנער אָפיצער. ער האָט איהם געשיקט איינלאַדען צו זיך אין צימער און ער האָט אונז באקאַנט.

מיר האָבען זיך צורעדט. עס האָט זיך ארויסגעזייגט, אז ער פּאָהרט מאָרגען אָפּ דירעקט קיין פּאריז. האָב איך איהם דערצעהלט וועגען מיין קאָרעספּאָנדענץ און ער האָט מיר אָנגעבאָטען איהר מיטצונעמען און אויפּלייגען אויף דער פּאריזער פּאָסט. איך בין גע־ווען אויפ'ן זיבעטען הימעל. עס איז געווען צו ערוואַרטען אז אין א צען, העכסטענס צוועלף טעג ארום, וועט מיין קאָרעספּאָנדענץ זיין אין דער „פּאָרווערטס"־רעדאַקציע.

ליידער אָבער איז די ערוואַרטונג ניט פּאַרווירקלִיכט געוואָרען. דער בריף איז קיין מאָל ניט אָנגעקומען. שפּעטער האָב איך גע־פֿרופּט אויסגעפּינען ווער דער אָפּיצער איז, און ווּאו ער געפּינט זיך, אָבער זיין נאָמען האָב איך פּאַרגעסען און מיינע אונטערזוכונגען האָבען ניט געבראַכט קיין רעזולטאַטען.

מעהר קיין קאָרעספּאָנדענצען פּון ווילנע האָב איך דאָן ניט גע־שריבען. איך בין געווען צופֿיל פּאַרנומען אוֹן צו שטאַרק פּאַרטיפּט אין מיינע דורכלעבונגען. דערצו נאָך האָב איך, ארומלויפענדיג אין אָסיענדיגען רעגען, זיך פּאַרקיהלט און עטלִיכע טעג בין איך אָפּ־געלעגען אין בעט.

ערשט קומענדיג אין פּאריז, האָב איך אויפגעשריבען א רייהע קאָרעספּאָנדענצען וועגען מיינע ווילנער ערפאַהרונגען און איינדרוקען.

אָבער יענע נאַכט, די שטימונג אין וועלכער איך האָב געשריבען דעם ארטיקעל אין פּאָלאָס האָטעל, האָב איך נאָך קיין מאָל ניט אי־בערגענעבען. עס איז געווען א מין הייליגטום ביי מיר, וועלכען איך האָב זיך געקליבען צו שילדערען און אלץ אָפּגעלייגט. איך טו דאָס איצט צום ערשטען מאָל, ספּעציעל פּאר דעם ווילנער זאמעלבוך, וואָס אונזערע לאַנדסלייט פּון „ארבייטער רינג" האָבען באשלאָסען ארויסצוגעבען לכבוד דעם 25טען יאָהרעספּעסט פּון זייער בהענטש 367.

מ. ווינאָגראַד.

אב. קאַהאַן
(א פּאָעטישער פּאָרטרעט)

אַן אָדלער־נאַז, אַ לייבען־שטערען,
דער קאָפּ אַ האָריגער מאַגנעט;
געשטאָלטער ווילען, פּעסטער קערן;
אַ גרויער, שטורמיגער ברונעט! —
מיט ווייסע וואָנסען, נעט פּאַרשוירעז,
און אויגען בלוילעך־גרוי און קליין,
וואָס דרינגען דורך די דיקע מויערען
פון וואָס איז „יאָ" און וואָס איז „נייַן" —
און כאַפּען אויף (דורך דינע בריללען)
דעם קלענסטען שטריך פון מענש און צילען.

דער קערפּער קרעפּטיג, חויך געוואַקסען,
די האַלטונג ווירדיג, אימפּאָזאַנט;
דער גייסט אַ ראָד אַרום די אַקסען
פון וועלט־ערפאַרונג און טאַלאַנט,
אויף וועגען ווייטע און רעאַלע,
אין וואָלד פון מענשליכען פּראָגרעס,
וואו דאָס געניאַלע און טריוויאַלע
ערשיינט צוזאַמען אין דעם נס
וואָס רופט זיך מענש, וואָס רופט זיך לעבען,
אין פּלאָנעטער פון אַ גאָט'ס געוועבען...

די שטימונג וועקסלענדיג און פּאַרביג:
געמיטלעך, פייערלעך, פּאַרקלערט,
און האַסטיג, נעבעלהאַפט און האַרביג;
פּאַרקלעמט און אומעטיג, באַשוועדט. —
מאָמענטען צערטליכע און שאַרפע:
אַ קינסטלער, קעמפער און באַשיצער;
דאָס קול אַ דונער און אַ האַרפע —
אַ יונגער, העלדישער פּאַטריצער!...

שלום אש.

איינדריקע וועגען ווילנע

וואר האָט געזאָגט, אז ליטע איז אן ארים לאנד? ארים אפשר אין ברויט, נאר דאָס רייכסטע לאנד אין קאָליראן. ליטא האָט דעם שענסטען הימעל, וואָס איך האָב גע־זעהן און דעם קלאָרסטען גרין פון פעלדער און וועלדער. דער הימעל אין דער ליטא איז רייך מיט די קלאָרסטע הימלישׂ־ווייסע זילבער שיינענדיגע וואָלקענדלעך. און אין די וואָלקענד־לעך קוקען ארויס צו דיר פון צווישען דעם געדיכטען גרין פון די הימעל קראַצענדיגע בערג וועלדער. איז דאָס די הערליכסטע בילד, וואָס דאָס אויג קען זעהן. ליטא האָט די שענסטע זונען־אונטערגאַנגען. עס דאַכט זיך, אז דער הימעל איבער ליטא איז ניט א געוועלבטער, פעסט־איינגעמויערטער, נאָר א שוויבענדער, א געגליווערטער בלוי־ווייסער טייך היינגט איבער ליטא, און די וויים־רייך זילבערנע וואָלקענדלעך וואשען זיך אין דעם בלוי־געגליווערטען טייך. און פארנאַכט, וועז די זון צוגיסט זיך, ווי א גע'שחט'ענער גאָלדענער בער, און פליסט זיינע בלוט־פייערדיגע שטראָ־מען איבער דעם הימעל, צינדט ער אונטער די בלוי־ווייסע וואָל־קענדלעך. דענסטמאָל דאַכט זיך, אז דער גאַנצער הימעל איבער ליטא איז צולאָזען געוואָרען. דער פארגליווערטער טייך האָט זיך אויפ־געלעזען, און ער הויבט אן שווימען איבער די קעפ. דענסטמאָל האָסטו א געפיהל, אז נישט קיין הימעל הענגט איבער דיין קאָפ, נאָר א טייך, און אָט באלד וועט דער טייך אראָפפאלען איבער דיין קאָפ. נאָר די איינציגע זאַך, וואָס האלט איהם אין דער הויך, זיינען די פייער־דיגע גאָלד־פלאָמענדיגע שנירען פון דער זון, וועלכע האָבען זיך ווי א געוועב אויסגעשפרייט איבער'ן הימעל און האלטען דעם טייך אָנגע־שמידט אין דער הויך מיט זייערע פלאָמענדיגע שטראהלען...

און אזוי ווי דער הימעל, אזוי די ערד. די ערד איז ניט קיין פעסטע, ניט קיין טיף אייגענווארצעלטע, נאָר עס דאַכט זיך, אז זי האלט זיך נאָך אין באווועגען. די ערד איז איין גרינער, פארגלי־ווערטער טייך, וועלכער גיסט זיינע וועלען גרינס — ווי א שטורם־

דיגער ים — אמאל הייבט ער זיך אין דער הויך, און בילדעט, דאבט זיך, איבער נאבט בערג און הילען און גראבט אויס גריבער און טאלען. גאנצע וועלדער בוימער קריכען איבער די בערג. פילע פון זיי האבען זיך שוין ארויפגעכאפט אויף די בערג, און זיי שטעהען די וועלדער אויף די בערג. עס האלטען זיך ארומגענומען די בוימער מיט זייערע צווייגען, טוליען זיך איינס צום אנדערען און האלטען זיך פעסט ארום, ווי זיי וואלטען מורא געהאט, אז זיי זאלען ניט אראפפאלען פון די בערג. און אנדערע בוימער האלטען נאך אין קריכען אויף די בערג. זיי זיינען אויף דעם וועג צום בארג. זיי געהען, זיי געהען אין דער הויך און קענען נישט דערגרייכען... און אנדערע, אינצעלנע בוימער, אדער מניגים גאנצע האבען זיך צוזאמענגענומען, ווי זיך אוועקגעשטעלט אין א טאל, און שטעהען און ווארטען...

די וויליע האט זיך אויסגעקליבען איהר וועג דורך דעם שהנסטען טייל פון דער ליטא. זי האט אויסגעבעט איהר קארעטע צווישען וועלדער, בערג און גרינע טאלען. קיין איין זאמדיגען ברעג, נאר גרינע וועלדער, און גרינע בערג און אויס א גרוב, בעט זיך אויס א נייע קארעטע — ביז ער האקט אן מיט זיין נאז אין א וואלדיגען בארג, אבער ער מיידט איהם ניט אויס, נאר מיט זיין ענבערנדע נאז גראבט ער זיך אריין אין בארג אריין און האט ניט קיין מורא — ער וועט זיך שוין אויסקירעווען א וועג, צווישען בארג און וואלד — און נעהן דארטען, וואוהין ער וויל...

ווילנע אליין האט זיך אויסגעקליבען דעם שהנסטען און גרינסטען טאל, צווישען די ערקווייקענדע בערג־וועלדער אין גאנץ ליטא. און האט זיך דארט באזעצט. און קוקסטו פון דערווייטענם אויף ווילנע, פון וועלכען עם שטארען ארויס די גרינע קופאלען פון קירכען, און עם פינקלען זיך אף אין דער זון די גאלדענע טורעמס פון די צערקווענם, און עם שיינען די רויטע ציגעל־דעכער פון די הייזער, צווישען דעם טונקעלען גרינס פון די וועלדער און סעדער ארויס — דאבט זיך דיר, אז ווילנע איז א ווייטע, ווייטע לענדא־רישע שטאדט פון אלטען ווייטען אריענט. עפעס א קינדער־שטאדט פון א קינדער־ביכעל ארויס, וואוהין א מידער וואנדערער נעהט, צו נעפינען רוה און פרידען. אין דער שטאדט וואוינט א גוטער אלטער קעניג, וואס רעגירט איבער דער שטאדט מיט גרויס חסד, וועלכער פארמאגט א טאכטער, די שהנסטע פרינצעסין, נאר א כשוף־מאכער האט זי פאר'כשופ'ט און פארוואנדעלט זי אין א בלויען פויגעל, און זי זיצט אין א שטיין, — און דער וואנדלער ווייסט דעם שפרוך, ווי אזוי די פרינצעסין אויפצולעזען פונ'ם כשוף, און זי צוריק פארוואנדלען אין א מענשען געשטאלט — פאר דעם וועט דער קעניג זיין טאכטער דעם וואנדלער פאר א ווייב נעבען, און ער

וועט רעגירען אויפ'ן קענינ'ס אָרט, און מיר דאַכט זיך, אז איך בין דער וואַנדלער,—צי וועל איך נאָר קענען דעם ריכטינען שפּרוך זאָגען?

און זעהט ווילנע פון דער וויטענם אוים ווי א לענענדאַרישע שטאָדט, — איז זי דאָם אין דער נאָהענט. איהרע געסלעך זיי־נען קלייגע, שמאָלע און קרומע, און איהרע הייזער שטעהען איבער־געוירט איינם אויפ'ן אנדערען, צונעניגט איינם צום אנדערען — ווי זיי וואָלטען צוזאַמענגעוואַקסען. ווילנע באשטעהט שוין ניט פון אינצעלנע הייזער, — נאָר ווילנע איז אין גאַנצען צונויפגע־וואַקסען. דער רויטער צינעל־קאָליר פון די הייזער גיט ווילנע אן אינגענעם קאָליר, און אן אינגענעם כאַראַקטער. איך האָב ליב די שמאָלע, ענגע געסלעך, ווּאו די מענשען זיצען אינגעקאַרטשעט, אוי־טער די נידריגע געוועלבען פון זייערע קראָמען.

ווילנע, ווי גאַנץ ליטע, מאַכט דעם איינדרוק ווי א שטאָדט אין קלייגעם פּאַרמאַט. גאַנץ ליטע איז א לאַנד אין קלייגעם פּאַר־מאַט. דער היימעל, דאַכט זיך, איבער ליטע, איז ניט אזוי גרוים, און מען האָט נאָר ניט אזוי מורא פּאַר איהם, און די ערד איז ניט אזוי ברייט. מען קען זי ארומנעמען מיט איין בליק. און די מענ־שען אין דער ליטע וואַקסען קלייז, קלענער ווי אלע אנדערע מענ־שען, און די פערד, להבדיל, אין דער ליטע, וואַקסען קלענער ווי אלע אנדערע פערד. האָט איהר געזעהן א פערד איינגעשפּאַנט צו א וואָגען אין דער ליטא? עס איז ניט קיין פערד און קיין וואָגען, נאָר עס זעהט אוים ווי א קינדערש פערדעל איינגעשפּאַנט צו א קינדער־וועגעלע. און אפילו זייערע וועלדער זיינען קלענערע ווי אנדערע וועלדער, און זייערע וואַסערען זיינען קלענער ווי אנדערע וואַסערען. אלעם אין דער ליטא איז אין א פּאַרקלענערטען פּאַר־מאַט. מענשען וואוינען אין קלייגע, נידריגע הייזלעך, און מען עסט אויף קלייגע, קלייגע טעלערלעך — און דורך דעם מאַכט ווילנע אן איינדרוק ווי א גרויסע שטאָדט אין א קלייגעם פּאַרמאַט.

לענגער ווי אין אלע אנדערע לענדער אין אירָאפּא האָט זיך אויפגעהאַלטען אין דער ליטא דער געצענדינסט. מענשען האָבען נעדינט צו נאַטירליכע געטער פון די וועלדער און די ווילדע וואַסערען. — לענגער ווי אין אלע אנדערע לענדער. און פּאַרנאַכט אז עס קומט, ווען די זון זעצט זיך, און די בערג ארום ווילנע צינדען זיך אן אין הערליכען גלאַנץ פון זונען שיין, און הויבען אן צו יאָגען די ווינטען פון די נעריכטע וועלדער, הערט זיך דאמאלם איבער ווילנע דאָם קלאָגען פון ווינד אין די וועלדער, דאָם שטילע רוישען פון וואלד וואַסערען, דאָם קרעכצען פון די פעלדער־זאָגען, און עס דאַכט זיך, אז די ווילדע געטער קלאָגען פון די וועלדער ארוים און זייער גע־ווין הערט זיך אין דער שטאָדט ווילנע.

ווילנע.

א געזאנג.

שטאָט — ווילנע! איך רופֿ־אָן דיין נאָמען,
און ווי נאָר דיין נאָמען דערמאָנט —
געפיהלען זיי ברויזען, ווי שטראָמען
און ס'מוטיגט און ס'וועקט און עס מאָנט...

איך זעה אין געדאַנק מיך שפּאַצירען,
דורך גאַסען, דאָ בריט און דאָ שמאָל,
אַזוי ווי איך וואָלט דאַן שטודירען
די טעג פון דעם וויטען אַמאָל.

און עכאָם פון קאַמפֿ האָט געקלונגען, —
איך הער זיי נאָך אויך דאָ אַצונד;
כ'זעה מאַסען, וואָם האָבען געזונגען
די הייליגע „שבועה" פון „בונד".

כ'זעה אַרעמע חויפען, אין טיפען —
געצעלטען אין שאָטען צעשטעלט;
איך האָב דאָרט דערהערט און באַגריפען
דעם רופֿ, וואָם זיי שיקען דער וועלט.

געזעהן דאָרט די „דרוקען", „פאַרלאַגען"
פון „פונק" און פון „מיץ" און פון „ראָם",
וואָם „האָבען" ווי בליצען־זיגזאַגען
באַלויכטען דאָם לעבן ביז תחום...

געזעהן דאָרט אויפֿ איטליכען פּנים
די גוטסקייט מיט צער, ווי געקריצט;
און גייסט, וואָם אין קאַמפֿ מיט די שונאים —
האָט אָפט אונזער לעבען געשיצט...

די שולכלעך, וואו ס'לויכט קוים אַ פייער,
וואו ס'קלינגט קוים דער ניגון אין לופט;
און ליד פון די נייע, באַפרייער,
וואָם מוטיגט, וואָם וועקט און וואָם רופט.

און נעמען פון ווילנער משכילים,
ביי וועמען נאָר בילדונג איז גליק...

און רייד פון די איידעלע תמימים,
פון פין און פון שולמאַן, און דיק.

און ס'קלינגען פון נעמען די קלאַנגען
פון קעמפער — מיט פרייהייטס פאַרלאַנג,
וואָס זיינען אַנטקעגען געגאַנגען
דעם הערשער — אין מוטיגען גאַנג.

דיין שופטער, וואָס האָט זיך דערוואַרבען
א נאָמען, וואָס קלינגט אין דער וועלט —
געפאַלען פאַר פרייהייט א קרבן —
הירש לעקערט — פון ווילנע דער העלד.

געזעהן אין דיר, חויפטשטאָט פון ליטע,
דעם צענטער פון אידישער וועלט,
וואו פרעמדקייט וואָלט האָבען די שליטה —
פאַראיינigt דיין גייסט און באַזעלט.

דיין נעץ פון די וועלטליכע שולען
און פעסטונג פון אידישען וואָרט.
דאָס זיינען די קוואַלען, וואָס פולען
מיט זין און מיט פרייד יעדער אָרט.

די פאָרשער פון שריפטען — אַרכיוועז,
וואָס ראַנגלען ביי דיר זיך מיט נויט,
באַנייען די וויטסטע ישובים,
וואָס זיינען אין לענדער צושפרייט.

וואָס לעבען אין דחקות, ניט זיכער,
און נעכטיקען ניט וואו געטאָגט —
די בויען פאַלאַצען פאַר ביכער,
פאַר אוצרות, וואָס ס'פאַלק נאָר פאַרמאָגט.

די קעמפער, וואָס האָבען צושפרייט זיך
ביז דאַנען — אַריבער דעם ים,
און דאָ אין דעם לאַנד, וואו באַנייט זיך —
געשטיצט און באַוואָהרט זייער שטאַם...

וואָס האָבען דאָ „צוויגען" באַפעסטיגט,
און אַרבייטען אַלע אין „רינג";
צו איינעם א „צוויג" דאָ — דעם גרעסטען —
דאָס ליד וועגען ווילנע איך זינג.

ש. ניגער:

ווילנע.

(איינדרוקען און געדאנקען)

1

די אלטע ווילנע . . .

אז מען זאל זי זעהן, מוז מען זיך מטריח זיין צו איהר אין שטוב ארייז. זי איז א שטוביגע, א היימישע. זי טרעט ניט אף פון דעם ביסעל מטלטלין, פון די רעשטלעך, וואס זיינען איהר נעבליבען פון דער אלטער איינגעפונדעוועטער בעל־הבית'שקייט. מען מוז געהן דורך לאנגע, טונקעלע, פארשטויבטע קאריդארען, ביז מען טרעפט צו איהר טיר...

די ווירטשאפט פון דער אלטער ווילנע האט זיך נעקלי־בען און איז געוואקסען אין משך פון הונדערטער יאהרען. דורות האבען נעארבייט אויף איהר, נעארבייט מיט זייערע הענט, מיט זייער מארך, מיט זייער נאנצען וועזען. א ספר צו א ספר, א בילד צו א בילד, איין שטיקעל ציהרונג צו דעם אנדערען, איין ירושה־בעכער צום צווייטען — און עס איז געוואָרען ענג אין די גרויסע חדרים. די וועגט, וועלכע האבען זיך אנגעזוהן און אנגעהערט אזוי פיל, זיינען אזוי ווי באוואקסען געוואָרען מיט בילדער, מיט אויסגעגייטע „מזרח'ס", מיט אויסגעהאפטענע, ניט היגע, ארץ־ישראל־דיגע פירות. עס מאכען זיך קוים צו די הויבע אלמערס. עס קרעכצען פון פולקייט די אלטע קאמאדען. עס איז ניט צו ריהרען פון ארט די שוועכע געשמידטע קאפערס... א גרויסע, א רייכע, און אן איינגעפונדעוועטע בעל־הבית'שקייט!

קיין גרויסע שרפות זיינען לאנג ניט געווען (דעם גאון'ס ברכה!). דעם צאר'ס דינער, וואס האבען זיך געווען אהין פארקליבען, האבען אבטונג גענעבען, אז יוגגוואָרג זאל ניט ארויף פון ווע, דאס אלטע האבען זיי ניט געטשעפעט: זאל עס שימלען! מען האט געקאנט דאוונען און שרייבען ספרים און מאכען מזרח'ס, וויפיל מען האט געוואלט, אבי מען האט אפגעהיט צו זאגען „הנותן תשועה". די

פּוילישע לענינגען, וועלכע זיינען געקומען דערנאָך, האָבען אויך געזוכט ניט קיין אלטע שמאטעס", נאָר „מזומן", — און ווילנער אידישע בעל־הבית'ישקייט איז נאָך איצט אויך עפעס ווערטה!

אין די שולען, אין די ביבליאָטעקען אין די אלטע פאמיליענשרענק קאָן מען נאָך געפינען א חיבש ביסעל אלטוואָרג, טייערע אנטיקען. היינט די ווילנער אידישע בית־עולם'ס! א סך פון זיי זיינען צוטרעטען געווארען מיט די פים פון די אמאָליגע פראָנצויזישע, נאָפּאָליאָנישע, און שפּעטערדיגע רוסישע, דייטשע, פוילישע פערד און חיה רעה'ס... אָבער אויפ'ן טויט האָבען מענשען און אנדערע חיות ניט קיין שליטה. דעם טויט קען מען ניט טויטען. דער יחוס פון די ווילנער אידישע בית־חיים'ס איז גאנץ. זיין פארמעגען קאָן קיינער ביי איהם נישט אוועקנעמען. און זיין פארמעגען איז גרוים און וואונדערליך! לייענט די „בעדערקעס", די „פיהרערס" פון דער געשטאָרבענער, אָבער נישט טויטער, ווילנע — לייענט שטיינשניידער'ס „עיר ווילנא" אָדער ש. י. פין'ס „קריה נאמנה" — וועט איהר זעהן די אוצרות, וואָס ווילנע האָט פארבאָרגען אין דער שטילער ערד פון איהרע בית־עלמינס.

אָבער ניט נאָר אין די שטומע אוהל'ס, ניט נאָר אונטער די איינגעבוינגענע און האַלב־פארמעקטע מצבות, ניט נאָר אונטער די פרישע בערגליך ערד פון די נאָר וואָס אומגעקומענע, — אויך אין די שטילע הייזער פון די אלטע ווילנער אידישע פאמיליעס, אין די אלטע ווילנער צדקה־חברות, קלויזען און בתי מדרשים, וועט איהר געפינען, ווי געזאָגט, סמנים פון ווילנער איינגעפונדעוועטקייט און יחוס'דיגקייט. וואוהין איהר וועט נישט אריינקומען, צי אין נאוס קלויז, צי אין סטראשוס ביבליאָטעק, צי אין ראָם'ס דרוק, צי ערגעץ וואו אין א „דורכהויף" פון דעם אמאָליגען געטא — אומעטום וועט איהר פיהלען די געבענשטע ענגקייט, די ליבע פארשטויבטקייט פון אן אלטער און רייכער בעל־הבית־ישקייט...

אן אלטע בעל־הבית'טע איז די אלטע אידישע ווילנע!!

ווי אלע אלטע בעל־הבית'טעס, האָט זי קיין גוסט ניט צו נייע זאכען. אויף וואָס דארף זי זיי? אויף די פאָליצעס און אין די שאפעס און אין די טונקעלע הינטערצימערען זיינען דאָ נאָך געוענג כלי־בית, ענוג קלויידער. עס שאדט ניט, וואָס עס פעהלט וואו א וועגטעל, א פיסעל, אן אויערל, עס שאדט ניט, וואָס דאָס זיידענס איז אביסעל אָפּגעבאָקירט, אפּגעטראָגען, וואָס דאָס זילבער איז אביסעל צובויגען און אָפּגעניצט, אבי עס האָט דעם אלטען חן... פאר נייע זאכען איז, אגב, קיין פּלאץ ניטא: עס איז אומעטום פארשטעלט, פארלייגט... פרובט, אויף טשיקאָווע, אריינברענגען אין סטראשון'ס ביבליאָטעק אייערע

נייע ביכער מיט אלע אייערע צייטונגען און זשורנאלען — ניטא וואו צו שטעלען! מען וואלט געקאנט ארויסקלייבען זיך פון ענגען שול־הויף און אויסבויען נאר א באזונדער גענבי פאר דער רייכ־סטער אידישער ביבליאטעק אין ליטא. אבער . . . אן אלטע בעל־הבית'טע קלייבט זיך ניט אין נייע דירות, אן אלטע בעל־הבית'טע בויט זיך ניט . . . דאס טוען אויפנעקומענע!

אן אלטע בעל־הבית'טע, און בפרט נאך א בעל־הבית'טע א יורד'טע, האט ניט קיין מזומן געלד. איהר עשירות ליגט אין חפצים, אין אנטיקן: זי האט אביסעל קלייניגלט אויף פאר־ריכטען אן אלטע זאך, אויף הוצאות קטנות, אבער ניט אויף גרעסערע אויפטוען...

א יורד'טע איז די אלטע ווילנער בעל־הבית'טע...

אין די שטילע פארטונקעלטע הייזער, אין די אלטע קאמאדען און אלמערס, אין די פאמיליען־ארכיוון שיינט נאך ארויס פון אונטער דער שטוב איהר שטומער, האלב־פארגלייווערטער שטאלץ: אין סטראשון'ס ביבליאטעק, אין אידיש ווינשאפטליכען אינסטיטוט, אין מוזיי פון דער היסטארישער־עטנאגראפישער געזעלשאפט, אויף די בית־עלמין'ס לעבט זי נאך איהר רייכען און שטומען לעבן. אויפ'ן שול־הויף איז זי נאך נאר ברייט אין דער דעה: דארט טרעפט, אז זי הויבט אן רוידען נאר פלוצלונג הויך אויפ'ן קול, און אין איהר שטים הערט זיך איהר אלטע תקיפות. זי רעדט אויף דער בייזער שפראך פון קללות און חרמות (באלד נאך דער מלחמה האט זי מיט גרויס פאראך, מיט שווארצע ליכט און שופר־בלאזען אריינגעלייגט אין חרם די, וואס האבען נעהאלטען געהיימע בריין־ליך און די, וואס האבען ספעקולירט מיט ברויט), אבער דאס איז נאר דארט, אויפ'ן שול־הויף, וועלכער געפינט זיך אין דער ענגער און ארימער אידישער גאס.

ביים עק פון דער אידישער גאס, האלט לעבן טויער, וואס פיהרט צום אלטען שולהויף, ציהט זיך די דייטשע גאס — און דאס איז די גאס פון ווילנער אידישער וועלטליכקייט און עולם־הזה, די גאס פון אידישען האנדעל און וואנדעל. דא זיינען פארען שוין נאר שויאבע, בלאסע שפורען פון דער אלטער, ראמאנטישער, ירושלים דליטא. דא נעווענלטיגט שוין די נייע, פראזאאישע, ווילנע. די אלטע בעל־הביתיטע, די גרויסע יחסנ'טע, שלייכט זיך דא דורך, ווי א שאטען, שטיל און שרעקענדיג, אבער זי פיהלט זיך דא אויך.

2

ווילנע איז נאך אלץ אן אלטע בעל־הבית'טע. זי איז נאך אלץ די גרויסע זאמלערין פון ירושות, די טייערע וועכטערין פון

היסטאָרישע פּאַרמענענס. קיינער ווייס ניט אַזוי גוט, ווי זי, אַז אין א באַלעבאַטישקייט קאָן אַלץ צוניצקומען.

דאָס איז אמאָל געווען מיין רושם פון ווילנע, און שפּעטער, אומקערענדיג זיך צוריק אהין, נאָך צוועלף יאָהר אמעריקע, איז דער אייגדרוק פון ירושה'דיגער איינגעפונדעוועטקייט שטאַרקער געוואָרען.

איך זעה פּאַר זיך אַלץ נאָך א שטאָט, וואָס ענדערט זיך ניט, כאָטש זי איז אַזוי אָפט אויפגעציטערט געוואָרען פון אינעווייניג און צוטריסעלט — פון דריסען. איך קוק אויף איהר אראָפּ פון שלאָסבאַרג. איך קוק אין איהר אריין, בלאָנדזשענדיג איבער'ן אלטען שוהל־הויף און זעה, ווי אומבאַריהרליך זי איז אין איהר שטענדיגער ריהרעוודיגקייט, ווי ניט־נאָכגעביג — אין איהר אייביג מוזען זיך צופּאַסען צו נייע אומשטענדען.

איך נעה איבער די פּרישע אספּאַלט־טראָטוארען, וועלכע פּאַר־בייטען די אמאָליגע האַלב־צובראָכענע ברעטער ביי די זייטען פון די ענגע מיטעלאַלטערליכע גאסען. איך זעה ניט די פּאַרצייטיגע אומרייניקייט: די אַלטינקע האָט זיך צוגעפּוצט, צוגעפּאַרבט זיך לכבוד דער יונגער און אמביציעזער מאכט: אָבער ס'איז די אַלטע ווילנע. כ'גיעפין אַלץ אויף דעם זעלביגען פּלאַץ, אויף וועלכען ס'איז געווען אמאָל.

פּרובט אין ניו יאָרק ניט באַזוכען א נענענט עטליכע יאָהר נאָכאַנאַנד, וועט איהר זי ניט דערקענען. אפילו אין בערלין, וואו אַלץ איז אין אַרדנונג, וואו די ביזאַהעריגע רעוואָלוציעס אפילו זיינען געווען נעמיטליך, — האָב איך געפונען גאסען, גאנצע קוואַר־טאַלען, וועלכע זעהען אוים אנדערש ווי אמאָל. אזא שטיק ליבע פּראָווינץ ווי קאָווגע, האָט אָנגעהויבען צו שפּילען די ראָלע פון א רעזידענץ־שטאָט, און עס קומען־אויף אין איהר נייע געבוידעס, וועלכע ענדערען איהר אויסזעהן. נאָר ווילנע אליין ניט אונז צו פיהלען, אז ס'איז ניטאָ קיין נייעס אונטער דער זון. נאָר זי אליין רוימט אונז איין אין אויער א סוד, אז ס'איז, אין תוך נענומען, אַלץ איינס ווער עס זיצט אין סטראשוויס ביבליאָטעק און זאַמעלט מאַטעריאַל — דער „חפץ חיים", אן אלטער משכיל, אדער דאָס טוט א יונגער סטודענט פון ווילנער אוניווערזיטעט, וועלכער גרייט־צו אן ארבייט וועגען דער אנטוויקלונג פון דער אידישער ארבייטער־באַוועגונג. נאָר ווילנע אליין ווייס, אז אַלץ, אפילו די צוקונפט, מוז סוף כל סוף אריינפאַלען אין די הענט פון היסטאָריקער...

זיץ איך אין א אידישער נימנאזיע, וועלכע איז געווען אמאָל א רוסישע, און הער ווי א שווארץ־חנ'עוודיג מיידעלע, קוים דריי־צעהן יאָהר אלט, לייענט פּאַר א קאָמפּאָזיציע וועגען אידישן פּאָלק־

לאָר און הער, ווי א איינגעל, נאָך פאר בר־מצוה, דערצעהלט, וואָס ער וויים וועגען בעש"ט, און ווי אן אנדער בחור'ל מיט אלטע אויגען ווייזט חריפות אין נאטור־וויסענשאפט, — זיץ איך און פאר מיינע אויגען שוועבען די שאטענס פון גאון'ס קלויז, פון רא־מיילעם ישיבה... מען לערט נייע, נאָר נייע זאכען, אבער ס'איז דאָס אלטע זיצען און לערנען, ס'איז די אלטע התמדה, ס'איז דעם ליטוואק'ס אייביגע ליבע צו תורה און צו חכמה.

איך שפאציר איבער די צימערן פון דעם אזוי שנעל אויסגע־וואקסענעם אידישען ווייסענשאפטליכען אינסטיטוט און הער, ווי דער נייער, מאדערנער, פארשונגס־גייסט זאגט: — זאמעלט זיך, זאמעלט זיך, איהר אלטע שמות. עס וועט קומען א צייט און אונ־טער אייער שטומער צונג, איהר אלטע שמות, וועט אונטערגעלייגט ווערען א שם־המפורש, איהר וועט באקומען לשון און איהר וועט די קומענדיגע דורות אנפארטרויען דעם סוד פון די פארגאנגענע, דעם סוד פון אומפארגענגליכקייט... זאמעלט זיך, זאמעלט זיך, שמות, שאטענס! קומט אהער פון אלע עקען וועלט. דא וועט איהר אויפגעהיט ווערען. דא וועט איהר געפינען רוה. דא וועט איהר זיין שטיל און אייביג, ווי די בערגלעך ארום שטאט...

איך גיה איבער די גאסען, די געסלייך, די „דורכהויפען". א סך פון זיי האבען נייע נעמען (עס זיינען דא אויך אידישע נעמען: דעם גאון'ס גאס, סטראשון'ס גאס). איך קוק אויף די שילדען: נייע אותיות, שוין ניט קיין רוסישע — פויליש... איך טרעף אן סאלדאטען, אפיצערען, פאליציי. זיי זיינען אלע שוין ניט אין רוסישע, נאָר אין פויליש אוניפארמס... איך גיב א טראכט: וויפיל מאל האבען זיך געענדערט אין משך פון די לעצטע צוואנציג יאָהר די נעמען פון די גאסען, די ווערטער אויף די שילדען, וויפיל מאל האבען זיך געביטען די מאכטהאבער און ווי אנטאגאניסטיש זיי זיינען אלע געווען, — זיי אלע: די רוסען, די דייטשען, די באל־שעוויקעס, די ליטווינער, די פאליאקען — און ווי טריי וויילנע איז געבליבען, ניט קוקענדיג אויף דעם אלעמען, צו זיך אליין!

נייע נעמען פון גאסען, נייע שילדען, א נייע מאכט, א נייער דור: דאָך נעפין איך אן אפטייק, אדער א פאפיר־געשעפט, אדער די וואוינונגען פון פריינט פונקט דאָרט, וואו זיי זיינען געווען מיט צען, מיט צוואנציג יאָהר צורוק. די אידענעס מיט די קאשיקעס שטעהען, איינגעוויקעלטע אין אלטע שמאטעס, דאָרט, וואו זיי זיי־נען געשטאנען אמאל. און אט נעה איך פארבייי א פלאץ, וואו מען קויפט און מען פארקויפט אלטע מעבעל. דוכט זיך מיר, אז איך דערקען דאָס שרייב־טישעל, וואָס איך האָב אמאל דא איינגעהאנ־

דעלט — איך זעה די אמאליגע טינט־פלעקען און דאס האלב־צובראכענע, נאך אלץ ניט פארריכטע טישקעסטל...

מענשען עלטערען זיך דא, ניט זאכען... א דור געהט אוועק, א דור קומט, איין רעגירונג פארבייט די אנדערע, איין מלוכה איז גובר די צוויטע — און ווילנע בלייבט אויף איהר ארט...

אט שטעהט א קלויסטער אהן גלאקען (ווער האט זיי ארויס־געגומען אין די יאהרען פון קריג? די רוסען? די דייטשען?) — א שטומער קלויסטער. ער שטעהט און שטומט, אבער ער שטעהט אויף זיין ארט...

ניט נאר די אידישע ווילנע קאן ניט און ווילל ניט פארטרייבען די שאטענס פון אמאל: ניט נאר ירושלים דליטא שטעלט מיט זיך פאר א לעבעדיגען מוזיי, אן אייביגע אויסשטעלונג פון אנטיקען. וואו נאר איך קער זיך און ווענד זיך, זעה איך פארצייטיגע ארכיטעקטור, זעה איך אלטע, ווען אפילו איבערגעפארבטע, הייזער.

איך גיעה אהן א הוט פארבי דעם אלטען קאטוילישען קלויסטער פון אסטראבראם — און מיר דוכט זיך, אז איך האב דעם הוט אראפגענומען נאך מיט פינף־און־צוואנציג יאהר צוריק, ווען איך בין צום ערשטען מאל דא פארבייגעגאנגען; מיר דוכט זיך, אז פון דאן אן געפין איך זיך דא און קיין שום זאך איז אין משך פון דעם פערטל יאהרהונדערט ניט געשען...

דאס איז, פארשטעהט זיך, אן אילוזיע: אהן א שיער גרויסע געשעהענישען זיינען דורכגעלאפען פאר דער צייט; א סך פון זיי האבען זיך, ווי דונערן, געקייקעלט איבער די אלטע, שמאלע ווילנער געסליך; א סך פון זיי האבען געטראגען מיט זיך הונגער און האפענונג, טויט און בשורות פון נייעם לעבען... ווילנע ווייס עם, אבער ס'איז אן אייגענארטיג וויסען. ניט דער וויסען פון דער יוגענט, ווען כל פארגעסט דאס נעכטיגע, ווען עם פאסירט עפעס נייעס. ווילנער וויסען, איז דאס וויסען פון א פונקס, ווען די אלטע, געלגעווארענע בלעטער ווערען ניט אויסגעריסען, ווען מען שרייבט־צו נייע שורות; פארקערט, זיי ווערען נאך חשוב'ער.

ווילנע עפענט זיך פאר אונז ווי א פנקס, ווי א לעבעדיגע כראניק...

אט גיעה איך פארבי דער רעסטאוורירטער קירך, ווען פעטער דער גרויסער זאל האבען געטויפט זיין באריימטען „אראפ". איך גיעה אביסל ווייטער, און — שוין אין אן אנדער גאס — דערצעהלט מיר א טאפל אויפ'ן וואנט פון אלטען מויער, אז דארט האט גענעכטיגט נאפאלעאן דער ערשטער. הייבט די פארצייטיגע מאנאסטירען, די קלויסטערס, וואס לויערען און טונקלען זיך אין אזוי פיל ווילנער ווינקלען... געווזענע נעסטען פון פראנציסקאנער, דא־

מיניאַנער, רעשטליך פון אלטע, נאָך ניט פארשוואונדענע וועלטען... און אָט דאָרטען, צווישען הויכע, איינגעבויגענע מויערען, איז אין שטיין פארגליווערט געווארען (און לעבען געבליבען), דוכט זיך מיר, דער מיטעלאלטער אליין...

3

א מיטעל־אלטערליכע — און דאָך איינע פון די מאָדערנסטע אידישע שטעט.

פון די פענסטער, פון די טונקעלע הויפען קוקט ארויס שטילע טראָריצע — און רעוואָלוציע לויערט אין די ווינקלען... אלטע חפצים — און נייע מאָדערנע אידעען...

אלע מאָדערנע באַוועגונגען אינ׳ם אידישען לעבען — אזוי זאָגט מען — האָבען זיך אָנגעהויבען אין ווילנע. אלע נייע רעוואָלוציאָנערע אידעען זיינען געבוירען געווארען אין ווילנער קעלערס, אין ווילנער קעפ... פון דאָנען האָבען זיך געשפרייט איבער ליטע, רייסען, פוילען, די שטראַלען פון השכלה־ליכט; דאָ זיינען געווען די ערשטע סאָציאליסטישע קרייזליך; דאָ זיינען אויפגעקומען ווערטפולע אינסטיטוציעס און א סך פיהרענדיגע פערזענליכקייטען פון דער נייער אידישער קולטור...

דאָ זיינען אויפגעגאנגען די אלע ניי־פארזייעטע קערענדליך. אָבער דאָס איז דערפאר, ווייל דאָ איז א פעטער און א גוט צו אקערטער באָדען... דער גייסט פון באַנייאונג איז אפט ניט מעהר ווי א גלוג פון דער נשמה פון היסטאָרישער טראַדיציע..

ווער נאָר עס האָט געוועלטיגט איבער ווילנע, איז דורכגעדרונגען געווען מיט א געפיהל פון הרך־ארץ פאר איהר היסטאָרישער חשיבות, פאר איהר היסטאָרישען באַוואוסטזיין. די דייטשע אקופאַנטען האָבען אין בילדער און ביכער פאַראייביגט איהרע דענקמעלער, איהרע אלטערטימליכקייטען. איצט טוען עס די פאָליאקען (ערשט דאָ ניט לאַנג האָבען זיי ארויסגענעבען א פראַכטפולע אילוסטרירטע מאָנאָגראפיע וועגען ווילנע, איהר געגענווארט און פארגאַנענהייט). און אפילו מיר, אידען, וואָס מיר זיינען אזוי געווויינט צו געשיכטע, אז מיר ווערען שוין פון איהר ניט נתפעל, — אפילו מיר אידען האָבען מיט ווילנע און איהר אלטען יחוס זיך זעהר פיל אָפגענעבען. עס זיינען דאָ (אויף העברעאיש און אויך אויף אידיש) ביכער און זאמעלביכער וועגען אָט דעם גייסטיגען אידישען צענטער. היסטאָריקער האָבען געזאמעלט מאַטעריאל וועגען איהם. פאָעטען האָבען איהם באזונגען, מאלער האָבען איהם געמאָלען...

ווילנע ווארט ניט, אנדערע זאָלען זיך דערמאָנען אן איהר. זי פיהרט אליין איהר ספר הזכרונות. קיין אידישע שטאָט האָט

ניט געשריבען אזוי פיל ווענען זיך אליין, ווי ירושלים דליטא. זי באנוגענט זיך ניט מיט מאכטן געשיכטע. זי שרייבט די געשיכטע פון איהר לעבען. זי פארציכענט יעדען שריט, וואס זי מאכט. זי רופט זיך אפ מיט א כראניק, מיט א מגילה, מיט א בריכט, מיט א סך־הכל, מיט א שטיק „יוסיפין" אויף יעדען אויפטו און אויף יעדער טרויער־געשעהעניש אין איהר לעבען, פון יעדער זאך בלייבט ביי איהר א שריפטליכער אדער א געדרוקטער דאקומענט...

אין די יאהרען פון דער דייטשער אקופאציע האט דר. צ. שאבאד ארויסגענעבען „ווילנער זאמעלביכער", פול מיט אויספיהרליכע געשיכטליכע מאנאגראפיעס, פול מיט ווערטפולע עראינערונגען. דער „ווילנער פנקס", וואס איז ארויס אין יאהר 1922, דער פנקס פון די ווילנער אידישע שולען (1924), און די פריוואטע, אזוי צו זאגען, פנקס'ן, פון דר. ויגאדסקי, חייקעל לונסקי און אנדערע זיינען אויך רייך אין פאקטען, אין דאקומענטען, אין היסטארישע אפהאנדלונגען, אין איבערבליקען און סטאטיסטיק פון דעם אמאליגען, ווי אויך דעם איצטיגען אידישען לעבען אין ירושלים דליטא. דאס איז, אגב, ריכטיג אויך וועגען די אמאליגע (העברעאישע) ווילנע־מאנאגראפיעס, וועלכע עס האבען געשריבען פין, שטיינשניידער און אנדערע... ווילנע לאזט זיך נישט אב'פטר'ן מיט שיהי־פיהי: א ווילנער גאון איז — א גאון, א ווילנער ש"ס איז — מיט אלע נויטיגע פירושים און הגהות, א ווילנער ווייסענשאפטליכער אינסטיטוט — איז א מאדערנער ש"ס מיט מאדערנע פירושים און הגהות. הכלל, ווילנע אז זי זאגט עפעס, איז געזאגט...

מיט א פאר יאהר צוריק איז פארעפענטליכט געווארען א בוך מיט'ן נאמען: „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות", פנקס פון נעגענט־קאמיטעט „יעקאפא" אין ווילנע (1919-1931), אונטער דער רעדאקציע פון משה שאליט, ווילנע 1931, 1164 עמודים. א מאנומענטאל בוך פון גאנצע פופציג דרוק־בויגען, פול מיט באריכטען, ארטיקלען, טאבעלען, זכרונות, בילדער, פארטרעטען, ביבליאגראפיע — און וואס ניט? אפילו אן אינדעקס איז דא (אזא זעלטענע זאך אין אידישע אויסגאבען) און א גאנצער ביאגראפישער לעקסיקאן. דאס איז א זאמעלבוך, וואס האט מעהר ווי א ריין־לאקאלע באדייטונג, נישט נעקוקט אויף דעם ארטיגען כאראקטער פון די טעטיגקייטען און די פאסירונגען, וועלכע ווערען אין איהם אפגעשפיגעלט. דא זיי־נען אויפגעזאמעלט באריכטען, כראניקעס, מעמוארען, ציפער, בילדער און כל'ערליי דאקומענטען, וועלכע זיינען וויכטיג פאר דער געשיכטע, פאר דער פסיכאלאגיע פון דער אידישער נעזעלשאפטליכקייט און כא־ראקטעריסטיש פאר דעם גאנצען אידישען לעבען אין די מלחמה

און נאך־מלחמה יאהרען.

אין יאהר 1929 האָט דער ווילנער ארבייטער רינג ברענטש 367 ארויסגעגעבען א זאמעלבוך לכבוד דער שטאָט ווילנע,*) אוז אין דעם זאמעלבוך האָט זיך געפיהלט אוזנזער אלעמענס בענקשאפט נאָך ווילנע אוז איהרע טראדיציעס — טראדיציעס פוז תורה, פוז השכלה, פוז דערציהונג, פוז ליטעראטור, פוז אלערליי געזעלשאפטליכע באַוועגונגען, פוז קונסט, פוז צדקה, פוז ווייסענשאפט. די דאָזיגע בענקשאפט פילט אָז די הערצער פוז די געוועזענע ווילנער. ביי די, וואָס זיינען געבליבען ווילנער, איז פאראן ניט נאָר א בענקעניש נאכ'ן גייסט פוז ירושלים דליטא, נאָר דער גייסט גופא. אוז ווען מען האָט ביי א דר. שאבאד אוז א גרשון פלודערמאכער געבעטען „עפעס" פאר'ן זאמעלבוך, האָבען זיי עס, ווי עס פאסט פאר ווילנער, געזומען ערנסט אוז טאקע אנגעשריבען וויכטיגע ארבייטען, פול מיט פאקטען אוז דאטען, — אייגער ווענען „ווילנע אמאל אוז איצט" אוז דער צווייטער ווענען „דעם קולטור־לעבען פוז דער שטאָט ווילנע".

אָבער די, וואָס ווילען האָבען א פולען באגריף פוז ווילנע, ווועלען זיך, זעלבסטפארשטענדליך, נישט באנוגענען מיט אַרטיקלען. זיי ווועלען זיך ווענדען צו די ביכער, וואָס זיינען געשריבען געווארען ווענען אָט דער זעלטענער שטאָט: עס איז, ווי געזאגט, דאָ א גאנצע ליטעראטור ווענען איהר. אוז ניט נאָר סתם אזוי ליטעראטור — פאָעזיע. ווילנע איז באזוגען, ניט נאָר באשריבען געווארען. א. ליעסין, שניאור, דוד איינהארן, משה קולבאק אוז אנדערע האָבען פוז ווילנע געמאכט א טעמע פאר לידער...

א ספר איז יעדער שטיין, א פארמעט — יעדע וואָנט...

האָט משה קולבאק געזאגט ווענען ווילנע מען קען עס זאָגען אנדערש: ווענען יעדען שטיין איהרען איז דאָ א ספר, ווענען יעדער וואנט — א פארמעט... ווענען קיין אידישער קהלה, א חורבן ירושלים, פארשטעהט זיך, איז אזויפיל נישט געשריבען געווארען, ווי ווענען ירושלים דליטא. עס האָבען זי אריינגעשטעלט אין די כראניקעס די שרייבער, ווועלכע זיינען אין איהר געבוירען געווארען; עס האָבען זי דערמאָנט, די, ווועלכע האָבען נאָר א קורצע צייט אין איהר געלעבט. אוז זייער צאָל איז דאָך אזוי גרוים! ווואו איז נאָך פאראן א אידישע שטאָט, וואָס זאָל האָבען ארויסגעגעבען אזויפיל שעפערישע פערזענליכקייטען? אוז אין זייערע אלעמענס ביאָגראפיעס אדער אויטאָביאָגראפיעס רעדט זיך ווענען דער שטאָט, וואו זיי זיינען געבוירען אדער אויפגעצויגען געווארען... ווילנע איז גרוים אוז בארימט געווארען דורך איהרע גרויסע אוז בארימטע מענשען.

*) „דער ווילנער", א זאמעלבוך געווידמעט דער שטאָט ווילנע, רעדאקטירט פוז יעפים ישורין, ארויסגעגעבען צום 20-יאריגען יובילעאום פוז ווילנער ברענטש 367 א. ר.

און אפשר האָט די זיי געהאָלפען גרוים און בארימט ווערען? אפשר איז טאקע דאָ עפעס אין איהר לופט, וואָס מאכט איהר ראוי צו זיין א פּלאץ פון וויכטיגע אויפטואונגען?

זי האָט געווים נישט געקאָנט מאכען איהרע איינוואוינער באַגאבטער, טאלאנטפולער, ווי זיי זיינען. דאָס קאָן קיין שטאָט ניט: באַגאבונג, טאלאנט איז א מתנה פון גאָט, פון דער נאטור. אָבער דערציהונג, סביבה, טראדיציע שפּילט אויך א ראָלע. און אין דער סביבה, ווי אויך אין דער טראדיציע פון דער שטאָט פון דעם גאון, פון דעם בעל־הביתיל, פון אנטאקאָלסקי'ן איז זיכער פּראָן עפעס, וואָס ווירקט אויף דער דערציהונג, אויף דעם וואוקס, אויף דער ארבייט פון די, וואָס לעבען דאָרט א לענגערע צייט. עס ווערט דערצוינגען, קולטיווירט, אויב ניט זייער טאלאנט, איז זייער כּאראקטער, זייער ווילען עפעס אויפצוטאָן.

עס איז אפשר ניט קיין צופאל, וואָס דער נאָמען פון אונזער ליטווישען ירושלים הויבט זיך אָן מיט ווי? אזוי ווי עס עקזיסטירען שטעט, וואו עס בליהט די פאנטאזיע, זענען אפשר דאָ אויך ערטער וועלכע וועקען און שמידען דעם מענשליכען ווילען? איז אפשר ווילנע אזא ארט?

„ווי נאָר, וועסטו אויך זיין א גאון" — אזוי רופט זיך דאָס קאפּיטאל ווילנער עראינערונגען פון יוסף רומשינסקי, (אינ'ם דער־מאָנטען ארבייטער רינג־זאמלבוך), — און עס איז זעהר אָן אינטער־עסאנט קאפּיטאל. ה' רומשינסקי דערצעהלט־איבער דאָס באקאנטע מעשה'לע, וואָס ער האָט געהערט פון זיין פּאָטער וועגען דעם ווילנער גאון: „דער ווילנער גאון, האָט איהם זיין פּאָטער דערצעהלט, איז געגאנגען דאוונען, זיינען איהם נאכגעלאָפען אינגלעך און געשריען, „דער ווילנער גאון, דער ווילנער גאון!" האָט ער זיי געענטפערט: קינדערלייך, ווייל נאָר, וועסטו אויך זיין א גאון".

ווייל נאָר! — אָט דאָ ליגט דער שליסעל צו דער שטאָט ווילנע און איהר גרוסקייט. ווילנע איז ווילען. דער ווילנער גאון האָט געדאַרפט היסען: דער ווילנער מתמיד. ווילנער גאונות דאָס איז התמדה אָדער (וואָס איז די זעלביגע זאך) — ווילענס־קראפט... „די נשמה פון דער אידישער ווילנע", זאגט ר. א. גינזבורג, אין אן ארטיקל מיט דעם זעלביגען נאָמען — איז „אן ערנסטע נשמה, אן אסקעטישע נשמה, די נשמה פון דעם לערנער, די נשמה פון דעם, וואָס מאטערט זיך אויף דער תורה. — — —"

4

דאָס איז די ווילנער נשמה — די ווילנער טראדיציע.
דאָס איז א טראדיציע פון אָנהויבען נייע זאכען, נישט

נאר פון אפהיטען און אויפהאלטען דאס, וואס איז געבליבען פון פריהעריגע דורות. דאס איז א טראדיציע פון וועקען, נישט פון איינשלעפערען — א פיאנערן־טראדיציע.

פיאנערען זיינען געווען הנליך פערזאנען, וועלכע לעבען דערמיט, וואס קומט און דארף ערשט קומען: פיאנערען טראכטען וועגען דער צוקונפט, נישט וועגען דער פארגעגנעהייט. מעגשען פון טראדיציע זיינען, פארקערט, צוגעבונדען צום אמאל; אלץ, וואס איז ניי, שרעקט זיי. אבער ווילנע פארמאגט די קונסט צו פאראיניגען אין זיך דעם היסטארישען גייסט פון דער ירושה, דעם גייסט פון זאמלען און אויפהיטען מיט דעם פיאנערען־גייסט. אין ווילנע באגעגענט זיך די פארגאנגענהייט מיט דער צוקונפט — אהן א צוזאמענשטויס.

אין ווילנע זיינען תורה און השכלה געווען א צווילינג — אהן א „ויתרוצצו".

אפילו די רעוואלוציע האט זיך אויף דער ווילנער אידישער גאס אנגעהויבען פון בויען, נישט פון ברעכען, — פון בויען אידישע ביבליאטעקען, אוועגט־קורסען, ביכער־פארלאגען, „קאסעס".

ווילנע אבער בויט נישט פאר זיך אליין נאר. אין ווילנע חויבט זיך עס אן, אבער פון דארט ווערט עס אויסגעשפרייט איבער דער גאנצער אידישער וועלט. די ווילנער טראדיציע האט א נאציאנאלע, נישט נאר א לאקאלע באדייטונג.

און דאס איז ריכטיג אויך ווענען דעם ווילנער. ער האט ליב זיין שטאט, ער איז צו איהר צוגעבונדען, אבער ער איז נישט געבונדען פון איהר. וואוהין א ווילנער קומט, דארט איז ווילנע. וואו עטליכע ווילנער (און סתם ליטוואקעס) קומען זיך צונויף, ווערט דארט עפעס געבויט, געשאפען, ווערט דארט עפעס אנגעהויבען.

ווילנער האבען פיינט צו לאזען א זאך אין מיטען; זיי, אז זיי נעמען זיך פאר עפעס, ווערען זיי נישט מיד, ביז זיי קומען צו א תכלית, אבער די הויפט־קראפט זייערע ליגט דאך — אין אנהויבען. עס איז נישטא קיין איין גרויסע זאך אין דער אידישער געשיכטע פון די לעצטע הונדערט פופציג יאהר, וואס ווילנער זאלען נישט זיין צווישען איהרע פונדאמענט־לייגער...

די, וואס האבען ארויסגענעבען דעם יובילעאום־זאמלבוך „דער ווילנער", זיינען אפשר טאקע גערעכט געווען, וואס זיי האבען געלאזט אויסמאלען אויפ'ן שער־בלאט א מענשען מיט א פאקעל אין דער שטארקער מוסקולהאפטער האנט. די מוסקולען בין איך מוחל, אבער דער פאקעל, וואס דער ווילנער הויבט אויף איבער דער טעמע איז: „דער ווילנער" —

גאנצער וועלט, איז אן אמת'ער, נישט נאר א סימבאלישער פאקעל...
„איך זעה איהם", לייענען מיר אין א ליד פון א. ליעסין, וואס זיין

איך זעה איהם פאר זיך, ווי אמאל, א פארטראכטען;
ער שטעהט אויפן ראג איז די וויללנער פארואכטען.
ער קוקט אזוי ל י ט ע ד י ג, ארעם און בלאס,
ווי אויבען דער הימעל, ווי אונטען די גאס — — — — —

ארעם און בלאס שטעהט ער אין די וויללנער פארנאכטען, אבער
„אט צינדט זיך א פייערל אן ערגעץ־וואו" —

און וויטער, אויף אנדערע ראגען, און וויטער
עס שטעהט אויף דער וואך אלץ א יונג א פארשייטער,
און פייערליך, פייערליך, אזוי פיל,
זיי צינדען זיך אן אין דער שטיל, אין דער שטיל.
זיי גיסען זיך אייגס מיטין צווייטען צוזאמען,
די פייערליך וועלען פארצערעגדע פלאמען.
אט רייסען זיי דורך זיך שוין אפענערהייט,
באלייכטען די נאכט אזוי רויט, אזוי רויט.
זיי שפרינגען פון בוידעם, זיי שפרינגען פון קעלער,
באלויכטען שוין אלע עטאזשען אלץ העלער.
זיי שפרינגען פון וויללע און מינסק און סמארגאן,
זיי צינדען די מלוכה די ריזיגע אן.
אט פלאקערט גאנץ רוסלאנד און ברענט שוין צוזאמען.
אט שטעהט שוין די וועלט א פארכאפטע אין פלאמען.

אט דאס איז דער וויללנער און אט דאס איז וויללע. עס הויבט זיך אן ארעם און בלאס, עס „צינדט זיך א פייערל אן ערגעץ־וואו", אבער אט דאס פייערל ברענט אזוי לאנג און אזוי היים און אזוי עקשנות'דיג, ביז עס שטעהט שוין „א וועלט א פארכאפטע אין פלאמען".

וויללער — וויל נאר!

דאס איז די לעבעדיגע טראדיציע, דאס איז דער לעבענס כח פון וויללע.

א שטאט פון טראדיציעס, א שטאט פון פיאנערען.

ז. שניאור.

אויפ'ן שלאָסבאַרג

(פון דער פּאָעמע „ווילנע", וואָס דער באַרימטער דיכטער האָט אַריגינעל געשריבען אין העברעאיש. ער האָט געמאַכט די איבערזעצונג ספּעציעל פּאַר דעם בוך).

1

כ'האָב ליב געהאַט, ווילנע, דיין אָנבליק
פון ליכטיגספּטען זעה־פֿונקט — דער שלאָסבאַרג:
געבוידעם און טורעמס געהורבעט
אין גאָלדענעם שטויב און אין בלויקייט.
איז דאָס ניט דער שטויב פון לעגענדען,
וואָס שוועבט אין דיין לופט און צוגעהט ניט?
איז דאָס ניט דער בלויעלעכער רויכעל
פון פּאָטאָצקים[1] פּאַרברענטען קערפּער?
אָדער דאָס רייטען אין נעפּעל
די באַנדעס כמעלניצקים — דיך ראַבעווען?
אָדער די פערד באַנאַפּאַרטאַס[2]
פּאַרען אין פּראָסט ביים אַנטלויפען,

2

פּאַרנאַכטליך — פון אויבען געזעהען
קאַטוילישע פרומע פּראָצעסיעס
וואָס ציהען ביים ברעג פון דער ווילי,
אין שווארצען און וויסען געשלוינגען; —
אַ שטיק מיטעלאַלטער פּאַרבלאָנקעט,
מיט פּאָהנען־געפלאַטער און וויירויך.
דער כאָר, אַזוי זים מעלאַנכאָליש,
קלינגט גרויזאַם דעם אידישען אויער.
מען האָט אונז באַרויבט די הנאָה
שוין לאַנג... און ניט מיר זענען שולדיג — :
אונזער בלוט האָט אויף אייביג דערשראָקען
דאָס הויליגע זינגען פון קרייצפאָהרער,
און ס'האַרץ האָט, ווי מעסער, צעשטאָכען
דער בליאַסק פון געהוידעטע צלמים.

3

אינ'ם פֿליך פון שלאָסבאַרג דאָרט שטאַרען
ווילד־שטייניגע וועגט פון אַ חורבה,
פון טעמפּעל פּערונס[3]... איהם צו בויען
האָט מען אָנגעזאָגט געדימינען[4] אין חלום.
דאָרט האָט מען פֿאַרברענט, מיט גרויס פּאָמפּע,
די ביינער פון ליטווישע קניאַזען;
מיט נאַקעטע טענץ און מיט אָפּפּער —
אַ ווארע געמאַכט די פֿאַרשטאַרבענע;
און ס'האָט פון „טיעליאטניק"[5] געענטפערט
אַ רעווע פון קעלבער — קרבנות.
אָבער פֿאַלד איבער פֿאַלד האָבען זיך אָנגעהויפט
די טויטע, פֿאַרגאַנגענע צייטען;
פֿאַרווישט יעדער סליאַד פון'ם אָפּגאָט,
באַגראָבען די אַלטע מנהגים.
און ביים רעשט פון פֿאַרזונקענעם טעמפּעל,
אויפֿן אַזיבערשטען פֿאַלד, שפּילען אינגלעך
„קראָקעט"... עס צעבליהען זיך בעקלעך
אין געלאַפֿ און געקוויטש און געלעכטער.
זעהט דאָס אויס, פֿאַר'ן אויג פון אַ טרוימער,
ווי זאַפּטיגע האָפּפֿן, וואָס קלעטערען
און שפּייזען זיך מיט פוילניש פון געטער,
מיט אַש פון געוועזענע תאַוות;
און ווי סערנעם וואָס שפּרינגען און בוקען־זיך
ביים ראַנד פון פֿאַרלאָשענע קראַטערס.

4

איך לעכץ נאָך דאָס שטעטעלע טראָקי[6]
צווישען די בערג דיינע, ווילנע!
מיט אָזערעם זיבען אַרומגעזוימט
שפּיגעלט עס זיך, קען זיך ניט אָנשפּיגלען.
דאָרט וואוינען די שטיק־בריידער אונזערע —
קאַראַימען מיט ברוינע געזיכטער;
עפּעס אידען ניט אידען.. מיט אויגען
בולט'ע, טאַטעריש־שוואַרצע,
קוקען זיי אָן אונז, און מאַכען
אַן אָנשטעל, אַז מיר זענען „פרעמדע".
אַ ליבליכקייט פון „רות" — אונזער גר'טע

ליגט אויסגעגאָסען אויף זייערע טעכטער,
אָבער ד י זענ' ניט ליבלידּ, ווי יענע
מואָב'יטקע, צו בועז'עס אויניקלעך [1])...
עס שוועבען די פּסוקים פון תּחילים
אויף זייערע בלוט־פולע ליפּען,
און ס'זוכען די אייבערטעך־אויגען
נאָר שקצים — די בלאָנדע ליטוואַקעס.

5

אין קאַראַימישער שול ווערט געדאַוונט
גאָר מאָדנע, מיט ספרדי'שער עברי;
ס'געבעט הערט זיך אָן ווי אַ קלאָג־ליד —
האָפּערדיג־שטאָלץ אויף איהר אָרימקייט.
זי נאָגט מיט איינטאָניגע פּתח'ן,
מיט אַן אויסשפּראַך געציקעלט־געפּאָנפּעט — :
אַ קול פון אַ גליד, וואָס איז אָפּגעטרענט
פון „עמך"... און צוקט נאָך עד־היום.
ניט לעבען ניט אָפּשטאַרבען קען דאָס,
און צאָפּעלט... ווער זאָל דאָס פּאַרהיילען?
אַ געדאַנקעל בליצט דורך און דערפרעמט דיך.
גלייכט אויס דיר דיין אידישען רוקען:
אויב אָפּגעטרענט דיאַוועט נאָך ס'ביינדעל —
ווי שטאַרק איז דאָס לעבען אין קערפער?
אויב אָפּגעהאַקט שפּראָצט נאָך דאָס צווייגעל —
ניט אומזיסט האָפּט דער אוראַלטער ווייַנשטאָק!

ערקלעהרונגען.

[1]) פּאָטאָצקי — גר-צדק. פּאַרבענט געווארען דורך דער קאָטוילישער אינקווויזיציע אויפ'ן שייטערהויפען פּאַר אָנגעטען דעם אידישען גלויבען.

[2]) נאָפּאָלעאָן-באָנאָפּארטא. אָנשלאָפען דורך ווילנע נאָכ'ן אונטערגאַנג פון זיין אַרמיי אין רוסלאַנד, אין 1812.

[3]) דער זון-גאָט פון די אַמאָליגע ליטווינער.

[4]) געדימין — אַ ליטוווישער קעניג.

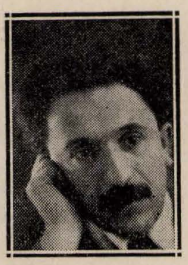
[5]) „טיעליאַטניק" — אַ סקווער אונטער'ן „שלאָסבאָרג". אַמאָל האָט מען דאָרט געפּיטערט די קרבנות פּאר „פּערונס" מזבח. אַצינד — אַ שפּאַציר-גאָרטען.

[6]) אַ קאַראַימיש שטעדטעל ניט ווייט פון ווילנע. „איך חער דיך ווי אין טראָק" שטאָמט אויך פון ווילנער געגענט אין באַצוג צו טראָקי...

[7]) בועז'עס-אייניקלעך מיינט — אידען. „רות", ווי באקאַנט, האָט צום צוויטען מאָל חתונה געהאָט מיט בועז'ן — נעמי'ס קרוב.

דוד איינהאָרן.

ירושלים דליטא.

1

אז ירושלים איז חרוב געווארען און די אידען האָבען אנשטאָט דער מלוכה פון מאכט אויסגערופען די מלוכה פון גייסט, האָט זיך אויפגעהויבען פונ׳ם רויך און אש א צווייטע ירושלים און געגומען קיניגען איבער די הימלען פון דער וועלט.

די גייסטיגע מעטראָפּאָליע, די ירושלים של מעלה.

פון דאן אן באגלייט די דאָזיגע שטאָדט די אידען אויף זייער וואנדער וועג איבער דער ערד און דאָרט, וואו אידען שפרייטען אוים זייער נעצעלט און נעמען ווייטער וועבען דעם פאָדים פון זייער גייסטיגער קולטור, אין יענע הימלען לייכט אויף די צווייטע ירושלים.

אָט פאר וואָס ווילנע האָט געהייסען ירושלים דליטא.

2

ווער עס האָט געהאט א זעהערישע אויג און איז ארוים שפּאַציירען אין א פרייטאָג אָדער שבת צונאכט אויף דער אידישער גאס, אָדער יאטקעווער גאס, אָדער גלעזער גאס, דער האָט געקאָנט זעהן טיף אין דעם שמאָלען פּאס הימעל, וואָס האָט נעלויכטען צווישען די גרויע אלטע מויערען, א וואונדערבארע שטאָדט מיט בלויע טורמעס און פורפורנע פאלאצען. מען האָט זי אייגענטליך נאר־נישט בעדארפט זוכען אין הימעל. זי האָט ארויסגעשטראהלט אוים די אויגען פון יעדער מארק־אידענע, וואָס האָט פאַרקויפט פאר׳ן שולחויף באָב ווי מאנדלען; געווייערטע עפּעל, ווי פלעשער וויין; אנטאניוואוקעס, ווי אפּעלסינען, און קאָמים ארבעס, ווי מן פון הימעל.

מאנדלען, פלעשער וויין, אפּעלסינען, מן פון הימעל, — אלץ פרוכטען, וואָס האָבען ארום ווילנע ניט געוואקסען.

דער דאָזיגער גייסטיגער גלאַנץ האָט זיך אויסגעשפרייט אין אלע ווינקעלעך פון ווילנער אידישען לעבען.

איז דאָס געווען דער קאמינאר, וואָס איז פארנאכט נאך האלב־

אויסגעשמירט אין סאושע געגאנגען אין דער קאמינארסקער שול לערנען א שטיקל עין יעקב.

אדער דער קצב, וואס האט אויסגעטאן דעם פארטוך און ארפֿ־ געכאפט זיך אין דער קצב'שער קלויז כאפען א פרק משניות, אדער דער משכיל מיט שילער'ן און קאנט'ן אין איין קעשענע און דעם תנ"ך אין צווייטען, וואס איז צוועק פיהרען א פילאזאפישען שמועס אין מארוכעס'ס קאפיינע, אדער דער בונדיסט, וואס האט זיך פאר־ גראבען אין די קעלערען פון דער אידישער גאס און אויסגערופען דעם נייעם משיח, דעם אידישען ארבייטער, און געלערנט מיט די בעלי־ מלאכות קארל מארקס'ן.

פון גאון'ס קלויז ביז'ן בונדיסטישען קרייזל, האט זיך געצויגען איין ליכטיגער פאדים, איין שטראהל פון ירושלים של מעלה.

3

דער באוואוסטזיין, אז ווילנע איז דער גייסטיגער צענטער איז געלעגען טיף ביי יעדען ווילנער אידן.

פרנסה זוכען איז מען געפאהרען אין לאדז, אין וואַרשע, אין אדעס, אין קיעוו; ווילנע האט קיין פרנסה ניט געהאט. אין ווילנע איז מען געפאהרען זיך לערנען.

— געקומען זיך לערנען? — האט מיר די אלטע קרעמערקע אין א ווינטערדיגען פארנאכט געפרעגט, אפוועגענדיג מיר א פונט פרישען, שמעקעדיגען ראזעווען ברויט און א האלב פערטל פוטער. — עס איז ניט לייכט, מיין קינד, צו לערנען, — האט זי מיך שוין אנגעקוקט איבער די שפּאקולען מיט איהרע ווילנער מאמישע אוי־ גען, און צוגעלייגט אומזיסט א שטיק ווייסען קעז.

— נא, מיין זוהן, אויב עס איז ניטא קיין מעהל איז ניטא קיין תורה.

תורה האט ניט געהייסען ביי דער דאזיגער אלטער קרעמערקע טאקע תורה. עס איז ביי איהר געווען אלץ איינס צי דער יונגער מאן איז געקומען הונגערען אין ווילנע בכדי צו מאכען אן עקזאמען אויף אכט קלאסען גימנאזיע, אדער ער איז א ישיבה בחור אין ר' מאלע'ס ישיבה, אדער ער איז גלאט געקומען אין ווילנע, ווייל אין זיין שטעדטעל האבען אויסגעפעהלט ביכער. עס זיינען אין ווילנע נעווען נעניג יונגע לייט, וואס זיינען געקומען צוליב שטראשון'ס און סירקין'ס ביבליאטעק.

4

ווילנע איז נעווען די אייניציגע שטאדט וואו אידישקייט און וועלטליכקייט זיינען ניט געקומען אין אזא ווילדען קאנפליקט, ווי אין פוילען אדער אנדערע שטעדט.

— איך קאן ניט באגרייפען די ווילנער — האט מיר אינמאל א פוילישער אידישער סוחר אין ווארשע געזאגט — שטעלט זיך פאר, איך קום אריין שבת אין ווילנע צו א סוחר אין שטוב, און וואס זעה איך?! ער זיצט איבער מסכתא שבת און רויכערט א פאפיראס.

— איינס צווישען די ביידע, — האב איהם געזאגט, — ביי אונז אין פוילען איז, אדער מען לערענט גמרא, אדער מען רויכערט א פאפיראס. איצט הערט נאר, וואס דער ווילנער ליטוואק האט מיר געענטפערט:

— איך לערען ניט פאר עולם הבא נאר פאר פארנעניגען. איך האב פון ביידען הנאה, סיי פון דער גמרא, סיי פון שבת, סיי פון פאפיראס.

און דאס איז ניט קיין וויץ. אזעלכע אידען האט מען געקענט א סך טרעפען אין ווילנע. פאר די אידען איז דאס שוין ניט נעווען קיין פרומקייט נאר גייסטיגע גימנאסטיק. עס איז ניט קיין צופאל, וואס דער ווילנער פרומער מגיד אלפס האט געקאנט אנשרייבען א ראמאן פון צוויי פארליבטע אין זיבען טיילען אין שמר'ס סטיל פול מיט מוסר און פרומקייט.

און דער אלטער אפיקורס מז"ח האט אנגעשריבען א ש"ס תחינות, איבער וועלכע טויזענדער ווייבער האבען פארגאסען באבען טרערען. נאר אין ווילנע האט געקענט אויסוואקסען אזא אינטערעסאנטע פערזענליכקייט ווי א. ליטוואק — א בעל עגלה"ס א זוהן, א מתמיד אין ר' מאלעם ישיבה, און א געבילדעטער מענש און א רעוואלוציאנער, וואס די גאנצע זשאנדארמעריע פון תחום המושב האט זיך נאך איהם געיאגט און ניט געקאנט באפאן.

ווער עס איז אריינגענאנגען אין א ווינטערדיגען פרייטאג צו נאכט אין שטראשונ'ס ביבליאטעק האט געקאנט זעהן ארום די לאנגע טישען א קליין-שטעדטעלדיגען רב, וואס האט עפעס געזוכט אין אן אלטען ספר, און לעבען איהם א יונגען ארבייטער פארטיפט אין דער „ערפורטער פראגראם".

5

דער דאזיגער באוואוסטזיין האט דעם ווילנער אידען אנגעפילט מיט א גאנץ באזונדערען שטאלץ. עס איז ניט קיין צופאל, וואס ווילנע איז נעווען די געבורט-שטאדט פון דער אידישער סאציאליסטישער באוועגונג און דער רעוואלוציאנערער באוועגונג. דער ווילנער איד האט זיך נעפיהלט צו באלידיגט אין זיין שטאלצען באוואוסטזיין פון דער רוסישער מאכט. איך וועל קיינמאל ניט פארגעסען יענעם טאג. עס איז נעווען אין 1905. א אידישער יונגער מאן האט געווארפען א באמבע אין הויף פון גובערנאטאר'ס

הויז און דער'הרג'עט עטלעכע פאלעיציי־באאמטע פארוואונדענדיג דעם וויצע־גובערנאטאר. אין שטאדט האט מען זיך געגרייט אויף א פאגראם. א גרופע פון 40 אידישע יונגע לייט האבען באזעצט דעם איינגאנג פון גלעזער־גאס וואס געהט ארויס צו דער בריטער גאס אנטקעגען שטאדט־טעאטער. א רייכער פרומער אידישער בעל־הבית האט אונז דארט אפגענעבען זיין וואוינונג. עס איז נעווען אן אלטע אידישע הויז מיט מנורות און אידישע מזרח'ס, איבער דער טיר איז נעווען אויסגעמאלט א שווארצע ראם און אינעוועניג „זכר לחורבן". מיר זיינען אלע פערציג נעזעסען אין דער גרויסער סאלע, דעם בעל־הבית'ס צווייי שעהנע טעכטער זיינען נעווען סאניטארקעס ביי אונז. און וועז מיר זיינען נעזעסען מיט די רעוואלווערען אויף די קניע און נעזונגען רעוואלוציאנערע לידער איז דער אלטער ארויז אין א יארמולקע און אונז אויסגעלאדען צום טיש. פערציג פערזאן האט ער נענומען אויף זיך אויסצוהאלטען, און מען האט ניט נעמערקט קיין שום שרעק און קיין שום פרעמדקייט צו אונז. נאר אין ווילנע האט נעקענט נעבוירען וועלכער זאל ניט קענען איבערטראגען די באליידיגונג פון תליונ'ס שמיץ.

עס איז נעווען דער באליידיגטער גייסט, וועלכער האט נעברענט נענען דער ברוטאלער פיזישער מאכט אין ווילנע.

6

איך בין שוין לאנג אין ווילנע ניט נעווען — 22 יאהר. נאר זעהר אפט ביינאכט, וועז די פרעמדע וועלט וועדט מיר צו ענג און די בריטע וועלט צו פרעמד, בלאנזשע איך אין חלום צווישען די ענגע ווילנער אידישע נעסלאך. ארים זיינען זיי אלע מאל נעווען, אבער אינטים און וואדים, פונקט ווי זיי וואלטען ניט נעלעגען אין דער קאלטער ליטע. איך שלייך דאן פארביי די אלטע פארוואקסענע קלויסטער־וועגט, וואס רינגלען ארום דעם נעטא. לאז זיך אראפ צו דער וויליע, וואו עס ליגט דעם גר צדק'ס בוים, ווי א מענש, וואס האט אויסגעשפרייט די הענד און די פיס און זיך נעטוליעט צו דער ערד. פון דארט לאז איך מיר צו דער וואיענאיע פאליע און זוך דעם ארט, וואו מען האט באהאלטען לעקערט'ן. איך נעה איבער'ן גרינעם ביק און באזוך די לוקעשקער נעפענגעניש, וואו איך האב אזוי היים און יונגענדליך אין דער ענגער תפיסה־קאמער נע'חלומ'ט פון א צייט, וען א וואלף וועט וואוינען צוזאמען מיט א שעפ. איך זוך אומזיסט די קרעמערקע, יענע נוטע אידענע, וואס פלענט אין טורמע פארקויפען פראדוקטען און ריידענדיג כלומרשט צו דער טאכטער מיר איבערנענעבען אלערליי ידיעות פון דער פריי. פון דארטען וואנדער איך אריבער צו דעם בארג פון אידישען בית עולם,

וואו מיינע עלטערען ליגען. און ענדליך לאז איך מיר איבער גאסען און געסלעך און קום אויף שאפענ'ער גאס. דארט האט נעוואוינט א איד א מקובל, וואס האט אויף מיר א טיפען אייגדרוק געמאכט. ער איז געווען דער קארעקטאר פון תלמוד אין ראמ'ס דרוקערייי. א איד אן אייגזאמער, מיט אומגעהייערע אידישע קענטענישען. עס איז געווען א זומערדיגער פרייטאג נאכמיטאג. דער איד האט געוואוינט אויף שאפענאווסקע אין א סאלקע אויפ'ן פינפטען שטאק. די פענסטער פון זיין סאלקע זיינען ארויס אין א גרויסען אלטען גארטען. דער טיש איז שוין ביי איהם געווען שבת'דיג געגרייט. איך בין גראדע געקומען צו איהם ארייגקוקען אין ר' חיים וויטאל'ס „עץ חיים", וואו עס ווערט דערמאנט וועגען יוסף דילא רייגע. דער דאזיגער לענענדארער בעל־מקובל, וואס האט געוואלט פאר דער צייט אראפברענגען משיח'ן, האט מיר מורא'דיג אינטערעסירט.

— זעה, דו זאלסט ניט האבען יוסף דילא רייגעס סוף, — האט מיר דער קארעקטאר געזאגט. — אויך איהר בונדיסטען ווילט משיח'ן אראפברענגען פאר דער צייט.

— מיר ווילען אבער ניט מטריח זיין דעם הימעל, ווי דילא רייגע האט דאס געטאן, — האב איך איהם געענטפערט.

— עס מאכט ניט אוים, — האט ער געזאגט. — ווער עס ווייל באקעמפען די סטרא אחרא, דער איז שוין במילא מטריח דעם הימעל אויף זיין זייט.

פלוצלונג זיינען אריינגעלאפען עטליכע פוינעלאך דורכ'ן פענסטער און געמומען פיקען די אויסגעשאטענע ברעקלאך חלה, וואס זיינען געלענען ביי איהם אויפ'ן טישטוך.

אויף מיין פארוואונדערונג, ווי קומט דאס צו אזא אידען אזא ליבע צו דער נאטור, האט ער מיר געזאגט:

— זאלען זיי אויך הנאה האבען! זיי האבען דאך א שייכות צו שיר השירים.

— אבער זיי זיינען דאך טרפ'נע פוינגלען, — האב איך זיך ניט איינגעהאלטען.

— יא, — האט ער געזאגט, — טרפ'נע פוינגלען טאר מען ניט עסען, אבער געבען עסען מען מע.

ארויסגעהענדיג האט ער מיר געזאגט:

— פארגעס ניט, אז דאס וואס דו ווילסט טאן האט שוין ישעיה הנביא פאראויסגעזאגט און דער ארי ז"ל האט געפרואווט.

איך האב דאס ניט פארגעסען.

אין ווילנע האט זיך דער פאדים צוויישען ישעיה הנביא ביז קארל מארקס'ן ניט איבערגעריסען.

מאני לייב.

אַ פּאָלקס־ליד וועגען ווילנער אידן.*)

איבער ניעזשין העננט אַ כמאַרע
און אַ גרויסע שליאָטע;
פּאָרט אין שטאָט אַ באַלעגאָלע,
זינקט די בויד אין בלאָטע.

זיצט אין בויד אַ איד אַ פרעמדער,
קומט פון אַלדי ווייטען;
— וואָס זשע פירט אַ איד קיין ניעזשין?
— סחורה, וואָס פאַר לייטען.

אַזש פון ליטע, אַזש פון ווילנע
פירט דער איד זיין סחורה;
תורה איז די בעסטע סחורה, —
פירט דער איד זיין תורה.

אַזש פון ווילנע ביז אוקרוינע
איז אַ איד פאַרקראָכען,
און זיין זיידענע קאַפּאָטע
איז איהם אויסגעקראָכען.

און זיין זיידענע קאַפּאָטע
איז איהם אָפּגעריבען;
און דער ווילנער גרויסער דלות
אין דער פרעמד פאַרטריבען...

תורה איז די בעסטע סחורה —
ניט מיט גאָלד צו וועגען,
אידען, ניעזשינער פּראָסטאַקעס,
האָבען אַ פאַרמעגען:

*) דאָס ליד איז אַ מתנה פרוינט יעפים ישורין, רעדאַקטאָר פון דיזען בוך, פאַר געבען מיר דעם געדאַנק צו שרייבען לידער וועגען ווילנע.

זאַטען ברויט אין פּולע שפּייכלער,
פּעטע שאָף און רינדער;
נאָר זיי האָבען ניט קיין תורה,
ניט פּאַר זיך און קינדער.

בלייבט דער ווילנער איד אין ניעזשין —
ניעזשין דאַרף זיין סחורה.
זיצט דער ווילנער איד מיט קינדער
און ער לערענט תורה.

קלינגט זיין לערנען איבער ניעזשין,
איבער אַלע שטיבער;
אידען, ניעזשינער פּראָסטאַקעס,
נעמען זיך אַזש איבער:

— א געזונט זיי אין די ביינער
אַלע די ליטוואַקעס,
וואָס זיי לערנען זייער תורה
ניעזשינער פּראָסטאַקעס!

דר. א. גינזבורג.

מיין ווילנע — תורה לשמה

אייגענטליך מעגען די ווילנער לאנדסלייט האָבען צו מיר טענות פאַרוואָס איך רוף זיך ווילנער. זיי מעגען מיר אפילו באשולדיגען אין פשוט'ע באריהמעריי, ווייל געבאָרען געוואָרען בין איך נאָר ערגעץ אין א קליין שטעדטעל פון קאָוונער גובערניע. קיין ווילנער נכתב בין איך קיינמאָל ניט געווען, — אזא יחסן בין איך ניט...

מיין אייניגע פאַרענטפערונג איז, אז א מ ת ' ע ווילנער געפינען זיך אין ווילנע פאַרהעלטניסמעסיג גאָנץ וועניג... נאָך מעהר, א גרויסער טייל פון די ב ע ס ע ר ע ווילנער, וואָס האָבען געהאָלפען געבען ווילנע איהר גרויסען נאָמען, זיינען געקומען קיין ווילנע פון אָרום ווילנע. אפילו דער ווילנער בערייל מיכאיליעשקער איז געקומען פון מיכאילישאָק...

אין גאנצען האָב איך פאַרבראכט אין ווילנע בלויז אכט יאָהר פון מיין לעבען. איך בין אהין אָנגעקומען ביים סוף פון מיין עלפטען יאָהר און בין פון דאָרטען אָפגעפאָהרען צום סוף פון מיין נייניצעהנטען יאָהר.

אכט יאָהר איז א גאנץ קורצע צייט אין דעם לעבען פון א מענשען, אָבער די אכט יאָהר, וואָס איך בין געווען אין ווילנע, האָבען אָוועקגעלעגט זייער חתימה אויף מיר. זיי האָבען פון מיר געמאכט, גוט צו שלעכט, דאָס וואָס איך בין. אין דעם דאָזיגען זין בין איך אן אמת'ער ווילנער.

*
**

אכט יאָהר איז א גאנץ קורצע צייט, אָבער אין פאַרלויף פון די דאָזיגע אכט יאָהר האָב איך זיך אין ווילנע באקענט מיט דריי גאָנץ פאַרשיידענע וועלטען, וואָס מיט זייער נאנצער פאַרשיידענקייט האָבען זיי דאָך געהאָט אין זיך עטוואָס געמיינשאפטליכעס.

די ערשטע וועלט, מיט וועלכער איך האָב זיך באקענט אין ווילנע, איז געווען די פאַרצייטיגע אמת־פרומע אידישע וועלט. אייגער פון די

פּאָרשטעהער פון יענער פּרומער וועלט איז געווען דער ראש־ישיבה פון גרויס־שניפּישקער בית־המדרש, וואו איך האָב געלערנט. זיין נאָמען, אויב מיין זכרון נאָרט מיר ניט, איז געווען ר' בינוש. איך געדענק איהם נאָך ווי היינט, ווי ער פלעגט שטעהן הינטער'ן גרויסען קאָס־לאָווען אויוועז, ניט ווייט פון טיר, וויגל ער האָט ניט געוואָלט זיצען ביים מזרח־וואַנט, און דאַוונען מיט גרויס התלהבות. זיין התפּעלות פלעגט פּאַרוואַנדעלט ווערען אין אַן אמת־טיפען רעליגיעזען עקסטאַז, ווען ער פלעגט קומען צום „שמע ישראל". מיט די אויגען פּאַרמאַכט פלעגט ער זיך דאַן פּאַרנאַנדערשאָקלען און פּאַרנאַנדערזינגען, נאָר פּאַרגעסענדיג, וואו ער געפינט זיך אין דער וועלט. און דאָס זינגען, — אזוי האָט זיך מיר דאמאָלס אויסגעדוכט, — איז געווען אזוי וואונדער־שעהן, אזוי באצויבערענד, אז איך אליין פלעג פיהלען א מין הייליגען ציטער. און אזוי פלעגט ער זינגען ביז ער פלעגט קומען צום „אחד", וועלכער פלעגט ביי איהם ארויסקומען אזוי ווי מיט טויזענט „אלעפען", טויזענט „חית'ן" און טויזענט „דאלעד'ן".

אחוץ זיין גרויסע לומדות איז ר' בינוש אויך געווען א חקרן, וואָס האָט ליב געהאַט אריינצוקוקען אין „כוזרי", „מורה נבוכים" און „עיקרים". ווער ווייס, אפשר האָט איהם זיין חקרנות געפיהרט צו ספיקות און ער האָט מיט זיין זינגען ביים „אחד" געוואָלט פון זיך פּאַרטרייבען די ספיקות...

גרויס ווי זיין לומדות איז געווען, איז זיין ביטערער דלות געווען נאָך גרעסער. דערצו איז ער געווען א מענש א קראַנקער, אן אמת'ער חלוש. אָבער דאָס אליין האָט איהם ניט געשטערט שטענדיג צו לער־נען אליין און לערנען מיט אַנדערע. ער האָט געלערנט אין אָרימ־קייט אין דחקות און אין צער, — ער האָט געלערנט תורה לשמה.

די צווייטע וועלט מיט וועלכער איך האָב זיך באַקאַנט אין ווילנע איז געווען די וועלט פון השכלה.

מיט די אלטע גרויסע משכילים פון ווילנע, ווי שמואל יוסף פין און קלמן שולמאַן, האָב איך קיינמאל ניט געהאַט די געלעגנהייט זיך צו באַקענען. איך בין נאָך געווען צו יונג, א אינגל פון דרייצעהן־פערצעהן יאָהר. ווי האָב איך געקענט קומען צו זיי?

דער ערשטער משכיל מיט וועלכען איך האָב זיך באַקאַנט איז טאַקע געווען מיין ערשטער לעהרער פון העברעאישען „דקדוק" און פון רוסישער גראַמאַטיק. זיין נאָמען האָב איך פּאַרגעסען, אָבער זיין אויסזעהן געדענק איך. א קלייניר, דאַרער, אויסגעמאַטערטער אידעל מיט א גרויסען האָרב, מיט א קרענקליכען פּנים, פלעגט ער טראָגען אן אָפּגעריבענעם אָבער קורצען רעקעל מיט אָפּגעריבענע אָבער לאַנגע העזיען, — א סימן פון השכלה...

געווען איז ער, אויב איך האָב קיין טעות ניט, א לעהרער אין דער ווילנער תלמוד־תורה. ווי גרויס אָדער קליין זיינע שכירות זיינען געווען, וויים איך ניט. זיי האָבען אָבער געמוזט זיין קליין גענוג, ווייל ער האָט נעלעבט אין ניט קיין קלענערער אָרימקייט און דחקות, ווי דער אויבען־דערמאָנטער ר' בינוש. ניט קוקענדיג אויף דעם, האָט ער ניט געזוכט קיין פּריוואָטע צאָהלענדע תלמידים, וואָס ער וואָלט נעקענט קריגען. אָנשטאָט דעם האָט ער זיין לעדיגע צייט אָפּגענעבען צו גענבען אומזיסטע אוראָקען צו אָרעמע קלויז־ניקעם. ער פלעגט זיי אַרויפּנעמען צו זיך אין זיין ענגען צימערעל ערגעץ אויף „קליין־שניפישאָק" און פלעגט זוכען צו מאכען פון זיי געביל־דעטע מענשען...

ער, ווי ר' בינוש, האָט נעלערנט תורה, זיין תורה, אין אָרעמ־קייט, אין דחקות און אין צער — ער האָט נעלערנט תורה לשמה.

די דריטע וועלט מיט וועלכער איך האָב זיך באקענט אין ווילנע איז געווען די וועלט פון סאָציאָליזם. וועגען מיינע רביים פון סאָ־ציאָליזם וויל איך דאָ ניט רעידען. די אורזאַך איז א גאַנץ פשוט'ע. זיי אָלע לעבען נאָך, און זאָלען זיי נאָך לאַנג לעבען, און וועגען לעבעדיגע מענשען איז מיר שווערליך צו זאָגען שבחים, אויס מורא, אז דאָס זאָל ניט אויסקומען ווי חניפה.

וואָס איך וויל דאָ בלויז זאָגען איז, אז אויך זיי, מיינע רביים פון סאָציאָליזם, וועלכע האָבען שפעטער געגרינדעט דעם „בונד", זיינען געווען מענשען, וואָס האָבען גענלערנט תורה, זייער תורה, לשמה. זיי האָבען ריזיקירט מיט אָלץ, אבי צו פארשפרייטען די אָלט־אָלטע און אייביג נייע לעהרען פון סאָציאָלעער און אינדיווידועלער גערעכטיגקייט. די אָלטע לעהרען זיין נייע פארמען, — זיין די פאָר־מען פון דעם מאָדערנעם סאָציאָליזם. און אויך זיי, ווי ר' בינוש און ווי יענער הויקערדיגער תלמוד־תורה לעהרער, האָבען נעלערנט און פארשפרייט תורה, זייער תורה, זיין אָרעמקייט, זיין דחקות און גאַנץ אָפּט אונטער גרויסע געפאָהרען.

זיי אָלע, פארשיידען ווי זייער קוק אויפ'ן לעבען זאָל ניט געווען זיין, האָבען גאָרנישט פאָרלאָנגט פאָר זייער אַרבייט, גאָרנישט געפּא־דערט פאָר זיך. די וועלט קומט זיי גאָרנישט. זיי קומען דער וועלט אָלץ.

*
**

מיין ווילנע, די ווילנע וואָס איך האָב געקענט, מיט אָלע איהרע פארשיידענע דריי וועלטען, איז סוף כל סוף געווען בלויז איין וועלט, — די וועלט פון לערנען תורה לשמה.

איך האָף, אז זי, ווילנע, האָט זיך ניט געענדערט.

ב. י. ביאַלאָסטאָצקי.

ווילנע.

דיין נאָמען, ווילנע, קומט צו מיר פון טיפענישׂ פון יאָרען,
ווען איך האָב וויסט פון דיר געטרוימט פון דיין געשטאַלט, —
איך וויים, ביסט אַרעם, איך וויים, ביסט אַלט,
נאָר ווי אַ מאַמע ברויגסטו מיר — ניט אונטערגאַנג, ניט אָרון,
נאָר טאָג פון מיין געבאָרען.

די שטאָט, די גאַסען פון מיין איצט, אין כוואַליעדיגען ברומען, —
אין מיטען קאָך מיר דאַכט: איך שאַר זיך ביי אַ צוים,
אַ היים אין ליטא, בית־עולם־בוים, —
אַ הימעל־דאַנד, וואָס האָט ווי אַ פּרוכת זיך צענומען,
מיט יעדן גרוס וואָס איז צו אונז פון דיר געקומען.

אַ שטעטל ביי אַ טראַקט, וואו ס'בייטען זיך די שעה'ן, —
אַנ'אורח געהט — שלום! — עליכם שלום!
פון וואַנען? אָ, וואונדערליכער חלום!
דער זיידע גלעט די באָרד, די אויגען טוקען זיך אין גראָען, —
דער אורח איז געווען, געזעהן דעם אוהל פונ'ם גאון.

לעגענדעם, איינם און צוויי, אַ שיכט אויף שיכטען, —
— דער ווילנער גאון מיט אַ זאַק אויף זיינע פלייצעם,
— דער ווילנער גאון פירט אַ פערד פאַרבלאָנדזשעטען ביי לייצעם,
— דער ווילנער גאון אין אַ וואַלד, אַ פינסטערער־גערייכטען,
— דער גאון איז אַוועק אויף וועגען גלות אָפּצוריכטען.

אַ שטעטל ביי אַ טראַקט, וואו ס'הערט זיך סווישטש פון ביטשען,—
עס קייקלען רעדער זיך אַוועק אויף שוועדע אַקסען.
דער זוידע איז שוין טויט, די אייניקלעך — שוין אויסגעוואַקסען,
די באָבע קרעכצט וואָס יונגווארג געהט אַרום, ווי גאַנצע דייטשען,—
די וועלט־פאַרוואָרצעלטע, נאָר נייע טייטשען.

און זוידער איז אין שטעטעלע אַ נאָמען אויפגעגאַנגען,
געקומען מיט דער שניידיגקייט פון בליץ.
— הירשעל, הירשקע! אין האַרצען גיט אַ קריץ,
— דערציילt, דערציילt! — אין ווילנע איז מען אין אַ מאַרש געגאַנגען,
אין ווילנע האָט מען לעקערט'ן געהאנגען.

די טאַטעס פוד'ען זיך, די קינדער הערען מיט די אויגען;
— די ווילנער יונגען געהען געגען ניקאָלאַיעוו,
— די שניידער, שוסטער, זאָגען אַז מען דאַרף די גאַנצע
וועלט באַפרייען, — — —
אַריבער שטעטלעך ליטווישע, אַריבער פּלויטען אויפגעבויגען,
האָט זיך צושפּרייט אַ רעגנבויגען.

עס רוישט דער ים געזאַלצענער, עס לויפען נייע יאָהרען,
געשטאַלט האָט זיך געביטען אויף געשטאַלט, —
איך ווייס, ביסט אָרעם, איך ווייס, ביסט אַלט,
נאָר ווי אַ מאַמע בריינגסטו מיר — ניט אונטערגאַנג, ניט אָרון,
נאָר טאָג פון מיין געבאָרען.

ש. מענדעלסאָן.

ווילנע האָלט פעסט איהרע פאָזיציעס.

אין דעם היסטאָרישען קאַמף צווישען חסידות און מתנגדות האָט ווילנע געשפּילט די ראָל פון דער פעסטונג פון מתנגדים. ראַציאָנאַליזם, עקשנות, אויסדויער, גייסטיגע דיסציפּלין זיינען די הויפּט־סמנים, די וויכטיגסטע אייגענשאפטען פון דער דאָזיגער שטאָדט. אויף וויפיל פּוילען האָט אין אונזער גייסטיג און פּאָליטיש לעבען אריינגעבראכט אימפּעט, טעמפּעראמענט, באגייסטערונג, אויף אזוי פיל האָט ווילנע אלעמאל צעמענטירט מיט שכל און ווילען.

יאָהרהונדערטער זיינען פּארבי. אונזער לעבען האָט אָנגענומען נייע פאָרמען. ס'איז געבוירען געוואָרען די אידישע ארבייטער־באווע־גונג, ס'האָט זיך אנטוויקעלט די אידישע ליטעראטור, דאָס אידישע מאָדערנע שול־וועזען, אידיש טעאטער, — ווילנע האָט איינגעהיט איהר פאָזיציע.

פּריץ, אש, ווייסענבערג, נאָמבערג, אפאטאָשו האָבען געבראכט דעם שטורעמדיגען אָנזאָג פון א נייער ליטעראטור. זייער קומען האָט געטראָגען אין זיך א האַסטיגקייט. זייער דערשיינען איז געווען פול מיט פּאטאָס. איבער זיי האָט געשוינט א ראָמאַנטישע גלאָריע. פון פּארשיידענע ווינקלען האָט זיך זייער וואָרט אריינגעריסען אין אידישען לעבען, ווי אן אָנגעשוואָלענע כוואליע, וואָס שלאָגט דרייסט און עטוואָס ווילד אן די ברעגעס.

ווילנע האָט געבראכט ציבאוואוסטקייט, אָרגאניזירטקייט. א סטיכיע האָט זיך באוויזען, — ווילנע האָט איהר געצוימט, געגעבען א ריכטונג, א וועג.

די אידישע ליטעראטור איז א באשטאנד־טייל פון דער רענע־סאנס־באווענונג פון די אידישע האָרעפאשענע מאסען. ס'האָבען זיך געפּענט קוואלען, וועלכע זיינען גאנצע יאָהרהונדערטער געווען פאר־שטאָפט, א שפּע האָט זיך באוויזען, פון אומעטום האָט עס געשפּארט מיט שפּערישקייט, פארנעם, אויסוואוקס.

ס׳האבען אנגעהויבען בלויהען אלט פארדארטע און פארלאזענע נערטנער. די פרייד פון פריהלינג האט פאר׳שיכור׳ט. ווילנע האט געבראכט ניבטערקייט. דארט האט מען געזוכט די פארמלאזע, צונאָ־סענע טייכען ארויסצוברענגען אין גרענעצען פון ברענעס.

דאס אידישע וועלטליכע שולוועזען איז כמעט גלייכצייטיג נע־בוירען געוואָרען אין פארשיידענע טיילען פון פוילען (קרוין־פוילען, ווילנער נענענט, וואָלין), און דאך — ווי פארשיידען איז געווען דער וועג!

סטיכיש, אָהן שום ארגאניזאציאָנאלער פארבינדונג, האבען ווי שוואמען נאך א רענען זיך געבויט אידישע שולען אין קרוין־פוילען. יעדעס שטעדטעלע האט געמאכט שבת פאר זיך. ס׳איז רייף געווארען די באדערפניש צו האבען אן אייגענע שול, ארויסגיסען אין איהר אן אייגענעם אינהאלט — האבען זיך די אידישע ארבייטער און הארע־פאשנע מאסען גענומען צו דער ארבייט, געטראָגען ציגעל נאך ציגעל און גענויט די גייסטיגע היים פאר׳ן אידישען מאסען־קינד. ס׳האט נאך נישט עקזיסטירט דער באגריף „שול־וועזען", אלס גאנצער בנין, אלס א געשלאסענע סיסטעם. די מלחמה האט נאך געבושעוועט, די פארבינדונג איז געווען זעהר פארשווארט, אויף די וואַרשעווער שולען איז נאך געלעגען דער הויפטער אטעם פון י. ל. פרץ, דעם שעפער פון אונזער מאדערנער שול.

ווילנע האט געבויט מיט א פלאן אין האנט. ס׳איז אין דער ארבייט געווען א געוויסע אינזשענערישע אויסגערעכענטקייט. אין פוילען האט נאך נעהערשט די פאנטאסטישקייט פון באגייסטערטע אנהויבער, ווילנע האט שוין פארמאגט די באזאכטקייט פון דערפאה־רענע, עלטערע מענשען. אפשר פארלענערט דאס דעם שוואונג, דעם אדלער־פלוג, אבער דערפאר איז אזא ארבייט טיפער אייננגעגראבען אין דער ערד.

ווילנע האט געבראכט די פאדערונג פון מלוכה׳שער אנערקענונג פון אונזער שול־באוועגונג. דער דאזיגער פרינציפ האט אין פוילען געלעבט ווי א פרינציפיעלע פאליטישע פאדערונג, ווילנע האט איהר צוגעגעבען רעאליטעט, אקטואלקייט.

י. ל. פרץ, פרץ הירשביין — צוויי נעמען, וועלכע זיינען פאר־בונדען מיט גרויסצוגיגע פרוועזען צו שאפען דאס נייע, קינסטלעריש אידישע טעאטער. אננעגליהטע לאזונגען, דרייסטער פארנעם. איך דערמאן זיך די עפאכע 1912—1908, ווען די פראגע פון א דרא־מאטיש אידיש טעאטער איז נישט אראפ פון טאג־אָרדנונג. צעהנד־לינער שרייבער, ארבייטער־טוער האבען געשלויידערט שפיציגע פוילען אין דעם אידישען שונד־טעאטער, זיי האבען אנטוויקעלט גרויסע, רייכע פראגראמען פאר דעם נייעם טעאטער. זיי האבען אננעצונדען

די הערצער פון טויזענטער, טויזענטער צוהערער. ס'האָט ארומגע־
בלאָנדזשעט א שעהנע, פּארבינג פּערספּעקטיוו. אלע פּרוואוון זי צו
רעאליזירן זיינען צורונען געוואָרען, אויסגעלאָזען זיך מיט גאָרנישט.
ווילנע האָט איינגעזאפט אין זיך די אידעע און זי רעאליזירט —
געשאפען די „ווילנער טרופּע", וועלכע באדייט א היסטאָרישען איבער־
ברוך אין דער נעשיכטע פון אידישען טעאטער.

ווילנע איז דער ז א מ ל ע ר פון דער אידישער קולטור. כדי
צו פּארמאָגען דעם געדולד, אויסדויער פּאר זאמלען, צונויפּקלייבען
נעשאפענע ווערטען דארף מען זיין פּריי פון יעדען מין סקעפּטיציזם,
נישט פּארמאָגען קיין ספּקות, זיך דורכדרינגען מיט האַרטען ערנסט.
אָט די גייסטיגע כאראקטער־שטריכען פּארמאָגט ווילנע. נישט צופּע־
לינ האָבען מיר דאָרט דעם אידישען ווייסנשאפטליכען אינסטיטוט,
די סטראשון־ביבליאָטעק א. א. ו.ו.

ס'איז אפשר נישט קיין צופעליגקייט, וואָס די פּארטיי פון מום־
טערהאפטער ארגאניזאציע, פון שטארקען פּאליטישען כאראקטער —
דער „בונד" — איז נעגרינדעט געוואָרען אין ווילנע. די געשטאלטען
פון ארקאדי קרעמער, נח, וולאדימיר קאסאָווסקי פּארקערפּערען אין
זיך די עקשנות, אויסגעהאלטענקייט, פּראקטישקייט און רעאליזם פון
„בונד".

ווילנע נעמט אויף דערשיינונגען מיט א גרויסער זעלבסטפּער־
שטענדליכקייט, ווי שוואַרץ ברויט, אָהן וועלכען מען קען זיך נישט
באגעהן.

צי לינט עפּעס א ספּעציעלער סוד אין דער דאָזיגער שטאָדט?
צי דארף מען איהם זוכען אין די לעגענדען פון דער גרינדונג פון דער
שטאָדט, אזוי ווי די לעגענדען וועגען דער גרינדונג פון אלטען רוים
האָט געזאלט צוגעבען א ספּעציעלע גלאָריע דער דאָזיגער וועלט־
שטאָדט? — ניין, סיבות זיינען פּאראן א סך, און קודם כל אין דער
נעאָגראפישער און פּאליטישער לאָגע פון ווילנע. נישט דא איז דער
ארט פּאנאנדערצוואוויקלען נעגוי די דאָזיגע אומשטענדען.

ווילנע און וואַרשע דערגענצען זיך.

דאָס, וואָס איך האָב געזאָגט וועגען ווילנע, דארף בשום אופן
נישט פּארשטאנען ווערען, ווי א יום־טוב רעדע לכבוד די ווילנער.

ווילנע האָט אן אייגענעם וועג פון אנטוויקלונג, פונקט ווי די
גייסטיגע און פּאליטישע באווענונגען האָבען א געוויסע פּאָרם, וועלכע
זיי נעמען אָן אין פּוילישען לעבען. די פּראָגע איז נישט, וועלכער
דרך איז בעסער און שהנער. פּאר מיר איז בלויז קלאָר, אז זיי
זיינען פּארשיידען, אָבער נישט נענענזעצליך.

שרה רייזען.

אַ געזאַנג צו ווילנע.

ס׳איז גוט אַזוי, ווען דער געדאַנק
ער דאַרף קיין שיפען אוֹן קיין באַנען
אוֹן פליחט אוֹן פליחט אָהן אויפהער
אַלץ פון דאַנען

צו דיר, אָ, ווילנע, אַלטע, יונגע,
אייביג יונגע, נייע —
צו דיר, אָ, ווילנע,
שטאָט אוֹן היימאַט דו געטרייע.

אויף דיינע לאַוועס
פון האָלץ אוֹן פון שטיין,
ווי רואיג, געמיטליך
אויף זיי איז צו געהן.

דורך היימישע גאַסען
עס שפּאַנט מיין געדאַנק
אָ שטילער, אָ, שטילער,
נישט אייל זיך אין גאַנג.

פּאָהוליאַנקע אוֹן ווילנער,
אוֹן באַלד גרינער בריק —
געדאַנק, אָ געטרייער,
נישט אייל שנעל צוריק...

אוֹן לוקישקער מאַרק
איז מיט כל טוב פאַרשטעלט.
אוֹן אַלץ אַזוי בילוג,
נאָר טייער איז געלט.

קענסט אַלעס דאָ קויפען,
קאַרטאָפּעל אוֹן קעז —
אָפילו וואַזאַנעס
פון דופטיגען בעז.

אָ, מיין געדאַנק,
ברייננסט מיר געזאַנג!

זאָל דויערען לענגער
דורך ווילנע דער גאַנג.

און אַט איז דער האָלץ־מאַרק,
אַלץ ליב און באקאנט.
וואָס מאַכט איהר, געטרייע,
ווי גייהט עס אין לאַנד?

וואָס מאַכט רחל לאה,
און חנה, און נאָך?
אין דאגות פּרנסה —
מען לעבט אָפּ די וואָך?

די ווייבער פון האָלץ־מאַרק
באַקלאָגען זיך ניט —
פּאַר אַלץ דאַנקט מען גאָט אָפּ
אין שטילען געמיט.

א וועגעלע האָלץ
האָט א פּויער געבראַכט.
באַקוקען די קונים
זיין סחורה פּאַרטראַכט.

האָלץ מוז מען קויפען
סיי זומער, סיי ווינטער,
ווי זאָלען זיך טריקענען —
און וועלען ווי צינטער.

דער פּויער פון האָלץ
איז א יחסן ביי זיך.
פּאַרקויפען זיין סחורה
ער ווייל גאָר ניט גיך.

אין ווילנע געשלעפּט זיך
פּאַר צענדליגער מיילען,
צו וואָס זאָל ער איצטער
זיך יאָגען און איילען?

דאָס געלט דאַרף ער נייטיג
דעם שטייער באַצאָלען —
אַן אַכטעלע קאָרן
אין מיחל פּיהרען מאָלען.

אויפֿ'ן געלט איז פֿאַרחאַן
הונדערטער לעבער,
ווי חאָר אויפֿ'ן קאָפּ,
ווי שטרוי אויפֿ די דעבער...

זעה איך דעם פֿויער
מיט זאָרג אין געמיט..
און לאָז זיך געהן ווייטער
נישט מיט אייליגע טריט...

גאַם אויס און גאַם איין,
גאַם איין און גאַם אויס,
און אָט איז דער שול הויפֿ
און דעם גאונ'ס קלויז.

דבורה אסתר'ס שולכעל
און די אידישע גאַם.
קינדערלעך טרעפֿ איך,
פֿאַרצערטע און בלאַם.

און אָט איז דער דורכהויפֿ,
מיט קליידער און אייזען,
אַנטיקען פֿון אַלטוואַרג.
מען קען דאָ באַווייזען!

אַ גומענער קראַגען,
אַ צוריסענער הוט.
ס'איז אַלץ דאָ אַ סחורה,
אַלץ איז דאָ גוט.

שוכוואַרג צוטריקענט,
צוקרימט און צודרעהט,
קויפען דאָ מאַמעס —
אַן אַלטע העמד און אַ קלייד...

ביי אָפענע קליטען
סוחרים שטייען און וואַרטען
אויפֿ אַ גוטען קונה,
אויפֿ דעם לאַנג געוואַרטען...

אָט האָב איך געטראָפען
מיין שוסטער, ווי ליב.
שעה'ען לאנג פארבראַנגען
איך פלעג אין זיין שטיב.

ס'איז ליב געווען מיר הערען
זיינע קלוגע רייד,
אויף די שווערסטע פראַגען
זיין פשוט'ן באַשייד.

***

און די אַלע וועמען כ'ליב,
קומען מיר אַנטקעגען —
אָ, געטרייע, זאָגט: ווי לעבט איהר —
ווײל איך יעדען פרעגען.

אַלע, אַלע, ברודער, שוועסטער
זעה איך ווי זיי געהען,
און מיין בענקשאַפט ווערט אנטשווינגען
כ'קען זיך ווידער פרעהען.

און ווידער געקומען
צו סטראַשון'ס ביבליאָטעק.
אָ, ווילנע געטרייע,
כ'בין פון דיר נישט צוועק.

שנעלער מיין פאַנטאַזיע,
שפּאַן איבער ווילנע ווידער,
און ווי אַ גערוס פון ווייטען
דערטראָג איהר אָט די לידער.

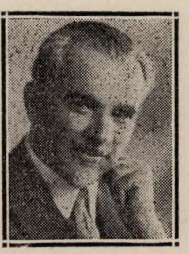
פשוט'ע און האַרציג,
ווי גרוסען צו אַ מאַמען —
שיקען מיר דיר, ווילנע,
דורך די ווייטע ימ'ען.

אין ליד פאַרוועבט איז ליבע.
זי ווערט דאָ נישט אַנטשווינגען.
אַזוי ווי אין יעדען האַרצען,
בלייבט זינגען מאַמעס ניגון.

ניו יאָרק, אקטאָבער, 1934

דר. שמריהו לעווין.

מיינע יום־טוב׳דיגע טעג אין ווילנע.

אין מיין פערזענליכען לעבען זיינען דאָס געווען מערקווירדיגע יאהרען. נאָר קנאַפּע צוויי יאָהר האָב איך צוגעבראכט אין ווילנע. וועז איך וואָלט אָבער די צוויי יאָהר געווואָלט גע־בען אזוי פיל פּלאַץ אין מיינע געשריבענע זכרונות, וויפיל זיי פּאַרדינען, דאָס הייסט, אזוי פיל פּלאַץ, וויפיל זיי פּאַרנעמען אין מיין זכרון, וואָלט איך געמוזט וועגען זיי אַליין אָנשרייבען ביכער. און וועז איך וואָלט געקענט איבערגעבען געטרייי אַלץ, וואָס איך האָב דורכגעפיהלט און דורכגעלעבט אין די צוויי יאָהר, וואָלטען די ביכער געמוזט גע־שריבען ווערען ניט אין פּראָזע.

אויסער די אַלגעמיינע געפיקסטע ימים־טובים האָט יעדער פון אונז זיינע אייגענע ימים־טובים אין לעבען. אָפּטמאָל זיינען זיי קורצע, אָפּטמאָל קירצערע, זעלטען אָבער ציהען זיי זיך יאָהרען־לאַנג. מיין יום־טוב איז געווען ווילנע און ער האָט זיך געצויגען גאַנצע צוויי יאָהר — פּאַר א יום־טוב אן אויסערגעווענליך לאַנגע צייט. און נאָך עטוואָס. וועז יעדער פון אונז זאָל מאַכען דעם חשבון פון זיינע טעג, וועט ער אייגזעהן, אז אונזער צייט איז גאָר ניט מעור אחד, אז אויך זי האָט איהר שאָלאַכץ און איהר קערן, און נאַנץ אָפּט מוזען מיר אָפּשייַלען א גאַנצע צייַל פון טעג אייַדער מיר קומען צו א קערנדיגען טאָג. די אָפּגעשייַלטע טעג זיינען די פּסולת פון לעבען, און מיר וואַרפען זיי ארוים פון אונזער חשבון.

מיר אַליין איז נאָך ביז ווילנע אויסגעקומען צו בייטען עטליכע מאָל מיין סביבה, און יעדעם מאָל האָט די צופאַסונג צו דער סביבה אויפגעפרעסען ביי מיר אי כחות, אי צייט, ארויסגעוואַרפענע כחות, ארויסגעוואַרפענע צייט, וויַל זיי זיינען פּארשוועגדעט געוואָרען נאָר אויף הכנות. די צוויי יאָהר אין ווילנע זיינען געווען יאָהרען אָהן אייגפאַל. איך געדענק ניט, אז איין טאָג פון זיי איז ביי מיר אויס־גענעבען געוואָרען לבטלה. פון ערשטען מאָמענט אָן האָב איך זיך

געפיהלט איינם מיט דער סביבה און מיט איהרע מענשען. איך האָב זיך ניט געברויכט צוצופֿאַסען צו איהר, ווייל איך האָב זיך אין איהר גלייך אריינגעפֿאַסט, און מיר איז פֿאַרגעקומען, אז איך בין שטענדיג נעווען איינגעוואקסען מיט איהר. דעריבער געדענק איך מיין ווילנער פֿעריאָדע ווי אינע פון די לעצנסטע אין מיין לעבען, ניט אכטענדיג דערויף, וואָם זי איז נעווען ניט לענגער פֿאר מיין וואַרשעווער אָדער גראָדנער און קירצער ווי א העלפֿט פון מיין יעקאַטערינאָסלאַווער פֿעריאָדע.

איך האָב מיר געפיהלט אין ווילנע — איך נעפין קיין פֿאַסענ־דערען אויסדרוק ניט — ווי א פיש אין וואַסער. איך האָב ליב געהאַט די ווילנער לאַנדשאַפֿט, וועלכע ווערט ניט אומזיסט אָנגערופען די ליטווישע שווייץ. איך האָב ליב געהאַט די ווילנער שלעסער, וועלכע האָבען עדות געזאָגט פון א שטאָלצער פֿאַרגאַנגענהייט. איך האָב אפילו ליב געהאַט די ווילנער שמאָלע גאַסען מיט די גרוי־אַלטע בנינים, וועלכע האָבען אריבערגעטראָגען דעם צושויער אין די מיטעל־אַלטערליכע דורות. נאָר מעהר ווי אלץ האָב איך ליב געהאַט דעם ווילנער שול־הויף, אָנגעפיקעוועטע מיט אַלטע קלויזען, וואו די וועגט זיינען אָנגעזאַפֿט מיט דעם שוויים פון לערנען, און וואו אן אטמאָ־ספערע פון הייליגער מסורה שוועבט איבער אלעם, איבער די גמרא'ס און די אנדערע נראָב־בייכיגע ספרים, איבער די בענק און די שטענ־דערס, מאַסיוו געבויט ווי פֿאר דער אייביגקייט, איבער די קופֿע־נע לייכטער, מנורות און האַנדפֿאַסען, גרינליך געפֿאַדערט פון אלטקייט, און איבער די הויכע פונדאַמענטאַלע אויוועגס, וואו די שבינה אליין האָט ליב געהאַט צו באַהאַלטען זיך אין די לאַנגע ווינטער־נעכט און צוהערען זיך, ווי אידען לערנען תורה לשמה. שטונדען־לאַנג האָב איך געסענט ארומגעהן איבער דעם ווילנער שול־הויף, פון קלויז צו קלויז און צוהערען זיך צו דעם אלטען גמרא־נגון, וועלכער דערצעהלט מעשיות פון אלטע צייטען. דעם זעלבען טעם פיהלט וואהרשיינליך אן ענגלענדער, צום ביישפיל, וועז ער שפאַצירט ארום צוויששען די קאַלעדזשעס פון זיין אָקספֿאָרד. דער ווילנער שול־הויף מיט זיינע קלויזען איז נעווען דער אָקספֿאָרד פון א גלות־פאַלק.

מיינע נייע פרייַנד.

איך בין אויך נעווען גליקליך מיט דעם ענגען קרייז פון מיינע פרייַנד, מיט וועלכע מיר איז אויסגעקומען אויסצופיהרען די פֿראַק־טישע אויפגאַבען פון מיין טעטיגקייט. דעם ערשטען פלאַץ אין דער נרופּע האָט פֿארנומען יצחק לייב נאָלדבערג. ער האָט אייגענטליך געהערט צו דער סוחר'ישער וועלט און איז אליין נעווען א פיל באַשעפ־טינטער סוחר. ער האָט אָבער פֿארשטאַנען צו נרינדען א חויז, וואָם

איז געווארען דער מיטעלפונקט פון דער אידישער גייסטיגקייט אין ווילנע, א ריכטיגער „בית ועד לחכמים". זיין פרוי, ראשעל מיכאיל־לאוונא, איז געווען די פיהרערין פון דער ארגאניזאציע „יהודיה", וועלכע האָט געגרינדעט מאדערנע העברעאישע שולען פאר מיידלאך, און זי האָט געפיהרט אן אפענע הויז. אין נאלדבערג'ס הויז האָט יעדער געמענט קומען, ווען ער האָט נאר געוואלט, און ער האָט דארט שטענדיג געפונען אי עסען, אי טרינקען, אי ענגג געסט צו כאפען א שמועס. יצחק לייב נאלדבערג האָט באזעסען א מערקווירדיגע אייגענשאפט. ער האָט געקענט אויספילען אלע לעכער פון זיין צייט מיט ניצליכער ארבייט. נאָר מעהר, ער האָט געקענט שפאלטען זיין צייט און אפטאָן אין איין טאָג ארבייט פון פינף טעג. אין אלע קהל'שע ענינים האָט ער זיך באטיליגט, קיין וויכטיגע אסיפה ניט אויסגעלאזען. אבער מעהר ווי אלע האָט ער זיך אפגענעבען מיט דער ציוניסטישער באוועגונג און איז יאהרען לאנג געווען איהר אייגענטליכער פיהרער. דערביי איז ער שטענדיג געבליבען באשיידען, שטענדיג געשטאנען אין שאטען. און האָט נאָר געפונען צייט צו לייענען די נייעסטע ליטעראטישע ערשיינונגען סיי אין העברעאיש, סיי אין אנדערע שפראכען. איז עפעס ארוים א ניי בוך, וואס האָט געמאכט א רושם, האָט מען געוואוסט, ביי יצחק לייב נאלדבערג'ן קען מען דאס בוך געפינען. ער האָט עס שוין דורכגעליינט.

זיין הויפט שטיצע אין דער פראקטישער ארבייט איז געווען זיין אינגערער ברודער, באריס נאלדבערג, פון בערוף א כעמיקער. אויך ער האָט זיך אויסגעצייכענט דורך אן אונגאטירליכער ארבייטסקראפט. מען האָט געקענט אויף איהם אנוואלפען ארבייט וויפיל מען ווילל, ער האָט זיך ניט געקלאגט, וז ס'איז צופיל, און זיין ברודער האָט טאקע געוואלפען אויף איהם ארבייט אהן א שיעור און אהן רחמנות. דער דריטער איז געווען ארקאדי ניישול. אויך ער האָט געהערט צו דער סוחר'ישער וועלט, אבער דאס זיינען געווען מערקווירדיגע סוחרים; זיי האבען פארגעשטעלט א טיפ, וועלכער איז אין דער לעצטער צייט פארשוואונדען פון אידישען לעבען. די סוחר'עריי האָט זיי נעדינט נאר אלס א מיטעל, כדי צו קענען פריי דינען די כלל־אינטערעסען פון דער געמיינדע און פון אידישען פאלק. ניישול, א געוועזענער „בן משה", איז געבליבען טריי דער לעהרע פון זיין מייסטער „אחד העם" אויך נאכדעם ווי פון דעם פארבאנד איז קיין סמן ניט געבליבען. צום זעלבען קרייז האבען געהערט נאָך אייניגע פון די אמאליגע „בני משה". און מיר פלעגען זיי אפט צוציהען צו אונזערע אינטימע באראטונגען. אבער די דריי דערמאנטע זיינען געווען מיינע הויפט באראטער און די ארגאניזאטארען פון אלע אונזערע פראקטישע אונטערנעמונגען.

אין אונזער אינטעלעקטועלען קרייז, וועלכער איז ניט געווען קיין ריין־ציוניסטישער, האָט דעם ערשטען פּלאַץ פּאַרנומען שמעון דובנאָוו. ער אַליין איז אויך ניט געווען קיין ציוניסט. ער האָט געהאַלטען פון דער שאַפונג פון א קולטורעלען צענטער אין ארץ־ישראל, וועלכער זאָל שפּייזען מיט גייסטיגקייט די גאַנצע אידישע וועלט. אָבער דערין האָט ער געזוכט נאָר איינע פון די אויפגאַבען פון דעם אידישען פּאָלק. דעם שווערפונקט פון דער אידישער פּראָגע האָט ער געזען אין דעם גלות־אויטאָנאָמיזם, וועלכען ער האָט באַגרינדעט און פּארטיידיגט אַלס היסטאָריקער אין זייַנע ווערק און אַלס גלענצענדער פּובליציסט אין דער פּעריאָדישער פּרעסע. ער האָט געגלויבט אין דער מעגליכקייט פון א זעלבסטשטענדיג קולטורעלער אידישער ענטוויקלונג אין די גלות־לענדער און אם מייסטען פּאָרמולירט די נאַציאָנאַלע גלייכבארעכטיגונג פון דעם אידישען פּאָלק אין מזרח אייראָפּע.

רעדענדיג וועגען די פּאַרשיידענע טיפּען מענשען, האָט נאָך אייגער פון די אַלטע אידישע דענקער באמערקט: די וועלט קען ניט אויסקומען אָהן א פּאַרפיום־מאַכער און אָהן א גאַרבער. וואויל איז דעם פּאַרפיום־מאַכער — צו איהם לויפען אַלע. וועה איז דעם גאַרבער — פון איהם אַנטלויפען אַלע. ביז היינט בין איך דאַנקבאַר דעם גורל, וואָס האָט מיך אזוי נאָהענט צוואַמענגעפיהרט מיט שמעון דובנאָוו, מיט דעם גייסטיגען פּאַרפיום־מאַכער, פון וועלכען יעדער האָט זיך געקענט אַנענעמען נאָר אידעלקייט און לויטערע געזינונג. נאַנצע טעג איז ער געזעסען על התורה ועל העבודה, און אין זיין ארבייטס־צימער האָט געהערשט די אַטמאָספּערע פון א טעמפּעל. אויף דער וואַנד איז געשטאַנען זיין אידא יעפּימאָוונא, א טיפּישע אשה צנועה, וועלכע האָט אָפּגעהיט דעם טעמפּעל פון איהר מאַן פון יעדער זייטיגער שטערונג. דובנאָוו און איך זיינען גלייך פון מיין אַנקומען אין ווילנע געוואָרען זעהר באַפרייַנדעט און אונזערע פּאַמיליען נאָהענט צו איינאַנדער. אפילו מיין קליינע אניא איז געוואָרען די חברטע פון דובנאָוו'ס ערוואַקסענע קינדער. זי האָט שטענדיג ליב געהאַט אין איהר קינדהייט צו זוכען חברטעם צווישען ערוואַקסענע. כמעט אַלע פרייַע אָוונדען פלעגען מיר פאַרברענגען צוזאַמען, אָדער ביי דובנאָוו'ן אָדער ביי מיר.

פון די פילע געסט, וועלכע האָבען געהערט צום אינטעלעקטועלען קרייז און פלעגען אָפט קומען צו מיר אין הויז, ווייל איך זיך אָפּשטעלען אויף אייניגע און זיי קורץ שילדערען — אויף יהושע שטיינבערג, דר. יהודה לייב קאַנטאָר און פייוועל נעץ.

יהושע שטיינבערג, אייגער פון די לעצטע מאָהיקאַנער פון דער ווילנער אויפקלעהרונגס־עפּאָכע, איז שוין געווען א מאַן פון עטליכע

און זיבעציג, וועו איך האָב זיך מיט איהם צוערשט באגעגענט. ער האָט זיך אָבער נאָך געהאַלטען גראָד און פעסט ווי די שרשים פון דער העברעאישער שפּראַך, מיט וועלכער ער האָט זיך באשעפטיגט לעבענס-לאַנג. ער איז געווען פארבונדען אַלס לעהרער נאָך מיט דער אַלטער ראַבינער-שולע און צעהנדליגע יאָהרען אַלס אינספּעקטאָר פון אידישען לעהרער-אינסטיטוט און האָט זיך ערווארבען א נאָמען אין דער גאַלערנטער וועלט דורך זיינע העברעאישע ווערטער-ביכער און אנדערע ווערק. ער איז געווען אַן אויסגעשפּראָכענער באַאמטער, און האָבענדיג צו טאָן שטענדיג מיט גראַמאַטיקאַלע פּאַרמען, איז ער אויך אַליין געווארען א טרוקענער פּארמאַליסט און געקוקט אויף גאַט'ס וועלט דורך דקדוק-בריליען, זעלטען וואו די פּראָפעסיע האָט אזוי אָפּגעשטעמפּעלט דעם מענשען, ווי דאָס איז געווען דער פאַל מיט יהושע שטיינבערג. אַן ערך צו זיבעציג יאָהר האָט ער חתונה געהאַט — צום דריטען אָדער צום פערטען מאָל — דוקא מיט א יונגער פרוי פון עטליכע און צוואַנציג, און דאָס האָט ניט ארויס-גערופען קיין סענסאַציע. דוקא אין דער אַלטער אידישער וועלט זיינען אזוינע חתונות געווען ניט קיין אויסערגעווענליכע ערשיינונג. זיין יונגע פרוי איז געווען א קורליענדערין און האָט נאָר שלעכט באהערשט די רוסישע שפּראַך. אין רוסיש הייסט סתם העברעאיש „אַלט-העברעאיש". איין מאָל, וועו אין מיין הויז האָט זיך פּאַר-זאַמעלט א גרויסע געזעלשאפט, האָט די יונגע פרוי שטיינבערג מיט אמאָל אויסגערופען אין רוסיש: וואו איז מיין אַלט-העברעאישער מאַן? זי האָט דערביי ניט געוואָלט מאכען קיין וויץ. דער עולם האָט זיך צולאכט, און מעהר ווי אַלע האָט געלאכט דער אַלטער שטיינבערג. גאַנץ אפט האָט מען געקענט אָנטרעפען דעם אַלט-העברעאישען מאַן, ווי ער גהט שפּאַצירען מיט זיין זיין יונגער פרוי און פיהרט פּאַר'ן האַנט א רייצענדעם קינד, זיין קליין טאכטערעל.

מיט דר. יהודה לייב קאַנטאָר בין איך פערזענליך באקאַנט גע-ווארען ערשט אין ווילנע — ער איז אין מיין צייט אויסגעקליבען געווארען אַלס ווילנער ראַבינער — און ער האָט געמאכט אויף מיר דעם אייndרוק פון א טראַגישער פיגור. א איד א למדן נאָך פון די יוגענד-יאָהרען און פון וויטער איראָפּעאישער בילדונג. אַן עלענאַ-טער סטיליסט אין דריי שפּראַכען: העברעאיש, אידיש און רוסיש, א מיטארבייטער און א גרינדער פון וואָכען-בלעטער און טענליכע צייטונגען, א פיינער, געשליפענער פובליציסט אין דעם משך פון עטליכע צעהנדליג יאָהר — האָט ער זיך צום סוף געמוזט ארומזעהן, אז אייגענטליך האָט ער זיין לעבען צוברעקעלט. דאָס איז געקומען דערפון, וויל ער איז צו קיין באוועגונג ערנסט ניט צוגעשטאַנען און האָט לייכט געשוועבט איבער די פארשיידענע באוועגונגען. אויך

דוד פרישמאן, צום ביישפיל — אן אינטימער פרייַנד פון קאנטאר'ן — האָט נאָר געשוועבט איבער די באוועגונגען פון דער אידישער וועלט און איז צו קיינער פון זיי ניט צוגעשטאַנען מיט לייַדענשאפט. אָבער פרישמאן האָט זיך באגונגען מיט זיין קונסט און האָט געווכט צו ווירקען אויפ'ן עולם אויסשליסליך אלס קינסטלער. דר. קאנטאָר, אָבער, האָט געהאָט די אמביציע אנערקענט צו זיין אלס א כלל־טוער, און די אנערקענונג האָט איהם דער עולם ניט געקענט געבען. השפעה קומט דורך איבערצייגונגס־קראפט, און איבערצייגונגס־קראפט איז ניט קיין מתנה פון הימעל. זי קומט פון ליידנשאפטליכער טריהייט, מיט וועלכער אינער דינט זיין אידעאל. זי מוז פארדינט ווערען. דער עולם האָט זיך דעריבער באצוויגען צו דר. קאנטאָר ווי צו א תכשיט, ווי צו א צירונג און האָט זיך מעהר געצאצקעט מיט זיין סטיל ווי געוועבענט מיט זיינע מיינונגען. דר. קאנטאָר איז געווען איינער פון די עסטעטישע סקעפטיקער, וועלכער האָט ניט גענלויבט, אז פון דער אידיש־נאציאנאלער באוועגונג קען אויסוואקסען עטוואס ערנסטעס. אין ווילנע האָט ער איינגעזעהן זיין טעות, עס איז שוין אָבער געווען צו שפעט, און ער האָט געליטטן דערפון.

דער דריטער, פייוועל נעץ, וואָלט אין פראנקפורט, צום ביישפיל, געקענט באטראכט ווערען אלס א טיפ. אין רוסלאנד — נאָר אלס אן עקזעמפליאר. איך, וועניגסטענס, האָב קיין צווייטען, גלייך צו איהם, אין רוסלאנד ניט אנגעטראפען. קאנסערוואטיוו אין זיין אידיש־קייט און אין זיין פאליטישער וועלט־אנשוויאונג ביז צו די ביינע־, האָט ער געציטערט פאר יעדער באוועגונג. ער איז געווען איבער־צייגט, אז וואָלטען נאָר אידען נעהאָט גענוג „מליצי יושר", וועלכע זאלען ציינגען פאר דער וועלט די ליכט־שטראהלען פון דער אידישער עטיק, וואָלט מען מעהר דערגרייכט ווי דורך באוועגונגען. און ער האָט נעמומען אויף זיך די אויפגאבע פון אזא „מליץ־יושר". ער האָט פאליטמיזירט מיט לעוו טאלסטאי וועגען זיין, טאלסטאי'ס, שטע־לונג צום אידענטום און צום קריסטענטום. ער האָט געפיהרט א בריטע קארעספאנדענץ מיט דעם באריהמטען פילאזאף און אידען־פריינד וולאדימיר סאלאוויאוו וועגען דאם אידישע פראבלעם. ער האָט געדרוקט אפאליגטישע שריפטען מיט הסכמות פון טשיטשערין, קארלענקא און אנדערע און האָט געגלויבט באמונה שלמה, אז דאם איז דער ריכטינער וועג צו פארבעסערען די אידישע לאגע. די בונדיסטען און די אנדערע אידישע סאציאליסטען זיינען געווען פאר איהם איינפאך א שרעק; און אפילו די פאדערונגען פון דעם „פאר־באנד פאר אידישער פולבארעכטיגונג" זיינען פאר איהם צופיל. אנ־געשטעלט איז ער געווען פון בילדונגס־מיניסטעריום אלס „געלערנטער איד" פון ווילנער בילדונגס־ראיאן, און האָט געלעבט אין איין ציטער־

ניש ניט צו פֿאַרלירען זיין שטעלע. אַזוי ווי די צייט איז געווען א שטורמישע און די אידישע וועלט האָט זיך מיטבאוועגט, איז געווען פֿשוט א רחמנות צו קוקען אויף דעם מענשען, ווי ער טרייסעלט זיך. אָפּטמאָל פֿלעגט ער באזוכען דובנאָוו'ן און נאָך עפּטער האָט ער מיך באזוכט. ער האָט געוואָלט ווירקען אויף די פֿארטייען צו זיין באַשיידען אין זייערע פֿאָדערונגען. צו זיין זכות מוז געזאָגט ווערען, אז דאָס איז געווען זיין ערנסטע איבערצייגונג.

פון די סאָציאַליסטישע קרייזען האָבען איינצעלנע פֿאַרקעהרט אין אייניגע פון אונזערע הייזער. אָבער נאָר געזעלשאפטליך. קיין פֿארבינדונג צווישען אַרגאַניזאַציעס און אַרגאַניזאַציעס האָט ניט עקזיסטירט. ערשט ווען דער פּאָליטישער שטורם האָט זיך שטאַרק צושפּילט, זיינען די פֿארשיידענע אידישע אַרגאַניזאַציעס געקומען נעהנטער צו איינאַנדער.

מיין טעטיגקייט.

מיינע פֿאַרלעזונגען און „טהרת הקדש" האָבען צוגעצויגען צו זיך פון אָנהויב אָן א גרויסען עולם. זיי זיינען געווען באשטימט הויפּטזעכליך פֿאר דער יוגענד. אָבער אויך עלטערע עלעמענטען האָבען זיך געמעלדעט צו זיי אין א גרעסערער צאָהל. די שוה, האָט געקאָנט אריינגעמען העכסטענס 15 הונדערט צוהערער אין ביידע אָפּטיילונגען. עס פלעגען זיך נאָנץ אָפט אָבער אריינשפּאַרען מעהר ווי צוויי טויזער, געפּאָקט ווי הערינג אין א פֿאַס. דער פּלאַץ איז געוואָרען אונזיכער אין פֿאַל פון א שרפה, און די פּאָליציי האָט געמוזט זאָרגען פֿאר אַרדנונג ביים אריינגאַנג. ווער וויים, פון וואָס פֿאר א שרפה די פּאָליציי האָט אונז געוואָלט איינהיטען. מיין פּינף־יעהריגער נסיון אַלס לעהרער אין יעקאַטערינאָסלאַוו האָט מיר פּיל ארויסגעהאָלפֿען. איך האָב שוין געהאט א פֿארטיגען סקעלעט פֿאר מיינע פֿאַרלעזונגען און אויך גענוג צייט אויסצוארבייטען זיי אין אַלע אייגצעלהייטען. איך בין געווען גליקליך צו זעהן ווי דער עולם שטרעמט אָן זיין אויפֿמערקזאמקייט, כדי ניט צו פֿאַרלירען א וואָרט פון דעם פֿארטראג; און אויב דער עולם איז מיר געווען דאנקבאר, בין איך איהם געווען ניט וועניגער דאנקבאר. דאָס איז געווען מיין עולם, צו וועלכען איך האָב געהאט א פּריייען צוטריט, און וועלכער האָט מיך פֿארשטאַנען אויפֿן וואונק. דער געשיכטע פון אידישען פּאָלק האָב איך אָפּגענעבען נאָר א קליינעם פּלאַץ אין מיינע פֿאַרלעזונגען. דעם גרעסטען חלק פון זיי האָב איך געווידמעט דער ענטוויקלונגס־געשיכטע פון דער אידישער קולטור. צום ביישפּיל, איך האָב וועגען „הלכות עבדים" געהאַלטען נאָנצע זעקס פֿאַרלעזונגען, צייגענדיג די ענטוויקלונג פון די אידישע געזעצען בנוגע קנעכטשאפט

פון די עלטסטע צייטען ביז צו דעם רמב"ם, אין פארנלייך מיט די גריכיש־רוימישע געזעצען וועגען דעם זעלבען ענין. אזוי האָב איך געטאָן אויך מיט „הלכות צדקה", מיט די אידישע אראר־געזעצען, און אפילו מיט „הלכות מלחמה". איך האָב געזוכט אריינצופיהרען די אידישע יוגענד אין דער אידישער גייסטיגער וועלט און געזעהן, אז זי זאָל באקומען א באגריף פון די פארשיידענע עפאָכען, דורך וועלכע דער גייסט איז דורכגענאנגען אויף זיין ענטוויקלונגס־וועג. זעלבסטפארשטענדליך האָב איך ניט פארפעהלט צו רעדען וועגען דעם משיח־נעדאנק אין דער אידישער געשיכטע. אויסער די סיסטעמאטישע קורסען, וועלכע זיינען אפגעהאלטען געוואָרען יעדען שבת אָוונט, פלעגט מיר אויסקומען פון צייט צו צייט אויך צו האלטען א פרע־דיגט, וועלכער האָט אָבער אויך געטראָגען דעם כאראקטער פון א געוועהנליכען פארטראג. דער „טהרת הקדש" עולם האָט זיך אין פרעדיגטען ניט געגויטיגט. איך האָב מיך נעמוזט גוט צוגרייטען און פארזיכטיגער זיין אין מיינע ערקלערונגען וויי אין יעקאטערינא־סלאוו, צום ביישפיל; צוויפל לומדים האָבען זיך געפונען צווישען א ווילנער עולם. צווישען מיינע צוהערער האָבען זיך אפט געפונען מענער וויי דובנאָוו, שטיינבערג אדער קאָנטאָר. איינער פון זיי איז שוין אויך געגוג, אז דער רעדנער זאָל זיך נעהמען אין אכט. איך האָב זיך שטענדיג גוט געפיהלט, וועו איך האָב געוואוסט, אז צווישען מיינע צוהערער זיינען דא מענשען, פאר וועלכע מען מוז האָבען עקסטרא דרך ארץ. די גרעסערע אחריות, וואָס דאָס לעגט ארויף אויף דעם רעדנער, האָב איך שטענדיג געטראָגען מיט פארגעניגען.

פון אייניגע זייטען האָט מען פארזוכט צו מאכען פראָפאנאנדע געגען דעם באזוך פון מיינע פארלעזונגען. מ'האָט געפונען, אז מיין ריכטונג איז צו שוואָוועניסטיש. עס איז שווער פאר מיר אויפצו־טרעטען אלס אן עדות אין מיין אייגענער זאך. איך גלויב אָבער, אז דער פארוואורף איז ניט געווען בארעכטיגט. און ער האָט אויך ניט געהאלפען. די שוהל איז געבליבען געפאקט. ווייטער האָב איך זיך אין ווילנע ניט געהאט אויף וועמען צו באקלאָגען, אפילו נישט אויף מיינע אידעלע געגנער. ס'איז געווען ווילנע, וואו אידעלע באציהונג אפילו צום געגנער איז געלעגען אין בלוט פון דעם אידישען מענשען. טאָמער האָט זיך ביי אייגעם ארויסגעוויזען דער חיפך, איז דאָס געווען דער בעסטער סימן, אז ער איז ניט קיין ווילנער.

נחום יוד.

ווילנע.

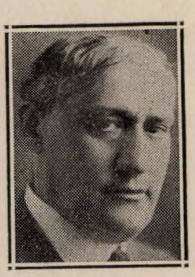
דו וועלט־בארימטע, אלטע שטאָט!
ניט שלעכטער, אוֹן ניט בריקען,
ניט גערטענער פון רויזען,
אוֹן ניט די מערק אוֹן די פאַבריקען, —
נאָר גרויסע שוהלען, אלטע קלויזען
אוֹן לערנער חריפים, גרויסע לייט
דיין רום פאַרזיגעלט האָבען
אין דער אייביגקייט.

דורך מיטעל־אלטערדיגע פלאַמען
מוט זיך דיין יחוס שפינען.
נאָר ניט די מאַכט פון די טיראַנען,
אוֹן ניט דיין גוי'שקע אָמטראבראמע
דיך האָבען צו דיין רום געבראַכט...
נאָר דיינע געפלעכטע אלטע, קרומע,
וואו אונזער ריינער גייסט דער פרומער
האָט אין דער פינסטערניש געוואַכט.

אָ, ווילנע, אונזער מוטער־שטאָט!
פיל שטורעמס זיינען איבער דיר גאַנץ פאַרבליבען.
נאָר אונזער גייסט איז אין דיר גאַנץ פאַרבליבען.
ניט אַלץ וועדט אָפגעמעקט אין גאַנג פון לעבען...
אוֹן ס'וועט אָ וואונדערליכער שיין
אַרום דיין נאָמען שוועבען
ביז אין דער אייביגקייט אַריין.

י. באַסקין.

מיינע ווילנער „אוניווערזיטעטען".

כדי צו קענען דעם נביא דאַרף מען פֿאַר־
רען אין זיין געבורטס־שטאָדט. כדי צו האָבען
א באגריף וועגען דעם לעבען פון דער אידישער
יוגענט מיט יאָהרען צוריק, וואָס האָט פֿאַר־
בראכט אין די ישיבות פון ליטע, און איבער־
הויפּט פון ווילנע, דאַרף מען אליין דאָס אלעס
האָבען דורכגעלעבט.

פֿאַר דעם טיפען פּסיכאָלאָג, פֿאַר דעם פֿאַר־
שער פון דער מענשליכער נאַטור איז דער
לעבען פון אָט דער יוגענט א גאנץ באדייטענדע טעמע. ניט אומזיסט
האָט איינער פון די גרעסטע אידישע שרייבער, פֿרץ סמאָלענסקין, דעם
דאָזיגען לעבען דעמאָלט אזוי קלאָר און אזוי פּאַרבענרייך געשילדערט
אין זיין באריהמטען ראָמאַן „התועה בדרכי החיים".

ווילנע איז שטענדיג געווען די צוציהונגס־קראַפט פֿאַר די אָרימע
אידישע קינדער פון די קלענערע שטעדטלאַך. זיי האָבען וועגען ווילנע
פֿאנטאזירט נאָך גאָר אין זייערע קינדערשע יאָהרען. וועלכער אינגעל
האָט דאָס ניט געהאָלטען א סדור אָדער א מחזור, אויף וועלכען ס'איז
געווען געדרוקט אויפ'ן שער־בלאט: „רפום האלמנה והאחים ראָם
ב'ווילנא" (דרוקערייי פון די ברידער און דער אלמנה ראָם אין ווילנע)?
וועלכער אינגעל האָט דאָס ניט געקוקט מיט א ציטער אין האַרצען
אויף דער הערליכער בילד פון דעם ווילנער גאון, א בילד, וואָס האָט
באצירט יעדע אידישע הויז?!

די פּראַגע ווי אזוי מען וועט לעבען אין ווילנע, וואו מען וועט
נעבטיגען, וואו מען וועט עסען, איז ניט געווען קיין ברענענדע. מען
האָט זיך נעטראכט: אָט, מען וועט קומען צווישען אידען און מען
וועט שוין געפינען אן עצה.

און אזוי בין איך אָנגעקומען אין ווילנע נאָך א גאנץ יונגער
אינגעל, נאָך איידער איך בין בר מצוה געוואָרען, מיט א קאַרנען רובעל
אין קעשענע. ג'חלומ'ט האָב איך אריינצוקומען אין דער באריהמ־
טער „ראמיילעם שוהל", איינע פון די עלטסטע שוהלען אין ווילנע,

וואָס איז געגרינדעט געוואָרען מיט אריבער 110 יאָהר צוריק. אָבער צוליב מיין עלטער, אָדער אפשר צוליב אנדערע אורזאכען וועלכע איך קען זיך איצט ניט דערמאָנען, בין איך אריינגעטראָטען אין רב יואל'ס ישיבה. רב יואל האָט געגומען א פערזענליכען אינטערעס אין זיינע תלמידים. ער פלעגט זיי פשוט נעמען פאָר דער האַנט און פיהרען זיי אין די הייזער בעטען פאר זיי א „טאָג". ער האָט זיך געקימערט וועגען זייער טאָג־טעגליכען לעבען. און אזוי ווי איך האָב ניט געהאט קיין באקאנטע, וואו איך זאל קענען געהן באשטעלען א „טאָג" פאר מיר, פאַרשטעה איך היינט, אז דאָס איז געווען די נאטיר־ליכע אורזאך וואַרום רב יואל'ס ישיבה האָט מיך אזוי צוגעצויגען.

די מייסטע אינגלאך אין דער ישיבה זיינען געווען אין עלטער פון 12 ביז 13 יאָהר, און געלעבט האָט מען אין איין קיבוץ, געטיילט זיך איינער מיט דעם אנדערען מיט דעם שטיקל ברויט. פילע פון די קינדער פלעגען קריגען שטיצע פון זייערע עלטערען. שבת פלעגען מיר גאנץ אפט ארויסגעהן מיט א קאשעק איבע די הייזער זאמלען ברויט, שטיקלאך חלה און די „זאמלונג" האָט געהערט צו דער קאָ־מונע, צום כלל. מען האָט דאָס אריינגעווארפען אין איין קעסטל און יעדער איינער, וועלכער האָט געוואָלט, פלעגט צוגעהן צום קעסטל און ארויסנעמען א שטיקל פאַרדארטע ברויט אדער חלה. זוּפ פלעגט מען קריגען אמאל פון די גוט־האַרציגע פרויען, וואָס פלעגען קומען א באשטימטען טאָג און יעדע איינע פון זיי האָט מיטגעבראכט א טעפל זוּפ און דערפון האָבען מיר זיך אלע געקוויקט.

איך פערזענליך האָב געהאט א ספעציעלען גליק. מען האָט מיך באשטימט אלס אן ארויסהעלפער צו דעם ראש ישיבה. אַנדערע קינ־דער, וועלכע זיינען געווען ניט אזוי געראָטען און פלעגען ניט קענען נאָכקומען דעם „שיעור", פלעגען קומען צום ארויסהעלפער בעטען ער זאל מיט זיי אינקנעלען די אָדער יענע בלאט גמרא. האָט מען מיר דערפאר א נאָמען געגעבען „דער אילייער ראש ישיבה".

נאָך א זייטיגען פאַרדינסטל פלעג איך גאנץ אפט אריינכאפען דורך די שבת פארטאָניגע לומדים. רב יואל פלעגט אויפוועקען ארום 4—5 אזיינער שבת עטליכע אינגלאך, פלעגט זיי אויפוועקען ארום 4—5 אזיינער שבת פארטאָג, ווינטער־צייט, און פלעגט מיט זיי אנפאנגען לערנען. יעדער איינער, וועלכער פלעגט שטעלען ספעציעלע פראגען און קענען זיי אויך אליין פארענטפערען, פלעגט קריגען א ספעציעלע „נאגראדע" — א בולקעלע. דאָס איז שוין געווען נאָך א הכנסה, וואָס האָט נע־האַלפען אויפצוהאלטען די נשמה פון דעם ישיבה־בחור. אָבער אזוי ווי חברה האָט זיך א נעם געטאָן צו פרענגן צופיל קשיות האָט זיך רב יואל דערשראָקען און ער האָט דעם נאנצען עסק אויפגענעבען. עס האָט זיך איהם פשוט ניט געלוינט, ווייל די בולקעלאך פלעגען

קאסטען עטליכע גראשען און קיין גרויסער גביר איז ער אליין אויך ניט געווען.

ס'איז איבעריג צו זאגען, אז די גאנצע נשמה און דאס הארץ מיינס איז געלעגען אין ראמיילעס קלויז, וויל דארטען זיינען די לימודים געווען העכערע; דארט האט מען געלערנט אויך רוסיש, דארט איז אויך איינגעפיהרט געווארען א ספעציעלער העברעאישער קלאס. עס האט לאנג ניט געגומען — נאכדעם ווי איך בין אפגעווען אין ווילנע איין זמן — און איך האב זיך אריבערגעפעלט אין ראמיילעס קלויז.

דארט איז אויך געווען א ספעציעלע „דארמיטארי", א קלאס וואו אלע בחורים פלעגען שלאפען. דא האבען שוין די אינגלעך געהאט א בעטל מיט א שעניק צו־קאפענס און ס'איז געווען א סך בעסער ווי וואלגערען זיך אויף די הארטע בענק פון די פארשיידענע שוהלכלאך. חוץ דעם איז דארט געווען א מעגליכקייט פאר די ארימע קינדער צו פארדינען א פאר גראשען. ס'האט זיך דארט געשאפען א מין „קאנטראקטינג ביזנעס" — צו שיקען די ישיבה־בחורים צו א מנין פארדינען א פאר גראשען אויף א „נאנג". האט אימיצער געדארפט האבען יאהרצייט אדער פראווען א מנין ביי זיך אין הויז, פלעגט ער זיך וועגדען צו ראמיילעס קלויז, צו דעם „טשיעף־קאנט־אק־טאר", און יענער פלעגט שוין באזארגען פאר איהם א צעהן בחורים צו קומען צו איהם אין הויז דאווענען. דעם פריין פלעגט ער באשטימען מיט דעם קאנטראקטאר און מיר פלעגען דארפען אננעמען דעם פריין, וואס מען האט פאר אונז באשטימט. אויף היינטיגער שפראך וואלט מען גערופען אזא ביזנעס א „רעקעט־סיסטעם". אבער מיר חברה זיינען געווען צופריידען, וואס מען פלעגט קענען אין פארלויף פון דער וואך קריגען עטליכע גראשען און דערפאר קויפען אמאל פאר א קאפיקע א שטיקעל הערינג, אדער זיך ערלויבען דעם לוקסוס אויסצוגעבען 5 קאפיקעס פאר א פליישיגען מאלצייט. ספעציעלע הילף פלעגען אויך קריגען די מעהר נויטבאדארפטיגע ישיבה־בחורים דורך א ספעציעלער קאמיטע, וועלכע פלעגען קריגען איין מאל א וואך צעהנדליגע פונט ברויט און מען פלעגט דאס צוטיילען יעדען אייגעם פון 3 ביז 5 פונט ברויט א וואך.

איך געדענק נאך היינט מיט וואס פאר א זשארגע אויגען די בחורים פלעגען אנקוקען דעם אלטען ר' ראובן, דעם שמש, וועלכער פלעגט מיט א גרויסען מעסער זיך צוועקשטעלען שניידען דאס ברויט יעדען מיטוואך, און מעסטען מיט א מאטעמאטישער פינקטליכקייט, אז די וואנשאל זאל, חלילה, ניט אריבערווענגען אויף דער אדער יענער זייט. און וועה איז געווען צו דעם, וואס האט זיך מיט עפעס פאר־זינדיגט. יענער פלעגט שוין די פארציע ברויט די וואך ניט קריגען.

איך בין געווען איינער פון די, וועלכער האָט זיך איינמאָל פארזינדיגט. און פארזינדיגט האָב איך זיך ניט חלילה, ווייל איך האָב שלעכט געלערנט דעם שיעור, נאָר פשוט צוליב דעם, וואָס איך האָב אונטער'ן שטענדער געהאלטען א „טריף־פסול" און אריינגעקוקט אהין מיט איין אויג און די צווייטע אויג געהאלטען אויף דער גמרא, וואָס איז גע־לענען אויפ'ן שטענדער. דער „גזלן", ר' ראובן, האָט דאָס מיך גע־כאָפט ביי דעם פארברעכען.

אייגענטליך איז שוין קיין נייעס ניט געווען, דאָס ישיבה־בחורים פון יענער צייט פלענען נאָנץ אָפט אריינ'גנב'ענען צו זיך אין די בעטלאָך אָט די טרפה'נע ביכלאָך און לעזען זיי ביינאכט אויף דעם געלעגער, ווען אלע ארום פלענען שוין שלאָפען, אדער מען האָט גע־דענקט אז זיי שלאָפען. מען פלענט נאָנץ נעשמאק לייענען די ווערק פון סמאָלענסקין, מאפו, לילינבלום און אנדערע. די ישיבה־בחורים, די וועלכע זיינען ארומגעכאפט געווארען פון אָט דעם השכלה־אייני־פלום, פלענען זיך צוכאפען צו די דאָזיגע ווערק מיט זייער נאנצען יוגענטליכען ברען און מען פלענט איינפאך איינשלינגען יעדען ביכל, וואָס מען פלענט קענען ערגעץ־וואו קריגען. און עם האָבען זיך שוין געפונען א סך גוטע לייט אויסער דער ישיבה, וועלכע פלענען שוין זאָרגען דערפאר, אז וואָס מעהר ביכלער זאלען פארשפרייט ווערען צווישען די ישיבה־בחורים.

און אויב דאָס לעזען פון „טריף־פסול" ביכלאָך האָט זיך גע־נומען פארשפרייטען צווישען דער שטודירענדער אידישער יוגענט און האָט פילע פון אונז געמאכט פאר אמת'ע אפיקורסים, אזוי ווייט אז מען פלענט אמאל אפילו זיך דערלויבען צו פארפעלען א דאוונען, האָט דער נעדאנק, דער ווילען צו לערנען די רוסישע שפראך אריבער־געשטיגען אלע אנדערע באנעהרען. יעדער איינער האָט געוואלט אריבעריאָגען דעם צווייטען סיי אין זיין קלאָס און סיי אין אלגעמיינע קענטענישען. פילע מאל פלענט מען הערען ווי א בחור'ל שטעהט אויף אין מיטען דער נאכט און נעהט ארום איבער'ן צימער און חזר'ט גראמאטיק. אייניג פון זיי האָבען געפונען א שפּאָנעל־נייעם וועג זיך צו לערנען רוסיש, און דאָס איז געווען דורך אויסלערנען אויף אויסוועניג שטייגערג'ס ווערטער־בוך, וואָס איז געווען זעהר פאָפולער צווישען אלע ישיבה־בחורים.

איך האָב פריהער דערמאָנט וועגען פארשיידענע עלעמענטען, וועלכע פלענען פון דרויסען פון דער ישיבה קומען צו־הילף די ישיבה־בחורים, צושטעלענדיג זיי פארבאָטענע, אפיקורסישע ליטעראָטור. אין דער זעלבער צייט האָבען מיר אָבער אויך געמומען באמערקען אנדערע שטרעבונגען, וועלכע זיינען אריינגעדרונגען אין דער ישיבה דורך

עטלעכע זייטינע מענשען. מיר פלעגען אָפט באמערקען ווי געוויסע בחורים, דערוואַקסענע, אין עלטער פון 16—17 יאָהר, פלעגען פּאַר־שוואנדען ווערען און ווען זיי פלעגען זיך אומקערען צוריק האָבען זייערע פּנימ'ער אויסגעדריקט עפּעס מאָדנע געפּיהלען. מיר האָבען מיט אונזער יוגענטלעכען שכל ניט געקענט אריינדרינגען אין דער טיפּעניש פון זייערע נשמות, אָבער דורך עטלעכע ישיבה־בחורים איז פּאַר מיר אנטפּלעקט געוואָרען דער גרויסער סוד פון אָט די באהאַל־טענע פּלעצער. איינער פון די עלטערע בחורים האָט מיט מיר אָנגע־הויבען צו רעדען ווענען יצירה, ווענען געטלעכקייט, ווענען שפּינאָזא'ן. און מיט אמאָל, צווישען איינעם פון אָט די געשפּרעכען, האָט מיר דער ישיבה־בחור פּאַרגעשלאָגען אז איך זאָל מיט איהם ארויסגעהן אין גאָס. מורא צו האָבען איז ניט געווען פּאַר וואָס, און מיר זיינען אריינגעקומען צו א בלעכער אין הויז, וואָס איז געווען אָנגעפּילט מיט א דיקען רויך, דער גאַז־לעמפּעל האָט קוים־קוים געצאָנקט און מען האָט כמעט ניט געקענט זעהן קיין פּנימ'ער. אָבער ביים טישעל האָב איך דערזעהן אן „אינסטיטוטשיק", א שילער פון ווילנער לעהרער־אינסטיטוט. זיין אוניפאָרם האָט מיך אביסעל איבערראַשט. עפּעס האָט ער מיר אויסגעזעהן ווי א נאטשאַלניק. אָבער זיין שמייכעל־דיגער פּנים האָט מיר געמאַכט גלייך ווערען צו איהם פּריינדליך, כאָטש ער האָט געטראָגען מעשענע קנעפּ. איך האָב זיך מיט איהם גלייך באקאַנט. ער האָט פון זיין קעשענע ארויסגעשלעפּט א פּעקעל פּאַפּירען, אין וועלכע ס'איז געווען אייניגעווויקעלט רעשטלאַך פון קאָטלעטען, ברויט, בולקע, און האָט דאָס איבערגענעבען מיין בא־קאַנטען ישיבה־בחור. יענער האָט מיך איינגעלאַדען איך זאָל מיט איהם זיך טיילען פון דעם מאָלצייט. מיר האָבען זיך אויף דעם מאָלצייט ארויפגעוואָרפען ווי הונגעריגע וועלף, ווייל ווער האָט דאָס ווען־ניט־איז געוהען א שטיקעל פלייש פּאַר וואָבען און וואָבען? עס האָט געשמעקט אזוי גוט, אז אונז האָט זיך געדוכט, אז דאָס איז זיכער א טייל פון דעם שור הבור. איבעריג צו זאָגען, אז מיר האָבען זיך ניט געוואַשען צום עסען. אָבער עם האָט דאָך ביי אונז עפּעס א טיאָכקע געטאָן אין הארצען. דער בחור'ס האָט דערנאָך נענומען צו אונז רעדען ווענען ווייסענשאפט, ווענען געשיכטע, ווענען זאָבען, וואָס זיינען אונז געווען אין גאַנצען פרעמד. אָבער ער האָט נערעדט אזוי אייגפאַך, אזוי עלעמענטאַר, אז מיר האָבען נעקענט באַנרייפען יעדען אויסדרוק זיינעם.

דער אינדרוק פון אָט אזעלכע באַגענגענישען איז געווען אזא אומגעהויערער, אזא טיפער, אז ס'האָט געמוזט לאָזען וואָרצלען אין דער נשמה און אין הארצען פון אזעלכע יוגענדליכע עלעמענטען ווי מיר, וועלכע זיינען געווען אזוי עמפּינדליך צו אלץ וואָס עס קומט פּאַר.

אזעלכע באגענענישען פלעגען פאַרקומען גאנץ אפט, נאָר די פּער־זאָנען פלעגען זיין אנדערע.

ראַמיילעס שוהל האָט נעהאט 5 קלאסען. עס האָט ניט נע־נומען לאנג און איך בין אַנגעקומען אין דעם פינפטען קלאַס. איך האָב אַבער ניט פאַרענדיגט מיין טערמין דאָרט. פּאַסירט האָט אָט־ווָאָס:

עס איז געקומען דער טאָג פון פּאַרהערען. מיך האָט מען צווענ־גענצט אויף איין בייגקע? מיט זעהר א הויכען בחור, און מען האָט אַנגעפאַנגען מיט דעם הויכען. ער איז געווען אפשר דריי מאָל אזוי גרוים ווי איך, אַבער ער האָט דעם שיעור ניט געוואוסט. רופט זיך אָפּ צו מיר דער רבי: „ווייז איהם ווָאָס דו קענסט". איך האָב שוין דערוויי? געהאט א געלענגהייט דורכצולויפען מיט די אויגען די רש"י און תוספות און איך האָב שוין געוואוסט דעם גאנצען אינהאלט פון דער קאמפליצירטער פראַגע, און וועו איך האָב ריכטיג געענט־פערט, האָט דער רבי מיך באפוילען איך זאָל געבען דעם גרויסען בחור א גוטען פּאַטש. איך האָב קיין אַנדער ברירה ניט געהאט און איהם געגעבען א פּאַטש, אַבער איך האָב איהם ניט געגעבען אזא פּאַטש ווי דער רבי האָט ערוואַרטעט פון מיר, און דערפאר האָב איך אליין באקומען אלם באלוינונג — א פּאָר פייערדיגע פּעטש פון רבי'ן. דאָס האָט נעמאכט א סוף צו מיין לערנען אין רב מיילע'ס שוהל. מיין ווירדע האָט דערפון אזוי שטאַרק געליטען, אז איך האָב בא־שלאָסען אריבערצוגעהן אין דער קצב'ישער שוהל, וועלכע איז נע־גרינדעט געוואָרען פון קצבים און פאר קצבים. אַבער צוזאמען מיט דער שוהל פאר מתפל? זיין האָבען זיי אויך געמאכט א פלאַץ פאר ישיבה־בחורים, וואו מען זאָל קענען לערנען תורה טאָג און נאכט. און זיי האָבען זיך געפיהלט גליקליך, אט די פּשוט'ע מענשען, וואָס מיט זייער שטיצע וועלען זיי קענען אויפהאלטען תלמידי חכמים. שבת פאַרטאָג פלעגט אין דער קצב'ישער שוהל וועלען אן אמת'ע שמחה. אלע ישיבה־בחורים פלעגען דארפען אויפשטעהן פריה לער־נען תורה, און די קצבים פלעגען אַנברענגען די בעסטע מאכלים פאר די לערנער, און מען האָט געפראַווען די סעודה אויף דעם שעהנסטען און בעסטען אופן.

די אטמאָספערע אין דער קצב'ישער שוהל איז נעווען א שווערע, ניט אזא פרייע און באַוועגליכע ווי אין ראַמיילעס שוהל. עס האָט זיך נעדוכט, אז די בחורים זיינען נאָר פון אן אַנדער טיפּ מענשען, מיט שווערע נעמיטער; ס'האָט געפעהלט די פרעהליכקייט, איך וואָלט נעזאָגט, די לייכטזינניקייט, וואָס עס האָט זיך נעשפּירט אין ראַמיילעס שוהל. דאָרט זיינען נעווען דריי ראש ישיבות. דער נרעסטער נאון און חריף פון זיי איז נעווען רב אלי איטשע אין דעם

דריטען שיעור. אבער זיינע בחורים זיינען ניט געווען פון די פעהיג־סטע און ענטוויקעלטסטע. דער העכערער טיפ ישיבה־בחור האט בעסער אויסגעקלויבן דעם צווייטען שיעור, וואו רב יהושיע כלב איז געווען דער ראש ישיבה. ער איז געווען א רייכער מענש און ער פלענט לייענען דעם שיעור אומזיסט, אהן געצאהלט. ער איז געווען אן אריסטאקראט מיט אמת־אייד־ע אין ריין־אידישליכע נעזיכטס־ציגע, און זיינע צוהערער פלענען איהם ממש פארגעטערען.

דערפאר וואס די שיעורים פלענען נעהאלטען ווערען ניט אין שוהל גופא, האבען מיר געהאט מעהר פרייהייט ווי אין ראמיילעם שוהל. אנשטאט צו זיצען ביי דער בלאט גמרא, פלענט מען זיך גאנץ אפט ארויסגאפען אין סטראשונ'ס ביבליאטעק פון שול־הויף און ארויסגאפען דארט אביסעל ווען־ליכע ווייסענשאפט.

אין דער ישיבה האבען מיר זיך צום ערשטען מאל אנגעטראפען מיט קלמן קראפיוניקאוו, ווען־כער איז שפעטער געווארען זעהר טעטיג אין „בונד" און איז געשטארבען אין סיביר.

מיר האבען נעגרינדעט א גרופע פון דריי, ווען־כע האט זיך אפ־געגעבען הויפטזעכליך מיט העברעאישע ליטעראטור. מיר האבען געשלאסען, אזוי צו זאגען, א בונד און געשווארען טרייהייט צו דער העברעאישער ליטעראטור. מיר אלע זיינען געווען אין דעם עלטער צווישען 15 און 16 יאהר. יעדער איינער פון אונז איז געווען זעהר שטארק אריינגעטאן אין דער העברעאישער ליטעראטור. אבער די אויסערליכע קרעפטען, די אויסערליכע ווירקונגען פון דער צייט האבען אויף יעדען איינעם פון אונז געגומען זיך לאזען פיהלען גאנץ שטארק.

אונזער באגעגעניש מיט די סטודענטען־קרייזען זיינען נעווארען נאך פיל אפטער ווי אין די צייטען פון ראמיילעם שוהל. נייע לידער האבען זיך גענומען טראגען אין די גאסען. עפעס האט מען גענומען רעדען וועגען רעווא־לוציאנערע טעטיגקייט צווישען די אידישע מאסען. דא און דארט האט מען גערעדט וועגען אן ארעסט, וועגען א דורכפאל פון א געווייסער ראדיקאלער אונטערנעמונג און יעדע פאסירונג פון דעם כאראקטער האט איבערגעלאזען א טיפען רושם אויף א באדייטענדען טייל פון אונזערע פריינט און איבערהויפט אויף אונזער קליינער גרופע. אליין ניט באמערקענדיג האט זיך דער ענטוזיאזם אונזערער פאר דער העברעאישער ליטעראטור גענומען אפפיהלען און דער דראנג נאך ווייסענשאפט און איבערהויפט צו בעקענען זיך מיט דער נייער רוסישער ליטעראטור האט אונז אלעמען ארומגעכאפט. גאנצע נעכט זיינען מיר אפגעלעגען אויף די שעניקעס און נעלייענט באהאלטענערהייט פילע פון די נייעסטע ליטעראטען און פובליציסטען, ווי פיסארעוו, שעלגונאוו און אנדערע. דאס האט צו־

טריסעלט אונזער גלייכגעוויכט און האָט ארויסגערופען אַן אמת'ע רעוואָלוציע אין אונזערע מוחות און געפיהלען.

דאָס איז געווען אין יאָהר 1896. אונזערע אָפטע צוזאַמענקונפטען מיט דער שטודירענדער יוגענט האָט אונז ביסלאַכווייז נעגומען עפענען די אויגען אויף אַנדערע פראָבלעמען און אונזערע יוגענדליכע מוחות פלעגען זיך נאָנץ אָפט אריינטראכטען אין די נייע ווערטער, אין די נייע מעלאָדיען, ווָאס אונז פלעגט אויסקומען צו הערען אמאל אין די שטילע געסלאַך אָדער אויף פאַרזאַמלונגען, ווואו מען פלעגט אונז ברענגען און רעדען צו אונז מיט דער אַבזיכט אונז צו לערנען און אויפקלערען. ביסלאַכווייז האָבען אָנגעהויבען אריינדרינגען אין אונזערע הערצער אָט די נייע ווערטער, די נייע פראָבלעמען, ווועגען וועלכע מיר האָבען גאָר ניט געוו'חלומ'ט און ניט געטראכט.

און זיצענדיג ביים שיעור פלעגט נאָנץ אָפט אין מוח זיך דרעהען און פלאָנטערען אזעלכע ווערטער ווי „עקספלואַטאַציע", „לוין אַרבייטער", „צאַריזם" — אלץ זאָכען, ווועגען וועלכע מיר האָבען אַ נאָנץ קנאַפען באגריף געהאַט אָבער וועלכע האָבען אונז ניט געלאָזען צו־רוה.

נאָך אַ יאָהר זיין אין דער קצ'ישער שוהל האָט זיך ביי אונז געשטעלט די שווערסטע פראָבלעם, ווָאס מיר האָבען אלם יונגע קינדער דורכגעלעבט און געדארפט לייזען: „ווָאס וועט זיין מאָרגען? וואו וועלען מיר געהן? צי וועלען מיר פאַרבלייבען אין דער ישיבה אויף לאַנג?"

דער ערשטער צו לייזען די פראָבלעם איז געווען קלמן קראַפיוניקאָוו. ער איז פלוצים פאַרשוואונדען געווארען פון אונזער האָריזאָנט. ער איז פארשוואונדען און ניט געקומען צורויק. ערשט אין אַ מאָנאַטען זעקס ארום — דאָס איז געווען אין אָנפאַנג 1897 — האָב איך איהם ווידער געטראָפען. ער האָט מיר די ערשטע זאך געשטעלט די פראָגע, צי גלויב איך אין נאָט? זיין פראָגע האָט מיך איבערראשט. זי איז געווען אונערוואַרטעט פאַר מיר. אָבער איך בין געווען אָנגעלאָדען מיט די באווייזע, ווָאס דער מחבר פון „חובת הלבבות" ברענגט אין זיין בוך צו באווייזען די עקזיסטענץ פון אַ נאָט, און איך האָב נאָטירליך אויסגעשאָטען מיין נאָנצע תורה אויף איין פוס. צי איך האָב איהם איבערצייגט, וויים איך ניט. ער איז ווידער פארשוואונדען געווארען. אָבער פון יענער צייט אָן בין איך נעקומען צום שלום, אז מיין פלאָץ איז ניט מעהר אין דער ישיבה.

די פראָגע האָט מיך ניט געלאָזט רוהען. אויף מיין געלענער און אויפ'ן נאַס האָט מיר נעענבערט אין קאָפ איין פראָגע: ווָאס טאָן? וואוהין נעהן? דעם לעצטען שטויס צו מיין אנטשיידונג האָט

מיר געגעבען דער דריטער חבר פון דער גרופע, וועלכער איז אויך דעמאָלט פארשוואונדען געוואָרען. בלויבענדיג איינזאָם, אָפּגעטיילט פון די אנדערע סיי אין מיין באגריף, סיי אין מיינע געפיהלען, האָב איך דעמאָלט באשלאָסען צו פארלאָזען די ישיבה אויף אייביג און זוכען א נייעם וועג, א נייע וועלט אויף דעם בריטען וועג פון מיין לעבען.

העכער 38 יאָהר זיינען אַוועק פון יענער צייט. מיר זיינען ווייט אַוועק פון יענעם לעבען און פון יענע באגריפען, און דאָך זיינען יענע יאָהרען אזוי טיף איינגעוואָרצעלט אין האַרצען און אזוי טייער, צוזאַמען מיט די אלע שמערצען און מיט די אלע ליידען, וועלכע מיר, די ישיבה־בחורים, האָבען זיך אָנגעלייטען.

דאָס זיינען געווען די יאָהרען פון צוגרייטען, פון אויסלייטערען די נשמה און פארהאַרטעווען דעם קערפער, אום צו האָבען מוט און כח פאר דעם גרויסען קאמף, וואָס א טייל פון אונז איז פאַרגעשטאַנען אין דער צוקונפט.

ביטערע יאָהרען, פול מיט שמערצען און ליידען, און דאָך — ווי זים עס זיינען די עראינערונגען וועגען זיי!

א. ל. וואלפסאן

א. ל. וואלפסאן.*)

ווילנע.

מוזיק פון
אלעקסאנדער אלשאנעצקי

א. אלשאנעצקי

ווילנע, שטאט פון גייסט און תמימות,
ווילנע, אידישליך פארטראכט;
וואו עס מורמלען פול מיט סודות
שטילע תפילות דורך דער נאכט.
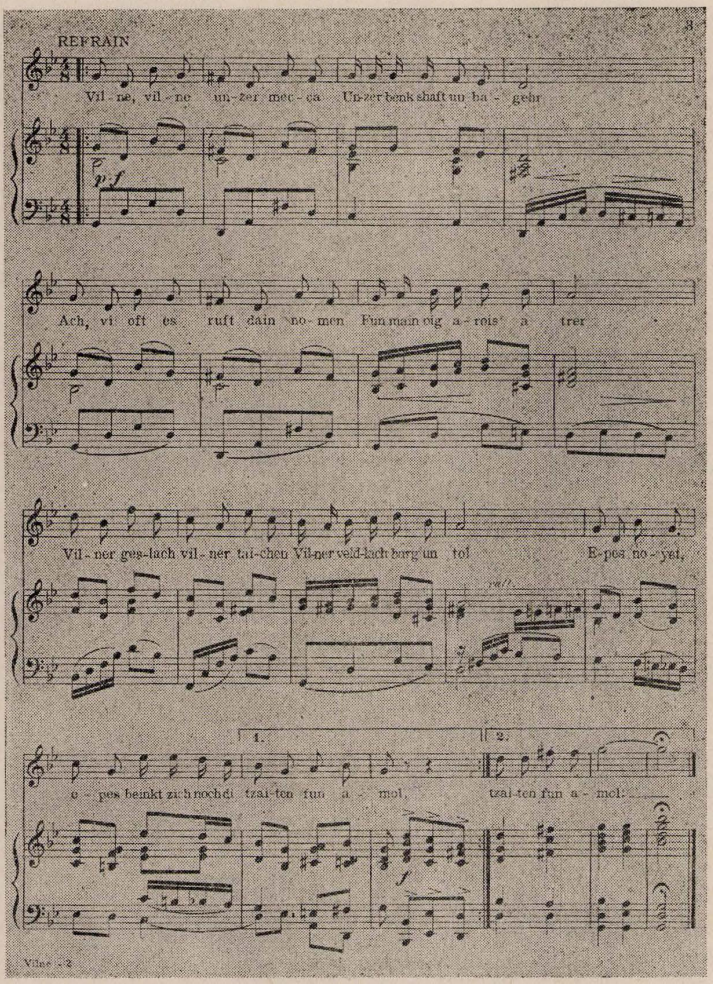
ווילנע, קוואל פון פלפול־ספרים,
טיף־פארטראכטע, חלום־שטאט;
וואו עס האבען דורות פרומע
זיך באהעפט מיט גייסט און גאט.

ווילנע, ווילנע אונזער מעקא,
אונזער בענקשאפט און באגעהר;
אך, ווי אפט עס רופט דיין נאמען
פון מיין אויג ארויס א טרער.
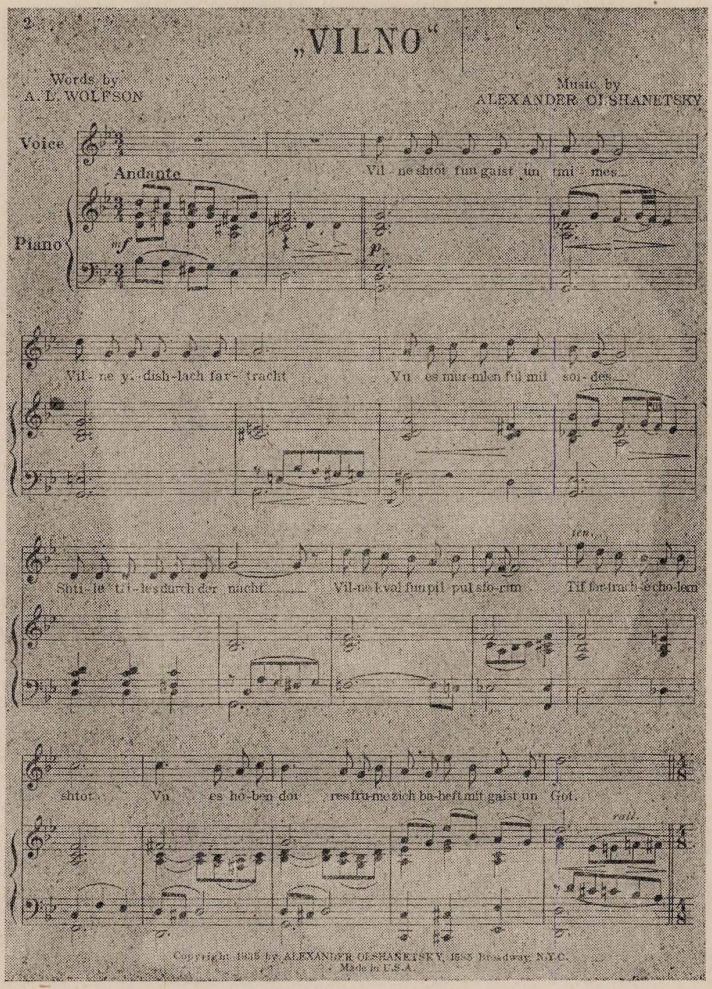
ווילנער געסלעך, ווילנער טייכען,
ווילנער וועלדלעך, בארג און טאל.
עפעס נאיעט, עפעס בענקט זיך
נאך די צייטען פון אמאל.

אפטמאל זעה איך דיך אין חלום,
חיים געליבטע ווילנע מיין.
זעה דעם אלטען בית המדרש
מיט זיין מאטען חלב־שיין.

*) איך ווידמע דאס ליד „ווילנע" יעפים ישורי'נען אלס אויסדרוק פון דאנק דערפאר, וואס ער האט מיך אנגעשטעקט מיט זיין גלוטיגער ליבע צו זיין געבורטס־שטאט.—א. ל. וו.

„ווילנע", אַ ליד — מוזיק ספּעציעל פֿאַרפֿאַסט פון דעם באַוואוסטן אידישען קאָמפּאָזיטאָר אַלעקסאַנדער אַלשאַנעצקי, מיטגליד פון ווילנער בראַנטש 367 ארבייטער רינג.

„ווילנע", אַ ליד, קאָמפּאָנירט פֿאַר דעם בוך „ווילנע", פון דעם באַוואוסטען דיכטער א. ל. וואָלפסאָן.

זעה דעם וועלדעלע זאקרעטער,
אין זיין שאָטען איינגעהילט,
וואו עס האָבען לעהרער בראָווע,
אונזער וויסען־דורשט געשטילט.

וויילנע, וויילנע אונזער מעקא,
אונזער בענקשאפט און באַגעהר;
אַך, וויי אָפט עס רופט דיין נאָמען
פון מיין אויג אַרויס אַ טרער.

וויילנער גע׳סלעך, וויילנער טייכען,
וויילנער וועלדלעך, באַרג און טאָל.
עפּעס נאָיעט, עפּעס בענקט זיך
נאָך די צייטען פון אַמאָל.

נייע האָריזאָנטען האָבען,
זיך פאַר אונזער גייסט אנטפּלעקט;
דאָרטען האָט דער וויילנער „בונד" אונז
מיט זיין פייער אָנגעשטעקט.

וויילנע האָט די ערשטע פעדים,
פון דער פרייהייטס־פאָהן געוועבט,
און די ליבע קינדער איהרע
מיט אַ שטאָלצען גייסט באַלעבט.

וויילנע, וויילנע אונזער מעקא,
אונזער בענקשאפט און באַגעהר;
אַך, וויי אָפט עס רופט דיין נאָמען
פון מיין אויג אַרויס אַ טרער.

וויילנער גע׳סלעך, וויילנער טייכען,
וויילנער וועלדלעך, באַרג און טאָל.
עפּעס נאָיעט, עפּעס בענקט זיך
נאָך די צייטען פון אַמאָל.

יוסף רומשינסקי.

די מוזיקאַלישע ווילנע.

קיין איד אין דער וועלט זינגט ניט אזוי־פיל וויפיל עס זינגט א ווילנער איד.

א ווילנער איד דארף ניט זוכען קיין געלעגנהייט וועו צו זינגען, עס זינגט זיך איהם אין צרות אוו אין פריידען (מעהרער אין צרות ווי אין פריידען). דריקט אויס א ווילנער איד זיין שטימונג מיט א ניגון, מיט אן עכט ווילנער ניגון. מיט דעם מיין איך צו זאָגען, אז דאָס איז א ניגון וואָס קריצט זיך איין אין אייער זכרון. ווי אלט איהר זאָלט ניט זיין אוו ווי גרויס איהר זאָלט ניט זיין קענט איהר דעם צויבער ניגון ניט פארגעסען. א ווילנער איד דארף ניט האָבען קיין נאָטען אוו קיין לירויקס (ווערטער). ער מאכט זיין אייגענע מוזיק אוו ווערטער אוו פאַסט צו די מוזיק מיט די ווערטער צו זיין לאָגע אוו סיטואציע אין וועלכער ער געפינט זיך. למשל: וועו איך בין געווען א אינ־געלע פוו אכט יאָהר, איז דאן מיין מאמע געשטארבען. געשטאָרבען איז זי ניט אין דער היים נאָר אין הקדש (אזוי רופט מען אין ווילנע א האספיטאל). עס איז געווען ווינטער. 4 פארטאָג הער איך א טומעל, מען קומט, מען געהט אוו מען ווייגט אין דער שטיל. פאר שרעק האָב איך אויך געגומען שטארק ווייגען. מעהר פאר שרעק, ווייל איך האָב בעת מעשה ניט באגריפען די לאָגע.

זאָגט דער פעטער אהרן צו מיר: — „יאָשקעלע מיינער, יאָש־קעלע, שטיל זיי, הער אויף ווייגען".

ענטפערט דער טאטע מיינער מיט א שרעקליך אומעטיגען ניגון: „זאָל ער ווייגען, זאָל ער — ער האָט וואָס צו ווייגען, האָט ער. ווייל זיין טייערע מאמע איז געשטאָרבען, איז זי"

עס געהט מיר נאָך איצט אריבער א קעלט איבער מיין קערפער וועו איך דערמאָן זיך אָן יענע טענער, אוו פארגעסען וועל איך זיי קיינמאָל ניט; מיין גאנצען לעבען וועל איך געדענקען יענע טרוי־עריגע „סימפאָניע". אין מיין ליד „אוי וועה מאמעלע", וואס איך

האָב אָנגעשריבען אין 1910, זיינען פֿאראַן טענער פון מיין טאַטענס טרויעריגען ניגון „זאָל ער ווײַנען, זאָל ער".

און ווידער פֿארקערט, אין פֿרייד, ווען מיין טאַטע פֿלעגט מיך וועלען נעמען צו א שמחה'לע, פֿלעגט ער אויסזינגען אונגעפֿעהר: „יאָשקעלע, יאָשקעלע! יאָשקע מאַך זיך פֿערטיג, מיר געהען צו א שמחה'לע, מיר געהען צו א שמחה'לע". און אז דער פֿעטער אהרן פֿלעגט וועלען נעבען אַן עצה מיין טאַטען, אז מען דארף מיך אָנשמיסען, פֿלעגט ער עם אויך אויסזינגען מיט א ניגון, פֿארבייסענדיג די ליפּען: „אוי, משה, משה! (מיינענדיג מיין טאַטען) דאַרף מען איהם פּיצקענען, דאַרף מען איהם פּיצקענען!"... און זיך וועגדענדיג צו מיר מיט שטאַרקערע טענער: „אוי, יאָשקע, וועט מען פּיצקענען; אוי, יאָשקע, וועט מען בראָבאַנעווען!"...

איך געדענק, נאָך אלם קינד, פֿלעג איך הערען רעידען פון פֿראָפֿעסאָר „עבען". מען פֿלעגט זאָגען, אז עבען שפּילט ביים געוואַרנאַל גובערנאַטאָר אין דוואָרעץ, און אז ער האָט שוין געשפּילט פאר'ן קייסער אויך. אז עבען צולאָזט זיך אויף זיין פּידעלע, פֿלעגט זאָגען די באָבע גיטעל, קען ער מאכען פון גרעסטען משומד א פרומען איד. און טאַקע דערפאר ווּאָס ער שפּילט פאר גוים, פאר די רייכע גרויסע מענשען, טאַקע צוליב זיין זכות זיינען די גוים פון ווילנע בעסער צו אידען ווי אין אנדערע שטעט. פֿראָפֿעסאר עבען איז געווען דער שטאָלץ פון דעם דאמאלסדיגען ווילנער אידענטום. ווי איך האָב שפּעטער אויסגעפונען איז עבען געווען ווייט פון צו זיין א גרויסער ארטיסט, אָבער א גוטער אָרקעסטער פּידלער איז ער געווען. ער פֿלעגט שפּילען שעהן א סאָלאָ. ער פֿלעגט זיך האלטען מיט ווירדע. ער האָט געהאַט באקען־בערד, ווי פֿראַנץ יאָזעף, פֿלעגט טראָגען אלע מאָל א צילינדער הוט, מעשה פֿראָפֿעסאָר, און די קריסטליכע וועלט פֿלעגט איהם פּארנעבען זיין שלעכטען רוסיש וואס ער פֿלעגט רעידען.

פֿראָפֿעסאָר עבען פֿלעגט שפּילען ביי יעדער גרויסער געלעגענהייט, אין טעאַטער, אויף בעלער, אומעטום איז ער געווען. פֿראָפֿעסאר עבען פֿלעגט שפּילען פאר דער קריסטליכער וועלט מעהר ווי פאר דער אידישער און טאַקע דערפאר האָט מיט איהם שטארק זיך איבערגענומען די אידישע ווילנע. שפּעטער איז אויפגעוואקסען די פאמיליע „סטופּעל". די סטופּעלס פֿלעגען שפּילען איבעראַל, אויף חתונות, אויף בעלער, אין די געטנער. די סטופּעלס זיינען געווען מעהר פֿאָפּולער ביי די ווילנער אידען ווי פֿראָפֿעסאָר עבען איז געווען, וויל די סטופּעלס פֿלעגען שפּילען אויף אידישע חתונות אויך. אויב איך האָב ניט קיין טעות עקזיסטירט נאָך די פאמיליע סטופּעלס איצט אויך. די סטופּעלס פאמיליע איז באשטאַנען פון ברידער, אָנקעלס, טאַטעס, קינדער און איניקלעך. מען וואָלט געפֿעגט

צוזאמענשטעלען אן ארקעסטער פון דער פאמיליע סטופּעל אליין. זיי האבען שוין געהאט אפילו אייגענע דיריגענטען. איינער פון די ברידער סטופּעל, „צאלקע דער פלייטיסט", איז שפעטער געווארען א טיכטיגער אפערעטען דיריגענט. אויך האבען זיי געהאט אין זייער ארקעסטער פרעמדע, ניט נאר פון דער אייגענער פאמיליע. אונזער יאשא חפץ'ס טאטע האט אויך באלאנגט אין סטופּעל'ס ארקעסטער. ער איז א פידלער — איצט אין אמעריקע.

איך געדענק אלס קינד פלעגט מען מיך מיטנעמען אין „באטאגנישען גארטען". דארט פלעגט שפילען א וואיענער ארקעסטער (א מיליטער ארקעסטער). וועז דער דיריגענט פלעגט אמאל אוועקגעהן, פלעגט זיך אוועקשטעלען א דיקער סאלדאט, שוין אין די מיטלע יאהרען, מיט א קארנעט אין האנט און פלעגט דיריגירען דעם ארקעסטער שפּילענדיג גלייכצייטיג. אויך אויפ'ן קארנעט. ער איז דאן אויסגעקומען אין מיינע קינדערשע אויגען אלס דער גרעסטער מענש אין דער וועלט. מען פלעגט זאגען, אז ער איז א איד און הייסט סטרונסקי. מיין עלטערער ברודער, איציק, פלעגט זאגען צו מיר: „דו זעהסט, יאשקעלע, זיינע פאסקעס אויף די הענט? דאס הייסט, אז ער האט דעם טיטול „פעלדפעבעל". און די אידישע וועלט האט שטאלצירט מיט איהר אידישען מוזיקאלישען פעלדפעבעל סטרונסקי.

וועז איך האב געלעזענט אין פונטס נארנאיע אוטשיליישטשע (א פאלקס שולע), איז דער לעהרער אויף רוסיש אויך געווען גלייכצייטיג דער לעהרער פון געזאנג, א געוויסער ראפוועיג. ער האט געהאט א באס שטימע און געקענט אביסעל נאטען. אין יענער צייט האט מען פון אלע קלאסען פון גאנץ וועלט געמאכט איין גרויסען כאר. מען האט געוועהנליך אויסגעקליבען די בעסטע זינגער און מען האט צוזאמענגעשטעלט סאפראנאס און אלטאס, דאס הייסט יונגע שטימעלעך און טענארען מיט באסען, גרעסערע, האט מען גענומען פון אוטשיטעלסקי אינסטיטוט (דער וויליגער לעהרער אינסטיטוט, טאקע וואו אונזער אב. קאהאן האט געלערנט) און דער גרויסער כאר האט געגעבען קאנצערט ביי דעם דאמאלסדיגען גענעראל גובערנאטאר קאכאנאוו. ווי שטאלץ האט זיך דאן געפיהלט מיין לעהרער ראפוועיג, אז מען האט פון זיין קלאס מיך אויסגעקליבען פאר דעם סאליסט פון א גרויסען לידל. די פראבען האבען מיר געמאכט אין דעם אוטשיטעלסקי אינסטיטוט אין דעם אקטאווי זאל — דער גזאנגסלעהרער איז דאן געווען א גרויסער ציאנסאהן, א איד. ער האט געענדיגט פעטערבורגער קאנסערוואטאריום און האט געהאט א שהנע באס שטימע. איינמאל נאך א פראבע האט מיך ציאנסאהן אנגענומען ביי דער האנט און אריינגעפיהרט צו דעם דאמאלסדיגען זאוועדו-

יושטשי (אויפזעהער) פון אינסטיטוט, אליהו טראצקי, וועלכער האָט געוואוינט אונטען אין הויף, און שטעלט מיך פאָר פאר זיין טאָכטער, א פיאָניסטקע און א זינגערין. זי איז טאקע געווען מיין ערשטע פיאָנאָ לעהרערין.

אין זעלבען לעהרער אינסטיטוט איז אויך געווען אלס לעהרער פון מוזיק (ספעציעל אויף קאָנצערטינאָ), א איד פיראָזשניקאָוו, ער האָט נעהאט אין ווילנע א דרוק. מיט יאָהרען שפעטער איז ער ארויסגעפאָהרען קיין אמעריקע. דאן אין אמעריקע האָט ער נעשריבען ארטיקלען פאר'ן „פארווערטס" איבער מוזיק.

ווילנע האָט דאן נעהאט א זעהר גוטע מוזיק שולע אונטער דעם נאָמען „טרעסקינס מוזיקאלנאָיע אוטשילישטשע", וועלכע איז דאן נעווען אויף טראָקער גאס, דער דירעקטאָר איז דאן געווען מאלקין, וועלכער איז אין אמעריקע און האָט דאָ א מוזיק שולע.

ווי מיר זעהען, זיינען די ווילנער אידען אויף דעם מוזיקאלישען באָדען געווען גוט פארטראָטען נאָך מיט פערציג יאָהר צוריק. פון ווילנע האָט נעשטאמט דער באריימטער אין יענער צייט טענאָר פון פעטערבורגער אָפערע מיכאילאָוו, א זוהן פון א ווילנער מוליער, און אויך דער באוואוסטער באריטאָן, „דער גרעסטער ריגאָלעטאָ" אין יענער צייט, יוסף ווינאָגראדאָוו, א זוהן פון א ווילנער קירזשנער.

שוין אין יענע יאָהרען האָט ווילנע ארויסגענעבען אזא פיאָנאָ קינסטלער ווי גאָדאָווסקי, וועלכער ווערט פאררעכענט נאָך איצט צווישען די גרעסטע קינסטלער אין דער וועלט.

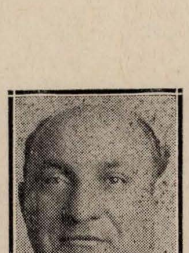
איך ווייל דאָ ניט אויסרעכענען געניויער וויפיל קינסטלער ווילנע האָט ארויסגענעבען אויף דעם מוזיקאלישען געביט, ווייל אויף דעם דארף מען האָבען א ספעציעלען ארטיקל, בעסער געזאָגט א רייהע ארטיקלען. דירינגענטען אין דער אָפערע, גרויסע פידלער, פיאָניסטען וואָס שטאָמען פון ווילנע זיינען צושפרייט איבער דער וועלט. איך ווייל דאָ נאָר זאָגען, אז די מוזיקאלישע ווילנע איז א נאטירליכע ערשיינונג.

ווי שוין געזאָגט, א ווילנער איד זינגט סיי אין לוידען און סיי אין פריידען. ער זינגט צו א לויה און צו א שמחה, און דער ניגון איז, דאכט זיך, דער זעלבער. עס איז אן עכט ווילנער ניגון, וועלכער פארלאָזט אייך ניט ווי אלט איהר זאָלט ניט זיין און ווי גרויס איהר זאָלט ניט זיין, איז דער ווילנער ניגון מיט אייך. ער פארפאָלגט אייך, און טאקע דאָס איז דער סוד וואס דאס ווילנער ווארט און דער ווילנער ניגון האָבען זיך אזוי צושפרייט איבער דער גאנצער וועלט.

טוביה גלאז.

דער ווילנער „יאַט."

(זכרונות)

ר' בערל איז געווען אן אלטער תושב אין ראמיילעס הויף, אויף דער אידישער גאס, גענאיבער דעם שוהל־הויף; ער איז געווען א איד א טרוד, שווער געארבייט אויף א לעבען צו מאכען. אבער ניט אכטענדיג אויף דעם טענליכען עול, האט עס איהם דאך ניט גע־שטערט צו לערנען יעדען טאג א פרק משניות. און יעדען שבת פארטאג, ווען ס'איז נאך געווען שטאק־פינסטער, פלעגט ר' בערל גהען אין דער חברה חיי־אדם, אויפ'ן שוהל־הויף, און דארט לערנען מיט א טיש אידען „חיי־אדם", אונטער דער השגחה פון ר' הירשעל'ע, וועלכער האט גע'שמ'ט איבער גאנץ ווילנע מיט זיין לומדות און גרוים חכמה.

ר' בערל'ס גרעסטער נחת־רוח אויף זיינע עלטערע יאהרען איז געווען זיין בן־זקונים, זיין מוזיניקל, לייזערל, וועלכער איז געווען א גרויסער מתמיד; און ר' הירשעל'ע, ווי אויך ר' אליהו פינחס, דער ראש־ישיבה פון דער קאצאווישער קלויז, האבען נביאות געזאגט, אז לייזערל וועט אויסוואקסען א גדול בישראל, און טאטע־מאמע האבען געקליבען נחת און געלייגט גרוים האפנונג אויף זייער זוהן, לייזערל.

אבער לאנג האט דער דאזיגער נחת ניט געדויערט — צו זיין זעכצעהנטען יאהר איז לייזערל פארכאפט געוואָרען פון דער גרויסער און מעכטיגער רעוואלוציאנערער באוועגונג, און ווי פון א מעכטיגער כוואליע געטראגען האט זיך לייזערל דער דאזיגער באוועגונג איבער־געגעבען, און מיט'ן גאנצען אימפעט פון א ישיבה־בחור, פאר וועמען א נייע נבואה האט זיך אנטפלעקט, האט זיך לייזערל אריינגעוואָרפען אין דער בונדיסטישער באוועגונג, און קיין זאך איז איהם שווער ניט געווען: געלעזען, פארגעלעזען, נערעדט, אגיטירט, פארשפרייט פראַ־קלאמאציעס, היבשליך פארנומען אויף דער בירושע אויף זאלקינד'ס לאווע אדער אויף זאוואלנער גאס; היינט די סכאדקעס, פארזאמ־לונגען — ער האט אלץ נאכגעפאלגט און מיטגעווירקט בלב ונפש.

ר' בערל פלעגט זעהר אפט מוסר'ן זיין בן־זקונים און איהם

אויפוואַרפען, הלמאי ער האָט פֿאַרלאָזען די תורת־אלהים. איהם האָט עס וועה געטאָן צוזעהענדיג ווי זיין זוהנדעלע, אויף וועמען ער האָט אזוי פיל האָפענונגען געלעגט, האָט מיט אמאל פֿאַרביטען די גמרא אויף אפיקורסישע ביכער, אויף ספרים חיצונים, אויף סאַציאַלים־טישער ליטעראַטור.

— וואַר זיינען דאָס די דאָזיגע לומדים, — פֿלעגט ר' בערל זאָגען מיט סאַרקאַזם, — די חכמי הסאַציאַליזם, אָט דער קאָוטסקי, דער פֿלעכאַנאָוו, זיי זיינען דאָך פשוט'ע גויים; און אפילו דער „לנו", טאָקע אן אמת'ער אידישער נאָמען, לנו, אָבער פּאָרט לא לנו... אן אפיקורס גמור און א מורד במלכות...

לייזערל פֿלעגט זיין טאַטנס מוסר מקבל באהבה זיין... ער האָט געוואוסט, אז זיין טאַטע איז אן ערנסטער און א קלוגער מענש, און האָט געהאָפט צו איבערצייגען זיין פאָטער, אז איהם האָט זיך א נייע וועלט מיט א גרויסער צוקונפט אנטפֿלעקט, פאר וועלכער עס איז כדאי זיך מוסר־נפש צו זיין, און אין זיינע דיסקוסיעס מיט זיין פאָטער האָט ער איהם געזוכט צו איבערקערען אויף זיין זייט און באוויזען מיט גרויס חריפות, אז סאַציאַלים איז געפֿערדיגט גע־וואָרען פון עמום און מיכה און אז די הויפּט־פרינציפּען פון דעם סאַציאַליזם זיינען דורכגעוועבט אין דער הייליגער תורה.

מיט דער צייט האָט דער אלטער טאַטע זיך געוומען פאַראינטערע־סירען מיט זיין זוהנ'ס נייער תורה, כמעט געוואָרען איבערצייגט, אז זיין לייזערל געהט אויפ'ן דרך הישר, און די ויכוחים האָבען אָנגע־הויבען פאַרלירען זייער שארפקייט, ביז — ביז דער ווילנער „בונד" האָט צוגעקראָגען אין זיינע רייהען א נייעם חבר, איינעם פון אלטען דור.

און ניט קוקענדיג אויף זיין טיפען עלטער, האָט ר' בערל לייב זיך ניט געשעמט צו רופען מיט'ן נאָמען „יאָט", ווי אלע בונדיסטען פֿלעגען איינער דעם אנדערען רופען צו יענער צייט. ר' בערל פֿלעגט זאָגען, אז דער וואַרט „יאָט" איז בגימטריא כ', צוואַנציג — און אויב נאָט האָט געשטראָפט פּרעה'ן מיט עשר־מכות, וועלען די סאַציא־ליסטען באשטראָפען ניקאָלאַיקען מיט זיינע משרתים טאָפּעלט, מיט צוואַנציג מכות אויף זייערע קעפ...

און וועז דער „בונד" האָט ארויסגעשטעלט נעז. לייבערט'ען אלס דעפוטאט צו דער רוסישער דומע, האָט ר' בערל שטארק אניטירט פאר איהם צווישען זיינע שוהל־אידען — און האָט אויך געקראָגען א סך צוהערער. פון אָנהויב האָט זיך דער עולם עפעס נע'חידוש'ט, ווי קומט עס צו ר' בערל'ן צו אניטירען נאָר פאר אזא אחר, פאר א בונדיסט, אָבער ר' בערל האָט געוואונען פאָזיציע נאָך פאָזיציע און האָט איבערצייגט זיינע צוהערער, די קלויז־אידען, אז נאָר פאר לייבערט'ן זאָל און מוז א איד שטימען.

ר' בערל'ס הויז איז געווארען אן אמת'ע היים פאר פיל דורכ־וואנדערענדע „יאטען", וועלכע האבען זיך געדארפט אויסבאהאלטען פון די מחבלים, פון דער פאליציי, און אז א „יאט" האט איבערגע־נעכטיגט, האט ער שוין אויך געקראגען צוצובייסען, א פאר גראשען אין קעשענע, און אויך א פעסל צו קאנען גענהן ווייטער און ניט געשטערט ווערען פון דער פאליציי. ר' בערל'ס הויז האט אויך געדינט פאר א פלאץ אפצוזעצען א טראנספארט פראקלאמאציעס, ווי אויך געווהר...

*
**

אין די פינסטערע טעג, וועו פאגראמען האבען זיך געגומען פארשפרייטען איבער רוסלאנד, האט זיך אויך פארשפריט א קלאנג איבער ווילנע, אז גרויסע באנדעס כוליגאנעס קומען אן דורך לילי־פוואוקע און שניפעשאק. אידען האבען אנגעפילט די שוהלען און מתפלל געווען צו גאט. אבער ר' בערל איז אין שוהל ניט געגאנגען, ער האט ניט געוואלט שטארבען ווי א שפעלע, ער האט צוזאמען מיט זיין לייזערל'ען, וועלכער איז געווען א מיטגליד פון באיעוואי אטריאד, וואך געהאלטען אין א האטעל איבער אסטערבראם, אויפ'ן וועג צו ליפוואוקע, וואו די באיעוויע אטריאדען פון „בונד", „איסקרא", „עס־ער" און פועלי־ציון זיינען געווען, און יעדער איינער איז געווען באוואפנט מיט ברוינינגס און אנדערע מינים רעוואל־ווערען, ווי אויך מיט קאלטע געווהר, גרייט צו באגעגענען די כולי־גאנעס. ליזערל איז געזעסען ביים טעלעפאן, געשטאנען אין שטאנ־דיגער פארבינדונג מיט די אטריאדען פון די אנדערע געגענטען פון שטאדט, און טאטע און זוהן זיינען געזעסען צוזאמען, פלענען זיך בייטען אלע צווייי שעה — אזוי גאנצע נעכט פאר איבער א וואך צייט.

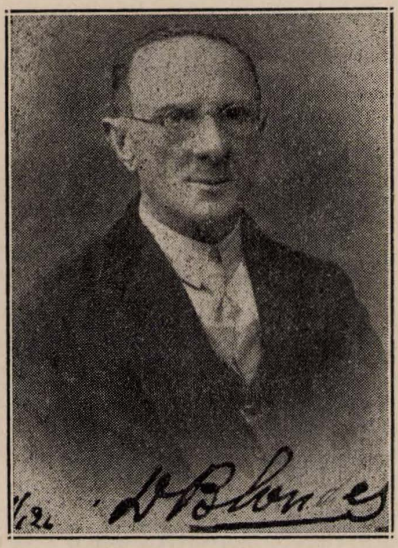
געהענדיג א געוויסען שבת פארטאג, הינטער נאוואגראד, צו א געוויסען פונקט אין א טיפען וואלד, וועלכער האט זיך געצויגען צו לאנדוארואוע, וואו דער באיעוואי אטריאד פון „בונד" האט פראק־טיצירט צו שיסען אין ציל, האט ווירגיל, דער הויפט פונ'ם אטריאד, אויך א געוועזענער ישיבה־בחור און א למדן, מיר דערצעהלט פילע ווייצען, אנעקדאטען און שעהנע מעשה'לאך, וואס ער האט געהערט ביי פארשיידענע געלעגענהייטען ר' בערל'ען דערצעהלען, און צום סוף האט ער ענטוזיאסטיש צוגעגעבען: „אן אלטער מאן, אט דער ר' בערל, אבער ער איז אן אמת־געטרייער חבר און איינער פון די איבער־געבענסטע קעמפער. איך בין זיכער, אז וועו דער היסטאריקער פון דער רוסישער רעוואלוציע וועט שרייבען וועגען איהרע העלדען, וועט זיכער אויך פארשריבען ווערען דער נאמען פון דעם אלטען ווילנער „יאט" — ר' בערל".

עלילת־דם פּראָצעס פון דוד בלאָנדעס.

אין 1900 איז די אידישע וועלט אויפגערודערט געוואָרען מיט א בלוט־בלבול אויף א ווילנער פעלדשער, דוד בלאָנדעס, וועלכער האָט געוואוינט אויף דער טאָטערשער (טאַטאַרסקאיא) נאס.

די בעריטע אדוואָקאטען אָסקאר גרוזענבערג, וו. ד. ספאסאָוויטש און פ. ג. מיראָנאָוו האָבען פארטיידיגט דעם אומשולדיגען קרבן פון די בלוט־שואים פון אידישען פּאָלק.

פון 15־21טען דעצעמבער, 1900, איז ער ע'משפט געוואָרען אין ווילנער „אָקרוזשנאי סוד". ער איז געפונען געוואָרען שולדיג, אָבער

דוד בלאָנדעס.

אָהן אבזיכט צו טויטען זיין קריסטליכע דינסט גרודוווינסקאיא. ער איז פאר'משפט געוואָרען צו 1 יאהר און 4 מאָנאטען טורמע.

אויף אן אפּיל איז ער א צווייטען מאָל ע'משפט געוואָרען, פון 28־טען יאנואר ביז 1טען פעברואר, 1902, און איז ריינגעוואשען געוואָרען. אָבער אויך נאָך דער באפרייאונג האָבען ניט אויפגעהערט זיינע לוידען. וואוינענדיג אין א קריסטליכער נעגענט האָט בלאָנדעס פארלוירען זיין פראקטיק. פונדעסטוועגען, כל זמן די כוחות האָבען נאָך געטראָגען, האָט ער זיך ווי עס איז דורכגעשלאָגען. איצט איז ער אלט און שוואך, קראנק און עלענד.

י. ל. פרץ, ש. אַנ—סקי, מענדעלע מוכר ספרים, בעל־מחשבות און דוד איינהאָרן אין ווילנע.

1. פראָגראַם פון אַן אָוונט מיט י. ל. פרץ, 18טען פעב., 1912, אין זאַל פילהאַרמאָניע, אַראַנזשירט פון דער געזע. „תורה תמימה".

2. פראָגראַם פון אַן אָוונט מיט ש. אַנ—סקי, דעצעמבער 19, 1912, אין שטאָט זאַל, אַראַנזשירט פון דער געז. „חילף דורך ארבייט".

3. פאָטאָגראַפיע פון 4 באַזוך פון מענדעלע מוכר ספרים אין ווילנע, אויף וועלכער עס געפינען זיך דוד אייכהאָרן, משה זילבורג, פאָלק חאַלפערין, א. ליטוואק, מענדעלע, דן קאָפלאָנאָוויטש, ז. קאָלמאַנאָוויטש, דבורה בארָן, זרובבל, ליפמאַן און בן אביגדור.

4. 4 מיטגליד־קאָרד פון דער ווילנער אידישער געזעלשאַפט פאַר מוזיק, געזאַנג און דראַמאַטישער קונסט, מיט דער אונטערשריפט פון דעם דיכטער אייכהאָרן, וועלכער איז אין 1910 געווען דער סעקרעטאר פון דער געזעלשאַפט.

5. פראָגראַם פון אַן אָוונט מיט בעל־מחשבות (דר. עליאשעוו) אין אייזענבאַהן קרייזעל, אַראַנזשירט פון דער ווילנער אידישער מוזיקאַליש־דראַמאַטישער געזאַנג געזעלשאַפט.

די בּאַרימטע ווילנער דרוקערייַ „האלמנה והאחים ראָם."

די דרוקערייַ „האלמנה והאחים ראָם", באַרימט איבער דער גאַנצער אידישער וועלט, איז געגרינדעט געווארען אין 1789, פון א כוכהענדלער, יוסף ראָם, מיט דער ערלויבעניש פון קעניג סטאַניסלאוס אוגוסט. אין 1791 איז דאָרטען אָפּגעדרוקט געווארען דער ערשטער בוך, „צוואת התכיד המפורסם מהור"ר זיסקינד". אין 1799 איז די דרוקערייַ אריבערגעפירט געווארען קיין ווילנע. אין 1803 איז דער אייגענטימער, ברוך ראָם, געשטאָרבען און דאָס געשעפט איז אַריבער צו זיין זוהן מנחם. אין 1806 האָט אָ גראָדנער דרוקעריי און אייניגע ווילנער דרוקעריין זיך פאַראייניגט מיט דער ראָם דרוקעריי. אין 1836 האָט די רוסישע רעגירונג פארמאכט אלע אידישע דרוקעריין, אויסער אייגער אין קיעוו און די ראָם דרוקעריי אין ווילנע. אין 1841 האָט אָ פּייער אָנגעמאכט גרוים שאַדען אין דער ראָם דרוקעריי. דעם זעלבען יאָהר איז געשטאַרבען מנחם ראָם און דאָס געשעפט איז אריבער צו זיין זוהן יוסף-ראובן, וועלכער איז געשטאָרבען אין 1858, און די דרוקעריי איז איבערגענומען געווארען פון זייַנע זיהן, מיט דוד ראָם אָלס הויפּט געשעפט פאַרוואַלטער. דוד ראָם איז געשטאָרבען אין 1860. זינט דאַן איז די דרוקעריי באַוואוסט אונטער דעם נאָמען „דרוקעריי האלמנה והאחים ראָם".

משערנע-אינע האַרקאַ-ווי, מוטער פון דבורה ראָם, און שוועסטער פון באַוואוסטען משכיל און געלערענטען — מתתיהו שטראַשון — (פון זאַמלונגען פון אידישען ווייסענשאַפט-ליכען אינסטיטוט).

מאַנע (מנחם) ראָם, זוהן פון יוסף ראובן ראָם, אייניער פון די „אחים" אין דער פּיר-מע „האלמנה והאחים ראָם". — (פון זאַמלונגען פון אידישען ווייסענשאַפטליכען אינסטיטוט).

דבורה ראָם, שוף פון דרוק פּירמע „האלמנה והאחים ראָם", ווָאס האָט צענדליגער יאָרען פאַרוואַרגט אידען מיט רעליגיעזע ספּרים. — (פון זאַמלונגען פון אידישען ווייסענשאַפט-ליכען אינסטיטוט).

4. אינטערעסאַנטע טיפּען פון דער אידישער ווילנע.

שרה רייזען.

דבורה אסתר.

ווער איז זי געווען? א אידישע אָרימע פּאָלקס־פרוי מיט א גרויסען גייסט. זי איז ניט געבליבען גלייכגילטיג צו דער אָרומינגער נויט און האָט זי געוואָלט לינדערן. א. ליטווין (ש. הורוויץ) אין דעם בוך „אידישע נשמות" רופט אָן דבורה אסתר'ן „פּאָלקס־העלדין". מיט איהר וואונדערליכען לעבען—אַלץ פּאַר יענעם—האָט זי דעם נאָמען פּאַרדינט. נאָר אַלס יונג מיידל האָט זי אָרומגעטראָגען קוכען אין די שענקען. און אפילו ווען זי האָט פּאַרדינט בלויז צוויי גילדען א וואָך, האָט זי שוין פון דעם געלט געהאָלפען אָרימע. צו 17 יאהר האָט זי חתונה געהאַט. איהר מאַן איז געווען א זענער — א בעל מלאכה. קיין קינדער האָבען זיי נישט געהאַט, און פון דעם אָפּגעשפּאָרטען געלט, וואָס פלענט ביי זיי בלייבען נאָך זייער קליי־נער הוצאה, האָבען זיי באַשלאָסען צו מאַכען א גמילת חסד.

פלענט קומען א אידענע זונטאָג פּארטאָג צו דבורה אסתר'ן:

— דבורה אסתר'קע, ראַטעווטע, מיר זיצען אָהן ברויט. — וועט שוין דבורה אסתר ניט לאָזען זיצען מענשען אָהן ברויט.

און די אידענע ווייל א קליינע הלואה, — איננאנצען א רובעל, — וועט זי נעמען א קאָשיק, וועט נעמען עפּעל, רעטעך, פיש, און וועט פּארדינען די קינדער אויף ברויט.

באַרגט אויס דבורה אסתר דער אידענע דעם רובעל ביז פּרייטאָג, אז יענע זאָל קענען א גאַנצע וואָך האַנדלען. פּרייטאָג קומט די אָרימע אידענע צו דבורה אסתר'ן:

— דבורה אסתר'קע, נעזונט זאָלט איהר זיין. איהר האָט גע־ראַטעוועט א געזינט פון הונגער. א גאַנצע וואָך פּאַרדינט אויף ברויט און א שבת געמאַכט כיד המלך.

פלענט דבורה אסתר צונעמען צוריק דעם גמילת חסד ביז זונ־

טאָג פריה. זונטאג פריה פלעגט זי ווידער באָהגען דער אלמנה א נמילת חסד ביז פרייטאָג.

האָבען זיך דערוואוסט די אָרימע ווייבער, אז דבורה אסתר באָרגט געלט אויף האָנדלען אָהן פראָצענט, פלעגט מען אָפשלאָגען די טירען.

אמאָל פלעגט טרעפען, אז אן אָרימע אלמנה פלעגט באָרגען א הלואה ביי דבורה אסתר'ן און פרייטאָג האָט זי דורך א סיבה דעם רובעל נישט געקענט באצאָלען. פלעגט דבורה אסתר צו אזא אלמנה זיין זעהר גנעדיג און פלעגט באָרגען דער אידענע נאָך א רובעל.

— נישקשה, נאָט וועט העלפען, וועסט באצאָלען.

דבורה-אסתר גלפער (1817—1907)

און זי האָט גענומען פארלייגן גרעסערע סומעס אויף אויסצאָלען. זי פלעגט זיך זעצען אין מארק לעבען די יאטקעס אויף א בענקעלע און די ווייבער פלעגען איהר צוטראָגען דעם וואוכער. זי האָט געהאט א דריי־נאָרענדיקע קעשענע. אין איין טייל איז געלעגען דער וואוכער, אין א צווייטען — געלט פאר קראָנקע, אין דער דריטער אָפטיילונג — געלט אויף חתונה מאכען אָרימע כלות.

מען דערצעהלט ווי זי פלעגט זיך אוועקזעצען אויף איהר בענקעלע און וואַרטען אז די ווייבער זאָלען איהר ברענגען דעם וואוכער. אָבער בעטען פלעגט זי קיינמאָל ניט. און אמאָל פלעגט זי זיך דער־

וויסען, אז אן ארימע קימפעטאַרין האָט ניט אויף א דאָקטאָר, פלעגט דבורה אסתר מיט אזא מין המצאה זיך וועגדען צו די וויבער, וועלכע פלעגען פארבייגעהן:

— וויבעלעך, קויפט פאר א קאָפיקע א דאָקטאָר! — און קיינער גיהט נישט דורך נישט ענטפערענדיג דבורה אסתר'ן מיט דער קאָפיקע. און א קאָפיקע צו א קאָפיקע און דבורה אסתר'ס רי־מענע קעשענע ווערט שווער, און די ארימע געווינערין וועט האָבען א דאָקטאָר, א פונט פוטער און א וועגעל האָלץ. דבורה אסתר וועט עס איהר ברענגען שטיל, אהן טומל און גאוה.

און אז אן ארימע אלמנה דארף חתונה מאכען א טאכטער און עס פעהלט אוים אויף נדן, אדער אויף צו פראווען די חתונה, זיצט שוין דבורה אסתר אויף איהר בענקעלע און רופט צו די וויבער:

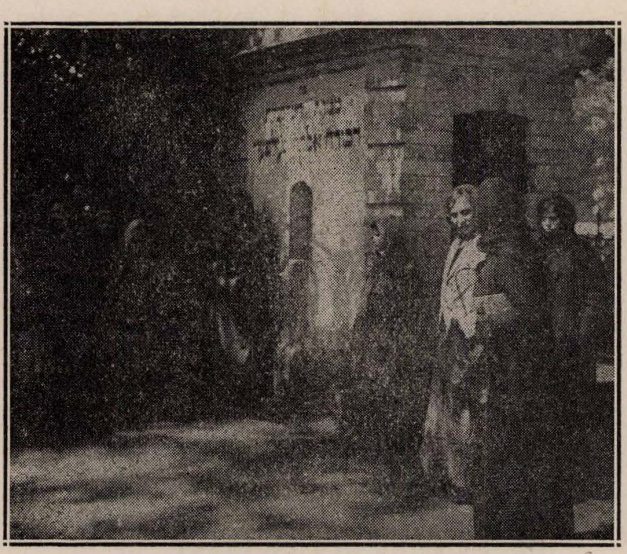
— וויבער, קויפט א חתן, א קאָפיקע א חתן. — און באלד ווערט דבורה אסתר'ס דריי־גאַרענדיגע קעשענע פול און שווער און עס וועט זיין שוין אויף דער חתונה און אויף נדן און בעטגעוואַנט.

און אז מען דארף דעקען א דאך צו א שול, פארקויפט דבורה אסתר די וויבער פאר א קאָפיקע א דאך.

און די וויבער קויפען. וואָס דבורה אסתר לייגט זיי פאר פלעגען זיי קויפען. זי האָט די ארימע וויבער ספר תורה'ס פארקויפט פאר א קאָפיקע: קויפט וויבעלעך א ספר תורה! — האָט מען געשריבען א ספר תורה. און שפעטער, אז איהר אייגענער קא־פיטאל איז געוואַרען צו קליין, האָט זיך דבורה אסתר געוועגדעט צו שטאָטישע באלעבאטים, אז זיי זאלען ווערען מיטגלידער פון איהר גמילת חסד. און דבורה אסתר האָט נישט געקראָגען אפגעזאגט. זי האָט אויסגעבויט א שול פון אט די קאָפיקעס, וואו דער גמילת חסד פלעגט ווערען ארויסגעגעבען און ווערט נאָך עד היום ארויסגעגעבען.

דבורה אסתר האָט נישט געקענט שרייבען, און ווען דער אומ־גאנגס־קאָפיטאל פון גמילת חסד איז געווארען גרוים, האָט דבורה אסתר זיך גענומען לערנען שרייבען. דער דא־ניט־לאַנג פארשטאַר־בענער ווילנער שריפטשטעלער בודואן דערצעהלט אין זיינע מעמו־ארען, ווי אזוי ער האָט געלערנט שרייבען דבורה אסתר'ן, וועלכע איז שוין דאן געווען ניט יונג און ס'איז פאר איהר געווען א גרויסע אנשטרענגונג, אבער זי האָט די אלע שווערי־קייטען מנצח געווען. זי האָט געזעהן, אז זי מוז פארשרייבען דעם וואובער, דער גמילת חסד זאל זיך פיהרען פינקטליך. מען דערצעהלט, אז זי אליין האָט געלעבט זעהר ארים. פון איהר אפגעשפאַרטען געלט, וואָס זי פלעגט פארדינען פלעגט זי אויסהאלטען קלויזניקעס, פרושים, וואָס פלעגען זיצען און לערנען. עס איז שוין געווען נאָך איהר מאנ'ס טויט, וועו דער גמילת חסד האָט זיך צואוואקסען אין די טויזענטער און

דבורה אסתר'ן איז אויסגעקומען איהם אפגעבען איהר גאנצע צייט, האבען קוים די מיטגלידער פון גמילת חסד ביי איהר גע'פועל'ט, אז זי זאל נעמען פאר זיך צום לעבען צוויי רובעל מיט פופציג קאפיקעם א וואך. אבער פון דעם געלט פלענט זי אויך אפגעבען פאר ארימע. איינמאל האט זי זיך דערוואוסט, אז עם פעהלט א טאג א קלויזניק. האט זי באשלאסען: זי וועט ניט קאבען קיין פלייש און אפגעבען דעם קלויזניק דאס געלט אויף דעם טאג, וואס איהם פעהלט. איהר

דבורה אסתר'ס קבר אויף דעם ווילנער בית עולם.

גאנצע עקזיסטענץ האט זי געוואלט דערפיהרען צו דער מדרגה פון לעבען בלויז פאר יענעם.

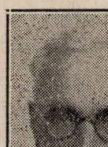
ווילנע האט דבורה אסתר'ן ליב געהאט און זי געהאלטען חשוב. מען דערצעהלט, ווי יונג און אלט האט געקענט די קלייניטשקע שעהנע אלטיטשקע און האבען איהר ארויסגעוויזען גרוים כבוד. דער גמילת חסד, וואס טראגט עד היום איהר נאמען, האט שוין פאר דער מלחמה געהאט א פאנד פון 25 טויזענט רובעל. די הלואות פלענען נעמען נאר די, וואס האבען זיך געפונען אין א נויט. ניט איינער, נאר א סך זיינען אפילו געפאהרען קיין אמעריקע מיט א הלואה פון דבורה אסתר'ס גמילת חסד. און אויך איצט עקזיסטירט דער דאזיגער

גמילת חסד — אין דבורה אסתר׳ס שוהלבעל גיט מען די הלואות. די נעמער פון די הלואות זיינען איצט אָרימע קרעמער, בעל מלאכות, די ווייבער, וואָס האנדלען אין מארק, וואָס נעהען מיט די קאָשיקעס.

צו 90 יאָהר איז דבורה אסתר נעשטאָרבען. אָבער דער אָנדענק ווערען איהר איז הייליג און לעבעדיג צווישען דער וויללנער אָרימער באפעלקערונג. די אָרימע וווייבער קומען צו דבורה אסתר׳ס קבר און גיסען אויס זייער צער. א סך נעדענקען נאָך איהר, ווי זי פלעגט זיי העלפען אין זייערע נויטען, און ווי א לעגענדע און אומ־פאָרגעסליך ווערט בלייבען די דאָזיגע מערקווירדיגע שעהנע פרויען־נעשטאלט, וואָס האָט נעקענט זיין א מאמע פאר אָרימע און עלענדע און האָט פאר זיי אָפגעלעבט איהר לעבען. און אזוי ווערט זיין איהר נאָמען פאר די וווייטסטע דורות — די אידישע פאָלקס־העלדין דבורה אסתר.

א. ליטווין.

פּאָרטרעטען פון דער אַמאָליגער ווילנע.

עס איז געווען א גלענצענדע אידעע פון דער ווילנער לאנדסמאנשאפט אין ניו יארק ארויסצוגעבען צום 25-טען יובילעאום פון דעם ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג, א זאמלבוך ניט בלויז לכבוד דער אַרגאַניזאַציע נאָר, דער עיקר, צו שאפען א היס-טאָרישען און קולטור-היסטאָרישען מאָנומענט פאר זייער אַלטער היים. דער זאמלבוך וועט זיין פון אומגעהויערען אינטערעס ניט בלויז פאר ווילנער אידן, ווען זיי זאָלען ניט זיין, נאָר פאר אַלע אידן. וואָרים יעדער איד וויים, וואס פאָר א גרויסע ראָלע ווילנע האָט געשפּילט אינ'ם לעבען פון די רוסישע אידן. איבערהויפט פאר דעם לעצטען יאָרהונדערט, זינט עס האָט זיך אָנגע-הויבען די עפאָכע פון אונזער רענעסאנס — די עפאָכע פון די דריי מעכטיגע באוועגונגען: די השכלה, ציוניזם, סאָציאליזם אין אלע זייערע שאטירונגען.

וועגען ווילנע איבערהויפט האָבען מיר זעהר ווינציג היסטאָרישען און קולטור-היסטאָרישען מאַטעריאל. דער ביכעל „קריה נאמנה" פון שמואל יוסף פין, איז בלויז א מין ראשי תבות'דיגער קצור העניינים, א כטיפּה מן הים פון דעם, וואָס עס דאַרף און קען געזאָגט ווערען וועגען ווילנע. דאָס איז נאָך ניט געשיכטע, נאָר בלויז א וואונק אויף מאַטע-ריאל צו געשיכטע. דער ליבער חייקעל לונסקי האָט מיט עטליכע יאָהר צוריק ארויסגעגעבען א נוצליכען ביכעל וועגען ווילנע. דא און דאָרט געפינען מיר, אַזוי צו זאָגען, עפיזאָדישע קורצע אפהאַנדלונגען וועגען ווילנע. איך אַליין, א מינסקער איד, ד. ה. א שכן פון ווילנע (ווילנע און מינסק האָבען זיך אמאָל גערעכענט ווי א שטוב מיט א קאָמער), וואוי-נעדיג אין ווילנע אין א משך פון 7-6 יאָהר — צווישען 1906 און 1913 — האָב, באַזעצענדיג זיך אין ווילנע, זיך פאַרגעסען, אז איך בין א מינסקער, און, כאָטש מעהר פון 20 יאָהר אז איך בין פון ווילנע, האָלט איך זיך ביז היינטיגען טאָג פאר א ווילנער לאנדסמאן. אזא צויבער האָט ווילנע געהאַט אויף יעדען, וואָס האָט ווילנע באזוכט און געוואונינט דאָרט א קורצע צייט.

פאר וואס דאָס איז אזוי געווען, האָב איך מיר אַליין און אנדערע געזוכט צו דערקלערען אין דער מאַסע טיפּען, בילדער און ארטיקלען, וואָס איך האָב געשריבען פון און וועגען ווילנע. די טיפּען און בילדער אַליין פאַרנעמען א גאַנצען באַנד פון מיינע „אידישע נשמות", א טייל פון וועלכע

איך האָב מיט פּאַרגעניגען ערלויבט דער רעדאַקציע פון׳ם זאמעלבוך צו באַנוצען אין דעם דאָזיגען בוך.

אין די „אידישע נשמות" מיינע געהען אַריין בלויז די טיפּען און בילדער פון ווילנע. א חוץ זיי האָב איך אָבער געשריבען וועגען ווילנע א מאַסע אַרטיקלען, וואו איך האָב געזוכט צו באַווייזען די פּיזיק-געאָגראַפישע, עקאָנאָמישע און פּאָליטישע סבות, דורך וועלכע ווילנע האָט זוכת געווען צו זיין דאָס, וואָס זי איז געווען, און א דאַנק זיי אויסצואיבען איהר גרויסע השפּעה אויפ׳ן גייסטיגען לעבען פון די רוסישע אידען.

אָט די באַדינגונגען, אין אַלגעמיין, עקזיסטירען נאָך איצט אויך און וועלען נאָך שפּילען א גרעסערע ראָלע, ווען די איצטיגע צורודערניש וועט זיך אויפשטעלען און די לאָגע וועט ווערען א נארמאַלע. לאָמיר האָפען, אז זי וועט ווערען א נארמאַלע; זי וועט, פריער, צי שפּעטער, מוזען ווערען א נארמאַלע. די באַדינגונגען, וועלכע האָבען אויפגעהויבען ווילנע צו דער „ירושלים דליטא", עקזיסטירען נאָך איצט און וועלען עקזיסטירען. ווילנע איז איצט א יורדת, ווילנע איז אַרים, חרוב. ווילנע איז געשטאַרבען — אַזוי דאָכט זיך. אָבער — עס לעבט ווילנע! ווילנע וועט און מוז אויפלעבען.

אַזוי איז מיין פּעסטע האָפענונג, און מיט אָט די ווערטער באַגריס איך די ווילנער לאָנדסלייט — די אַרויסגעבער פון דעם זאמעלבוך, וואס ליגט איצט פאַר די לעזער.

גראַף פּאטאָצקי דער „גר צדק".

נאָר א באזונדער געפיהל האָט מיך דורכגענומען, ווען איך בין געקומען נעהענטער צו איליע. דאָס שטעטעל „אילינע" איז באקאַנט אין גאנצען תחום. איהר נאָמען איז פארבונדען מיט דער ריה־רעגדער לעגענדע פון׳ם „גר צדק". ס׳איז איבריגענס, מעהר א הים־טאַרישער פאקט, ווי א לעגענדע.

די מעשה מיט׳ן „גר צדק" איז איינע פון די שרעקליכסטע מא־מענטען אין דער געשיכטע פון די רוסישע אידען זי איז אויך איינע פון די מערקווירדיגסטע און העכסט כאַראַקטעריסטישע אין דער היסטאָריע פון דער אידישער און פוילישער קולטור. די באַדייטונג פון דער דאָזיגער געשעהענישן איז נאָך ניט נענוג אָפּגעשאצט, ניט פון דער אידישער, ניט פון דער פוילישער זייט. זי וואַרט ערשט אויף איהר היסטאָריקער. די צייט אויפצוהויבען דעם פאַרהאַנג אויף דער טראַגעדיע פון׳ם „גר צדק" איז נאָך ניט געקומען. מיט א דעמערונגס־נעבעל פון לעגענדע איז אָט די שרעקליכע קולטו־רעלע און סאציאלע דראמע פארצוינגען. די מאטעריאלען דארפען ערשט געקליבען ווערען: פון די אידישע בית עלמינס, פון די שוהלען, פון די אלטע פנקס׳ען, פון מעשיות, וואָס אלטע לייט דער־צעהלען זיך — דאַרף דער מאטעריאל געקליבען ווערען; אין די

טיף און גראָב געמויערטע סקלעפעס פון די נאָך איצט לעבעדיגע גרויסע מיוחסים פון׳ם העכסטען פוילישען אדעל — די גראפען פאטאָצקים, דארפען זיי געזוכט, און פון דאָרט ארויסגעבראכט ווערען. דאן דארף ערשט קומען דער ריכטיגער היסטאריקער פון רוסישען און פוילישען געטא (ער איז נאָך ביז איצט ניטא), וואָס זאָל קענען מיט זיין ברייטער נשמה, מיט זיין טיף פיהלענד הארץ, אריינדרינגען אין דער נשמה פון דער גר צדק לעגענדע. דאן דארף קומען דער דיכטער, ס׳דארף קומען דער דראמאטורג, און אויב דער ערשטער וועט א געטלעכען פייער באזיצען און דער צווייטער וועט זיין דער אמת׳ער, פון נאָט געבענשטער אויסדרוועהלטער, וועט די פאָעמע פון „גר צדק" זיין שטארקער פון בייראָנ׳ס און די דראמע פון „גר צדק" וועט זיין טיפער פון אלע שעקספיר׳ס דראמעס. און קיין סענסאציע אין דער וועלט האָט ניט געמאכט אזוי ציטערען און שוידערען א מענשענס הארץ, ווי עס וועט ציטערען און שוידערען איבער דער פינסטערניש פון יענער צייט, אין וועלכער עס האָט זיך נעקענט אָפשפילען יענע שרעקליכע ווירקליכקייט לעגענדע, וואס הייסט „מעשה פון גר־צדק", וועט ציטערען און שוידערען איבער די ווילדע שרעקען פון יענער פינסטערער צייט, אי־בער די יסורים פון יענע בלאָנדזשענדע ליכט־פונקען, וואָס האָבען אומזיסט געמיהט זיך דורכשניידען אָט די דיקע פינסטערניש.

אזוינע נעדאנקען פילען אָן מיין נשמה, דריקען מיין הארץ און דריקען עס אלץ מעהר, וואס נעהענטער איך קום צו אילץ, צו דעם פלאץ, וואו עס האָט זיך אָפגעשפילט דער פאָרלעצטער אקט פון דעם גר־צדק׳ס טראגעדיע. (דער לעצטער האָט זיך אָפגעשפילט אין ווילנע). עס שווימען מיר ארויף אויף די נעדאנקען די עטלעכע בלעטלעך פון דער לעגענדע, וואָס איך האָב מיט גרויס מיה און מאטערניש געקראָגען איבערשרייבען ביי א ווילנער אידען. דער אייניגער עקזעמפליאר געשריבען אין אידיש. געשריבען (ריכטיגער — איבערגעשריבען) אין אָנהויב פון נייניצעענטען יאָהרהונדערט אין א וואונדערשענער געצאצקעטער האַנדשריפט.

„דיזע געשיכטע — דערצעהלט די לעגענדע — (איך שרייב מיט דעם לשון און אויסלעגעניש פונ׳ם מאנוסקריפט) איז איין הויבט פון דאָם דערציילונג, וואָס האָט געטראָפען זיך מייטע דעם הוילינגען מאן גר צדק. עש וואהר טרעפין ביי איין ראיכין פירשט איין זוהן, וואָס ער וואהר פון זיין געבאָרינהויט זווייער שיינעם געשטאלט און אויך זווייער קלוגהייט אונד פארשטאנדיגקהויט מיט איהם. דען האָט איהם דער פאָטער גענעבען לערנען אין די הויבטשולין: און האָט געזוכט פאר איהם איין גוטין חבר, דען ער זאָהל האָבען מיט וועמען זיך צו באזינען אונד אויך יעדע זאך קלאָר דורכצוריידען..."

דער יונגער פּירשט איז געווען — פּאָטאָצקי, און זיין חבר — זאַרעמבא. ביידע האָבען ניט געהולפֿען, ווי אַנדערע יונגע פּריצים, נאָר האָבען אויך געלערנט און געטראַכט. די חברים פּאַרלאַנגען פּונ׳ם הויפּטמאַן, דעם פּירשט פּאָטאָצקי, ער זאָל זיי שיקען קיין פּאַריז זיך פּאַרפּאָלקאָמענען. „אַווי ווי דער הויבטמאַן האָט געוואָלן דאָס גרויס גילושטיקייט ווי זויי האָבין צום לערנען, דערנייכט האָט ער צוגיפּאָלען געטאָן זויי און האָט זיי ביידען געשיקט נאָך פּריז... דען ניכט זויי זאָלין דערגרויסט ווערין אין נאָמען: און זאָלין זוייער לערנונג זוייער געשיקט זיין. ערשטען אין אַלערליי שפּראַך: און ווידער אין אויפקלערט פון דער וועלט און ווישענ־שאַפט פון יעדין גלויבין: דען דער הויבט־אַריינלויג פון דעם זוהן פון הויבטמאַן איז אַלעס נור געווען אין פּארטראַנונג פון דעם אויפקלערער. וואָשערע גלויבין איז וואהרהאַפטיג".

אין פּאַריז, ווי דער דאָזיגער מאַנוסקריפּט דערצעהלט, זיינען די חברים „אַלעש גילעגין אין דען אויפקלערער פון אַלערליי גלויבונגען". ביי זיי איז געווארען א קשיא: פּאַרוואָס באַהאַלט מען פון זיי דעם תנ״ך? פּאַרוואָס קריגען זיי ערגיץ ניט צו לעזען וועגען אידישען גלויבען?

צופֿעליג זיינען זיי באקאַנט געווארען מיט אן אַלטען אידען און האָבען איהם געבעטען, ער זאָל מיט זיי לערנען תנ״ך. פון פּאַריז פֿאָהרען זיי קיין בערלין, פון בערלין נאָך רוים. דאָרט ווערט דער יונגער פּאָטאָצקי באקאַנט מיט דער הינטער־קולטורען־זייט פונ׳ם קאַטאָליזיזם. די איינפּאַכקייט פונ׳ם אידישען גלויבען, די פּארפּאָלגונגען פונ׳ם אידישען פֿאָלק ציהען איהם שטאַרק אי צום מאַרטירער־פֿאָלק, אי צו זיין גלויבען. ענדליך באשליסט ער: פֿאָהרט אוועק קיין האָלאַנד און דאָרט פּארבינדט ער, דער יונגער מאַגנאַט, דער יורש פון גיטער, טיטולען, אוצרות און כבוד, זיין שיקזאָל אויף אייביג מיט דעם שיקזאָל פונ׳ם פֿאָלק, וואָס איז געיאָגט און פּאַראכטעט.

טיף ריהרענד און ביבליש איינפֿאַך איז די מעשה מיט ״גר צדק״, ווי זי איז געשיהדערט אין דער אידישער פֿאָלקס־לעגענדע. לויט איין נוסח איז דאָ נעווען עפּעס עהנליכעם אויף א ראַמאַן, וואָס האָט אָבער ניט די הויפּטראָלע געשפּילט אין דעם גר צדק׳ס באַקאַהרונג צום אידענטום. זיין רבי אין אמסטערדאַם האָט א יונגע און שעהנע טאָכטער נעהאַט. דער גראָף פּאָטאָצקי, שוין אלס איד, אלס גר צדק, האָט זי פּאַר א כלה געוואָלט. דער רב האָט זי איהם צוגעזאָגט צו געבען, וועז ער וועט גוט קענען לערנען.

דער גר צדק לאָזט זיך אוועק צוריק אין פּוילען: דאָרט ביי די באריהמטע פּוילישע רבנים מעהר זיך אינ׳ם תלמוד צו פּאַר־פֿאָלקאָמענען. אָדער האָט איהם אפשר געצויגען די בענקשאפט

נאָך דער היים? האָבען איהם געצויגען די ליטוווישע פעלדער און וועלדער? ווי נאָר דער באקעהרטער גראָף קומט צוריק אין פוילען ווערט די „מעשה מיט'ן גר צדק" קאַרנער אין שילדערונגען. פארוואָס האָט ער זיך אויסגעקליבען אילְיע, ווּאו עס איז דעמאָלט קיין ישיבה ניט געווען? ווּאו דער עולם איז פראָסט געווען, ווּאו ער האָט געמוזט לערנען באהאלטענערהייט גאנצע טעג און נעכט, איינער אליין אין בית המדרש?

און אומזיסט האָב איך פינף־און־דרייסיג וויאָרסט אויף גרעב־ליעם זיך געטרייסעלט, דורך בלאָטעם צופום געקראָכען, און א שפּור, כאָטש א ווייטען א נעפּעלדיגען שפּור, אין דער שטעטעל גע־זוכט וועגען דעם לעבען פונ'ם גר צדק דאָרטען, איידער מ'האָט איהם גע'מסר'ט און געבאפט.

אילְיע איז א ווייט, אפּגעלעגען שטעטל אין ווילנער גובערניע. ליגט פינף און דרייסיג וויאָרסט פון דער סטאַנציע מאלדעטשנא (אויף ליבאוו־דאמענער באהן־ליניע) און זעקס און דרייסיג וויאָרסט פון דער שטעטעל ווילייקע, דורך וועלכע עס גההט דורך די נייע מאָסקוו־ווינדאויער אייזענבאהן. נאָר די בעלי עגלות פאָהרען נאָך איצט מיט די שוועדע בוידען פונקט ווי מיט הונדערטער יאָהר צוריק, נאָך סחורה קיין מינסק, א שטרעקע פון א פופציג וויאָרסט. איהר קענט נאָך דאָ איצט געפינען אלטע לייט, וואָס זיינען זייער לעבען לאַנג פון שטעטעל ניט ארוים. ניט די באהנען, ניט די אויטאָמא־בילען, ניט די רוסישע רעוואָלוציע, ניט די רעאקציע האָבען דאָ אַיינדרוק געמאכט. אילְיער אידען לעבען אויף זייער אלט־פרענקישען שטייגער, ווי אין די צייטען פון „גר צדק". די שטעטעל האָט אין נאנצען הונדערט נעזינדען. אויף די 100 נעזינדען איז דאָ 50 קראָמען. פונדעסטוועניגען לעבט מען זיך דורך נישט קשה. אביסעל לעבט מען פון פריץ, אביסעל פון גוי. איבערהויפט — פון פויער. צווּיי מאָל א וואָך איז א מארק. אויפ'ן מארק פאָהרען זיך אויף א סך פויערען פון דער אומגעגענד. לייזט זיך אין יעדער שטוב. די לעצטע יאָהרען לעבט מען נאָך בעסער. עס פאלט אונטער דער אמעריקאנער דאלער. די נאנצע יוגענד איז אין אמעריקע. אין איין ניו יאָרק, זאָגען מיר היגע אידען, איז דריי אילְיעס פאראן. אלטע לייט זאָגען, אז קיינמאל האָט נאָך אילְיע אזוי גוט ניט געלעבט. ווּאו האָט אמאל, — זאָגט דער זקן יעקב אפרים, דער קהל'שער שרי־בער, — א אילְיער באלעבאָם געווּאוסט פון טיי? הייגט האָט יעדער א סאמָווּאר, און אין יעדער שטוב טרינקט מען אלע טאג טיי. קיין גרעסערע השגה פון וואויל־טאג האָט ניט א אילְיער איד, ווי טרינקען אלע טאג טיי פון פרישען סאמָווּאר.

צום קהל'שען שרייבער יעקב אפרים בין איך געקומען בעטען:

ער זאָל מיר ווייזן דעם פּנקס. איך האָב געוואָלט דאָרטען געפינען עפּעס א שפּור פון דעם גר צדק'ס טראָגעדיע. נאָר דער אָלטער האָט מורא געהאַט צו ווייזן מיר דעם פּנקס. ער האָט מיך פּאר־זיכערט, אז אין פּנקס איז גאָרנישט ניטאָ וועגן גר צדק. אַליין האָט ער געוואוסט נאָך ווייניגער, ווי אין „מעשה גר צדק" איז פּאר־שריבען.

איך האָב מיך געלאָזען צו אן אַנדערען, בערע זלמנ'ס. ער איז א „בּאַרעדטער מענש", האָט מען מיר איהם נאָך אין מאָלדעטשנא פּאָרלויבט. ער האָט ליב צו פּאַרברענגען. נאָר אָט דער אָלטער האָט אויך אזוי ווייניג געוואוסט צו דערצעהלען פון „גר צדק", ווי דער ערשטער. נאָר פון די „יאָשקעם" האָט ער צוגענעבען א פּאָר שטריכען. די „יאָשקעם" — אזוי הייסען די אייניקלעך פון יענעם שניידער, וואָס האָט דעם „גר צדק" גע'מסר'ט. גע'מסר'ט האָט ער איהם דערפּאָר, וואָס דער גר צדק האָט זיין איינגעל פּאר'ן אויער אָנגעדעהט. דער פּאקט איז א שרעקליכער, א שענדליכער. אידען זיינען ניט זשדרנע געווען אין אייגענע מוסרים, שפּיאָנען, פּראָוואָקאַטאָרען, אָבער די מסירה פון א אידען אויפ'ן „גר צדק" — אזא שענדליכען פּאקט האָט די אידישע היסטאָריע ביז יענעם טאָג ניט געוואוסט. וואָס האָט א איד געקענט האָבען צום „גר צדק", וואָס איז נאָר געזעסען אין א ווינקעל פון בית המדרש און טאָג און נאַכט געלערנט?

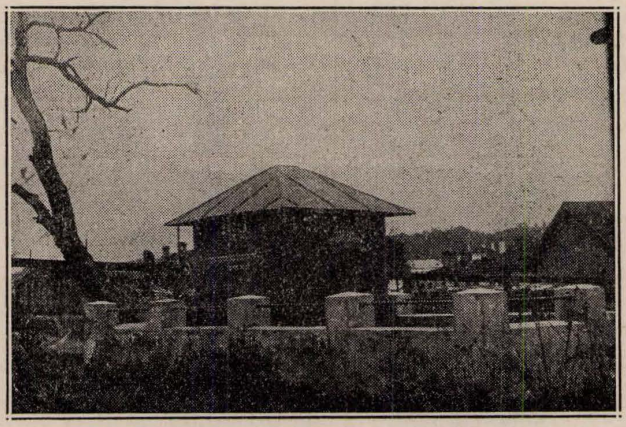
די לענענדע וועגען די „יאָשקעם" וואָרפט אביסעל ליכט אויף דער דאָזיגער געשעהעניש. דעם שניידער'ס איינגעל — אזוי ווערט דערצעהלט — האָט געשטיפט אין בית המדרש און געשטערט דעם „גר צדק" לערנען. ער האָט פּריהער געבעטען מיט גוטען, ער זאָל ניט קומדם'ן אין א הייליגען אָרט, און זאָל בעסער נעהן אויפ'ן הויף שפּילען. דער איינגעל איז אָבער געווען א צולאָזענער און האָט דוקא געטאָן דעם „גר צדק" אויף צו להכעים, און געזידעלט איהם. דאָס האָט דעם „גר צדק" אזוי באָנומען, אז ער האָט איהם אָנגעדרעהט פּאר'ן אויער און ארויסגעטריבען פון בית המדרש. דערביי האָט ער געזאָלט זיך אויסדריקען, אז אן אמת אידיש קינד קען ניט זיין אזוי פּרעך. מסתמא וועט ער זיך שמד'ען. דעם טאָטען, דעם שניידער, האָט דאָס אזוי אריינגעבראכט אין כעס, אז ער איז אוועק־געלאָפען אין הויף און — גע'מסר'ט.

אין איליע — האָט מיך פּארזיכערט דער אָלטער בערע זלמנ'ס — זאָגט מען אויף זיכער, אז דער איינגעל האָט זיך שפּעטער מיט אן אמת גע'שמד'ט.

אז דער „גר צדק" האָט זיך דערוואוסט פון דער מסירה איז ער אנטלאָפען אין „סטארינקע", א קרעטשים אכט ווערסט פון איליע.

אָבער דער קרעטשמער, פון שרעק פאר'ן פּריץ, האָט איהם ארויסגע־
נעבען. בשעת מ'האָט איהם געפיהרט פון דאנען, א געשמידטען אין
קייטען, האָט ער, דער „גר צדק" — זאָגט די לעגענדע — געשאָלטען
דעם מוסר, אז זיינע קינדער, אייניקלעך און אור־אייניקלעך ביז צעהן
דורות, זאָלען ניט זיין גלייך צו אַלע מענשען און קיינער פון זיי
זאָל ניט שטאַרבען מיט זיין נאַטירליכען טויט.

די משפּחה פון דעם מוסר איז ניט אויסגעשטאָרבען. פאר־
קעהרט: נאָך איצט איז האַלב שטעטעל פון די „יאָשקעס". נאָר
ווי דער אַלטער האָט מיך פארזיכערט, איז אין יעדער געזינד פון זיי
דער — טויב, דער שטום, דער הינקעדיג, און זעלטען ווער פון זיי

דער קבר פון דעם „גר צדק" אויפ'ן אַלטען אידישען בית־עלמין
אין ווילנע.

שטאַרבט מיט'ן נאַטירליכען טויט. פארשאָלטען איז אויך פון דע־
מאָלט אָן די קרעטשים. קיין איין קרעטשמער לעבט ניט אויס דאָרט
די יאָהרען.

אין מיטען געשפּרעך וועגען די „יאָשקעס" איז אריין אין
שטוב א אינגעל פון א שכן עפעס לייהען. דער אַלטער בערע זלמנ'ס
האָט מיר א קוועטש געטאָן די האַנד און א מאָך געטאָן מיט'ן קאָפּ,
איך זאָל אויפהערען צו רעידען. ערשט נאָכדעם, ווי דער אינגעל
איז אוועק, האָט ער מיר דערקלערט, אז ער האָט ניט געוואָלט רעידען,
ווארים דער אינגעל איז פון די „יאָשקעס".

— מ'זאָגט, האָט ער צוגענעבען, אז איצט איז שוין פארפול
די צעהן דורות און די קלפּה פון די „יאָשקעס" איז אראָפּ.

— דאנקען גאָט, האָט צוגענעבען די ווייב.

אויף די „יאשקעס" ליגט קין׳ס צייכען. וואוהין איינער פון זיי זאל ניט קומען, וויים מען איהם, און דאס פאלק קוקט אויף איהם מיט מורא און פארדאכט.

פונדעסטוועגען האט זיך אין דעם טאן פון בערע זלמנ׳ס נעהערט א צופרידענהייט און פארגעבונג, וועז ער האט מיר מיטגעטיילט, אז, לויט ווי מ׳האט אויסגערעכענט, האט זיך שוין איצט נעענדיגט דער טערמין פון די צעהן דורות, דורך וועלכע, לויט דער קללה פונ׳ם „גר צדק" די „יאשקעס" זיינען פארשאלטען.

דער „גר צדק" איז פארבראנט געוואדען אין ווילנע. לויט די לעגענדע דערצעהלט, האט זיין מוטער, די אלטע גרעפין, געקראגען, מיט גרויס מיה און מאטערניש, פון פאבסט, צי פון פוילישען קעניג, אן אונטערגעשריבענע פאפיר, אז מ׳זאל איהם לאזען לעבען. נאר זי האט מיט אייניגע מינוט פארשפעטינט. דער בלוטיגער דעקרעט איז אויסגעפיהרט געוואדען. אין יענעם טאג, דערצעהלען ווילנער אידען, איז געווען א מורא׳דיגער שטורם. א בת קול איז ארויס פון הימעל און האט געזאגט: וואוי! צו דיר, אברהם בן אברהם! דיין ליבטיגע נשמה איז גלייך צוועק צו איהר מקור, צו די היי־ליגע אבות און אברהם אבינו האט איהר אין זיין שוים צוגענומען.

א איד האט זיך פארשטעלט פאר א גוי, (עס לעבען נאך, זאגט מען, אין ווילנע זיינע אוראיניקלעך) און מיט מסירת נפש איז איהם געלונגען צו ראטעווען אביסעל פון פונ׳ם פארברענטען גר צדק. מיט היילינער מורא און לישבאפט האבען אידען דעם הויפען אש אין א זיבערען ארט, מיט גרויס פארזיכטיגקייט און געהיים־ליכקייט, אויפ׳ן אלטען בית עולם מקבר געווען. אויף דעם ארט איז א בוים אויסגעוואקסען; א מאדנעם אויסזעהן האט דער בוים; זיינע צווייגען, די אויבערשטע און די אונטערשטע, זעהען אוים ווי א מענש מיט הענד און מיט פיס. אין אלגעמיין קוקט אוים ווי א טרייע מוטער האט זיך איבערגעבויגען איבער דעם קבר פון איהר ליב קינד און היט איהם אפ, דעם טיערען קבר, טאג און נאכט, אז קיין בייז אויג און קיין שלעכטע האנד זאל איהם ניט שאדען. קריסטליכע טוריסטען, וואס קומען אין ווילנע, באזוכען דעם קבר און באוואונדערען דעם בוים. נאר אידען האלטען איהם טייער און הייליג. קומט א תשעה באב, צי עשרת ימי תשובה, און אין יעדער צרה און אנגסט, וואס טרעפט זיך א אידען, קומט מען אהער אויפ׳ן אלטען בית עלמין, און אויפ׳ן קבר, וואו עס ליגט דער אש פונ׳ם „קדוש", אזוי ווי אויפ׳ן קבר פונ׳ם גאון, ניסט מען אוים די הארץ און מ׳בעט, ער זאל א „מליץ יושר" זיין פאר די נעפאלענטע און געפייניגטע וועמען ער האט אזוי היים געליבט און פאר וועמען ער האט זיך פאר א קרבן מקריב נעווען.

דער „ווילנער באַלעבעסל".

(די לעגענדע פון א אידישען מוזיקאַלישען געני)

זעכציג יאָהר איז אַוועק זינט ער איז געשטאָרבען, און זיין אָנ־דענקען לעבט צווישען די ווילנער אידען, אזוי ווי ער וואָלט ערשט נעכטען זיך געשיידען פון זיי. און כאָטש זיין אָנדענקען איז פריש, האָט אלעס וואָס מען דערצעהלט וועגען איהם א כאראקטער פון אן אלטער, אלטער לעגענדע. הערט איהר זיך אָבער איין דער לעגענדע, באמערקט איהר, אז די לעגענדע איז אייגענטליך קיין לע־גענדע ניט, יעדער שטריך אין איהר איז אזוי טריי דער פערזאָן, און דער צייט, און דער סביבה, אין וועלכער ער, דער העלד פון זיי, דער „ווילנער באלעבעסל" האָט געלעבט, אז איהר איבערצייגט זיך ליכט, דאָס די אונגלויבליכע מעשה איז אן אמת'ע, איז געווען א ווירקליכקייט. און וועגן די ווירקליכקייט שיינט לעגענדאריש, איז דאָס דערפאר, וואָס זי איז א ראַמאַנטישע און א טראַגישע, א קלעמענדע און א הארצגרייפענדע, ווי איהר באגענענט זעלטען אין די סאמע פאַנטאַסטישע אויסנעקלערטע מעשיות און ראַמאַנען. די טראַגעדיע פון „ווילנער באלעבעסל" דערפּ נאָך ערשט געשריבען ווערען, און זי וועט געשריבען ווערען. וואָרים זי איז זעהר עהנליך צו דער טראַגעדיע פון אידישען פאָלק, און קיין ראַמאַן, און קיין היסטאָרישע אונטערזוכונג איז ניט פעהיג אזוי טיף צו כאַראַקטע־ריזירען דעם מאַמענט פון דער אידישער גייסטיגער ערוואַכונג, אין בעגין פון דער השכלה־עפאָכע, ווי די דראַמאַטישע פערזאָן פון דעם „ווילנער באלעבעסל".

דער גיהנום פון די גייסטיגע יסורים, וואָס די ערוואַכטע איד־שע יוגענד האָט געהאַט אויסצושטעהן אין יענער שרעקליכער און דאָך טיף אינטערעסאַנטער צייט, ענטדעקט זיך פאר אונז, וועז מיר עפענען די צוויי טראַגעדיעס, די דענקמעלער פון יענער צייט: דער „פויישער אינגעל" פון לינעצקי און ליליענבלום'ס „חטאות נעורים". אָבער פון די טיפסטע נשמה־יסורים, פון דער הארץ־טראַגעדיע, פון יענע ערשטע שוואַבען פון דער השכלה, האָבען מיר נאָך קיין דענקמאָל ניט, און אָט דער דענקמאָל וועט זיין די געשריבענע דראַמע פון דעם „ווילנער באלעבעסל'ס" טראַגישען לעבען און די ערהאַל־טונג און פארשפריטונג פון זיינע זיסע ננונים, וואָס האָבען נע־ווירקט מיט אזא צויבער אויף די הערצער פון זיין דור.

רב יואל דוד לעווענשטיין — אזוי האָט זיך נערופען מיט זיין נאָמען דער „ווילנער באלעבעסל" — איז געווען א חזן'ס א זוהן. זיין פאָטער האָט נעהייסען ר' הירש ליפּאיער (ליבאווער אידען רופען ליבאווע — ליפאי) און איז געווען ווילנער שטאָט־חזן. די אידען פון באלטישען ננענד האָבען, נאָך א צייט, אידער עס האָט זיך

אַנגעהויבען די השכלה אין דער ליטע, נעהאַט א שטרעבונג צו ביל־
דונג. בשעת דער פּאַטער לעוונשטיין איז אריבער אויף חזנות פון
ליבאו קיין ווילנע, איז דער קליינער יואל אלט נעווען זעקס יאָהר.
נאָך אין דער פריהער קינדהייט האָט ער ארויסגעוויזען שטארקע
סמנים פון א אונגעוועהנליכען טאַלאַנט, און דער פּאַטער האָט פיל
געזאָרגט פאר זיין ערציהונג. מיט נאָהענט פון א הונדערט יאָהר
צוריק האָט דער ווילנער חזן שוין נעהאַלטען צו זיין זוהן ניט בלויז
די טייערסטע מלמדים, נאָר אויך לעהרער אויף פויליש און דייטש.
אויך לעהרער אויף פידל און קלאַוויר. צו עלף יאָהר האָט דער
קליינער יואל דוד שוין נעדאַוועהנט אין ווילנער גרויסער שוהל פאר'ן
עמוד אויף א בענקעלע. זיין דאַוונען האָט נעמאַכט אזא רושם,
אז רייניקע יודעל'ס, די ווייב פון מאָטע סטראַשון, איינער פון די
גרעסטע ווילנער מיוחסים, גבאים און גבירים, האָט באשלאָסען דעם־
זעלבען שבת אין דער ווייבערשער שוהל, אז דער קליינער חזן
מוז ווערען איהר איידים. באַלד טאָקע האָט מען געשריבען מיט
מזל תנאים. צו דרייצעהן יאָהר איז ער שוין נעווען א באַלעבעסל.
אין א יאָהר ארום איז נעשטאַרבען זיין פאָטער, און דער פערצען־
יאָהריגער יואל דוד איז נעוואָרען אויף זיין פאָטער'ס פלאַץ אויבער־
חזן אין דער גרויסער שוהל פון דער גרעסטער אידישער קהילה
אין ליטע. דאָס איז געווען אן אונערהערטע זאַך. די גבאים פון דער
גרויסער שוהל האָבען געוואָלט ווייניגסטענס דעם „כתב חזנות"
אָפּהאַלטען אויף עטליכע יאָהר, ביז דער נייער חזן וועט האָבען א
„חתימת זקן" — א שפור פון א בּאָרד. נאָר דאָ האָט שיער ניט
אויסגעבראָכען א רעוואָלוציע פונ'ם המון, וועלכער האָט מורא גע־
האָט, מען זאָל דעם אַנטיקע ניט אויסכאָפען אין אַן אַנדער שטאָט,
און האָט זיך איינגעשפּארט: ניין, דוקא שוין א „כתב חזנות און
טאָקע מיט פולע געהאַלט... פיר רובל א וואָך, וואָס איז דעמאָלט,
איבריגם, גענוען נאָנץ פיינע שכירות פאר א חזן.

דער המון האָט אויסגעפיהרט. די גבאים האָבען נאָר מיט מיה
אויסגעקעמפט ביי דער מאָסע כאָטש „מוספים" פאר דעם חזן שני,
ר' ליבעלע קאַנטאָר, דעם ראַבינער און דאָקטאָר קאַנטאָר'ס א זיידע,
לאָזענדיג פאר דעם פערצעהן יאהריגען אויבער־חזן „כל נדרי" —
דער שפּיץ יחוס פון אלע תפילות.

דער „באַלעבעסל" האָט געהאט אויף אלעמען, אָהן אן אויס־
נאָם, און מעהר פון אלעמען אויף דער אידישער מאָסע, א באַצוי־
בערענדע ווירקונג. נאָך איצט זאָגען ווילנער באַלעבאָטים, אז עס זיי־
נען נאָך ניט נעבאָרען נעוואָרען די נאָטען, וואָס מ'זאָל קענען מיט
זיי פאַרצייכענען דעם באַלעבעסל'ס „נגונים". אז ער פלעגט זיך
שטעלען זאָגען „ותערב" אָדער „ברח דודי", פון פסח'דיגען פיוט,

— דערצעהלט מיר ציונסאן, איינער פון די ווילנער זקנים־משכילים, וואס געדענקט נאך דעם „באלעבעסל" און זיינע נגונים, — פלענט די גאנצע פאדלאגע פון בית המדרש פארנאסען וועדען מיט טרע־רען. נאר „ותערב", „מן המצר", „הלל", „מקדש מלך" (אין קבלת שבת) און „ומפני חטאנו" זיינען בכלל פון די ריהרענדע שטיקער אין דער אידישער שוהל־מוזיק. דער „ווילנער באלעבעסל" האט נאר געדארפט עפענען זיין מויל אפילו אין „אדון עולם", די נאנץ געוועהנליכע שלום־תפילה פון יעדען שבת'דיגען דאוונענען, און בייס ענטציקטען עולם האבען זיך שטראמען טרערען נענאסען, געגאסען.

נאר ניט אידען אליין. קריסטען פון פארשידענע נאציאנען, קלאסען און ראנגען פלעגען א יום־טוב, א שבת, באזונדערס ביי „כל נדרי" אנפילען די אידישע שוהל און טיף אין דער נשמה בא־גיסטערט ווערען פון דעם אידישען נאבטינאל'ס ריהרענדע נגונים. דער באריהמטער פויליסער קאמפאזיטאר מאניושקא, דאמאלסדינער פראפעסאר פון ווארשעווער קאנסערוואטאריום האט איהם אמאל נע־הערט און איז צוגעשמידט געוואדען צום יונגען אידישען חזן. ער האט איהם באזוכט, געלאדען צו זיך, נענעבען איהם אליין לעקציעס אין מוזיק און נעמיהט זיך אויף איהם צו ווירקען, ער זאל לאזען די חזנות, זאל פאהרען קיין אויסלאנד ענטוויקלען און פארפאל־קאמען זיין טאלאנט. ער האט איהם פארנעוואנט, אז איהם שטעהט פאר א גלענצענדע צוקונפט, אז מיט זיין נאמען וועט קלינגען די וועלט.

אין דער צארטער, ווייכער, מעלאנכאליש־נעשטימטער נשמה איז ענטשטאנען א קאמף. דאס איז נעווען א קאמף צווישען דער ענגער, פארשטיקטער וועלט פונ'ם אידישען נעטא און דער בריטער פרייער וועלט ארום, וואס האט איהם נערופען, נעצויגען צו זיך. דער קאמף איז נעווען א דאפעלטער: צווישען איהם און דער סביבה, אין וועל־כער ער האט נעלעבט, און צווישען דער אלטער וועלט־אנשויאונג פון דעם אידישען עלוי און דער נייער — פון א אירראפאישען קינסטלער. מאניושקא'ן האט נעקאסט פיל מיה, ביז איהם איז נעלונגען איינצוריידען דעם באלעבעסל'ס שווער און שווינער, זיי זאלען איהם אפלאזען אין ווארשע אויף א קאנצערט. אין אמת'ן איז נעווען נעפלאנעווען, אז לעווענשטיין זאל לאזען די חזנות, און מיט דער הילף פון זיינע אידישע און קריסטליכע גוטע פריינד, אוועק אין אויסלאנד און אנקומען אין בעדלינער קאנסערוואטאריום. די מיטלען האט ער נעדארפט באקומען דורך א קאנצערט, וואס מאניושקא האט פאר איהם צונעגרייט אין ווארשע.

אום דער יונגער יואל דוד זאל ניט נעשטרויכעלט ווערען, האט מען איהם נעשיקט ארומנערינגעלט מיט א סוויטע פון פרומע,

עהרליכע אידען. באזונדערס האט געדארפט אויף איהם אכטונג גע־בען שייקע פייפער — זיין באס. נאר די אלע פארזיכטס־מיטלען האבען ווייניג געהאלפען. דער „באלעבעסל" איז אין וואַרשע דאך געשטרויכעלט געוואָרען.

זיין אויפהאלטען זיך אין וואַרשע איז באדעקט מיט א נעבעל פון לעגענדען. וויפיל מענשען איך האב ניט געפרעגט, סיי די זקנים, וואס האבען איהם אליין געקענט, סיי די אידען, וואס וויסען גוט די גאנצע ווילנער היסטאריע פון פאריגען יאהרהונדערט, האט קיינער ניט געוואוסט צו זאגען עפעס באשטימטעס. באקאנט איז נאר, אז מיט זיין קאנצערט אין וואַרשע האט דער „באלעבעסל" געמאכט א גוואלדיגען רושם. די גאנצע פוילישע אריסטאקראטיע און די גרעסטע לייט פון די רוסישע מיליטער־בעאמטע — פון דער אידי־שער באפעלקערונג רעדט מען שוין ניט — האבען איהם אויף די הענד געטראגען. מ'האט איהם מיט בלומען פארוואַרפען. א יונגע טאכטער פון'ם גראף פאסקעוויטש, איינער פון די גרעסטע פוילישע מיוחסים, איז נאכ'ן קאנצערט צו איהם צוגענאנגען, איהם אויפגע־הויבען די נעריכטע, קרויזע שוואַרצע האָר, און פאר'ן גאנצען טוי־זענט־קעפיגען עולם איהם א קוש געטאָן.

א לעגענדע דערצעהלט, אז נאך פריהער, פאר'ן קאנצערט, באלד ווי דער „ווילנער באלעבעסל" איז אנגעקומען אין וואַרשע, איז ער גענאנגען אליין שפאַצירען איבער די וואַרשעווער גאסען. ער איז גענאנגען פארבי א רייכען פאלאץ און האט דערהערט שפילענדיג פיאנע. ער האט זיך אפגעשטעלט, זיך צוגעהאָרכט, דערנאך איז ער צוגענאנגען צום שווייצער און געפרעגט: וועד שפילט דאס? „דעם גראף פאסקעוויטש'ס טאכטער" — האט דער שווייצער געענט־פערט. „גוט מעלד", — האט געזאגט דער „באלעבעסל", אז אייר נער ווילל אריין און דער שפילערין עפעס זאגען. דער שווייצער האט, נאטירליך, באקומט מיט באוואונדערונג דעם מאדנעם זשידאק פון קאפ ביז די פים און איז, פונדעסטוועניגען, אוועק איבערגעבען די שליחות. לעוועניגסטיין איז געבעטען געוואָרען ארויפצוקומען אין הויז. די פוילישע גענטלשאפט, וואס האט אויבען פארבראכט מיט דער יונגער פאניענקע, האט זיך פון אנהויב פארוואונדערט: וואס קען דאס זיין פאר א זשידאק? נאָר באלד איז באשלאסען געווא־רען, אז דאס האט מסתמא נאט זיי צוגעשיקט א אידל אויף צו מאכען שפאס. יואל דוד איז אריין און האט פארלאנגט צו זעהן די פאניענקע אליין. דאס האט נאך פרעהליכער געשטימט די קאמ־פאניע פון די פוילישע אדעליגע יונגע לייט. זיין בקשה האט מען ערפילט. צו איהם איז ארויס די שפילערין און פרעגט איהם, וואס פארלאנגט ער? ער האט איהר ערקלעהרט, אז נעהענדיג

פארבי האָט ער איהר געהערט שפּילען און באמערקט איניגע פעה־
לערען, ווי׳ל ער איהר אויף זיי אויפמערקזאם מאכען. די נאנצע
חברה האָט אויסגעשאָסען אין א געלעכטער און האָט באלד געגומען
אויסטראכטען עפּעס א שטוקע, וואָס אָפּצוטאָן דעם עזות׳דיגען, משו־
גענעם זשידאָק. נאָר די פּאניענקע איז געווארען רויט און האָט
איהם פון העפּליכקייט וועגען געפּרעגט: וואָסערע פעהלערען?
ער האָט געבעטען ערלויבנים צו זעצען זיך ביי דער פּיאַנאָ, וועט ער
איהר ווייזען. אָט דאָ איז די שטימונג פון די יונגע לייט נאָך
פּרעהליכער געווארען. מ׳האָט איהם געלאָזט שפּילען, און חברה
האָט באשלאָסען טאָקע דאָ, בשעת מעשה, ביים שפּילען אָפּטאָן איהם
א שפּיצעל.

אָבער דער „באלעבעס׳ האָט נאָר געדאָרפט באריהרען די
קלאַווישען און די נאנצע געזעלשאפט איז, ווי פאר׳כשופ׳ט, צו די
ערטער צוגעשמידט געווארען, און די פּאניענקע איז אין אונמאכט
געפאלען. פון דעמאָלט אָן איז דער „באלעבעס׳ אָן אָפּטער אייני־
געהער ביים גראָף פּאסקעוויטש געווארען, און שטונדען לאנג פלעגט
ער מיט דער פּאניענקע אין מוזיקאלישע געשפּרעכען, אָדער אין שפּי־
לען פארברענגען. ער פלעגט דאָם טאָן אָפּ׳נאנב׳ענדיג זיך פון זיינע
באגלייטער, נעהיים.

דער קלאנג איז נאָך ווי׳נע געקומען, אז עפּעס איז מיט׳ן „בא־
לעבעס׳ ניט גלאט. מ׳האָט איהם געשריבען ער זאָל צוריק אהיים
קומען. אָבער ער האָט זיך ניט נעאייט... מ׳וויים ניט נענוי,
וואָס צוויישען איהם און פּאסקעוויטש׳עם טאכטער איז פּארגעקומען.
נאָר פּלוצלונג האָט ער אויפגעהערט צו באוכען דעם גראָף. איין
דעה ווי׳ל האָבען, אז צוויישען דעם אידישען חזן און דער גרעפין, וועל־
כע איז געווען זעהר שעהן און גערָאטען און האָט באזעסען א
נשמה פון א קינסטלערין, האָט זיך אָנגעפאנגען א ראָמאן. איהרע על־
טערן און ארומיגע האָבען דאָם באמערקט, מ׳האָט זיך באמיהט
צו פאר׳מיאוס׳ן דעם „זשיד׳ ביי דער יונגער גרעפין. דערמיט
האָט זיך פּאראיניגט די קנאה פון די קריסטליכע אדטיסטען און,
פילייכט נאָך מעהר, די אונרוהיגקייט פון די עלטערן און אייפער־
זוכט פון די אריסטאָקראטישע בעלנים אויף דער האנד און הארץ פון
פּאסקעוויטש׳עם טאכטער. דער „באלעבעס׳ האָט באמערקט אָן
ענדערונג אין דער האלטונג צו איהם פון די אדומיגע, איז ער נענוג
שטאָלץ געווען אום צו שוינען זיין וועדעג. ער האָט אויפגעהערט
צו באוכען פּאסקעוויטש׳עם הויז. דער קוש פון דער יונגער גרעפין
דעם „באלעבעס׳ אויפ׳ן קאָנצערט איז פילייכט נעווען א דעמאָנ־
סטראציע נעגען די פּראָטעסטיראָלען און דער באלייטינענדער האלטונג
פון איהר געזעלשאפט צו דעם נעניאלען אידישען קינסטלער. פי־

לייבט איז דאָס אויך געווען אן אויסברוך פון צערטליכער ליבע, וועלכע איהר פאמיליע און זיינע ארומיגע האָבען געוואָלט דערשטיקען.

נאָך דעם האָט זיך אָנגעהויבען דעם „ווילנער באלעבעסל'ס" טראגעדיע, וועלכע ער האָט באהאלטען טיף אין זיין צערטער קינדסלערישער נשמה, פון פרעמדע מענשען. אין וואַרשע איז ער ארויסגעטראטען עטליכע מאָל. מ'האָט איהם מיט בלומען פארוואָרפען, מיט פרעזענטען פארשאָטען. די גרעסטע מאָגנאטען האָבען איהם צו זיך געלאדען און גרויס כבוד איהם אָפגענעבען. זיין איבערגעגעבענער פרייַנד און לעהרער מאניושקא האָט פארבעדייטונגען געמאכט איהם נאָך אויסלאַנד אויסצוריכטען. די גאנצע פרעסע און גזעזלשאפט איז פול געווען מיט די וואונדערליכסטע מעשיות וועגען דעם באַצויבערענדען טאלאַנט פון דעם יונגען ווילנער אידישען חזן. מ'האָט איהם פאָרגעזאָגט וועלטבאריהמטקייט, עשירות, גדולה, אונשטערבליכקייט.

נאָר אינמיטען אָט די אלע רוישיגע געשפרעכען ארום זיין פערזאָן, איז דער „ווילנער באלעבעסל" פלוצלונג, אנשטאָט אין אויסלאנד — צוריק נאָך ווילנע געפאָהרען. און דאָ זיינען אויך די מעשיות ניט קלאָר. א טייל זאגען, אז שוואר און שווינגער צוזאמען מיט די ווילנער גבאים, וועלכע האָבען ניט געוואָלט אָנווערען אזא טייערע כלי, האָבען אָנגעוועגדעט אלערליי מיטלען איהם אפצוהאלטען פון אויסלאנד. אנדערע זאָגען, אז ער אליין האָט ביי זיך ניט געקאָנט באשליסען, און דערווייל נאָכגעגעבען. ווידער אנדערע מיינען, אז דער רעש'דיגער „קבלת פנים" אין וואַרשע, צו וועלכען דער שטילער, פארטראכטער, פרומער חזן איז ניט געוואוינט געווען, צוזאמען מיט דעם אונגעוועהנליכען רַאמאַן, האָבען צו שטארק אויף זיין הארץ און נשמה געווירקט, און זיין גייסט האָט ניט געקאָנט אויסהאלטען דעם קאמף צווישען צוויי וועלטען, וועלכע האָבען איינע די אנדערע אין זיין שוואכען בוזעם געשטורעמט.

דער „באלעבעסל" איז געבליבען חזן אין ווילנע. אָבער אינגאנצען אומקעהרען זיך צו דער אלטער וועלט האָט ער שוין ניט געקענט. צו ענג איז איהם געוואָרען, אי אין דער הויף, אי אין שוהל. גראָד זיינען איהם מיט א קורצער צייט פריהער זיינע צוויי קינדער, וועלכע ער האָט וויַ א צערטליכער פאָטער חיים געליבט, געשטארבען. זיין ווייב איז איהם פריהער קיין פאָר ניט געווען. איצט איז זי איהם געווארען אין גאנצען פרעמד. ער האָט זיך געוואלט מיט איהר גט'ן, דאָס האָט געבראכט צו גוואלדיגע מחלוקת און סקאנדאלען. מ'זאגט, אז שוואר און שווינגער האָבען דעם דאמאלסדיגען נובערנאטאר אריינגעמישט. ער האָט פארראָפען דעם „באלעבעסל"

צו זיך און איהם מיט זיין גובערנאטאר־מאכט געדראָהט. נאָר לע־ וועגשטיין איז שטאָלץ געווען. ער האָט דעם גובערנאטאָר אפילו אויסהערען ניט געוואָלט. „דו ביזט איינער אין א גובערניע", האָט איהם דער שטאָלצער קינסטלער געענטפערט. „און איך — אין צוואנציג, און אפשר מעהר. איך האָב פאָר דיר קיין מורא ניט". א טייל גבירים און אַנדערע שטאָט־מענשען האָבען געהאלטען זיין צד, צווישען זיי אויך דער אין יענער צייט גרעסטער וויליגער גביר — דער באריהמטער יודל אָפאטאָוו. דער גט איז געשעהן. אָבער דער „באלעבעסל" האָט שוין פון זיין פרייהייט ניט געקענט פראָפיטירען. זיין שטילע, צארטע נשמה האָט ניט אויסגעהאלטען און ער איז אריינגעפאלען אין א מעלאנכאָליע. דער זעלבער גביר אָפאטאָוו האָט איהם נאָכהער געהאלטען ביי זיך. שטאָט האָט אָנ־ געוועגדט אלע מיטלען איהם צו ראטעווען. נאָר עס האָט גאָר נישט געהאלפען. איינזאָם פלעגט דער „באלעבעסל" זיצען ביי זיך אין צימער אָדער גהען ערגעץ אין זייטיגע געסלעך אליין. צייי־ טענווייז פלעגט ער זיך פארטראכטען און אָנהויבען ברומען זיינע ליבלינגס־נגונים, דאן איז אין א מאָמענט שווארץ געווארען די גאָס ארום זיין הויז פון מענשען, און די שטיינער פלעגען פאר־ גאָסען ווערען מיט טרערען. אמאל פלעגט ער שטיל, אזוי ווי פאר זיך, זיצענדיג אין ווינקע, א זינג טאָן דעם באוואוסטען פיוט „משוי ממים" און, ווי צוגעצויגען פון א מאגנעט, זיינען שוין צעהנדליגער מענשען הינטער די ווענט צופאלען געווארען פון געווין.

זעלטען פלעגט טרעפען אין זיין קראנקהייט איינצעלנע ליב־ טיגע מאָמענטען. דאן האָט מען מיט אלע מיטלען זיך געסטא־ רעט אריינצובאקומען איהם אין שוהל. נאָך איהם איז נאָכ־ גענאנגען א „קדר", ד. ה. א טאָטער מיט א גאנצען אָנטענעם בייטש. זיינע פרייגד האָבען גענוויבט, אז דער טאָטער מיט זיין שפרוך און בייטש האָבען די מאכט אָפצוואוועגדען פונ'ם קראנקען די „מרה שחורה". כדי אינמיטען דאוונען זאל איהם ניט באפאלען די „מרה שחורה", איז ביים עמוד געבען איהם געשטאנען דער קדר מיט'ן בייטש. אין די ליכטיגע מאָמענטען, באזוכענדיג זיינע פרייגד און באקאנטע, פלעגט ער דאָרט אזוי ווי אויפכאפען זיך און א זינג טאָן. דאן האָבען זיך שוין ארום יענער שטוב אויפגע־ מאכט טיר און פענסטער, און מענשען זיינען געשטאנען אויף די קעף כאפען עפעס א טאָן זיינעם. נאָר וען ער האָט באמערקט די אויפמערקזאמקייט פון די ארומיגע, פלעגט ער גלייך אויפהערען און קיין מאכט אין דער וועלט האָט איהם ניט געקענט צווינגען, אדער אפילו דורך געבעט ווירקען, וויטער צו זינגען.

ווילנער האָבען איהם ליב געהאט, ווי א טאָטע און מאמע זייער

גערַאָטען איינציג קינד. ער איז געווען זייער צויבער, זייער טרייסט, זייער שמערץ, זייער לוסט. און איצט, וען ווילנער רעדען וועגען „באַלעבעסל" שפירט מען די זעלבע בענקשאפט און ענטציקונג, גלייך ווי ער וואָלט נאָך ערגעץ געלעבט, און מ'האָפט, אז ער וועט נאָר קומען. מ'האָט בשום אופן זיך ניט געקאָנט פאָרשטעלען, אז דער נאכטיגאל איז אויף אייביג פארשטומט. שטאָט האָט זיך פיל גע־לאָזט קאָסטען. מ'האָט דעם קראנקען געפירט אין אויסלאנד, אויס־לאנד האָט אויף אים גוט געווירקט. ער איז בעסער געווארען. דאן האָבען דאָקטוירים געראטען ער זאָל ארומפאָהרען איבער דער פּרא־ווינץ, דאָס וועט איהם צעשטרייען. דער מיטל האָט ווירקליך גע־האָלפען. דער „באַלעבעס" איז געזונט געוואָרען. צו ווילנע'ס פרייד איז קיין שיעור ניט געווען. נאָר ניט לאַנג האָט זי געדויערט. עס האָט זיך צוגעטשעפעט צו איהם א האַלז־שווינדזוכט. מ'איז גע־לאָפען אין ווארשע. דאָרט האָבען אַלע זיינע פאַרוהרער, אידען ווי קריסטען, די וועלט איינגעלייגט. אָבער עס האָט נישט געהאָל־פען. ער איז געשטאָרבען און מקובר געוואָרען אין ווארשע — א יונגער מאן פון פיר־און־דרייסיג יאָהר.

אָט אזוי האָט זיך געענדיגט די טראַגישע לעבענס־קאַריערע פון איינעם פון די מערקווירדיגסטע אידישע נאונים אין 19טען יאָהר־הונדערט. א וואונדער איז, וואס ניט איינער פון זיינע צויבער־נגונים, נאָך וועלבע אידען און קריסטען פלעגען אויסגעהן, איז ניט פאַרצייכענט אין נאָטען. ווילנער אידען זאָגען, אז עס זיינען נאָך ניט באשאפען געוואָרען די נאָטען, וואָס זאָלען קענען איבערגעבען דעם „באַלעבעס'ס" טענער. אָבער אין אמת'ן לעבען דעם „ווילנער באַלעבעס'ס נגונים אין פאַלק. אָהן א נאָמען, ווי גלגולים פון הייליגע נשמות בלאָנדזשען זיי אום אין פאַלק. אונבאַוואוסטע חזנים, פאָלקס־טאַלאַנטען, פלעכטען איין פונקען פון זיי אין זייערע נגונים, אוז ווען און וואו זיי קומען צום הארץ פון פאַלק נעמען זיי גע־פאנגען זיין נשמה, גיסען אין איהר הייליגע אנטציקונג.

„אסתר די געגנראַלשע".

אז אין רוסלאנד זיינען געווען און פארען איצט געשטודירטע אידען מיט'ן טשין „פאַלקאָוניק" — דאָס ווייסט מסתמא יעדער איינער. עס זיינען אויך געווען אידען, וואס האָבען זיך ארויפגע־ארבייט אין דינסט ביי דער רעגירונג ביז דעם ראנג פון א געגע־ראל. אין גוטע אידישקייט האָט אָבער א איד דעם טיטעל „עקסע־

לענץ" — „וואשע פֿרעוואָסכאָדיטעלסטוואָ" ניט געקאָנט באקומען. די רעכט, די פֿענסיע און דעם כבוד, וואָס א געגנראלסקער מיטל גיט, זיינען אָבער געווען צו „יצר־הרע'דיג". און א איד, וואס האָט באַוויזען ארויפצוקלעטערן אויף די שטאָפּלען פון'ם דינסט־לייטער ביז „עקסעלענץ" האָט זיך געווהנלעך ניט אָפּגעשטעלט פאר געווייסע „פֿארמאָליטעטען", וואָס זיינען איהם געשטאַנען אין וועג, אבי צו דערגרייכען די „רויטע ליאמפּאסען" פון א גענעראל. א איד — א גענעראל איז אין רוסלאַנד קיינמאָל ניט געווען.

אָבער וען עס איז ניט געווען קיין גענעראל א איד, איז דער־פאר געווען א גענעראלשע — א אידענע. און טאקע אן אמת'ע, א כשר'ע אידענע, וואָס האָט געדאַוועט דריי מאָל א טאָג און גע־לייענט „תחינות" און דעם „צאינה וראינה".

דאָס איז ניט קיין אנעקדאָט, נאָר א פאקט, אזא אנטיקעל האָט טאקע געקענט זיין נאָר אין ווילנע, דעם אָרט פון א סך אנדערע אידישע אנטיקען. געוויסען האָט מען איהר „אסתר די גענעראלשע". דערצעהלט האָט מיר די מעשה איהרע א פלימעניק — קינ־קולקין, וואָס געהענקט נאָך זיין מוהמען, „אסתר די גענעראלשע", זעהר גוט. געשטאַרבען איז זי כמעט ערב דער רוסישער רעוואָ־לוציע. געלעבט האָט זי איבער הונדערט יאָהר. פון די הונדערט יאָהר האָט זי א יאָהר פופציג געלעבט פון איהר גענעראלסקע פענסיע.

אז זי פלעגט קומען איין מאָל א מאָנאט אין קאזנאטשייסטוועט אין איהר אלטפֿרענקישער „סובע" מיט'ן „קאפּטור" אָפּנעמען די פענסיע, פלעגט זיך דער רוסישער טשינאָווניק פון דער קאזנאטשייסטוועט שטעלען און דערלאַנגען איהר מיט דרך ארץ דאָס געלד מיט די ווערטער: איזוואלטע פאדפּיסאטסיא, וואשע פרעוואָסכאָדיטעלסטוואָ, ס'הויסט: באַוויליגען זיי אונטערצושרייבען, אייערע עקסעלענץ...

ווי אזוי קומט די אידענע אסתר צו ווערען א גענעראלשע?

דאָס איז געווען אין די נוטע צייטען פון אלעקסאנדער דעם ערשטען, אין דער ערשטער העלפט פון זיין רעגירונג. אין יענע טעג, וען עס האָט נאָר וואס אנגעהויבען צו בלאָזען, — אויסדריקענ־דיג זיך אויפ'ן מליצה־שטייגער — „דער ערשטער ווינטעלע פון השכלה". די רוסישע רעגירונג האָט אנגעוואנדעט אלע מיטלען צו מאכען „אידען פאר מענשען": „אפּצוטאָן פון זיי דעם פינס־טערן וואלקען פון פאנאטיזם" און „לאָזען אויף זיי שטראהלען די ליכטיגקייט פון דער איראָפּייאישער ציוויליזאציע".

דעמאָלט איז פֿרענקומען א מערקווירדיגע קאנקורענץ צווישען דער רוסישער רעגירונג און דער פוילישער אין דער שטרעבונג „מזכה" צו זיין אידען מיט איראָפּייאישע בילדונג. די רוסישע און פוילישע אוניווערזיטעטען האָבען זיך מיט אמאָל פאר זיי געעפענט. און פון

וויל׳נער פּוי׳לישען אוניווערזיטעט, וואס איז ביז דעמאָלט געווען פּארמאכט פּאר אידען, האָט זיך געיאווען דער ערשטער אידישער דאָק־טאָר קושע׳לעווסקי, וואָס האָט באקומען זיין בי׳לדונג אין רוס׳לאנד. דער וואונדערל׳יכער קושע׳לעווסקי, וואָס איז שוין ביי זיין לעבען געווארען כמעט א לעגענדארע פּערזענל׳יכקייט אין אידישען תחום. אין יענער צייט און פּונ׳ם זע׳לבען וויל׳נער אוניווערזיטעט, איז אויך ארויס די ערשטע נעשטודירטע אידישע דאָקטאָר־אָקושערין — אסתר די געגנראל׳שע.

ווי אזוי א אידישע פאמי׳ליע אין וויל׳נע האָט זיך, מיט הונ־דערט יאָהר צורוק, דערוועגט צו לאָזען שטודירען א מיידל, און דערצו נאָך מאכען איהר פּאר א דאָקטאָרקע, — דאָס איז א רעטע־ניש, וואס איך האָב געטאַרעט זיך צו לייזען און האָב ניט געקענט. איהר פּי׳מענ׳יק קינקו׳לקין האָט וועגען איהר פּריהערדינגער ביקּ־גראפיע, וועגען איהר ערציהונג אין דער יוגענט, מיר גאָר נישט געקענט זאָגען. דער פּאקט אָבער וואס עס האָט זיך באוויזען א אידישע פרוי א „דאָקטאָרקע", א נעשטודירטע אקושערין, איז נע־וען צו יענער צייט אזא מערקווירדיגקייט, אז מ׳איז געוואָהר געווא־רען פון איהר אין פּעטערבורג, אין רוסישען קייזער׳ליכען הויף, און אין ניכען איז זי געווארען דער קייזערינס לייב־אקושערין.

אין קייזער׳ליכען הויף האָט זיך די ערשטע אידישע אקושע־רין ניט געפיהלט גוט. אזוי ווי דער ערשטער אידישער דאָקטאָר קו־שע׳לעווסקי, איז אויך די ערשטע אידישע אקושערין, געווען א פרומע. די בי׳לדונג האָט גאָר נישט געענדערט אין זייער רע׳ליגיעזער וועלט־אנשויאונג. אלס לייב־אקושערין האָט זי געמוזט נעמען אן אנטיי׳ל אין אל׳ע הויפישע עפענט׳ליכע פּראצעדען, פייערטעג און באל׳ען. זי האָט זיך אָבער צו קיין עסען און טרינקען אין הויף ניט צוגע־ריהרט. האָט געפיהרט איהר איינגעשל׳אָסענעם, שטרענג רע׳ליגיעזען לעבען. אין קייזער׳ליכען הויף האָט מען עס געמוזט דול׳דען, ווייל מ׳האָט זיך צופיל׳ געגויטיגט אין איהר. ענדל׳יך, נאָך א גאנצע רייהע יאָהרען דינען אין הויף, האָט זי זיך אָנגעגעבען אין דימיסיע, און דאָס האָט מען ווידער איהר געמוזט באוויל׳יגען.

צוליב איהר דימיסיע איז ארויס א קריג און א באהאל׳טענע שנאה צווישען איהר און איהר משפּחה. די מעשה דערפון איז, אז זי האָט געדארפט נאָך אין גאנצען אייניגע יאהר דערדינען איהר טערמין. דאן וואל׳ט זי געהאט גרויסע מתנות, פּריוויל׳עגיעס און — דער עיקר — א רייכע פּענסיע, וואס וואל׳ט געקענט מאכען גל׳יקל׳יך איהר אל׳יין און איהר גאנצע פאמי׳ליע. „אסתר די גע־נעראל׳שע" האָט אָבער ווייניג געהאל׳טען פון ערדישען גל׳יק. האָט געקוקט מיט באדויערען אויף איהר גייציגער פאמי׳ליע און האָט,

אפילו ארויסגעהענדיג אין דימיסיע, געלעבט ניט אין איהר היי־מישען קרייז, נאר אין איהר באזונדער גייסטיגער וועלט, ארומגע־רינגעלט מיט וויסענשאפטליכע ביכער אין אייניגע שפראכען און מיט הייליגע מוסר־ספרים און תחינות.

מ'וויים ניט עקוראט, צי האָט אסתר די ענערגעלשע אמאָל חתונה געהאט, צי ניט. וואהרשיינליך ניט. איהר פריוויליגיר־טע ראָלע פון א הויף־דאמע און אינטעליגענטע פרוי צוזאמען מיט איהר פרומקייט, האָבען איהר אפגעריסען אי פון דער געהויבענער געזעל־שאפט פונ'ם הויפישען אדעל, אי פון איהר פריהערדיגער אידישער ספערע. אט דאָס האָט נעמוזט זיין, אהן א ספק, די אורזאך פון איהר פערזעלביכער לעבענס־טראגעדיע. איהר פלימעניק, קינקולקין, האָט מיר דערצעהלט, אז אמאָל האָט זי געלאָזען ארעסטירען זיין פאָטער, ד ה. איהר ברודער, אויף דרייי מעת־לעת, דערפאר וואס יענער האָט איהר דערעסען מיט זיינע טענות פארוואָס זי איז ארוים אין דימיסיע פאר דער צייט. איהר פאמיליע האָט דאָס איהר קיינ־מאָל ניט געקענט שענקען.

„אסתר די ענערגעלשע" האָט געהאט, א חוץ איהר טיטעל און פענסיע, א באזונדער אייגענהענדיג פאפיר פון קייזער, צי פון דער קייזערין, — א דאנק פאר איהר טרייען דינסט. זי האָט פון דעם פאפיר קיינמאָל קיין געברויך ניט געמאכט. נאָר איינמאָל — דער־צעהלט איהר פלימעניק און זיין פרוי — האָט זי ארויסגענומען דאָס פאפיר, און דאָס איז געווען צוליב אזא מעשה:

אין נאָס, אין שכנות נעבען איהר וואוינונג, האָט א גוי אָננע־שלאָגען און צובלוטיגט א אידיש קינד. זי האָט דאָס ניט געקענט פארטראָגען, איז אוועק אין פאָליציי־הויז און געוועגדט זיך צום פריסטאוו מיט א קלאגע, און האָט פארלאנגט מ'זאָל דעם גוי ארעס־טירען. דער פריסטאוו האָט איהר אָננעקוקט מיט פראכטונג און געזאגט: „וואָס איז דאָס דיין עסק, אלטע זשידאווקע?"

— שוויינ, דו, בודאָטשניק! — האָט זי אויף איהם געגעבען א טופע מיט'ן פוס, — וועמען „דוצט" דו?

ביי די רייד האָט זי אוועקגעלייגט אויפ'ן טיש איהר פאפיר. ווי דער פריסטאוו האָט עס דערזעהן, איז ער א פארשטיינערטער געווארען. ער איז איהר נעפאלען צו די פיס און מיט א ציטערנ־דיג קול געשטאמעלט: זייט מיר מוחל, אייער עקסעלענץ...

קריגען דאָס פאטאָגראפישע בילד פון דער ערשטער אידישער געשטודירטער פקושערין איז מיר ניט געלונגען. ווי אן אמת פרומע אידענע — זאָגט איהר פאמיליע — האָט זי זיך קיינמאָל ניט גע־לאָזט פאטאָגראפירען.

דער „תקיף" (יודל אֶפּאַטאָוו)

דער מערקווירדיגסטער טיפּ פון א אידישען „תקיף" אין פּאָריגען יאָהרהונדערט, איז אָהן א ספק, דער באריהמטער ווילנער גביר יודל אֶפּאַטאָוו. דאָס איז געווען א מענש, מיט דעם געבאָרענעם טאָלאַנט פון א קהל'שען פיהרער. ער אליין איז געווען א פראָסטאק, האָט געשטאַמט פון דעם נידעריגסטען אָרימען קלאַס אין ווילנע, און נאָר א דאנק זיין אומגעהייערער פערזענליכער ענערגיע איז ער געשטאַנען אָן דער שפּיץ פון אזא גרויסע, באריהמטע אידישע געמיינדע ווי די ווילנער. פאַר יודל אֶפּאַטאָוו האָט ניט בלויז געציטערט ווילנער אידישער קהל, פאַר אים האָט געהאַט דרך ארץ די ווילנער פּאָליציי, די נידעריגע און די העכערע. יודל אֶפּאַטאָוו האָט קיינעם ניט געקענט פּאַרשטעלען העכער און שטאַרקער פון זיך. עס געהט אין ווילנע א ווערטל: „זיי קריגען זיך איבער יודל אֶפּאַטאָוו'ס נאָז". דאָס הייסט ניט, אז יודל אֶפּאַטאָוו האָט געהאַט אַן אומנעווייניכען נאָז. דאָס באַווייזט נאָר, אז ניט בלויז יודל אֶפּאַטאָוו'ס פערזענליכקייט איז געווען א טעמע פאַר אומענדליכע געשפּרעכען ביים ווילנער עולם, נאָר זיין גאַנצע פיגור איז געווען צוגלידערט: מען האָט געהערט וועגען זיין נאָז, וועגען זיינע אויגען, זיינע ליפּען, וועגען זיין יעדען קעהר און ריהר. קורץ: אי ביי זיין לעבען, אי נאָך יעצט אפילו, פינף און דרייסיג יאָהר נאָך זיין טויט, איז ער געווען און געבליבען דער העלד פון לעגענדעם און מעשיות, אנעקדאָטען און וויצען אָהן א צאָהל, ווי דאָס איז זעלטען געווען דער פאַל מיט אנדערע אנטיקען, וואָס ווילנע האָט געגוג געהאַט.

יודל אֶפּאַטאָוו'ס פריהסטע יוגענט איז באַדעקט מיט א וואָלקען פון לעגענדעם. מען זאָגט, אז אלם אינגעל איז ער געווען א שטיוועל-פּוצער, א פראָפעסיאָן, וואָס איז שוין לאַנג פאַרשוואונדען אין דער ליטע, איז אבער נאָר אמאל געווען שטאַרק אין דער מאָדע. ער איז געשטאַנען — זאָגט מען — אויפ'ן שוהל-הויף מיט א בענקעל, א בערשטעל און א פושקע שוה-וואָקס און האָט פאַר א קאָפּיקע געפּוצט די שטיוועל יעדען אייגעם וואָס האָט פאַרלאַנגט. וואַסערע מדרגות יודל אֶפּאַטאָוו איז דורכגענאַנגען פון א שטיוועל-פּוצער ביז א פאַד-ראַטשיק, וויוס קיינער ניט. נאָר מען וויוס, אז ער איז פלוצלונג געוואָרען א גביר. און ניט פּשוט א גביר, נאָר א גביר מיט אזא שטאַם, וואָס פאַר איהם און נאָך איהם האָט קיינער אין ווילנע ניט געזעהן: מיט אייגענע פערד און קאַרעטען, מיט לאָקייען און שווייצאַרען ביי דער טיר. אָהן א דאָקטאָר, ד. ה. אָהן א פריהעריגע מעלדונג, האָט

קייגער צו איהם ניט געקענט ארויסקומען. דאָס איז געווען מיט 60—50 יאָהר צורויק, וועו קיין איין ווילנער אידישער גביר איז ניט אויסגע־פאלען צו לעבען מיט אזא שיק. און דאָך האָט קיינער ניט געוואוסט, צי יודיל אפפאטאוו איז ווירקליך א גביר. א סך מיינען, אז כאטש ער האָט זיך אויפגעפיהרט פירסטליך, האָט ער קיין אייגענס ניט געהאט אפילו א קאפיקע. עס איז זאָגאר ביז היינטיגען טאָג א סוד, מיט וואָס יודיל אפפאטאוו האָט זיך באשעפטיגט. נאָר אייניגע גיבען זיך איבער בסודי סודות — אזוי ווי זיי וואלטען נאָך איצט מורא האָבען פאר איהם — אז דער ווילנער „תקיף" האָט פשוט געהאנדעלט מיט פאלשע אפפירענע געלט. די קלאנגען זיינען ענאנגען נאָך פאר זיין לעבען, און מען זאָגט, אז ווייפיל מסירות יודיל אפפאטאוו האָט אויף זיך ניט געהאט, האָבען די מסירות און רעוויזיעס קיינמאל גארנישט ארויסגעבראכט. וואָרום יודיל אפפאטאוו — אזוי זאָגט די לעגענדע — האָט געהאט פאר זיינע פאלשע געלט דעם זיכערסטען ארט וואָס קאָן נאָר געבען. מען האָט זיי פארקויפט אין „קאזנאטשייסטווא" (קרוין־קאסע) גופא... און צוליב אָט די „ביזנעס" האָט טאקע יודיל אפפאטאוו געהאט באקאנטשאפט אין הויכע, נאָר הויכע פענסטער. די ארטיגע נאטשאלסטווא איז פאר איהם געווען בטל. ער איז געווען פארבונדען דורך זיינע „ביזנעס" מיט די גרעסטע לייט אין פעטערבורג. ווי וויים יודיל אפפאטאוו'ס תקיפות האָט דערגרייכט, וויייזט דער פאקט, אז אויף זיין „ארדער" האָט מען געשמיסען אין פאליציי יעדען, אויף וועמען ער האָט נאָר אנגעוויזען. איז ער געווען אויף איינעם אין כעס, האָט ער געשיקט צו דער פאליציי אן „ארדער" אויף יענעמס נאָמען. גלייך האָט מען יענעם צוגענומען אין צירקעל און מ'האָט איהם דאָרט „אריין־געשאָטען" אזוי פיל ווייפיל יודיל אפפאטאוו האָט געהייסען. אמאל, דערצעהלט מען, איז יודיל אפפאטאוו אין כעס געוואָרען אויף זיינעם א אידישען משרת, ער האָט איהם געגעבען א צעטעל און געהייסען אוועקטראָגען אין פאליציי־הויז. דער משרת איז אָבער ניט געווען קיין נאָר און האָט זיך אנגעשטויסען מיט וואם דער „צעטעל" שמעקט. ער האָט באַגעגענט אין נאם א באקאנטען, געגעבען איהם עטליכע קאפיקעס און געבעטען — אזוי ווי ער אליין איילט זיך ערנסט אין א שליחות — אריינצוטראָגען דעם צעטעל דערבייַ אין צירקעל. קוים האָט מען אָבער דעם צעטעל געפענט, האָט מען דעם ארימען אידען געכאפט און גלייך „מכבד" געווען אקוראט נאכ'ן „ארדער". יענעמס ווייב איז געקומען מיט א געשריי צו יודיל אפפאטאוו, וועלכער האָט זיך שוין פריהער אנגעשטויסען, אז די מעשה איז אריבער ניט גלאט, ווייל דער משרת האָט ניט בלויז ניט אויסגעזוהן ווי א געשטראָפטער בעל תשובה, נאָר אויף זיינע ליפען האָט נאָך געשוועבט א כיטרער שמייכעל. אפפאטאוו

האָט איהם אָבער מעהר גאָרנישט געטאָן. דער אייגענאָל איז איהם געפעלען געוואָרען, און דער משרת איז געווען ביי איהם דערפאָר אויסגענומען.

נאָך מעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר יודיל אָפּאַטאָוו'ס „תקיפות" איז א ווייטערדינער פאַקט, וואָס א סך ווילנער עלטערע אידען געדענקען. יודיל אָפּאַטאָוו איז געפאָהרען אין זיין פאַעטאָן מיט זיינע לאַקייען איבער די ווילנער גאַסען. עהנעץ אין אַן ענגער גאַסע האָט ער זיך אָנגעשטויסען אָן א קאַרעטע, אין וועלכער עס איז געפאָהרען דער פּאָליציימייסטער.

— שטעה! ווער איז דאָרט? — האָט יודיל א געשריי געטאָן. — לאָז דעם וועג!

— שטעה! ווער איז דאָרט? — האָט דער פּאָליציימייסטער אויסגעשריען. — פאַרקעהר זיך אָן א זייט!

— קאַק סמייעש! ווי אַזוי וואָגסטו? — האָט יודיל א דונער געטאָן, ארויסשפרינגענדיג פון פאַעטאָן.

— זשיד! — האָט דער פּאָליציימייסטער איהם אָפּגעדונערט צורוק.

— חזיר! — האָט יודיל א שניט געטאָן און האָט דערלאַנגט דעם פּאָליציימייסטער צווישן פלאַמעדינג פעטש, געזעצט זיך געלאַסען אין זיין קאַרעטע און געהייסען זיין קוטשער פאָהרען.

מאָנאַטען לאַנג האָט געשטורעמט ווילנע מיט דער דאָזיגער געשהענישן. עס זיינען געפלויגען עסטאַפעטען פון ווילנע אין פעטערבורג, פון פעטערבורג אין ווילנע, נאָר געענדיגט האָט זיך מיט גאָרנישט. יודיל איז געפאָהרען אין פעטערבורג און עס איז געוואָרען רעכט.

פעטש האָט יודיל אָפּאַטאָוו ניט געזשאַלעוועט, אפילו אין די שפעטערדינג יאָהרען, וועו ארויסגעבען אַרדערס אויף שמיץ האָט מען שוין ניט געקענט. עס איז געווען אין ווילנע א פאָעט משה חאַשקעס. ער האָט נעשריבען פון ווילנע קאַרעספאָנדענצען אין „המליץ". אין איין קאַרעספאָנדענץ האָט ער קריטיקירט יודיל אָפּאַטאָוו. אין ווילנע איז דאן א קאַרעספאָנדענט געווען קענטיג. משה חאַשקעס האָט יעדער ווילנער איד געקענט. פון דער קריטיק האָט מען גערעדט אין גאַנץ שטאָדט. דאָס איז געווען א גרויסע וואָגשטיק צו „באשרייבען" אויפ'ן „בלאַט" דעם פורכטבארען „תקיף".

אמאָל האָט יודיל אָפּאַטאָוו באַגעגענט משה חאַשקעס אין גאַס. ער האָט איהם אָפּגעשטעלט.

— קום אהער, דו שרייבערל.

דער „קריטיקער" האָט זיך אָפּגעשטעלט און געקוקט שטאָלץ אויף זיין „בעל דבר". ארום איז באלד געוואָרען א רעדעל.

— דאָס האָסטו מיך קריטיקירט אויפ'ן בלאַט?

— אפשר ניט אמת? — האָט געזאָגט דער „עזות פנים".

— דו ווייסט אָבער, אז איך קען אויך קריטיקירען?

— איהר?! — און משה חאשקעס האָט פּאַרביסען א שמייכל אויף זיינע ליפּען.

ניט בלויז ער, נאָר גאַנץ שטאָדט האָט געוואוסט, אז יודיל אָפּאַטאָוו איז אַן „עם הארץ", קען מיט צרות חתם'ענען זיין נאָמען.

— יע, איך!... — האָט יודיל אָפּאַטאָוו געענטפערט און אַראָפּ־געלאָזען חאשקעס'ן צווישן פּעטש מיט זיין אייזערנער האַנט.

— אָט דאָס איז יודיל אָפּאַטאָוו'ס קריטיק — האָט ער קאַלט־בלוטיג באַמערקט און איז אַוועק רוהיג זיין ווועג.

יודיל אָפּאַטאָוו איז בטבע ניט געווען קיין „קמצן". ער האָט געגעבען א סך געלט אויף קהל'שע זאכען. נאָך גבאות און כבוד האָט ער זיך ניט געיאָגט. ער איז געווען צו הויך, צו פיל „תקיף", איהם זאָל צופרידענשטעלען א פּעטע „עליה" אין שוהל און נאָך אַזעלכע כיבודים, נאָך וועלכע עס יאָגען זיך קליינע ברואים.

אויף ווילנער אידישע קהל־פיהרער האָט ער געקוקט מיט פאַראַכטונג און פלעגט זיך אָפּט אויסדריקען ווען זיי גראָב. אויפ'ן שטייגער פון געוועזענעם שטיוועל־פוצער. די דאָזיגע באציהונג זיינע צו „קהל" כאַראַקטעריזירט א פּאַקט, ווען איז מעהר עהנליך צו אַן אנעקדאָט, פון וועלכען ווילנע האלט זיך נאָך היינט אין די זייטען פון געלעכטער.

עס איז אמאָל געגאַנגען עפּעס אין א נצחון צווישען דעם „תקיף" און „קהל". אָפּאַטאָוו האָט עפּעס געהייסען „אַווי זאָל געטאָן ווערען". קהל האָט דאָס ניט געקענט, אָדער ניט געוואָלט דערלאָזען. איטיצער האָט באמערקט דעם „תקיף":

— ווען ווועט ד'רויף זאָגען ווילנע?

— ווילנא!? — האָט דער „תקיף" אויסגעשריען, — זאָל מיר נאָר ווילנע... — דערביי האָט ער גזאָגט א ווערטעל, ווען איז ניט באַקוועם צו ברענגען אין דרוק.

דאָס ווערטעל איז ווי אויף פלינקלען אין איין מאָמענט צוטראָגען געוואָרען איבער'ן גאַנצען שטאָדט. קהל האָט זיך געפיהלט שטאַרק באַליידיגט. ס'איז געבליבען, מען זאָל אזא גראָבקייט דעם „תקיף" ניט שענקען. אָבער ווען טוט מען? ווען קען מען געגען איהם טאָן? מ'האָט גערופען „מאָטקע כאבאד", און ער האָט זיך שוין אָנגענומען פאר א פּאָר רובעל אָפּצורעכענען זיך מיט'ן גראָבען יונג אויף זיין, מאָטקע כאבאד'ישען שטייגער,

אויף מאָרגען נאָכמיטאָג, ווען דער מורא'דינער „תקיף" האָט, ווי זיין שטייגער, געכאפט א נאָכווארמעסדיגען דרעמעל, איז אריינגע־

לאָפען צו איהם אין קיך א פּאַרסאָפּעטער, אָהן א אָטעם„ מאָטקע כאַבאַד. די דינערשאפט האָט זיך א לאָז געטאָן צו איהם:

— וואָס איז, רב מאָטקע?

— גיכער... וואו איז רב יודיל... קהל האָט מיר געשיקט... מ'זיצט אין קהל־שטיבעל...

— ער שלאָפט, — האָט מען איהם געמעלדעט.

— גיכער... קהל... וועקט איהם אויף!... — האָט מאָטקע געסאָפּעט.

— וואָס זייט איהר משוגע, רב מאָטע?...

די שטוב־לייט האָבען משונה'דיג אויף איהם אויסגעשטעלט די אויגען. פון מאָטקע כאַבאַד איז ווירקליך געווען א משוגעת. נאָנץ שטאַדט האָט געוואוסט, אז וועז יודיל אָפּאַטאָו שלאָפט נאָך וואַרמעם, טאָר מען איהם ניט וועקען, עס מעג אונטערגעהן די וועלט. און ווער עס האָט געוואָגט צו שטערען איהם פון זיין שלאָף, איז שוין קיין נאָנצער פון זיין גראָבען שטעקען ניט ארוים. נאָר מאָטקע איז ניט אָפּגעשטאַנען.

איך זאָג אייך: קהל... עקסטרא... סכנות נפשות... מ'האָט מיך געשיקט צו רב יודלען... איך זאָל ניט אָפּטרעטען... מ'וואַרט אין קהל־שטיבעל... איך מוז זעהן רב יודלען... סכנות נפשות...

אלע אין שטוב זיינען געוואָרען פּאַרציטערטע: די מענשען, די וויב און די קינדער.

— זאָגט וואָס, רבי מאָטע, וואָס איז געשעהן?

— איך קאָן ניט, — האָט מאָטע נאָך אלץ געסאָפּעט, — נאָר איהם אליין... אזוי האָט מיר קהל געהייסען...

מ'האָט גאָרנישט געקאָנט מאַכען. די וויב האָט זיך איינגעשטעלט אין סכנות און איז געגאַנגען וועקען דעם „תקיף".

אין א מינוט ארום איז יודיל אָפּאַטאָו אַריינגעלאָפען ניט טויט, ניט לעבעדיג, אין שלאָפראָק, א צוטומעלטער, א צושראָקענער...

— הא!... וואָס איז געשעהן? — פרעגט ער בלאָנדושענדיג וויילד מיט די אויגען אין אלע זייטען.

— רבי יודיל, — האָט מאָטקע געשטאַמלט, צונויפגענעזיגען כלומרשט פון שרעק, — קהל האָט מיך געשיקט צו אייך... עקסטרא... מ'האָט זיך אויפגעקליבען אין קהל־שטיבעל...

— רייך! וואָס איז? וועדטער! — האָט יודיל געשריען אלץ מעהר צושראָקען און ברענענדיג פּאַר אומגעדולד.

מאָטקע האָט געשטאַמלט מיט א כלומרשט פּאַרצוויפעלטער שטים: — קהל האָט מיך געשיקט... פרעגען... אנטקענען דעם, הייסט

דאָס, וואָס איהר האָט נעכטען געהייסען... גאָנץ ווילנע... ווייס ניט קהל... צי מיינט איהר: מיט סניפישאָק, צי אָהן סניפישאָק?...

אָפּאָטאָוו'ען האָט זיך געוואָלט ווערען א מחותן מיט דעם גביר פּאַרנעס, דעם גרעסטען יחסן פון ווילנע. פּאַרנעס האָט אַרויסגעטריבען דעם שדכן, וואָס האָט איהם פּאַרגעלעגט ווערען א מחותן מיט דעם געוועזענעם שטיוועל־פּוצער, אָבער דער ווילנער „תקיף" האָט געזאָגט, אז ער מוז ווערען א מחותן מיט דעם גרעסטען ווילנער יחסן. און ער האָט אויסגעפיהרט. פּאַרנעס איז געווען א פּאַדראָטשיק. האָט יודיל אָפּאָטאָוו געמוסען קאָנקורירען מיט אַלע זיינע פּאַדראָדען. אין עטליכע יאָהר צייט איז פּאַרנעס געוואָרען אַן אָרימאַן. דאַן האָט ער דעם זעלבען שדכן, וואָס ער האָט פּריהער אַרויסגעטריבען, אויפגענומען מיט כבוד, און פּאַרנעס' זוהן איז געוואָרען יודיל אָפּאָטאָוו'ס איידים.

אז אַנטאָקאָלסקי דער קינסטלער איז געוואָרען באַריהמט; ער האָט גהאַט צו טאָן מיט פּירשטען און מאַגנאַטען, און ווילנע האָט גהאַט דורך איהם גרויס כבוד, האָט יודיל אָפּאָטאָוו געזאָגט, אז ער איז פּאַר איהם א גוטער חתן, פּאַר זיין טאָכטער. און אזוי איז געווען. דער וועלט־באַריהמטער בילד־שניצער אַנטאָקאָלסקי איז געוואָרען זיין, יודיל אָפּאָטאָוו'ס, איידים.

דער ווילנער „תקיף" האָט געפּיהרט א פּריינע שטאָט, בשעת מען האָט נאָך אין ווילנע פּאַרפּאָלגט פּאַר אַן אָפּיקורסיש ביכעל.

ער האָט גהאַלטען צו זיינע קינדער פּאַר א לעהרער דעם באַריהמטען העברעאישען דיכטען מאַפּו, וועלכען ער האָט אָבער מכבד געווען מיט א שטעקען, און יענער איז קוים מיט די ביינער פון איהם אַנטלאָפען. דערפּאַר האָט מאַפּו שפּעטער אַרויסגעשטעלט דעם „תקיף" פּאַר דעם העלד אין זיין באַריהמטען ווערק „עיט צבוע".

מאָטקע כאַבאַד און שייקע פּייפער

די צוויי גרעסטע אידישע ווייצלינגע פון רוסלאַנד, — זייער פּערזענליכקייט און זייערע ווייבען.

פון די דריי באַריהמטע ווייצלינגע, וואָס דאָס אידישע פּאָלק האָט פּאַרמאָגט אין דער עדשטער העלפט פון'ם 19טען יאָרהונדערט, זיינען צוויי געווען ווילנער. דאָס איז מאָטקע כאַבאַד און שייקע פּייפער. ווען שייקע פּייפער לעבט אַביסעל שפּעטער, וואָלט פון איהם נעוואָרען פּילייכט א וועלט באַריהמטער ארטיסט. מאָטקע כאַבאַד איז געווען פון דעם טייג, פון וועלכען אין דייטשלאַנד איז אַרויס א בערנע.

און ניט אומזיסט זיינען ביידע גרויסע ווייצלינגע געווען ווילנער. די רייכקייט און שעהנקייט פון דער נאטור ארום ווילנע; די באזונדערע באדינגונגען פונ׳ם עקאנאמישען לעבען און פון דער פאליטישער לאגע פון די ווילנער אידען, האט געשאפען דא, אין דער ירושלים דליטא, א גינסטיגען באדען פאר דער ענטוויקלונג פון טאלאנטען אויף אלע געביטען פונ׳ם מענשליכען דענקען און שא-

מאטקע כאבאד, וועלכער האט געוואוינט אין מאיערקעס חויף (גימקע מויבעס זאוואולעק, נומער 3) אין ווילנע.

פען, מעהר ווי אין אנדערע שטעט פון ליטע, פוילען און וואלין. אלס גייסטיגער צענטער פון די רוסישע אידען איז ווילנע געבליבען ביז דער סאמע מלחמה. און אפילו דער שרעקליכער קריג-נאט האט נעשוינט אט די מערקווירדיגע אידישע שטאט. א חוץ דעם הייפעל גבירים, איז אין ווילנע פארבליבען די נאנצע אידישע באפעלקערונג. ווילנע איז, הייסט דאס, באשערט פון שיקזאל צו

זיין דער ווייטערדיגער פּלאַנצאַרטען פון אידישער קולטור, אפילו אונטער דער פוילישער הערשאפט.

פון אָט די ביידע טאַלאַנטפולע וויצלער „מאָטקע כאבאד" און „שייקע פייפער", איז ליידער, נאָר ווינציג געבליבען זכרונות ביי ווילנער זקנים. די סבות דערפון זיינען צוויי: ערשטענס האָט דער עולם ניט שטאַרק געהאַלטען פון דעם וויצלער, ווען ער איז געווען אַן אָרימאַן, כאָטש מ'האָט אָנגעקוואַלען פון זיינע וויצען. צווייטענס איז ווילנע גלאַט ניט זשעדנע געווען אין ווייצלער. מ'קען זאָגען, אז יעדער ווילנער איד איז א זאָק פול מיט ווייצען. אָט האָב איך מיט גרויס מיה געקראָגען אין ניו יאָרק א ווילנער זקן פון אריבער שבעים, וואָס האָט געקענט פערזעלביק מאָטקע כאבאד. אָבער אנשטאָט צו דערצעהלען מיר עפעס וועגען איהם, האָט ער מיר אָנגעהויבען צו שיטען איינענע וויצען. מיט מאָטערניש האָב איך נעקאָנט אַרויסקריגען פון איהם נאָר, אז מאָטקע כאבאד האָט גהאַט א רויטען פּנים, שוואַרצע האָר, א בריייטען נאָז, ביסטרע אויגען. איז געווען א איד פון מיטעלען וואוקס און א דיקליכער. געלעבט האָט ער נאָר פון זיינע וויצען, און דאָס הייסט, אז ער איז געווען א גרויסער אָרימאַן. זיינע וויצען פלענט ער אויסברענגען ביי די נגידים. קיין שטוקעס, ווי הערשעלע אסטראָפּאלער, א שטייגער, און שייקע פייפער, פלענט ער ניט פראָווען. ער איז בלויז געווען א מיסטער אויף וועדטלעך און המצאות'דיגע מעשהלאך. זיינע וועדטלעך און מעשות איז ניט אלע מאל באקוועם צו ברענגען אין דרוק אזוי, ווי זיי זיינען אַרויס פון זיין מויל. מ'מוז אויסלאָזען שטיקער און אויף זייער אָרט שטעלען פינטעלעך. און דאָך, ניט קוקענדיג אויף דעם, קענט איהר ניט זאָגען אז אָט דער סאָרט ווייצען פון מאָטקע כאבאד איז בילליג, אָדער צינוש. אין דער נאָקעטקייט פון זיין ווייץ לינט א מין קינדערשע תמימות. בשעת איהר הערט דעם ווייץ ניט אייך אונאַנגענעם א בריה דער גראָבער ווארט. אָבער נאָך דעם פיהלט איהר, אז ער, דער ווייץ הייסט עס, איז דאָך מאָדנע זאלציג, און טרעפט אין פינטעל. ניט קוקענדיג אויף א פאָר גראָבליכע וועדטער, איז די המצאה אָדער מעשה'לע, אין גאַנצען גענומען, שהן נעבויט און ווייזט אין דעם דערצעהלער א באָאבכטענדען גייסט און א דיכטעריש נשמה.

פון די געדרוקטע וויצען, וואָס זיינען פארבונדען מיט דעם נאָמען פון „מאָטקע כאבאד", זיינען בלויז דא עטליכע, וואָס מ'קען דענקען, אז זיי באַלאַנגען מיט אן אמת דעם גרעסטען ליטווישען וויצלער. די איבעריגע האָבען קיין שום שייכות ניט צו איהם. צום טייל, זיינען זיי סתם אידישע געלונגענע און ניט געלונגענע וויצען; צום טייל איבערגעניצעווטע גוי'שע. וויצען, אַרויסגענומען פון די צייטונ-

גען און פון די שול־ביכער. אזוי אז מ׳קען אייגענטליך זאָגען, אז אמת׳ע מאָטקע כאָבאָד׳ס וויצען האָבען מיר כמעט נאָר ניט. פונ־דעסטוועגען האָט מען, גלויב איך, געקענט צוזאַמענשטעלען א גוטען ביכעל פון ריינע מאָטקע כאָבאָד׳ס וויצען, וועו מ׳וואָלט זיך גוט דורכשמועסען מיט עלטערע ווילנער אידען. ניט דוקא קיין זקנים.

אָט זיינען א פאָר מאָטקע׳ס וויצען, וואָס זיינען, נאָך מיין מיינונג, אמת׳ע מאָטקע כאָבאָדישע.

1) מאָטקע איז נעווען אין מינסק אויף א גבירישער חתונה. שטעהען צו איהם צו נגידישע יונגע לייט, ער זאָל זיי עפעס זאָגען א „המצאה".

— רעכט, — זאָגט מאָטקע, — און גלייך צום פסוק:

ויסעו מסכות ויחנו ברפידים — געהאנגען זאָלען ווערען אלע מינסקער נגידים.

די נגידים האָבען זיך שטארק באַליידיגט און געפרעגט:

— וואָס איז דאָס פאָר א המצאה?

— איך מיין טאקע, — זאָגט מאָטקע, — אָהן המצאות...

2) מאָטקע׳ן האָט אמאָל אויסגעפעהלט עטליכע קערבלעך אויף דירה־נעלד. געהט ער אַוועק צו וועלוועל ליבערמאַן, א ווילנער גביר, וואָס האָט ליב געהאַט מאָטקע׳ס א ווערטעל. מאָטקע האָט געטראָפען דעם גביר זיצענדיג ארום א טיש מיט געסט (דאָס איז געווען זומער צייט) בייַ זיך אויפ׳ן הויף.

— וועו איהר גיפ מיר, — זאָגט מאָטקע צום גביר, — פינף קערבלעך וויייז איך אייך א קונץ; איך שלעפ אראָפ די זון פון הימעל אהער אויפ׳ן טיש.

באַקומען די פינף רובעל, הייסט זיך מאָטקע געבען א קא־טשערע, קריכט ארויף אויפ׳ן טיש, נעמט זיך מעסטען מיט דער קאָטשערע אָהין, אהער, און אייילט זיך בכלל ניט מיט׳ן אויספיהרען די שטיקעל ארבייט, וואס ער האָט זיך אָנגענומען.

דער עולם וועלט אונגעדולדיג און דער גביר, וועלוועל ליבער־מאַן, קיבעצט אונטער מאָטקען׳ן: מאָטקע, עפעס געהט בייַ דיר צו שווער!

— זייט מוחל, ר׳ וואָלף, — ענטפערט איהם מאָטקע, — נאָט אייך די קאָטשערע און איהר טשעפעט נאָר אַן אָן דער זון, וועל איך איהר שוין אראָפשלעפען...

3) אין ווילנע איז נעווען, אין מאָטקע׳ס צייטען, א גביר, און א „תקיף" — יודעל אפאָטאָף. ער האָט געהאַט א גראָבען שטע־קען און א גראָבען מויל, און אלע האָבען פאָר איהם מורא געהאַט. אמאָל האָט ער, אין קהל־שטיבעל, געפאָדערט עפעס א זאַך, וואָס קהל האָט ניט געקענט נאָכגעבען.

— וואָס וועט זאָגען דערויף ווילנע? — האָט אימיצער פון קהל זיך דערוועגט דעם שטאָלצען תקיף צו דערווידערען.

— ווילנע?... — האָט יודעל אָפּאטאָוו׳ן נענעבען א געשריי, — וואָס הער איך ווילנע! זאָל מיר נאָנט ווילנע...

פּאַר אזא גראָבקייט איז געבליבען ביי קהל זיך אָפּצורעכענען מיט ׳ן „תקיף״

מ׳האָט נערופען מאָטקע כאָבאָד, און פּאַר דריי קערבלעך האָט דער באריהמטער ווי׳צער זיך אָננענומען אָפּשפּילען מיט דעם מעכטיגען תקיף א שטוקע.

אויף מאָרגען, בשעת יודעל אפּאטאָוו׳ן האָט זיך אָפּגערוהט, ווי זיין שטייגער, אין זיין נאָכמיטאָגדיגען שלאָף, איז פּלוצלונג אָננעלאָפען צו איהם אין שטוב מאָטקע כאָבאָד, א פּאַרסאָפּעטער, אָהן אן אָטעם.

— גיכער, — האָט ער געסאָפּעט, — ר׳ יודעל... וואו איז ר׳ יודעל? איך מוז איהם זעהן...

— דו ביזט משוגע, צי מטורף, מאָטעל? — האָבען די שטוביגע אויף איהם אויסגעשטעלט די אויגען

נאָנט ווילנע האָט געוואוסט, אז וועקען יודעל אפּאטאָוו׳ען ביי טאָג פון זיין שלאָף איז סכנות נפשות... אפילו די ווייב האָט ניט געטאָרט געהן נאָהענט ארום זיין שלאָפצימער.

אָבער מאָטקע האָט קיין זאָך ניט געהערט. ער האָט געהאָלטען איז איין סאָפּען: — קיין שום תירוץ... סכנות נפשות... קהל, אסיפה, קהל־שטיבעל... מ׳האָט מיך געשיקט — עקסטרא!

אָפּאטאָוו׳ס ווייב און קינדער האָבען געמיינט, אז ס׳מוז זיין עפּעס א גזרה, א סכנה פּאַר אידען, און ענדליך האָט זיך די ווייב איינגעשטעלט און איז געגאַנגען וועקען דעם מאָן.

— וואָס אי? הא? וואָס? — האָט זיך אָפּאטאָוו אראָפּגעכאַפּט פון געלענער און איז אריינגעלאָפען אין שטוב ניט טויט, ניט לעבעדיג.

— ר׳ יודעל, — האָט מאָטקע געסאָפּעט, — ר׳ יודעל, קהל... אסיפה, עקסטרא! קהל־שטיבעל! מ׳האָט מיך געשיקט...

— רייד וועטער! וואָס איז? — האָט דער תקיף געברומט ווי א צוריצטער לייב.

— קהל... — האָט מאָטקע קוים ארויסגערעדט — האָט מיך געשיקט... אנטקענען דעם, הייסט עס, וואָס איהר האָט נעכטען געזאָגט... נאָנט ווילנע זאָל אייך... וויים קהל ניט, ווי האָט איהר געמיינט: צי מיט סניפישאָק, צי אָהן סניפישאָק...*)

---

*) סניפישאָק איז א פּאַרשטעטעל פון ווילנע.

וועגען שייקע פייפער וויים מען, אז ער האט געלעבט אין איין צייט מיט מאטקע כאבאד, איז אבער געווען אביסעל אינגער פון איהם. ער איז ניט געווען קיין פראפעסיאנעלער וויצלער, ווי מאטקע. ער איז דעם גאנצען לעבען געווען א זינגער. פריהער ביי דעם ווילנער באלעבעסל, דערנאך ביי דעם לאמזער חזן, וואס איז געווען חזן אין ווילנע נאכ'ן ווילנער באלעבעסל.

די וועלט־לעך וואס דאס פאלק שרייבט צו שייקען זיינען, גיכער ווי אלץ, ניט זיינע. בכלל איז ניטא צווישען די וויצען, וואס מ'דערצהלט אין שייקעס נאמען, אזעלכע וואס זאלען זיין כאראקטעריסטיש פאר זיין פערזענליכקייט; וואס מ'זאל קענען זאגען: יע, דאס איז שייקע'ס א וויץ.

דאס איז, וואהרשיינליך דערפאר, וואס שייקע פייפער (פייפער האט מען איהם גערופען, וויל ער האט, זאגט מען, געקענט זעהר קונציג פייפען מיט דער צונג) איז געווען מעהר בריה אויף שטוקעס, פארשטעלען, אנשטעלען, ווי אויף זאגען וויצען.

שייקע האט, וואהרשיינליך, געמוזט האבען דעם טאלאנט פון אן ארטיסט, אט דעם טאלאנט האט ער באנוצט בשעת אין זינגען איז געווען „סלעק". באנוצט נאר אויף א באזונדער אופן, ער פלעגט, זאגט מען, אוועקלאזען זיך אין וואלין. דארטען אויסגעבען זיך פאר א „בעל שם". די ראלע פון א „בעל שם" האט ער אזוי קונציג געשפילט, אז ער פלעגט בריינגען אהיים פון זיין נסיעה שטיקער געלד. אט זיינען א פאר וויצען, וואס וועלען צוגעשריבען שייקע פייפער:

1) אַ ליגען — ניט געטראכט.

— הער, שייקע, — מאכט אמאל צו איהם א ווילנער גביר,
— איך גיב דיר א רובל און זאג מיר א ליגען שוין, אויפ'ן ארט, ניט געטראכט.
— איהר האט דאך געזאגט: „איהר וועט מיר געבען צוויי!
— האט שייקע גלייך געענטפערט און געקראגען דעם רובל.

2) אַ פענדעל, וואס פענדעלט זיך.

שייקע האט געליהען ביי א שכן א בלעכענע פענדעל.

אויף מארגען האט ער אפגעבראכט די פענדעל. אין דער פענדעל איז געלעגען א קלענערע פענדעלע.

— וואס איז דאס? — פרעגט פארוואונדערט דער שכן.

— אייער פענדעל, — ענטפערט שייקע — האט זיך געפענדעלט און האט געהאט א קליינינקע פענדעלע.

אויף מארגען קומט שייקע צום זעלבען שכן לייהען א גרויסע קופערנע פאן. דער שכן איהם, פארשטעהט זיך, מיט שמחה

געליהען די גרויסע קופערנע פאן, אין דער זיסער האָפנונג אז די פאן וועט זיך מסתמא אויך „פענדלען".

שייקע'ן האָט נעפעהלט אויף שבת, איז ער געגאנגען און האָט פארזעצט די פאן פאר עטליכע גילדען.

עס גענהט אוועק א וואָך, צוויי, דער שכן וועט אונרוהיג און קומט צו שייקען מאָהנען די פאן.

— אייער פאן איז נעשטאָרבען, — מעלדעט איהם שייקע מיט א טרויעריג פנים.

— סטייטש! ווי קען דאָס א פאן שטאָרבען, — שרייט דער שכן מיט כעס.

— כע־כע! — האָט זיך שייקע שטארק צולאכט, — וועז איהר האָט נעגלויבט אז א פענדעל קען זיך פענדלען, דאַרפט איהר גלויבען אז א פאן קען שטאָרבען.

דער דאָזיגער וויץ איז אייגער פון די סאמע כאראקטעריסטישע אידישע פאלקס־ווערטלעך. אין איהם ליגט א טיפע סאטירע אויף די זיטען. דער מענש איז גרייט צו גלויבען אין אלע נארישקייטען, אזוי לאנג, ווי דאָס לויגט זיך פאר זיין קעשענע. א „חקרן" וועט ער אזוי באלד, ווי אָט די נארישקייטען הערען אויף צו ברענגען איהם פראָפיט.

ווילנער אין אַמעריקע

ב. לעוויטין.

די געשיכטע פון ווילנער ברענטש 367, אַרבייטער רינג.

דרייסיג בריידער זיינען זיי געווען.
פון „בונדיס" אַרמיי טרייע זעלנער.
האָבען זיי געבויט א ברענטש א שטארקן,
מיט דעם צויבער נאָמען — ווילנער.

עס זיינען שוועך 25 יאָהר!
א פערטעל יאָהרהונדערט פון גלאָרריייכער טעטיגקייט.
א רעקאָרד פון אויפטוואונגען, מיט וועלכע די גרעסטע אָרגאַניזאציע מעג שטאָלצירען.
א רעפוטאציע, וועלכע איז לאַנג אריבערגעוואקסען ניט נאָר די גרעניצען פון די איינגע קרייזען פון די אייגענע מיטגלידער און אפילו די ראַמען פון דעם גרויסען אָרדען, נאָר זי האָט אויך אריבערגעשפרייזט דעם בריטען שטח פון דעם אטלאַנטישען אָקעאַן.
א צוויינ, וועלכער האָט זיך אזוי צוואוואקסען, אז ער איז נעוואָרען די קרוין, דער שיינדעל פון דעם מעכטיגען בוים, וועלכער רופט זיך ארבייטער רינג.
א ברענטש, וועלכער איז נעוואָרען דער גרעסטער, דער דייכסטער, דער טעטינסטער אין דעם מעכטיגסטען אידישען ארבייטער אָרדען.
דאָס איז אין קורצען די געשיכטע פון דעם ווילנער ברענטש 367 פון ארבייטער רינג.

אין וואָס ליגט דער כח פון ברענטש 367?
דער לעצטער יאָהר־צעהנדליג איז געווען ניט קיין גינסטיגער פאר'ן ארבייטער רינג. א מעכטיגער שטראָם האָט געשטויסען סיי איינצעלנע ברענטשעס און סיי דעם אָרדען אלם א גאַנצען בארג ארונטער. די אימיגראציע קוואָטאָס האָבען אָפגעשניטען דעם קוואל פון וועלכען דער ארבייטער רינג האָט געצויגען זיין מיטגלידערשאפט. קאָמוניסטישע אינטריגעס האָבען דעם אָרדען אויך קיין גוטעס ניט געטאָן. ברענטשעס האָבען אָנגעהויבען פאַרלירען מיטגלידער. די

לעצטע פינף יאָהר פון קריזים זיינען געווען ספעציעל שווערע פאר'ן ארבייטער רינג. פילע ברענטשעס, וועלכע זיינען געווען צווישען די גרעסטע און וועלכע האָבען אמאָל פארנומען דעם סאמע אויבען־אָן אין ארבייטער רינג, זיינען דורך דער צייט פארדוקט געוואָרען אָן א זייט און זיינען פארדונקעלט געוואָרען פון נייע, אויבליהענדע ברענטשעס. אייניגע ברענטשעס זיינען זיך שיער ניט צופאַלען פון דעם צו־גרויסען פארלוסט פון מיטגלידער.

דער ווילנער ברענטש 367 איז געווען כמעט די איינציגע אויסנאמע אין דער הינזיכט. דער ברענטש איז די גאנצע צייט געבליבען געגען דעם שטראָם פון פארצעהרונג און האָט פאָרטנעזעצט זיין ערפאָלגרייכען מארש בארג ארויף. ער איז געוואקסען סיי אין דער צאָהל מיטגלידער, סיי אין זיינע פינאנציעלע ריסורסען און סיי אין זיין פאר־צווייגטער טעטיגקייט, ביז ער איז געוואָרען דער גרעסטער, דער שטארק־סטער און דער איינפלוסרייכסטער ברענטש אין ארבייטער רינג.

דער ברענטש קומט צו דער גרויסער שמחה פון זיין 25־יאָהריגען יובילעאום מיט א מיטגלידערשאפט פון איבער 700 און מיט א פאר־מעגען אין די בענק פון איבער צעהן טויזענד דאָלער.

מיט וואָס ערקלערט זיך אָט דער מערקווירדיגער אימפעט, וועל־כער האָט שטענדיג געשטויסען דעם ברענטש אלץ העכער אויפ'ן ליי־טער פון ערפאָלג?

דריי פאקטאָרען האָבען בייגעטראָגען צו דעם גרויסען ערפאָלג פון ברענטש 367.

1) דער נאָמען.
2) די רעוואָלוציאָנערע טראדיציע.
3) דער מענשען מאטעריאל.

ווילנע איז שטענדיג געווען א צויבער נאָמען ניט נאָר פאר דעם אידישען לעבן און פאר דעם אידישען משכיל, נאָר זי איז אויך גע־וען א קוואל פון באגייסטערונג פאר דעם אידישען ארבייטער. פאר־יערען שיכט פון דער אידישער באפעלקערונג האָט ווילנע סימבאָלי־זירט עפעס שהנעס, עפעס ערהאבענעס. פאר דעם פרומען אידען איז ווילנע געווען די ירושלים דליטא, מיט איהרע גרויסע ישיבות, מיט דעם שול־הויף און די פארשידענע שטיבלעך, וואו מען האָט געלערנט תורה און חכמה; פאר'ן מאדערנעם אידען איז ווילנע נע־וען דער צענטער פון קולטור, דער מקור פון אידישען בוך, דער סימ־באָל פון מאדערניזם; פאר'ן אידישען ארבייטער איז ווילנע געווען די ווינגלע פון „בונד", דער קוואל פון רעוואָלוציאָנערע טעטיגקייט.

ווילנע איז געווען א קוואל פון באגייסטערונג און פון זיסע ער־אינערונגען ניט נאָר פאר די אמת'ע ווילנער, וועלכע זיינען דאָרט גע־בוירען און ערצויגען געוואָרען, נאָר אפילו פאר די, וועלכע האָבען

דאָרט פאַרבראכט בלויז עטליכע יאָהר, אָדער זיי זיינען דאָרט געווען צו נאסט פאר א נאנץ קורצער צייט.

דער נאָמען ווילנע האָט אזוי ווי א מאגנעט נעצויגען און ער ציהט נאָך אויך איצט ווילנער לאַנדסלייט צו דעם בראנטש. און לאַנדסלייט האָט ווילנע נאָר א סך. זי האָט געבוירענע לאַנדסלייט און געוואָרענע לאַנדסלייט. עס זיינען פאַראַן אפילו אזעלכע, וועלכע האָבען ווילנע קיין מאָל אין די אויגען ניט אָנגעזעהן און דאָך שרייען זיי אז זיי זיינען ווילנער לאַנדסלייט און זיי רייסען זיך צו באַלאַנגען דוקא צום ווילנער בראנטש.

און עס איז מערקווירדיג! ווען מען זאָל נעמען א צענזום פון די מיטגלידער פון דעם ווילנער בראנטש און מען זאָל דורכקוקען זייער מעטריקעס, ווען זיך זיכער ארויסווייזען אז א היבשע צאָהל מעמבערס זיינען נאָר געבוירען ערגעץ אַנדערש, ווייט פון ווילנע. דאָך ווערט דער ווילנער נייסט פון דעם בראנטש און די אינספיראציע פון דעם צויבער נאָמען אפילו אויף א האָר ניט פאַרשוועכט. דער נייסט פון ווילנע שוועבט שטענדיג איבער'ן בראנטש און שטויסט איהם צו רעוואָלוציאָנערע און נעוואַלשאַפטליכע טעטיגקייט.

אָבער אויב דער צויבער נאָמען האָט צוגעצויגען מיטגלידער צום בראנטש, האָט די טראַדיציע און דער נייסט פון בראנטש די דאָזיגע מיטגלידער צוזאַמענגעהאַלטען. דער בראנטש איז געגרינדעט געוואָרען מיט א צוועק, מיט א אידעאַל. זיינע גרינדער זיינען געקומען פון דער היסטאָרישער רעוואָלוציאָנערער קינדער-גרופּע, וועלכע איז געווען באַוואוסט אלס „דער קלייַנער בונד". דאָס זיינען געווען יונג-לייט, וועלכע זיינען נאָך געווען יונג אין יאָהרען, אָבער זיי זיינען שוין נע-ווען רייך אין רעוואָלוציאָנערע ערפאַהרונג און אין אַפּפערוויליגקייט פאר'ן שהנעם אידעאַל פון סאָציאַליזם. איניגע פון די גרינדער פון בראנטש 367 זיינען שוין פריהער געווען מיטגלידער פון אן אַנדער ווילנער ארבייטער רינג בראנטש, — בראנטש 43, — וועלכער איז געגרינדעט געוואָרען פון א צאָהל בונדיסטען. דאָרט האָבען זיי זיך אָנגעזאַפט מיט דעם נייסט און מיט די טראַדיציעס פון ארבייטער רינג.

אָט די העלדישע יונגע רעוואָלוציאָנערע ארבייטער, אָט די ווילנער יונגעלייט, וועלכע האָבען נאָך ניט געהאַט אַפּגעקיהלט די רעוואָלוציאָנע-רע באַגייסטערונג ווען זיי האָבען איינגעזאַפט אין זיך אויף די ארבי-טער פּראָזאַמלונגען און אויף קאָנספיראַטיוויע צוזאַמענקונפטען אין דער אַלטער היים, האָבען געלעגט דעם פונדאַמענט אויף וועלכען עס איז אויפגעבויט געוואָרען דער בראנטש 367. זיי האָבען אַריינגעבראכט אין דעם בראנטש זייער באַגייסטערונג, זייער לוסט צו טעטיגקייט און צו גרויסע אויפטוואונגען און זיי האָבען געפיהרט דעם יונגען בראנטש פון אין ערפאָלג צו א צווייטען. איניגע פון די גרינדער פון בראנטש,

ווי אויך א צאהל פון די וואס האבען דעם ברענטש געהאלפען גרינדען, כאטש זיי זיינען ניט געווען צווישען די טשארטער מיטגלידער, זיינען נאך איצט די טעטיגסטע מיטגלידער און די לייטענדע גייסטער פון דעם ברענטש. די מיטגלידער אקסעלראד, גאלדינג, דאמסקער, לאנדאו, דזש. ראנאף, פיינעלסאן, קאץ, קאהען, קאטלאוויטש פארנעמען נאך היינט־צו־טאג דעם סאמע אויבען־אן אין דער פירערשאפט פון ברענטש.

אבער צו גענעראלען דארף מען אויך האבען אן ארמיי, און אויך אין דער הינזיכט האט דער ברענטש געהאט מזל. דער ברענטש האט צוגעטראפען מיט די מיטגלידער פונקט ווי מיט זיינע אנפיהרער. דער מענשען־מאטעריאל פון וועלכען די מיטגלידערשאפט פון ברענטש איז צוזאמענגעשטעלט איז א מערקווירדיגער. די מערסטע מיטגלידער זיי־נען געקומען פון דער ווילנער ארבייטער גטעא, פון דעם קעסעל־גרוב פון רעוואלוציאנערע אידעען. אסך פון זיי האבען זיך אויסגעוואל־נערט אין די ווילנער טורמעס און אין סיביר פאר זייער טעטיגקייט אין דעם ארבייטער־קאמף פאר פרייהייט. די עראינערונגען פון יענעם ערהאבענעם קאמף און אפילו פון יענע לידען פאר'ן אידעאל, האלטען זיי צוגעבונדען צו דער ארבייטער באוועגונג. זייער באגייסטערונג פלאמט נאך איצט אויף מיט יערען אויסברוך פון א רעוואלוציאנערען שטורעם אין א וועלכען עם איז טייל פון דער וועלט.

אט דער מולדיגער דרייגינג — דער צויבער נאמען, די רעוואלו־ציאנערע טראדיציע און די קוואליטעט פון די מיטגלידער — האט געהאלפען שמידען דעם שהנעם רינג, וועלכער איז באוואוסט אלס ווילנער ברענטש 367.

דער אנפאנג — די ווילנער יאנג מענס.

דער ווילנער ברענטש 367 איז אפיציעל געגרינדעט געווארען דעם 2טען אקטאבער, 1909. דער פונדאמענט פאר דעם ברענטש איז אבער געלייגט געווארען א סך פריהער. דער ברענטש איז ארויסגעוואקסען פון דער „ווילנער יאנג מענ'ס בענעוואלענט אסאסיאיישאן", וועלכע איז געגרינדעט געווארען מיט 16 חדשים פריהער. אייגענטליך איז די „ווילנער יאנג מענ'ס בענעוואלענט אסאסיאיישאן" גע־גרינדעט געוואר־ען מיט דעם צוועק צו פארוואנדלען איהר מיט דער צייט אין ארבייטער רינג ברענטש. אזוי האט טאקע שפעטער פא־סירט די „ווילנער יאנג מענ'ס בענעוואלענט אסאסיאיישאן" האט זיך אינסטאלירט אלס ברענטש 367 פון ארבייטער רינג. דער פראטא־קאל פון דער אינסטאלייישאן פון ברענטש 367, נעשריבען פון מאקס גאלדינג, סעקרעטאר, פארענדיגט זיך מיט דעם אויסרוף: „עס לעבע ווילנער יאנג מענ'ס ברענטש 367 פון ארבייטער רינג!

וואָס פאר אַן אַרגאַניזאַציע איז געווען די „ווילנער יאָנג מענ'ס בענעווא‌לענט אסאָסיאיישאַן" און פון וואַנען האָט זיך געגומען?

אין „פּאַרווערטס" פון דעם 7טען יוני, 1908, געפינען מיר פּאָל־גענדען אדוועטייזמענט:

ווילנער יאָנג מענס בענעוואָלענט אַסאָסיאיישאַן.

אונטער דיזען נאָמען האָט זיך געגרינדעט א בענעפיט סאָסייעטי, דינסטאָג, דעם 2טען יוני, אין ניו יאָרק, פון ווילנער יונגע לייט. וועגען אויסקינפּטע זיך צו וועגדען צום סעקרעטאר, דייוו קאטץ, 53-47 דילענסי סטריט, ניו יארק.

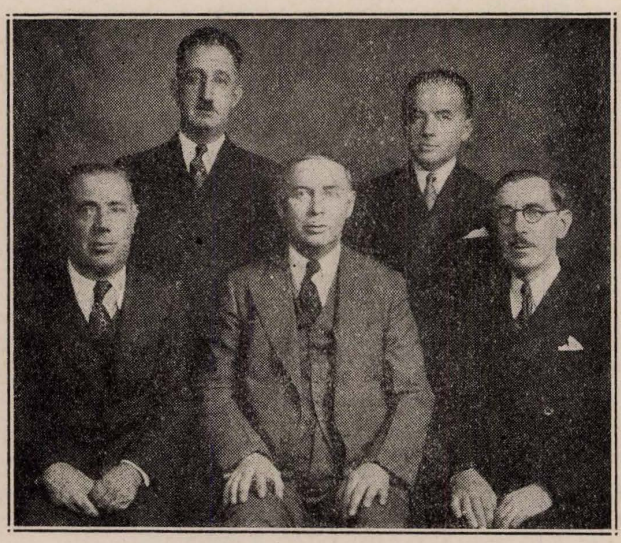
דער קורצער אדווערטייזמענט פארצייכענט בלויז א פאקט, אז אויף דער אידישער גאָס איז געבוירען געווארען א נייע אַרגאַניזאַציע, א בענעפיט סאָסייעטי פון ווילנער יונגע לייט. מיט דער גרינדונג פון דער אַרגאַניזאַציע איז אָבער פארבונדען אן אינטערעסאַנטע געשיכטע, וועלכע האָט א שטאַרקע שייכות מיט דער גרינדונג פון ברענטש 367 פון אַרבייטער ריינג.

די יאָהרען פון 1907 און 1908 זיינען געווען צוויישען די גלענצענדסטע פאר'ן וואוקס פון ארבייטער ריינג. די שרעקליכע רעאַקציע וואס האָט אָנגעהויבען בושעווען אין רוסלאַנד נאָך דער רעוואָלוציע פון 1905, און די פּאָגראָמ כוואָליע וואָס האָט זיך דאָן צוטראָגען איבער'ן גאנצען צארען־לאַנד, האָבען געטריבען מאסען אידישע פאמיליעס צו עמיגרירען אין דער „גאָלדענער מדינה". דער אימיגראציאנס שטראָם האָט אין יענע יאהרען געבראכט סיין אמעריקע ארום א מיליאָן אימיגראנטען א יאָהר, און אידען האָבען צוגעשטעלט גאָר א היבשען חלק צו יענער אימיגראַציע.

צווישען די אידישע אימיגראנטען וואס זיינען דאָן אהער געקומען האָבען זיך געפונען א סך יונגע לייט, וועלכע האָבען אליין אנטיל גענומען אין דער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג פון רוסלאַנד, אדער זיי זיינען צום וויניגסטענס געווען אָנגעשטעקט מיט די רעוואָלוציאָנערע אידעען וועלכע האָבען געבראכט די רעוואָלוציע פון 1905. דאָס איז געווען זעהר א געווינשטער עלעמענט פאר'ן ארבייטער ריינג, און ער האָט טאקע פיל געהאָלפען אויפצובויען דעם גרויסען ארדען. פילע פון די איצטיגע פיהרער פון ארבייטער ריינג זיינען געקומען אהער מיט דעם אימיגראציאנס שטראָם פון יענער רעוואָלוציאָנערער רוסישער עפאָכע.

ווילנע האָט אויך געשיקט איהר קוואָטא מיט יענעם אימיגרא־ציאָנס שטראָם. א צאָל ווילנער בונדיסטען האָבען נאָך מיט עטליכע יאָהר פריהער, באלד נאָך דער הינריכטונג פון הירש לעקערט, דאָ גע־האָט אַרגאַניזירט א ווילנער רעוואָלוציאָנערען קלוב, פון וועלכען עס איז שפעטער געגרינדעט געוואָרען דער ווילנער ארבייטער רינג ברענטש 43, אונטער דער פיהרערשאפט פון איזידאָר קאָהען און נאָך איניגע ווילנער בונדיסטען.

די ווילנער לאָנדסלייט, וועלכע זיינען אריינגעשטויסען געווארען אין דעם קעסל גרוב פון ניו יארקער לעבען, האָבען געפונען

די גרינדער פון ווילנער יאָנג מענס. — ערשטע רייהע פון רעכטס: ראָגאָוו, קאָפלאָוויץ, פיגעלסאָן; צוויטע רייהע: קאָן און דאָמסקער.

א מקום מנוחה אין דעם ווילנער ברענטש 43. דאָרט האָבען זיי גע־פונען א היימישע סביבה און אן עכט־בונדישע אטמאָספערע. דער ווילנער ברענטש איז זעהר שנעל געוואקסען ביז ער איז געווארען דער גרעסטער ברענטש אין ארבייטער רינג.

אָבער דער שנעלער וואוקס פון ברענטש האָט געשאפען אן ערנ־סטע פראָבלעם פאר דער פיהרערשאפט. אין ברענטש זיינען אריינ־געפאלען פארשידענע עלעמענטען, מיט גאנץ באזונדערע שטרעבונגען. עס זיינען דאָרט געווען עלטערע מענשען מיט קאָנסערוואטיוע באגרי־

פען. זיי האבען ניט פארשטאנען די פסיכאלאגיע פון דעם יונגען עלע־מענט, וועלכער איז נאך נעווען פריש פון דעם סאמע קאך פון בונ־דישער טעטיגקייט. די יונגע בונדיסטען האבען זיך דערפיהלט ניט היימיש אין דעם ברענטש. ער איז נעווארען צו גרויס אין צאהל, צופיל צושוואומען. א סך פון די אריבערגעקומענע בונדיסטען האבען צוליב דעם ניט נעוואלט אריין אין ברענטש 43. האבען אייניגע יונגע מיטגלידער פון ברענטש אנגעהויבען טראכטען וועגען גרינדען א באזונדערען ברענטש פון לויטער יונגע לייט, כדי זיי זאלען האבען וואו אויסצוגיסען זייער רעוואלוציאנערע באגייסטערונג און וואוהין זיי זאלען קענען ארייננעמען אנדערע יונגע רעוואלוציאנערען.

אבער פאר מיטגלידער פון דעם עקזיסטירענדען ברענטש צו גרינ־דען א נייעם ברענטש פון ארבייטער ריינג וואלט נעמיינט צו שפאלטען דעם ברענטש 43 און דאס איז נעווען פאקטיש אן אונמעגליכע זאך. ברענטש 43 וואלט דאס פאר קיין פאל ניט דערלאזען, און אהן דער צושטימונג פון ברענטש 43, וועלכער איז דאן נעווען דער אויפלוס־רייכסטער ברענטש אין ארבייטער ריינג, וואלט נעווען אונמעגליך צו קרינגען א נייעם טשארטער פאר א צווייטען ווילנער ברענטש.

דעריבער האבען עטליכע טעטיגע מיטגלידער פון ברענטש 43 בא־שלאסען צו גרינדען א קלוב פון ווילנער יונגע לייט, הויפטזעכ־ליך פאר רעוואלוציאנערע טעטיגקייט. ביי זיי איז נעווען בא־האלטען א נעדאנק צו פארוואנדלען דעם קלוב אין א ברענטש פון ארבייטער ריינג. דעם 2טען יוני, 1908, איז אזא קלוב טאקע נע־גרינדעט נעווארען, אונטער דעם נאמען „ווילנער יאנג מענ'ס בענעפיט סאסייעטי", פון די פאלגענדע אכט מיטגלידער פון ברענטש 43: דייוו קאטץ, א. דאמסקער, מ. פייגעלסאן, דוש. קאטלאוויטש, דוש. האנאף, מ. אקסעלראד, ס. קולקין און ליפקאוויטש.

כדי אויסצומיידען דעם „טעות" פון ברענטש 43, איז באשלאסען נעווארען ארייננעמען אין דער סאסייעטי בלויז ניט פארהיראטע יונגעלייט. דער דאזיגער באשלוס האט זיך גלייך פון אנפאנג ארוים־געווויזען פאר א גוואלדיגער שטערונג. אייניגע פון די טעטיגסטע יונגע מעמבערס פון ברענטש 43, ווי אויך אנדער ווילנער יונגע לייט, האבען זיך ניט נעקענט אנשליסען אן דער נייער סאסייעטי, ווייל זיי זיינען שוין נעווען פארהיראט. פון דער אנדער זייט האט אבער דער זעלבער באשלוס אויך געווירקט אז די ווילנער „יאנג מענ'ס בענעווא־לענט אסאסיאיישאן" זאל וואס שנעלער ווערען א רעגלעער ברענטש פון ארבייטער ריינג. די מיטגלידער פון דעם קלוב האבען לאנג ניט נעקענט פארבליבען נעשיידט פון זייערע פארהיראטע חברים, מיט וועלכע זיי האבען יאהרען לאנג נעארבייט צוזאמען אין דער רעווא־לוציאנערער באוועגונג. מען האט נעמוזט פטור ווערען פון דער

גזירה. אָבער אָנשטאָט אָפּצושאפען די גזירה אין דער קאָנסטיטוציע פון דער סאָסייעטי, האָבען זיי נעענדערט דעם נאָנצען כאַראַקטער פון דעם קלוב. די טוער פון דער אַרגאַניזאַציע האָבען פאַרוואַנדעלט זייער בענעפּיט סאָסייעטי אין א ברענטש פון אַרבייטער רינג.

וועג די טוער פון ברענטש 43 האָבען דערהערט אז אייניגע פון זייערע אייגענע מיטגלידער האָבען נעגרינדעט א באזונדער ווילנער אַרגאַניזאַציע האָט זיך נעטאָן חושך אין ברענטש. מען האָט די גרינדער פון דעם נייעם קלוב באטראכט אזש אלס פאַררעטער צום ברענטש. די פיהרער פון ברענטש 43 האָבען גלייך פאַרשטאַנען אז די נייע בענעפּיט סאָסייעטי וועט לאַנג ניט פאַרבלייבען אויסער'ן אַרבייטער רינג; די נייע אַרגאַניזאַציע וועט זיך פּריהערן אַדער שפּעטער וועלדען צו דער נאַציאָנאַלער עקזעקוטיוווע פון אַרבייטער רינג נאָך א טשאַרטער פאר א באזונדערען ווילנער ברענטש. האָבען די טוער פון ברענטש 43 גלייך אנגעפאַנגען א קאמף ניט צו דערלאַזען אז מען זאָל אַרויסגעבען א טשאַרטער פאר א נייעם ווילנער ברענטש פון אַרבייטער רינג.

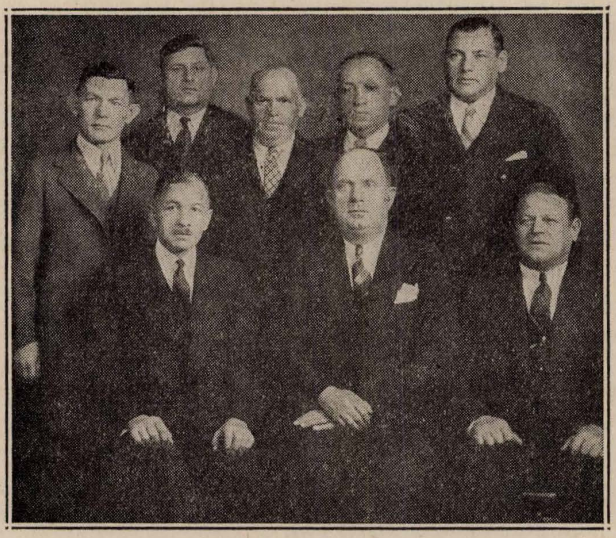
די הויפּט אָנפּיהרער פון דעם קאמף געגען דעם פאַרזוך צו גרינדען א נייעם ווילנער ברענטש זיינען געווען איזידאָר קאָהען און ב. וואלאוויטש פון ברענטש 43, וועלכע זיינען געווען מיטגלידער פון דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע. זיי זיינען געווען טרייַע וועכטער פון זייער אייגענעם ברענטש, און זיי זיינען געשטאַנען אויף דער וואך ניט צוצולאָזען קיין אַנדער ווילנער ברענטש, וועלכער זאָל ווערען א קאָנקורענט און זאָל שעדיגען דעם שנעל וואקסענדען ברענטש 43.

אָבער אויב די „ווילנער יאַנג מענ'ס בענעווא'לענט אסאָסייאשאן" האָבען באַגענט א גוואַלדיגע אָפּאָזיציע אין דער נאציאָנאלער עקזעקוטיווע מצד די פּאַרשטעהער פון ברענטש 43, האָבען זיי אָבער אויך נעהאַט הייסע פּארטיידיגער. די פּרויַנד רפּאל גינזבערג און דער פּאַרשטאַרבענער שבתי בולגאטש, וועלכער איז דאן געווען דער טשערמאן פון אַרבייטער רינג, האָבען פּארטיידיגט אין דער נאציאָנאלער עקזעקוטיווע דעם פּאַרלאַנג פון א טשאַרטער פאר א נייעם ברענטש.

די צוויי פּרויַנד פון דעם צוקונפטיגען ברענטש האָבען זעהר א סך געהאלפען אין דעם קאמף פאר א נייעם טשאַרטער, און וועג דער קאמף איז עגדליך נעווואָנען נעווארען, זיינען די פּרויַנד בולגאטש און גינזבערג געווען די הויפּט מחותנים ביי דער אינסטאַליישאן פון דער „ווילנער יאַנג מענ'ס אסאָסיאישאן" אלס ברענטש 367 פון אַרבייטער רינג. דער אפיציאלער אינסטאַלירער פון דעם נייעם ווילנער ברענטש איז נעווען פּרויַנד גינזבערג, וועלכער האָט זיך אין גיכען אנגעשלאָסען אָן דעם ניו־נעגרינדעטען ווילנער ברענטש און ער איז פאר־

בליבען א טעטיגער און אייגפלוסריייכער מיטגליד ביז'ן היינטיגען טאג.

עס איז דאָ ווערט צו באמערקען, אז טראָץ דעם וואס ברענטש 43 האָט אָנגענפיהרט אזא ביטערען קאמף געגען ארויסנעבען א טשארטער פאר א נייעם ווילנער ברענטש, איז אָבער דער קאמף פאַרגעסען געווארען אזוי שנעל ווי די נאציאנאלע עקזעקוטיווע האָט באשלאָסען דעם טשארטער צו באוויליגען. צו דער אינסטאָליישאָן פון ברענטש 367 האָט ברענטש 43 געשיקט א קאָמיטע צו באגריסען דעם אינגערען ברודער און ווינשען איהם ערפאָלג אין זיין אַרבייט.

די גרינדער פון ווילנער ברענטש 367, ארבייטער ריינג. — ערשטע רייהע פון רעכטס: לאנדא, גאָלדינג, מאוב; צווייטע רייהע: אקסלראָד, גאָלד, ניומאָן, גאָרדאָן און סילין.

די ווילנער צייגען וואָס זיי קענען.

ברענטש 367 איז נעבוירען געווארען אין קאמף. עס איז איהם אָנגעקומען זעהר שווער צו קריגען דעם טשארטער פון דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע. דער קאמף האָט נעדויערט איבער א יאָהר צייט. דערפאר האָט אָבער דער ברענטש געוואוסט ווי אזוי אפצושאצען דעם אוצר פאר וועלכען ער האָט אזוי שטארק געקעמפט. דער יונגער ברענטש האָט באלד באוויזען אז דער ארבייטער ריינג האָט זיך מיט איהם ניט אָפגענארט. די נעגנער פון דעם ברענטש, וועלכע האָבען

געקעמפט געגען געבען איהם א טשארטער, האָבען גע'טענה'ט אז די יונגע, אונערפאהרענע חברה־לייט וועלען זיך לאנג ניט האלטען צוזאמען און דער ברענטש וועט זיך צופאלען. עס האָט אבער ניט געגומען דעם יונגען ברענטש מעהר ווי א יאָהר צייט צו פארמאכען די מיילער פון אלע געגנער. די כוואטסקע ווילנער יונגעלייט האָבען זיך אריינגעווארפען אין דער ארבייט מיט זייער גאנצען רעוואלוציאנערען ענטוזיאזם, און זיי האָבען באוויזען די עלטערע ברידער וואס זיי קענען.

שוין אויפ'ן צווייטען יאָהר פון זיין עקזיסטענץ האָט ברענטש 367 געקראָגען אנערקענונג פון דעם אָרדען. אין 1910 האָט דער ארבייטער רינג זיך געגרייט צו פייערען זיין 10־יאהריגען יובילאום מיט א גרויסער קאָנווענשאָן אין ניו יארק. עס איז אויסגעקליבען געווארען א 25ער־קאָמיטע צו אראָנזשירען די קאָנווענשאָן. אלע ברענטשעס האָבען זיך געריסען צו זיין פארטרעטען אין דער קאָמיטע צוזוגרייטען דעם גרויסען יום טוב. אין דער קאָמיטע איז אויסגעקליבען געווארען א פארטרעטער פון ברענטש 367, מאקס גאלדינג, וועלכער איז געווען איינער פון די גרינדער פון ברענטש און אויך איינער פון די טעטיגסטע מיטגלידער.

די קאָמיטע האָט באשלאָסען צו אראנזשירען א פאראד אויף דער איסט סייד לכבוד דער ערעפענונג פון דער קאָנווענשאָן. דער פאראד איז געווען א שעהנער. דעם שטאַרקסטען איינדרוק האָט אבער גענאכט דער יונגער ברענטש 367. די מיטגלידער זיינען אלע געקומען צום פאראד אנגעטאָן אין ווייסע היטלען. דער ברענטש האָט געהאט אן אייגענעם בענד מוזיק און ער איז ארויס אָן דער שפיץ פון דעם פאראד. עטליכע און פופציג מיטגלידער האָבען מארשירט ווי גוט־אויסגעשטודירטע סאָלדאטען. זיי האָבען געטראָגען רויטע פאָהנען און פארשידענע אויפשריפטען, רופענדיג די אידישע ארבייטער אָנצוליסען זיך אָן דעם ארבייטער רינג.

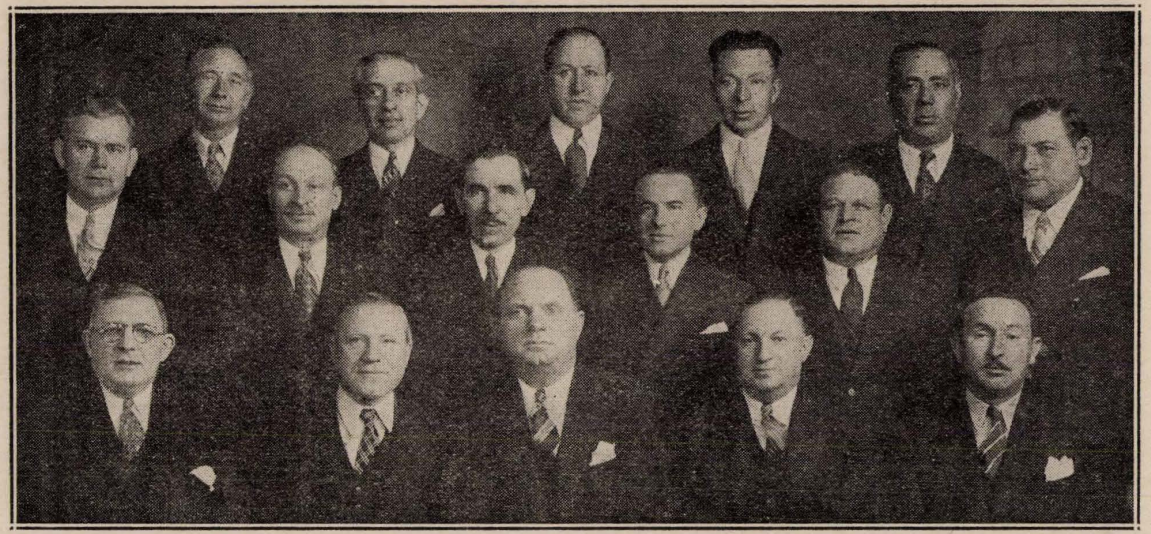
יענער קאָנווענשאָן־פאראד איז געווען דער געשפּרעך פון טאָג אין דער גאנצער אידישער ניו יארק. ברענטש 367 האָט געקראָגען דעם גרעסטען חלק פון די לויב־געזאנגען. אלס אנערקענונג פאר דער גוטער ארבייט האָט דער ברענטש געקראָגען א פארטרעטער אין דער סאניטאריום קאָמיטע, וועלכע איז דאמאלסט נאָך ניט געווען א טייל פון דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע, אבער זי האָט געארבייט אונטער דער אויפזיכט פון דער עקזעקוטיווע.

ברענטש 367 האָט געצוינגען אלץ מעהר און מעהר אויפמערקזאמקייט מיט זיין טעטיגקייט. ער האָט געקראָגען א שם פאר זיין נעווארקסקייט אין אראָנזשירען גרויסע אונטערנעמונגען. דער אר־

בייטער רינג איז שוין אין יענער צייט געווען א גאנץ פארצווייגטע ארגאניזאציע מיט א מיטגלידערשאפט פון אַרום פערציג טויזענד. אבער סיי דער אַרדען אלס א גאנצער און סיי די איינצעלנע ברענטשעס זיינען נאך ניט געווען געוואוינט צו אראנזשירען גרויסע אונטערנעמונגען. איניגע ברענטשעס האבען אראנזשירט יעהרליכע בעלער (דאס זיינען געווען די פאפולערסטע אונטערנעמונגען פון אלע אידישע ארגאניזאציעס אין יענער צייט), אבער די דאזיגע בעלער זיינען זעלטען געווען ערפאלגרייך. איניגע ברענטשעס האבען זאנאר צונעלייגט נעלט. די האל־קיפערס האבען דערפאר ניט געוואלט פארדינגען די האלם פאר בעלער צו ארבייטער רינג ברענטשעס.

ברענטש 367 האט אבער געבראכען אט די שלעכטע רעפוטאציע פון די ארבייטער רינג בעלער. ניט נאר דאס. דער ברענטש האט אויך געבראכען אן אלטע טראדיציע ניט צו אראנזשירען א באל אום שבת ביינאכט. דאס איז א שלעכטער אוועג פאר א באל, האבען אלע געשריגען. דער עולם וועט ניט קומען. דער יונגער ווילנער ברענטש האט זיך אבער ניט דערשראקען פאר די דאזיגע וואר־נונגען. אין 1911 האט ער אראנזשירט א באל אין ניו סטאר קאסינא, איינער פון די גרעסטע האלם פאר בעלער אין יענער צייט. דער באל איז פארגעקומען דוקא שבת ביי נאכט און איז געווען א קאלאסאלער ערפאלג. עס איז געקומען אזא ריזיגער עולם, אז מען האט געמוזט שליסען די טירען. דער באל האט אריינגעבראכט 14 הונדערט דאלער פראפיט. יענער באל האט געמאכט א רושם אין ניו יארק. מען האט אין אלע אידישע קוואַרטאלען גערעדט וועגען דעם ריזיגען ווילנער באל. פון דאן אן זיינען די ווילנער בעלער פון ברענטש 367 געווארען א יעהרליכע אינסטיטוציע. די פראפיטען פון די בעלער האבען פיל בייגעשטייערט צו די 60 טויזענד דאלער־וואס דער ברענטש האט אויסגעגעבען אויף רעליף און אויף פאר־שידענע בענעפיטס צו זיינע מיטגלידער אין די 25 יאהר פון זיין עקזיסטענץ.

דער ווילנער ברענטש 367 איז געווארען דער מוסטער פון טעטיגקייט אין דעם גאנצען ארבייטער רינג. אין ניו יארקער ארבייטער רינג קריזען איז געווארען אן אָנגענומענע זאך, אז דאס וואס ברענטש 367 נעמט אונטער צו טאן מוז זיך ענדיגען מיט אן ער־פאלג. דערפאר האט מען ביי פארשידענע אקציעס וואס ארבייטער רינג ברענטשעס האבען אונטערגענומען, שטענדיג געזעהן אז די פיה־רער פון ברענטש 367 זאלען דארט פארנעמען א לייטענדע פאזיציע, כדי צו פארזיכערען דעם ערפאלג פון דער אקציע.

עקזעקוטיוו קאָמיטעט פון ווילנער ברענטש 367 א. ר. — ערשטע רייהע פון רעכטס: פענקין, גינזבערג, גאָלדינג, בערענשטיין, עלקין.
צווייטע רייהע: אָקסעלראָד, דזש. לאָנדאָ, קאָן, ראָגאָוו, שוואַרץ, ה. ראָגאָף. דריטע רייהע: פייגעלסאָן, נאָוויק, לעווינק, מיסאָן, אָדלער.

די פּאָזיציע פון דעם ברענטש אין ארבייטער רינג.

ברענטש 367 האָט אָנגעהויבען אויסאיבען אַן אײַנפלוס אויף די פּאָליטיס פון ארבייטער רינג, ווען ער איז נאָך געווען גאָר יונג און ער האָט נאָך אפילו ניט ג׳חלום׳ט צו ווערען דער גרעסטער ברענטש אין דעם אָרדען. דער ברענטש איז געווען פּארטראָטען אין דער נאציאָנאַלער עקזעקוטיוו פון דעם צווייטען יאָהר אָן פון זיין עקזיסטענץ. מען האָט זיך שטענדיג גערעכענט מיט זיינעם א ראָטה. די פיהרער פון ברענטש זיינען אַלעמאָל געשטאַנען נאָהענט צו דער גענעראַל פּארוואַלטונג פון ארבייטער רינג און זיי האָבען דאָרט אויסגעאיבט א באַדייטענדען איינפלוס.

דער ברענטש איז אַלעמאָל געווען א לאָיאַלער און ער האָט כמעט אין אַלע וויכטיגע פראגען אונטערשטיצט די אַדמיניסטראציע. אין די פילע אינערלאכע קאמפען, וואָס דער ארבייטער רינג האָט דורכגעמאכט — קאמפען, וועלכע האָבען שיער ניט פּארניכטעט גאנצע ברענטשעס; קאמפען, וועלע האָבען אפט געדראָהט די סאמע עק־זיסטענץ פון דעם אָרדען — איז ברענטש 367 געשטאַנען מיט דער פּארוואַלטונג און האָט לאיאַל פּארטיידיגט דעם אָרדען פון די אטאקעס סיי פון אינעווייניג און סיי פון אויטסייד, וואָס זיינען אויף איהם געמאכט געוואָרען.

ווען דער שטורם אַרום די פראטוירנאַל רעיטס האָט פאקטיש צוטוילט דעם ארבייטער רינג אין צוויי פיינדליכע לאגערן — יונגע און אלטע — האָט ברענטש 367 געשפילט א וויכטיגע ראָלע אין דעם גרויסען קאמף און ער האָט זעהר פיעל מיטגעהאָלפען דורכ־צופיהרען די וויכטיגע רעפאָרמע, וועלכע האָט אַוועקגעשטעלט דעם אָרדען אויף א זיכערען באָדען. דאָס האָט נעראטעוועט דעם ארבייטער רינג פון דער קאטאסטראָפאַלער לאגע אין וועלכער עס געפינען זיך פילע אידישע אָרדענס, וועלכע האָבען ניט אָנגענומען די פראטוירנאַל רעיטס, אייַדער עס איז געוואָרען צו שפעט.

שפעטער, ווען די קאָמוניסטישע מגפה האָט אַרײַנגעבראכט דעם פּארטיי־קאמף אין דעם ארבייטער רינג און האָט פּאראורזאכט רייַ־סעריין און שפאלטונגען אין פילע ברענטשעס, האָט ברענטש 367 אָנגעהאַלטען ניט נאָר זיין אייגענע גאנצקייט, נאָר ער האָט אויך געהאַלפען אויסהיטען דעם אָרדען אלס א גאנצען פון די אָנפאַלען וואָס די שונאים האָבען אויף איהם געמאכט. דער ברענטש קען מיט שטאָלץ קאָנסטאטירען דעם פאקט, אז אין דעם גאנצען קאמף צווישען לינקס און רעכטע, האָט ער פּאַרלאָרען בלויז עטליכע געצייַלטע מיטגלידער, וועלכע זיינען אַוועק צום קאָמוניסטישען אָרדען.

א קלייע גרופע רייסט זיך אָפּ פון ברענטש.

דער קאמף וואס די קאמוניסטען האָבען אָנגעפירט אין ארבייטער רינג האָט קיין שפּאלטונג אין ברענטש 367 ניט פּאראורזאכט. עס האָט אָבער איבערגעלאָזען אן אָנגעשטרענגטע באציהונג מצד אייניגע מיטגלידער און דאָס האָט פּיל געשטערט דעם ברידערליכען געפיהל און די פּריינדליכע באציהונג וואס האָט שטענדיג געהערשט צווישען אלע מעמבערס.

מיט א צייט שפּעטער האָט זיך אין ברענטש ענטוויקעלט אן אָפּאָזיציע צו דער אדמיניסטראציע, וועלכע האָט געזוכט ביי יעדער געלעגענהייט צו דיסקרעדיטירען די פיהרער פון ברענטש און צו קריטיקירען די באשלוסן וואָס די עקזעקוטיווע, אָדער דער ברענטש אלס גאנצער, האָט אָנגענומען.

דער קאמף וואָס די אָפּאָזיציע האָט אָנגעפירט האָט גאָר ניט געהאָט צו טאָן מיט דעם קאמף צווישען לינקע און רעכטע וואָס איז דאָן אָנגענאָנגען אין ארבייטער רינג. עס איז געווען אן אָפּאָזיציע פון אייניגע פּערזאָנען, וועלכע האָבען געהאָט טענות וואָרום זיי קריגען ניט גענוג כבוד און אנערקענונג אין ברענטש.

די שטערונגען וואָס די אָפּאָזיציע האָט געמאכט ביי די מיטינגען האָט געמאכט אונמעגליך אָנצוגעהן סיי מיט דער רוטינער ארבייט פון ברענטש און סיי מיט די פּארשידענע טהעטינקייטען. עס איז דערגאנגען אזוי ווייט אז די „קיקערס" האָבען אָנגעהויבען פּאָדערען אז די נאציאָנאלע עקזעקוטיווע זאָל זיי באווילִיגען א טשארטער פּאר א נייעם ברענטש.

אין ברענטש 367 איז געווען א געגנערשאפט צו אזא שריט. פונדעסטוועגען האָבען די פיהרער פון ברענטש קיין גרויסען קאמף געגען דעם ניט געמאכט. ביידע צדדים האָבען זיך נעאיניגט אויף א פּארשלאג אז עס זאָל אויסגעקלִיבען ווערען אן אונפּארטייאישע קאמיטע וועלכע זאָל ענטשיידען אויב די אָפּאָזיציע זאָל קריגען א טשארטער פּאר א באזונדערען ברענטש. די קאמיטע איז באשטאנען פון ב. לעווישין, ש. רושאווסקי און ד. קאץ, פּארטרעטענדיג דעם ברענטש, פּריינד עבערלי, פון דער סיטי קאמיטע און פּריינד העסקעל פון דער נאציאָנאלער עקזעקוטיווע. דער באשלוס פון דער קאמיטע איז געווען אז מען זאָל דער אָפּאָזיציע געבען א טשארטער פּאר א נייעם ברענטש, ווייל אין איין ברענטש וועלען ביידע שטרייטענדע צדדים האַרמאָניש ניט קענען ארבייטען.

די אָפּאָזיציע האָט זיך באריהמט אז זי האָט אויף איהר זייט אָרום הונדערט מיטגלידער. וועָן עס איז אָבער געקומען צו טרענספּערירען זיך אין דעם נייעם ברענטש, וועלכער איז אָרגאניזירט ע-

וואַרען אלס ווילנער ברענטש 573, האָבען זיך געמעלדעט בלויז 38 מעמבערס. מעהר מעמבערס האָט די אָפּאָזיציע פון ברענטש ניט געקענט אַרויסציהען.

ברענטש 367 האָט אָבער דעם פּאַרלוסט פון די 38 מיטגלידער באַלד גוט געמאַכט. אין א נאַנץ קורצער צייט האָט דער ברענטש געמאַכט א דרייוו און האָט אַריינגעקראָגען איבער 300 נייע מיטגלידער.

אויך דער נייער ברענטש 573 האָט זיך א נעם געטאָן צו דער ארבייט און האָט פון אָנפאַנג אַריינגעקראָגען א באַדייטענדע צאָהל מעמבערס. דער גט מיט דער אָפּאָזיציע איז אַלזאָ געווען א טובה פאר בויידע צדדים. עס איז אָבער אינטערעסאַנט צו באַמערקען, אז אייניגע פון די „קיקערס", וועלכע זיינען אַרויס פון ברענטש 367, זיי־ נען אויך לאַנג ניט פאַרבליבען מיט דעם נייעם ברענטש.

וואָס איין ווילנער קען אויפטאָן.

אין 1926 האָט דער ברענטש אַריינגעקראָגען מיט איינמאָל 165 נייע מיטגלידער און ער האָט צוואמען מיט די נייע מיטגלידער צוגעקראָגען א וויכטיגע קראַפט, א מעמבער, וועלכער האָט פיעל גע־ האַלפען אין דעם ווייטערען וואוקס פון ברענטש.

אין ניו יאָרק איז געווען א ברענטש 200, אָן דער שפּיץ פון וועלכען עס איז געשטאַנען דער ווילנער יונגערמאַן יעפים ישורין. ווי אזוי דער אייניצלנער ווילנער איז אַריינגעפאַלען אין א ברענטש פון טשערוקאווער און אמציסלעווער לאַנדסלייט איז דאָ ניט וויכטיג. פריינד ישורין האָט זיך אָבער געפיהלט אייניזאם אין גלות ביי פרעמדע לאַנדסלייט. ער האָט זיך פארבייגעקט נאָך זיינע ווילנער לאַנדסלייט. אַרויסצוגעהן פון ברענטש 200 האָט אָבער ישורין ניט געקענט, ווייל ער האָט געוואוסט אז ער האָט פאקטיש דעם ברענטש צוזאמענגע־ האַלטען און אז אָהן איהם וואָלט זיך יענער ברענטש צופאַלען. האָט ישורין אָנגעהויבען אן אַניטאַציע צווישען די מיטגלידער פון זיין ברענטש אז דער נאַנצער ברענטש זאָל אריין אין דעם ווילנער ברענטש 367. נאָך לאַנג אונטערהאַנדלונגען איז דער שדוך גע־ שלאָסען געוואָרען און אַלע 165 מעמבערס פון ברענטש 200 זיינען געוואָרען מיטגלידער פון דעם ווילנער ברענטש 367.

די מיטגלידער פון בויידע ברענטשעס האָבען זיך פאר די אכט יאָהר זינט די פאַראייניגונג איז פאָרגעקומען אזוי אייניגעלעבט, אז זיי פיהלען זיך ווי אין פאמיליע, וועלכע איז נאָר קיין מאָל ניט געווען צוטיילט.

25-יאָהריגער יובילעאום קאָמיטעט פון ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רוינג. — פאָדערשטע רייהע פון רעכטס: לאָנדאָ, דאָמסקער, מרס. גאָלדינג, ראָגאָף, ישורין, גאָלדינג, גינזבערג, עלקין, מרס. בערענשטיין און בערענשטיין; צווייטע רייהע: ספענקין, קאָטלאָוויץ, מאיר, וואָהל, קליין, ניומאָן, מרס. האָראָוויץ, קאָץ, נאָוויק, שוואָרץ, מרס. ברייטען, אָקסעלראָד און טאָוב. דריטע רייהע: גודמאָן, בלאָק, עפשטיין, ריים, חאָראָוויץ, קאָהען, פייגעלסאָן, לעווינ, מיסאָן, ראָגאָו און סילווערמאָן.

דער ברענטש און די ארבייטער ריינג אינסטיטוציעס.

ברענטש 367 האָט שטענדיג געזוכט אַ גרויסן אינטערעס אין די ארבייטער ריינג אינסטיטוציעס. ער האָט זיך ניט באַגנוגט מיט די געווינליכע צאָהלונגען וואָס ווערן באשטימט פאר אַלע ברענטשעס, נאָר ער האָט ביי יעדער געלעגנהייט, ביי יעדער שמחה וואָס ער האָט נעפייערט, געגעבען אַ ספּעציעלע מתנה פאר דער אַדער יענער אינסטיטוציע.

דער ברענטש האָט ספּעציעל אָפּגעשאַצט די וויכטיגקייט פון דעם סאַניטאַריום און ער האָט ארויסגעוויזען אַ ספּעציעלען אינטערעס אין דער אינסטיטוציע. דער ברענטש האָט כמעט אַלע יאָהרען געהאַט אַ פאַרשטעהער אין דער סאַניטאַריום קאַמיטע און ער האָט פיעל מיטגעהאָלפען צו דער ענטוויקלונג פון דעם פראַכטפולען אַנשטאַלט, וואו הונדערטער ארבייטער רינג מיטגלידער האָבען זיך געהיילט און אַ צאָהל היילען זיך איצט פון דער שרעקליכער פראַלעטאַרישער קראַנקהייט — שווינדזוכט.

דער ברענטש האָט אויך געזומען אַ טעטיגען אַנטייל אין אויפבויען דעם שעהנעם קעמפּ. ווען די לינקע האָבען דורך אַ כיטרער מאַנעווער פאַרכאַפּט דעם קינדערלאַנד קעמפּ צוזאַמען מיט אַ צאָהל אַרבייטער רינג שולען, האָבען די ארבייטער רינג ברענטשעס באשלאָסען צו בויען אַ שעהנעם קעמפּ, וועלכער זאָל זיין אַ שטאָלץ פאר'ן אַרבייטער רינג. די נאַציאָנאַלע פאַרוואַלטונג האָט צוליב געוויסע שטערונגען ניט געקענט פינאַנסירען דעם קעמפּ, וויל דאָס איז אַ לאָקאַלע אינסטיטוציע. די ארבייט האָט געמוזט געטאָן וועלכער פון די ניו יאָרקער ברענטשעס. עס איז געפּופען געוואָרען אַ גרויסע קאַנפערענץ פון ניו יאָרקער ברענטשעס און דאָרט איז באשלאָסען געוואָרען צו שאַפען אַ פאָנד פאר אַ קעמפּ.

ברענטש 367 איז געווען צווישען די ערשטע צו שאַפען אַ סומע געלט אויפצושטעלען אַ באַנגאַלאָו אויפ'ן נייעם קעמפּ. דער ברענטש האָט געואמעלט פאר דעם צוועק אַרום 1600 דאָלאַר, פאר וועלכע עס איז אויפגעבויט געוואָרען אַ פראַכטפולע באַנגאַלאָו פאר די קינדער אויפ'ן נאַמען פון דעם ווילנער ברענטש 367. אַנדערע ברענטשעס האָבען אויך געבויט באַנגאַלאָוס, און אויף אזא אופן איז אויפגעבויט געוואָרען די פראַכטפולע קינדער קאָלאָניע אין דעם ארבייטער רינג קעמפּ.

דער ברענטש האָט געשטיצט די שול באַוועגונג מיט באַדייטענדע סומען געלט, ער נעמט אויך אַ טעטיגען אַנטייל אין דער באַוועגונג צו בויען אַ היים פאר די אַלטע מיטגלידער פון דעם אַרדען אַבער ברענטש 367 האָט ניט באַנרעניצט זיין שטיצע און זיין

אינטערעס בלויז צו ארבייטער רינג אינסטיטוציעס. דער ברענטש האָט איינגעזעהען די וויכטיגקייט פון די פּארשידענע פּאָלקס־אינסטיטוציעס וואָס די אידישע אימיגראַנטען האָבען איפּנעבויט דאָ אין לאַנד, און ער האָט זיי שטענדיג געשטיצט מיט א ברייטער האַנט. איינע פון די פּאָלקס־אינסטיטוציעס וואָס האָט געוואונען די מאַראָלע און פּינאַנציעלע שטיצע פון ברענטש איז די „האיאס" (היברו אימיגראַנט עיד סאָסייעטי), וועלכע האָט א גלענצענדען רעקאָרד פון נוצליכע ארבייט פאר די אידישע אימיגראַנטען איבער דער גאַנצער וועלט. דער ברענטש האָט אויך געשטיצט אזעלכע אינסטיטוציעס ווי דער לאָם־אַנדזשעלעס סאַניטאַריום, דער דענווער סאַניטאַריום, דער דעבאַראָה סאַניטאַריום, „קאַנוואַלעסענט האום" א. א. וו. די אלע אנשטאלטען זיינען געשטיצט געוואָרען סיי דורך יערליכע צוהלונגען און סיי דורך עקסטרא ביישטייערונגען. פאר די 25 יאָהר פון זיין עקזיסטענץ האָט דער ברענטש בייגעשטייערט פאר פארשידענע אידישע פּאָלקס־אינסטיטוציעס אַרום 8 טויזענט דאָלאר.

די סאָציאַליסטישע און ארבייטער באַוועגונג.

די גרינדער פון ברענטש האָבען כמעט אלע געהאט הינטער זיך רעוואָלוציאָנערע טראדיציעס. די מעהרסטע פון זיי זיינען געווען טעטיג אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און עס איז דעריבער געווען גאַנץ נאַטירליך אז דער ברענטש זאָל שטעהן אין איינגער פאַרבינדונג מיט דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און זאָל שטיצען פארשידענע סאָציאַליסטישע אונטערנעמונגען. דער ברענטש האָט בייגעשטייערט באַדייטענדע סומען געלט צו די מאיר לאַנדאָן קאָמפּיינס, צו דעם גרויסען הילקווט קאמפּיין, ווי אויך צו אלע אנדערע סאָציאַליסטישע קאמפּיינס. דער סאָציאַליסטישער כאראקטער פון דעם ברענטש און זיין לאָיאַליטעט צו דער פּארטי איז קיינמאָל ניט גע־מינדערט געוואָרען אפילו אין די שטורמישע מאָמענטען, וועו אויף דער אידישער ארבייטער גאָם האָט געהערשט א צוטומלענדיש פון מיינונגען און וועו פאָליטישע טראדיציעס זיינען צושטערט געוואָרען.

די ארבייטער באַוועגונג, סיי די אידישע און סיי די אלגעמיינע אמעריקאַנער האָט אויך אימער געפונען א ווארימען אפּקלאַנג אין דעם ברענטש. יעדער גרויסער סטרייק, אין וועלכען אן אפּיל איז געמאכט געוואָרען פאר הילף, איז געשטיצט געוואָרען פון דעם ברענטש מיט א געהעריגער סומע געלט.

אַרום דער צייט וועו דער ברענטש איז געגרינדעט געוואָרען, און ספּעציעל אין די יאָהרען פון 1910 און 1911 זיינען פאַרגעקומען העכסט וויכטיגע פאַסירונגען אין דער אידישער ארבייטער באַוועגונג. אין 1910 איז פאַרגעקומען דער היסטאָרישער סטרייק פון די קלאָוק־

עקזעקוטיוו קאָמיטעט פון פּרויען קלוב, ווילנער בּרענטש 367 ארבּיטער רינג — ערשטע ריי־הע פון רעכטס: וואָהל, פּענקין, בּריטען; גאָלדינג, בּערנשטיין, בעקער, אַדלער; צווייטע ריי־הע: ניומאַן, עפּשטיין, סטיין, חורוויטש, סילווערמאַן, עלקין און גינזבערג.

מאכער אין ניו יאָרק און דער שניידער סטרייק אין שיקאגאָ. דער ארבייטער רינג האָט ארויסגעשיקט א רוף צו די ברענטשעס צו העלפען דעם סטרייק מאָראַליש און פינאנציעל. ברענטש 367 איז געווען צווישען די ערשטע אָפּצורופען זיך אויף דעם היל־פס־רוף פאר די סטרייקענדע אידישע ארבייטער. דער ברענטש האָט שטענדיג געשטיצט זיינע אייגענע מיטגלידער, וועלכע זיינען אריינגעצויגען געוואָרען אין דעם סטרייק. ער איז געווען דער ערשטער ברענטש אייניצופיהרען סטרייק בענעפיט פאר זיינע מעמבערס. ער האָט אויך בייגעשטייערט מיט א ברייטער האַנט צו דעם אלגעמיינעם רעליף פאָנד פאר די סטרייקער וואָס דער ארבייטער רינג האָט געזאמלט.

ברענטש 367 האָט זיך בכלל ווארים אָפּגערופען מיט שטיצע פאר יעדען ארבייטער קאמף. דער ברענטש האָט אויך בייגעשטייערט חיבשע סומען געלט צו פארשידענע וואָלטעטיגע אינסטיטוציעס דאָ אין לאנד. זיין שטיצע האָט אויך דערגרייכט א רייהע ארבייטער אינסטיטוציעס אויף יענער זייט ים. אין די 25 יאָהר פון זיין עקזיסטענץ, האָט דער ברענטש בייגעשטייערט צו סטרייק און צו געזעלשאפטליכע און ארבייטער אינסטיטוציעס די סומע פון 7,983 דאָלאר מיט 75 סענט. דאָס איז ניט קיין שלעכטער רעקאָרד פאר אן איינצעלנעם ברענטש פן ארבייטער רינג.

רעליף פאר די מלחמה קרבנות.

אן אמת'ער מאָנומענט פון ברידערליכע הילף וועט פארבלייבען דער רעקאָרד פון ברענטש אין זיין טעטיגקייט פאר די מלחמה קרבנות. ברענטש 367 האָט בייגעשטייערט איבער פיר טויזענט דאָלאר צו דעם ארבייטער רינג פאָנד צו העלפען די אידישע מלחמה קרבנות אויף יענער זייט ים. אויסער דעם האָט דער ברענטש בייגעשטייערט חיבשע סומען געלט פאר דעם פאָלקס געצייג קאמפיין פון „ארט" און צו עהנליכע פאָנדען, צו העלפען אידישע מלחמה קרבנות.

עס פארשטעהט זיך, אז דער ברענטש האָט ניט פארנאכלעסיגט זיינע אייגענע נויטלידענדע מיטגלידער. די מעמבערס פון ווילנער ברענטש 367 זיינען אזוי ווי אין משפחה. וען אין מעמבער דערשפירט אן עקאָנאָמישען וויטאָג, דערפילען דאָס אלע מעמבערס און מען לאָזט דעם געבראָכענעם ברודער ניט פאלען. אין פאל פון קראנקהייט האָט דער ברענטש א ספעציעלען לאָקאלען בענעפיט פון פיר דאָלאר א וואָך, אויסער די 8 דאָלאר וואָס דער דזשענעראל אָפּיס צאָהלט. אין פארלויף פון זיין עקזיסטענץ האָט דער ברענטש אויסגעצאָהלט צו זיינע מיטגלידער 29,730 דאָלאר אין דזשענעראל בענעפיטס און 5,963 דאָלאר אין לאָקאלע בענעפיטס.

אויסער דעם האָט דער ברענטש פאר די 25 יאָהר געשטיצט

נויטליידענדע מיטגלידער מיט דער סומע פון 12,518 דאָלאר מיט 51 סענט.

אַרום און אַרום האָט ברענטש 367 אויסגעצאָהלט אין בענעפיטס צו אייגענע מיטגלידער און צו פארשידענע רעליף פאָנדס די סומע פון 60,310 דאָלאר מיט 26 סענט.

ווילנער רעליף.

א ספּעציעלען קאָפיטעל אין דער רעליף ארבייט פון ברענטש פאַרנעמט די שטיצע וואס דער ברענטש האָט געשאפען פאר דער אייגענער שטאָט ווילנע. אָט די נאָבעלע ארבייט פאר דער אלטער היים־שטאָט איז ניט נאָר א קוואַל פון שטאָלץ פאר דעם ברענטש דאָ אין לאנד, נאָר עס איז אויך פארצייכענט מיט גאָלדענע בוכשטאָבען דאָרט אין דער צויבערשטאָט, וואו די הילף האָט פשוט גערעטעוועט פילע אידישע אינסטיטוציעס פון אונטערגאנג און האָט דערהאלטען ביים לעבען פילע אידישע פאמיליעס.

אין דער רעליף ארבייט פאר ווילנע האָבען זיך באטיילינט און באטיילינען זיך נאָך איצט אויך אלע ווילנער ארבייטער רינג ברענטשעס, פאראיינען און סאָסייעטים וואס געפינען זיך דאָ אין לאנד. עס איז אָבער געווען ברענטש 367, וועלכער האָט גענומען די איניציאטיוו צו אָרגאַניזירען די אלע ווילנער געזעלשאפטען אין א רעליף אָרגאַניזאַציע צו שטיצען די ווילנער אינסטיטוציעס אין זייער גרויסער נויט. די פאָרשטעהער פון ברענטש 367 האָבען אריינגענעבען א נשמה אין דער רעליף ארבייט. א דאנק אָט דעם לעבען וואס איז אריינגעבראכט געווארען אין דעם ווילנער רעליף איז געלונגען צו שאפען פאר דער צייט פון זיין עקזיסטענץ אלום א פערטעל מיליאָן דאָלאר פאר די פארשידענע ווילנער אינסטיטוציעס. עס איז דאָ כדאי צו דערמאָנען אז ברענטש 367 האָט בייגעשטייערט צום ווילנער רעליף פון זיין אייגענער קאסע איבער 5,000 דאָלאר.

דער ברענטש שטאָלצירט ספּעציעל מיט דער הילף וואס ער האָט געגעבען פאר די ווילנער אידישע קינדער שולען. דאָרט זיינען די שולען א נויטוועגדיגקייט, ווייל זיי זיינען די איינציגע בילדונגס אנשטאָלטען, וואו די אידישע ארבייטער קינדער קענען קריגען אן ערציהונג. די הילף פון דעם ווילנער רעליף האָט אפט גערעטעוועט די שולען פון אונטערגאנג.

אפילו נאָך דעם ווי די מעהרסטע רעליף ארגאַניזאציעס האָבען זיך אויפגעלעזט זעצט פאָר דער ברענטש זיין שטיצע צו די ווילנער אידישע אינסטיטוציעס און ספּעציעל צו די קינדער שולען.

חברי ה"אל" עם אנשי הקונסוליה של הונגריה בתל אביב — 1941

די קולטורעלע אַרבייט פון ברענטש.

אויפקלערונגס ארבייט פאר די מיטגלידער איז שטענדיג געווען א וויכטיגער טייל פון דער טעטיגקייט פון ברענטש 367. אום צו מאכען די מיטינגען אינטערעסאנטער וועלען אפט אראנזשירט לעקציעס אויף פארשידענע טעמעס און אויך קאנצערטען.

פון צייט צו צייט וועלען אראנזשירט גרויסע קאנצערטען זונטאג נאכמיטאגס, וועלכע ציהען גאר א גרויסן עולם. די זונטאג קאנצערטען פון ברענטש 367 האבען געקראגען א שם ניט נאר ביי די מיטגלידער פון ברענטש, נאר אויך אין אר־בייטער רינג אלס א גאנצען. די דאזיגע קאנצערטען וועלען פאר־וואנדלט אין פאמיליען פארטים.

ריידענדיג וועגען דער קולטור ארבייט דארף מען אויך דער־מאנען די עטליכע פראכטפולע אויסנאבען וואס דער ברענטש האט ארויסגענעבען לכבוד זיינע יובילייאום־ימים טובים.

צום צען־יאהריגען יובילאום איז ארויסגענעבען געווארען דער ערשטער בוך מיט דעם נאמען „די ווילנער יוגענד", אונטער דער רעדאקציע פון מ. גאלדינג און ד. גאלדמאן. דאס איז געווען א בא־שיידענער ביכעל פון 48 זייטען, מיט עטליכע אינטערעסאנטע אר־טיקלען וועגען דער טעטיגקייט פון דעם ברענטש.

מיט 5 יאהר שפעטער, צום 15־יאהריגען יובילאום, איז ווי־דער ארויסגענעבען געווארען א בוך אין א ביסל א קלענערען פאר־מאט, אבער מיט א רייהע ערנסטע ארטיקלען פון י. באסקין, ק. מרמר, ביילין און מיט באגריסונגען פון אב. קאהאן, ב. וולאדעק און די גענעראל בעאמטע פון אָרדען.

צום 20טען יובילאום האט דער ברענטש ארויסגענעבען אן אמת וויכטיגע ווערק, וועלכע האט ארויסגעוואקסען די וואריימסטע אפשא־צונג אין דער נאנצער אידישער פרעסע דא אין אמעריקע און אויך אויף יענער זייט ים. פריינד יעפים ישורין, אונטער וועמעס רע־דאקציע דאס בוך איז ארויסגענעבען געווארען, האט זיך פארנומען צו שאפען א ליטעראריש שטיק ארבייט און איהם איז דאס אין א גרויסער מאס געלונגען. דער בוך האט געהייסען „דער ווילנער" און איז געווען געווידמעט דער שטאט ווילנע. דארט האבען זיך גע־פונען א רייהע ארטיקלען פון פראמינענטע שרייבער פון אמעריקע און אייראפע מיט אן אוצר מיט אינפארמאציע וועגען דער שטאט ווילנע און איהרע וויכטיגע אינסטיטוציעס.

איצט, צום 25־יאהריגען יובילאום, איז אונטער פריינד ישורין'ס רעדאקציע צוגענרייט געווארען א בוך וואס פארשפרעכט צו פארנע־מען א וויכטיגען פלאץ אין דער אידישער ליטעראטור. דער בוך

האָט איבער 1,000 זייטען און ענטהאלט וויכטיגע ליטעראַרישע שאַפונגען פון די וויכטיגסטע אידישע פובליציסטען, בעלעטריסטען און פאָעטען וואס געפינען זיך אין אייראפע און אמעריקע. דער נייסטער

„דער ווילנער", אַרויסגעגעבען פון ווילנער ברענטש 367, א. ר., דעם 30טען יוני, 1934, צו דער געלעגענהייט פון דער פייערונג פון מאַקס גאָלדינג'ס 25-יאָריגער טעטיגקייט, און דעם 2טען דעצעמבער, 1934, צום 25-יאָריגען יובילעאום פון ברענטש 367, ארבייטער רינג.

בוך וועט זיכער זיין א כבוד פאר'ן כרענטש און פריינד ישורין פארדינט א קאמפלימענט פאר זיין באמיהונג צו שאפען אזא וויכטיגע ליטעראַרישע אויסנאבע.

די פרויען און די יוגענד.

ברענטש 367 איז געווען צוויישען די ערשטע אינצוזעהן די וויכ־טינקייט פון פאראינטערעסירען די פרויען פון די מיטגלידער אין דער טעטיגקייט פון דעם ברענטש, ווי אויך אין אלגעמיינע ארבייטער רינג טעטינקייט.

פאָטאָגראָפיעס פון צייטונגען־באריכטען וועגען דעם 25־יאָריגען יובי־לעאום פון ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג, געפייערט דעם 2טען דעצעמבער, 1934, אויך א פאָטאָגראָפיע פון דעם ווילנער זאָמעל־בוך, וואָס ברענטש 367 א. ר. האָט אַרויסגעגעבען אין 1929, צום 20־יאָריגען יובילעאום, רעדאַקטירט פון יעפים ישורין.

דער לידים קלוב פון ברענטש 367 האָט נעהאָלפען אריינצו־ברענגען א סך לעבען אין דעם ברענטש. די פרויען קומען צו די מיטינגען, באטיליגען זיך אין די פארהאנדלונגען און העלפען דורכ־פיהרען די פארשידענע אונטערנעמונגען וואס דער ברענטש אראנ־

זשירט. דער ערפאָלג פון פילע בעלער, טעאטער בענעפיטס און גרויסע קאָנצערטען איז א היבש ביסעל צו פארדאנקען דער הילף און אונ־ערמידליכער טעטיגקייט פון דעם לייטיש קלוב.

דער ברענטש האָט זיך ניט באנוגענט מיט אריינציהען די פרויען אין דער ארבייטער רינג טעטיגקייט. וועו אין ארבייטער רינג האָט זיך אָנגעהויבען די באוועגונג צו אָרגאַניזירען די קינדער פון די מיטגלידער אין יונעגד קלובען און יונגע, ענגליש־שפרעכענדע ברענ־טשעס פון דעם אָרדען, האָט ברענטש 367 אויסגענוצט די ערשטע נעלעגענהייט צו אָרגאַניזירען א יוגענד ברענטש, וועלכער איז היינט צו טאָג איינער פון די שענסטע יונגע ברענטשעס אין ארבייטער רינג.

די געשיכטע פון ברענטש וועט ניט זיין פאָלשטענדיג וועו מען זאָל ניט דערמאָנען, אז אין דעם וואוקס פון ברענטש 367 ארבייטער רינג האָט זעהר פיל מיטגעהאָלפען דער איצטיגער טשערמאַן, פרייַנד מאָקס גאָלדינג, ביי וועמען דער לעבען פון ברענטש איז א טייל פון זיין אייגענעם לעבען. אָבער זיין ארבייט אליין וואָלט ניט געבראכט דעם ברענטש צו זיין איצטיגען צושטאַנד, וועו ער וואָלט ניט געהאט די קאָאָפעראציע פון צהנדליגער אנדערע טעטיגע מיטגלידער.

ברענטש 367 געפינט זיך איצט אין א גלענצענדען צושטאַנד. ער איז דער רייכסטער און שטארקסטער ברענטש אין דעם אָרדען. דער ברענטש פארנעמט זעהר א וויכטיגען פלאַץ אין ארבייטער רינג. די 30 וויילנער יונגעלייט, וועלכע האָבען גלייגט דעם פונ־דאמענט פאר דעם ברענטש, האָט זיך זיכער ניט גלחלומט, אז פון די קערענדלעך וואָס זיי האָבען פארזויט, וועט ארויסוואקסען אזא שעה־נער, אזא מעכטיגער בוים. די אונערמידליכע ארבייט וואס די טוער פון ברענטש האָבען אריינגלייגט, האָט געבראכט גוטע רעזולטאטען. דער ברענטש, ווי אויך דער ארבייטער רינג אלס א גאנצער, איז זיי דאנקבאר דערפאר.

פייערענדיג דעם 25־יעהרינען יובילעאום וויל זיך ווינשען דעם ברענטש אז ער זאָל פארטזעצען זיין ערפאָלגרייכע ארבייט און זאָל קלעטערען אלץ העכער אויפ'ן לייטער פון ערפאָלג.

עס לעבע דער ארבייטער רינג!

עס לעבע דער וויילנער ברענטש 367 פון ארבייטער רינג!

יעפים ישורין.

די געשיכטע פון די ווילנער אַרגאַניזאַציעס אין אַמעריקע.

עס איז אונטערגליך פעסטצושטעלען די צאָהל ווילנער לאַנדסלייט, וואָס געפינען זיך אין אמעריקע, דערפאר אַבער איז מעגלאך און וויכטיג צו פארצייכענען אַלע עקזיסטירענדע ווילנער אַרגאַניזאַציעס, און אַזא פארזוך וועלן מיר אונז געמאכט.

עס האָט זיך אונז געדוכט, אַז אַ וועגדונג צו אַלע ווילנער אַרגאַניזאַציעס דורך דער אידישער פרעסע וועט בריינגען די פארלאַנגטע מאַטעריאלען. אומזיסט זיינען אַבער געווען אונזערע ערוואַרטונגען. ניט נאָר האָבען זיך די ווילנער אַרגאַניזאַציעס ניט אַגערופען אויף דער וועגדונג, נאָר וען מען האָט געשריבען צו מאַנכע ווילנער אַרגאַניזאַציעס צווויי און דריי מאָל, און אין אייניגע פאַלען זאָגאָר טעלעגראַפירט, האָבען מיר ניט באַקומען די נויטיגע אויסקונפטע.

דאָס ציגט ווי וויניג אינטערעס די ווילנער אַרגאַניזאַציעס האָבען ארויסגעווויזן צו אונזער אַרבייט אין וועלכער מען האָט געמעגט ערוואַרטען, אז זיי זאָלען זיין פאַראינטערעסירט.

דער שרייבער פון דיזע שורות איז אַבער עקשנות'דיג אַנגעגאנגען מיט זיין ארבייט, האָט פאַרבונגען זיין אויגענעם כבוד און האָט באקומען די נויטיגע מאַטעריאלען. אלס רעזולטאַט פון די אַלע אויספארשונגען איז געלונגען צוזאַמענצוקלייבען די געשיכטע פון די ווילנער אַרגאַניזאציעס.

אויב אונזערע מאַטעריאלען זיינען ניט פאַלקאַם און אויב אירגענד יועלכע ווילנער אַרגאַניזאציע איז אויסגעלאָזען געווארען, איז דאָס די שולד פון די אַרגאַניזאציעס אַליין.

דאָס איז דער ערשטער פארזוך צו שרייבען די געשיכטע פון ווילנער לאנדסלייט, וואָס איז ווען עס איז אוז פון וועמען עס איז געמאכט געווארען.

מיר גיבען איבער די געשיכטע פון די ווילנער אַרגאַניזאציעס כראַנאַלאָגיש לויט די יאָהרען ווען די באַטרעפענדע אַרגאַניזאציעס זייכען געגרינדעט געווארען.

די געשיכטע פון ווילנער בראנטש 367 ארבייטער רינג ווערט איבערגעגעבען אין אַ גאנץ באַזונדער ארטיקעל, געשריבען פון ב. לעוויטין.

ווילנער אַסאָסיאיישאַן פון באָסטאָן.

די ווילנער אַסאָסיאיישאַן אין באָסטאָן איז געגרינדעט געווארען דעם 22טען סעפטעמבער, 1888.

די גרינדער פון דער אַסאָסיאיישאַן זיינען געווען: ליאָן מויגעש, אברהם שוידעמאַן, מאיר שוידעמאַן, מאיר טוירק, סאַלאָמאָן ליווויי, לואיס

קרעמער, וויליאם עלק, דוד ראזענטאל, הערמאן קוסטעס, אחרן וואטערמאן, חיים זארלונג, דוד בערגמאן. מענדעל גאלדשיין און מאריס שטיינבאר, פון די ערשטע גרינדער, זיינען געווען פרעזידענטען פון דער אסאסיאיישאן.

ווען די אסאסיאיישאן האט זיך געגרינדעט איז איהר אויפגאבע געווען צו העלפען אריבערגעקומענע ווילנער אימיגראנטען. איצט איז דאס א געגענזייטיגע אונטערשטיצונגס ארגאניזאציע.

די אסאסיאיישאן האט דורך דער צייט פון דער מלחמה ארויסגעהאלפען דער שטאט ווילנע מיט אויניגע ביישטייערונגען און דורך אונטערנעמונגען וואס זיי האבען געמאכט.

יוניייטעד ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן, ניו יארק.

די יוניייטעד ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן איז געגרינדעט געווארען דעם 24טען דעצעמבער, 1888, אונטער דעם נאמען „אינדעפענדענט ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן", מיט די פאלגענדע מיטגלידער: דזשויקאב קאסעל, מאקס אנטאוויל, אברהם סיגאל, אלבערט הורדוס, א. אלבערט, מ. שוואַרץ, סיימאן טראצקי, נייטהען וואקער, יחזקאל אייערוויים, רובין דרוסקין, צמח צוקערמאן, מאריס סאמאך און מאקס בענדער. דער ערשטער פרעזידענט איז געווען אלעקסאנדער סונדעל.

שוין דעם ערשטען יאהר האט זיך א גרופע אונצופריעדענע מיטגלידער אפגעריסען פון דער ארגאניזאציע און האבען געגרינדעט א נייע ארגאניזאציע אונטער דעם נאמען „ווילנער בראדערס בענעוואלענט אסאסיאיישאן".

אין יאהר 1896 האט זיך דיזע ארגאניזאציע פאראיניגט מיט אן אנדער ווילנער ארגאניזאציע, וועלכע האט געטראגען דעם נאמען „ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן". פון יענער צייט אן רופט זיך די ארגאניזאציע „יוניייטעד ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן."

דעם 24טען יולי, 1909, האט זיך די ארגאניזאציע פאראיניגט מיט א ווילנער חברה, וועלכע האט געהייסען „קאנגרעגיישאן משכן בצלאל אנשי ווילנע", וועלכע איז געווען אנגעשלאסען אן דעם ארדער אחבת ישראל.

אין 1912 האט זיך פאראיניגט מיט דיזער ארגאניזאציע די „ווילנער בראדערס בענעוואלענט אסאסיאיישאן", וועלכע האט זיך אפגעריסען פון דער „אינדעפענדענט ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן" אין דעם יאהר 1888.

די „יוניייטעד ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן" האט אין פארלויף פון איהר 46-יאהריגען עקזיסטענץ געשפילט אין פארשידענע צייטען א וויכטיגע ראלע אין לעבען פון די ווילנער לאנדסלייט אין אמעריקע. אין די מלחמה יאהרען, ווען ווילנע איז געווען אפגעריסען פון דער גאנצער וועלט און ווען אלע ווילנער לאנדסלייט האבען זיך קאנצענטרירט ארום דעם ווילנער רעליף קאמיטעט, האט די „יוניייטעד ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן" געטומען אן אנגעזעהענעם אנטייל אין דער רעליף ארבייט. די פארשטעהער פון דיזער ארגאניזאציע זיינען געווען אקטיוו טוער אין רעליף. דר. ל. דרוסקין, וועלכער האט פארטראטען די ארגאניזאציע, איז געווען יאהרען לאנג טרעזשורער פון רעליף און דער ערשטער דעלעגאט פון רעליף געשיקט נאך ווילנע איז געווען משאלם בירוש, מיטגליד פון דער „יוניייטעד ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן."

דיזע ארגאניזאציע האט אין יענע יאהרען געשאפען צהנדליגער טויזענדער דאלארען פאר'ן ווילנער רעליף. ערשט מיט 8-9 יאהר צורק, האט

דיזע ארגאניזאציע דורכגעפיהרט א טעקס פון 12 דאלער אויף יעדען מיט-גליד פאר'ן רעליף.

פון יענער צייט אן אבער, האט זיך די פיזיאנאמיע פון דיזער עלט-סטער ווילנער ארגאניזאציע אין אמעריקע אין גאנצען געענדערט. די עלטע-רע טוער, וועלכע זיינען געווען געבאירענע ווילנער, זיינען ביסלעכווייז אויסגעשטארבען. אנדערע האבען זיך אזוי פארעלטערט — אז זיי קענען שוין מעהר ניט זיין אקטיוו און אלס רעזולטאט פון דעם איז די פירער-שאפט פון דער ווילנער ארגאניזאציע אריבער אין די הענט פון די קינדער פון די בויער און גרינדער פון דער ארגאניזאציע און מיסטעמן אין די הענט פון אזעלכע, וועלכע האבען ניט קיין שום באציאונג צו דער שטאט ווילנע.

אין דעם יעצט עקזיסטירענדען פאראיניגטען ווילנער הילפס-קאמיטעט זיינען זיי אין גאנצען ניט אנגעשלאסען און אינטערעסירען זיך גאר ניט מיט די אינעריגע ווילנער ארגאניזאציעס אין אמעריקע.

אויסער דעם, וואס די ארגאניזאציע איז אויבן פון די עלטסטע, איז זי אויך אויבן פון די גרעסטע ווילנער ארגאניזאציעס, אויסער דעם ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג, וועלכע איז פאקטיש די גרעסטע ווילנער ארגאניזאציע אין אמעריקע

עס ווילט זיך גלויבען, אז די טוער און פיהרער פון דער „יוניטעד ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן" וועלען אויכזעהן זייער טעות, אזוי לאנג זייער ארגאניזאציע טראגט נאך אלץ דעם ווילנער נאמען, און זיי וועלען זיך סוף כל סוף צוריק אומקערען צו דער גרויסער ווילנער משפחה און זייער ארגאניזאציע וועט פארנעמען איהר געהעריגע פאזיציע, פאר איהרע אייגענע אינטערעסען און הויפטזעכליך צו אנהאלטען דעם בכבוד'יגען נאמען וואס אונזער מוטער שטאט ווילנע פארנעמט אין די אויגען פון דער גאנצער אידישער וועלט.

דער איצטיגער פרעזידענט פון דער ארגאניזאציע איז רעוו. שמעון זיידמאן.

ווילנער בענעפישעל סאסייעטי, פילאדעלפיע.

די ווילנער בענעפישעל סאסייעטי אין פילאדעלפיע איז געגרינדעט געווארען אין יאהר 1899.

די גרינדער זיינען געווען: דר. רובינסאן, געווען פרעזידענט פון ארדען ברית שלום, דוד רובין, חנן ברוידע, רובינשטיין און ארלאוויטש.

בעגעזיטיגע הילף צו די מיטגלידער פון דער סאסייעטי איז דער הויפט יסוד פון דער ארגאניזאציע.

נאך דער גרויסער וועלט טלחמה אין יאהר 1918, איז אויף דער איניציאטיוו פון איניגיג מיטגלידער פון דער סאסייעטי ארגאניזירט גע-ווארען א ווילנער הילפס קאמיטעט. ב. שאפירא, יאנקעל הורוויטש, דוד פאלקא, פאלקאוו און יצחק רובין זיינען געווען די איניציאטארס. אין די ערשטע יאהרען איז דער הילפס קאמיטעט געווען טעטיג. פארשידענע אונטערנעמונגען זיינען געמאכט געווארען און די געלדער זיינען אוועקגע-שיקט געווארען קיין ווילנע. דעם ערשטען מאל זיינען די געלדער געשיקט געווארען דורך דעם ניו יארקער „ווילנער הילפס קאמיטעט" און נאכהער דירעקט נאך ווילנע אויף דעם אדרעס פון אן ארטיגען טוער, יונה שאפירא.

דער תילפס קאמיטעט האט אבער לאנג נית פונקציאנירט און איז ליקווידירט געווארען.

ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן אוו ברוקלין.

די ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן אוו ברוקלין איז געגרינדעט געווארען דעם 2טען נאוועמבער, 1902.

די אסאסיאיישאן איז געגרינדעט געווארען אויף דער איניציאטיוו פון אברהם בלאק און די איבעריגע גרינדער זיינען געווען: דזש. קרי-גער, ר. קאנטאר, סעם קאהען, סעם קאפלאן, לואיס קיסעל, סעם דאנק, אברהם טעלצער, וו. גאלדסמיטה, מ. קראסנער און אייב קאנטאר.

די ערשטע בעאמטע זיינען געווען: דזש. קריגער, פרעזידענט; לואיס קימעל, וויס-פרעזידענט און אברהם בלאק, סעקרעטאר.

פון 9 קלייגער גרופע ווילנער לאנדסלויט, באשטעהענד פון 11 מיט-גלידער, איז אויסגעווואקסען א גרויסע ווילנער ארגאניזאציע פון עטליכע הונדערט מיטגלידער.

פאר דער גאנצער צייט וואס די ארגאניזאציע עקזיסטירט האט זי געגעבען פיל צדקה סיי צו איהרע אייגענע מיטגלידער, סיי צו דער אויסער-ליכער וועלט.

ספעציעל דארף פארצייכענט ווערען די ארבייט פון דער ארגאניזאציע פאר ווילנער הילפס ארבייט. זייענדיג אנגעשלאסען אן דעם פאראיינigטען ווילנער הילפס קאמיטעט, האט די ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן גע-געבען גרויסע יעהרליכע ביישטייערונגען און האט איבערהויפט געזומען א גרויסען און ווירקזאמען אנטייל אין דער הילפס ארבייט פאר דער שטאט ווילנע. לואיס קימעל, אנגעזעהענער מיטגליד פון דיזער ארגאניזאציע, איז פאר די לעצטע עטליכע יאהר דער פארזיצער פון דעם פאראיינigטען ווילנער תילפס קאמיטעט.

ווילנער פראגרעסיווער ברענטש 28 ארבייטער רינג (ניו יארק).

דער ווילנער פראגרעסיווער ברענטש 28 א. ר. איז געגרינדעט געווא-רען דעם 1טען יולי, 1903. דאס איז געווען דער ערשטער ווילנער ברענטש אין דער ארבייטער רינג משפחה.

אריגינעל איז די ארגאניזאציע געגרינדעט געווארען אין 1901 אונ-טער דעם נאמען „רוסישער ארבייטער אונטערשטיצונגס פאראיין". נאכ-דעם ווי דער ארבייטער רינג האט זיך אנגעהויבען פארנאנדערוואקסען און צוזיהען פארשידענע לאנדסמאנשאפט ארגאניזאציעס, איז אין דעם „רוסי-שען ארבייטער אונטערשטיצונגס פאראיין" ענטשטאנען די פראגע צי זאל זיך די ארגאניזאציע אנשליסען אן דעם קאנסטרוואטיוון אינדעפענדענט ארדען ברית אברהם. די מאיאריטעט מיטגלידער תאבען נאך א דויערהאפטן קאמף באשלאסען אנצושליסען זיך אן דעם ארבייטער רינג.

אין פארלויף פון די 31 יאהר וואס דער ברענטש עקזיסטירט האט ער אונטערשטיצט אלע ראדיקאלע און סאציאליסטישע אינסטיטוציעס און האט אויך א געוויסע צייט מיטגעארבייט אין דעם ווילנער רעליף קאמיטעט.

די לעצטע יאהרען האט זיך דער ברענטש אבער אין גאנצען אפגע-זונדערט פון דער ווילנער משפחה און באמיליגט זיך נית אין קיינע ווילנער אקציעס. ספעציעל באדויערענד איז דער פאקט, וואס דער ברענטש

איז ניט אנגעשלאסען אן דעם איצט עקזיסטירענדען פאראיניגטען ווילנער חילפס קאמיטעט.

די פאלגענדע מיטגלידער זיינען געווען די גרינדער פון ברענטש: רובין באלניק, דזשאו אבראמאוויטש, מארים וואלגין, די בריידער פרענק, מארים ראזען, דזש. דזשויקאבסאן און וואלטער.

ווילנער ברענטש 43 ארבייטער רינג, ניו יארק.

דעם 8טען יאנואר, 1904, איז געגרינדעט געווארען דער ווילנער רעוואלוציאנערער פאראיין, ברענטש 43 ארבייטער רינג.

ארויסגעל האט זיך די ארגאניזאציע געגרינדעט דעם 16טען אויגוסט, 1902. די גרינדער זיינען געווען א גרופע ווילנער בונדיסטען. די ארגאניזאציע האט זיך געזאלט רופען „הירש לעקערט פאראיין", אבער צוליב פראקטישע אורזאכען איז באשלאסען געווארען אנרופען די ארגאניזאציע „ווילנער רעוואלוציאנערער פאראיין". די אויפגאבען פון דעם פאראיין זיינען געווען ספעציפישע צו שאפען מאטעריעלע הילף פאר דעם „בונד" אין רוסלאנד.

אויף דער איניציאטיוו פון דעם פאראיין איז אין 1903 צוזאמענגעקומען א קאנווענציע פון אלע עקזיסטירענדע אין יענער צייט בונדיסטישע פאראיינען מיט דער אבזיכט צו צענטראליזירען די חילפס-ארבייט פאר'ן „בונד". די קאנווענציע האט געשאפען א צענטראלען קאמיטעט, וועלכער האט אנגעפיהרט די גאנצע חילפס ארבייט און האט אלס רעזולטאט פון דיזער ענערגישער ארבייט געשאפען גאר גרויסע געלדער פאר'ן „בונד"

די באגייסטערונג פון די מיטגלידער האט אבער אנגעהויבען פארשווינדען. די מעהר פראקטישע מיטגלידער האבען זיך אנגעהויבען פאראכטען וועגען זייער אייגענעם שיקזאל און עס האט זיך אנגעהויבען א באוועגונג צו באפעסטיגען דעם פאראיין. דער ארבייטער רינג האט דאמאלסט געהאלטען אין וואקסען און האט צוגעצויגען צו זיך די אויפמערקזאמקייט אויך פון די באגייסטערטע בונדיסטען און אזוי ארום איז דעם 8טען יאנואר, 1904, דער ווילנער רעוואלוציאנערער פאראיין געוואקסען א טייל פון דער ארבייטער רינג משפחה — אלס ווילנער ברענטש 43 ארבייטער רינג. דער ברענטש איז אינסטאלירט געווארען מיט 19 מיטגלידער, אבער ער האט אנגעהויבען וואקסען און חיינטיגען טאג איז דער ברענטש אייגער פון די אנגעזעהענסטע אין ארבייטער רינג.

אין דעם ווילנער רעליף האט דער ברענטש געצומען א טיכטיגען אנטייל. דער ערשטער פארזיצער פון רעליף איז געווען דער אנגעזעהענער מיטגליד פון ברענטש 43 — איזידאר קאהען, און אלס אייגער פון די דעלעגאטען וואס דער רעליף האט געשיקט אין ווילנע איז געווען — מאיר אייבראמס, א מיטגליד פון ברענטש 43.

אין די פארוואלטענדע קאמיטעטען פון ארבייטער רינג האבען פאר-שטעהער פון ברענטש 43 ארבייטער רינג אלע מאל פארנומען א בכבוד'יגען פלאץ.

ווילנער ברענטש 178 ארבייטער רינג, שיקאגא.

דער ווילנער ברענטש 178 ארבייטער רינג איז געגרינדעט געווארען פון א גרופע בונדיסטען, דעם 8טען יאנואר, 1908.

דער ברענטש פארענטט אן אנגעזעהענעם פלאץ אין דער שיקאגא'ער אר-
בייטער רינג משפחה. אלע סאציאליסטישע אונטערנעמונגען, קאמפאניעס
און אינסטיטוציעס ווערען געשטיצט פון ברענטש. אין אלע ארויסטרע-
טונגען פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג באטייליגט זיך געהעריג
ברענטש 178.

אין די גרויסע שניידער סטרייקס אין 1910 און 1915 האט די אר-
גאניזאציע ארויסגעהאלפען איהרע מיטגלידער, שניידער סטרייקער, מיט רע-
געלמעסיגען בענעפיט.

ווילנער ברענטש 283, ארבייטער רינג, פילאדעלפיע.

דער ווילנער ברענטש 283 ארבייטער רינג איז געגרינדעט געווארען
דעם 1טען אפריל, 1909.

די הויפט גרינדער פון דיזען ברענטש זיינען משה לעווינסאן, וועל-
כער איז געווען דער ערשטער פארזיצער פון ברענטש, און אויבער פלאט.

דער ברענטש איז טעטיג אויף אלע געביטען פון דער אידישער אר-
בייטער און סאציאליסטישער באוועגונג און פארנעמט אן אנגעזעהענעם
פלאץ אין דער פילאדעלפיער ארבייטער רינג משפחה.

כאטש דער ברענטש איז אפיציעל א ווילנער, איז ער אבער אפגע-
זונדערט פון אלע אנדערע ווילנער ארגאניזאציעס אין אמעריקע און האט
זיך קיין מאל ניט באטייליגט אין דער הילפס ארבייט פאר דער שטאט ווילנע.

יוניטעד ווילנער ליידיס בענעוואלענט אסאסיאיישאן, ניו יארק.

די יוניטעד ווילנער ליידיס בענעוואלענט אסאסיאיישאן איז געגרינ-
דעט געווארען אין אקטאבער, 1910, אויף דער איניציאטיוו פון מרס. דארא
גאלוב און מארים סאמאך.

די ערשטע באראטונג וועגען דער גרינדונג פון דיזער פרויען ארגא-
ניזאציע איז פארגעקומען אין מאנאט יוני, 1910, אין קראם פון מרס. דארא
גאלוב. אפיציעל איז אבער געגרינדעט געווארען די ארגאניזאציע אין
אקטאבער, 1910.

אלס די ערשטע בעאמטע פון דער ארגאניזאציע זיינען ערוועהלט געוא-
רען די פאלגענדע: פאר פרעזידענט, רעוו. שמעון זיידמאן; וויס-פרע-
זידענטין, מרס. גאלדע שערעשעווסקי; אלס טרעזשורערין, מרס. דארא גאלוב
און אלס סעקרעטער אהרן זאם.

זעלבסט-הילף צו די מיטגלידער פון דער אסאסיאיישאן איז דער הויפט
יסוד, אבער אויסער דעם, ווערען אויך געשטיצט וואהלטעטיגע ארגאני-
זאציעס און אינסטיטוציעס.

די אסאסיאיישאן האט א ליי-קאסע, מיט וועלכער יעדע מיטגלידערין
קען זיך באנוצען צו מאכען קליינע חלואות.

די ארגאניזאציע איז פארבונדען מיט דעם יוניטעד ווילנער פרויען
רעליף וועמעס מיטגלידער אין א גרויסער צאהל באלאנגען צו ביידע ווילנער
ארגאניזאציעס.

רעוו. שמעון זיידמאן, וועלכער איז געווען דער ערשטער פרעזידענט
פון דיזער פרויען ארגאניזאציע, איז פאר די לעצטע 24 יאהר דער שטענ-
דיגער סעקרעטער.

די מיטגלידערשאפט באשטעהט פון פרויען, וועלכע זיינען געבאָרען געוואָרען אין ווילנע אדער וועמעס עלטערן זיינען ווילנער.

ווילנער פראָגרעסיוו סאָסייעטי אין בראָנזוויל.

די ווילנער פראָגרעסיוו סאָסייעטי אין בראָנזוויל איז געגרינדעט געוואָרען דעם 8טען יאנואר, 1914. די גרינדונג איז פאָרגעקומען אין הויז פון היימאָן וויינער, 64 סאָטער עוועניו, ברוקלין. די גרינדונגס פאָרזאַמלונג איז באַשטאָנען פון 9 מיטגלידער און אין אַ וואָך אַרום זיינען צוגעשטאָנען נאָך 6 מיטגלידער און אַזוי איז אַפיציעל געגרינדעט געוואָרען די אָרגאַניזאציע מיט 15 מיטגלידער.

פאָר די 20 יאָהר וואס די אָרגאַניזאציע עקזיסטירט, האָט זי פיל מיטגלידער איהרע מיטגלידער און האָט געשטיצט פאָרשידענע וואָהלטעטיגע אָרגאַניזאציעס און אינסטיטוציעס.

אין די יאָהרען וועו דער ווילנער רעליף קאָמיטעט האָט פונקציאָנירט, האָט זייער אָרגאַניזאציע געמוטען אַ טיכטיגען אנטייל און האָט געשאפען באַדייטענדע סומען געלט. אין דעם איצט עקזיסטירענדען פאראייניגטען ווילנער הילפס קאָמיטעט איז די ווילנער פראָגרעסיוו סאָסייעטי פון בראָנזוויל אנגעשלאָסען און העלפט דעם קאָמיטעט אין דער הילפס ארבייט פאר דער שטאָט ווילנע.

ווילנער בראנטש 666 ארבייטער רינג, באָסטאָן.

דער ווילנער בראנטש 666 ארבייטער רינג איז אינסטאָלירט געוואָרען דעם 1טען אפריל, 1921.

דאָס איז געווען דער ערשטער בראנטש פון אָרבייטער רינג, וואס איז אינסטאָלירט געוואָרען אין מאַסאַטשוזעטס סטויט, נאָכדעם ווי דער ארבייטער רינג איז געוואָרען געזעצליך אין יענעם סטויט.

עס זיינען אינסטאָלירט געוואָרען 27 מיטגלידער און די אינסטאָלייאָן איז דורכגעפיהרט געוואָרען אין פאָרד האָל, מיט י. באָסקין, געזעראל סעקרעטאר פון ארבייטער רינג, אלס אינסטאָלאטאָר.

די איניציאָטאָרס פון בראנטש זיינען געווען: מ. לעווינסאָן, א. אדלער, דזש. ביראק, ב. בריקמאן, דזש. סמיטה, ש. אָראָל און ל. פרענק. די ערשטע בעאמטע זיינען געווען: מ. לעווינסאָן, פאָרזיצער; א. אדלער, פינאנס סעקרעטאר און ב. בריקמאן, פראָטאָקאָל סעקרעטאר.

דער בראנטש איז אייגער פון די אָנגעזעהענסטע אין באָסטאָנער דיסטריקט, איז טעטיג אויף אַלע געביטען, שטיצט אַלע ראַדיקאַלע און סאָציאליסטישע אינסטיטוציעס און איז איבערהויפט אַן אקטיוו און לעבעדיג אָרגאַניזאציע.

דער בראנטש איז אָנגעשלאָסען אָן דעם ניו יארקער פאראייניגטען ווילנער הילפס-קאָמיטעט און האָט פון צייט צו צייט מיטגעהאָלפען דעם קאָמיטעט אין דער הילפס ארבייט פאר דער שטאָט ווילנע.

יוניטעד ווילנער ליידיס רעליף, ניו יארק.

דער יוניטעד ווילנער ליידיס (פרויען) רעליף איז געגרינדעט געוואָרען אין אקטאָבער, 1923, אויף דער איניציאטיוו פון דער פארשטאָרבענער טרס.

דאָרא גאָלוב, וועלכע איז אין די פריחערדיגע יאהרען געווען אָקטיוו אין דעם יוניישעד ווילנער (מענער) רעליף.

צוליב דעם וואס דער יוניישעד ווילנער (מענער) רעליף האָט אין יענער צייט צייטווייליג ניט פונקציאָנירט און צוליב דעם, וואס אייניגע פרויען רעליף טוער זיינען ניט געווען אין גאָנצען צופרידען מיט די פיהרונגען פון דעם מענער רעליף, האָט זיך דאָס עכטוויקעלט א באָזונדער ווילנער פרויען רעליף.

דער פרויען רעליף באָשטעהט פון אָרום 200 מיטגלידער, פון וועלכע נאָר א קלייַנע טייל זיינען אָקטיוו און פיהרען אָן זייער הילפס ארבייט.

אוידא זיידמאַן, פרעזידענטין פון יוניי-
טעד ווילנער פרויען רעליף (1934).

נעמענדיג אין אנבאַטראַכט די באָשרענקטע קרעפטען וואס דיזער פרויען רעליף פאַרמאָגט, טוט דער פרויען רעליף באמת גוטע אָרבייט און שאפט יעדען יאָהר באַדייטענדע סומען געלד, וועלכע ווערען אריבערגעשיקט קיין ווילנע.

דער פאקט, אז אין ניו יארק עקזיסטירען צוויי באזונדערע ווילנער רעליף קאָמיטעטען איז ניט קיין ערפרעהענדער. ביידע רעליף קאָמיטעטען טאכען אָלע טעגליכע אָנשטרייַנגונגען צו שאפען געהעריגע מיטלען פאר דער פאַראָרימטער שטאָט ווילנע. ביידע קאָמיטעטען וועגדען זיך צו די זעלבע אָרגאַניזאציעס און ווילנער לאָנדסלייט און ניט ווילענדיגערהייט קומען פאָר פון צייט צו צייט צוזאַמענשטויסען.

עס זיינען געמאַכט געווארען עטליכע פארזוכען בויידע קאָמיטעטען צו פאראייניגען, צו קאָנצענטרירען אלע רעליף טוער און מיט פאראייניגטע קרעפטען שאפען גרעסערע סומטען געלט אין וועלכע די שטאָט ווילנע נוי-טיגט זיך, אָבער אלע פארזוכען תאָבען זיך אויסגעלאָזען מיט גאָרנישט. דער פרויען רעליף ווייל ניט קאָפּיטולירען.

דער רעזולטאַט פון דעם איז, אז עס ווערען צושפליטערט די כוחות, אז די ווילנער לאנדסלייט האָבען אַ גוטע געלעגענהייט ארויסצודרעהען זיך פון געבען בייששיוערונגען צו בויידע אַרגאַניזאציעס און ליידען לויידעט פון דעם די שטאָט ווילנע.

די ערשטע פרעזידענטין פון דעם פרויען רעליף איז געווען מרס. מאַלי באַרעוויטש; וויצע-פרעזידענטין, מרס. לינא בערגער; טרעזשורערין, מרס. שרה ליפער און סעקרעטאַרין, מרס. דאָרא גאָלוב.

אויף דער גרינדונגס פארזאמלונג פון דעם יוניטעד ווילנער ליידיס רעליף זיינען געווען אנווועזנד די פאָלגענדע פרויען: דאָרא גאָלוב, די איניציאַטאָרין, שרה ליפער, מאַלי באַרעוויטש, לינא בערגער, אסתר פישער, קלאָרא ראבוכין, ליבי בעקער, דזשעני ראָזדזיל און לילין לואיס (מאַכטער פון דאָרא גאָלוב).

זויט אָקטאָבער, 1923, איז דער רעליף אָפּיציעל פארבונדען מיט דער יוניטעד ווילנער ליידיס בענעוואָלענט אַסאָציאיישאָן, וועמען מיטגלידערינס זיינען אָקטיוו אין בויידע ארגאַניזאציעס.

די אָפּיציעלע פארבינדונג פון די בויידע ווילנער אַרגאַניזאציעס איז געקומען דורך די באַמיהונגען פון מרס. פאולין ווינאָגראדאָף, פרוי פון דעם באוואוסטען ווילנער זינגער יוסף ווינאָגראדאָף. מרס. ווינאָגראדאָף האָט פיל מיטגעהאָלפען אין דער ארבייט פון דעם ווילנער פרויען רעליף און איז נאָכהער געווארען אָקטיוו אין דעם פאראיניגטען ווילנער הילפס קאָמיטעט, פון וועלכען איהר מאַן יוסף ווינאָגראדאָף איז דער טרעזשורער.

די געזאַמלטע געלדער וואָרען אַריבערגעשיקט נאָך ווילנע דורך פאר-שידענע קוועלען. עס זיינען געווען צייטען, וואָן די געלדער פלעגען גע-שיקט ווערען אויסשליסליך דורך דר. צמח שאָבאָד, נאָכהער איז באַשטימט געווארען א קאָמיטעט באַשטעהענד פון דר. שאָבאָד, דר. וויגאָדסקי, זלמן רייזען, דר. זשיטלאָווסקי און הרב חיים עוזר גראדזענסקי. לעצטענס וויר-רען אלע געלדער געשיקט דירעקט צו די פארשידענע אינסטיטוציעס אין ווילנע.

זינט 1925 איז די פרעזידענטין פון דעם פרויען רעליף מרס. אייזא זוידמאן.

די איצטיגע בעאַמטע פון פרויען רעליף זיינען: פרעזידענטין, מרס. אויזא זוידמאן; סעקרעטאַרין, מרס. לילין לואיס (טאַכטער פון דער גרינדערין דאָרא גאלוב); טרעזשורערין, מרס. שרה ליפער; פראַטאָקאָל סעק-רעטארין, מרס. דאָרא גרין.

וויצע-פרעזידענטינס זיינען — מרס. בערטא פוינשרייבער, מרס. נעטי קאָפּעל, מרס. פאולין זעטעל, מרס. אַננא גינזבורג, און מרס. ליובא ווינער. מרס. גאָלדע שערעשעווסקי איז אַן עהרען וויצע-פרעזידענטין.

ווילנער סיסטערס בענעוואָלענט סאָסייעטי, שיקאַגאָ.

די ווילנער סיסטערס בענעוואָלענט סאָסייעטי אין שיקאגאָ איז געגרינ-דעט געווארען דעם 13טען פעברואר, 1925, אויף דער איניציאַטיוו פון

מאַרים פּיונבערג און זיין פּאַרשטאַרבענער פרוי. מראָצדעם וואָס דאָס איז אַ פרויען אַרגאַניזאציע, איז אַבער דער טאָן-געבער און וועגווייזער פון דער ווילנער פרויען סאָסייעטי מאַרים פּיונבערג. ער פּאַרענטפט דאָרטען די פאַזיציעס אלס פּראָטאָקאָל און קאָרעספּאָנדענץ סעקרעטאַר.

דאָס איז אַ שטרייק וואָלטעטיגע אַרגאַניזאציע. אלע אייגנאָטען פון פּאַרשידענע צוֹהלונגען און אונטערנעטונגען געהען פּאַר צדקה אין דער שטאָט שיקאַגאָ און טערסטענטיילס פּאר הילפּס ארבייט אין דער שטאָט ווילנע.

אין טשך פון די לעצטע 9 יאָהר וואָס די ווילנער פרויען אַרגאַניזאציע עקזיסטירט, האָט זי געשאפען טויזענדער דאָלארען פּאר ווילנע און אַלע געלדער זיינען אַריבערגעשיקט געווארען דורך דר. צמח שאַבאַד, וועלכען זיי האָבען באַטראַכט פּאר זייער פּאַרשטעהער. אַ דאַנק דעם וואס די פרויען-סיטגלידער זיינען טעטיג און ענערגיש, גלייכגט זיי צו האָבען עטליכע אונטערנעטונגען א יאָהר און שאפען די נויטיגע געלדער ארויסצוהעלפען די נויטבאַדערפטיגע ווילנער איבסטיטוציעס.

ווילנער ליידים בענעוואָלענט אָקזילערי, ברוקלין.

די ווילנער ליידים בענעוואָלענט אָקזילערי אין ברוקלין, איז געגרינדעט געווארען, דעם 19טען יאנואר, 1926.

די פאַלגענדע פרויען זיינען געווען די גרינדער פון דער אוקזילערי: דזשעני קאַנטאָר, פּעני ראָוויטש, דזשעני קאָהען, סאָפיע גאָלוב, לינע בערגער, דזשעני קראָוויץ, אסתר קריסאָווסקי, ראוז גאָלדשטיין, רעי אַברהאָוויטש, אַננא קאַמענסאָן און אסתר אַדעלסאָן.

די אָקזילערי איז צוזאַמענגעשטעלט פון די פרויען וועמעס מענער עס באלאנגען צו דער ווילנער בענעוואָלענט אסאָסיאיישאָן אין ברוקלין.

די אָקזילערי העלפּט ארוים איהרע אייגענע טיטגלידער, שטיצט פילע צדקה איבסטיטוציעס, און איז אויך אנגעשלאָסען אָן דעם פּאראייניגטען ווילנער הילפּס קאַמיטעט, וועלכען זי העלפּט ארוים אין זיין הילף ארבייט.

פרויען קלוב פון ווילנער ברענטש 43, אַרבייטער רינג.

דער פרויען קלוב פון ווילנער ברענטש 43 ארבייטער רינג, איז גרינדעט געווארען דעם 11טען מאי, 1927, מיט 13 פרויען מיטגלידער.

דער קלוב איז טעטיג אויף אלע געביטען פון דעם לעבען אין ארבייטער רינג און רופט זיך אויך אָפ אויף אלע וויכטיגע געשעהענישען אין דעם לעבען פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג.

דער קלוב איז אָלע כאָל געווען טעטיג אין דער ווילנער הילפּס-ארבייט, זייענדיג אָנגעשלאָסען אָן דעם פּאראייניגטען ווילנער הילפּס קאַמיטעט.

ווילנער יוניטעד אייד סאָסייעטי, שיקאַגאָ.

די ווילנער יוניטעד אייד סאָסייעטי אין שיקאַגאָ איז געגרינדעט געווארען דעם 24טען נאָוועמבער, 1928. די אַרגאַניזאציע איז אַ רעזולטאט פון א פּאראייניגונג פון צוויי ווילנער אַרגאַניזאציעס, אייגע וועלכע איז געגרינדעט געווארען אין 1905 אונטער דעם נאָמען ווילנער ברידערלי-כער אונטערשטיצונגס פּאראיין, אַרגאַניזירט פון א גרופּע ווילנער לאנדס-

ליוס, בראש מיט מאַרים פּוינבערג און בנימין פּוינבערג (היסטישער נאַמען — טראַסקון). דער ערשטער פּרעזידענט איז געווען מאַרים פּוינבערג. די צווייטע אַרגאַניזאַציע איז געגרינדעט געווארען דעם 28טען דעצעמבער, 1913 אונטער דעם נאַמען ווילנער אינדעפּענדענט פּאַראיין. די גרינדער זיינען געווען ל. גאָרדאָן, משה איגעל, מאַרים און ח. דזשויקאָבסאָן. אלס ערשטער פּרעזידענט איז ערוועהלט געווארען ל. בריסקער.

בוידע ווילנער אַרגאַניזאַציעס זיינען געגרינדעט געווארען אויף די זעלבע יסודות — צו שטיצען אייניער דעם אנדערען אין פאל פון קראנק-חיוס און נויט. צוליב דעם וואָס בוידע ווילנער אַרגאַניזאַציעס האָבען געהאַט דיזעלבע אויפגאָבען און ציעלען — האָט זיך אָנגעהויבען א באוועגונג צו פאַראייניגען בוידע אַרגאַניזאַציעס און אלס רעזולטאַט פון געמיינ-שאפטליכע פּראַנאַדלונגען איז פאַרגעקומען אַן אָפיציעלע פאַראייניגונג פון בוידע אַרגאַניזאַציעס און כמעט א נאַמען געגעבען די פאַראייניגטע אַרגאַניזאַציע — ווילנער יוניטעד אייד סאָסייעטי. דער ערשטער פּרעזי-דענט פון דער נייער סאָסייעטי איז געווען משארלס סאַכאַר.

די אַרגאַניזאַציע האָט זיך נוט באנוגענט מיט דעם וואָס די מיט-גלידער האָבען געקראָגען פּארשידענע בענעפיטען, נאָר האָבען אויך גע-שטיצט דעם „אַרט", די „חאַיאַם", ווילנער אינסטיטוציעס און האָבען גע-מיינשאפטליך מיט אַנדערע ווילנער אַרגאַניזאַציעס אין שיקאַגא געשאפען טויזענטער דאָלאַרען פאר ווילנער היליפס-אַרבייט.

פּרויען קלוב פון ווילנער ברענטש 367, ארב. רינג, ניו יאָרק.

דער פּרויען קלוב פון ווילנער ברענטש 367 א. ר. איז געגרינדעט געווארען דעם 27טען נאָוועמבער 1928.

דער פּרויען קלוב איז אַרגאַניזירט געווארען אויף דער איניציאטיוו פון ברענטש 367 א. ר. די אינסטאַלירונג האָט דורכגעפירט מאָקס גאָל-דינג, פאַרזיצער פון עקזעקוטיוו קאָמיטעט פון בר. 367, און ראָזע אש, מיטגלידערין פון בר. 367 און פארוואַלטערין פון סעמעטערי דעפּאַרטמענט (בית עולם).

45 פרויען האָבען זיך אָנגעשלאָסען אַן דעם קלוב אויף דער גרינדונגס פאַרזאַמלונג.

אלס פאַרזיצערין פון דער גרינדונגס פאַרזאַמלונג איז געווען בעקי ווינער. די ערשטע באאמטע פון קלוב זיינען געווען: סאָפיע אַדלער, פינאַנס סעקרעטאַרין, און פאולין עפשטיין פּראָטאָקאָל סעקרעטאַרין.

פאַר די 6 יאָהר וואָס דער קלוב עקזיסטירט האָט זיך די מיטגלידער-שאפט באדייטענד פאַרגרעסערט. דער קלוב געהט אין די וועגען פון ברענטש 367. באַטיליגט זיך אין אַלע ארבייטער רינג אונטערנעמונגען, שטיצט און איז פאַרטרעטען אין אַלע געזעלשאפטליכע און סאָציאַליסטישע אינ-סטיטוציעס און איז איבערהויפט א לעבעדיגע פרויען אַרגאַניזאַציע.

עס איז ערפרעהענד צו פעסטשטעלען דעם פאקט, אז דורך דעם פרויען קלוב האָבען א גרויסע טייל פון די פרויען געקראָגען א חיבשע ביסעל אַרגאַניזאַציאָנס ערפאַהרונג און דורך דעם האָט דער ווילנער ברענטש 367 א. ר. צוגעקראָגען ערפאַהרענע און איבערגעבענע טוער.

דער קלוב אַראַנזשירט נאָכן אפּס געזעלשאפטליכע (סאָשעל) אונטער-נעמונגען צו וועלכע עס ווערען איינגעלאָדען אויך די מיטגלידער פון ברענטש, האָלטען אפּ לעקציעס, קאָנצערטען און דיסקוסיעס.

דער פרויען קלוב איז אויך אַנגעשלאָסען אַן דעם פאַראייניגטען ווילנער חילפס-קאָמיטעט און העלפט דעם קאָמיטעט אין זיין וויכטיגער אַרבייט.

ווילנער בראַנטש 573, ארבייטער רינג, ניו יאָרק.

דער ווילנער בראַנטש 573 אַרבייטער רינג איז געגרינדעט געוואָרען דעם 27טען סעפטעמבער 1930.

דער בראַנטש איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען פון אַ גרופּע אונצופרידענע מיטגלידער וועלכע האָבען יאָהרען לאַנג באַלאַנגט צום גרויסען ווילנער בראַנטש 367.

אַנגעהויבען האָט זיך דאָס פון דעם, וואָס אייניגע מיטגלידער האָט זיך פארוואַלט צו שפּילען די ראָליע פון פאַלקס-רעטער און זיי האָבען אַנגעפאַנגען צו אַטאַקירען די אַדמיניסטראַציע פון בראַנטש. עס איז דער-גאַנגען אַזוי ווייט, אַז עס האָבען זיך געשאַפען צוויי לאַגערן, איין לאַגער וועלכער האָט פארטראָטען די בריוטע מאַסען מיטגלידער פון בראַנטש, און א צווייטער לאַגער — צוזאַמענגעשטעלט פון אַלע אונצופרידענע עלעמענטען, וועלכע האָבען ניט געהאָט קיין פלאַטפאָרמע, האָבען ניט אַגיטירט פאַר קיינע פרינציפּין, נאָר וועלכע האָבען געהאָט אויך ציל — צו דיסקרעדיטירען די אַדמיניסטראַציע.

אַ קאַמף אָהן אַ פלאַטפאָרמע און אַ פרינציפּענלאָזער האָט נאַטירליך ניט געקענט האָבען קיין געזונטען באָדען. די אַדמיניסטראַציע האָט געדולדעט די אַפאַזיצע ביז אַ געוויסען גרענעץ און האָט ענדליך באשלאָסען די אינהערער פון דער גרופּע צו דיסציפּלינירען.

מיט דער צושטימונג פון דעם בענעראַל אַפיס פון א. ר. זיינען עשליכע פון דער גרופּע אַדמיניסטראַטיוו דיסציפּלינירט געוואָרען און אַלס רעזולטאַט פון דעם, האָט אַ גרופּע פון 38 מיטגלידער פאַרלאָזען בר. 367 און געגרינדעט דעם בראַנטש 573.

דער ווילנער בר. 367 האָט דורך דעם זייער פיל געוואונען. אַזוי שנעל ווי די גרופּע איז אַריבער צום נייעם בראַנטש, האָט זיך אין בר. 367 אַנגעהויבען אַ פיבערהאַפטיגע טעטיגקייט צו אויספילען די פאַזיצעס פון די פאַרלאָזענע און ביז דעם 1טען מאַי 1931 האָט דער בראַנטש אריינגענומען איבער 300 נייע מיטגלידער. דער בראַנטש האָט דורך דעם גע-וואונען אַ רייזע פאַר אייניגע פון זיינע אַנגעזעהענסטע מיטגלידער, מאַקס גאַלדינג, נאָך ווען, וואו עס איז יענעם יאָהר אַפגעהאַלטען געוואָרען דער אינטערנאַציאָנאַלער סאַציאַליסטישער קאָנגרעס, און אויסער דעם האָט דער בראַנטש אויך געהאָט דריי עהרען-דעלעגאַטען צו דער א. ר. קאָנווענשאַן אין וואַשינגטאָן.

אייניגע מיטגלידער פון בר. 573 האָבען זיך דורך דער צייט אומגע-קערט אין זייער אַלטער הוים און זיינען פון דאָס נייו געוואָרען טעטיג און לאָיאַל צום בראַנטש.

בית הכנסת אַנשי ווילנע.

פילאַדעלפיע פאַרמאָגט אויסער א ווילנער בראַנטש פון ארבייטער רינג און א ווילנער פאַראיין אויך א ווילנער שוהל „בית הכנסת אַנשי ווילנע", וועלכע געפינט זיך אין 59 פיין סטריט. די שוהל האָט אַן אייגענע סעמע-טערי (בית עולם).

ווילנער יאָנג מענס — נוארק, נ. דזש.

מיר ווייסען נישט, ווען די ווילנער יאָנג מענס סאָסייעטי אין נוארק איז געגרינדעט געווארען, ווייל די אַרגאַניזאַציע האָט נישט צוגעשטעלט די נויטיגע אויסקונפטע.

דיזע אַרגאַניזאַציע האָט אַבער זעהר פיל מיטגעהאָלפען דעם פאראיי-ניגטען ווילנער הילפס-קאָמיטעט אין ניו יארק אין אַלע קאמפאניעס און אונטערנעמונגען וואס דער קאָמיטעט האָט דורכגעפיהרט.

ערשטער ווילנער לוידים קראַנקען אונטערשטיצונגס פאראיין, נוארק, נ. דזש.

דיזע אַרגאַניזאציע האָט אויך פארפעהלט צוצושטעלען אויסקונפטע. דער פרויען פאראיין האָט אַבער פיל מיטגעהאָלפען דעם פאראיינigטען ווילנער הילפס קאָמיטעט אין ניו יארק אין זיין רעליף ארבייט.

מ. אייוועגסקי.

די געשיכטע פון דעם ווילנער רעליף.

(פאראייניגטער ווילנער הילפס קאמיטעט)

זעהר א ווייכטיגען קאפיטעל אין דער שווערער עפאכע, וואס אידען לעבען איצט דורך אין דער גאנצער וועלט, איז די שטיצע, וואס אמעריקאנער אידען האבען געשאפען פאר די קרבנות פון דער וועלט מלחמה און פון די צוטרייסלעניש, וואס זיינען די נאכוועהעניש פון דער מלחמה.

דער תלמוד זאגט: „צדקה עשה הקדוש ברוך עם ישראל שפזרם בין האומות" (גאט האט געטאן א גערעכטע זאך מיט אידען, וואס ער האט זיי צושפרייט צווישען די פעלקער). אין דעם איצטיגען שווערען קריזיס פון דער אידישער געשיכטע האט זיך ארויסגעצייגט די ריכטיגקייט פון דעם תלמודישען ווערטעל. איז אידען שלעכט אין איין לאנד, ווערען זיי גענאפען פון אידען פון אנדערע לענדער. אמעריקאנער אידען האבען זייער חלק בייגעטראגען מיט א ברייטער האנד.

איראפיאישע אידען רייזען מיט דאנקבארקייט וועגען דער הילף, וואס זיי האבען געקראגען פון דער „דזשאינט דיסטריבוישאן קאמיטעט", פון „פיפעלס רעליף", פון „ארט", און נאך נאציאנאלע ארגאניזאציעס. די הילף האט אויך געראטעוועט די אידישע קולטור. אויסער די נאציאנאלע ארגאניזאציעס האבען אויך זייער חוב ערפילט די לאנדסמאנשאפטען, די מיטגלידער פון די פאראיינען פון געווייסע שטעט, וואס האבען דירעקט געהאלפען די שטעט פון וואנען זיי קומען.

צווישען לאנדסמאנשאפטען פון פארשידענע שטעט, פארנעמען די ארגאניזאציעס פון ווילנער לאנדסלייט זעהר א בכבוד'יגען פלאץ. ווילנער לאנדסלייט צייכענען זיך אויס מיט זייער לאקאלען פאטריאטיזם.

די קינדער פון ווילנע, וואס זיינען פארוואנדערט געוואנדערן טעבר לים, בייגקען נאך ווילנע, די אידישע מעטראפאליע, „עיר ואם בישראל". זיי בייגקען נאך די שעהנע לאנדשאפטען מיט וועלכע ווילנע איז ארומגענגלט. זיי בייגקען נאך אפילו נאך דער ווילנער אריסקוים, וואס איז באשעהנט פון אידאליזם. זיי בייגקען נאך דער ווילנע, די שטאט פון קאמף, תורה און קולטור. זיי האבען ניט פארגעסען ווילנע אין די שווערע צייטען, וואס ווילנע לעבט אויבער.

גרויסע סומען געלט האבען די ווילנער לאנדסלייט אויבערגעשיקט אין ווילנע פאר די לעצטע 20 יאהר זינט די מלחמה האט אויסגעבראכען. דער ארגאניזירטער ווילנער רעליף האט צו פארצייכענען גרויסע אויפטואונגען. דער ווילנער רעליף האט ניט נאר געהאלפען קהל'שע אינסטיטוציעס. דער רעליף האט אויך ארגאניזירט אז געלדער וואס פריוואטע מענשען האבען געשיקט צו זייערע קרובים זאלען צוגעשטעלט ווערען אם ביליגסטען און

אם שנעלסטען. דער אַרגאַניזירטער ווילנער רעליף האָט גערעטעוועט צענדליגער טויזענדער דאָלער פון פּריוואָטע שטיצע און ניט דערלאָזען אז די שטיצע זאָל צורונען ווערען אין דעם כאָאָס, וואָס האָט געהערשט אין די קורסען פון אויסלענדישע געלד צוליב „וואַליוטא" ספעקולאַציעס.

די ענטשטעהונג פון ווילנער רעליף.

אין דער מלחמה, וואָס איז געפּירט געווארען צווישען אימפּעריאַליסטישע מלוכות, האָבען אידען געליטען אם טויסטען. די מויסטע אידען האָבען זיך געפונען אין די ראַנד שטעט, וואו די מלחמה האָט געפלאָקערט. ליטווישע, פּוילישע, גאַליציאַנער, רומענישע אידען האָבען אויף זייערע רוקענס אויסגעטראָגען די שרעקענישען פון דער מלחמה. אידען זיינען פאַרמירט געווארען. די רוסישע געפאַנגענע האָבען די רוסישע אידען באַהאַנדעלט ערגער, ווי זייערע שונאים. ווילנע האָט פיל איבערגעלעבט אין דער צייט פון דער מלחמה און דערנאָך אין די צייטען פון דער דייטשער אקופּאַציע.

פון אַלע זייטען האָט מען אָנגעפאַנגען צו הערען וועגען די שרעקליכע צרות, וואס אידען האָבען אויסגעשטאַנען. די צרות האָבען זיך אָנגעפאַנגען גלייך נאָכדעם, ווי די מלחמה איז אויסגעברָאָכען. מען האָט אָנגעפאַנגען צו זאַמלען געלד פאַר די אידישע מלחמה קרבנות. אַמעריקאַנער אידען האָבען אָנגעפאַנגען צו אַרגאַניזירען זיך פאַר הילף.

שוין נאָוועמבער דעם 17טען, 1914, עטליכע מאָנאַטען נאָך דעם אויסברוך פון דער מלחמה, בייַ אַ מיטינג פון ברענטש 367, איז פאָרגעלעזען געווארען אַ צושריפט פון אַ הילפס-אַרגאַניזאַציע, אין וועלכען מען האָט אָפּעלירט נאָך הילף. די מיטגלידער האָבען באַוויליגט אַ געווייסע סומע. אַ מיטגליד האָט אויפמערקזאם געמאַכט, אז ווילנע געפינט זיך נאָהענט צום פייער און עס איז דעריבער די פליכט פון ווילנער לאָנדסלייט זיך צו אַרגאַניזירען צו שאפען הילף פאר ווילנע דירעקט. די ווערטער האָבען געהאָט אַ ווירקונג און די מיטגלידער פון ברענטש 367 האָבען באַשלאָסען צו אַרגאַניזירען גלייך אַ קאָמיטעט, וועלכער זאָל אויסאַרבייטען פּלענער צו שאפען הילף פאַר ווילנע. אויף דעמזעלבען מיטינג איז אויך אויסגעקליבען געווארען דער קאָמיטעט מיט אינסטרוקציעס גלייך זיך צו נעמען פאַר דער אַרבייט. אין דעם קאָמיטעט זיינען אַריין פאָלגענדע טעטיגע מיטגלידער פון ברענטש 367: מאָקס גאָלדינג, דייוויד גאָלדמאַן, ל. אסינאָווסקי, גאָלדבערג.

דער קאָמיטעט האָט געהאַט אַ זיצונג. אויף דער זיצונג האָט מען זיך דערוואוסט, אַז איזידאָר קאַהן, אַ מיטגליד פון ברענטש 43 ארבייטער רינג, האָט אויף זיין אייגענער איניציאַטיווע אָנגעפאַנגען פארהאַנדלונגען מיט פאָרשטעהער פון ווילנער אַרגאַניזאַציעס אָנצופאַנגען אַ הילפס-אקציע. עס איז אָבער באשלאָסען געווארען אז די ארבייט זאָל זיין פאראיניגט און ניט יעדער זאָל טאָן אויף זיין אייגענע אחריות. דער קאָמיטעט האָט אויסגעקליבען דעלעגאַטען צו באזוכען ברענטש 43 ארבייטער רינג און אָנדערע ווילנער אַרגאַניזאַציעס.

די דעלעגאַטען האָבען באזוכט די מויסטע ווילנער פאראיינען און אלם רעזולטאַט פון די פאַרהאַנדלונגען איז דעם 2טען דעצעמבער פאָרגעקומען אַ קאָנפערענץ פון פאָרשטעהער פון אייניגע ווילנער אַרגאַניזאַציעס. אויף

דער קאָמיטעט איז געגרינדעט געוואָרען א קאָמיטעט צו העלפען ווילנער מלחמה קרבנות. איזידאָר קאָהען איז ערוועהלט געוואָרען צייטווייליגער משערמאַן און דייוו קאַץ איז ערוועהלט געוואָרען צייטווייליגער סעקרעטער. דער מיטינג איז אָפּגעהאלטען געוואָרען אין 206 איסט ברָאָדווי, ניו יאָרק.

דער קאָמיטעט איז גלייך צוגעטראָטען צו דער ארבייט. עס זיינען ארויסגעשיקט געוואָרען בריף צו אלע ווילנער לאָנדסמאַנשאַפט פאראיינען. אין א בריף דאָמירט דעם 3טען דעצעמבער, 1914, ווערט אָנגעוויזען, אז א רעליף קאָמיטעט איז שוין אָרגאַניזירט געוואָרען „צו געפינען מיטלען צו העלפען ווילנער מלחמה קרבנות". דער קאָמיטעט פאררופט א קאָנפערענץ פון אלע ווילנער אָרגאַניזאציעס אויף דעם 19טען דעצעמבער, 1914, אין „פאַרווערטס" האל. יעדע אָרגאַניזאציע איז באַרעכטיגט צו 5 דעלעגאטען.

דער קאָמיטעט האָט אויך פאַרעפענטליכט אַן אויפרוף אין דער פּרעסע. אין דעם אויפרוף ווערט אָנגעוויזען, אז עס איז די פליכט פון „אלע ווילנער אָרגאַניזאציעס פון ניו יארק צו פאראייניגען זיך פאַר דעם נאָבעלען צוועק צו שאפען א געמיינשאַפטליכען פאָנד". „מיר דארפען אויך באַווײַזען די ווילנער לאָנדסלייט, וועלכע באַלאָנגען צו אָנדערע פאראיינען, אז זיי זאָלען אונז העלפען אין דיזער אומטערנעמונג . . . מיט אַיין וואָרט, מיר דארפען מאכען א שטורעם צווישען אלע ווילנער לאנדסלייט איבער'ן גאַנצען לאנד. . . זאָלען אונזערע לאָנדסלייט אין דער אַלטער היים פיהלען, אז מיר זיינען פון זיי ניט אָפּגעריסען אויף אויביג".

דער אויפרוף פאָדערט אויף ווילנער אָרגאַניזאציעס צו שיקען צו 5 דעלעגאטען צו דער קאָנפערענץ דעם 19טען דעצעמבער, 1914.

פאָלגענדע אָרגאַניזאציעס זיינען געווען אונטערגעשריבען אויפ'ן אויפרוף:

יוניטעד ווילנער בענעוואָלענט אסאָסיאיישאָן.
ווילנער בענעוואָלענט אסאָסיאיישאָן אָוו ברוקלין.
ווילנער ברענטש 43, ארבייטער רינג.
ווילנער ברענטש 367, ארבייטער רינג.
ווילנער לוידים ברענטש 164, ארבייטער רינג.
ווילנער יוגענד קלוב.
איזידאָר קאָהען, צייטווייליגער משערמאן.
דייוו קאַץ, צייטווייליגער סעקרעטאר.

דער דאָטום, ווען דער ווילנער רעליף האָט זיך געגרינדעט, איז דער 2טער דעצעמבער, 1914. אויף דער קאָנפערענץ פון 19טען דעצעמבער, 1914, האָט זיך אָבער דער רעליף פולשטענדיג אָרגאַניזירט. די פּאַר וואָכען פון דעם 2טען דעצעמבער ביז דעם 15טען, האָט דער ווילנער רעליף געטראָגען א צייטווייליגען כאַראָקטער. דעם 19טען דעצעמבער האָט זיך דער ווילנער רעליף אָרגאַניזירט מיט פּערמאַנענטע בעאַמטע. דער צייטווייליגער משערמאַן, איזידאָר קאָהען, איז ערוועהלט געוואָרען אַלס פּערמאַנענטער משערמאַן; דייוו קאַץ — פּערמאַנענטער סעקרעטאר, און דאָקטאָר ל. דרוסקין — פּערמאַנענטער טרעזשורער.

די אָרגאַניזאציעס, וועלכע האָבען זיך אָפּגערופען אויפ'ן רוף — „די יוניטעד ווילנער אסס'ן", „ווילנער בענעוואָלענט אסס'ן אוו ברוקלין", „ווילנער לוידים בענעוואָלענט אסס'ן", ברענטש 367 א. ר. און ברענטש 43

א. ר. — האָבען געשיקט זייערע אָקטיוסטע מיטגלידער אלס דעלעגאטען. פון די אָקטיוויע דעלעגאטען איז צוזאמענגעשטעלט געווארען דער ווילנער רעליף קאָמיטעט. די מיטגלידער פון קאָמיטעט האָבען געאָפּערט צויט און מיה צו מאכען די ארבייט פאר אן ערפאָלג. דער ווילנער רעליף איז געווארען א וויכטיגע אינסטיטוציע און האָט פיל אויפגעטאָן פאר די קרבנות פון דער אימפעריאָליסטישער וועלט מלחמה און איהרע נאָכווירקונגען.

אויף דער קאָנפערענץ פון דעם 19טען דעצעמבער, 1914, איז אויך אויסגעקליבען געווארען אן עקזעקוטיוו קאָמיטעט, באשטעהענד פון די אָק-טיווסטע מיטגלידער פון יעדער ארגאניזאציע צו פארטאָלטען די וויכ-טיגע ארבייט.

פון ברענטש 367 האָבען זיך אויסגעצייכענט אין דער ארבייט פון רעליף מאָקס גאָלדינג, סעם פעלדמאָן, מ. סקאָפּ, ריטש, דזש. קליין און דייוו קאָץ. ר. גינזבערג, דאָן א מיטגליד פון ברענטש 2 א. ר., קען אויך צו-גערעכענט ווערען צום ברענטש 367. ער איז שוין אויך דאמאלס געווען מיט זיין גאנצען חארצען אין ברענטש 367, וועלכען ער האָט געהאָלפען גרינדען.

פון ברענטש 43 זייענען געווען אָקטיוו אין רעליף ארבייט אויזידאר קאָהען, טשערמאן פון רעליף פאר אייניגע טערמינען; בארים וואלא-ווימץ, מ. אייבראהמס, פּינזיל און פאַרבער.

פון יוניוסעד ווילנער בענעוואָלעט אסס'ן זייענען געווען טעטיג דאָק-טאָר ל. דרוסקין, וועלכער איז געווען פאר לאַנגע יאהרען טרעזשורער פון ווילנער רעליף; דוד פּאָלסקי, א. ראָזענבלום, סאמאָך, וו. האָראָוויץ, ראָפּעס און בירזש.

אויך פרויען האָבען זיך באַטיליגט אין רעליף ארבייט. זיי האָבען גע-האָלפען אין אַלע אונטערנעמונגען און קאָמיטעט. פון די טעטיגע פרויען זייענען געווען מרס. שערעשעווסקי, פּרעזידענטין פון ווילנער יוניוסעד ליי-דיס אסס'ן; מרס. ווייגשטיין, מרס. ברוידי, מרס. זיידמאָן, מרס. זעטיל אוץ מרס. ווינער.

פון די טעטיגע מיטגלידער פון רעליף פאר די יאָהרען, וואס דער רעליף האָט עקזיסטירט, זייענען געווען מש. בירזש, דער ערשטער דעלעגאַט פון ווילנער רעליף; י. מירסקי, טשערמאן פון רעליף פאר א געווייסער צייט; דאָקטאָר באָדאָנעס, דאָקטאָר קליאָטשקא, וו. הורוויץ, דאָקטאָר גו-רעוויטש, מרס. אַנאָליק, דאָקטאָר מאגאזיק, דאָקטאָר פּעסקין, מרס. ראָפּעס, ה. ראָגאָלין, דאָקטאָר ראטנאָוו, א. ראָזענבלום, מרס. ווייגשטיין, דאָקטאָר צוקערמאן, ל. קימעל, פּרעזידענט פון ווילנער בענעוואָלענט אסס'ן אָוו ברוקלין; קוסלאָוויטש, אָפּענבאָך, מענאָקער, קאָסאוווסקא, מרס. דיליאן און פּילע אַנדערע.

אַב. קאָהאָן, דער רעדאָקטאָר פון „פאָרווערטס", ווועלכער האָט א בא-זונדער ליבע פאָר ווילנע, האָט פיל מיטגעהאָלפען אין דער ארבייט פון ווילנער רעליף. יוסף רומשינסקי האָט אויך מיט זייער לייסטונגען פאר'ן רעליף פיל אויפגעטאָן. אין ווילנער רעליף האָט אויך געהאָלפען ב. טשארני וואָלדעק, דער מענעדזשער פון „פאָרווערטס". יעפּים ישורין איז צו-געשטאָנען צום רעליף שפּעטער, און מיט דער ענערגיע, מיט וועלכער ער צייכענט זיך אויס, האָט ער זיך אריינגעווארפען אין דער ארבייט.

עס פֿארשטעהט זיך, אז ניט אַלע, וואָס האָבען זיך באַטייליגט אין דער אַרבייט פון רעליף, זיינען געווען אין אַ גלייכער מאָס טעטיג. אייביג האָבען מיט לייב און לעבען געאַרבייט פאר'ן רעליף אין דער ציים וואס די ראָלע פון אנדערע אז געווען אַ פּאַסיווע. די טעטיגע מיטגלידער האָבען זיך באַטייליגט אין קאָמיטעס, געמאַכט אונטערנעמונגען, געלאָפען פון איין פּלאַץ צום צווייטען, ארויסגעטראָטען אויף מאַסענפארזאַמלונגען, געמאַכט און געווארפט צו דער ארבייט. פּויל נעכט און טעג האָבען די טעטיגע מיטגלידער מקריב געווען פאר'ן רעליף.

אין די אונטערנעמונגען האָבען זיך אויסגעציכנט מאַקס גאָלדינג, פון ברענטש 367, ר. גינזבערג, סעם פעלדמאַן, משאַרלס בירזש, כ. סקאַפ, מרס. שערעשעווסקי, מרס. זיידמאן. שפּעטער איז אין דער ארבייט גע-ווארען אָקטיוו יעפים ישורין. עס זיינען אויך צו דעם רעליף צוגעשטאַנען נאָך ווילנער פּאַראיינען פון ניו יאָרק און אַנדערע שטעט:

ווילנער רעליף אוו ניו דזשוירזי.

ווילנער פּראַגרעסיוו אסס'ן פון בראָנזוויל.

ווילנער אסאָסיאיישאַן אוו האַרלעם.

עס האָבען זיך אויך אָפּגערופען ווילנער פּאראיינען פון באָסטאָן, פילאדעלפיע און שיקאַגאָ.

פיל חאָט ביינעטראָגען פאר דעם רעליף אב. קאָהאַן'ס טור. ער חאָט אַרויסגעבראַכט מעהר ווי דריי טויזענד דאָלער און חאָט איבערהויפּט אויס-געווארפט ווילנער לאַנדסלייט צו טעטיגקייט.

שוועריע יאהרען האָבען אידען איבערגעלעבט פון דעם אָנפאנג פון דער אימפּעריאַליסטישער וועלט מלחמה ביז הייַנט. שוועריע יאהרען האָט אי-בערגעלעבט ווילנע. יעדע פּאָגראָמ אין ווילנע האָט געפּונען אַן אָפּקלאַנג אין דער טעטיגקייט פון ווילנער רעליף. דער רעליף האָט געטאָן ארבייט פון דער ציים וואָס ער האָט זיך אַרגאַניזירט ביז דעם הייַנטיגען טאָג, מיט געווייסע אונטערברעכונגען. עס בייטען זיך בעאַמטע, עס בייטען זיך די טויער, אָבער די אַרבייט פון רעליף געהט אָן.

אין דעם ערשטען יאָהר פון דער מלחמה האָט ווילנע געפיהלט שטאַרק דעם דרוק פון דער צאַרישער רעגירונג. אין די מפלות, וואָס די רוסישע אַרמייען האָבען געליטען האָט די צאַרישע רעגירונג ניט באשולדיגט די פּאַרטיזאַנען, נאָר די אידישע מאסען. אידישע מלמדים און קרעמער זיינען געווען שולדיג אין די צאַרישע מיליטעריסטישע מפלות.

אין מאַי, 1915, האָט ווילנע דערזעהן מחנות אַרויסגעשריבענע אידען פון קאָוונער, גראָדנער און קורלענדער גובערניעס. ווילנע איז געווען דער מיטעל פונקט פון גירוש. פון ווילנע זיינען די רייבערע אידען אפּגע-פאָהרען אין טיף רוסלאַנד. די אַרימע לייט זיינען פּאַרבליבען אין ווילנע און צו אייגענע אַרימע לייט זיינען צוגעקומען פרעמדע.

יום כיפור, 1915, א יאָהר און א פערטעל נאָך דעם אויסברוך פון דער מלחמה, איז ווילנע פּאַרנומען געווארען פון די דייטשען. ווילנער אידען זיינען אונטערוואָרפען געווארען אונטער די אייזערנע קנאָפּעל פון דייטשע יונקערס. אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע איז דער דלות אין ווילנע געווארען שרעקליך. הונגעריגע אידען, פּאַרשמאכט פון הונגער און קעלט, פלעגען זיך וואַלגערען אויף די גאסען. אין די יאהרען 17-1916 איז די שטערבליכקייט פון אידען געשטיגען ביז 10 פּראָצענט. אזוי האָט ווילנע גענאָסען פון דער דייטשער קולטור.

די קאָמוניקאַציעס פון אמעריקע מיט ווילנע זיינען געווען זעהר שוואַכע. ווילנע איז געווען אָפּגעריסען פון דער וועלט. אין דעצעמבער, 1915, איז פאָלגענדער קיבעל ערהאלטען געווארען פון ווילנע דורך סעווויל, שפּאַניע:

„די באָפעלקערונג געפינט זיך אין א קריטישער לאָגע. גרויסע סומען זיינען נויטיג פאר רעליף. שיקט תיכף הילף פאר פריע קיבען".

א פריוואַטע קיבעל איז אויך אָנגעקומען פון יוסף ליפּקין מיט פאָלגענדען איבהאלט:

„געגרינדעט קיבען פאר הונגעריגע. די נויט וואקסט. מיר ערווארטען אייער הילף".

דער ווילנער רעליף האָט אָפּגעדרוקט די קיבעל אין „פּאַרווערטס", מיט דער באָמערקונג, אז „חינטער די קורצע ווערטער ליגט פארבאָרגען א גאַנצער ים פון נויט און עלענד. די רעליף קאָמיטע דערמאָנט אלע ווילנער לאנדסלייט אָן זייער פליכט צו העלפען זייערע בריידער אין דער אלטער היים-שטאָט. שיקט דאָניישאָנס צו אונזער טרעזשורער, דר. ל. דרוסקין, 107 ווו. 108טע סט., ניו יארק".

דער ווילנער רעליף האָט זיך געגטען ערנסט פאר דער ארבייט. דער רעליף האָט אַראַנזשירט א טעאַטער אונטערנעמונג פאר דעם 16טען מערץ, 1916. מען האָט אָנגעפאַנגען זאַמלען ענערגיש פריוואַטע נדבות.

אין 1916 האָט איזידאָר קאָהען רעזיגנירט פון זיין אמט אלס טשערמאַן פון רעליף. דער ווילנער רעליף קאָמיטעט האָט פארעפענטליכט א דאָנק-רעזאָלוציע צו די פרייַנד איזידאָר קאָהען, דייוויד קאָהען און ענערגישע ארבייט, וואס זיי האָבען געליסטעט פאר דער אַראַנזשירונג. ספעציעל ווערט אנערקענט און געלויבט די אַרבייט פון איזידאָר קאָהען, און ער ווערט געבעטען פארצוזעצען זיין גוטע ארבייט אלס „פּראָסטער סאָלדאָט".

פּאָלגענדע בעאַמטע האָט דער ווילנער רעליף ערוועהלט: א. טירסקי, טשערמאַן; ס. פעלדמאַן, ווייס-טשערמאַן; דייוויד קאַץ, סעקרעטאַר און דר. ל. דרוסקין, טרעזשורער.

פאר דעם 5טען דעצעמבער, 1916, האָט דער רעליף אַראַנזשירט אין קעסלער'ס טעאַטער א פּאַרשטעלונג.

וואָס פאר רעזולטאַטען די ארבייט פון רעליף האָט געבראכט, קען מען זעהן פון דער ערשטער רעכענונג, וואָס איז פארעפענטליכט געווארען.

געלד געזאַמעלט פון אונטערנעמונגען, פאראיינען, קאָלעקשאָנס און פריוואַטע נדבות, ביז דעם 16טען יוני, 1916 — — — $4,728.34

געשיקט אין ווילנע דורך וואַרבורג'ס באַנק	— —	$275.00
" " דורך פאָבליק באַנק	— —	1,000.00
" " דורך פיפל'ס רעליף	— —	1,500.00
קאָסט פון טעאַטער — — — — — — — — —		400.00
שלע הוצאות — — — — — — — — — —		391.75
צוזאַמען אויסגאַבען — — — — — — —		3,566.75
בליבט אין באַנק — — — — — — — —		$1,161.59

פון יוני, 1916, ביז יולי, 1917, זענען איזידאר מירסקי איז געווען משערמאן, איז אריינגעקומען פון פאר- שידענע קוואלען — — — — — — — — — —	3,200.58
סך הכל מיט פריהערדיגען באלאנס — — — — — —	$4,362.17
איבערגעשיקט אין ווילנע — — — — — —	$3,000.00
טעאטער, דעצ. 1916 — — — — — — — —	435.00
אלע אנדערע הוצאות — — — — — — — —	510.16
צוזאמען אויסגאבען — — — — — — —	3,945.16
בלייבט אין באנק, יולי, 1917 — — — —	$417.01

ארום 6 טויזענד דאלער איז איבערגעשיקט געווארען אין ווילנע אין די ערשטע פאר יאהר פון דער עקזיסטענץ פון ווילנער רעליף. די קאמוניקאציעס מיט ווילנע זיינען געווען שוואבע. ווילנע האט שרעקליך געליטען אונטער דעם אייזערנעם פויסט פון די דייטשען. אין די יאהרען 1916-17 האט דער הונגער געבושעוועט און פארשמאכטע פון הונגער און קעלט זיינען אידען געפאלען אויף די גאסען. די ווילנער לאנדסלייט אין אמעריקע האבען יא געוואוסט אז אין ווילנע זיינען גרויסע צרות, מען האט אבער זיך ניט געקענט פארשטעלען, ווי גרויס די צרות זיינען.

אין מערץ, 1917, איז פארגעקומען די רוסישע רעוואלוציע. פאר די ווילנער איז דאס געווען א טרייסט, אבער קיין ברויט איז אלץ ניט געווען. אמעריקע האט זיך אריינגעוואורפען אין קריג און דאס האט די קאמוניקאציעס מיט ווילנע נאך פארערגערט. ענדליך איז געקומען דער גליקליכער טאג פון שלום. דעם 11טען נאוועמבער, 1918, איז ערקלערט געווארען א וואפענשטילשטאנד. מען האט אנגעהויבען הערען פון ווילנע, און די שוידערליכע נויט האט זיך אין גאנצען ענטפלעקט. א שוידער איז אריבער איבער די נשמות פון ווילנער לאנדסלייט. דער רעליף האט פארגרעסערט זיין ארבייט.

ווילנע האט קיין רוח ניט געקראגען אויך נאכ'ן שלום. דעם 6טען יאנואר, 1919, זיינען די באלשעוויקעס אריין אין ווילנע. די אידישע באפעלקערונג האט דער רעשט פון די באלשעוויקעס ספעציעל געשראפען. עס איז אפגעשטעלט געווארען דער האנדעל און די אינדוסטריע. דער יקרות איז געשטיגען און די פארבינדונגען מיט אמעריקע זיינען געווארען נאך שווערער.

ארום פסח צייט, 1919, האבען די פאליאקען פארנומען ווילנע. די פאליאקען האבען באשולדיגט אידען אין באלשעוויזם. א פאגראם איז אויסגעבראכען, 70 מענשען זיינען דערשאסטען געווארען, צוויישען זיי דער בארימטער אידישער שרייבער און בונדיסט א. ווייטער. דער רעליף האט אנגעשטרענגט אלע זיינע כחות צו העלפען. דער רעליף האט ארגאניזירט די פריוואטע שטיצע פון קרובים און געשאפען איינעע מיטלען. דער רעליף האט זיך אונטערגענומען צו שאפען א פאנד. דער משערמאן פון דעם רעליף איז ווידער געווארען אזידאר קאהען און דער סעקרעטאר איז געווען ר. גינסבערג.

ווילנער האבען אנגעפאנגען צו זאמלען געלד. דעם 3טען יוני, 1919, האט ברענטש 367 פאררופען א ספעציעלען מיטינג, ערשטענס, אויסצוהערען בא-

ווילנער הילפס-קאמיטעט פון אמעריקע אין 1919.—1טע רייהע, פון רעכטס צו לינקס: דזש. קליין, מ. סקאפ, מ. גאלדינג, סעם קאהן און א. פענזעל; 2טע רייהע: ב. וואלדעק, א זעטעל, דר. ל. דרוסקין, טש. בירזש, איזידאר קאהען, אב. קאהאן, מרדכי הערשמאן, לעאָ ליאוו, ר. גינזבערג, ד. קאין, פ. ריטין; 3טע רייהע: מ. דראזנעס, ד. רעפעס, ד. יאסעלסאן, פ. דראזנעס, א. זיידמאן, רשוו. זיידמאן, ב. וויגער, י. ברוידע, פ. זעטעל, ח. ראגאליו; 4טע רייהע: וו. חורוויץ, ז. רעפעס, י. דוידוסאן, א. ד. אפענבאך, א. מירסקי, ד. זאלצמאן, ח. היימאוויטץ, ס. פעלדמאן, י. רויס; 5טע רייהע: דזש. פארבער, ג. שערעשעווסקי, י. איינהארן, ל. קומעל.

ריכטען וועגען דער ארבייטער רינג קאָנווענשאָן און דער יובילעאום קא-מיטע, אָבער דער עיקר צו שאפען די קוואָטא פאר דעם פאָנד פון די מלחמה-קרבנות און פאָגראָם קרבנות.

אויך אנדערע ווילנער אָרגאָניזאָציעס האָבען אָנגעפאנגען צו ארבייטען פאר דעם פאָנד. דעם רעזולטאָט פון דער ארבייט קען מען זעהן פון פאָל-גענדען פינאַנציעלען באריכט פון דער ווילנער רעליף קאָמיטע, פון דעצעמ-בער, 1914, ביז דעצעמבער 31טען, 1920:

איינאָמע:

יוניוייטעד ווילנער	— —	$9723.25	קאָלעקשאָנס — — — 1557.69
יוניוייטעד ווילנער לייוידס,		3655.00	מאַסמיטינגען — — — 1573.12
ווילנער י. מ. בר. 367	—	2605.00	בעלער — — — — — — 982.77
ווילנער אָוו ברוקלין	—	2335.00	שולמאָן'ס זילבערנע האָכ-
ווילנער בר. 43	— —	1355.00	ציים — — — — — 884.00
ווילנער פראָג., בראָנזוויל,		357.55	דאַניישאָנס — — — — 910.05
בר. 68 א. ר. אינדעפענד.,		80.00	הונגער באָנקעט — — 524.56
באָסטאָן רעליף קאָמיטע,		1680.00	געזאָמעלט פון ביכער — 382.80
האַרטפאָרד רעליף קאָמ.		1034.54	גלאָוו מייקערס, ניו יארק, 214.90
נוארק רעליף קאָמיטע	—	879.00	פון בעכערלעך — — 192.55
פילאדעלפיער רעליף קאָמ.		785.00	פון לעטערס (דראָזנעס) 122.60
גלאָווערסוויל רעליף קאָמ.		159.50	פריוואָט געלדער פאר ווילנע 65245.70
ברידזשפאָרט רעליף קאָ.		55.00	10 פראָצענטיגע — — 5943.35
אנשי ראדישקאָוויטש	—	106.70	היפאָדראָם קאָנצערט — 1417.40
קופער יוניאָן קאָנצערט,		4946.10	פיקטשורס — — — 47.00
אָב. קאָהאָן'ס טור	— —	3628.05	
באָנקעט — — —		1318.00	
טעאָטערע — — —		1277.63	טאָטאל — — — $115978.81

אויסגאָבען:

געשיקט נאָך ווילנע	—	$40283.85	נוארק קאָנצערט — — 186.25
פרינטינג — —		245.75	פאר בעכערלעך — — 151.80
פרינטינג ביכער	— —	200.00	פריוו. געלט פאר ווילנע 65245.70
פאָסטיידזש — —		91.41	אָפיס אויסגאבען — — 751.40
סיינס — — —		52.25	דעלעגאט אויסגאבען — 1063.50
מאַסמיטינגען — —		278.25	קאָנווענשאָן פון באַלטיש-
רייזע קאָסטען —		590.57	ליטווישען פארבאנד 25.00
אַדווערטייזמענטס —		860.65	ווילנער פליכטלינגע אין
מיטינג לאָקאלס —		139.50	קאָווונע — — — — 500.00
קייבלס נאָך ווילנע	—	167.30	
דעפיזיט פון הערשמאָן'ס			
קאָנצערט — —		606.25	טאָטאל — — — $111826.61
אַלגעמיינע אויסגאבען,		387.18	באַלאַנס אין די בענק — $4152.20

דער באָריכט איז צוגעשטעלט געווארען פון ווילנער רעליף. איזידאָר קאָהען, טשערמאן; דר. דרוסקין, טרעזשורער; דייוו קאָן, פינאַנץ סעק-רעטאר און פיליפ ריטש, רעקאָרדינג סעקרעטאר; אין דער פינאַנץ קאָמיטע

זייכען געווען א. ד. אָפענבאך, ווילנער אָנוו ברוקלין; דזשויקאב ראפעס, יונייטעד ווילנער; צו דעם רעליף זיינען אויך צוגעשטאַנען בראנטש 28 ארבייטער רינג און ווילנער בראנטש 68, אינדעפענדענט ארבייטער רינג.

פון דעם באריכט זעהט מען, אז עס איז איבערגעשיקט געוואָרען די ריזיגע סומע פון 65,245 דאָלער פריוואַט געלדער און איבער 40 טויזענד דאָלער שטיצע צו ווילנע. אין דעם אָריבערפיהרען די ריזיגע סומען געלט האָבען געהאָלפען די דעלעגאטען וואָס דער רעליף האָט אָנגעפאנגען צו שיקען.

טשאַרלס בירזש דער ערשטער דעלעגאַט צו פאָרען קיין ווילנע.

טשאַרלס בירזש, 1-טער דעלעגאַט פון ווילנער רעליף.

דער ערשטער דעלעגאַט צו פאָרען קיין ווילנע איז געווען דער באַקאנטער ווילנער כלל טוער טשארלס בירזש. איבערשיקען געלד איז געווען פארבונדען מיט גרויסע שוועריגקייטען. צו פאָרען קיין ווילנע איז אויך געווען פארבונדען מיט סכנות.

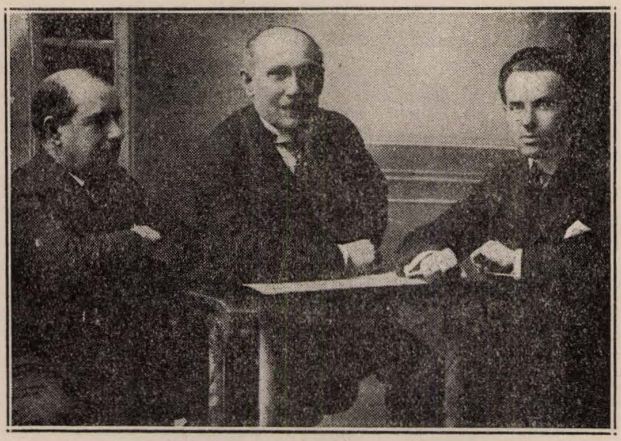
אין יולי, 1920, האָבען די באָלשעוויקעס ווידער פאַרנומען ווילנע. עס זיינען פאַרגעקומען שיסעריין אין די גאסען. עס האָבען זיך אָנגעפאנגען רעקווויזיציעס, ארעסטען. צוויי אידען זיינען דערשאָסען געווא-

רען פאר ספעקולאציע. די באַלשעוויקעס האָבען זיך לאַנג ניט געהאַלטען אין ווילנע. ווילנע איז פאַרנומען געוואָרען פון די ליטווינער. אידען האָבען אונטער די ליטווינער פרייער אָפּגעאָטמעט, אָבער ניט לאַנג האָט די רוהיגקייט אנגעהאלטען. דעם 9טען אָקטאָבער, 1920, איז ווילנע ווידער פארנומען געוואָרען פון די פּאָליאקען.

אזוי איז ווילנע געשליידערט געוואָרען ווי אין כף הקלע, פון איינעם צום צוויטען. ניט נאָר האָט געהערשט שרעק, עס איז געווען אן אמת'ער כאַאָס אין די גאלט-קורסען. מען האָט ניט געוואוסט אויף וועלכער וועלט מען איז.

אונטער אזעלכע אומשטענדען, קען מען זיך פאָרשטעלען, ווי גרויס די פאראַנטוואָרטליכקייט איז געווען פון די דעלעגאטען. משאַרלס בירזש האָט זיין מיסיע ערפילט בשלימות.

דוד קאַץ, דר. ל. דרוסקין און צביון צווייטע דעלעגאַציע קיין ווילנע.

צווייטע דעלעגאַציע פון ווילנער הילפס-קאָמיטעט. — פון רעכט צו לינקס: דוד קאַץ, דר. ב. האָפמאַן (צבי‌ון) און דר. ל. דרוסקין.

א צווייטע דעלעגאציע איז געשיקט געוואָרען קיין ווילנע אין יאָהר 1921. די דעלעגאציע האָט מיטגעפיהרט א ריזיגע סומע געלד פאר פּרי-וואַטע פערזאָנען און אינסטיטוציעס.

די דעלעגאציע, וועלכע איז געשיקט געוואָרען אין יאָהר 1921, איז באַשטאַנען פון דעם באקאנטען שרייבער צבי‌ון (דר. האָפמאן), דאָקטאָר ל. דרוסקין און דוד קאַץ, אייניער פון די גרינדער פון ברענטש 367 אַרבייטער רינג און סעקרעטאר פון רעליף.

די דעלעגאציע האָט פאר זיך געהאַט זעהר שווערע אויפגאבען. מען

האָט געדארפט פארטיילען פריוואטע געלדער און אויסמיידען פארלוסטען אין קורס פון דער וואליוטא ספעקולאציע. פיל געהאָלפען אין דעם ערפאָלג פון דער דעלעגאציע האָבען די ווילנער אינסטיטוציעס אליין.

אין דער צייט פון דער מלחמה און איהרע נאָכווירקונגען, אין די שווערע צייטען פון נויט און חונגער, האָבען רוסישע אידען בכלל און ווילנער אידען בפרט געשאפען אייגענע אינסטיטוציעס, ווי דער יעקאפא (ראשי תיבות פון רוסיש, יעוורעיסקי קאָמיטעט פאָמאָשי), „אָזע" (צו פארהיטען געזונד), און „אָרט" (אָבשטשעוומוּ ראספראָסטראָנעניא טרודא). אידען האָבען אויך ניט פארגעסען זייער קולטור אין די שווערע צייטען. אין דער קריטישער צייט האָבען אידען געגרינדעט פארשידענע קולטור חברות.

די דעלעגאציע האָט געפיהרט די ריזיגע סומע פון 156,200 דאָלער אין קעש. דאָס גלעד איז פארטיילט געווארען ווי פאָלגט:

פריוואט געלדער איבערגעגעבען	$106,347.00
יעקאפא	30,808.50
פאָעוועזש	430.00
פארטיילט צו אינסטיטוציעס	13,125.00
נדבות צו אָרימע לייט	800.00
רייזע קאָסטען	2,145.00
צוריקגעקערטע געלדער	2,544.50
סך הכל	$156,200.00

ווי ווילנער לאנדסלייט האָבען זיך דערפרעהט מיט דער דעלעגאציע קען מען זיך פאָרשטעלען. הונדערטער פריוואטע פערזאָנען זיינען בוכשטעבליך געראָטעוועט געוואָרען פון חונגער טויט. אָרום 40 אינסטיטוציעס האָבען געקראָגען שטיצע. עס איז ניט געמאכט געווארען קיין אונטערשיד צווישען ריכטונגען. „ארבייטער קאָמיטעט", די „קהלה פאר מצה", „אידישע פאָלק שולען" און שולען פון דעם טיפ „תרבות", „משמרת חולים", „ועד המאוחד", די בונדיסטישע „פריע וואָרט" — אָלע האָבען געקראָגען געהעריגע שטיצע.

ווי ווייט די דעלעגאציע האָט ערפילט איהר מיסיע קען מען זעהן פון דעם דאנק-בריף פון דעם באוואוסטען ווילנער כלל-טוער דר. שאבאד, וואָס איז אָפגעדרוקט געווארען אין „פאָרווערטס":

דר. שאָבאָד דאנקט די היגע לאָנדסלייט פאר דער גוטער ארבייט פון די ווילנער שלוחים.

ווילנע, דעם 10טען מאי, 1921.

צום ווילנער רעליף אין ניו יארק.

מיר האלטען פאר אונזער אנגענעמען חוב צו דאנקען די ווילנער לאנדסלייט אין ניו יארק פאר דער גרויסער חילף, וואס זיי האָבען צוגעשיקט פאר די ווילנער פילאנטראָפישע, מעדיצינישע, קולטורעלע און ארבייטער אינסטיטוציעס, ווי אויך פריוואטע פערזאָנען, דורך די דעלגאטען, די חברים דר. ל. דרוסקין, דוד קאָץ און דר. האָפמאן. דאָס איז

דאָס ערשטע מאָל, אז דאָס געלט איז צוגעשיקט געווארען דירעקט אין דאָלערס, מיט וואס ס'איז אויסגעמידען געווארען געלט-פארלוסטען און פארשידענע מיספארשטענדנישען.

חוץ דעם האָבען די געהרטע חברים דעלעגאטען זיך באצויגען צו זייער גרויסער ארבייט מיט אזא ליבע, געוויסענחאפט, עהרליכקייט און אום-פארטייאישקייט, אז זיי האָבען ערוואָרבען די גרעסטע אכטונג און דאנק-בארקייט פון דעם רוב פון דער אידישער באפעלקערונג בכלל און די דע-מאקראטישע שיכטען בפרט.

מיר האָפען, אז דורך דער דאָזיגער דעלעגאציע וועלען די ווילנער פון ניו יארק און פון ווילנע אויף אייביג פארבריידערט ווערען, און אונ-זערע געגענזייטיגע פרוינדליכע באציהונגען וועלען זיך קיין מאָל ניט איבערריסען.

מיט גרויס דאנקבארקייט און חבר'שען גרוס צו אונזערע באקאנטע און אומבאקאנטע פרוינד. דר. צ. י. שאבאד.

דער דאנק בריף איז זעהר א וויכטיגער דאָקומענט, נעמענדיג אין אנ-באטראכט די מעשים פון דעלעגאטען פון אנדערע שטעדט.

נאָכדעם ווי די דעלעגאטען, דר. דרוסקין, דר. האָפמאן און דוד קאץ האָבען זיך אומגעקערט פון זייער רייזע, האָבען אנדערע געוואָלט אויפגעבען די ארבייט פון רעליף. די מיטגלידער פון ברענטש 367, מיט גאָלדינג'ן אן דער שפיצע, האָבען אָבער די ארבייט פאָרגעזעצט. זיי האָבען פארשטאנען, אז לאָנג נאָך וועט זיך ווילנע נייטיגען אין הילף און עס איז די פליכט פון ווילנער לאנדסלייט ווילנע צו שטיצען.

מאיר אייבראהמס — דריטער דעלעגאט פון ווילנער רעליף.

אונזער דער אדמיניסטראציע פון מאקס גאָלדינג איז א צווייטער דע-לעגאט געשיקט געווארען קיין ווילנע, דאָס איז געווען אייבראהאמס, פון ברענטש 43 ארבייטער רינג.

צוליב די שוועריגקייטען פון איבערשיקען געלדער צו פריוואטע פער-זאָנען האָט מען אראנזשירט צו שיקען דירעקט אויענם מיט געלד צו פאר-טיילען און קאָלעקטען פאר איבערשיקען צעהן פראצענט קאָמישאָן.

אייבראהאמס האָט געהאָט צו פארטיילען די סומע פון 67,001.45 דאָלער. די סומע איז פארטיילט געווארען ווי פאָלגט:

דורך דער „דזשאינט דיסטריביושאָן" איבערגעשיקט —	$54,774.50
אייבראהאמס דירעקט צוטיילט — — — — — — — —	6,343.50
צוריקגעקערטע גאלדער — — — — — — — — —	335.00
רייזע קאָסטען — — — — — — — — — — — —	1,500.00
צוטיילט פאר צדקה — — — — — — — — — —	2,800.00
פארוואלטונגס קאָסטען — — — — — — — — —	1,026.10
קאָסט באלאָנס — — — — — — — — — — —	222.35
סך הכל — — — — — — — — — — — —	$67.001.45

אויך אייבראהאמס האָט ערפילט זיין מיסיע צו דער צופריידענהייט סיי פון פריוואטע פערזאָנען, סיי פון אינסטיטוציעס.

זינט אייבראהאמס איז צוריקגעקומען איז די ארבייט פון דער רעליף קאמיטע געווארען זעהר פאסיוו. די אידישע לאגע אין ווילנע איז אבער געבליבען ניט אין קיין גוטען צושטאנד. עס האט זיך אפגעטאן פרנסה פון דער אמאליגער האנדעלס שטאט ווילנע. די פרעהליכע ווילנע האט זיך באדעקט מיט טרויער.

עס זיינען אנגעקומען וועה געשרייען פון ווילנע. עס האט זיך ווידער געטומען רודערען צווישען די ווילנער לאנדסלייט אין אמעריקע. עס זיינען אנגעקומען טרויעריגע ידיעות פון ווילנע און עס האט באוואויגען די ווילנער לאנדסלייט צו באזייטן די רעליף ארבייט.

מאיר אייבראמס — דירעקטער דעלעגאט פון ווילנער רעליף.

די רעאָרגאַניזאַציע פון ווילנער רעליף.

אויף דער איניציאטיווע פון ברענטש 367 איז די ארבייט פון רעליף באניים געווארען. דעם 17טען יאנואר, 1926, איז פארגעקומען א קאנפערענץ. עס איז באשלאסען געווארען צו זאמלען א פאנד פאר די נויט-ליידענדע פון ווילנע. עס איז ערוועהלט געווארען א נייער קאמיטעט. יעפים ישורין האט זיך אריינגעווארפען אין דער ארבייט. ער איז געווארען פינאנץ סעקרעטאר און האט אנגעפאנגען די ארבייט צו ארגאניזירען.

אין דעם נייעם קאמיטעט זיינען ערוועהלט געווארען פאלגענדע: אדוואקאט יאבלסאהן, טשערמאן; איזידאר קאהען, וויס-טשערמאן; יעפים

ישורין, פינאנץ סעקרעטאר. אב. קאהאן האט איינגעשטימט צו ווערן טרע-זשורער. עס זיינען צוגעצויגען געווארען צו דער ארבייט משארלס בירזש, אלבערט האלפערין, ב. וואלדעק און יוסף רומשינסקי. מאקס גאלדינג האט אויבערגענומען די ארבייט פון אראנזשירען אונטערנעמונגען.

דעם 27טען פעברואר האט דער באנייטער קאמיטעט ארויסגעלאזען אן אויפרוף. דעם 2טען מערץ איז פארגעקומען א באנקעט. ברענטש 367 האט פארשפראכען צו שאפען 2,000 דאלער און ברענטש 43 — 12 חונ-דערט דאלער. געלד איז גלייך אויבערגעשיקט געווארען אין ווילנע. אין א קורצער צייט איז אויבערגעשיקט געווארען קיין ווילנע די סומע פון 4 טויזענד דאלער.

עס איז אויסגעקליבען געווארען א באראטונגס קאמיטעט, באשטעהענד פון ראוז אש-סימסאן, משארלס בירזש, ר. גינזבערג, וו. האראוויץ, ל. קימעל, הערים מינצער, דזש. ראפעפ, אב. ראזענבלום און ב. וואלדעק.

דעם 18טען אפריל האט מען אין קעסלער'ס טעאטער געשפילט דעם „רבין'ס ניגון". רומשינסקי האט זיך געגעבען פיל מיה צו מאכען א שענע פארשטעלונג. אב. קאהאן האט געהאלטען א פייערדיגע רעדע. די אונטער-נעמונג איז געווען א מאראלישער און א פינאנציעלער ערפאלג.

עס זיינען אנגעקומען בריף פון רבי חיים עוזר גראדזענסקי, פון דאקטאר שאבאד און נאך באוואוסטע ווילנער כלל מוער. דער ערפאלג פון די אונטערנעמונגען איז געווען אזוי גרויס, אז מען האט דעם 9טען מאי געקויבעלט אין ווילנע 4,100 דאלער — 1,500 דאלער פאר פאלקס קיכען; 500 דאלער פאר'ן „ועד המאוחד"; 900 דאלער פאר „צ. ב. ס."; 300 דאלער פאר „אזע"; 300 דאלער פאר יתומים און די איבערגיג געלד פאר אנדערע אינסטיטוציעס. דעם 12טען מאי איז אנגעקומען א קבלה אויף די געלד.

עס זיינען אנגעקומען פילע דאנק בריף פון ווילנע. מען האט פאר-געזעצט צו מאכען פארשידענע אונטערנעמונגען. דער קאמפיין פאר רע-ליף האט ווידער אויפגעלעבט. טויזענדער דאלער זיינען געשיקט געווארען קיין ווילנע.

דעם 25טען אפריל, 1931, איז געווען א פארפליצונג אין ווילנע. דאס האט ווידער געגעבען א געלעגענהייט צו זאמלען געלד. אויפרופען זיינען געווען געדרוקט אין אלע ציטונגען. דעם 30טען אפריל איז שוין אפ-געשיקט געווארען טויזענד דאלער קיין ווילנע.

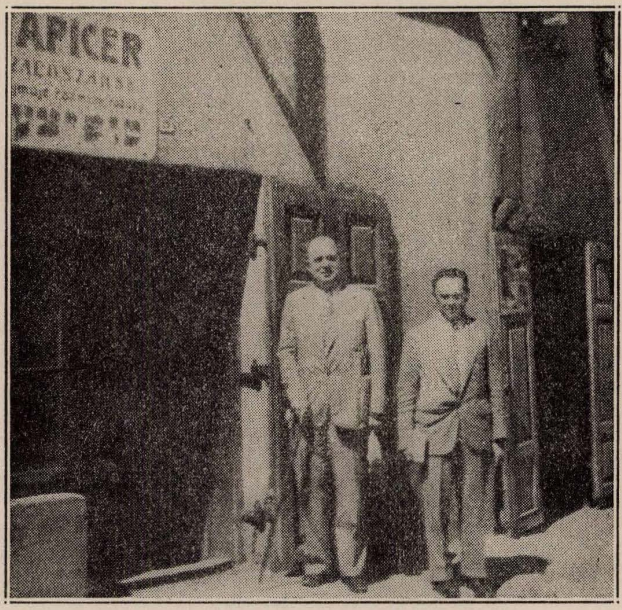
יעפים ישורין און מאקס גאלדינג — פערטע דעלעגאציע קיין ווילנע.

אין אויגוסט, 1931, האבען צוויי אקטיוול טוער פון ווילנער רעליף קאמיטעט, יעפים ישורין, דער סעקרעטאר, און מאקס גאלדינג, באזוכט ווילנע. דער ווילנער רעליף האט זיי דעלעגירט אלס אפיציעלע פאר-טרעטער פון רעליף און האט באשטימט א באדיימענדע סומע געלד צו פאר-טיילען צווישען די ארטיגע אינסטיטוציעס.

די דעלעגאציע איז זייער פרייונדליך אויפגענומען געווארען פון די וויכטיגסטע ווילנער כלל טוער און האט באזוכט אלע וויכטיגסטע ווילנער אינסטיטוציעס, האט זיך נעהענטער באקענט מיט דער שרעקליכער לאגע אין ווילנע עס האט זיך געפונען די גאנצע אידישע ווילנער באפעלקערונג און האט זיך אומגעקערט צוריק אין אמעריקע מיט דעם פעסטען באשלוס אריינצואוואורפען זיך אין דער הילף ארבייט פאר דער שטאט ווילנע.

וועז דעם 13טען נאָוועמבער האָט מען זיך דערוואוסט אז אין ווילנע איז פאַרגעקומען אן איבערפאל און דאָקטאָר וויינרייך איז פארוואונדעט געווארען, האָט מען זיך גלייך געשטעלט אין פארבינדונג מיט דאָקטאָר שאבאד. דאָקטאָר שאבאד האָט געענטפערט אז די לאָגע פון דאָקטאָר וויינרייך איז בעסער. ישורין האָט אָבער אויסגענוצט די געלעגנהייט וויידער צו זאַמלען געלד.

דעם 16טען נאָוועמבער, 1931, האָט דאָקטאָר שאבאד געקויבעלט נאָר הילף. הילף איז ווידער געליסטעט געווארען.

4טע דעלעגאַציע פון ווילנער רעליף. — יעפים ישורין און מאָקס גאָלדינג פאַטאָגראַפירט אין ווילנע אין 1931, אויף גאון'ס גאָס.

אָרגאַניזירונג פון איצט־עקזיסטירענדען פאַראיינigטען ווילנער הילפס־קאָמיטעט.

דעם 9טען אַפּריל, 1932, איז דער קאָמיטעט ווידער רעאָרגאַניזירט געווארען. אב. קאָהאַן איז ערווועהלט געווארען עהרען פּרעזידענט, לואיס קימעל — פּרעזידענט; דזש. קאַלמאַן, וויים טשערמאן; יוסף ווינאַגראדאָוו, טרעזשורער; יעפים ישורין, פינאַנץ סעקרעטאר און ר. ווינגושין, פּראָטאָקאָל סעקרעטאר. אין דער עקזעקוטיווע זיינען ערווועהלט געווארען: ס. קאָהען, בערגער, מ. עפשטיין, ר. גינזבערג, מרס. בריטאַן, רובין, מרס. קוליקאָווסקי, דזש. קאָהן, מרס. קאָהן און מרס. ווינאַגראדאָוו. עס זיי-

נען ווידער אראנזשירט געווארען אונטערנעמונגען. דער ווילנער רעליף פאראייניגט אלע די, וואס האבען א שייכות מיט ווילנע.

דעם 19טען אפריל, 1933, איז ווידער אנגעקומען א קייבעל פון דאק-טאר שאבאד וועגען חילף פאר שולען. דער ווילנער רעליף איז ווידער געווארען אקטיוו.

פון דער ציים וואס דער ווילנער רעליף חאט באניים זיין טעטיגקיים, דעם 17טען יאנואר, 1926, ביז איצט, חאט מען איבערגעשיקט די סומע פון 18,625 דאלער. מען דארף נים פארגעסען, אז אין די לעצטע פאר יאחר לוידעט אמעריקע פון א שרעקליכען עקאנאמישען קריזים.

ל. קימעל, פרעזידענט פון פאראיניג-טען ווילנער חילפס קאמיטעט (1934).

די פאלגענדע ווילנער ארגאניזאציעס זיינען יעצט אנגעשלאסען אן דעם פאראיניגטען ווילנער חילפס קאמיטעט:

אמעריקאנער-ווילנער קולטור ארגאניזאציע.
ווילנער בענעוואלענט אסאסיאיישאן פון ברוקלין.
ווילנער לוידים בענעוואלענט אקזילערי פון ברוקלין.
ווילנער פראגרעסיוו יאנג מענס פון בראנזוויל.
ווילנער אסאסיאיישאן פון באסטאן.
ווילנער יאנג מענס פון נואַרק.
ערשטע ווילנער לוידים קראנקען אונטערשטיצונג פאראיין פון נואַרק.
ווילנער בראנטש 43, ארבייטער רינג.

ווילנער ברענטש 367, ארבייטער רינג.
ווילנער ברענטש 666, ארבייטער רינג, באָסטאָן.
פרויען קלוב ווילנער ברענטש 43, ארבייטער רינג.
פרויען קלוב ווילנער ברענטש 367, ארבייטער רינג.

עס איז באדויערנד דער פאקט, אז ניט אלע ווילנער אָרגאַניזאציעס זיינען יעצט אנגעשלאָסען אָן דעם פאראיינigטען ווילנער הילפס קאָמיטעט. עס שטעהען אויסרהאלב דעם רעליף קאָמיטעט די עלטסטע ווילנער אָרגאַניזאציעס אין ניו יארק, די יוניטעד ווילנער בענעוואָלענט אסאָסיאיישאָן, די יונייטעד ווילנער לוידים בענעוואָלענט אסאָסיאיישאָן און ווילנער ברענטש 28, ארבייטער רינג.

עס איז ספעציעל פאדרויליך דער פאקט, אז צוויי באזונדערע ווילנער רעליף קאָמיטעטען עקזיסטירען אין ניו יארק, אויבער וועמען געשיכטע עס ווערט דאָ געשריבען, דער פאראיינigטער ווילנער הילפס קאָמיטעט און א צווייטער — דער יונייטעד ווילנער לוידים רעליף (פרויען רעליף). עס איז ניטאָ און עס דארף ניט זיין קיין פלאַץ פאר צווייי באזונדערע קאָמיטעטען. עס זיינען שוין געמאכט געווארען עטליכע פארזוכען בויידע קאָמיטעטען צו פאראיינigען אָבער אָהן רעזולטאָטען. עס איז צו האָפען אז ענדליך וועט קומען אזא געווינשטע און נויטיגע פאראיינigונג.

יוסף רומשינסקי און דער ווילנער רעליף.

רעדט מען וועגען דעם ווילנער רעליף און די גרויסע טעאָטער פאָרשטעלונגען וואס דער רעליף האָט דורכגעפיהרט אין פאַרלויף פון די 20 יאָהר, וואס דער רעליף עקזיסטירט, דארף מען פארצייכענען די גרויסע פארדינסטען, וואס עס האָט אין פאַרבינדונג מיט דעם — דער חשוב'ער ווילנער לאנדסמאַן יאזעף רומשינסקי.

דעם 9טען אפריל, 1931, איז געפייערט געווארען דער 50-יאהריגער יובילוי פון י. רומשינסקי און א ספעציעלער יובל קאָמיטעט האָט אַרויסגעגעבען צו דיזער גלעגענהייט א רומשינסקי-בוך אין וועלכען עס געפינט זיך אן ארטיקעל געשריבען פון יעפים ישורין, סעקרעטאר פון דעם פארויניגטען ווילנער הילפס קאָמיטעט, און צווישען אנדערעס וועדט אין יענעם ארטיקעל געזאָגט:

„אָלע אונטערנעמונגען פון דעם ווילנער רעליף קאָמיטעט, וועלכע זיינען אַראַנזשירט געווארען דורך רומשינסקי'ן, זיינען געווען די גרעסטע ערפאלגען. דאָס וואס רומשינסקי האָט געטאָן פאר דעם ווילנער רעליף, וועט קיינמאָל ניט פארגעסען וועדען. רומשינסקי'ס פארדינסטען אויף אָט דעם געביט זיינען אונשעצבאר. מיר צוויפלען אויב די ווילנער באָפעלקערונג, אויב די ווילנער געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס זיינען באקאנט געווג מיט דער ראָלע וואס רומשינסקי האָט געשפילט אין דער שאפונג פון אזא באדייטענדער הילפס-אקציע וואס דער ווילנער רעליף קאָמיטעט האָט אָנגעפיהרט יאהרען לאנג און פיהרט אויך אָן היינטיגען טאָג."

„אויב די אָלע פאַראַרימטע און פאַרשמאַכטע קינדער פון דער אמאָליגער רייכער און באַרימטער שטאָט וויסען דאָס ניט, אויב די אלע ווילנער אינסטיטוציעס (און אזעלכע פאַרמאָגט ווילנע אָ גרויסע צאָל) וויסען ניט די פארדינסטען פון רומשינסקי'ן דעם ווילנער, אין וועמעס האַרץ און

נשמה עס זיינען דאָ אזוי פיל וואַרימע סימפּאַטיעס און אַזוי פיל מיטליידיגקייט איהרע איבערלעבונגען און שמערצען, דאָן ערלויבען מיר זיך, אין אָמען פון די אלע געהאַלפענע און אָנגעוואַרימטע ווילנער ברידער און שוועסטער צו גרייכן יאָזעף רומשינסקי'ן, דעם טרייען זוהן פון דער שטאָט ווילנע, צו דער גרויסער פארדינסטען, א ברכה פאר זיינע וואַרימע אָפּ- רופען אויף די לויטען פון זיין געבורטסשטאָט ווילנע."

*
**

שוועריע יאהרען זיינען אָנגעקומען אויף דער אידישער גאס, שווערע יאהרען לעבט איבער ווילנע. די אמעריקאנער אידען בכלל און ווילנער אידען פון אמעריקע בפרט, האָבען זייער חוב ערפילט צו דער אלטער היים. ווילנער אָז זיי ווערען אפילו מגולגל אין אמעריקע, בלייבען זיי אָלץ ווילנער.

יעפים ישורין.

הילפס אַקציע פאַר די אידישע שולען אין ווילנע.

דאַרבסט פאַריגען יאָהר האָט דער ווילנער בראַנטש 367 אַרבייטער רינג באַקומען פון ווילנער צ. ב. ק. און נאָך פון אייניגע דאַרטיגע געזעלשאַפט-לאכע טויער אַלאַרמירענדיגע בריוו, וועגען דער קאַטאַסטראַפאַלער לאַגע פון די אידיש-וועלטליכע שולען אין ווילנע. דער נאָר וואָס פארשטאַרבענער באַקאַנטער ווילנער געזעלשאפטליכער טויער דר. צ. שאַבאַד האָט צווישען אַנ-דערעם געשריבען:

. . . טיר, ווילנער שול-טויער, טאַכען איצט „די לעצטע פראַבע" צו ראַטעווען דעם גרויסען אידישען פאַלקס-בנין — די אידישע שולן אין ווילנע: מיר שיקען אייניעם פון אונזערע בעסטע און איבערגעבענסטע שול-טויער, דעם לאַנג-יאָהריגען אַקטיוויסט מיטגליד פון עקזעקוטיוו פון צ. ב. ק., דעם חבר חיים פּופּקא, צו אונזערע לאַנדסלייט אין אַמעריקא טיט א יאוש'-דיגען געשריי: ראַטעוועט!

. . . טיר זייַנען זיכער, אז איר אַלע וועט טאָן פאַר ווילנע שלן, וואָס איר וועט נאָר קענען.

חברים און פרייַנד!

נעמט אויף אונזער שליח ווי א ברודער, וואָס איז געקומען בעסטן חילף פאַר דעם, וואָס איז ליב און טייער אונז אַלעמען.

ווארים אונזער נויט איז אויך אייער נויט; אונזער קולטור איז אויך אייער קולטור!

דר. צ. שאַבאַד.

ווילנע, נאָוועמבער 1933.

ענליכע וועדונגען האָבען באקומען אויך דער אַרבייטער רינג, „פאַר-ווערטס", פאַראייניגטער ווילנער הילפס-קאָמיטעט און א גאַנצע רייע אַרטיגע טויער.

דעם שרייבער פון די דאָזיגע שורות איז אויסגעקומען גראָד דאָן צו רייַדען וועגען דעם טיט אייניגע אַקטיוויסט חברים פון אונזער בראַנטש 367 א. ר. און מען דאַרף זאָגען דעם אמת, אז אונז האָט געשראָקען דער געדאַנק וועגען א באזונדער אַקציע פאַר די שולען פון איין שטאָדט, אַפילו וועו די שטאָדט איז ווילנע.

דעם 1טען נאָוועמבער איז דער שליח פון צ. ב. ק. אַנגעקומען אין ניו יאָרק.

דעם 19טען נאָוועמבער איז אין „פאַרווערטס" בילדינג פאַרגעקומען א ספעציעלע קאַנפערענץ פון אַלע ווילנער אַרגאַניזאַציעס אין ניו יאָרק, אויף וועלכער פרייַנט פּופּקא האָט אַפגעגעבען א גרום פון ווילנע און דערצאָהלט וועגען דער לאַגע פון די אידישע שולען.

ס'דארף געזאגט ווערען, אז די שילדערונגען פון פר. פופקא האבען אויף אלע אנווועזנדע געמאכט א שטארקען רושם.

מיר דערמאנען זיך, אז אין פארלויף פון דער 1½ שטונדיגער רעדע וואס ח' פופקא האט געהאלטען, זיינען פאר אונזערע אויגען פארבייגעלאפען לעבעדיגע בילדער פון דער אידישער ווילנע, וואס מיר האבען מיט א פאר יאהר צוריק געזעהן (אין זומער פון 1931) זייענדיג אויף א באזוך אין ווילנע.

אין די נאהענטסטע וואכען נאך דער קאנפערענץ, אויף וועלכער עס איז באשלאסען געווארען שטיצען די אקציע פאר די ווילנער שולען, איז שוין צוזאמענגעשטעלט געווארען א הילפס-קאמיטעט, אן וועלכען עס האבען זיך אנגעשלאסען די פראמינענטסטע טוער פון דער אידישער ארבייטער- און קולטור- באוועגונג אין אמעריקע און א גאנצע רייע ארגאניזאציעס.

אין קאמיטעט זיינען אריין: אב. קאהאן, עהרען-טשערמאן; י. באסקין, טשערמאן; לואיס קימעל, וויס-טשערמאן; ב. וואלדעק, טרעזשורער; יעפים ישורין, סעקרעטאר; עקזעקוטיוו קאמיטעט: י. אפאטשו, ב. צ. גאלדבערג, דר. א. גינזבורג, פ. גליבטער, ס. דינגאל, אדאלף העלד, אלעקסאנדער האר-קאווי, יוסף ווינאגראדאוו, י. ווייבערג, דר. חיים זשיטלאווסקי, נ. כאנין, לארענס לעווין, ב. לעוויטין, אברהם ליעסין, דר. א. מוקדוני, ש. ניגער, דוד פינסקי, דר. ל. פאגעלמאן, נ. פיינערמאן, ב. צביון, הלל ראגאף, אברהם רייזען, שרה רייזען. אנגעשלאסענע ארגאניזאציעס: י. ל. פרץ שרייבער פאראיין, אידישער פען-קלוב אין ניו יארק, אידישע קולטור-געזעלשאפט, פאראיניגטער ווילנער הילפס-קאמיטעט, ווילנער בענעוו. אסס'ן פון ברוקלין, ווילנער לוידים בענעוואלענט אקזיליערי פון ברוקלין, ווילנער פראגרעסיוו יאנג מענס פון בראנזוויל און איסט ניו יארק, ווילנער בראנטש 43 א. ר., לוידים קלוב ווילנער בר. 43 א. ר., ווילנער בר. 367 א. ר., לוידים קלוב ווילנער בר. 367 א. ר., ווילנער בר. 573 א. ר., ווילנער בר. 666 א. ר., באסטאן, מאס., ווילנער אסאסיאיישאן, באסטאן, ווילנער יאנג מענס, נוארק, נ. דזש., ערשטער ווילנער לוידים קראנקען אונטערשטיצונגס-פארין, נוארק, נ. דזש.

די אקציע איז איניהארסירט געווארען אויך פון דער נאציאנאלער עקזע-קוטיוו פון ארבייטער רינג, וועלכע האט אויפגענומען אויף איהרער א זיצונג דעם שליח פון ווילנער שולען.

פר. ח. פופקא איז ארויסגעטראטען אויף די אלגעמיינע פארזאמלונגען פון די ווילנער בראנטשעס פון ארבייטער רינג און אנדערע ווילנער ארגא-ניזאציעס אין ניו יארק מיט רעפעראטען וועגען ווילנע און וועגען די אידישע שולען אין וועלכע עס לערנען זיך דאס רוב קינדער פון די אידישע ארבעטער-מאסען און אפעלירט וועגען הילף פאר די דאזיגע אינסטיטוציעס.

דער הילפס-קאמיטעט האט פארשפענטליכט אין דער אידישער פרעסע אן אויפרוף, אין וועלכען ס'איז אנגעווויזען געווארען אויף דער וויכטיגער בא-דייטונג פון די ווילנער שולען ניט נאר פאר ווילנע, נאר פאר דער גאנצער אידישער שול און קולטור-באוועגונג, וואס ווערט אנגעפיהרט אין פארשיידענע לענדער פון אידישען ישוב.

אויך די גאנצע אידישע פרעסע אין אמעריקא און הויפטזעכליך דער „פארווערטס" האבען זייער אקטיוו אונטערשטיצט די אקציע פאר די ווילנער שולען.

דער הילפס-קאמיטעט האט זיך ניט באגרענעצט בלויז מיט די קרייזען פון ווילנער ארגאניזאציעס און לאנדסלייט, נאר אפעלירט צו דער ברייטער עפענטליכקייט נאך אונטערשטיצונג.

בעאמטע פון הילפס־קאמיטעט פאר אידישע שולען אין ווילנע.

ב. וולאדעק — טרעזשורער אב. קאהאן — עהרען פארזיצער

יעפים ישורין — סעקרעטאר.

ח. פופקא — שליח פון ווילנע.

י. באסקין — פארזיצער.

צווישען די אַרגאַניזאַציעס, וואָס האָבען בייגעשטייערט מיט באדייטענדע סומען, זייגען געווען אויסער די ווילנער: נאַצ. עקזעקוטיוו פון ארבייטער רינג, „פֿאַרווערטס" אסאָציאיישאַן, אינטערנעשאָנאל לויזיס גאַרמענט וואָרקערס יוניאָן, אמאַלגאַמייטעד קלאָדינג וואָרקערס יוניאָן, שלום עליכם פֿאָלקס-אינסטיטוט, לערער פון א. ר. שולען און אַנדערע.

דעם דזשאָינט דיסטריבוישאָן קאָמיטעט איז צוגעשטעלט געוואָרען פֿ ספּעציעלער מעמאָראַנדום, און פֿ דאַנק די באמיהונגען פון ב. וולאַדעק און אַלעקסאַנדער קאַהן, איז געלונגען צו באקומען פֿ ספּעציעלע אויסערגעווענחנליכע אסיגנירונג.

אויף דער איניציאטיוו פון אב. קאַהאַן, רעדאַקטאָר פון „פֿאַרווערטס", און יוסף רומשינסקי — בייזיד חשוב'ע ווילנער לאַנדסלייט — איז דורכגעפֿיהרט געוואָרען אין ניו יאָרק פֿ גרויסע טעאַטער-פֿארשטעלונג פֿאר די ווילנער שולען.

דעם 7-טען מערץ (פּורים), 1934, איז אין פֿאבליק טעאַטער אויפגעפֿיהרט געוואָרען „אחשורוש" פון גאָלדפֿאַדען אין פֿ נייער באַרבייטונג פון י. רומשינסקי מיט'ן אַנטייל פון די בעסטע קינסטלער פון דער אידישער ביהנע.

ביי פֿ פול-געפֿאקטען טעאַטער האָט אב. קאַהאַן גערעדט און באַדאַנקט די אַנוועזענדע און די אַרטיסטען פֿאר דער הילף. די דאָזיגע פֿארשטעלונג איז געווען סיי מאטעריעל און סיי מאָראַליש פֿ גרויסער ערפֿאָלג און האָט אריינגעבראכט פֿ באדייטענדע סומע.

נאָך ניו יאָרק האָט ח' פּופקא באזוכט די גרעסערע פונקטען פון איסט און מיטעל-וועסט, ווי שיקאַגאָ, דעטראָיט, קליוולאנד, באָסטאָן, פֿילאַדעלפֿיע און אוטעטום איז געלונגען צו שאַפֿען דיזעלבע וואָרימע באציהונג צו דער חילפֿס-אקציע פֿאר די שולען.

אין שיקאַגאָ איז די אקציע געפֿיהרט געוואָרען אין פֿארלויף פון פֿינף וואָכען און עס איז געזאמעלט געוואָרען פֿ גאַנץ באדייטענדע סומע.

עס זייגען געווען אויך, פֿארשטענדליך, פֿארשידענע שוועריגקייטען ביי דער ארבייט, שוועריגקייטען אזעלכע, וואָס טרעפֿען זיך געוועהנליך ביי יעדער ארבייט, אָבער ער זייגען געווען אויך שטערונגען ניט פֿאראויסגעזעהענע, וואָס זייגען געקומען גראָד פון אזעלכע זייטען, וואָס טען האָט אמוועניגסטען געקענט ערוואַרטען.

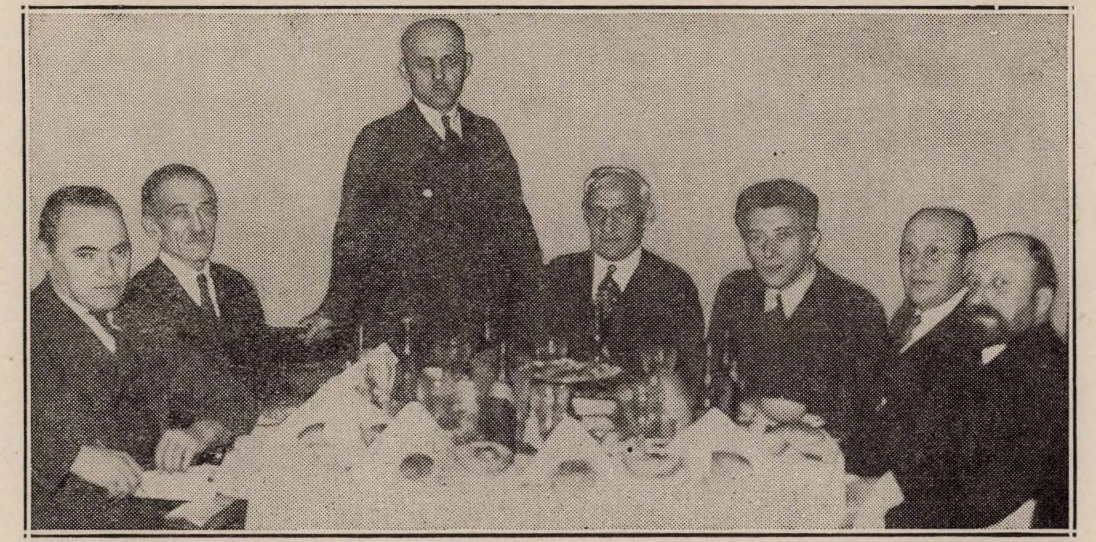
די איבערגעבענחייט צו דער זאַך פון פֿ גאַנצער רייה פֿרוינד, אונערמיד-ליכע ארבייט פון דעם שליח פון צ. ב. ק. און פֿ גוואַלדיגע, כ'וואָלט זאָגען אמת'ע ווילנער, עקשנות האָבען גובר געווען אַלע מניעות.

עס איז וויכטיג אָבער ניט נאָר דער מאַטעריעלער ערפֿאָלג. ס'איז אויך דורכגעפֿיהרט געוואָרען פֿ וויכטיגע אויפקלערונגס-ארבייט.

דאָס איז דאָך בכלל דאָס ערשטע מאָל וואָס די ווילנער אידישע שולען האָבען געשיקט פֿ זעלבסטשטענדיגען דעלעגאַט.

חונדערטער באַגייסטערטע פֿרוינד און אַנהענגער פון דער מאַדערנער אידישער קולטור-באַוועגונג און פון דער שטאָדט ווילנע אַלס פּיאָנערען אויף דעם געביט זייגען געוואונען געוואָרען.

דעם 4טען יאנואר 1935 איז געווען אין ניו יאָרק אַן אָפּשייד-באַנקעט פֿאר ח' פּופקא, וועלכער איז געווען פֿ גרויסער ערפֿאָלג אין יעדען היגזיכט, סיי אין דעם גייסט וואָס האָט געהערשט אויפֿן צוזאַמענקונפֿט און סיי וואָס אנבאלאנגט פֿראקטישע דערגרייכונגען.

אָפּשיד-באַנקעט פאר ח' פופקאָ, דעם 4-טען יאנואר, 1935. — פון רעכטס צו לינקס: דר. י. קיסמאַן, שליח פון רומעניע, דר. ל. פאַגעלמאַן, פרעזידענט פון י. ל. פרץ שרייבער פארא יין; ב. וולאָדעק, מרעזשורער, י. באַסקין, פאַרזיצער פון הילפס-קאָמיטעט; ח' פופקאָ — ווילנער שליח, אברהם רייזען און יעפים ישורין — סעקרעטאַר פון הילפס-קאָמיטעט.

עס איז געשאפען געווארען אויפ'ן באנקעט 700 דאלאר, אבער אויסער דעם איז דער באנקעט פארוואנדעלט געווארען אין א גויסטרייכע פאר-זאמלונג, אויף וועלכער מען האט דיסקוטירט פילע וויכטיגע קולטורעלע פראגען אין פארבינדונג מיט ח. פופקא'ס שליחות אין אמעריקא. מען האט געריידט וועגען ווילנע, די שטאדט וואס צייכענט זיך היסטאריש אויס מיט איהר קולטור-טראדיציע, מיט איהר לאנג-יאהריגען קאמף פאר דער אויפ-האלטונג פון דער אידישער שפראך; מ'האט געלויבט ווילנע פאר איר צערט-לען און ניאנטשען אלץ וואס איז טייער און וויכטיג פאר יעדען אידישען קולטור-מענש.

דאס איז געווען א צוזאמענקונפט פון אלע איבטעליגענטע קרעפטן פון ניו יארק, צוזאמען מיט די פראשטעהער פון די מייסטע ווילנער ארגאניזא-ציעס. דער אוועגט האט געטראגען אן אינטימען און חבר'שען כאראקטער.

עס האבן גערעדט אויף דעם אפשיידס-באנקעט: י. באסקין, פארזיצער פון הילפס-קאמיטעט; וו. פעסקאוו, פון נאצ. עקזעקוטיוו קאמיטעט פון ארבייטער רינג; דר. ל. פאגעלמאן, פרעזידענט פון י. ל. פרץ שרייבער פאר-אין; ב. וולאדעק, טרעזשורער (קאזנאטשעי) פון הילפס קאמיטעט; דר. א. קארפלניק, פון „פען-קלוב"; איזידאר קאהען, פון „פארווערטס"; אברהם רייזען; דר. י. קיסמאן, שליח פון רומעניע; ב. כאנין, פון אידישען סאציא-ליסטישען פארבאנד; ר. בלאק, פון דער ארבייטער רינג צענטראלער שול-פארוואלטונג; שפיטאלניק, פון די שלום עליכם שולען; יעקב לעווין, פון דער קולטור-געזעלשאפט; י. ל. כהן, פון דער אמעריקאנער סעקציע פון אידישען ווייסנשאפטליכען אינסטיטוט אין ווילנע; מאקס דענוש, פון דער אינטערנעשאנעל ליידיס גארמענט וואירקערס יוניאן, יעפים ישורין, סעקרע-טאר פון דעם הילפס-קאמיטעט, און פרייונד ח. פופקא.

מיר קענען ניט צוליב באגרענצטקייט פון ארט זיך אפשטעלען ענגויער אויף נאך אייניגע אינטערעסאנטע פרטים פון דער אקציע. זאלען אלע פרייונד, וואס האבען מיטגעהאלפען דעם דערפאלג פון דער אקציע האבען די מאראלישע באפרידיגונג אין דעם בעוואוסטזיין, אז די געשאפענע געלט-סומען זיינען געווען א וויכטיגע אונטערשטיצונג פאר די ווילנער שולען.

די הילפס-ארבייט פאר די ווילנער שולען וועט בלייבען אלס איינע פון די אינטערעסאנטסטע קאפיטלען אין דער געשיכטע און לעבען פון די ווילנער לאנדסלייט אין אמעריקא און וועט אויך פארנעמען אן אנגעזעהענעם פלאץ אין די איבערלעבונגען פון דעם שרייבער פון דיזע שורות, וועלכער האט באטראכט פאר א כבוד און פריווילעגיע צו מיטארבייטען מיט דעם סימפאטישען שליח פון די ווילנער שולען, דעם אידעאליסט חבר ח. פופקא.

מ. אייזענסקי

די ראָליע פון ווילנער אין אַרבייטער רינג

אין דער ענטוויקלונגס געשיכטע פון ארבייטער רינג האָבען לאָנדסמאַנשאַפטען געשפּילט אַ אונגעהויערע ראָליע. זעהר אַ בכבוד'יגען פּלאַץ, כמעט דעם אויבען-אַן פּאַרנעמט די שטאָדט ווילנע.

דער ארבייטער רינג איז טאַקע אַן אָרגאַניזאַציע פון ארבייטער. ניט נאָר מאַכט דער ארבייטער רינג ניט קיין אונטערשייד ניט צווישען ראָסען אָן פּעלקער. עס זיינען דאָ אין ארבייטער רינג — אמת ניט פּילע — מיטגלידער, וואָס זיינען גאָר ניט אַריין בבריתו של אברהם אבינו, פּראָסט גערעדט, אמת'ע גויים, אָבער אין דעם גרעסטען צאָהל זיינען די מיטגלידער אידישע ארבייטער. ניט אידישע ארבייטער ווערען בטל בשישים. גרויס געווָאָרען איז דער ארבייטער רינג, ווען אין אַמעריקע האָבען אָנגעפאנגען צו עמיגרירען היימישע בונדיסטען.

די ערשטע ברענטשעס פון ארבייטער רינג זיינען געווען אַלגעמיינע ברענטשעס. דער איצטיגער ברענטש איינס פון ארבייטער רינג האָט ניט געזוכט קיין מיטגלידער פון אַ באַשטימטער שטאָט אָדער אַ באַשטימטער געגענד. יעדער אייניער, אַ גאַליציאַנער, אַ רומענישער, אַ פּוילישער אָדער אַ ליטוואק, איז געווען ווילקאָמען אין ארבייטער רינג אויב ער האָט נאָר אָנערקענט די סאָציאַליסטישע פּרינציפּען-ערקלערונג פון ארבייטער רינג און איז איבערהויפּט געווען פּאַסענד צו זיין אַ מיטגליד אין אָרדען. אויך די נעקסטע ברענטשעס, ברענטש צוויי, דריי, פיר ביז 20 זיינען געווען הויפּטזעכליך אַלגעמיינע ברענטשעס. פון דער צייט אַן אָבער, וואָס די רוסישע רעוואָלוציע האָט אָהער אָנגעהויבען צו שיקען פּאַרטיגע סאָציאַליסטען, הויבען זיך אָן צו ענטוויקלען די ברענטשעס פון לאנדסלייט און עס איז גאָר קיין ספק ניט אַז דער גאַנצער אָרדען האָט פון דעם געוואונען.

דער ארבייטער רינג איז ניט קיין אויסגעשפּראָכענער בונדיסטישער אָרדען. עס זיינען דאָ אין ארבייטער רינג סאָציאַליסטען-רעוואָלוציאָנערען, אסקראָווצעס, סיימאָווצעס, אַנאַרכיסטען, מיטגלידער פון ס. ל. ס. און פון אַנדערע סאָציאַליסטישע שאַטירונגען. עס זיינען אין אַ קליינער צאָהל אויך דאָ פּועלי ציון. אָבער דעם כּראָקטער, וואָס דער ארבייטער רינג האָט געקראָגען, איז געווען אַ בונדיסטישער און ווילנע איז די וויגעלע פון בונד.

די אַריבערגעקומענע בונדיסטען האָבען דאָ געוואָלט זיין אין דער-זעלבער אָטמאָספערע ווי זיי זיינען געווען אין דערהיים און האָבען זיך דעריבער געטוליעט צו לאָנדסלויט מיט וועמען זיי האָבען צוזאמען גע-ארבייט, צוזאַמען געקעמפט און אָפילו צוזאמען געקריגט זיך וועגען סאָ-ציאָליסטישע פּראָבלעמען. אין די צייטען פון זיצונגען פלעגען זיך די מיטגלידער אַריבערטראָגען אין דער היימישער אָטמאָספערע. אין דער קאָלטקייט פון אַמעריקאַנער באַדינגונגען פלעגען די מיטגלידער זיך אָנ-וואַרימען אין דער חיימישער סביבה.

די לאָנדסמאַנשאַפטס-ברענטשעס האָבען געהאָט אַ באַזונדער צוציהונגס-קראַפט מיט 25 יאָהר פריהער, וועו אין רוסלאַנד האָט אַנגעהויבען צו טאָגען נאָך דער פינסטערער נאַכט. אָלע האָבען ערוואַרט אַז די אויפגעהעדע זון וועט ברענגען לעבען, ליכט און גליק פּאַר אַלעמען. קיינער האָט זיך נית פּאַרעשטעלט אַז מיט'ן טאָג וועלען אָנקומען אַזעלכע שווערעס, אַזאַ פּאַרוויסטונג... אין יענע גליקליכע צייטען וועו אַן אַריבערגעקומענער רע-וואָלוציאָנער איז געווען באַזעלט מיט האָפענונגען, פלעגט ער שטאַרק בייזקען, וועו ער פלעגט פּאַר זיך דערזעהן די מאָשינאַווע אָמעריקע. אין די ברענטשעס צווישען לאָנדסלויט פלעגט די בייזקעניש פארגעסטן וועדען.

„עס איז פריש דער זכרון, אָבער עס גלויבט זיך קוים", זאָגט מען אין רוסיש. וועו דער ברענטש 367 פיועדט דעם 25-יעהריגען יובילעאום, קומען אויס אָמאָליגע פּאָסוירונגען אַזוי וויים, אָבער דאָך אַזוי נאָהענט.

וווילנער פּאַרנעמען דעם אויבען-אַן אין דער געשיכטע פון ארבייטער רינג. נית נאָר איז דער גענעראַל סעקרעטאַר, פרוינד באָסקין, אַ וווילנער; נית נאָר איז פּאַרוואָלטערין פון סעמעטערי דעפּארטמענט און פון סאָשעל סוירוויס, מאדאם אש, אַ וווילנערין, — אין דער גאַנצער פּאַרוואָלטונג פון ארבייטער רינג שפּילען וווילנער אַ אונגעהויערע ראָליע.

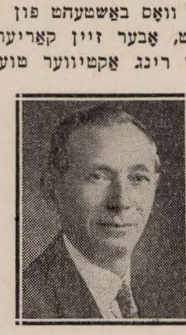
דער „בונד" אין וווילנע איבערהויפּט האָט געשפּילט אן אונ-געהויער גרויסע ראָליע. דער „בונד" האָט געשפּילט אַ ראָלע אין דער אָלגעמיינער רוסישער געשיכטע בכלל און אין דער אידישער געשיכטע בפרט. פּילע בונדיסטען זיינען דאָ אין אמעריקע, אייניגע האָבען פּאַרגעסטן וועגען זייערע יוגענד אידעאָלען. די מיסטע זיינען אָבער געבליבען אין דער ארבייטער באַוועגונג. פּילע שפּילען נאָך איצט אויך אַ גרויסע ראָליע אין ארבייטער רינג.

דערמאָנט מען זיך וועגען בונדיסטען און סתם סאָציאָליסטען פון 25 יאָהר צוריק, שטעלט זיך די פראגע: וואָס איז מיט זיי געווארען? די קומענדיגע קאָפּיטלאָך זוכען צו געבען אַן ענטפער אָט אויף דער פראָגע.

אברהם אדלער, בר. 367.

א וואלף ציחט צום וואלד און א ווילנער ציחט צו ווילנער.

אדלער איז איצט א מיטגליד פון בר. 367, וואס באשטעהט פון ווילנער לאנדסלייט, אבער זיין קאריערע אלס ארבייטער רינג אקטיוואר טוער האט

אדלער געמאכט גראדע אויפער ער איז אריינגעטראטען אין ווילנער ברענטש.

שוין אין יאהר 1910 איז אדלער ערוועהלט געווארען אין קאנטראל קמיטע, אבער א מיטגליד איז ער געווען ניט פון א ברענטש פון ווילנער לאנדסלייט, נאר פון ברענטש 134, א ברענטש פון אלערליי לאנדסלייט, אבער ניט קיין ווילנער.

אין יאהר 1911 איז אדלער געווארען טשערמאן פון קאנטראל קמיטע. דער אמט פון טשערמאנשיפ איז געווארען זיין צווייטע נאטור. אין יאהר 1913 איז אדלער געווארען דער טשערמאן פון סעמעטערי דעפארטמענט. אין יאהר 1914 אבער האט ער זיך באגנוגענט מיט דעם אמט פון סעקרעטער. ער איז געווארען דער סעקרעטער פון קאנסטושאן קאמיטע.

אדלער איז פאר שעהנע עטליכע יאהר געווען טהעטיג אין דער פאר-וואלטונג פון ארבייטער רינג. פון די יאהרען 1916 ביז 1919 איז ער געווען א מיטגליד פון דער נאציא-נאלער עקזעקוטיוו קאמיטע פון ארבייטער רינג. צוויי יאהר איז ער געווען אין סאניטאריום קאמיטע און איין יאהר אין דער אפיס קאמיטע.

פאר א פאר יאהר ציוט איז אדלער אין דער פארוואלטונג פון ארבייטער רינג ניט געווען; דאס איז ניט געווען דערפאר, ווייל ער האט עפעס געהאט געגען דער פארוואל-טונג, נאר פשוט צוליב דעם, וואס אדלער איז ניט געווען אין ניו יארק.

אין באסטאן האט ער מיט דער הילף פון דעם אדוואקאט ביראק און וויליאם באקסט, אויך א ווייל-נער, געגרינדעט ברענטש 666 ארבוי-טער רינג, וואס באשטעהט פון ווייל-נער לאנדסלייט.

אברהם אדלער איז געבאירן געווארען אין סאמע נאוויגראד אין יאהר 1882 ביי א טאטען א פעלד-שער. דער ווילנער גייסט איז ביי אים געבליבען, דער ווילנער לשון און די ווילנער מאניערען.

אין נאוויגראד איז אדלער ge-טויפט געווארען אין בונדיסטישער ארבייט. דאס איז געווען אין דער צייט פון „פאן באג" אפעיר, וואס איז פארבליבען אין דער געשיכטע פון בונד אלס א העלדישער טהאט פון נאוויגראדער בונדיסטען.

אין אמעריקא איז אדלער געווא-רען א טעטיגער מיטגליד אין ארבי-טער רינג, נאר פאר א לאנגער צייט האט אדלער געבלאנדזשעט אין ברענ-טשעס פון פרעמדע לאנדסלייט. ער האט אבער זיין תיקון געפונען. ער איז ענדליך אין 1924 געווארען א מיטגליד פון ברענטש 367, א ברענטש פון ווילנער.

קומענדיג צוריק אין ניו יארק פון ווייטע מקומות, איז אדלער צו-ריק אריין אין דער פארוואלטונג פון ארבייטער רינג. אין 1925 איז ער געווארען וויס-טשערמאן פון מעדיקאל דעפארטמענט, פאר דער גרינדונג פון ווילכער ער האט געארבייט. אין יאהר 1926 איז ער געווארען סעק-

רעטער פון מעדיקאל דעפארטמענט. אין יאָהר 1930 איז ער געוואָרען וויידער וויס-טשערמאן פון מעדיקאל דעפארטמענט און פאר צוויי יאָהר — 1931 און 1932 — האָט ער זיך

דערדינט צום אָמט פון טרעזשורער פון אָט דעמזעלביגען דעפארטמענט. איצט פארנעמט ער דעם אָמט פון סעקרעטער פון קעמפ קאָמיטע.

ניט נאָר אָדלער אַליין איז טהעטיג אין ארבייטער רינג, נאָר אויך זיין טרייע לעבענס-באַגלייטערין, סאָפיע אָדלער. אין יאָהר 1932-33 איז מיסיס אָדלער געווען אַ מיטגליד פון דעם סאָשעל סוירווים דעפארטמענט פון ארבייטער רינג. איצט איז מיסיס אָדלער אַ מיטגליד פון דער פרויען קאָמיטע.

מאיר אייבראמס, בר. 43.

פּילע ווילנער קענען אייבראמס'ען. ער איז געווען דער צווייטער רעליף שליח אין ווילנע.

די ערשטע שלוחים, וואס מען האָט געשיקט קיין ווילנע, זיינען געווען דוד כץ, אייגער פון די גרינדער פון ברענטש 43, וועלכער איז איצט א מיטגליד אין ברענטש 367; ב. צביון און דאָקטאָר דרוסקין. די ערשטע שלוחים האָבען אוועקגעפיהרט קיין ווילנע ארום 160 טויזענד דאָלער.

אין שווערע צייטען איז אונזער געקומען די ערשטע שלוחים צו ערפילען זייער מיסיאָן. אויך ווען אייבראמס איז געשיקט געווארען איז די לאָגע אין ווילנע געווען שווער. עס איז געווען אין די צייטען פון דעם קריג פון פוילען מיט די באָלשעוויקעס, אין יאהר 1921-1920. אייבראמס האָט זיין שליחות ערפילט באמונה. ער קען ווילנע זעהר גוט. ער איז דארטען געבאָרען געווארען דעם 6טען פעברואר, 1876, און זיין פאמיליע איז באקאנט אין ווילנע.

אין ווילנע האָט אייבראמס באזוכט א רוסישע עלעמענטאָר שולע, — לאזאראָוו'ס נאָטשאָלנאָיע אוטשילישטשע, און איז געגאַנגען אין חדר, ווי דער שטייגער איז.

אין אמעריקע איז ער געקומען אין יאהר 1894.

א לאַנגען רעקאָרד האָט אייבראמס דאָ אין אמעריקע אין דער פארוואלטונג פון ארבייטער רינג. אין 1917 איז ער געווען אין סעמעטערי קאָנטראָל קאָמיטע. אין 1918 — אין סעמעטערי עקזעקוטיווע, און אין 1919 איז ער שוין געווען אין דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע, אין דער אָפיס קאָמיטע.

אין יאהר 1920 איז אייבראמס

געווען דער פארזיצער פון דער אפיס קאָמיטע. אויך אין 1921 איז ער געבליבען אין דער אָפיס קאָמיטע. קיין פארזיצער איז ער אָבער שוין ניט געווען.

א פּאָר יאָהר האָט זיך אייבראמס אפגערוהט און אין 1924 איז

ער ווידער געווען א מיטגליד פון סעמעטערי דעפּארטמענט. ער איז דאָרטען געבליבען נאָך א יאָהר און געווארען טרעזשורער.

ווייטער א קליינער „פּערעריוו" און ער איז ווידער, אין 1928, אריין אין דער נאַציאָנאלער עקזעקוטיוו קאָמיטע, אין דער אָפּיס קאָמיטע. ער איז פארבליבען נאָך א יאָהר אין דערזעלבער קאָמיטע און מען קען זיך שוין אָנשטויסען אז ער איז ווידער געווארען פארזיצער פון דער אָפּיס קאָמיטע. פארזיצער איז ער פארבליבען אויך אין יאָהר 1930.

צווישן קאָמיטעס ליבט אייבראָמס: די אפּיס קאָמיטע און דעם סעמעטערי דעפּארטמענט. אין יאָהר 1932 איז ער געווארען א מיטגליד פון דער סעמעטערי עקזעקוטיוו און איז אויך פארבליבען פאר דעם יאָהר 1933.

ראָזז אָש־סימסאָן, בר. 367.

פאָרוואָלטערין פון א. ר. סעמעטערי דעפּארטמענט.

זיעהר א בכבוד'יגען פּלאַץ אין ארבייטער רינג פארנעמט מיט ראָזז אָש-סימסאָן, א מערקווירדיגע פּערזאָן אין פילע הינזיכטען.

זיינדיג א מאָדערנע פרוי מיט א בריינען, ראַדיקאַלען בליק אויף אלע ערשיינונגען פון לעבען, איז אָבער מיט אָש דורכגעדרונגען מיט די שעהנע טראַדיציעס פון דער וואוילטעטיגער שטאָט ווילנע, די שטאָט אין וועלכער זי איז געבאָרען און פארבראַכט די איבדרוקספולע קינדער יאָהרען.

זעהר א פארנעמט מיט אָש אין ארביטער רינג. זי איז די פארוואלטערין פון א דעפּארטמענט, וואס האָט פאר זיך שווערע, טראָגישע אויפגאבען. מיט אָש איז די פאָרוואָלטערין פון סעמעטערי דעפּארטמענט (בית-עולם אָפּטיילונג).

מיט אָש האָט איבערגענומען די פאָרוואָלטונג פון סעמעטערי דעפּארטמענט עניגדע 1907. זעהר שווערע און קאָמפּליצירטע פּראָבלעמען האָט זי פאר זיך געהאַט. זי איז צו-געטראָטען צו דער לעזונג פון די

פּראָבלעמען מיט ענערגיע, טאַקט און איבערגעבנהייט. איהרע פליכטען אלס פאָרוואָלטערין האָט זי ערפילט אויפ'ן בעסטען אופן.

אויסער איהרע אָפּיציעלע פליכטען, האָט מיס אָש אויף זיך גענומען פריוווויליג די צווייטע לאַסט, צו גרינדען א סאָשעל סוירווים דעפּארטמענט, א דעפּארטמענט וואס האָט זיך געשטעלט די אויפגאבע צו העלפען הילפלאָזע און פארצווייפעלטע. דער דעפּארטמענט עקזיסטירט שוין עטליכע יאָהר. מיס אָש איז מיט לייב און לעבען איבערגעגעבען צו ערפילען די שווערע אויפגאבען פון סאָציאלער הילף.

דער שטריך פון וואוילטעטיגקייט איז זעהר ענטוויקעלט אין מיס אָש. דער שטריך איז ג'ורש'נט פון דער אַלטער טראַדיציאָנעלער אַסטאָפּערע פון דער פאָמיליע פון וועלכער זי קומט. אין איהר פאמיליע איז פאר-קערפערט די שעהנע טראַדיציעס פון דער אַלטער, פרומער ווילנע.

מען קען ניט דערקענען די טיפּעניש פון דער נשמה פון א פּער-זאָן, ביז וואָנען מען וויסט ניט די סביבה און די אַטמאָספּערע פון דער פאמיליע פון וועלכער די פערזאָן קומט.

א מאָדנעם שטריך האָב איך בא-

מערקט אין דער פּסיכאָלאָגיע פון דער העכסט מאָדערנער און ראַדיקאַלער מיס אַש. זייערזיג געבילדעט און אויפגעקלערט, ערווארטט זיך ביי איהר א מאָדנע בענקעניש פרייטאָג-צו-נאַכט, עפּעס אזוי ווי די נשמה יתירה, וואס קומט אָן, לויט דער לעגענדע, צו יעדען אידען מיט קבלת שבת, זוכט עפּעס און בענקט נאָך עפּעס. די ראַציאָנאַליסטין מיס אַש ווערט פרייטאָג-צו-נאַכט זעהר סענטימענטאַל.

א לאנגע ציים איז פאר מיר דער שטריך געווען א רעטעניש, ביז איך האָב זיך ניט דערוואוסט אויניגע פאקטען פון איהר פאמיליע אין ווילנע. פילע זאכען זיינען פאר מיר קלאָר געווארען.

דערוואוסט האָב איך זיך וועגען דער פאמיליע אַש צופעליג. איך האָב גערעדט וועגען אמאָליגען לעבען אין ווילנע מיט דער שוועסטער פון ראוז אַש, מיט מיס אסתר אַש, א פּערזאָן, וואס איז געווען זעהר אקטיוו אין דער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג אין ווילנע און דאָ אין אמעריקע. פון דעם אומשולדיגען גערעדט שפּרעך האָט זיך פאָר מיר עכשטעקט דער אינטערעסאַנטער לעבען פון א פּאַטריארכאלער אידישער פאמיליע.

אין ראשע טילע'ס הויף, אויף טייטשער גאַס אין ווילנע, האָט געלעבט אַ מערקווירדיגער איד, קלמן ברוך. קלמן ברוך איז געווען פון די פרומע און עהרליכע אידישע טיפען, וועלכע מען האָט ערופען „למד-וא'ניקעם", די אידען, וועלכע לעבען מיט דער שטענדיגער מורא מאַמער טוען זיי ניט געוג פאר זייערע מיטמענשען; אָט די אידען וועלכע לעבען פון עהרליכער פּראַצע און האָבען מורא יעדעמס צו פארטשעפען אויף א האָר.

קלמן ברוך האָט פילע מאָל אפּגעלאָזען זעהר גוטע פּאַדריאדען, וועז אָן אנדער איד האָט געזאָגט אז ער דארף דעם פּאַדריאד האָבען פאר זיך. זיין מאַטאַ איז געווען, אז אלע אידען דארפען לעבען. מען מאַר קיינעם ניט מסיג גבול זיין. קלמן ברוך איז געווען פרום ביז פּאַנאַטישקייט זיין פרוי שרה לאה איז שוין אָבער געווען מעהר חיינטוועלטיגקייט איהר חיינטוועלטיגקייט האָט איהר אבער ניט געשטערט צו ווידמען איהר גאנצען לעבען צו צדקה

שרה לאה איז געווען די טאָכטער פון בנימין הורוויץ אָט דער בנימין הורוויץ איז געווען ווידער א מערקווירדיגער טיפּ ער איז געווען א ליבאוויטשער חסיד, אבער ער איז געווען דאָס וואס מען רופט א סאמאראדנער טאַלאָנט ער איז געווען א מאלער. זיינע בילדער און פּייזאָזשען פלעגען פריצים קויפען און צאָהלען א גוטען פרייז. בנימין הורוויץ איז קיינמאָל אין א שולע ניט געגאַנגען. פארקערט, א שולע איז געווען ביי איהם טריף.

אלע זיינען אין שטוב געווען באשעפטיגט. דער אלטער בנימין, זיין טאָכטער שרה לאה, זיין איידים קלמן ברוך, אויך די קינדער זיינען געווען באַשעפטיגט. „מען האָט געארבייט ווי די ביינען די גאנצע וואָך", ווי מיס אסתר אַש האָט זיך אויסגעדריקט. איז אָבער געקומען פריי-טאָג צו נאַכט, איז געקומען די שכינה. ביים טראַדיציאָנעלען טיש פרייטאָג צו נאַכט זיינען געזעסען עסליכע פרעמדע אורחים. דער זיידע פלעגט ברויגען אורחים פון שטיבעל, דער טאָטע פון קלויז און אויך שרה לאה פלעגט ברויגען א פּאָר הונגעריגע אידען. די שכנים האָבען גערופען די הויז „אברהם אבינו'ס הויז."

די הויז איז געווען אן אמת פּאַטריאַרכאַלע און פרומע הויז, אָבער מאָדערנע ווינטען האָבען שוין אָנגעפאנגען צו בלאָזען. די עלטערע קינדער זיינען געגאַנגען אין גימנאזיע. „ניט זעהר אנגענעם איז

געווען צו זיצען שבת אין גימנאַ-זיע", דערצעהלט מיט אסתר אש. שרייבען האָט מען ניט געמאַרט און קיין נאָטיצען האָט מען ניט געקענט מאכען. מען פלעגט זיך דארפען בא-האלטען פאר'ן זיידען, פאר'ן טאַטען.

די פאַמיליע האָט ערויסגעגעבען פילע טאַלאַנטפולע מענשען. קינדער פון דער פאַמיליע האָבען א נאַמען אַלס גוטע מוזיקער. מיט אסתר אש איז פאר פילע יאהרען געווען א רוסישע לעהרערין. זי איז אבער געווען מיט'ן גאנצען לעבען איבער-געגעבען דעם רעוואלוציאנערען קאמף. איהר אידעאל איז געווען צו לעבען פאר אַנדערע. מיט אסתר אש האָט אין זיך פילע שטריכען פון איהר פאַטער.

מיט ראוז אש האָט ג'יר'נט שטריכען פון איהר מוטער. איהר מוטער האָט מען גערופען „שרה לאה די חכמה". זי איז געווען זעהר פראקטיש, אָבער איהר גאנצען לע-בען האָט זי געווידמעט צו העלפען אנדערע.

א שטיק ווילנער לעבען פון א פאַטריארכאלער טראַדיציאָנעלער פא-מיליע פארקערפערט מיט זיך די פא-מיליע אש. וועז עס קומט צו איהר פאַמיליע אין ווילנע ווערט די רא-ציאָנאַליסטישע מיס ראוז אש-סימ-סאָן זעהר סענטימענטאל.

יוסף באַסקין, בר. 43.

געניעראל סעקרעטאַר פון ארבייטער רינג

ווילנער מענטשלצירען. דער העכסטער בעאמטער פון ארבייטער רינג, דער גענעראל סעקרעטאר, יוסף באַסקין, איז אויך א ווילנער.

אמת, אז מען זאָל זיך גוט פא-נאַנדערקלייבען אין די מעטרוקעס פון י. באַסקין, קען מען גאָר אויסגעפי-נען אז ער איז גאָר קיין ווילנער ניט, נאָר אויב ער איז ניט קיין ווילנער געבוירענער, איז ער לכל חדעות א ווילנער געוואָרענער. ער איז א ווילנער תושב מיט דעם, וואס זיין גיסטיגע פיזיאָנאָמיע האָט ער באַקומען אין ווילנע.

געבאָרען געווארען איז י. באס-קין אין יאהר 1880, אין ביאלע, א

דאָרף אין מינסקער גובערניע; גע-לערנט האָט ער אין דאלחינאָוו, און זיין היים איז גאָר געוואָרען אויליע.

ווי די מעשה זאָל ניט זיין, אבער י. באַסקין האָט געלערנט אין די ישיבות, אין ווילנע איז ער גע-ווארען א משכיל, אין ווילנע איז ער געווארען א בונדיסט. אין ווילנע איז באסקין דערנאָך געווארען דער ארויסגעבער און א מיטארבייטער פון דער בונדיסטישער „פאַלקסציטונג" און „ווועקער".

אין דעם זשורנאל, וואס ברענגט 367 האָט ארויסגעגעבען צו דעם 20-יאהריגען יובילעאום איז דאָ אן ארטיקעל פון באסקינ'ען אליין וו-גען דעם אינדרוק וואס ווילנע האָט אויף איהם געמאכט. דער ארטיקעל הייסט: „מיין ערשטער טאָג אין ווילנע". פון זינט ער איז געקו-מען קיין ווילנע, איז ווילנע געווא-רען זיין צווייטע געבורטסשטאָט.

יונגערהייט איז באסקין געבלי-בען א יתום. זיין מוטער איז ג-שטאָרבען וועז ער איז אלט געווען 2 יאהר. זיין פאָטער איז געווען א איד אן ארימאן, אָבער, ווי זאָגט

די גמרא, „הזהרו בבני העניים שמחם תצא תורה". יונגערהייט איז ער אַוועקגעפֿאַרען אין ווילנע לערנען תורה.

אין ווילנע איז דער יונגער באַקין אנגעקומען אין רבי מוילעס'עס ישיבה. ער האָט געלערנט ביי רבי יואל'ן. אזוי ווי באַסקין איז גע-קומען פון דאָלהינאָוו, האָט מען איהם אין דער ישיבה גערופען דער דאָלהינאָווער פון רבי מוילעס'עס ישיבה. איז דער דאָלהינאָווער אַ-געקומען אין קצב'שע קלויז און ג-לערנט ביי רבי יהושע כלב און רבי אלי׳ פנחס'ן. אין ישיבה האָט ער געלערנט גאנץ געשמאק, אָבער אין דער ישיבה איז ער אויך ארויס „לתרבות רעה". דער דאָלהינאָווער איז „רחמנא לצלן" פון ווען ארונ-טער.

באַסקין האָט זיך פריהער א-קענט מיט דער העברעאישער ליטע-ראטור. ער איז געווארען א משכיל, דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען פֿליסיג צו שטודירען רוסיש. ער האָט זיך אויך באקענט מיט'ן סאָציאליזם און איז געווארען א פֿארברענטער בונ-דיסט.

א גרויסע ווירקונג האָט געהאָט אויף דעם יונגען באַסקין זיין ברו-דער אברהם באַסקין, אייניר פון די בויער פון ארבייטער ריכ, וועלכער איז פריזיוטיג געשטאָרבען. זיין ברודער האָט איהם געמאכט פֿאר א סאָציאליסט.

יוסף באַסקין איז געווען א-פריוינדעט מיט קלמן קראָפֿווניקאָוו, א ברען א אינגעל מיט א פֿאָטישער נאָטור און א געבוירענער אָנגיטא-טאָר, און מיט אינעם א קאצענעלע-סאָן.

די דרייי יונגע ליוט האָבען אליין צוזאמענגעשטעלט אַן אייגענעם קרו-זשאק. קראָפֿווניקאָוו האָט דאן ג-שפּילט א גרויסע ראָלע אין „בונד". ער איז יונגערהייד אוועק פון דער וועלט צוליב אן אומגליקליכע ליבע. אין דער ציים, וואס באַסקין האָט איהם געקענט האָט קראָפֿווניקאָוו ג-טרוימט צו ווערען א העברעאישער פּאָעט. אייניגע שירים זיינע זיי-נען געבליבען.

קאצענעלענסאָן איז געווען דאס וואָס מען פלעגט רופען „עקסטערן". אין דעם קרוזשאק דער חוט המשולש, איז קראָפֿווניקאָוו, דער פּאָעט געווען דער אָרגאַניזאַטאָר, באַסקין — דער היסטאָריקער און קאצענעלענסאָן — דער בעל דקדוק. די מיטגלידער פון קרוזשאק האָבען זיך געשטעלט די אופּגאבע אליין זיך צו בילדען און בילדען די מא-סען. זיי פלעגען נעמען „אורא-קען" פון סטודענטען און זיי פלע-גען לערנען מיט ארבייטער.

די מיטגלידער פון קרוזשאק האָבען געהאט גרויס ערפאָלג אין זייערע למודים. אין יאהר 1900 געפינען מיר שוין באַסקינען אין דער שוויץ, אין זשענעווע. זיין ברודער, אברהם באַסקין, א באקא-טער סאָציאליסט, האָט געקראָגען פּאר איהם גוטע רעקאָמענדאציעס. מיט דער מיטווירקונג פון מאָדאָם פֿלע-כאָנאָוו איז באַסקין ארויסגעטרא-טען אין קאלעע דע זשענעוו. פריהער אלס פרייער צוהערער און נאָך די שוועדע עקזאמענס אלס פּולבארעכ-טיגטער סטודענט. אין גיכען איז באַסקין אריין אין לאזאנער אוני-ווערסיטעט.

באַסקין האָט שטודירט פֿליסיג, אָבער ער האָט ניט פּארגעסען זייענע פֿליכטען אלס סאָציאליסט. דער „בונד" האָט אנגעפאנגען צו אָרגא-ניזירען סטודענטען, צוזוגריוטען טעאָרעטיקער און טוער פּאר'ן „בונד" און טאקע אויך שאפען פּאר'ן „בונד" מאַטעריעלע חילף. באַסקין איז גע-

וואַרען זעהר אקטיוו אין די סטו-
דענטן גרופּען.

גרופּען פון שטודירענדע יוגענד
האָבען זיך געפונען אין דייטשלאַנד,
פראַנקרייך, שווייצאריע און בעל-
גיען. צווישען די גרופּען האָט
באַסקין געשפּילט א וויכטיגע ראָלע.
ער איז געווען פארטרויט מיט וויכ-
טיגע אויפגאבען.

די סטודענטען האָבען געהאַט פון
ציוט צו ציוט צוזאַמענפאַהרען. אויף
איין צוזאַמענפאַהר איז אויפגעהאַוי-
בען געוואָרען די פראגע וועגען אי-
דיש. עס איז געווען א שארפע חלוקי
דעות וועגען דער ראָלע פון אי-
דיש פאר'ן „בונד". די מיסטע
סטודענטען זייענען געווען אסימי-
לאַטאָריש געשטימט. זיי האָבען גע-
קוקט אויף אידיש אלס א שפּראַך
וואס פארשווינדט. זיי האָבען בא-
טראכט אידיש אלס פראפאגאנדע-
מיטעל, אָבער זיי האָבען בשום אופן
נית געוואלט צוגעבען אז אידיש
אלס נאציאָנאַלע שפּראַך איז וויכ-
טיג. אויף דער באדייטונג פון
אידיש אלס נאציאָנאלע שפּראַך
האָבען אָנגעוויזען באַסקין און זיין
חבר עזרא פון לאזאנער סעקציע,
און האָפמאן פון קאַרלסרוהע, דער
איצטיגער צביון.

אין יאהר 1905 האָט באַסקין
מיט אויסצייכענונג געענדיגט דעם
נאַנסי אוניווערזיטעט אלס עלעקטרי-
שער אינזשעניער. ער איז אוועקגע-
פאָהרען צוריק נאָך רוסלאנד. ער איז
אָנגעקומען אין ווילנע אין דעמזעל-
בען יאהר אין סאמע ברען פון דער
רעוואָלוציע. דער „בונד" האָט איהם
„גערעפּעט". וועגען קריגען א
שטעלע אלס אינזשעניער האָט קיין
רעדע נית געקענט זיין. ער האָט
געמוזט אוועקגעבען זיינע כחות
פאר'ן „בונד". דער צ. ק. פון
„בונד" האָט באַשלאָסען אַרויסצוגע-
בען אן אייגענע צייטונג און באסקין
האָט געמוזט ווערען דער אַרויסגע-
בער פון „וועקער". האָט זיך דער
„וועקער" פארמאכט, איז געגרינדעט
געוואָרען א צווייטע צייטונג — די
„פאָלקסצייטונג". באסקין האָט אין
בויידע צייטונגען פיל געשריבען.

אין יאהר 1907 איז באסקין גע-
קומען אין אמעריקע. ער איז גע-
קומען מיט אָ גוטען נאָמען. גלייך
נאָך זיין קומען איז ער באששימט
געוואָרען פון דער סטיוט קאָמיטע
פון ארבייטער רינג אלס לעקטאָר אי-
בער פיזיק. אז באסקין איז באלד
נאָך זיין קומען קיין אמעריקע גע-
וואָרען א מישגליד פון ארבייטער
רינג, קען מען זיך לייכט אנשטוי-
סען.

פאר עטליכע יאהר האָט באסקין
געארבייט אלס אינזשעניער ביי דער
באוואוסטער פירמע וועסטינגהויז
און קא. אין יאהר 1914 איז ער
געוואָרען דער גהילף סעקרעטאר פון
ארבייטער רינג. דער דאמאלסדיגער
סעקרעטאר, דר. פרענק ראזענבלאט
(בן-יקיר) האָט ערקלערט, אז ער
האָט פון אלע קאנדידאטען אויסגע-
קליבען באסקינ'ען, נעמענדיג אין
אבאַטראַכט „זייער אָרגאַניזאציאנס
פעהיגקייטען און זיין נאָמען פון
„בונד" וואו מען האָט איהם פאר-
טרויט מיט די וויכטיגסטע פינאנ-
ציעלע אונטערנעמונגען" (זעה
„פרייהד", מאי, 1915).

אין יאהר 1916 איז באסקין גע-
וואָרען דער ענגעראל סעקרעטאר פון
ארבייטער רינג, דער אמט, וואס ער
פארטרעט מיט כבוד פאר די לעצטע
18 יאהר.

דער דאָלחינאָווער, דער אַמאָליגער
ווילנער ישיבה בחור און דער שפּע-
טערדיגער ווילנער בונדיסט, פארנעמט
זעהר א חויכען אמט אין ארבי-
טער רינג.

הערץ בורגין.

הערץ בורגין האָט אלע מאָל פּארנומען א וויכטיגען פּלאץ אין

דער אמעריקאנער ארבייטער באַוועגונג.

ער איז פון די שטילע, באַשיידענע מענשען. ער וואַרפט זיך נים אין די אויגען. ער זיצט, ווי מען זאָגט דאָס, על „התורה ועל העבודה". זיין פּלאץ איז די ביבליאָטעק און זיין גרעסטער פּארגעניגען איז אפּצושטויבן אלטע ביכער, לעזען און שטודירען זיי און ארויסנעמען פון זיי אינפאָרמאציע, ניצליכע אינפאָרמאציע.

אין דער אידישער ארבייטער באַוועגונג האָט זיך בורגין געמאכט א נאָמען מיט זיין קאָלאָסאלער ווערק „די געשיכטע פון דער אידישער ארבייטער באַוועגונג אין אמעריקע, רוסלאנד און ענגלאנד". דער בוך איז ארויסגעגעבען געווארען צו דעם 25-יעהריגען יובילעאום פון די פּאָר-אייניגטע אידישע געווערקשאפטען אין יאהר 1913, מיט פאָרוואָרט פון אב. קאהאַן, ב. פּייגענבוים און ש. יאַנאָווסקי.

פּאָר אייניגע טערמינען איז בורגין געווען מיטגליד פון דער עדיטוריישאָנעל קאָמיטע פון ארבייטער רינג. ער איז געווען פון די ווייניגע אינטעליגענטען, וואס פּלעגען פּינקטליך קומען צו די מיטינגען. ער האָט געטאָן זהער ניצליכע אַרבייט. ער האָט זיך באַצויגען צו זיין אויפגאבע זהער ערנסט.

דער עדיטוריישאָנעל דעפּארטמענט פון ארבייטער רינג האָט ארויסגעגעבען זיין לעהר בוך וועגען אריטהמעטיק. ער איז געווען דארטען טעטיג אין פּילע קאָמיטעס, וועלכע האָבען באהאנדעלט גרויע, טאָג-טעגליכע פראגען.

בורגין קען מיט רעכט פּאררעכענט ווערען אלס ווילנער, כאָטש ער איז נאָר געבאָרען געווארען אין מאָלאָט, ווילנער גובערניע, אין אלול, 1870. זיין גיימטיגע ענטוויקלונג האָט ער געקראָגען אין ווילנע.

ער האָט געלערנט אין ווילנער ראמיילעס קלויז. ער האָט באזונדערס צוגעזאָגט יעוורעיסקאָיע אוטשיליש-טשע. ער האָט געענדיגט אין יאהר 1892 דעם ווילנער לעהרער אינסטי-טוט. אין ווילנע איז בורגין גע-ווארען א סאָציאליסט. זיינע עריי-נערונגען וועגען ווילנע האָט בורגין פּארעפענטליכט אין „ווילנער", וואס איז ארויסגעגעבען געווארען פון ברענטש 43 ארבייטער רינג אין יאהר 1920.

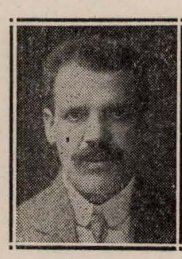
בורגין איז פאר'משפט געווארען פאר סאָציאליסטישע טעטיגקייט אין יאהר 1903 צו פינף יאהר סיביר. ער איז אנטלאָפען געווארען קיין אויסלאנד און דעמזעלבען יאהר איז ער אוועקגעפאהרען קיין אמעריקע.

אין אמעריקע האָט בורגין גע-ענדיגט די סקול אוו קאָמוירס פון ניו יארק אוניווערסיטעט. ער איז פאר לאנגע יאהרען געווען א מיט-ארבייטער אין „פּארווערטס".

בורגין האָט אויך רעדאקטירט דא אין ניו יארק די רוסישע ציימונג „נאָווי מיר". ער האָט אויך אין רוסיש פיל געשריבען.

הירש בלאק, בר. 367.

הירש בלאק איז באקאנט אין ארבייטער רינג קרייזען מיט דעם נאָמען „האַיאָם". רעדט בלאק

אויף א קאָנווענשאָן פון ארבייטער רינג, רעדט דער „האַיאָם", קומט בלאק אין א ברענטש פון ארבייטער רינג, ווייס טען אז דער „האַיאָם" איז געקומען.

בלאק איז דער פארשטעהער פון „האַיאָם", אָבער ער איז געווען טעג פיל אין ארבייטער רינג. אין די יאהרען 1912-1914 איז בלאק געווען א מיטגליד אין סעמעערי דעפארטמענט און אין יאהר 1915 איז ער געווען א מיטגליד פון דער גריוועגס קאָמיטע.

הירש בלאק, אן אלטער ווילנער תושב, איז שוין נישט קיין יונגער מאן. זיינע אמת'ע יאהרען וויל ער נישט אויסזאגען. אז ער איז עלטער פון ישורין'ען איז זיכער. נאָר די אירָאָציע פון שיקזאל: ווען עס איז געווען דער קאמף פון די „יונגע" און די „אלטע" איז דער יונגער ישורין געווען אן „אלטער", און דער אָלטער בלאק איז גאר געווען א „יונגער".

געווען ציימען וואס בלאק איז געווען א מיטגליד פון ברענטש 295. איצט איז ער א מיטגליד פון וויל-נער ברענטש 367.

וואָלטער בערקאָוויץ, בר. 66.

נעמט גאָר א ווילנער איד און פארקריכט צו די רומענישע. בערקא-וויץ איז א טעמיגער מיטגליד פון ברענטש 66, א רומענישער ברענטש.

בערקָאוויץ איז אָבער זעהר טעג-טיג אויך אין ווילנער אנגעלעגענ-הייטען. ער איז שוין נישט קיין יונ-גער מאן, און רויכערט איטער א פּיפּקע. חייבט טען אָן צו ריידען ווענען ווילנע, ציהט ער די פּיפּקע שנעלער. יונגענט זכרונות, פאר-שטעהט איהר מיך.

בערקָאוויץ איז אן אָפּטער גאָסט אויף ארבייטער רינג קאָנווענשאָנס. ער איז אויך געווען טעמיג אין דער פארוואלטונג פון ארבייטער רינג.

אין 1910 איז בערקָאוויץ געווא-רען א מיטגליד פון דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע, אין 1912 — א מיט-גליד פון סעמעערי קאָמיטאל. ביז 1930 האָט בערקָאוויץ געמומען וואַ-קאציע. אין יאהר 1930 איז ער געווארען א מיטגליד פון דער נאציא-נאלער גריוועגס קאָמיטע און אין 1931 — א מיטגליד פון דער נא-ציאָנאלער בענעפיט קאָמיטע.

ב. גאָלד, בר. 43.

ב. גאָלד איז געבוירען געווארען אין יאָהר 1893 אין נאָוואגאָראָד,

ווילנע. אלס אינגעל איז ער שוין געווען אין קליינעם בונד.

אין יאהר 1913 איז גאָלד גע-

קומען אין אמעריקע. ער איז א שווערער ארבייטער. א פאַריער, א פוטערמאכער, אבער זעהר א טעטיגער מיטגליד אין ארבייטער רינג און אין זיין פראַפעסיאָנעלען פאראיין.

פאר א צייט לאנג איז גאָלד גע-וועז א מיטגליד פון דער פאַריערס יוניאן דזשוינט באָארד. ער האָט געהאָלפען אויך סעטלען דעם געגנ-ראל סטרייק פון די פאַריערס.

ב. גאָלד איז אויך געווען טע-טיג אין דעם ווילנער רעליף. ער איז א באַשיידענער מענש, וועלכער איז אין זיין געזעלשאַפטליכער אר-בייט אויפגעקומען מיט לייב און מיט לעבען.

ב. גאָלד אלס ווילנער איז א מיט-גליד פון בראנטש 43, וואס בא-שטעהט מיסטענס פון ווילנער בונ-דיסטען.

אין יאהר 1930 איז גאָלד אויס-געקליבען געווארען אין סעמעטערי דעפארטמענט פון ארבייטער רינג. פון דעם יאהר 1932 איז ער א מיטגליד פון דער בענעפיט קאמיטע.

מאַקס גאָלדינג, בר. 367.

עס איז געווען א פראנצויזישער קעניג, לודוויג דער 14טער, וועל-

כער פלעגט זאגען: „די מלוכה דאַס בין איך". אין א געוויסען זין קען אויך מאַקס גאָלדינג זאגען: „בראנטש 367 ארבייטער רינג דאַס בין איך."

עס קען גאָר קיין צוויפעל נים זיין אין דעם, אז גאָלדינג שפילט א זעהר גרויסע ראָלע אין בראנטש 367. ער לעבט מיט'ן בראנטש. זיין גאנצע פרייע צייט גיט ער אוועק פאר'ן בראנטש. ער שטעהט אויף מיט'ן בראנטש 367 און לייגט זיך שלאָפען מיט'ן בראנטש 367. פאר די גאנצע 25 יאהר, וואס דער בראנטש עקזיסטירט האָט נאָך גאָל-דינג קיינמאָל נים פארפעהלט קיין איין זיצונג פון בראנטש 367. און נים נאָר אויף די מיטגלידער זיצונ-גען, נאָר אויך אויף די עקזעקו-טיוו זיצונגען פון בראנטש און אויף אלע קאמיטע-זיצונגען פון בראנטש איז גאָלדינג טעטיג. ער איז געווען פון די גרינדער פון בראנטש און איז געבליבען עד חיום טעטיג אין אלע בראנטש אונטערנעמונגען. אבער צי גאָלדינג איז טאַקע דער גאנצער בראנטש 367 איז נאָך א ספק. יע-דענפאלס, עס איז א ביסעל איבער-טריבען.

אין דער געשיכטע פון בראנטש 367 שפילט אויך א גרויסע ראָלע סעם עלקין. ער איז אויך געווען פון די גרינדער פון בראנטש און האָט פאר 25 יאהר אנגעהאלטען דעם אמט פון טרעזשורער פון בראנטש 367. זעהר א טעטיגער מיטגליד איז אויך לאנדא, וואס איז אויך געווען זעהר אקטיוו אין בראנטש און איז פון די גרינדער. עס זיינען נאָך דאָ פילע אנדערע אקטי-ווע מיטגלידער אין בראנטש 367. די אלע אקטיווע מיטגלידער זיינען אָבער מעהר ווילנער ווי אלגעמיי-נע ארבייטער רינג טוער. גאָלדינג איז אָבער געווארען א טוער אין דעם גאנצען אָרדען. ער האָט פאר-נומען וויכטיגע עמטער אין דער פאראוואלטונג פון דעם גאנצען אר-בייטער רינג.

מאקס גאָלדינג איז געווען פון די גרינדער פון דעם בראנטש 367. בראנטש 367 האָט אפשר אויך מיט-

גלידער פון אנדערע שטעט. אבער ער איז געבליבן אן אויסגעשפראכענער ווילנער פאראיין און פראגען פון ווילנע פארגעסען אין דעם ברענטש א וויכטיגען פלאץ. די גרינדונג פון אט דעם ווילנער ברענטש איז פארגעקומען אונטער זאנדערבארע אומשטענדען. די גרינדונג איז עכ"ג פארבונדען מיט'ן נאמען פון דעם ווילנער מאקס גאלדינג.

געבוירען געווארען איז גאלדינג אין ווילנע אין יאהר 1888. ער איז געבוירען געווארען ביי דעם גרוינעם בריק, ביי פרוסט און גאסט-פארכטיגע עלטערען. זיין אידישער נאמען איז מאטעל.

אין זיינע יונגע יאהרען האט מאטעל געלערנט אין ישיבות. ער האט געלערנט אין וואלק, אין באל-טערמאנץ. ער האט אויך געלערנט אין קצב'ישע קלויז אין ווילנע. איך וויים נים, ווי וויים מאטעל האט זיך אנגעזאפט מיט'ן גייסט פון דער תורה, אבער יונגערהייט האט ער שוין אנגעפאנגען צו קלעהרען וועגען א תכלית. ער איז אנגעקומען ארבייטען אין דער באריהמטער דרוקערייי פון "האלמנה והאחים ראם" איז ווילנע. מאטעל איז געווארען א שריפטזעצער אין דער רוסישער אפטיילונג.

צו 15 יאהר איז שוין מאטעל געווארען א טעטיגער מיטגליד אין קלויבעם בונד פון ווילנע. ער איז אויך געווען א מיטגליד אין דעם פראפעסיאנעלען פאראיין פון שריפט-זעצער. מאטעל איז געווען איינער פון די, וועלכע האבען ארגאנישירט די באריהמטע גוליאנקע אין דעם באטאנישען גארטען אין ווילנע. די גוליאנקע איז געמאכט געווארען פון דעם פארוואלטער פון גארטען אום זיך צו עכטשולדיגען פאר ניט קיין שעהנע וועדטער געגען אידען. די גוליאנקע האט אריינגעבראכט אי-בער צוויי מויזענד רובעל. די גאנצע געלד איז אווק פאר'ן „בונד".

פון דער גוליאנקע האט זיך דער-וואוסט די פאליציי. די עלטערען האבען זיך דערשראקען וועז זיי האבען זיך דערוואוסט אז מאטעל איז א מחותן מיט דער גוליאנקע. טען האט איהם גלייך משלח געווען קיין אמעריקע. אין יאהר 1907 איז מאטעל אנגעקומען אין שיקאגא. פון מאטעל איז ער געווארען מאקס.

פון שיקאגא איז שוין מאקס גאלדינג אוועקגעפאהרען אין חיי-ווערהיל, מאסאטשוזעטס. די משפחה האט נים געוואלט אז מאקס זאל בליבען אן ארבייטער. זיי האבען איהם געוואלט מאכען פאר א ביז-נעסמאן און מאקס האט אנגעפאנגען צו פעדלען. ער האט אבער געפע-דעלט אהן חשק. ער פלעגט זיצען מיט זיין קארב סחורה און קלעה-רען, קלעהרען וועגען דעם ווי וואראפט מען אוועק אט די פרנסה. זיין קאפ איז ביי דער פעדלעריי ניט געווען.

מאקס גאלדינג איז געווארען טע-טיג אין ארבייטער רינג אויך ער איז נאך געווארען א מיטגליד. אין מאסאטשוזעטס סטייט זיינען אנ-געפאנגען סכסוכים צווישען די מיט-גלידער פון „אינדעפענדענט" און מיטגלידער פון ארבייטער רינג. גאל-דינג האט זיך געשטעלט אויף דער זייט פון ארבייטער רינג. נאך אוי-ער איז געווארען א מיטגליד פון ארבייטער רינג איז ער שוין געווארען אן ארבייטער רינג פאט-ריאט.

אין ניו יארק איז גאלדינג גע-קומען אין יאהר 1908. ער איז אריינגעטראטען אלס מיטגליד פון די ווילנער יאנג טען. ער איז געווען א יונגער מאן פון א יאהר 20 און איהם האט אבער אויך געוואלט ווערען א מיטגליד פון ארבייטער רינג און האט באשלאסען צו גרינדען א ברענטש פון ארבייטער רינג פון ווילנער יונגע לייט. דא האט ער זיך

אבער אנגעשטויסען אויף שוועריג-קייטען.

ברענטשעס פון ווילנער לאנדס-לייט זיינען שוין געווען אין אר-ביטער רינג. דאָס זיינען געווען ברענטש 43 און ברענטש 28. די מיטגלידער פון ברענטש 43 איבער-הויפט זיינען געווען געגען דעם, וואס א נייער ברענטש פון ווילנער זאָל געגרינדעט ווערען. די עקזעקו-טיווע האָט זיך ניט געאויילט צו גע-בען א נייעם טשארטער.

מאקס גאָלדינג און זיינע חברים האָבען אָנגעפאנגען צו קלאפען אין אָלע טירען. מיט דער הילף פון ר. גינזבערג, א ווילנער, וואס איז אָבער דאמאלס געווען א מיטגליד פון ברענטש 2, איז געלונגען א טשאר-טער צו קריגען. מען האָט דעם ברענטש געשטעלט אונטער פּראָבע. די עקזעקוטיווע פון ארבייטער רינג האָט אָבער אויסגעפונען אז די וויל-נער וונגע לייט זיינען א לעבעדיגער ברענטש. דער ברענטש איז געגרינ-דעט געווארען אין יאָהר 1909 און גלייך האָט דער ברענטש געכומען וואקסען. צוזאמען מיט'ן ברענטש האָט אויך געכומען וואקסען מאקס גאָלדינג.

מאקס גאָלדינג איז געווארען א שטייגער מיטגליד אין דער פאר-וואלטונג פון גאנצען ארבייטער רינג. מאקס גאָלדינג איז אריין אין דער פארוואלטונג נאָך אלס גאנץ יונ-גער מענש. ער איז געווען אין דער סאָניטאָריום קאָמיטע, נאָך ווען די סאָניטאָריום קאָמיטע איז ניט גע-ווען קיין טייל פון דער עקזעקוטי-ווע. ער איז געווען שטייג אויך אין פארשידענע אָנדערע קאָמיטעס.

אין די יאהרען 1916-1917, 1917-1918, 1918-1919 איז גאָלדינג געווארען א טשערמאן פון א קאָ-מיטע, א טשערמאן פון דער בענע-פיט קאָמיטע אין ארבייטער רינג.

אין די יאהרען 1920-1921 איז גאָלדינג געווארען דער ווייס-טשער-מאן פון סעמעטערי דעפּארטמענט. אין יאהר 1922 איז ער געווען טרעזשורער פון אָט דעם דעפּארט-מענט. אין יאהר 1923 איז ער אויך געווען א מיטגליד פון דעם דעפּארט-מענט. צווישן יאהר, 1926 און 1927, איז גאָלדינג געווען דער טשערמאן פון סעמעטערי דעפּארטמענט.

ווען גאָלדינג איז ניט געווען שטייג אין סעמעטערי דעפּארטמענט איז ער געווען אין אלגעמיינע אר-ביטער רינג קאָמיטעס. אין 1924 איז ער געווען אין סאָניטאריום קא-מיטע, אין 1925 — אין דער אָפיס קאָמיטע. אין 1927 ווידער א מיט-גליד פון דער סאָניטאָריום קאָמיטע. אין די יאהרען 1929 און 1930 האָט גאָלדינג דערגרייכט דעם וויכטיגען אָמט פון טשערמאן פון דער סאָני-טאריום קאָמיטע. אָט דעם אָרט פאר-נעמט ער איצט אויך פון דעם יאהר 1932 אָן. בלויז אין יאהר 1931 איז גאָלדינג געווען נאָר אן אויספא-כער מיטגליד פון דער סאָניטאָריום קאָמיטע.

ניט נאָר אין ארבייטער רינג איז גאָלדינג טעטיג. ער איז אויך פיל טעטיג אין די הילפס-אקציעס פאר ווילנע. אָט דער גאָלדינג איז א גע-בּאָרענער „אימפּרעסאריאָ", אן אוג-מערנעמער פון אונטערהאַלטונגען. אויף זיין ראָלע אין דער גו-ליאנקע אין באָסטאָנישען גאָרטען איז שוין אָנגעוויזען געווארען. זייע אונטערנעמונגען פאר ווילנער רעליף האָבען א שם.

מיט דער הילף פון יוסף רוט-שינסקי'ן און אב. קאָהאָן האָט גאָל-דינג אראנזשירט פּילע טעאטער אוג-מערנעמונגען פאר ווילנער רעליף. די פאָרשטעלונגען פון „שולמית" מיט דער הילף פון מאָד. קאָליש, דער הו-פּאָדראָם קאָנצערט, בר כוכבא אין אי-דיש און פאָרשטעלונגען מיט'ן אָנ-טייל פון מאָלי פּיקאָן, האָבען אריינ-געבראכט גאנץ היבשע סומען פאר'ן

ווילנער רעליף און מען האָט וועגען זייַ פיל גערעדט.

אויך די ווילנער בעלער וואס זיינען אראַנזשירט געווארען מיט דער הילף פון גאָלדינג האָבען א שם.

דער גאַנצער ארבייטער רינג און ספּעציעל דער ברענטש 367 איז א טייל פון דער נשמה פון מאקס גאָלדינג.

דוד גאָלדמאַן, בר. 367.

דוד גאָלדמאן איז געבאָרען געווארען סעפּטעמבער 24טען, 1881. ער

האָט זיך אַלס קינד געלערנט אין חדר און אין חאסקינ'ס פּאָלקסשולע. וועז דער „קלייניער בונד" האָט זיך פּאַרמירט אין ווילנע האָט דוד זיך אנגעשלאָסען אַן דער אַנאַרכיזאציע. אין אמעריקע איז ער געקומען צופּאָרען אין מאַי, 1906, און האָט זיך אָנגעהויבען לערנען אלס זעצער. אויסלערנענדיג זיך זעצעריי איז ער אין 1909 געווארען א מיטגליד פון לאָקאל 6 שריפּטזעצער יוניאן און אין 1914 האָט ער זיך טראַנספערירט אין אידישען לאָקאל 83 פון שריפּטזעצער יוניאן.

אין לאָקאל 83 האָט ער פארנומען אייניגע טערמינען דעם אָמט פון קאָרעספּאָנדינג סעקרעטאר און איז אויך געווען מיטגליד פון דעם עקזעקוטיוו קאָמיטעט.

אין ארבייטער רינג איז ער געווארען א מיטגליד אין יאָרען 1910 אין ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג, וואו ער איז געווען אקטיוו און האָט פארנומען וויכטיגע עמטער.

אין די יאָרען 1915, 1916 און 1917 איז ער געווען א מיטגליד פון סעמעטערי קאָמיטע פון ארבייטער רינג.

רפאל גינזבערג, בר. 367.

אין ווילנער בונדישע קרייזען האָט מען זיך גוט געקענט „רפאל'קע דעם זנאקען מאכער". רפאל'קע איז דאָס דער באוואוסטער טויער פון ארבייטער רינג, רפאל גינזבערג.

רפאל גינזבערג איז געבוירען אין סווענציאן, ווילנער גובערניע, אין יאָהר 1884, אין מאי. ער האָט דאָרטען געענדיגט אן עלעמענטארע שולע און אווענטועלע אין ווילנע, וואו ער האָט זיך אויסגעלערנט א פאך צו פארבען. ער איז געווארען דאָס, וואס מען רופט דאָ אין אמעריקע א סאַין פּיינטער.

וועראַנדיג אן ארבייטער איז גינזבערג געווארען טעטיג אין דער אידישער רעוואלוציאנערער באוועגונג. רפאל'קע דער זנאקען מאכער איז געווארען א טעטיגער בונדיסט.

אין די רעוואלוציאנערע יאָהרען פון „בונד" האָט רפאל'קע זיך אונטערנומען זעהר געפּעהרליכע מיסיעס.

ער פלעגט טראָגען די בונדיסטישע פּאָהן אויף ארבייטער דעמאָנסטראציעס. פּאר עטליכע יאָהר איז גינזבערג געווען א טעטיגער מיטגליד פון קאָמיטעט פון „בונד".

אין ווילנע האָט גינזבערג ארגא-
ניזירט די בעקער און איז אויך גע-
וועז מעמיג ביי די פּריקאזשיקעס.
די לעהרער און וועגווייזער פון
גינזבערג'ן זיינען געווען אַנא ראָ-
זענטאל, אלטער עפּשטיין און אוי-
זיק דער שטעפּער.

פּאר זיין בונדיסטישע טעטיגקייט
איז רפּאל גינזבערג ארעסטירט געווא-
רען. ער איז געזעסען אין טורמע
צוזאמען מיט וולאָדעק'ן, דער איצ-
טיגער טענעדזשער פון „פּאָר-
ווערטס".

אין יאהר 1906 איז רפּאל גע-
קומען אין אמעריקע. ער איז גע-
ווארען דאָ גלייך טעטיג אין דער
ארבייטער באוועגונג.

ער איז געווארען טעטיג אין דער
פּראָפּעסיאָנעלער באוועגונג אין אמע-
ריקע. ער איז אויך געווארען א
טעטיגער מיטגליד פון ארבייטער
רינג.

פּאר א ציים לאנג איז רפּאל גינז-
בערג געווען א מיטגליד פון ברענטש
2 ארבייטער רינג. ער איז דאָרטען
געווארען זעהר פּאקטיוו. זיין אק-
טיוויטעט האָט צוגעצויגען אויפ-
מערקזאמקייט און אין 1909 איז ער
ערוועהלט געווארען אלס מיטגליד פון
דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע.

אין דער עקזעקוטיווע האָט זיך
גינזבערג אויסגעצייכענט מיט זיי-
נע פּראקטישע פּארשלעגע און ענער-
גישען אויפטרים.

אין יאהר 1910 איז גינזבערג גע-
וואָרען א מיטגליד פון דער עדיטו-
קיישאָנעל קאָמיטע, וואו ער האָט פּאר-
געזעצט זיין פּראקטישע טעטיגקייט
פּאר'ן ארבייטער רינג. ער איז אויך
געווען אין יאהר 1911 א מיטגליד
פון דער פּרעס קאָמיטע און מיט א
יאהר שפּעטער, דער טשערמאן פון
דער פּרעס קאָמיטע.

א באזונדערען ווערט האָט זיין
טעטיגקייט פּאר דעם סאָציטאריום.
דער סאָציטאריום האָט זיך ענגיי-
מיגט אין פּראקטישע טויר, וועלכע
פּארשטעהען גוט דעם געשעפּטליכען
זייט פון אַז דער ריזיגער אונטער-
נעמונג און גינזבערג איז געווען
ספּעציעל צוגעפּאסט פּאר אר-
בייט.

אין 1913 איז גינזבערג געווען
דער וויים טשערמאן פון סאָניטא-
ריום קאָמיטע און אין 1914 דער
טשערמאן פון סאָניטאריום. זעהר
שווערע פּראָבלעמען האָט די סאָני-
טאריום קאָמיטע געהאָט פּאר זיך און
צו די פּראָבלעמען איז גינזבערג צו-
געגאנגען מיט מאָקס און ענערגיע.

פון דעם יאהר 1915 האָט זיך
גינזבערג טעהר ניט געקענט אפּגעבען
מיט דער פּארוואלטונג פון ארבייי-
טער רינג. זיינע פּערזענליכע ג-
שעפּטען האָבען פּארשלונגען זיין גאנ-
צע פּרייַ צייט. גינזבערג האָט זיך
אָבער ניט אויפגעהערט צו אינטע-
רעסירען מיט דעם ארבייטער רינג
און איז געבליבען אן אקטיוויסט מיט-
גליד פון דעם אָרדען.

רפּאל גינזבערג האָט פּיל מיטגע-
האָלפען אין דער גרינדונג פון
ברענטש 367. טראָץ דעם, וואס ער
איז געווען א מיטגליד פון ברענטש
צוויי האָט ער זיך מיט'ן ברענטש
פּיל אינטערעסירט.

די מיטגלידער פון די פּריהער-
דיגע ווילנער ברענטשעס האָבען ניט
געוואלט לייגען וואס א נייער ווילנער
ברענטש האָט געזאָלט ענגרינדעט ווע-
רען. אין דער עקזעקוטיווע פון ער-
בייטער רינג זיינען אויך געווען
אזעלכע וואס זיינען געווען געגען
א נייעם ברענטש פון ווילנער. גינז-
בערג, וועלכער איז דאמאלס געווען
א מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע
האָט פּיל מיטגעווירקט אז ברענטש
367 זאל געגרינדעט ווערען.

פּאר די לעצטע יאהרען איז רפּאל
גינזבערג אריינגעפּראָגען אלס מיט-
גליד אין ברענטש 367. כאָטש א
געבוירענער א סווינציאנער, באמראכט
זיך גינזבערג פּאר אן אמת'ן ווילי-
נער.

דזשעני הורוויץ, בר. 43.

(שיינע-פייגע)

דזשעני הורוויץ, וועמעס מויז-דעלשער נאמען איז געווען — שיי-

נע-פייגע קארפיס, איז א מיטגליד פון ווילנער בראנטש 43 א. ר. און אויך אייניע פון די אנגעזעהענע טו-ערינס אין פרויען קלוב פון ווילנער בר. 43 ארבייטער רינג.

אין אמעריקע איז זי שוין ארום 27 יאהר און באלאנגט אין ארבייטער רינג עטליכע און צוואנציג יאהר.

אין יאהר 33-1932 איז זי געווען א מיטגליד אין דעם ארבייטער רינג סאשעל סוירוויס דעפארטמענט.

עממא הורוויץ, בר. 367.

עממא הורוויץ, מיטגלידערין פון ווילנער בראנטש 367 א. ר., איז געבאראן אין ווילנע דעם 15טען פעב-רואר 1885. זי האט אין ווילנע באלאנגט צום „בונד" אין פארלוף פון 4 יאהר צייט. אין 1906 האט זי פארלאזען ווילנע און איז אנגע-קומען אין אמעריקא. זי האט זיך אקטיוו באטייליגט אין דער גרינדונג פון דעם פרויען בראנטש 152 א. ר. אין עליזאבעט, נ. דזש. אנגעשלאסען זיך אן דער סאציאליסטישער פארטיי, וואו זי איז געווען זעהר טעטיג, און געהאלפען בויען די סאציאליס-טישע באוועגונג. געווען פארבונדען מיט די ארטיגע סאציאליסטישע זונ-טאג-שולען און די ארבייטער רינג סטויט קאמיטעטען. האט געהאלפען גרינדען אין ברוקלין דעם סאציא-ליסטישען בראנטש אין 14טען אסעמבלי דיסטריקט, געהאלפען אנ-פיהרען די ברוקלינער א. ר. שולען, געווען אקטיוו אין די ראנט-סטריקס. איז געווען פארזיצערין פון דער א. ר. פרויען קעמפ-קאמיטע און געווען מיטגלידערין פון ארבייטער רינג סאשעל סוירוויס דעפארטמענט אין די יאהרען 1933—1932.

עממא הורוויץ איז געשטארבען דעם 19טען מערץ, 1935.

באריס וואלאוויץ, בר. 43.

באריס אדער, ווי ער האט גע-הייסען אין ווילנע, בערעל, איז גע-

בוירען געווירען אין ווילנע אין יאהר 1878.

געבוירען געווארען איז בעריל ביי זעהר רייכע עלטערען, אבער איז דאך געווארען א בעל מלאכה. ער איז געווארען א בערשטער.

דער בערשטער פאראיין איז פון די ערשטע בונדיסטישע רעוואלוציאנערע ארגאניזאציעס. וואלאוויץ איז געווען זעהר טעטיג אין „בונד" און אין בערשטער פאראיין.

נאכדעם ווי באריס וואלאוויץ איז אנגעקומען קיין אמעריקע, איז ער אריין אין ווילנער רעוואלוציאנערען פאראיין, וואס האט גהויסען פרי-חער „חירש לעקערט פאראיין", צום אנדענקענג פון דעם ווילנער אידישען שוסטער, וועלכער האט זיין יונגען לעבען מקריב געווען פאר'ן כבוד פון אידישע ארבייטער.

פון דעם ווילנער רעוואלוציאנערען פאראיין איז ארויסגעוואקסען ברענטש 43 ארבייטער רינג וואס איז געווען א ברענטש פון ווילנער מעטיגע בונדיסטען.

וואלאוויץ איז געווען לאנגע יאהרען טעטיג אין דער פארוואלטונג פון ארבייטער רינג. ער איז געווען אין פארשידענע קאמיטעס.

אין יאהר 1909 איז וואלאוויץ געווארען א מיטגליד פון דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע, אויך אין יאהר 1910 איז ער געבליבען אלס עקזעקוטיוו מיטגליד.

אין 1911 איז וואלאוויץ געווען א מיטגליד פון דער נאציאנאלער באארד אוו דירעקטאָרס. ער האט פארטראטען ניו יארק סטייט.

אין 1914 איז ער געווארען א מיטגליד פון דער סעמעטערי עקזעקוטיווע. אין 1916 איז ער ווידער געווארען א מיטגליד פון דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע. צוויי יאהר אין דער ארגאניזאציאנס קאמיטע, און איין יאהר אין דער גרייווענס קאמיטע.

וואלאוויץ האט זיך פארבינדט נאך דעם סעמעטערי דעפארטמענט. אין 1922 איז ער ווידער אריין אין סעמעטערי עקזעקוטיווע. ער האט זיך דערדינט צו זיין וויס-טשערמאן פון דער סעמעטערי עקזע-קוטיווע.

פאר צוויי יאהר, פון 1924 ביז 1926 האט וואלאוויץ געדינט אין סעמעטערי קאנטראל. שוין א פאר יאהר אז וואלאוויץ איז פארשוואונ-דען געווארען פון די „ספערען" פון דער פארוואלטונג פון ארביי-טער רינג.

מאיר ג. וואלפערט, בר. 96.

מאיר וואלפערט איז דאס, וואס מען רופט א באוועגונגס מענש. ער

איז טעטיג אין דעם ארבייטער רינג, אין דער טרייד יוניאן באוועגונג. ער איז אויך א מיטגליד פון „פאר-ווערטס אסאסיאיישאן.

געבוירען געווארען איז וואלפערט אין ווילנע אין יאהר 1874, גע-גאנגען אין חדר אין ציניק נאשטאל-נאיע אוטשילישטשע. ער איז גע-וואקסען א קאמאשען שטעפער און געארבייט אין זונדעלעוויטשעס פאב-ריק. (זונדעלעוויטש איז דער פעטער פון דעם רעוואלוציאנער זונדעלע-ויטש).

אין 1889 איז וואלפערט אוועקגע-פאהרען אין לאנדאן. ער האט דאר-טען געארבייט אלס קאמאשען שטע-

פער און איז געווען טעטיג אויך אין דער טרייד יוניאן באוועגונג.

אין אמעריקע איז וואלפערט אנגעקומען אין יאהר 1903. ער איז אויך אין אמעריקע געבליבען ביז זיין פאך און איז אוועקגעפאַהרען נאך בראַקטאַן, מאסאטשוזעטס, א שטעטעל אין וועלכער מען פאברי-צירט שיך.

אין מאסאטשוזעטס איז וואלפערט געווארען זיהר טעטיג אין ארבי-טער רינג. ער האָט געגרינדעט די ברענטשעס 58, 171 און 189.

אין גיכען איז אויסגעקומען וואלפערט'ן צו שפילען א ראלע אין דער פארפלאַנטערטער סיטואציע, וואס איז באוואוסט אין ארבייטער רינג קרייזען אלס די „מאסאטשוזעטס אַפעיר", א קאַמיטעט איז געגרינ-דעט געווארען צו שליכטען די פרא-גע און וואלפערט איז געווארען א מיטגליד פון דעם קאַמיטעט. אַנ-צוהאלטען דעם פרעסטיזש פון אר-בייטער רינג האָט וואלפערט אונטער-געגעבען פיל כוחות און ענערגיע. אין יאהר 1910 איז וואלפערט ארי-בער אין ניו יארק, וואו ער איז געווארען טעטיג אין אלע צווייגען פון דער באוועגונג.

פון דעם יאהר 1922 ביז 1926 איז וואלפערט געווען א מיטגליד פון דער ארבייטער רינג פארוואל-טונג. ער איז געווען אין דער בע-נעפיט קאַמיטע. אויך אין יאהר 1928-29 איז ער געווען א מיטגליד פון דערזעלבער קאַמיטע.

אין יאהר, 1930-31, איז וואל-פערט געווען א מיטגליד פון דעם מעדיקעל דעפארטמענט. ער איז אַבער מיסטענס טעטיג אין די גע-ווערקשאפטען און אין דער אלגע-מיינער טרייד יוניאן באוועגונג.

וואלפערט איז א יאָט פון די יאָ-טען, אן אמת'ער ווילנער יאָט.

מרס. בעקי ווינער, בר. 573.

דער מיידלשער נאַמען פון בעקי ווינער איז באַיארסקי. אין ווילנע אלס מיידל, איז פריולין באַיארסקי געווען א פייערדיגע בונדיסטין. זי איז געווען א מיטגליד פון דעם פאראיין פון פריקאזטשיקעס און האָט דורכגעמאכט עטליכע סטרייקס.

געקומען איז מרס. ווינער אין אמעריקע אין יאהר 1909. זי איז געווען און איז טעטיג אין ווילנער פרויען רעליף. געווען א מיטגליד פון בר. 367, אויצט — פון ברענטש 573. אויסער אין ארבייטער רינג

איז מרס. ווינער טעטיג אין אנדערע געזעלשאפטליכע אַרגאַניזאציעס.

אין יאהר 1932 איז מרס. ווינער געווען א מיטגליד פון סאָשעל סויר-ווים דעפארטמענט.

מאיר ווינשטיין, בר. 43.

מאיר ווינשטיין איז געווען פון די אקטיוויע בונדיסטען אין ווילנע. ער איז געווען א מיטגליד פון דעם פאראיין פון די פריקאזטשיקעס.

אין אמעריקע איז ווינשטיין אק-טיוו אין אלע צווייגען פון דער ארבייטער באוועגונג. ער איז ge-וועזן מענעדזשער פון סעיבל לואוס אַפיס פון "פאַרוועדס" און שפע-טער פון דעם קליוולענדער אַפיס — אין די יאהרען 1921 ביז 1930.

ווינשטיין איז אויך טעטיג אין דער סאציאליסטישער פארטיי און

אין דער טרייד יוניאן באוועגונג, אין וועלכער ער האָט פארנומען וויכ-

טיגע עמטער.

אויך אין ארבייטער רינג איז ווייניגשטיין געווען טעטיג, סיי ביי זיך אין ברענטש און סיי אין דער אלגעמיינער פארוואלטונג. ער איז געווען א מיטגליד פון דער קאָ-מיטעט אין די יאהרען 1905-1906.

אברהם טעפער, בר. 3.

א. טעפער איז געבוירען געווא-רען דעם 18טען מאי, 1882. ער האָט געענדיגט די ווילנער רעמע-לענאיע אוטשילישטשע און האָט אויסגעהאלטען אן עקזאמען פאר 6 קלאסען רעאל שולע אין אַריאל. נאָכדעם האָט ער געדינט אלס „וואָל-נאָ - אָפּרעדיעליאָוישטשיסיאָ" אין ווילנער אופיסער פאָלק.

ער איז געווען טעטיג אין „בונד"

און האָט ביי זיך געהאלטען אום-לעגאלע לישעראטור.

אין אמעריקע איז ער אָנגעקומען אין 1906. געארבייט אלס א טע-כאָניק, געווען א געשעפטסמאַן און פאר די לעצטע 6 יאהר אן אינ-שורענס אגענט. אין ארבייטער רינג ברענטש 3 איז ער געווארען א מיט-גליד אין 1908.

אין די יאהרען 1928-1933 איז ער געווען א מיטגליד פון דער ער-בייטער רינג קעמפּ קאָמיטע און איז אויך געווען סעקרעטאר פון דעם קאָמיטעט.

יעפים ישורין, בר. 367.

אין די יאהרען 1912-1915 האָט דער ארבייטער רינג דורכגעלעבט שטורמישע צייטען. עס איז פאר-

געקומען א קאמף צווישען די אזוי גערופענע „יונגע" און די אזוי גע-רופענע „אלטע". דער קאמף איז געווען אן עקשנות'דיגער און א בי-טערער. אין צענטער פון קאמף איז געשטאַנען יעפים ישורין, אויבער פון די אקטיוויסטע טויער פון אר-בייטער רינג.

אין די ארבייטער רינג קרייזען האָט מען אָנגעפאַנגען צו הערען דעם נאָמען ישורין אין די יאהרען 1912 און 1913. דער נאָמען איז געווען ביי אלעמען אויף די ליפּען. וועגען ישורינ'ען האָט מען גערעדט אויף קאָנפערענצען פון ארבייטער רינג. מען האָט ישורינ'ען קריטיקירט. מען

האט ישורין'ען געלויבט. אין אלע באריכטען האט פיגורירט ישורין.

עס זיינען געווען אומרוהיגע צייטען אין ארבייטער רינג נאך אין די יאהרען 1912-1913, איידער דער קאמף צווישען ווינגע און אלטע האט זיך צופלאקערט. עס זיינען געווען רייבונגען און סכסוכים צווישען פארשידענע פארוואלטענדע קאמיטעס פון ארבייטער רינג. עס זיינען פארגעקומען רייבונגען צווישען דער סאניטארים קאמיטע און דער עקזקוטיווי קאמיטע. עס זיינען געווען גרויסע סכסוכים צווישען דער עקזקוטיווי קאמיטע און קאנטראל קאמיטע. עס האט זיך געהאנדעלט ווענען דזשוריסדיקשאן פראגען, ווער זען „ווועק" רעכט. ניט בשלום איז געווען די פרעס קאמיטע מיט די פארוואלטענדע קאמיטעס. די סכסוכים האבען ארויסגערופען היים בלוט. אין די סכסוכים גופא און אין „שליכטען" פון אט די סכסוכים האט ישורין געשפילט א געוואלדיגע ראלע.

נאר א וויכטיגע ראלע האט ישורין געשפילט אויף דער 13טען קאנוועניר-שאן פון ארבייטער רינג, ווען איז אפגעהאלטען געווארען אין יאהר 1913, פון דעם 7טען ביז דעם 11טען מאי, אין פילאדעלפיע אין לייבאר ליסעאום.

די קאנווענשאן איז געווען א גרויסע. יעדער ברענט האט דערעקט געשיקט דעלעגאטען. עס זיינען געווען 569 דעלעגאטען פון די ברענטשעס.

אויף דער קאנווענשאן זיינען געווען פארטרעטען מענשען פון דער סאמע סמעטענע פון דער אידישער אינטעליגענץ, ווי דאקטאר זשיטלאווסקי און אנדערע. א גרויסען רושם האט אבער דאמאלס געמאכט מיט זיין ארויסטריט יעפעס ישורין. ישורין איז ארויסגעטרעטען געגען דער עקזקוטיווי קאמיטע. דער „ליעטאפיסעץ", דער געשיכטס-שרייבער פון ארבייטער רינג האט מסתמא דורך א פארזיהען פארגעסען צו דערמאנען זיין נאמען. ער האט זיך באזונדערס בלויז מיט די ווערטער: „די קאנטראל קאמיטע און די סטענדינג קאמיטעס האבען געזיגט איבער דער עקזעקוטיווע אויף אלע ליניעס". דער פארשטעהער פון דער קאנטראל קאמיטע איז אבער געווען ישורין.

אין די באריכטען פון די דעלעגאטען צו זייערע ברענטשעס ווערען די רעזולטאטען פון דער קאנווענשאן, האבען זיי זיך פיל אפגעשטעלט אויף דער ראלע, וואס ישורין האט אויף דער קאנווענשאן געשפילט. פון דער פילאדעלפיער קאנווענשאן איז ישורין געווארען זעהר פאפולער בייטער רינג.

געהערט ווערען ישורין'ען האב איך גראד זעהר פיל. עס איז מיר אבער פאר א לאנגער צייט ניט אויפגעקומען איהם פערזענליך צו קענען איך וויל מודה זיין אז דער ערשטער אייגדרוק, וואס ער האט אויף מיר געמאכט איז ניט געווען קיין געוואלדיגער. צי דאס איז געווען צוליב דעם, וואס ישורין טראגט דעם סימבאליישען נאמען פון גאנצען אידישען פאלק, צי צוליב די באריכטען וואס איך האב געהערט ווען גען דער אקטיוער ראלע, וואס ער שפילט, — איך האב זיך איהם אבער פארגעשטעלט אין מיין פאנטאזיע אלס א באזאהרענטען מענשען, אויב ניט מיט א לאנגער בארד, אבער דאך מיט א גרעדיכטער פראנצוזישער בערדעל. יעדענפאלס אלס א אידען מיט אן הדרת פנים.

ווי גרויס איז אבער געווען מיין איבערראשונג, אויב ניט מיין ערשטוינונג, ווען איך האב פאר זיך דערזהען א יונגען בחור'ל, נאך כמעט א אינגעל, און אט דער אקטיוער טויער פון א אידישען ארבייטער רעדען, מיט דעם סימבאליישען אידישען

נאָטען, איז גאָר געווען א יונגער בחור'ל.

יעפים ישורין איז ערצויגען געווארען אויף רוסיש, אין רוסישער ליטעראַטור, אָבער ער קען גאַנץ גוט אידיש. אידיש האָט ער זיך אויסגעלערנט אין אמעריקע און מיט לשון קודש איז ער נאָך עד היום ניט שוה בשות. אלס ווילנער וועט ער זיך אָבער סוף כל סוף אויסלערנען אויך העברעאיש. גרויסע פארשריפט אין לשון קודש האָט ער שוין געמאכט.

ישורין זעהט איבערהויפט אויס אינגער ווי זייַנע יאהרען. ער זעהט איצט אויס ניט עלטער ווי 30 יאהר. עס איז אפשר ניט אנשטענדיג פון מיר אויסצוזאָגען סודות, נאָר מיין פליכט צווינגט מיך אויסצואגען דעם סוד. אין עטליכע מאנאַטען ארום, דעם 9-טען יולי, 1935, ווען ישורין ווערען א „בן-חמישים". אויב עס איז ניטאָ נאָך ביז איצט אזא קאָמיטעט, מוז אזא קאָמיטעט געשאפען ווערען צו פייערען זיין 50 יעהריגען יובילעאום. ישורין איז געבאָרען געווארען דעם 9טען יולי, 1885, אין ווילנע. וואו אנדערש האָט אזא ווילנער שבווילנער גענקענט געבאָרען ווערען?

דער ערשטער אונגינסטיגער אייַנדרוק איז באלד פארשוואונדען, ווען איך האָב מיט ישורינ'ען זיך באקענט נעהענטער און מיט אירם צוזאמען אָנגעפאנגען צו ארבייטען.

ערשטענס האָב איך זיך איבערצייגט אז ישורין איז א איד און נאָך וואָס פאָר א איד! איך האָב געלערנט צו באוואונדערען זיין ברויזענדע ענערגיע און דער עיקר זיין סיסטעמאטישקייט. אלץ וואס ער טוט, טוט ער מיט א סיסטעם, מיט אן אָרדנונג.

איך האָב אויך נעהענטער דער-קענט זיין כאַראקטער. ער איז א ביטערער איד צו זיינע געגנער, אבער זעהר א גוטער, איבערגעבענער פרייַנד צו די וואס פארדינען זיין פרייַנד-שאפט. ישורין האָט אין זיך גוטע אידישע שטריכען.

מיט זייַנע אידישע שטריכען, מיט זייַנע עכט אידישע שטריכען פארדינט ישורין טאקע דעם סימבאָלישען אידישען נאָמען. אלס פאָלק צייכענען זיך אידען אויס מיט זייער „האַרטנעקיגקייט". דאס פאָלק „ישורין" איז אן „עם קשה עורף", אָן עקשנות'דיג פאָלק, און דער מענש ישורין איז א טרייער זוהן פון זיין פאָלק. ער האָט א גרויסע מאָס פון אָט דער אידישער מידה. נעמט זיך ישורין פאר עפעס, ווען ער זעהר האַרטנעקיג ארבייטען ביז ער ווען עס עררייכען.

טראָץ דעם, וואס ישורין האָט זיך אויפגעהאָדעוועט אין א האלב אסימילאָטאָרישער סביבה, וויט פון אידישקייט, איז אָבער זיין פאמיליע אויסגעבונדען און אויסגעקנאָטען מיט אידישען יחוס. רופען רופט מען אהם גאָר יעפים, אָבער זיין אמת'ער נאָמען איז חיים, און — שטעלט זיך פאָר, אָט דער יעפים-חיים איז א נאָמען נאָכ'ן גאון רבי חיים קארעליצער. אין דער עכט אידישער פאמיליע ישורין זייַנען דאָ גאונים, רבנים און נכבדים. א גרויסע ראלע אין מינסק האָט געשפילט ר' ישראל מיכל ישורין א איד א גאון. אָט דער רבי ישראל מיכל ישורין איז געווען יעפימ'ס אן עלטער זיידע, זיין פאָטער'ס זיידע.

אין א פריוואטען בריף, שרייבט חייקעל לונסקי, דער ביבליאָטעקער פון שטראשון'ס ביבליאָטעק, וועלכער האָט זיך עמאכט א נאָמען מיט זיין שילדערונג פון דער ווילנער געטאָ, פאָלגענדע ווערטער (דער בריף איז אדרעסירט צום רעדאקטאָר, יעפים ישורין נ"י): „עס פרעמט מיך אויך זעהר, וואס איך האָב דעם כבוד צו שטעהן מיט אייך, דער אייניקעל פון דעם אמאָליגען ווילנער גרויסען

נכבד ר' יעקב בארעל". דער „אַסי-מילאטאָר" יעפים האָט גראד גרויס הנאה ווען עס קומט צו רייזען ווע-גען יחוס פון זיין אידישער פא-מיליע...

מיט זיין גאַנצען ווּעזען איז ישורין א ריכטיגער איד. ער האָט אויך ענגע געוואנדערט, ווי א איד. אויידעד ער איז געקומען קיין אמע-ריקע איז ער געווען אין ווארשע, אין קאַסטיוקאַוויטשי (קליסאַוויטשער אויעזד, מאַהליווער גובערניע). ער האָט געארבייט אין ריגע אלס פאר-מאַצעפט, דערנאָך ווידער אין ווילנע. אין יאהר 1906 האָט ער פאר-לאָזען ווילנע און געפאהרען נאָך פאריז. אין די פאראייניגטע שטא-טען איז ער אנגעקומען דעם 13-טען יאנואר, 1907.

אויך אין אמעריקע האָט ער פאר א לאנגער צייט געארבייט אלס פאר-מאַצעפט.

אין אַמעריקע איז ישורין גע-ווארען טעטיג אין ארבייטער רינג. ער איז פריהער געווען א מיטגליד פון ברענטש 200, אבער איהם האָט געצויגען צו לאנדסלייט, צו ווילנע, די געבורטס שטאָט, וואָס איז איהם אזוי אייגנעבאקען אין הארצען. ער איז געווארען א מיטגליד אין בר. 367, וואו ער איז געווארען זעהר טעטיג.

די טעטיגקייט פון ישורין אי-בערשטייגט אבער די גרעניצען פון זיין ברענטש, וואס איז אגב, דער גרעסטער ברענטש פון ארבייטער רינג. ישורין האָט געשפילט און שפילט נאָך איצט אויך א גרויסע ראָלע אין דעם גאנצען ארבייטער רינג. אין דעם קאָמף פון יונגע און אלטע, אין דער ווינטרויב אפערע, אין דער 15-נער קאָמיטע, אין דעם פראטוירנאל נעל רעיסס קאָמף, אין דעם קאָמף פון לינקע און רעכטע, און אָלע אנ-דערע וויכטיגע פראגען פון ארבי-טער רינג האָט אויך גרויסע השפעה גאָר א וויכטיגע ראָלע.

פאר 3 יאהר צייט, פון יאהר 1912 ביז דעם יאהר 1915, איז ישורין געווען א מיטגליד פון דער קאָנטראָל קאָמיטע. ער האָט בא-קליידט דעם אמט פון סעקרעטאר פון דער קאָנטראָל קאָמיטע. בלויז דורך זיין אקטיוויטעט האָט די קאָנטראָל קאָמיטע געקראגען מאכט און אויס-פלוס. זייערע אָלע קאַנאָנען חא-בען די יונגע געצילעוועט געגען די קאָנטראָל קאָמיטע, די פעסטונג פון יעפים ישורין.

אויף דער שיקאגאָר קאָנווענ-שאָן אין יאהר 1915, איז ישורין ערוועהלט געווארען אלס מיטגליד פון דער „קאָנסטיטושאָן רעוויזיאָנס קא-מיטע". אָט די קאָמיטע וואס דארף פון צייט צו צייט רעווידירען די קאָנסטיטוציע פון ארבייטער רינג, און צופאסען איהר צו די באַדערפענישען פון דער צייט.

ישורין צויגט זיך אם שטאַרק-טען ארויס ניט אזוי אין אַקאָדע-מישע פראגען, נאָר אין שארפע, פראקטישע פראגען פון טאָג. ער לעבט אויף אין קאמף, און א שווערען קאמף איז איהם אויסגעקומען צו פיהרען אין די יאהרען 1916-1915 און 1917-1916. ער האָט דאמאלס פארשטאנען דעם סטייט ניט יארק אין דער „נאַציאנאלער באָארד אוו דירעקטאָרס". ער איז געווען דער סעקרעטאר פון אָט דער קערפארשאפט אין יענע יאָהרען.

אויף דער 16טען קאָנווענשאָן וואס איז אפגעהאלטען געווארען אין באָאזטוילער לויבאָר לייסעאום אין יאהר 1916, פון 2טען ביז דעם 8טען מאי, איז ער געווען פון די חויפט-פיגורען, וועלכע האָבען ליק-וויידירט דעם פארצויגענעם קאמף צוישען יונגע און אלטע.

אין דעם יאהר 1919 איז ישורין געווען דער פאָרזיצער פון דער אָפּיס

קאָמיטע. אין יאהר 1920 האָט ער דערגרייכט דעם העכסטען שטאפעל אויף דעם לייטער פון ארבייטער רינג טעטיגקייט. ער איז געווארען דער פרעזידענט פון ארבייטער רינג. ער האָט פארנומען דעם אמט פון פרעזידענט אין א היסטאָרישען יאהר פאר'ן ארבייטער רינג.

אין דער היסטאָריע פון ארבייטער רינג איז פאר פילע יאהרען געשאָנען אויפ'ן מאגעסאָדרנונג די „מאָסאָשוזעסט אפערע", אָט די אפערע האָט צו פארצייכענען הויסע קאמפען און פיל ביטערע בלוט-ציליב דער „מאָסאָשוזעסט אפערע" זיינען אפילו איבערגעבענע מוטגלויבער געזעסען אין פּריזאן. עס האָט זיך געהאנדעלט וועגען דעם, וואס לויט דער סיסטעם פון צאָהלונגען האָט דער ארבייטער רינג נית געקענט ווערען לעגאל אין מאסאשוזעסט. עס זיינען געגרינדעט געווארען אנדערע ארבייטער ארדענס, ווי דער „אינדעפענדענט ארבייטער רינג" און די „ליובאר ליג". די איבערגעבענע מיטגלידער פון ארבייטער רינג האָבען אבער געשטרעבט צו איין ארבייטער רינג אין אמעריקע.

אין יאהר 1920, נאָכדעם ווי דער ארבייטער רינג האָט אנגענומען די סיסטעם פון „פראָפּאָרציאנאל רעפּרעזענטאציע" איז דער ארבייטער רינג געווארען לעגאל אויך אין מאסאשוזעסט און עס איז שוין נית געווען קיין אורזאכע אז עשליכע ארבייטער רינגס זאָלען עקזיסטירען.

דער ארבייטער רינג איז געווארען לעגאל אין מאסאשוזעסט אין דער צייט, וואס ישורין איז געווען פרעזידענט פון ארבייטער רינג. עס האָט געזאָלט זיין אן ארבייטער רינג קאָנווענשאָן אין מאָראָנטא, קאנאדע, אין יאהר 1921, נאָר מען האָט פארראָפען אָט די קאָנווענשאָן אין באסטאָן. אויף דער באָסטאָנער קאנווענשאָן האָט זיך דער ארבייטער רינג פּאראייניגט מיט דער לויבאָר ליג. אויף יענער קאָנווענשאָן איז אויך אויסגעשטעלט געווארען א תאנד צו דעם אינדעפּענדענט ארבייטער רינג. מיט „אינדעפּענדענט" איז די פּאראייניגונג דורכגעפיהרט געווארען ערשט אין יאהר 1932. דער פונדא-מענט פאר דער פּאראייניגונג איז אָבער געלויבט געווארען אין יאהר 1921, וועו ישורין איז געווען פרעזידענט פון ארבייטער רינג.

ישורין איז טעטיג אין ארבייטער רינג, אפילו וועו ער פארנעמט נית קיין אָפיציעלען אמט. מיסטענס האָט ער אָבער פארנומען חויכע עמטער אין ארבייטער רינג. אין די יאהרען 1927, 1928 און 1929 איז ער געווען וויים-פרעזידענט פון פיו-נעראל קאָנטראל קאָמיטע, א מיט-גליד פון אָט דער קאָמיטע איז ער געווען אויך אין יאהר 1930. אין די יאהרען 1931-1932 איז ער גע-ווען וויידער טשערמאן פון דער קאָנ-סטיטושאָן רעווויזיאָנס קאָמיטע. איצט דארף קומען די 35טע יובילעאום קאָנווענשאָן פון ארבייטער רינג אין ניו יארק. עס איז אויסגעקליבען געווארען א קאָמיטע פון 35 מיט-גלידער די קאָנווענשאָן צו אראנ-זשירען. דער טשערמאן פון אָט דעם קאָמיטע איז ישורין.

אויסער זיין טעטיגקייט אין ארבייטער רינג איז ער אויך טעטיג אין פארשידענע צוויגען פון דער סאָציאליסטישער און ארבייטער באָ-וועגונג.

ישורין איז א טעטיגער סאָציא-ליסט. ער איז געווען טעטיג אין אלע צוויגען פון דער ארבייטער באָ-וועגונג.

ישורין איז געווען דער סעק-רעטאר פון דער „צוקונפט פּרעס פע-דעריישאָן", איידער די „צוקונפט" איז אריבער צום „פאָרווערטס". ער איז געווען טעטיג אין דער גרויסער ארבייטער הילפס אקציע אין פיפעל'ס

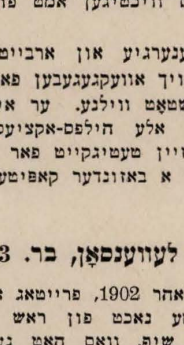
רעליף. ער איז געווען דער אראַנזשירער פון א סאָציאליסטישען טור נאָך אייראָפּא און איז אויסגעקליבען געווארען צו זיין א דעלעגאַט צום אינטערנאַציאָנאַלען סאָציאליסטישען קאָנגרעס אין וויען, אין 1931.

פון דעם יאָהר 1918 ביז 1922 איז ישורין געווען דער פארוואלטער פון „נאטוראליזיישאָן עיד ליג" אָט די ליג, וואס העלפט מאכען ארבייטער פאר אמעריקאנער בירגער. פון דעם ערשטען יולי, 1922, איז ער פארבונדען מיט דעם אָפּיס פון דער גרעסטער אידישער צייטונג פון דער וועלט, פון „פאָרווערטס". ער פארנעמט דעם וויכטיגען אמט פון קאָסיר.

פיל ענערגיע און ארבייט האָט ישורין אויך אוועקגעגעבען פאר זיין געבורטס-שטאָט ווילנע. ער איז טאַטיג אין אלע חילפס-אקציעס פון ווילנע. זיין טעטיגקייט פאר ווילנע איז אבער א באזונדער קאפּיטעל פאר זיך.

משה לעווענסאָן, בר. 283.

אין יאהר 1902, פרייטאג אווענט, די ערשטע נאכט פון ראש השנה, האָט די שוף, וואס האָט געפיהרט משה לעווענסאָן געלאנדעט אין עליס

איילאנד. משה איז אנגעקומען קיין אמעריקע.

משה איז א זוהן פון זעהר א פרומען און א גאָטספּאָרכטיגען איידען. זיין טאַטע איז געווען דער שוחט פון שטאָט ווילנע. פאר זיין פראקטישקייט האָט מען אים גערופען לייבע חכם. משה געהט אָבער נים אין די וועגען פון זיין טאַטען. אויף מאָרגען נאָך זיין אָנקומען אין אמעריקע, איז ער נים אוועק דאוונען און אויסווייניגן זיך ביי „ונתנה תוקף", נאָר ער איז אַוועק אויף א סכאָדקע פון ווילנער לאנדסלייט, בונדיסטען.

אויף דער סכאָדקע איז משה געווען אן אנגעזעהענער גאסט. זיינע חברים בונדיסטען האָבען גלייך אויסגעפונען אז משה איז דאָ און מען האָט אים געבראכט אויף דער סכאָדקע. דאָרטען האָט מען ארומגערעדט, ווי צו גרינדען א ווילנער בונדיסטישען לאנדסלייט פאראיין, משה איז געווען פון די חויפּט-רעדנער און גערעדט האָט ער אין אידיש, נים אין ענגליש, אום אלע זאָלען פארשטעהן וואס ער זאגט, ווי משה אַליין האָט ערקלעהרט.

משה לעווענסאָן איז געקומען אין אמעריקע אלס באוואוסטער ווילנער בונדיסט. ער איז געבוירען געווארען 1880 יאהר 15טען מאי אין די טעג פון ספירה און דערביבער קען ער עד היום גוט צעהלען. געהאָדעווען האָט ער זיך אין א פרומער חויז. אבער צו 17 יאהר איז ער אריינגעטראָטען אין „בונד".

צוויי יאהר נאָכדעם, ווי ער איז געווארען א בונדיסט, האָט מען משה'ן אריינגעצויגען אין א וויכטיגער קאָנספּיראטיווער ארבייט. ער איז געווארען דער פארשטעהער פון פּריקאָזשטשיקעס צום „בונד". דער פארבאנד פון פּריקאָזשטשיקעס האָט געשפּילט א וויכטיגע ראָלע אין „בונד". פּריקאָזשטשיקעס, וואָס זיינען באשטאָנען פון באָלעבאָטישע יונגע לייט, זיינען געווארען הויסע רעוואָלוציאָנערען. צווישען די פּריקאָזשטשיקעס זיינען געווען אונזערע

באקאנטע אייזידאר קאהאן, מאיר ווייגשטיין. לעזונסאן איז געווען דער פארמיטלער צווישען דעם פאר-באנד און דעם צענטראלען קאמיטעט פון בונד.

פאר זיין בונדיסטישער טעטיגקייט האט משה פיל גלליטען. ניט נאר האט ער געהאט צרות פון זיין פרו-מער משפחה, נאר אויך די רוסישע פאליציי האט דאס שטארק ניט גע-וואלט לוידען. ער איז אייביגע מאל געווען ארעסטירט. ער איז געזע-סען אין אנטאקאליער טורמע. ער איז אויך געזעסען אין דעם באַ-וואסטען 14טען נומער, פון דאר-טען האט מען איהם אוועקגעשיקט נאך מאסקווע. אין מאסקווע איז ער געווען פארשפארט אויף 18 מאנאטען און זעקס טעג אין אן אייבצעל-קא-מער, צו וועמען מ'האט קיינעם ניט צוגעלאזען. דאס וואס מען רופט אין רוסיש „אדינאמשנאיע זאקלוי-טשעניע".

פון טורמע איז משה לעווע-סאן געקומען צוריק אין ווילנע. ער האט פיל גלליטען, אבער זיין גייסט איז ניט געווען צובראכען. אין וויל-נע איז ער געווען „פאד נאדזא-ראם". ער איז אויך פאראורטיילט געווארען אויף פינף יאהר סיביר. דעם אקטיוון משה'ן האט אבער ניט געשמעקט צו זיין אהן טעטיגקייט גאנצע פינף יאהר און ער איז דע-ריבער אנטלאפען פון „פאד נאדזאר" אין אמעריקע.

קומענדיג מיט אזא גלענצענדען רעווא־לוציאנערען רעקארד, איז קיין חידוש ניט, וואס משה'ס לאנדסלייט האבען זיך מיט איהם אזוי דער-פרעהט. ער איז געווארען פון די פיהרער פון ווילנער בונדיסטען. דער ארביטער רינג, אין וועלכען פילע בונדיסטען זייענען אריין, האט איהם אויך צוגעציגען און משה לעווע-סאן איז געווארען אקטיוו אין אר-ביטער רינג.

אין די יאהרען 7-1905 איז משה לעווענסאן געווען א מיטגליד פון דער נאציאנאלער עקזעקוטיוו פון ארּ-ביטער רינג. ער איז דארטען געווען אן אנגעזעהענער מיטגליד.

אין אמעריקע איז משה לעווע-סאן געבליבען א טעטיגער סאציא-ליסט אין אלע צוויגען פון דער באוועגונג. משה לעווענסאן איז ג׳ע-וואָרען דאָ פריהער אן ארבייטער, א טויסטער מאכער (פאקעטבוק-מע׳י-קער), דערנאך האט ער געארבייט אין אפיס פון „פארווערטס".

לעווענסאן האט געוואוינט אין פילע שטעדט אין אמעריקע. איצט וואוינט ער אין פילאדעלפיע, וואו ער באשעפטיגט זיך מיט טהעע ביז-נעס.

אין יאהר 1934 איז משה לעווע-סאן אויסגעקליבען געווארען אלס מיטגליד פון דער נאציאנאלער באארד אוו דירעקטאָרען פון ארביטער רינג. ער פארטרעט דעם שטאט פענסיל-ווייניע.

מאָרטא מאָגון, בר. 189.

מיידעלשער נאמען באשע ברוד-נער.

דריי יאהר האט מרס. מאגון גע-לעבט אין לייפציג, דייטשלאנד. זי האט זיך אויסגעלערנט דייטשע פינקטליכקייט און דייטשע מאניע-

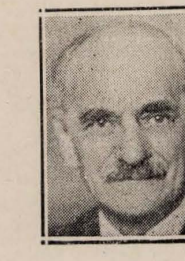
רען. עד היום ווארפט זי אריין אין מאמע לשון א פאר דייטשע ווערטער. אין אמעריקע איז מרס. מאגון

געקומען אין יאהר 1914. זי איז געווארען זעהר טעטיג אין ווילנער פּרויען רעליף.

טרס. טאגון איז אויך א מיטגליד פון ברענטש 189 ארב. רינג און איז געווען אין סאָשעל סוירוויס דעפּארטמענט פון ארבייטער רינג.

מאָריס מיכטאם, בר. 3.

מאָריס מיכטאם איז פון די על-טערע געניאסען. פאר פילע יאהרען

איז פרייַנד מיכטאם טעטיג אין דער סאָציאליסטישער באוועגונג און אין ארבייטער רינג.

געבוירען געווארען איז מיכטאם אין יאהר 1869 אין געדרעוויטש, א קליין שטעטעל לעבען ווילנע. ער האָט געלערנט אין ווילנער ישיבות ביז דעם יאהר 1885. אין 1886 איז ער אַנגעקומען אין רעמעסלענע אוטשילישטשע אין מינסק. אין מינסק איז מיכטאם געווארען א סאָ-ציאליסט. מען האָט ביי איהם אין יאהר 1888 געפונען אומלעגאלע לי-טעראטור. ער האָט געמוזט אנטלויפען אין אמעריקע.

אין אמעריקע איז מיכטאם אנ-געקומען אין יאהר 1888. ער איז אריין אין דער אַנארכיסטישער גרו-פע „ריטער דער פרייהייט". קיין אַנארכיסט איז אָבער מיכטאם נית גע-בליבען. ער איז א סאָציאליסט, א פרייַנד פון „פארווערטס". איצט אויף די עלטערע יאהרען זינדיגט מיכטאָם אויך א ביסעל צו מיט ציוניזם.

אין יאהר 1909 איז פרייַנד מיכ-טאָם געווען טשערמאן פון האום אָפּים קאָמיטע און אין יאהר 1927— א מיטגליד פון דער קעמפּ קאָמיטע.

סאָלאָמאָן מענאקער.

סאָלאָמאָן מענאקער איז געווען אייבער פון די פיהרער פון די „יונגע" אין ארבייטער רינג. ער איז געבליבען דער יונגער מענאָקער ביז הוינטיגען טאָג, וועז דער קאמף צווישען „יונגע" און „אלטע" אין ארבייטער רינג איז שוין לאנג ליקווידירט.

מענאקער איז דער אייביג יונגער. ער ווערט נאר נית פארעלטערט. אי-טער ענטוזיאסטיש מיט א נייעם פלאָן, מיט א נייער אידעע. ווי נייַ אוז יונג די אידעע זאָל נית זיין, מענאקער ווערט פון דעם באגיס-טערט. ער איז אימער בארימט אנ-צופאנגען פון דאָס נייַ.

זעהר אקטיוו אוז ענערגיש איז נאָך איצט אויך מענאקער. פילע יאה-רען האָט ער אוועקגעגעבען פאר דעם ארבייטער רינג. ער פלעגט זעהר אפט זיין אין דער אָפּאָזיציע. ער האָט געקעמפט, דעבאטירט, געשטורעמט פאר זייַנע פלענער. נית אלע פלע-

נער זייַנען אנגענומען געווארען, אָדער געקענט אָנגענומען ווערען. איין זאך האָט מענאקער יא ערר־ייכט.

די איצטיגע פּאַרם פון פּאַרוואַלטונג אין אַרבייטער רינג איז די ניו-דזשוירזי פּאַרמע פון פּאַרוואַלטונג. אָט די פּאַרמע פון פּאַרוואַלטונג, פון וועלכער מענאַקער איז געווען דער איניציאַטאָר. די ניו דזשוירזי פּאַרם פון פּאַרוואַלטונג איז מענאַקער'ס פּלאַן.

דער אייביג יונגער מענאַקער איז א ווילנער. ער איז געבאָרען גע-ווארען אין ווילנע דעם 25סטן דע-צעמבער, 1860. לויט די יאָהרען איז מענאַקער שוין ניט אזוי יונג. ער איז אָבער יונג אין גייסט.

זיין פּאַטער שאַיע מענאַקער איז געווען דער ראש פון מנקרים אין ווילנע. זיין פּאַטער איז געווען אייר-נער פון די פּרומע ווילנער באַלע-באָטים און האָט אויך זיין זוהן גע-געבען א טראַדיציאָנעלע אידישע ער-ציהונג. דער יונגער שלמה'קע האָט בעלערנט אין ישיבות און חדרים. דער גייסט פון אויפקלערונג האָט אבער דעם יונגען בחור'ל פּאַרכאַפּט. א שטוים דערצו האָט געגעבען א שילער פון ראַבינער שולע, סירקין (ער איז נאָכהער געווארען א בא-וואוסטער רוסישער ראַבינער).

אונטער דעם אייגפלוס פון סיר-קינ'ען האָט דער יונגער שלמה'קע אָנגעפאַנגען צו קלערען וועגען א גימ-נאַזיע. דער פּרומער טאַטע האָט זיך דערשראָקען. איידער צו געבען זיין זוהן אין גימנאַזיע האָט ער איהם אוועקגעגעבען לערנען אַ מלאכה. סאַלאָמאָן מענאקער איז גע-וואַרען א זייגער מאכער.

א מאָדנעם שטריך קען מען בא-מערקען אין דעם כאראקטער פון מע-נאַקער. ער ווערט באַגיינסטערט פּאר געוואַגטע פּלענער. זייענדיג נאָך א אינגעל האָט ער געלעזען אין א רו-סישער צייטונג, אז א לופט באַלאָן גרייט זיך אַפצופאָהרען פון האמבורג נאָך לאָנדאָן. די נייעס האָט פּאר-כאפט זיין פּאנטאַזיע. ער האָט בא-שלאָסען אז ער מוז פּאהרען אין האמבורג און קריגען די געלעגענ-הייט מיטצופאָהרען אין דעם באלאן.

ניט קוקענדיג אויף אלע שטע-רונגען איז מענאַקער מאקע אוועקגע-פאָהרען אין קעניגסבורג מיט דער אבזיכט צו פאָהרען אין האמבורג און פון דאָרטען צו פליהען אין לאָנדאָן. פון דער לופט שיף האָט זיך אויסגעלאָזען לופט. אין לאָנדאָן איז ער אוועקגעפאָהרען אָבער ניט מיט אַ לופט-שיף, נאָר מיט אַ פּראָס-טער שיף.

אין לאָנדאָן האָט מענאקער גע-ארבייט אלס זייגערמאכער. פון דאָר-טען איז ער אוועק צוריק אין ווילנע. ער איז אנגעקומען אין ראבינער שול און האָט באזוכט די שול א יאָהר צייט.

אין דער ראַבינער שול האָט זיך מענאקער באקענט מיט'ן סאַציאליזם. ער איז אריין אין קרייז אין וועלכען עס זיינען געווען אַנגעשלאָסען די באוואוסטע רעוואלוציאנערען זונדע-לעוויטש און יאסלעוויטש. דאָרטען זיינען אויך געווען די בריידער מי-לער. מיט דעם באוואוסטען לואי מילער האָט זיך מענאקער זעהר באַ-פרייונדעט.

זעהר מעטיג איז מענאקער גע-ווארען אין דער סאַציאליסטישער בא-וועגונג. ער איז אנגעקומען דינען אלס וואָלנאַ-אַפּערדעליאושטשיסיא" אין אופיסמסקי פּאָלק. דאָרטען האָט ער אַנגעפיהרט פּראָפּאגאנדע צווישען סאָלדאטען.

זיין רעוואלוציאנערע טעטיגקייט האָט אויפגעוועקט די וואכזאמקייט פון דער רוסישער פּאָליציי. מענא-קער איז געווען געוואונגען אויסצו-וואנדערען אין אמעריקע. ער האָט זיך אַנגעשלאָסען אָן דער גרופּע עם-עולם, א סאַציאליסטישע אָרגא-ניזאציע פון אידישע אינטעליגענטע יונגע לייט מיט שטאַרקע נאַציאָנא-ליסטישע טענדענצען. די יונגע לייט

חאָבען געהאלטן צו גרינדען קאָמוניסטישע קאָאָפּעראַטיוון אין אמעריקע. די עם-עולם'ניקעם האָט מען גערופען „אמעריקאנעצעס", אין געגענזאַץ צו די „בילוצעס", וואס זיינען געווען פאר פּאָלעסטינע. צו מענאַקער'ן האָט אפּעלירט גוכער די סאָציאליסטישע פראָגראם פון עם עולם, ווי די נאַציאָנאליסטישע.

מיט א גרופּע פון עם עולם איז מענאקער אנגעקומען אין אמעריקע דעם 20סטען מאי, 1882. קיין קאָמוניסטישע קאָאָפּעראַטיוון האָט מען גלייך נית געגרינדעט, מען האָט אָנגעפאנגען צו גרינדען קאָמוניסטישע לאנדסמאנשאפטען. די „קיעווער קאָמונע", די „אדעסער קאָמונע" און די „ווילנער קאָמונע". די ווילנער קאָמונע האָט זיך געפונען אויף עסעקס סטריט, ניו יארק. דארטען האָט געהערשט א קאָמוניסטישער לעבען. אלע מיטגלידער האָבען זיך געטיילט מיט זייערע פארדינסטען. מען האָט נית געפרעגט ווער עס פארדינט מעהר און ווער ווייניגער. מענאקער איז געווען זעהר טעטיג אין דער קאָמונע.

ווען דער ארבייטער רינג האָט זיך געגרינדעט האָט זיך מענאקער אָנגעשלאָסען. האָפענדיג אז דער ארבייטער רינג וועט פארווירקליכען די סאָציאליסטישע אידעאלען פאר וועלכע ער איז געווען באגייסטערט.

אין ארבייטער רינג פארוואלטונג איז מענאקער געווען פיל מאל. ער איז געווען א מיטגליד פון מאסאטשוזעטס קאָמיטע. אין יאהר 1906 איז מענאקער געווען א מיטגליד פון סטייט קאָנטראָל קאָמיטע פון ניו-דזשוירזי. אין די יאהרען 1907, 1908 און 1909 איז ער געווען דער דירעקטאָר פון ניו דזשוירזי סטייט. אין 1910 איז ער געווען טשערמאן פון עדיוקיישאָנעל קאָמיטע און אין 1911-1912 וויידער מיטגליד פון דער נאציאָנאלער באָארד אוו דירעקטאָרס.

זעהר טעטיג איז מענאקער געווען אין קאמף פון יונגע און אלטע. מענאקער האָט חויך געהאלטען די פאָהן פון די יונגע.

יעקב סאלוצקי.

יעקב סאלוצקי איז געבארען געווארען אין יאָהר 1882 אין זעלוו, גראָדנער גובערניע. צו 7 יאהר איז ער אָנגעקומען אין ווילנע. ער האָט

זיך דארטען דערצויגען און מען קען איהם אָהן געווייסענביסע רעכענען פאָר אן אמת'ן ווילנער.

סאלוצקי האָט געלערנט אין ווילנער חדרים און אין ווילנער רוסישע פּאָלקס שולען. צו 20 יאהר האָט ער געענדיגט די גימנאזיע אלס עקסטערן און איז אריין אין פּעטערבורגער אוניווערסיטעט.

זעהר יונג האָט זיך סאלוצקי באקענט מיט'ן סאָציאליזם. ער האָט געארבייט פאר'ן „בונד", ער איז אויך א געווייסע צייט געווען א מיטגליד פון צ. ק. פון „בונד". ער איז געווען א דעלעגאט צום 7טען צוזאמענפאָר פון „בונד" אין לעמבערג.

זיין סאָציאליסטישע טעטיגקייט האָט געפיהרט דערצו אז סאָלוצקי זאָל ארעסטירט ווערען אין יאהר 1906. ער איז ארעסטירט געווארען אין קיעוו. איהם איז געלונגען אפצופאָהרען אין אויסלאנד. קיין אמעריקע איז ער געקומען אין יאהר 1909.

סאלוצקי איז געווען אייבער פון

די גרינדער פון דער אידישער סא-ציאליסטישער פעדעראציע אין יאהר 1912. די אידישע פעדעראציע איז געווען א קינד פון דער אידישער אגיטאַציאנס ביורא. די פעדעראציע האָט אַבער געהאַט בריוטע נאציאנאלע אידישע טענדענצען און פאר א לאנ-גער צייט געזוכט פאָפולער צו מאכען דעם בונדיזם אין אמעריקע.

סאלוצקי איז געווען רעדאקטאָר פון דער „נייער וועלט". נאָך דער שפאלטונג אין דער פעדעראציע איז סאלוצקי מיטגענאנגען מיט די קא-מוניסטען. ער איז אַבער דאַרטען לאנג נית געבליבען.

סאלוצקי איז אויך געווען רע-דאקטאָר פון אן ענגלישען מאַנאַט-ליכען זשורנאל, „לייבאר מאנטהלי", און האָט געשריבען וועגען עקאנא-מישע און פאָליטישע פראגען אין פוילע ענגלישע און אידישע צייט-שריפטען.

אין ארבייטער רינג פארוואלטונג איז סאָלוצקי געווען א מיטגליד אייניגע טערמינען, אין דער עדיו-קיישאַנאל קאָמיטע.

חיימאָן, סוד, בר. 5.

חיימאן סוד איז פון די אמת'ע ווילנער. ער איז געבוירען געווא-

רען אין סאמע ווילנע, דעם 27טען סעפטעמבער, 1877.

סוד האָט דורכגעמאכט פוילע קעמ-פע אין דער אַלטער היים. ער איז געווען פון די אמת'ע פראָלעטא-ריער. יונגערהייד געווארען אַ פא-פיראָסטען מאכער. ער האָט געארבייט אין עדעלשטיינ'ס פאברויק און איז געווען זעהר טעטיג אין דעם בא-ריהמטען סטרייק אין עדעלשטיינ'ס פאברויק, אין יאהר 1896. אין פאר-בינדונג מיט דעם סטרייק איז ער געווען ארעסטירט אין דער לוקישקער טורמע. אין יאהר 1897 איז ער ווידער געווען ארעסטירט אין פאר-בינדונג מיט דעם קוימענקעהרער סטרייק אין ווילנע.

אין אמעריקע איז סוד געקומען אין יאהר 1898. ער האָט דאָ אויך געארבייט אלס פאפיראסטן מאכער ביז וואנען דער טרייד איז איינגעשלונגען געווארען פון א טראסט. פון יאהר 1919 איז סוד אן אנגעשטעלטער אין „פארווערטס".

אין אמעריקע איז סוד געווארען אַן אקטיווער טוער אין דער סאָציא-ליסטישער באוועגונג. ער איז פון די גרינדער פון „וואָיס אַוו לייבאר", אן ארגאַניזאציע וואס האָט פיל אויפ-געטאָן פאר'ן „פארווערטס" אין די ערשטע יאהרען און פאר דעם זשור-נאל „צוקונפט". די „וואָיס אַוו לייב-באר" איז דער איצטיגער בריענטש 5 ארבייטער רינג. פאר לאנגע יאהרען איז סוד געווען טעטיג אין „צו-קונפט פרעם פעדעריישאַן". ער איז אויך טעטיג אין עדיוקיישאַנעל פאר-אייניגן. סוד איז געווען אויך אַ מיטגליד פון דער סעמעטערי קאָמ-מיטעל קאָמיטע פון ארבייטער רינג.

סעם עלקין, בר. 367.

אויף שוואוויצער גאס אין ווילנע, איז דעם 10טען נאָוועמבער, 1887, געבוירען געווארען סעם עלקין (חיי-מישער נאָמען נעלקין).

עלקין איז אריין אין בריענטש 367, פיר מאָנאָטען נאָכדעם ווי דער בריענטש איז געגרינדעט געווארען. ער איז אפילו נית פון די גרינ-דער, אַבער זינט ער איז אריין אין

ברענטש, טרעט ער פון ברענטש ניט אָפּ. עלקין איז פּילע יאהרען גע-ווען דער טרעזשורער (קאָזנאָטשעי) פון ברענטש.

עלקין איז געבליבען פריהער פון

אלץ א ווילנער. ער האָט געלעבט אין ווילנע ארום 18 יאהר, די בעסערע יאָהרען, און די זכרונות פון ווילנע געהערן איהם ניט ארוים פון קאָפּ. קומט עפּעס א ווילנער אונטערנעמונג — סעם עלקין איז דאָ.

ניט נאָר אין ברענטש אליין איז עלקין טעטיג. ער איז אויך געווען טעטיג אין דער פּאַרוואלטונג פון ארבייטער רינג. דער אמת איז אָבער, אז די געשעפטען פון זיין ברענטש אינטערעסירען איהם פיל מעהר, ווי די אלגעמיינע אינטערעסען פון ארבייטער רינג.

אין יאהר 1926 איז עלקין געווארען א מיטגליד אין דער קעמפּ קאָמיטע און אין 1927 א מיטגליד פון דעם סעמיטערי דעפּארטמענט און אין 1928 ווידער א מיטגליד פון קעמפּ קאָמיטע.

אב. עפּשטיין.

אב. עפּשטיין איז אוועק פון זיין נע אמאָליגע פרוינד. ער איז געווארען, רחמנא ליצלן א לינקער און האָט צוליב פּאָליטישע מיינונגספּאר-שידעהייטען אויבערגעריסען מיט זיין נע בעסטע פרוינד.

קען מען אָבער ניט אוועקנעמען פון עפּשטיינ'ען זיין באַדייטונג פאר'ן ארבייטער רינג. ער האָט אין ארבייטער רינג געשפּילט א וויכטיגע ראָלע. פּאָליטישע מיינונגען בייטען זיך און פרוינדשאפט בליבט. אפשר האָט גאָר עפּשטיין אין ארבייטער רינג מעהר פרוינד ווי ער דענקט.

אין די יאהרען וואס עפּשטיין איז געווען טעטיג אין ארבייטער רינג האָט ער פארנומען א פּלאץ אין סאמע אויבען-אָן ביי דער מזרח וואָנט.

אין די יאהרען 1906 און 1907 איז עפּשטיין געווען טרעזשורער פון ארבייטער רינג. אין 1908 איז ער אויך געווען א מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע. נאָכהער האָט ער זיך אפּגעגעבען מיט קאָנסטיטוציאָנעלע פראגען. פון 1910 ביז 1915 איז ער געווען א מיטגליד פון „לאָא און קאָנסטיטושאָן" קאָמיטע און פאָר 4 יאָהר ציים האָט ער פארנומען דעם אמט פון טשערמאן.

דעם יאהר 1915 איז עפּשטיין געווען טשערמאן פון קאָנסטיטושאָן רעווויזיאָנס קאָמיטע און פאר גאנ-צע פיר יאהר, פון 1916 ביז 1920, איז עפּשטיין געווען דער טשערמאן, — דער פרעזידענט פון ארבייטער רינג.

א וויכטיגען אָרט האָט עפּשטיין פארנומען אין זיינע יאהרען אין ארבייטער רינג, די פראגע איז אָבער

צי עפּשטיין איז גאָר א ווילנער? ישורין ווייל דורכאויס האָבען, אז עפּשטיין איז א ווילנער. עס איז דאָ א מיינונג, אז עפּשטיין איז גאָר

א לידער. אויב אַבער טראָקער און סוויינציאנער קענען ווערען ווילנער, פאר וואָס זאָל ניט אַ לידער, פון ווילנער גובערניע, אמאָל ניט זאגען אז ער איז א ווילנער?

פאול פענקין, בר. 367.

פאול פענקין איז א מיטגליד פון א ווילנער ברענטש, אבער געבאָרען

געווארען איז ער אין לאָמזשע אין יאהר 1890. אין יאהר 1905 איז ער אריינגעטראָטען אין „בונד", וועו דאָרטען טעטיג אין רוסיען קריין, האָט אַנגעפיהרט דעם סטרייק פון די שמידען. געווען צווי מאָל ארעסטירט.

אין 1909 אויסגעוואנדערט נאָך פאריז און אין 1913 פון פאריז נאָך בוענאָס-אירעס, ארגענטינע. דאָרטען האָט ער געגרינדעט דעם היסעל מאכער פאראיין און געווען זיין סעקרעטאר פאר אנדערהאלבען יאהר. געווען דאָרטען א מיטגליד פון דער סאציאליסטישער פארטיי און פון דעם „אַוואַנגאָרד" — אן אָרגאַניזאציע ענליך צום „בונד". האָט פאָרוואלטעט דעם מאָנאָטליכען זשורנאל „אַוואַנגאָרד" און „אונזער וואָרט", אַרויסגעגעבען פון דער סאָציאליסטישער אָרגאַניזאציע „אַוואַנגאָרד". ער איז געווען פרעזידענט פון דעם יעקב גאָרדין דראַמאטישען פאראיין און צווי יאהר פרעזידענט פון די אידישע פאראיינען אין דער חוּפּט שטאָט פון ארגענטינע — לא-פלאטא. געקומען אין אמעריקע אין 1922.

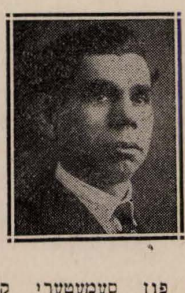
ב. פענקין איז געווען א מיטגליד פון דעם ארבייטער רינג סאָשעל סוירווויס דעפארטמענט אין דעם יאהר 1931-1932 און איז יעצט א מיטגליד פון דעם ניו יארקער ארבייטער רינג שטאָטישען קאָמיטעט.

אפרים (פרענק) פרידבערג, ברענטש 5.

דעם 1טען אפריל, 1879, איז פרידבערג אויף אן אמת'ן געבוירען געווארען אין ווילנע.

זעהר יונג, צו 13 יאהר, האָט פרידבערג אויסגעוואנדערט אין אמעריקע. ער איז געווארען א פּוינטער און האָט באלאנגט צו דער בראָדערהוד אָוו פּוינטערס יוניאן. אַ מיטגליד אין ארבייטער רינג איז פרידבערג געווארען ווען דער וואָיס אָוו לייבאָר, דער איצטיגער ברענטש 5, האָט זיך אָנגעשלאָסען אָן ארבייטער רינג.

פון דעם יאהר 1896 איז פרידבערג א מיטגליד פון דער סאציאליסטישער פארטיי. ער איז געווען

מיטגליד פון סעמעטערי קאָנטראָל קאָמיטע און פון סעמעטערי דעפארטמענט אויניגע מאָל. פילע מאָל איז ער געווען אויך דעלעגאט צו ארבייטער רינג קאָנווענשאָנס.

איזידאָר קאָהען, בר. 43.

אין די ערשטע יאהרען נאָכדעם, ווי דער „בונד" האָט זיך געגרינדעט, פלעגען אידישע ארבייטער אין די ליטווישע און פּוילישע שטעדט און שטעדטלאך זינגען א ליד צו וועל-

כער זיי האָבען צוגעפאסט א ניגון פון א פּאָולערען ציגיינער ראָמאַנס אין רוסיש, „מאַי קאסטיאר וו' טו-מאָניע סוועטיט".

דער ניגון איז געווען זעהר פּאָפּולער און דאָס לידעל אויך זעהר פּאָפּולער. עס האָט אויסגעדריקט די אָרימקייט פון די אידישע מאסען, זייער פּארצווייפלונג און האָפענונג אויף א בעסערער אָרדנונג וואס וועט קומען דורך רעוואָלוציאָנערען קאמף. דאָס ליד האָט געהייסען די „צוואה".

דער ערשטער פערז פון דער ליד איז:

„דאָרט אין ווינקעל פון א נאסען קעלער,
ליגט א קראנקער מיט א ברוסט-פּעהלער"

דער קראָנקער מאן זאָגט אָן זיין זוהן צו קעמפען געגען דער פּארפּלוכטער אָרדנונג וואס בריינגט אזוי פּיל לייד-דען.

דאָס ליד האָט געפּופען צום קאמף. דער מחבר פון אָט דעם ליד איז איזידאָר קאָהען, דער איצטיגער סעק-רעטאר פון דער נאָציאָנאלער באָארד אָוו דירעקטאָרס פון ארבייטער רינג.

ער פּארטרעט דארטען דעם שטאָט ניו יארק און איז ערוועהלט גע-ווארען צום אמט אין יאהר 1934.

פאר א לאנגער צייט איז שוין איזידאָר קאָהן טעטיג אין דער פאר-וואלטונג פון ארבייטער רינג. ער איז געווען אין דער נאָציאָנאלער עקזעקוטיווע שוין אין יאהר 1908. אין יאהר 1909 איז ער זאָגאר גע-ווען וויים-טשערמאן פון ארבייטער רינג, אין יאהר 1910 איז ער געווען טשערמאן און אין יאהר 1911 סעק-רעטאר פון סאניטאריום קאָמוניטי. צוויי מאָל איז ער געווען אין דער קאָנסטיטושאָן קאָמיטע, אין די יאה-רען 1914-1915 און אין די יאה-רען 32-1931.

אין דער צייט, וואס קאָהען איז געווען א מיטגליד פון דער נא-ציאָנאלער עקזעקוטיווע איז איהם אויסגעקומען צו אָרגאָניזירען צעהנ-דליגער בראנטשעס. עס איז געווען אין די יאהרען, וואָן יעדער שיף פלעגט בריינגען נייע בונדיסטען און די בונדיסטען פלעגען לויפען אין ארבייטער רינג.

קאָהען איז דער גרינדער פון בראנטש 43, א בראנטש פון עלטערע ווילנער בונדיסטען. קאָהן אליין איז געווען א טעטיגער מיטגליד אין „בונד" אין ווילנע. ער איז גע-ווען פון די ערשטע בונדיסטען.

געבוירען געווארען איז איזידאָר קאָהען אין ווילנע, אין יאהר 1875. ביז 17 יאהר האָט ער געלערנט אין ראמוילעס קלויז. ער האָט אָנגע-הויבען פון דעם ערשטען שיעור ביי רבי יחיאל'ן און האָט געענדיגט אין לעצטען שיעור ביי רבי בן-ציון. צו 17 יאהר איז ער געווארען א פאר-דינער, ער איז געווארען א פרי-קאזטשיק.

די רעוואָלוציאָנערע באוועגונג אין ווילנע האָט אָבער אויך אריינ-געקראגען אָט די וואס מען רופט דאָ אין אמעריקע „שקלאפען מיט

וויסע קאָלנערס". די שקלאפען האָבען רעוואָלטירט אונטער דער פיהרונג פון „בונד".

אײזידאָר קאָהן, וועלכער איז אריינגעטראָטען אין א גלאָז-געשעפט אלס פּריקאזטשיק איז געווארען א טעטיגער מיטגליד פון „בונד". זיינע רבנים זיינען געווען קלמן קראָפּיווניק, סעגאל און אָנדערע טעטיגע רעוואָלוציאנערען.

קאָהן איז געווען ביי דער גרינדונג פון „בונד" אין יאהר 1897. אין יאהר 1898 האָט ער אָנגעשריבען די ליד „די צוואה", וואס איז געווארען זעהר פאָפולער. אין יאהר 1899 איז ער געקומען אין אמעריקע. ער איז געווען אויך א פאָר מאָל ארעסטירט אין רוסלאנד.

אין אמעריקע איז קאָהן געווארען טעטיג אין דער אמעריקאנער ארבייטער באוועגונג. ניט נאָר איז ער געווען פון די גרינדער פון דעם ווילנער ברענטש 43 /און, ווי עס איז שוין אָנגענייגט געווארען, א מיטגליד פון דער פאָרוואָלטונג פון ארבייטער רינג, נאָר ער איז אויך געווען טעטיג אין אלע צווייגען פון דער ארבייטער באוועגונג.

קאָהן איז אויך געווען פאר א לאנגע צייט מענעדזשער פון דער פאָריערס (פוטער מאכער) יוניאן. אָט דעם אמט פארטרעט ער אויך איצט. אונטער די איצטיגע אונגינסטיגע אומשטענדען איז דער אמט זעהר א שווערער און באצאָהלט זיך זעהר ווייניג.

אײזידאָר קאָהן איז געבליבען אויך דאָ אין אמעריקע א טעטיגער סאָציאליסט און איז פאר פילע יאהרען א מיטגליד פון דער פאָרוואָלטונג פון „פאָרווערטס".

אויך מרס. בערמא קאָהן, זיין טרייע לעבענסבאגליטערין, איז זעהר אקטיוו אין ארבייטער רינג. זי איז געווען פילע מאָל אין דער עקזעקוטיווע און איז אויך געווען טעטיג אין פארשידענע פאָראָרטמענטס פון ארבייטער רינג.

מעם קאָהען, בר. 367.

סעם קאָהען איז גאָר א טראָקער. הערט א מעשה: ער איז געבוירען געווארען אין טראָק דעם 3טען סעפּטעמבער, 1883.

קאָהען באהויפּטעט אז ער האָט

גראדע א גרויסע שייכות מיט ווילנע. ערשטענס איז טראָק ניט וויים פון ווילנע, און צווייטענס שטעלט צו טראָק פיש אויף שבת אין ווילנע, און דריטענס, באהויפּטעט סעם, אז אין טראָק איז דאָ א וויספע, ארומגרינגעלט מיט א פראכטפולער אזע-רע און אויף דער וויספע איז דאָ א שלאָס און פון יענעם שלאָס איז דאָ א טונעל, וואס פיהרט „פריימאיע סאאבשטשעניע" גלייך אין דער ווילנער שול אריין, אין סאמע ארון קודש אריין.

אויב איר ווילט קענט איהר גלויבען אין דער מעשה, און אז ניט, וועט איהר אויך קיין אפּיקורס ניט זיין.

אָבער מיט ווילנע האָט קאָהען פאָרט א גרויסע שייכות. ער האָט דאָרטען געארבייט ביי א שנייידער. אין ווילנע איז ער געווארען א מיטגליד פון „מאָלי בונד" און אין ווילנע האָט מען איהם ארעסטירט און פון ווילנע האָט ער זיך אראָפּגעלאָזען קיין אמעריקע. און גע-

האָלפען האָט איהם א קאָראָאיטער פּרעסטאוו, טאקע פון טרעק, א קא- ראָאים אבער אידישע בלוט איז ניט קיין וואסער.

דעם 15טען אוגוסט, 1905, איז כּעם בשלום אנגעקומען אין ניו יארק, און נאָך דער גרינדונג פון בראנטש 367 איז ער דאָרטען גע- וואָרען א מיטגליד. ער האָט פאר- נומען פּאָרשידענע עמטער אין בראנטש. ער איז געווען טרעזשורער 9 יאהר און פינף יאהר רעקאָרדינג סעקרעטאר.

סעם קאָהען איז אויך טעטיג אין דער יוניאן באווענונג און אין דער פּאָרוואלטונג פון ארבייטער רינג. אין די יאהרען 1930 און 1931 איז ער געווען א מיטגליד פון סעמעטע- רי קאָנטראָל און אין יאהר 1932 האָט ער זיך דערהויבען צו ווערען א מיטגליד פון סעמעטערי עקזע- קוטיוו.

דר. דזשוליום קאָרנעל, בר. 315

פאר א לאנגער צייט האָט דר. קאָרנעל געוואוינט אין ספרינגפילד, מאסאטשוזעטס. ער איז געשטאָנען

אין די פאדערשטע רייהען אין דעם קאמף פאר איין ארבייטער רינג אין אמעריקע.

אין מאסאטשוזעטס איז ער גע- וועז פון די בויער פון לייבאָר ליג און האָט גלייך נאָך דער פאראייני- גונג מיט'ן ארבייטער רינג געהאל- פען גרינדען א ברענטש פון ווילנער לאָבדסלייט אין באָסטאָן. דר. קאָר- נעל איז א ווילנער און ווילנער טראדיציעס זיינען אים טייער.

געבוירען געווארען איז דאָקטאָר קאָרנעל מיט א וואָסערע 55 יאהר צוריק אין ווילנע. ער האָט דאר- טען געענדיגט א רעמעסלענע אוטשי- לישטשע און איז געווען אן עלעק- טרישען.

זעהר פיל איז דאָקטאָר קאָרנעל געווען טעטיג אין „בונד". ער האָט זיך באטיליגט אין דעם איבערפאל פון ארבייטער אויף פּאָליציי. דער איבערפאל איז באוואוסט אלס דער „פאן באג" איבערפאל. עס איז גע- ווען אייגער מיט'ן נאָמען „פאן באג", וואָס האָט ארויסגעגעבען פּרא- קלאָמאציע וואָרפער. די פּראָקלא- מאציע וואָרפער זיינען ארעסטירט געווארען און זיינען באפריידט גע- ווארען פון ארבייט.

וואָס דאָקטאָר קאָרנעל האָט גע- טאָן בשעת מעשה און ווי וויט זיין באטיליגונג אין דער „פאן באג" אפעיר איז געווען, וועגען דעם שווייגט די היסטאָריע, אָבער אז דאָס האָט מיט איהם א שייכות האָט געשוואוירען אייגער זיינער א פרייגד ביי ביידענס בארד און פאות (די בערד און פאות זיינען געבליבען אין ווילנע).

דזשוליום, וואָס האָט מסתמא גע- היסען יודעל אין ווילנע, האָט אויך געדינט אין מיליטער. ער האָט זיך ניט געוואָלט אבער פארפאָלקאָמען אין מיליטערישע קענטניסע און איז גלייך פון סלוזשבע אנטלאָפען אין אמעריקע צו לערנען זיך בעסער ציי- נער רייסען, אויידער שיסען. א שי- סער איז אָבער קאָרנעל געבליבען אויך זייענדיג א דאָקטאָר.

אין מאסאטשוזעטס האָט זיך דר. קאָרנעל פאקטיש באטיליגט אין דער סאָציאליסטישער באוועגונג. ער איז געווען פיל מאָל א קאָנדידאט פאר

פארשידענע עמטער אויף דעם סאָ-ציאליסטישען טיקעט.

א דאָקטאָר ציחט אָבער צו דאָק-טוירים און קומענדיג אין ניו יארק האָט דאָקטאָר קאָרנעל ארויסגעשטעלט זיין קאָנדידאטור אין מעדיקעל דע-פארטמענט פון ארבייטער רינג. אין 1931 איז ער ערוועהלט געווארען אין מעדיקאל דעפארטמענט פון אר-בייטער רינג. ער איז דאָרטען גע-וואָרען וויצע-פּרעזיצער, נאָך א יאָהר, 1932, האָט ער פארבראכט אין מעדי-קעל דעפארטמענט אלס וויצע-פּרעזי-צער און אין 1933 איז ער שוין גע-וואָרען דער פּרעזיצער פון אָט דעם מעדיקעל דעפארטמענט.

דר. היימאן קאץ, בר. 325.

מיט דעם נאָמען פון ה. קאץ איז פארבונדען א פּארזוך צו מאכען א רעוואלוציע אין ווילנער ברענטש 367.

דר. ה. קאץ האָט זיך פארנומען, נית מעהר און ניט וויניגער, ווי צו מאכען אן ענדע צו דער „טיראַ-נישער" ממשלה פון מ. גאָלדינג און י. ישורין. ער איז זעהר א האס-טיגער און האָט האסטיג אנגעפּיהרט דעם קאמף.

די „טיראנישע"-אייזערנע ממשלה פון גאָלדינג און ישורין איז פאר-בליבען. דר. קאץ מיט זיין קעמ-פענדע ארמיי האָט זיך אפגעטיילט פון ברענטש 367 און געגרינדעט אן „אומפּעריע" פאר זיך אליין — דעם ברענטש 573.

עס האָט אָבער לאנג ניט גע-דויערט און דער פּעלדמארשאל פון דער „אונאָפּהענגיגער אימפּעריע" האָט פארלאָזען זיין הויפּט פאָזיציע און האָט זיך געמוזט אריבערפּעק-לען אין אן אנדער ברענטש, — ברענטש 325.

דר. ה. קאץ איז געווען א מיט-גליד פון דעם ניו יארקער שטאָ-טישען ארגאַניזאציאנס קאָמיטעט און אין די יאהרען 1933-1930 א מיט-גליד פון דעם סאָשיעל סוירווים דע-פארטמענט.

לואי ראָגאָף, בר. 573.

ל. ראָגאָף איז א געבוירענער א ווילנער. ער האָט אריגינעל בא-לאנגט צום ווילנער ברענטש 367, אָבער צוזאמען מיט דר. ה. קאץ און אנדערע מיטגלידער פון ברענטש האָט ער „רעוואָלטוירט" געגען דער „הערשענדער אדמיניסטראציע" פון ברענטש און האָט צוזאמען מיט זיי-נע מיטקעמפער געהאָלפען ארגאַניזי-רען ברענטש 573, וואו ער איז יעצט א טעזיגער מיטגליד.

ראגאָף איז פּילץ יאהרען געווען אָן אקטיוויטער מיטגליד אין בר. 367 און האָט פארנומען אין פארלויף פון אויניגע יאהר דעם אמט פון פּראָטאָקאָל סעקרעטאר.

אין דעם יאהר 1913-1912 איז ער געווען א מיטגליד פון דער אר-בייטער רינג קאָנטראָל קאָמיטע.

לואיס ראָזען בר. 43.

(דוד לייב ראָזמאָף)

לואיס ראָזען איז געבאָרען גע-וואָרען אין ווילנע, אין יאָהר 1870. ער איז געווען אין ווילנע א מוליער ביים טרייד און ער האָט באָלאָנגט צום פּראָפעסיאָנעלען פאראיין פון מוליארעס, פון וועל-כען ער איז געווען א טעזיגער טוער.

אין אמעריקע איז ער געקומען אין יאהר 1902 און איז געווא-רען א מיטגליד אין לאָקאל 261 פּיינטערס (מאלערס) יוניאן.

ער איז אייניגר פון די גרינדער פון ווילנער ברענטש 43 ארבייי-טער רינג, וואו ער איז אָן אָק-טיווער טוער און יעצט איז ער א מיטגליד פון דער ארבייטערע רינג סעמעטערי קאָמיטע.

אברהם יוסף שאַפּירא, בר. 43.

אברהם יוסף שאפּירא האָט עך געהויסען אין ווילנע, דאָ אין ניו-יארק הויסט ער דזשאו שאפּירא.

געבוירען געווארען איז דזשאו, וואס האָט געהייסען אברהם יוסף, אין ווילנע, אין יאהר 1881. אזוי זאגט דזשאו אליין. אנדערע זאגען אבער אז ער איז נאָך פריהער געבוירען געווארען.

אז אברהם יוסף איז געווען אין ווילנע א בונדיסט, קען מען זיך אָנ-שטויסען. די מיטגלידער ארבייטער רינג מיטגלידער זיינען געווען בונדיסטען.

אין אמעריקע איז אברהם יוסף געקומען אין יאהר 1903. ער האָט זיך גלייך אמעריקאניזירט און האָט זיך א נאָמען געגעבען דזשאו.

שאפּירא איז געווען אין יאהר 1926 א מיטגליד פון סעמעטערי קאָ-מראל קאָמיטע. אין יאָהר 1930 איז ער געווארען א מיטגליד פון סאָשעל סוירוויס. פאר די לעצטע פאָר יאהר איז ער פארבונדען מיט'ן דעפארטמענט. ער איז א פאָר יאהר געווען פארזיצער פון דעפארטמענט.

אהרן שאפּירא, בר. 367.

שאפּירא איז אן אמת'ער ווילנער. ער איז געבארען געווארען דעם 15-טען אפריל, 1882, אין ווילנע. גע-לערנט אין לאָזארעוו'ס נאָטשאָלנע אוטשילישטשע אין ווילנע און איז געווארען א הענטשקע מאכער אין ווילנע. אז ער איז געווען א בונ-דיסט איז נאָטירליך.

אָנגעקומען איז שאפּירא אין אמע-ריקע אין יאהר 1904. געווען א פאָר יאהר אין ניו יארק. געווארען א מיטגליד פון ברענטש 43 ארב. רינג אין 1906. אין יאהר 1909 איז שאפּירא אוועקגעפאָהרען אין גלאָווערסוויל, נ. י. און האָט זיך טראַנספערירט און ברענטש 18 ארב. רינג. אין גלאָווערסוויל האָט ער זיך אויך באָשעפטיגט אלס הענטשקע מאכער.

אין 1920 איז שאפּירא צוריק-געקומען אין ניו יארק. ער האָט זיך טראַנספערירט צו ברענטש 367 ארבייטער רינג, וואו ער איז געווען פינאַנץ סעקרעטאר אין פארלויף פון זעקס און א האלב יאָהר.

אין ניו יארק איז שאפּירא גע-ווארען טעטיג אין דער פאַרוואַלטונג פון ארב. רינג. פאר צוויי יאהר, 1925-1927 איז ער געווען סעקרעטאר פון סעמעטערי קאָנטראָל, נאָכהער איז ער אריין אין דער אָפּיס קאָמיטע.

אין וועלכער ער איז געווען א מיט-גליד פון 1928 ביז 1931. פאר 2 יאהר, פון 1931 ביז 1933 איז ער געווען אין קעמפּ קאָמיטע.

ווילנער טויער אין דער טרייד יוניאָן באַוועגונג.

אַ דאַנק דער גרויסער אידישער מאַסען אימיגראציע נאָך אַמעריקא, אַ דאַנק דעם, וואָס די גרויסע גרופּען אידישע אימיגראַנטען האָבען אַריבער-געפּעקעלט מיט זיך די לאַנג-יאָהריגע ערפּאַהרונגען און רעוואָלוציאָנערע טראַדיציעס פון זייערע אַלטע היימען, איז געלונגען אויף דער אידישער גאַס אין אַמעריקא אויפּבויען אַזאַ ריזיגע און קאַמפּלוסטיגע טרייד-יוניאָן באוועגונג.

די אידישע יוניאָנס האָבען שטענדיג געקעמפּט, האָבען שטענדיג געפּאַדערט בעסערע באדינגונגען, בעסערע באַהאַנדלונגען און האָבען אַלע מאָל זייערע קעמפּע דורכגעפּיהרט זיגרייך.

ניט גרינג איז אַנגעקומען צו עראָבערען די אַלע גענוואונענע סטראַטעגישע פּאָזיציעס. פיל מיה, ענערגיע און אָפּפערוויליגקייט האָט זיך געפּוטשט צו ליפערען אין דיזען קלאַסען-קאַמף. שטאַרק און עקשנות'-דיג פּאַרבינדען זיינען געווען די באַלעבאַטים. אַ מערקווירדיג שטארקען ווידערשטאַנד האָבען אַבער אַרויסגעוויזען די אַרבייטער וועלכע זיינען געפּיהרט געוואָרען אין דיזע מלחמות און נאָר אַ דאַנק די פּעהיג-קייטען, עהרליכקייט און לאָיאַליטעט פון זייערע ענערגאַלען איז געלונגען צו באפעסטיגען די וויכטיגע פּאָזיציעס וואָס זיי פּאַרנעמען אין דער גאַנצער אַמעריקאַנער אַרבייטער-באַוועגונג.

צווישען די צאַהלרייכע ענערגאַלען פון אונז בויער פון דער אידישער טרייד-יוניאָן באוועגונג האָבען זיך אויך געפונען ווילנער לאנדסלייט.

מיר פּאַרציייכענען דאָרום די נעמען פון די ווילנער טרייד-יוניאָן באוועגונג טויער וועלכע זייענען אונז באַקאַנט אַלס אַזעלכע. אויב אימיצער איז אויסגעלאָזען געוואָרען איז דאָס זיכער ניט געמאָן געוואָרען אַבזיכטליך.

מויער אייבראמס, בר. 43 א. ר.

מויער אייבראמס איז אַ מיטגליד פון דער ניט גודס וואָירקערס יוניאָן. ער נעמט אָן אַקטיוון אַנטייל אין דער פיהרערשאפט פון דער יוניאָן און איז געווען אַנגעזעהען פיגור אין דעם סטרייק וואָס זיין יוניאָן האָט ניט לאַנג צוריק אַנגעפיהרט.

ער באַלאַנגט צום ווילנער בר. 43 אַרבייטער רינג, וואו ער איז פאר די לעצטע 21 יאָהר סעקרעטער. ער איז געווען טעטיג אין דעם ווילנער רעליף קאַמיטעט און איז געשיקט געוואָרען אין יאָהר 1921 אַלס שליח נאָך ווילנע. ער האָט פּאַרנומען פּילע עמטער אין פּאַרשיידענע אַרבייטער רינג פּאַרוואַלטונגס קאַמיטעטען.

אברהם באַק, בר. 367.

אברהם באַק איז געבאָרען געווארען אין ווילנע און איז געווען אַ פּאַפּיראָסען-מאַכער. ער האָט געקומען אַ טיכטיגען אַנטייל אין אלע קעמפּע פון די פּאַפּיראָסען-מאַכער אין ווילנע.

קומענדיג אין אמעריקא איז ער אויך געווען באשעפטיגט אלס פאפי-ראסטן-מאכער און איז געוואָרען טעג אין דער פאפיראסטן מאכער יוניאן פון ווילנער ער איז נאכהער יאהרען לאנג געווען אן אנגעזעהענער פיהרער צוזאמען מיט נאך א ווילנער, מ. טיגעל.

אין פארבינדונג מיט זיין יוניאן איז ער אויך געווען אן אקטיוער טוער אין די פאראיניגטע אידישע געווערקשאפטען. ער איז געווען א מיטגליד פון „פארווערטס" אסס'ן און א געווסע צייט אויך מיטגליד פון דעם „פארווערטס" פארוואלטונגס ראט.

אין ארבייטער רינג איז ער געווארען א מיטגליד פון ווילנער בר. 28 און האט זיך נאכהער טראנספער-רירט אין ווילנער בר. 367 א. ר.

ער איז געווען פארבונדען יאהרען לאנג מיט דעם „פארווערטס" אלס אנגעשטעלטער אין „פארווערטס" בילדינג. געשטארבען דעם 18טען אק-טאבער, 1931.

סעם בייל'ענסאן, בר. 43 א. ר.

סעם בייל'ענסאן האט אין ווילנע געהויסן יהושיע דער קאמאשען-שטע-פער. אזוי איז ער געווען באוואוסט אין די בונדיסטישע קרייזען און אויף דער ווילנער בירזשע אויף זא-וואלנער גאס. ער איז געווען אייגער פון די ווייכטיגסטע טוער פון דער אונטערערדישער באוועגונג צווישען די קאמאשען שטעפער און איז גע-וען באוואוסט אלס טעטיגער אגי-טאטאר אין דער באוועגונג אוידער דער „בונד" איז געגרינדעט געווא-רען. ער האט זיך ניט באגרענעצט מיט פראפאגאנדע אין זיין אייגענעם פאך, נאר האט אגיטירט אין אנדערע טרייזדס.

אין אמעריקא איז ער געקומען אין 1901 און איז באלד געוואָרען טעטיג אין די בונדיסטישע קרייזען. ער איז געוואָרען א קלאוקס אפערייטאר און איז געוואָרען אקטיוו אין דער קלאוקמייקערס יוניאן. ער האט מיטגעמאכט אלע קעמפע פון דער יוניאן און אין 1910 נאך דעם היס-טארישען סטרייק איז ער ערוועהלט געוואָרען אלס געשעפטס אגענט און האט דיזען אמט אנגעהאלטען מיט ווירדע היבשע עשליכע יאהר. אין 1926 האט ער רעזיגנירט פון דעם אמט און איז פארבליבען א טרייען און איבערגעבענער טרייד יוניאניסט און סאציאליסט. ער איז א מיט-

גליד פון דער „פארווערטס אסס'ן" און אין דעם שטאדטישען קאמיטעט פון דעם אידישען סאציאליסטישען פארבאנד. ער באלאנגט צום ווילנער בר. 43 א. ר. וואו ער איז טעטיג.

מאקס גאלדינג, בר. 367.

מאקס גאלדינג איז א זעצער פון דער הויס און איז יעצט באשעפ-טיגט אלס זעצער אין „פארווערטס".

ער איז אַ מיטגליד פון דער אידישער שריפטזעצער יוניאָן לאָקאַל 83, וואו ער איז אַ טעטיגער מיטגליד און טוער. אין דער יוניאָן האָט ער זיך ספּעציאַליזירט אין קאָמיטעט וועמען אויפגאָבען עס זיין — צו שאַפען מיטלען צו שטיצען נויט-ליידענדע און קראַנקע זיצער. אין פֿאַרלויף פון 10 יאָהר זייט איז ער געווען פֿאַרזיצער פון דיזען עמוירדזשענסי פֿאָנד קאָמיטעט און האָט פיל מיטגעהאָלפֿען צו שאַפען דורך פֿארשיידענע אונטערנעמונגען צוהנדליגע טויזענט דאָלאַרען.

ער איז אַ מיטגליד אין וועלנער בר. 367 א. ר., איז אייניר פון די גרינדער פון ברענטש און האָט אין פֿארשיידענע זייטען פֿאַרנומען וויכטיגע עמטער אין דער נאַציאָנאַלער פֿארוואַלטונג פון פֿאַראייניגטען וועלנער הילפס קאָמיטעט, איז אַ מיטגליד פון דער סאָציאַליסטישער פֿאַרטיי און איז אויך אַ מיטגליד פון „פֿארווערטס אַסס'ן".

רודאָלף (רפאל) גינזבערג, בר. 367.

רודאָלף גינזבערג איז געווען יאָהרען לאַנג צוריק אַן אקטיווער טוער אין פֿאַרבייטער רינג און האָט אין פֿאַרשיידענע זייטען פֿאַרנומען וויכטיגע עמטער אין דער נאַציאָנאַלער פֿארוואַלטונג פון פֿאַרבייטער רינג.

אַבער אויסער דעם וואָס ער איז געווען אַ טעטיגער טוער אין א. ר. איז ער אויך געווען טעטיג אין דער טרייד יוניאָן באוועגונג. ער איז געווען יאָהרען-לאַנג אַ מיטגליד פון דער פּינטערס יוניאָן און איז אַנגעשטעלט געוויסע זייט געווען אַן אַנגעשטעלטער אין דער יוניאָן פֿאַרנעמענדיג דעם אָמט פון געשעפֿטס אַגענט.

יעצט איז ער אין פֿרוואָאטע ביזנעס טאָקע אין דער פּינטערס בראַנזש און איז זייענדיג אַ מיטגליד פון וועלנער ברענטש 367 א. ר. אַן אַקטיווער טוער אין דעם ברענטש, וועלכען ער האָט אינסטאַלירט אַלס מיטגליד פון דער נאצ. עקזעקוטיוו קאָמיטעט אין 1909.

טוביה גלאַז, בר. 367.

טוביה גלאַז איז געבאָרען געווארען אין ווילנע דעם 28טען יולי, 1888.

ביז 10 יאָהר האָט ער זיך געלערנט אין גאוב'ס קלויז. נאכהער איז ער אויפגעפֿאָהרען און האָט זיך געלערנט אין דער סלאָבאָדקער ישיבה. צו 13 יאָהר איז ער אַריבער צו די מוסר'ניקעס. אין דער זעלבער צייט האָט ער זיך געלערנט שחיטה, איז אַריבער אין דער ראַדינער ישיבה אונטער דעם חפץ-חיים. אונטער דעם איינפלוס פון חפץ-חיימ'ס איניקלאַך האָט ער אָנגענפֿאַנגען לייענען ספֿרים חיצונים. געקומען צוריק אין ווילנע און באַשלאָסען צו ווערען אַן אַרבייטער, און האָט אויסגעקליבען דעם דרוקער פאַך אַלס זיעצער.

דער ערשטער ברוך זיינער מיט דער רעליגיע איז פֿאַרגעקומען אַ גרויסען פֿרייטאָג נאַכט, ווען ער האָט פֿאַרפעהלט קומען אין איינבינדער'ס קלויז צו קבלת שבת. דאָס האָט פֿארשאַפט פיל צער זייטע עלטערען און אַלע איבעריגע מתפּללים, וויל זיי זיינען געווען צוגעוואוינט צו זיין נגיכה.

פון יענער צייט אָן, איז ער געווארען טעטיג אין דער בונדיסטישער באוועגונג. ער איז אריינגעטראָטען אין דעם באָיעווֹאָי אַטריאַד, אָנגעהויבען באזוכען די בירזשע, געהיימע פֿאַרזאַמלונגען, אויף וועלכע ער איז ארויסגעטראָטען מיט פלאַמפֿייערדיגע רעדעס. זייענדיג ענג פֿארבונדען מיט אַלע טעטיקייטען פון „בונד" איז ער מהרערע מאָל געווען אַרעסטירט און איז געזעסען אין דער אנטאָקאַלער טורמע.

די שטאַרקסטע אַראַנזשירן אין זיין רעוואָלוציאָנערען לעבען איז געווען דעם 20סטען אָקטאָבער 1905, ווען רעדעקטיר צו סאָלדאַטען פון דעם טראַאיצקען פּאָלק אויף זאַוואָל-נער גאַס, איז פּלוצלונג אָנגעקומען אַ ראָטע סאָלדאַטען פון דעם אַרעסטורג-סקען פּאָלק און א קלייבער באַנדיט-אָפיצער האָט באפוילן צו שיסען. אָלס רעזולטאַט פון דיזער שיסעריי, זיינען דערשאָסען געוואָרען 13 חברים, מאַנכע זיינען געשטאָרבען גלייך אויפ'ן פּלאַץ און אויבנגע אין אידי-שען האָספּיטאָל (הקדש). אויבעם פון די דערשאָסענע האָט ער אַליין אַוועקגעטראָגען אויף זייער פּליצעס אין הקדש.

די גאנצע פּאָסירונג האָט אויף איהם געמאַכט אַזאַ שטאַרקען אייב-דרוק, אַז אין פּאַרלויף פון גאנצע דריי טעג איז ער געווען אין אַן אויפגערעגטען און קאַנוואולסיוון צושטאַנד. אויבנגע חברים פון מילי-טערישען קאָמיטעט האָבען איהם בא-זוכט, זיי האָבען אָבער געמוזט ארוב-טערנעמען זייערע מיליטעריש מוב-דירען — אַז ניט האָט ער זיי ניט געוואָלט אָנקוקען. ביז ענדע אָקטא-בער 1907 ווען ער איז אַוועקגעפּאָה-רען אין אַמעריקא, איז ער די גאנצע צייט געווען פּאַרבונדען מיט דער באוועגונג און דעם לעצטען טאָג וואָס ער האָט פּאַרבראכט אין ווילנע האָט ער אויפגעזעצט און אָפּגעדרוקט א פּראָקלאַמאַציע אין ראָס'ס דרוק.

אָנקומענדיג אין אַמעריקא איז ער געווארען אַ מיטגליד אין לאָקאַל 83 אידישע שריפטזעצער יוניאָן. אין דער יוניאָן איז ער געוואָרען אָקטיוו און אָנגעזוכט. ער האָט דאָר-טען פאַרנומען וויכטיגע עמטער, ווי פּראָטאָקאָל סעקרעטער, געווען 4 מאָל וויצע-פּרעזידענט און האָט פאַרנומען 4 מאָל דעם העכסטען אָמט פון פּרע-זידענט פון דער יוניאָן.

עס איז אינטערעסאַנט, אַז אוי-סער דעם, וואָס ער איז געווען אַ טעטיגער בונדיסט, אויסער דעם וואָס ער איז געווען און איז יעצט אויך אַ וויכטיגער טרייד - יוניאָניסטישער טוער, איז ער אויך געווען גאָנצע צוויי סעזאָנען אַ כאַריסט אין דער ניו יאָרקער מעטראָפּאליטאַן אָפּעראַ, דאָס איז געווען אין די סעזאָנען פון 1910-11 און 1911-12.

פּאַר די לעצטע 11—12 יאָהרען איז ער אַ מיטגליד פון ווילנער בר. 367 ארבייטער רינג און פּאַר די לעצטע 20 יאָהר אַ זעצער אין ניו יאָרקער „טאָג".

מאיר ג. וואָלפּערט, בר. 96 א. ר.

מאיר ג. וואָלפּערט איז געבאָרען געוואָרען אויגוסט 9טען 1874.

אין ווילנע איז ער געווען אַ קא-מאַשען שטעפּער און אין 1899 איז ער אַוועקגעפּאָהרען נאָך לאָנדאָן וואו ער האָט זיך אָנגעשלאָסען אָן דער קאָמאַשען שטעפּער יוניאָן, פון וועל-כער ער איז געווען עטליכע יאָהר סעקרעטער.

אין אַמעריקא איז ער געקומען אין 1903 און האָט זיך מראָנספּע-רירט צו דער בוט און שוה וואָיר-קערס יוניאָן אין ברוקלין, מאַס. צייט 1910 איז ער אָן אייכוואויבער אין ניו יאָרק, וואו ער איז אקטיוו אין דער טרייד יוניאָן באוועגונג. אין די יאָהרען 1911—1914 איז ער געווען געהילפֿ סעקרעטער פון די פּאַראייניגטע אידישע געווערקשאפטען. ער האָט ארגאַניזירט די שענדליער-ארבייטער און איז געווען פּאַרוואל-טער פון דיזער יוניאָן. ער האָט אויך ארגאַניזירט לאָקאַל 465 פון דער בוט און שוה וואָירקערס יוניאָן אין וועלכער ער איז געווען אין פּאַרלויף פון 4 יאָהר צייט פּאַר-וואַלטער. אין 1920 איז ער געווא-רען פּאַרוואַלטער פון דער סעלצער-מאַכער יוניאָן און האָט געהאַלטען

דיזען אמט ביז 1929. פון 1929 ביז 1933 איז ער געווען פארבונדען מיט דעם פארוועדמס" אלס אנגע-שטעלטער אין דער „פארוועדמס"-געבוידע און פון 1933 איז ער וויידער געווארען פארוואלטער פון דער סעלצער מאכער יוניאן.

ער איז געווען דריי מאל וויצע-פארזיצער פון די פאראייניגטע אי-דישע געווערקשאפטען און מעהרערע מאל מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע.

אויסער דעם איז ער אויך א טע-טיגער טוער אין ארבייטער רינג, זייענדיג א מיטגליד פון ברענטש 96 ארבייטער רינג.

מאיר ווינשטיין, בר 43.

מייער ווינשטיין איז געווען אין ווילנע באשעפטיגט אלס פריקצי-ששיק און האט געארבייט אין א קראם צוזאמען מיט איזידאר קאהען. זיי ביידע האבען דאס געגרינדעט אין ווילנע אין יאהר 1896 א פאראיין פון פריקציששישוקעס. ווילנע האט ער פארלאזען אין 1900 פאהרענדיג נאך לאנדאן און פון דארטען איז ער אנגעקומען אין אמעריקא אין 1902. קומענדיג אין אמעריקא איז ער גע-וואהרן אקטיוו אין די ניו יארקער בונדיסטישע קרייזען און שפעטער אין דער טרייד יוניאן באוועגונג. ער איז געווארען א קלאוק אפרי-טאר און איז יאהרען לאנג געווען א ביזנעס אגענט פון דער יוניאן און א געווייסע צייט אויך פארוואלטער פון דער סקוירט מאכער יוניאן לא-קאל 23. ער איז אויך געווען פאר-וואלטער פון „פארוועדמס" אפיס אין קליוולאנד אין פארלויף פון 5 יאהר. יעצט איז ער פארבונדען מיט א דרוק-געשעפט און איז טעטיג אין דעם אידישען סאציאליסטישען פאר-באנד. ער איז א מיטגליד פון בר. 43 א. ר. און איז יאהרען-לאנג צו-ריק געווען א מיטגליד אין דער ארבייטער רינג קאנטראל קאמיטע.

מאריס (משה) טיגעל, בר. 28 א. ר.

מאריס טיגעל איז געבאהרען גע-וואהרן אין אפריל 1877.
ער האט זיך געלערנט אין א

חדר און אין לאזארוו'ס נאטשאלנע אוטשויליששע. דאן איז ער ge-וואהרן א פאפיראסען מאכער ארבי-טענדיג אין עדעלשטיינ'ס פאברוק. אין יענער צייט האט זיך אנגעהוי-בען א באוועגונג צו ארגאניזירען די ארבייטער אין די פאפיראסען-פאברייקען אין ווילנע. וועז דער בארימטער סטרייק אין עדעלשטיינ'ס פאברוק האט אויסgebראכען איז ער געווען איינער פון די הויפט פיהרער פון דעם סטרייק. אין יענע יאהרען אנצופיהרען א סטרייק איז געווען פארבונדען מיט גרויס gefאהר. עס האט געשמעקט מיט טורמע, סיביר און זאגאר טויט. טיגעל האט זיך אבער ניט געשראקען פאר די אלע gefאהרען און האט יענעם סטרייק דורכgeפיהרט ערפאלגרייך. ער איז אבער געווארונגען געווען אין 1894 צו פארלאזען ווילנע — אווקפאח-רענדיג אין בערלין. דארטען האט ער אויך געארבייט אלס פאפיראסען-מאכער אבער מעהר ווי 2 יאהר צייט האט ער דארטען ניט געקענט פאר-בליבען און די בערליענער פאליציי האט איהם פון דארטען ארויסgeשיקט. פון בערלין איז ער אווקגעפאהרען אין גלאזגאו, סקאטלאנד, האט אגי-

טירט צווישען די פאפיראסען-מאכער ארבייטערדיג אין מיטשעל'ס פאבריק. צוליב זיין אגיטאציע האט ער פאר-לאזן זיין שטעלע און איז אוועק-געפאהרען אין לאנדאן, וואו ער האט פארבראכט א יאהר צייט.

אין יאהר 1900 איז ער אנגע-קומען אין אמעריקא. ער איז גלייך אריינגעטראטען אין דער פאפירא-מאכער יוניאן און איז געווארען א דעלעגאט פון דער יוניאן צו די פאראייניגטע אידישע געווערקשאפטן און איז אויך געווארען א מיטגליד אין „פארווארטס" אסס'ן.

נאכדעם ווי די פאפירא-מא-כער יוניאן איז צופאלען געווארען צוליב דעם מעכטיגען פאפירא-טראסט איז ער געווארען א מיטגליד אין דער ביל פאוסטער'ס און אשערס יוניאן מיט וועלכע ער איז פארבונ-דען פאר די לעצטע 20 יאהר. ער איז יעצט פרעזידענט פון דער יוניאן.

אין פארלויף פון 10 יאהר צייט האט ער פארנומען דעם אמט אלס פארזיצער פון די פאראייניגטע אי-דישע געווערקשאפטן און איז יעצט וויס-טשערמאן פון די געווערקשאפ-טען. ער איז א מיטגליד פון דער סאציאליסטישער פארטיי און פון ווילנער ברענטש 28 א. ר.

די בריידער אייב און איזידאר טשאלקין, בר. 43 א. ר.

די בריידער אייב און איזידאר טשאלקין זיינען ביידע חיימישע בונ-דיסטען. ארבערגעקומען אין אמע-ריקא זיינען זיי אין די יאהרען 1905 און 1906. אין ווילנע זיינען זיי געווען פוטער קירזשנער און זיינען שוין דארטען געווען מעטיג ארגאניזירענדיג א פאראיין פון קירזשנער. ביידע לעבעדיגע יונגע-לייט, פול מיט פייער און ענערגיע, האבען זיי גלייך ווי זיי זיינען גע-קומען אין אמעריקא געווארען מעטיג אין דער קירזשנער יוניאן. זיי האבען זיך באטיליגט אין דער גרינדונג פון דער אינטער-נעשאנאל פאריערס יוניאן און געווען דעלעגאטען צו די קאנווענשאנס פון דער יוניאן.

אין די פארשיידענע סטרייקס האבען זיי פיל מיטגעהאלפען אין דער אופ-בויאונג פון דער יוניאן. די יוניאן האט אין אלע איהרע קעמפע געפונען אין די בריידער טשאלקין אמת'ע טרייע און איבערגעבענע קעמפער. דער עלטערער, אייב טשאלקין, איז אייניגע יאהר געווען א געשעפטס-אגענט אין דער יוניאן. און דער אינגערער, איזידאר טשאלקין, איז א געוויסע צייט געווען דער פארזיצער פון דער דזשאינט באארד פון דער

יוניאן. זיי האבען זיך באטיליגט אין דער גרינדונג פון דער אינטער-נעשאנאל פאריערס יוניאן און געווען דעלעגאטען צו די קאנווענשאנס פון דער יוניאן.

יעצט זיינען זיי ביידע אין פרי-

וואָטע געשעפטען אין דעם זעלבען פאַך, אָבער זיי זיינען געבליבען פרייַנד פון דער יוניאָן און זייַנען אימער בארויט צו שטעלען זיך אין דינסט פון דער יוניאָן מיט ראַט און טאַט. זיי האָבען זייערע יונגע יאָהרען אַוועקגעגעבען אין דינסט צו דער באוועגונג און זיינען פאַרבלי-בען מיט וואָרימע געפיהלען צו דער באוועגונג וועלכע זיי האָבען געבויט. זיי זיינען מיטגלידער פון ווילנער בר. 43 אַרבייטער רינג.

דזשיקאָב יאַפע, בר. 367 א. ר.

דזש. יאַפע איז געבאָרען געווא-רען אין ווילנע, דעם 8טען פעברואַר, 1888. האָט געענדיגט ווילנער רע-מעסלענע אוטשיליטשע אין 1905 אלס שניצער. איז געווען אָנגעשלא-סען אָן דער סאָצ. דעמאָקראַטישער גרופע „אויסקרא". אַוועקגעפאָהרען

אין פעטערבורג און דאָרטען געאר-בייט אלס שניצער. דאָרטען האָט מען איהם אריינגעשטעלט אויפ'ן שוואָרצען ליסט — ער האָט ניט גע-קענט קריגען קיין באשעפטיגונג און האָט אויסער דעם פאָלאָרען וואָהנ-רעכט. האָט ער זיך געצומען לער-נען אלס דרוקער און געארבייט אלס דרוקער 4 יאָהר צייט.

געקומען אין אַמעריקא אין 1909 און אָרבייט די גאַנצע צייט אלס זעצער.

געווען פראַטאָקאָל סעקרעטער פון לאָקאַל 83, אידישע שריפטזעצער יוניאָן, 5 יאָהר צייט און אויך גע-וען 5 יאָהר צייט פינאַנץ-סעקרעטער. יעצט איז ער א מיטגליד פון דעם עקזעקוטיוו קאָמיטעט פון דער יוני-יאָן. ער איז א טעטיגליד מיטגליד אין דער סאָציאַליסטישער פאַרטיי און באַלאַנגט צום ווילנער ברענטש 367 אַרבייטער רינג.

דזשוליום מארגאַלים, בר. 43 א. ר.

דזשוליום מארגאַלים איז א הויי-מישער קירזשנער. איז געווען שטארק טעטיג אין דער אויפבויאונג פון דער קירזשנער יוניאָן אין ניו-יאָרק. ער האָט מיטגעמאַכט אלע קעמפען און איז אלע מאָל געווען אין דער פיהרערשאַפט פון דער יוניאָן. עטליכע יאָהר איז ער געווען געשעפטס-אַגענט פון דער יוניאָן און באטיי-ליגט זיך אין אלע סטרייקס וואָס די יוניאָן האָט אָנגעפיהרט פון צייט צו צייט.

טשארלס מארגאַלים, בר. 43 א. ר.

טשארלס מארגאַלים איז א טע-טיגער מיטגליד אין דער אינטערנע-שאָנאל לויזים גאַרמענט וואָרקערס יוניאָן. ער באַלאַנגט צום לאָקאַל 25 דרעס מאַכער יוניאָן און איז א מיטגליד פון דער עקזעקוטיוו קא-מיטע. ער איז געווען טעטיג אין אלע סטרייקס וואָס זיין יוניאָן האָט אָנגעפיהרט אין פארשיידענע צייטען.

אויסער דעם איז ער אויך א טע-טיגער און אַקטיוואַר מיטגליד אין ווילנער ברענטש 43 ארב. רינג.

דוד מייסין, בר. 367 א. ר.

דוד מיסין איז געבאָרען גע-וואָרען אין ווילנע, פורים 1892.

ער האָט זיך געלערנט אין א חדר און האָט באזוכט צוויי יאָהר די ווילנער רעמעסלענע אוטשיליש-

טשע. איז געווען א פּרויקאַזטשיק אין אַ דאַמען קליידער געשעפט. זייענדיג 15 יאָהר אַלט האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אַן דער גרופּע סאָציאַליס-טען רעוואָלוציאָנערען (עס-ערען). געווען א מיטגליד פון דעם פּראָפּע-סיאָנעלען פּאַראיין פון ווילנער פּרי-קאזטשיקעס.

אין 1907 איז ער אַרעסטירט ג׳-ווארען פאר פּארשפּרייטען פּראָקלאַמא-צ׳ען אין פּארבינדונג מיט דעם באַיקאָט געגען טערקישע בעקערייען. ער איז געזעסען אין דער לוקישקער טורמע 4 וואָכען ציימ.

אין אַמעריקא איז ער אָנגעקומען אין יוני 1907 און האָט זיך אָנגע-

הויבען לערנען פּראַקטיזירען טרייד און איז פּאַרבליבען אין דעם פּאַך פון רעגען-מאַנטלען. ער איז א שטיגער מיטגליד פון לאָקאַל 20 רע-גען-מאַנטלען יוניאָן פון דער איב-ערשטער אָנגעשטעלטער וואָרי-קערס. אין דער יוניאָן האָט ער אין פּארשידענע צייטען פּאַרנומען וויכטיגע עמטער, געווען פּראָטאָקאָל סעקרעטער, עקזעקוטיוו מיטגליד און פּאַר די לעצטע דריי יאָהר איז ער געווען פּאַרזיצער פון דער יוניאָן.

יעצט פּארנעמט ער דעם אָמט פון געשעפּטס פּארוואַלטער פון דער רע-גען-מאַנטלען יוניאָן.

דוד מויסין איז א מיטגליד פון ווילנער בראַנטש 367 א. ר. וואו ער איז אויך שטיוי.

איזידאָר (איסער) קאָהען, בר. 43 א. ר.

איזידאָר קאָהען איז געבאָרען גע-ווארען אין ווילנע אין 1875.

אין אַמעריקא איז ער אָנגעקומען אין 1899. אין ווילנע איז ער גע-ווען אייגער פון די ערשטע בונדים-טען. ער האָט בייגעוואוינט די גרויס-דונג פון בונד אין 1897. אין דער בונדיסטישער באוועגונג אין ווילנע האָט ער פּאַרנומען אַן אָנגעזעהענעם פּלאַץ אלס א פּלאָם-פּייערדיגער אָגי-טאַטאָר און טעטיגער טוער. ער האָט פּאַרפאַסט די באריהמטע בונ-דיסטישע ליד „די צוואה" („דאָרט אין א וויינקעל אין א נאַסען קעלער") וועלכע איז געווען שמאַרק פּארשפּרייט און געזונגען אין אַלע בונדיסטישע קרייזען איבער גאַנץ רוסלאַנד. באַ-שעפטיגט איז ער געווען אלס א פּרי-קאזטשיק און איז געווען אייגער פון די ערשטע פּינף פּריקאַזטשיקעס וועלכע האָבען געגרינדעט אין ווילנע דעם פּאראיין פון פּריקאַזטשיקעס. אין אַמעריקא איז ער געווארען א פּאַריער (קירזשנער). די פּאַריער טרייד איז אין יענע צייטען נית געווען אָרגאַניזירט. קיין סימן פון א יוניאָן איז נית געווען און די באדינגונגען אונטער וועלכע די קירזשנער האָבען געאַרבייט זיינען געווען אונערטרעגליכע און אויף דעם גורל פון דעם ווילנער א. קאָהען איז אויסגעפּאַלען די וויכטיגע און היסטאָרישע ארבייט צו אָרגאַניזירען דעם גאנצען טרייד אין א יוניאָן. די אויפגאַבע איז געווען א שווערע און פּאראנטוואָרטליכע. דאָס איז געווען פּארבונדען מיט מסירת נפש, וויול אין יענע יאָהרען האָבען די בעלי בתים גאָר נית געוואָלט הערען פון א יוניאָן. דער פּאַרזוך פון די ארבייטער צו אָרגאַניזירען א יוניאָן איז באקעמפט געוואָרען פון די בעלי בתים מיט ברוטאַליטעט. אָבער א

דאָנק דעם ווילנער בונדיסט וועלכער האָט אַריבערגעפֿעקלט מיט זיך דעם בונדיסטישען קאמף און פֿייער איז געלונגען צו גרינדען אַ יוניאָן. אין יאָהר 1905 האָט אויסגעבראָכען דער היסטאָרישער סטרייק פון די קירזש-נער און אין דיזען סטרייק איז א. קאָהען געווען די הויפּט פיגור. ער האָט דיזען גרויסען סטרייק גע-פֿיהרט, ער האָט מיט זייער פלאָם-פֿייערדיגע רעדעס אָנגעצונדעט די הערצער פון טויזענטער קירזשנער און פון דאמאָלסט אָן עקזיסטירט אַ פעסטע און אייגענפונדעוועטע יוניאָן פון קירזשנער. אין דעם צוויישען גרויסען סטרייק פון דער יוניאָן אין 1912 האָט ער ווידער אָנגעפֿיהרט דעם סטרייק. מיט דיזען סטרייק האָט דעמאָלט געקאָכט דאָס גאַנצע לאַנד. וואָס פאר אַ וואוכדערבאַרער קאמף דאָס איז געווען און וואָס פאר א גלענצענדען זיג די יוניאָן האָט דאמאָלסט ערראַיכט. א. קאָהען האָט אין דיזען סטרייק זיין גאַנצע ענער-גיע און באַגייסטערונג אריינגעלעגט און די טויזענטער קירזשנער האָבען געהעריג אָפּגעשאצט זייער דינסטע. נים נאָר די קירזשנער, נאָר די גאַנצע אַרבייטער באוועגונג האָט אָנערקענט זייער גרויסע פאַרדינסטען און ער איז געוואָרען אַ וויכטיגע פיגור אין דער טריי-יוניאָניסטישער באוועגונג. אין יאָהר 1917 האָט ער אויפגענע-בען די פיהרערשאפט פון דער יוניאָן. נאָך אַן איבערריים פון עטליכע יאָהר איז ער יעצט ווידער דער פֿאַרוואַל-טער פון דער קירזשנער יוניאָן. ער איז אַ דעלעגאט פון זיין יוניאָן צו די פֿאַראייניגטע אידישע געווערק-שאפטען און באטיליגט זיך אין אַלע ארויסטרעטונגען פון דער אידישער אַרבייטער באוועגונג.

א. קאָהען איז אַ מיטגליד פון ווילנער בר. 43 א. ר. ער פֿאַרנעמט דאָרטען דעם אָמט אלס רעקאָרדירונג-סעקרעטער. ער איז מעהרערע מאל געווען אין דער נאַציאָנאַלער פאר-וואַלטונג פון ארבייטער רינג און האָט אין פארשידענע ציימען גע-שפּילט אַ וויכטיגע ראָליע. אין יעצטיגען מאָמענט איז ער דער פאר-טרעטער פון דעם נייו יאָרקער שטאָט אין דער דירעקטאָריום פון א. ר. ער איז דער סעקרעטער פון דיזער וויכטיגער א. ר. קרפּערשאפט. ער איז אויך יאָהרען לאַנג אַ מיטגליד פון דער סאָציאַליסטישער פאַרטיי, מיטגליד פון „פאָרווערטס" אָסס'ן און מיטגליד פון „פאָרווערטס" פאר-וואַלטונגס-ראָט. אויסער דעם איז ער יאָהרען-לאַנג געווען טעטיג אין דעם ווילנער רעליף קאָמיטעט, זיינדיג דער ערשטער פאַרזיצער פון דעם קא-מיטעט. ער איז געווען טעטיג אין דעם געווענעם צענטראַלען פארבאַנד פון „בונד", ווילנער האָט געשאפען גרויסע געלדער פאר'ן „בונד".

ווילנער לאנדסלייט מעגען באמת זיין שטאָלץ מיט איהם — דעם זוהן פון דער פאַטריאַרכאַלער שטאָדט ווילנע.

סעם קאָהען, בר. 367 א. ר.

סעם קאָהען איז געבאָרען געווא-רען דעם 3טען סעפּטעמבער 1883.

אין אַמעריקא איז ער אָנגעקומען דעם 5טען אויגוסט 1904.

ער איז די גאַנצע ציים געווען אַן אַקטיוויר טוער אין ווילנער בר. 367 א. ר. און איז געווען ביז 1931 באשעפטיגט אַלס שניידער.

זיים דעם 27טען פעברואַר 1931 איז ער פאַרבונדען מיט דער טעאַט-ריקאל שניידער יוניאָן לאָק. 12719, וועלכע איז אָנגעשלאָסען אַן דער אַמעריקען פעדעריישאָן אָוו לייבאָר און אויך אַן די פאַראייניגטע אידי-שע געווערקשאפטען. ער איז יעצט סעקרעטער פון דער יוניאָן.

אינדעקס

זוכצעטעל פון פערזאנען, נעמען פון אָרגאַניזאַציעס און ציימשריפטען.

א.

אַגוז, יאָסעל רובינאָוויטש — 717.
אַגוז, שמערעל יאנקעלעוויטש — 717.
אַדם הכהן — 38, 39.
„אַוועגט קוריער" — 358, 751.
אָוען, ראָבערט — 63.
„אָזע" — 391, 393, 400, 410, 411, 412, 419, 420, 428, 429, 431, 434, 435, 518, 701, 713, 732, 735, 923.
„אָטקליקי בונדא" — 260.
אָלגין — 260, 284.
אָלויאָזאָוו (פּאָליסצמייסטער) — 647.
אלשאנעצקי, א. — 5, 821, 822.
אָניסי — 202.
אָניעל, יודזשין — 585.
אָנסי — 501.
„אָסוואָזשדעניע טרודא" — 63, 65, 79, 81.
אָסטאַשקין (גובערנאַטאָר) — 647.
אַפאַנאַסיי געניע — 536.
אַפאַנאַסיי, יודעל — 854, 859, 867, 868.
אַפאַנאַשע — 796, 932.
אַפענבאַך, א. ד. — 915, 919, 921.
אָקון (אינזשענער) — 235, 258, 313, 352.
אָקושקא, ווייקענטי ווייקענטיעוויטש— 717.
אַראָל, ש. — 905.
אַרזשעווסקאיא, אסתר — 577.
אַרלאָוויטש — 901.
אַרליוק, א. (אזרא) — 572.
אַרליוק, שמעון — 614.
אַרלין, מרדכי (מ. אַרלינסקי)—519.
אַרליענעוו, פּאַוועל — 560.
אַרלעסקא, מרים — 576, 579, 582, 584.
אַרנאַצקי — 253.
אַרנשטיין, מאַרק — 573, 574, 586.
אַשעראָוויטש, מ. — 557, 581.
אַבעלאָוויטש — 235.
ר' אַבעלע פּאַסוואַלער — 38, 271, 635, 740.
אַבראַם דער טאַטע — 250, 251.
אַבראַמאָוו, סערגעי אלעקסאַנדראָוויטש 717.
אַבראַמאָוויטש, א. — 53.
אַבראַמאָוויטש, אלעקסאַנדער אלעקסאַנדראָוויטש — 717.
אַבראַמאָוויטש, דזשאַן — 903.
אַבראַמאָוואטש, דר. — 67.
אַבראַמאָוויטש, הירש — 267, 368.
אַבראַמאָוויטש, לודוויק — 362.
אַבראַמאָוויטש, קאַפּעל — 717.
אַבראַמאָוויטש'ס קרייזעל — 718.
אַבראַמאָוויטש, ר. — 220, 221, 255, 256, 257, 258, 260, 262, 284, 705, 706.
אַבראַמאָוויטש, רעי — 908.
אברהם דער בערשטער (וואָלף אַלעקסאַנדרינסקי) — 249, 250.
רבי אברהם שמעון — 632.
אַדלער, אברהם — 884, 905, 939.
אַדלער, וויקטאָר — 492, 493, 495.
אַדלער, יעקב ב. — 611.
אַדלער, לייבע — 717.
אַדלער, סאָפיאַ — 891, 909, 940.
אַדעלמאַן, אסתר — 908.
ר' אהרן שמואל קאַידאַנאָווער — 36.
אַוואַריס (שוואַרץ), יאָסעל — 717.
אַווגוסט 3טער — 28.
אַלבערט, א. — 900.
אַלטער דער בערשטער — 250.
אַלטער דער הויבער — 251.
אלמן, יעקב — 245.
אַלס, א. — 359.
אַלעקסאַנדער 1טער — 31, 34, 693, 856.
אַלעקסאַנדער 2טער — 90, 112, 117, 478, 535, 546, 555, 618, 665, 718, 761.
אַלעקסאַנדער 3טער — 555, 682, 690, 761.
אַלעקסאַנדער, יעקב — 245.

אלעקסאנדרא געאָרגיעווּנא (גרוויספיר-סטין) — 556.
אלעקסאנדרא פיאדאראָוונא (קייזערינע) — 557.
אלעקסאנדראָוו, אהרן — 614.
אלעקסאנדרינסקי, וואלף (אברהם דער בערשטער) — 249.
אלעקסיי מיכאילאָוויטש (צאר) — 17, 27.
אלפס, בנציון — 519.
אלשוואנגער, דר. — 57, 232, 572.
אמאלגאמיטעד קלאדינג וואירקערס יוניאן — 934.
אמעריקאנער ווילנער קולטור ארגאניזאציע — 928.
אנאליק, מרס. — 915.
אנדרעיעוו, לעאָניד — 569, 576, 578, 584, 656.
אנטאָוויל, מאקס — 900.
אנטאקאלסקי, א. — 65, 73, 82.
אנטאקאלסקי, יאסיף סאלאמאנאָוויטש 717.
אנטאקאלסקי, מארק — 521—540, 542, 543, 544, 545, 546, 548, 555, 638, 639, 778, 864.
אנטאקאלסקי, משה שמעון (הרב) — 279.
אנסאן (דר. פאוועל ראזענטאל) — 195, 199, 251, 252, 299, 519.
אנ—סקי, ש. — 286, 302, 345, 367, 398, 496, 578, 580, 588, 589, 740, 833.
אסווארין, יאסיף — 67.
„אסטראכאנסקי קאאפעראטאר"—695.
אסינאָווסקי, ל. — 913.
אסינסקי — 112.
אפטעקמאן, אסיף — 109.
אקסעלראד, דוש. — 876, 881, 884, 888.
אקסעלראד, ליובאָוו אוסאקאָוונא — 59, 60, 61, 63, 690, 717.
אקסעלראד, מאקס — 879.
אקסעלראד, פאוועל — 81, 122, 686.
אראנאָוויטש, י. — 235.
אראנסאן — 258.
„ארבייטער-בלאט" — 263.
„ארבייטער-בלעטער" — 248.
„ארבייטער לעבען" — 351, 352.
ארבייטער רינג — 931, 932, 934, 936, 937.
ארבייטער רינג צענטראלע שול-פאראוואלטונג — 936.
„ארבייטער שטימע" — 173, 213, 249, 251, 258, 261.
ארציבאשעוו — 575.
ארשאנסקי, ב. — 344.
אש, אסתר — 942.
אש, קלמן-ברוך — 942.
אש, שלום — 206, 447, 503, 573, 574, 575, 578, 582, 583, 584, 589, 592, 597, 742, 746, 796.
אש, שרת לאה — 942.
אש-סימפסאן, ראוז — 5, 909, 926, 938, 941.
אשפיס (אשפיז) — 253, 255.
אוּאיולד, אסקאר — 577.
אוילענבערג, הערבערט — 575.
אוליאנאָוו — 60.
אוליאנאָוו, אלעקסאנדער — 690.
אומבראסאס, ווינסאס — 363.
„אונזער ביטע" — 585.
„אונזער געדאנק" — 263, 352, 355, 428.
„אונזער חילף" — 352, 356.
„אונזער וועג" — 355.
„אונזער טאג" — 346, 352.
„אונזער טאג" פאר אמעריקע — 346, 369.
„אונזער טריבונע" — 263.
„אונזער עקספרעס" — 346.
„אונזער עתיד" — 348, 352, 518.
„אונזער פאלקסציטונג" — 428.
„אונזער פרייהויט" — 354.
„אונזער פרייוד" — 346, 348.
„אונזער צייט" — 261, 262, 263, 351, 353, 428.
„אונזער רוף" — 360.
„אונזער שטימע" — 262, 263, 343, 344, 346, 350, 351, 355, 428.
אורבאנאָוויטש — 78.
אזוף — 144, 219, 641, 655, 659, 661, 662.
אזרא (א. ארליוק) — 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 580, 581, 591—594, 614.
אייבראמס, מאיר — 903, 915, 924, 925, 940, 974.
אייזיק — 256.
אייזיק דער שטעפער — 952.
רבי אייזעלע סלאָנימער — 636, 740.
אייזען, חוה — 584.
אייזענבערג, אברהם — 5, 551-554, 576, 614.
אייזענשטאדט, איסאי (יודין) — 59, 61, 64, 65, 72, 84, 128, 135, 195, 199, 519, 692—695, 715.
אייזענשטאדט, ליובע (לעווינסאן) — 84, 135, 138, 248, 253, 519, 714—715.
אייזענשטאדט, משה—אליעזר — 398.
אייכוואלד (פראָפעסאָר) — 378.
אייכען (דעמבסקי) — 576.

אוינאוינגלער — 256.
אוינהאַרן, א. — 582.
אוינהאַרן, באַשע — 614.
אוינהאַרן, דוד — 206, 256, 355, 517, 518, 742, 777, 784, 833.
אוינהאַרן, דר. — 734.
אוינהאַרן, י. — 919.
אוינזאָם, ד. — 352.
„אויניגקויט" — 258.
אויערוויים, יחזקאל — 900.
איגנאַטיוע — 422.
איגעל, משה — 909.
אידישע אַקטיאַרען יוניאָן — 614.
„אידישע גאַס אין ווילנע" — 369.
אידישע היסטאָריש-עטנאָגראַפישע געזעלשאפט — 739, 771.
„אידישע ווילנע אין וואָרט און שריפט" — 369.
„אידישע ווירקליכקויט" — 284.
אידישע סאָציאַליסטישע פעדעראַציע — 966.
אידישער ווייסענשאפטליכער אינסטיטוט — 5, 211, 237, 272, 322, 392, 448, 738, 771, 773, 798.
אידישער ווייסענשאפטליכער אינסטיטוט (אַמעריקאַנער סעקציע) — 936.
אידישער סאָציאַליסטישער פארבאַנד — 936, 978.
„אידישער עסיד" — 351.
אידישער פּען-קלוב (ניו יאָרק) — 932, 936.
אידישע קולטור געזעלשאפט (ניו יאָרק) — 932, 936.
איוואַן גראָזני — 533, 535, 545, 546.
איוואַנאָוו — 82, 677.
איוועסקי, מ. — 627, 912, 937.
איזביצקי, יוסף (ב. מיכאַלעוויטש) 48, 51, 94, 234, 352, 380, 391.
„איזוועסטיא קאַנאַטאַפסקאַי אַרג. בונדאַ" — 262.
ר' איטשעלע וואַלאָזשינער — 273.
איכלאָוו — 253.
אילינאַ — 682.
„אין גיהנום" — 382.
„אין די יונגע יאָהרען" — 382.
„אין סמבטיון" — 382.
„אין שטורם" — 369, 380, 382, 391.
אינגערמאַן, מ. — 697.
אינדעפּענדענט ווילנער בענעוואָלענט אַסס'ן — 900.
אינטערנעשאנאל ליידים גארמענט ווארקערס יוניאָן — 934, 936.
„אינפארמאַציאָנס-בלעטל" — 260.
„אינפארמאַציאָנס-בלעטל" — 261.
איסאָיעוו — 113.
רבי איסער — 632.
א. סערלין — 740.
„איסקרא" — 691.
אירים, ש. — 583.
רב אלי איטשע — 817.
רבי אליהו הינדעס — 632, 633.
ר' אַנשיל — 286.
אסון (לעאַניד) — 255.
„אספת חכמים" — 245.
אסתר — 202, 203, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 284, 694, 702.
„אסתר די געניעראַלשע" — 855.
אסתרין, י. א. — 279.

ב.

באַגאָלובאָוו — 537.
באַגדאַנאָוויטש, יאַנקע — 364.
באַגראָוו — 255, 260.
באַוושאָוור, יוסף — 476.
באַטווינק, ב. — 512.
באַטווינק, דער לעהרער — 164, 165, 166.
באַטווינק, חירש — 251.
באַיאַרסקי, אַלטער — 182.
באַכאַנאָווסקי — 658.
באַלניק, רובין — 903.
„באַלשעוויק" — 355.
באַמאַנאָווסקי — 108.
באַריסאָוו (אינזש.) — 177.
באַריסאָוויטש, ל. (ל. בערנשטיין) — 139.
באַביצקי, לייבוש — 339.
באַביצקי, נחום — 359.
„באַגינען" — 360.
באַדאַנעס, דר. — 915.
באַמאַרי, סטעפאַן (קעניג) — 268.
באַמורסקי (באַרוס צייטלין, — 251.
באַלוצקי — 554.
באַלטורין — 64.
באַלמאַשאָוו — 655.
באַמאַנאָוויטש, דר. — 269.
באַסמאַמסקי, ש. — 355, 360, 368, 519.
באַסקין, א. — 82, 141, 142, 944.
באַסקין, יוסף — 199, 812, 895, 905, 932, 933, 935, 936, 938, 943.
באַק, אברהם — 975.
באַקונין — 99, 110.
באַקסט, ווילואם — 939.
באַראַן, דבורה — 833.
באַראַן, סאַפיא מאַיסיעוונא — 717.
בארדינא — 64.
בארזעל — 582.
בארט — 593.

בארשעווסקי—פערלמאן, דאבא, דר.— 400.
בארלאש — 258.
בארעוויטש, מאלי — 907.
בארעל, וואולף — 528, 529, 531.
בארעל, יעקב — 528, 638, 639, 959.
בארעל (מייער), מירון — 101, 717.
בודזאן — 837.
בוזגאן, חבל — 579, 614.
בולאוו, יוסף (בולקין) — 577, 578, 579, 582, 583, 595, 596, 614.
בולגאקאוו, שבתי — 880.
בולגאקאוו — 589.
בולעטין פון האמלער קאמיטעט פון בונד און די ר. ס. ד. א. פ.—262.
בולקין, אברהם — 367, 519, 614.
בונאקאוו — 409.
„בונד" — 19, 41, 48, 68, 75, 84, 88, 90, 93, 139, 140, 143, 144, 146, 147, 148, 151, 154, 163, 164, 168, 171, 172, 173, 177, 183, 187, 189, 190, 191, 193, 198, 200, 213, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 232, 233, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 249, 250,251,252,253,254,255,256,257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 272, 325, 343, 350, 352, 353, 421, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 434, 491, 513, 591, 599, 687, 688, 689, 693, 694, 695, 697, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 712, 713, 715, 735, 742, 743, 767, 793, 798, 818, 830, 831, 874, 875, 903, 937, 938, 944, 945, 949, 951, 953, 954, 956, 961, 962, 965, 968, 969, 970, 971, 975, 977, 982.
בונימאוויטש, ישראל — 278.
בורגין, הערץ (שמואל) — 519, 946.
בורצעוו, וו. — 218, 219, 220, 661.
בורשטיין, פנחס — 359.
בוילין — 895.
בויליסאן, סעם — 975.
בויליס פראצעס — 284.
בויראן — 842.
ביאליסמאצקי, ב. י. — 5, 794.
„ביאלאסטאקער ארבייטער" — 259.
„ביאליסטאקער פלוגבלאט" — 259.
„ביכער וועלט" — 518.
ביסקא, פ. — 577.
ביננ, ראבערט (פראפ.) — 436, 437.
ר' בינוש — 792, 793.
בינעמנסקי — 589.
ביראק, דוש. — 905, 939.
בירזש, טשארלס — 900, 915, 916, 919, 921, 922, 926.
בירנבוים, דוד — 584, 593.
בירנבוים, מ. — 355.
בירנבוים, נתן — 518.
בירנבוים, ראזא — 577, 580, 581, 582.
בית הכנסת אנשי ווילנע — 910.
בלאך, איליא, דר. — 730.
בלאנדעס, דוד — 832.
בלאק — 570, 571.
בלאק — 888.
בלאק, אברהם — 902.
בלאק, הירש — 947.
בלאק, ר. — 936.
בלומענטאל, פרידא — 572, 580, 592.
בלומענפעלד, ס. — 65, 81.
בליייער — 580.
בליאכער — 419, 614.
בליומקין — 63.
בלינאוו, ס. ר. — 254.
בליפעלד, יצחק — 580.
בעהאק, יהודא — 280.
בן אביגדור — 833.
בן-גור, א. א. — 614.
בן-יעקב — 285, 636.
בן-עמי — 581, 592.
בעל „הכתב והקבלה" על התורה — 273.
„בעל חפץ חיים" — 286.
בעל-מחשבות (דר. עליאשעוו) — 742, 833.
בעלערינא, בעלא — 576, 580.
בענדעס — 251.
בענדער, אקים מיראנאוויטש — 717.
בענדער, מאקס — 900.
בענעוואור — 255.
בענקענשטאדט, בערטע — 519.
בעקער'ס דרוקעריי — 362.
בעקער, י. — 346, 368.
בעקער, ליבי — 907.
בעקער, מרס. — 891.
בערגמאן, דוד — 900.
בערגעלסאן, דוד — 287, 501, 502, 503, 518, 742.
בערגער, ח. — 582.
בערגער, י., דר. — 347.
בערגער, לינא — 907, 908, 927.
בערגרין — 581.
בערדיטשעווסקי, מ. י. — 399.
„בערדיטשעווער פלוגבלאט" — 259.
בערטהאלד (שטאדט גאלאוו) — 183.
בערטאלדי-לאצקי — — 284.
בערטאנאוו, יהושע — 592, 614.
ר' בערל — 829, 830, 831.

בערל מיכאלישקער — 271, 634, 635, 637, 640.
בערמאן, ל. — 255, 257, 262.
בערמאן, פּאוועל — 59, 65, 74, 90, 249.
בערנשטיין, ל. (ל. באריסאוויטש) — 139, 250.
בערנשטיין, לעאן — 258.
בערנשטיין, עדוואַרד — 119.
בערץ זלמנ׳ס — 845, 846, 847.
בערעזאווסקי, דוד (דוד׳ל) — 347, 355, 356.
בערנשטיין, א. מ. — 368, 370.
בערענשטיין, ס. — 5, 884, 888.
בערענשטיין, קלאַרא — 888, 891.
בערענשטיין, שמואל — 257.
בערקאוויץ — 284.
בערקאוויץ, וואַלטער — 947.
בערקאווסקי, יאָסעל-דוד גערשאַנאָוויטש — 717.
בערשאדסקי — 284.
רבי בצלאל — 635.
בראדסקי, פּאולינא, דר. — 735.
בראידא, נחום ראַכמעלעוויטש—717.
בראקאווסקי, דר. — 426, 427.
בראז, ב. מ. — 367.
בראז, חוה — 578, 579, 582.
„בראמאליובוואיע אבשטשעסטוואָ״— 47.
בראון — 255.
בראון (סערגיי ריגער) — 255, 256.
בראמסאן, וולאדימיר — 718.
בראקארוש — 584.
ברודנא, ל. — 368.
ברוידא, דוד יעבין — 277, 278.
ברוידא, מענדעל — 281.
ברוידא, ש. — 53, 400.
ברוידע, חנן — 901.
ברוידע, י. — 915, 919.
ברוידעס, יצחק — 368, 519, 614, 740.
ברוידעס, ראובן-אשר — 519.
ברוין — 258.
ברוכאוו, אהרן-מיכל — 519.
ברוסניצין — 555.
בריטען, מרס. — 888, 891, 927.
בריקער, ל. — 909.
בריקמאן, ב. — 905.
בערנטש 2 ארבייטער רינג — 950, 952.
בערנטש 3 ארב. רינג — 956, 963.
בערנטש 5 ארב. רינג — 966, 968.
בערנטש 58 ארב. רינג — 955.
בערנטש 66 ארב. רינג — 947.
בערנטש 96 ארב. רינג — 954, 978.
בערנטש 152 ארב. רינג — 953.
בערנטש 171 ארב. רינג — 955.
בערנטש 189 ארב. רינג — 955, 962, 963.
בערנטש 200 ארב. רינג — 887, 959.
בערנטש 295 ארב. רינג — 947.
בערנטש 325 ארב. רינג — 972.
בערשקאווסקאיא, יעקאַטערינא (באבושקא) — 656, 657, 660.

ג.

גאבסט, אראן-יאנקעל-איזראעל — 718.
גאגאל — 583, 599.
גאדאווסקי, לעאפאלד — 601, 602, 603, 828.
גאדלעווסקי — 82, 139, 140.
גאזשאנסקי, סאמואיל (לנו) — 57, 63, 65, 68, 84, 85, 137, 138, 142, 145, 247, 248, 686, 687, 715.
גאטאוו, דזשאן — 593.
גאטאפט, זשאן — 580.
גאטליב, העלענא — 581, 584.
גאטעספעלד, חנא — 581.
גאלאמב, צבי-ניסן — 67, 641—643.
גאלאנדסקי — 127.
„גאלאם בונדא״ — 261.
„גאלאם מאסקווי״ — 481.
גאלד (בר. 367) — 881.
גאלד, ב. — 947.
גאלדאווסקי, בנימין האימאוויטש — 718.
גאלדבורט, אייזיק, דר. — 433, 434.
גאלדבורט, לייב (לעוו יעפימאוויטש מיליאיעוו) — 434.
גאלדבורט, משה נתן — 434.
גאלדבורט, פייגע — 434.
גאלדבערג (בר. 367 א. ר.) — 913.
גאלדבערג, א. — 245.
גאלדבערג, ב. צ. — 932.
גאלדבערג, באריס — 278, 285, 517, 805.
גאלדבערג, גבריאל — 378.
גאלדבערג, חיים — 433.
גאלדבערג, יוסף — 251.
גאלדבערג, יצחק לייב — 277, 278, 280, 289, 385, 804, 805.
גאלדבערג, מאשא — 182.
גאלדבערג, ראשעל מיכאילאוונא — 805.
גאלדין, רחל — 284.
גאלדינג, יעטא — 888, 891.
גאלדינג, מ. — 6, 876, 881, 882, 884, 888, 895, 896, 898, 909, 910, 913, 915, 916, 919, 924, 926, 927, 948, 972, 976.
גאלדמאן — 90.

גאלדמאן, ב. (גארעוו) — 139.
גאלדמאן, בארים — 562.
גאלדמאן, דוד — 895, 913, 950.
גאלדמאן, יצחק — 704.
גאלדמאן, לייבע (לעאן) — 145, 155, 216, 249, 250, 256.
גאלדמאן, מ. (ליבער) — 83, 153, 202, 203, 220, 221, 251, 563, 564, 704—705.
גאלדמאן, מערע — 216.
גאלדמאן, נחום — 519.
גאלדסמיטה, וו. — 902.
גאלדענבערג, אסתר — 584.
גאלדענבערג, גריגארי — 113, 115, 116, 117.
גאלדענבערג, י. — 582, 583.
גאלדפאדען, אברהם — 480, 581.
גאלדשטיין — 61.
גאלדשטיין, א. — 245.
גאלדשטיין, מענדעל — 900.
גאלדשטיין, ראזו — 908.
גאלדשמידט, א. י. — 339, 344, 345, 353, 367, 368, 378.
גאלוב, דאראַ — 904, 906, 907.
גאלוב, סאפיא — 908.
גאסלאר, האנס — 575.
גאסלער, האנאס — 580.
גאץ, מיכאיל ראפאילאוויטש — 386, 644, 651, 653, 654, 655, 658, 705.
גארדאן — 51.
גארדאן (בר. 367) — 881.
גארדאן, אברהם (אברהם רעזניק) — 86, 87, 246, 686.
גארדאן, אדאלף — 349.
גארדאן, י., דר. — 359.
גארדאן, יהודה ליב — 39, 453, 457, 470, 519, 636.
גארדאן, יקותיאל בר' ליב — 37, 632.
גארדאן, ל. — 909.
גארדאן, לעוו אסיפאוויטש — 718.
גארדאן, מ. (אינזש.) — 316.
גארדאן, מיכל — 39, 450, 519, 636.
גארדאן, נחום — 278.
גארדאן, פאולינא איסאקאוונא — 59, 65, 84, 139, 140.
גארדאן, ש. — 346, 368.
גארדין, יעקב — 574, 581, 611, 697.
גארעוו (ב. גאלדמאן) — 139, 562.
גארעליק, ג. — 258.
גארעליק, ש. — 497, 498.
גארפיין — 100.
גארפיין, דר. — 730.
גארקי, מאקסים — 570, 577, 656.
גאלען, העגרי — 580, 593.
גאלפערין — 67.
גאלפערן (געלפערן), דאוויד מאדרע-סאוויטש — 718.
גאסעלניק'ס בוך-געשעפט — 151, 248, 741.
גארבער, פ., דרוקערייי — 339, 360.
גארפינקעל, מ. — 53.
גודמאן, מ. — 888.
גוצקאוו — 578, 588.
גוראוויטש, מאקסים — 617.
גוראוויטש, יעווגעניע אדאלפאווונא — 74, 94, 647.
גוראוויטש, ש. — 53.
גוראוויטש — 171.
גוראוויטש, דר. — 915.
גוראוויטש (צירק) — 592.
גוראוויטש, י. — 368.
גוראוויטש, מאיסעי סאאולאוויטש („מאטוועי") — 172.
גוראוויטש, משה — 712.
גוראוויטש, ס. מ. — 302, 308.
גורלאנד, אהרן — 519.
גורלאנד, זלמן — 285.
גיטעלסאן — 527.
גיטערמאן, י. — 338.
גינצבורג, א., דר. — 778, 791, 932.
גינצבורג, אויא — 521, 540—550, 638.
גינצבורג, בארון — 537, 545, 547, 556, 593.
גינצבורג, ישראל — 616.
גינזבורג, יעקב — 519, 614.
גינצבורג, מרדכי אהרן — 19, 39, 271, 633, 634.
גינצבורג, ר. — 367.
גינצבורג, רעואל — 424.
גינצבורג, שאול — 340, 466.
גינזבערג, אנא — 891, 907.
גינצבערג, רפאל (רפאל'קע דער מא-לער)—6, 165, 880, 884, 888, 915, 916, 918, 919, 926, 927, 950, 951, 976.
גיסער, יעווגעני — 255.
גירשאוויטש, משה, דר. — 407, 408.
גלאבוס, אליהו, דר. — 401, 402, 403, 404, 406, 430, 745.
גלאז טוביה — 5, 197, 829, 976.
„גלאם בונדו" — 259.
גליקמאן, מ. — 53.
גלעב (מוטניק) — 85, 90, 91, 138, 156, 249, 255, 687.
גנאמאווסקי, אנטאן — 60.
געד, זשול — 691.
געדימין (גרויספירשט) — 10, 11, 12, 269.

געדראיץ — 269.
געזונטהייט, י. (מאגיסטער) — 359.
געליבטער, פיליפ — 932.
געלער, חיים — 582.
געלפאנד, יעלענא — 67, 246.
געניזעל, יהודה, דר. — 436, 437.
געץ, פ. — 277.
געץ, פיוועל — 806, 808.
געצאוו, גריגאריי, דר. — 735—736.
גערשלער, יעקב — 576.
גערשנער — 577.
גערציק — 258.
גערשאווסקי — 86, 246.
גערשאווסקי, יאקאוו — 718.
גערשון, דר. — 285, 380.
גערשון (גרשון), גרשון (גריגאריי), 279, 383, 384, 385, 412, 728.
גערשון, לעוו, דר. — 45, 728, 729.
גערשוני, גריגאריי — 383, 651, 653, 655, 660.
„גר צדק" (גראף פאטאצקי) — 841.
גראדזענסקי, חיים עוזר, חרב — 745, 907.
גראדזענסקי, יוסף מנחם — 277.
„גראדנער פולגבלאט" — 259.
גראזאווסקי (ל. יאגיבסם-טישקא) — 79, 80, 86.
גראנעמאן, ס., דר. — 580, 593.
גראסבארד, הערץ — 577, 580.
גראסמאן — 256.
גראסמאן, מאריץ, אלמאנאך — 369.
גראסער — 255, 256, 257.
גראבסקי — 305, 306.
גראבעלסקא — 254.
גראזול — 5, 197.
גראמשעווסקי — 675.
גראפיקא דרוקעריי — 362.
גראץ, יעפים — 59, 61, 62, 63, 724.
גרובער (פראפעסאר) — 555.
גרודזוינסקאיא — 832.
גרוזענבערג, אסקאר — 832.
גריליכעס, אברהם — 555, 556, 638, 639.
גריליכעס, אוועניר — 542, 543, 556, 639.
גרין, דאיא — 907.
גרינבוים, יצחק — 284, 743.
גרינבלאט, ראזע — 249.
גרינבערג, יוסף — 580.
„גרינינקע בוימעלער" — 303, 340, 341, 354, 358, 359, 360, 742.
גרינינסמאן, שמואל — 340.
גרינעוויטש (מיכאיל קאהאן) — 252.
גרינפעלד, מ. — 255.
גרישין (צמח קאפעלזאן—טימאפעיי), 137.
גרישע (דער סטאליער) — 249.
גרעץ, צבי הערש — 273.
גרשון, וועראַ, דר. — 735.
גרשוני, צבי (ראבינער)—383, 519.

ד.

דאבושינסקי — 116, 117.
דאבראוואלסקי — 658.
דאברליובאוו — 63, 141.
דאמאשעוויטש, דר. — 149.
„דאם אידישע פאלק" — 260, 284, 517.
„דאם אידישע פאלקסבלאט" — 481, 482.
„דאם וואָרט" — 358, 360, 740.
„דאם נייע לעבען" — 517.
„דאם פראפעסיאנעלע לעבען" — 261.
„דאם פאלק" — 339, 340, 350, 352, 517.
„דאם פאלקסבלאט" — 517.
„דאם פריעע וואָרט" — 263, 350, 352, 353.
דאסטאיעווסקי — 599.
ד'אגע — 585.
דאוויד־אוו, וולאדימיר ניקאלאיעוויטש — 564.
דאוויד־אוויטש (דאוויד־אוו), לייבע (לעאן) — 717, 718, 720, 723.
דאלסקא, בעטי — 580.
דאלסקי, מאמאנט — 565, 566, 567, 568.
דאמסקער, אייבראהאם — 6, 876, 878, 879, 888.
דאן, פ. — 252.
דאן—גורוויטש — 705.
דאניעל, בעלא — 419, 583.
דאניעלי—טשערניכאוו — 705.
דאנסקא, מ. — 262.
דאנציג, אברהם — 38.
דאנק, סעם — 902.
דאנקווקער, אברהם — 190.
דארווין — 70.
דארשוווקער, אברהם — 190.
„סווינסקער פולגבלאט" — 259.
דוא — 256.
דובנאוו, אידא יעפימאווגא — 806.
דובנאוו, ש. — 286, 329, 340, 438, 737, 806, 809, 810.
דויטש, ערנסט — 589.
דויערמאן, ש. דר. — 53.
דורונטשאק טאבאק־פאבריק — 141.
דורנאווא — 673.
דושמאן, לעאן — 614.
דושקין, משה (מאיסעי דער פערעפ־ליאטשיק) — 146, 148, 249, 251, 255.

דזשויקאָב, ב. — 6.
דזשויקאָבסאָן, דזש. — 903.
דזשויקאָבסאָן, ה. — 909.
דזשויקאָבסאָן, מאַרים — 909.
דזשערדזשינסקי — 222.
ר' דובעריש מייזעלש — 274.
רבי דוד'ל לידער — 629.
דייווידסאָן, י. — 919.
דייטש, לעוו — 107, 114, 118, 119, 120.
דייטש, מענדעל — 222.
דייקאר-וויינער, מאַזעס — 486.
„די אידישע וועלט" — 340, 341, 350, 517, 518, 742, 743.
„די אידישע צייטונג" — 283, 342, 346, 347, 517, 518.
„די אידישע קאָאָפּעראַציע" — 350.
„די אידישע פאָלקס-שטימע" — 260.
„די אַרבייטער שטימע" — 691, 699.
„די בימה" — 353.
„די האָפענונג" — 198, 202, 256, 260, 262, 263, 694.
„די וואָך" — 340, 341, 348, 351, 355, 504, 743.
„די ווילנער יוגענד" — 895.
„די לעצטע נייעס„ — 346, 517.
„די נאַדעל" — 261.
„די נאַכריכטען פון כאַרקאָווער קאָמיטעט פון „בונד" — 262.
„די נייע וועלט", ווילנע — 260, 351, 354.
„די נייע וועלט", ניו יאָרק — 965.
„די נייע צייט" — 204, 205.
„די נייע שול" — 303, 352, 355, 396, 435.
„די נייע שטימע" — 260.
„די פּוילאָאָגישע שריפטען" — 743.
„די פרוי" — 355.
„די פריליגנס-קווייטען" — 342.
„די צוקונפט", מאָסקווע — 262.
„די צוקונפט", ניו יאָרק — 94, 172.
„די צייט" — 350, 353, 751.
„די רויטע פאָן" — 346, 347.
„די שטימע פון בונד" — 260, 262, 694.
דיומא, א. — 588.
דילאָן, יעקב, דר. — 730.
דילאָן, מרס. — 915.
דילעווא, אָלעקסאַנדרא — 681.
דימאָוו, אָסיפ — 554, 574, 578, 583, 596.
דימיטרי — 253.
דימענשטיין, ש. — 344.
דינגאָל, ס. — 932.
דינמאַן, ז. — 263.
דיק, אייזיק מאיר — 39, 272, 438, 452, 519, 614, 636, 641, 740, 768.
דיקשטיין — 246.
דורמאַנט — 720.
דעבס, יודזשין וו. — 123.
דעווענישסקי (א. וויטער) — 94, 497, 519.
דע-ליאָן, דעניעל — 487.
דעליאנאָוו — 693.
דעמבאָ, אימאָק — 59, 60, 690, 693.
דענישׂ, מאָקס — 936.
„דער אידישער אַרבייטער" — 248, 258, 262.
„דער אידישער אימיגראַנט" — 350.
„דער אידישער האַנטווערקער" — 355.
„דער אידישער טאָגעבלאַט" — 510, 511.
„דער אידישער טעאַטער" — 743.
„דער אידישער סוחר" — 349, 351, 355.
„דער אידישער קוריער" — 510.
„דער אידישער קעמפער" — 517.
„דער אינטערנאַציאָנאַל" — 261.
„דער אמעריקאַנער" — 510.
„דער אמת" — 348.
„דער אַרבייטער" — 259, 687.
„דער בונד" — 259.
„דער גלאָק" — 260, 262.
„דער האַלצחענדלער" — 350.
„דער וואָלגער אַרבייטער" — 262.
„דער ווילנער" — 777, 779.
„דער ווילנער" (בר. 367 א. ר.) — 895, 896, 897.
„דער וועקער", ווילנע — 192, 193, 194, 195, 196, 197, 255, 258, 258, 260, 261, 694, 742, 943, 945.
„דער חבר" — 356, 358, 360.
„דער טאָג", ווילנע — 260.
„דער טאָג", ניו יאָרק — 751.
„דער לעהרער" (ס. גאָזשאַנסקי) — 137.
„דער מאַמענט" — 346.
„דער מאָרגען זשורנאַל" — 509, 510, 751.
„דער מאָרגענשטערן" — 203, 205, 256, 260.
„דער מיטאָגבלאַט" — 346.
„דער מעסלעם" — 346.
„דער נייער מאָרגען" — 346, 347.
„דער פרייַנד", ווילנע — 339, 342, 346, 517.
„דער קאָמוניסט" — 344, 346.
„דער קול" — 510.
„דער קעמפער" — 252.

„דער שטערען" — 344.
„דער שניידער" — 260, 261, 350.
דראָזנעס — 255.
דראָזנעס, מ. — 919.
דראָזנעס, פ. — 919.
דראָבקין — 258.
דרויאַנאָוו, אַלטער — 284.
דרוסקין, דר. (העלענע געלפאַנד'ס מאַן) — 246.
דרוסקין, ל., דר. — 346, 900, 914, 915, 917, 919, 920, 922, 923, 940.
דרוסקין, רובין — 900.
„דרימה" — 817.
דרייער, מאַקס — 577.
דרעזעל — 246.
דרענטעל (געזעראַל) — 107.

ה.

האָבער, מרדכי-יעקב — 387, 519.
האָועלס, וויליאם דיען — 487.
האָלצער, רחל — 584.
„האמת" — 40, 245.
האָניגשטאָק, מ. — 584.
האָסמאַן (געזעראַל) — 233.
„האָסנונג, די" — 198, 202, 256, 260, 262, 263, 694.
האָראָצי (יאָשקע קאָפלאַן) — 207.
„האָראָדאָקער פלוגבלאַט" — 259.
האָראָוויטץ, הערי — 888.
האָראָוויץ, וו. — 915.
האָראָוויץ, נתן — 519.
האָראָוויץ, עמא — 888, 891, 953.
האָבער — 584.
האַלפערן, ב. — 302, 368.
האַלפערן, משה-לויב — 584.
האַלפערין, אַלבערט — 926.
האַלפערין, פאַלק — 833.
האָמבורגער, דוד — 580.
האָמסון, קנוט — 500, 502.
„האָנטווערקער שטימע" — 437.
האָנטקע, דר. — 227.
האָנעמאַן — 554.
האָסקעל, מ. — 886.
האָרלעס, העניע — 258.
האָרקאָווי — 286.
האָרקאָוויי, אַלעקסאַנדער — 932.
האָרקאָוויי, טשערנע-אויט — 834.
הויפטמאַן — 576.
הורדוס, אַלבערט — 900.
הורוויץ, יאנקעל — 901.
הורוויץ, בנימין — 942.
הורוויץ, דושני (בר. 43) — 953.
הורוויץ, וו. — 915, 19, 926.
הורוויטש, גרשון — 189.
הורוויטש, יצחק אייזיק — 74, 505—508, 519.
הורוויץ, ליפמאַן — 449.
הורוויטש, מ. (מאַטוויי) — 253.
הורוויטש, צבי — 140, 216, 249.
הורוויטש, ש. — 258.
„הזמן" — 283, 284, 342, 500, 517.
„החיים" — 352.
היוליקמאַן — 262.
היולפערין, פ. — 341.
היימאָוויץ, ח. — 919.
היינע, הייניריך — 709, 710.
„היום" — 481.
„היומאַניטע" — 691.
„הילף דורך אַרבייט" — 272, 288, 385, 389, 394, 436, 731, 732, 833.
הילפס קאָמיטעט פאַר אידישע שו-לען אין ווילנע — 931—936.
הימאָוויטש, דר. — 697.
הינדענבורג — 232, 299.
„היסטאָרישׂ עטנאָגראַפישע געזעל-שאפט אין ווילנע — 369, 381, 398.
היסטאָרישׂ-עטנאָגראַפישער מוזיי אויפ'ן נאָמען פון ש. אַנסקי — 272, 391, 518.
הירש (באַראָן) — 387.
ר. הירש ליפאָיער (לעוועגשטיין) — 848, 849.
„הירש לעקערט פאַראיין" — 903, 954.
הירשאָווסקי, י. — 368.
הירשביין, פרץ — 573, 575, 577, 580, 588, 592, 593, 743, 787, 797.
הירשע דער מינסקער — 152.
הירשעל דער קרעמער — 164, 166.
ר' הירשעלע — 829.
הירשפעלד, זלמן — 584.
„הישראלי" — 642.
„הכרמל" — 636.
האָלקוסקי, סט. — 364.
הלל — 249.
ר' הלל — 36.
המכבי (יעקב שערמאן) — 572, 573.
„המליץ" — 383, 618, 861.
„העברי" — 510.
העדוויג (קעניגין) — 12.
העזענצווויי (ח. מעל) — 251.
„העולם" — 482, 517.
העלד, אַדאָלף — 932.
העלער, מ., דר. — 370.
העלפאַנד, העלענע — 85, 86.
העלפאַנט, חיים יאנקעל (א. ליטוואק) 151.

הערטאן, דוד — 576, 577, 578, 580, 584, 585.
הערטאנאוויטש, פּיאטר — 363.
הערצל, דר. — 287, 578.
הערשטאן, מרדכי — 919.
הערשקאוויטש, איציק — 580.
„הפסגה" — 510.
„חצפירה" — 481.
„השבוע" — 351.
„חשלח" — 482.

וו.

וואדאגינסקי, חיים טענדעלעוויטש — 719.
וואהל, איזראעל — 888.
וואהל, פּאולין — 891.
„וואזראזשדעניע" — 350.
וואינעסקו ראמטולוס — 584.
„וואיס וואו לייבאר" — 966.
וואיציקאוא, ל. — 364.
וואלאוויטש, באריס — 880, 915, 953.
וואלאצקי — 719.
וואלגין, מאריס — 903.
וואלטער — 903.
וואלין, י. — 251.
וואלכאווסקי — 658.
וואלפסאן, א. ל. — 5, 821, 823.
וואלפסאן, ב. — 368.
וואלפסאן, בערטא — 67, 81, 85.
וואלפסאן, גוסטא — 67, 81, 85, 140.
וואלפסאן, מאיסעי עליאשעוויטש — 719.
וואלפסאן-קאץ, זשעניא — 64, 81.
וואלפערם, מאיר ג. — 954, 977.
וואלק, ציוליא — 81, 140.
„וואסכאד" — 470.
וואפסי-מיכאעלס — 482.
וואקער, נייטחען — 900.
וואראבייטשיק, מ. — 369.
וואשערמאן, אהרן — 900.
וואלדען, יעזשי — 584.
וואלם, חיים — 226.
וואלטער, פּאליא — 572, 579, 580, 581.
וואליער, דזשעני — 581.
וואלק, מינא — 81, 138.
וואנטער, א., דר. — 730.
וואסיליעווסקאיא — 181.
וואראשאווסקי, מ. — 480.
„וואראשאווער אראבייטער" — 259.
„וואראשאווער פלוגבלאט" — 260.
וויידע, מרים — 576, 580.
וויימער, אהרן (אראן) — 153, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 203, 204, 255, 258, 260, 340, 348, 354, 356, 434, 496, 504, 519, 577, 615, 740, 742, 918.
„וויימער בוך" — 356.
וויינבערג, מ. דר. — 554, 576, 584, 585, 743.
וויינבערג, מוכל — 584, 585.
וויינבערג, יוסף — 932.
וויינטרויב, וו. — 584, 585.
וויינלעס — 552.
וויינעל, חירש — פּינחאסאוויטש — 719.
וויינער, יאנקעל לייזעראוויטש — 719.
וויינער, חיימאן — 905.
וויינער, ל. — 245.
וויינער, לעוו סעמיאנאוויטש — 720.
וויינער, שאיע שעמעלעוויטש — 720.
וויינרויך, מאקס, דר.—5, 236, 261, 302, 322, 324, 343, 345, 396, 615, 738, 927.
וויינשטאק — 584.
וויינשטיין, א. (ירחמיאל) — 144, 222, 251, 255, 256, 257, 258, 261, 519, 702, 703, 705.
וויינשטיין, אריה-לייב דר. — 432.
וויינשטיין ברידער — 254.
וויינשטיין, יצחק — 702.
וויינשטיין, ירמיהו חאימאוויטש — 720.
וויינשטיין, ל. — 235, 263.
וויינשטיין, מאיסעי חאימאוויטש — 720.
וויינשטיין, מאיר — 151, 152, 955, 962, 978.
וויינשטיין, מרס. — 915.
וויינסבאד (דוד לבני) — 627.
וויינסבאד, ח. — 368.
וויינסבאד, לייב — 189, 638.
וויינסבערג, 206.
וויינסליץ, יוסף — 584.
וויינסליץ, יעקב — 578, 579, 582, 584.
וויינענבערג — 501, 796.
וויינענבערג, ל. (משה ראפעס) — 712.
וויינץ, א. — 53.
וויינצמאן, חיים — 399.
ויינגאדסקי, יעקב דר.—5, 42, 51, 53, 285, 347, 367, 368, 369, 378, 379, 380, 381, 382, 391, 572, 593, 729, 738, 748, 776, 907.

ווינגאַדסקי, מיכאל דר. — 730.
ווינגושין, ר. — 927.
ווינילעוו, באַריס דמיטראַוויטש — 719.
ווידאַוו, סאַניא — 614.
ווידושאַנסקי, י. — 53.
ווידזערדושיניאַט, ביילע — 189.
ווידריך, וואלענטין — 36.
ווינטאַליא, פרידא — 580, 614.
ווינאַרט, 721.
ווינטוים — 12, 13, 14, 15.
„ווינטוואַרטשא-פֿאַנדלאַווא" דרוקעריי, 360.
„ווינטעבסקער פֿלוגבלאַט", 259.
ווינטקינד, יאקאוו — 65, 82, 139, 719.
ווילבושעוויטש, מאַניע — 251, 252.
ווילטער, מ. — 249.
ווילטער, מארק — 719.
ווילטער, שפרה — 249.
„ווילנא אי זעמיא ווילענסקא" — 370.
„ווילנער" (בר. 43 א. ר.)
ווילנער, מ. — 640.
ווילנער אַוועניו-שולען, 388.
ווילנער אידישע געזעלשאפט פאר מוזיק — 833.
ווילנער אידישע דעמאַקראַטישע גרופּען, 389.
ווילנער אידישע טעאַטער געזעלשאפט, 428.
ווילנער אידישע מעדיצינישע געזעלשאפט — 384, 402.
ווילנער אידישע ספּאָרט אַרגאַניזאַציע „מאַרגענשטערן", 428.
ווילנער אידישע פֿרעסע — 339.
ווילנער אידישע קונסט געזעלשאפט, 419.
ווילנער אידישע שולען, 931.
„ווילנער אידישער דאַקטוירים קרייז" — 379.
ווילנער אידישער ווייסענשאפטליכער קרייזעל, 398.
ווילנער אידישער מוזיקאלישער אינסטיטוט — 419.
ווילנער אידישער פֿרויען פאראיין— 5, 332.
ווילנער אידישער קינדער קאַלאָניע, 402.
ווילנער אידישער שפּיטאָל, — 43, 383, 397, 405, 408, 410, 412, 414, 421, 430, 726, 728, 729.
ווילנער-אַמעריקאַנער קולטור אַרגאַניזאציע — 928.
ווילנער אינדעפּענדענט פאראיין, 909.
ווילנער אינטאַקאַלער מיליטערישער שפּיטאל — 405.
ווילנער „אַנטי-טובערקולאָזע ליגע", 390.
ווילנער אַסאָציאַציאַן פון באַסטאַן, 899, 928, 932.
ווילנער אסאָציאַציאַן פֿון האַרלעם, 916.
ווילנער בעל-חבית'ל — 599, 600, 601, 608, 778, 748, 869.
ווילנער בענעוואָלענט אסס'ן — 900.
ווילנער בענעוואָלענט אסס'ן פֿון ברוקלין — 902, 908, 914, 915, 928, 932.
ווילנער בענעפּישעל סאָסייעטי, פּילאַדעלפּיע, 901.
ווילנער בראַדערס בענעוואָלענט אסס'ן — 900.
ווילנער „בראַאָלובוואָיע אָבשטשעסטוואָ" — 389.
ווילנער בריידערליכער אונטערשטיצונגס פֿאראיין — 908.
ווילנער בערנשט 28 א. ר. — 902, 921, 929, 950, 975, 979.
ווילנער בערנשט 43 א. ר. — 875, 878, 879, 880, 881, 903, 913, 914, 915, 924, 926, 928, 932, 940, 946, 947, 948, 950, 953, 954, 955, 969, 970, 972, 973, 974, 975, 979, 980, 981, 982.
ווילנער בערנשט 68 אינדעפּענדענט א. ר. — 921.
ווילנער ליידים בערנשט 164 א. ר.— 914.
ווילנער בערנשט 178 א. ר., שיקאַגא, 903.
ווילנער בערנשט 283 א. ר., פּילאַדעלפּיע — 904, 961.
ווילנער בר. 367, א. ר.—3, 4, 6, 165, 197, 212, 331, 561, 762, 777, 822, 840, 873—898, 899, 901, 909, 910, 913, 914, 915, 916, 918, 922, 925, 926, 929, 931, 932, 938, 939, 940, 941, 943, 947, 948, 951, 952, 953, 955, 956, 959, 966, 968, 970, 971, 972, 973, 974, 976, 980, 981, 982.
ווילנער בערנשט 573 א. ר. — 887, 910, 955, 972.
ווילנער בערנשט 666 א. ר., באַסטאַן — 905, 929, 932, 939.
ווילנער מאַרקס יוגענט בערנשט 1047 — 894.

ווילנער גאון — 18, 19, 37, 271, 598, 621—626, 627, 631, 632, 740, 778.
ווילנער גינעקאלאגישע געזעלשאפט — 417.
ווילנער געזעלשאפט „לויבחאבער פון אידישן אלטערטום — 398.
ווילנער געזעלשאפט „תורה תמימה" — 383.
ווילנער געזעלשאפט פון שול „משיח אלמים" — 405.
„ווילנער חילפס קאמיטעט"—49, 51.
ווילנער חילפס קאמיטעט פאר אידישע שע שולן אין ווילנע—931, 936.
„ווילנער וואך" — 351—352.
ווילנער וואכענבלאט — 350.
ווילנער וועלטליכע שולען — 296.
„ווילנער זאמלזוך" — 353, 366, 391, 392, 517, 739, 776.
ווילנער זוועיגצעער שפיטאל — 396, 409, 411, 417, 431, 432.
„ווילנער טאג" — 358, 391, 428, 740, 751, 758.
„ווילנער טאגעבלאט" — 339, 340.
ווילנער טעכניקום פון „ארט" — 272, 313, 689.
„ווילנער טרופע" — 232, 395, 428, 554, 572—586, 588, 589, 592, 593, 594, 595, 596, 798.
ווילנער יאגד מענס, נוארק — 911, 928, 932.
ווילנער יאגד מענס בענעוואלענט אססן — 876, 877, 879, 880.
ווילנער „יאקוב" שפיטאל — 380, 383, 393, 405, 417, 733.
ווילנער יוגענד קלוב — 914.
ווילנער יוניוערזיטעט אויד סאסייטי, שיקאגא — 908.
ווילנער יוניוערזיטעט בענעוואלענט אסס'ן, ניו יארק — 900, 914, 915, 929.
ווילנער יוניוערזיטעט לוידים רעליף — 338, 905, 929.
ווילנער יתומים קאמיטעט — 406.
ווילנער לאזארעוס'ס נאטשאלניא אוטשילישטשע — 422, 940, 973, 978.
ווילנער לוידים בענעוואלענט אקזילערי, ברוקלין — 908, 928, 932.
„ווילנער לעבען" — 355.
ווילנער לעהרער אינסטיטוט — 39, 89, 99, 104, 325, 417, 598, 599, 608, 620, 640, 680, 693, 698, 702, 717, 719, 720, 807, 816, 927, 946.
ווילנער מוזיקאליש דראמאטישע גזאנג געזעלשאפט — 833.
ווילנער „מושב זקנים" — 385.
ווילנער מוליערישער שפיטאל—395.
ווילנער „מכבי" — 403, 406, 430, 431, 432, 435.
ווילנער מערי־ניטישע געזעלשאפט — 398.
ווילנער „מפיצי השכלה" ביבליאטעק — 389.
ווילנער „משמרת חולים"—380, 399, 400, 405, 410, 411, 413, 421, 431, 436, 437.
ווילנער „נאוויטש" שפיטאל — 380, 383, 402, 405.
ווילנער סיסטעמס בענעוו. סאסייטי, שיקאגא — 907.
ווילנער „סלאווא" — 426.
ווילנער ערשטע לויזים קראנקען אונט. פאראין — 911, 928, 932.
ווילנער פראגרעסיוו סאסייטי אוו בראנזוויל — 905, 917, 928, 932.
ווילנער פארטיינגטער הילפס קאמיטעט — 338, 901, 902, 903, 905, 911, 912—930, 931, 932, 948, 950, 951, 974, 982.
ווילנער פרויען קלוב בר. 43, א' ר' — 908, 929, 932.
ווילנער פרויען קלוב בר. 367 א. ר. — 987, 909, 929, 932.
ווילנער ר' מעלח'ס ישיבה — 38, 411.
ווילנער עסטעראנטא געזעלשאפט „יווערסא" — 435.
„ווילנער עקספרעס" — 358, 359.
ווילנער פריקאזטשיקעס פאראין — 151, 152, 961, 978, 981.
ווילנער פאראין פון אידישע לויטע־ראטען און זשורנאליסטען — 740.
„ווילנער פלוג בלאס" — 259.
ווילנער פנקס „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות" (יעקאפפ 1931) — 369, 391, 518, 776.
ווילנער פנקס פאר דער געשיכטע פון ווילנע אין די יאהרען פון מלחמה און אקופאציע (חיסט. עטנ. געז. 1922) — 367, 382, 391, 392, 398, 412, 428, 739, 776.
ווילנער צדקה גדולה — 49, 380.
ווילנער צענטראלער בילדונגס קאמיטעט (צ. ב. ק.) — 388, 391, 395, 396, 410, 411, 417, 428, 434, 701, 931, 934.
ווילנער קוויערליכע מעדיצינישע געזעלשאפט — 379.
ווילנער „קינדער פארזארגונג" געזעלשאפט — 384, 394, 405.
ווילנער קהלה — 370, 381.
„ווילנער קלאסענקאמף" — 164, 167.

„ווילנער ראדיא" — 358, 359.
ווילנער ראבינער שול — 38, 98, 99, 100, 101, 104, 325, 404, 407, 413, 466, 481, 527, 555, 619, 620, 635, 636, 640, 717, 718, 719, 721, 722, 724, 727, 807, 964.
ווילנער ראמוילים ישיבה — 38, 411, 773, 812, 944.
ווילנער רעליף אוו ניו דזשוירזי — 916.
ווילנער שטאט-שוהל — 54.
ווילנער שטראשון ביבליאטעק — 272, 273—287, 398, 739, 740, 770, 771, 772, 786, 798, 958.
ווילענסקי וועסטניק — 63.
ווינאגראד, מ. — 5, 763.
ווינאגראדאוו (ווינשטיין), יוסף — 432, 604, 605, 615, 828, 927, 932.
ווינגראדאוו, פאולין — 907, 927.
ווינאקור, מאקס — 253.
ווינטשעווסקי, מ. — 245.
וויניק, גוסטאוו — 362.
ווינער, בעקי — 909, 915, 919, 955.
ווינער, ליובא — 907.
ווינץ, לעא — 593.
ווינשע (פראפעסאר) — 273.
ווינפיאנסקי — 584.
ווינרניק, (בתיה) בערטא—519, 615.
ווינרניק, פרץ (פיטער) — 509—511, 519, 621.
וויקער — 719.
ווירגילי (ב. כהן) — 94, 241, 255, 262, 344, 747, 831.
ווירשובסקי, א., דר. — 279, 367, 368, 384, 392, 397, 398, 412, 424, 519.
וולאדישטקע (פראפעסאר) — 437.
וולאדימיר (קאסאווסקי) — 90, 91, 95, 138, 139, 171, 193, 198, 203, 249, 253, 255, 687.
וולאדימיראוו, ס. (ש. ניגער) — 498.
וולאדימיראווא — 677, 678, 679.
וולאדיסלאוו 4טער — 12, 24, 25.
וולאדעק, ב. — 205, 206, 211, 284, 895, 915, 919, 926, 932, 933, 934, 935, 936, 952.
וולאסאוו (פאליציי-מייסטער) — 676.
וונגראווסקי, אוסטין אוסטינאוויטש — 720, 721.
וועלוועל דער זקאקען מאלער — 162.
וועלוועל זבארשער — 453, 480.
רבי וועלוועלע (מגיד) — 634.
וועכדראף, ז. — 574, 580, 581, 582, 583.
„וועס סעווערא-זאפאדני קראי"—499.
„וועסטניק נארדנאי וואלי"—64, 77.
„וועקער", ווילנע — 192, 193, 194, 195, 196, 197.
„וועקער", ניו יארק — 123, 144.
וועראסאיעוו (סמידאוויטש) — 386.
וועראשטשאגין — 548.

ז.

זאבאוו — 69.
זאלאטאראוו, מ. — 581.
זאלאטאריאוו — 255, 257.
זאלאטקאף, לעאן — 510, 519, 581, 615.
זאנאטאווטשיק, יאקאוו — 67.
זאנאם, ס. — 5.
זאגורסקי, הענריעטא אסיפאוונא — 720.
זאוואדסקי, אלעקסאנדער אנטאנאוויטש — 720.
זאוואדסקי דרוקעריי — 342.
„זאיץ" (מארקוסקי) — 149.
זאלודקאווסקי, אליהו (קאנטאר)—608.
„זאלעווסקי" (טרוסקוויטש-סטאנים-לאוו) 149.
זאלצבערג, מ. — 347.
זאלצמאן, ד. — 919.
זאלצמאן, מ. — 347.
זאלקינד, אלבערט — 65, 73, 81, 139, 250.
זאלקינד, ווילהעלם, דר. — 728, 729.
זאלקינד, י. — 466.
זאלקינד, שלמה — 466, 635, 728.
זאלקינדס דעפארטמענט סטאר — 373.
זאם, אהרן — 904.
זאסוליטש, ווערא — 81, 108, 114, 136, 248, 714.
זאסלאווסקי, בערטא — 615.
זאסלאווסקי (האמאנקולוס) — 195, 203, 208, 260, 261, 262, 694.
זאסקעוויץ, אליעזר — 279.
זאפאלסקי — 554.
זאק, אבעל חאימאוויטש — 720.
זאק, לעוו — 61.
זאקאן, חיים — 251, 255.
זאקחיים, גיטעל — 254.
זאקרזשעווסקי, מערעזא קאנסטאנטי-נאווא — 720.
זאקושעווסקי, מיכאלינא קאנסטאנטי-נאווא — 720.
זאראנג, חיים — 900.
זארעמבא — 843.
זוויערזשינסקי'ס דרוק — 361.
זוויערזשינסקי, אלעקסאנדער — 361.
זובאטאוו — 213, 688.
זובקאוו — 625, 676.
זודערמאן, הערמאן — 575, 578.

זונדעלעוויטש, אהרן — 40, 96—126, 491, 636, 665, 716, 718, 720, 721, 954, 964.
זונדעלעוויטש, אויגע — 123.
זונדעלעוויטש, מיראן איסאקאוויטש— 721.
זייבערלינג, יוסף, דר. — 30.
זיידמאן, אייזיא — 906, 907, 915, 916, 919.
זיידמאן, שמעון, רעוו — 901, 904, 919.
זיידשנור, א. — 279.
זייטשוק, אליהו — 250.
זיגיסמונד 3טער — 24.
זיגמונד — 15.
זילבורג, משה — 206, 256, 501, 833.
זילבערבערג, וואלף — 580.
זילבערצוויג, זלמן.—572, 578, 582, 584, 587, 588, 591, 595, 614.
זילבערצוויג, נתן — 584.
זילבערשטיין, משה — 580.
זינגער, י. י. — 743.
זינגער, פאול — 492, 493, 495.
זלאטאוויצקי, בערל — 256.
זלאטאפאלסקי, לעוו — 113.
זלמן דער בערשטער — 250, 251.
זלמן דער קאנטראבאנדיסט — 109.
רבי זלמן רעליעס (זלמן לידער) — 633.
זנאמענסקי, קאנסטאנטין איוואנא-ווויטש — 721.
„זניטש דרוקערייי" — 362.
זעבלין אלפרעד — 287.
זעטעל, א. — 919.
זעטעל, פאולין — 907, 915, 919.
זעידלער, עדוארד לודוויגאוויטש — 721.
זעלדאוו, א. (סערגעי נעמאנסקי) — 90, 139, 249.
זעמאצקי, יאסיף פראנצעוויטש—721.
„זעמליא אי וואליא" — 107, 108, 110, 112, 113.
זרובל — 284, 833.
זשאלודסקי, אלטער — 85.
זשאלודסקי, מאריא — 85, 146, 147, 148, 155.
זשאלודסקי, ש. — 359.
זשארעס — 691.
זשושענקא — 144.
זשולאווסקי — 583, 596.
זשוק, הערמאן — 53.
זשוק, ז., דר. — 733.
„זשיטאמירער ארבייטער-בלאט"—262.
זשיטאמירער ראבינער שולע — 481.
זשישלאווסקי, דר. — 907.
זשישלאווסקי, חיים, דר. — 517, 518, 690, 932, 957.
זשעליאבאוו — 64, 113, 114, 170, 674.
זשעלאזא, לייזער — 577, 580, 581, 593.
זשעליכאווסקי (געגנראל) — 303.
זשעלינסקא, העלען — 581.
זשעלעזניקאוו, י. — 235, 240, 241, 257.

ת.

תאנעק, יצחק-בער — 519.
תאבאס, יאסעל תאצקעלעוויטש — 721.
תאזאן, חיים — 345.
תאצקעל (מעבעל פריקאושטשיק) — 151.
תאשקעס, משה — 615.
תאשקעס, משה — 861.
„חבר" — 303.
חורגין, שושנה — 285.
חיות, לעיב — 734.
רבי חיים (מגיד) — 632.
חיי-אדם — 740.
רבי חיים וואלאזשינער — 19, 625.
ר' חיים קארעליצער — 958.
חיימסאן — 355.
חייקין — 63.
חפץ, יאשא — 603, 604, 827.
חריף, יעקב יוסל — 640.

ט.

טאביאש (טאביאס), „טאקס" — 90, 138, 247, 687.
טאביאש, עטעל — 224.
„טאג" — 345, 346, 347.
„טאז" — 385, 391, 393, 396, 408, 409, 410, 411, 415, 416, 417, 419, 420, 424, 428, 430, 431, 436, 437, 735, 746.
טאטלעבען — 676.
טאלסטאי, לעוו — 548, 576, 581, 583, 586, 808.
טאמאשעווסקי, בארים — 593, 611.
טאקער, יודעל — 189.
טארן, רות — 584.
טאבריס, חיים — 367.
טאוויאוו — 284.
טאוב, דוש. — 881, 888.
טאנין — 579, 580, 581.
טאראס (דוד כ"ץ) — 147, 148, 250, 255.
טאראלא — 581.
טוגענהאלד — 636.
טוטשאפסקי — 249.

טומטשין, לייזער — 251.
טונקעלער — 287.
טורבענעוו — 388, 533, 535, 536, 537, 540, 545, 599.
טורטשאַנינאַוו, דר. — 46.
טויטעלבוים, אברהם — 577, 584.
טויטש, משה — 253.
טויטש, משה — 352.
טוירק, מאיר — 899.
טיאַמקין — 70.
טיגעל, מ. — 975, 978.
טיכאַמירסקי, לעוו — 114.
טימאַיוי (קאַפּאַלזאַן) — 57, 77, 78, 80, 84, 128, 137, 171, 253, 256.
טישקא (ל. יאַגיכעס) — 58, 70, 79.
טישקעוויטש, גראַף — 625.
טעאומין — 205.
טעפּער, אברהם — 956.
טערמאַן, משה — 256, 257.
טערעזא — 82, 142, 143.
טראַיצקי — 657.
טראַפּאַווסקי, ד. — 139.
טראַצקי, אליהו — 828.
טראַצקי, סיומאַן — 900.
טראַצקי, ש. — 53.
טראָק, איגוש. — 316.
טראַכטענבערג, מענדעל, דר. — 725, 726.
„טרודאַוויא פּאַמאַיז" — 288.
טרוסעוויטש („סטאַניסלאַוו")- זאַלווסקי — 149.
„טריבוון" — 656.
טריווש (טריוווים), יאַסעל — 721.
טריוואוש, יוסף אליה — 284, 429, 519.
טרעמיאַקאַוו — 586.
טרעפּאַוו (געגנראַל) — 108.
טשאַגין (געגנראַל) — 133.
טשאיקאַווסקי — 101, 548.
טשאַלקין, אייב — 979.
טשאַלקין, איזידאָר — 979.
טשאַרני, דניאל — 206.
טשיטשערין — 808.
טשיפּולינסקי — 252.
טשיריקאַוו — 575.
טשעבאַוו — 502, 569, 571, 577, 656.
טשעמערינסקי, סאַשא — 251, 256, 257.
טשערנאַוו, וויקטאָר — 644, 648, 660.
טשערנאַוויץ — 284.
טשערניכאַוו, יוסף (דניאלי) — 284, 392.
טשערנישעווסקי, נ. ג. — 99, 648.

יאַגיבעס, ל. (טישקא) — 58, 61, 62, 63, 64, 68, 70, 78, 79, 80, 686, 690.
יאַזעף, יעקב — 38.
יאַכעלסאַן, וולאַדימיר — 101, 103, 104, 105, 109, 665—673, 716.
יאַכעלסאַן (אַדוואָקאַט), מייראַן—925.
יאַנאַטאַזאַ, יחונתן — 519.
יאַעלסאַן — 393.
יאַסעלסאַן, ד. — 919.
יאַסעלעוויטש — 964.
יאַבראַוו, ב. — 256.
יאַברוו, איסר, דר. — 411.
יאַגעלא (גרויספּירשט) — 12, 13, 14, 20, 269.
יאַדוויגא (קעניגין) — 269.
יאַנאַוו, מרגלית — 337, 338.
יאַנאַווסקי, ש. — 946.
יאַפע, דזשויקאַב — 980.
יאַפע, לוייב — 48, 284, 504.
יאַצקאַן, י. — 367.
יאַקאַוו דער קאַמאַיעניטשעפער — 85.
יאַקימאַוויטש, סמאַניסלאַוו — 361.
יאַקימאַווא — 675.
יאַראַסלאַווסקא, זלאַטע — 615.
ידידאַוויטש, נחום-שאול — 224, 302, 355, 519.
רב יואל — 813.
יודין (איסאַי אייזענשטאַדט) — 135, 195, 203, 253, 255, 256, 257, 258, 260, 519, 686, 692—695, 705, 715, 716.
יודעלעוויטש — 358.
יודעלעווסקי — 60.
ר' יהודה יסו"ר — 33.
יהודה בן אליעזר — 29.
יודעל זאַרעטשער — 38.
יוזעפאַוויטש, ליובא — 67, 81, 127.
יוזעפאַוויטש, שיפּרע — 81, 83.
יולין, יהודה — 615.
יום-טוב — 351.
„יונגער קאַמוניסט" — 355.
יוניטעד ווילנער בענעוואָלענט אסס'ן, ניו יארק — 900, 914, 915, 929.
יוניטעד ווילנער ליידיס בענעוואָלענט אסס'ן — 904.
יוניטעד ווילנער ליידיס רעליף — 338, 905, 929.
יונח (קאיגען) — 203, 253, 255, 256.
יוקנעוויציוס אנטאַנאַס — 363.
יושקעוויטש, סעמיאַן — 575, 577, 581.
יונת'ל פּראַגער — 632.

רבי יוסף דילמידיגא — 628.
ר' יחזקאל פייוועל — 38.
ייבין, ד., דר. — 347.
ייבין, ח. — 740.
„ייווא" — 701.
„ייווא בלעטער" — 329, 358, 360, 392.
יעבץ — 285, 286.
יעדוואבניק, דוד, דר. — 418, 419.
יעוורעאינאוו — 583.
„יעוורעיסקיא וויעסטי" — 261.
„יעוורעיסקי ראבאטשי" — 259, 262.
יעלענא פאוולאוונא (גרויס-פירשטין), 528.
יעסעניז — 570.
„יעקאפא" — 356, 369, 391, 410, 518, 923.
יעקב אפרים — 844.
יעקב בן יעקב — 277, 281.
רבי יעקב עמדין — 632.
יערמאנסקי (אסיפ קאגאן) — 252.
יערמין (פרוסטאוו) — 222.
יפת, לייב — 342, 347, 354.
רבי יצחק אלחנן — 637.
רבי יצחק חיות — 628, 640.
יק"א — 294.
ירחמיאל (א. ווויגשטיין) — 144, 222, 251, 255, 256.
ישורין, י. — 6, 20, 57, 357, 528, 638, 716, 777, 789, 821, 887, 888, 895, 896, 897, 899, 915, 916, 925, 926, 927, 929, 931, 932, 933, 935, 936, 947, 956—961, 967, 972, 974.
ישורין, ישראל מיכל — 958.
ישראל מיכל (קאפלינסקי) — 144.
ישראל סאלאנטער — 38, 271, 491, 626, 636.

כ.

כהן, אפראים — 36.
כהן, ב. — 262.
כהן, ב. (ווירגילי) — 94, 241, 324.
כהן, בצלאל — 38.
כהן, יהודה-לייב — 519, 936.
כהן, משה — 348.
כהן, ע., דר. — 51, 730.
כהן, ש. — 257.
כהן, שבתי — 36.
כהן, שמשון — 358.
„כלבוניק" — 350.
כץ — 286.
כ"ץ, דוד (טאראס) — 147, 148, 249.
כאגין, נחום — 932, 936.
כארלאש — 352.
כוואלסאן, דניאל — 286, 519, 616, 618, 637.
כטעלניצקי — 27.

ל.

„לאדזער פלוגבלאט" — 259.
לאזינסקי, יעווגעני — 657.
לאסיעוו, אלעקסאנדער טיכאילאוויטש, 677, 678, 680, 681.
לאפאטין, הערמאן — 670.
לאריס-מעליקאוו, גראף — 117.
לאווראוו — 99, 103, 693.
לאזארעוו — 658.
לאזאריעוו, איוואן — 570.
לאטווים, יאנאש — 363.
לאטור דרוקערייו — 362.
לאטור, מארעק — 362.
לאנג, ח. — 483.
לאנגער, פראנציושקע — 584.
לאנדא, בארנעט — 876, 881, 884, 888, 948.
לאנדאו, לעאפאלד (פראפ.) — 379.
לאנדוי, יצחק אליהו — 38.
לאנדמאן, אליעזר (לאזאר) — 190, 261.
לאנצמאן, זיסעל — 721.
לאסאל, פערדינאנד — 63, 141, 146, 492.
לאפארג — 691.
לאפידעס, טוביה, דר. — 732.
לאפיראסקאבלא — 703.
לאצארוס (פראפעסאר) — 398.
לאצקי-בערמאלדי — 284.
לארעס, יהודית — 572, 579, 582, 615.
לואיס, ליליאן — 907.
לובאווא, ווייארא — 581.
לובאצקי, יעקב — 580, 581, 615.
לובאצקי, ב. — 53.
לודוויג 14טער — 948.
לונסקי, ח. — 5, 273, 279, 367, 368, 627, 739—740, 776, 840, 958.
לינעווסקי, משה — 344.
לונץ, מ. — 739.
לוצאטא, משה חיים — 37, 632.
לוקאשעוויטש, יאסיף דעמעניטיעוויטש, 682—684, 690, 716.
„לוקס" דרוקערייו — 362.
לוקסעמבורג, ראזא — 79, 80, 86.
לוריא, גרשון — 39.
לוריא, ליב — 39.
לוריע, א. פ. — 139.
לוריע, אנא מ. — 255.
לוריע, ב. — 262.

לוריע, ח. — 255.
לוריע, יוסף — 517.
לוריע, מ. — 139.
לוריע, מיכאל — 246.
לוריע, משה — 246.
לויבאוויטש, אנא — 60.
לויבאוסקי, מ. — 368.
„לויבאר מאנשהלי" — 965.
לויבע חכם — 961.
לוויוויק, ח. — 173, 578, 585, 586.
לויכטענבערגסקי, נ. מ. (פרויץ)—555.
לויקוד (הירש לעקערט) — 167.
לויאוו, לעא — 919.
לויאן דאן לעווין, אברהם (אריה-לייב) — 519.
לויאזאוסקי, יאקאוו, דר. — 65, 66, 82, 139.
לויאם, רעווועקא — 82, 93, 138.
לויבא, אלכסנדר, דר. — 429, 430.
לויבא, יואל — 429.
לויביע — 257.
לויבמאן, הערש — 256.
לויבער, מיכל (מארק), מ. גאלדמאן-גאריעוו — 83, 153, 202, 203, 220, 251, 253, 255, 256, 257, 257, 519, 562, 563, 704, 705, 716, 830.
לויבערטע, פ. — 344.
לויבערמאן, אהרן שמואל — 40, 101, 102, 245, 491, 636, 720.
לויבערמאן, וועלוועל — 867.
לויבקנעכט, קארל 80, 255.
לוידסקי — 502.
„לוידער בוך" — 399.
לוויוי, סאלאמאן — 899.
לישווואק (חיים יאנקעל העלפאנט) — 90, 151, 152, 199, 202, 203, 235, 242, 249, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 352, 519, 705, 706—771, 716, 741, 786, 833.
לישווין, א. (ש. הורוויץ) — 450, 835, 840.
„לישע" — 353.
„לישטעראריש בלעטער"—518, 743.
„לישטעראריש העפטען"—351, 352.
„לישטעראריש מאנאטשריפטען" — 497, 498, 499, 500.
„לישטעראריש עמיודען" — 518.
ליכט, דוד — 584.
ליכטמאכער, ש. — 53.
ליליענטאל, דר. — 39.
לוליליענבלום, מ. ל. — 641, 815, 848.
לינעצקי — 848.
ליסט, פראנץ — 602.

ליעסין, א. — 5, 68, 94, 127, 172, 174, 255, 724, 777, 780, 932.
ליפמאן — 833.
ליפעץ — 257.
ליפעץ, ד. (מאקס) — 255.
ליפקאוויטש — 879.
ליפקין, העלענע — 253.
ליפקין, יוסף — 917.
ליפשיץ — 586.
ליפשיץ, (אויסאק) ליבאוויטש — 721.
ליפשיץ, מיכאיל — 67, 81.
ליפשיץ, משה — 586.
ליפשיץ, נחום — 83, 145.
ליפער, שרה — 907.
לנו (סאמואיל גאושאנסקי) — 84, 247, 256, 830.
לעאניד (אסון) — 255.
לעאניד־אוו — 569, 570.
לעאפאלה, (בעלגישער קעניג)—656.
„לעבען" — 356, 369, 382, 391, 518.
לעבענזאהן, אברהם בער (בערקע מיכיליושקער), אדם הכהן) — 19, 38, 634, 635.
לעבענזאהן, מיכה יוסף — 19, 39, 271, 634, 635.
„לעבענס-פראגען" — 260, 699.
לעהמאן, שמואל — 173.
לעוואנדע, י. ל. — 271, 404, 466, 518, 636.
לעוואנדע, שמואל דר. — 404, 405, 406.
לעווי, ישראל — 481.
לעווי, ס. דר. — 290.
לעוויט, ראזא — 94, 255.
לעוויטין, ב. — 873, 886, 899, 932.
לעווין — 51.
לעווין, אברהם — 615.
לעווין, אליהו — 367.
לעווין, חיים — 347, 349, 355.
לעווין'ס י. דרוקעריי — 364.
לעווין, ישראל — 345.
לעווין, בן־ציון — 250, 251.
לעווין, וויטא דר. — 437.
לעווין, וויערא — 224, 226.
לעווין, חנה — 219.
לעווין, י. — 139.
לעווין, יאנקעל — 257, 258.
לעווין, יוסף — 231, 281.
לעווין, יעקב — 936.
לעווין, לאראנס — 932.
לעווין, לוסי — 615.
לעווין, מאיר נח — 278.

לעווין, מיכאל דר. — 410.
לעווין, פאַניא — 67.
לעווין, ראזא — 688.
לעווין, שלום — 216, 217, 253.
לעווין, שמריהו — 398, 399, 803.
לעוויזאן, לודוויג (לייבוש) — 584.
לעווינסאן, וולאדימיר (קאסאווסקי) — 138.
לעווינסאן, ליובא (אייזענשטאדט)— 84, 135, 138, 248, 519, 693, 714—715.
לעווינסאן, משה — 904, 905, 961.
לעוויץ (בר. 367) — 884, 888.
לעוועך, הייניריך (פראפעסאר) — 399.
לעוועכדאל (באראן) — 583.
לעוועכטאל- נאטאן,נעמי — 583.
לעוועכסאן, יצחק בער — 98, 273.
לעוועכשטיין-סטראשונסקי, יואל דוד (דער ווילנער באלעבעסל) — 599, 600, 848.
לעוועקינד, נ. — 245.
לעכטפעל — 586.
לעניו, ניקאלאי — 122.
„לעצטע נאכריכטען" — 171, 173.
„לעצטע נייעס" — 342.
„לעצטע פאסירונגען" — 259.
לעכוך (הירש לעקערט) — 167.
לעקסיקאן פון אידישען טעאטער — 5, 587, 591, 595, 614.
לעקסיקאן פון דער אידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאלאגיע — 5, 449, 481, 509, 517, 519, 616, 685, 690, 692, 696, 698, 700, 702, 704, 712, 714, 739, 741.
לעקערט, הירש—163, 164, 167-173, 174, 252, 712, 768, 787.
לערמאנטאוו — 599.
לערענמאן, דר. — 412.
לערער, א. — 572.
לעשצינסקי, יעקב — 371.

מ.

מאַעטל דער בערשטער — 83, 142.
מאַטקע חב"ד — 519, 864-870.
מאַיסיי (דער סטאַליאר) — 249.
מאַיעסעיענקא — 409.
מאַיסעי דער אויבערנדער — 90.
מאַליער, א. — 577, 582.
מאַנטעפיאַרע, משה — 274, 637.
מאַיושקא — 600, 850, 853.
מאַנוש, ר' חיות — 36.
מאַנקע, ס. — 581.
מאַסקווין — 569.
מאַצקין, ל. — 399.
מאַראַווסקי (זאַיצ) — 149.
מאַראַזאַוו, ניקאַלאַי — 112, 114, 683.
מאַרעווסקי, אברהם (מנקר) — 419, 519, 578, 584, 587-590, 615.
מאַגון, מאַרטא — 962.
מאַגאַין, דר. — 915.
מאַזא — 51.
מאַזא, מ. — 573, 574, 575, 577, 579, 584, 596.
מאַזא, מאַקס — 395.
מאַזור — 231.
„מאַטוועי" (מאַיסעי סאַאולאַוויטש גורעוויטש) — 172, 253.
מאַכלין, ד. — 255.
מאַלאַקעוויטש, גרשון — 360.
מאַלינאַווסקי — 236.
מאַלקין — 603, 828.
מאַנדעלקערן, שלמה דר. — 39, 636.
מאַנושעוויטש — 574.
מאַני לייב — 5, 789.
מאַנסדארף, יעקב — 584.
מאַסאַלסקי (ביסקופ) — 34, 631.
מאַצ — 815, 864.
מאַץ, דוד — 888.
מאַץ, הירש — 5, 747.
מאַץ, הירש, פארלאַג — 436.
מאַץ, פארלאַג — 767.
מאַצקיעוויטש, סטאַניסלאַוו — 361.
מאַקאַווער, אברהם דר. — 289, 302, 385, 400, 408, 411, 429, 430, 431, 730, 731, 732.
„מאַקס" (מאַביאַם) — 138.
מאַקס (נאַדעל) — 148.
„מאַקסים" (בונדיסט) — 193, 250, 583.
מאַרגאַלין — 254.
מאַרגאַלין, חנה-מלכה — 339.
מאַרגאַלין, פייוועל — 339, 342, 517.
מאַרגאַליס, דזשוליוס — 980.
מאַרוכעסעס קאַפע-חויז — 207, 208, 210, 785.
מאַרטאַוו, ל. — 72, 90, 91, 94, 135, 247, 693, 724.
מאַרטינאַוו — 256.
מאַריאַן, עלא — 573.
מאַקסימאַוו — 545.
מאַרק, אהרן — 359.
מאַרקאַווסקי, אלעקסאַנדער — 362.
מאַרקמאַן, חיים לייב — 277, 281.
מאַרקס, קאַרל — 63, 79, 80, 81, 119, 121, 141, 492, 671.
מגיד, דוד — 519.
מגיד, חנה — 519, 615.
מהר"ל — 740.
„מוזיקאַלישער פנקס" — 369.

מוטניק, אברהם — 171.
מוטניק (גלעב) — 85, 90, 91, 138, 156, 249, 687.
מוסקאָ, ד. — 359.
מוק, א. (א. ליסוואק) 708.
מוקדוני, א., דר. — 932.
מוראָוויאָוו — 163.
מזא"ח (ראָבינער) — 284.
מזח, יהושע — 367.
מייבעש, ליאָן — 899.
מייזעל, מאָטעל (מייזעל דער יובע-ליר) — 85, 86, 246.
מייזעל, נחמן — 743.
מיסין, דוד — 884, 888, 981.
מייער, דוד — 256.
מיטאָווער, מרדכי דר. — 734.
„מיטוואָך" — 351.
מיטניקאָוויטש (גלעב) — 156.
מיכאָידאָ (פראָפעסאָר) — 747.
מיכטאָם, מאָרים — 963.
מיכאָילאָוו, דר. — 166.
מיכאָילאָוו, אַלעקסאַנדער — 112, 114.
מיכאָילאָוו, מיכאָאיל איוואַנאָוויטש (משה זילבערשטיין) — 608, 828.
מיכוילאָווסקי — 693.
מיכוילאָווסקי (קאָנטאָר) — 605.
מיכאָילאָווסקי, ח. ק. — 72.
מיכאָילאָווסקי, ניקאָלאַי — 91.
מיכאָלאָוויטש, ב. (איזביצקי) — 51, 94, 172, 205, 213, 224, 226, 227, 228, 231, 234, 235, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 260, 389, 724.
מיכלע — 256.
מיל, הושאן (יוסף) 5, 59, 65, 73, 75, 76, 85, 91, 93, 135, 154, 171, 249, 250, 255, 724.
מילוקאָו — 549.
מילער, לואי — 571, 615, 964.
מילליר, לואיס ע. — 519.
מילעראָן — 691.
מינאר, אַנאַסטאַסיא נאומאָוונא, — 652, 653.
מינאר, אַסיפ סאָלאָמאָנאָוויטש—386, 644-664, 716.
„מיניקעס יום-טוב בלעטער" — 513-516.
מיניקעס, חנן י. — 512, 519.
„מינסקער ארבייטער" — 259.
„מינסקער פֿלוגבלאַט" — 259.
מינצער, הערים — 926.
מינקאָווסקי — 552.
מיצקין, ראובן — 177, 255.
מיצקין — 251.
מיצקעוויטש, אַדאָם — 268.
מיראָנאָוו, פ. ג. — 832.
מירבא — 574.
מירסקי, א. — 917, 918, 919.
מירסקי, י. — 915.
מירסקי, יאזעף — 39.
מכבי — 688.
מנחם, מאָנוש — 628.
מנשה, ר' איליער — 273.
מעדעם, וולאָדימיר — 91, 195, 196, 200, 252, 253, 255, 256, 257, 260, 284, 694, 710, 724.
מעזענצנוו (געניראל) — 107.
מעליח (העזענצווי) — 251.
מעליצקי, וואָצלאַוו — 61.
מעלער-זאָקאָמעלסקי (געניראל-גובער-נאָמאָר, — 399.
מעלצער, אברהם — 902.
מעלצער, מרדכי — 38, 636.
מעלשין-יאקובאָוויטש — 648.
מענאָקער — 915.
מענאָקער, סאָלאָמאָן — 66, 67, 68, 81, 85.
מענאָקער, סאָלאָמאָן (ארבייטער רינג טוער) — 963.
מענאָקער, שאָיע — 964.
מענדעלסאָן — 38.
מענדעלסאָן, ש. — 796.
מענדעלע מוכר ספרים — 438, 454, 475, 503, 518, 598, 833.
מענדעליעוו — 548.
מענטשיקאָוו, לעאָניד — 219, 220.
ר' מעלח'ס — 386.
מעסטעל, יעקב — 581, 614.
מעקלענבורג, רי"צ. — 273.
„מעת לעת" — 351.
מרגליות, שמואל דר. — 420, 421, 427.
מרדכי — 251.
מרמר, קלמן (קלמן-צבי) — 519, 615, 895.
ר' משה דרשן — 38.
ר' משה לימא — 36, 628.
ר' משה רבקש — 36, 621, 629.
ר' משה ריווקעס — 271.

נ.

נאָדעל, ארנאָ — 519.
נאָוואָגראָדסקי — 355.
„נאָוואָסטי" — 538.
נאָוואָצקי באָלעסלאָוו אָסיפאָוויטש— 721.
נאָוואָקאָווסקי, ירמיה — 284.
„נאָוויי מיר" (ניו-יאָרק) — 946.
נאָוויק — 235.
נאָוויק, יואל — 258.

נאוויק, נויטהען — 884, 888.
נאוויק, פסח — 343, 345.
נאוויקאס, יוליוס — 363.
„נאוועט און שווייליך דרוקערייי" — 358.
נאמיק, דוד — 281, 429.
נאמעק, ראזא יודעלעוונא — 721.
נאמקין — 57.
נאכימסאן, מ. — 423.
נאמבערג, ד. — 205, 284, 392, 573, 576, 577, 796.
נאראוו, אברהם — 617.
נארוויד — 576, 577.
„נא ראדיניע" — 64.
נאדעל (מאקס) — 148.
נאזימאוו (פאליציימייסטער) — 166, 399.
נאזימאוו (געניעראל-גובערנאטאר) — 31, 527.
נאמאן, נעמי — 584.
נאמאן, שמוחה — 583, 584.
נאמאנזאן, בער — 401.
נאמאנסאן, העניע — 575.
נאמאנסאן, מארק — 101, 106, 107.
נאידזיוק, יאזעף — 364.
נאכבוש, נח — 572, 579, 580, 581, 582, 592.
נאכימזאן — 258.
נאמיאט, ארען — 615.
נאנעס, זרח — 5, 176, 724.
נאפאלעאן 1טער — 268, 633, 774.
„נאראדנאיע וואליא" — 75, 81, 114.
„נאש גאלאס" — 262.
„נאשא טריבונא" — 204, 260, 694.
„נאשע האסלא" — 260.
„נאשע סלאוא" — 260, 261.
נח (פארטנאי) — 89, 90, 139, 220, 251, 252, 253, 254 255, 256, 519, 698—699, 705, 716, 798.
נחום יוד — 5, 811.
נוידום, לויב — 352.
נוימארק — 398.
„נוע וועלט" — 691.
„נויע פאלקסציימונג" — 172.
„נויע צויט" — 263 691.
„נויעס" — 347, 348, 352.
„נויעס פון רוסלאנד" — 247, 687.
„נויער וועג" — 284.
נוישול, אריה (ארקאדי) — 277, 278, 288, 385, 805.
נוגער, ש. — 284, 301, 302, 341, 345, 348, 354, 356, 396, 496, 742, 743, 769, 932.
נוימאן, חיימאן — 881, 888.
נוכמאן, פעני — 891.
נוסטשאיעוו (פראפעסאר) — 414.
נוקאלאי 1טער — 176.
נוקאלאי 2טער — 557.
נוקאלאי נוקאלאיעוויטש — 339, 341.
נעמאנסקי, סערגיי (א. יעלדאוו) — 90, 139, 249, 250, 251, 252, 255.
נעמזער (ראבינער) — 278.
נעמזער, מרדכי יעקב (הרב) — 278.
נעמי לאה — 554, 576, 580, 581, 582.
נעסטאראוסקי, משה (מאיסעי) — 675.
נעקראסאוו — 599.
נעראסלאווסקא — 581, 582.
נערה (רבקה מאצין-ראקאוו) — 615.

ס.

סאלאוויטשיק, דר. — 405.
סאלאוויטשיק, איסאק — 721.
סאלאוויאוו — 112.
סאלאוויאוו, וולאדימיר — 808.
סאלאנאוויטש, העניריק — 733.
סאלק, מוניע — 46, 277.
סאמאך — 915.
סאמאך, מארים — 900, 904.
סאמבערג, א. — 582, 583, 584, 585.
„סאציאל דעמאקראטישע ביבליאטעק", 79, 80, 86.
„סאציאליסטישע רעוויי" — 691.
„סאציאלע מעדיצין" — 408, 418, 431, 436.
סאקאלאוו, ל. א. — 657.
סאקאלאוו, פאוועל רמיטריעוויטש — 722.
סאבלין — 675.
סאווינקאוו, באריס — 653, 655, 656.
סאזאנאוו — 655.
סאוויצקי — 545.
סאוויצקי, איוואן לעאפאלדאוויטש — 721.
סאיעט, געאמאן שאיעוויטש — 721.
סאכאר, משארלם — 909.
סאלוצקי, יעקב — 255, 965.
סאמעלסאן, לודוויג, דר. — 728.
סאנדוי — 583.
סאפירשטיין, י. — 510.
סאפיר, אויגא — 228.
סאפיר, ק. — 253.
סאפער, ח. — 245.
סאראקא — 81.
„סווארדנאיע סלאוא" — 91.
סווירסקי, מ. — 53.
סוועטיצקי — 257, 258, 261.
סווערדלאוו, ראפאיל, 59, 67, 68, 81, 127, 128, 246.

סואוואַרין, א. ס. — 588.
סוד, חיימאַן — 966.
סוטעווין, א. — 363.
סוכאַמלין — 648.
סינדעל, אַלעקסאַנדער — 900.
סופר, אליהו — 278, 281.
סורגוטשאַוו — 577.
סטאַון, אייזיק — 245.
סטאַון, נ. — 697.
סטאַינסקי — 648.
סטאַליפין — 145, 198.
סטאַלפנער — 705.
סטאַצקי, לייב — 519.
„סטאַינסלאַוו" (טרוסעוויטש)— (זאַלעווסקי) — 149.
סטאַינסלאַוו, אווגוסט (קעניג) — 34, 834.
סטאַינסלאַווסקי — 559, 570, 592.
סטאַינעוויטש — 747.
סטאַסאַוו, וולאַדימיר — 522, 524, 526, 533, 536, 538, 545, 548.
סטופעל — 826, 827.
סטופעל—כהן, ש. — 302.
סטיין, גאַלדי — 891.
סטעמבא, לאזאר, דר. — 379, 399, 727, 728, 729.
„סטעפאַן" — 181.
סטעפאַנאַוויטש — 108, 114.
סטרואוע — 95, 250.
סטרונסקי — 356, 827.
סטרידבערג — 577.
„סויבירסקי ווייעסטניק בונדא" — 262.
סיגאל, אברהם — 900.
סידער, מרדכי אייזיק — 353.
סילווערמאן, בערטא — 891.
סילווערמאן, ליאן — 888.
סילין — 881.
סיניאווסקי, ס. — 364.
סיראטא (חזן) — 278.
סיראקאמא — 268.
סירקין, נחמן, דר. — 284, 399.
סירקינ'ס דרוקעריי און בוכהאנדלונג — 68, 182, 185.
סלאבאדסקי — 419.
סלאבאדסקי, א. 578.
סלאוואצקי — 268.
סלאניימשיק, גרשון — 182.
סלאניימסקי — 64.
סלאניימסקי, חיים זעליג — 274.
סמאלענסקי, פרץ — 812, 815.
סמארגאנסקי, מ. ר. — 367.
סמיטה, דוש. — 905.
סניעגאוו, לעאניד — 577.
סעגאל — 82, 970.
סעגאל, ראזע — 142.
סעגאל, שוינע רויזעל — 84, 250.
סעגאלאוויטש, ז. — 345, 577, 578.
סעגאלאוויטש, קלארא — 577.
סעדלים, אליהו, דר. — 416, 417.
סעוועראַ-זאַפאַדני גאַלאַס" — 283, 394, 500.
„סעוועראַ-זאַפאַדנאַיע סלאַוואַ" — 394, 694.
סעמיראַדסקי — 545.
סען-סען, קאַמיל — 603.
סעראַוו — 545.
סערגיי (נעמאנסק—א. זעלדאַוו) — 90, 139, 249, 250, 251.
ספאַסאַוויטש, ווו. ד. — 832.
ספיוואַק, ב. — 262.
ספירא, א. — 53.
ספירא, אינזש. — 748.
„ספראַווא ראַבאַטניטשא" — 79.
סקאַמאַראַווסקא, חיה — 400.
סקאַפ, מאַקס — 915, 916, 919.
סקאַפאַווקער — 246.
סקאַרינים דרוקעריי — 363, 364.
סקיראַילא — 13.
סרעדניצקאיא, פאַטי — 58, 65, 71, 72, 84, 88, 89, 136, 137.

ע.

עבען, פראַפעסאַר — 826.
עבערויל, י. — 886.
עדלין, ווילהאם — 609.
עדעלמאן — 249, 250.
עדעלשטאַט, דוד — 476.
עדעלשטיינ'ס טאַבאַק-פאַבריק — 141, 247, 640, 966, 978.
עהרענפריים — 398.
עזרא — 255.
„עטיודן" — 358, 359.
עטקין — 257.
עליאַסאַן, זלמן — 277, 281.
עליאַסאַן, יקותיאל — 277.
עליאשבערג — 139.
עליאשאַוו, חיים — 519.
עליאשעוו, דר. (בעל-מחשבות) — 833.
עליאשעוו (אדוואַקאַט) — 177.
עליכם שלום — 574, 575, 578, 582, 598.
עלמית, סאַניא — 572, 576, 577, 580, 581, 591, 592, 593, 615.
עלק, ווילהאם — 900.
עלקין, מ. — 577, 578.
עלקין, סעם — 884, 888, 948, 966.
עלקין, ראַוז — 891.
עלשטיין, מ. — 581.
ענגעלס, פרידריך — 63, 79, 80, 81, 119, 146.

ענסקי — 368.
עפעלבוים, ב. — 581.
עפשטיין, אב. — 967.
עפשטיין, אסיפ כארדוכאוויטש — 722.
עפשטיין, אלטער — 952.
עפשטיין, אננא — 101, 103.
עפשטיין (קלעמענץ), אננא מארדוכאוונא — 722.
עפשטיין, בנימין — 278, 615.
עפשטיין, טאטיאנא מארקאוונא — 333, 336.
עפשטיין, יהושע חיים — 277.
עפשטיין, יוסף, דר. — 732, 733.
עפשטיין, לעאן — 285.
עפשטיין, מאקס — 888, 927.
עפשטיין, טיראן מארדוכאוויטש — 722.
עפשטיין, מרדכי — 277, 281.
עפשטיין, פאולין — 891, 909.
עפשטיין, ר. — 262, 263.
עפשטיין, רעוועקא (רבקה) — 224, 226, 231, 235, 351, 352.
עפשטיין, ש. — 261.
עפראן, איסאק אבראמאוויטש — 722.
עפראן, יאסעל אבראמאוויטש — 722.
עפראן, שעפסעל—קאלמאנאוויטש — 722.
עפרען, י. — 340.
„עקספרעס דרוקערייי" — 359.
ערליך — 256, 257, 260, 712.
ערמאנס, יאסיפ דאווידאוויטש — 722.
ערשטער ווילנער ליידים קראנקען אונט. פאראיין, נואַרק — 911, 928.

פ.

פאדאלסקי, דוד — 915.
פאזניאק, יאן — 363.
פאטשטער, ש., דר. — 51, 734.
פאטעראנץ — 231.
פאטעראנץ, בצלאל — 190.
פאטעראנץ, טאניא — 182, 183.
פאניאטאווסקי, סטאניסלאוו — 623.
„פאסליעדניא איזווסטיא" — 259.
פאסטיעלאו, ניקאלאי פאוולאוויטש, 722.
פאפאוו — 114.
פאקאמילאוו — 655, 656.
פארטנאי (נת) — 89, 90, 139, 519, 698—699, 716.
פארטען, העגרי — 589.
פאוולאוסקי, יצחק (אוסאק) — 675, 676.
פאוועל — 250, 255.
פאוועל אלעקסאנדראוויטש (גרוים-פירשט) — 556.
פאט, יעקב — 355, 356.
„פאטי" (פאטי סרעדניצקאיא — 136, 137, 247, 250.
פאכמאן, דר. — 733.
פאלעק, דוד — 901.
פאסטרולין — 166.
פאסקעוויטש (גראף) — 851, 852.
פאץ, ג. — 302, 367.
פאץ, יעקב — 359.
פאץ, מיכאיל (בענעראל) — 27.
פאקול, יעקב — 251.
פארנעס, יעקב — 277, 864.
פאשקאווסקי, טיט — 60.
פוזירוסקי, דר. — 734.
פוזירעגסקי — 65, 81.
פומפיאנסקי, אויידעל — 674—681.
פופס, ט. — 368.
פופס, ניסן — 224, 226, 227, 228, 231, 258, 344, 352.
פופקא, ח. — 6, 296, 931, 932, 933, 934, 935, 936.
פושקין — 570, 599.
פייקעס — 139.
פיאטר דער גרויסער — 17, 28.
פילסודסקי, יאן — 389.
פילסודסקי, יוזעף — 52, 60, 71, 247, 389.
פימענאוו (פראַעסאר-סקולפטאר), — 528.
פינכאס, אליהו — 829.
פינעלעס — 274.
פינסקי, דוד — 573, 574, 580, 583, 932.
„פינסקער גלוגבלאט" — 259.
פיסארעוו — 141, 693, 818.
פיקאן, מאלי — 611, 950.
פיראשניקאוו, י. — 285, 592, 606, 607, 608, 828.
פלאט — 904.
פלודערמאכער, ג. — 302, 519, 777.
פלונגיאן, מ. — 271, 635.
פלעווע, פאן — 116, 656.
פלעכאנאוו — 63, 79, 80, 81, 95, 112, 113, 114, 122, 123, 137, 248, 830.
פלעכאנאוו, מאדאם — 944.
פנקס „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות" (יעקאפ 1931), 369, 391, 518, 776.
פנקס פאר דער געשיכטע פון ווילנע אין די יאהרען פון מלחמה און אקופאציע (1922) — 367, 382, 391, 392, 398, 412, 428, 739, 776.

פסחזאן — 155.
„פעטראָגראָדער טאָגעבלאַט" — 743.
„פעמיט רעפובליק" — 691.
פעטרושעוויטש — 249.
פענזיל (בר. 43 א. ר.) — 915, 919.
פענקין, טחערעזא — 891.
פענקין, פאָול — 884, 888, 968.
פעסקאָוא, וו. — 936.
פעסקאָווסקי, חיה — 722.
פעסקין — 93, 256.
פעסקין איזראיל (ישראל) — 65, 66, 73, 81, 697.
פעסקין, יעקב — 38, 697.
פעסקין, יעקב-דוד — 386, 696.
פעסקין, שמואל, דר. — 5, 81, 519, 696—697, 915.
פעראָווסקאיא — 64, 101, 114, 170, 675.
פערלמאן, זאב-וואולף, דר. — 398, 399, 400, 401.
פרזאראָוו (אינזשענער) — 181.
„פרחי ציון" — 636.
פרעאָבראזשענסקי — 114.
פרעגער, יעקב — 584.
פרעסניאָקאָוו — 117.
פרץ, י. ל. — 206, 367, 397, 499, 501, 518, 551, 574, 575, 576, 578, 584, 598, 701, 796, 797, 833.
י. ל. פרץ שרייבער פאראיין — 932, 936.
„פשעדסווית" — 71.

צ.

צאָגעלמאן, ל. — 521, 932, 935, 936.
„צאָלק פון לאָנד" — 517.
„צאָלקסבילדונג" — 351, 354.
„צאָלקס געזונט" — 353, 360, 392, 393, 401, 406, 408, 410, 412, 416, 430, 431, 435, 436.
„צאָלקס צייטונג" — 90, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 218, 260, 261, 263, 284, 694, 742, 943, 946.
„צאָלקס-שטימע" — 260.
צאָן-וואָהל — 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 252, 278, 712.
צאָן צאָלען — 180, 181, 182.
צאָן-פרעזע — 183.
צאָר, צעליקס — 555.
„צאראוויס" — 351, 353.
„צארווערטס", ווילנע — 416.
„צארווערטס", ניו יארק — 172, 485, 488, 697, 751, 755, 759, 827, 877, 915, 917, 923, 931, 932, 936, 946, 952, 955, 960, 961, 962, 966, 970, 975, 976, 978.
„צארווערטס אסאָציאיישאן" — 934, 954, 975, 976, 979, 982.
צאשקע — 581.
צאבריציום, זשאן — 593.
צאלקאָוו — 901.
צאלקענהיים (פראָפעסאָר) — 727.
„צאָטיליען בלעטער" — 355.
„צאר אונזערע קינדער" — 356.
צאראייניגטע אידישע געווערקשאפטען — 946, 975, 977, 979.
צאראייניגטער ווילנער הילפס קאָמיטעט — 338, 901, 902, 903, 905, 911, 912-930, 931, 932, 948, 950, 951, 974, 982.
צארבער, דזש. — 919.
צארבער (בר. 43 א. ר.) — 915.
צארלאָג „די וועלט" — 742.
„צאר'ן אידישען צאָקדעמיקער" — 356.
צראָנץ (קורסקי) — 94, 167, 253.
צראָנקפורט, אידעל — 244.
צולדא, לודוויג — 574, 582.
„צון די מלחמה-יאָהרען" — 369.
צונק צארלאָנג — 767.
„צונקען" — 356.
צוסמאן — 530.
צוקמאר — 257.
צוקס, שרה — 257, 258.
צייגעלסאָן, מאקס — 876, 878, 879, 884, 888.
צייגענבוים, ב. — 946.
צייגענבערג, חיים-יהושע — 430.
צייגענבערג, יעקב דר. — 430.
צייגענזאָהן, שמואל פייוועל — 277, 286.
צייגעס, טוביה — 39.
ר' פייוועל אשכנזי — 271.
פייוועל דער שטעפער — 251.
צוינבערג, מאָרים — 908, 909.
צוינבוילבער, וו. דרוקערייי — 359.
צוינבערג, בנימין (מראסקוו)—909.
צוינבערג, ל. ב. — 139.
צוינזוילבער (חזן) — 605.
צוינערמאן, נ. — 932.
צוינשרייבער, בערמא — 907.
ציגנער, ווערא — 112, 113, 114, 409.
צין — 82.
צין, א. — 139.
צין, בנימין דר. — 280, 289, 385, 731.
צין, ע., אינזש. — 316.
צין, שמואל יוסף — 19, 39, 271,

280, 289, 449, 519, 627, 635,
636, 768, 770, 776, 792, 840,
פינקעלשטיין, א. — 104.
פינקעלשטיין, ע. (אַדוואָקאַט)—392.
פישער, אסתר — 907.
„פלוג-בלאַט" — 342.
„פלוגבלאַט פון פּוילישען בערשטער-
ראַיאָן" — 259.
פעדער, יחיאל — 250.
פעדער, משה — 580, 581, 582.
פעדערמאן, אליהו — 519.
פעלדמאַן, סעם — 915, 916, 917,
919.
פראנקפורט, י. — 367.
פראנקפורט, מיכאל — 145.
פראַלענקא — 114.
פרוג, שמעון — 395, 399, 454,
482.
פרוישטעטער, וואָלף דר. — 725,
726, 727.
פרומין, ק. — 284.
פרומקין — 94.
פרומקין, ג. — 258.
„פרויהויט", קיעוו — 262.
„פרויהויטס-גלאַק" — 259.
„פרוילאנד" — 750.
„פרוינד" — 482, 501.
„פרוינד", ווילנע — 283.
„פרויער געדאַנק" — 353, 355,
392.
פרידבערג, פרענק — 968.
פרידלאַנד — 280.
פרידמאן, ר. — 82, 141, 246.
פרידמאן, ש. — 53.
פרידקין, א. — 344, 352.
פרישמאן, דוד — 482, 808.
פרענדלער — 255.
פרענק ברידער — 903.
פרענק, לואיס — 905.
פרענקעל — 255, 257.

צ.

צאַלעווויטש, בעצצעל — 256.
צביה — 85, 155, 250, 253, 687.
ר' צבי הירש חיות — 273.
צביון (דר. ב. האַפטמאַן) — 191,
724, 922, 923, 932, 940.
צוויוג, ארנאַלד — 755, 580, 593.
צווילינג, יעקב — 190.
צוויניעווע — 676.
צוגזער, אליקום — 39, 453, 454,
472, 520, 636.
צוגזער, פרץ (אלטער) — 520.
צונץ, ר' יום טוב ליפמאן — 273.
„צוקונפט", מאַסקווע — 262.
„ציוקונפט", ניו יארק — 94, 172,
688, 691, 960, 966.
„צוקונפט פרעס פעדעריישאַן" —
960.
„צופּוס" — 353.
צוקערמאן, דר. — 915.
צוקערמאן, צמח — 900.
„צייט" — 358, 359.
„צייט-גייסט" — 697.
„צייט-פראגען" — 262, 263.
ציטלין, אהרן — 585.
ציטלין, בארים (באטורסקי)—251.
ציטלין, הלל — 284.
ציטלין, שאַטיאַנע — 661.
ציאַנסאַן — 827, 850.
ציאַנסאַן, נחמה — 520.
ציבולסקי — 166.
ציונסאַן, ד. און קאַמפּ. דרוקערייי
— 347.
ציטראַן, ש. ל. — 23, 284, 286,
342, 347, 348, 350, 352, 366,
367, 368, 392, 398, 412.
ציגבערג, י. — 340.
ציגמאן, זעליג — 350.
ציפקין — 224, 226, 231.
ציפקין, י. — 367.
ציש"א — 701.
צעדערבוים — 481.
צעמאַכאוויטש — 139.
צעמעל, פאַניע — 332.
„צענטראַל" דרוקערייי — 360, 362.

ק.

קאַבריז, לעאָן — 574.
קאַגאַן אסיג (יערמאנסקי) — 252.
קאַגאַן-בערנשטיין — 646.
קאַן, פנחס — 368, 674.
קאַן, שלומה — 577, 579.
קאַהן — 581.
קאַהן, דוש. — 927.
קאַהן, העניר — 584.
קאַהן, מרס. — 927.
קאַהאַן, אדאַלף דר. — 399, 729.
קאַהען, איזידאָר — 151, 724, 878,
880, 903, 913, 914, 915, 917,
918, 919, 920, 925, 936, 962,
969, 978, 979, 981.
קאַהען, בערטא — 970.
קאַהען, דזשענני — 908.
קאַהען, הערמאן — 287.
קאַהען, סעם (בר. 367) — 876,
888, 919, 970, 982.
קאַהען, סעם (ווילנער בען. אסס'ן,
ברוקלין) — 902, 927.
קאַוואַלסקי — 680.
קאַוואַלסקי, מתתיהו — 572, 573,
579, 580.

קאוואַרסקי, הערץ דר. — 302, 384, 393, 394, 395, 396, 397, 405, 409, 412, 431, 520, 730.
קאוואַרסקי, נתן. — 356.
קאוונער (אַדוואָקאַט) — 277.
קאוונער, יצחק (קאַדיסאַן) — 578.
„קאוונער פלוגבלאַט" — 259.
קאזלאָווסקי, מעצישיסלאָוו יוליעוויץ — 78, 169.
קאזלאָיסקי, א. — 364.
קאזשעווניק — 224, 227, 231.
קאטיק, א. און ברעסלער'ס פאר-לאג — 248.
קאטשיראָווסקי, י. — 364.
קאטשיראָווסקי, י. דרוק — 364.
קאיגען (יונה) — 220.
קאירענסקי, איסאק — 722.
קאירענסקי, אַראן — 723.
קאירענסקי, לייזער געדמאַנאָוויטש — 723.
קאירענסקי, מאיסעי סאוועליעוויטש — 723.
קאירענסקי, סאלאמאן חיימאָוויטש — 723.
קאַבאַנאָוו — 827.
קאַלאַדני, ז. — 263.
קאַלאַדקאָוויטש, ניקאַלאי — 113, 114.
קאַלטאַן, דוש. — 927.
קאַלטון, רחל — 189.
קאַלניק, ארטור — 583.
קאַלקער — 581.
קאַנגרויישאַן משכן בצלאל אנשי ווילנע — 900.
קאַסאָווסקי — 915.
קאַסאָווסקי, וולאַדימיר (לעווענסאַן) — 90, 91, 95, 138, 139, 171, 195, 198, 203, 249, 253, 256, 257, 687, 798.
קאַסטאַמאַראָוו — 36.
קאַסעל, עגטי — 907.
קאַפעלזאָן, ט. ס. (טימאַפעי) צמח — 57, 77, 78, 80, 84, 128, 137, 171, 256, 520, 686, 724.
קאַף, שלום — 190.
קאַקשאַראָוו (אַקאַדעמיקער) — 555.
קאַראַלענקא — 808.
קאַראַלניק, א. דר. — 936.
קאַרשטמאַר, יצחק־אָוו — 66.
קאַרשטמאַר, ציליא — 56, 81.
קאַרניללאָוו (געגעראל) — 705.
קאַרענל, דזשולויוס דר. — 971.
קאבאטשניק, אלבערט — 349.
קאדיסאן, חנה — 579, 580, 581, 582.
קאדיסאן, ל.—5, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582.
קאדיסאן, ליובא — 579, 582, 583, 596.
קאדעלבורג — 581.
קאהן, אלעקסאנדער — 934.
קאהאן, אב. (אברהם) — 483, 520, 697, 753, 754, 763, 827, 895, 915, 916, 919, 926, 927, 932, 933, 934, 946, 950.
קאהאן, מיכאיל (גריוועוויטש) — 252.
קאוטסקי — 830.
קאטאיעוו, וו. — 585, 586.
קאטאָוויטש, דזשעראם — 876, 878, 879, 888.
קאטשאַלאָוו, וואַסילי איוואַנאָוויטש — 557—571.
קאלאיעוו — 655.
קאלאן, פ. — 572, 573.
קאליך, יעקב — 612.
קאליש, בערטא — 950.
קאלמאַנאָוויטש, ז. — 324, 341, 742.
„קאלעכאר נאראָדנאי וואלי" — 64.
קאמינסקי, אסתר-רחל — 328, 576, 610.
קאמינסקי, יוסף — 585.
קאמיען, דינה — 584, 585.
קאמיען, יוסף — 578, 579, 582, 584, 585.
קאמענסאן, אננא — 908.
קאמענעצקי, גרשון — 281.
קאמענעצקי, יוסף — 395.
קאמערמאכער, וואסקא — 67, 81.
„קאמף" — 259.
קאנטאר, א. — 344.
קאנטאר, אייב — 902.
קאנטאר, דזשעני — 908.
קאנטאר, יהודה לייב — 278, 367, 481, 520, 636, 806, 807, 808, 810, 849.
קאנטאר, ר' ליובעלע — 849.
קאנטאר, ר. — 902.
קאנטאראָוויטש, וו. — 261, 262.
קאסטעלאנסקי, אברהם — 217, 255.
קאסטעלאנסקי, בערטא — 217.
קאסינאָוויטש, הענריק — 362.
קאסעל (פראַעסאָר) — 398.
קאסעל, ד. — 352.
קאסעל, דזשויקאב — 900.
קאפוסט, טוביה — 132, 133.
קאפלאן — 256.
קאפלאן, אלעקסאנדער — 413, 414, 415, 416.

קאפלאן, ה. — 344.
קאפלאן, יאשקע (האראצי) — 207.
קאפלאן, יצחק בן הירש — 413.
קאפלאן, סעם — 902.
קאפלאן-קאפלאנסקי — 747.
קאפלאנאוויטש, דן — 232, 342, 345, 346, 352, 833.
קאפלאנסקי, ד. — 255, 302.
קאפלינסקי, ישראל מיכל — 83, 84, 144, 197, 213, 249, 251, 253, 719.
קאץ, ה.—5, 876, 877, 878, 879, 885, 886, 888, 913, 914, 915, 917, 919, 920, 922, 923, 940.
קאץ, דוד — 346.
קאץ, היימאן דר. — 972.
קאץ מאראס — 90.
קאץ, יוסף פ. — 597.
קאץ, לאזאר — 5, 59, 64.
קאץ, מייער, מאוישאוויטש — 723.
קאץ-וואלפסאן, זשעניא — 64.
קאציזנא, אלטער — 520, 578, 582, 583, 596, 754.
קאצענעלענבאגען, אוריה — 353, 520.
קאצענעלענבאגען, שלום מרדכי — 281.
קאצענעלענבאגענ'ס נאראדנאיע אוטשילישטשע — 404.
קאצענעלענבאגען, ש. י. (רש"י) — 520.
קאצענעלענבאגען, שמואל — 467.
קאצענעלענבויגען, צבי יהרש — 38, 467, 635.
קאצענעלענבויגען, שמואל — 635.
קאצענעלענסאן — 944.
קאצענעלענסאן, ב. — 256, 284.
קאצענעלענסאן, יצחק — 578.
קאצענעלענסאן, י"ל. — 482.
קארל (שוועדישער קעניג) — 17.
קאריעני, נאדיא — 584.
קארפאוויטש — 655.
קארפינאוויטש, משה — 339.
קארפעלעס, גוסטאוו — 399.
קוויאטקאווסקי — 112, 116, 117.
קוהן, בעלא — 755.
"קול מבשר" — 618.
קולבאק, משה — 302, 777.
קולטשיצקי — 699.
קוליקאווסקי, מרס. — 927.
קולעשא (מאלער) — 293.
קולקין, ס. — 879.
קומאק — 585.
„קונסט און לעבען" — 355.
קוסלאוויטש — 915.
קופרין — 502.
קוקסעס, התרמאן — 900.
קורלענדער, יעקב — 584.
קורסקי, פראנץ—5, 94, 167, 253, 256, 724.
„קורץ" — 358.
קושניראוו, א. — 173.
קושעלעווסקי, י., דר. — 30, 857.
קיבאלטשיטש — 113.
קיזבערג, מאקס (מרדכי) — 182.
קיזשניץ, א — 261.
קיט, בן-ציון — 573.
קיסעל, לואיס — 902, 915, 919, 926, 927, 928, 932.
קינקולקין — 856, 857, 858.
קיסין, אברהם — 183, 185.
קיסין, י. — 472.
קיסמאן, י., דר. — 935, 936.
קישקיס, ווישאלד — 362.
קלאובונד — 585.
קלאטשקא, סאמואיל לוואוויטש—723.
קלאטשקא, שעפטעל — 729.
„קלאסען-קאמף" — 258.
קלוגמאן (בראנדמויסטער) — 188.
קלוזנער (מאיסטער) — 286.
קליוט, שלמה — 223, 224, 226, 227, 229, 231, 258, 302, 724.
קליין, דוש. — 888, 915, 919.
קליינמאן, פריץ — 584.
„קליינער בונד" — 188.
קליינשטיין, זלמן — 285.
קליאטשקא, יוליאן — 637.
קליאטשקא, דר. — 915.
קליוואנסקי, ס. (מאקסים) — 250.
קלוס, צ. — 139.
קלמן דער פרוקאזטשיק (קראפיוניק-קאוו) — 151.
קלעבאנאוו (אינזשענער) — 5, 228, 229, 288, 830, 385, 747.
קלעגעלס, באראן, פאן — 163.
קלעמבאצקאיא, רעוועקא — 723.
קלעצקין, בארים — 324, 341, 520, 741—743.
קלעצקין דרוקערייי — 345, 351, 354, 499.
קעצקין, ב., פארלאג—49, 340,341, 351, 449, 481, 509, 517, 519, 616, 685, 690, 692, 696, 698, 700, 702, 704, 712, 714, 739, 741, 742.
„קניגא" — 517.
קסאניק, דר. — 734.
קעווים — 723.
קעוועש, דעבארא — 723.
קעוועש, מייער-זלמן אבראמאוויטש—723.
קעסטעלמאן, לאה יאנקעלעוונא—723.

קערענסקי — 233, 423, 648, 705.
קראָנענבערג, י. — 348.
קראָוועטשינסקי-סטעפניאק — 107.
קראָוויץ, דושעניי — 908.
קראָנץ — 256.
קראָסין, לעאָניד — 59, 70.
קראָסניצא, דר. — 252.
קראָסנער, מ. — 902.
קראָפאָטקין, פירשט—101, 107, 115.
קראָפיוועניקאָוו, קלמן (קלמן דער פרי-קאָזטשין)—151, 248, 520, 818, 819, 955, 970.
קרוק, א. — 279.
קרייזעס, ד., דרוקערייי — 360.
קריגער, דוש. — 902.
קריניצא, א. — 345, 347.
קרינסקי, וו. — 53.
קריסאָווסקי, אסתר — 908.
קריסטיענסען — 575.
קרעטשמער, אברהם — 520.
קרעמער, ארקאדי (אלעקסאַנדער) — 58, 65, 71, 72, 84, 86, 87, 88, 92, 93, 95, 128, 135, 137, 140, 153, 154, 156, 158, 171, 194, 195, 203, 247, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 316, 520, 685, 715, 716, 798.
קרעמער, בערעא — 65.
קרעמער, בת-שבע — 584.
קרעמער, גיטליא איצקאָווני — 724.
קרעמער, לואיס — 900.
קרעמער, משה — 621.

ר.

ראָגאָף, דוש. — 876, 878, 879, 884, 888.
ראָגאָף, חיימאן — 884, 888.
ראָגאָף, הלל — 505, 932.
ראָגאָף, לואי — 972.
ראָגאָוו, ק., דר. — 733.
ראָגאָלסקי, אינזשענייער — 78.
ראָזדעיל, דושעניי — 907.
ראָזינסאָמער — 404.
ראָזען, לואיס — 972.
ראָזען, מאָריס — 903.
ראָזענבאָום, מענדעל — 62, 82, 128.
ראָזענבוים, י. ח. — 347, 352, 366, 367.
ראָזענבוים, מענדעל — 690.
ראָזענבוים, ש. (אַדוואָקאַט) — 367, 380.
ראָזענבוים, שמשון — 51.
ראָזענבלאָם, פרענק, דר. (בן-יקיר) — 945.
ראָזענבלום, א. — 915, 926.
ראָזענבערג — 82, 166.
ראָזענבערג, ד. — 262.
ראָזענבערג, י. — 139.
ראָזענבערג, ראָמאַן — 65.
ראָזענטאָל א., דרוקעריי — 358.
ראָזענטאָל, אננא—5, 94, 219, 235, 237, 251, 520, 700—701, 735, 747, 952.
ראָזענטאָל, אהרן — 358.
ראָזענטאָל, דוד — 900.
ראָזענטאָל, י. — 245, 256.
ראָזענטאָל, ניסן — 39.
ראָזענטאָל, פאָוועל, דר. (אַנמאַן) — 195, 199, 251, 299, 352, 400, 519, 701, 735.
ראָזענסאָן, יוסף, דר. — 30.
ראָזענסאָן, משה — 400, 638.
ראָזענפעלד, אַנא — 251.
ראָזענפעלד, ש. — 457.
ראָזענקראַנץ, דר. — 399.
ראָזענקראַנץ, דוד, דר. — 730, 731.
ראָזענקראַנץ און שרייפטזעצער דרוקעריי — 449, 731.
ראָזענשטיין, מאָקס (מאַקאַר) — 188, 189.
ראָזענשטיין, ל., אינזש. — 316.
ראָטבוים, יעקב — 586.
ראָטהבוים, לאה — 585.
ראָטשטיין, — ב. 5, 6.
ראָם, דר. — 45.
ראָם, אלעקסאַנדער, דר. 430, 730.
ראָם, ברוך — 834.
ראָם, גריגאָרי (געראסים), דר. — 730, 731.
ראָם, דוד — 834.
ראָם, דבורה — 834.
ראָם דרוקעריי — 39, 163, 164, 272, 279, 286, 641, 730, 767, 770, 788, 813, 834, 949, 977.
ראָם, יאַסעל עליאַשיוויטש — 724.
ראָם, יוסף — 834.
ראָם, יוסף-רובן — 834.
ראָם, מנחם — 834׳
ראָמאַנאָוו, אלטער — 257, 258.
ראָפוועריג — 827.
ראובן (באַקאַלעי-פּריקאַזטשיק)—151.
„ראָבאָטשיע מיסל" — 88.
„ראָבאָטשי גאַלאָס" — 262.
„ראָבאָטשי פּאָניעדיעלניק" — 262.
„ראָבאָטשיע זנאָמיע" — 83.
ראָבוכין, קלאָרא — 907.
ראָבינאָוויטש, א. — 618.
ראָבינאָוויטש, חירש (ווילנער שטאָדט מגיד) — 247, 640.
ראָבינאָוויטש (משה) מאָיסעי—676.
ראָבינאָוויטש, נאָאום — 724.
ראָבינאָוויטש, ש. — 246.
ראָבקין, איסר — 253.

ראָגאָלין, ח. — 915, 919.
ראָדזיוויל (פירשט) — 34, 269.
ראָדזיוויל (וואָיוואָדע) — 631.
ראָדזיוויל (פירשט) — 628.
ראָדזעוויטש — 150.
ראָדען (בראָנעמע) — 528.
ראָדזיוויל — 16.
ראָוויטש, יאָסעל לייבאָוויטש — 724.
ראָוויטש, גבריאל — 520.
ראָוויטש, סאָפיע לייבאָווגע — 724.
ראָדטשענקע — 249, 250.
„ראָזסווועם" — 517.
ראָטהויזער — 217.
ראָטנאָוו, דר. — 915.
ראָטנער, ב. — 277.
ראָטנער, דוד-בער — 281, 286.
ראָטנער, גר., דר. — 734.
ראָטנער, פּאָני — 690.
ראָוויטש, פּעני — 908.
ראָוורעבע, 255.
ראָמויליס ישיבה — 38, 411, 773, 786.
ראָכמאָן, מ. — 53.
ראָכמילעוויטש, דר. — 51.
ראָפּאָפּאָרט, שאָרל — 59, 60, 520, 690, 691.
ראָפּאָפּאָרט, שלמה יהודא — 273.
ראָפּעל, אסתר — 584.
ראָפּעס, אהרן-הירש — 421.
ראָפּעס, דזשויקאָב — 915, 919, 921, 926.
ראָפּעס, ז. — —919.
ראָפּעס, יצחק, דר. — 205, 379, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 713.
ראָפּעס, מיכאָאיל — 713.
ראָפּעס, מרס. — 915.
ראָפּעס, משה (ווילנער רעליעף) — 694, 712, 713.
ראָפּעס, משה — 205, 255, 256, 257, 261, 347, 421, 520.
ראָפּעס, סאָניא — 421.
ראָפּעס, קלמן (קולנימום) — 421.
ראָקאָווסקי, מאָרק — 585.
ראָשעל — 285.
רובין — 262, 583.
רובין (בר. 43) — 927.
רובין, דוד — 901.
רובין, י. — 356, 368.
רובין, יצחק — 901.
רובינסאָן, דר. — 901.
רובינאָוו, לוי יצחק — 279.
רובינס, ישראל דר. — 396.
רובינשטיין — 901.
רובינשטיין, הרב — 380, 391.
רובינשטיין, אַנמאָן — 548.
רובינשטיין, יוסף, דר. — 279.
רובינשטיין, יצחק (הרב) — 278, 279, 283, 284.
רובינשטיין, מיכאל, דר. — 286.
רודנעוו, וו — 663.
רוטשטיין, דר. — 292.
רויבעל, דוד — 231, 342.
רוך דרוקערייו — 363.
רומשונסקי, יוסף — 606, 609-613, 778, 825, 915, 926, 929, 930, 934, 950.
רוסאָנאָוו — 648.
רוסישער ארבייטער אונטערשטיצונגס פּאראיין — 902.
„רוסקי יעוורעי" — 481.
„רוסקי ראָבאָטשי" — 690.
רות פּערל — 584.
רזשאָווסקי, ש. — 886.
רחמילעוויטש, דר. — 380.
רחמיאל (אהרן ווויגשטיין) — 520.
רייזען, ארברחם—5, 438, 767, 932, 935, 936.
רייזען, ז.—5, 232, 302, 324, 342, 345, 346, 352, 356, 358, 367, 392, 396, 398, 449, 481, 509, 517, 519, 616, 685, 690, 692, 696, 698, 700, 702, 704, 712, 714, 739, 741, 744, 748, 907.
רייזען, שרה — 5, 799, 835, 932.
רייכערסאָן — 636.
רייכערסאָן, צבי-הירש הכהן — 520.
ריין, ר. — 262.
רייגנאָלד, לואיס — 173.
רייזהאָרד, מאָקס — 589, 593.
רייזעס (הרב) — 285.
רייזעס, מרדכי (מרדכי סטראָשון) — 600, 601.
רייס, דזשוליוס — 888.
ריבאָק — 256.
ריזשאָוו (דר. שאריו) — 78.
ריוועסמאָן, אָקס (מאָקס) סעמיאָנאָוויטש — 395, 520, 573.
ריווקין-ריווקינא, ר. — 572, 573, 592.
ריטלער, בערל — 189.
ריטץ, פּיליפּ — 915, 919, 920.
ריטאָן, אברהם עליאשעוויטש — 724.
רימסקי-קאָרסאָקאָוו — 548.
רימשא, דר. — 383.
רינדזונסקי, ש., דרוקערייו — 359.
ריסקינד, אסתר — 254.
רעגענסבורג, יוסף, דר. — 286, 347, 380, 733.
רעזניק — 86.
רעזניק, ס. — 65.

רעזניק, פּאַניאַ — 85, 246.
רעסטער, שמואל בן אליהו — 520.
רעפּין (מאלע׳)—535, 545, 546, 548.
רעפּנין (פּירשט) — 30.
רפאל׳קע דער מאָלער (רפאל גונצבערג) — 165.

ש.

שאַבאַד, איזידאָר (אוניזשעניער)—409.
שאַבאַד, צמח, דר. — 51, 298, 302, 345, 353, 360, 366, 367, 368, 379, 380, 381, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 396, 398, 399, 400, 406, 409, 412, 416, 421, 424, 517, 520, 593, 725, 737-738, 739, 744-752, 776, 777, 907, 908, 923, 924, 927, 928, 931.
שאַבאַד-גאַוואַנסקא, ראָזא, דר.— 409, 410.
שאַדאַווסקי (לאָזאר וו. שולמאן) — 256.
שאַדאַווסקי, רפאל, דר. — 435, 436.
שאַווּעל, אברהם — 351.
„שאַווּלער פּלוגבלאַט" — 259.
שאַטן, וועלוועל (וועלוועל דער זנאַ-קען מאָליער) 162, 724.
שאַיעוויטש — 251.
שאַך, פּאַביום — 399.
שאַליאַפּין — 548, 567.
שאַלית, משה — 283, 284, 339, 342, 347, 348, 352, 353, 356, 365, 366, 367, 391, 392, 398, 517, 520, 740, 748, 776.
שאַפּירא — 418.
שאַפּירא, אברהם יוסף — 973.
שאַפּירא, אהרן — 973.
שאַפּירא, א. — 901.
שאַפּירא, אַסקאַר, דר. — 735.
שאַפּירא, יונה — 345, 368.
שאַפּירא, ירמיה — 747.
שאַפּירא, יונה (פּילאַדעלפּיע) — 901.
שאַפּירא, עני — 580.
שאַפּירא, סאַניא — 224, 231.
שאַריי, דר. (ריזשאָו) — 78.
שאַריי, וויקטאָר — 90, 91, 92, 93.
שאַריי, לידיא — 93.
שאַרסקי (געזערא) — 183.
„שבת" — 351.
„שבת נויעס" — 349.
רבי שבתי כ"ץ — 629.
שוואבסקי — 724.
שוואַרץ, דושאַנע — 884, 888.
שוואַרץ, י. — 53.
שוואַרץ, מ. — 900.
שוואַרץ, מאַרים — 589, 596.
שוואַרצמאן — 583.
שווייצער — 655.
שווייצער, מ. ב. — 574.
שוועץ — 247, 687.
שוב, ד — 96.
שויס׳ חיים — 9.
„שול און חיים" — 303, 356, 435.
„שול פּנקס" — 368.
שולמאן, לאָזאר, וו. (שאַדאַווסקי) — 256.
שולמאן, נפתלי הירץ — 633.
שולמאן, קלמן — 39, 271, 636, 637, 768, 702.
שולץ — 677.
שומעליסקי, זאב-וואלף, דר.—412-413.
שוסטער, ל. (קאַדיסאַן) — 572.
שור — 231.
שור, ה. — 342.
שור, מ. — 302.
שטופּלער, שמחה — 350.
שטיין, אליהו — 573, 575, 578, 579, 582, 583, 584.
שטיין, רחל — 333.
שטיינבאר, מאַרים — 900.
שטיינבערג, יהושע (יעוסעי נאַומא-וויטש) — 39, 198, 271, 619, 640, 806, 807, 810.
שטיינבערג, יעקב — 596.
שטיינהאל (פּראָפעסאָר) — 398.
שטיינשניידער, נח, מגיד — 627, 770, 776.
שטיף, נחום (בעל-דמיון) — 341, 396, 742.
שטיינמאן, מאַוושא-יאַנקעל — 724.
שטעסעל, א.—139.
שטערן — 255.
שטערן, ישראל — 585.
שטערענבערג, י. — 583.
שטראַשון ביבליאָטעק—272, 273-287, 398, 739, 740, 770, 771, 772, 796, 798, 802.
שטראשון, דוד — 279.
שטראשון, יצחק — 279, 282.
שטראשון, שמואל — 273, 279, 520, 636.
שטראַשון, מתתיהו — 19, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 635, 636, 637, 834, 849.
שטרוק, הערמאן — 575, 580, 593.
שטשעגלאָוו, 581, 586.
שיידעמאן, אברהם — 899.
שיידעמאן, מאיר — 899.
שיינער, נתן — 520.
שיקע פּיופער — 851,864-870.
שיבה מאיר — 348, 352.

שוגאַרין — 581.
שידלאַ — 576, 577.
שילדקרעט, דר. 379.
שיפער, יצחק, דר. — 578.
שיק, מרים — 576.
שישקאַ — 658.
ש"ך — 36.
שלום-עליכם — 367, 518.
שלום עליכם פאַלקס-אינסטיטוט (ניו יאָרק) — 934.
שלום עליכם שולען, ניו יאָרק—936.
שליוניק, י. — 585.
שליפער — 255.
שלמה (קצב) — 140.
ר' שלמה הכהן — 285, 286.
ר' שלמה מדובנא — 280.
שמאי — 253, 257.
רבי שמואל — 630, 631, 740.
ר' שמואל אביגדור — 623.
ר' שמואל, ר. אביגדור דעם וואַלקאַ-ווייסקער רב'ס זוהן — 33.
שמואל דער שווארצער — 250.
שמולעוויטש — 59.
שמוקלער — 562.
ר. שמעון בר' וואלף — 34.
שניידער — 586.
שניידער, ב. — 285.
שניאור, ז. — 5, 369, 377, 781.
ר' שניאור זלמן לאדיער — 624.
שניאור, ש. — 572, 573, 577, 580, 582, 583, 584, 592.
שניצלער — 575, 577.
שעוויריאו — 682.
שעכטער, א. נ. — 648.
שעלגונאוו — 818.
שעסקין — 51.
שעסקין, י. 279.
שעסקעס — 257.
שעפטעל, שמואל — 573, 579, 584.
שעקספיר, וויליאם — 585, 588, 590, 842.
שערמאן, יהודית — 574, 577.
שערמאן, יעקב (המכבי) — 572.
שערעשעווסקי (אפטייקער) — 727.
שערעשעווסקי, איצל — 635.
שערעשעווסקי, גאלדע — 904, 907, 915, 916, 919.
שפיטאלניק — 936.
שפיראַ — 531, 532, 816.
שפער, יונה — 351.
שצערדראוויצקי, ש. — 360.
שקאַט, מ., דר. — 734.
שקלאוער — 724.
שרייבער, מ. איכזש.—5, 313, 316.
שריפטצעצער יוניאן לאקאל 83 — 951, 976, 977, 980.
שרעבערק, ש. — 368.
שרעדער — 648, 663.

Dziennik, Wilenski—361-750.
Express, Wilenski—361, 362, 750.
Gazeta, Wilenska—361, 362.
Jaunimo, Draugas—361, 363.
Kurjer, Wilenski—361, 362, 377, 750.
Lietuviskas, Baras—361, 363.
Nowiny, Codzienne—361, 362, 750.
Prezegland, Wilenski—361, 362.
Slowo—361-750.
Trybuna, Zydowska—352.
Vilnaus, Rytojus—361, 363.
Vilniaus, Zodis—361, 363
Wloczega—361, 362.
Беларуская Крыніца — 361.363
Наше Время — 361.364.750
Новы Шлях — 361.364
Пралескі — 361.364
Родны Край — 361.363
Шлях Моладзі — 361.364

Membership List of Wilner Branch 367 Workmen's Circle

A

Abramson, Frank
Adler, Abraham
Adler, Sophie
Alkow, Isidor
Alswang, Ike
Antovel, Louis
Antovill, Rubin
Antovill, Minnie
Apar, William
Apar, Fannie
Arkus, Joseph
Arkus, Gussie
Aronowitz, Hyman
Aronowitz, Ida
Arotzky, Morris
Arotzky, Yetta
Axelrod, Bennie
Axelrod, Bella
Axelrod, Jacob
Axelrod, Anna
Axelrod, Louis
Axelrod, Kadie
Ayervois, Fannie

B

Bacher, Jack
Bacher, Sophie
Back, Clara
Baden, Minnie
Baden, Solomon
Baker, Lisa
Baker, Charles
Balaban, Philip
Baron, Joe
Baskin, Bennie
Bass, Morris
Batnick, Esther
Batnick, Sam
Baum, Max
Baum, Minnie
Becker, Anna
Berger, Isidore J.
Berger, Morris
Berkowitz, Asher
Berkowitz, Mary
Berkowitz, Louis
Berkowitz, Mina
Berkowitz, Samuel
Berlin, Anna
Berlin, Bernard
Berlin, Harry
Berlin, Anna
Berlin, Louis
Berliner, Isidor
Berliner, Sarah
Bernstein, Benjamin
Bernstein, Fannie
Bernstein, Hyman
Bernstein, Katie
Bernstein, Clara
Bernstein, Samuel
Bernstein, Louis
Bierman, Esther
Bierman, Philip
Bira, Irving
Block, Harry No. 1
Block, Harry No. 2
Block, Hyman
Block, Jacob
Block, Sadie
Block, Rubin
Block, Samuel No. 1
Block, Mae
Block, Stella
Block, Sol
Borenstein, Morris
Boses, Hyman
Bosses, Fred F.
Bradly, Beckie
Bradly, Julius
Brandwein, David
Brandwein, Lena
Brass, Mike
Brenenson, Celia
Brenenson, Jacob
Brittain, Isaac
Brittain, Rose
Brody, Jack
Brody, Lena
Brook, Hyman
Brooks, Ella
Burrows, Ben

C

Cantor, Bertha
Cantor, Louis
Chaifetz, Anna
Chaifetz, Harry
Charney, Riva
Cheskin, Harry
Cheskin, Rose
Cheskin, Louis
Cohen, Bernard
Cohen, Celia
Cohen, David
Cohen, Anna
Cohen, Hyman No. 1
Cohen, Hyman No. 2
Cohen, Rose
Cohen, Harry
Cohen, Lena
Cohen, Joe
Cohen, Anna
Cohen, Julius
Cohen, Sarah
Cohen, Max No. 1
Cohen, Yetta
Cohen, Max No. 2.
Cohen, Dora
Cohen, Max No. 3
Cohen, Lena
Cohen, Morris
Cohen, Dora
Cohen, Nathan
Cohen, Sam No. 1
Cohen, Lena
Cohen, Samuel No. 2
Cohen, Dora
Cooper, Charles
Cooper, Beckie
Crown, Rubin

D

Damsker, Abraham
Damsker, Dora
Darroff, Max
Darroff, Sarah
Dauber, Sol
Deitch, Sam
Deitch, Lena
Dell, Harry
Diamond, Daniel Dr.
Diamond, Isie
Diamond, Anna
Dinin, Abe
Donsky, David

Donsky, Mary
Droznin, Jacob

E

Ehrenreich, Herman
Eife, Barnet
Eife, Dina
Elinson, Benny
Elinson, Minnie
Elkin, Sam
Elkin, Rose
Epstein, Max
Epstein, Pauline
Eshofsky, Morris
Ether, Jonas
Ether, Rose
Ether, Sam
Ether, Pauline

F

Faiber, Fanny
Feder, Isidor
Feder, Lena
Feigelson, Max
Feigelson, Pear
Fessel, Sam
Fessel, Molly
Fine, Philip
Finkel, Hyman
Finkel, Anna
Finkelstein, Aron
Finkelstein, Philip
Finn, Sam
Finn, Sophie
Fogel, Harry
Follman, Louis
Freedman, Abraham
Freedman, Esther
Freedman, Jake
Freedman, Bertha
Freeman, Morris
Freeman, Tillie
Freydberg, Max Dr.
Fried, David
Fried, Mary
Fried, Minnie
Fruchter, Henry

G

Gamarsky, Morris
Gans, Jacob
Gans, Mary
Gebber, Abraham
Gebber, Beckie
Gedzelman, Ben
Gedzelman, Rose
Geller, Abe
Geller, Alex
Gilbert, David
Gilson, Abraham
Gilson, Bertha
Ginsberg, Philip
Ginsberg, Lena
Ginsberg, Rudolph
Ginsberg, Annie
Ginsberg, Sam
Ginsberg, William
Ginsberg, Rose
Gittel, Arthur
Gittelman, Benjamin
Gittelman, Yetta
Gitter, Joe
Gitter, Jennie
Glass, Theodore
Glass, Flossie
Glick, Samuel
Glick, Pauline
Glickin, Harry
Gold, Charles
Gold, Joe
Goldstein, Samuel
Goldstein, Lena
Goldstein, Samuel No. 2
Goldstein, Frieda
Golubchick, Morris
Golubchick, Bessie
Goodman, David
Goodman, Emma
Goodman, Max
Goodman, Sadie
Goodman, Samuel
Goodman, Betty
Goodman, Simon
Goodman, Rose
Gordon, Isidor
Gordon, Nathan
Gordon, Sidney
Gorky, Israel
Gorky, Saul
Gold, Ida
Gold, Sam
Gold, Bertha
Goldberg, Ike
Goldberg, Minnie
Goldberg, Morris
Goldberg, Pauline
Goldberg, Yetta
Golding, David
Golding, Yetta
Golding, Max
Golding, Yetta
Goldman, David No. 1
Goldman, David No. 2
Goldman, Jennie
Goldman, S.
Goldstein, Jacob
Goldstein, Louis
Goldstein, Rose
Goldstein, Max
Goldstein, Anna
Goseman, Harry
Goseman, Sarah
Grasul, Morris
Grasul, Tillie
Graup, Charles
Graus, Harry
Greenbaum, Rubin
Greenbaum, Pauline
Greenberg, Arthur
Greenblatt, Abraham
Greenblatt, Elizabeth
Grill, Harry
Gura, Abe
Gura, Rose
Gura, Samuel
Gurdus, Sam

H

Haitkin, Sam
Hanson, George
Hass, Benny
Hass, Goldie
Helfner, Jack
Helfner, Anna
Helfner, John
Heller, Isy
Heller, Fannie
Heller, Morris
Heller, Sam
Heller, Jennie
Hellman, Abraham
Henish, Abe
Henish, Bertha
Hickman, Sam
Hickman, Eva
Hochstein, Harry
Hochstein, Rose
Horelick, Sam
Horelick, Lilly
Horowitz, Harry No. 1
Horowitz, Sadie
Horowitz, Harry No. 2
Horowitz, Isidore
Horowitz, Anna
Hurewitz, Jacob
Hurewitz, Tillie
Hurwitz, Max
Hurwitz, Maximilian
Hymowitz, Abraham

I

Illions, Ch.
Illions, Emma
Illions, Harry
Illions, Mary
Isaacman, Benjamin
Isaacman, Annie
Itzkowitz, Rose

J

Jackson, Isidor
Jacob, Benzion
Jacob, Kattie
Jaffe, Jacob
Jaffe, Dorothy
Jaffe, Nathan
Jeshurin, Ephim H.
Jeshurin, Minnie
Joseph, Abraham
Joseph, Esther
Joseph, Joe
Joseph, Mary

K

Kabakow, Harry
Kabakow, Etta
Kabatznik, Morris
Kabatznik, Ida
Kahn, Isaac
Kahn, Hilda
Kaminsky, Benny
Kaminsky, Lillie
Kantor, Fannie
Kaplan, Sam
Kaplan, Jennie
Kasindorf, Fanny
Kass, Charles
Kass, Kate
Katcher, Dora
Katon, Sol
Katowitz, Morris
Katowitz, Anna
Katz, David
Katz, Fannie
Kaufsky, Isidor
Kerner, Jack
Kier, Sam
Kikoen, Joseph
Kikoen, Anna
Kinkulkin, Noah
Klatsky, Barney
Klein, Jake
Klein, Sylvia
Klein, Sam
Koolkin, Abraham
Koshin, Morris
Kotleroff, Morris
Kotlowitz, Jerome
Kotlowitz, Jean
Kotlowitz, Louis
Kotlowitz, Anna
Kramer, Harry
Kreitzberg, Morris
Krinowitz, Morris
Krinowitz, Sophie
Krongelb, Louis
Kulkin, Beckie
Kupper, Philip
Kupper, Pauline
Kushner, Jacob

L

Lazerowitz, Louis
Landow, Bernard
Landow, Esther
Latkin, William
Latkin, Sarah
Lebensart, Gustave
Lebensart, Annie
Leff, Zelig
Leibowitz, Sam
Leibowitz, Sarah
Leon, Morris
Leon, Samuel
Leon, Yetta
Levick, Abraham
Levick, Irving
Levin, Abraham
Levin, Mary
Levin, Dora
Levin, Meyer
Levin, Frieda
Levin, Rubin
Levin, Sam
Levin, Anna
Levine, Abraham
Levine, Dan
Levine, Mike
Levine, Morris No. 1
Levine, Etta
Levine, Morris No. 2
Levine, Gussie
Levine, Rubin
Levine, S.
Levine, Solomon
Levitin, Benjamin
Levy, Ike
Liberson, David
Liberson, Betty
Lieberman, Harry
Liebgott, Ben
Liebman, Solomon Dr.
Liebman, Sam
Liebman, Molly
Losch, Abraham
Losch, Yetta
Luskin, Isidor

M

Mandell, Isaac
Mandell, Shirley
Marcus, Morris
Marcus, Bertha
Marcus, Sam
Martin, Meyer
Martin, Morris
Massian, David
Matz, David
Matz, Dora
Medoff, David
Medoff, Ray
Meltz, Morris
Meltz, Sarah
Menkus, Louis
Menkus, Rae
Meyerowitz, Israel
Mezansky, Irving
Mezansky, Max
Minor, Samuel
Minsky, Abraham
Modlin, Sam
Modlin, Celia
Molloff, Julius
Molloff, Dora
Mouber, Sam
Mouber, Yetta
Muller, Louis
Muller, Dora

N

Nagel, Kalman
Nagel, Rachel
Neiman, Newman
Neiman, Fannie
Neivert, Jack
Neivert, Rose
Newman, Harry
Newman, Ida
Newman, Hyman
Newman, Fanny
Nisenoff, William
Nisenoff, Ida
Novick, Benny
Novick, Nathan
Nurgo, Meyer

O

Ochs, William
Olshanetsky, Alexander
Orel, Hyman
Orel, Molly
Orkin, Wolf
Orkin, Rose
Ostrowsky, James

P

Pankin, Paul
Pankin, Theresa
Pass, Leo
Pasternak, William
Perelmutter, Sam
Perelmutter, Naomie
Perlman, Benjamin
Perlstein, David
Perlstein, Max
Pertchonack, Samuel
Pertchonack, Anna
Phillips, Ph.
Phillips, Sarah

Pikelney, Joseph
Pikelney, Fannie
Pillnick, Morris
Pillnick, Tillie
Pincus, Herman
Pincus, Yetta
Pincus, Nathan
Pincus, Minnie
Pincus, Simon
Pontak, Isidor
Posner, Jacob
Prince, Isidore
Prince, Goldie
Puritz, Sam

R

Rabinowitz, Harry
Rabinowitz, Bertha
Rabinowitz, Louis
Rabinowitz, Fannie
Rabinowitz, Isaac
Rabinowitz, Esther
Rachelson, Louis
Rachelson, Frances
Rappaport, Henry
Reichuck, Ida
Rice, Julius
Rice, Sarah
Richman, Julius
Richman, Sophie
Richman, Louis
Rifkin, Dora
Regelman, Morris
Ritt, Sam
Riawsky, Shaia
Riawsky, Anna
Roberts, Jacob
Rogow, Jacob
Rogow, Mollie
Rosenfeld, Michael
Rosenfield, Isidor
Rossum, Sam
Rossum, Anna
Rothbard, Hyman
Rothbard, Rose
Rothenberg, Louis
Rothenberg, May
Rubenstein, Joe
Rubenstein, Helen
Rubin, Arthur
Rubin, Abraham
Rubin, Clara
Rubin, Jacob
Rubin, Dora
Rubin, Julius
Rubin, Lillian
Rubin, Max
Rubin, Lena
Rudnick, Herman
Rudnick, Annie
Rudnick, Jake
Rug, Genia
Ruguff, Hyman
Ruguff, Bella
Rutal, Nathan
Rutel, Louis
Rutel, Bertha
Rutel, Meyer
Rutel, Lena

S

Sacks, Sam
Sager, Morris
Sakowitz, Julius
Saloway, Sam No. 1
Saloway, Sarah
Schaffer, Isidor
Schaffer, Rose
Schaffer, Morris
Schaffer, Rose
Schimelman, Sarah
Schklar, Meyer
Schneider, David
Schneider, Bessie
Schwartz, Dora
Schwartz, Joseph
Schwartz, Rose
Schwartzman, Jacob
Senitzky, Sender
Seskin, Isidor
Shak, Abraham
Shapiro, Aaron
Shapiro, Anna
Shapiro, Harry
Shapiro, Fannie
Shapiro, Julius
Shapiro, Ida
Shear, Julius
Sherman, Bessie
Sherman, Kive
Sherr, Barnet
Sheshkin, Aaron
Schiff, Isidor
Schiff, Fannie
Shobot, Benny
Shobot, Rebecca
Shubitz, Jacob
Shubitz, Betty
Shurman, Meyer
Silberman, Ksanie
Silberman, Morris
Silberman, Sol J.
Siletnick, Joseph
Silin, Nathan
Sillin, Joe
Sillin, Ida
Silver, Albert
Silver, Mollie
Silver, Harry
Silver, Rose
Silverman, Louis
Silverman, Bertha
Silverman, Shair
Simon, Benny
Simon, Ida
Simon, Ida
Simpson, Leonard
Simpson-Ash, Rose
Sindikow, Jacob
Slobodsker, Sam
Smith, Morris
Smith, Clara
Smolin, Harry
Smolin, Fannie
Smolin, Nathan
Smolin, Ida
Smuckler, Morris
Sodikoff, Barney
Sodikoff, Gene
Sokolow, David
Solarz, Nathan
Solarz, Rose
Soloway, Hyman
Soloway, Sam No. 2
Stein, Harry No. 1
Stein, Goldie
Stein, Harry No. 2
Steinberg, Irving
Steinberg, Morris
Sterenson, Morris
Stern, Samuel
Stern, Lillian
Stolow, Hyman
Stone, Israel
Stoner, Alex
Stoner, Sarah
Sufian, Sam
Sussman, Samuel
Sussman, Anna
Sweilich, Joseph

T

Tarlofsky, Harry
Tarlofsky, Ida
Taub, Herman
Taub, Rae
Taub, Jacob
Taub, Dora
Tendler, Louis
Tendler, Sadie
Turetz, Harry
Tzadikoff, Nathan
Tzadikoff, Rose

V

Vernick, John
Vernick, Bella
Vevier, Max

W

Wasserman, Fannie
Weiner Benjamin
Weiner, Benny
Weiner, Hyman
Weiner, Tillie
Weiner, Irving
Weiner, Joseph
Weiner, Lena
Weiner, Samuel
Weinhouse, Nathan
Weinhouse, Sarah
Weinrich, Samuel
Weinstein, Abe
Weinstein, Jacob
Weinstein, Mary
Weintraub, Louis
Wexler, Max
Wolberg, Joe
Wolberg, Rose
Wolf, Irving
Wolf, Rebecca
Wolfin, Louis
Wolfin, Sussie
Wool, Israel
Wool, Pauline

Y

Yustein, Max
Yustein, Jennie

Z

Zager, Nathan
Zager, Gussie
Zalkind, Benjamin
Zalkind, Nochim
Zalkind, Kate
Zausner, Philip
Zausner, Sarah
Zelman, Philip
Zeman, Louis
Zeman, Bella
Zipperman, Eddie
Zipperman, Ida
Zlatkin, Morris
Zuck, Morris
Zuck, Annie
Zucker, Morris
Zucker, Helen

New York's Leading Kosher Caterers

Harry Weinstock

Henry Ziskin

Exclusive Caterers for the Workmen's Circle
35th Anniversary Convention Dinner

601 West 183rd St., New York
Phone: WAshington Hights 7—3780-1

Paramount Caterers

BEAUTIFUL BALLROOMS FOR ALL OCCASIONS
WE CATER AT ALL LEADING HOTELS

COMPLIMENTS OF

P. P. E.
COMPANY

בעטהאָווען האַל

איז אָהן צווייפעל דער בעסטער פּלאַץ פאר גרויסע פאר־
זאַמלונגען, באנקעטען, בר מצוות, חתונות, פארלאָבונ־
גען און אַנדערע אונטערנעמונגען. סאָסייעטים, יוניאָנס
און ארבייטער רינג ברענטשעס קענען איצט מאכען אלע
פאַרבאַרייטונגען פאר זייערע אונטערנעמונגען.

קומט און אינספּעקטירט די שענסטע אינסטיטוציע
אויף דער איסט סייד.

BEETHOVEN HALL

Caterers of

THE WORKMEN'S CIRCLE

AND

LABOR ORGANIZATIONS

210 East 5th St., New York

Telephone: ORchard 4-0459

Compliments of

Gilman Paper Company

475 FIFTH AVENUE
NEW YORK, N. Y.

Compliments of

KOTIMSKY & TUCHMAN

●

Kosher Caterers

●

HOTEL ST. GEORGE

Clark Street

CUmberland 6-3996

●

BROOKLYN JEWISH CENTER

Eastern Parkway

PResident 4-1400

●

CAPITOL CLUB

1260 Ocean Avenue

MAnsfield 6-6060

●

Also specializing in Children's Camps Catering

●

Residence of

J. H.TUCHMAN, 61 Eastern Parkway

BROOKLYN, N. Y.

STerling 3-6442

ערפאלגרייבע טעאטער אונטער נעמונגען אין פאבליק טעאטער

דער גאנצער אידישער טעאטער־עולם ווייסט, אז פאבליק טעאטער איז היינטיגען יאהר נעווען דער ערפאלג־רייכסטער אידישער טעאטער אין גיו יארק.

אבער ניט אלע ווייסען, אז פאבליק טעאטער איז אויך דער ערפאלגרייכ־סטער טעאטער פאר טעאטער־בעגע־פיסט. אלע חברות, לאדושען, סא־סיעטים, שוהלען, תלמוד תורה'ס אוו ארביטער רינג ברענשטעם, אינסטי־טוציעס וואס האבען דא געהאט אונ־טערנעמונגען האבען נעהאט ערפאלג — פארקויפט זייערע טיקעטס אוו זיך הארציג אמוזירט.

דער פאבליק טעאטער איז נעווען דער איינציגער טעאטער פון סוקסע־סען צו אלע בענעפיטס.

דער פאבליק טעאטער איז נעווען דער איינציגער וואס האט נעהאלטען זיין פארשפרעכען אוו האט נעשפילט דאס וואס זיי האבען צוגעזאגט — סוקסעספולע אפערעטען.

דער פאבליק טעאטער איז נעווען דער איינציגער טעאטער וואס האט ניט נעביטען זיין קאמפאני אין פאר־לויף פונ'ם טעאטער סעזאן.

די פיער סטארס פון פאבליק טעא־טער — אהרן לעבעדעוו, יצחק פעלד, מנחם רובין אוו לוסי לעווין — אוו די קינסטלעריש קאמפאני פון פאב־ליק טעאטער זיינען אלע נעבליבען שפילען אין טעאטער, אויסצופיהרען זייער פארשפרעכען צום פובליקום. דער פאבליק טעאטער האט נעהאט סוקסעס־אפערעטען. ער האט ניט נע־דארפט בייטען קיין קאמפאניס ביז פסח.

דאס מענעדזשמענט פון פאבליק טעאטער איז דאנקבאר צו אלע ארי־גאניזאציעס וואס האבען נעהאט צו־טרוי צו זיי אוו נענומען זייערע בע־נעפיטס אין דיזען טעאטער. די ארי־גאניזאציעס זיינען נעווען זיך אליין דאנקבאר, ווייל אויסער וואס זיי הא־בען נעהאט פינאנציעלען ערפאלג, האבען זיי אויך נעהאט קינסטלערי־שען ערפאלג. דער עולם איז שטענדיג ארויס א צופריעדענער, א באגייסטער־טער.

דאס מענעדזשמענט בלייבט ווי פאר־א־יאהרען, אוו אויך די פיע־סטארס — אהרן לעבעדעוו, יצחק פעלד, מנחם רובין אוו לוסי לעווין — אוו די קינסטלעריש קאמפאני פון פאב־ליק טעאטער זיינען אלע נעבליבען שפילען אין טעאטער, אויסצופיהרען זייער פארשפרעכען צום פובליקום. דער פאבליק טעאטער האט נעהאט סוקסעס־אפערעטען. ער האט ניט נע־דארפט בייטען קיין קאמפאניס ביז פסח.

דאס מענעדזשמענט פון פאבליק טעאטער איז דאנקבאר צו אלע ארי־גאניזאציעס וואס האבען נעהאט צו־טרוי צו זיי אוו נענומען זייערע בע־נעפיטס אין דיזען טעאטער. די ארי־גאניזאציעס זיינען נעווען זיך אליין דאנקבאר, ווייל אויסער וואס זיי הא־בען נעהאט פינאנציעלען ערפאלג, האבען זיי אויך נעהאט קינסטלערי־שען ערפאלג. דער עולם איז שטענדיג ארויס א צופריעדענער, א באגייסטער־טער.

דאס מענעדזשמענט בלייבט ווי פאר־א־יאהרען, אוו אויך די פיע־

פאבליק טעאטער מענעדזשמענט

וויליאם ראלאנד

נייטען פארונס

וויליאם פאסטערנאס.

Compliments of

FUTURO PRESS

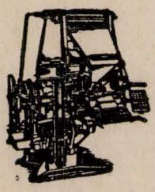
PRINTERS TO PUBLISHERS

•

LARGE MODERN PRINTING

•

The Home of Editors and Publishers
Who Appreciate Service at Moderate Cost

דרוקט ביכער, צייטונגען און זשורנאלען
אין אידיש, ענגליש, רוסיש און העברעאיש

•

476 Broadway New York, N. Y.

Telephone: CAnal 6-1731

דער קעסטער

מעטראָפּאָליטאַן

מעאַטער

סעאַנס עוועניו און צוויימע סטריט
טעל. אַרטשער 4—2461-2462.

לעאָ ראָבינס
בארי המטער „פארווערטס" ראמאן

„אויף דער 7 טער עוועניו"

מוזיק פון א. אלשאנעצקי
לירייקס: דוש. דושייקאבס
אויספיהרונג: נ. גאלדבערג

אונזערע נעסט—ספעציעל
פאר דער פיעסע:

נאטאן און ראזע
גאלדבערג

דושייקאב און בעטי
דושייקאבס

אנא און מיכל
טאבאק ראזענבערג

צוזאמען מיט אונזער גאנצער
קינסטלער קאמפאני

פאר בעגעפיטס און טיקעטס ווענדעט
זיך צו אונזער ביזנעס־מענעדושער
ס. שניידער

AMALGAMATED BANK OF NEW YORK

•

11-15 UNION SQUARE

NEW YORK, N. Y.

Telephone: BRyant 9-3707

BANQUET DEPARTMENT

HOTEL DELANO

J. EDWARD SALTZMAN, Director

•

108 WEST 43rd STREET

NEW YORK, N. Y.

Phone: DRy Dock 4—7729-8842

MOSKOWITZ & LUPOWITZ,

Incorporated

ROUMANIAN RATHSKELLER

●

CONCERT EVERY EVENING

●

40 Second Avenue **New York City**

Corner Second Street

GOOD NEWS!

●

25 New Meeting Rooms

●

With all Modern Conveniences, such as: **Ventilating System, Comfortable Arm Chairs, Large Lockers for Paraphernalia, Water Fountains, Bridge Tables and Dsihes Free for Use, Are Now Being Completed as a New Addition to The**

CENTRAL PLAZA

(Famous Catering Establishment)

●

111 Second Ave., New York

(Centrally located and easily reached, 2 blocks from Subways and Elevators)

●

Rooms will accommodate from 75 to 200 persons at Moderate Rates from $75.00 to $175.00

●

Come to see us for your Meeting as well as for every Social Function you are planning. MR. A. ELLNER, our Caterer, will furnish you with estimate advise and all other information.

●

Phone: DRy Dock 4-4100

"Greater New York's Largest Hotel"

•

Home of the World's Most Luxurious Swimming Pool and Gymnasium

Open Daily 6 A.M. to Midnight (Monday from 11 A.M.)
THE GRAND COLORAMA BALLROOM
Accommodations for Affairs of all Proportions

ITALIAN VILLAGE TAVERN
Dining and Dancing—Daily
Excellent Dinners from $1.25

COMPLETE WINE and LIQUOR SERVICE
EXCEPTIONALLY REASONABLE
A DELIGHTFUL AND ECONOMICAL PLACE TO LIVE

•

HOTEL ST. GEORGE

CARL LETSCH, Manager

Clark Street, Brooklyn, N. Y.

Phone: DRy Dock 4—2878-2879

J. S. GARLICK, Inc.

•

General Undertaker
of the Workmen's Circle

367 GRAND STREET
NEW YORK, N. Y.

Compliments of

Phone: WAlker 5-7151

HARRY ATLAS' SONS

●

EGGS — EXCLUSIVELY

●

329 GREENWICH STREET
NEW YORK, N. Y.

ALEXANDER OLSHANETSKY

●

Orchestras and

International Entertainers

●

1501 BROADWAY, Suite 1805
NEW YORK CITY
LOngacre 5-9124

For Better Quality and Service

•

LAFAYETTE LAUNDRY, Inc.

242 KOSCIUSKO STREET BROOKLYN, N. Y.

Phone: STerling 3-9633

•

SAMUEL YOUNG, President

GEORGE H. YOUNG, Secretary

ASK FOR ROUTE 21

אַ באַגריסונג פון

ווײַנבערג נוים קאָ.

וועלכע דעליווערען אלע אידישע צייטונגען אין
בראָנזוויל, פּלעטבוש, בענסאָנהורסט
און קוני איילענד.

•

WEINBERG NEWS CO.

Alabama & Belmont Aves., Brooklyn, N. Y.

Compliments of

CONSUMERS COAL CO.

•

LIBERTY, N. Y.

Tel. WAlker 5—5815-5816-5817

ARROW DAIRY CO., Inc.

•

Receivers and Distributors of
BUTTER, CREAM, CHEESE and EGGS

•

118 HUDSON STREET
NEW YORK, N. Y.

Compliments of

HESS & DRUCKER

●

Fine Glove Leather

●

468—4th AVENUE NEW YORK, N. Y.

KESTER AUTOMOBILE CORP.

●

Sales — FORD — Service
Cars Trucks

●

8 TOMPKINS STREET NEW YORK, N. Y.
Telephone DRy Dock 4-2200

די אידישע
שריפטזעצער יוניאָן

נומער 83 אינטערנעשאָנעל טיפּאָגראַפיקעל יוניאָן.

גראַטולירט „ווילנער ברענטש 367 ארבייטער רינג" מיט זיין גרויסען אויפשוו צו פּאראיבּיגען די שטאָט ווילנע — דאָס וויגעלע פון אידישער קולטור — וועלכע האָט ווי א געטרייע מאַמע געצויגן און אויפגעאָדעוועט דאָס גע-דרוקטע אידישע וואָרט, דעם אידישען בוך.

אידישע שריפטזעצער יוניאָן.

היימאן בלום, פּרעזידענט
מ. קאַסטאַף, ווייס־פּרעזידענט
נ. אפרת, טעק־טרעזשורער
מ. ראָזענמאַן, רעק. סעק.

UNITED HEBREW TRADES UNION LABEL COUNCIL NEW YORK CITY

א האַרציגע באַגריסונג

צום 25־יאָהרינעז יובילעאום פון ווילנער ברענטש 367 א. ר.

צו אַלע אונזערע פרײַנד, גרינדער און טויער, וועלכע שטעהען אימער אויף דער וואַך צו גונסטען אונזער אלעמענס באַליבטען ברענטש.

מיר האָפען נאָך צו דערלעבען פילע, פילע יאָהרען פון פרוכטבאַרער ארבייט צוזאמען.

איירערע איבערגעבענע פרײַנד,

ווילנער ליידים קלוב
פון
ברענטש 367 א. ר.

Compliments of

Hebrew Butcher Workers' Union

LOCAL 234

231 East 14th Street

New York, N. Y.

GARBER'S

MISROCHI

Kosher Products

The finest, purest kosher products made . . . the favorite in truly Jewish Homes! Try them!

Pareve Fat Honey Oil
Kosher Soap Kosher Cleanser

Garber's Misrochi products certified and approved by the Union of Orthodox Jewish Congregations of America

THE GARBER EAGLE OIL CORP.
345 Hewes St., Brooklyn, N. Y.

TORGSIN
in
U.S.S.R.
(RUSSIA)

GIFTS

A Torgsin Order will be highly appreciated by your relatives in the Soviet Union.

Torgsin offers 15,000 different domestic and imported articles of high quality. Clothing, shoes, foodstuffs and other merchandise are for sale.

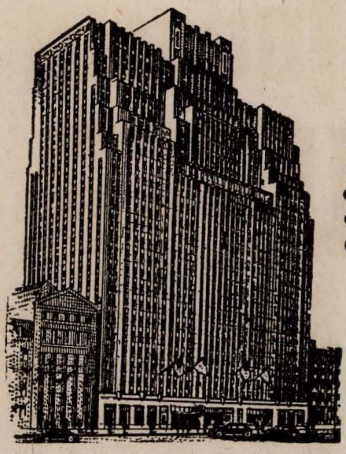
Prices compare favorably with those in the United States

For Torgsin orders see your local bank or authorized agent

U.S.S.R.
TORGSIN

General Representative in U.S.A at AMTORG, 261 Fifth Ave., N.Y.

HOMEY COMFORT IN THE HEART OF NEW YORK •

When you stay at the EDISON you're in an intimate, comfortable atmosphere—amazing when you realize that this is one of New York's — Newest, Largest Hotels. . . .

1000 Outside Rooms

each room with

- Radio
- Tub
- Shower
- Circulating Ice Water

Accommodatinos for 2000 guests

RATES

from

$2.50 Single — **$4.00** Double

Hotel EDISON

46th to 47th St. at B'way
New York, N. Y.

Home of the famous **Green Room, Bar & Cafe** ● **John L. Horgan,** Gen. Mgr.

Compliments of

A FRIEND

Congratulations and Best Wishes for Many More Anniversaries

•

DR. & MRS.

MAX TASCHMAN

Compliments of

United Wilner
Ladies Ben.
Assn.

Goldie Shereshefsky
President

"AN EXCURSION TO LITHUANIA"

By A. A. SACKS

Here is a new book of a Jewish immigrant who visited VILNO, KOVNO, and many other places in Lithuania and Poland after twenty years in America. Book contains 308 pp.; 38 illustrations; large map; price $3.00, but to members who mention this ad, it is only $2.00.

Louis Adamic, author of "The Native's Return," writes: "Your book, without question, is of paramount significance for the Lithuanian immigrants and their children in this country. They are to be congratulated on being presented with your book."

The New York Times, in part, writes: "He tells all about it, with the greatest detail, from the buying of his tickets to his return journey, in a lively, realistic, meticulous narrative that sets down all his goings and comings."

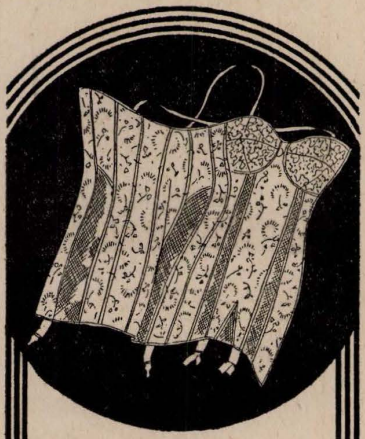
H. Rogoff, Managing Editor of "Forward," says that this book is of interest to the young Americans, who wish to get a mental picture of Lithuania, where their parents were born and raised.

P. Wierneck of the "Jewish Morning Journal," approves of the book very much, too.

Hudson Bay Press

Box 386, Grand Central Annex, New York, N. Y.

Send for free illustrated circular No. N-25

THE BELT IS OUT
abdo-X
THE ABDOMEN IS IN
by SNUG-FIT

...*has* NO BELT!

Yet, because of the new patented construction, it gives larger women every bit of abdominal support their figures need! See this new foundation tomorrow . . . try it on . . . and be amazed at the control and comfort! Sizes 34 to 46.

SNUG-FIT BRASSIERE CO.
76 MADISON AVE., N. Y. C.

Congratulations

Marxian Young Circle League

•

BRANCH 1047, WORKMEN'S CIRCLE

•

BERNARD BLOCK,
Chairman

•

EDITH PANKIN,
Secretary

מיר באגריסען אייך צו אייער 25-יעהריגען יובילעאום. מיר ווינשען אייך ערפאלג און אויך אנגעהן וויטער מיט אייער נאי־בעלער ארבייט.

ווילנער בר. 666 א. ר. פון באסטאן.

ל. פרענק, טשערמאן.
י. גאלדינג, סעקר.

Compliments of

UNITED WILNER BENEVOLENT ASSN.

Rev. S. Seidman

President

Congratulations

On Your 25th Anniversary

Wilner Progressive Society of Brownsville

Congratulations

Wilner Branch 28 Workmen's Circle

Org. July 1, 1903

Compliments of

ANNA MEISLER
RAY HORWITZ
REBECCA WEINER
Organizers of

Hebrew Nursery
726 Beck St., New York

באגריסונג פון די „באיעלעך פון „טאג"

טוביה גלאז,
משה גראזול,
דזשויקאב יאפע,
דייוויד סאקאלאוו,
הערי פאגעל,
פילים פילימס,
שעיה רושאווסקי.

Compliments of

HEBREW ACTORS' UNION, Inc.

▼

Jean Greenfield, Pres.
Isidore Casher, Vice-Pres.
H. Kaufman, Rec. Sec'y
Ch. Cohan, Sec'y-Treas.
Reuben Guskin, Manager

DEPENDABILITY

Is the aim and claim of the

DAIRYMEN'S LEAGUE

CO-OPERATIVE ASS'N, Inc.

•

Producers and Marketers of

DAIRYLEA MILK

•

Liberty, N. Y.

Phone: 415

Compliments of

SACKS BROS.

•

Frits and Vegetables of the Better Kind

•

150 S. Main Street
Liberty, N. Y.

No connection with any other store in New York or Brooklyn

•

DRy Dock 4— 8800-8881-0355 Night Phone: SLocum 6-0862

FRED SPITZ, Inc.

•

Choice Flowers

•

74 Second Avenue

Bet. 4th and 5th Sts.

New York City

•

Member of F. T. D. Flowers Delivered All Over the World by Telegraph

•

Steamer Baskets for all Occasions

•

Wedding Bouquets, Hall and Canopy Decorations Our Specialty

Compliments of

ETESS BROS.

•

Meat and Poultry at Wholesale and Retail

•

LIBERTY, N. Y.

Compliments of

Dr. and Mrs.
EMANUEL SINGER

Compliments of

Mr. and Mrs.
MAX GOLDING

Compliments of

Mr. and Mrs.
JACOB TAUB

Compliments of

MILLER'S
RESTAURANT

171 East Broadway
NEW YORK, N. Y.
Tel. DEydock 4-9668

Tel. BEekman 3—8894-8895

S. B. KATZ & CO.
INSURANCE BROKERS

123 William St.
New York

Tel. BEekman 3-0138

MARLIN
PRINTING CO., Inc
J. HILLMAN, President

48 New Chambers St.
New York

די מעלות פון די

ב ר י ס ט א ל
סיעמלעס רינגס

ארטיסטיש דעזאינט, די פיינ־סטע ווייסע און געלע גאלד און פלאטינום. די דיימאנדס זיינען אבסאלוט ריין און אין פאר־שיידענע קאליטעטן. וועלכע מעטשען. די פרייזען זיינען אזוי בילליג, אז יעדער איינער קען זיך פארגינען צו קויפען אזא רינג.

צו באקומען אין אלע פיינערע דזשולערי סטארס אין אמעריקע
BRISTOL SEAMLESS RING CO.
New York

Compliments of

I. HERTZ

PARK PALACE

110th St. and 5th Ave.
New York, N. Y.

Compliments of

C. D.

Compliments of

HERCULES LEATHER GOODS COMPANY
56-58 West 22nd St.
New York, N. Y.
Manufacturers of Brief Cases, Zipper Envelopes, etc.
The Brief Cases distributed to the Delegates at the 1925 and 1935 Conventions of the Workmen's Circle were manufactured by us.

ORchard 4-4230

SACHS-DAVIDSON Inc.

UNION PRINTERS

187 East Broadway
New York, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.

LOUIS KIMMEL

688 East 49th St.
Brooklyn, N. Y.

Compliments of

SUTHERLAND FORWARDING CO.

Main Office:

41 Henry Street
Brooklyn, N. Y.
Phone:: MAin 4-4250

Phone PUlaski 5-8818

DININ'S STUDIO

Photographs of the Better Kind
Photos for Newspapers

95 McKibben St.
Bet. Manhattan & Graham Aves.
Brooklyn, N. Y.

RIVERSIDE MEMORIAL CHAPEL

76th St. and Amsterdam Ave.
ENdicott 2-6600

Telephones:
SPring 7—1048-1049

S. BAITELMAN

Manufacturer of

COMMERCIAL AUTOMOBILE BODIES

Repairing, Painting, Lettering
Kelly Springfield Tires

211-213 Wooster St.
NEW YORK

Phone DRy Dock 4-8875

Night Phone DRy Dock 4-0661

HARRY SABLE

AUTO REPAIRS

Towing Service

10 Mangin Street
NEW YORK

Tel., COrtlandt 7-1142

CONESTOGA

Cream and Cheese Mfg. Corp.

Manufacturers of Cream Cheese

Main Office:

171 Chambers Street
NEW YORK CITY

Tel. ORchard 4-5612

WEITZNER BROS. & PAPPER

MONUMENTS

67 LUDLOW STREET

Near Grand Street New York

29 SECOND AVENUE

Near Second Street New York

Tel. UNiversity 4—4600-4601

MODERN WALL PAPER CO.

Dealers and Jobbers in

WALL PAPER

1646-8 Park Ave.
Nr. 116th St. **NEW YORK**

Tel. DRy Dock 4—5942-1675

RATNER'S

Bakery and Dairy Restaurant

Office Tel. Orchard 4-7097

138 Delancey St

NEW YORK CITY

Phone ORchard 4-8644

RAPPOPORT STUDIOS

Everything in Photography

Full Line of Picture Frames

77 Second Avenue
Bet. 4th and 5th Sts.
NEW YORK

Tel. LExington 2-9556

Neivert Glove Co., Inc.

Manufacturers of

FINE KID GLOVES

Factory and Show Room:

404—4th Avenue
Cor. 28th St., **NEW YORK**

Tel. DRYdock 4-1355 Est. 1912

GOODMAN BROS. MONUMENTS, Inc.

MONUMENTS — MAUSOLEUMS

N. Y. Office & Display:

219 Second Street

Near Ave. B New York

Main Office, Factory & Display:

At Entrance to Mt. Hebron Cemetery, Flushing, N. Y.

Tel. FLushing 9-3724

Phone NEvins 8-7139

GEBBER Auto Radiator Works

A. GEBBER

Welding and Straightening Radiators Repaired, Bodies and Fenders Repaired, Duco Refinishing

494 Clermont Avenue

BROOKLYN, N. Y.

SUnset 6-2217 Res. ESp. 5-5146

ROOSEVELT COAL CORP.

Irving Bira

Vice-President

(Member Br. 367)

Compliments of

B. SHAPIRO

728 Lombard St.

Philadelphia, Pa.

LIBERTY FOOD MARKET

GROCERIES — VEGETABLES

Butter — Eggs — Cream and Cheese

Main Street

LIBERTY NEW YORK

Compliments of

SULLIVAN COUNTY Plumbing and Heating Supply Co.

LIBERTY, N. Y.

SABLOFF'S

Distributors for

KEYSTONE VARNISH CO.'s PRODUCTS

Paints :: Wallpaper

SABLOFF'S

62 Main Street

LIBERTY, N. Y.

Compliments of

LIVINGSTON MANOR LUMBER CO.

Yards at

Liberty and Livingston Manor

Opp. R.R. Station | Nr. Post Office

Introducing

A NEW AND DIFFERENT WAFER!
Delicious..nothing like it ever before. A salty, snappy taste. Try it.. you'll want it again and again. At your grocer.

Manischewitz

MANNA
MATZO
WAFERS

INtervale 9-10222

IDEAL CORSET SHOP, Inc.
CORSETS, GLOVES, HOSIERY and UNDERWEAR
1019 Southern Boulevard **Bronx, N. Y.**

WAsh. Heights 7-5184

RAE MENKUS
Corsetiere
660 W. 181st St.
Near Broadway
New York City

FOrdham 4-3070

I. KABATZNIK
CORSETS, GLOVES, HOSIERY and UNDERWEAR
29 E. Kingsbridge Rd.
New York City

LAckawanna 4—5591

SHERMAN BROS.
RAINWEAR CORP.
Rainwear :: Cravenettes
Sport Jackets
205 West 39th Street
New York City

Compliments of

A Friend
of
Branch 367 W. C.

Compliments of

Ratner's Restaurant
103 Second Ave., N. Y.
Phone DRydock 4-4263

Compliments of

Hyman B. Sood

Compliments of

Mr. and Mrs. I. Wool

Compliments of

Samuel Kolchinsky

Compliments of

M. Michtom

Fraternal Greetings from

Philip Zausner

Compliments of

Mr. and Mrs.

Joseph Schwartz

2065 Davidson Ave., N. Y.

Compliments of

Jacob Dragutsky

333 Seventh Ave., New York

Compliments of

Mr. and Mrs.

A. Wallace

Phone: BArclay 7-0678

Compliments of

Lexington Farms, Inc.

90 W. BROADWAY

NEW YORK

Compliments of

EISENBERG FARMS, Inc.

290 JUNIUS ST.

Brooklyn, N. Y.

Phone DIckens 2-5000

Tel. PLaza 3-6330

ADLER'S

Monument and Granite Works

Monuments, Headstones, Vaults, Fences, Mausoleums; Cemetery Work of Every Description

Works: Maspeth L. I., Cypress Hills, opp. Salem Fields Cem. Branch Yards: Opp. Mt. Zion and rear New Cavalry; also near Machpelah, Mt. Neboh, Mt. Carmel and Union Fields Cemeteries. Brooklyn Tel. Applegate 7-3950

Office: 148 EAST 57th STREET NEW YORK

Tel. DRy Dock 4-7653

A. GREENBLATT

Jeweler

Special Order and Repair Work

22 Eldridge Street

New York

Compliments of

Dr. Barnett L. Becker

Optometrist and Optician

213 EAST BROADWAY

DRy Dock 4-5525

2497 Tiebout Av. 924 Prospect Av.

Nr. Fordham Rd. KIl. 5-9629
RAy. 9-4971

Compliments of

HARRY HARRIS

Dealer in Butter and Eggs

11 Harrison Street

New York

Compliments of

Mrs. Rebecca Weiner

and Children

Compliments of

Mr. and Mrs.

L. Follman

JErome 7-3581
Agency for Edison Lamps

A. Osterman

Licensed
ELECTRICAL CONTRACTOR
Hardware, Lighting Fixtures, Electrical Supplies and Apartment House Supplies

484 CLAREMONT PKWAY., N. Y.
Bet. Washington & 3rd Aves.

HArlem 7-9158 Pianos to Rent

James Ostrovsky & Co.

Inc.

PIANOS

Grands, Uprights, Player Pianos Exchanged, Bought, Sold

Expert Tuning, Repairing, Polishing, Rebuilding. Selection of Used Steinway and Mason Hamlin Upright and Grands

2035 FIFTH AVE., NEW YORK
(Bet. 125th & 126th Sts.)

Office Phone: SAcramento 2-5780
Res. Phone: DAyton 9-0104

Antovel Bros., Inc.

Painters, Decorators, General Contractors

Rubin and Louis Antovel, Props.
Estimates Cheerfully Given

176 E. 101st ST., NEW YORK
Cor. Lexington Ave.

Phone STuyvesant 9-3264

Dowd Lumber Co.

Pine, Spruce and Hardwood LUMBER

Panels, Wall Boards, Doors and Sash. All Kinds of Dressed Lumber and Mouldings
Established Over 60 Years at the Same Place

284-286 AVENUE A, NEW YORK

MAin 2-1150—1151

METROPOLITAN TOWEL SUPPLY CO.

EMIL LISS

Why Buy? We Supply!

276 Nostrand Ave., Brooklyn

PUlaski 5-0436 Since 1893

Quality : Workmanship : Price

WALLERSTEIN

Manufacturers of "Master Made" UPHOLSTERED FURNITURE

39 Debevoise St., Brooklyn, N. Y.

Directly opposite Batterman's

Tel. SUnset 7910—7911

Special Phone: SUnset 3965

DIAMOND MATTRESS CO., Inc.

High Grade

COTTON, COTTON FELT and HAIR MATTRESSES

4410-12 Third Ave., Brooklyn

Phone BIngham 3829

Orders Delivered

CONCOURSE APPETIZING STORE

M. GOLOMB, Prop.

Highest Quality Herring, Smoked Fish, Canned Goods and Dried Fruit

258 East 170tht St., Bronx, N. Y.

Phone HOboken 3-9788

I. GORDON

Garden St. Cash and Credit Store

Beds, Springs and Mattresses

Bedding and Dry Goods

Ladies' and Gent's Clothing

Accounts Opened on Weekly or Monthly Payments

638 Garden St., Hoboken, N. J.

Phone MOtt Haven 9-0739

HYMAN NEWMAN

General Roofing

All Kinds of Sheet Metal Work

Estimates Cheerfully Given

2069 Third Ave. New York

Near 140th St.

Compliments of

B. SHER

154 Avenue U

Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.

MAX GOLDSTEIN

2201 Haviland Ave.

New York, N. Y.

Compliments of

KAPLAN BROS.

Dry Goods Store

1 West Burnsdie Ave.

New York, N. Y.

Compliments of

A Friend of

Jack Rudnick

מיט קאָפּלימענטס פון :

סעם און טשארלי גאָלד

מיט זייערע פאַמיליעס.

צוויי שניפּישקער בריידער.

Compliments of

SELTZER WORKERS UNION, Local 311

DEMAND THIS

UNION LABEL

STAR BRASSIERE CO., Inc.

39 West 32nd St.

New York

Compliments of

M. C. WOLPERT

4010 Saxon Avenue

New York

Phones SEdgwick 3—7415-7416

Henry Walker
Distributor of
Paints, Oils and Varnishes
2640 JEROME AVE. BRONX

Compliments of

M. Martin

126 Grant Ave., Brooklyn, N. Y.

Phone: NEvin 8-5993

Orient Paint Mfg. Co.
Inc.
A. FELDERMAN
Paints, Varnishes, Enamels
and Textures
1263 ATLANTIC AVE., B'KLYN

Tel. CUmberland 6-2014

Atlantic Drug Co.
578 Atlantic Ave., cor 4th Ave.
Brooklyn, N. Y.
SPECIAL DISCOUNTS TO
MEMBERS OF 367
Simon Pincus (Member of 367)

Compliments of

Louis and Bertha
Silberman

1403 Lincoln Pl., Brooklyn

Tel. DEwey 9-9254

Sterenson's
BARBER SHOP
Seven Barbers, Manicurist,
Bootblack
1717 KINGS HIGHWAY
Opp. Avalon Thea. **B'klyn, N. Y.**

Compliments of

Dr. and Mrs.

Julius M. Cornell

1582 - 48th St., Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.
Morris Silberman

1403 Lincoln Pl., Brooklyn

Compliments of

Mr. and Mrs.

Benjamin Gittleman

Compliments of

Mr. and Mrs.

Ephim H. Jeshurin

Compliments of

Mr. and Mrs.

Oscar Sterman
Boston, Mass.

Compliments
FROM A WILNER

Joseph Bearak

Boston, Mass.

Compliments of

Mr. and Mrs.

S. Pollack

Hartford, Conn.

Congratulations
and Best Wishes from

Dr. and Mrs. H. Ordin

Liberty, N. Y.

USE **ERCO** Pure Shellac for a smooth, brilliant finish on your floors. Its 100% Pure—the finest that can be made.
See your dealer.

O. Greenberg
Liberty, N. Y. **Phone 256**

Compliments of

B. F. Green's
Department Store

LIBERTY, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.
Samuel Soloway

683 Crown Street
Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Shapiro Glove Co.
Inc.

180 Madison Ave., New York

Compliments of

E. Rabinowe & Co.
Inc.

Yonkers, N. Y.

Compliments of

Joseph Hahn

424 East 125th Street
New York City

Compliments of

M. Zuck

152 East 170th Street
New York, N. Y.

Compliments of

Mr. & Mrs. J. Cohen

1621 Union Street
Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.
H. Aronowitz

3435 E. Tremont Ave.
New York, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.
Morris Martin

1190 Tinton Ave.,
New York, N. Y.

Compliments of

Sam and Lena Cohen

2270 E. 23rd Street
Brooklyn, N. Y.

Compliments of

National Plywood Co., Inc.

441 E. 19th St., New York City

Compliments of

Mr. & Mrs. A. Gilson

21 Washington Street
Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Mr. & Mrs. D. Levin

2002—2nd Street
Brooklyn, N. Y.

Greetings from

David Epstein

1075 East 14th Street
Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Dixie Sales Co.

Chicago, Ill.

Tel. DIckens 6-5273

L. Pass

Repairing and Dealer in
WATCHES AND JEWELRY
Eyeglasses Repaired
Silverware Repaired and Refinished Like New

808 SARATOGA AVE., B'KLYN
Member Branch 367 W. C.

Congratulations

Dr. M. A. Egand

Compliments of

A Friend of

Jack Rudnick

Compliments of

Raisin and Levine

Dealers in CREAM and CHEESE

345 Greenwich St., New York

Compliments of

Mr. & Mrs. Ch. Baker

259 Snediker Ave., Brooklyn

Compliments of

Mr. & Mrs. J. Klein

3816—16th Ave., Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Sol-Ray Cafeteria

165 East Broadway, New York

Compliments of

Mr. and Mrs.

Louis Rothenberg

Compliments of

Mr. & Mrs.

David Brandwin

2054 East 26th Street
Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.

Samuel Bernstein

1398 Lincoln Place
Brooklyn, N. Y.

Compliments of

S. Silberman

Lima, Ohio

Compliments of

Mr. and Mrs.

Rubin Greenbaum

1136 Sherman Avenue
New York, N. Y.

Compliments of

Deutsch and Sass, Inc.

Dealers in EGGS and BUTTER

319 Greenwich Street
New York, N. Y.

Compliments of

Columbia Tea Co.

185 Division Street
New York, N. Y.

Compliments of

Charles Goldfein

950 East 149th Street
New York, N. Y.

Compliments of

Mr. & Mrs. Max Baum

32-42—82nd Street
Jackson Heights, N. Y.

Compliments of

Hyman Soloway

961 Eastern Parkway

Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Perlstein Bros.

16-18 Ferry St., New York, N. Y.

Compliments of

Irma Dress Co., Inc.

I. & M. MEZANSKY
Manufacturers of Dresses
226-228 WEST 37th ST., N. Y.
Phones: PEnn. 6—2690-2691

Compliments of

Isidor Chalkin

347 Seventh Ave., New York

Tel. Caledonia 5-0851

Nathan Pincuss
TAILOR
Room 504
245 FIFTH AVE. NEW YORK
Near Broadway

Tel. PEnnsylvania 6-8430

Meyer Davidoff
Notary Public
FIRE AND LIFE INSURANCE
151 WEST 40th STREET
NEW YORK, N. Y.

HAddingway 3-1004

M. Goldberg
CORSETS - GLOVES - HOSIERY
Corsets and Gloves Made to Order and Repaired
1396 ST. JOHNS PLACE
BROOKLYN, N. Y.

Tel. MIchigan 2-4242

Beanholl Lumber Co
CATERING TO CARPENTERS AND HOME OWNERS
7601 JAMAICA AVENUE
WOODHAVEN, N. Y.

Tel. Hoboken 3-3123

Nathan Gordon
DRY GOODS, CLOTHING, FURS
FURNITURE and JEWELRY
Residence: 112 Madison St.
Hoboken, N. J.
Office: 50 EAST BROADWAY
NEW YORK, N. Y.

Compliments of

David Katz
CORSETS, GLOVES, HOSIERY and UNDERWEAR
700 East 180th St., Bronx, N. Y.
Phone FOrdham 7-10258

Phone WIndsor 6-3312

Cooper's
UP-TO-DATE CORSET SHOP
Corsets, Gloves, Hosiery and Underwear
Corsets Made to Order
4617 - 13th AVE. BROOKLYN

Tel. NAvarre 8-2400

Ronell Decorators
Inc.
CAPITOL CURTAINS
1314 AVENUE J BROOKLYN
Branch:
916 Flatbush Ave., Brooklyn
Tel. INgersoll 2-6500

Tel. TRemont 3-0297

Tremont Circle Garage
DEAD STORAGE—
$5.00 per Month—No Extras
1959 JEROME AVE. BRONX
Near Tremont Ave.

Tel. DRydock 4-9872
Established 1898

H. Greenberg
Manufacturer of
FURS and CLOTH COATS
14-16 DIVISION ST., NEW YORK

Phone Evergreen 8—
7990 - 7991 - 7992

Phil Blass
EASTERN FARM PRODUCTS, Inc.
Milk and Milk Products
211-213 N. 8th ST., BROOKLYN

CHickering 4-1066
LOngacre 5-4196

Magun Fur Co., Inc.
Manufacturing
FURRIERS
330 SEVENTH AVE., NEW YORK

Compliments of

Queensboro Dairy Co.

35-13—41st Street
Long Island City, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs. J. ARKUS

572 Linden Blvd., Brooklyn

Compliments of

RUGBY'S BARBER SHOP

249 Clarkson Ave., Brooklyn

Compliments of

Mr. and Mrs.
AARON SHAPIRO

1536 W. 4th St., B'klyn.

Compliments of

HYMAN OREL

1254 Sherman Ave., New York

Compliments of

Mr. and Mrs.
JOSEPH SVEILICH

208 Rochester Ave., Brooklyn

Compliments of

AARON SHESKIN

1963 Ryer Ave., New York City

Compliments of

S. BERKOWITZ

101 Featherbed Lane, New York

Compliments of

HYMAN BERNSTEIN

984 Simpson St., New York City

Compliments of

Mr. and Mrs.
B. PERELMAN
and Family

Compliments of

Mr. and Mrs.
JAKE HURWITZ

336 So. 5th St., Brooklyn, N. Y.

Compliments of

SAM LIEBMAN

1965 Bryant Ave., New York City

Compliments of

BARNET EIFE

552 St. Pauls Pl., New York City

Compliments of

Dr. S. PESKIN

35 West 110th St., New York

Compliments of

Mr. and Mrs.
ABRAHAM LEVICK

531 E. 96th St., New York

BRUNSWICK CAFETERIA
Inc.

SAM GRUBER

237 West 37th Street, New York

Compliments of

EUROPEAN RADIO CO.
REFRIGERATORS
RADIOS :: :: PIANOS
Easy Terms
Avenue A & 10th St., New York
2078 - 86th St., Bensonhurst

Phone EVergreen 7-10084

LOUIS ROSENBLUM
PHARMACIST

255 South Second St., Brooklyn

Phone DIckens 2-9041

S. H. CHESTER, Pharmacist

Saratoga Ave., Brooklyn, N. Y.
Cor. Riverdale Ave.

H E R S H E Y ' S
AUTO SERVICE, Inc.

263 Southern Boulevard
New York, N. Y.

Phone TOpping 2-2575
IRVING PAINT SUPPLY CO.
PAINTERS' SUPPLIES
Paints, Oils, Varnishes, Shellacs
Bet. 170th St. & .St. Paul's Pl.
1384 Brook Ave. **Bronx**

Tel. DIckens 2-3880

SCHECKNER FARM PRODUCTS, Inc.
CREAM and CHEESE
773 Stone Ave., Brooklyn, N. Y.

YOUR UNION HATTER . . .
KING'S HATS
H. Siskin, Mgr.
277 Broadway, Brooklyn, N. Y.

Compliments of

HYMAN and BELLA RUGUFF

389 So. 2nd St., Brooklyn, N. Y.

STagg 2-4073—4045 P. O. Sta.
EVergreen 7-9780
M. HERSTEIN, Ph.C.
PHARMACIST and CHEMIST
358 So. 3rd St., Brooklyn, N. Y.
Notary Public At Hooper St.

Compliments of

Mr. and Mrs.
WILLIAM GINSBERG

242 Penn St., Brooklyn, N. Y.

Compliments of

DR. WILLIAM NARINS

291 Henry St., New York City

Compliments of

A. KOTLOWITZ

30 Graham Ave., Brooklyn, N. Y.

Compliments of Our Doctor

SAMUEL KAVALER

322 So. 5th St., Brooklyn, N. Y.
Dist. 17.

Compliments of

Mr. and Mrs.
HYMAN NEWMAN

1422 Harrod Ave., New York

Compliments of

Mr. and Mrs.
D. SCHNEIDER

1540 Sterling Pl., Brooklyn

Compliments of

Mr. and Mrs.
LOUIS KOTLOWITZ

256 E. 51st St., Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.
J. AXELROD

507 Hegeman Ave., B'klyn.

Compliments of

MR. S.

Compliments of

Mr. and Mrs. I. FEDER

757 E. 169th St., New York City

Compliments of

LILLIAN and GERTRUDE GOLD

Compliments of

Dr. MAX SCHULTZ

1494 E. Parkway, Brooklyn, N. Y.

Compliments of

Mr. and Mrs.
HARRY CRAUS

1554 St. Johns Pl., Brooklyn

Phone STagg 2-7875
MAX SATNICK
RELIABLE JEWELER
Diamonds - Jewelry - Silverware
Diamonds Appraised by Experts.
Latest Platinum Mountings. Distributor of Warren Telechron Electric Clocks.
Jewelry and Watch Repairing
284 Broadway, Brooklyn, N. Y.

HT
CS

15.00